A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par Éliézer Ben Yehouda

à Jerusalem

Gesamtwörterbuch

der

alt-und neuhebräischen Sprache

von Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

Published By

Hemda and Ehud Benyehuda

Jerusalem — Talpiot

Israel

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שלשה־עשר (יד)
בעריכת פרופ׳ נ. ה. טור־סיני

המוציאים לאור:

חמדה ואהוד בן־יהודה

ירושלים־תלפיות

בסיוע משרד החינוך והתרבות

למדינת ישראל

ירושלים

מהדורה עממית מיוחדת

להוצאת „לעם” חברה ישראלית בע״מ

תל־אביב

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

דפוס „גרפיקה", תל־אביב

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, כמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבע הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שלשה־עשר (יד)

ירושלים

שנה רביעית למדינת ישראל — 1952

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו *) בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינו־ביץ (דקדוקי סופרים) וכמו"כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משנ' מנקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציאה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש' שנמצאו בהגניזה שפרסם דר' גינז' בשם **שרידי הירושלמי**, ובשנויי נוסח' של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לציין בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁑ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

⁂ מלים שחדשו אחרים ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

---

*) בינתים יצא לאור כרך זה — המו"ל.

הערה מאת העורך

גם בעריכת הכרך הזה היה לפני החֹמר שהוכן בפתקאות, שנאספו על ידי המחבר מתלמוד ומדרשים והספרות המאוחרת. כן השתמשתי בכל הערה מידו שמצאתיה רשומה בשולי ספריו.

ואלו אני הוספתי:

א) את סדורו של כל החמר, מן המקרא ושאחר המקרא, את הגדרת הוראותיהם ושמושיהם של המלים והשרשים לגזרותיהם.

ב) מלים ודגמאות, בפרט מתוך מקורות, שנתפרסמו ושנתגלו במדה גדלה והולכת מיום מותו של המחבר ועד היום.

ג) את הערותי, המסמנות בסוגרים מרבעים [ ].

בכל עבודתי זו נעזרתי עזרה חשובה על ידי עוזרי, האדונים מאיר מדן ודב ירדן.

נ. ה. טור־סיני

ירושלים, מרחשון תשי"א

הערה מאת המוציאים לאור

כרך זה, השלשה־עשר, הי"ד ביחד עם „המבוא הגדול", נסתים פ ע מ י ם:

בסוף שנת 1947, בעצם מהלך מלחמת השחרור לישראל, עם היות בית בן־יהודה — ובו מערכת המלון — ממש בחזית דרום־ירושלים (תלפיות), נאלצנו לסים את הכרך בעמוד 6508, בערך ר ו פ א — כשני־שלישי כרך רגיל. עבודת העריכה בתלפיות וההדפסה במרכז ירושלים, שנעשו בסכנת נפשות ממש, עם השכונות הערביות „אבו־טור" „בקעה" ו„קטמון" מפרידות בארבעה קילומטר בין המערכת והדפוס, נפסקו עקב המלחמה וההפגזות.

מאז רכזנו כל מאמצינו בהצלת אוצר החמר לשתי האותיות האחרונות: ש׳ ת׳ — והצלנוהו מאבדון.

אחר סיום הקרבות, עם הכרזת ההפוגות ושביתת הנשק, עם הקמת המדינה ויסוד ממשלת ישראל, ועל פי בקשת החתומים־מטה וברצונם העז של ראש הממשלה ה׳ ד ו ד ב ן ג ו ר י ו ן ושר החוץ ה׳ מ ש ה ש ר ת, החליטה הממשלה לסים את „מלון הלשון העברית הישנה והחדשה לאליעזר בן יהודה". מערכת המלון והספריה העברו מתלפיות למשרד החנוך והתרבות, תחילה ל„מלון פלס" ואח"כ ל„בנין דוד". שר החנוך והתרבות — הראשון למדינת ישראל — ה׳ ז ל מ ן ש ז " ר בחר את הפרופ׳ נ. ה. ט ו ר ־ ס י נ י כעורך ואת מר א ה ו ד ב ן ־ י ה ו ד ה מנה כמנהל מערכת המלון במשרד החנוך והתרבות למדינת ישראל, והעמיד אמצעים מיוחדים למטרה זו.

כך נתוסף השליש החסר לכרך זה, המסתים בפעם השניה, בערך ר צ ו י, בעמוד 6703.

זהו מעשה גדול, דוריי ונאה לכל העושים בסיום המלאכה הגדולה הזאת.

לראש הממשלה, לשר החוץ, לשר החנוך והתרבות, לעורך ולעוזריו, לדפוס ולפועליו, לכלם, הננו אומרים בזה:

חן־חן!

חמדה ואהוד בן־יהודה

ירושלים־תלפיות, כ"ו כסלו שנה ד׳ לישראל.

לכבוד

נשיא ארצות־הברית של אמריקה

ה׳ הרי ס׳ טרומן

—ראשון להכרה בישראל—

ולעמו הנדיב ולארצו הברוכה

ברגשי־כבוד והכרת־טובה

חמדה ואהוד בן־יהודה

רשימת ספרים

(נוספת *)

שהשתמשנו בהם בכרכים י—יג

אגרות הרמב"ם, הוצ' ד. צ. בנעט
אוצר דברי חכמים ופתגמיהם, א. הימאן
אוצר הגאונים א—יב, ב. מ. לוין
אוצר הכתובות הפניקיות, נ. סלושץ
אוצר המלים והניבים, צ. שרפשטין
אוצר המונחים הפלוסופיים, י. קלצקין — מ. נ. צובל
אוצר המשלים והפתגמים, י. ח. טביוב
אוצר השירה והפיוט, י. דוידזון
אוצר לשון המשנה, ח. י. קסובסקי
אלדד הדני, א. עפשטיין
בן משלי, שמואל הנגיד, הוצ' ש. אברמסון
בראשית רבתי, הוצ' ח. אלבק
ברית דמשק, הוצ' מ. צ. סגל, השלח כו
גנזי קדם א, בעריכת ב. מ. לוין
גנזי קויפמן
גנזי שכטר א—ג
דיואן אלעזר הבבלי, הוצ' ח. ברודי
דיואן שמואל הנגיד (בן תהלים), הוצ' א. מ. הברמן
הדרשות בישראל, י. צונץ, תרג' מ. א. זק,
בעריכת ח. אלבק
היכל רש"י א—ב, י. אבינרי
הירושלמי כפשוטו, ש. ליברמן
הלשון והספר (כרך הלשון), נ. ה. טורטשינר
הלשון והספר (כרך הספר), נ. ה. טור־סיני
המשוררים בני דורם של משה אבן עזרא
ויהודה הלוי, ח. שירמן, ידיעות מכון שוקן
הנוטריקון הסמנים והכנוים, מ. היילפרין
הסגלה, הוצ' מ. ז. חסידה
ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, ה, ו
כל שירי רבי יהודה הלוי, הוצ' י. זמורה
כתב ג'אמע אלאלפאט', דוד בן אברהם אלפאסי,
הוצ' ש. ל. סקוז
כתבי אוגרית, ח. א. גינזברג
לשון חכמים, א. פורת
לשוננו, בעריכת נ. ה. טור־סיני
לשוננו לעם, הוצ' ועד הלשון העברית
מאגדות השבת ומנהגיה, ל. זלוטניק
מבוא לנוסח המשנה, י. נ. אפשטין
מבחר הפנינים, הוצ' א. מ. הברמן
מבחר השירה העברית, ח. ברודי — מ. וינר
מבחר השירה העברית באיטליה, ח. שירמן
מגילות גנוזות א—ב, א. ל. סוקניק
מגלת המגלה, ראב"ח הנשיא, הוצ' ז. פוזננסקי
מדרש בראשית רבא, הוצ' י. תיאודור — ח. אלבק
מדרש בראשית רבתי, הוצ' ח. אלבק
מדרש דברים רבה, הוצ' ש. ליברמן
מדרש הגדול על בראשית, הוצ' מ. מרגליות
מדרש הגדול על שמות, הוצ' ד. צ. הופמן
מדרשי גאולה, י. אבן־שמואל
מורה הנבוכים לרמב"ם, תרג' ר"ש אבן תבון,
הוצ' י. אבן־שמואל
מחברות עמנואל א—ח, הוצ' ח. ברודי
מחברות עמנואל, הוצ' א. מ. הברמן
מכילתא דרבי ישמעאל, הוצ' ח. ש. הורוביץ —
י. א. רבין
מלון כל בו לחקלאות א—ד, י. ח. זגורודסקי
מלון עברי, י. גור
מלון קונקורדנציוני ללשון הפיוטים
(חוברת לדוגמה), י. כנעני
מלחמות השם, סלמון בן ירוחים, הוצ' דודזון
מנורת המאור, ר"י אלנקאוה, הוצ' ה. ענעלאו
מנחה ליהודה (ספר היובל לכבוד הרב י. ל. זלוטניק),
בעריכת ש. אסף — י. אבן־שמואל — ר' בנימין
מסות ומחקרים לזכרון מרת לינדא ר. מיללער נ"ע,
י. דוידזון
מסכת סופרים, הוצ' מ. היגר
מסכתות דרך ארץ, הוצ' מ. היגר
מסכתות כלה, הוצ' מ. היגר
מחברת משירי קדש אשר לשלמה בן יהודה
אבן גבירול, הוצ' י. דוידזון — י. זנגויל

---

* רשימת ספרים מלאה, עד שנת ת"ש, נמצאת בסוף כרך „המבוא הגדול" למלון.

מעגל טוב השלם, חיד״א, הוצ׳ א. פריימן
מעשה ירושלמי לר׳ אברהם בן מימון, הוצ׳ זלוטניק — אלוני — פטאי
מרפא לשון, מ. לנדא
משנת רבי אליעזר, הוצ׳ ה. ענעלאו
משפט האורים, י. מ. שטינברג
משלי שלמה, נ. ה. טורטשינר
מתיבות, הוצ׳ ב. מ. לוין
סדור עבודת ישראל, הוצ׳ י. דוב (בר)
סדור רב סעדיה גאון, הוצ׳ דודזון — אסף — יואל
סדר קידושין ונישואין, א. ח. פריימן
ספר איוב, נ. ה. טורטשינר
ספר היובל לכבוד י. נ. אפשטין
ספר המעשיות, הוצ׳ מ. גסטר
ספר הענק, רבי יהודה אלחריזי, הוצ׳ א. אברונין
ספר הקצרת לרמב״ם, הוצ׳ ז. מונטנר
ספר הרקמה לר״י אבן ג׳אנח, הוצ׳ מ. וילנסקי
ספר השבת, י. נכט — ז. אפשטין — י. ל. ברוך
ספר זכרון, יוסף קמחי
ספרן של ראשונים, ש. אסף
עט סופר, רד״ק
ערכי מדרש, ב. ז. בכר, תרג׳ א. ז. רבינוביץ
פיוטי יניי, הוצ׳ מ. זולאי
פנקס ועד ארבע ארצות, הוצ׳ י. היילפרין
פרוש הגאונים על סדר טהרות, הוצ׳ י. נ. אפשטין
פירוש מגילת רות לסלמון בן ירוחים, בספר הזכרון לפוזננסקי
פירוש ר׳ עמנואל בן שלמה זצ״ל על שיר השירים, הוצ׳ י. ד. עשועגע
פירושים וחדושים בירושלמי, ל. גינצבורג
פרשנ־דתא לישעיה, הוצ׳ י. מאהרשען
קבץ על יד יא—יג
רשימת הפיוטים והשירים בין כתבי הגניזה בספרית דוד קויפמאן, ש. ודר (תדפיס מספר „מזכרת עמנואל״)
שאלות עתיקות בתנ״ך, י. רוזנטל, HUCA XXI
שבט יהודה, שלמה אבן וירגה, הוצ׳ ע. שוחט — י. בר
שירי ראב״ע, הוצ׳ ד. רוזין, Jahresbericht 1888—94
שירי דונש בן לבראט, הוצ׳ נ. אלוני
שירי החל לרמב״ע, הוצ׳ ח. ברודי
שירי היחוד והכבוד, הוצ׳ א. מ. הברמן
שירי יצחק בן אברהם אבן עזרא, הוצ׳ נ. בן־מנחם
שירי משה חיים לוצאטו, הוצ׳ ש. גינצבורג — ב. קלאר
שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול, הוצ׳ ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי
שירי תימן, הוצ׳ א. צ. אידלזון — נ. ה. טורטשינר
שרידים מהגניזה, הוצ׳ מ. צ. וייס
תוספת הערוך השלם לח. י. קהוט, ש. קרויס
תוספת ראשונים, ש. ליברמן
תורת השירה הספרדית, ד. ילין
תלמוד ירושלמי הגדול, הוצ׳ ראם
תנחומא, הוצ׳ ש. בובר
תעודות לכיש, נ. ה. טורטשינר
תקנות קנדיאה, הוצ׳ א. ש. הרטום ומ. ד. א. קאסוטו
תרביץ, בעריכת י. נ. אפשטין
תשובות הגאונים, הוצ׳ ש. אסף
תשובות הרמב״ם, הוצ׳ א. ח. פריימן
תשובות ר׳ אברהם בן הרמב״ם, הוצ׳ א. ח. פריימן

Aram.-Neuhebr. Handwörterbuch, Dalman
Babylonisch-Assyrisches Glossar, C. Bezold-Götze
Chrestomathia Aethiopica, A. Dillmann
De ludibus orientalibus, Hyde
Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur, W. Bacher
Die Recensionen und Versionen des Eldad Haddânî, D. H. Müller
Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien I-II, B. Wachstein
Die semitischen Fremdwörter im Griechischen, H. Lewy
Die Flora der Juden I—IV, I. Löw
HUCA I—XXII
Lexicon Syriacum. C. Brockelmann (מהד׳ ב)
Nachlässe der Wiener Juden, J. Taglicht
Proceedings of the American Academy for
The Dead Sea Scrolls I, Ed. M. Burrows — I. C. Trever—W. H. Brownlee
Ugaritic grammar, Cyrus H. Gordon
Ugaritic handbook, Cyrus H. Gordon
Jewish Rerearch XVIII (1948—49)
Prolegomena, Friedrich Delitzsch
Saadya Studies, Erwin I. J. Rosenthal
Texts and Studies, J. Mann

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שַׁעַר הַקּוֹף

—סוֹף—

קָרַר[1]), ממנו *מֵקַר, מְקֵרָה[2]), קַר, קֹר, ב. קָרָה, *קֹרָה, *קֵרוּר, *קָרוּת, *קָרִיר, *קְרִירָה, *קְרִירוּת, *קָרַר, *קֶרֶר.

***קָרַר**[3]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— הפע', *הֵקַר[4]), — הֵקַר את המים, את האבטי, את הגוף, גרם להם שיהיו קרים, צנן אותם, abkühlen; refroidir; to cool: אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב שיהא מקירו (כלא' א ט). נמצא משוקע בקרקע המערה, ירד להקר טהור, לטהר מטומאת מת טמא (כזי' ט ג). עמד תחת הצנור להקר או

[1]) [בארמ' ובסורי קרר, קר, בערב' قَرَّ a), בכוש' קֵרֵר, ועי' קַר, הערות.]

[2]) [אך עי' א. קרה, הערה.]

[3]) [עי' בהערה הבאה.]

[4]) [יש גוזרים מן קָרַר אף: כהקיר בור מימיה כן הֵקֵרָה רעתה (ירמ' ו ז), ואינו מסתבר, עי' א. קור, הערות. ובדברי ב"ס (גנזי' יד ז): תן לטוב ומנע מרע הקיר מך ואל תתן לזד, ע"כ, נראה שהכונה הוקַר יכבד.)

a) قرّ

לירות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (מכשיר' ד ג). ראו אותו טובל אם לקירויו לא ידעין אם להקר גופו שאין רחיצת צונין רחיצה לא ידעין (ר' יוסי ברי חנינא, ירוש' ברכ' ג ז). בהמת שאחזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן, אדם שאחזו דם מעמידין אותו במים בשביל שיצטנן וכו' אי הכי אדם נמי (נגזור משום שחיקת סממנים), אדם נראה כמיקר א"ה בהמה נמי נראה כמיקר, אין מיקר לבהמה[2]) (שבת נג:). אשר קרך וכו', הקירן לפני או"ה, אמר ר' חנניא, לאבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה, ובא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה, אעפ"י שנכווה אלא הקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל או"ה וכו' כיון שבא עמלק ונזדווג עמהם אעפ"י שנטל את שלו מתחת ידיהן אלא הקירן לפני או"ה (פסיק' ר"כ, זכור, נזכר, כז.). — וביני' מֵקַר, מי שבשרו קר: שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריאה אחת מקרית

[2]) [אין דרך להקר בהמה, הלכך כולי עלמא ידעי דלרפואה קמיכוין וכו' (רש"י).]

ואחת מרתחת (נסס ר' לוי, מד"ר שה"ש, פני פדיך).
—ועי' מֵקֵר.

—הפע', *הוּקַר, — הוקר האדם, הרגיש קֹר, התקרר: כאן ישננו, כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (מד"ר במד' כג).

—התפ', *הִתְקָרֵר, נתקרר – הפיג את חֲמוֹ: כיון שראה אותו (את האילן) נאה וכו' ישב לו ונתקרר בצלו (ר' לוי בשם ר' יוחנן, מד"ר במד' ג).—ובהשאלה, נִתְקָרְרָה דעתו, נחה דעתו, התפיס והתרצה[1]: כיון שאמר לו (הקב"ה לאדה"ר) בזעת אפך תאכל לחם נתקררת דעתו (ריב"ל, פסחי' קיח.). ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו וכו' ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין (נחום איש גם זו, תעני' כא.). ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן (חגי' יד.). שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה (ר"א, יבמ' סג.). בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה וכו' כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני וביניך נתקררה דעתו (רב, נדר' לב.). בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתהו ובוהו בשביל יהויקים, נסתכל בדורו ונתקררה דעתו (ר"ש בן יוחאי, סנה' קג). הקב"ה עשה מלחמה בפרעה ובעמלק וכו' ולא נתקררה דעתו עד שיעשה נקמה באדום בעצמו (מד"ר במד' יד).—ונתקררה רוח הקדש: באותה שעה נתמלא הקב"ה בעברה עליו (על משה) וכו' עד שפתח משה מקרא זה ויעבר ה' על פניו ויקרא, באותה שעה נתקררה רוח הקדש וכו' (ר' שמלאי, תנחו' ואתחנן ו). — ובסתמ"א: מפני שכוונתו (של המבעיר בערה בשדה שונאו) להנקם משונאו, והרי נתקררת דעתו ושככה חמתו ונעשה כקורע על מתו בחמתו שהוא חייב (רמב"ס, שבת יב א). אם נתקררה דעתה בזכרון זה מוטב, ואם לאו מאכילין אותה (את המעֻברת ביוה"כ) עד שתתישב נפשה (הטו, שביתת עשור ב ט). מה שאי אפשר לחתקרר דעת שום מפרש בלעדיו (ר"י ערמה, הקד' יד אבשלום על משלי). נראית על פני המדבר

לחענוג להם ולמקניהם לשתייה ולהתעדן ולהתקרר (פענח רזא עה"ת, חקת, אמסט' תכ"ח, נג.). — ואמר הפיטן: יסר הסהר ונתמעט לשעתו כי הטיח בלפיר ולא כן אמונת עתו, ונחמו בתנחומי קוטן ולא נתקררה דעתו (בנימין בן זרח, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת ברא"ס', מחז' איטל' א, סג:)—*ונתקרר היצר, רפה ונחלש: ולפיכך צוה שתעמוד(יפת התאר השבויה) בדרך נוול, אולי יתקרר יצרו (ר"י אבטולי, מלמד התלמדים, תזריע, קא.). — *ובמשמ' נעשה קר, הוצַן ממש: קרם לו עור מעל הבשר והעצמות והגידים והמיתרים כדי לכסות את כל הגוף להיות חם מלהתקרר (ר' שבתי דונולו, חכמוני ליצירה א, ורשה, סג.). כשהוא (החול) מונח במקום קור בנושא מתקרר יותר ולא מזיק כלל לכותל (רגמ"ה, ב"ב יט.). כשניתז על האור כיבהו ואף ע"פ שאינו יכול לצאת, לא מת (מי שנפל ליורה) שהיורה נתקררה לאחר זמן ששבתו רתיחותיה כשכבה האש (רש"י, יבמ' קכא: ד"ה מפני שהוא מכבה). — *ובמשמ' חלה במחלת קֹר, הצטנן, sich erkälten; prendre froid; to catch a cold: אך ביום המחרת לנסיעתו היה יום סגריר גשם רוח ושלג ויתקרר האיש בהיותו על המעבירת לעבר את מיכל המים (התאבקות ר"י עמדן עם ר"י איבשיץ).

—קל. *קָרַר[2]), פ"ע, — נעשה קר. ואמר הפיטן: אם קרר קיצפו יקרבנו, אם צנן צירועו יצהירנו (ינאי, אס חס, קרוב' ויקר', זולאי, קמא).

—פע', *קֵרֵר. — כמו הפע': ראיתי בצרפת בבית מורי ר' יהודא בר' יצחק שפעמים מקררים צלנ"ט שלהם וכו' (רי"ל מוינה, אור זרוע ב, ערב שבת, זיטומיר, ג:). —ואמר המשורר: היא מקררת לאשם, היא כמו מלכם בראשם, ועניה לבושם (ר"ש שבזי, מהדר חזן, שירי תימן, 201).—וברפואה, קֵרֵר את המזג: כל ראש לא תאכל גם המקררים וכרעים רעים לגברים (ראב"ע, שמעו כא, כהנא א, 184). וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת חזרת שלוקה (ר"מ אלדבי,

[1]) [הכועס דעתו חמה עליו, ובפוג כעסו היא מתקררת.]

[1]) [בכר (Die hebr. u. arab. Poesie d. Jud.) Jemens, עמ' 72) רושם את החרוז: שוגגים ביין סבאם חמתם קוררי, ע"כ. ובלי ספק יש באן ט"ס במקו' עוררי.]

סגילי (אמונה ד א). והמוחשות בידיעתנו שהאש יחמם והשלג יקרר וכן שהאופיון יקרר והפלפל יחמם (כ"י אלנו, עקרים א יז). — ואת הדעת, הניח את דעתו של פלוני: כה אמר עבדך יעקב, כדי לקרר את דעתו אמר לו כך (חזקוני על התורה, בראש' לג ה).

— פעו', *קֹרַר, בינ' מְקֹרָר, — חולה מקר, מצנן: ולימדו חכמי הרופאים לרפא בחודש הזה כל האיש מקורר במוסכה שיהא פוולוסקין (?) למסך בה מתחת בכל דבר חם (אסף הרופא כ"י מינכן, 36:).

—פועַ', *קוֹרֵר,—קוֹרֵר את דעתו, גרם לעצמו שתתקרר דעתו: ידע הקורא בכל המקרא ויטה אזנו ודעתו יקוררה כי יש במקרא דרכים שמורים וערוכים (הוריה הקורא, דרנבורג, 47).

***קָרָר** [1], ס"ז, — עגלון, נוהג הקָרון: שכר את החמר ואת הקרר [2] להביא פרייפרין וחלילים לכלה וכו' (ב"מ ו א). חמור ברגלי חמר, פרה ברגלי קרר [3]. בהמה ברגלי רועה (תוספת' יו"ט ד ו). ישיבת הקרר [4] וקושרה טהורה ושבאחורי קרון בין כך ובין כך טהורה שאינה אלא ישיבת הצער (סם כלים ב"ב א יג). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל וספן וקרר קדר רועה חנוני, מפני שאומנותן אומנות ליסטין (ירוש' קידוש' ד יא).

***קֶרֶר**, ס"ז, — כמו קֹר, ואמר המשורר: וחלקם חד בהגעת קררים (להלל גאון, HUCA III, עמ' 236).

קרש [5], ממנו *הַקְרָשָׁה, *קְרִישָׁה, *קָרַשׁ, א. קֶרֶשׁ, *קְרֻשָׁה.

[1] [אמנם אין מלה זו בעקר אלא הרומי' carrarius, וכן קרוא בסור', אך כבר קבלה צורה עברית, ועי' גם קרויס, Lehnw. II, עמ' 571, וערך קַדָּר, הערות.]

[2] [נ"א: הקדר.]

[3] [צוק"מ: קדר נ"א: איכר.]

[4] [צוק"מ: הקארר.]

[5] [באשור' קָרָשׁ פרושו חתך, בקע (עצים), וכן בא שם קֶרֶשׁ כמשמ' פרק של אברים וגם כפרוסת לחם (ומעין זה קרושא בארמ' שבתו"מ), וכך אף קֶרֶשׁ בעבר' הוא בעקר עץ חתוך ומנסר, ומכאן שאין קרש אלא מבטא אחר במקום קרץ; וכמשמ' זו של בקע, שהיא העקרית בעבר' כבאשור', בא אף קרם בתו"מ.

***קָרַשׁ** [1], פ"ע. — קָרַשׁ הדם, המים וכדו', קָפָא, נִקְפָּא, erfrieren, erstarren; geler, raidir; to freeze, stiffen: ולא היו לבזיכים שולים שבא יניחום ויקרש [2] הדם (פסח' ס ה). שחטו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי שהוא ממרס בו על הרבד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש [3] (יומי ד ג). נשפך (דם) באויר אם היה מקומו קטפרס והאהיל על מקצתו טהור' היה אשבורן או שקרש טמא (אהל' ג ג). הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה, קרשו הרי אלו שניים (טהר' ג א). ושמן שקרש אין מפשירין אותו (תוספת' ב"ב ה ד). לא טימאו אלא בדם שיש בו רביעית שאם יקרש יהא בו כזית (ר' יוסי בר' יהודה, סם עדיי ג ה). הדם שקרש לא אוכל ולא משקה (סם טהר' ג ה). לחים היו שמים ביום הראשון ובשני קרשו (רב, ירוש' ברכ' א א). יהי רקיע, יחזק הרקיע, יקרש הרקיע (הוא, סם סם). ואיזהו נצל, בשר המת שקרש ומוהל שהרתיח (נזי' נ.). דם שקרש ואכלו מהו (ר' מני, מנח' כא.). (ר יהושע בן לוי ראה ברומי עמודים מכסים) בצינה שלא יקרשו [4] ובשרב שלא יתפקעו (מד"ר בראש' לג). — ובינ' פָעוּ', קָרוּשׁ, הנוזל שקרש, הדם, היין: כתב בקליפי אגוזים ובקליפי רימונים, בדם הקרוש, בחלב הקרוש, על עצי זית וכו' חייב (תוספת' שבת יא ח). כל שמתיכין אותו ואינו קרוש מחוי הוא (סמוא', ירוש' סם ג א). אחת לשבעים שנה היו פירחי כהונה

אך בארמ' ובסור' ובערב' (קרשׁ [a]) קבל השרש את המשמ' של קֹר חותך ומבקע, כהשפעת הקֹר על כמה חמרים, ואך מכאן אף את המשמ' קפא, שעברה מארמ' לעבר' שבתו"מ, ומשמ' זו השפיעה אף על שמוש הפעל הִקְרִישׁ כהוראת בקע, פקע, שבא ברבו בקשר עם קֹר (הקריש ונתפקע מקֹר).

באוגרית' בא קרש במשמ' משכן, אך מלה זו היא מקבילה כנראה אל כֶּרֶשׁ, מחנה באשור', הקרובה אל כרשׁ בעבר'. ועי' גם קֶרֶשׁ, הערות.]

[1] [עי' בהערה הקודמת.]

[2] [במשנ' מנק': וְיִקָּרֵשׁ, נפע'.]

[3] [כך אף במשנ' מנק'.]

[4] [השוה ב. קָרַם, הפע', והערת תיאודור (בראשית רבה, עמ' 112—113).]

[a] قرس

יורדין ומעלים אותו בקדושה שהיה (היין) קרוש בעיגולי דבילה ובאין ושורפין אותו בקדושה (ר' לעזר בי רבי צדוק, ירוש' סוכ' ד ז). משחרב בית המקדש פסק יין קרוש ופסקה זכוכית לבנה (ר' יודה בר לקרה, שם שם). דם הוא שהוא קרוש ונעשה חתיכה (ר' יודה, שם נדה ג א). יין קרוש הבא משניר שהוא דומה לעיגולי דבילה (ר' ירמיה, סוכ' יג.). — וקרשו אברי הולד, נעשו מוצקים: להביא את הנפל שלא קרשו איבריו (ר' יוחנן, ירוש' נזי' ז ב).—ובסהס"א: כשהוא לח הוי ספיק עב וקרוב להיות קרוש (רש"י, שבת עז., ד"ה אבל דם). יין כדי רובע רביעית, ואם היה קרוש, בכזית (רמב"ם, שבת יח ב). איזהו נצל, זה הבשר שנמוח ונעשה ליחה סרוחה והוא שתקרוש אותה הליחה הנמצאת מן המת, שאם קרשה בידוע שהוא מבשרו, ואם לא קרשה אינה מטמאה שמא ביחו וניעו הוא (הוא, טומאת מת ב א). הכים שבמעי הבהמה שבו כנוס חלב היונק יקרוש בו (רד"ק, שרשים קבב). אפילו בסתם סכינין ששמנונית קורש על פניהם שייך נותן טעם לפגם (רשב"א, תורת הבית ד ד, פא.). ושמור את הדם שלא יקרוש ולא יכריח (ברא"שית רבתי, אלבק, 102). וקרבי דגים שנימוחו אין מדליקין בהן כשהן לבדן גזירת משום קרושין (לבוש, או"ח רסד א).—ואמר הפיטן: וטבחו והזיל דם לכלי פרח קח ימיגגנו ולי יקרש (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stnd. עמ' 163).

—נפע', *נִקְרַשׁ, — כמו קל: שנקפא (היין) ונקרש (רש"י, סוכה מט., ד"ה יין קרוש). באותן טיב שהן מן הדם עצמן כשהוא נקרש יש סביבותיו צלול כמים (הוא, חולי' פז:, ד"ה בגללתה). שופך זרע הרבה ונקרש (הוא, בכורות ז:, ד"ה ונחרי). שבכל אחד משני הזרעים כח מקריש ומקבל הקרישה וכו' שהמקריש בזכרים יתר חזק והנקרש בנקבות יתר הזק (קאנון א א ה, במהות האבר). דאסור להשים פשטיד"א בחורף כנגד האור (בשבת) לפי שהשמנונית נקרש ונקפה ועתה הוא נעשה צלול (מרדכי, שבת של). ואחריהם מגדלים ובהם כמה מיני אבנים שנעשים ונקרשים ממימי נהרות ימים ונחלים (מיד"א, מעגל טוב, מק"נ, 82).

1) [עי' קל, הערות.]

—הפע', *הִקְרִישׁ[2], — הקריש את הדם, את המים וכד' עשה שיקרשו: וביום השני הקריש והקרית כשחת וכו' (דונולו, חכמוני לס' יצירה א). אקרשת כעזיבת בנינים הבדל עליונים מתחתונים (אמתי, אסיפת דברי, יוצ' שבת ד אחה"פ). והקריש מצוקים בתקון ספלים (יוסף בר שמואל, זכרון נפקדד, יוצ' שבת ב אחה"פ). כשבראם (את עמודי השמים) והקרישם היו רופפים וגער בהם ועמדו ביובש ובחוזק (רש"י, איו' כו יא). הקרישו (את הדם) על גבי האור (הוא, חול' קכ., ד"ה הקפה). זמן לחצות לחים והקרישם באמצעם (אליר בר ילחק, יוצ' שבת אחר שבוע'). ומכח האש שבו מקפיאן ומקרישן וכו' (ראב"ד, פי' יצירה א יא). שבכל אחד משני הזרעים (של הזכר ושל הנקבה) כח מקריש ומקבל הקרישה, ועם זה איננו נמנע שנאמר שהמקריש בזכרים יתר חזק והנקרש בנקבות יתר חזק (קאנון א א ה, במהות האבר). היו חכמים בחכמה אלכ"מיאה והיו מקרישין מיני עשבים ידועים והיו עושים מהם זהב (יעקב פריגולאני, פו"ח בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, סח).—ואמר המשורר: והוא אשר יצפצף ויקריש ויחביר תמונות לגלמים (רשב"ג שוכן עד מאז, אוצר כתמד ב, 79). בחרון אפך תקרישני ומתוך מעוני תפרישני (עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר יאו, סז.).

—התפ', *הִתְקָרֵשׁ, נתקרש, — כמו קל: וכשבא (האיל) על היחמורה אגב דנתקרש הזרע הרבה אינו נבלע בגופה (רגמ"ה, בכורות ז:). שהלח נעכר מלמטה ומתערב ומתבלבל ואינו צלול וממה שנתקרש בבלי יוצא לחוץ (ערוך ערך עכר). יש ליזהר שלא ירחץ ידיו בשלג וברד בשבת ופעמים[2]) שמתקרשים ויש ברד מעורב בהם אין לרחוץ בהם וכו' (תוספת' שבת כא:, ד"ה אין מרסקין). שיבושל במים ויצונן ויורתחו המים ההם עד שיתקרשו כמו מלח (קאנון א א, במהות הלחה). והשלישי הלחות הקרובה להתקרש (שם שם).

1) [יש שגורסים בתוספתי חול' ו ז: השוחט והקריש את הדם (עי' מלונו של יסטרוב), אולם הנוס' בדפוס' ובהוצ' צוק"מ: והקדיש, וכן בוסב"ם (שחיטה יד ג): שחט חיה ועוף ואחר כך הקדישן או הקדיש את דמן.]

2) [צ"ל: ומים (מרפ"ז).]

א. קֶרֶשׁ, ס"ז, קֶרֶשׁ, כנ' קַרְשֵׁךְ, מ"ר קְרָשִׁים, סמי' קַרְשֵׁי כנ' קְרָשָׁיו, — לוח עץ, נסר, Brett; planche; board: **ועשית את הַקְּרָשִׁים למשכן עצי שטים עמדים עשר אמות ארך הַקָּרֶשׁ ואמה וחצי האמה רחב הַקֶּרֶשׁ האחד שתי ידות לַקֶּרֶשׁ האחד משלבת אשה אל אחתה כן תעשה לכל קַרְשֵׁי המשכן** (שמות כו—יז). **את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קְרָשָׁיו את בריחו את עמדיו ואת אדניו** (שם לה יא). **ויתן את אדניו וישם את קְרָשָׁיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו** (שם מ יח). **ופקדת משמרת בני מררי קַרְשֵׁי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו** (במד' ג לו). —ב) קֶרֶשׁ האניה, חלק מחלקי הספינה: **אלונים מבשן עשו משוטיך קַרְשֵׁךְ**[1]) **עשו שן בת אשרים מאיי בתים** (יחזק' כז ו). — וכתו"מ: **שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מושיטין ה ק ר ש י ם מזו לזו אבל לא זורקין** (שבת יא ב). **שכך היו רושמין על ק ר ש י המשכן לידע איזה בן זוגו** (ר' יוסי, שם יב ג). **הם הורידו את ה ק ר ש י ם מעגלה לקרקע** (בבלי, שם מט:). **ק ר ש שנפלה בו דרנא מטיף לתוכה אבר וסותמו** (רב אחא בר יעקב, שם קב:). **שעשו את המשכן ולא היו יודעין לישבו וכו, ובאו להם אצל משה ואומרין הרי ק ר ש י ם הרי בריחים** (מד"ר שמות נב). **ק ר ש שוכה לינתן בצפון ינתן בצפון** (ר' אמי, שם אסתי', והקרוב אליו). — ובספה"א: **טרסקל, ק ר ש שנעשה מגומא** (רי"ד מן הספוחים, לפת דוד, בכריות, פ:)—ואמר הפיטן: **אלהי טופחו ליקר ב ק ר ש י שטה ויריעות שש לאמץ** (רסע"ג, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 39; סדור רסע"ג, קלג). — ואמר המשורר במליצה: **אדן לכל חסד ועמוד ליקר, ק ר ש למשכן האמת וברית** (רמב"ע, אסיר אשר לבו, ברודי, סה). **אדני ק ר ש י ם נעלמים אך בלשון חת הם מפורשים** (רחב"ע, אדני קרסים, איגר 27). **ושירי אדונים ל ק ר ש י השכל אדנים** (ר"י ררינזי, תחכ' ג, 41).

ב. *קֶרֶשׁ, ס"ז, — שם חיה בעלת קרן אחת[1]): **כמין חיה טהורה ברא הקב"ה למשה במדבר, כיון שעשה בה מלאכת המשכן נגנזה, רבי אבון אמר ק ר ש היה שמה** (ירוש' שבת ב ג). **וק ר ש אעפ"י שאין לו אלא קרן אחת מותר** (ר' דוסא, חול' נט:).

קַרְשָׁה, ס"נ, —כמו **א. קֶרֶשׁ**, ואמר המשורר: **תשכבנה על מטות ק ר ש ו ת שן עם הבנים** (עמנו', מחב' ח, 13). **ותמורת ק ר ש ו ת שן והבנים וזהב וכו' אראה משטח חרמים וברקים ורעמים** (שם כח, 222).

קֶרֶת[2]), ס"נ קָרֶת, — כמו קִרְיָה[3]): **ליד שערים לפי קָרֶת מבוא פתחים תרנה** (משלי ח ג). **שלחה נערתיה שבעה על גפי מרמי קָרֶת** (שם ט ג). **וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת** (שם שם יד). **בברכת**

---

[1]) [השבעים קראו ק ד ש ך (τὰ ἱερά σου); **ולג' תרג'** transtra, **כלוי ספסלי השיטים; ת"י: דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לא תיטרון (ועי' רד"ק), הכל כלשון קֶרֶשׁ ממש. ורש"י פרש: הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אשר בו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברניט ובלשון לעז גובריינא"ל** (ז"א gouvernail), **ע"כ, ועל כל פנים נראה שיש כאן לשון קרש ממש; וכדעת רש"י היו שהשתמשו במלה למעשה; ומן החדשים יש מעדיפים את הפרוש סִפּוּן או סוכך וכדו', כדעת ר"א מבלגנצי שאמר בפרושו לפסוק: כעין בתים וחדרים שעושין באניות גדולות ומצפין קרשי אותן החדרים שן במקום משכבם לנוי, ע"כ. והבנת המלה כאן תלויה אף בהבנת המלים הסתומות שאחריה: שן בת אשורים מאיי כתים, ואין הקריאה בְּתַאֲשֻׁרִים (עפ"י ת"י) יוצאת ידי הקשיים. ואפשר שיש לחלק את המלים: שנב** (ז"א אֶשְׁנָב) **תאשרים, וצ"ע. והשוה גם דברי מד"ר** (קהל', סלח לחמך): **חמא אילפא דמיטרפא בימא וכו' חמא חד גבר דיתיב על קורשא דספינתא וכו' ע"כ, אך כאן במשמ' קרש מקרשי הספינה ממש.**]

[1]) [אפשר שאין כאן בעקר **אלא הבנה אגדית של א.** קֶרֶשׁ מקרשי המשכן, ולא מלה אחרת, **אעפ"י שהשפעה מיונ'** κέρας, קרן. ובדברי הבבלי (שבת כח:): **דאיכא קרש זימין חיה הוא ולית ליה אלא חדא קרן.** ע"כ. **ועל קרן הפוך אמרו: שדומה לקרנא ד ק ר ש** (ב"ב עז:).

[2]) [וכן מצויה צורה זו **בכתובות הכנעניות ובאוגרית'**, וסמנה ק ר ת ־ ח ד ש ת, Carthago ברומ', **שם האל מ ל ק ר ת במקו' מלך־קרת, ושמות מקומות** Tigranocerta, Cirta וכדו'; וכן בארמ' קרתא.]

[3]) [כך פרש מנחם (מחב', עמ' 158), **ודונש פרש: כי ה ק ר ת כגג וכמקרה, לא כקריה וכמדינה** (תשו' דונש, 13); **ועי' הכרע' ר"ת שם, ובתשו' תלמידי מנחם, עמ' 78—79**).]

ישרים תרום קֶרֶת ובפי רשעים תהרם (שם יא יא). בצאתי שער עלי קֶרֶת ברחוב אכין מושבי (איוב כט ז). — ואמר הפיטן: גֵּוִי על גפי מרומי קרת החנשאת (ר״א קליר, אז מאז, קרוב׳ שבת שקלים). גפי מרומי קרת ברדתי מהיות גברת וכו׳ (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצר שבת חוה״מ פסח). — ועת תגע לבית יוסף תצפצף על מרום קרת, ועת תרד עלי ידיו ישחק בה כצפרת (ר״ש הנגיד, שלח יונה, שעה״ש 31). וזעק לפי קרת והילל כי ארון נלקח ולוחות הברית נשברו (רסב״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 15).

*קַרְתָּנִי, תוס״ז, — יושב קריה, בן עִירָה: הקרתני שקבל שדה מירושלמי וכו׳ יכול הוא הקרתני לעלות ולאכלו בירושלים (דמאי ו ד). משל למלך בשר ודם שהיה משיא בתו, קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן (ר״מ, מד״ר שמות ו). מעשה בקרתני[1]) באבא יוסי איש ציתור שהי׳ יושב ושונה על פתח מעין וכו׳ (בסס, ר׳ סימון, ויקרי כד). לשני בני אדם שחטאו על המלך׳ אחד קרתני ואחד בן פלטין וכו׳ פונה לקרתני, ונתן לבן פלטין איפופסין אמרו לו בני פלטין שלו שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פניות, לבן פלטי בתת אפופסין, אמר להם לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות וכו׳, אף כך הגוף קרתני וכו׳ והנפש בן פלטין מלמעלה וכו׳ ושניהם חוטאים וכו׳ (תנחו׳ בובר, ויקר׳ יא). — ונק׳ קַרְתָּנִית, אשה בת עִירָה: מעשה בקרתנית אחת שהי׳ לה שפחה כושית (מד״ר שה״ש, אל תראוני).

קַשׁ[2]), ס״ז, בהפסק גם[3]) קָשׁ, — קנה של מיני התבואה שנקצרה והוסרה ממנו השבלת, Stroh; paille; straw: ויפץ העם בכל מצרים לקשש קַשׁ לתבן (שמות ה יב). — ובתמונה, כמשל לדבר הכלה והנאכל כמו הקש ע״י האש: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כַּקַּשׁ (שם יה ז). לכן כאכל קַשׁ לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישעי׳ ה כד). הנה היו כְקַשׁ אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (שם מז יד). כקול להב אש אכלה קָשׁ (יואל׳ ב ה). והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לְקַשׁ ודלקו בהם ואכלום (עובדי׳ א יח). כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כְּקַשׁ יבש מלא (נחום׳ א י). כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קַשׁ ולהט אתם היום הבא (מלאכי׳ ג יט). — ולדבר קל הנשא ברוח: וגם נשף בהם ויבשו וסערה כַּקַּשׁ תשאם (ישעי׳ מ כד). יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כְּקַשׁ נדף קשתו[1]) (שם מא ב). ואפיצם כְּקַשׁ עובר לרוח מדבר (ירמי׳ יג כד). שיתמו כגלגל כְּקַשׁ לפני רוח (תהל׳ פג יד). העלה נדף תערוץ ואת קַשׁ יבש תרדף (איוב׳ יג כה). — ולדבר קל ערך, חסר חשיבות: תהרו חשש תלדו קַשׁ רוחכם אש תאכלכם (ישעי׳ לג יא). לא יבריחנו בן קשת לְקַשׁ נהפכו לו אבני קלע כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון (איוב׳ מא כ–כא). — ובתו״מ: העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית, שכחו בעל הבית ולא שכחוהו פועלים, עמדו עניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה (פאה ה ז). אם יש תחתיהן סלע או קש הרי אלו ינטלו (שביע׳ ג ז). המבקיע זית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (שם ד ה). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה (שם ח יא). כירה שהסיקוה בקש או בגבבא נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים וכו׳ מטלטלין אותן (שם יח ב). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אבל מנענעו בגופו (שם כ ה). היתה הקורה של קש או של קנים רואין אותה כאילו היא של מתכת (עירובי׳ א ה). מחפין (במועד) את הקציעות בקש (מו״ק ב ה). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות

---

[1]) [במקום אחר (תנחו׳ קדושים ט): בקריתנו, ועי׳ קִרְיָה.]

[2]) [גם בארמ׳ וסור׳ קַשָּׁא, קָשָּׁא, בערב׳ קַשׁ a). הקש הוא הקנה השלם גם גזע הקנה שנשאר בשדה, ואותו קוצצים לתבן לשמושים שונים. ואפשר שעקר משמ׳ המלה: סַפַּל (התבואה), השוה קָשַׁשׁ, ובערב׳ מדברת של יהודי תימן מְגַשְׁוִשׁ (מקושש), מאסף גַּשְׁוִישׁ (הוא סַפָּל), עי׳ גויטין, Jemenica, פתגם 869, 1224.]

[3]) [כך יוא׳ ב ה, לעמת קַשׁ גם בהפס׳ בשמות יח ז, ישעי׳ לג יא.]

a) قشّ

---

[1]) [ת״י: רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה, ע״כ. ואחרים פרשו שנתן חרבו וקשתו של כל אויב כעפר וקש; עי׳ רד״ק.]

הרכבים לזבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב"ק ג ג). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש (ב"מ ט א). השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש ואמר לו תן לי שכרי וכו' אין שומעין לו (שם י ה). כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור, השרץ בתוכה, התנור טמא (כלים ח א). כוורת הקש וכוורת הקנים וכו' שיש להם שולים וכו' הרי אלו טהורין (שם טו א). מחצלת הקש ושפופרת הקש ר' עקיבא מטמא (שם יז יז). ושורף את הקש ואת העצה (אהל' יח ב). שרפה שלא בעצים או בכל עצים אפילו בקש או בגבבה כשרה (פרה ד ג). חנח (לפני העניים) תבואה בקשה, תלתן בעמיריו, תמרים בסכבדות (ספרא קדושים פרק ג). התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרעה הארץ וכו' בא הגורן, יצא בעל הבית לזרותה, הלך לו המוץ לרוח, נטל התבן והשליכו לארץ, נטל הקש ושרפו, נטל את החטין ועשה אותן כרי (מד"ר שה"ש, סרכך אגן הסהר). כמה משפלות של תבן מכנים אתה לאוצר או כמה חבילי קש מכנים אתה לאוצר (ר' חנינא, מד"ר תהלי' ב). ומה עושין לקש מציפין אותן במים (שם שם). — ומ"ר *קַשִּׁים, קשין: בכל עושין סהרים, באבנים ובמחצלות ובקשין ובקנים (תוספת' שביע' ב יט). דר' יודא עביד את האילנות כקשים (ר' חזקיה, ירוש' ברכ' ו ב). (חיפוהו בקש אינו שכחה) בזוכר את הקשים (ר' יונה, שם פאה ה ו). תנור שהסיקוהו בקליפי ערלת או בקשין של כלאי הכרם, חדש יותץ וכו' (פסח' כו:). סוכי תאינים ובהם תאינים, פרכולין ובהן ענבים, קשין ובהן שבלים וכו' אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכ' יג:) (מלקוש,) דבר שממלא תבואה בקשיה (דבי ר' ישמעאל, תענ' ו.). דבר שיורד על המלילות ועל הקשין (שם שם). — ובסהס"א: עושה עשב ואינו עושה קמה, מראה קמה ואין חטין בקשיה (רס"י, ישעי' כד ה). ומתחך בו (בחרוץ) הקשין להיות תבן (הוא, שם כח כז). שמקמטין אותן על עץ חלק או על אגודה של קשים (הוא, ביל' כג., ד"ה אי קטורא). — ואמר הפיטן: זרעינו בזרעכם לא ידבוק, איך יוכל קש באש לדבוק (ינאי, לגבול רשעה, קרוב' במדי, זולאי, כו). תולדות אלה בני שעיר בקשם אצו אשי להבעיר (ר"א קליר, אלילי, קרוב' שבת זכור). תבואת קדשת בלועה מלולות וקשים (שלמה הבבלי, אני יום אירא, סליח' יוס ג). קש חושב תותח ובמתניו שחיצה (הוא, אמן דר, יול' שבת ג אחה"פ). — ואמר המשורר: כי יחשוב אויבו לקש כחוש וגם קנה רצוץ וכו' (ראב"ע, אשיר בקולי, כהנא א, 152).

ק"ש, — ר"ת: קְרִיאַת שְׁמַע, קַדִּישׁ שָׁלֵם.

קשא [1], ממנו *מִקְשָׁאָה, ב. מִקְשָׁה, קִשֻּׁא, קִשּׁוּת.

קִשֻּׁא [2], רק מ"ר, קִשֻּׁאִים, *קישואין, — צמח ממיני הדלועים, cucumber; concombre; Gurke: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הַקִּשֻּׁאִים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במד' יא ה).—ובתו"מ: הנוטע שתי שורות של קישואין, שתי שורות של דלועים וכו' מותר, שורה של קישואין שורה של דלועים וכו' אסור (כלאי ג ד). אם אכל קישואין של ערב שביעית ימתין לקישואין של מוצאי שביעית וישלם מהן (תרומ' ו ו). הקשואים והדלועים והאבטיחים

---

1) [עי' קִשֻּׁא, הערה.]

2) [אין מ"י במקרא, ויש שמניחים כמ"י קִשֻּׁא, קִשּׁוּא, קִשָּׁאָה, קִשּׁוּאָה (ועי' לקמן), ובתו"מ בא במ"י קִשּׁוּת, אך אולי על פי דגמת הארמי קטותא, שאינה מלמדת על לשון המקרא. במקורות יוניים ורומיים מובא כשם פוני של דלעת הבר (σίκυος ἄγριος) κουσσιμεζαρ, cussimezar שראו בו בטעות קשא מצרי או קשא מזר, ואף לֶו (Pflanzennamen, עמ' 408) מחלקו כך, אמנם מבלי פרוש ל„מלה" mezar, ובהצעת התקון κισσου, ואחריו הלכו אף אחרים. אך למעשה יש לחלק cussim ezar (כלו' קשאים הזר וכדו'), והפך מ"ר קשואים דוקא לשם הצמח אף ביחיד, והרבה כאלה, ואין גם כאן עדות למ"י.

עצם השם הזה נמצא ברֹב הלשונות השמיות, והשי"ן בו היא ת' בעקר, אשר על יד ק נִבְטאה אף כמו ט, כעדות הארמי קטותה (מ"ר קטיא), ערבי קִתַּיא [a] (בדבור קִתַּיה); ובאשורי צורת השם קִשֻּׁו, ובכושי קֻוסִיַת. כנראה הָשאל השם אף ליוני בצורת σίκυος, בהפוך ההגאים (עי' Lewy, Fremdw. עמ' 30 וכו'. ועי' קִשּׁוּת.]

---

a) قِثّاء

והמלפפונות וכו׳ חייבים (במעשרות) גדולים וקטנים (מעשר׳ א ד). איזהו גרנן למעשרות, הקשואים והדלועים משיפקס וכו׳ (שם שם ה). המוציא וכו׳ זרע קישואין שנים, זרע דילועין שנים וכו׳ (כשבת, חיב) (שבת ע ז). שֶׁבֶת, רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו (ב״ק ח א). שנים לוקטין קישואין, אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב (ר׳ עקיבא משום ר׳ יהושע, סנה׳ ז יא). והקורנית והקישואין והדילועין והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים הרי זה כלאים בכרם (תוספת׳ כלאי׳ ג יב). ר׳ היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ (ר׳ חנניה, ירוש׳ מע״ש ד א). ולא עוד אלא שאני שונה וכו׳ שלשת אלפים הלכות בנטיעת קישואין ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף, פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי, רבי, למדני בנטיעת קשואין, אמרתי דבר אחד, נתמלא כל השדה קשואין, אמר לי, רבי, למדתני נטיעתן למדני עקירתן, אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד (ר׳ אליעזר, סנה׳ סח.). למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות (דבי ר׳ ישמעאל, ע״ז יא.).—ובסהמ״א: הקישואים קרים ורעים בגוף מכבידים על הקרבים בל יטחנו בקרב והכרבה לאכול מהם מרבים חלאים (אסף, 33:). וישובו בני יעקב על כל אנשי געש אשר אתם מחוץ לעיר ויכו בהם מכה רבה מאד כהכות בקשואים ולא יכלו כלם לעמד נכח בני יעקב (ספר הישר, וישלח, לבוב, לח:). ובניסן יש להם גדגדניות ואגוזים וקשואים ודלועים וחרובים (מקעות בכימין מטודלה, הוצ׳ גרינהוט, 93). כיון דבכל קישואין הפנימי מר והחיצון מתוק למה לא יתרום מזה על זה (תוס׳ ב״ב קמג., ד״ה אין לך). הקישואים (קירביוע) המה ג״כ ממין אבטיח אולם המה גדולים מהם ויש מהם לפעמים אשר משקלם מאה ליטראות או יותר ואינם מתוקים וטובים כהאבטיחים (ליגדא, ראסית למודים א ז, ל:). — קִשּׁוּאֵי חֲמוֹר, ירוקת המור, צמח בר שפריו דומה לקִשֻּׁא, ובנגיעה בו הוא זורק את זרעו, Eselsgurke, Springgurke; concombre sauvage; squirting cucumber: וירוקת חמור, פי׳ קישואי חמורים יקראו אותם קיתל חימאר בטיית (פרוש הגאונים, אהלי׳ ח א). ועוד יקח שמן של קישואי החמורים (אסף, 47.). קישואים של חמורים הם גפן שדה (שם, 112.). ועשב קשואי החמור הנקרא בלשון רומי קוקומרינא אם רועין בהן הדבורים, לרוב אותו הדבש רע הוא למאד (ר״ש דונולו, ס׳ המרקחות, שטינשניידר, I). וחבש אחורי המוח בשמן קשואי החמור (גרבוני, אכח חיים ג ז, כ״י ביה״מ סכטר). ועוד קצת ד׳ משקלים מיץ קשואי החמור ד׳ משקלים וכו׳ יולש בשמן אל חנא או בשמן קשואי החמור וירטה בו פנימי האף (קאנון ג א ג יב). שרש קשואי החמור או סחיטתו בחומץ (שם ג ז, שניס 7).

קָשָׁא,
—כמו קָשָׁה. קל לא נמצא.

—הִפע׳, הִקְשִׁיא, — הִקְשָׁה, הכנים קשי בדבר, ואמר המשורר: היה מבדיל לבין גָּדוֹל וגָדֹל, ושורה מה לבין קָטוֹן וקָטָן, והמשכיל אשר גלה ופשט קשי סודן והקשיא את פשטן [1] (יצחק בן הרא״ב״ע, פניני שיר, סעה״ס 161).

קשב
[2], ממנו הַקְשָׁבָה, קָשַׁב, קַשָּׁב, קַשֹּׁב, קֶשֶׁב, קִשְׁבוֹן, קְשִׁיבָה.

קָשַׁב,
פ״ע, תִּקְשַׁבְנָה, — שָׁמַע: ולא תשעינה עיני ראים ואזני שמעים תִּקְשַׁבְנָה [3] (ישע׳ לב ג).
—וביני קָשֵׁב, עי׳ קֶשֶׁב, הערה. — ובסהמ״א: ועומד החזן של צבור וכו׳ ובקול נעים ורם מתחיל בנגון באזנימו, והם קושבים ושומעים וכו׳ (הדסי, אשכל

---

[1] [כלו׳ הבדל בין זה אשר פשט קשי סודן, ובין זה אשר הקשה מה שהיה פשוט.]

[2] [אין שרש זה אלא בעבר׳ בלבד, אך אפשר שמקביל לו בערב׳ קבש a) במשמ׳ טבע והדפים בספר ובזכרון, ובעבר׳ טבע באזנו: ונראה שנולד הפעל קשב ראשונה בהפע׳ הקשיב (עי׳ גם בהערה שאחר זו). ואמנם בערוך ערך קשב הובא מגיטי נו.: וליעלון בך תלמידך דאנהו קשבי דחייא קליל (ממית), פי׳ ישכבון עמך חד מן תלמידך במטה דלהוי משוי משום שהם יודעין שהחי קל, ע״כ. אך בנסחותינו: דאינהו ידעי, ואולי בעקר: קָחָשֵׁי ביה, כלו׳ מרגישים בו.]

[3] [רק כאן בבנין קל במקרא, ואף במקום זה אפשר שהכונה להִפע׳ תַּקְשֵׁבְנָה.]

a) قبس

הכסר כג א). לא תענה מהר כ״א במתון רק קשב וראה הנולד שישיבך שכנגדך (ר״א אזקרי, ספר חרדים, עו.). שמע מוסרי ואל קשב לדברי יצרך וכו׳ (ר׳ אליה הכהן, שבט מוסר ה, ד״ה יודע). ואני כתבתי לך כתבים רבים ונאמנים ושניתי ושלשתי ותשובתך נשאר מעל ואין שומע לי ואין קושב (קובץ בוקסטורף, 119). — ואמר הפיטן: קולו בקושבם נתעלפו (ינאי, אחזה רעדה, קרובי׳ ברלש׳, זולאי, 10). טעמו בקושבם נפלו על פנים (שם שם, קח). יוסף בקשבו אימץ ברכיו להטעין ברכה לנולדו על ברכיו (הוא, קרוב׳ ברלש׳, שם, עא). אומן ברדתו לוחות על ידיו, בקשבו קול ענות רפו ידיו (הוא, אומן ברדתו, קרוב׳ שמות, שם, קטו). צור בניקרת צור חננו, קשב קריאת חינונו, רינונו ושינונו (הוא, אל שם, שם שם, קיז). קרוב וקושב קוראים (הוא, טילטולי, קרוב׳ ויקר׳, שם קסג). אלה קבע קווצות קריאת קדוש קושבי קדם קרא יי (הוא, אשמורה, קרוב׳ פסח שם רסה). מה קראתם ולא קשבתי (הוא אומרי בקיני, קרוב׳ לתלת דפורענותא, שם, שג). קשוב נא סיח ארשת, בתרועה נדרשת (הוא, איומ בקר, שבעתא לליל ר״ה, שם, שכ). קומי קשבתי בהזנחה, קומי ולכי כי לא זאת המנוחה (ר״א קליר, איכה אח, קינ׳ ת״ב). רצוי דת השואבה שאבו חקוק בה חשבו כמו בסין קשבו בסבות תשבו (הוא, אליס כהטעין, קרוב׳ ב סכות). אנכי עשיתי את הארץ מטה וחלו יסודי אדני לעת מפי הגבורה קשבו נחולי למדוניי (רסע״ג, אתה מרבבות, סדר לעלרת, סדור רסע״ג, שמח). דמע בכן הזילו תחתיות, דברך קשבו והוקוו בדוכיות (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. 126). החרישו קשבו כי תבל שברה (כמנ״ע, ובכן אזכר, תשלום אבודרהם). הירזמון עפעפים או יערימון מעים לפני אשר שם אזנים לקשוב וניב לשפתים (ר״י הלוי, יקר אדון, הופן, קונטרס הפיוטים יד, 6). שעריך הם דופקים כעניים ודלים, צקון לחשם קשוב יה שוכן מעלים (שפטיה, ישראל נושע, סליח׳ יוס ג). קדמנו בנשף קרבנו בשוע, קרבנו אליך קשוב קריאתנו (אליה הזקן, אתה מבין, מעריב ליל יוה״כ). צוה שה תמורה במקומו קשב אל תשפוך דמו (אליה ברבי מרדכי, מאהב, קרוב׳ מנח׳ יוה״כ). קשוב מקראות וחנון סדרים, כעין איברים ועכול פדרים (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקח, סליחי ערב ר״ה). קשבו עם בחירים חקים ומשפטים ישרים (ריט״ע, טוביה למרום עלה, מעריב ליל א שבועות). אודך כי אנפת ותשוב, אזנך הטית שועי לקשוב (יוסף בר שלמה, אודך, יולי שבת א חנכה). — ואמר המשורר: אצעק ואיכה אלמים לי יענו, אקרא ואיכה חרשים יקשבו (כמנ״ע, שבתי, ברודי, כה). נדיב לבב בליל יופי קשב מלי ואמרי פי (ר״י הלוי, נדיב לבב, ברודי א, 117). תורה קשב בתענית ישב (מלבה משנת תכ״ה, וכסטין, Inschriften I 450). כל לבות קושביו נבהלו (אד״ס הכהן לבנזון, שבר ומרפא, שט״ק). — בינ׳ פעו׳, קָשׁוּב, שקשבו לו, שנשמע, ולא יגבה לבו ולא ירום עינו לאמר אני חשוב ודברו יהי קשוב (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 151). — ואמר הפיטן: דל ודך בהונו, ורעב באונו, כמו מת חשוב, כי אין שיחו קשוב (ינאי, קרוב׳ ברלש׳, זולאי, מא). יום מפינו ישוב, עדיך קשוב (הוא, קרוב׳ לימים נוראים, שם, שכה). סר אף דומה לחמת עכשוב ושיח עמי לפני קשוב עין בעין נבזה חשוב (סעדיה, פקוד אפקוד, פזמונים למילה, סדור מנהג ארם צובה, תסכה). — ואמר המשורר: הט למאמר קשוב ושמע מאמר חשוב ואתה באלהיך תשוב (יצחק בן ראובן, פתחתי, תוכחה, סעה״ש 59).

—הפע׳, תַּקְשִׁבְנָה, הִקְשִׁיב, הִקְשַׁבְתָּ, הִקְשַׁבְתִּי, הִקְשִׁיבוּ, מַקְשִׁיב, מַקְשִׁיבִים, הַקְשֵׁב, הַקְשִׁיבָה, הַקְשִׁיבִי, הַקְשִׁיבוּ, יַקְשִׁב, יַקְשֵׁב, תַּקְשִׁיב, נַקְשִׁיב, נַקְשִׁיבָה, — א) הִקְשִׁיב האדם, שמע והאזין, הטה את אזנו לשמע, aufmerken; écouter; to listen: צהלי קולך בת גלים הַקְשִׁיבִי לישה (ישע׳ י ל). האזינו ושמעו קולי הַקְשִׁיבוּ ושמעו אמרתי (שם כח כג). קרבו גוים לשמע ולאמים הַקְשִׁיבוּ (שם לד א). מי בכם יאזין זאת יַקְשִׁב וישמע לאחור (שם מב כג). שמעו איים אלי וְהַקְשִׁיבוּ לאמים מרחוק (שם מט א). על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו לְהַקְשִׁיב (ירמ׳ ו י). והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נַקְשִׁיב (שם שם יז). הִקְשַׁבְתִּי ואשמע לוא כן ידברו (שם ח ו). שמעו זאת הכהנים וְהַקְשִׁיבוּ בית ישראל ובית המלך האזינו (הוש׳ ה א). שמעו עמים כלם הַקְשִׁיבִי ארץ ומלאה

(מיכ' ה ג). יען קראתי ותמאנו נטיתי ואין מקשיב (משלי א כד) שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (שם ד א). הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר (איוב לג לא). הקשיבו כל יהודה ויושבי ירושלם והמלך יהושפט (דהי"ב כ יח). — והאל: אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו ויקשב יי' וישמע (מלאכי ג יו). אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה (דני' ט יט). — והקשיב קשב: לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רב קשב (ישע' כא ז).—והקשיב האדם דבר פלוני: כי מי עמד בסוד יי' וירא וישמע את דבריו מי הקשיב דברי וישמע (ירמ' כג יח). שמעו נא תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו (איוב יג ו). — והקשיב ל: בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב א–ג). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (שם ד כ). בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך (שם ה א). ועתה בנים שמעו לי והקשיבו לאמרי פי (שם ז כד). — והקשיב לקול: והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר (ירמ' ו יז). היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך (שה"ש ח יג). — והקשיב אל פלוני, אל דבריו: הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו (ישעי' נא ד). ויאמרו וכו' לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו הקשיבה יי' אלי ושמע לקול יריבי (ירמ' יח יח–יט). — והקשיב על דבר: מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הות (משלי יז ד). משל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים (שם כט יב). — והקשיב האל לקול האדם המתפלל, בקולו, שמע וקבל את תפלתו: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל (תהל' ה ג). אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יט). האזינה יי' תפלתי והקשיבה בקול תחנונותי (שם פו ו). — והקשיב תפלה וכדו': שמעה יי' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי (שם יז א). שמעה אלהים רנתי הקשיבה תפלתי (שם סא ב). — והקשיב האל אל רנת האדם, לאדם, באותה משמ': האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי וענני (שם נה ב–ג). הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד (שם קמב ז). — ואזנו של אלהים הקשיבה: תאות ענוים שמעת יי' תכין לבם תקשיב אזנך (שם י יז).

— ב) הקשיב אל יי', למצותיו וכדו' שמע בקולו: gehorchen; obéir; to obey: לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך [1] (ישעי' מח יח). אל תהיו כאבותיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשונים וכו' ולא שמעו ולא הקשיבו אלי (זכר' א ד). לא עשו תורתך ולא הקשיבו אל מצותיך (נחמ' ט לד). — והקשיב על דבריו, באותה משמ': כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (ירמ' ו יט). — ובלי השלמה: החפץ ליי' בעלת וזבחים כשמע בקול יי' הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים (ש"א טו כב). וימאנו להקשיב ויתנו כתף סוררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר' ז יא). וידבר יי' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו (דהי"ב לג י). — ואמר בן סירא: לב חכם יבין משלי חכמים ואזן מ ק ש ב ת לחכמה תשמח (ב"ס גני' ג כט). —ובתו"מ: שני תלמידי חכמים הנוחין זה לזה בהלכה הקב"ה מ ק ש י ב להן שנאמר אז נדברו וכו' (ר' ירמיה בשם רשב"ל, שבת סג.). שני תלמידי חכמים ה מ ק ש י ב י ם זה לזה בהלכה הקב"ה שומע לקולן שנאמר היושבת בגנים וכו' (ר' אבא בשם רשב"ל, שם שם). — ובספהמ"א: והמלך ער ועיניו עצומות והוא מ ק ש י ב את לחש דבריהם (יוסיפון גינצבורג, לז). ויאמר אל המבקש ה ק ש ב לדברי אזניך (רס"ע פלקירא, המבקש, כה). — ואמר הפיטן: איש אשר הונוהו מובי משפטים, מי שמך עלינו כמו שופטים, בו בלשון ניתעלה במשפטים, ו ה ק ש י ב אשר תשים לפני שבטים (ינאי, קרוב' שמות, זולאי, קה). כרמי שלי, סמוך במחשבת, היושבת, נועם מ ק ש ב ת (הוא, שיר השירה כא, שבעתא לפסח, שם, רעב). ועת יד באכזר שלח, ה י ק ש י ב ברחום אל תישלח (הוא, תמוך מידורות, קדושתא ליום כפור, שם, של). בתהלה כ ה ק ש ב ת לאבותינו שומע תפלה תעתר לנו בתחנונינו ולך יאתה תהלה (רקע"ג, באדוני

---

[1] [בברכות (ה:–ו.) נאמר: שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו וכו' ואם המתין מה שכרו, אמר ר' יוסי ברבי חנינא, זוכה לברכות הללו שנאמר לוא הקשבת למצותי וכו' ע"כ. ופרש רש"י: לוא הקשבת לשון המתנה היא, ע"כ. אמנם נראה שהבין הדרשן גם כאן הקשבת בלשון שמיעה, כלומר, לו שמעת לתפלת של חברך.]

ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע״ג, רפח). **תקשיבה אדון לקול שועתם ולמכון שבתך השמים תעלה תפלתם** (ספטיה, ישראל נוסע, סליח׳ יוס ג). — **ואמר המשורר: גמול תשיב ולה תושיב ותקשיב לשועתה ודמעתה ברדתה** (רשב״ג, לך נפשי, סעה״ס **40**). **שמע קול מיסרך והקשב לאמרתו** (רס״ע סלקירה, רלשית חכמה, **2**).

—נפע׳, ***נִקְשַׁב**,—נשמע: **החכמה אשר ישיגוה אוהבי ה׳ שונאי רע, עשה ולא תעשה, המשכיל והנקשבים והנשמעים במאמר איוב בסוף דבריו השמיע ואמ׳ ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה וכו׳** (ר״י ברצלוני, פרוש יצירה, **276**). — **ואמר הפיטן: אלהים אלי אתה גדודיך בעצרת ישבו, געים כצאן היום יקשבו בקראי ענני יום גאוליך נקים יחשבו** (רשב״ג, אלהים אלי, סעס״ס **44**).

—פע׳, ***קִשֵּׁב**, — שִׁמַּע, גרם להקשיב, **ואמר הפיטן: וזאת קישב בקריאתו, וזאת רצף ברשימתו, וזאת שימע בתמיתו** (ינאי, וזאת אימן, קרובי דבר׳, זולאי, רכז). **קשב לנגיד קח קשת וחצים** (רסע״ג, למען אב, הוסענא, סדור רסע״ג, רמח).

—הפע׳, ***הִקְשִׁב**,—שהקשיבו לו: **כמה כתבים כתבתי בעדם מצדי ומן הישיבה בדברי תחנונים, מדוע לא הועילו, איך לא הוקשב אל דבריהם, איך לא נשאו חן בעיני אחיהם** (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, **155**). — **ואמר הפיטן: לקולו כיוקשב יובעת כל מושב** (ר״א קליר, אסא דעי בלדק, סופרות, מוסף א ר״ה). **הלא כל ימיו מעט ורעים, וכל מעשיו עונות ופשעים, ובלבבו יבין ושב ורפא לו לקולו כיוקשב** (אדם איך יזכה, סליח׳ מוסף יוה״כ).

קַשָּׁב, ת״ז, נק׳ קַשֶּׁבֶת,—אזן קַשֶּׁבֶת, מקשיבה, שומעת ברצון: **תהי נא אזנך קַשֶּׁבֶת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך** (נחמ׳ א ו; וכעין זה שם שם יא). — **ואמר המשורר: וחזי כיכבים להודות סרבים ואינם קשבים וממוסר סרים** (רשב״ג, תהלת החכמה, נבורי, **36**).

קַשֻּׁב, ת״ז, מ״ר נק׳ קַשֻּׁבוֹת, — כמו קַשָּׁב: **אדני שמעה בקולי תהיינה אזניך קַשֻּׁבוֹת לקול תחנוני** (תהל׳ קל ב). **עתה אלהי יהיו נא עיניך פתחות ואזניך קַשֻּׁבוֹת לתפלת המקום הזה** (דהי״ב ו מ; וכעין זה שם ז יה). — **ואמר הפיטן: יחד אנו ובתינו כמנוגעים חשובים וסורו טמא מטמאים קשובים** (ינאי, ארץ חמדה, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קמד).

קֶשֶׁב, ש״ז, קֶשֶׁב, — הקשבת אזן, קול נשמע לאזן [1]: **ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קָשֶׁב** (מ״א יח כט). **וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קָשֶׁב** [2] (מ״ב ד לא). **לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רכב צמד פרשים וכו׳ והקשיב קֶשֶׁב רב קָשֶׁב** (ישע׳ כא ו–ז). —**ואמר הפיטן: קרוא קשב קהלתם רצף ריווי רעיפתם** (ינאי, אימרות איום, קרוב׳ שבועות, זולאי, רפד). **בקשב ברוך שם יכפר לשמו חושב, קל עתי שעירו ישם למדבר צוק ואין קשב** (רסע״ג, באדני ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע״ג, רפז). — ***ובמשמ׳ חוש השמיעה, ואמר הפיטן: הקיצותי ואחשב מי הוא אשר הקיצני, והנה קדוש יושב תהלתו האיצני, ונתן באזני קשב וחזקני ואמצני** (ר״י הלוי, יעירוני רעיוני, לשחר׳ לוס כפור, מחז׳ איטל׳ ב, ק.).

***קִשָּׁבוֹן**, ש״ז, — פעלת המקשיב, **שמיעה, ואמר הפיטן: לא ארון הברית לי וכו׳ לא קשבון שם כבוד בשמעם אנא ה׳ כפר** (אל תרלוני, אשמורת הבקר, ויכילאה, ע.).

קשה [3], ממנו ***הַקְשָׁאָה**, ***הִתְקַשּׁוּת**, **א. מַקְשֶׁה**,

---

[1] [נראה כי המלה קֶשֶׁב באה בתוך הצרוף „אין קול ואין קשב" בעקר כנגוד אל קול, כלו׳: לא דבור ולא שמיעה. וכך מובנה אף כהשלמה לפעל: הקשיב קשב.]

[2] [ס״א קָשֵׁב מלרע (גינצבורג). וכן כתב ריב״ג בשרשיו: ואין קול ואין עונה ואין קשב מלעיל שם הפֹעַל, ואין קול ואין קשב מלרע שם הפוֹעֵל, וכן אמר בו התרגום ולית דמציית. אך הרד״ק בשרשיו כתב: ואנחנו מצאנוהו מלעיל בכל הספרים המדויקים אלא בספר ירושלמי אשר סמך עליו רבי יונה כי באותו הספר ראיתיו מלרע.]

[3] [גם בארמ׳, ובסור׳ קשא, ערב׳ קשא [a]), ויש משוים באשור׳ קַצוּ (קפא סקר), ואף במצר׳ בא קסי במשמ׳ קשה־לב ואכזר, ועי׳ בהערות לערכים: **א. מַקְשֶׁה**, מִקְשָׁה ואף קשח.]

---

[a]) قسا

ג. *מקשה, מקשה, *מקשה, *מקשי, *מקשית, *מקשיות, *מקשן, נקשה, *נקשה, קשה, קשה, *קשוי, קשי, *קשיה, *קשיה, *קשיון, *משיות.

קָשָׁה, פ"ע, קשתה, קשתה, יקשה, יקש, — היה קשה hart sein, werden; être, devenir dur; to be hard, harden, ובהשאלה קשו הדברים, קשתה העברה, יד האל, היו חזקים ולא היה קל לסבל אותם: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (ברא' מט ז). לא ישב ארון אלהי ישראל עמנו כי קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו (ש"א ה ז). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וכו' ויקש דבר איש ישראל מדבר איש יהודה (ש"ב יט מד). — וקשה הדבר, לא היה קל להבינו או לעשותו[1]), schwer, schwierig sein; être difficil; to be difficult: והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו (דבר' א יז). לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך (שם יה יח). — ובתו"ם: קשתה על דעתך[2]) דאת אמר וכו' (ירוש' ברכ' א א). — ובסהמ"א: ואל יקשה עליך דבר השמש כי גם הוא נחשב כאנוש (רלב"ע, לחות, כד.). ואל יקשה עליך מלתי מקץ שבע שנים וכו' (הוה, אגרת השבת, קבוצ' קונטר א). אמרה הנפש, זה יקשה עלי להפרד ממנו מפני אורך רגילותי בו, לכן הורני באיזה פנים יקל על בחסדך (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהי' ה). אבל איך, אופן התחבולה למי שקשתה עליו התשובה (שם שער התשובה י). ושהמכשול בזה רובו מן הנשים מפני שהם החזיקו במינות וקשתה עליהן הטבילה (תשו' רמב"ם לז, א"ה פרימן, 93). וכאשר יתבונן לדבר מצוה תמנענו ויקשה בעיניה על זה עד למאד והוא נתקומם עמה על זה וכו' (שם קעט, 173). אל תקשה בעיניכם ההתחלות כי גם אני הייתי כמותכם (ר"י בן נחמיאס, משלי ד ג). — *ומקוי קש במק' קשה, ואמר הפיטן: וקשו כו הקשו בני אלישה ותרשיש (ילמק, יתנו לדקות, עושה שלום לשבת חנוכה, מחז' איט' א, קט.).

—נפע', נקשה, — עי' ערכים נקשה, נקשה. — *ונקשתה קשיה, הקשו אותה, נשאלה: הרי נתברר כי אם היטלת באמצע סתם גוי אנס הוא נקשו הקושיות אשר הקשית ועוד קושיות אחרות (רסע"ג, תשו' הגא' הרכבי, תקל, 262).

—פע', תקש, — קשתה האשה בלדתה, ילדה בקשי ובצער מרבה: ותלד רחל ותקש בלדתה (ברא' לה יז). — ובתו"ם: בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו והחזירו מותר באכילה (חול' ד א). המבכרת המקשה לירד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים, (שם שם ב). האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית הראשון טמא בספק והשני בודאי (אהל' ז ד). המקשה נדה, קשתה ג' ימים בתוך אחד עשר יום ושפתה מעת לעת וילדה וכו' (נדה ד ד). המקשה כתוך שמונים של נקבה כל דמים שהיא רואה טהורים (שם שם ו). הרואה דם והמקשה מעת לעת (זב' ב ג). המקשה כמה תשפה ותהא זבה (תוספת' נדה ה ז). אם קשתה י"ז שלשה ראשונים ראוים לזיבה וילדה בזוב, ויש מקשה עשרים והמשה ואינה זבה בהם (ספרא מצורע פרשה ה). קשתה יום אחד ושפתה שנים וכו' הרי זו יולדת בזוב (נדה לו:). קשתה שלשה ושפתה מזה ובזה או שקשתה שנים ושפתה מעת לעת הרי זו יולדת בזוב (שם לז:). המקשה שלשה ימים ויצא ולד דרך דופן הרי זו יולדת בזוב (שם מא.). — עבר כך' *קשת, קישת, כמו קשתה: קישת שנים ושפת אחד, קישת אחד ושפת שנים, שפת אחד קישת אחד ושפת אחד ילדה בזוב וכו' (תוספת' שם ה ח). — *קשה האדם את ערפו, כמו הקשה ערפו: עוינו פשענו צררנו קשינו ערף (אשמנו, ודוי, תפלת יוה"כ). ועי' הפע'. — *ואת לבו: אכן קשת לב את וכו' ומה קישיתי (רמח"ל, מגדל עוז ג ב).

—הפע', הקשה, הקשית, הקשו, מקשה, הקשתה, אקשה, יקש, תקשו, יקשו, — א) הקשה את לבו, רוחו, עלו, עשה שיהיה קשה וכבד, verhärten; endurcir; to harden: ואני אקשה את לב פרעה[1]) והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שמות ז ג). ולא אבה סיחן מלך חשבון העבירנו בו כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דבר' ב ל). אביך הקשה

---

[1]) [עי' גם קשה.]

[2]) [כלו': קשה לדבריך, לפי דבריך.]

---

[1]) [במקום אחר: הכבדתי (שמות י א), אחזק, וחזקתי (שם ד כא, יד ד).]

את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו (מ"א יב ד). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל' צה ח). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד). — ואת ערפו, היה קשה ערף, עקשן וסרבן: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר' י טז). ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביי' אלהיהם (מ"ב יז יד). ולא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את ערפם הרעו מאבותם (ירמ' ז כו). ויקשו את ערפם לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר (שם יז כג). איש תוכחות מקשה ערף פתע ישבר ואין מרפא (משלי כט א). והם ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם ולא שמעו אל מצותיך וימאנו לשמע וכו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים (נחמ' ט יז—יז). עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליי' וכו' (דה"ב ל ח). וגם במלך נבוכדנאצר מרד וכו' ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי' אלהי ישראל (שם לו יג). — ובקצור הקשה, במקו' הקשה את ערפו [1]: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איו' ט ד). — והקשה לעשות במקו' הקשה ערפו וסרב לעשות: ויהי כי הקשה פרעה [3] לשלחנו ויהרג יי' כל בכור וכו' (שמות יג טו). — ואמר בן סירא: כן שש מאות אלף רגלי הנאספים בזדון לבם ואף כי אחד מקשה ערף תמה זה אם ינקה (ב"ס גנזי' יו ח). — ובמדרי': הרשע הזה הקשה את לבו בג' הראשונות (מד"ר שמות יח). —ובסהמ"א: ויקריבו מנחה למלך ולא קבלה המלך כי הקשה המלך את רוחו לעשות בהם נקמה (יוסיפון, גינצבורג, רסח). כמו אבן, לפי שהקשו את לבם כאבנים (מדה"ג, שמות יה ה, הופמן, 158). — ואמר הפיטן: מי יתלה ראש מי ירים עין מי יקשה מי יעיז מי יזיד (יוצ', משמים, זולתי, עז); וקש כי הקשו בני אלישה ותרשיש וכו' (יוצ' לדקות עושה שלום לשבת חנכה, מחזו' ויטרי א קט). —

[1]) [בעקר בלשון השירה שבמקרא מרכים קצורים כאלה וכגון הפיל (אף על יתום תפילו, איו' כז) במקו' הפיל גורל; הגדיל (לא משנאי עלי הגדיל, תהל' נה יג, מקביל אל יחרפני) במקו' הגדיל פיו, וכדו'.]

[2]) [אמנם כאן אפשר שנשמטה ממש המלה ערפו, בכתיב הקדום ערפה, על יד פרעה, הואיל ונחשבה כהכפלת השם.]

*והקשה על פלוני, החמיר והכביד עליו: לרוח היום, רב אמר לרוח מורחית דנו וכו', זבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו וכו', על דעתיה דרב הקשה עליו, כל שהיום עולה הוא מרתיח, ועל דעתיה דזבדי ריתה עליו, כל שהיום שוקע הוא צונין (מד"ר ברא' יט). — *ובמשמ' העקרית, עשה שיהיה הדבר קשה ומוצק: אף אתה הקשית עליהן מים כאבנים והיו מכין אותן (מדה"ג שמות יה ה, הופמן, 158). — *והקשה את עצמו, כמו הקשה את לבו, את רוחו: כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ (ר' אבהו, מו"ק טז:). — ובסהמ"א: ואם בבואו והחילו ליפרע נטית דברים חלילה יותר יכעוס באומרו שנקשה עצמנו נגדו ומי הקשה אליו וישלם (ר"מ אלשיך, איו' ט ג). — *והקשה את עצמו, גרם לעצמו קשוי אבר הזכרות: המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי (נדה יג). —*והקשה אבר: ופלוני קשרוהו לבל יוכל להקשות אבר המשגל (ילחק פולקר, עזר הדת, REJ Jan. 1889, עמ' 68). — ב) הקשתה האשה ללדת כמו קשתה ללדת, עי' פעי': ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן (ברא' לה יז). — הקשה לשאל, שאל, בקש דבר קשה וגדול: ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ויאמר (אליהו) הקשית לשאול (מ"ב ב י—יא). — ובתו"מ במשמ' היה לו הדבר קשה: אילו הן סימניה (של אילונית) כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה [1]) בשעת בעילה (תוספ' יבמ' י ו). —*ובמשמ' היה לו קשה להבין [2]): זה אחד מג' דברים שהקשה [3]) בהם משה והראה לו הקב"ה באצבע (ר' עקיבא, ספרי במד' סא). — ובסהמ"א: פלאות התמהת והקשית לשאול, למה לא יחיה האדם לעד ולא ירד שאול (רסע"ג, הסג' על חוי הבלכי, דודזון 44). — ואמר המשורר: ואם אשאל לראות מתי קץ הפלאות, יענו נבואות הקשית לשאול (ר"י הלוי, יונה נשלחה, זולי שבת לפני שבועות). —*והקשה טענה, טען טענה קשה, ואמר המשורר: ולא תתרע בעם הארץ ולא בור, ולא מורה לאיש טענה להקשות במושכך

[1]) [עי' גם התפ'.]

[2]) [עי' גם התפ', וגם כאן להלן בסהמ"א.]

[3]) [במכי' (מס' דפסחא א): שנתקשה.]

ולא לוחש לחישות (רב האי גאון, שערי דיני ממונות, קבוצ' קונטר', כ:). — *והקשה במשמ' שאל שאלת על דבר שנראה לו כקשה[1]: והקשו על זה, ורשות בבל בארץ ישר' אינה מועילה (קטע מכתב אביתר הכהן, מזמן הגאונים, קעדיאנה שכטר, 92). והקשה עליו חבירו א"כ כששחט בסכין של היתר בולע מן איסור אבר מן החי וצריך הדחה בחמין (והזהיר, ויקרא, י:). ושוב הקשינו עליו אע"פ שהקונה אינו שם יכול היה המקנה לזכות לו את הדמים ע"י אחר (תשו' הגאו' הרכבי ל, 91). מקשה רב כהן, שמא ראשונים אגודי אגיד ליה וכו' (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 66). והקשינו על הפירוש הזה ואמרנו האיך נאמר שר' יהוד' סובר לגזור וכו' והלא ר' יהודה וכו' (קטע תשו' גאוני מן הגניזה, גינצבורג, JQR XVI, עמ' 658). וחזר אביי והקשה לו וכו' וכו' ושאל למה הקשיתם דברי ר' יהודה בחדש שאין חושש לו וכו' ולא הקשיתם דברי חכמי בחדש שחששו לו וכו' (שם שם, 659; גאוניקה ב, 10). אתה יודע דרכי להקשות להעמיד שמועות ישרות (ס' הישר לר"ת, חלק שו"ת נו א). ואני מעיר עוד בספרי זה על מה ששגה בו ר' יהודה והקשתיו עליו בהשנה ומבאר עוד מה ששכחתי להקשותו עליו שמה (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג, הקד', XIV). וכל אשר שאלת יפה שאלת וכל אשר הקשית יפה הקשית (רמב"ם, אגרת אל ר' יהונתן הכהן מלוניל, תשו' רמב"ם, ח"ח פריימן, LX). הקשה לי חכם זה לו שנים קושיא גדולה (ר"ם ח"ח, מו"נ א ג). ואם תקשה ותאמר הלא שהדרכים האילו הם דרכי היושר וכו' מפני מה מצינו מהחסידים הראשונים אנשים היו צמים כל ימותיהם (ר"י עקנין, ס' מוסר ב ה). וחזרנו לקושיות שהקשינו קודם לכן מבטול המחשבות והתכנות (שם שם טז). למוד תשובות לפרק בהם הקושיות שמקשין המינין (שם שם יח). ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומקשים מדרך השינוי והרבוי וכו' אמר במתרץ קושייתם זה הפסוק (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קטע:). מובח מוית מכפר, והקשה המקשה היינו מוית היינו מכפר (רד"ק, שרשים, כפר). ואנו רגילין להקשות מאי שנא וכו' (ר"ז הלוי, ספר הלבה, בספר תמים דעים, מדה יג). ואם יקשה מקשה על אמונתך ויאמר האלהות שנים וכו' (רש"ט פלקירא, המבקש, 10). וישתדל כדי שלא יקשו על דבריו או שלא יוכלו לחשוב עליהם אלא בקושי (הוא, ראשית חכמה, 30). יש להקשות, והא תנן אין שם לא פנים ולא אחור וכו' (מדה"ג, ברא' א א, מרגליות ח). והא דתנן והמאוחרין כשרים, יש מקשים אמאי לא חיישינן שמא לוה וקנה ומכר דלא משתעבד (ריטב"א על ר"ה פרק א, ב.). שאעפ"י שנותן כשיעור זה אינו נמנע מהטבחן ודישונן בערב אלא שהוא מקשה ממה שאמרו אחר כך וכו' (המאירי ליומא פרק א, לדף עו.). וישאלו זה לזה ויענו ויקשו וישיבו ותשלם החקירה (מעשה אפד, הקד', 18). אם שב לפני רבו ויודע קושיא ורבו או חבירו נמי יודע יניח לו לקשות ולא יקשה (רזיאל, אמשט', ע.). והקושיא שמקשים שמהם יהיו עושים היום ומהם למחר, הואיל וקדוש החדש יהיה על פי הראיה, כפי העלה יהיה המעולל (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ט, י.). דע שיש לי להקשות קושיא אחת כוללת כל מה ששמעתי וקריתי לתמוה עליהם מראש ועד סוף (רמח"ל, חוקר ומקובל, 4). — ועי' מַקְשֶׁה, מַקְשָׁן. — ופתגם, אין מקשין בהגדה: וכן תמצא במדרשות והגדות סתירה רבה לפי זאת הסבה, ולזה אמרו אין מקשין בהגדה (פתיחי מו"נ להרמב"ם). — ג) *במשמ' פ"ע, נעשה קָשֶׁה: הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו[1] לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית (שביע' ב י). ועוד סופו להקשות[2] (ר' יודה בן פזי, ירוש' פסח' ז י). כיון שסופו (של הקור) להקשות[2] לא מברכינן עלויה בורא פרי האדמה (עירוב' כח:). גידין שסופן להקשות[2] נמנין עליהן בפסח (חול' עו:). — ובסהמ"א: התלתן אע"פ שאינו אוכל אדם כשיקשו הואיל ורוב האדם אוכלין אותן בתחלתן הרי הן חייבין בתרומה ומעשר (רמב"ם, תרומות ב ח).

1) [עפ"י הארמ' שבתו"ם.]

1) [כך במשניות ובמדב"ם, וכך מובא בפי רמב"ם. אך במשנה ובגמרה שבירוש' הוּקְשׁוּ, הפע', וכן בר"ש ורעב"ט.]

2) [ויש סבורים שכאן נִפעי, לְהִקָּשׁוֹת.]

—הִפע', *הֻקְשָׁה, הוקשה, — נעשה קָשֶׁה [1], היה קשה לסבל: אמר לו המלך זימנתי לך אשה נאה ובת טובים ועשירה, אמר לו הבן אלך ואראה אותה, שלא היה מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והודע לאביו (מד"ר במד' עז; תנחו' בובר, שלח ז). וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה (שם איכ', פתיח', ר' יוחנן). — וכםהמ"א: נפל המנדיל מידו ואבד עם המרגלית, הוקשה עליו למאוד אבדן המרגלית (שאלה בתשו' רמב"ם רפז, א"ח פרימן, 261). והוקשה הדבר בעיני אברהם וכו', שלא הוקשה לו על חשק ופילגש וכו' (ר' בחיי עה"ת, וירא, מלאק). — *ובמשמ' נשאלה שאלה: ובא ר' אבא לפרש וכו' עד אשר הוקשה עליו דהא אמר ר' הונא צפוראה וכו' (תשו' הגאו' הרכבי רכז, 131). לא גרסינן, ותלמיד טועה שהוקשה לו כתבה בגיליון ספרו וכו' וכתבוה סופרים (רש"י, שבוע' ג:, ד"ה קשיא). וששאל מונין לזה ולזה והוקשה לו שאנו מונין שנות בית הראשון על שנות מלכים וכו' (תשו' רש"י, קבול' קונטר' ב:). והוקשה לו מבית החרף ומבית הקיץ (המאירי ליומא א, לדף יא:). ולענין קושיא הראשונה שהוקשית בראש השמועה מתמיד למדות בעניין לשכת הטלאים (שם לדף טז.). — *וְהֻקְשָׁה האדם, במשמ' הֻקְשְׁתָה לו קֻשְׁיָה: והמלך המשפט שהוקשה בו שהיה לנו לומר מלך המשפט, גם אני הוקשתי בה זה שנים רבות (תשו' רש"י, קבול' קונטר', ב.). ועל דברי רבנו נסים יודע אני ראיותי ונכוחות הן, אך מוקשה בהן אני (ס' היסר לר"ת סי' ד פסקה ב, 11). — *וְהֻקְשָׁה, במשמ' היתה קֻשְׁיָה עליו, על דבריו: (מדבריכם אתם נושכים,) מוקשין (רש"י, נדה עב., ד"ה נושכים). — *וְהֻקְשָׁה הפסוק, הֻקְשְׁתָה עליו קֻשְׁיָה: בשגם שהפסוק ההוא אינו מוקשה והוא נכון מצד עצמות פשיטותו, עכ"ז שמוהו כאילו הוא מוקשה כדי לסמוך עליו הדין המקובל (ישראל זמושץ, נצח ישראל, הקד'). — *וכמו הִתפ', נתקשה: הפשתה גדלה כבר והוקשה

[1] [עי' בהערה הקודמת.]

לעמוד בגבעוליה (רש"י, שמות ט לא). — *ומי שיש לו קִשּׁוּי אבר: או לאיש שהוא מוקשה ורוצים לתקוע אותו בערוה (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז, סד.) [1]. —הִתפ', הִתְקַשָּׁה, נתקשה, — נעשה קָשֶׁה: (ואלו הן סימניה של בוגרת) משיתקשו [2] הדדין (ר' אליעזר בן צדוק, תוספת' נדה ו ד). — ובהשאלה: הלב מקבל יראה וכו' הלב מודה וכו' הלב חומד וכו' הלב מתקשה שנאמר ומקשה לבו וכו' (מד"ר קהל', דברתי אני עם לבי). — והתקשה האיש, התקשה אבר הזכרות שלו: בודקין אותו בשעה שמתקשה (כדי לדעת אם הוא מהול) (ר' עזיי בשם שמואל, ירוש' שבת יט). כ"ז שמתקשה ונראה מהול אינו צריך למול (שמואל, בבלי שם קלז:). מי גרם לך (ליוסף) להדחות מן האיתנים, קשיות שנתקשיתה עם אדונתך (ר' יוחנן, מד"ר בראש' לח). — ובמשמ' היה הדבר קשה לו: (אילונית) כל שאין לה דדים ומתקשה [3] בשעת תשמיש (יבמ' פ:). והִתְקַשְּׁתָה בלידה, כמו קִשְּׁתָה בלדתה: שלש הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות (מד"ר בראש' פב). מה זה (יעקב) נתקשית אמו מצער עיבורה אף זה נתקשית אמו בשעת הלידה (שם במד' יד). — ובמשמ' היה לו הדבר קשה ולא מובן, היתה לו קֻשְׁיָה בו: זה אחד משלשה דברים שנתקשה [4] משה והראהו המקום את כלן באצבע (ר' עקיבא, מכי' מסכ' דפסחא א). אמר לו (משה להקב"ה) כיצד נעשה אותה (את המנורה), אמר לו מקשה תיעשה המנורה, ואעפ"י כן נתקשה [5] משה וירד ושכח (ר' לוי

[1] [בקצת מקומות נכתב הוקשה במקוי הוּקַשׁ (עי' קִישׁ והערות שם, והדגמאות המובאות בערך נָקַשׁ, הִפע' והֻפע'), כגון: למה הוקשה אהרן למשה (גנזי שכטר א, 95), ואין זאת אלא טעות המעתיק.]

[2] [נ"א משיתקשקשו, וכן בבבלי (נדה מז.), עי' ב. קִשְׁקֵשׁ.]

[3] [בתוספת' (יבמ' י ז): ומקשה בשעת בעילת, עי' הִפע'.]

[4] [בספרי (במד' סא, הוצ' איש שלום): שהקשה, עי' הִפע'.]

[5] [בתנחו' שבדפוס' (שמיני ח): נתקשו למשה.]

בר רבי, מד״ר במדי׳ טו). אני כמה פעמים הראה לי הקב״ה ונתקשיתי לעשותה (הוא, שם שם). שלשה דברים נתקשה[1] משה, מעשה המנורה, הירח והשרצים (תנחו׳ בובר, שמיני ח). — ובמשמ׳ היה אדם קָשֶׁה: יקשן, שהן מתקשין[2] בעולם (רמי בר יחזקאל, מד״ר ברא׳ סא). — והקשה ערף, סרב: תדע לך כמה נתקשה יונה שלא לילך בשליחותו (תנחו׳ שמות יא). — ובהשאלה על השֶׁמֶשׁ: רמז (הקב״ה) לשמש והיה עומד ומתקשה כנגדו, ואמר איני שוקע ומשה קיים בעולם (מד״ר דבר׳ ט). — והִתְקַשָּׁה על המת, הרבה להתאבל עליו: כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה (רב, מו״ק כז:). — ובסהמ״א: א״ל (אברהם לממרא), אוהבי אמר לי למול, אמר לו ממרא, ועדיין אתה עומד ותוהא, לא עשו אותך חתיכות התיכות, רמ״ח אברים שעליך הציל מן האש ומקצת מן אבר אחד אחה עומד ומתקשה ליתן לו (אגדת בראשית יט). וששאלתם מערבין לנזיר ביין ולישׁ׳ בתרומה, סומכום או׳ אף בחולין, ונתקשה לנו מאד, ויש עמנו ספרים ואין בהן אף בחולין (שו״ת הגאו׳ מן הגניי, גינצבורג, 142). ונתקשה לנו שיש שמועות מוכיחות כאשר פירשנו (ר״ח, פסחי׳ יד:). נתקשה משה על מולדה לבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש (רש״י, שמות יב ב). לפי שהיה משה מתקשה בה (במנורה) (הוא, שם כה לא). שנתקשה משה במעשה המנורה (הוא, שם שם מ). טעם המשניות האלה קשה עלי בכל הקושיות שהיו ב׳ רבותי מתקשין בהן בכל הגמ׳ (הוא, ברכ׳ ב., ד״ה הויות דרב ושמואל). שנתקשה לאשתו ונפל מן הגג ונתקע ביבמתו (הוא, יבמ׳ נד., ד״ה בנתקע). שנתכוון לאשתו ונתקשה לה (הוא, שם שם). בעודנו בתוכן המים יציירהו (הטבע) בחפצו ואחר כן יעזוב מה שהוצרך להתקשות ויתקשה (ר״י ה״ל, כוזרי ד כה). בשלא פסקו הצירים והחבלים והצער אלא מתקשה והולכת עד שילדה (רמב״ם, איסורי ביאה ז ב). אל יתקשה אדם על מתו יותר מדאי (הוא, אבל יג יא). והואיל והתלמוד נתקשה בזאת הברייתא וכו׳ (תשו׳ רמב״ם קל, א״מ פריימן, 124). ומפני תקפה עליו משנתו, נתקשה עליו ההלכה (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג יא). יצרה של עבודה זרה בכל יום הוא גדול ומתקשה (מדה״ג, בראש׳ ד כו, מרגליות קכט). למה לא אמר לו (משה ליתרו) שהאל שלחו וכו׳ אמר משה בינו לבין עצמו אם אני אומר לו כך שמא יתקשה הדבר בעיניו ויחשוב כמה מחשבות (שם שמות ד יח, הופמן, 39). כשהיה פרעה מתרכך היו המצרים מתקשין, ובשהיו המצרים מתרככין היה פרעה מתקשה, כשהיו אלו ואלו מתרככין היה הקב״ה מחזק את לבם (שם י א, 77). אם ראה אדם שיצרו מתקשה עליו ומתגרה בו לדבר עבירה האכילהו מלחמה של תורה (שם יג ראש פ׳ בשלח, 129). מי הקשה אליו וישלם, אין לך מי שנתקשה כנגדו וניצל הימנו, דור המבול שנתקשו כנגדו ואמרו מה שדי כי נעבדנו וכו׳, אנשי מגדל נתקשו כנגדו ואמרו נבנה לנו עיר וכו׳ וכן הסדומיים שנתקשו כנגדו והיו מתכוונין לחטוא וכו׳ וכן פרעה הרשע שנתקשה ואמר לי יארי ואני עשיתיני וכו׳ (שם שם). סימן לעבירה הדרוקן, בשרו מתקשה ועב ונפח (ר״כ על הרי״ף, סנה׳ פרק ב, סי׳ שכד). ויש בזה רעות גדולות, האחד שהוא מבייש אחרים בשביל הנאתו, והשני שהוא מתקשה בזה לשוב[1], כי יחשוב מה עשיתי הלא פלוני ופלוני עשו כך (אורח׳ לדיקים, שער הבושת, יב:). ורבי אביה כתב אם חוששין שמא יתקשה (המת בשבת) ולא יהיה עוד ראוי לפשוט והוא בזיון מניח עליו בכר או תינוק עד שיפשטו אותו (האגור תכז). גם רציתי להתקשות אתו במשמוש היד ולא היה לו קישוי כלל (שו״ת שער אפרים קיב, עה:). הסתירות קלות להתיישב במעט עיון, אך חסרון הבנות הפשט הוא המתקשה יותר (רמח״ל, פתחי חכמה ב, כט.). —*ובמשמ׳ נראה קשה ותמוה: וכבר נתקשה מאד זה המאמר בעיני מהרי״ן חביב ז״ל (אלבילא, ראשית דעת ג א ה, קכו:). שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מתקשים עלינו ומזדמנים לנו (מוכח הלבבות בס׳ מגדל עז לר״י עמדן, קלח.). — ואמר הפיטן: כידו נתעקשה (המנורה) ובה ניתקשה (ינאי, אוצר

---

1) [כתנחו׳ (בהעלותך ה): נתקשה בה.]

2) [בפרוש המיוחס לרש״י: שהיו מוחזקין; אבל במדרי׳ תהל׳ צב הנוסח: שהיו בני אדם קשין.]

---

1) [כלו׳ שיקשה עליו לעשות תשובה.]

מרלה, קרוב׳ במד׳, זולא׳, קשם). **קפחתני חמת המציק המתקשה** (אליך לוזי, פליס׳ ער״ה). — ואמר המשורר: **ולמה יתקשה חמלה כאשר יחם** (סלמה הרלב״ג, כהנא ג, 29).

קָשֶׁה [1], ת״ז, סמי׳ קְשֵׁה, נק׳ קָשָׁה, סמי׳ קְשַׁת, מ״ר קָשִׁים, סמי׳ קְשֵׁי, נק׳ קָשׁוֹת, — חזק ומוצק, לא רך, ובהשאלה, hart; dur; hard. יד קָשָׁה, חרב קשה: **ותלך יד בני ישראל הלוך וְקָשָׁה על יבין מלך כנען** (שפט׳ ד כד). **ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו הַקָּשָׁה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח וכו׳** (ישע׳ כז א). — ובהשאלה, עֹרֶף קָשֶׁה, קשי לב: **כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הַקָּשֶׁה** (דבר׳ לא כז). — קְשֵׁה עֹרֶף, מי שאינו שומע בקול זולתו ואינו מקבל מרותו ואינו שומע בעצתו, ועומד על דעתו, hartnäckig; rétif; stiffnecked: **ראיתי את העם הזה והנה עם קְשֵׁה ערף הוא** (שמות לב ט). **כי לא אעלה בקרבך כי עם קְשֵׁה ערף אתה** (שם לג ג). **אתם עם קְשֵׁה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך** (שם שם ה). **ילך נא אדני בקרבנו כי עם קְשֵׁה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו** (שם לד ט). **לא בצדקתך יי׳ אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קְשֵׁה ערף אתה** (דבר׳ ט ו). — וּקְשֵׁה פנים, קשה לב, בשמ׳ ז: **והבנים קְשֵׁי פנים וחזקי לב** (יחזק׳ ב ד). **כי כל בית ישראל חזקי מצח וּקְשֵׁי לב המה** (שם ג ז). — ובקצור קָשֶׁה, באותה משמ׳: **מדעתי כי קָשֶׁה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה** (ישע׳ מח ד). — ובמשמ׳ אכזרי ורע: **והאיש קָשֶׁה ורע מעללים** (ש״א כה ג). **ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קָשִׁים ממני** (ש״ב ג לט). **וסכרתי את מצרים ביד אדנים קָשֶׁה ומלך עז ימשל בם** (ישע׳ יט ד). — ודרך קָשָׁה של אדם, דרך מרי ופשע: **והיה במות השופט ישבו והשחיתו וכו׳ לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הַקָּשָׁה** (שפט׳ ב יט). — וקנאה קשה: **כי עזה כמות אהבה קָשָׁה כשאול קנאה** (שה״ש ח ו). — ובמשמ׳ שקשה לעשותו, לסבלו[2], schwer, schwierig; difficil; difficult, עבודה קשה: **וימררו את חייהם בעבדה קָשָׁה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה** (שמות א יד). **ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קָשָׁה** (שם ו ט). **וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קָשָׁה** (דבר׳ כו ו). **הקל מעבדת אביך הַקָּשָׁה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו** (מ״א יב ד). **והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה הַקָּשָׁה אשר עבד בך** (ישע׳ יד ג). — ורוח קָשָׁה, שלא קל לסבול אותה: **בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הַקָּשָׁה ביום קדים** (שם כז ח). — ומלחמה קשה, שלא קל לשאתה, מלחמה המפילה חללים רבים: **ותהי המלחמה קָשָׁה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד** (ש״ב ב יז). — חזות קָשָׁה, נבואה של פורענות וצרה: **חזות קָשָׁה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד** (ישע׳ כא ב). — קְשֵׁה יום, מי שיומו קשה עליו [1], אמלל: **אם לא בכיתי לִקְשֵׁה יום עגמה נפשי לאביון** (איו׳ ל כה). — וּקְשֵׁה רוח, באותה משמ׳: **אשה קְשַׁת רוח אנכי וכו׳ ואשפך את נפשי לפני יי׳** (ש״א א טו). — ודבר קָשֶׁה, לא פשוט, שלא יבינהו וידעהו אדם בנקל: **את הדבר הַקָּשֶׁה [2] יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפוטו הם** (שמות יח כו). — וכמ״כ קָשָׁה, במשמ׳ דבר קשה, אכזרי, עז: **הראית עמך קָשָׁה השקיתנו יין תרעלה** (תהל׳ ס ה). — וענה את פלוני קָשָׁה, דבר אליו באכזריות: **מה יענך אביך קָשָׁה** (ש״א כ י). **ויען המלך את העם קָשָׁה** (מ״א יב יג). — ומ״ר קָשׁוֹת באותה משמ׳: **ויתנכר אליהם וידבר אתם קָשׁוֹת** (בראש׳ מב ז). **דבר האיש אדני הארץ אתנו קָשׁוֹת ויתן אתנו כמרגלים את הארץ** (שם שם ל). — וְשָׁלוּחַ קָשָׁה, שלחוהו לְדַבֵּר קָשׁוֹת: **ואנכי שלוח אליך**

---

[1] [עי׳ הערה לשרש.]

[2] [מדגמת הדבר הקשה ממש. כאבן וכברזל, **שקשה לשברו, הֻשאל שמוש המלה קָשֶׁה (וכנגדה** בלשונות אחרות hard labour (וכדו׳) **לכל עבודה וסבל הקשים על האדם. ואמנם על יד תמונה זו שכנגדה רך** (קשה לכעס ורך לרצות), **משמשות גם תמונות אחרות**, כגון זו של הדבר הכבד (וכן בלעז schwer וכדו׳) שקשה להרימו ולשאתו, המשמשת גם היא לכל דבר שאין לעשותו בקלות, וכנגדו קל, ועוד.]

[1] [אלה דברי ראב״ע: מי שהיה יומו קשה עליו, ע״כ, ואין יום כאן אלא זמן (כמו: והיה ביום ההוא), כלוי שבאו עליו ימים קשים, ועי׳ נִקְשֶׁה כמשמ׳ קרובה לכך.]

[2] **[לפני זה** (שמ׳ כג): **כל הדבר הגדל.]**

קָשֶׁה וכו׳ לכן הנני מביא רעה וכו׳ (מ״א יד ו וכו׳). —ובת״מ: ומורידין אותה (את העגלה) לנחל איתן, ואיתן כמשמעו קשה (סוט׳ ט ה). ביין התירו לערב קשה ברך מפני שהוא משביחו (ב״מ ד יא). היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכת וכורך על צוארו (סנה׳ ז ב). המוציא שני זייפין מן הקשה[1]) שבחזיר הרי חייב (תוספת׳ שבת ט ב). כאן בקשין כאן ברכין, כאן באוכל כאן במשקה (ר׳ מנא, ירוש׳ תרומ׳ י ח). שכשם שהאבן קשה מן הלבינה כך שיעבודה של בבל קשה משעבודה של מצרים (ר׳ מיישא, שם סוכ׳ ד ג). המוציא שני נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב שמצניעין אותן לנישבין, מקשה[1]) של חזיר אחת, צורי דקל שתים וכו׳ (ת״ר, שבת ל:). לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז (ר׳ אלעזר בר׳ שמעון, תענ׳ כ:). מימי המבול קשים כשכבת זרע (סנה׳ קח:). ומה רך (מים) פסל את הקשה (אבן), דברי תורה שקשה כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם (ר׳ עקיבא, אדר״נ ו). שהסנה הזה קשה מכל האילנות (ר׳ אליעזר, מד״ר שמות ב). והנה עם קשה ערף הוא, אין אדם אומר פלוני קשה אלה שהוא צריך מרדות (ר״מ, שם שם מב). — *ומלאך קָשֶׁה, אכזרי: שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו (את משה), ואלו הן אף והימה כצף משחית ומכלה, וכיון שהזכיר משה זכותן של שלשה אבות ברחו קצף משחית ומכלה, ונשתיירו שנים הקשים אף וחימה (ר׳ סימאי בר אבא, מד״ר דבר׳ ג). זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית, אמר ר׳ יוחנן, למלאך קשה שביניהם אמר, זה גבריאל (שם, איכ׳ ב, ולא זכר).— *ולשון קשה ודברים קשים, עזים, אכזרים: אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה, ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים (ספרי במד׳ לט). מפני מה נאמרת פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב דבר וכו׳ דכל דיבור לשון קשה כדכתיב דבר האיש אדוני הארץ

1) [לפי רש״י בבבלי (שבת ל:): נימין קשין שבשדרה של חזיר ע״כ. ואמנם לא מן הנמנע הוא שיש כאן שם לעור החזיר בזיפיו או לחלק ממנו שנמכר כך לאוגדי מברשות, וצ״ע.]

2) [ואולי עקר הנסחה: קשה ערף.]

אתנו קשות (מכות י:–יא.). אותה שעה דבר הקב״ת כנגדו דברים קשים (מד״ר שמות מב). — *ונבואה קָשָׁה, כמו חזות קשה: כל הנבואות קשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חרבן הבית (שם קהל׳, וישב העפר).—*ובמשמ׳ לא נוח, לא נעים, שלא קל לסבלו, חריף, חָמוּר: העורר על השדה והוא חתום עליה בעד, אדמון אומר, יכול הוא שיאמר, השני נוח לי והראשון קשה הימנו (כתוב׳ יג ו). טען והזיע והיה ריחו קשה, אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי (נדרי ז ג). השוכר את החמור להביא עליה חיטים והביא עליה שעורים חייב וכו׳ מפני שהנפח קשה למשאוי (ב״מ ו ה). אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון קשה שהרי המדינה קשה, ואלו לא היתה המדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה קשה היה שהמלך קשה, עאכו״כ שהמלך קשה והמדינה קשה. (ספרי דבר׳ ג). והרי יריחו היתה בכלל ולמה יצתה, שהיתה קשה כנגד כולם (שם שם כב). אותו היום היה קשה לישר׳ כיום שנעשה בו העגל (ירוש׳ שבת א). קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג (ר׳ שמעון בן יוחי, ברכ׳ ז:). הרגיל בעדשים וכו׳ אבל כל יומא לא, מ״ט משום דקשה לריח הפה (ר׳ יוחנן, שם מ). ויגד משה, דברים שקשין לאדם כגידין (שבת פז.). עשרה דברים קשים[1]) נבראו בעולם, הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אור מפעפעו, אור קשה מים מכבין אותו, מים קשים[2]) עבים סובלים אותם, עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו, גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכחתו, ומיתה קשה מכולם (ר׳ יהודה, ב״ב י.). קשה רימה למת כמחט בבשר החי (רב יצחק, שם עז.). קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות (ר׳ לוי, שם פח:). קשה גזל

2) [אמנם אין מאמר זה מבחין בין הוראותיה השונות של המלה, וכן מדבר בו גם על הברזל הקשה ממש, וגם על מים ועבים, רוח ומיתה הקשים וכדו׳.]

2) [ובשפות אחרות משמש הצרוף מים קשים למים שאינם נוחים לרכך ולהמס חמרים שונים, ובארמ׳ של תעודות יב מיא קשיא הוא כנוי למפלי המים שבנילוס שקשה לעבור אותם.]

הדיוט יותר מגזל גבוה (הוא, שם שם). בוא וראה כמה קשין גירושין, שהרי דוד המלך התירו לו לייחד ולא התירו לו לגרש (ר' שמן בר אבא, סנהד' כב.). קשה היא המחלוקת כדור המבול (ר' אחא בשם ריב"ל, מד"ר בראש' כו). כשם שהסנה קשה מכל האילנות וכו' כך הי' שעבוד מצרים קשה לפני המקום (ר' אליעזר, שם שמות ב). לא הוציאו וכו' אלא בניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך, לא חמה קשה ולא צנה קשה (ר' עקיבא, שם במד' ג). מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה (שם שה"ש, עד שהמלך). בוא וראה כמה קשה השחד שמעור את העינים (ר' ישמעאל ברי יוסי, תנחו' שופטי' ח). שקשה הבן הרע לאביו (מדר' תהל' ג). מוליך ומביא (את העֹמר) כדי לבטל רוחות קשות, מעלה ומוריד כדי' לבטל טללים קשים (בשם ר' יוסי בר חנינא, פסיק' רב', העומר, לב.). — *וקשה לדבר פלוני, לגוף וכדו בנגוד אל יָפֶה, עלול להזיקו: כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ' מד:). שהיין קשה לבני מעיים (שם נא.). חמין רובן קשה לגוף ומיעוטן יפה (דא"ר ז). — *ובמשמ' חזק בכחו ובהשפעתו, בעל כח התנגדות: קשה היא התפילה שביטלה את הגזירה (ר' הונא, מד"ר בראש' עא). קשה כחן של צדיקים שיכולין לשמוע את קולו (של הקב"ה) (תנחו' ויקרא א). כשיראתנו שעמדה על עצמה, קשה יראתנו שלא שלטה הפרענות בה (פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, בובר, סה:). — *וְקָשֶׁה דבר פלוני לעשות בו כך או כך, לקנותו וכדו', וקשה הוא האדם לעשות כך או כך: ארבע מדות בתלמידים, מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהר לשמוע וקשה לאבד חכם, קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע (אבו' ה יב). דברי תורה קשין לקנות בכלי זהב ונוחין לאבד ככלי זכוכית (אלישע בן אבויה, ירוש' חגי' ב א). שהלבנים קשים לכבס יותר מן הצבועין (ר' צדוק, שבת יט.). וקשין (איש ואשה) לזווגן כקריעת ים סוף (ר' יוחנן, סוט' ב.). — *וְקָשֶׁה האדם לכעס או לרצות, שלא בקלות יכעס או יתרצה: ד' מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבו' ה יא). — *וקשה בעיניו שיעשה כך וכך: מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד (ר' אלעזר, ברכ' לא:). — ובלא פֹעל: בא וראה כמה קשים מזונותיו[1] של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (רב יהודה, שבת נג:). קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף (ר' אלעזר בן עזריה, פסח' קיח.). קשה גליפת שפתים שהוא שקול כנגד ברייתו של עולם (ר' חמא בר חנינא, פסיק' רב', אנכי אנכי, קכג.). — וקשה עליו הדבר: אם ראית תלמיד שלמודו קשה[2] עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו שנאמר והוא לא פנים קלקל וכו' (ריש לקיש, תענ' ח.). —וכתה"פ, בְּקָשֶׁה, לא בנקל, לא בנחת: שלזה תשמישו בנחת ולזה תשמישו בקשה (שמואל, עירובי' סג:). — *וקשה לפלוני, קָשֶׁה בעיניו, יש לו קֻשיה ותמיהה: מעשה באשה אחת וכו' וטהרה ר' עקיבא, ראה תלמידיו מסתכלין זה בזה, אמר להם מה הדבר קשה בעיניכם, שלא אמרו חכמים הדבר להחמיר אלא להקל (נדה ח ג). מעשה בכהן גדול שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים ליכנס אחריו וכו' אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך, אמר להם, קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב (יומ' נג:). בימי ר' דוסא בן הרכינס התירו צרת הבת לאחין והיה הדבר קשה להכמים (להחכמים), מפני שחכם גדול היה וכו' (יבמ' טז.). וזו היא שקשת בדיני ממונות (ב"ב קכח:). קשה בעיניכם שדחיתי את אוהבי בקש (חול' כז:) — ובסהמ"א: שאין דבר קשה מעין רעה (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 149). קשה היא הליצנות שתחילתה יסורין וסופה כלייה (שם שם, 176). מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה הזאת (שם שם, 238). למלך שהיו לו שני לגיונות קשין, אמר המלך אם דרים הם במדינה עמי עכשיו בני המדינה מכעיסין אותי והן עומדין עליהן ומכלין אותן (קלור הגדות ירושלמי, שם שם, 413). כל שקשה נוצח[3] (הלכ' פסוקי' לתלמידי רב יהודאי גאון, 69). נוח לקנות שונא וקשה לקנות אוהב, נוח לעלות לבימה וקשה לירד (ילק' שמעו', דבר,

---

1) [כאלו במקו' קשים מזונותיו להנתן, וכדו'.]

2) [אך עי' קהה, הערות.]

3) [תרג' מן הארמי' שבתו"מ: כל דאלים גבר (רב נחמן, ב"ב לד:).]

תתמס). הם ענו לו א' קשה וא' רכה כדי שלא יבינו בדבר (ברתפית רבתי, תלבק, 152). יום פלוני יפה להתחיל מלאכה, שעה פלונית קשה לצאת וכו' (רס"י, ויקר' יע כו). בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם (הות, סס כג לו). אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד (הות, תהל' עד ו). שהיה בית המקדש מתרוקן מאד וגנאי הדבר וקשה בעיניו (רס"י, ביל' עו:, ד"ה הללו בעלי מתרה). קשה לר"ת מה מועלת תפלה לר"מ ור' יהודה דקאמר בפ"ק דר"ה הכל נידונים בר"ה וגזר דין שלהם נחתם בי"ה וכו' (תוס' סבת יג., ד"ה רבי יהודה). קשה לר"י מנ"ל לר"ל דרבנן דרשי הכי (סס סט., ד"ה תמר קרת). ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים קשים (רמב"ם, דעות ו י). קשה לי בזה אם הכל טמא וכו' מה צורך לומר וכו' (כתב"ד על הרמב"ם, כלים עו ה). כי למצליחים יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב וההפך לאנשים הקשי יום (רלב"ג, משלי יו). כי כל הראיות שמביא התלמוד סייעתא ללשון זה הם קשות ללשון ראשון, ועל תירוצים דחוקים אין לסמוך (סמ"ג, מ"ע סג). הלוך בשליחותי כדי שידעו הכל שקשה הוא מי שנמנעה ממנו התשובה (מדה"ג סמות ד כת, הופמן, 40). מכאן שהדבור קשה (סס סס). ויצעק אל ה'. מיכאן אתה למד שאין הצדיקים קשים לקבל (סס סס יה כה, 169). לומר לך שהיו (סיחון ועוג) קשים ולא סייעו זה את זה במלחמה (סס דבר' ת ז, הסגלה, 7). —ואמר הפיטן: באה (המנורה) מקשה, בידו נתעקשה ובה ניתקשה (ינאי, אור מרלה, קרוב' במד', זולאי, קפס). — ואמר המשורר: קשות במצפנם ופימו יענה רכות (רמב"ע, על תף מסגאיגו, ברודי, כ). —°ובקצור קָשֶׁה, מ"ר קשים, במשמ' מטבע קשה[1], מטבע של מתכת, בנגוד אל שטרות כסף של ניר: וקנס חמשה קשים באם לא ישלם ר"י בכל שבוע ושבוע שנים וארבעה גדולים טפלים עד תשלום סך שבעים והי' כנ"ל, וכמו כן בקנס חמשה קשים על רמ"י אם יעבור (פנקס קראקא תסג, תולה"ס 7, 629). בקנס שלשת קשים על קופת הקהל ועשרים קשים לקופת הצדקה ושלשים קשים לסקרבל וכו' (סס סס, 633).

1) [עפ"י הלעזות hard cash, harte Taler, וכדו'.]

קְשׁוּא, עי' קִשֻּׁא.

קַשּׁוּב, עי' קַשָּׁב.

א. *קִשּׁוּט, קישוט, ש"ז, — א) שה"פ מן קָשֵּׁט[1], פעלת המְקַשֵּׁט, נתינת תכשיטים ועדיים: הנאת קישוט עלי לעולם אם אתקשט ושבועה שלא אתקשט (רב יהודה, נדר' פ:) — ב) תכשיט, עֲדִי, Schmuck; ornement; adornment: אשה חשובה נהנית מריח קישוטיה ל' יום (תביי, כתוב' עת:). כמה קישוטין[2] קשטתי אתכם (רבי, ונד"ר תיכ', מה תעידך; פסיק' ר"כ, כתמו, בובר, קכד:).—ובסהמ"א: כי כונת כל מטיב לזולתו מבני אדם היא לתועלת עצמו תחלה ולקנות קשוט נאה לעה"ז או לעה"ב (ר"י ת"ס, עבודת התלה', פתית'). — ואמר הפיטן: הרחק כאור חמודים קשוט לשון למודים (מרדכי, לתיכה ורתיכה, יולי ת פסת). מה יפו קשוטיך בעז ותפארת (שמעון בר ילחק, לתיכה ורתיכה, יולי סבת מוה"מ פסת). — °מלאכת הקִשּׁוּט, Kosmetik; cosmetique; –ic: ראיתי להעתיקו בהיות רב התועלת הנמשך ממנו במלאכת הרפואה ובמלאכת הקשוט ומלאכת האלקימיאה (הקדי לתרגום ספר הרפואות לתלזהראוי). — ג) °כמו א. אֱמֶת[3], ברור האמת: הזיכוך והקישוט וכו' והקישוט הוא שיתרשם בנפש האמת הברור עד שיגלו לה האמתיות האלהיות, גם כל המציאות כלו על סדרו (הקדמת ר"י תלבלג לס' דעות הפילוסופים לתלגזלי, 10). שההצלחות כולן בזויות בערך אל ההצלחה הנצחית שהיא תכלית האחרית התלויה בשלימות הנפש, ושלימותה הוא בזכוך ובקשוט וכו' והקשוט הוא לילך בדרך טובה וישרה (ר"מ תלדבי, סבילי תמונה ז).

ב. *קִשּׁוּט, קישוט, ש"ז, — שה"פ מן קָשַׁט[4], פעלת הקושֵׁט, המכַוֵן כיורה בקשת: אמר

1) [עי' קשט, הערה.]

2) [בפסיק' רב' (תנכי תנכי קנה.): שקישט אותם הקדוש ברוך הוא בכל מיני תכשיטים.]

3) מן [קְשֹׁט, קֻשְׁט וכדו' במשמ' אמת.]

4) [עי' קשט, הערה.]

אברהם וכו׳ לאיזה מקום נלך, א״ל הקב״ה למקום שאני קושטך, ואין הלשון הזה (מוריה) אלא לשון קישוט שנאמר וכו׳ או ירה יירה (ר׳ יהודה בן פלמה, חכמוי בוכר, ויכח מה).

קָשׁוּט, עי׳ קֹשֶׁט.

קֹשִׁי, קישוי, ש״ז, — א) מצב האשה המקשה לילד: כמה הוא קשויה וכו׳ אפילו ארבעים וחמשים יום (נדה ד ה). אין קישוי יותר משתי שבתות (ר׳ יוסי לר׳ שמעון, שם שם). כמה יהא קישוי ויהא תלוי בולד, אפילו ארבעים וחמשים יום (תוספת׳ שם ה ט). דאע״ג דמתחיל קישוי בשלישי ושפתה מעת לעת טמאה (נדה לז:). — ב) מצב הדבר הקשה, וביחוד מצב אבר הזכרות שנתקשר, Härte; dureté; hardness: אין אונס לערוה לפי שאין קישוי אלא לדעת (רבא, יבמ׳ נג:). — ובספה״א: ואמר רב אשי מערה בעצמו בקישוי[1]) לא משכחת לה כלומר בקישוי גיד וכו׳ גיד בלא קישוי נקרא מת (ר״ח, סנה׳ נה.). נעוץ צפרניך בקרקע עד שימות האבר ויסור קשויו ואח״כ תפרוש (הוא, שבוע׳ יח.). אם ישמש אדם באבר מת כלומר בלא קישוי בעריות פטור (הוא, שם שם). שהוא צריך להוסיף על מזונות אשתו בימי קישויה (רש״י ב״ק נט., ד״ה גבי מזונות). והשיג בחוש מישושו קרירותה וקשויה (של האבן) (ר״י א״ת, סו״ה, היחוד י). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי לא יפרוש מיד והוא בקישויו שהנאה לו ביציאתו כביאתו (רמב״ם, איסורי ביאה ד יח). יוליד דם ממוצע הגוף וירחק המותרות ויועיל לקישוי האבר (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק שני, חלב). והיבש נוטה קצת אל החמימות, ישבור כח הקשוי ומיבש הזרע (שם שם, כסבר). שכל שהקישוי נעשית לדעת היתר ואח״כ נאנס בהיותו עומד בקישויו ודאי אונס גמור הוא (מגיד משנה על הרמב״ם, איסורי ביאה א ט). — *ובמשמ׳ קֹשִׁי המעשה, ההבנה, Schwierigkeit; difficulté; -y: שבזמן שאדם כותב לחבירו תיבה בלא נקודות אינו יודע מה ענינה וכו׳ ואם יש בה מלך אז יודע הענין בלא קשוי (הוריה הקורא, דרנבורג, 53).

[1]) [בגוף הבבלי: בקשי, עי׳ קֹשִׁי.]

קִשּׁוּר, עי׳ קִשֵּׁר.

קָשׁוּר, עי׳ קָשַׁר.

***קְשׁוּשָׁה**, קישושה, קְשׁוּשֶׁת, ש״נ, מ״ר קישושות[1]) —קנה קש וגבבא: אין מלקטין עשבים מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות (תוספת׳ שביע׳ ב יד). צינור שעלו בו קוצים וקישושות דורסו ברגלו בצינעא כדי שיצאו מים וילכו להם (ר׳ מנחם, שם עירוב׳ יא י). — ובמשמ׳ אגד של קני עץ שנותנים על השבר לְיַשְּׁרוֹ ולרפאו: מה בין סולם לקישושות, סולם יש בו ממש, קישושות אין בהן ממש (ירוש׳ שבת ה ג). מה בין קישושות לקמיע מומחה (ר׳ חניני׳, שם שם). מה ב[ין] קישושות לאגד שעל גבי המכה (ר׳ אבדימי, שם שם). אית תניי תני אין יוצאין בקישושות, אית תניי תני יוצאין (שם שם). ועי׳ קָשִׁישׁ.

קָשׁוֹת, תה״פ, עי׳ קָשֶׁה.

א. ***קָשׁוּת**, ש״נ, — תכונת האדם הקשה: הקשות, הכילות, הקנאה, השנאה, החרטה (תקון מדה״נ לרשב״ג, הוצ׳ פולק, יט).

ב. **קָשׁוּת**, עי׳ קְשׁוּתָה.

***קִשּׁוּת**, קישות, ש״נ, — כמו קִשָּׁא[2]), — צמח מצמחי הדלועים, Gurke; concombre; cucumber: הקשות והמלפפון אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ב). נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת (שם ג ה). והקישות והמלפפון מין אחד, ר׳ יהודה אומר, שני מינין (תרומ׳ ב ו). התורם קישות ונמצאת מרה, אבטיח ונמצאת סרוחה, תרומה ויחזור ויתרום (שם ג א). אוכל פועל

[1]) [מלה זו באה אך במ״ר בכתיב קישושות, ואמנם אפשר שבאה יו״ד בכתיב במק׳ שוא, ולפי זה תוכל להיות צורת מ״י קְשׁוּשָׁה, קִשּׁוּשָׁה, קִשְׁוּשָׁה ואף קְשׁוּשֶׁת, קִשּׁוּשֶׁת, ואולי האחרון נכון. ואכן בכמה משמושי המלה בא במקומה קשישים ואף גשישים (עי׳ גָּשִׁישׁ) וגם קשקשים או (כנראה בטעות) קסקסים, ואפשר לקים את הצורות קשושות וקשקשים וגם קשישים אם נבין את שתי המלים במשמ׳ קני קש וגבבא, ואמנם השפעה גם צורת המלים וגם הוראת ע״י גשיש. וגם אפשר שאין גשיש(ים) בעקר אלא מבטא של קשישים במשמ׳ קנים של קש, שהשתמשו בהם לתת חזוק ועטוף רך לאבר השבור.]

[2]) [עי׳ קִשָּׁא, הערה.]

קישות אפילו בדינר (ב"מ ז ס). כשות של קשות והניץ שלה טהורה (עקצ' ג א). קשות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאה חוץ לעציץ טהורה (שם שם ט). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס ודפוס. אם היו מביאין וצוברין לפניו נוטל מכל קישות וקישות ומכל אגודה ואגודה ומכל תמרה ותמרה (תוספת' דמאי ה י). אין לך מר בקישות אלא פנימי שבה (ר' יוסי, שם תרומ' ד ה). קישות של תרומה שנתערבה במאה קישות של חולין וכו' הרי אלו יעלו (שם שם ה יד). עיסה שקראה שם חלתה בצפונה וכן קישות שקרא שם תרומה בצפונה הרי זה אין חבור (שם, טבו"י ג א). אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח (ר' יודן בר מנשה, ירוש' כלא' א ג). ניחא אבטיח ונמצא פרות, אלא קישות ונמצאת מרה, לא מעיקרא היא מרה (שם תרומ' ג א). קישות טמאה שנפלה לתוך מאה קישואין טהורין הואיל ואינו מקפיד על תערובתו מעלה (שם שם ד יג). א"ר חנינה ר' היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ, ראה אותן כאילו הן חתוכות, ר' יוחנן בעי שלימות ואת אמרת חתוכות, א"ר יונה, ויאות, אלו שנים שהיו שותפין בקישות אחת, לזה חלק אחד ולזה ט' חלקי' שמא הוא אומר לו טול חלקך ואני חלקי (שם מע"ש ד א). זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, דאמר מר, צנון מחתך אוכל, חזרת מהפך מאכל, קישות מרחיב מעיים, והא תנא דבי רבי ישמעאל, למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות, לא קשיא, הא ברברבי הא בזוטרי (ע"ז יא.). צנון שחתכו בסכין שחתך בה בשר אסור לאכלו בכותח, והני מילי צנון, דאגב חורפיה בלע, אבל קישות גריר לבי פסקיה ואכיל (מזקים בשם אביי, חול' קיא:—קיב.). — ובסהמ"א: (פועל ששברוהו בעלים) לא יאכל קישות הראשון שלקט, אלא יתן תחילה לכליו של בעל הבית (טוחו"מ שכירות שלז).

***קְשׁוּתָה** [1], ש"נ, — צורה כדמות קֶשֶׁת, קטע של עגול: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן, המרבעת, והמשלשת, והעגלה, והקשותה (מסכת המדות א, 54). והקשותה בד' פנים, בקשת, וביתר, ובחץ, ובגג (שם שם). (הרוצה למוד השדה) הקשותה כיצד, נותן החץ על היתר שניהם בבת אחת ומצרף אותה בתוך חצי החץ ומעמידן לצד, וחוזר ולוקח חצי היתר וצורפו בתוך עצמו ומחלק על י"ד והעולה מוסיפו על העומד והעולה היא המשיחה (שם ג, 53). אם היתה הקשותה חסרה משליך חצי מחצי חוט העגולה וכו' ואם היתה הקשותה יתרה משליך חצי חוט העגולה מחצה וכו' (שם ה, 46).

1) [בעקר נק' מן קֶשֶׁת, ת"ז, בדמות קשת.]

קשח [1], ממנו קָשַׁח, *קָשֵׁחַ, *קַשְׁחָן,

קָשַׁח, קל לא נמצא.

—הפע', הִקְשִׁיחַ [2], תַּקְשִׁיחַ, — הֵסִיר, הִתִּיק, losreissen; arracher; to tear away: למה תתענו יי' מדרכיך תַּקְשִׁיחַ לבנו מיראתך (ישעי' סג יז). הִקְשִׁיחַ בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד (איוב לט יז).—ובסהמ"א [3]: אל תוסף עוד התל כיעלה אשר הקשיחה תאות העולם ללא לה והזניחה תבל ועמלה (עמנואל, מחברת ג, 20). נשים רחמניות הן מאד על צאצאי מעיהן וכו' מחלב שדיה תניקהו ג' שנים גם תקשיחהו לכל עמל ותלאה (ר"ש צלוק, שבילי עולם ב, כח.). להקשיח את הברזל ולעשותו מוצק יבינו יותר מחרשי איראפא (שם שם, כט.). כי ההרגל הקשיח לבותם (של הודיים) לשאת עמל ותלאה

1) [עי' בהערה לפעל.]

2) [אין פועל זה לשון קישוי הלב אלא לשון הסרה, כהוראת הפועל גשח בסורית שפירושו: קרע התיק, וכן בישעיה סג, יז: תקשיח לבנו מיראתך, פירושו: תסיר לבנו, תקרע לבנו מיראתך (דברי טורטשינר, ספר איוב לט יז). וכך נכון ת"י לישע': לא יתפני לבנא מדחלתך, ע"כ. אך שאר התרגומים הקדומים והמפרשים הבינו את המלה על פי דמיונה אל קשה, כגון השבעים לישע': ἐσκλήρυνας (הקשה), וולג': indurasti, רש"י: לשון אימוץ לב, וכדו'. ורד"ק כאלו מצרף את שתי ההוראות: ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר הנאהב, ע"כ, והשמוש בסהמ"א קרוב אל קשה, אף שיש בו גם מענין הרחוק והעזיבה.]

3) [עי' בהערה הקודמת.]

מנעוריהם ולבלתי יתאוננו (סס ג, מז.).—ואמר הפיטן: מוכרך אל תוניחנו, מיראתך אל תקשיחנו (ינאי, קרוני ויקרי, זולאי, קסע–קע). נהם כיונת אלם, יצפצף כעגור וכסום. והיה כי יראה הרוחה והכביד את לבו והקשיח (רסע"ג, אס לפי צחרך, תוכחה, סדור רסע"ג, סו). ראה בניו נהרגים לעיניו ומה יקשיח ומה יתאפק שדי אבינו אתה ואיך נחשב כיתומים (יוסף בן אביתור, את מי זכחת, סעה"ם 15). כי אשר יאהב יוכיח והוא כאב את בן ירצה, ואם בראש לב מקשיח בסוף מקים מעפר דל (ר"י נגארה, יגדל כח כח, עולת תמיד, פזמ', כח). — ואמר המשורר: והקשיחו אמנים לבבות כאבנים לאכל בשר בנים ולחם בנתיהם (רמצ"ע, תפלת מאורים, צרודי, כח). ירך עליהם לב נדיבותו אבל אתו עלי הונו כצר יקשיח (הוא, אקיר, סס, סה). יום אור בהיר א' עת זמיר יד עמל לא יניח, לא ירח יקר מזהיר יגון מלב מקשיח (ר"י הלוי, יום אור, דיואן ג, 38). וכימה הקשר מעדנים ותקשיח ונגדה יפתה כסילה ומושבותיו (ראב"ע, צכס אל, כהנא א, 195). כאלו לא ילדתני בעצב שכחתני והקשיחה עמדה (עמנואל, הברכת הזמן, מחברת א, 7). — ואמר המליץ: אל תקשיח לבך לשועת דל ואל תעלים עיניך מאביון (צ"ז, צ"ס ד ג).

—קל, *קָשַׁח, — כמו הפע', ואמר הפיטן: קשח לב להחפיץ רצוצים, קמטו במעש פעלם רועצים (יהודה צר מנחם, אני סוחה, יול' לבבת הגדול, מחז' איטלי א, לו:). רחץ רבנו בדם צר פעמיך לקשחה, וטבול ידיך בשמן ישע למשחה (JQR July 1918, עמ' 157).

—בינ' סעו' *קָשׁוּחַ, — מוצק וקשה: והם על הרוב רמי הקומה, אינם מטוענים בשר אבל מוצקים וקשוחים לכל עמל ועבודה (ר"ם צלוך, מבילי עולם א, מגרים, יז:).

—נפע', *נִקְשַׁח, — נִקְשֶׁה: כוחו (של חלב הכבשים) מסוסף ומתוק וכו' ומרכך את האיברים הנקשחים (אסף, 16.). ולהרבות לרחוץ במרחץ כי ימציא מנוחה לגוף לרגוע ויתיר את האיברים הנקשחים מרוב הליחה (סס, 87:).

*קֹשַׁח, ש"ז, — קשי והרהקת לב, ואמר הפיטן: תם כוחי בשבי אל תפן אל קשחי, הצמח עוז למלכי והרם קרן משיחי (רסע"ג, איכה רחונוה, פליט' ח"ב, סדור רסע"ג, סכז).

*קַשְׁחָן, ש"ז, — קשה לב, אכזר: רחמן הוא ולא קשחן ואכזר (קטע מזמן הגאו', סעדיאנה, שכטר, 72).

קשט

קשט [1], ממנו *קִשּׁוּט, *קָשַׁט, *קַשָּׁט, קֹשֶׁט, קְשָׁט, *קְשׁט, *קַשְׁטָנִית, *תַּקְשִׁיט.

*קָשַׁט [2], פ"י, — א) ירה בקשת, כִּוֵּן, schiessen, zielen; tirer, pointer; to shoot, aim: יש מויק שהוא פורח באויר כעוף וקושט [3] כחץ (מד"ר במד' יג). (אשבילך) ואורך, שאני קושטך לדרך טובה (תנחו' בובר, לך לך ד). מהו מוריה, אמר אברהם לפני הקב"ה, רבון העולמים, לאיזה מקום נלך, א"ל הקב"ה, למקום שאני קושטך, ואין הלשון הזה אלא לשון קישוט, שנאמר לא תגע בו יד או

---

[1]) [עקר משמ' השרש הזה כנראה יָשַׁר, ומכאן קְשָׁט בעקר יֹשֶׁר, ומכאן אמת, והפעל קִשֵּׁט, יִשֵּׁר ותקן, ואח"כ אף פֵּאֵר ושִׁפֵּר בקשוטים, ובמקום קֹשֶׁט, קֹשֶׁט, בעבר' ובארמ' ואף בסור' של א"י ובערב' קשט [a]), בא בסור' הבבלית קושתא בתי"ו, ובתו"מ נשמעה ק על יד ט לפעמים כמו כ, ומכאן תַּכְשִׁיט, ואף כִּשֵּׁט במקום קִשֵּׁט: מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומכשט כלות (מד"ר צרא"ש' ח, תיאודור, 67), וכן בסור' חדשה, ובשמרונית בא אף כשת במקום קשט, וכן למשל בא שם כשית במובן טיב ונאה (עי' דברי ז. בן־חיים, תרביץ י, 368) וזה כנראה אף מקור הדרוש שפרשו בו האשה הכשית (במד' יב א) בספרי (ועי' רש"י), אשה נאה, וכנראה יש לפרש מן קשט, אף קְשִׁיטָה, עי' שם.

אך למעשה אין קשט, קשת, במשמ' זו, ישר, אמת, מקורית בעבר', אלא שאולה מארמ', ואף איננה מקורית בכל שפה שמית אחרת; ומצד אחר מורים כמה שמושים בתו"מ ובסור' על הקשר שבין משפחת מלים זו אל קֹשֶׁט, ככתוב אחר במקום קֶשֶׁת, שיורים בה חצים בקו ישר. ועל כן יש לראות את כל השרש קשט אף במשמ' ישר, אמת וכו' לא כקדום, אלא כמשני, נגזר מן קשת, קשט במשמ' הירייה הישרה, כחץ מקשת. ולפי זה סודרו גם הוראית המלים.]

[2]) עי' בהערה הקודמת.]

[3]) [בתנחו' (נשא כג): וקושש, אך בובר (סס סס כז): קושט, עי' הערתו.]

---

[a]) قسط

ירה ירח (ר׳ יהודה בן שלמה, סס וירח מה). — *ובהשאלה, קשט לדברים, קלע אל האמת, פִּוֵן לאמתו של דבר, treffend sagen; dire proprement; to say appropriately: אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקדוש ברוך הוא, אברהם קרא לבית המקדש הר וכו׳ ויצחק קרא אותו שדה וכו׳ ויעקב קרא אותו פלטין וכו׳ אמר לו הקב״ה, אתה קורא אותו בית עד שלא נבנה, חייך שאני בונה אותו וקורא אותו בית יעקב וכו׳ ואף אסף קשט[1]) לדברים ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב (פסיק׳ רב׳, הרכינוי אים סלוס, קסה:—קסו.). — ובסהמ״א: כל ימי הייתי עסוק בפסוק הזה ולא הייתי יודע לאיכן הוא קשוט[2]). עד שבא הרוכל הזה והודיעני (בבס ר יכאי, קטעי מדרסים מהגני׳, יעקב מן, HUCA יד, 827). —ב) הורה באמת: מאיכן קשט הקושט הזה שתהא עבודה בבכורות, מן הדין קרייה, כי לי כל בכור וכו׳ (ר״י, ירוס׳ מגי׳ א יג). — וביב׳ פעו׳ קָשׁוּט, מְכֻוָּן, ישר ופשוט, וגם במשׁמ׳ מוכן ומתקן: לפני החכם קשוטה ומוכנת אורח חיים (רס״י, מסלי יח כד). ואדונו כתב כי דין פשוט וקשוט דראובן נוטל ב׳ שלישים וכו׳ (מרדכי בתוב׳ רלז). — ואמר הפיטן: קשוטים וקשורים (יכאי, קרוב׳ במדי, זולאי, קעז). סוד שלישים אמרים קשוטים, הורדת היום לקץ ארבעים פשוטים (רסע״ג, אאחר מיוס, סליח׳ יוה״כ סדור רסע״ג, רלד). בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת קשוטי, כללי ופרטי (רסב״ג, סזופי פליטי, ביאליק-רבניצקי ב, 220). ידיו קשוטות מקבלות הגיונים שוקיו רמו להדוך גאונים (משלם בר קלונימוס, ג, בעול אוה, יול׳ ב ססח). יאתה רממות לרם בכחון ישגיב ומי קשוט שנון שבחו להשגיב (קלונימוס מלוקא ?, יאתה תהלה, קרוב׳ סחר׳ יוה״כ). מאכלת לקוחה וצואר לשחיטה פשוט, נתכפה סמיכה ולקרץ אב

קשוט (בנימן בר זרח, אמוניס, סליח׳ מנח׳ יוה״כ). —פע׳, *קִשֵּׁט,—א) כמו קל: הם נוטלין ומקשטין עליו חצים ואיכפת[1]) לו, שנאמר לא יבריחנו בן קשת, והם נוטלין אבני קלע וזורקין עליו, והוא סבור שהן בקש (פסיק׳ ר׳כ, פסקא אחריאת דקוכות, בובר, קפח). הורני ה׳ דרכך, אמר דוד לפני הקב״ה, רבונו של עולם, אם ראיתני יוצא מן הדרך, קשטני בשבילך, הוי הורני ה׳ דרכך (מדר׳ תהל׳ פו). כמטחוי לחץ, בקורת החצים שהכל מקושטין[2]) בה והיא עומדה (קטעי מדרס והגדה, גנזי סכטר א, 267). — ב) קשט את עצמו או זולתו, שם לו כלי פאר, התקין לו עדיים[3]), schmücken; orner; to adorn: במדה שאדם מידד בה מודדין לו, היא קשטה את עצמה לעברה, המקום נוולה (סוט׳ א ז). באומות אדם מקשט את אשתו ומוסרה לאחר, אדם מקשט את עצמו ונמסר לאחר (ספרא ויק, קדוסים פרק יא). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן, פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך וכו׳ שמח המלך לקראת פיקחים וכו׳ אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו, הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו (ריב״ז, סבת קנג.). היא (סוטה) קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות (רבי, סוטה ח:). התקוששו וקשו וכו׳ קשט[1])

[1]) [כך הנוסחה הנכונה, ולא כנסוח הבלתי מדויק שבמדרש תהלים פא: ואף אסף קישט את דבריו, ולא צדק בכר (Ex. Term. II, עמ׳ 196) בבארו בטוי זה כלשין קשוט ושפיר בדבור סתם.]

[2]) [והעיר שם מן: בויק״ר היכן הוא פשוט, אולם הסגנון כאן הוא מקורי, היינו להיכן הפסוק מורה, מכוון, ע״כ.]

[3]) [עי׳ פִּע׳.]

[1]) [צ״ל: ולא איכפת, וכן בילק׳ שמע׳ (איוב תתקכז).]

[2]) [צורת פוּעַ׳ במקום פִּע׳. ובמד״ר (איכה ג, דרך קסתו): מקוששים, ועי׳ ג. קָשַׁשׁ.]

[3]) [גם זה בעקר: הכי׳, התקין (עי׳ הערה לשרש), וכך אפשר להבין צרופים כגון קשטו עצמן לסעודה, ומעין זה בארמ׳ שבתו״מ.]

[1]) [אמנם בחלק מן המקורות (ב״מ קז:, ב״ב ס:). נדפס כאלו בבנין קל, קשוט עצ״ך וכו׳, וכן נוהג הפתגם בפי העם, וכן ברש״י (צפנ׳ ב א) (ובקצת דפוסים: קשיט, אך ביתר המקומות (סנה׳ יח., יט.). קשט, וכן בצורת המאמר המובאת לקמן בגוף ראשון נקשט. וברב כתבי היד והדפוסים של מדרי׳ תהל׳ (עי׳ הערת בובר למזמור נג): אם תרצה לקשט את אחרים קשט עצמך תחלה וכו׳, ע״כ. והואיל ואין קָשַׁט בקל במקום אחר בתו״מ משמש במשמ׳ זו, ואף לא במשמ׳ יִשֵּׁר ותקן וכדו׳, ישר לראות כאן בנין פִּע׳, וכן גם לוי, יסטרוב ומלונים אחרים.

ואמנם גם צורה זו של המאמר, הדורש קשט

עצמך ואח"כ קשט אחרים (ר"ל, סנה' יח., וסס יט.). מעשה ברבי טרפון שישב ושנה לתלמידים ועברה כלה לפניו, צוה עליה והכניסה בתוך ביתו ואמר לאמו ולאשתו רחצוה וסכוה וקשטוה וכו' (אדר"נ מא). מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט[1]) כלות (רבי שמואל, מד"ר ברא' ח). קישטה (הקב"ה את חוה) ככלה ואח"כ הביאה לו (לאדה"ר) (שם שם יח). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו, אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו (רבי חמא בר חנינא, שם שם). בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה (ר' לוי, שם שמות כג). כל המנבלת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוהה הימנה, כל המקשטת עצמה בימי נדתה אין רוח חכמים נוחה הימנה (שם במד' י). התקששו וקשו, נקשט[2]) עצמן ואחר כך נקשט אחרים (ר' יהשיה, שם איכ' ג, כמספה דרכינו). לאשתו של בולדרים שהיתה מקשטת עצמה בפני שכינותיה, אמרו לה שכינותיה בעליך אינו כאן, בפני מי את מקשטת עצמך, אמרה להון בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבוא ונמצא עומד למעלה מראשי, לא מוטב שיראה אותי בכבודי ולא בניוולי (בר קפרא ורבי יצחק בר קפרא, שם קהל' מדרה תליתאה, בכל עת יהיו בגדיך). מה אעידך, מה תכשיטים שלא קישטתי אתכם (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנג:—קנד.). בשעה שיצאו ישראל ממצרים ובאו למדבר סיני וקבלו את התורה, באותה שעה קישטם הקדוש ברוך הוא בשלש עשרה תכשיטים (רבי תנחומא ברבי, שם קנד.). הסוס הזה את ממתגו והוא בולם, מכשכשו והוא בולם, מקשטו והוא בולם (פסיק' ר"כ, זכור, כז:). — ובסהמ"א: משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו וכו' (רש"י, שמות לב לא). אמ' לו הקב"ה (למלאך המות) לך וקשט עצמך בסימני המיתה וכו' הלך וקישט את עצמו[1]) ועמד על פתחו של ר' יהושע בן לוי, אמ' לו, הקב"ה שלחני ליקח את נפשך, אמ' לו חוס ושלום, איני מוסר נפשי בידך וכו' מיד עלה לרקיע וכו' אמ' לו הקב"ה לך וקשט עצמך בסימני המיתה ולך וקח את נפשו וכו' (ספר המעשיות, גסטר, 96). כל המקשט את גופו כדי להתגאות הרי זה שוכח השם ב"ה (אורחות לדיקים, שער הגאוה, ג.). כשראתה שמסר כל מה שיש לו בידה, מיד שבעה נפשה וכו' קשטה עצמה והטיבה דרכה ולא גנבה עוד (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענטלאו, 341). — *ובהשאלה: ואילו היינו מעלים בלבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו, לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו כרצונם ממנו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). — ואמר הפיטן: גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (אליה ב שמעיה, יי אלהי ישראל, סליח' ד עשי"ת). קדוש מארצו קצע קרוצו, קוממיות הפריצו, קשטו ממערצו (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת בראשית). רחק מעשק והיה תם, קשט מעבדיך והצדק אותם (שמעון בר יצחק, תמענו, סדר ב שבועות)[2]). — *וְקִשֵּׁט מדות האל ודיניו[3]), צִדֵּק אותם: מפני קשט, לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה חיטב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות (רש"י, תהל' ס ו).

—פע', *קֻשַּׁט, בינ' מְקֻשָּׁט, — א) יֻרְוַי, מֻכָּן: מהו המוריה, אמר רבי שמעון בן יוחי, בארץ שהיתה מקושטת כנגד מזבח של מעלן, או ירה יורה[4]) (פסיק' רב', בחדש השביעי, אים שלום, קע.).—ב) שקשטו

במשמ' קשט, אינה כנראה המקורית, כי בא המאמר גם בפעל קַשֵּׁשׁ עצמו בארמ', עי' א. קַשֵּׁשׁ ובהערה שלקמן.]

1) [תיאודור (עמ' 67): ומכשט.]

2) [במקום אחר (ירוש' תענ' ב א) בארמ': נתקושש גרמן עד דלא נקושש חורנין, ע"כ, ועי' הערה לעלי ולערך א. קַשֵּׁשׁ.]

1) [בבבלי (כתוב' עז:) אין בטוי כזה.]

2) [רמב"ע (אזרח, מעה"ש 83) כותב: הציקוהו מסות ולא זע מפניהם, היות גר זרעו בארץ לא להם, קשטו יהי דן כי עבדים בהם הם חזקי מצח וקשי לב, ע"כ. וברודי שם מנקד: קֹשְׁטוֹ ומבאר (שם עמ' 212) כאלו הכונה הבטיה לו נאמנה, ואין זה מסתבר. ובמחזור אויניון, מגן ליוה"כ, מנקד קֻשְׁטוֹ. אך לפי הענין אולי הנכון קִטְּטוֹ או קְטָטוֹ יהי דן, כלו' ידין את ריבו, או את יריבו.]

3) ע"פ מד"ר (ברא' כה), עי' הִתְפ'.]

4) [ת"י: יתקשטון.]

אותו, שקשט את עצמו בעדיים: למלך שכעס על אשתו וחזר׳ בבית אביה, אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך כשתחזורי לא יהו עליך חדשים וכו׳ (ספרי דברי מג). למלך שאמר לאשתו תהא מקושטת ומתוקנת לפני וכו׳ כך אמר הקב״ה לישראל, בני, הוו מתוקנים ומקושטים לפני במצות (מסכת תפלין, ז׳ מסכת׳ לקירכהיים, 21). יצאת מקושטת כזונה (מד״ר בראש׳ פ). ונערה יוצאת מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו (שם במדי׳ כ). — ובסהמ״א: שאותן שבעת ימי המלאים היה משה מקריב קרבנות ואהרן ובניו מקושטים ככלות (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 83). ואל תסתכל בנוי אשת איש, ולא במקושטת בבגדי צבעונין (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, 482). — ואמר הפיטן: גלתה מארצה כלה מקשטה, בעון מעשרות ושמטה (ר״א קליר, איכה ישבה חבצלת, קינ׳ ת״ב).[1]

—התפ׳ *הִתְקַשֵּׁט. — א) קִשֵּׁט את עצמו: המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה (כתוב׳ ז ג). ואלו נדרים שהוא מפר וכו׳ אם אתקשט ואם לא אתקשט (נדר׳ יא א). כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה, לאשה שיש לה בעל, בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה, אם אינה מתקשטת היא תהא לה מאירה, וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומה, לאשה שאין לה בעל, בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת הכל מסתכלין בה ואם מתקשטת היא תהא לה מאירה (ר׳ יוסי בשם רבן גמליאל, תוספת׳ קדוש׳ א יא). מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה, אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה, מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה אין אחיך מקפיד בדבר, לכך ידעה מרים וכו׳ (ספרי במד׳ לט). למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל תכשיטיך וכו׳ (שם דברי לו). והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים (שם שם כו). והדוה בנדתה, זקנים הראשונים אמרו, שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעונין (שבת סד:). רפת בקר פטורה מן המזוזה, ושהנשים מתקשטות בה חייבת במזוזה (יומא יא.) דכוותיה דקתני אם לא אתקשט, אם לא אתקשט בנפט, לכלוך הוא, אמר רב יהודה דאמרה וכו׳ הנאת קישוט עלי לעולם אם אתקשט היום ושבועה שלא אתקשט (נדר׳ פ:). בכל יום ויום היה (ר׳ עקיבא) מביא חבילה של עצים, חציה מוכר ומתפרנס וחציה מתקשט[1] בה, עמדו עליו שכניו ואמרו לו, עקיבא, אבדתנו בעשן, מכור אותן לנו וטול שמן בדמיהן ושנה לאור הנר, אמר להם, הרבה ספוקים אני מסתפק בהן, אחד שאני שונה בהן ואחד שאני מתחמם כנגדן ואחד שאני ישן בהם (אדר״נ ו). מפני מה האשה מתקשטת ואין האיש מתקשט, אלא שהאשה נבראת מן האיש והאיש נברא מן האדמה, מה הבשר הזה אם אין נותן בו תבלין כל צרכו הוא מבאיש, כך היא האשה אם אינה מתקשטת מבאשת, והאדמה אינה מבאשת, כך הוא האיש (שם נוסחא ב, פרק ט, שכטר, 24). כיון שגדלו עונות באו השונאים היו (בנות ציון) מתקשטות ויוצאות לפניהם כזונות (מד״ר ויקר׳ טז). אשר, תרשיש, וצבע מפה שלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים (שם במדי׳ ג). כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה (שם שה״ש, משכני). מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטים וכו׳ (ר״ש בן לקיש, שם שם, כפת תעופנה). ומהיכן היו בנות ישראל מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל מ׳ שנה

---

[1] [במד״ר (בראשי׳ כח) כתוב: אין הקב״ה נפרע מן הרשעים עד שהוא קורא אגאליגין (בילק׳ שמע׳ איוב הסקר נכון: אולוגין, כתב אשמה) שלהן מלמעלה ואח״כ הוא נפרע מהן, שהקב״ה הופך את יום ללילה והקשיטן לפורענות ואח״כ הוא נפרע מהם, ע״כ. ובמק׳ והקשיטן בא נ״א והשקיטן (ואף השקיען, הקטינן, ובילק׳ שמע׳ שם והתקינן), ובטעות ראו בזה פעל (כך גם תיאודור בהוצאתו). אך בלי ספק אין כאן אלא ש״ע הַשְׁקֵט, הַשְׁקֵט (מן בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם (ישעי׳ ל טו)) עם כנוי: האל הופך יום ללילה ואת הַשְׁקֵטָן (של הרשעים) לפורענות. אין אפוא הַפֹּעַ׳ של קשט במקורות.]

[1] [השמוש קשה, ואולי יש כאן איזו ט״ס (אולי בהשפעת הצרוף קשט בחצים, במקום וחציה לוקח גחלים והיה הבית מתקטר (?) בהם, והשוה את הנאמר על הלל (יומא לה:): חציו היה נותן לשומר בה״מ והציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו.]

שעשו ישראל במדבר וכו' (שם שם, נכד וכרכם). כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון, כשהיתה אחת מהן מתקששת היתה מטה לכאן ולכאן כדי להראות תכשיטיה (פסיק' ר"כ, ותאמר ציון, בובר, קלג.). —ובסהמ"א: ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקשטו בתכשיטי החכמות (אגוקאל דונש בן תמים, פי' יצירה יו). בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות (רש"י, שמות לח ח). וכן שיפליג להתקשט במלבושי' ומרחיב במשכנים וכו' (ר"י א"ח, חו"ה, עבודת האלהים 7). מי שמתקשט במה שאין בו יגלוהו עדי הבחינה (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער החונף, 76). ובבקים שאין דרכן להתקשט אלא בכחילת שתי עינים והוציאן להתקשט, עד שיוציא כדי לכחול שתי עינים (רמב"ם שבת יח י). והיתה (בת שבע) מיתקששת במאה וחמשה בשמים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 166). שלא יהיה מתקשט בקומתו הזקופה אשר נעדף בה מבעלי חיים (ר"א הקראי, גן עדן תפלה, פזיז', ע:). מתקששת תמיד לפניו בענות (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 447). —ואמר הפיטן, כלום היית יפה מיוסף הצדיק ומיפה שנתקשטה לו אדינתו וחלוף בגדים להראותו להשיאו ולפתותו (ארעדה ואפחדה, סליח' שחר' יוה"כ, מחז' איטלי ב, קח.). —ב) במשמ' התאַמֵּת: נתת ליריאיך נס להתנוסס מפני קֹשֶׁט סלה, נסיון אחר נסיון וגירולין אחר גידולין וכו' בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם, שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר, למי שהוא רוצה מעני וכו' אברהם כשרצה עשאו מלך, כשרצה עשאו עשיר, יכול את להשיבו ולומר לו, יכול את לעשות כמו שעשה אברהם (מד"ר בראש' נה).

***קַשָּׁט** [1]), ש"ז, — כמו קַשָּׁת, יורה בקשת: אשרי מי שהוא ראה במפלתה של תרמוד שהיא היתה שותפת בחרבן הבית הראשון ובחרבן הבית השני, בחרבן ראשון העמידה שמונים אלף קשטים ובחרבן השני העמידה שמונת אלפים קשטים (ר' יוחנן, ירוש' תעני' ד ה).

1) [וכן בסורי קַשָּׁטָא.]

קֹשֶׁט, ש"ז, — ירית הקשת, בצרוף מִפְּנֵי קֹשֶׁט ישר כחץ מקשת, pfeilgerade; tout droit; straight as an arrow: נתתה ליריאיך נס להתנוסס מפני קֹשֶׁט [1]) סלה (תהל' ס ו). ועי' א. קְשֹׁט, הערה.

קְשֹׁט, ש"ז, — יֹשֶׁר, אֱמֶת, Geradheit; rectitude; straight forwardness: להודיעך קְשֹׁט [2]) אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחיך (משלי כב כא). —ובסהמ"א: נשענתי בקשט נתיבה ומעגלי מישרים (מכתב חסדאי בן שפרוט למלך הכוזרים). —ואמר הפיטן: שכרך בפושעים אשר צידקת הרבת מאד בקושט [3]) אשר ריביתה (ינאי, שכרך באש, קרובי בראש', זולאי' כא). תולדות קושט ושקר, קושט לאל ושקר לאליל (הוא, תולדות אהוב, שם שם, לז). קושט אשריך ישראל, ראשית קודש ישראל (הוא, אתה אלהי, שם שם, כ). קושט לפני אב הנעים, רך הניכר במעלליו כי נעים (הוא, אתה אומר, שם שם, כא). קדוש לימדו שליחות הקושט ודיברת האמת

1) [מתרגמים ומפרשים נחלקו בפרוש המלה: מפרשים עברים הבינוה כלשון אמת וצדק; ת"י: מן בגלל קושטיה דאברהם; רש"י: לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה היטב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות; אך השבעים: ἀπὸ τόξου, מפני קשת, ואחריהם הלכו גם הולג', הפשיט' ורב החדשים. ואולם פרושים אלו אינם יוצאים ידי הענין, המדבר על נס להתנוסס, כלו' על הרמת נס ודגל. אך נס כזה (השוה שאו נס ציונה וכדו') שמש להורות את הדרך הישרה, את הכוון אל המטרה הרצויה; משמוש כזה דוקא (עי' הערה לשרש) נולדה בשרש קשט, שעקרו קֹשֶׁת, משמ' זו של יֹשֶׁר ואמת. ולפי זה ההגדרה כאן. ובסהמ"א השתמשו במלה על פי פרושי המפרשים העברים.]

2) [כתב ריב"ג (הרקמה יא, וילנסקי, קלג): וכאשר הניעו העינין נמשכה הקמצות אשר היתה בתאין כאשר היא בקוף קשט אמרי אמת ושבה חולם, ותיטב בעיני בקשט אמרי אמת שיהיה מוקל מן קשט סלה, וכי בעבור שהקלו אותו, ר"ל הניחו עינו, נדחק החלם ושב קמץ גדול ע"כ. וכונתו שהפך החלם של קשט במבטא כאלו לקמץ חטוף (שהרי קמץ קטן בלשונו זה צירה). ועי' בהערת וילנסקי בהוצאתו.]

3) [כאן ובשאר הדגמאות מפיוטי ינאי נקד המו"ל: קוֹשֶׁט.]

(הוא, בתוס ולדק, קרוב' שמות, שם עח). **קושט** עניים ירשו ארץ, רועי אמונה ירעו בארץ (הוא, יוצ במד', שם, כו). אנא זכור אווי חפתך, הקם קושט מלתך, כונן משוש קריתך (משלם בר קלונימוס, ברח דודי אל מכון לשבתך, גאלה ב פסח). בקראי ענני יום להפגיעם צדקך וקשטך למען תצדק בדברך תזכה בשפטך (רס"ג, אלהים אלי, שעה"ש 45). נשמת קשטך לכבל בניך למדתם קדושתך מקדשת (ראב"ע, נשמת אל, איגר 164). פנה למזרח העזרה לגלות הסתום וקשטו (הוא, אזכירה סלה, שם 233). קושט אומר כשיפר, קיים וחזק בצפר (יהודה בר מנחם, אור ישראל, יוצ' א שבועות, מחזי איטלי א, קמח.). —ואמר המשורר: ואבדה דת יקותיאל וקבר ישע יאשיה (ר"ש הנגיד, הבמות, ברודי, 6).

קֹשֶׁט, קְשׁוֹט[1]), ש"ז, — כמו קֹשֶׁט, ואמר הפיטן: מלכוהו כי הכל עבדיו כי קשוט הם כל מעבדיו, נאמן הוא ונאמנים עדיו (ינאי, אוץ אשר נקרא, קרובי דבר', זולאי, רמח).

קַשְׁטָנִית, עי' קַשְׁתָּנִית.

קֹשִׁי, ש"ז, *קושי, — תכונת הדבר והאדם הקָשֶׁה, קשה הלב והערף, מרי, אכזריות, Härte, Trotz, Grausamkeit; dureté, opiniâtreté, cruelté; hardness, obstinacy, cruelty: אל תפן אל קְשִׁי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דברי ט כז). — ובתו"מ: אמר משה, אשמעה מה ידבר האל ה', בקושי הוא מדבר ברחמים הוא מדבר, אשמעה מה ידבר האל ה', א"ל הקב"ה, משה, שלום אני מדבר (תנחו' בובר נשא כה). אל תבט בקשי ערפם, שנאמר אל תפן אל קשי העם הזה וכו' (שם, הוספה לפרשת שלח יד, מא.). — *ובמשמ' קשוי אבר: מאי תיבעי לך בקושי לא משכחת לה, כי משכחת במשמשמת (רב אשי, סנה' נה.). — *וקֹשִׁי, כמו קִשּׁוּי, מצב האשה המקשה ללדת, ודם הקֹשִׁי, דם שראתה האשה בהקשותה ללדת: המקשה בתוך שמונים של נקבה, כל דמים שהיא רואה טהורים עד שיצא הולד ור' אליעזר מטמא, אמרו לו לר' אליעזר, ומה אם במקום שהחמיר בדם השופי, הקל בדם הקושי, מקום שהקל בדם השופי אינו דין שנקל בדם הקושי (נדה ד ו). הלכה כרבי יוסי וכו' בקושי ובקידוש וכו' קושי דתנן כמה יהא קישויה וכו' (יבמ' סג.). קושי סמוך ללידה אין זו יולדת בזוב (נדה לו:). תשב, יש לך ישיבה אחרת שהיא כזו ואיזו זו, זו קושי בימי זיבה (ר"ל, שם שם). —ותה"פ, *בְּקֹשִׁי[1]: בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת (רבי חנינא, שבת יב:). ואין מזכירין בשלשה ראשונות ובשלשה אחרונות אלא בב' ימים טובים של ר"ה וביום הכפורים בלבד, ואף באלו בקושי התירו (סופרי' יט ח). — *בְּקֹשִׁי קְשָׁיִין: קח לך, אין קח אלא לקיחה, לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין[2] (ספרי דבר' שה). — ובסהמ"א: וידבר אתם קשות, שדבר בקושי (בראשית רבתי, אלבק, 203). ונלחמים בם בכל מיני קושי (רש"י, שמות יח א). כי מרוב שיחי דברתי לפניך קושי (הוא, ש"א א יו). ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה (הוא, ישעי' א א). בקושי, בקשיו של אבר (הוא, סנה' נה.). וכורך אדם בגד על רגליו ויוצא בו שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף (רמב"ם, שביתת עשור ג ז). מעוברת שהתחילה להצטער ואחזוה חבלי לידה והתחיל הדם לצאת קודם שתלד, אותו הדם הוא הנקרא דם הקושי וכו' אבל אם הפילה אין קושי לנפלים (הוא, איסורי ביאה ז א). ראתה יום אחד בלא צער ושנים בקושי וילדה וכו' (שם שם ג). מי שנשבע שלא יפרוש לים מפני כביד אב ואם ולאחר כן קושי הזמן גרם לו ונשבע לפרוש (שאלה בתשו' רמב"ם קט, א"ח פרימן,

---

1) [ע"פ הארמי' שבמקרא (דני' ב מז; ד לד), תפלה ובתו"ם.]

1) [ספק הוא אם צדקה ההנחה, שאף בברייתת זו בא בקשי, בקושי כמשמ' בדחק (כמו שכנראה יש להבינו במס' סופרים המאוחרת וכשמוש הבטוי אצל רש"י ובסהמ"א בכלל). כי כל יתר שמושו של בקשי בתו"מ אינו במשמ' זו, אלא בהוראה: כשדבר זה או זה הוא קשה, כשהאשה מתקשה ללדת וכדו', וגם כאן אפשר להבין: כשהמצב קשה, כשהאבל קשה, בזמן שקשה לנחם אבלים ביום אחר, באין ברירה וכדו'. וגם את דברי הספ"י, אין חבר נקנה אלא בקשי קשיין, אפשר לפרש: אין חבר נקנה אלא עד שהוא נבחן בעת צרה קשה (כשמוש כמה פתגמים קרובים בכל הלשונות), ועל כן בחר משה ביהושע שהיה גברתן כמשה, וצ"ע.]

2) [עי' בהערה הקודמת.]

103). כי הוא עורר את תאותו ומשפה את יצרו ומביא את עצמו לידי קושי ותאוה (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, 78). מעשה בעני אחד שהיה מספר לחבירו דלותו ומתרעם ומתאונן מעניותו ובוכה לקשי יומו (שם שם, 240). —ואמר הפיטן: קושי גאוות רוח גסה, ריטפוש כבנות אשר פתהן ניתמסה (ינאי, אמנם, קרובי ויקרי, זולאי, קמ). קושי רוח (הוא, אמורים, קרובי דברי, שם, רלז). וראה את עניי ואל תראה את עוני, ופנה אל עשקי ואל תיפן אל קשיי (רסע״ג, הבקשה השניה, סדור רסע״ג, עה). חיתך נקה מכל מום והזכותה אך להבר חוצה למחניך טמאי קושי (הוא, אנכי אם אוכלה, אזהרות, שם, קלז). וכל שר מכתם לקשי יומי נהה, יום עברה היום ההוא (הוא, אליל, סליח׳ ח״ב שם, שיט). קושי לגיונך שנוי ותמור, ריבך לא לנצח שמור (שלמה הבבלי, אם עונינו ענו בנו אתאנו לך, סליח׳ יוה ז). הטוב לשקוד עון לפקוד לבן רמה ותולעת ומה מריו ומה עניו תנה קשיו במגרעת (רמב״ע, מרי שגיון, דוקס 66). זרה קשים במצול ים ואל תדינם בקצפך (ר׳ לוי בן יעקב אלתבאן, לך עיני, מבחר, ברודי, קכח). וירא בענוי וקושי נורא עלילה, או גדלתו הפליא והאיר אפלה (יקותיאל בר יוסף, ויושע אומן, מעריב ליל אחרון של פסח). חיי מררו בקשי[1]) בשעבוד מלכות עגלה (מרדכי, מעוז צור, זמר לחנכה). — ואמר המשורר: ואתמה מזדוני אחרי זאת ומקשיי בפגעי בו פגיעה (ר״ש הנגיד, כמוגותי, בן תהלים סח, ששון, מז). אנושים וענושים בקשים, אמלים ועמלים במרים (רסנ״ג, אגוסים, סעה״ם 51). רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו (שם שם).—ותה״פ בִּקֹשִׁי, במשמ׳ ברֹחק[2]), שלא מרצון, schwer, kaum; avec peine; with difficulty: שאי אפשר לירד לגאי שביניהם אלא בקושי גדול (רש״י, שמות כח כח). שאין להם כדי צרכיהם ומתפרנסים בקושי (הוא, ברכ׳ יז:) בקושי הוא מגרשה (הוא, גיטי עד.). מדמהדרי כולי האי מי יפתה את אחאב משמע דבקושי גדול נענש (הוא, שם קב:). כסלו הוא החדש השלשי, ירבה בו השנהג בן נמשי, ושחין רע שירפא בקשי (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 182).

[1]) [ע׳ דער.ת בֶר בסרורו לנקוד המלה קשי.]

[2]) [ע׳ בהערה לעיל.]

—וֹקֹשִׁי, מ״ר קְשָׁיִים, במשמ׳ מעצור ומכשול במעשי האדם וכדו׳, Schwierigkeit; difficulté; —ty, נוהג בספרות ובדבור.

°קְשִׁיבָה, ש״נ, — שה״פ מן קָשַׁב, כמו שְׁמִיעָה: א אומר ואין דברים ואין קשיבה לכעלה שנאמר בלי נשמע קולם, אבל למטה יש להן קשיבה שנאמר בכל הארץ יצא קים (מדה״ג, ברא׳ א יז, מרגליות, מד.). אזונם, ענין שמיעה וקשיבה, מלשון יאזין זאת (באור המלות בס׳ בה נת עולם לר״ בדרשי, פרק עז).

°קְשִׁיָה[1]), ש״נ, — דבר קשה, ענין קשה: את הדבר הקשה יביאון אל משה, אמר לו הקב״ה, משה, אתה דן את הקושיות[2]) הרי בנות צלפחד באות לשאל בדין שאפילו תינוקות של בית רבן משיבין עליו ואין אתה יודע מה להשיב (מדה״ג שמות יח כו, הופמן, 198). — ובמשמ׳ ענין שמתקשים בו בלמוד, התקשות ותמיהה בדבר תורה, שאלה על דבר קשה: ובשאתה מסיר מן האמצע סתם גוי א ב הוא נתפרקו כל הקושיות כאשר פירשנו (תשו׳ הגאו׳ הרכבי, 262). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה כלומר שיש בה קושיות (רגמ״ה, מנח׳ מה.). ועמדו הקושיות הללו בלא פירוק (ר״ח, שבת לז:). פי׳ ברברבתא כלומר בקושיות (הוא, בילה כה.). דבר קטן הויא דאביי ורבא, פי׳ הקושיות שהיו נושאין ונותנין בהן אביי ורבא פשוטות וסדורות ומכוונות היו ביד רבן יוחנן בן זכאי וכך היו מתעסקין בהן (ערוך ערך הוייא). שכן דרך הש״ס, המקשן מהפך הסברא כאן כדי שיקשה ובמקום אחר מהפכן לפי הקושיא (רש״י, שבת קד.). ואמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת וכו׳ ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין (א, ב״מ פה). ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהן וכו׳ והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראויים לתרץ

[1]) [ע״פ הארמ׳ קְשְׁיָא במק׳ קֹשִׁי בעבר׳. בדבור היהודי נוהג גם המבטא קֻשְׁיָה והוא ע״פ תזו״נ הארמ׳ קֻשְׁיָא, שמרבים שמושיו בתו״מ, כגון: היא גופא קשיא, לא קשיא, ועוד.]

[2]) [בספרי דבר׳ יז: אתה דן דין קשה וכו׳.]

זכו׳ וקבעו הכל בגמרא וכו׳ ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין שעליהם לא קבעום בגמרא וכו׳ (פוס, שם סו.). קושיותי תירוץ הן ואינן צריכות תירוץ (ס׳ היסר לר״ם, סו״ס כו א). הוי, אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסתו וקריאת הלכותיו מבלי ספוק קושיותיו ופתח סתומותיו (כ״י א״ה, סו״ה, עבודת האלהים 7). וחזרנו לקושיות שהקשינו קודם לכן מבטול המחשבות וההכנות (כ״י עקנין, פי׳ אבות ב עז, 69). ותשובת אלו הקושיות כבר פירשום אחרונים וכו׳ (שם שם). למוד תשובות לפרק בהם הקושיות שמקשין המינין ומשיבין עלינו (שם שם יח, 82). לפיכך צריך אתה להשתדל לדעת פירוק הקושיות וסילוק הספקות ביגיעת התלמוד עד שתדע דרך האמת (שם שם, 83). כי האדם יתחדשו לו ספקות רבות בעת הדרישה מהרה ויבין ג״כ הקושיות במהרה, ר״ל סתירת מאמר מן המאמרים (כ״ם א״ם, מו״כ א לד). ומשם נסעתי אל קלעה ושם ר׳ יוסף מקור הקשיות ולשונו כחרב פיות (כ״י פריזי, שער מו, בכ״י ביה״ם ליפיק, מחברת אברהם שכטר, ידיעות ביבליוגרפיות וכו׳). כשם שנפלאה פיסקה זו שלנו בעיניכם, כך נפלאה קושיא זו בעיני הרבה (תשו׳ רמב״ם קמג, א״ם פרימן, 138). מצאנו קושיא גדולה בראש פרק אלו נערות וכו׳ יורנו מורנו ורבינו תרוץ הקושיא (שאלה שם קנג, 146). זאת השאלה והקושיא ודאי ראויה היא לעיין בה הרבה וחכמים גדולים ככם הם שיקשה עליהם דבר זה (תשו׳ שם שם). ותסור קושית צדיק ורע לו (רמב״ן, הקד׳ איוב). שרבו המחלוקות והדעות והקושיות (רש״ט פלקירה, המבקש, סח). שחכמינו ע״ה עיינו בדברי זה האיש במה שרצה להעזר מן המקראות ואיך דברי רבותיו סוברים דעתו והקשיות שהעמים לנמשכים אחרי הראייה (כ״א הקראי, גן עדן קדש״ם ד, ס:). ואלו הם פוגותיו וקושיותיו ושבושיו וכו׳ (שם שם). ועוד הקשה וכו׳ ולפי קשיתו הנה האליה תקרא בשם חלב וכו׳ ואלו קשיות ראויות לתינוקות (שם שמיטה כא, לג.). ויש בזה הפסוק שתי קשיות (שם טומאה וטהרה ז, קב.). וכן התלמיד לפי רשולו פעמים יצאו לו בלבולים וקושיות בפרשה או בהלכה (כ״י אנטולי, מלמד התלמידים, סוס טיס, קסח.). ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומקשים מדרך השינוי והרבוי הנמשכים לידיעת הפרטים, אמר במתרץ קושיותם זה הפסוק וכו׳ (שם, נלבים, קעט:). שעל פי דרכו זאת ישיגוהו קושיות עצומות אם היה כפשוטו (רשב״ץ דוכן, אוהב משפט, באורים לאיוב א א, מו.). ובזה אתם רוצים לרפאות קושיתי ולא תוכלו להרפא בזאת הטענה כי אני יודע שהיא שקר (שם שם, פח.). לעת עתה לא דברתי רק בענין האצילות לבד, ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ (רמח״ל, חוקר ומקובל, 3). — *וארבע הקשיות הפותחות במה נשתנה בסדר ליל פסח.

°קֻשְׁיָה, ש״נ, — כמו קֹשִׁי, קְשִׁי עֹרֶף, ואמר הפיטן:
לא ריחקתם כרעתם, לא קילעתם כקשיותם
(ינאי, לא חיעבתם, קרובי במדבר, זולאי, ריז). על חטא שחטאנו לפניך בקשיות[1] עורף (הוא, על חטא, קרובי לימים נוראים, שם, שכב).

א. °קִשָּׁיוֹן, ש״ז, — כמו קֹשִׁי: קשה וכו׳ ענין קשיון הוא לפי הענין (מכמס, מחברת קוף, קסח). אשר טענת ואמרת מזה הקשיון והמניעה, אין לזו הטענה מע׳ (ישועה בן יהודה הקראי, העריות, VI). יסרם (הקב״ה את דור המדבר) על רוע קשיון לבם האמולה (כ״י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא תחמוד, אות ל). — ואמר הפיטן: עשה עמי אות בצביון ולעתו חש עלי קשיון (כ״א קליר, איכה את אמר, קינ׳ ת״ב). קשיון ערפו הקשה והכביד (בנימן, יו׳ יספות, עושה שלום ז פסח, מחז׳ איטלי א, קכה.). מרי שגיון וחטא קשיון סלח עליון והורני (בשירי רמב״ע, דוקס, 65). — ואמר המשורר: ראה טורי ברב טוב תסנגר לפי עסקי וקשיון העבודה (ד״ם של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 85).

ב. °הַקְּשָׁיוֹן, ש״ז, — כמו הֶקֵּשׁ, הַקְּשָׁה, בהגיון משפט הגיוני בנוי ע״פ חקי ההגיון מהקדמות ותולדה: אם יטעון טוען ויאמר כי האמנתי בעלה פלונית קשיון על מה שראיתי בעיני בעלה פלונית והקשתי במדעי הקשיון הפלוני, כבר ראוי שנבחון

---

1) [ועי׳ קַשְׁיוּת.]

ונבדוק קשיוניו, אם נמצא שהוא מבטל בהקישו מדע אחר וכו', ראוי שנעזוב הדבר המועט וכו' ונסמוך על הקשיון הכללי [1]) (המתרגם הקדום של אמונות ודעות, הקדמת המחבר, MGWJ 1870, עמ' 404). וכאשר בזה הדבר מצאתי זה הקשיון בטל (ר' ברכיה הנקדן, גלגן, פסקה יד). קשיון, קיאס (בערב') (לקוטים מן ספר המלילה לר' שלמה בן ר' שמואל, בכר, 74).

*קַשְׁיוּת, ש"נ, — תכונת הקָשֶׁה, כמו קְשִׁי, קשי ערף ולב: מלקוש, אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל, דבר שמל קשיותיהן [2]) של ישראל (תענ' ו.). ויהי רבה קשת, רבה וקשיותו עמו (מד"ר ברא"ש' נג). — ותשב באיתן קשתו וגו', א"ר יוחנן, מי גרם לך להדחות מן האיתנים, קשיות שנתקשית עם אדונתך, א"ר שמואל בר נחמן, נמתחה הקשת וחזרה, הה"ד ותשב באיתן קשתו, קשיותו (שם שם לח) [3]). מקשת אסרו' מקשיותם נמסרו למלכיות (שם איכה פתיח', רב יוחנן פתח). — ובשהמ"א: תיכף לקצירה חוזרת (האדמה) ומתקשה וצריך לחרוש בה פעולת ב' ימים דזריעה מחמת הקשיות שמתקשה אחר חרישת קצירה (רגמ"ה, ב"ב יג.). האי אטום בריאה שאינו מקבל הרוח משום קשיות אי מבצבצא כשרה וכו' (הות, חול' מג:). אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד (רש"י, שמות לג ה). — ואמר הפיטן: ועל חטא שחטאני לפניך בקשיות עורף (יגלי, על חטא, תפלת יוה"כ). רע פרש רשתו, ונחיתה לבשתו, כי באיתן קשתו נשברה קשיותו (ר"א קליר, אמל, קרובי פורים).

*קְשִׁירָה, ש"נ, — שה"פ מן קָשַׁר: מה קשירה היתה במשכן, שהיו קושרין את המיתרי' (ירוש' שבת, ז ב). קושרין לפני בהמה בשביל שלא תצא, היא קשירה היא נעילה (שם ערוב' ג ב). דרבנן אדרבנן לא קשיא, חבל בחבר מיחלף, עניבה בקשירה לא מיחלפא, דר' יהודה אדרבי יהודה לא קשיא התם לא משום דמיחלפא עניבה בקשירה, אלא עניבה גופה קשירה היא (שבת קיג.). תפילין מאימתי מברך עליהן וכו' משעת הנחה ועד שעת קשירה (מנח' לה:). וקשרתם וכתבתם, מה כתיבה בימין, אף קשירה בימין (ר' נתן, שם לז.). — *קשירה תמה, קשירה יפה: ר' ירמיה אפסקת רצועתה דתפילתה, שאל לרבי בא בר ממל, א"ל, וקשרתם אפילו קשירה תמה (ירוש' מגי' א א). וקשרתם כתיב, שתהא קשירה תמה (מנח' לה:). — ובשהמ"א: ופיר' שדאכי [1]) ענפים ארוכים שמשתלחין ומשתדכין [1]) באשר לפניהם כי שידוך [1]) כלשון קשירה הוא (תשו' הגאו' הרכבי תכה, 220). כאשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו וחתולתו וקשירתו והתרתו (ר"י א"ת, מו"ה, הבטחון, פתיח'). אין הסדר דבר אחר זולתי קשירת נמצאות ואחדותם באיזה אחדות וכו' (אור עמים, לז). — *קְשִׁירַת חבה התקשרות אנשים זה לזה מתוך אהבה: ולפי שידוע לי קשירת חיבתו (יצחק לוי, תשו' רש"י יג, קבוצ' קונט', ז:). — ואמר המשורר: שלח אותו ויסורו מדנים ומדיינים וקח עליו פשרה ואם אין דעה כי המלכים עלי מלחמתך קשרו קשירה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז, בן תהלים י, ששון, ח). אנשים לא מרדם מאוים אשר אין לזמן עמם קשירה (עמנואל, מחב' ח, ברודי, כו). ידעו נסתר ופלי, יום קשירת יום בלילה בשֵׁם יחד והפליא (ר"ש שבזי, מהדר, שירי תימן, 200). — וברפואה, קשירת תחבשת, Verband; bandage; dressing: הקשירה הנקראת בעלת שני פנים ובעלת שני ראשים הוא אשר יעשה בזה בהנחת אצבע הגבנונית אשר תשמר בה השואת העלה על מקומה ויהי' זה באמצעיות מחצית הבגד ואחר יוקח בכל אחד משני המחציתים על הפך הצד ויעשה כריכות בשתי ידים (קאנון ד ה ב ח). — *וקשירה בדרך כשוף: ואם שחוששין לו לכשוף או קשירה נודע למי שהיה נשוי כבר או למי שיודע בעצמו

---

1) [והעיר קלצקין: בתרגום ר"י ן' תבון, הקדמת המחבר, ד' לייפציג עמ' י"ב: וכשיאמר אומר האמנתי בכך הקשה על המוחש, והיתה האמונה ההיא מפסדת מוחש אחר, נדון בגדול [בצ"ל] שבשני המוחשים.]

2) [צ"ל קשיותן, וכן ברש"י שם ד"ה שמפיל וד"ה דבר.]

3) [עי' גם א. קִשּׁוּת, ובהערה שם.]

4) [כך במחזורים, ועי' לעיל ערך קְשִׁיָּה.]

1) צ"ל שראכי (כבבלי שבת פה:), משתרכין שירוך, מן שָׂרַךְ, סָרַךְ.]

מקדם היות בו תגבורת אנשים ועכשיו נטלה ממנו (עוזיה כן, מעשה עוזיה, מעין חתום ה, קכח.).

***קָשִׁישׁ**[1], ס״ז, — כמו גְּשִׁישׁ, קשושה, דף של עץ שנותנים על השבר לישרו: יוצא הוא באגד שע״ג המכה ובקשישין שעל גבי השבר (שבת סג.). — ובסהמ״א: ועל הגשיש של מטה, אית דאמרי קשיש וטועין בכך וכו׳ (רה״ג, זבים ג ח). ועי׳ קַשְׁקָשׁ.

***קַשִּׁישׁ**[2], ס״ז, — זקן, רב בשנים, alt; vieux; old: רואין כמה בנים יהיו להם, אם הם ג בנים מלבד הקשיש חולקין בד׳ חלקים (רשב״ס, ב״ב קמג:).

***קְשִׁישָׁה**, ס״נ, — זְקֵנָה: להתהלל כבוד גדולת סגולת כלילת הילת קשישת ישישת הקהל הקדוש אשר בקירואן (JQR July 1918, עמ׳ 175).

***קִשֵּׁן**[3], ש״ז, — בעל מום המקיש בקרסליו: שבר רגל, אין לי אלא שנשברה רגלו, הקשן והעיקלן והקולבן מנין, ת״ל איש (ספרא ויק, אמור, פרשה ג).

א. *קִשְׁקוּשׁ, ס״ז, — מעשה המקשקש, החופר ועודר תחת האילן: וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש, ונטשתה מלסקל, אמר רב עוקבא בר חמא, תרי קשקושי הוו, חד אברויי אילני וחד סתומי פילי וכו׳ (מו״ק ג.). שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור, מניין לעידור ולקישקוש ולכיסוח, ת״ל שדך לא, כרמך לא וכו׳ (שם שם). — ובסהמ״א:

1) [עי׳ קְשׁוּשָׁה, הערות.]

2) [ע״פ הארמ׳ שבתו״מ, וכן בסורי קַשִּׁישׁ ע״מ קַלִּיל, ובמלה שאולה אף בערב׳ קִשִּׁישׁ a), כהן נצרי. ועי׳ א. קָשֵׁשׁ, הערה. ויש מבטאים היום קָשִׁישׁ.]

3) [במק׳ זה במשנה (בכורות ז ו): המקיש בקרסליו ובארכבותיו ובעל פיקה והעיקל, ע״כ, ובתוספת׳ שם ה ט): ועקלן וקלבן והיקשן.]

a) قسّيس

מתירין גואזיות של הקדש, פי׳ הן נצרים הפרים משרשי אילנות והן קשקושי אילנות (ר״ח, פסח׳ נו:). יקשקש, היינו עידור אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים (רש״י, מו״ק ג).

ב. *קִשְׁקוּשׁ, ס״ז, — כמו נְקִישָׁה, מעשה המקיש, המקשקש ומשמיע קול[1]: פ: תנקש, אנקלס תרגם לשון מוקש, ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון, שלא מצינו נו״ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו״ן, וארכבתה דא לדא נקשן (רש״י, דבר׳ יב ל). לקל טבלא רהטא, פירוש קשקוש הזוג (הוח, מו״ק ע:). — ובסהמ״א: אמנם הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה וקשקושו וצלצלו (אמו״ר לרלב״ד א ו, 28). — וקשקוש פעמונים: מכמה ימים ושנים היהודים היו מצטערים להרחיק מעליהם קשקוש הפעמונים (שמש לדקה מורסורגו ב, לח:). ולמען יהיה זמן מוגבל לכל וכו׳ קבענו עת בטול מלאכה לכל, עת קשקוש הוויספר (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסוטו, 67). — ובמש׳ הפעמון עצמו: קשקש לשון השמעת קול, ופעמונים נקראים קשקושים (כ״ד מן התפוסים, למח דוד, ככריות, קשקש, רט:). — וקשקוש השִּׁנַּיִם: קשקוש השנים בקדחות החדשות כאלו בעליו אוכל דבר, אות בלתי טוב (קאנון ד ג א לז).

א. *קשקש[2], ממני א. *קִשְׁקוּשׁ, א. *קִשְׁקֵשׁ, ב. *קַשְׁקָשׁ.

ב. קשקש[2], ממנו ב. קִשְׁקוּשׁ, ב. קִשְׁקֵשׁ.

א. קִשְׁקֵשׁ[3], פ״י, — חפר ועדר, umgraben; fouiller; to dig: והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש, ונטשתה מלסקל (מו״ק ג.). יכול לא יקשקש (בשביעית) תחת

1) [עי׳ גם קִרְקוּשׁ, קִרְקֵשׁ, ב. קִשְׁקֵשׁ, הערות.]

2) [עי׳ בהערות לקמן.]

3) [כנראה בעקר הכפלה מן נקש, הקיש, במשמ׳ הכה במכוש, ואולי א. קשקש וב. קשקש שרש אחד הם, שנולד בחקוי קול הדבר המקיש ומכה. ובמקומו אף קרקש, כשכש, במשמ׳ קרובה.]

הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים וכו' (שם שם). השוכר את הפועל לעדור ולקשקש תחת הזיתים הרי זה לא יאכל (ב"מ פט:). — ובסהמ"א: והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר (רמב"ם, שמיטה ויובל א ז).

—התפ', **הִתְקַשְׁקֵשׁ,—שקשקשו אותו: כשר לי ליהנות מאותן הזיתים שנתקשקשו בשביעית (ערוך ערך אכך).

ב. **קִשְׁקֵשׁ**, פ"ע,—הקיש והשמיע קול, klappern; cliqueter; to rattle: לפעמו במחנה דן, א"ר יצחק דבי ר' אמי, מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג (סוטה ט:). — ובסהמ"א: ותפעם רוחו, ומטרפא רוחה, מקשקשת בתוכו כפעמון (רש"י, ברא' מא ח). כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו (הוא, דבר' לב יא). תחת הסיר, תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה (הוא, קהל' ז ו). ונבחי בה נבוחי, קשקשתי בה בקול (הוא, ברכ' כז.). ונטרפו ינוקא חספא אבתריו, יקשקשו תינוקות שברי חרסים אחריו (הוא, גיט' סט.). נקיש ואתי תיגרא, התגר מקשקש ובא, ואני שמעתי, הכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו (הוא, ב"מ נט.). יקשקש בנכתמיה, יקשקש בכיסוי החצבא על החצב (הוא, ע"ז יב:). כאותו שמקשקש על השער והגברת ישינה בחדרי חדרים ואינו רוצה להקיצה משנתה (מחזור ויטרי, 313). וי לכם עמי הארץ דלא עסקיתו באורייתא לדעת סודותיה ואתם מתפארים להכנס בבה"כ בקומה זקופה ולקשקש באיזורהן וכו' (הקנה, דינים והנהגות התפלה, לו.). ואלו היה בא עם הארץ ממינם וקשקש בכיסו וידיו דמים מלאו היה מקבלו בסבר פנים יפות וכו' (שם, קדוש והבדלה, סג:). ואמר עליו שהוא הומה ומקשקש בפתיות (ר"מ המאירי למשלי פרשה יז מפרשיותיו). ועל דבר זוג המקשקש לשעות והוא עשוי באופן שכשדוחקין בו הוא מקיש כמנין שעות היום וכו' שמותר לדחוק בו בשבת כדי שיקשקש לידע השעה הנצרכת (ר"י עמדין, שאילת יעבץ בסג). עדיין צחצות קולך הסוחר מקשקשת באזנינו (ישראל משה חזן, שארית הנחלה כ, 6). ואולם אחרי פנות היום וינטו צללי ערב, היא השעה אשר מקשקשים האחים הכשרים שהם בגבול הקהל, יבטלו כל בעלי אומניות מכל מלאכה (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסטרו, 28). — ובהשאלה: כי לא נתכוונתי להתגדר ולקשקש בפעמוני (אנא אחרי, מנחת קנאות ה). — ואמר הפיטן: יראתם קשקשו ואותות הקישו ואותי עקשו (מנחם ברבי מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב). — **וקִשְׁקְשׁוּ הַשִּׁנַּיִם, נָקְשׁוּ: ולפעמים (תהיה הקדחת הרביעית) עם כאב כאלו הוא משבר העצמות ויהיו שם התקבצות יקשקשו השנים (קאנון ד א ג סה). — **וקשקש הולד במעי האם וכדו', התנועע ודפק: ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם (רש"י, סוטה כב.). ועוד ידענו מספר הזוהר כי בן היבמה נוצר מרוח אשר נשאר בה מבעלה הראשון והוא מקשקש במעהא וכו' (ר"מ אלשיך, איוב ז ז). —**וקשקש באדם יצרו: אבינה בבנים נער חסר לב, והוא נער שלמד תורה וכו' אבל עודנו חסר לב, לא אמץ לבבו למשול על רוחו, יצרו מקשקש בו ושלהבתו בוערת בלבו וכו' (רנה"ו, בכורי העתים תקפ"ב, 102). לפי שיצרם מקשקש בקרבם וחרפה היא להם לישב בשתיקה (פלא יועץ, אות דבור לד, וין, סג). —**וקשקש בו לבו, נקף: בשנותו באולתו לא ידאג כ"כ ולא יראה לו כשור אל טבח יבא, רק יקשקש בו לבו ונוקפו בצד מה כעכס אל מוסר אויל אשר יקשקשו לו בעשותו אולת למען ירגיש שייסרו אותו אם לא ימנע מאולתו, על היקש זה ירגיש השונא ברשעתו שמקשקש לבו (ר"מ אלשיך, רב פנינים למשלי ז כב, דרך א).

—התפ' *הִתְקַשְׁקֵשׁ, התרוצץ והתנועע והִדַּפֵּק: היה הולך לבית האבל או לבית המשתה והיה בידו לגין של יין המתקשקש לא ימלאנו מים (תוספת' ב"ב ו יג). התמרים האגוז השקד והתמרה המתקשקשין משתערין לכמות שהן (שם עקל' ג ח). לר' טרפון קרא לו (ר' יהודה הנשיא) גל אבנים, וי"א גל של אגוזים, כיון שנוטל אדם אחד מהן כולן מתקשקשין ובאין זה על זה (אדר"נ יח). — *והתקשקשו הדדים: אלו הן סימני בגרות, ר"א

בר׳ צדוק אומר משיתקשקשו[1]) הדדין (ת״כ, נדה מז.). — ובספהמ״א: יוחני בת רטיבי, אלמנה מכשפה היתה וכו׳ פעם אחת היה לה שכיר יום וכו׳ ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם וכו׳ (רש״י, סוטה כב.). המחולחלת, שהמוח מתקשקש בתוכו (ר״ש, עוקצ׳ ח ח). — *ובהשאלה: אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי׳ שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם (רש״י, ישע׳ כז ה).

ג. *קִשְׁקֵשׁ, פ״י, — כמו כִּשְׁכֵּשׁ, ובפרט קִשְׁקֵשׁ בזנבו, הניע את זנבו לחניפה: ויצא מלך סדום לקראתו, ר׳ אבא בר כהנא אמר, התחיל לקשקש לו כזנבו (מד״ר ברא׳ מג).

ד. *קִשְׁקֵשׁ, פ״י, — כמו שִׁקְשֵׁק, הִשְׁקָה במים, הוסיף מים: כיון שהאשה מקשקשת עיסתה במים הוא מגבהת חלתה (רבי יוסי בר קלרתא, ירוש׳ שבת ג ז).[2])

א. *קַשְׂקַשׂ, ש״ז, — כמו קַשְׂקֶשֶׂת, קַשִּׂישׂ, קסם של עץ: לא תצא בהמה בסנדל וכו׳ אבל יוצאה היא באגד שעל גבי המכה ובקשקשין שעל גבי השבר (תוספת׳ שבת ד ה). והאגד שעל גבי המכה והקשקשים שעל גבי השבר (שם מקו׳ ו ס). דבש חוב מכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה וכו׳ כגון שזב על גבי קשקשין (ב״ב פ:).

ב. *קַשְׁקַשׁ, ש״ז, מ״ר קַשְׁקַשִּׁים — עקרי עשבים שעוקרים ומקשקשים אותם[3]): צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצינעה בשבת (כתוס ח״ס גליה, כתוב׳ ס.).

קשר[4]), ממנו *הֶקְשֵׁר, *הִתְקַשְּׁרוּת, *קְשִׁירָה, קֶשֶׁר, קָשֶׁר, קֹשֶׁר, *קִשְׁרוֹן.

---

[1]) [בתוספת׳ נדה ו ד, הוצ׳ צוק״מ: משיתקשו, נ״א: משיתקשקשו, ובהוצ׳ הדפוס: משיקשקשו.]

[2]) [ועי׳ ב. שִׁקְשֵׁק.]

[3]) [מן א. קִשְׁקֵשׁ.]

[4]) [כך בעבר׳, אך באשור׳ קַצָר, בכוש׳ קוּצַר, בהגה שׁוּרק נחצי במקום ש בעבר׳, ובארמ׳ וסור׳ קטר באותן התוראות כבעבר׳. בערב׳ אין הקבלה ברורה לשרש זה. ועי׳ בהעיה שאחר זו.]

קָשַׁר, פ״י, קָשַׁר, קָשַׁרְתָּ, קְשַׁרְתֶּם, קְשָׁרִים, קְשׁוּרָה, קְשֻׁרִים, קָשְׁרֵם, תִּקְשֹׁר, תִּקְשְׁרֵי, תִּקְשְׁרֶנּוּ, תִּקְשְׁרֵי, יִקְשֹׁר, יִקְשְׁרֵי, תִּקְשֹׁר, יִקְשְׁרוּ, — א) קָשַׁר האדם דבר על דבר, בדבר[1]) וכדו׳, חזק אותו כחבל וכדו׳, הדק ואגד אותו לבל ינתק, binden, festmachen; lier, fixer; to tie, fix: ויתן יד ותקח המילדת וַתִּקְשֹׁר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (ברא׳ לח כח). את תקות חוט השני הזה תִּקְשְׁרִי בחלון אשר הורדתנו בו (יהוש׳ ב יח). וַתִּקְשֹׁר את תקות השני בחלון (שם שם כא). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תִּקְשֹׁר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (ירמ׳ נא סג). הֲתִקְשַׁר־רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איו׳ לט י). התשחק בו כצפור וְתִקְשְׁרֶנּוּ לנערותיך[2]) (שם מ כט). — וקשר את דברי האל לאות על ידו, לבל ישכחם[3]): וּקְשַׁרְתָּם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך (דבר׳ ו ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וּקְשַׁרְתֶּם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם (שם יא יח). —קשר דברי חכמה ומוסר על לבו, על גרגרתו, על

---

[1]) [שמושים אלו של קשר במקרא, ותקשר על ידו, תקשרי בחלון וכדו׳, אינם באים במשמ׳ חבור דבר לדבר או עם דבר, אלא בכונתם המדיקת אך במשמ׳ המקום (החלון, הלב, בין העינים) אשר בתוכו, או אבר הגוף (היד, האצבעות, וכדו׳) אשר עליו (כלו׳ ממעל לו) קשרו, חזקו והדקו דבר זה, כי זאת משמ׳ הפעל בעקרה במקרא, חזק והדק, ולא חבר דבר אל דבר, ועל כן אין ללמד משמושי המקרא על שמושנו, שמקורו בתו״מ ובבהמ״א: קשר (ז״א חבר ואגד) דבר לדבר, או עם דבר, ואל דבר.

אך רק מן המשמ׳ העקרית של חזוק יש להבין גם את שמוש בינ׳ פָּעוּ׳ קָשׁוּר, ואף פֻּע׳ מְקֻשָּׁר במשמ׳ חזק, מחֻזק.]

[2]) [הכונה לפי פרושו של טורטשינר לאיוב: האם בצודך אותו אך תשחק בו כבציד צפור, ואחר כך תקשרנו (כקשר עוף בכנפיו) ותמסרנו לנערותיך למען תכינינה אותו לסעודה.]

[3]) [מנהג הקדמונים ששרד מתקופה שעדין לא למד האדם לכתב, היה לקשר קשרים בבגדו או בחבל הצניף וכדו׳ לאות וזכרון (ואצל עמי אמריקה נולד מזה אף כתב קשרים, Kipu). ועל כן אף נשבעו בבבל ובישראל בקשרים או קְשָׁרִים שנגד עיני הנשבע כאות שלא יתן לו לשכח את הבטחתו.]

אצבעותיו, לבל ישכחם: חסד ואמת אל יעזבך קָשְׁרֵם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך (משלי ג ג). נצר בני מצות אביך ואל תטש תורת אמך קָשְׁרֵם על לבך תמיד ענדם על גרגרתך (שם ו כ–כא). שמר מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך קָשְׁרֵם על אצבעתיך כתבם על לוח לבך (שם ז ב–ג). — ובינ׳ פעו׳, נפש פלוני קְשׁוּרָה בנפש אלמוני, מחוזקת ומהודקת בלבו ולא תִקָּרַע מתוכו מבלי שימות גם הוא: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קְשׁוּרָה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת (בראשי׳ מד ל–לא). — והאִוֶּלֶת קשורה בלבו, לא תוסר מתוכו: אולת קְשׁוּרָה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (משלי כב יה). — וכבשים ועזים קְשֻׁרִים, מחוזקים, חזקים ובריאים[1]: והיה העטופים ללבן והַקְּשֻׁרִים ליעקב (בראשי׳ ל–מב). — ובתו״מ, אף קשר דבר לדבר, חבר ואגד: והשלישית (הבהמה השלישית) שהיא קשורה לרצועות אסורה (כלא׳ ח ג). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון וכו׳ (שם שם ד). משיחות של ארגמן אסורות מפני שהוא מולל עד שלא קושר (ר׳ יוסי, שם ט ט). לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו (שם שם). אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביעי׳ ד ו). יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רימון שביכר, קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים (בכורים ג א). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ב). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך (שם שם ג). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו׳ הקושר והמתיר וכו׳ (שם ז ב). מניין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (שם ט ג). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו, אם אינן קשורות אף על פי שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שם יא ה). קושרת אשה מפתחי חלוקה וחוטי סבכה ושל פסיקיא ורצועות מנעל וסנדל ונודות יין ושמן וקדרה של בשר (שם טו ב). קושרין לפני הבהמה בשביל שלא תצא (ר׳ אליעזר, בן יעקב, שם שם). קושרין דלי בפסיקיא אבל לא בחבל (שם שם). זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת (שם יז ז). פקק החלון וכו׳ בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו (ר׳ אליעזר, שם שם ז). מסעדין ומילדין את האשה בשבת וכו׳ וקושרין את הטבור (שם יח ג) קושרין את הלחי (של מת) לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שם כג ה). שפקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקידה בגמי (שם כד ה). ארבע ארבע (בקר) קשורות ולא מותרות (ר׳ יהודה, עירובי׳ ב א). קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה (שם י יג). נמצאת (קופיץ) קשורה לסכין הרי זו כסכין (שקל׳ ח ג). קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (יומי׳ ד ב). חציו (של לשון הזהורית) קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (שם ו ו). לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל (ר׳ ישמעאל, שם שם ח). שבקדש מתיר ומנגב ומטביל (את הבגד) ואח״כ קושר, ובתרומה קושר ואחר כך מטביל (חגי׳ ג א). ואח״כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (סוט׳ א ו). היה דליל קשור ברגליו (של תרנגול) וכו׳ משלם חצי נזק (ב״ק ב א). קשרו בעליו (את השור) במוסרה ונעל בפניו כראוי (שם ד ט). לא יגדל אדם את הכלב אלא א״כ היה קשור בשלשלת (שם ז ז). וכמה היא אגודה של שטרות,

---

1) [לפי הנאמר בהערות הקודמות זאת, חזק, היא המשמ׳ העקרית של השרש קשר. שזוהי כונת הענין כאן, הרגישו מתרגמים ופרשנים, אף שתרגמו ובארו את המלה באפן אחר; השבעים: ἐπίσημα, מצינים, מסמנים; ת״א ות״י: מבכרתא; וכן ולג׳: primi temporis; ריב״ג: המבכירות; רש״י: כתרגומו תבכירות ואין לו עד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים, ויהי הקשר אמיץ, איתן המתקשרות יחד למהר עיבורן, ע״כ; ראב״ע: הצאן המקושרות, בימי ניסן זכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים, ע״כ; רשב״ם: בזמן שרובן רגילות להתעבר ביחד, ע״כ; רמב״ן: הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא חזיר כרוך הוא אחר רחל בכרוכין אחריה ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם ורבי׳ אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלשים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון עטופים ברעב, והתרגום אמר בכיריא ולקישיא כי כן הדבר, ע״כ; ורד״ק בשרשיו: והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק, ע״כ, ועי׳ פעו׳.]

שלשה קשורין זה בזה (ב״מ א ח). מי שמת ונמצאת דייתיקי קשורה על יריכו הרי זו אינה כלום (ב״ב ח ו). פעם אחת היו תינוקות משחקין בשדה וקשרו זנבות טלאים זה לזה ונפסקה זנבו של אחד מהם (בכורות ה ג). היתה (המטלית) של נייר או של עור וקשרה במשיחה אם מירח מן הצדדין הציל (כלים י ד). אם היו שנים (שני מפתחות) או שקשר חלזון בראשה (של השלשלת) טמאה (ר׳ יוסי, שם יג א). שבו (בחבל) קושרין את הפסחים (שם יט ב). מאימתי טהרתו (של הסדין) וכו׳ ב״ה אומרים משיקשר (שם כ ו). קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה וכו׳ מביאה את הטומאה (אהל׳ ח ה). החבל שהוא קשור בקופה אינו חבור אלא א״כ תפר (מקוא׳ י ה). ישיבת הסחת, התירה טהורה, קשרה טמאה (תוספת׳ כלים ב״ב א יג). קשרו לכם ראשי גיזיות ואתם מותרין לטלטלן למחר (ר׳ יוסי, ירוש׳ שבת ד ב). קישורי דרב כאוהלין עד שיקשור את כל הקוצין (ר׳ חזקיה, שם שם). זו שהיא יורדת לטבול לנידתה קושרת שערה כזנב הסוס (ר׳ יהודה, שם שם ו א). מתופרי יריעות למד, נפסק היה קושרו (ר׳ פינחס, שם שם ז ב). נפסקה נימא אחת וקשרתיה בפי (שם חגי׳ ג ב). אראה בנחמה אם לא ראיתי׳ קשורה[1]) בזנב הסוס בעבו (ר׳ אלעזר בר צדוק, שם כתוב׳ ה יב). חיה שקנתה בפרדס צריכה לזמן וצפור דרור צריך לקשור בכנפיה (ביצ׳ כה.). לא שנו אלא שאינה קשורה (השליא) בולד, אבל קשורה בולד אין חוששין לולד אחר (ר״א, חול׳ עז:). — *וקִשֵּׁר כתר למלך וכדו׳, אגד לו עטרה: ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (חגי׳ יג:). — *ולאותיות, חבר להן תגים: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב״ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט.; מנח׳ כט:). — *ואת הגֵּט[2]): התורף כשר, שאפילו קושר ואחר כך חותם (ר׳ חנניה בן גמליאל, ירוש׳ גיטי׳ ח יב). כשקושר כולהם ואחר כך חתמו ג׳ הראשונים אבל אם קושר ג׳ הראשונים וחותם וכו׳ כשר (שם שם). אם בשקשרו וחתמו

1) [במקום אחר: שקשרו שערותיה (מד״ר איכ׳ א, על אלה אני בוכיה).]

2) [עי׳ פִּע׳.]

מבפנים כל עמא מודיי שהוא יכול לעשות פשוט, אם בשקשרו וחתמו מבחוץ כל עמא מודיי שאינו יכול לעשותו פשוט (שם שם). — *ובהשאלה, פלוני קָשׁוּר לפלוני, נמצא תמיד בחברתו: אילו יהושע שהיה קשור למשה לא הוה אמר כן והוא אמר כן (ר׳ יוסי, שם נדה א ג). — *והחֵטְא קָשׁוּר באדם: (עבירה שעשה אדם) קשורה בו ככלב (ר׳ אליעזר, סוט׳ ג:). — *וְקִשֵּׁר אדם בלבו אהבה או שנאה על פלוני או לפלוני, קשר חִבָּה עם פלוני, העלה אהבה או שנאה חזקה בלבו: שמא יאמרו הדיינין הרי אנו עושין עיר הנדחת ולמחר יהיו אחיהם וקרוביהם קושרין שנאה בלבם עלינו (ר׳ אליעזר, תוספת׳ סנה׳ יד יג). בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים שלש שנים בכוך והוא קושר לו אהבה[1]) (ריב״ל, מד״ר ברא׳ כד). כשהן מהלכין זה עם זה קשר עמו חיבה, כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילהו והשקהו (ר׳ ילחק, שם קהל׳, שלח לחמך). —*וקִשֵּׁר עליו קטיגור(יה), קרא ואסף אנשים וקטרג עליו[2]): מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא[3]) (ר׳ לאונן, מד״ר קהל׳, מה יתרון העושה). באותה שעה היו מלאכי השרת קושרין קטיגור[4]) על משה והיו אומרין מה אנוש וכו׳ (אדר״נ ב). — *קִשֵּׁר הספד, חבר ואסף אנשים להספד: ובא ומצא הספד קשור בתוך ביתו (תוספת׳ יבמ׳ יד ו). אמרו מי גרם לנו לדמים חללו, אמרו על שלא עשינו חסד עם אותו צדיק, וישבו וקשרו הספידו וגמלו לצדיק חסד (ירוש׳ יומ׳ א א). כיון שראוהו מלאכי השרת אף הם קשרו הספד שורות שורות וכו׳ באותה שעה נזקק הקב״ה למלאכי השרת, אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הזה שורות שורות וכו׳ (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר איכ׳, פתיח׳, ר׳ יוחנן). — *וקִשֵּׁר את הענן, אסף וצבר אותו יחד[5]): מעשה שנפלה דליקה

1) [בפסיק׳ ר״ב (ויהי בשלח, בזכר, פ.): אהבה וחיבה.]

2) [זה כנראה עקר משמ׳ הצרוף הזה, וכן קשר הספד שלאחריו, ועי׳ גם קֶשֶׁר, הערה.]

3) [בספר המעשיות (גסטר, 132): קושרין עלי קתיגור.]

4) [בסדר אליהו רבה (פרק לא, הוצ׳ איש שלום, 162): קושרין תיגר, ועי׳ א. קָרָא, הערה בעמ׳ 6132.]

5) [וכן בארמ׳ שבתו״ם קטר ענני, ועי׳ חָתַף.]

בהצר יוסי בן סימאי בשיחין וירדו בני קיצרה של ציפורין לכבות ולא הניח להן, אמר להן הניחו לגבאי שיגבה חובו מיד קשר עליו וכיבהו (ירוש' שבת עז ז). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה, וכיון שמתה פסק אותו ענן (מד"ר בראש' ס). ראה (אברהם) ענן קשור על הר אחד וכו' אמר לו (יצחק) רואה אני על ההר ענן אחד קשור (פסיק' רב', בחדש השביעי, קע:)[1]. — ובסהמ"א: המליך אות אל"ף ברוח וקשר לו כתר (יצירה ג ו). והיו שלש מאות חמש וששים קושרי כתרים יושבים לפניו (לפני נמרד) (ספר המעשיות, גסטר, 4). היה להם לישראל לקשור בגדיהם למעלה מארכובותיהם[2]) וכו' (בראשית רבתי, אלבק, 179). ואחר כך חברך אל ההיכל הזה חבור מתוקן וקשרך אליו קשר מסודר ביכלתו וחכמתו יתברך (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ט). מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו והנהגתו עליהם והשגחתו ומשלו בהם ושהם קשורים באסוריו לא ינוח ולא יסמך עליו (שם, הבטחון ז). ומהם מנהג איוב אשר ספר על עצמו מבזותו העולם והונו וקשרו חושיו ואסרו ידיו ולשונו מכל מה שיש בו המרות הבורא (שם, הפרישות ו). כשראה שום קלקול הלא ישאר מתחרט על מה שקשר נפשו אליו (הוא, כוזרי ג א). ארץ התחתונה תלויה בשערה וקשורה בכפות אדמה (מדה"ג, בראש' א א, מרגליות, יח). כאדם המזכיר לחבירו על ענין אחד וקושר קשר באזורו כדי שיזכירנו (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ג, 56). ויש מברכין במוצאי שבת על ההדס שהיה קשור על הלולב (שם שם, 195). ההורג את רעהו וכו' ילך בגלות וכו' ויקשור ידו אשר רצח בה בשלשלת בצוארו וילך יחף וכו' (שם ג, 116). ולפי יש לך להכניסה תחלה בדברים שמושכין את לבה ומיישבין את דעתה ומשמחין אותה כדי לקשור דעתך בדעתה ובוונתך בכוונתה (בשם רמב"ן, שם 7, 109).

שלא ארון בארץ ישר' שאין סוס המדי קשור[1] אלא אוכל בו תבן (שם בס, 586). ד' דברים קשים לכשפים, הנכנס לבית הכסא ומקנח בחרס והאוכל ירק מאגודה שהיא קשורה וכו' (שם שם, 593). היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות אם אינם חתומים ולא קשורים קשר משונה אף על פי שהם צרורים מותר לו להשתמש בהם (טו"ע חו"מ רצב ז). — °קָשַׁר שם רע, הוציא שם רע: כל העושה שותפות עם הגוי וכו' מזלזל בתורתו ומזלזל שם אביו וכו' וקושר שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות (תדב"א, סדר אליהו רבה, סוף פרק ז). — ואמר הפיטן: לבש שק וקשר יספד וגזר צום וישב על האפר (אחר הכינה, פיוט לפורים אחר קריאת המגלה). למקומה הראשון היא שבה אז וחזרה אחרי אשר היתה כשלהבת בפתילה קשורה ולנפש אדם היתה צורה (שלום עליך את נשמה טהורה, מענה לשון כה, 94). — ואמר המשורר: והשכל יהי תמיד דביקך, ואם אתה תשימהו קשורך, למרפא יהיה לך מזורך (רב האי גאון, שערי מוסר השכל, ורטהימר, י:). הנה אורחות פרוד בקשור נפשך טרם שחר דוכרות (רמב"ע, חרפים ז, 60). ציון כלילת יפי אהבה וחן תקשרי מאז ובך נקשרו נפשות חבריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, דיואן ב, 157). פאר ישע קשורה על זרועו ועל ראשו בסוד שדי כתובות (יוסף בן ישראל, ילו האל, שירי תימן, 48). שמונה לכל רוח קשורים בתפוח (הוא, איומה בהר המור, שם, 56). יסוד מחנה ראשון פיוסד עלי זבול וקשור בכל לשון בואת ישכנה גבול (יוסף בן סעדיה, איומה בהר המור, שם, 82). פאר קשור כמו נצח והוד טור ושין דל יוד באותותיו שלשה (הוא, שלומות יאחיו, שם, 85). לך נמתי באות אלף קשורים (הספירות) לאיש משכיל בעין שכל מאירות (הוא, אהובי איך, שם, 95). שפעו מישר הרים ומישור, מפריד וקושר עולם יסודי (ר"ש שבזי, אבו יהודה, שם, 131). שבחו אומרים כלם והוא צופה לכל נעלם וקושר מעלות סולם וברצונו יחיינו (הוא, בילאך, שם, 140). ובאו למדבר שור·

---

1) [בכמה מדפוסי המשנה כתוב: מאימתי מוציאין זבלים וכו' משיקשור, ע"ב, אך בדפוסים אחרים: משיקשר, עי' נפע'.]

2) [בסדר אליהו רבה יא (הוצ' איש שלום, 56): שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם.]

1) [בתלמוי (סנה' לח:): שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו ואין לך כל ארוז וארון שבארץ ישראל שאין סוס מדי אוכל תבן.]

קשור ענן אל מנהלי (רוה, איומה לדוד חכי, סס, 158). שמרי יחידתי לדתו, זכי לגופי ישמחה, קשורי בלבי אהבתו בשמו לבדו נבטחה (רוה, אס ככעלו, סס, 158). והרי סוהר מאירים גם וכוכבים סדורים, הם סביביה קשורים אש במעלתם יקרים (רוה, מהדל סחן, סס, 201). אשר ימול כשרו יחזה אל, שכינת רם עלי ראשו קשורה (אהרן, אשר ימול, סס 230). מספד מר אקשרה יללי עליו אחשרה (מלבה מסכת ת"ד, וכטטין, Inschr. I, עמ' 223). — *קוֹשֵׁר ספרים, מי שמלאכתו לכרך ספרים, Buchbinder; relieur; bookbinder: להיות המנהגפה שא'וניקי בין הקושרים קושרי ספרים לעשות טבלה (מהרסד"ס, יו"ד קפד). — *קָשׁוּר במשמ' עבה, סמיך, dicht; dense; thick: שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (ערוך ערך דהא). שאינו (ש"ז) קשור אלא צלול כמים (רש"י, יבמ' ס: ד"ה דוחה). — *קֶשֶׁר ספקות [1], הַקְשָׁה: ולא תדקדק היותי קושר הספקות אשר התחייבו לדעתו (של אריסטו) ותאמר הבספקות יבטל דעת או יתקיים סותרו (ר"ס א"ת, מו"כ ג כב). —*ובתורת הלשון, קשר מלה במלה, עם מלה: ומלת בכושרות קשורה עם אסירים (ראב"ע, תהלי סח ז). שמלת השוללות בהנחות בעלות צדדין אין ראוי שתונח לא עם מלת המציאות שהיא הקושרת ולא עם הנשוא וכו' (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש ה,ג.). ונקרא הדבר אשר יקשור הנשוא בנושא בזמן ידוע עבר או עתיד דבור המציאות (ר"מ א"ס, מלות ההגיון ג). — *שיר קָשׁוּר, החורז רק בסוף כל בית ובית, בנגוד אל שיר חרוזי: וישא משלו ויאמר שיר קשור זראוי ומורכב ע"ם יתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ותנועה בדלת וכן בסוגר (בן המלך והנזיר, שער ג). החלק האחד (של השיר) יקראוהו קשור והוא שיהי בו החרז בסוף כל בית ובית (ר' סעדיה אבן דנאן, פרק בשיר, מלאכת השיר לגינצבורג). ושיר קשור יקראו כל שיר שלא יבוא אות החרוז כי אם באחרית כל בית מבתיו כמו שהוא ברוב השירים (שקל הקדש בספר לשון למודים לדוד אבן יחיא, פרק יו). — *וְקָשַׁר המכשף אבר מאברי האדם לבל ינוע, קשר אדם או דבר, פעל בו פעלה בכח הכשוף [1]), behexen; ensorceler; to bewitch: ויהיו כל אבריו קשורים לא ינועו כי אם בחפצו (ר"י א"ס, כוזרי ה י). מי הוא זה שיכול להחליף צורתו אם רצה ולהכביד אזנו ולסמות עינו ולקשור לשונו, הלא אנכי ה' (מדה"ג שמות ד יא, הופמן, 33). שיודעים כח לקשור חלק אחד מן הברך שלא יבוא אלא בגבול ידוע (ר' בחיי על התורה, כח, ונעשה לנו סס). ופלונית עשתה בשוף לפלוני והסירה חלבה מדדיה והביאתהו לעצמה ופלוני קשרוהו לבל יוכל להקשות אבר המשגל או שלא יוכל לבעל אלא אשה ידועה (יצחק פלקר, עזר הדת, REJ Jan. 1889, עמ' 68). ושמעתי מפי החכם ר' עובדיה בנו של ר' זכריה שמעשה היה באדם אחד שקשר יהודי אחד ונכרת בתוך שנתו (ר' אליעזר אזקרי, ספר חרדים, לט:). הרשע הגיד בשעת מיתתו, אני קשרתי את פלוני החתן (סס סס).—ב) קָשַׁר פלוני על פלוני, קשר עליו קֶשֶׁר [2]), ערך מעשי איבה ומרד נגדו, Mord, Aufstand anstiften; machiner meurtre; to machinate murder, mutiny: כי קְשַׁרְתֶּם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי וכו' כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (ש"א כב ח). למה קְשַׁרְתֶּם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים לקום אלי לארב כיום הזה (סס סס יג). אחיתפל בַּקֹּשְׁרִים עם אבשלום (ש"ב טו לא). וַיִּקְשֹׁר עליו בעשא בן אחיה לבית יששכר ויכהו בעשא וכו' וימלך תחתיו (מ"א טו כז–כח). וַיִּקְשֹׁר עליו עבדו זמרי וכו' ויבא זמרי ויכהו וימיתהו וכו' וימלך תחתיו (סס טז ט–י). קָשַׁר זמרי וגם הכה את

---

1) [בנגוד אל התיר ספקות.]

1) [השוה גם בערב' מַעְקַד a), קושר במשמ' מכשף וקוסם.]

2) [אין עקר הבטוי קָשַׁר קֶשֶׁר; אלא במקרים שבא קֶשֶׁר על יד הפעל הוא מעין מקור להשלמת הפעל, כרגמת בָּגְדוּ בֶגֶד, בזזו בַז וכדו'; והמשא המקורי שהשמש בשמוש הפעל במנח בלשון היה כנראה: קָשַׁר מלחמה, איבה, מרד, רצח וכדו', כשמושים שבתו"מ קשר אהבה או שנאה, ושל קָצַר (הוא קשר העברי) באשור', כגון קצר תַּחָזֻ (מלחמה), נִירְתַ (רצח) וכדו'.]

a) معقد

המלך (שם שם יו). ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קָשָׁר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם שם כ). הנה אני קָשַׁרְתִּי על אדני ואהרגהו (מ"ב י ט). ויקמו עבדיו וַיִּקְשְׁרוּ קשר ויכו את יואש (שם יב כא). וַיִּקְשְׁרוּ עליו קשר בירושלם וינס לכישה (שם יד יט). וַיִּקְשֹׁר עליו שלם בן יבש ויכהו קבל עם וימיתהו וימלך תחתיו (שם טו י). ויתר דברי שלום וקשרו אשר קָשָׁר הנם כתובים וכו' (שם שם יה). וַיִּקְשָׁר־קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו (שם שם ל). וַיִּקְשְׁרוּ עבדי אמון עליו וימיתו את המלך בביתו (שם כא כג). ויך עם הארץ את כל הַקֹּשְׁרִים על המלך אמון (שם שם כד). קָשַׁר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו (עמו' ז י). וַיִּקְשְׁרוּ כלם יחדו לבא להלחם בירושלם (נחמ' ד ב). וַיִּקְשְׁרוּ עליו (על זכריה הנביא) וירגמהו אבן במצות המלך (דה"ב כד כא). — ואמר בן סירא: אכזרי יתן כשל ולא יחמול על נפש רבים קושר קשר (ב"ס גני' יג יב) — *וְקָשַׁר לעשות דבר, זמם לעשות[2]: אל תקשור לשנות חט כי באחת לא ינקה (שם ז ח) — ואמר המשורר: ושמנו עריצים והנגשים אצים וגברו היעצים ורבו הקשרים לבלע הונם וחילם והמונם והאריכו לשונם ונהמו ככפירים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודם, פתיח' לתשובות על דונם, סעה"ם 5) וכזמן רע אשר יקשר בזדון כמו כן תקשרו על הידידים (ר"ם הנגיד, הכימים בחרתם, בכודי, 16).

—נפע', נִקְשְׁרָה, תִּקָּשֵׁר, — נִקְשְׁרָה נפש פלוני בנפש חברו, נעשתה קְשׁוּרָה בה, ואין לעקר אותה מלבו: ונפש יהונתן נִקְשְׁרָה בנפש דוד ויאהבו יהונתן כנפשו (ש"א יח א). — ונקשרה החומה, חזקה, נסתמו פרציה: ונבנה את החומה וַתִּקָּשֵׁר כל החומה עד חציה (נחמ' ג לח). — ובתו"מ במשמ' היה קשור ומחבר: שלשה שמשו בתיבה וכלם לקו. כלב ועורב וחם, כלב נקשר[2], עורב רק, חם לקה בעורו (ת"כ, סנה' קח:).

אמר (אדה"ר) מה אני נקשר לאבוס כבהמה (ר' ילחק, מד"ר צרחש' כ). — *והדם: מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך מש צרר דמו משבטל יצרו, משבטלה תאוותו משנקשר[1]) דמו וכו' (מד"ר צרחש' מו). — *ונקשר הזבל, נתקשה, נקרש ונתעבה: מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות וכו' ר' יוסי אומר משיקשר[2]) (שביע' ג א). ועי' התפ'. — ובסהמ"א: שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה (רמב"ם, תשובה י ו). וכאשר קנו ממנה והלכה לביתה ידעה כי נקשרה קשר אמיץ בזה (שאלה בתשו' רמב"ם רכב, פרימן, 213). וכונת הנסתר בפסוקים אלה ובנקשרים עמהם לשמור האמתות (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, קכט, קמא.). בהמה או עוף שנמצא רגלם שהיה שבור למעלה מן הארכובה שלא במקוי צומת הגידים אבל חזר העצם ונקשר ונתרפא יפה, יש להורות בה לאיסור או להתיר (תרומת הדשן קסד, לד:). — ואמר המשורר: וכך (בציון) נקשרו נפשות חבריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, דיואן ב, 157). אהבת הדסה על לבבי נקשרה (ר"ם סנזי, אהבת הדסה, שירי תימן, 96). באלף נקשרו בינה ומלכות ותפארת בקו מבדיל לשורות (הוא, אהודי איך, שם שם). כי בשכל תהא נעורת נקשרת (הוא, אלבש אלנורי, שם, 184). ושמע לשירתי אשר עיב: כי לך בודאי נקשרה אהבה (הוא, לורי סעה, שם, 208). כי באמת המה תחומים ובאהבתו נקשרו (אנרהם בן שלם, אם נסגרו, שם, 228) — *ובחזורת הלשון, נקשר הפעל (אל שם עצם או כנוי) בלמ"ד במלה מן וכדו': וכן קבל נקשר[1]) בערבי בלמ"ד

---

1) [גם בשמוש מעין זה בא אף קצר באשורי.]

2) [וכן בתנחו' (כח יב); ובמדה"ג (תולי' מרגליות, קעה) כנראה בהרחבה מפרשת: נקשר הגיד שלו, ובא"ב דבן סירא (אוצר מדרשים א, 49): ננזר שיהא נקשר בשמושו, אך במד"ר בראש': מפורסם בתשמישו, ובירוש' (תעני' א ו): מפורצם בתשמישו (ועי' גם הערות תיאודור (צרחש' רכה, 341). אך אפשר שנולדה הנסחה מפורסם בהשפעת המלים שלפני זה: הם מפוחם, וצ"ע.]

1) [אך עי' בערך א. צָרַר, עמ' 5659, הערה 1.]

2) [בקצת דפוסים: משיקשור. ולא מי הנמנע שיש כאן שרש אחר, השוה בערבי قِشْر (a במשמ' קלפה.]

3) [עי' גם התפ', וערך קֶשֶׁר, הערה.]

---

a) قشر

בלומר אקבל לו, ובעברי אקבל ממנו, וכן עשה, שיקשר בערבי בלמ"ד, עישה לדבר, ובעברי עושה הדבר (ר"ס ח"ת, פתיח' לאוי"ג). — ובתורת הטעמים, הטעם נקשר בנעימתו, בנגוד אל מפסיק: והתלשא וכו' והוא שבסוף התיבה אינו מפסיק אע"פ שיש לו נעימה לפי שנקשר ומתגלגל הוא בנעימתו עם התיבה אשר אחריו (רד"ק מכלול, ליק, פ). — °ונקשר, שכשפו אותו, קשרוהו בכשפים: הו' (הסבה הו' להעדר קשי האבר) ראויה להביאה בספר ואם זרה אצל הפילוסופים והיא אם נקשר החתן לעת חופתו וכו' ויש כמה רופאים מאמינים בזה וגם כותבים תרופתם (עוזיה כץ, מעשה טוביה, מעין חתום ה, קכח).

—פע', תקשר, תקשרים, — כמו קל, חבר ואגד היטב, קשרה הכלה את קשריה, שמה על צוארה את הקשורים המשמשים לה קשוט: כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישעי מט יח). — וקשר מעדנות, קשר קשרים: התקשר [1]) מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (איוב לח לא). — ובתו"ם: המקשר והמנענע (אה הצפור) בכורות כשיחין ובמערות הרי זה מותר (תוספת' יו"ט א ט). טבעת שהוא חוגר בה את מתניו ומקשר בין כתיפו טהורה (שם כלים ב"מ ג א). אם קושר ג' (קשרי הגט) הראשונים וחותם אפילו מקשר [2]) ומחתם כמה כשר (ירוש' גיט' ח יב). גט המקושר בקשר ואח"כ מחתם, היה מקשר ראשון ראשון ומחתמן פשיט' ראשון ושני לא נמצאו בגט המקושר (שם שם). כותב שם המלוה ושם הלווה ושם העדים וזמן ומקשרו וחוזר וכותב בן מלמטה (ר' אידי בשם ר' ירמיה, שם ב"ב י א). — ובסהמ"א: בקנים ובגפנים מקשר התחתון ולמטה (טוח"מ ריו). — ואמר הפיטן: תעודה קשר אהבתה, חכמות בנתה ביתה (שמעון בר יצחק, אבכי שמעה, זול' ב שבוע'). — °וקשר פרי וצמח, הבשיל אותם, ואמר המשורר: והיא (נגה) מקשרת פרי תנובות ושאר הצמחים ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים (רשב"ג, כתר מלכות, מי יבין).

---

1) [עי' א. מעדנה.]

2) [עי' פע'.]

—פע', מקשרות, — א) צאן מקשרות, כמו קשורים, חזקים ובריאים [1]): והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות (ברא' ל מא). — ואמר הפיטן: עת המקושרות תבכרנה הקדישם מאין רתח (רסע"ג, סרי"ג מלוות, קובץ מע"י גאו' ב, 30). — ב) *מקשר, שקשרו אותו לחברו, אפרוחים מקשרים: מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מקושרין או בשבילין שבשדות הרי זה לא יגע בהן (ב"מ ב ג). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכו' מה דרך רשות, יצאו מקושרים שהן ברשות אחר (ספרי דבר' רכח). המקושרין והמנועעין בבירות בבתים וכו' מותרין (ביצ' כה.). — *גט מקשר, שטר מקשר, בנגוד לגט פשוט, גט שקשרו אותו בקשרים [2]): גט פשוט עדיו מתוכו ומקושר עדיו מאחוריו (ב"ב י א). פשוט שכתבו עדיו מאחוריו ומקושר שכתבו עדיו מתוכו שניהם פסולים (שם שם). גט פשוט עדיו בשנים ומקושר בשלש (שם שם ב). טופס שטרות מקושרין [3]) כך הוא (ר' מנא, ירוש' גיט' ח יב). ומניין לגט המקושר, א"ר אימי ואקח את ספר המקנה ואת החתום זה המקושר, ואת הגלוי זה הפשוט שבמקושר (שם ב"ב י א) הלכה מקושר כך הוא, כותב שם המלוה ושם הלווה ושם העדים וזמן ומקשרו וחוזר וכותב בן מלמטה (ר' אידי בשם ר' ירמיה, שם שם), כיצד העדים חותמין בגט המקושר, אמר רב חונה בין קשר לקשר (שם שם). — ואמר הפיטן: כי אם לאהרן הכהן (נתנה רשות)

---

1) [עי' קל, הערה. ובמקום זה תרגמו השבעים ἐν γαστρὶ λαμβάνον, המקבלות בבטן, ההולכות והרות.]

2) [אמר הרמב"ם בפרושו למשניות (ב"ב י א): גט נקרא כל שטר וכו' ומקושר שטר מקופל כעין אותם הכלים המקופלים העשויים אצלנו במעיב והם מקלף שמנשבים בהם להסיר הזבובים. וטעם תקון אלה השטרות מפני שהיו באותם הדורות קופצים לגרש והתקינו לו גט מקושר כדי שיתעכב בעשייתו ומתוך כך שמא יעבור על כעסו בזמן עשיית אותם קשרים, ולא רצו לשום הפרש בין גיטי נשים ושאר השטרות והתקינו ג"כ שיהיה גט מקושר במקח וממכר וזולתם למי שירצה לעשותם בן, ע"כ.]

3) [בירוש' ב"ב (י א): מקושרות.]

לשרת דומה למלאכי שרת לבוש ועטוף חגור ואזור מקושר ומכורבל כלול וכתור (ינאי, לאודיע, קרובה במד', זולתי, קלח). ככלה מקושרת בעדיים מקושטת (הוא, דודי ירד, קרוב' פסח, שם, רעט). — ¨ובמשמ' עבה, סמיך וקשה: והבישול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (תשו' הגאו' הרכבי סב, 28). — ¨ובמשמ' מכֻשָּׁף: אם תקח מררת עורב שחור ויעורב בשמן שומשמין ויחפף בו גוף המקושר מהנשים יועילנו (כרבוני, אהל חיים בחלי' הלאמה, כ"י ביהמ"ד סבטר).

—הפעי', הֻקְשַׁר, — שקשרו אותו, כמו נִפְעַ' וּפֻעַ': כך הם ישראל, יש בהם בני אדם שונין וכו' יוקשרו[2] כלם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו (מד"ר ויקר' ל). — ¨ונקשר בקשרי כשפים: וקשרתי אותם בכל לשון ובכל כתב ובכל דבר שיוקשרו תחת השמים ועל הארץ ולא יותרו (ראב"ע (?), ספר הסגיוגות ו יא, כ"י פריז). — ואמר הפיטן: ואשאל וכו' חדש שלישי, והוקשר[3] הרביעי להשחית חמדתך וכל יופי בליליך (שלמי פרופה, קינ' ת"ב).

—התפ', *התקשר, נִתְקַשֵּׁר, —שקשרו אותו: קשרי גימי פונדא ופסיקיא וקשרי רצועות וכו' הרי אלו חוצצין, נתקשרו מאליהן אינן חוצצין (תוספת' מקוא' ז ג). —ונתקשרה שמועה בלב, דבקה בו: מפני מה מי אזנים שמנים, שבשעה שאדם שומע באזניו שמועה קשה, אלמלא תופשה באזניו מתקשרת בלבו ומת (תנחו' חקת א). — ונתקשרו איברי הולד: לנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין (ר' יוחנן, חול' ק:). —ונתקשר הזבל, נתעבה ונתקשה: מכיון שנתקשר[1]

1) [בילק' שמע' (ויקר' תרנא): יעשו.]

2) [גם בלשונות אחרות משתמשים בבטויים דומים. השוה בערב' תעקיד [a] (ז"א קִשּׁוּר), דבש שנעשה סמיך על האש וכדו'; lier la sauce, קשר, הרביך והסמיך את הרטב ע"י תוספת קמח, ועוד.]

3) [הבטוי קשה, ואולי הכונה: אחר החדש השלישי הֻקשר קֻשַּׁר ברביעי להשחית חמדתך וכו'. ויח' בנעט הציע (MGWJ 1929, עמ' 309) לגרס בתמיהה: הֲקֻשַּׁר הרביעי להשחית חמדתך, בפניה אל החדש השלישי, אך אין זה מסתבר.]

a) تعقيد

בו קשר העליון מיד הוא יבש (ר' חנניה, ירוש' שביע ג א). — נתקשרו העבים, נתקבצו ונצטברו: לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו (שבת עז:). בעבים שנתקשרו מערב יום טוב עסקינן (ר' יצחק, ערוב' מה:). — ונתקשרו השמים בעבים במשמ' זו: פעם אחת נתקשרו שמים בעבים, כסבורים העם לומר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת (אביין, ברכ' כז:). מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים (תענ' כ.). ואותו היום תקופת תמוז היה, נתקשרו שמים בעבים ונראת כמין קשת בענן (ר' יהושע, חגי' יד:). — ובסהמ"א: המקשרות וכו' אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן (רש"י, ברכו' ל מא). וכל שכן כאשר נתקשרו בקשר אמיץ בכח שבועה וחרם ואלות הכתובות (תשו' מהר"י קולון קסב). ובהתקשר הנשמה בגוף האנושי אז תשלם עניינה מכל וכל (מנחת קנאות, קופמן, 84). למה נתקשרה נשמתם עם הגוף (שם, 89). יתקשר (הפסוק הזה) אל הקודם (ר"מ אלשיך, משלי י ה). בסדור ואח"ז להורות על התקשר דבר בדבר ע"י הקדימה והאיחור (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א ג, ט.). — ואמר המשורר: תחי נפשי ותתקשר בשכלי ויתעורר לבבי מתנומה (ר"ש שבזי, ליומא אח, שירי תימן, 99). ונפש צדיק וכו' בשכל תחביר זיוה ותתקשר ותצביא (הוא, שבת אל, שם, 208). — ¨ובתורות הלשון: כמלת דמה שנתקשרה[2] בערבי בבי"ת ובעברי בלמ"ד או באי' ול' (ר"ש א"ת, פתיח' למו"נ). — ¨וכמו קִשֵּׁר (קֻשַּׁר) על פלוני למרד בו: וירא המלך כי נועדו כלם להתקשר עליו בגלל דניאל ויורף ידו ממנו (יוסיפון, פרק ג).

—הפעי', ¨הִקְשִׁיר, — כמו קל: כאשר היה אומר ע'ז'ו'ה נענועים בתחילה והיה מקשירם בעד עשר ספירות וכו' (ברית מנוחה, ניקוד י', אמשט', כה.). — ואמר המשורר: דגלי באות אקשירה, אחבירה לבי לבררו (ר"ש שבזי, אזכיר שבת, שירי תימן 210). ובאות

1) [נסחת הר"ש בפרושו למשנה (שביעי' ג א) שנקשר, נִפְעַ'.]

2) [בשמוש זה גם בִּפְעֵ', עי' שם, וְקִשֵּׁר, הערה.

דגלי תחבורה ו ת ק ש י ר (הוה, פיסי גברת, שם, 212).

קֶשֶׁר 1), ש"ז, קֶשֶׁר, כנ' קִשְׁרוֹ, — התקוממות לרצח או למרד, Aufruhr ; révolte ; mutiny : וישלח אבשלום את אחיתפל הגילני יועץ דוד מעירו מגלה בזבחו את הזבחים ויהי הַקֶּשֶׁר אמץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש"ב יה יב). ותשמע עתליה את קול הרצין העם ותבא אל העם בית יי' ותרא והנה המלך עמד על העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל המלך וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא קֶשֶׁר קָשֶׁר (מ"ב יא יג—יד ; וכעין זה דהי"ב כג יב—יג). לא תאמרון קֶשֶׁר 2) לכל אשר יאמר העם הזה קָשֶׁר 2) ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו את יי' צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישע' ח יב—יג). — וְקָשַׁר קֶשֶׁר : ויתר דברי זמרי וְקִשְׁרוֹ אשר קשר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ"א יו כ). ויקמו עבדיו ויקשרו קֶשֶׁר ויכו את יואש (מ"ב יב כא). ויקשרו עליו קֶשֶׁר בירושלם וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם (שם יד יט ; דהי"ב כה כז). ויתר דברי שלום וְקִשְׁרוֹ אשר קשר הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ"ב יה יה). ויקשר קֶשֶׁר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו (שם שם ל). — וּמָצָא קֶשֶׁר בפלוני : וימצא מלך אשור בהושע קֶשֶׁר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא (שם יז ד). — וביחס לאלהים : נמצא קֶשֶׁר באיש

1) [כאמור בערך קָשַׁר, הערה, אין קֶשֶׁר בעקר אלא צורת מקור של פעל זה, שבאה ראשונה על יד הפעל לחזוק. ואין משמ' השם והפעל מורה על התקשרות אנשים אחדים או רבים יחד (כתרגום המצוי Verschwörung וכדו'), אלא אף איש אחד קושר (קשר), כלוי בעקר קושר ומחזק מחשבות רצח ומרד, וכן שמוש הפעל קָצַר באשור'. ואף קשר במשמ' מקום הקשירה בחבל וכדו', עקרו המקום החזק והעבה, המקום המחזק.]

2) [המשמ' המצויה במקרא אינה מתאימה במקום זה, ועל כן הניחו רבים מן החדשים שצ"ל קֹדֶשׁ במק' קשר, על פי תקדישו שבפס' יג ; ואחרים גורסים ת ק ש י ר ו במק' תקדישו, ואינו מסתבר. ובפס' יד, והיה למקדש ולאבן נגף וכו' כנראה הכונה והיה מַקְדִּשׁוֹ (של העם) לאבן נגף וכו'.]

יהודה ובישבי ירושלם שבו על עונת אבותם הראשנים אשר מאנו לשמוע את דברי והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי (ירמ' יא ט—י). — וְקֶשֶׁר נביאים, כמו להקת נביאים : את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם קֶשֶׁר 1) נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף (יחזק' כב כד—כה). — ואמר בן סירא: טוב לרע יהפך נרגן ובמחמדיך יתן ק ש ר (ב"ס גניי יא לא). אכזרי יתן כשל ולא יחמול על נפש רבים קושר ק ש ר (שם יג יב). — ובתו"מ, במשמ' מקום הקשירה, מקום החזוק וההדוק בחבלים וכדו', Knoten ; noeud ; knot : אלו ק ש ר י ם שחייבין עליהן (בשבת), ק ש ר הגמלין ו ק ש ר הספנין 2) וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן, ר' מאיר אומר, כל ק ש ר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליו (שבת טו א). יש לך ק ש ר י ם שאין חייבין עליהן כ ק ש ר הגמלין ו כ ק ש ר הספנין (שם שם ב). כל ק ש ר שאינו של קיימא 3) אין חייבין עליו (ר' יהודה, שם שם). החבל מאימתי הוא חבור למטה, משיסרג בה שלשת בתים, והנוגע מן ה ק ש ר ולפנים טמא, מן ה ק ש ר ולחוץ טהור, נימי ה ק ש ר הנוגע בצרכו טמא, וכמה הוא צרכו, ר' יהודה אומר, שלש אצבעות (כלים יט א). אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים, ק ש ר י העני 4) וכו' אלו צריכין שיבואו בהם המים, ת ק ש ר שבפקרסים שבכתף וכו' (מקו' י ג—ז). מתופרי יריעות למדו, נפסק היה קושרו, חזר ונפסק, לעשותן ק ש ר י ם ק ש ר י ם אי אפשר, אלא חוזר ומתיר את הראשון (ר' פינחס, ירוש' שבת ז ב). וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ומה חסד עשו עמו, ר' אלעזר

1) [מלה זו מיותרת היא כאן (השוה בהמשך וכהקבלה צפניה ג א וכו'), ואמנם יש מציעים לגרס כאן : א ש ר נביאה וכו', אך קשה לקבל תקון זה. ולא מן הנמנע הוא שיש לחבר מלה זו, במשמ' קשר עבים, התקשרות עננים (כבתו"מ) עם פס' כד : לא גשמה ביום זַעַם קֶשֶׁר, וצ"ע]

2) [Schifferknoten ; noeud de batelier ; sailer's knot. עד היום נוהגים הספנים וכדו' במיני קשרים מיוחדים להם.]

3) [וכן באשור' קִצַר גִּנָּא, קשר של קימא.]

4) [בגדיו של עני שנקרעו וקשרן (רעב"ט).]

אומר, איזוריהם התירו, ר"ש ב"ל אמר, קישרי כתפיהן 1) התירו, (שם סוטה ח י). — *וקשר, במשמ' קמיע 2) לסגלה: הבנים יוצאים בקשרים 3) (שבת ו ט).—*וקשר תפלין: קשרי תפלין הלכה למשה מסיני (ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק, ירוש' מגי' א יא). והסירותי את כפי וראית את אחורי, אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין (ברכ' ז.). — *וקשר מוכסין, סימן שהמוכס נותן למי שפרע את המכס, Zollmarke; acquit de douane; customs pass: המוציא וכו' נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין 4), והמוציא קשר מוכסין, חייב (שבת ח ב). המוציא קשר מוכסין עד שלא הראה למוכס חייב (תוספת' שם ח יא). מעשה באשה אחת שנישאת לחבר והיתה קומעת על ידיו תפילין, נישאת למוכס וקשרה על ידיו קשרים 5) (שם דמאי ב יז). הוציא קשר מוכסין עד שלא הראהו למוכס חיי' (ירוש' שבת ח ב). — *וקשרו של מלך: וקשרתם לאות על ידך וכו' אדם יוצא לדרך ובידו פרגמטיא והוא מתיירא מן המוכסין, אתם אי אתם מתייראי', למה, שקשרו של מלך עליך (דברים רבה, ליברמן,

1) [בתנחומא בובר ויחי יח, 222: אצבעותיהם, ועי' הערת בובר שם.]

2) [גם קמיע פרושו קשר, עי' בהערות לערך זה.]

3) [בן שיש לו נגעועים על אביו נוטל האב רצועה של סנעל ימין וקושרה לו לבן בשמאלו וכל זמן שאותו קשר עליו סרים הגעגועים מעליו בסגולה (רעב"ט).]

4) [ואלה דברי הרמב"ם בפרוש המשניות: וקשר מוכסין הוא חסימן שכותבין לוקחי המעשר ובעלי המכס להודיע כי זה פרע מה שנתחייב ושיעורן שתי איתיות וקורא אותו קשר כמו שקוראין אנשי דורנו ת־שמים והצורות שמחשבין בהם הפנקסין עק"ד אלרומ"י בלשון ערבי, ובלשון עברי קשר הרומיים, ע"כ. ונראה ע"פ הנאמר בדברים רבה הוצי' ליברמן (עי' בדגמאות), שהיה קשר זה מעין חותמת המלך או של הרשות, כדגמת חותמת העופרת הנוהגת עד היום בשמוש כזה, Plombe; plomb; lead(on seal), שהיו קושרים אות בחוט או בתיל על הסחורה או על יד המשלם.]

5) [כנראת כך נכון, והכונה לקשרי כשוף וכדו', אך בבבלי (בכורות ל:): והיתה קושרת לו קשרי מוכס על ידו.]

70). — *וקשרי הגט המקושר 1): ואיזהו גט קרח כל שקשריו מרובין מעדיו (גיט' ח י). וחעד שנים, עדים שלשה, הא כיצד, שנים לפשוט, שלשה למקושר, ואיפוך אנא, מתוך שנתרבה בקשריו נתרבה בעדיו (ב"ב קס:). היכן עדים חותמין, רב הונא אמר בין קשר לקשר (שם שם). — וקשר בקנה, באילן: קנה של זיתים, אם יש קשר בראשו מקבל טומאה (שבת יז ג). עצי שטים וכו' ממגדל צבעיא קצצום והביאו עמהן למצרים ולא נמצא בהם לא קשר ולא פקע (ר' לוי, מד"ר בראש' לד).—*וקשרי האצבעות, פרקי האצבעות: נטילת ידים לתרומה עד הפרק, ולחולין עד קישרי אצבעותיו (רבי' ירוש' ברכ' ח ב). מנפח מקשרי אצבעותיו ולמעלה (רב אדא בר אהבה, ביל' יד.). אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור (ר' חסדא, סוטה לט:). כיון שראו (הכנענים) ארונו של יעקב אבינו התירו אזורי מתניהם וחלקו כבוד ליעקב אבינו, ר' שמואל בר נחמן אמר קשרי אצבעותיהם התירו 2) (תנחו' בובר ויחי יח, 222). — *וקשר במשמ' שכבה של זבל וכדו' שנתקשתה: משיקשר, משיעשה קשרין קשרין 3), א"ר חנניה מכיון שנתקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש (ירוש' שביע' ג א).—*וקשר של ביצה במשמ' זרע של תרנגול הקשור בראש הרחב של ביצה: נמצא עליה קורט דם זורק את הדם ואוכל את השאר, אמר רבי ירמיה והוא שנמצא על קשר שלה (חול' סד:), —ובהשאלה, הותר הקשר 4), על עקרה שילדה: כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה, בי עצור עצר וכו' (רבי חמא בר רבי חנינא, מד"ר בראש' נב).— *וקשרי המלחמה: הירא ורך הלבב, כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה 5) ולראות חרב שלופה (סוטה ח ה). — ובסהמ"א: כן ברא (אלהים) בגוף האדם שכמי הכתפים וקשר'

1) [עי' קָשַׁר, פִּעֵ, הערות.]

2) [עי' במובא לעיל מסוטה א י וההערה ב. ובארמ' שבמקרא (דנ' ה ו) וקטרי חרצא משתרין.]

3) [ואולי כמו ערב' קִשְׁר a) במשמ' קלפר]

4) [אולי במשמ' כשוף וכדו'.]

5) וכן באשורי כַּצַּר תַּחֲזִ, קשר מלחמה.]

a) قشر

הזרועים וכו' ושאר הקשרים (ר"ם דונולו, חכמוני, כעבה אדם, באחרית ספר יצירה). וסדן שקמה, אם קנהו לקוץ וכו' מגביה ב' טפחים וקוצץ וכו' לפי שמאותן ב' טפחים יכול להחליף מן הקשר הסמוך לקרקע (רגמ"ה, ב"ב פ:). וכשמבקשין לפרק משאוי מגביה השקין לרפוף קשר החבל להיות נוח לרתיר (ר"ח, שבת קנה.). קידוש ידים ורגלים במקדש עד לפרק וכו' פי' פרק מקשרי אצבעותיו זולתי הכף של יד (ערוך ערך פרק). והעברים כיון שראו לאדוניהם שנכנסו לתוך עומק המלחמה נכנסו גם הם אחריהם וכו' באותה שעה בקעו קשריהם ולא נתנו להם יד לעמוד וכו' (ברא', רבתי, אלבק, 163). ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישעו על מקוה ישראל וכו' (רמב"ם, מלכים ז טו). עט (של מתכת שכותבין בראשו האחד ובראשו השני מוחקין) שניטל המוחק שלו ונשאר הכותב, אם נשאר מאורכו כדי שיגע לקשרי אצבעותיו טמא (הוא, כלים יח כ). וכמו שברא בעולם 'הרים כן ברא בגוף האדם שכמי הכתפים וקשרי הזרועות והארכובות על ברכים וקשרי הקרסולים ושאר הקשרים של כל האברים (אורחות צדיקים, שער יראת שמים, קט:). כל חותמות שבקרקע כגון דלתות פתחי בורות ומערות הסגורים בקשרי חבלים, אחד שבת ואחד יו"ט מתיר את הקשר דלא קש"ק[1]) היא שהרי להתיר תמיד הוא עשוי (אור זרוע להרי"ץ גויכא ה' יו"ט סס, עו:). שבאין לידי הפשט העור ג"כ, אם בתחלת הניתוח או בסופו, כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו' עצבים ועצלים קשרים ומיתרים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א מח). — "ועשה קשר לסימן ולזכרון: קשר (שר המשקים) קשרים להשיבו (את יוסף) (מנחם בן שלמה, שכל טוב, בובר, 248). וקישר קשר באזורו כדי שיזכירנו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ב, ענעלאו, 56). ונסמכה גם פרשת ציצית לעושה בשגגה משום דכתיב בה וראיתם וזכרתם שמתוכה יזכור ולא ישגה כאדם שעושה לו קשר לזכרון (פענח רזא עה"ת, שלח, אמסטר' תק"ח, כח.). — "וקשר במעשי כשפים והשבעות: קח מצמר טלה חי ועשה ממנו חוט וקשור בו ג' קשרים ואמור על כל קשר ג' שמות אלו שורה

1) [קשר של קימא.]

שורה שקשר קשרתי אני פלוני על משכב פלוני ב"פ וקשרתי אותם בכל לשון ובכל כתב ובכל דבר שיוקשרו תחת השמים ועל הארץ ולא יותרו ולא יוכל לשכב עם אשה עד שאני פב"פ אתיר אלו הקשרים בידי ואני חותם אותם בחותם של שלמה בן דוד, כמו שחתם שלמה הקומקמסין של נחשת להכנים בהם השדים והשליכם במצולת ים כך לא יוכל שום אדם להתיר אלו הקשרים (רמב"ע (?), ספר הנסיונות, כ"י פריז, מאמר ו פרק יא). — "ובהשאלה, קשר, במשמ' ספק, שאלה, קֻשיה: ויותרו קשרים[1]) רבים בידיעת הענין ההוא אשר אבארהו (ר"ס א"ת, מו"כ ב ב). קשר במקום ספק לדמיון שביניהם, כי הדבר הקשור אין אדם רואה אותו ולא יודע, והתר הקשר בענין ביאור הספק שהוא הודעת מה שלא היה נודע (הוא, פי' המלות הזרות). — "ובמשמ' חבור וצרוף, זיקה, תְּלות: ואחר כן מְסַדֵּר הקשרים אשר בהם ישלמו קשרי היהודים (עם האלהים) והוא שיודה באלהותו יתברך ובקדמותו ובהשגחתו על אבותינו (ר"י א"ת, כוזרי ג יז). שיודיעהו תולדתם ובחותם וקשר קצתם בקִצתם[2]) (ר"י חריזי, מו"כ א נג). אבל אע"פ שאינם מענין הספר, קשר הדברים[3]) מביא לזה (הוא, שם ג מ). ומצוה עליו ליבמה ולא יסור הקשר מעליו (תשו' רמב"ם קע, א"ם פרימן, 166). וקשר רוב המטעמים המשתנים, בעבור שאינם מטבע אחד, משליש הקיבה לבשול (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 95). יען ראותי קצת אנשים מהמשתדלים בזמננו זה למצוא דברי חפץ ומקוצר למודם אינם מבינים קשרי הענינים בתפלות אשר תקנו חכמי האמת (ר"א הקראי, גן עדן, תפלה ב, עב.). —"וגם במובן הגשמי: אלה (ההרים) האחרונים יעמדו בקשר עם ההרים הרבים הנקראים הרי הלבנה והרי לופאט"א המשתרעים מצפון לדרום ויכלו בגבנוני תקיה טובה (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, אפריקא בכלל, 4.). — "ובמשמ' חבור מלה במלה, מלת יחס או אות יחס: ועוד שמלות רבות הם בלשון הערבי עם קשר אחד ובלשון העברי עם קשר אחר (ר"ש

1) [ר"י חריזי מתרגם: קושיות. ובמקור הערבי: עֻקַד. קשרים.]

2) [ר"ש א"ת מתרגם: והקשרתם.]

3) [ר"ש א"ת מתרגם: סדר הדברים.]

ח"ת, מו"כ, פתיח' המתרגם). — °ובמשמ' המלה שבין הנושא לנשוא, copula : הקשר הוא מה שיקשור הנשוא בנושא (רמח"ל, ס' ההגיון יז).—ואמר הפיטן: קשר תפלין הראה לענו, תמונת יי לנגד עיניו (אגעים זמירות, שיר הכבוד לשבת).—°קנוניות וקשרים: ועושים קנוניות וקשרים להרבות מחלוקות בישראל (פנקס ועד ארבע ארצות, י. היילפרין, 122). — °ונוהגת המלה בדבור בשמושים שונים, כגון עמד בקשרים, קשרי ידידות, קשר מכתבים וכדו', וגם כתרגום לשמושי המלים המקבילות בשפות אחרות.

קֶשֶׁר, *קִשּׁוּר, ש"ז, רק מ"ר קִשֻּׁרִים, כנ' קִשֻּׁרֶיהָ, — חרוזים מקֻשרים יחד לקשוט ונוי: הפארים והצעדות וְהַקִּשֻּׁרִים ובתי הנפש והלחשים (ישע' ג כ). —ובפרט קִשֻּׁרֵי הכלה: התשכח בתולה עדיה כלה קִשֻּׁרֶיהָ [1] (ירמ' ב לב). — ובתו"ם: ציצית (כגמטריא ת"ר, וח' גרורין, וה' קשורין הרי תרי"ג (מד"ר במד' יח). — *וקשורי פואה: הבנים יוצאין בקשרים (בשבת) וכו' מאי קשרים וכו' קשורי פואה (רב יהודה, שבת סו:). — *ומ"י במשמ' פעלת המקשר: אלו קשרים שחייבין עליהן, קשר הגמלין וקשר הספנין, וכשם שהוא חייב על קשורן כך הוא חייב על התירן (שבה יה א). חריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור, לאהלין צריכות קישור (רב, ירוש' שבת ד א). — *וקִשּׁוּר עבים, התקשרות והצטברות עבים ועננים: המניח כלים תחת הצינור לקבל בהן מי גשמים וכו' אמר רב משרשיא, דבי רב אמרי, הכל מודים כשהניחם בשעת קישור עבים טמאים, בשעת פיזור עבים ד"ה טהורין, לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו וכו' (בבלי שם עז:). — ובסהס"א: בייבא וסבכתא עסקי' בקישוריה ובמפה שעל ראשה (רגמ"ה, ב"ב קמו.). וליכא לפרושי דבנגר הנגרר דהכא לאפוקי מאיסור בנין הוא דבעי קישור אבל משום איסור טילטול לא הוה בעי קישור וכו' (תוס' שבת קכו., ד"ה רבי). שדבקות העובר וקשורו ברחם דומה לחבור הפרי באילן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה א). — °ובמשמ' חרוזים: חרוזים, הם הקשורים מהאבנים היקרות (ראב"ע, שה"ש א י). וחלי הכתם, הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא (שם, השעם השני). —ואמר הפיטן: יקרים מפנינים עתידים וצפונים לבת האיתנים בעדיי קשורים (רשב"ג, בכל שדי, באזהרות לריי"ן בר ראובן, לח:). כלך ברה כנוצצים כעין קלל, אתי יפתי קשוריך להתהלל (משלם בר קלונימוס, לאיכה, יוצ' ב פסח). קשרו לוים קשורים, פי תמים ואורים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח).—ואמר המשורר: איה חלי חמדם ונזר נעמם, איה רפידת תם אשר רפדו, אי שהרן החן אשר על לויותיהם ואי קשר יקר ענדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, מעה"ש 164). אהוב לבי משמח לעצבי, דעה קישור מפואר בספירות (ר"ש שבזי, אהוב לבי, שירי תימן, 99). היסוד ובת נדיב בקישור, המה בפתח שערי (הוא, שרד, שם, 145). — °וברפואה, במשמ' ligamen, רצועה מחברת עצם אל עצם וכדו': העצב והמיתר והקשור כלם הם לבנים ומקשיים חלולים מעדרי הדם (פרקי משה א, א.). הקשורים המתוחים והמתרים יחשוב לו מי שאין לו ידיעה בנתוח שהוא עצב (שם שם). ומן הגשמים שילוה זכרונם לזכרון המיתרים והם הנקראים קשורים, והם ג"כ עצביי המראה והמשוש יבואו מן האברים לצד העצלים והפרקים וכו' וקצתם נקראים קשורים במוחלט וכו' וחנה מה שנמתח אל העצל לא יקרא אלא קשור, ומה שלא ימתח אל העצל אך מחבר בין שתי קצות שני עצמות הפרק וכו' הנה עם היותו נקרא בשם קשור יוחד בשם עקד בערבי (קאנון א א למוד ה במהות האבר). — °וקשור במשמ' כִּשּׁוּף וכדו' [1]: וכל מיני עין הרע וקישור וכישוף וכל מיני כוהות הטומאה שבעולם (אמתחת בנימין, שער רפואה שלימה, לד:). — °ובהשאלה לקשר בין ענינים רוחניים: וגם אלה לא יתנו קשור נכון להפסוקים (ר"י אברבנאל, שופטים ה ד, בלאחד מפעיר).—°ובתורת ההגיון, התחברות, זקה ותלות של דבר בדבר (בנגוד אל שִׁלּוּחַ), Relativität, Bedingtheit; relativité, conditionalité; -ty : הרכבת תנאי וקשור (כל מלאכת ההגיון, מבוא). בשלוחים ובקשורים, אולם הקשורים הנה הם דברים שדרכם שילקחו נקשרים בזמן או מקום, וידומה שהם יצדקו במוחלט

[1] [השוה קָשַׁר, פע', והערה שם.]

[1] [עי' קָשַׁר, הערות.]

וכו' וזה כזב. ואמנם יהיו קשורי חחבור כאשר ישולחו צודקים כאשר ישמרו בהם בשני דברים וכו' (כל מלאכת ההגיון, בעניינים המטעים, כג:). ההקש המשולח אשר שתי הקדמותיו אפשר שתהיינה מקושרות עם קשור אחד מהזמן והמקום וכו' או שהיו שתיהן בזולת קשור (כלנ"ג, ספקס היסר, כ"י, על פי קלקין). — *ובתורת הלשון, מלת הקשור, מלה מקשרת משפטים זה אל זה, coniunctio, נוהג בספרות ובדבור.

קִשָּׁרוֹן, ס"ז, — קשרון חלב, הדעת, קשירת הדעת דבר בדבר, ללא ראיה, סברת הלב [1]: אם מפני עצור וקשרון לב עושה אלט'ן שהוא הקווי בדבר שאינו כמו ראיה (ס' היסר לישועה בן יהודה הקרלי, העריות, הקדי, II). כי כל מי שיאמר רעיון כי הוא קשרון הלב לא תבוא עליו השאלה הזאת (שם, XIX). ולזה תהיה ההגדה על הדבר בקשרון הלב לו שוים בתלותם בו (שם, XX). ואם יאמר אם תעשו ההגדה בעבור הדבר כמו קשרון הלב בהתלאותו בדבר ולזה בכל עת שיהא זה הקשרון [1] דעת יחייב המשפטים וכו' והוא יחייב עליכם שתפרידו בין ההגדה ובין קשרון הלב, יאמר לו, לו הפרדנו ביניהם, לא מנע אותנו מביאור האמת בדבור ואמתתו וכי טעמה מה שזכרנו, ולא היתה עשייתנו ההגדה כמו הקשרון מצד לחפץ לנו וכו' כי הקשרון על דרך האמת אינו מקביע בדבר שהוא תלוי בו ולא מרשם לו אשור ולא מקיים לו משפט ולא דבר היה זה הקשרון חכמה ודעת או לא הוא כן ואשר הוא ממשפט מקצת הקשרון שיתלה בדבר וכו' וזה יוכיח כשרון אשר זכרנו מקדם בההגדה ובקשרון חלב וכי הם שוים (שם XX–XXI). השם לא יהיה אמת אלא כחפץ המדבר בו אשר עשה אותו לו ותקן אותו עליו והחפצים מבעלי הדעות ילך אחרי קשרון לבם או סברותם, ולזה עובדי הגלולים כאשר יקשרו בלבם כי הגלולים העבודה ראויה להם וכו' לא יבצר מהם שיקראו שמותם אלהים על דרך אמת, הוליך אותם אל עשות זה השם להם מה שקשרו בלבם, ואנו כאשר נדע בראיות כי אשר קשרו בלבם בעבורם קיום בזולתם חוץ מהם, נקרא שמו יתברך אלהים באמת ותהית קריאתם אחר זה אלהים על דרך עובר (שם XXII). וצריך להבין איזה חוב עומד בעת הראשון תחת עשיית המילה ונדחית בעת השני, ואומר החכם כי הקשרון בעת הראשון תחת עשיית המילה, ובתורת נתבאר שיש מצוה תחת מצוה כגון קרבן שתי תורים או שני בני יונה וכו' ואולם הקשרון שעומד תחת המילה יוצא מן החפוש אם נולד הולך בין השמשות איך יהיה הדבר (כ"ח הקרלי, גן עדן, מילה ו, קסג.).

1) [על פי הערבי מקארנת אל מעני a), ועי' בהערתו של מ. שרינר, בספרו על ישועה בן יהודה, עמ' 85.]

1) [כ"י: הכשרון.]

a) مقارنة المضى

א. קשש [1]), ממנו א. קָשֵׁשׁ.

ב. קשש [2]), ממנו קַשׁ, *קְשׁוּשָׁה, *קָשִׁישׁ, א. *קִשְׁקוּשׁ, א. *קַשְׁקָשׁ, א. *קִשְׁקֵשׁ, ב. קָשֵׁשׁ.

ג. *קשש [3]), ממנו *קַשִּׁישׁ.

א. קָשֵׁשׁ, פ"ע, קוֹשׁוּ [4]), — א) קַשׁ האדם, הגוי היה ישר ואמתי: התקוששו וָקוֹשׁוּ [5]) הגוי

1) [עי' א. קָשֵׁשׁ, הערה.]

2) [עי' קַשׁ, קְשׁוּשָׁה, קָשִׁישׁ, הערות.]

3) [מן הארמ', עי' קַשִּׁישׁ, הערה.]

4) [במקצת ספרים השי"ן רפה ורד"ק כתב שהיא דגושה לחסרון הכפל כמו סבו את העיר יהושע ו וכן הוא בס"ם (מכסת סי, לפני ב ח). ובקצת ספרים חסר ויו, עי' גינצבורג.]

1) [לא נתבררה משמ' הפעל בקל ובהתפ'. התרגומים הקדומים הבינוהו במשמ' התכנס, התאסף. כך השבעים: Συνάχθητε καὶ συνδέθητε; ת"י: אתכנשי ואתו ואתקרבו; ולג': convenite, congregamini. ואחריהם הלכו כמה מן המפרשים העברים, בעוד שאחרים גזרוהו מן ב. קשש (קושש קש), וגם קבלו את דרשת חז"ל קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים, וישבו את לשון הכתוב בדרכים שונות, או שבארו את המלה בלשון קשישות וזקנה, ועוד. השוה דברי רש"י: התלקטו ואספו יחד כמו לקושש קש, וקושו מעשיכם, השוו מעשיכם לדעת קונכם. ורז"ל דרשו קשוט וכו', עשו שניהם לשון היקש, אדם המשוה עצמו ויישר דרכו. ע"כ. וראב"ע: התווכחו והוכיחו, ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזרת מקושש קש שהוא לאסוף הקש, ואחרים

לא נכסף בטרם לרת חק כמוץ עבר יום בטרם לא יבוא עליכם חרון אף יי' בטרם לא יבוא עליכם יום אף יי' (לפנ' ב א—ג). — ואמר הפיטן: התקוששו וקשו מאלהיכם בושו ורחצו והטהרו ומטנף הברו (ר״י גיאת, מה יתרון, שעה״ס 22). נפשי קומי מנומת ערשי כחשי זכרי והתאוששי קוש י והתקוששי (ר״י נג'ארה, נפשי קומי, עולת חדש לט). — ב) ובמשמ' נורה מן הקשת [2]: יש מויק שהוא פורח בעוף וקוש ש [2]) כחץ (ר' ברכיה הכהן, תנחו' נשא כג).

—פֹּעֵ', *קוֹשֵׁשׁ,—כמו קָשֵׁט פִּעֵ' במשמ' ירה בקשת: בקורת חצים שהכל מקוששים [3]) בה והיא עומדת (מד״ר איכ' ג, דרך קשתו, מובא בערוך ערך קר).

אמרו כמו תרגום זקנתי ושבתי, ע״כ. ור״א מבלגנצי: הקבצו והתלקטו וקבצו גם אחרים עמכם, ע״כ. ורד״ק: ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקושש קש, מקושש עצים, וכן פי' התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומים אחרים אחר כך ובערו אותם וכן ארז״ל מזה הפסוק קשט עצמך וכו' ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשיט אחרנין, ע״כ.

ואמנם דרשת חחכמים אינה יוצאת ידי הענין בזה, שלא על תקנת אחרים מדבר, אלא שתי הצורות התקוששו וקושו אחת הן בענין, והפעל השני אך חוזר על הראשון בצורה אחרת, כדוגמת התמהו תמהו, השתעו ושעו, השיבנו ונשובה וכדו', אך עקר המשמ' שבדרשתם, תקנו וישרו את עצמכם, כנראה נכונה היא. כי כמבֹאר בהערות לשרש קשט ולמלים הנגזרות ממנו, נולד שרש זה מן המלה קֶשֶׁת (שבאה אף בכתיב קשט) במשמ' יריה בקו ישר; והואיל ואין תזו של קֶשֶׁת שרשית (עי' קֶשֶׁת, הערות), אפשר היה לגזור פעל במשמ' של קשט אף בצורה קוש או קשש, והוא חבא כאן לאמר: ישרו עצמכם והיו ישרים, ובירוש' (תענ' ב א) נאמר: נתקושש גרמן ובתר כן נקושש חורנין, ע״כ, במקום קשט וכו' שבבבלי.

ובסהמ״א, השתמשו בפעל במשמעותו השונה לפי פרושי המפרשים.]

1) [עי' בהערה הקודמת ובערך קָשַׁט, הערות.]

2) [במד״ר (במדי' יב): וקושט, וכן במד״ר תהל' צא; ובילק' שמע' (תהל' תתמג): וקוש ת.]

3) [העיר קוהוט למקום (ערוך השלם ערך קר, קורה, עמ' 185): ובעיקרי התלמוד מקשקשין והכל אחד עיי״ע קש ובדפ״א במ״ס מקושטים ובנו״ג מורים . . . וחיא נצבת, ע״כ.]

—הִתְפ', הִתְקוֹשֵׁשׁ,—כמו קל. התקושש האדם, ישר את עצמו, את דרכו [1]): הִתְקוֹשְׁשׁוּ וקושו הגוי לא נכסף (לפנ' ב א). — ואמר הפיטן: התקוששו וקשו מאלהיכם בושו ורחצו והטהרו ומטנף הברו (ר״י גיאת, מה יתרון, שעה״ס 22). יהירים התקוששו וזכרו והתאוששו, שאו לבב וכפים אל אל בשמים (רסב״ג, סוככי בתי חמר, ביאליק-רבניצקי ב, 88). זכור זאת והתאושש והכלם והתבושש והתקושש, עד אנה בעור יום תגשש ובאפלה תמשש (רמב״ע, דוקס, 67). עניה התקוששי זכרי והתאוששי עפר התפלשי (הוא, אם מסדיך, שם, 78). התקושש והתאושש והכלם והתבושש (ר״י הלוי, אברך את ה', מובא בספר מוסר פרק כט). יראה לבשים ומתבששים, מתאששים לעבדך ומתקוששים (הוא, אנהים אל מי אמשילך, דיואן ג, 293). אחי התקוששו והתבוננו איך ולמה, במה התאוששו עבדו בירואת ואימה, גם עוד התבוששו ועטו עדיי ערמה (סליח' ר״ה, סדור ארם צובה). והתקוששו והקדישו לחי יושב על כסא (ילחק בר משה, אלו לבבכם, אופן לשבת לפני ר״ה). —ואמר המשורר: על אויביו יתגבר להחלישה ואוהביו על רצונו להתקוששה (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד, קלח:). על כן זכרו זאת והתאוששו ולעשות חסד בטרם תתפוכות הזמן התקוששו (ר״י חריזי, איתיאל כח). אולי להצדיק האמת עמדו בסוד, ישאו עוד דבר ויתקוששו (יהגו מזמותי, דברי חכמים, עח). — *ובמשמ' השתדל: חכמה ותושיה נודעת מן הבריאה והיצירה שהיא עולה במחשבה בהתקששם החכמים בשכלם וכו' (נסי בן נח הקראי, לקו״ק, נספחי, 9). וכל מי שיעשה דבר מן משענת חכמתו שלא משכל המתקוששים ולא מתורת אלהים קדושים יבוש ויחת וכו' (שם שם). שחכמה היא משכל תושיית המתאוששים, יש בה מחלוקת בין האנשים המתקוששים (שם שם, 10). [2])

---

1) [עי' קל. הערה.]

2) [במעגל טוב השלם לחיד״א (הול' תק״נ, 21 נדפס: והיו מתוכחים ומתיעצים מתאוששים ומתרעשים מתקוששים ומתגעשים מהנדנין ומפקפקים יום ולילה, ע״כ, ונראה שצ״ל מתקוטטים.]

—פע', בינ' *מְקֻשָּׁשׁ, — מכון לאסת: שמעו אמרים מפורשים מקוטעים ומקוצרים ומקוששים (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד).

ב. קָשַׁשׁ [1], קל לא נמצא.

—פִּעֵ', קִשֵּׁשׁ, מְקַשֵּׁשׁ, מְקַשֶּׁשֶׁת, קַשֵּׁשׁ.—קוֹשֵׁשׁ קַשׁ או תבן או עצים, לַקֵּט ואסף מן הקרקע: **לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וְקִשְׁשׁוּ להם תבן** (שמות ה ז). **ויפץ העם בכל מצרים לְקֹשֵׁשׁ קש לתבן** (שם שם יב). **וימצאו איש מְקֹשֵׁשׁ עצים** [2] **ביום השבת ויקריבו אתו המצאים אתו מְקֹשֵׁשׁ עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה** (במד' יה לב–לג). **והנה שם אשה אלמנה מְקֹשֶׁשֶׁת עצים** (מ"א יז י). **והנני מְקֹשֶׁשֶׁת שנים עצים** (שם שם יב). — ובתו"מ: עתיד ליתן את הדין כל האומר צלפחד מקושש (ר' יהודה בן בתירה, ספרי במד' קיג). שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש (שם שם). מקושש במה היא מיתתו, בסקילה (ר' חייה בר גמדא, ירוש' סנה' ה א). יודעין היו שמקושש חייב מיתה ולא היו יודעין במה היתה מיתתו (שם שם).—ובספהמ"א: והיו ישראל מקוששים את הקש במדבר (בשם ר' עקיבא, פדר"א מח). על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו הוא קרוי קש בשאר מקומות (רש"י, שמות ה יב). כי ביבוש הקצירים והבדים והענפים המשתברים באות הנשים ומקוששות אותם (ר"ת, הכרע' בתשו' דונש על מנחם, 45). ו(שלשלת) של מקוששי עצים טהורה לפי שהיא משמשת את העץ (רמב"ם, כלים ע יד). ונהיה בכל זה כמו שהוא מקושש עצים באפילה (רש"ע פלקירה, ראשית חכמה 33). למה היה לו לקושש אלא מפני שהיה רשע היה רוצה לבשל את המן (חזקוני על התורה, במד יה ה). מגבב משלפניו ומדליק, אבל לא מן החצר הואיל ודקין הן וטורח לקוששן (רי"ל מוינה, אור זרוע ספב, עז). והנערים וכו' היו הולכים וכו' לקושש

1) [עי' קַשׁ, הערות.]

2) [ונאמר בספרי (במד' קיג): וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן הקרקע, אתה אומר תולש מן הקרקע או איש עצמו ששמו מקושש, ת"ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מה ת"ל וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן הקרקע.]

סמוך לים מאשר ימצאו להשיב נפשם (שבט יהודה, הנובר, 91). — ואמר המשורר: בגדיך החמודות נטשת ואת חרריך נתשת בידך עצים קוששת ולכבודך לא חששת (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ס, מד:).

—קַל, *קָשַׁשׁ, עת"י יְקֹשׁ, — כמו פּוֹעֵ': משל לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה, והציץ המלך וראה אותו, התחיל מטמן מפניו, א"ל מפני מה אתה מטמן, כמה פועלים הייתי צריך שיקוששו אותה, עכשיו שקששתה אותה בוא וטול שכר (מד"ר ברא' מד).

ג. *קָשַׁשׁ [1], קל לא נמצא.

—פִּע', בינ' *מְקֻשָּׁשׁ,—קשה שבקשים, קשה ביותר, ואמר הפיטן: כלכל עדני מתשישות יסורני קשות מקוששות [2] (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).

—הִתפ', *הִקְשֵׁשׁ,—נתקשה: נוקשה, עיסה שהוקששה, לא חמץ גמור ולא מצה (רגמ"ה, מנח' נד.).

קֶשֶׁת [3], ש"ז, — רֹבֶה קַשָּׁת, במו רֹמֵה קֶשֶׁת, יורה בקשת [4]: **ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קַשָּׁת** (ברא' כא כ).—ואמר הפיטן: והתשיעי הנברא בצורת גבור בקשת כחו לא נשת ויהי רבה קשת (רשב"ג, כתר מלכות, מי ידע הליכותיך).

קֶשֶׁת [5], ש"נ, קֶשֶׁת, כנ' קַשְׁתִּי, קַשְׁתְּךָ, קַשְׁתֵּךְ, קַשְׁתּוֹ, קַשְׁתָּם, מ"ר קְשָׁתוֹת, כנ' קַשְּׁתֹתָיו, קַשְּׁתוֹתָם.

1) [פעל שנגזר מן קָשֶׁה.]

2) [ומטה לוי פרשו מן א. קשש: מקוששות וישרות; ומעשה אורג מן ב. קשש: מלוקטות יחד, והבונה למצות התורה.]

3) [נגזור מן קֶשֶׁת, עי' שם.]

4) [אם נקבל את נקוד המסרת, רק פרוש זה אפשרי, וכן התרגומים הקדומים, ועי' גם א. רֹבֶה, הערה. ואולם נראה שהכתוב לא התכון לכך אלא לקריאה רַב הַקֶּשֶׁת, המקבילה אל האשור' רַב־קַשְׁתִּ, או רַב־קַשָּׁת (מ"ר מן קשת) במשמ' מנהיג של קַשָּׁתִים. והשוה גם את דברי המדר"ר המובאים בערך קֶשֶׁת.]

5) [ככתיב זה, קשת, וכש"נ, באה מלה זו אף באשור' קַשְׁתּ, מ"ר קַשָּׁתִ, בארמ' וסור' קשתא (אך גם קשטא), בוש' קַסְת; אך בערב' במ"י קַוְשׁ, מ"ר קִשִׁיּ,

קַשְׁתֹתֵיהֶם[1]), — א) כלי מלחמה לירות בו חצים, עשוי מטוט כפוף ומיתר המקשר את קצותיו, Bogen; arc; bow, קֶשֶׁת הַצַּיָּד: ועתה שא נא כליך תליך וְקַשְׁתֶּךָ וצא השדה וצודה לי צידה (בראש׳ כז ג). בחצים וּבַקֶּשֶׁת יבא שמה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ (ישע׳ ז כד). —וְקֶשֶׁת איש המלחמה: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי וּבְקַשְׁתִּי (בראש׳ מח כב). ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בְקַשְׁתֶּךָ (יהוש׳ כד יב). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קַשְׁתּוֹ ועד חגרו (ש״א יח ד). מדם חללים מחלב גבורים קֶשֶׁת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש״ב א כב). ויאמר לא תכה האשר שבית בחרבך וּבְקַשְׁתְּךָ אתה מכה (מ״ב ו כב). ויאמר לו אלישע (ליואש) קח קֶשֶׁת וחצים ויקח אליו קֶשֶׁת וחצים ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הַקֶּשֶׁת וכו׳ ויאמר אלישע ירה ויור (שם יג יה–יז). יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קַשְׁתּוֹ (ישע׳ מא ב). הנה עם בא מארץ צפון וכו׳ קֶשֶׁת וכידון יחזיקו וכו׳ ערוך כאיש למלחמה עליך בת ציון (ירמ׳ ו כב–כג). והכיתי קַשְׁתְּךָ מיד שמאולך וחציך מיד ימינך אפיל (יחזק׳ לט ג). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וְקֶשֶׁת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח (הוש׳ ב כ). הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה עריה תעור קַשְׁתֶּךָ שבעות מטות אמר סלה (חבק׳ ג ח ט). כי לא בְקַשְׁתִּי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהל׳ מד ז). משבית מלחמות עד קצה הארץ קֶשֶׁת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש (שם מו י). — ומ״ר קְשָׁתוֹת: וּקְשָׁתוֹת נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו (ישע׳ יג יח). כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קַשְּׁתוֹתָם (ירמ׳ נא נו). חרבם תבוא בלבם וְקַשְּׁתוֹתָם תשברנה (תהל׳ לז יה). ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם וְקַשְּׁתֹתֵיהֶם (נחמ׳ ד ז). ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים וְהַקְּשָׁתוֹת והשרינים (שם שם י). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וּקְשָׁתוֹת ולאבני קלעים (דהי״ב כו יד). — ובצרופים, קֶשֶׁת מִלְחָמָה: והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ונכרתה קֶשֶׁת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר׳ ט י). ממנו פנה ממנו יתד ממנו קֶשֶׁת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו (שם י ד). — קֶשֶׁת נְחוּשָׁה: מלמד ידי למלחמה ונחת קֶשֶׁת נחושה זרעתי (ש״ב כב לה; וכעין זה תהל׳ יח לה). יברח מנשק ברזל תחלפהו קֶשֶׁת נחושה (איוב כ כד). —קֶשֶׁת רְמִיָּה, שאינה מועילה[1]: ישובו לא על היו כְּקֶשֶׁת רמיה (הוש׳ ז יו). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כְּקֶשֶׁת רמיה (תהל׳ עח נז). — תֹּפֵשׂ קֶשֶׁת: וגבור לא ימלט נפשו ותפש הַקֶּשֶׁת לא יעמד (עמ׳ ב יד–יה). — דֹּרֵךְ קֶשֶׁת: עלו הסוסים והתהללו הרכב ויצאו הגבורים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קֶשֶׁת (ירמ׳ מו ט). ערכו על בבל סביב כל דרכי קֶשֶׁת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (שם נ יד). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קֶשֶׁת חנו עליה סביב (שם שם כט). אל ידרך ידרך הדרך קַשְׁתּוֹ ואל יתעל בסרינו (שם נא ג). כי דרכתי לי יהודה קֶשֶׁת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור (זכר׳ ט יג). כי הנה הרשעים ידרכון קֶשֶׁת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). חרב פתחו רשעים ודרכו קַשְׁתָּם להפיל עני ואביון (שם לז יד). דרך קַשְׁתּוֹ כאויב נצב ימינו כצר (איכה ב ד). דרך קַשְׁתּוֹ ויציבני כמטרה לחץ (שם ג יב). בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי

קַשִׁי a), בלי ת הנקבה, וכאלו מן קוש או קשי; לעצת זאת אפשר היה לגזור קשת בעבר׳ גם מן יקש (במשמ׳ כלי שהיקוש משתמש בו בציד) ואף מן נקש, אך שרש כזה איננו באשור׳ או בכוש׳ ואף לא בארמ׳, ובמ״ר קשתות התיו כאלו שרשית, ועל כן נראה שיש כאן מלה שלא נגזרה מאחד השרשים הנזכרים, אלא השאלה מן האשורי (ואולי ראשונה משפה לא שמית) בצורות שונות אל יתר הלשונות השמיות, ועל כן גם השנויים הגדולים במלה, עד שבא במקום קשת אף קשט וכשט (עי׳ קֹשֶׁט, הערות), ובערב׳ יצרו אף קַוָּאשִׁי b) במשמ׳ רומה קשת, עושה קשתות.]

[1]) [כך בשין דגושה ותיו רפויה, בספרים מדיקים, עי׳ מנחת שי לישע׳ ה כח ועוד.]

a) قوس، قسيّ b) قوّاسي

[1]) [עי׳ רְמִיָּה.]

קשת ולמודי מלחמה (דהי״א ה יח). ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (דהי״ב יד ז). — וכמשל ללשון משקרת והולכת רכיל: וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (ירמ׳ ט ב; וכעין זה שם כ מח–מב). — וקשת דרוכה: אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות (ישעי׳ ה כח). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (שם כא יה).—ונשק קשת, הזדין בה: ואלה הבאים אל דויד לציקלג וכו׳ והמה בגבורים עוזרי המלחמה נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי״א יב א–ב). ומן בנימן גבור חיל אלידע ועמו נשקי קשת ומגן מאתים אלף (דהי״ב יז יז). — ורמה קשת: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר (ירמ׳ ד כט). בני אפרים נשקי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהל׳ עח ט). — והורה בקשת: ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים (ש״א לא ג; וכעין זה דהי״א י ג).—ומשך בקשת, אחז בקשת[1]: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל (מ״א כב לד). ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון (ישעי׳ סו יט). — מלא ידו בקשת: ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ״ב ט כד). — ובהשאלה, שבר קשת פלוני, שבר את כחו, הכניעו: הנני שבר את קשת עילם ראשית גבורתם (ירמ׳ מט לה). כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל (הוש׳ א ד–ה). —וישבה באיתן קשתו, היתה קשתו חזקה בידיו, היה גבור, מנצח: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו (בר׳ מט כג–כד). — והחליפה קשתו בידו, שב לאיתנו ולתקפו: כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף (איוב כט כ). — ולמד את פלוני קשת: ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודה קשת[2] הנה כתובה על ספר הישר (שס שם יז–יח).

—מטחוי קשת, מרחק היריה בה: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (בראשי׳ כא יו).—בן קשת, כמו בן אשפה, במשמ׳ חץ: לא יבריחנו בן קשת לקש נהפכו לו אבני קלע (איוב מא כ).—ורשפי קשת, חצים העפים מקשת[1]: שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה (תהל׳ עו ד). — וקשת גברים, במשמ׳ קשת של הגבורים, או במשמ׳ גבורי הקשת: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש״א ב ד). ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו (ישע׳ כא יז). — ובתו״מ: לא יצא האיש לא בסייף ולא ב ק ש ת ולא בתרים (שבת ו ד). חפוי האלה ה ק ש ת והרומח הרי אלו טהורין (כלים טז ח). א״ל ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה, והיה ישמעאל נוטל ק ש ת וחצים ומורה כלפי יצחק (ר׳ עזריה משום ר׳ לוי, מד״ר בראשי׳ נג). רובה קשת וכו׳ רבה מתלמד ב ק ש ת, רבה על כל המורים ב ק ש ת (שם שם). — *ובתאור צורת עיר: היתה עשויה כמין ק ש ת או כמין גאם רואין אותה כאילו היא מלאה בתים וחצירות ומודד ממנה ולהלן אלפים אמה (ערוב׳ נה.). עיר העשויה כ ק ש ת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן היתר, ואם לאו מודדין לה מן ה ק ש ת[3] (רב הונא, שם שם). — *ובתאור גדלו וצורתו של עקרב: נחשים בקורות ועקרבים כ ק ש ת ו ת (ספרי דבר׳ יח). — ובפתח״א: ובחם תחבולות במלאכת כלים וכו׳ כמו ה ק ש ת ו ת ומיני הזיין (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה ז, 48). — ואמר המשורר: עצתך הגביר לנו כ ק ש ת ומליך כמו חצים באשפה (רמב״ע, תרשיש א, 7). חניתות מחשבות שכלו מרוקים, וק ש ת ו ת י סעיף לפו דרוכים (שם שם, 9). ובן האמה העטני איטה, כי ביד רמה ק ש ת רמה (ר״י הלוי, יונה, סעה״ס 112). איך

1) [עי׳ לשוננו ו, עמ׳ 327 וכו׳.]

2) [אך כנראה צדק פ. פרלס (Analekten, עמ׳ 20) בהערתו, שהעקר ק״ש, כר״ת של קינת שאול (או קש״ת, קינת שאול ויונתן), השוה: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דבר׳ לא יט).]

1) [עי׳ רשף.]

2) [כלו׳ מחלק זה העשוי כמין קשת. ואין למצא כאן את המשמ׳ המפשטת: חלק של מעגל, שאיננה במקורות הקדומים, כשם שאין משמ׳ כזו ליונ׳ τόξον, ולרומ׳ arcus אך בלשון המאחרת.]

אשקטה רעי ואויבי חנה עלי וסר צלי ומעדה רגלי קשת לחץ משך נגדי וידה לי (ראב"ע, אבעט ביום, איגר 64). עיני צביה דרכו לי קשת, על כן שעפי יראו מגשת (ר"י חריזי, תחכ' כ, 402). לבי לבש שריון צדקה מפני קשת תלאות דורכה (הוא, הענקי סרג, ע). אי קשתות תמם אשר מגערת יתרם גדודים רגזו חרדו, אי מושכות צדקם ואיך התעתדו גלים עלי אשדות אמת יסדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, מעה"ם 164). על קשתות גבות יכונן חץ אשון עין ויור על חשקים החצי (טודרוס אבואלעפיה, 93). קשת הזמן (שם שם). — *קשת הגלגל, מין כלי זין: ואם תלחם בעיר מבצר תעשה הכלי אשר חישבתי לך המשליך אבנים מרחוק וכו' ותציב קשת הגלגל עליהם לפי שהוא מפחיד הלבבות (סוד הפקודות, גקטר ע, 67). — *וכנוי לאחד ממזלות הרקיע [1]: ואחריו (אחרי עקרב) מה אתה בורא, קשת, שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה, כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן הקשת (פסיק' רב', מתן תורה, לא:). וכולם (כוכב, חמה, צדק, לבנה, מאדים וכו') משרתים לי"ב מזלות שהן כנגד י"ב חדשים, ואלו הן, טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים (סדר"א ו). — ובספה"א: המליך אות ס' בשינה וקשר לו כתר וכו' וצר בהן קשת בעולם וכסלו בשנה ומרה בנפש (יצירה ה יד). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנה וכו' והקשת עולה ויורדת על השוכנים לעתים מזומנים (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 146). ואם יהיה (הירח) במזל קשת תגרע מן האורך לי"ו חלקים (רמב"ם, קדה"ח יז ה). התמונה התשיעית אשר שמה תבוא השמש בכ"ב לחדש נאוועמבער נקרא קשת (יהוואל, למודי הטבע ב א, כג:). — ואמר הפיטן: ציה אם מלקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מאששת, כבענינת קשת (ר"א קליר, אלים ביום מחסן, תפלת טל). בטל פלג מלא מאוגד, פרי עץ ממוגד, פרש כפיו וסגד, תפנק במזל קשת גד (אלור לבקר, סדר טל, הגדה מלויה ומנק', כ"י בריט' מוז'). עקרב לבש פחד ורעדה, כי בעקרבים יסרונו צרינו, פני הקשת נהפכו לאחור, כי צור דרך קשתו כאויב (אז בחטאינו, קינ' ת"ב, ספרד'). — *וכנוי לאבר המוליד של הזכר: ותשב באיתן קשתו, ר' שמואל בר נחמן, נמתחה הקשת וחזרה (ירוש' הור' ב ה). ותשב באיתן קשתו, אמר ר"י משום ר' מאיר, ששבת קשתו לאיתנו (סוטה לו:). כל המסתכל בערות קשתו נגערת, שנאמר עריה תעור קשתך (ר' אלעזר הקה' לב.) [1]. — ובספה"א: בן פורת יוסף, מה ראה יעקב לברך את יוסף בפריה ורביה מה שלא ברך כל בניו, לפי שראה שעתידין היו י"ב בנים לצאת מיוסף אלא שאבדם ביד במתיחת הקשת ויצא זרעו בין צפרני ידיו ואבד העשרה, לכך היה מברכו שיפרה וירבה (בראשית רבתי, אלבק, 248). שאין לו כח גבורת אנשים, שישען על ביתו ומתקשה קצת ומיד חוזר הקשת לאיתנו וישען על ביתו ולא יעמוד (נפש הריב"ש, גבורת אנשים, ורשא 1882, עמ' 86). —*ובמשמ' מוט של עץ ששערות מתוחות עליו ובו מנגנים בכנור וכדו' [2]: עם קשת מתוקן משערות זנבי הסוסים (שלטי הגבורים סוף פרק ה). הכנר בודק את כנורו ממעך לו בין הניתן באצבעותיו וכל אחת משיבתו בלחש נים נים, כלומר, הנני, הריק קשתך דודי וימינך תחבקני, והנה הוא אוחז קשתו בידו מחליקה ומזמנה לעבודתו (ר"מ אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס, 30). — ב) בעין חצי מעגל צבעוני הנראה ברקיע בענן ביום הגשם, שנחשב כקשתו של האל [3], Regenbogen; arc-en-ciel, iris; rain-bow את קַשְׁתִּי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הַקֶּשֶׁת בענן וכו' והיתה הַקֶּשֶׁת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם (בראשי ט יג-יז). כמראה הַקֶּשֶׁת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב (יחזק' א כח). —ואמר בן סירא: ראה קשת וברך עושיה כי מאד

---

1) [ברומי arcitenens, תופש הקשת, Schütze; sagittarius; sagittaire.]

---

1) [ועי' קַשְׁיוּת.]

2) [וכן בערב' במשמ' זו.]

3) [בערב' קַוְשׁ קֻזַח a) קשת האל קזח, חמורה בו חציו, ועי' ולהויזן, Prolegomena, עמ' 371, הערה 1, בתרגום העברי ב, 145.]

a) قوس قزح

באדרה בכבוד, חוג הקיפה בכבודה ויד אל נטתה בגבורה (ב"ס גני' מג יח-יב). כשמש משרקת אל היכל המלך וכקשת נראתה בענן (סס כ ז). — ובתו"מ: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן וכו' (אב' ה ו). ר' יוסף הכהן ור"ש בן נתנאל אף הם פתחו במעש' המרכבה, אמרו יום אחד בתקופת תמוז היה ורעשה הארץ ונראתה הקשת בענן וכו' (ירוש' חגי' ב א). מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימתה של קשת (ר' יוחנן, ר"ה כג:). כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם, מאי היא, רבי אבא אמר, זה המסתכל בקשת וכו' מסתכל בקשת דכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' (חגי' טז.). כל המסתכל בג' דברים עיניו כהות, בקשת ובנשיא ובכהנים (ר' יהודה בר' נחמני מתורגמניה דר"ל, סס סס). — ובסהמ"א: קשת הוא מציאות א' דק יורד מלמעלה מלבוש מראה אחד (רמח"ל, פתחי חכמה ב, לו:). — ואמר הפיטן: בדמות הקשת בתוך הענן מראה כהן (משלם בר קלונימוס, כאהל הנמתח, מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: לא למי נח לבד כרת ברית, כי גם לדמעי נראתה הקשת (ראב"ע, אלו לפי, כהנה א, 34). — ג) ¨בהנדסה, חלק מן המעגל, Bogen ; arc: והקשותה בד' פנים, בקשת וביתר ובחץ ובגג, איזו היא קשת, החלק מן העגול, שנ' כמראה הקשת אשר יהיה בענן (משנת המדות א, 54). ואם תהיה יודע קוטר עגול אחד וינתן לך בו מיתר אחד ותהיה רוצה לדעת אורך קשת העיגול המקפת את המיתר ההוא ותבקש כלל להיות בידך שתהיה יודע ממנו אורך הקשת מתוך דעת החץ או המיתר וכו' הוי יודע כי אין הכלל הזה יכול להנתן לך, מפני שאין הקשה בין המיתר ובין הקשת הולכת על סדר אחד אבל היא מתחלפת בחלוף הקשתות והמיתרים, כי אם יהיה לך שתי קשתות שאינן שוות מעגולה אחת יהיה ערך הקשת הקטנה מוסיף על ערך מיתר הקשת ההיא ומיתר הקשת האחרת ואין התוספת הזאת אשר ביניהם נוהג על סדר אחד, ולכן אינה נכנסת בכלל שיהיה אוצר אותה, וחשבון הקשתות והמיתרים מפני זה קשה על רוב בני אדם (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת ב, 68). הרוחב היו יודעים משיעור הקשת אשר יגיע אליה גבה החמה בחצי השמים במדינה אשר היו חוקרין על רחבה (הוא, ס' העבור א ה, 15). ולדעת הקשתות והמיתרים על דעת חכמי המזלות אדבר עליהם בספר טעמי הלוחות (ראב"ע, ספר המספר, 79). והקו שמגביל את העגולה ומקיפה אקרא אותו ע"ד פרט עגולה קווית וכל אחד מחלקיו אקרא קשת (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ד, ז.). והוי יודע שבעלי החכמות חסכימו לחלק במחשבה הקיף כל עגולה מהמון העגולות וכו' לשלש מאות וששים קשתות דקות שוות זו לזו וקראו לכל קשת מהן מעלה (ר' ברוך משקלוט, עמודי השמים, ד.). — ¨קשת תשלום קשת: ועל דרך כלל אומר כי קשת תשלום קשת היא הקשת שבה היא הקשת הידוע עודפת על רביע העגולה או חוסרת ממנו (ר"י הישראלי, יסוד עולם א מב). — ¨קשת המראה, קשת הראיה של הירח[1]: ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום היא הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו (ראב"ע, שמות יב ב). והשנויים רבים מפאת האורך ורוחב והקשת המראה כפי מרחב הארץ וכפי גלגל נטות הלבנה לימין קו המזלות או לשמאלו (הוא, יסוד מורא א). ואחר כך תחזור אצל רוחב הירח הראשון ותקח שני שלישיו לעולם וזה הוא הנקרא מנת גובה המדינה והתבונן ותראה אם יהיה רוחב הירח צפוני תוסיף מנת גובה המדינה על האורך הרביעי ואם יהיה רוחב הירח דרומי תגרע מנת גובה המדינה מן האורך הרביעי ומה שיהיה האורך הרביעי אחר שגורעין ממנו או מוסיפין עליו הוא הנקרא קשת הראיה (רמב"ם, קדה"ח, יז יג). ועל הדרך הזה תעשה ותדע קשת הראיה כמה מעלות וכמה חלקים יש בה בכל ליל ראיה שתרצה לעולם (סס סס יד). ודע שאם תהיה קשת הראייה תשע מעלות או פחות אז אפשר שיראה (הירח) בכל ארץ ישראל (סס סס טו). וקשת המראה תתחלף כפי אורך ורוחב המקום (כ"א הקרא',

---

[1] [עי' הגדרת המשג בדברי הרמב"ם קדה"ח המובאים לקמן, ובדברי בנעט עמ' 128 וכו', 160 וכו' לענין, ושם גם ציורים.]

בן עדן, קדה״ח ג, ה.). אך הירח שעורו קטון משעור הארץ וע״כ תשתנה קשת ראייתו לפי המקום (סס סס ע, י.). ויודע כי הירח לא יראה בהיות קשת הראייה בין השמש ובין הירח ט׳ מעלות (סש סס יג, יג.). — ״קשת הנטיכות, הקשת המראה את נטיתו של קו סיבובו המדמה של השמש מן הקו המשוה: ותהיה הקשת מהאופן הזה הנגבלת בין שני האופנים האלה הנחלקת בינתים שוה לקשת אשר בין שני הקוטבים, זהקשת הזה נקראת קשת הנטיכות (רחב״ח הנשיא, צורת הארץ, ה:). בפירוש הקשת הנאחזת והיא קשת הנטיכות וערך הנטיכות הזה לכל מעלה ומעלה מן המזלות ופאת הנטיכות וכו׳ (הוא, ספר חשבון מהלך הכוכבים, כ״י פריז). הקשת הנאחזת בין שני אופני המישור והמזלות, הנקראת קשת הנטיכות (סס ג, לפי קלנקין). ״קשת היתרון: גם יעשה ככה במעלות נכח הלבנה ויחסר המעט מהרב אז ימצא קשת היתרון וידע מקום ראש התלי וזנבו (רחב״ע, אגרת השבת, קבוצת קונטרסים יב). — ״קשת הנטיה, קשת המראה על נטית איזו נקדה מן הקו המשוה: וחכמי ישראל דקדקו יותר מכלם והסכימה דעתם כי קשת הנטייה היא כ״ג (הוא, ספר העיבור והמחברות כלם). שקשתי הנטיות הפרטיות לשם הן לקוחות מאופני חצי היום ונקרא קשתי נטית החמה, וקשתי נטית הירח הן לקוחות מאופנים אחרים (ר״י הישראלי, יסוד עולם א ח). — ״קשת חצי היום: והקשת אשר מן הגלגל הזה על הארץ נקראת קשת חצי היום, והוא כנגד קו רוחב הארץ בצורה אשר קדמתי (רחב״ח, ס׳ העבור, א ב 9). — ״קשת היום, קשת הלילה: כל השוכנים תחת קו הישר וכו׳ החלק אשר להם ממעל לאופקם הוא נקרא קשת היום, והחלק אשר להם מתחת לאופקם נקרא קשת הלילה (דוד גנז, נחמד ונעים, קלח). — ״קשת החלוף, קשת חלוף ההבטה, parallaxis: הנקודה שיכלה אליה הקו שיצא ממרכז העולם וילך במרכז אחד מן הכוכבים הרצים עד שיכלה אל נקודת מה מגלגל המזלות, אינה היא הנקודה אשר יכלה אליה הקו היוצא מן הראות וילך במרכז הכוכב עד שיכלה אל גלגל המזלות וכו׳, והקשת שבין ב׳ נקודות אלו היא אשר תקרא קשת חלוף ההבטה וכו׳ (ס׳ הגדרים). — ״ובאצטגנינות: ולבנה בעלת מעונו עומדת בית המערב מביטה אל שבתאי מן קשת שלישית מבט ידידות וכו׳ והיה נוגה עומד ביתר המזרח וככב רואה אותו מבית היופי במבט אהבה מקשת שתות ונוגה כמו כן מביט אל צדק מקשת שתות ומסביר את פניו וכו׳ והיה מאדים מביט אל ככב מקשת רביעית מבט שנאה וכו׳ (רחב״ח הנשיא, מגלת המגלה, 134—135).

״קַשְׁתּוּתִי, ת״ז, — כמו קַשְׁתִּי, מצורת הקשת: יש עקום פשוט שעם שהוא עקום הוא עקום בפשיטות כמו הקשתותי שהוא עקום אבל עקמומיתו פשוטה (ר״מ פפנהים, יריעות שלמה א, מח.).

״קַשְׁתִּי, ת״ז, — דומה לקשת, בצורת קשת, שיך לקשת. bogenförmig; arqué; bow-shaped: חד הצפרנים (העזניה) והם עקומות קשתיות כאלו הם מגריפות ואסכלאות ומזלגות (קלונימוס, בעלי חיים ג יח, לה:). ומכל מקום אין אחדות הקו אחדות גמורה לפי שכבר יחלק אל קשתיי ואל ישר (ר״י אלבו, עקרים ב י). והנה מצאתי שהגבילו לאפלאס וליטראוו תנועת הירח בערך כוכבי המזלות לפי ערך מרוצתו בשנת 1800 במשך 36525 יום 1732559354 סעקונדען קשתיים (כרם חמד ט, 89). — וברפואה: ולתכנית הזה שלבים, ג׳ אמתיים וב׳ כוזבים, ומן הראשנים שלב משותף עם המצח קשתיי ונקרא הכלילי (קאנון א א כלל א פרק ב, בנתוח עצמות הגלגלת).

״קַשְׁתִּית, ש״נ, — עור הקשת שבעין, Regenbogen-haut; iris, נוהג בספרות ובדבור.

***קַשְׁתָּנִית,** קַשְׁטָנִית, ש״נ, — כלי שיורים וקודחים בו[1]: הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן טמא בחוט ובמשיחה, באמה ובסניפין, במכבש של חרס ובקשתנית[2] טהור (כלים כא ג). מטלטלין

---

[1] [עוי בהערה שאחר זו.]

[2] [כך, בתו, בפרוש הגאונים (אפשטין, 61). ובהוצאותינו: ובקשטנית, מדב״מ: ובקושטנית. וכדי לקבע מה היא הקשתנית יש לשים לב שלא נקראה כך על פי צורתה אלא על פי פעלתה, שיורים בה כאלו חצים, כי גם קדח, הקדיח עקר משמעותו ירה חצים (קדח a) בערב׳ חץ, ועי׳ קֶרַה, הערות), וכך

---

a) قدح

את המקבת ואת המפסלת ואת המקדיח ואת הקשתנית ולא יכה במקבת על גבי מפסלת ולא יקדיח בקשתנית כדרך שעושה בחול (תוספת' שבת יג יז). — ובספהמ"א: מגרה שנטמא, הנוגע בקשתנית שהיא לפופה עליו טהור, שאינה חבור (רמב"ם, כלים כ טו).

קַשְׂוָה, קְשָׂוָה, ס"נ, רק מ"ר קְשָׂוֹת, סמי' קְשׂוֹת, כנ' קְשָׂתָיו, — כמו קַסְוָה, כוס, ספל לנסוך[1]: ועשית קערתיו וכפתיו וּקְשׂתָיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם (שמות כה כט). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו ואת הַקְּשָׂוֹת אשר יסך בהן זהב טהור (שם לז יז). ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קְשׂוֹת הנסך (במד' ד ז). והמזלגות והמזרקות וְהַקְּשָׂוֹת זהב טהור (דהי"א כח יז). ועי' קַסְוָה[2].

***קֹשְׂטְ**[3], ס"ז, — שרש של צמח בשם הדי, הדומה לפלפל, ומשחה עשוית ממנו, costus speciosus: וזקושט[1] והחמס וראשי בשמים וכו' נלקחים בכסף מעשר (ר"ע, עקל' ג ה). אין לי אלא אכילה ושתייה, מנין אף משביחי אכילה ושתייה כגון הקושט והחימום וראשי בשמים וכו' (ספרי דבר' קז). פיטום הקטורת הצרי והצפורן וכו' קושט שנים עשר קילופה ג' וכו' (ירוש' יומא ד ה).

קְשִׂיטָה[2], ס"נ, — שם משקל נכון לכסף: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קְשִׂיטָה (בראש' לג יט). ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קְשִׂיטָה (יהוש' כד לב). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו וכו' ויתנו לו איש קְשִׂיטָה אחת ואיש נזם זהב אחד (איוב מב יא). — ובתו"מ: כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה, למאי נפקא מינה, לפרושי מאה קשיטה דאורייתא מאה דנקי (רבי עקיבה, ר"ה כו.).

קשקש, ממנו *קַשְׂקַשׂ, *קַשְׂקַשִׂי, קַשְׂקֶשֶׂת.

***קַשְׂקַשׂ**, פע' קִשְׂקֵשׂ, בינ' מְקֻשְׂקָשׂ, — בעל קַשְׂקֶשֶׂת, שיש לו קַשְׂקַשִּׂים: ודגים המקשקשים אף המשקיצים (אסף, 38.). מרירת הדג המקושקש (הוא, 49.). ולפעמים מדג סלעי אדום מקושקש (כרבוני, אורח חיים, בקדחת רביעית, ב"י ביהמ"ד סכטר).

***קַשְׂקַשִׂי**, ת"ז, — מְקֻשְׂקָשׂ, בעל קַשְׂקַשִּׂים: פריו האבני גדול כהוואלנוס בעור ירוקי וקשקשי (סיכהק, תולדות הארץ ג, הצמחים, מט).

ראו את הכלים ששמשו לדקירה ולקדיחה כאלו כקשת יריה הקודחת ופולחת, ובלהב שבה ראו את הֶקְדֵּחַ, החץ. וחוא הדין לגבי קשתניתא (נ"א קשתניא) בסור', שהמלונאי בר־בהלול (עמ' 1855) מעיד עליה שהיא הטבעת (אל־ח'לקה a) שדופקים בה על הדלת, כלו' כלי בצורת טבעת אשר בתנועתה זורקים סקל (הוא החץ), והוא הדופק על הדלת כביריה בקשת.]

[1]) [כך השבעים (σπόνδια), סומכוס ותיאודוטיון (φιάλας), פשיט' (זבורא) ועוד, וכך נראה נכון לפי הענין. ורש"י והערוך, המפרשים כמו חצאי קנים חלולים וכו' על פי הערב' טעו בזה, כפי שהראה ראב"ע לכתוב (עי' שם). בצורה קסותא או קשותא באה המלה אף בתרגומים הארמיים.]

[2]) [למלה ערב' אחרת, קַשְׂוָה b) במשמ' בשם מתכון ריב"ג (ספ"ש, קשה), הכותב: וכלי הסיכה נקרא במשנה קוסיא והוא דומה ללשון הערבי שאומרים לכלי שמשימים בו בושם הנשים קשוה. והקרוב אצלי בקסת הסופר שהוא מן השרש הזה ומן הענין הזה השני אע"פ שנכתב בסמך כי הקסת דומה לכלי שמשימין בו הסיכה, ע"כ. ומעין זה ראב"ע בפרושו הקצר.]

[3]) [גם בכתיב כשת, כושת (עי' לקמן), ואף בארמ' שבתו"מ קושט, סור' קושתא, יונ' κόστος רומ' costum, ערבי קֻשְׂט, כשט, כשת a), סינ' gostick.]

a) الخاتمة b) قشوة

[1]) [בירוש' חגי' ג ד: כושת.]

[2]) [הוראתה העקרית של המלה היא (מדה) נכונה, קשיטה בארמ', כשנוי מבטא שרבים כמוהו בלשון המקרא, וכן משמש קִשְׂט b) בערב' במשמ' מדת נכונה, משקל נכון. אמנם חז"ל הבינו את המלה, על פי שמוש הלשון הארמי' בזמנם, בהוראות שונות, במשמ' מטבע, קשוט או טלה (עי' מד"ר בראש' צט), וגם כונת ת"א חורפן היא טלאים, ות"י מרגלין כלו' תכשיטים, אך אין מקום להוראות אלו בכתיבים.]

a) قسط، كسط، كست b) قسط

שרשו הוא **קשקשי** וממנו צומחים עלים רעננים עגולים כביצה (סם סם, כד). **הקשקשי** וכו', מגינו גבנוני ויפה, אשר יקחוהו לכלים שונים וכו' (תולדות הסייס, קסח).

קַשְׂקֶשֶׂת [1], ש"נ, מ"ר קַשְׂקַשִּׂים, כנ' קַשְׂקְשֹׂתֶיךָ, — כעין תריסיות קלפה שבעור הדגים ובעלי חיים אחרים, Schuppe; écaille; scale: את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו וכל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם וכו' כל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת במים שקץ הוא לכם (ויקר' יא ט-יב). את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תאכלו וכל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לא תאכלו טמא הוא לכם (דבר' יד ט-י). ונתתי חחיים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תדבק (יחזק' כט ד). — ושריון קשקשים, שריון העשוי קשקשים: וכובע נחשת על ראשו ושריון קַשְׂקַשִּׂים הוא לבוש ומשקל השריו' חמשת אלפים שקלים נחשת (ש"א יז ה). — ובתו"מ: ובדגים, כל שיש לו סנפיר **וקשקשת**, ר' יהודה אומר שני **קשקשין** וסנפיר אחד, אלו הן **קשקשין** הקבועין בו, וסנפירין הפורח בהן (חול' ג ז). כל שיש **קשקשת** יש לו סנפיר ויש שיש לו סנפיר ואין לו **קשקשת** (נדה ו ט). אלו הן **קשקשין**, שמלובש בהן, וסנפירין ששט בהן, ובמה **קשקשין** יהו בו, אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו, ר' יהודה אומר שנים. **קשקשת** אחד תחת לחיו ואחר תחת זנבו (תוספ' חול' ג כז). כנפי חגבים **וקשקשי** דגים אע"פ שהעביר עליהן סכין חבור עד שיתחיל לקלוף (ר' יהודה, תוספ' עקל' ג טז).

1) [רק בעבר'.]

—ובסהמ"א: ולהסתוכך בעור עקלתון אשר **קשקשיו** מפנינים (בן מאיר, בס' הגלוי לרסע"ג, הרכבי, רטו). כי הוא (העולם) צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו וכו' כצורך **קשקשי** השריון וכו' קצתם אל קצתם (כ"י א"ה, חו"ה, היחוד ז). גאוה אפיקי מגנים, אלו **קשקשים** שלו (מדה"ג, ברא' א כא, מרגליות, מח). **הקשקשות** חלקות ועגולות כטבעות השריון **קשקשותיך** (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד, עוגר). — *קשקשת הנחושת, כעין חלודת הנחשת: **קשקשת** הנחשת (אסף, 114).

*__קָת__ [1], ש"ז, — נִצַּב הגרזן, יד הגרזן: נשמט הברזל **מקתו** והרג, רבי אומר אינו גולה וחכ"א גולה (מכות ב א). — ובסהמ"א: שע"י האור אינו מגיע **לקתו** של סכין (כ"ע על הרי"ף, פסח' ח).

ק"ת, — ר"ת: קדיש תתקבל.

*__קָתָר__, ש"ז, מ"ר קתרין, — סלע [2]: והרי הארץ מתקנת לכם **קתרין** ונתנה הארץ יבולה ואין הארץ מתקנת לכם **קתרין** ואת ארצכם בנחושה (ערוך ערך קתר בשם ילמדנו).

1) [המלה, שראו אותה במטעות כש"נ וכצורה מקצרת מן קָנֶת, נתגלתה באשורי בצורה קָת כש"ז, השכיח מאד במשמ' יד, ואף יד הכלי בשמושים שונים. ועל כן יש לנקדה קָת, קָתוֹ וכו'.]

2) [כן בסור' קתרא במשמ' סלע, וכן מתרגם וישומו בסלע ביתם (משלי ל כו): ועבדין להון ביתא בקתרין. וקוהוט המפרש כלשון **קוצים** כותב: מלת קתרא פי' בר בלול הסורי אצל לעף פפלנ"צ 841 על ידי אלקנדיל a) ופי' כהוכחת הח' הנ"ל כמו ל"י ἀσπάλαθος וכן תרגמתי וחידוש שלא העיר על קתרין של ילמדנו שבערוך ודע כי תיבות ואת ארצכם וכו' לי' בעיקרי התלמוד ובאמת קשים הם להלמם — ורמ"ל הוסיף בסוף הע' (בלי סימן היכר) ענין קוץ ודרדר ע"כ.]

a) القنديل

שער-הריש

ר

ר, — אות העשרים באלף בית העברי, ושמה ריש, עי' זה הערך.

צורת האות הקדומה הפכה לצורתה הנוהגת בכתב המרבע שלנו בכתיבה רהוטה בארמ' על ידי פתיחת המשולש שבראשה, כהתפתחות דומה של ב, ד או ע. בכל דרגות הכתב העברי היתה צורת האות דומה או שוה ממש לזו של ד, עד שהנהיגו בסורי' להבדיל בין שתי האותיות על ידי נקודה מבחנת, ועל כן הזהירו גם חז"ל שלא להחליף שתי אותיות אלו: יש שהוא מוחק נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק, היך עבידא, ו"ה דל"ת ועשאו רי"ש רי"ש ועשאו דל"ת חייב משום כותב ומשום מוחק (ירוש' שבת ז ג). שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אם את עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את כל העולם כולו, כי לא תשתחוה לאל אחר, אם אתת עושה רי"ש דל"ת נמצא את מחריב כל העולם כולו (מד"ר ויקר' יט). ומפני דמיון זה נתחלפו ד' ור' אף במקורות העברים לא רק בשע"פ כגון דֹּדנִים — רֹדָנִים, אֱדֹם — אֲרָם, דִּבְלָתָה — רִבְלָתָה, ובצורות בודדות של מלים כגון וַיֵּדֶא, (תהל' יח יא) — וַיֵּרֶא (ש"ב כב יא), אֲדִקֵּם (שם שם מג), — אֲרִיקֵם (תהל' יח מג). אלא יש שנשאר ספק אף בקביעת מלים ושרשים ממש על פי הכתיב המתחלף של המקורות, חשוה הַדָּאָה (ויקר' יא יד) לעמת וְהָרָאָה (דבר' יד יג), ואת ההערות לשרשים א. קדד, ב. קדד, א. קדר, ב. קדר, ועוד.

ההגה המסֻמן בעבר' על ידי האות ר, כגון ז של R בלשונות אירופה, נתן להבעה, בשנויים לא גדולים בשמיעה, בדרכי חתוך שונים, ועל כן שונה הבעתו בכל לשון ולשון, ובמדה ידועה אף בפי דוברי אותה לשון עצמה, ואפ"ר שהיו שנויים כאלה אף בתוך הכנענית והעברית גופה כפי שנויי המקום והזמן, כשם שהיו חלופי מבטא כאלה בתקופה שאחר המקרא. אך יש להניח שעקר מבטא הר' היה בתנודת חֹד הלשון (ולא בחֵך, בענבל הוילון או בגרון), כבמבטא ערביי ארץ ישראל. על מבטא כזה מעידה גם העתקת המצרים של שתי האותיות ר ול בכנענית, כבלשונם, באות אחת, ועל דמיון זה כמבטא מיסדת גם דרשת חז"ל אל תקרי ב ר ב הימים (קהל' יא א) אלא ב ל ב הימים. אף על פי כן משפיע הגה הר' במדה ידועה גם כהשפעת הגרוניים בהפיכת תנועת חירק, צרי א סגול לפתח וכדו', ועל כן יש שהיא נמנית עמהם בצרוף אהחע"ר.

אמנם, רק על מבטאם של דורות מאוחרים,

שעברו דרך גלות בבל והחלו להשתמש בארמ ובלשונות אחרות כלשון יום יום, מעידים שנויי הנקוד והעדויות שבספרות המדקדקים והפרשנים.

הנקוד שבספרינו מביא אך במקומות בודדים ר דגושה, כגון: בעבור הרעבה (ש"א א ו), הראיתם אשר בחר בו יי' (שם י כד), הראיתם האיש העלה הזה (שם יז כה), לא כרת שרך (יחזק' יו ד), מרת נפשו (משלי יד י). וגם בסבת דחיק: מענה רך ישיב חמה (שם יה א), אל תאמר אשלמה רע (שם כ כה), ובגלל אתי מרחיק: ואל תעש לו מאומה רע (ירמי' לט יב), מחצת ראש (חבק' ג יג). לא ינקה רע (משלי יא כא). ר דגושה נבדלת מן הר' הרגילה גם בדברי ס' יצירה, המונה גם ר' (בגד כפרת) עם האותיות המבטאות במבטא כפול, קשה או רפה: שבע כפולות בגד כפר"ת מתנהגות בשתי לשונות בּ ב גּ ג דּ ד כּ כ פּ פ רּ ר תּ ת תבנית רך וקשה גבור וחלש (יצירה ד ג, אוצר מדרשים, 240). וכנראה היה הבדל מבטאם כהבדל הrh הרומית מן ῥ היונ' המעתקת ברומית rh, כדגמת ההגאים המנושפים ph, th וכו' על יד p, t וכו'.

ובעל דקדוקי הטעמים (סעיף 7) מאריך לדבר בסימן ריש אשר יצא בדגש ואשר יצא ברפי. ולפ' דבריו אין ר רפה אלא כשהיא בשוא לפני אותיות נ ל ואחריהן, או בבואה אחר ז ס ש צ, או אחר ד ת ט, כשאותיות אלו או ר הן בשוא, כגון גרני, ערלי, נראה, לרצונכם; עזרנו, ישראל, מצרים, מזרעו, סרעפותיו, צרפת; הדריכני, התרועעה, מטרות; דרכמונים, תרקיע, טרפי, „ושאר הריש שבמקרא דגש כלו". וכן פרש רסע"ג בפרושו לספר יצירה. ומעין זה האפודי (פרק לא, עמ' 171): הריש תמיד בשתהיה ראשונה במלה היא נקראת ד ג ו ש ה וכן כשיבא עליה אחת מאותיות מ ש ה ו כ ל ב ובזולת זה היא רפויה זולתי מתי מספר כמו לא כרת שרך שתי הרישין דגושות וכו' ולפי השרש והעיקר הזה טעו והטעו כל הקוראים בראשית ברא ה ר י ש ר פ ו י ה כריש ברכה וקריאתה המחויבת כריש כל העם ברעה שהוא קול מורגש ולפי שראיתי כלל האנשים קוראים כל בראשית ומראשית שבכתיב ה ר י ש ד ג ו ש ה כמו בראשית ממלכת צדקיהו, מראשית השנה וזולתם וזה לבדו יקראו הריש רפויה אמרתי שאין זה במקרה וטעות אבל הוא מקובל מהקדמונים ומכ' ד וכו' ע"כ. אך בעל הורית הקורא (דרנבורג, 81) כותב: ודע שיש לבני ארץ ישראל באות ריש דרך אחרת ביציאתו, פעם מחזקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם ואינו מצוי אצלנו וכו' ובמקום אחר (עמ' 138): כבר אמרנו שאין אנו צריכין לכתוב סימן ריש בדגש ורפי שאינו ידוע אצלנו והוא לבני ארץ ישראל לבדם אע"פ כן ראיתי לכתבו וכו', ע"כ. וכתב אבוסהל דונש בן תמים (פי' יצירה, עמ' כא): ואמנם שאר האומה ידעוהו על דרך ספור לא בטבע, כי הוצאת הרי"ש הדגושה והקמצין הוא בהם כפי הראוי וירשוה בטבע ואינה בזולתו. וריב"ג (ספר הרקמה שער ג): ולריש גם כן ענינים מתיחדים בתקונם אנשי טבריה כי הם הצחים בלשון מכל העברים. ורד"ק (מכלול לא, ליק, סא:): וקריאת הרי"ש רפה ודגושה לא שמענו. ועי' בדגמאות המובאות בערך ריש [1]). והשבעים כותבים אף למשל Ἀῤῥάν, Χαῤῥάν, Σαῤῥά, במקום הרן, חרן, שרה.

במבטא המאחרים יש שנשמעה ר כ.ו ע' ערבית שנכתבה באות עברית ג'. ואמר המשורר: בקש לדבר רע ואמר לי גע וכו', חפץ אמור סורה ואמר סוגה (ר"ש הנגיד, היה לבי עלג) (והעיר על כך המחבר בשולי Gesenius).

ר באה בעבר' כאות שרשית בלבד. בהיותה מסמנת אחד מן ההגאים השוטפים (למנר) יש שהיא מתחלפת בפרט בלמד ונון, אף בשע"פ, כגון נבוכדנצר במקום נבוכדרצר. ועי' בערכי האותיות האלה. לפעמים נולדת ר במבטא על ידי השתנות אחד החלקים שבהגה כפול, כגון כרסם מן כסם, פרנס (עי' שם הערות) מן פנס, שרביט מן שבט, וכן בארמ' אף דרמשק במקום דמשק.

במספרים מסמנת אות ר מספר מאתים, כגון רמ"ח = 248, תרי"ג = 613, ועוד.

ר', ר"ת, רבי, גם בצרופים כגון רש"י, ראב"ע, רמב"ם וכדו'.

---

[1]) [ועי' ד. ילין, דקדוק הלשון העברית עמ' 26 סגל, יסודי הפונטיקה; טורטשינר, לשוננו כרך ח; עמ' 293—306.]

א. ראה [1], ממנו *הראה, *הראות, מראה, מראה, *מראות, *מראי, *מראית, א. ראה, א. ראת, **ב.** ראה, ראוה, ראוי, ראות, א. ראי, ב. *ראי, א. ראי, *ראיה, *ראית, *ראיון, *ראיון, ***ראינוע, ראית.

ב. ראה [2], ממנו ב. ראה, כ. *ראי.

ג. ראה [3], ממנו ג. ראה, ראה.

א. ראה [4], פ"י, ראיתי, ראיתי, ראיתיה, ראיתיו, ראיתיה ראית, ראתה, ראיתה, ראית, ראיתני, ראה, ראה, ראם, ראתה, ראתה, ראהה, ראינו, ראיתם, ראיתן, ראו, ראוני, ראוך, ראוה, ראה, רואה, ראה, ראי, ראני, ראנו, ראים, ראי, ראי, ראיך, ראיך, ראיו, ראיה, ראיהם, ראה, ראות, ראת, ראה, ראה, ראו, ראות, ראת, ראותי, ראתי, ראתך, ראותך, ראתו, ראותו, ראתה, ראותה, ראתכם, ראתם, ראותם, ראה, ראי, ראו, ראינה, אראה, ארא, אראך, אראך, אראנו, אראם, תראה, תראה, תראה, תרא, תראני, תראנו, תראי, יראה, ירא, וירא, יראני, יראני, יראהו, יראה, יראנה, יראם, תראה, תרא, תראני, תראני, תראהו, נראה, נראהו, תראו, תראני, יראו, יראון, יראוני, יראהו, יראוהו, יראוה, תראינה, — א) ראה האדם דבר שבמציאות, ראה אדם, בעל חיים, צמח וכדו', ראה מעשה שנעשה, תפש אותו בעינים, חזה, צפה אותו, sehen; voir; to see: ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו וכו' (בראש' כד ל). ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו' (שם כט י). וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ (שם לד ב). והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם (שם מה יג). ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (שמות ב ו). הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שם ד יד). וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ (שם י ה). ומלאו בתיך וכו' אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה (שם שם ו). לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שם שם כג). התיצבו וראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום (שם יד יג). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת (שם לב יט). וראה כל העם את עמוד הענן עמד פתח האהל (שם לג י). וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי' כי נורא הוא (שם לד י). ויראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה (שם שם לה). וגם ילדי הענק ראינו שם (במד' יג כח). ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם (שם כב מא). לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (שם כג יג). עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל וראיתה אתה ונאספת אל עמיך גם אתה (שם כז יב—יג). והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה (דבר' ג כח). כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי' אליכם בחרב (שם ד טו). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' והשתחוית להם (שם שם יט). ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות (שם יח טז). כי תצא למלחמה על איביך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם (שם כ א). וראית בשביה אשת יפת תאר (שם כא יא). וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה (שם כט כא). וכל ימי הזקנים וכו' אשר ראו את כל מעשה יי' הגדול אשר עשה לישראל (שפט' ב ז). ושמואל ראה את שאול (ש"א ט יז). ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם [1] אשר בחר בו יי' (שם י כד). ואני אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (שם יט ג). ויהי כראות איש האלהים אותה מנגד וכו' (מ"ב ד כה). ויהי כראות יהורם את יהוא וכו' (שם ט כב). ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו (שם כ טו; ישע' לט ד). לך העמד המצפה אשר יראה יגיד (ישע' כא ו).

---

1) [בערב' ראי a), וכן בכוש', בשבא' רא ובארמ' רק ש"ז רוא (דני' ב לא, ג כה; ועי' גס ריר הערות), ריוא. באשור' ובאוגרית' אין שרש כזה, ואף לא נמצא בכתבות הכנעניות. ונראה שנולד שרש זה מתוך מלת קריאה במשמ' הנה, שנמצאה בצורת ארי, הרי, ארום וכדו' אף בארמ', ושהפכה לצווי של פעל.]

2) [כמו ב. רעה, עי' שם ובהערות לערך א. ראה.]

3) [עי' בהערה לפעל ג. ראה.]

a) رأى

---

1) [ר דגושה, ועי' בערך ר.]

ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני (שם מז י). ובאו וראו את כבודי (שם סו יח). עד מתי אראה נס אשמעה קול שופר (ירמ' ד כא). ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר' ד י). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננת (תהל' ח ד). אם ראית גנב ותרץ עמו (שם נ יח). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צה ט). המה ראו מעשי יי' ונפלאותיו במצולה (שם קז כד). ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (משלי כו יב). אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יח). או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך [1]) הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (שם כב יא—יב). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (שם לח יז). הבאת אל אצרות שלג ואוצרות ברד תראה (שם שם כב). אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (קהל' ד ג). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (שם ה ז). —ובינ' פוע' מ"כ, ראי, ראיך, העומדים מסביב ורואים אותי, אותך וכו', המזדמנים לראות: ראיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו (ישע' יד טז). כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יי' (שם סא ט). ואתנך לאפר על הארץ לעיני כל ראיך (יחזק' כח יח). והיה כל ראיך ידוד ממך (נחו' ג ז). כל ראי ילעיגו לי (תהל' כב ח). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (שם לא יב). כגללו לנצח יאבד ראיו יאמרו איו (איוב כ ז). ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה (אסת' ב טו). — ראה מראה עינים: והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה (דבר' כח לד). והיו חייך תלאים לך מנגד וכו' מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (שם שם סז).—ראה בדבר: ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יי' (ש"א ו יט). אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע [2]) (ישע' לג טו). ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי (שם סו כד). וכל בני ישראל ראים ברדת האש (דהי"ב ז ג). — ראה ברעתו של פלוני, במותו, בצדקתו וכדו': ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי

קשת כי אמרה אל אראה במות הילד (בראש' כא טז). פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (שם מד לד). הרגני נא הרג וכו' ואל אראה ברעתי (במד' יא טו). יוציאני לאור אראה בצדקתו (מיכ' ז ט). בהכרת רשעים תראה (תהל' לז לד). ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים במפלתם יראו (משלי כט טז). כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו). — ראה לדבר, כמו ראה את הדבר: כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים ויי' יראה ללבב (ש"א טז ז). יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל' סד ו). — ראה כאלה, ראה כהנה: והנה שבע פרות אחרות וכו' לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יט). מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ישע' סו ח). — וכאשר שמע כן ראה: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי' צבאות (תהל' מח ט). —וראה האלהים דבר או מעשה, במשמ' זו, כאלו בעינים: וירד יי' לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (בראש' יא ה). כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך (שם לא יב). והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עליכם (שמות יב יג). ועבר יי' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזת (שם שם כג). ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא (שם לב ט; דבר' ט יג). כי אמרים אין יי' ראה אתנו עזב יי' את הארץ (יחזק' ח יב). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (תהל' י יא). אדני כמה תראה השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי (שם לה יז). כי רם יי' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע (שם קלח ו). — וראו עיני האדם, ראתה עינו, ראה בעיניו, במשמ' ראה בעצמו ולא אחר: והנה עיניכם ראת ועיני אחי בנימין (בראש' מה יב). פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך (דבר' ד ט). המסת הגדלת אשר ראו עיניך (שם ז יט). את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך (שם י כא). ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו (שם כא ז). בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום (שם כח לב). ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות (ש"ב כד ג). ברוך יי' אלהי ישראל אשר נתן היום

---

[1]) [הכונה בשאלה: או לא תראה את החשך ואת שפעת המים בעבים אשר תכסך?]

[2]) [השוה מראות רע (חבק' א יג), מראות שוא (תהל' קיט לז).]

ישב על כסאו ועיני ראות (מ״א א מח). הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל (מ״ב ז ב). והיו עיניך ראות את מוריך (ישע׳ ל כ). הנני נתנך למגור לך ולכל אהביך ונפלו בחרב איביהם ועיניך ראות (ירמ׳ כ ד). כי נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו (שם מב ב). כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך (משלי כה ז). ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איו׳ יג א). בצורות יארים בקע וכל יקר ראתה עינו (שם כח י). ויתנם לזועה לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם (דהי״ב כט ח). — וראו עיניו את עיני פלוני: כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועיניו את עינו [1]) תראינה (ירמ׳ לב ד). ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו את פיך ידבר (שם לד ג). — וראה לעין, במשמ׳ זו: פניו יכסה יען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ (יחזק׳ יב יב). — וראו עין בעין, באותו משמ׳: כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון (ישע׳ נב ח). — וצרוף, עיניך הרואות: עיניך הראת את כל אשר עשה יי׳ אלהיכם לשני המלכים האלה (דבר׳ ג כא). עיניכם הראות את אשר עשה יי׳ בבעל פעור (שם ד ג). כי עיניכם הראת את כל מעשה יי׳ הגדל אשר עשה (שם יא ז). — ובלי הזכרת האדם הרואה, ראתה העין, שבעה העין לראות: ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישע׳ סד ג). אזן שמעת ועין ראה יי׳ עשה גם שניהם (משלי כ יב). כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני (איו׳ כט יא). לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל׳ א ח). — וראו עיני האלהים: גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו (תהל׳ קלט טז). — ובלי השלמה, ראה, במשמ׳ ראה את הדברים, את הנעשה: והוא עד או ראה או ידע (ויקר׳ ה א). והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת (שפט׳ יט ל). ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי וכו׳ (מ״ב ב יב). הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה (שם שם יט). כי אמרו עזב יי׳ את הארץ ואין יי׳ ראה (יחזק׳ ט ט). ראתה כי אתה עמל וכעס תביט (תהל׳ י יד). העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה (איו׳ י ד).

[1]) [עֵינָיו קרי.]

— הראות במשמ׳ העינים הרואות: ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב ג). — ובצרוף, אין רואה: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה אין ראה (שמות כב ט). — בלא ראות, מבלי שראה מה שעשה: או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו (במדי׳ לה כג). — לבלתי ראה: הוי על הנביאים הנבלים אשר הלכים אחר רוחם ולבלתי ראו (יחזק׳ יג ג). — ובהשאלה, ראה הים, ראתה הארץ: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ (תהל׳ צז ד). הים ראה וינס הירדן יסב לאחור (שם קיד ג). — ועם משפט טפל הפותח במלת הקשור כי ובא כמשא לפעל ראה: כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה (ברא׳ לח יד). כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים (ש״א יג יא). ובני עמון ראו כי נס ארם (ש״ב י יד). הראיתם [1]) כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ״ב ו לב). ויהי כראותם כי רב הכסף בארון וכו׳ (שם יב יא). — ובמלת אשר בשמוש זה: וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו (ש״א יח טו). — ועם משפט עקרי הפותח במלה והנה: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (ברא׳ יח ב). וישא עיניו וירא והנה גמלים באים (שם כד סג). וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (שם כו ח). וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור (ויקר׳ יג ח). וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן (שם שם י). ויראו והנה עם נבאים נבא (ש״א י י). ועי׳ הִנֵּה. — וראה והִנֵּה אם: וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו וכו׳ (שפט׳ כא כא). — ובשלילה, ראה ואין: וארא ואין איש ומאלה ואין יועץ (ישע׳ מא כח). ועי׳ אַיִן. — ועם משפט שאלה או זִקָה, ראה הֲ, ראם אִם, ראה אֵי, ראה אשר עשה פלוני: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שמות יט ד). ועתה ראה אי חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשתו (ש״א כו טז). כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו

[1]) [ר דגושה.]

את אשר עשיתי לו (ירמ' ז יב). שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (שם ל ו). יי' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (תהל' יד ב; נג ג). לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים (שה"ש ו יא). — ובלי מלת קשור, ראה עשה פלוני, ראה מה שעשה פלוני: מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שפט' ט מח). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל' מט יא). כי ראתה גוים באו מקדשה (איכ' א י). — ועם בינ', ראה את ראובן בא, עושה וכדו': ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק (ברא' כא ט). וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו (שמות ב יא). וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שם יד ל). כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וכו' (שם כג ה). וירא את ישראל שכן לשבטיו (במד' כד ב). וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש"א יט כ). ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו יו). וירא אשה רחצת מעל הגג (שם יא ב). וירא הצפה איש אחר רץ (שם יח כו). ויראו את הנבלה משלכת בדרך ואת האריה עמד אצל הנבלה (מ"א יג כה). אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה (מ"ב ב י). וראה את החרב באה על הארץ (יחזק' לג ג). למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם (דני' א י). — ובהקדמת שם העצם או הכנוי, ראה את פלוני כי עשה, ראה אותו כי הוא טוב, ראה אותו והנה הוא, במשמ' ראה כי עשה פלוני, כי פלוני טוב, ראה והנהו טוב וכדו': וירא אלהים את האור כי טוב (ברא' א ד). וירא אלהים כי טוב (שם שם יג). וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שם שם לא). וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה (שם ו יב). וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (שם יג י). וירא אתם והנם זעפים (שם מ ו). וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו (שם מב כז). ותרא אתו כי טוב הוא (שמות ב ב). וירא משה את העם כי פרע הוא (שם לב כה). כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד (שפט' יח ט). אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג לא). אל תראני שאני שחרחרת ששזפתני השמש (שה"ש א ו). — וגם בשנוי המשא הדקדוקי: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום (ברא' לא ב). ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם (שם שם ה). — ובשנוי הנושא במשפט: וירא משה את המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יי' כן עשו (שמות לט מג). — ובצרופים עם פעלים אחרים מקבילים, לפני ראה ואחריו, נשא עיניו וראה, פקח עיניו וראה, הביט וראה וכדו': שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה (ברא' יג יד). וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (שם יח ב). וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (שם כב ד). וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים (שם לג ה). התיצבו וראו את ישועת יי' (שמות יד יג). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' (דבר' ד יט). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו (ש"א יז מב). הטה יי' אזנך ושמע פקח יי' עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב (מ"ב יט יו; ישע' לז יז). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישע' מ כו). ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי (שם סו כד). ראה יי' והביטה למי עוללת כה (איכ' ב כ). עד ישקיף וירא יי' משמים (שם ג נ). הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו וכו' (דני' ט יח). התיצבו עמדו וראו את ישועת יי' עמכם (דה"ב כ יז). ועי' לקמן ובערכים נשא, א. עין, פקח. — ובצרוף, ראה פלוני (דבר) (ו)עשה כך וכך, במשמ' כאשר ראה (דבר) עשה כך: וירא וירץ לקראתם מפתח האהל (ברא' יח ב). וירא לוט ויקם לקראתם (שם יט א). וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד). וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם (ויקר' ט כד). וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי' (במד' טו לט). לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם (דבר' כב א). לא תראה את חמור אחיך או את שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם (שם שם ד). ראית ותשמח (ש"א יט ה). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישע' מט ז). אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך (שם ס ה). וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (שם סו יד). אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה (יחזק' לב לא). ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם (תהל' סט לג). ויראו שנאי ויבשו (שם פו יז). יראו ישרים וישמחו (שם קז מב). ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם (שם קט כה).

רשע יֵרָאֶה וכעס (שם קיב י). פן יִרְאֶה יי׳ ורע בעיניו (משלי כד יח). רָאוּנִי נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איוב כט ח). — וכפרט עם פעלי הפחד ראה (ו)ירא [1], ראה ונס וכדו׳, במשמ׳ כשאך ראה מיד ירא, נס וכדו׳: ואחזיה מלך יהודה רָאָה וינס דרך בית הגן (מ״ב ט כז). רָאוּ איים וייראו קצות הארץ יחרדו (ישע׳ מא ה). וְתֵרֶא איבתי ותכסה בושה (מיכ׳ ז י). רָאוּךָ יחילו הרים זרם מים עבר (חבק׳ ג י). תֵּרֶא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד (זכר׳ ט ה). המה רָאוּ כן תמהו נבהלו נחפזו (תהל׳ מח ו). רָאוּךָ מים אלהים רָאוּךָ מים יחילו אף ירגזו תהמות (שם עז יז). רָאֲתָה ותחל הארץ (שם צז ד). הים רָאָה וינס (שם קיד ג). תִּרְאוּ חתת ותיראו (איוב ו כא). — וראה, ראה בעיניו, במשמ׳ יכֹל לראות, ג״א היה עִוֵּר וכדו׳, גם על אלילים דוממים: ותכהין עיניו מֵרְאֹת (ברא׳ כז א). ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יִרְאוּן ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן (דבר׳ ד כח). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תִּרְאֶינָה (ישע׳ כט יח). כי טח מֵרְאוֹת עיניהם מהשכיל לבתם (שם מד יח). עינים להם לִרְאוֹת ולא רָאוּ אזנים להם לשמע ולא שמעו (יחזק׳ יב ב). תחשכנה עיניהם מֵרְאוֹת (תהל׳ סט כד). עינים להם ולא יִרְאוּ (שם קטו ה). — והביט לראות, במשמ׳ זו: החרשים שמעו והעורים הביטו לִרְאוֹת (ישע׳ מב יח). — ובשמוש זה לא יכל לראות, נִתְעַוֵּר: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לִרְאוֹת (ברא׳ מח י). ועיניו החלו כהות לא יוכל לִרְאוֹת (ש״א ג ב). ועיניו קמה ולא יכול לִרְאוֹת (שם ד יט). השיגוני עונתי ולא יכלתי לִרְאוֹת (תהל׳ מ יג). — וראה את פלוני, ראה פניו [2], במשמ׳ בא לראותו, בא לפניו: אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אֶרְאֶה פניו אולי ישא פני (ברא׳ לב כא). לא תִרְאוּ פני בלתי אחיכם אתכם (שם מג ג). לא תספון לִרְאוֹת פני (שם מד כג). כי לא נוכל לִרְאוֹת פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (שם שם כו). ויאמר לו פרעה וכו׳ אל תסף רְאוֹת פני כי ביום רְאֹתְךָ פני תמות ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד רְאוֹת פניך (שמות י כח–כט). אמלטה נא וְאֶרְאֶה את אחי (ש״א כ כט). לא תִרְאֶה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול בבואך לִרְאוֹת את פני (ש״ב ג יג). ויאמר המלך יסב אל ביתו ופני לא יִרְאֶה ויסב אבשלום אל ביתו ופני המלך לא רָאָה (שם יד כד). ועתה אֶרְאֶה פני המלך ואם יש בי עון והמיתני (שם שם לב). ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה ירד לִרְאוֹת את יורם בן אחאב ביזרעאל כי חלה הוא (מ״ב ח כט; ומעין זה שם ט יז). איבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו ואם בא לִרְאוֹת שוא ידבר לבו יקבץ און לו יצא לחוץ ידבר (תהל׳ מא ו–ז). —וביחו׳ רֹאֵי פני המלך, הבאים לפניו: ומן העיר לקח סריס אחד וכו׳ וחמשה אנשים מֵרֹאֵי פני המלך אשר נמצאו בעיר (מ״ב כה יט). שבעת שרי פרס ומדי רֹאֵי פני המלך הישבים ראשנה במלכות (אסתר א יד). —וראה פני אלהים, וראה פני אדם כראות פני אלהים: כי על כן רָאִיתִי פניך כִּרְאֹת פני אלהים ותרצני (ברא׳ לג י). — וראה האדם, ראו עיניו וכדו׳, אלהים, מראות אלהים ומלאכים ורוחות וכדו׳, גם בנבואה ובחזון החלום: הגם הלם רָאִיתִי אחרי ראי (ברא׳ יו יג). וָאֵרֶא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד וכו׳ (שם מא כב). ובקר וּרְאִיתֶם את כבוד יי׳ (שמות יו ז). פן יהרסו אל יי׳ לִרְאוֹת (שם יט כא). לא תוכל לִרְאוֹת את פני (שם לג כ). והסירתי את כפי וְרָאִיתָ את אחרי ופני לא יראו (שם שם כג). ויגל יי׳ את עיני בלעם וַיַּרְא את מלאך יי׳ נצב בדרך (במד׳ כב לא). וישא עיניו וַיַּרְא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו (יהוש׳ ה יג). אלהים רָאִיתִי עלים מן הארץ (ש״א כח יג). ויאמר דוד אל יי׳ בִּרְאֹתוֹ את המלאך המכה בעם וכו׳ (ש״ב כד יז). ויפקח יי׳ את עיני הנער וַיַּרְא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע (מ״ב ו יז). ויפקח יי׳ את עיניהם וַיִּרְאוּ והנה בתוך שמרון (שם שם כ). בשנת מות המלך עזיהו וָאֶרְאֶה את אדני ישב על כסא רם ונשא (ישע׳ ו א). כי את המלך יי׳ צבאות ראו עיני (שם שם ה). ויהי דבר יי׳ אלי לאמר מה אתה רֹאֶה ירמיהו ואמר מקל שקד אני רֹאֶה ויאמר יי׳ אלי היטבת לִרְאוֹת (ירמ׳ א יא–יב). רָאִיתִי את

---

1) [והש׳ה: שמעו עמים ירגזון (שמות טו יד).]

2) [כן גם באשור׳ אמר פָּנ, דָּגָל פָּנ, במשמ׳ זז. הכהן משמוש זה כתובים כגון וְרָאוּ בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה (שמות לד לה) ועוד, שהכונה לראית הפנים ממש, או כגון רָאֹה פניך (ו״א את עצמך) לא פללתי (ברא׳ מח יא); ועי׳ נִפְע׳.]

הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים והנה רעשים וכו׳ ראיתי והנה אין האדם וכו׳ (סס ד כג–כה). נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזק׳ א א). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (סס סס ד). וארא כעין חשמל וכו׳ (סס סס כז). כמראה אשר ראיתי בבקעה (סס ח ד). הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך (סס סס יב). וכמראה המראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר (סס מג ג). זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). ראיתי את יי׳ נצב על המזבח (עמו׳ ט א). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם (זכר׳ א ח). ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה (סס ד ב). אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר (איו׳ יט כז). לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך (סס מב ה). ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה וכו׳ ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל וכו׳ (דני׳ ח ב–ג). — ועי׳ ראָה.— ובהדגשה, ראה האדם אלהים או מלאך פנים אל פנים: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (ברא׳ לב לא). כי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שפט׳ ו כב). — וראתה בהמה מלאך אלהים: ותרא האתון את מלאך יי׳ נצב בדרך (במד׳ כב כג)׳ ותראני האתון (סס סס לג).—וראה שמש, ראה אור [1], ראה חיים, במשמ׳ חיה: או כנפל טמון לא אהיה כעללים לא ראו אור (איו׳ ג טז). גם שמש לא ראה (הנפל) ולא ידע (קהל׳ ו ה). ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי הבלך (סס ט ט). — ועי׳ אור, חיים. — ובנגוד לכך ראה שחת, ראה מות, מת: כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידיך לראות שחת (תהל׳ טז י). ויחי עוד לנצח לא יראה השחת (סס מט י). מי גבר יחיה ולא יראה מות (סס פט מט). — וראה האדם, ראתה עינו טוב, טובה, בטוב, זכה לטוב, חי באשר [2] ובנגוד לזה ראה עמל, חי ברע, erleben; éprouver; to live to see: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (ירמ׳ כ יח). לא יהיה לו

1) [וכן באשור׳ נור אמר, ועי׳ גם חזה שמש במשמ׳ זו.]

2) [ואמנם אפשר שנתערב כאן שמושו של א. ראה עם זה של ג. ראה במשמ׳ רוה, שבע. ועי׳ ערך זה.]

איש יושב בתוך העם הזה ולא יראה בטוב אשר אני עשה לעמי (סס כט לב). לולא האמנתי לראות בטוב יי׳ בארץ חיים (תהל׳ כז יג). מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב (סס לד יג). וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא (קהל׳ ג יג). יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש (סס ה יז). ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה (סס ו ו). — וראה בטובו, בטובתו של אחר: לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך (תהל׳ קו ה). וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך (סס קכח ה).—ראה כי בא טוב וכדו׳: והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב וכו׳ והיה כעץ שתול על מים ולא יראה [1]) כי יבא חם (ירמ׳ יז ו–ח). — וראה בפלוני, במעשה פלוני, התכ״ל לראות מה שעשה: ותצא דינה בת לאה וכו׳ לראות בבנות הארץ (ברא׳ לד א). כשלשת אלפים איש ואשה הראים בשחוק שמשון (שפט׳ טז כז). לכה אתי וראה בקנאתי ליי׳ (מ״ב י טז). המה יביטו יראו בי (תהל׳ כב יח). צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו (שה״ש ג יא). — וראה במה שיהיה אחריו: כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (קהל׳ ג כב). — וראה בנים, ראה זרע, זכה לבנים: יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי׳ בידו יצלח (ישעי׳ נג י). — וראה בנים לבנו, זכה לבני בנים: וירא יוסף לאפרים בני שלשים (ברא׳ נ כג). וראה בנים לבניך (תהל׳ קכח ו). — וראה האדם, ראתה עינו בפלוני [2], במשמ׳ זכה לראות במפלתו, שמח לאידו: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עבד׳ א יב). עיני תראינה [3]) בה (באויבתי) עתה תהיה למרמס כטיט חוצות (מיכ׳ ז י). וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עינינו (תהל׳ לה כא). כי מכל צרה הצילני ובאיבי ראתה עיני (סס נד ט). סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (סס קיב ח). יי׳ לי בעזרי ואני אראה בשנאי (סס קיח ז). אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו (איכ׳ ב טז). — וראה האלהים את צרת האדם, את דמעתו, את עניו, בעניו, ובא

1) [כך קרי, הכתיב: י ר א.]

2) [גם דזה בא במשמ׳ זו.]

3) [הנון בדגש.]

לעזרתו: כי ראה יי׳ בעניי (ברא׳ כט לב). את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים (שם לא מב). ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים (שמות ג ז). כי פקד יי׳ את בני ישראל וכי ראה את ענים (שם ד לא). אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך וכו׳ (ש״א א יא). כי ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד (מ״ב יד כו). שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך (שם כ ה; ישע׳ לח ה). אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי (תהל׳ לא ח). — וראה דבר במשמ׳ ראה שיש דבר, מצא אותו: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במד׳ כג כא). ולא יראה בך ערות דבר (דבר׳ כג יה). בלע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (שם נה י). — וראה האדם דבר שיבא, חזה אותו מראש, vorhersehen ; prévoir ; to foresee : אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (במד׳ כד יז). ערום ראה רעה ויסתר (משלי כב ג). — ועם משפט המשא, ראה כי יבא יומו וכדו׳ : אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (תהל׳ לז יג). כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת׳ ז ז). —וראה פלוני אדם או דבר כזה או כזה, נדמה לו הדבר כזה או כזה: את צל ההרים אתה ראה כאנשים (שפט׳ ט לו). אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (ש״ב יח כז). כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הוש׳ ט י). ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה [1] יי׳ אלהים (דהי״א יז יז). — ומה אתם רואים אותו, כיצד הוא נדמה לכם : ומה אתם ראים אתו עתה הלא כמהו כאין בעיניכם (חגי׳ ב ג). —וראה את פלוני ערף ולא פנים, פנה ערף לפלוני : ערף ולא פנים אראם ביום אידם (ירמ׳ יח יז). — וראה את פלוני צדיק, מצא שהוא צדיק : כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (ברא׳ ז א).—וראה את פלוני ברע: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שמות ה יט). — וראה מפלוני ועשה וכדו׳, במשמ׳ למד (לעשות) : ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה (שם ד כא). ממני תראו וכן תעשו (שפט׳ ז יז). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם (משלי ו ו). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). — ב) ראה הכהן את הנגע, את המצרע וכדו׳, הביט עליו יפה ובדק אותו, beschauen, prüfen ; examiner ; to view, examine : אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו (ברא׳ לט כג). וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן וכו׳ וראהו הכהן וטמא אתו וכו׳ וראהו הכהן ביום השביעי וכו׳ (ויקר׳ יג ג–ה). ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע וכו׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית וראה את הנגע והנה הנגע בקירת הבית וכו׳ (שם יד לו–לז). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה (במד׳ יג יח). כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל וכו׳ (שם לב ח–ט). וישלח יהושע וכו׳ שנים אנשים מרגלים חרש לאמר . לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהוש׳ ב א). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה (מ״א ט יב). — וראה האל את החכמה וספר אותה : אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איו׳ כח כז).—וראה כליות ולב, בדק ובחן אותם : ויי׳ צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב (ירמ׳ כ יב). — וראה ההוזה בכבד, בדק אותו כדי לקסם קסם על פיו : קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחז׳ כא כו). — וראה בעבים, במשמ׳ זו : שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (קהל׳ יא ד). — וראה את שלום פלוני : לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר (ברא׳ לז יד). — ובמשמ׳ הביט אל דבר בכלל : עשה לך שרף ושים אתו על נס והיה כל הנשוך וראה [1] אתו וחי (במד׳ כא ח). — ג) וראה במשמ׳ משאלת להשגת חושים אחרים, הרגיש, שמע, טעם וכדו׳ : וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידים ואת

---

[1] [אמנם אין וראיתני כתור האדם המעלה אלא נסחה אחרת שבמקומה בש״ב (ז יט) : וזאת תורת האדם ; ומשתי הנסחאות יחד יש לבקש את הנסח המקורי, שהוא כנראה (עי׳ טורטשינר, ספר היובל למרטי, עמ׳ 275) : וזאת יתרת הרם (או : הרמה) מעלה, כלומר : וזאת גדלה יתרה שנתת לי.]

[1] [בפסוק שלאחריו : והביט אל נחש הנחשת וחי.]

קול השפר (שמות כ יח). אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם שם כב). ותמונה אינכם ראים זולתי קול (דברי ד יב). חמותי ראיתי אור (ישע' מד יו). הלא ראית מה העם הזה דברו וכו' (ירמ' לג כד). כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה (קהל' ח יו). — ובמשמ' הכיר, חשב, ידע, הבין, נוכח, ראה לבו של אדם: ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (ברא' ב יט). ראו ראינו כי היה יי' עמך (שם כו כח). וירא שר האפים כי טוב פתר (שם מ יו). וירא בלעם כי טוב בעיני יי' לברך את ישראל (במד' כד א). כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט (מ"א ג כח). אולי יראו כי בית מרי המה (יחזק' יב ג). ואצפה לראות מה ידבר בי (חבק' ב א). למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר' ב ו). וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים (איו' לב ה). ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהל' א יו). עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם וכו' (שם ב ג). ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות וכו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות (שם שם יב–יג). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו (שם ג כב). ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי (אסת' ג ד). —ובצרוף ראה וידע וכדו' במשמ' זו: האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע (דברי לג ט). לכי נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו (ש"א כג כב). יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי' עשתה זאת (ישעי' מא כ). כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ (קהל' ח יו). — וראה, ראה לו, במשמ' הבית ובחר [1]), ausersehen; choisir; to choose: אלהים יראה לו השה לעלה (ברא' כב ח). ועתה ירא [1]) פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים (שם מא לג). וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון (דברי לג כא). וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). כי ראיתי בבניו לי מלך (שם יו א). ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאותם אליו (שם שם יז). ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש"ב כד כב). — וראה ישר, במשמ' זו: שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום (תהל' לז לז). — וראה את פלוני או דבר לדבר, מצא אותו ראוי לדבר: אפרים כאשר ראיתי לצור [1]) שתולה בנוה ואפרים להוציא אל הורג בניו (הוש' ט יג). — וראה האדם לעשות כך או כך, עשה כאשר ראה: ובאשר תראה עשה עם עבדיך (דני' א יג). — ראה סבה לעשות כך, על ככה, מצא דבר ראוי לעשותו: מה ראית כי עשית את הדבר הזה (ברא' כ י). ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם (אסת' ט כו). ועי' ראוי. — ולווי, ראה, ראו במשמ' דע, שים לב, הנה: ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי' (ברא' כז כז). ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים (שם מא מא). ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א). ראו כי יי' נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (שם יו כט). ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור (שם לא ב). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה (שם לג יב). ראה נתתי לפניכם את הארץ (דברי א ח). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים (שם ד ה). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר (יהוש' ח ד). ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה (שם כג ד). ראי שמעתי בקולך ואשא פניך (ש"א כה לה). ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש"ב ז ב). ראו אנכי מתמהמה בעברות המדבר (שם יה כח). ראה כי פקודיך אהבתי (תהל' קיט קנט). ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה נתן האלהים וכו' (קהל' ז יד). ראה זה מצאתי אמרה קהלת (שם שם כז). לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים (שם שם כט). — דע וראה, דעו וראו במשמ' זו: ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי' (ש"א יב יז). גשו הלם כל פנות העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום (שם יד לח). כי בכרתי את

---

[1]) [השוה חזה בשמוש זה: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וכו' ושמת עליהם שרי אלפים וכו' (שמות יח כא), ועל יד זה ויבחר משה אנשי חיל וכו' (שם שם כה).]

[2]) [ס"א יֵרָא.]

[1]) [כאמור בהערה 3) בעמ' 5438 בא כאן צור במשמ' נצר הדקל, וגם אשר כנראה במשמ' שתיל עץ, והכונה ביותר דיוק: אפרים הוא כשתיל עץ, מצאתיה ראויה לשמש נצר לדקל, שתולת בנוה, במדבר, ובניה יצאו להרג.]

כנף מעילך ולא הרגתיך דע וּרְאֵה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך (שם כד יח). ועתה דעִי וּרְאִי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו (שם כה יז). דעו נא וּרְאוּ כי רעת זה מבקש (מ"א כ ז). לך התחזק ודע וּרְאֵה את אשר תעשה (שם שם כב). כי אך דעו נא וּרְאוּ כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה ז). ודעי וּרְאִי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך (ירמ' ב יט). — רְאֵה גם רְאֵה: ואבי רְאֵה גם רְאֵה את כנף מעילך בידי (ש"א כד יח). — וְרָאָה בין פלוני לפלוני, ראה והכיר את ההבדל ביניהם: ושבתם וּרְאִיתֶם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא' ג יח). — ובינ' פעו', רָאוּי במשמ' נבחר, auserwählt; choisi; chosen: ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה ואת שבע הנערות הָרְאֻיוֹת לתת לה מבית המלך (אסת' ב ט). ועי' רָאוּי. — וראה את פלוני, מצא אותו רָאוּי: לכן יראוהו אנשים לא יִרְאֶה כל חכמי לב (איו' לז כד) [1]. — ואמר בן סירא: יחזקאל ראה מראה ויגד זני מרכבה (ב"ס גני' מט ח). — ובתו"מ: הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים וכו' (ברכ' ט א). הרואה את הים הגדול אומר וכו' (שם שם ב). אמר רבי חנינא סגן הכהנים, מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה וכו' והכ"א לא ראינו אינה ראיה (עדי' ב ב). כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו [2] (נגעי ב ה). אין אומרים למי שלא ראה את החדש שיבוא ויעיד אלא למי שראה (ר' אליעזר, תוספת' נדה א ה). ומלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינ' וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק (שמעון בן לוגה, ירוש' שקל' ה ב). וכיון שראו את השכינה הגביה עולל את ראשו (ר' יוסי הגלילי, שם סוט' ה ו). שלא ראת (השונמית) קרי על בגדיו (של אלישע) מימיו (שם סנה' י ב). עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב (ברכ' יז.). הרואה באר בחלום רואה שלום (ר' חנינא, שם נו:). הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר וכו' (ריב"ל, שם שם). הרואה קדירה בחלום וכו' הרואה ענבים בחלום וכו' הרואה תגלחת בחלום (שם שם). אוי לנו שראינוך בכך (תלמידי נחום איש גם זו, תעני' כא.). רבי, ראינוך ולא נמות (תלמידי חוני המעגל, שם כג.). ראית שאינו נוהג כשורה מניין שאתה רשאי להשתעבד בו (ב"מ עג:). הבא לקבל דברי חבירות, אם ראינוהו שנוהג בצינעה בתוך ביתו מקבלין אותו (בכורות ל:). מה ראה (אברהם), ראה ענן קשור בהר, אמר דומה שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם. אמר ליצחק, בני, רואה את מה שאני רואה, א"ל הין, אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה, אמרו לו לאו, אמר, הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים שבו לכם פה עם החמור (ר' לוי, מד"ר ברא"ש' נו). דוד בני, אפי' את מקימני כמה פעמים איני קם, ואימתי אני קם, לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים (שם שם עה). משה, אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות, אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי וכו' (ר' סימון, שם שמות ג). מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר (שם שם ל). ולפי שראתה (אשת מנוח) במלאך נקראת שמה הצללפוני וכו' (שם במדי י). פעם אחת עלה אלי אחד מן הדרום וראיתיו אדמוני ויפה עינים (שמעון הצדיק, שם שם). אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דור' אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו (ר' ברכיה, שם פה"ש, עד סיפוס). ראיתה מה עשה לי פלוני (פסיק' רב', ותאמר ליו', קמג). אומר לך דבר שראו עיני לא

---

1) [במ"א יב יו (וכעין זה דהי"ב י יו) כתוב: מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל עתה רְאֵה ביתך דוד, ע"כ. ואולי הכונה כפרוש רש"י ואחרים: רְאֵה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלך, וכדו'. ות"י, כען מלוך על אנש ביתך דוד, הוא אך תמצית הענין ולא תרגום המלים. אך השבעים תרגמו כאלו היה כתוב רְעֵה (βόσκε) ביתך. ואפשר אף זו, שלפנינו בטוי של גנאי המביע את הרעיון: בוז לביתך דוד, ובמובן זה יש אולי לגזור רְאֵה זה מן ב. רָאָה (וגם רעה) במשמ' לכלוך וטנפת.

הכתוב: קול יי' לעיר יקרא ותושיה יִרְאֶה שמך וכו' (מיכ' ו ט) לא מצא עדין פרוש המניח את הדעת, והשבעים תרגמו: καὶ σώσει φοβουμένους το ὄνομα αὐτοῦ, כאלו היה לפניהם הנוסח ויושיע יִרְאֵי שמו.]

2) [במקומו פרושו מלשון וראה הכהן את הנגע, ונוהג בספרות במשמ' אין האדם מכיר בחטאיו הוא. ועי' סוף ערך נֶגַע.]

מה ששמעו אזני (מדר' תהלים, דבר' כו יג, הופמן, 175). — *וצרוף בוא וְרָאֵה, צא וראה[1]), במשמ' בוא והתבונן, בוא וחשב ולמד וכדו': בא וראה מה המקום משיבו (מכי' מסכ' דפסחא, פתיח'). אמרת צא וראה אי זה חדש שיש בו חג האסיף ותקופת השנה יוצא בו וקרוי שביעי (שם שם א). בא וראה רפואתו של הקדוש ברוך הוא אינה כרפואת בשר ודם (שם מסכ' ב ה). בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום (שם מסכ' ד ב). אמרת צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל (שם שם ג). אמרת צא וראה מי קרוי חתן, תינוק או משה, הוי אומר תינוק (שם יתרו א). בא וראה מתן שכרן (של כבוד ה' וכבוד אב ואם) (שם בחדש ח). בא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם (שם נזיקין י). אמרת צא וראה איזו היא מלחמה שישראל נושעים בה ואין אחריה שעבוד (ספרי במד' עו). צא וראה מה הקב"ה השיבו (שם שם קלט). בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (ר"ש בן אלעזר, שבת יג.). צא וראה מה הצבור נוהג[2]) (בשם ריב"ל, ירוש' פאה ז ו). אמרת צא וראה איזוהי דרך מביאה את האדם לחיי העה"ב (מד"ר ברא' ע). אמרת צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין אתה מוצא אלא אתרוג (ר' אבא דעכו, שם שם טו). בא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים וכו' (ר' חייא, שם שם מה). בא וראה ענותנותו של הקב"ה וכו' (בן עזאי, תנחומ' בובר, בראשית ד). בא וראה למה אמר הקב"ה לנח שיעשה תיבה וכו' (שם שם לז). בא וראה כל הרשעים שלפני נח היו מולידים בן שבעים ובן שמונים שנה ובן מאה, ונח בן חמש מאות שנה הוליד (שם שם לט). — *ראה את הנולד, צפה את מה שיתהיה: איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם וכו' ר' שמעון אומר הרואה את הנולד (אבו' ב ט). איזהו חכם, הרואה את הנולד (תמיד לב.). — ובמשמ' נוכח לדעת: ורואין אנו שהדברים קל וחומר (כרית' ג ז). ורואה אני שהדברים ק"ו (שם שם ט). — ב"כ' *רוֹאֶה, כמו פִּקֵּחַ, שרואה בעיניו: (מסקל) מלפני הרואין ונותן לפני סומין (תוספת' ב"ק ב יג). דרך הרואין להלך באמצע והסומין מצדדין (שם שם). — *ורואה לְפָנִים במשמ' מכיר פנים, נושא פנים: משרבו הרואין לפנים[1]) בטל לא תכירו ופסק לא תגורו (שם סוט' יד ד). — *ובהשאלה על דבר דומם, רוֹאֶה פני החמה, גלוי לפני החמה, נמצא מעל לשטח הקרקע: כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ר' יוחנן, ב"ב פב.). — *ובהלכה, ראה את פלוני, את הדבר, את עצמו, כְּאִלּוּ, דִּמָּה אותו כאלו, דן אותו כאלו: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאלו הם תאנים (שביע' א ג). היתה של קש או של קנים רואין אותה כאלו היא של מתכת, עקומה רואין אותה כאלו היא פשוטה, עגולה רואין אותה כאלו היא מרובעת (עירובין א ה). בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים (פסח' י ה). פגם, רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת (כתוב' ג ז). (עד כמה תעבור הדלקה,) רואין אותה כאלו היא באמצע בית כור (ר' אלעזר בן עזריה, ב"ק ו ד). דם שנתערב במים אם יש בו מראה דם כשר נתערב ביין רואין אותו כאלו הוא מים (זבח' ח ו). ורואה את התחתונים למעלה כאלו הן מים (שם שם ט). ואם לא היו ראויות לראות (נדה) רואין אותן כאלו הן ראויות (נדה ט ד). האניסין שבים רואין אותן כאלו חוט מתוח עליהם מטורום אמנום ועד נחל מצרים (תוספת' תרומ' ב יב). רואין אותן (את הקציעות) כאלו פרודות (ר' אליעזר, שם שם ה יא). היתה אבן מרובעת רואין אותה כל שאילו תיחלק ויש בה ששה טפחים מצד זה וששה טפחים מצד זה וכו' נידונת כפסין (שם עירוב' ב א). רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (שם כלים ב"ק ד ב). רואין את הנסר שאם ינטל חספסל ויכול לעמוד בפני עצמו מציל (שם אהיל' ז ב). ספינה הבאה מרומי כמה מינין יש בה, את רואה אותה כאילו אחד

[1]) [וכן גם בארמ' שבתו"ם: תא חזי (גיטי כז.) איתא המי, פוק חזי, פוק חמי. השוה גם תא שמע, צא ולמד המצוי בתו"ם. ועי' בכר Exeg. Term. הלק א' וב', ערכים בוא, יצא, המי.]

[2]) [בבבלי (ברכ' מה., עירוב' יד:) בשם רב יוסף או אביי בארמ': פוק חזי מאי עמא דבר.]

[1]) [כך נכון בדפוס', ובהוצ' צוק"מ חסרה המלה לפנים.]

(ר' יונה, ירוש' דמאי ב א). על ארבעה את רואה רואה את הכותל כגמום (שם שבת יא ג). הכהו על ידו וקטעה אין רואין אותה כילו עושה מנה ביום אלא רואין אותו כילו חיגר יושב ושומר קישואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו (ר' ילחק, שם ב״ק ח ג). צלוחית של יין נסך שנפלה לחבית של מים ואח״כ נפלה לתוך בור של מים את רואה את היתר כמי שאינו (ר' יוחנן, שם ע״ז ה יא). כיון שאכלה חוה מפירותיו של אילן ראת עצמה כאילו לא ניזוקה (אדר״נ נוס' ב א). —*אראה בנחמה, לשון שבועה: אראה בנחמה אם לא ראיתיה שקשרו שערותיה בזנבי סוסיהם של ערביים (ר' אליעזר ברבי לדוק, מד״ר איכ' א, על אלה אני בוכיה, מעשה במרים בת בייתוס).—*ראה האיש קרי, ראתה האשה דם נדה, מצא בו קרי, ארע לו קרי, מצאה האשה בה דם, פרסה נדה: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו (את הפסח) בשביעי (פסח' ח ה). שומרת יום כנגד יום שוחטין עליה בשני שלה, ראתה[1]) שני ימים שוחטין עליה בשלישי (שם שם). היתה יושבת במטה ועסוקה בטהרות ופרשה וראתה[1]) דם היא טמאה וכולן טהורות (נדה א ג). איזו היא בתולה, כל שלא ראתה[1]) דם מימיה (שם שם ז). ראתה על חלוקה מן החגור ולמטה טמאה, מן החגור ולמעלה טהורה (שם ח א). הפסיקה שלש שעות וראת מטמאת מעת לעת (תוספת' שם א ט). ראת כתם ואחר כך ראת דם הרי זו חוששת משום זוב (ר' מאיר, שם שם ג ג). לבשה חמשה חלוקין הבדוקין לה וראת עליהן שלש טיפין לשלשה ימים או שראת כתם ואחר כך ראת שני ימים טמאין הרי זו חוששת משום זבת (שם שם ג ה). הרי שהיתה נישאת וראת דם בשעת תשמיש וכו, (שם שם ח א). בתולה לדמים כשראת ואחר כך נישאת (ירוש' שם א ג). ראת ראיות הרבה והפסיקה שלש עונות ואחר כך ראת (שם שם א ו). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות וראת ראיות (שם שם). ראת ראיה ראשונה ושנייה והפסיקה שלש עונות

1) [במשנה שבירוש': ראת, וראת.]

ולא ראת ואחר כך ראת בווסת ארוכה היא שתטמא מעת לעת וכו' (ר' יודן, שם שם). שלא ראה (יעקב אבינו) קרי מימיו (אביי, יבמ' עו.). — מה רָאָה פלוני לעשות כך וכך, מה רָאָה ועשה כך וכך, שעשה כך וכך[1]) במשמ' לאיזו תכלית, מאיזו סבה, עשה את המעשה, או נעשה בו המעשה: ועל בנותיך יהיו אומרים בנות גרושה הן, מה ראתה אמן של אלו להתגרש[2]) (נדר' ט ט). מה ראית לטמא כזית בשר הפורש מאבר מן החי (עדי' ו ג). מה ראה ר' מאיר לומר שחולצין במנעל (ר' יוסי, תוספת' יבמ' יב יא). בני מה ראית לשחת שער זה (שמעון הלדיק אל הנזיר, שם נזיר' ד ז; דומה לזה בירוש' נדר' א א; בבלי שם ט:, נזיר ד:, מד״ר במד' י). וכי מה ראה הכתוב ליפסול[3]) את הברזל יתר מכל מיני מתכת (תוספת' ב״ק ז ו). ומה ראתה[4]) אוזן שתרצע מכל אברים (מכי' מסכ' דנזיקין ב). ומה ראתה[5]) תורה להחמיר על הגנב יותר מהגזלן (שם שם טו). ומה ראית לומר כן, אמור אדם לרבות את המשומדים (ספרא ויק, ויקרא פרשה ב). ומה ראית לרבות את אילו ולהוציא את אילו, מרבה אני את אלו שהיה פסולן בקודש וכו' (שם, לו פרק א). מה ראית להשתחות (רבן גמליאל, ספרי במדי קטז). מה ראה איש פלוני לישב וכו' (רשב״ג, שם דבר' יג). מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים (שם שם טז). ומה ראו לסמוך האל הקדוש לחונן הדעת (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ב ד). מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל (ר' אחא בר חנינא, שם שם). מה ראית שתזורי (שם נזיר ד ג). מה ראית שבאת להתגייר (יבמ' מז.).

1) [עי' שמוש דומה לזה במקרא, ובארמי שבתו״מ: מה חמית, ועי' בכר Exeg. Term. I, עמ' 178; II, 200.]

2) [כאן ובמקרים אחרים אף בהלוף הנושא ההגיוני במשמ' למה נמצא ראוי לכך, ואולי היה נסוח כזה במקור הראשון, ועי' רָאוּי.]

3) [בהוצ' צוק״מ: מה ראה ברזל ליפסל.]

4) [בירוש' (קידוש' א ב): מה ראה העבד הזה לירצע באזנו, ע״ב; ובבבלי (שם כב:): מה נשתנה אזן וכו'.]

5) [בבבלי (ב״ק עט:): מפני מה החמירה תורה.]

מה ראית לעשות כן (כתוב' כב.). כמה נאה פת זו, מה ראו חכמים לאוסרה (רבי, ע"ז לה:). ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח (ערכ' כח:). אגריפס המלך עבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים, אמרו לו מה ראית (לעשות ככה) (שמח' יא). מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה (ר"ע, מד"ר ברא' נח). מה ראה המקום לצוותן כך (שם במד' ד). מה ראית שהגבהת קולך (שם שם). מה ראה הקב"ה להזהיר על משפחות הקהתי יותר משאר המשפחות (שם שם ה). מה ראית לבא בכאן (שם שם ט). מה ראתה תורה להקל על נזיר טמא שמביא תורים או בני יונה (ר' שמעיה, שם שם י). ומה ראה עמלק לישב לו על הספר (שם שם טז). מה ראה משה ליתן נפשו על עיר מקלט (שם דבר' ב). ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי (ר' חנינא, שם שה"ש, כולך יפה). מה ראה הכתוב לפרסם סעודתה של ושתי (שם אסתר, גם ושתי המלכה). ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש (תנחו' בובר, ויקרא ח). — ראה בין דבר לדבר[1]: אמרו לו לרופא, מה ראית בין זה לזה, שלזה שהוא בסכנה אמרת יאכל כל מה שהוא מבקש, וזה שהוא לחיים אמרת לו כך וכך יאכל, כך וכך לא יאכל (שם שמיני י). —*ורָאָה לדבר, במשמ' ראה לעשות דבר: וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו (מד"ר במד' יח). —*וראתה דעתו. במשמ' זו: אמר (יהושע) אני איני לא מקרבן (את הגבעונים) ולא מרחקן, אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה, אם ראתה דעתו לקרב יקרב לרחק ירחק (ריב"ל, מד"ר במד' ח). —*רָאָה את דברי פלוני, בחר בדבריו[2], הסכים להם: אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע, ותכ"א אין זו הודאה ממין הטענה, אמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון (כתוב' יג ד, ודומה לזה ב"ב ט ח, שבועו' ו ג). רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם (רבן יוחנן בן זכאי, אב' ב ט). ארבעה דברים היה ר' עקיבא דורש וכן אני דורש, ודבריו אני רואה מדבריו (ר' שמעון בן יוסי, תוספת' סוטי' ו ו). אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד וכו' ורואה אני דברי מדבריהן שאני משיבן מדבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה על דבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה והן משיבין אותי מדבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה על דבר שמודים בו שאינו חבור להזאה (ר' יוסי, שם כלים ב"ב ז ח). רואה אני את דבריהם מדברי (רבי, שם מנח' ח ז). רואה אני את דברי ר' אליעזר בזבחים ודברי ר' יהושע ודברי ר' אליעזר במנחות ודברי ר' יהושע במנחות (ר' יוסי, פסח' עח.). כל מקום שאמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון הלכה כמותו (בשם חזקיה, כתוב' קט.). — ובסהמ"א: פתר מנחם וכו' ואיני רואה את דבריו (רס"י, שמות כח כב). ומה ראה קרח לחלוק עם משה (הוא, במד' י ח). אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה (הוא, דבר' יא ג). משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו (הוא, מ"א ד א). במאכל מעדנים שראוהו עונג להם (הוא, ישעי' כח ז). ראה לו הרמת ראש (הוא, הור' יד., ד"ה חזייה). מחמת שראה לך טלית נאה ודעתו לגונבו נתחבר עמך (הוא חול' קכז., ד"ה מגלימא). ואלה האנשים וכו' רבע כתות וכו' הראשונה רואה[1] כי משיחם גופו ורוחו מהבורא יתברך, והשנית רואה שגופו נברא וכו' שלישית רואה שרוחו וגופו נבראים וכו' אבל הרביעית חושבת שהוא כמו הנביאים (ר"י א"ת, או"ד ב). וראיתי לנהוג בכל שערי הספר מנהג אחד (הוא, סה"ש לריב"ג, הקד', 4). כי הרואות[2] אינן עורות אבל הלבבות עורים (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 54). ועל כן ראיתי להקדים שער היחוד על שאר שערי הספר הזה (הוא, חו"ה, היחוד א). וראיתי לקרב לך הענין הזה בשני דמיונים קרובים (שם שם י). ראיתי כי הנחוץ שבדברים שאני צריך להם הוא לסמוך לי מה שירחיקנה (את הגאוות) מן האדם והוא הכניעה (שם, הכניעה, פתיח'). הם בחירי האלהים הברים וסגולת החסידים בעלי הרואות[2] הפקוחות והמשאלות היקרות (שם, הפרישות ז). אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה וכו' עושין לפי מה שצריכה

1) [מעין השמוש שבמקרא.]

2) [עי' רָאָה במשמ' בחר שבמקרא, ועי' לקמן נפע'.]

1) [כלו' סוברת, כמו בערב'.]

2) [העינים.]

השעה (רמב"ם, ממרים ב ד). ולא כל החכמים ג"כ רואים זה הדעת התמוני (ר"ש א"ת, מו"נ ג כד). וכיון שראה עצמו בגדולה התחיל מתגאה (מדה"ג, שמות ע לד, הופמן, 75). שאינו דומה שומע ורואה לשומע ואינו רואה[1]) (שם שם יט ט, 206). בא וראה מה כתיב ביצר הרע (מדרש הנעלם, וירא, זהר בראש', קט.). ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחה האנושית לפי מה שיראה בן רשד וכו' (רלב"ג, מלחמות ה' א ד). ראיתי להיישיר דרך ולהאיר נתיב לפני החכמים וכו' (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, היחוד א). ראה והבן מדת החריצות בנמלה המזדרזות בימי הקיץ להכין טרף למאכלה בעד הסתו (ר"א מודינה, לבת לדיק יח, 34). — ואמר המשורר: הכי רעיוני יראוך ימיו האל בים ראוך, והאמינו בך והנאוך כי רק בקִרבם מצאוך (ראב"ע, ממרום קול עוזב, דוקס, 62). קווצותי כאור היום לבנות וראותי[2]) בפוך ליל כחולות (הוא, מעוננות מעננותי, ברודי, קי). ואוזן לחרשים גלויה לשמעם, ורואות[2]) לעורים לשורם פקוחות (הוא, תרשים, הקדי, 3). פני שמש אשר הבהיל לבבי ורואותיו[2]) עזבוני בלי און (שם א, 6). והצופה יחי נרדם ורואותיו[2]) מעט יעצה (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס כא). נפל למשואות וחשכו הרואות בשובו אל אדמה (ראב"ע, אשרי האיש, איגר 204). צבי ידמה ברואותיו[2]) לעופר וצוארו אבל אין לו קרנות (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 19). — *אבן רוֹאָה, אבן טובה לראוה: משכית מן שכה וכו' ואיני מוצא לו חבר כי אם עברו משכיות לבב לשון ראיות לבו, אף כן אבן רואה[3]) שיש בה צלמים וציורים להסתכל בהן (רשב"ם, ויקרא כו א). — וביני' פעוּי, רָאוּי, *במשמ' נראה לעינים, שרואים אותו, sichtbar; visible: והיא (השפחה) נחבאת וגלויה ונסתרה וראויה (ר"י חריזי, תחכמוני, מחב' מ). — *ובמשמ' נחשב, ואמר המשורר: ראוי (האדם) כאפס ואין חשוב רוח הולך ולא ישוב (רשב"ג, אנושים ועכושים, סעה"ם 53). ועי' רָאוּי.

1) [במכי' (בחדש ג): לא דומה שומע לרואה.]

2) [העינים.]

3) [לדעת דוד קופמן (Gesamm. Schriften III, עמ' 385): אבן רוֹאָה מן ב. רָאָה, עפ"י הכתוב בישע' כח ז.]

—נפעל, נִרְאָה, נִרְאֲתָה, נִרְאוּ, נֵרָאֶה, הֵרָאֵה, הֵרָאוֹת, לְהֵרָאוֹת, הֵרָאֹתוֹ, הֵרָאוֹתוֹ, הֵרָאֵה, אֵרָאֶה, אֵרָא, יֵרָאֶה, יֵרָא, תֵּרָאֶה, יֵרָאוּ, — נגלה לעין, ראו אותו, sichtbar werden, erscheinen; devenir visible, apparaître; to become visible, appear: יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותֵרָאֶה היבשה (בראש' א ט). בעשירי באחד לחדש נִרְאוּ ראשי ההרים (שם ח ה). והיה בעננִי ענן על הארץ ונִרְאֲתָה הקשת בענן (שם ט יד). וראית את אחרי ופני לא יֵרָאוּ (שמות לג כג). וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים ופטורי צצים הכל ארז אין אבן נִרְאָה (מ"א ו יח). יען הזכרכם עונכם בהגלות פשעכם לְהֵרָאוֹת חטאותיכם בכל עלילותיכם וכו' (יחזק' כא כט). גלה חציר ונִרְאָה[1]) דשא ונאספו עשבות הרים (משלי כז כה). הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יב). — ובמשמ' הָרְאוּ אותו, הביאוהו אל פלוני שיראהו: ובשר כי יהיה בו בערו שחין וכו' ונִרְאָה אל הכהן (ויקר' יג יט). —ועל האל, נראה כבוד האל וכדו'; בהר יי' יֵרָאֶה (בראש' כב יד). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי' וכבודו עליך יֵרָאֶה (ישע' ס ב). והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נִרְאָה עליהם (יחזק' י א). ויי' עליהם יֵרָאֶה ויצא כברק חצו (זכרי' ט יד). וירכב על כרוב ויעף וַיֵּרָא[2]) על כנפי רוח (תהל' יח יא). —ונראה האל או מלאך אל פלוני, נתגלה לו בחזון או במציאות: וַיֵּרָא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראש' יב ז). וַיֵּרָא אליו יי' באלוני ממרא (שם יח א). אל שדי נִרְאָה אלי בלוז בארץ כנען (שם מח ג). יי' אלהי אבתיכם נִרְאָה אלי וכו' לאמר פקד פקדתי אתכם (שמות ג טז). וָאֵרָא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם (שם ו ג). כי היום יי' נִרְאָה אליכם (ויקר' ט ד). הנה נִרְאָה

1) [אמנם לפי הענין מסתבר שהכונה: ונארת דשא, במשמ' נאכל וכלה, כלשון תהל' פ יג: וְאָרוּהָ כל עברי דרך; שה"ש ה א: אָרִיתִי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי.]

2) [אך בש"ב (כב יא) וַיֵּדָא מן דָּאָה, וכך נראה יותר.]

אלי האיש אשר בא ביום אלי (ספט' יג י). — ונראה לפלוני במשמ' זו: מרחוק יי' נראה לי (ירמ' לא ב). —ונראה אליו החזון: בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה (דני' ח א). — ונראה אדם אל אדם אחר, הראה את פניו לפני האחר, בא לפניו לבקרו: לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה (מ"א יח א), וילך אליהו להראות אל אחאב (שם שם ב). —ונראה האדם (את) פני האל[1]), בא לפניו לעבדו: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדן יי' אלהי ישראל וכו' ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני יי' אלהיך שלש פעמים בשנה (שמות לד כג-כד). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך וכו' ולא יראה את פני יי' ריקם (דברי' טז טז). בבוא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר וכו' (שם לא יא). עד יגמל הנער והביאותיו ונראה את פני יי' וישב שם עד עולם (ש"א א כב). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). מתי אבוא ואראה פני אלהים (תהל' מב ג). — ונראה אל פני האל, באותה משמ': שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי' (שמות כג יז). ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (תהל' פד ח). — ונראו פני האל, באו לפניו בני אדם לעבדו: את חג המצות תשמר וכו' ולא יראו פני ריקם (שמות כג טו). —נראה דבר לפלוני או בפלוני, נמצא אצלו או בו, sich finden; se trouver; to be found: ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך (שמות יג ז). וביום הראות בו בשר חי יטמא (ויקר' יג יד). ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב וכו' פרחת היא (שם שם נז). כנגע נראה לי בבית (שם יד לה). מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל (שפט' ה ח). —ובשלילה, לא נראה, במשמ' לא היה במציאות וכדו': לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה (שפט' יט ל). לא בא כן עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה (מ"א י יב).

— ובתו"מ: המבריך ג' גפנים ועקריהם נראין וכו' (כלא' ז ב). לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא (פסח' ג ג). (סוכה) המעובה כמין בית אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה כשרה (סוכ' ב ב). בין שנראה (הירח) בעליל בין שלא נראה בעליל[1]) מחללין עליו את השבת (ר"ה א ה). בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו מקדשין אותו (שם ב ז). ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה (שם שם ח). וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (תעני' ג ו). לא על שאכלו (זאבים את התינוקות גזרו תענית) אלא על שנראו (ר' יוסי, שם שם). וירקה בפניו, רוק הנראה לדיינים (יבמ' יב ו). נוטל עפר מתחתית ונותן כדי שיראה על פני המים (סוט' ב ב). (אבנים) שנראות עמו (עם מרקולים) אסורות ושאין נראות עמו מותרות (ע"ז ד א). ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחים (אבו' ה ח). מחט או טבעת שנמצא בנחושתו של תנור נראין אבל לא יוצאין, אם אופה את הבצק והוא נוגע בהן טמא (כלים ט א). נמצאו במגופת החבית וכו' נראין בתוכה אבל לא לאוירה טהורין (שם שם). כשם שהוא נראה לנגעו כך הוא לתגלחתו (נגע' ב ד). החתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה (שם ג ב). שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור (שם יא ט). נראה (הנגע) בשתי העומד האריג טהור, נראה באריג השתי העומד טהור (שם שם י). היו בה (בפרה) שתי שערות, עיקרן משחיר וראשן מאדים, עיקרן מאדים וראשן משחיר, הכל הולך אחר הנראה (ר' מאיר, פרה ב ה). הץ שהוא תחוב באדם בזמן שהוא נראה חוצץ, ואם אינו נראה טובל ואוכל בתרומתו (מקוא' י א). ואחר כך התחילו הן (לקרא שמע) וכבר נראית המה על ראשי ההרים (ר' יהודה, תוספת' ברכ' א ב). אל תראה ערום אל תראה לבוש אל תראה עומד אל תיראת יושב אל תיראה שוחק אל תראה בוכה (הלל הזקן, שם שם ב כד). כרך וכל הסמוך לו וכל

---

[1]) [כן גם באשור' אנמר אתי פני אל, נראה את פני האל, באותה משמ'. ואמנם במקומות בודדים אולי יש לנקד, כדעת רבים, לראות בקל במקום לראות בנפע'.]

[1]) [ועי' עליל, והערות עמ' 4518.]

הנראה עמו נידון כברך (ריב"ל, חגי' ב:). כדרך שבא לראות כך בא ליראות, מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו (בשם ר' יהודה, חגי' ב.). סוס לרכוב עליו וטבעת ליראות בה מהו (רב פפא, נדרי' לג.). כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (מד"ר שמות טו). בפנים הרבה נראה להם הקדוש ברוך הוא בסיני (ר' לוי, פסיק' רבי, י' הדברות פ' קמייתא, קא.). מלמד שהיו קרסי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראין ברקיע (ר' אבא, פסיק' ר"כ, ויהי ביום כלות משה, בובר, ה). — בינ' *נִרְאֶה, שאפשר לראותו sichtbar; visible: מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף נשמה רואה ואינה נראית (ברכ' י.). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין (של תלמיד חכם עִוֵּר), תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (של שכינה) (חגי' ה:). — *נִרְאֶה כְּ, במשמ' נִדְמֶה כְּאִלּוּ, דומה לְ: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים מותר מפני שהוא נראה כסוף שדהו (כלא' ב ז). מפני שהיא נראית כשדה חרדל (ר' מאיר, שם שם ט). הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (הוא, שם ה א). אם היה (חריץ) מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים (ר' אליעזר בן יעקב, שם שם ג.). עושין פסין לביראות ארבעה דיומדין נראין כשמונה (ר' יהודה, עירובי' ב א). נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבו' ב ג). אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערבים וכו' לפי שכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה (נגע' ב ב). שתי בהרות וכו' אף על פי שמדובקין ביחד והם נראין כא' טהור (שם א ו). אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ (רב יהודה בשם רב, פסחי' נג.). ממשמ' שנא' ויקרעם איני יודע שהן לשנים, אלא שנראי' קרועים כשנים (ר' אבהו, מו"ק כב:). וכי אוכלין היו (המלאכים), אלא נראין כאוכלין (מד"ר ברא' מח). —*נִרְאָה דבר לפלוני, נכון וטוב הדבר בעיניו: אין פוחתים מארבעה חדשים המעוברים בשנה ולא נראה יתר על ה' (ערכ' ב ב). מאי לא נראה יתר על שמונה, אמר רב הונא לא נראה לחכמים לעבר יתר על שמונה (בבלי שם ח:). לבני אדם שאמרו למלך, הנראה שתגיע עמנו אצל מושל עכו (ספרי במד' פד). למלך ב"ו שאמר לעבדו, הנראה שתעמידני בשביל שאני הולך ליתן ירושה לבני (שם שם). משל למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו הנראה[1] שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע (שם שם פז). לא יאמר אדם לחבירו הנראה[2] שתעמוד עמי לערב (ת"כ, ע"ז ו.)[3]. נראין דברים בערבי שבתות שזה מביאה וזה מביאה כמפריש מחיוב על חיוב, אבל בחול וכו' (ר' יוסי, ירוש' חלה ג א). נראין דברים שתהא הלכה כר' עקיבא (ר' יהושע בן לוי, שם שבת ב ג). ונראין הדברים שהברכה שרת במעיה של אותה צדקת (ר' יצחק, מד"ר רות, ויאמר לה בועז לעת האכל). —*ונִרְאִים דברי פלוני, דבריו עדיפים, מסתברים ונכונים: נראים דברי ר' יהודה בקרקעות וכו' ודברי ר"ש במטלטלים (רבי, שם ח ה). רבי עקיבא היה דורש בו דבר אחד ואני דורש בו שני דברים, ודבריי נראים משל רבי (ר"ש בן יוחאי, ספרי במד' לה). ד' דברים היה ר' עקיבא דורשם ואין אני דורשן כמותו ודברי נראים מדבריו (הוא, שם דברי' לא). רב יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה, ואמרי לה מטין, ר' יוחנן אמר מודים, ור' חייא בר אבא אמר נראין[4] (ברכ' לג:). ר' אסי אמר הלכה ור' חייא בר אבא אמר מטין ורבי יוסי בר חנינא אמר נראין (עירובי' מו:). חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע. א"ר ונראין דבריהן מדברינו (פסח' לד:). נראין דברי ר' יהודה בבור ושובך ודברי ר' יוסי בשדה ואילן (הוא, ב"ב עט.). נראין דברי ר' יהודה בשלא

---

1) [בילק' שמע' (במדי' תשלג): ראה.]

2) [פרשו בתוס': הנראה בעיניך שתוכל לעמוד וכו'.]

3) [באגדה שבבבלי: אמר לו נדב לאביהוא אימתי ימותו ב' זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב"ה הנראה מי קובר את מי (סנה' נב.), נראה שצ"ל הא נראה (עי' ד"ס), קל, במשמ' בוא ונראה.]

4) [אורויי נמי לא מורינן, ואי עביד לא מהדרינן עובדא (רש"י).]

ניער וצלא כפה ודברי חכמים בשניער וכפה (תוס׳, חול׳ קס:). נראין דברי ר׳ יהודה בהא ודברי חכמים בהא (תוס׳, שם קע.). נראין דברי ר׳ יהודה בן אגרא כשלא בדקה ודברי חכמים בשבדקה (תוס׳, נדה כג.). — *נִרְאָה במשמ׳ נעשה רָאוי: נראה ונדחה חוזר ונראה (סוכ׳ לג:). — ובתפלה: יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו (אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא, בתפלת י״ח לראשי חדשים ומועדים). — ובסהמ״א: והשוו הפותרים אף לאפיאהם, והעטידו אפאיהם מגזרת אף, ונראית המלה כי אינה פתורה כדת (מנחם, מחב׳, אף, 29). שכל זמן שלא ירחצוהו בחמין לא יראה למול ואם ירחצוהו יראה למילה (רש״י, פסח׳ סט., ד״ה קטן). שאם נראית הלבנה הישנה משחשיכה יום עשרים ותשעה שהוא ליל שלשים אין מקדשין אותו ביום ל׳ (תוס׳, ר״ה כ:, ד״ה לריך). דחוי מעיקרא עדיף מנראה ונדחה, דמה שלא נראה למצוה מעולם עד עכשיו השתא הוא דמיתחזי והוי כקרבן שהוקדש עכשיו ומתחלתו מחוסר זמן היה, אבל נראה למצוה ונדחה מטנה ה״ל דחוי (תוס׳, סוכ׳ לג: ד״ה פשטוע). אף כאן ליראות מן האדם בשתי עיניו של אדם (תוס׳, חגי׳ ב., ד״ה אף). כדרך שהקב״ה בא לראותך כך בא ליראות לו (תוס׳, קדי׳ ד: ד״ה יראה). שלא נראו להתאבל בשעת התחלת אבילות ידחו אף לאחר מכאן (תוס׳, שם מז: ד״ה סואיל). דשרי להטיל מום קודם שימות כדי שיראה לאכילה כר׳ יהושע דאמר יגרום לה טומאה כדי שיראה לזילוף (תוס׳, בכורות לג:, ד״ה ורבנן). כך בא ליראות, שיהא הוא נראה לך בשתי עיניך (תוס׳, ערכ׳ ב:, ד״ה יראה יראה). אוי לשלש שנים שאבדתי משנראיתי לביאה (תוס׳, נדה מה., ד״ה אוי לשלש). כי כח החכמה הנראית ביצירת הפיל לפי גודל גופו איננו יותר נפלא מכח החכמה הנראית ביצירת הנמלה לפי קטנותה (ר״י אי״ש, חו״ה, היחוד ו). ואילו היינו מעלים בלבבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו ברצונם ממנו (שם, חשבון הנפש ג). כאילו היא בושה להראות ערומה ואינה נראית עד שתלבש צורה (תוס׳, כוזרי ה ב). היו לו אשה ובנים ומתו בין

קינוי לסתירה כבר נראית לשתות ומשקה אותה (רמב״ם, סוטה ב יא). כן הזהיר שם להשמר ממדה אחרת ואם היא נראית טובה בעיני קצת בני אדם (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, הקדמה, ב.). שדברי הנטיה לדברי מינין הנראית מדבריו היתה כנגד זה (שם שם). המתין הכתוב בזכירתן (של המאורות) עד שנראית היבשה (ר״י הישראלי, יסוד עולם ב יז, לו:). שכבר יראה במה שבקרי ובהזדמן שיש לו סדור מה עד שכבר ימצא אישים רבים וכו׳ (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ב ב). והנה לעתים נראתה הלבנה ביום שני והיתה נראית בכל העולם והקביעה היתה יום ג (ר״א הקראי, גן עדן, קדוה״ח ה, ח:). ונראית מדת הנדיבות בנשר אשר הוא היותר נדיב שבכל העופות (רי״א מודינה, למה לדיק, פרק יד, 24). וגם נראית החכמה האלהית ביצירות הקטנות והגדולות וכולם מעידות כי אל אחד בראם (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם עליון ג א, ד.). — ואמר הפיטן: יעלה תחנוננו מערב ויבא שועתנו מבקר ויראה רנוננו עד ערב (יעלה, ערבית יוה״כ). — ואמר המשורר: ראה ולא נראית לראה ולא נראה מאי והודי (ר״י הלוי, משגיב בכחו, שעה״ש 105). — *נִרְאָה לי, ובר״ת נ״ל, טוב ונכון בעיני[1]: ומה שנ״ל כזה הוא וכו׳ (ר׳, ברללוני, העתים, הלכ׳ ערבי פסחים). וכן נראה לי שאם נגע בצפרנו או בשניו נטמא (רמב״ם, טומאת מת א ג). — *ובאותה משמ׳, יֵרָאֶה לי: ויראה לי ששתק מסנה הפסוק כדרך ששתק מאיסור הבת (שם שם ב). — *ובקצור, יֵרָאֶה: יראה היות הנפשות נבראות קודם הגופים וחוץ מהם (רשב״ג, חמדה גנוזה א). — *נִרְאֶה, כמו נִגְלֶה, גלוי, הדבר הגלוי לכל, בנגוד אל נסתר: אני מודה לרבני שמקבץ אלה שני הפנים ביתרונו על הקראים בנראה ובנסתר (ר״י א״ה, כוזרי ג כ). — *ובמשמ׳ המובן הפשוט: הדרשות כולם אשר הנראה מהם[2] מרוחק מאד מן האמת (ר״ם א״ת, מו״נ, פתי׳ הרמב״ם). — *ובדקדוק, נח נִרְאֶה, שוא נח באות הנשמעת במבטא בנגוד אל נח נסתר או נעלם באותיות אהו״י הנחות: ופעם תהיה האות האחרון נח נעלם ופעם נראה (ראב״ע, ספר השם,

---

1) [עפ״י השמוש בתו״מ.]

2) [בתרגום ר״י חריזי: פשוטיהם.]

קנול' קונטר', ז). — כפיראה, לפי הנראה, במשמ' כאשר נראה ונדמה, anscheinend; Parait-il; apparently, נוהג בדבור ובספרות.

—הפע', הראה (ו)הראיתי, הראיתיך, הראיתם, ־תים, הראית, הראיתני, הראני, הראני, הראך, הראנו, הראם, מראה, הראות, הראתך, הראותכה, הראתו, לראתכם, הראותם, הראני, הראנו, הראיני, אראך, אראהו, אראנו, תראני, יראה, ירא, יראני, יראהו, יראנו, יראם, יראום, — הראה את פלוני, עשה שיראה, הראה אותו דבר, גרם לו שיראה את הרבר וכדו' במציאות, בחזון, בלב וכו' [1]), sehen lassen, zeigen; faire voir, montrer; to let see, show: לך לך וכו' אל הארץ אשר אראך (ברא' יב א). אשר האלהים עשה הראה את פרעה (שם מא כח). והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך (שם מח יא). בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יז). ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו (שם כה ט). כאשר הראה אתך בהר כן יעשו (שם כז ח). הראני נא את כבודך (שם לג יח). כמראה אשר הראה יי' את משה כן עשה את המנרה (במד' ח ד). ויראום את פרי הארץ (שם יג כו). אולי יקרה יי' לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך (שם כג ג). ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם (דבר' א לג). אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (שם ג כד). זאת הארץ וכו' הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר (שם לד ד). עד תם כל הגוי וכו' אשר נשבע יי' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר נשבע יי' לאבותם (יהוש' ה ו). הראנו נא את מבוא העיר (שפט' א כד). לך ואראך את האיש אשר אתה מבקש (שם ד כב). אם אמצא חן בעיני יי' והשבני והראני אתו ואת נוהו (ש"ב טו כה). והראני יי' כי מות ימות (מ"ב ח י). הראני יי' אתך מלך על ארם (שם שם יג). והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ל). הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יי' (ירמי' כד א). זה הדבר אשר הראני יי' והנה כל הנשים וכו' מוצאות אל שרי מלך בבל (שם לח

1) [עי' בחלופי המשמ' בבנין קל.]

יח כב). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הבאתה הנה (שם מ ד). כה הראני אדני יי' והנה יוצר גובי בתחלת עלות הלקש (עמו' ז א). כה הראני והנה אדני נצב על חומת אנך (שם שם ז). ואומר מה אלה אדני ויאמר המלאך הדבר בי אני אראך מה המה אלה (זכרי' א ט). ויראני יי' ארבעה חרשים (שם ב ג). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי' (שם ג א). הראיני את מראיך השמיעיני את קולך (שה"ש ב יד). להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה (אסתי' א יא). — ובלי לציין את הרואה, הציג לראוה: בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (שם שם ד). — הראה אותו טוב, חסד, צרת וכדו': רבים אמרים מי יראנו [1]) טוב (תהל' ד ז). הראיתה [1]) עמך קשה השקיתנו יין תרעלה (שם ס ה). אשר הראיתנו [2]) צרות רבות ורעות תשוב תחיינו (שם עא כ). הראנו יי' חסדך וישעך תתן לנו (שם פה ח). — והראה האדם את נפשו טוב, נתן לעצמו לראות טוב: אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה [3]) את נפשו טוב בעמלו (קהל' ב כד).—ועם ב השמוש: זבח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהל' נ כג). — הראה את פלוני בשריו, באויביו, הראהו מפלת שנאיו: אלהי חסדי יקדמני יראני בשררי (שם נט יא). — ובתו"מ: מעשה שהלך רבי יהושע אצל רבי ישמעאל לכפר עזיז והראהו גפן מודלה על מקצת תאנה (כלא' ו ד). דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעליתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראיתם או כזה (ר"ה ב ח). האומר לאשה הרי את מקודשת לי וכו' על מנת שאראך מאתים זוז הרי זו מקודשת ויראה לה ואם הראה על השלחן אינה מקודשת (קידוש' ג ב). על מנת שאראך בית כור עפר הרי זו מקודשת ויראנה, ואם הראה בבקעה אינה מקודשת (שם שם ג). השוחט הבכור ומראה את

1) [ואולי מן ג. ראה, עי' שם.]
2) [כך הכתיב, קרי: הראיתני.]
3) [אולי מן ג. ראה.]

מומו ר׳ יהודה מתיר (בכורות ד ג). הראיתי בכור זה ובעל מום הוא (שם ה ה). השוחט את הבכור ומכרו ונודע שלא הראהו וכו׳ (שם שם ו). מראה שנשברה אם אינה מראה את רוב הפנים טהורה (כלי׳ יד ו). שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חברו (ר׳ אליעזר, ברכ׳ נה:). אראך כבודי וגודלי שבח בני ובנותי (רבא, עירוב׳ כא:). ומראין את העין מה שיכולה לראות (מדר׳ תהל׳ א). — *והראה לפלוני: הרי את מקודשת לי וכו׳ על מנת שאראך מאתים זוז, הרי זו מקודשת ויראה לה (קידוש׳ ג ב). עד מתי מותר להחזיר (את המקח), עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (ב״מ ד ג). עד מתי מותר להחזיר, בכרכים עד כדי שיראה לשולחני (שם שם ו). יש מראה נגעו לכהן ונשכר ויש שמראה ומפסיד, כיצד, מי שהיה מוחלט והלכו להן סימני טומאה לא הספיק להראות לכהן עד שפרחת בכולו טהור, שאל הראה לכהן היה טמא, בהרת ואין בה כלום לא הספיק להראותה לכהן עד שפרחה בכולו טמא, שאלו הראה לכהן היה טהור (נגע׳ ח י). מי שהיו מימיו על כתפו והורה הוראה והראה לאחרים את הדרך והרג נחש ועקרב ונטל אוכלים להצניע פסול (פרה ז ט). שהראה הקב״ה למשה קשר של תפילין (ר׳ שמעון חסידא, ברכ׳ ז.). אמר להן (ר׳ הנינא בן דוסא) הראו לי את חורו (של הערוד), הראו לו את חורו (שם לג.). לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, ולאדם רע אין מראים לו חלום רע (רב הונא, שם נה:). אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו (ר׳ יונתן, שם שם). (האשה שאמרה התקבל לי ממקום פלוני וקבלו לה ממקום אחר) מראה מקום היא לו[1] (גיט׳ סה.). (מי שאמר שיעשו לו גט פשוט ועשו לו מקושר) מר סבר קפידא ומר סבר מראה מקום הוא לו (ב״ב קסה.). שהראה לו הקב״ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו (ג״ל, ע״ז ה.). והם מראות דם לחכמים חוץ מאשה אחת שהיתה בשכונותינו שלא הראת דם לחכמים ומתה (ר׳ יוסי, נדה לג:). הזונה בשעה שיש לה אוהב

1) [פרש רש״י: אינה אלא כמראה מקום שם תמצאנו.]

והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי (מד״ר שמות לב). עשה שני אנפוראות גדולה וקטנה, הקטנה הראה לדוד והגדולה לא הראה לו (פסיק׳ ר״כ, שקלים, בובר, יח:). כמין מטבע של אש הוציא הקב״ה מתחת כסא הכבוד שלו והראהו למשה וא״ל זה יתנו, כזה יתנו (ר׳ מאיר, שם שם, יט.). — *והראה לדבר, כמו את הדבר: נלינה בכפרים, אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך[1] (פסיק׳ רב׳, נחמו נחמו, קמב.). — *והראה את עצמו: אמר להם יעקב לבניו, אל תראו עצמכם כשאתם שבעים לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם (ת״ר, תענ׳ י:). — הראה עצמו באצבע, עשה מעשה מצוה כדי שיראוהו הבריות: מי הוא זה שמראה עצמו באצבע (רבן גמליאל על יהודה בן פפוס, ירוש׳ ברכ׳ ב ט). — *הראה פנים לכל צד, הביט לכאן ולכאן: לגיבור שהוא מפלפל בזינו ומראה פנים לכל צד (פסיק׳ רב׳, י׳ הדברות קמייתא, ק:). —*הראה פנים לפלוני, בא לבקרו: והלא אמרו אין אבל בשבת, מפני מה אמרו להראות לו (לאבל) פנים, לא מפני הכבוד (בשם ר׳ חנינה, ירוש׳ מו״ק ג ה). אין מראין פנים לא בראש השנה ולא בי״ה (שם שם ג ו). יום הכיפורים שהל להיות בשבת מראין בו פנים (ר׳ שמואל בר רב יצחק, שם שם). — *הראה פנים בהלכה, באר והסביר אותה: איש תואר, שמראה[2] פנים בהלכה (רב, סנה׳ לג:). —*הראה לפלוני באזנו, השמיע לו דברי תוכחה[3]: מעשה בתינוק וכו׳ ששבר צלוחית בשבת והראה לו אביו באזנו ונתיירא מאביו והלך ואיבד עצמו בבור (שמח׳ ב ה). — ובתפלה: בנה ביתך כבתחלה וכונן מקדשך על מכונו והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו (אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן, מוסף שלש רגלים). —ובפסהמ״א: בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע (רש״י, שמות יח ב). תרדפו למצוא כוכים

1) [בבבלי (עירובי כא:): בא ואראך אותם (צ״ל או״ה) שהשפעת להם טובה והם כפרו בך.]

2) [כך גם במד״ר במד׳ יג, אך במקום אחר (מד״ר רות, ולכנעמי מודע לאישה): שמאיר, וכן בילק׳ שמע׳ (שמואל קכה).]

3) [ואולם עי׳ בערך צָרַם, עמ׳ 5646.]

כגון הזופים שמלשינים עלי ולי היו מ ר א י ם שלום (הוה, תהכ׳ ד ג). מצינו אף תנאים שמלמדים הלכות דרך ארץ שלא י ר א ה אדם עצמו על הבריות כרעבתן (הוה, ביל׳ כה:, ד״ה כדתניא).—ואמר המשורר: ויש מ ר א ה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה (ר״ם הנגיד, ידידותך, ברודי, 30). — °ובדקדוק, הֵרָאָה אות, הוציא אותה בדבור, הפך מן הַנִּיחַ, הבליע: ויש ש מ ר א י ם האות הזאת ולא יבליעוהו ואם יהיה נחה, אמרו סבבו את העיר וכו׳ (ר׳ י׳ ח״ח הקדמה כג, 140). שיש מן העברים מי שמבליע נון בן (כתיבות יהושע בן נון) ומהם מי ש מ ר א ה אותה (שם לקע״ג, שם, 141). שהזהירו עליו רבותינו ז״ל לבאר כל שתי אותיות דומות נופלות בקריאת שמע על הדרך הזה ו ל ה ר א ו ת ם (שם שם).—ובינ׳ °מַרְאֵה מקום [1], רמז למקום בספר שבו נמצא מאמר זה או זה: עוד בא לידי ערוך נדפס בכתב מרובע וכו׳ והוא בלתי מ ר א ה מקומות ובלתי המוסף (ר׳ ישעיה ברלין, הקדמה הפלאה שבערכין על הערוך). והכוכב מורה על ה מ ר א ה מקום אשר בצדו על הגליון, אמנם ציון העגול הקטון וכו׳ מורה על מאמרי חז״ל והמדרשים ועל מ ר א ה מקומם וכו׳ יען היה מקום הגליונות צר מאד הוצרכתי להשתמש בראשי תיבות ב מ ר א ה המקומות (הקדמת המגיה לפי׳ אברבנאל לנביאים ראשונים). — °ומראה מקום במשמ׳ הוכחת מקום אחר, שהנאשם היה בו בשעה שנעשה הפשע, Alibi ; alibi, נהג בלשון היהודים בימי הבינים [2].

—הפע׳, הֻרְאָה, הָרְאֵית, מֻרְאֶה, — א) הראה דבר את פלוני, הראו את פלוני דבר: והיה הנגע ירקרק או אדמדם וכו׳ והֻרְאָה את הכהן וראה הכהן את הנגע וכו׳ (ויקר׳ יג מט–נ).—ב) הראה פלוני דבר, הֻרְאוּ לו דבר, עשו שיראה אותו: וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מָרְאֶה בהר (שמות כה מ). והקמת את המשכן כמשפטו אשר הָרְאֵיתָ בהר (שם כו ל). אתה הָרְאֵתָ [3] לדעת כי יי׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו (דבר׳ ד

1) [עפ״י לשון התלמוד (גיטי סה.). עי׳ לעיל.]

2) [עי׳ Avé-Lallemant, Das deutsche Gaunertum IV, עמ׳ 190, ובמאמרו של טורטשינר בקונטרס לשוננו לעם א 19 וכו׳.]

3) [בעקר הכונה כראב״ע, וז״ל: כל אלה הראך האלהים, עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו, ע״כ.]

לה). — ובכתו״ם: בשלא ה ו ר א ו לו (לאבל) רוב פנים (של המנחמים, הוא מונה שבעת ימי אבל), אבל אם ה ו ר א ו לו רוב פנים נוטלו למרחץ (ירוש׳ מו״ק ג ה). — °מֻרְאָה, דבר שהובאה עליו רְאָיָה והוכחה, מוכח: אם תראה ראיה על הדרך אשר יודע ה מ ו ר א ה בו וכו׳ ובידיעת הדבר ה מ ו ר א ה עליו (ספר היושר (הערויות) לישועה בן יהודה הקראי, 2).

—התפ׳, נִתְרָאָה, תִּתְרָאוּ, יִתְרָאוּ,—התראו פלוני ואלמוני, ראו זה את זה, הביטו זה על זה [1]: וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תִּתְרָאוּ [1] (ברא׳ מב א). — והתראו פנים, באו לראות זה את זה: אז שלח אמציה מלאכים אל יהואש וכו׳ לאמר לכה נִתְרָאֶה פנים (מ״ב יד ח). ויעל יהואש מלך ישראל וַיִּתְרָאוּ פנים הוא ואמציה מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה (שם שם יא). — *ובכתו נפע׳, התראה, שראו אותו, הראה את עצמו: שכח ואכל ושתה (ביום תענית) אל י ת ר א ה בפני הצבור ואל ינהיג עידונין בעצמו (ת״כ, תענ׳ י:). שאותם מלאכים כ ש נ ת ר א ו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נ ת ר א ו לו (מד״ר במד׳ י). — ובפסה״א: ומסרה (את האגרת) לו לאמר לו לך ו ה ת ר א ה לפלוני

1) [כך תרגם אונקלוס: למה תתחזון, ואולי הכונה כדברי ר״ע ספורנו: למה תביטו זה על זה וכל אחד מצפה שילך חברו וכו׳, ע״כ, או כשמוש הצרוף אַרְכְּ אֶמַר (הבית אחריו) באשורי במשמ׳ התמהמה, בושש. אמנם הצרוף קשה, ועל כן בחרו המתרגמים והפרשנים בדרכים שונות לפרושו. השבעים (ῥαθυμεῖτε) והולג׳ (negligitis) תרגמו במשמ׳ למה ת ת ר ש ל ו, ת ז נ י ח ו; ת״י כאלו מן יָרֵא: למא דין אתין דחלין למיחות למצריים, ואולי גרס או דרש: תתיראו. וחז״ל (תענ׳ י:) דרשו את הפעל: אל תַּרְאוּ עצמכם כשאתם ש ב ע י ן (אולי כאלו מן ג. רָוָה במשמ׳ רוה), ודברים אלו מובאים בפרוש רש״י, ושם המשך (שאולי אינו של רש״י): ולי נראה פשוטו למה תתראו למה יהיו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל וכו׳ ומפי אחרים (עי׳ גם תוס׳ בבבלי שם) שמעתי שהוא ל׳ כחישה, למה תהיו כחושין ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורא, ע״כ. והראב״ע: אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים, ע״כ. והיו אף שחשבו שיש כאן קל מפעל ת ר א במשמ׳ רעב.]

ויתן לך מעות שיש לי בידו (כס"י, צ"ק קד:, ד"ס בדיוקני).—יִרָאֶה משמע שיתראו לפניו (תוס, סנה' ד:, ד"ה ירלה). עמד עליו איש כצפעוני יפריש ויאמר לנו למה תתראו ותראו חתת ותיראו (כ"י הריזי, מחב' לז, 301). כי עניות ומסכנות יהיו בעיר כי אפילו המתראים בחוץ ביתם רק מכל טוב (כד"ק, ישע' ג ז). — "הִתְרָאָה כירא וחרד וכדו', עשה עצמו כירא וחרד: ומה גם בראותם כי גם אנכי שר צבאם חושב לברוח מהעיר ולהציל את נפשי כי התראתי כירא וחרד ומפחד מפני הרב הרומאים (קלמן שולמן, תולדות יוסף, 86).

ב. רָאָה [1], פ"ע, בינ' רֹאִים, — רֹאֶה, מלכלך ונסרח בחטא ועוון: ירע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו תחת רשעים ספקם במקום רֹאִים [2] (איו' לד כד–כו).

—פע' רֻאוּ [3],—רֻאָה האדם, היה מלכלך בלכלוך החטא: יִכֶל בשרו מראי ושפו עצמתיו לא רֻאוּ [3] [4] (איו' לג כא).

—פִעֵּ', בינ' מֹרְאָה, — מגֹאלה בעונות: הוי מֹרְאָה [5] ונגאלה העיר היונה (צפ' ג א).

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [רֹאִים מקביל כאן אל רשעים, ולפי זה תהיה הכונה: תחתם, תחת רשעים אשר ספקם, במקום המלכלכים ומגֹאלים בחטא ועון, ולפי זה אין צרך אף בשנוי הנקוד שהציע בפרושו של טורטשינר, ועי' בהערה לקמן.]

3) [א דגושה.]

4) [אלה דברי טורטשינר בפרושו לפסוק: גם חרוז זה אינו מדבר אלא על פעולת החרטה, על מירוק העוונות שבלב האדם. וזה פירוש המלים: יִכֶל בשרו מֵרֳאִי, כך יְכַלֶּא האדם את בשרו ואת גופו מלכלוך, כהוראת רְאִי, לכלוך, טינופת, נחום ג ו (ונבלתיך ושמתיך כְּרֹאִי); בלשון חכמים (הליחה והזיעה סרוחה והראי), וכן בצפניה ג א: הוי מֹרְאָה ונגאלה העיר היונה, וכן בפסוק זה רֻאוּ, ולהלן לד כו במקום ראים וכו' ושפו (קרי) עצמתיו לא רֻאוּ, וינֻקּוּ עצמותיו ולא יטונפו עוד, כהוראת הפועל שפי ביהוד בסורית, בקל ובפִעֵל: נקה, טהר, ע"כ.]

5) [אמנם היו שפרשו מלה זו בדרכים שונות, אף מן א. ירא, ואלה דברי ראב"ע: אמר יפת כמו

ג. רָאָה, פ"י, יִרְאֶה, יֵרֶא, רְאֵה, — כמו רָוָה, שתה לרויה, שבע [1]: מעמל נפשו יִרְאֶה ישבע (ישע' נג יא). אל יֵרֶא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה [2] (איו' כ יז). אני הגבר רָאָה עני בשבט עברתו [3] (איכ' ג א). לכה נא אנסכה בשמחה ורְאֵה בטוב [4] (קהל' ב א). ועי' א. רָאָה. — בינ' רָאָה עי' רָאָה.

נוראה ורבי ישועה אמר מגזרת סורר ומורה והאל"ף תחת הה"א השרש וכו' ע"כ. והשבעים תרגמו לשבח: ἐπιφανὴς καὶ ἀπολελυτρωμένη, הנראית והנגאלת, וכן ת"י דמוחיא ומתפרקא, והולג' provocatrix et redemta civitas columba, כלו' המורה (את פי האל) ועפ"י כן נגאלה העיר (הדומה ל)יונה. ואולם הפרשה המקבילה ביחזקאל (כב כד וכו'), ששם נאמר את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם, מכריעה, כפי שהדגיש ביחוד ד. ה. מילר, כי הצדק עם רש"י ואחרים המפרשים כלשון רְאִי וטנפה.]

1) [בכמה מקומות במקרא בא, כפי שהכירו בחלקם א. גיגר ואחרים, ובמקצת מקומות אף קדמונים, ראה במשמ' רוה, וכן דרשו חז"ל למה תתראו (ברכ' מג א) כמו תתרוו (עי' א. רָאָה, התפ', הערה). בחלק מן המקרים מתבארת עֻבדה זו בודאי מתוך שמוש לשוני ממש, הואיל וקשה היה להבחין בכל צורות הפעל גם בכתיב ובמבטא בין ראה (שלא תמיד נשמעה האלף שבו) ובין רוה, וגם בענין, למשל בין ראה עמל או טוב, ראה בטוב, במשמ' חי חיי עמל או טובה, ובין רוה עמל או טוב במשמ' שבע עמל, שבע טובה וכדו'. אך בחלק מן המקרים, כגון כמה מאלה שבס' איוב שתרגם מארמ', מתבאר חלוף זה ע"י תרגום הצורה הארמ', הואיל וגם מלים נגזרות משרש א. ראה נכתבות בלשון זו בוו, וכבר העיר אף מנדלקרן בקונקורדנציה על רְוֵה דחיל (דני' ז לא) במשמ' מראהו נורא. וכאמור אין להכריע בכל מקום אם לפנינו צורה מן ג. ראה או מן א. ראה או ב. ראה, עי' ערכים אלה, הערות.]

2) [יש לקרא: אל ירא (ז"א אל ירוה) בפלגי תנהר (שמן למאור, יצהר) ונחלי דבש וחמאה.]

3) [אין שבט עברתו מטה זעם, עברה וכעס, אלא שבט המדידה והמניה שהעבירו אותו בשעת מנין ומדידה, והכונה: אני הגבר אשר רוה ושתה עני במדה מלאה. וכן הכונה במשלי כב ח: זרע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה: והשבט שהוא מדד בו יְכֻלֶּה (מן כול—מדד) ימדד גם אותו.]

4) [לפי טורטשינר בס' היובל למרטי, עמ' 280,

—הפע', אראהו, ירא, — הראה כמו הרוה, השקה לרויה, ובהשאלה: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהל' צא יו). יעתר אל אלוה וירצהו וירא [1]) פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו (איוב לג כו). — ועי' א. ראה, הפע'.

ד. **ראה** [2]), ש"נ, — שם עוף טורף: והראה [3]) ואת האיה והדיה למינה (דבר' יד יג). — ובתו"מ: מה איה האמור להלן עשה את הראה מין איה, אף איה האמור כאן עשה את הראה מין איה (ר' ישמעאל, ספרא ויק, שמיני פרק ה). דאה וראה אחת היא (אביי, חול' סג.). כשם שראה ודאה אחת היא כך איה ודיה אחת היא (הוא, שם סג:). ראה זו איה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר (ר' אבהו, שם שם). —ובספה"א: ורבינו הקדוש האר"י ז"ל הגיד כי יש עוף קטן הנקרא בתורה ראה ונקראת כן על שם שרואה מרחוק (חמדת הימים ג, קו.). —ואמר המשורר: אתמה לאיש לא יאזין אל קול קורא ולו עין ולא ראה, לעשות נבלה עף כמו נשר אל הנבלה או כמו ראה (ר"י סרוזי (?), הענק, אות ר, ס' היובל להרכבי).

ראה [1]), ת"ז, סמי' ראה, — כמו רוה, ראה עני, מי ששבע ורוה עני, שעבר עליו עני קשה: אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קלון וראה עניי [2]) (איוב י טו).

***ראה** [3]), ריאה, נ"נ, — כיס הנשימה שבחזה האדם ושל בעלי החיים שביבשה, השואף ונושף בשתי אמות בעלות חמש אונות דרך הקנה את אויר הנשימה, Lunge; poumon; lung: הריאה שניקבה או שחסרה, ר' שמעון אומר עד שתינקב לבית הסמפונות (חול' ג א). נטל את הסכין והפריש את הריאה מן הכבד וכו' בא לו לגרה וכו' חתכה ונתנה למי שזכה בה והקנה והלב והריאה תלוים בה (תמי' ד ג). מצות שחיטה מן הטבעת ועד הריאה (תוספת' חול' א י). קנה מוציא קול, ריאה שואבת כל מיני משקין (ברכ' סא:). כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כנפי ריאה התחתונה (ר' חייא בר יוסף, חול' מה.). (חלב) שעל גבי דופני ריאה (שם מה:). למה נקרא שמה ריאה, שמאירה את העינים (ר' יוחנן, שם ע.). איזוהי חרותה, כל שצמקה הריאה שלה (ת"ר, שם נה:). עשרה דברים משמשין את הנפש, הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה [4]) וכו' (מד"ר ויקר' ד). וחשכו הרואות בארובות וכו' אלו כנפי הריאה שמשם יוצא הקול (ר' חייא בר נחמן, שם שם יח). — ובספה"א: ומושכת אליה (הנשמה) לחלוחית העולה מן הריאה אל הראש (פרוש רסע"ג ליצירה ה ב, ורשה, כח.). שדחוק הוא (הלב) באוני דריאה ובעינוניתה דורדא וירכה

וכן לשוננו ו, 327—337, שיכות המלים „ביין את בשר ולבי נוהג" שבפס' ג לפס' א, וזה שעור הדברים: (א) אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה ביין את בשרי ולבי נהג בשמחה וראה בטוב וכו' (ג) תרתי בלבי למשך (ז"א להחזיק) בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה איזה טוב וכו'.]

[1]) [משמ' הכתוב כמו: עד ימלא שחוק פיך ושפתיך תרועה (איוב ח כא), עי' בפרושו של טורטשינר למקום. והשוה גם את הנאמר על יורא (משלי יא כה), לקמן רוה, הפע'.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [במקום הראשון (ויקר' יא יד) כתוב רק ואת הדאה והאיה למינה, ובשבעים תרגם כמו כאן גם בדבר' יד יג: καὶ τὸν γύπα καὶ (τὸν) ἴκτινα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ; ועל כן צדקו החדשים בהנחתם שאין הראה אלא כתיב לא מדיק במקו' הדאה (ועל ידה דיה), ועי' ב. דאה. וכן אמרו גם חז"ל (עי' בדוגמאות המובאות כאן): דאה וראה אחת היא. והשוה את הכתיב וירא (ש"ב כב יא) במקו' הנכון וידא (תהל' יח יא).]

---

[4]) [כינ' קל מן ג. ראה.]

[5]) [לפי פרושו של טורטשינר לפסוק שיכת לכאן גם המלה ויגאה שבראש הפסוק הבא: וראה עני ויגאה, במשמ' שבע עני ויגון.]

[3]) [כפי שהעיר טורטשינר (ZDMG 72, עמ' 770) היא המלה ארת, חזה באשור', ושרש המלה ירה, ורה (כמו לדה מן ילד, ולד), וקרוב לכך בערב' ורי [a]) במשמ' פצע בראה, וכשם עצם במשמ' מחלת ראה, ועוד.]

[4]) [במד"ר קהל' (החכמה תעוז): הריאה משחק.]

---

a) ورى

הרבה וידבוק בריאה תיתכ בעילם ולא כחוט חם ושלום (סו"ת הגאו' מן הגני', גינזבורג, 31). מורנא תולעת שמשתכח בריאה וכו' (רגמ"ה, חולי' מט.) מי ששחט את הבהמה וקרע את הבטן, וקודם שיבדוק את הריאה בא כלב או עכו"ם ונטל את הריאה הרי זו מותרת (רמב"ם, שחיטה יא יג). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אעפ"י שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר אוסרין אותה (שם שם טו). והוא שהזקנים אינם ישנים בלילה ומשמיעים קול היוצא מחקנת והריאה הנק' בל"ל מופ"י ובל"א הושטו"ן והריאה היא נק' ציפור וכו' (ברוך משקלוב, עמודי השמים, חלק תפארת אדם, ו:). אמנם האמת אגיד דכל ימי ראיתי ריאות לאלפים כאלו ולא שמעתי כי שמפקפק בהם (חתם סופר, יו"ד כה). — ואמר המשורר: ורב ספק בחק ראה ובכבד ובכליה ובממון ובאבות ובשפיר ובשליא (ר"ש הנגיד, הנמות פליכיה, גרודי, 9). ועל לב כג ריאה יחופף לרוחותיו להוציא עשן אפו והביא לקורותיו (רהב"ע, בשם אל, כהנא א, 199). והיא ריאה אשר תמיד מפיחה (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 158). ועם ריאה בקצה אחוזה בחדרי הצלעות היא גנוזה (שם שם, 159).

חלקי הרֵאה: *אוּם, אֹם. — *אוּמָּה, (אֻמָּה), חקל הראה שהאונות מחברות אליו. — *אוּנָה, אֻנָּה, אֻנּוֹת, אזני הראה, חלקים עֻגלים קצת בהרֵאה ונבדלים זה מזה כעין אזנים או כנפים. — *אֹזֶן, כמו אֻנָּה [1], אוּנָה. — *דּוֹפֶן. — *וֶרֶד, אחת מאונות הראה לצד ימין והיא קטנה ואֻדמה. — *יֹתֶרֶת. — *כָּנָף. — *עֲרוּגָה, דופן הראה. ועי' סִרְכָה, צֶמַח.

א. **רֹאֶה**, ס"ז, מ"ר רֹאִים, — כמו א. חֹזֶה, רואה מראות אלהים, נביא, seer ; prophète ; Seher:

לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הָרֹאֶה כי לנביא היום יקרא לפנים הָרֹאֶה (ש"א ט ט). היש בזה הָרֹאֶה (שם שם יא). אי זה בית הָרֹאֶה (שם שם יח). ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הָרֹאֶה (שם שם יט). אשר אמרו לָרֹאִים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות (ישע' ל י).

---

1) [גם אֻנָּה הוא בעקר אֻדְנָה, אודנא בארמי במק' אֹזֶן בעברי.]

המה בחצריהם התיחשם המה יסד דויד ושמואל הָרֹאֶה באמונתם (דהי"א ט כב). וכל ההקדיש שמואל הָרֹאֶה ושאול בן קיש (שם כו כח). ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הָרֹאֶה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החזה (שם כט כט). ובעת ההיא בא חנני הָרֹאֶה אל אסא מלך יהודה (דהי"ב טז ז). ויכעס אסא אל הָרֹאֶה (שם שם י).

ב. **רֹאֶה** [1], ס"ז, — מעשה הרואה, מראות אלהים, נבואה, חזון: כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בָּרֹאֶה פקו פליליה (ישע' כח ז).

רֹאֶה, מ"ר ראות, עי' א. רָאָה.

***רְאוּבֵן**, — שם פרטי המצוי במקרא כשם הבכור בבני יעקב, שהפך לשם עצם כללי, המצוי בפרט במשא ומתן של הלכה במשמ' פלוני הראשון, לעמת שמעון ולוי וכו' במשמ' פלוני השני והשלישי וכו': רישא בראובן שגזל שדה משמעון ומכרה ללוי ואתא יהודה וקא מערער וכו' (רב ששת, ב"ב מ"ג:). ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה, שרה נפקדה אחרים מה אכפת להם (ר' שמואל ב"ר יצחק, מד"ר ברא' נג).

רַאֲוָה, ס"נ, —סה"פ מן רָאָה, כמו רְאוֹת: גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לְרַאֲוָה בך [2] (יחזק' כח יז). — ובסהמ"א: כי ראתה בת עיני על הענגים

---

1) [במקום הצורות כגון שָׁוִי, שֹׁוִי, פְּרִי, בְּרִי, (על בְּרִיוֹ. בוריו) שבתו"מ באו במקרא גם הצורות שֹׁוֶה (אינגו שֹׁוֶה לי וכדו'), בֹּרֶא (במשמ' בריאות הגוף והנאת החיים כבונתו המקורית של הפסוק: וזכר את בּוֹרְאֶיךָ בימי בחורותיך וכו', (קהל' יב א), וכן גם רֹאֶה כאן כמו א. רְאִי, עי' שם.]

2) [ת"י: לאסתכלא בך; רש"י: להסתכל בבשתך, לראות כמו לראיה; רד"ק: כמו לראות בך וכו' ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והם יכימו יראו בי, את כל גבוה יראה, ואין צריך להוציאם מ[...]נינם. ומלת לראות מקור שלם מן הקל בתמורת למ"ד הפעל בוי"ו נראה ומשקלו לאהבה את ה' אלהיך.]

המתנועעים ברוח צח ממעלה לנהר לראוה בפני המים (רמח"ג, דביר, חרס ז). — *ובמשמ' עיון: דברי ספר הגלוי הכמוס ראוה וחסון מוסר וכו' (רקע"ג, ספר הגלוי, קפח). — *ובמשמ' רְאִיָּה של בוז: זדון לבך השיאך בן הנעוה, שוכני בחגוי סלע מרום הגאוה, הנותן כל הצביות לבוז ולראוה (עמנואל, מחברת ג, 22). — ואמר המשורר: יאמרו שחקים לך איומה נאוה, רב לך, צביה, רב שלום בניך, בנו צבא מרום ובך עיניך, כי נהיה נגדם כהיום ראוה (שם שם, 19). — *חַלּוֹן רַאֲוָה, חלון החנות שמצגות בו דגמאות של הסחורה העומדת למכירה, Schaufenster, vitrine; show-window, נוהג בדבור ובספרות.

***רָאוּי**[1], ת"ז, —מה שנִתַּן לראותו, שאפשר לראות, שיבוא בתפקיד זה או זה. א) על פי הגיון הדברים וטבעם, עלול ומסגל להיות, שיוכל להיות, שיוכל לשמש בתפקיד זה או זה, möglich, geeignet; possible, apt: הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (פאה ה א). אין בה (בקמה) סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים וכו' רואין אותה כאלו היא ענוה של שעורים (שם ו ז). אם ראויין (האילנות) לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן (שביע' א ב, ג). ונותן לכהן את הקדש, כל שהוא ראוי להיות קדש (תרומ' ו ו). אף בכורות של בעל הבית הראוי לערלה ערלה. לכלאי הכרם כלאי הכרם (רבי עקיבא, ערלה ג ז) אילונית וזקנה ושאינה ראויה לילד לא שותות ולא נוטלות כתובה (סוטה ד ג). השן מועדת לאכול את הראוי לה (ב"ק א ד; ב ב). המקבל שדה מחברו והובירה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). הבית והעליה של שנים שנפל שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר ורואים אל האבנים הראויות להשתבר (שם י א). אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש (מכות ג יא). אינו טעון כבוס אלא מקום הדם ודבר שהוא ראוי לקבל טומאה וראוי לכבוס (זבח' יא ג). כל המומין הראויין לבוא בידי אדם רועים ישראל נאמנים (בכורות ה ד). משקל ידי עלי וכו' שמין את היד כמה היא ראויה לשקול (ערכ' ה א). כל הראוי לטמא בנגע הבהרת מעכב את הפריחה, כל שאינו ראוי לטמא בנגע הבהרת אינו מעכב את הפריחה (נגעי' ח ה). איזו היא קרחת, אבל נשם, סך נשם, מכה שאינה ראויה לגדל שער (שם י י). כל הראוי לטמא טמא מת אעפ"י שאינו ראוי לטמא מדרס מטמא בנגעים (שם יא יא). תינוק שהביא שתי שערות חיב בכל מצות האמורות בתורה וראוי להיות בן סורר ומורה (נדה ו יא). שלש נשים וכו' בדקה אחת מהן ונמצאת טמאה היא טמאה ושתיהן טהורות ותולות זו בזו ואם לא היו ראויות לראות רואין אותן כאילו הן ראויות (שם ט ד). וכל שהזב נישא עליו טהור חוץ מן הראוי למשכב ולמושב והאדם (זבים ה ב). וכי מה ראה ברזל ליפסל יותר מכל מיני מתכות, מפני שהחרב ראויה לעשות הימנו (תוספת' ב"ק ז ו). הואיל ואין אותו הטבל ראוי להיעשות תרומה כיוצא בו, חולין שבו מבטלין אותו (ירוש' חלה ג ז). מפולת שאמרו וכו' שאינן ראויות ליפול ולא הראויות ליפול (תענ' כ:). וכן חתיכה של נבלה, ותבטיל ברובא וכו' שאני חתיכה, הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.). כל בירה ובירה שהית בירושלים לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (ר' יוחנן, מד"ר איכה, אלפא ביתא תניינא, הרס נעבדהו). — וראוי, בנגוד אל מוחזק, מה שבכח ולא בפועל: היו שם נכסים כראוי אינן כבמוחזק (כתוב' י ג). הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב וכו' ואינו נוטל פי שנים בשבח ולא בראוי כבמוחזק (בכורות ח ט). בעי ר' זירא, אשה מי מעמיד לה שדה, בעל וכו' שכן יורשה או דילמא בן וכו' שכן נוטל בראוי כבמוחזק (ערכ' כה:). — ב) וביחוד ראוי לדבר, לעשות כך או כך, להיות, מי שנתן לראותו בתפקיד זה וזה על פי זכותו וכדו', נאות, נאה, angemessen, würdig digne; worthy: מצילין

---

[1] [ה"א בינוני פָּעוּל מן א. רָאָה (עי' שם) הבא אף במקרא במשמ' נבחר (ובסהמ"א במשמ' נראה, שרואים אותו), שקבל משמ' חדשה בלשון התנאים. הבדל משמ' זו של רָאוּי בתו"מ כלפי המקרא הוא בהתפתחות בינוני פָּעוּל עָשׂוּי וכדו', שפרושו במשנה אינו רק מה שנעשה ממש, אלא מה שנתן להעשות וכדו'.]

מזון שלש סעודות, הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה (שם עז ב). המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין לקרבנות הציבור ינתנו לאומנין בשכרן (ר"ע, שקל' ד ו). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו' הראוי לפסחים פסחים (רבי יהודה, שם ז ד). אבל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתיה וכו' פטור (יומא ח ג; שבועות ג ד). לא יחם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתיה (ב"ש, ביצה ב ה). האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאכילים, ואם אינם ראויין לבא בישראל הרי אלו פוסלין (יבמ' ז ה). בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וילדה הימנו בן, הרי זה ראוי להיות כהן גדול (שם ז ו). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה וכו' יכולה היא משתגדיל להוציא מידן מה שראוי להנתן לה (כתוב' ו ו). קונם וכו' שאיני עושה על פיך וכו' יפר, שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו (ר"ע, נדר' יא ד). גט קרח וכו' אין משלימין עליו אלא קרובים הראויין להעיד במקום אחר (הוא, גיט' ח י). לא כל החצירות ראויות לבית שער וכו' לא כל העיירות ראויות לחומה (ב"ב א ה). האומר איש פלוני יירשני וכו' אם אומר על מי שהוא ראוי ליורשו דבריו קיימין ועל מי שאין ראוי ליורשו אין דבריו קיימין (רבי יוחנן בן ברוקא, שם ח ה). וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין, מאה ועשרים (סנה' א ו). אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו נעשה בן סורר ומורה (רבי יהודה, שם ח ד). הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה וכו' הרי זה חייב (הור' א א). המזבח מקדש את הראוי לו, ר' יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד (זבח' ט א). אינו טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזיה (שם יא ג). וכל שאינו ראוי לעבודה אינו חולק בבשר (שם יב א). נתן בחוץ וחזר ונתן בפנים וכו' חייב, שכולו ראוי לבוא בפנים (שם יג ח). המטביל כלי לחטאת במים שאינם ראוים לקדש צריך לנגב, במים שהם ראוים לקדש אינו צריך לנגב (פרה ח ב). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות, ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד). במה

דברים אמורים (שהנוטע וכו' פטור מן הערלה) בזמן שנטעו לסייג ולקורות ולעצים דבר הראוי להם, אבל נטע לסייג ולקורות ולעצים דבר שאין ראוי להם חייב בערלה (רשב"ג, תוספת' ערלה א א). אבל עלי קנים ועלי תאנים ועלי חרובין וכל דבר שאינו ראוי לאכול פטור (שם יוה"כ ה ג). כי תשטה אשתו, בראויה לאישות הכתוב מדבר, להוציא אלמנה לכהן גדול וכו' (ספרי במד' ז). אי מי שנזור בקבר ושערו ראוי לתגלחת נזירות אין עולים לו מן המנין, ימי חלוטו שאין שערו ראוי לתגלחת נזירות אינו דין שלא יעלו לו מן המנין (שם שם לא). הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת, הראוי ליתן לו עיסה נותנין לו עיסה, הראוי ליתן לו מעה נותנים לו מעה, הראוי להאכילו בתוך פיו מאכילים אותו בתוך פיו (שם דבר' קיח). והעבד ראוי הוא להוליך את הגט (ירוש' פסח' ד ו). ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלא שקדמו דור משה (ר' יוסי, שם מגי' א יא, ועוד). המלוה את חבירו על מנת שלא לתובעו וכו' מכיון שאינו ראוי לתובעו כמי שאינו ראוי להאמינו, וכיון שאינו ראוי להאמינו כמי שאינו ראוי ליתן לו מעות, וכאן הואיל והוא ראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית הראשונה מלוה (רבי בא בשם ר' זעירא, מכ' א ה). מעשה שנכנסו זקינים לעליית בית גדייא ביריחו ויצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש (ריב"ל, סוט' ג ז). אין מעברין את השנה ביום ל' של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (שמואל, ברכ' י:). ושמחת בחגך, במה משמחם, ביין, ר' יהודה אומר, אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן (פסח' קט.). אירע בו (בכהן) פסול ומינו אחר תחתיו וכו' שני אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט (רבי יוסי, יומא יב:). שכמה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהוא וכו' הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל וכו' (שם פז.). אל יאמר אדם תלמיד אני, איני ראוי להיות יחיד (תעני' י:). ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת וכו' והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך (יבמ' צ:). יש בוטה כמדקרות חרב וכו' כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (נדר' כב.). וכן מצינו בקין וקרח וכו'

שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם (סוטה ט:). אמר לו (רבן גמליאל לשמואל הקטן) שב בני שב, ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך (סנה' יח.). ראויים היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא (שם לח:). כל הראויה לגר קרויה נבילה (ע"ז סז:). בשעתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר' תנחומא, מד"ר בראשי' ט). ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה (ר' חמא בר חנינה, שם שם). ראויים היו ישראל כליה בימי המן וכו' (ר' יוחנן, שם עו). הרבה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן (שם שמות לה). ואל אצילי בני ישראל וכו' מכאן שהיו ראויין להשלחת יד (ר' פנחס, שם ויקר' כ). זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, מהו לכם, לכם היא ראויה (שם שם כג). למלך שכעס על מטרונא וכו' אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי (בשם ר' לוי, שם איכה, אלפא ביתא תליתאה, אני הגבר). אמרו לו (לוליאנוס ופפוס לטרכינוס) חנניה מישאל ועזריה כשרין היו והמלך נבוכדנצר היה מלך הגון וראוי היה לעשות על ידו נס, אבל אנו בני אדם חייבין אנו למקום ואתה מלך הייב ואינך ראוי לעשות נס על ידך וכו' (שם קהל' סדרא א, אמרת, אני בלבי את הצדיק). כולכם ראויין לומר היימנו למלך (מדרש תהלים א ו). וחתיכה הראויה להתכבד בה, עי' חֲתִיכָה. — ובצרוף ראוי למקרא לומר וכדו': זהרעב היה על כל פני, ראוי היה למקרא לומר על הארץ, מה ת"ל על פני וכו' (מד"ר בראשי' לא). אני קהלת הייתי מלך וכו' זה היה ראוי להכתב ולהיות תחילת הספר וכו' (ר' שמואל בר רב יצחק, קהל' א, אני קהלת). המתהללים באלילים, ראוי למקרא לומר הבוטחים, מהו המתהללים וכו' (תנחו' שופטים ט). הגמל והחזיר וכו' הוא מטמא כאן וכו' יתחיל מן סימני הטומאה שלהם כך היה ראוי ואינו כן אלא וכו' מתחיל בסימני הטהרה שלהם (פסיק' רב' יד, פרה, כח.). — וראוי לו כאלו לא, ראוי לו שלא: כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם, מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (חגי' ב א). — ומה"פ כראוי, כמ-

שנאות, כיאות, כמנהג, כמדה, כפי הצרך וכדו': על אלו טומאות הנזיר מגלח, על המת וכו' ועל אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי (נזי' ז ב). האומר כתבו גט ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרוה, פרנסוה, עשו לה כנימוס, עשו לה כראוי, לא אמר כלום (גיט' ו ה). קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי וכו' חייב (ר' מאיר, ב"ק ד י). כסהו (את הבור) כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת פטור, לא כסהו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת חייב (שם ה ו). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור, לא נעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה חייב (שם ו א). כל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גרם לה ליפסל טרפה (חול' ב ד). פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ואין מטמא באהל, ואם יש עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ובאהל, שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה (כלים א ה). שאין אדם מורה כראוי מדברי תורה מפני שהיא סתומה וכולן סימנין (מד"ר במ' יד). א"ל הקב"ה (למשה) חייך שאמרת כראוי וכו' (תנחו' שמיני ה). — ובסהמ"א: ומכאן אתה למד שהחכמות האלה מצורך התורה הן וראויות ללמוד וללמד (ראב"ע הכסיל, מבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2). ואמר, איזה אדם ראוי למלוך, אמר, חכם שמלך או מלך שידרוש, ואמר, ראוי למחזיק בחכמה ובצדק שלא יירא משום אדם (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער החכמה, 1). ורואים (הנביאים) צורות ראויות לטבעיהם (הוא, כוזרי ד ג). אמרו (הטועים) הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וכו' ונתנם במרום וחלק להם כבוד וכו' ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד (רמב"ם, עכו"ם א א). משיב הקב"ה ואומר לו למשה וכו' אני הוא שקראתי עולם ממזרח שמש עד מבואו, מן הדין ההוא אתה ראוי לשטיפה מיד, אבל מה אעשה לך, בעל הרחמים אני וכו' (מדה"ג שמות ה, הופמן, 48). ראוי לכל בעל לב להתבונן בפסוקים אלה ולקחת מוסר בהם (ר"י אנטולי, מ"מ התלמידים, נהר, קח.). ואין ראוי להסגיל שם עבודה בעבודת האדמה לבד כי מצאנוה משתמשת בענינים חלוקים (ר"א הקראי, גן עדן, הדבור במצות הסכה, כג.). — ואמר הפיטן: זך היה ונבר ואיש אמונת

ו ר א ו י להשתעשע במתן צפונה (סמעון צר ילחק, סעסוע יוס יוס, קרוצ׳ ג סצועוח). — ״ובלי כל השלמה, במשמ׳ הַגּוֹן [1]), ואמר הפיטן: דוונה ראיתה רואה נולדים, וכראויה מראוי ראתה ילדים (ינלחי, חז לסס סנחוי, קרוצ׳ צרלחס׳, זולחי, מ). הנמצא כזה וכו׳ ר א ו י רעב רואה (הוח, הכמלח כזה, ג״כ, נ). —״וחרוז רָאוּי, במשמ׳ הרוז נאות ומתאים, חרוז שיש בו דמיון בשתי האותיות האחרונות ובתנועתן האחת, כגון ישרים, חברים, סדורים, בנגוד לחרוז עֹובֵר (כגון שור וחמור) וחרוז מְשֻׁפָּח (כגון עדנֶיךָ וצפונֶיךָ) [2]), נוהג בשירת ימי הבינים. — ״ושיר ראוי, שיר החורז בחרוז ראוי: וישא משלו ויאמר שיר קשור ו ר א ו י ומורכב (צן סמלך והנזיר ג). שיר ר א ו י, רצונם שלעולם בשירים הנאותים לשמוע יש להם לבא בשתים אותיות מתדמות בסוף החרוז והוא כמו מי ששורר בחרוז אחד ישמור ובשני לאמר ובשלישי לגמור שהאותיות המונעות בכל השלשה בסופם הם הסם והריש וכו׳ והנה ה ר א ו י הוא רבוי המציאות (סקל הקדס פרק עז בסוף לסון למודים לדוד חבן יחייח). —״וראוי, במשמ׳ מְחֻיָּב המציאות, הכרחי: כי ההגדות על ג׳ דרכים, ר א ו י, כאמרך האש חמה, ונמנע, באמרך האש קרה, ואפשר, כאמרך ראובן באשכנז או בבבל, ואח״כ ישים חלקי ה ר א ו י והנמנע לצד וכו׳ (ר״י ח״ס, חו״ד, הקד׳, לייפליג, 6). ובו (בשכל) יבדיל בין האמת והשקר וכו׳ ובין ה ר א ו י והאפשר והנמנע (הוח, חו״ה, הצחינה ה, ד״ה חח״כ הטוב בכחות הנפש). שהדבר שאינו לא בכח ולא בפועל הוא הנמנע, ושהוא בכח הוא האפשר, ושהוא בפועל הוא ה ר א ו י (עולס קטן, הולי הורוין, 39). ועל כן אמרו הפילוסופים שה ר א ו י למציאות הבורא ית׳, והנבראים כולם אפשרים (סס, 42). ידוע כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא, ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא, וזהו הדבר המבואר

[1]) [עי׳ זולאי, עיוני לשון בפיוטי ינאי, ידיעות מכון שוקן ו, ריד.]

[2]) [עי׳ ד. ילין, תורת השירה הספרדית עמ׳ 12 והערת הידנהים בס׳ דרכי נעם לר״מ בן חביב, י. המונחים הנוהגים בלעז, חרוז זכר, נקבה וכו׳, מתכונים למספר ההברות החורזות בלבד, ללא הבדל למשל בין חרוז עובר וראוי, ששניהם „זכרים״.]

ה ר א ו י [1]) לכל מה שלמציאותו סבה וכו׳ אמנם מי שאין סבה למציאותו והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו, כי זה הוא ענין אמרנו עליו יתברך שהוא מחויב המציאות וכו׳ שהוא ר א ו י המציאה תמיד (ר״ס ח״ח, מו״כ ח כז). הנה כבר התבאר שיש בנמצא דבר אחד בו יבחן ה ר א ו י והעובר והנמנע (סס סס עג). ר א ו י ידוע, ויושם במאמר הזה עם מלת מחויב והכרחי כשמות באים זה אחר זה על ענין אחד (הוח, פי׳ המלות הזרות, ערך רחוי). — ״וכתורת הדבור והמליצה, טענה ראויה, טענה המסתמכת על ראיה מן הראיות: והטענה תחלק אל ג׳ חלקים, ר״ל סבריית, ר א ו י ה ומשפטית וכו׳ וטענה ה ר א ו י ת כאשר יולד המחלקה מחמת המכתבים וכו׳ כאשר האחד מביא ראיה מאי זה ששר ושכנגדו אומר שמשמעותו אינה כן וכו׳ (ר״י מסיר ליחון, נפת לופים ח י, 33).

רְאוּת [2]), ש״נ, — כמו רְאִיָּה, רְאוּת עינים, רְאִית עינים: ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם רְאוּת [3]) עיניו (קהל׳ ה י). — ובסהמ״א, במשמ׳ חוש הְרְאוּת, כח הרְאוּת של העינים: שהיתה השגתנו לכל הנמצא על אחד משלשה צדדים, האחד מהם הרגשותינו הגשמיים כ ר א ו ת וכשמע וכטעם וכמשוש וכו׳ (ר״י ח״ת, חו״ה, היחוד י). כאילו אתה במקום וממעל למקום ההוא צורה כנגד הצד שהוא נכחך ואין דרך לך לראותה בעיניך ולהשקיף עליה בחוש ר א ו ת ך (סס, חסצון הנפס ז). וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום שיענה בו ה ר א ו ת והשמע והלשון ולא יטרידם בזולת מה שיקרב אותו אל האלהים (הוח, כוזרי ג ה). כי אין מחלוקת בין ר א ו ת עיני ו ר א ו ת עיניך שהשטח ההוא העגול המאיר והמחמם הוא השמש (סס ד ג). והפקח ידע כי (את) הגמל הוא שראה (איש אחד שעיניו טרוטות), ובחלישות ר א ו ת ו נדמה לו כי הוא כורכיאה גראני״ק, וכעבור עוות ר א ו ת ו נדמה לו שהם שנים, והועיל הפקח בעדותו ודן אותו לכף

[1]) [במקור הערבי: אלואג׳ב, ואותה מלה היא שהעתיקה ר״ש א״ת גם על ידי: מחויב המציאות.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [כך הקרי; כתיב ר א י ת; בנקוד הבבלי רְאֹות, עי׳ KMT, עמ׳ 82.]

זכות ברוע מליצתו מפני רוע ר א ו ת ו (שם שם). וידבק בעבודת מי שהגיע אליו בטעם כמו שאמר טעמו וראו כי טוב ה' וגו' ובאמת נקרא אלהי ישראל מפני ש ה ר א ו ת הזאת היתה נעדרת כזולתם וכו' וכל מי שרדף הנימוס האלהי הוא הולך אחרי בעלי ה ר א ו ת הזאת (שם שם יז). ופעלת הנפש המרגשת היא בכונה ורצון ולא בבחירה וממנה ה' החושים והם חוש ה ר א ו ת וחוש השמע וכו' (רוח חן ג). וגם לא ליודעים חן, ר"ל על חוש ה ר א ו ת, שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים וכו' (תקון מדה"נ לרשב"ג, הוצ' פולק, 10). למה הושאלו לו יתעלה השמע ו ה ר א ו ת והריח ולא הושאלו לו הטעם והמשוש (ר"מ א"ח, מו"נ א מז). ובזו המלאכה איפשר שיעמוד האדם על מדידת מה שרחוק מהגופים וכו' אחר שיפול ה ר א ו ת על תכליותיהם וכו' ועל דרך כלל כל גוף יבוקש לעמוד על שיעורו או מרחקו אחר שיפול ה ר א ו ת עליו ומקצתם הם כלים יעשו אותם להדריך ה ר א ו ת עד אשר לא יטעה בכל מה שיביט אליו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב ג, 44). השכיבים הישרים הם אשר כשיצאו מ ה ר א ו ת הם נמשכים על יושר נגד ה ר א ו ת וכו' (שם שם). כי כשיחוש ה ר א ו ת אותיותיו ורשומיו תזכור הנפש עניני אותם הרשומים ואמתתם (הוא, מקור חיים לרשב"ג ב יא). כי אנחנו כבר ביארנו במופת מציאות עצם שכלי נפרד מדרגתו מן הנפשות האנושיות מדרגת האור מן ה ר א ו ת (אמו"נ לראב"ד ב ד ג, 60). ויאמר אלי, התדע שני גידי העינים למה הם נבובים מכל שאר גידי הגוף, אמרתי, בעבור כח ה ר א ו ת היוצא מן המוח והולך באותם שני הגידים אל העינים (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 102). — ואמר המשורר: אתה נמצא ולא ישיגך שמע אזן ולא ר א ו ת עין (רשב"ג, כתר מלכות, אתה נמצא). וכח ה ר א ו ת מנהו לעיניו, ראות בם כל אשר יהיה לפניו (ר"י זבארה, בתי הנפש, שם 157). — °ובהשאלה להשגת השכל וכדו': ומותר האדם מן הבהמה אין רק לראות צור כבודם ר א ו ת לב לא ראות עין (ר"י הלוי, ישן אל תרדם, דיואן ג, 204). ה ר א ו ת השכליי אינו צריך לאמצעי (יסוד עולם לר' אברהם בן אלחנן, הוצ' קויפמן בספרו חקירות על רשב"ג). — °נְקֻדַּת רְאוּת, נקדת השקפה, כוון המבט המיחד שבו אדם רואה את הדברים, בנגוד לראית אנשים אחרים, — Gesichtspunkt; point de vue; view-point, נוהג בדבור ובספרות.

°**רְאוּתִי**, ת"ז, — חשיך לראות, visuel(l): ודע לך שרק אחד מכל הניצוצות ה ר א ו ת י י ם נקרא עמודי (יש"ר מקנדיה, מעין חתום, חתימת הספר ע).

א. **רְאִי**, ש"ז, ראִי, כנ' ראִי, — כמו רְאִיָּה, רְאוּת רְאָה, מעשה הרואה מראות אלהים: ותקרא שם יי' הדבר אליה אתה אל רָאִי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי רֹאִי על כן קרא לבאר באר לחי רֹאִי [1]) (בראש' טז יג–יד). — ובמשמ' מראה פני אדם וכדו': וישלח ויביאהו (את דוד) והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רֹאִי (ש"א טז יב). — ובתו"מ: מעשה שהלך ר' יהושע ואמרו לו יש כאן תינוק אחד ירושלמי יפי עינים וטוב ר ו א י (תוספת' הורי' ב ה; גיט' נח.). פעם אחד עלה אלי אדם אחד מדרום וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב ר ו א י וקווצותיו מסודרות תילי תילים וכו' (שמעון הצדיק, ירוש' נדר' א א; וכעין זה בבלי שם ט:; מד"ר במד' י). והוא טוב רואי, א"ר יצחק טוב ר ו א י בהלכה, כל הרואהו נזכר לתלמודו (מד"ר ויקר' כ).

ב. **רְאִי**, ש"ז, ראִי, — כמו ב. רְעִי, גלל: הנני אליך נאם יי' צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כְּרֹאִי [2]) (נחום ג ו). וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה יכל בשרו מֵרֹאִי [3]) ושפי עצמתיו לא ראו (איוב לג כ–כא). — ובתו"מ: אלו לא מטמאין ולא מכשירין, הזיעה והליחה סרוחה

---

[1]) [הטעם מלרע, ועל כן יש לראות בזה צורה עם כנוי; ואכן אפשר שראו בה צורה שבכנוי מן ב. רָאָה, עי' שם גם בהערה. ועי' גם רְאִי, הערה.]

[2]) [אמנם השבעים והוולג' תרגמו מלה זו במשמ' רְאָוה ודגמה, παράδειγμα, exemplum, אך ת"י מכערא, לשון כעור, ורש"י פרש כזבל, ראב"ע כטנוף, וכן רב המפרשים העברים, וכך נראה נכון.]

[3]) [פרוש המלים: יִכֶל בשרו מֵרֹאִי: כך יִכְלֶא האדם את בשרו ואת גופו מ ל כ ל ו ך. ועי' ב. רָאָה, הערות.]

זהראי והדם היוצא עמהן (מכשירי ו ז). תשעה משקין בזב, הליחה והזיעה סרוחה והראי[1]) טהורים מכלום וכו׳ זובו ורוקו ומימי רגליו מטמים טומאה חמורה (ספרא ויק. מצורע, פרק זבים, פרשה א)—ואמר המשורר: עונות נכלוך נפשי ונהפך יקרך בוז והם שמוך כראי (ר״י חריזי, הענק, ספר היונל להרכבי). — *בֵּית הָרְאִי, במשמ׳ כלי של צואה: בית הראי[2]) שאינו מקבל משקין, אף על פי שמקבל את הראי[2]) טמא (כלים יז ג). — *ובמשמ׳ זפק העוף[3]): הלא דין הוא, מה אם במקום שהכשיר את העור פסל בית הראי, מקום שפסל את העור אינו דין שיפסול בית הראי (ספרא ויק, ויקרא פרק ע).

*ז. **רְאִי**[4]), ש״ז,—מַרְאֶה, דְּמוּת, Aussehen; apparence; appearance: תרקיע עמו לשחקים חזקים כִּרְאִי[5]) מוצק (איוב לז יח). — ובתו״מ, לא רְאִי זה כִּרְאִי זה, אין מַרְאֵה זה כמראה זה, אין משפטו כמשפט זה:

הרי את (דן) בבנין אב מבינין שניהם, לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין, הצד השוה שבהם שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתן (ספרא ויק, קדושים פרק ע). מה לחרש שכן חרישותו גרמה לו, נשיא ודיין יוכיחו, מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן, חרש יוכיח, הרי את דן בבנין אב מבינין שלשתן, לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין ולא ראי זה וזה כראי חרש ולא ראי חרש כראי שניהם, הצד השוה שבשלשתן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתן, אף אביך שהוא בעמך את מוזהר על קללתו (שם שם). (כתוב) כי יהיה טמא לנפש, אין לי אלא טמא מת, שאר טמאים מנין, ת״ל או בדרך רחוקה, הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם, לא ראי טמא מת כראי דרך רחוקה ולא ראי דרך רחוקה כראי טמא מת, הצד השוה שבהם שלא עשה את הראשון ועשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון ועשה את השני (ספרי במד׳ סט). לא ראי תפילין כראי תלמוד תורה, ולא ראי תלמוד תורה כראי תפילין, הצד השוה שבהם שהם מצות הגוף וכו׳ (שם דבר׳ מד) מה לכרם שכן חייב בעוללות, קמה תוכיח, מה לקמה שכן חייבת בחלה, כרם יוכיח, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה (ברכ׳ לה.). תנא שור לקרנו ומבעה לשינו והכי קאמר (לא הרי השור כהרי המבעה וכו׳) לא ראי הקרן שאין הנאה להזיקו כראי השן שיש הנאה להזיקה, ולא ראי השן שאין כוונתו להזיק כראי הקרן שכוונתו להזיק (רב יהודה, ב״ק ג:—ד.). מה לקטן שאינו במצות, תאמר בעבד שהוא במצות, אשה תוכיח שישנה במצות ופסולה לעדות, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שכן אינן בכל המצות ופסולין להעיד, אף אני אביא את העבד וכו׳ (שם פח.). מה לעולה שכן אינה מכפרת, חטאת העוף תוכיח וכו׳ לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שהן קדשי קדשים וכו׳ (זבח׳ י:). — ובספה״א: ואם יטעו טוען, הנה יום שמיני עצרת שלא אמר בכמה לחדש כמו שעשה בשאר המועדים אלא הסמיכו לימי

---

1) [בכרית׳ יג. ובנדה נה: הגרסה: ו(ה)ריעי.]

2) [נ״ה: הרעי.]

3) [זה על פי הבנת חז״ל במלים מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ. שהבינו מֻרְאָה במשמ׳ זפק, ונֹצָה במשמ׳ רעי וצואה (ועי׳ רש״י, ת״א ות״י). ואכן אפשר להבין מֻרְאָה (מלשון הַמְּרִיא, עף למעלה) ככנף הזנב, ונֹצָה כלשון נוֹצָה של הכנף, וכך טורטשינר בתרגומו. ואמנם מֻרְאַת הזנב במשמ׳ זו גם היא בית רעי, הואיל והיא מקום קרוב לפי הטבעת.]

4) [כאמור בהערה לשרש א. ראה, נולד שרש זה כנראה מתוך סלת קריאה, רְאֵה וכדו׳, שאך צורות אחרות ממנו הן אֲרֵי, הֲרֵי, אֲרוּם, בארמ׳ ובעבר׳ שבתו״מ. ועל כן אין פלא שבמקורות התלמודיים מתחלף א. ראי בשמושיו בדיון ההלכה בהֲרֵי, ובבבלי רְאִי בכל מקום אף במקום הֲרֵי שבמשנה, ועי׳ הערת המחבר לערך הֲרֵי, וגם בכר, Exeg. Term. I, עמ׳ 47.]

5) [אין רְאִי כלל מַרְאָה, אספקלריה, אלא כבלשון החכמים (לא ראי זה כראי זה) „כראי מוצק" פירושו: כמראה, כדמות של מוצק (דברי טורטשינר לפסוק בפרושו לאיוב) וכן תרגמו השבעים אל נכון ὡς ὅρασις ἐπιχύσεως, כמראה (של) מוצק. ואמנם התרג׳ הארמי (המאוחר) תרגם כאספקלריא, וכן הפרשנים העברים, ולפי זה שמוש המלה בדבור ובספרות.]

הסכה, יש להשיב שלא ראי זה כראי זה שזה בבחינת חדש אחד ויום שמיני מצורף לימי הסכה, לא כן חג השבועות (כ"א הקראי, גן עדן, ענין חג השבועות ו, כו.). ומה שמטנה מוגי סוג הצרעת המוזכר אצל הרופאים, כי לא ראי זה כראי זה ודתיהם שונות לטהר וכו' (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כח, סח:). — *וכנוי לשמים [1]), ואמר הפיטן: לראי יקפיל, וחדשים יכפיל (כ"א קליר, אכסיכה, מוסף א ר"ה).

ב. *רְאִי, ס"ז, — מַרְאָה [2]), mirror; miroir; Spiegel
ליושבי ארץ ושוכני אי הוקם למו לראי ויהי לזכרון (מנחם, אדוני, מכתב לחסדאי בן יצחק). כראי מוצק, כראי שהנשים רואות בו (רס"י, איו לז יח). והם (השמים) ספירים כמו הראי הנתך, ר"ל הזכוכית שיעבור האור בו (רלב"ג, איוב לז יח). זהר אור עולם וראי זך תפארת אלהים ודמות חסדו (יצחק זקיל פרנקל, תרג' חכמת שלמה ז כו). תמונת מבוא הגרון וסדק הקול כאשר הם נראים בראי להבטת הגרגרת (Laryngoskop) (י. טוביס, הדיפתריה ה, יז.). —ומ"ר רְאִיוֹת, ואמר הפיטן: זה קירה במים עליות, זקפם והתויכם תוך זויות, זהרם נאה מוצק כראיות (מחזור ויטרי תעח).

*רְאָיָה [3]), ש"נ, — אות לברור דבר, הוכחה הבאה להראות שכך או כך הדבר, Nachweis; proof; preuve: חרם וכו' ר' מאיר אומר, כדי לחתות בו את האור, ר' יוסי אומר, כדי לקבל בו רביעית. אמר ר' מאיר, אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד, אמר לו ר' יוסי, משם ראיה, ולחשוף מים מגבא (שבת ח ז). אמר לו ר' יהושע, יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות, אמר לו ר' אליעזר, מה זה יהושע, מה ראיה רשות למצוה (פסח' ו ב). אמרו להם ב"ה לב"ש, לא כך היה מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן בן החורני ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, אמרו להן ב"ש, משם ראיה, אף הם אמרו לו, אם כן היית נוהג לא קימת מצות סוכה מימיך (סוכ' ב ז). א"ר אליעזר, ככת יעשה, כל דבר שהוא מעשה מעכב, אמר לו ר' עקיבא, משם ראיה, ככה יעשה לאיש, כל דבר שהוא מעשה באיש (יבמ' יב ג). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו' הרי זו בחזקת בעולה וכו' עד שתביא ראיה לדבריה (ר' יהושע, כתוב' א ו). היא אומרת בתולה נשאתני וכו' אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע כתובתה מאתים, ר' יוחנן בן ברוקה אומר אף חלוק קליות ראיה (שם ב א). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (שם ז ח). האומרת טמאה אני לך תביא ראיה לדבריה (נדר יא יב). אשה שיצאת עמי למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה אין צריך להביא ראיה לא על האשה ולא על הבנים, מתה ואלו בניה, מביא ראיה על הבנים ואינו מביא ראיה על האשה (קידוש' ד י). זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה, המוציא מחבירו עליו הראיה (ב"ק ג יא). כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן (ב"ב א ד). מכר את הצמד לא מכר את הבקר וכו' ר' יהודה אומר הדמים מודיעין וכו' וחכ"א אין הדמים ראיה (שם ה א). טרקלין עשר על עשר, רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו ראיה לדבר היכל (שם ו ד). הוא אומר שכיב מרע היה והן אומרין בריא היה צריך להביא ראיה שהיה שכיב מרע, ד"ר מאיר, וחכ"א המוציא מחבירו עליו הראיה (שם ט ו). זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה, ד"ר מאיר,

1) [על פי איוב לז יח.]

2) [על פי לשון הכתוב באיוב לז יח.]

3) [כך הנקוד בכ"י קופמן ובמשנ' מנקד' ליוורנו, וכן רב המלונים, ואין מבטא העם, כאלו בנקוד רְאִיָּה (כך גם בכר Ex. Term. I, עמ' 178 וכו'), אלא תוצאת רשלנות בדבור, אולי בהשפעת הסמיכות והצרוף בכנויים.
ואמנם עקר הוראת המלה היא הֲרָאָיָה, הוכחה הבאה להראות שהדבר כך, ועל כן נראה שגם עקר צורת המלה היא הַרְאָיָה כשה"פ של בנין הִפע'. ובמקרים כגון המוציא מחבירו עליו הראיה, הא זו של הִפע' (ולא הא הידיעה) נשמרה. ומרובות המלים בתו"מ שעקרן בהא בראשן (כגון חסחוס, הסחוס ולא סחוס; חפין, הפין ולא פין; וכן הלוית המת שהפכה לויה, ועוד), ובטעות ראו בה הא הידיעה והשמיטוה ברשלנות הדבור והכתיבה.]

וחכ"א, אימתי בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין (סנה' ג ח). כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין, אמרו לו כל ראיות שיש לך הבא מכאן עד שלשים יום, הביא בתוך שלשים יום סותר וכו' אמרו לו הבא עדים ואמר אין לי עדים, אמרו הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן מצא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום, אמר רשב"ג מה יעשה זה שלא היה יודע שיש לו עדים ומצא עדים, לא היה יודע שיש לו ראיה ומצא ראיה וכו' ראה שמתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו הרי זה אינו כלום (שם שם ח). א"ר חנינא סגן הכהנים, מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה וכו' וחכ"א לא ראינו אינו ראיה[1]) אלא יוצא לבית השריפה (עדי' ב ב). אמר ר"ע, שאלתי את רבן גמליאל ואת ר' יהושע וכו' בתוך הסגרו מה הוא וכו' אמרו לי לא שמענו וכו' התחלתי מביא להם ראיות וכו' (נגע' ז ד). אמר ר' ישמעאל, אליעזר בן עזריה, עליך ראיה ללמד, שאתה מחמיר, שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). והלא בן סטדא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו, אמרו לו שוטה היה ואין מביאין ראיה מן השוטים (שבת קד:). אין הנדון דומה לראייה (רבי יוסי, פסקי' טו.). מי שמת והניח אשה ובעל חוב ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים ר' טרפון אומר ינתנו לכושל שבהן וכו' מאי לכושל, ר"י בר' חנינא אומר לכושל שבראיה (כתוב' פד.). וכמה הכרת העובר, סומכוס אומר משום ר' מאיר שלשה חדשים ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויהי כמשלש חדשים וגומר, וכר לדבר, קרא כתיב וראיה גדולה היא וכו' (נדה ח:). ויבינו במקרא וכו' אלו ההכרעות והראיות (רב האי בן לוליאני, מד"ר ברא"ש' לו). בית שמאי אומרים וכו' לעתיד לבא מתחיל בגידים ועצמות וגומר בעור שכן כתיב במתי יחזקאל וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה וכו' אמר רבי חייא בר אבא אין פרשת יחזקאל ראיה וכו' (שם ויקר' יד). רבי מאיר אומר טוב אשר לא תדור וטוב הנודר ומשלם, ראיה לרבי מאיר שנאמר נדרו ושלמו לה' אלהיכם (שם שם לז). הואיל וחבאת ראייה לדבריך הרי אתה פטור (פסיק' רב', י' הדברות אליאלא, קיט.). — ובסהמ"א: ומביא עליה אותות וראיות מחכמת השיעור והכמת המנין (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד'). וגם אלו הטעמים המפורשים בראיות נסיות בחכמת השיעור ראויים עוד להיות בקבלה בידך (שם א לג, 18). ויאמר ר' משה הכהן זכרונו לברכה, אני אתן ראיה גמורה שלא יתכן להיות פועל בלשון הקודש פחות משלש אותיות (ראב"ע, לחות, לג.). לישב עניני התורה בלבבנו בדרכי הראיות (ר"י א"ח, חו"ה, הקד'). אך הראיה שהבורא יתברך אחד אמת וכו' מפני שכל מחובר לא תגמר הויתו אלא בהשתתף חלקיו אשר חובר מהם (שם, היחוד ט). שהם (היהודים) הטענה והראיה לכל בעל דת כי יש לבורא תורה בארץ (הוא, כוזרי א י). כי הראיות מתעים ומן הראיות יבא האדם לאפיקורסות ולדעות המופסדות, וכי מי הביא המשנים לאמר בשתי סבות קדומות אלא הראיות וכו' אך דרכי הראיות נחלקו וכו', והמדוקדק שבהם הפילוסופים, ודרכי הראיות הביאום לאמר באלהים שלא יועילנו ולא יזיקנו (שם ד ג). ואתן לך ראיות מספיקות שאין הנפש המדברת צריכה לגוף (שם ה ב). בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה (מעוננים וקוסמים) אינם דברי חכמה (רמב"ם, עכו"ם יא טז). ועוד על צד עשות הראיה במפורסם אצל האומות כלם מן העולם וכו' יאמר אריסט"ו כל אנשי העולם בארו בהתמדת השמים ועמידתם וכו' (ר"מ א"מ, מו"נ ב יד). ושראיותיו עליו טענות (שם שם טו). שדרכי עשות הראיה על אלו הדברים שעריהם נעולים בפנינו ואין אצלנו התחלה להם שנעשה ראיה בה (שם שם). הדרך אשר תבטל ראיות כל מי שיעשה ראיה על קדמות העולם (שם ג טז). ואמנם בעבור שהראיות על הדבר שני מינים, ראיה חזקה שאין ספק באמתתה והראיה למטה הימנה באמתות, יחדת, הראיה החזקה שאין ספק באמתתה בשם מופת והאחרת סוגה ראיה וכו' ובתחלה כתבתי במקום ראיה מופת ואה"כ תקנתים כולם (הוא, פי' המלות

[1]) [כובח' יב ד: אין לא ראינו ראיה, ואמנם משמעותו המקורית של הבטוי צ"ע.]

הזרום, ערך מופת). המשפטים אשר יודעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם ד' מינים (ר"מ א"ס, מלות ההגיון ס). אמר זה החבר כי היא סברא קלה וראיה דלה וכל האומר כי יש לסליחות ראיה בתורה ואין לתפלה ראיה מן התורה אין לחטאיו כפרה (ר"א חריזי, תחכמוני כד, 225). המופתים השכליים והראיות הטבעיות (ס' היסודות לר"י הישראלי, 40). ונצללו להם הראיות והוזכו להם המופתים (חו"ד, הקד', 1)' ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, יד:). העצם המצויר במאמרות התשע הוא הדמיון המונח לראיה על הנסתר (רש"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ב יא). בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (מנחת קנאות לר"י מפיקא, 104). הראיה תחלק לב', האחת הוכחה והב' סייעתא (רמח"ל, דרך תבונות ע כז). — °ובשם ספר: דרכי הראיות בסברות הדת לאבן רשד, כ"י. —°חכמי הראיות, חכמי ההגיון: כבר בארו חכם הראיות שיש באדם שלש נפשות וכו' (ראב"ע קהל' ז ג). — °ופתגם: המפרסמות אין צריכין ראיה, עי' פִּרְסֵם, פִּעֵ'.

*רְאִיָּה, ש"נ, מ"ר רְאִיּוֹת, — שה"פ מן א. רָאָה: עדות ממון מתקיימת בראייה שלא בידיעה ובידיעה שלא בראייה (תוספת' שבועות ג ה). חביבה ראייתו של אברהם אבינו (את א"י) יותר מראייתו של משה (ר' חנינא בן עקיבא, מכי' בשלח, מסכ' דעמלק). שני ראיות הם, אחת ראייה של נחת ואחת ראייה של צער (ספרי במד' קלו). לא תהא שמיעה גדולה מראיה (ר"ה כה:). רחב בשמה זינתה, יעל בקולה וכו' מיכל בת שאול בראייתה (ת"כ, מגי' טו.). והקב"ה נותן בו (באדם) רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן (ת"כ, נדה לא.). מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים ראייה אחת ובתחתונים ראייה אחת, אבל הקדוש ברוך הוא מביט בעליונים ובתחתונים ראייה אחת (ר' יוחנן, מד"ר בראשי' ט). העולם הזה והעולם הבא הביט בהם הקב"ה ראייה אחת (ר' שמעון בן לקיש, שם שם). ויאמר יי' ראה ראיתי וכו' אמר לו הקב"ה, משה, אתה רואה ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות וכו' (שם שמות ג). הביטה וראה את חרפתנו, ר' יודן אמר, הבטה מקרוב וראיית מרחוק, הבטה מקרוב שנאמר ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים, וראייה מרחוק שנאמר וירא את המקום מרחוק, ר' פנחס אומר, הבטה מרחוק שנאמר הבט משמים וראה, וראייה מקרוב שנאמר וירא כי לא יכול לו וכו' (שם איכה, זכור ה'). — הזק ראיה: אלמא היזק ראיה לאו שמיה היזק וכו' אלמא היזק ראיה שמיה היזק (ב"ב ג:). — וראית פנים בעזרה בשלש רגלים, ראית קרבן, גם כמשמ' קרבן העולה שמביאים עולי הרגל לראיון: הכל חייבין בראיה (חגי' א א). הראיה שתי כסף והחגיגה מעה כסף (ב"ש, שם שם ב). מרובה הראייה מסודת חגיגה (הס, תוספת' שם א ג). והראיון, מזני' בראיית פנים אבל בראיית קרבן יש לה שיעור וכו' תנא רבי יוסא וכו' ראייה כל שהוא (ירוש' פאה א א). ויעלו עולות, קסברי ב"ה עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת תמיד הואי, וב"ש סברי עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת ראייה הואי (חגי' ו.). שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל, ראיית וחגיגה ושמחה, יש בראיה שאין בשתיהן וכו' שהראיה עולה כולה לגבוה וכו' (ר' יוסי הגלילי, שם ו:). רבי יוחנן דאמר ראיית פנים בעזרה, ראיית פנים הוא דאין לה שיעור, הא לקרבן יש לה שיעור, וריש לקיש אומר ראיית פנים בקרבן דאפילו קרבן נמי אין לו שיעור (שם ז.). — וראית נגעים: כיצד ראיית הנגע, האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים וכו' (נגעי' ב ד). כיצד ראיית הבית, ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית וכו' (שם יב ה). — וראית זוב: זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי (פסחי' ח ה). אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן (מגי' א ז). הרואה ראיה אחת של זוב, ב"ש אוסרים כשומרת יום כנגד יום (זבים א א). ראת ראיה ראשונה בודקין אותו (שם ב ב). ראה אחת היום ואחת בין השמשות ואחת למחר, אם ידוע שמקצת הראיה מהיום ומקצתה למחר ודאי לטומאה ולקרבן וכו' (שם א ו). ובה תוכיח שריחקת ראיותיה טמאה, קירבה ראיותיה טהורה (ב"ק כד.). ואי כתב רחמנא בזבה, משום דלא מטמיא בראיות כבימים, אבל זב דמטמא בראיות

כבימים אימא לא, צריכא (נדה לז:). הספיט את הראיית, ב"ש אומרים תולין וב"ה מטהרין (שם עב:). — וראית דם נדה: וכמה אמרו דיה שעתה, בראיה ראשונה (משנה שם א ו). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות וראת ראיות, ראייה ראשונה דייה שעתה וכו' (ירוש' שם שם). — ובסהמ"א: י"ב פשוטות וכו' יסודן שמיעה, ראיה, ריחה וכו' (פי' יצירה ה לאבוסהל דונש בן תמים). הוקש ראייתך לראייתו, כדרך שהקב"ה בא לראותך כך בא לראות לו וכו' (רש"י, סנה' ד:). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח (רמב"ם, קדה"ח יא ג). זה החשבון בזמן הזה שאין בית דין לקבוע על פי הראיה שאנו מחשבין בו היום, אפילו תינוקות של בית רבן מגיעין עד סופו בשלשה וארבעה ימים (שם שם ד). העקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האצטגניות בין לדרכי השבון הראיה בין לשאר דברים, אלו הן וכו' (שם שם ז). שבזמן שיהיו לך אמצעיות אלו מוכנים יהיה החשבון הזה קל עליך לראית החדש לפי שתשעה ועשרים יום גמורים מליל הראית עד ליל הראיה של חדש הבא (שם יב ג).—ואמר הפיטן: ראיתה איך לחזות דמה איך להזות (ר"א קליר, אלוהה ומפרשם, סלוק פרה). — קֶשֶׁת הָרְאִיָּה, עי' קֶשֶׁת.

°רְאָיוֹן [1], ס"ז, — כמו רְאִיָּה במשמ' ראית פני האל ברגל: אלו דברים שאין להם שעור, הפאה והבכורים והראיון [2] וגמילות חסדים ותלמוד תורה (פאה א א). הביכורים וראיון אין להם שיעור לא מלמעלן ולא מלמטן וכו' (ירוש' שם א א). אמר רבי יוחנן כסבורין אנו לומר הראיון אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה עד שבא רבי אושעיא ברבי ולימד הראיון אין לו שיעור לא למעלה ולא למטה, אבל חכמים אומרים הראייה מעה כסף והחגיגה שתי כסף, מאי הראיון, רבי יוחנן אמר, ראיית פנים בעזרה, וריש לקיש אמר ראיית פנים בקרבן (חג' ז.). — ובסהמ"א גם במשמ' ראית עינים בכלל: דע שחכמי הטבע נחלקו בענין החוש המוחש איזה מהם גורם הראיון (כ"י לניק, אגרת התשובה, 52). ונאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וחייבים בראיון וחגיגה (ר"א הקרלי, גן עדן, חג המצות, הקדי, מד:). — °ובמשמ' בקור לראות פני מלך ושר: וירכב אבנר על סוסו והנער לפניו וסריסו, אל המלך לראיון (זכר' בן סעד', ספר המוסר, כ"י תימני).—°ובמשמ' התקבל האדם לשמיעת דברו אצל מלך ושר, Audienz; audience, נוהג בספרות ובדבור. — ואמר הפיטן: ראיון פני אדם תחנתנו תוקדם (שמעון בר יצחק, שבת הכסא, סליחי ג עפ"ת).

°רְאִיּוֹן [1], ס"ז, — תכונת מי שהוא ראוי ונאות, Eignung, Würdigkeit; qualification, dignité(-y): שהשכל החמרי יש בידו להתאחד עם השכל הפועל ויש בכאן היכולת והראיון, כלומר שהוא יכול וראוי לבך (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, יב:). והשר ההוא וכו' ראוי במיני הראיון, איש אשר כח בו לעמוד בהיכל המלך (שם, כג:).

רְאֵים, עי' רְאֵם.

°רְאִינוֹעַ, ס"ז, — מקום שרואים בו על הבד תמונות בתנועות טבעיות, Lichtspieltheater; cinéma; movie theatre.

ראם, שרש מספק [2], ממנו רָאַם.

רָאַם, פ"ע, רָאֲמָה, — פעל מספק [3]: יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וְרָאֲמָה וישבת תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון (זכר' יד י).

---

[1]) [כך הנקוד בסדורים ישנים. ועל נקוד זה מורה הכתיב ריאיון בכמה מקומות בבבלי (עי' הערת בֶּר בסדורו עמ' 38) וגם בתוספתי, וכן אף המסרת הבבלית (עי' פורת, לשון חכמים, 137).]

[2]) [בתוספת' (פאה א א): והריאיון.]

---

[1]) [יש להבחין גם בנקוד בין מלה זו, שנגזרת מן רָאוּי, ובין רַאֲיוֹן שכתו"ס.]

[2]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [פרשו המפרשים מלה זו כפעל עבר נקבה מן רָאַם, בהוראות שונות. אך כנראה צדקו השבעים, שראו כאן אך כתיב אחר של שם המקום רָמָה, כתרגמם כאלו היה כתוב: תסב כל הארץ והערבה מגבע עד

רְאֵם, רְאֵים, — מ״ר רְאֵמִים, ס״ז, —שור הבר, Bos primigenius, Bison; bison: אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו (במד׳ כג כב). בכור שורו הדר לו וקרני רְאֵם קרניו בהם עמים ינגח (דבר׳ לג יז). כי זבח לי״י בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו רְאֵמִים עמם ופרים עם אבירים (ישע׳ לד ז). וישבר יי׳ את ארזי הלבנון וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן רְאֵמִים (תה כט ה—ו). ותרם כִּרְאֵים קרני (תה צב יא). ועי׳ רֵים. — ובתו״מ: וקרני ראם קרניו, שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות, ראם קרניו נאות אבל אין כחו קשה, ניתן ליהושע כחו של שור וקרניו של ראם (ספרי דבר׳ שנג). — ואמר המשורר: קנינך ראמי מדברות ושחים בנהרות כאונך (יצחק בן גיאת, קינך, סעה״ם 20).

רָאמָה, ס״נ, רק מ״ר רָאמוֹת, — שם חמר המשמש תכשיט, אבן טובה או צדף: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ וְרָאמֹת [1] וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק׳ כז יו). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז רָאמוֹת וגביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים (איוב כח יח). — ובסהמ״א במשמ׳ רמה, מרום, ואמר הפיטן: שער הקיפונוס בקרן תקומם, שער הרצים בראמה תרומם (יוסף בן אביתור, שער האיתון, סעה״ם 13).

רָאשׁ, עי׳ רָשׁ.

רֵאשׁ, עי׳ א. רֵישׁ, רִישׁ.

א. **רֹאשׁ** [1], ממנו *בְּרֵאשִׁית, מְרַאֲשָׁה, מְרַאֲשׁוֹת, א. רֹאשׁ, רְאשָׁה, א. רִאשׁוֹן, רִאשׁוֹנָה, **רִאשׁוֹנוּת, רִאשׁוֹנִי, **רִאשׁוֹנִיּוּת, *רָאשׁוּת [2], **רָאשִׁי, **רָאשִׁיּוּת, רֵאשִׁית [3].

ב. **רֹאשׁ** [4], ממנו רָאשׁ, רֵאשׁ, רֹאשָׁה, ב. רִאשׁוֹן.

רמון לנגב (κατὰ νότον) ירושלם, וְרָאֲמָה ישבה תחתיה למשער בנימן עד ('Ραμὰ δὲ ἐπὶ τόπου μενεῖ) מקום שער הראשון.]

[1] [הראם הוא, כעדות האשור׳ רִים והאוגרית׳ ראם, שור הבר, Bos primigenius, Bison, ששרידי עצמותיו נמצאו בארץ-ישראל, ושהוא, כאריה, סמל הכח במקרא. ועי׳ רֵים.]

[2] [השבעים ביחזקאל אך מעתיקים את המלה העבר׳ Ραμμωθ או Λαμωθ, ולג׳: sericum, שיראין, משי, פשיט׳: פתכא, בגדים מגוונים, ת״י: ציורין, ומן החדשים יש שהשוה ראמה (a בערב׳ במשמ׳ צֶדֶף.

במשלי כד ז—ח כתוב: רָאמוֹת לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו. מחשב לְהָרֵע לו בעל מזמות יקראו. אך פרק זה במשלי בנוי כראשיתו על סדר א״ב של פתגמים, מורכבים משני פסוקים: אל תקנא וכו׳ (א), בחכמה וכו׳ (ג), גבר חכם וכו׳ (ה). על כן הכונה כנראה בפס׳ ז—ח לאויל מחריש אשר חכם יחשב, ויש לקרא דֻּמּוֹת (ו״א שתיקה) לאויל (תחשב) חכמות, כשבשער לא יפתח פיהו, ואף שהוא מחשב להרע לו, בעל מזמות וחכמה יקראו לו.]

[1] [עי׳ בהערה לערך א. ראש.]

[2] [ועי׳ גם רָשׁוּת.]

[3] [ומזה נגזור היום גם רֵאשִׁיתִי, ת״ז, מי שהוא במצב בראשית, primitiv; —if; —ive, רֵאשִׁיתִיּוּת, ס״נ, Primitivität; primitivité; -ty.

על דברי הבבלי (סוטה מה:): מהיכן הולד נוצר מראשו וכן הוא אומר ממעי אמי אתה גוזי ואומר גזי נזרך והשליכי, ע״כ, מעיר רש״י (המפרש כאן את כונת הדרש, שלא כפרושו בכתוב בתהלים עא ו ובירמיה ז כט): אתה גוזי אתה מראשי (כך הנוסחה הנכונה בדפוס וילנה, ורשה תרכ״ו, ברדיטשוב, עין יעקב וילנה, יעוד. ונ״א מראשכי, ובשבוש מכאן מראשני), וצרת ראשי תחלה, ע״כ; במלים אלו מסביר רש״י, כיצד מצא הדורש בכתוב את הרעיון כי נוצר הולד מראשו, שכאלו פרוש שתי המלים אתה גוזי הוא: אתה מֵרֹאשִׁי, כלו׳ מֵרֹאשׁ התחלת יצירתי, וכן גזי נזרך פרושו בפי הדורש: ראש נזרך. ואין להניח שיצר כאן רש״י פעל ראש, כדעת אבינרי, היכל רש״י א׳ קסד.]

[4] [במאסף דביר ב (ברלין תרפ״ב) עמ׳ 90 העיר טורטשינר על העובדה, שבכמה מקומות במקרא ובפרט בפרקי הגאולה שבס׳ ישעיה באה המלה ראשון, ובתה״פ ראשונה כלשון מתנת חנם, ללא מחיר, בהקבלה אל חנם, באפס וכדו׳, משמ׳ שאין לגזור אותה מן המלה והשרש א. ראש וכו׳ הידועים. והנה, כפי שיתבאר בערך רֹאשָׁה (זכר׳ ד ז), יש לראות גם מלה זו כבינ׳ נק׳ של פעל במשמ׳ נתן במתנת חנם, ועל כן יש לְהָנִיחַ שהיה בלשון שרש ופעל ב. ראש במשמ׳ נתן חנם, ללא מחיר, ומשרש זה יש לגזור כנראה גם רָאשׁ, רש (שבעקר כנראה לא היה עני ודל סתם, אלא כעדות כתבת מישע מלך מואב סוג מְיֻחָד של עבדים), א משום שהיו הראשים נתינים, או משום שחיתה עבודתם ללא מחיר, כלשון הכתוב: חנם נמכרתם ולא בכסף

---

a) رائمة

א. ראש[5]), ס״ז, ככ׳ ראשי, ראשנו, ראשך, ראשך, ראשכם, ראשו, ראשה, ראשם, ראשן, מ״ר ראשים, סמי׳ ראשי, ככ׳ ראשינו, ראשיכם, ראשיו, ראשיו [2]), ראשיה, ראשיהם, ראשיהן,—החלק העליון או הקדמי בגוף בעל חיים, Kopf, Haupt; tête; head, ראש של אדם: וישלח ישראל את ימינו

תגאלו כי כה אמר יי׳ מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו (ישע׳ כב ג—ד).]

1) [מלה זו משתפת היא לכל השפות השמיות. בארץ ישראל היא באה כבר בהערות הכנעניות שבמכתבי עמרנא (264, 18) בכתיב ר—א—ש, וכן בא ראש בכתבות הכנעניות הקדומות (כלמו, 15), ובארמ׳ של תעודות יב ושבמקרא ראש, ראש, בארמ׳ שבתו״ם ובסור׳ רישא, אשור׳ ריש, אוגריתי ראש, מ״ר ראשם, ערבי ראש, כוש׳ ראס, ואולי, בשמושים ידועים, גם במצרית. וכן באות בכל הלשונות השמיות גם מלים אחרות הקרובות למלה זו קרבה שרשית.

אשר להתפתחות המשמ׳ של מלה זו, יש להבחין בעקרון (עי׳ בהערות לערכים א. פנים, ב. פנים) בין תה״פ ראש במשמ׳ למעלה (כמקום הראש בגוף האדם העומד על רגליו) או לפנים (כמקום הראש בגוף הבהמה והחיה או בקבוצת בני אדם או בעדר הבהמה וכדו׳) ובין משמ׳ שם העצם לראש האדם והבהמה וכדו׳. משתי משמעויות עקריות אלו, זו של תה״פ היא הראשונה (למעלה, לפנים), והיא שהפכה אח״כ ש״ע לדבר זה, שהוא למעלה או לפנים. וכך למשל כונתו העקרית של הצרוף נשא ראש (כמו נשא פנים, עי׳ ב. פנים) בחלק משמושיו היא: נשא למעלה, הוציא לפנים וכדו׳. אך בתודעת הדוברים גברה כמוב המשמ׳ המוחשית של ראש האדם, הבהמה וכדו׳ שמרבים שמושיה ביותרי עד שהובנו גם הצרופים כגון נשא ראש במשמ׳ נשא את ראשו של פלוני וכדו׳, ועל כן קשה הוא להבחין את המקדם והמאחר בעקרו בסדור ההמר, הואיל ואף במקורות הקדומים ביותר ככר לא הרגישו במקדם ומאחר זה. ואך לשם הכנת ההתפתחות הלשונית יש לזכור את הכלל המבע כאן. ועי׳ בהערות הבאות.]

2) [למעשה אין נקוד זה, הבא רק בכתוב בישע׳ יה ב (בכל ראשיו קרחה כל זקן גרועה) מורה על צורה שהיתה קימת בלשון, אלא (עי׳ טורטשינר ZDMG 66, עמ׳ 390) על קרי ראש (במקום הכתיב ראשיו), כמו במקום המקביל בירמיה מח לז: כי כל ראש קרחה וכל זקן גרעה; וכן עמוס ח י: ועל כל ראש קרחה.]

וישת על ראש אפרים וכו׳ ואת שמאלו על ראש מנשה (שם מח יד). והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט׳ ה כו). ויהרגו את עורב בצור עורב ואת זאב הרגו ביקב זאב וכו׳ וראש ערב וזאב הביאו אל גדעון מעבר לירדן (שם ז כה). ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שם ט נג). וכובע נחשת על ראשו (ש״א יז ה). וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וכו׳ ויכרת בה את ראשו וכו׳ ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם (שם שם נא—נד). ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לראשי אשימך כל הימים (שם כח ב). ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בראשי האנשים ההם (שם כט ד). ויחזיקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (ש״ב ב יו). ויכהו וימתהו ויסירו את ראשו ויקחו את ראשו וכו׳ ויבאו את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת (שם ד ז—ח). ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים ויאמר אל אביו ראשי ראשי (מ״ב ד יח—יט). הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (שם ו לב). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה ויבא המלאך ויגד לו לאמר הביאו ראשי בני המלך (שם י ז—ח). על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי מכף רגל ועד ראש אין בו מתם (ישע׳ א ה—ו). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ׳ ח כג). הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לצדד נפשות (יחזק׳ יג יח). ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת תפארת בראשך (שם יו יב). דשנת בשמן ראשי (תהל׳ כג ה). אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו (שם סח כב). כשמן הטוב על הראש (שם קלג ב). והיית כשכב בלב ים וכשכב בראש חבל[1]) (משלי כג לד). כי גחלים אתה חתה [2]) על

1) [רב המפרשים והמתרגמים הבינו חבל (עי׳ ערך זה) במשמ׳ תרן האניה וכדו׳, אך טורטשינר בתרגומו כאלו הכונה אדם שכב בראש מחבל (חבל על משקל אלם, פסח וכדו׳), כשראשו כואב ומבלבל עליו.]

2) [אך כנראה הכונה: הגחלים אשר אתה חתה להכין לו סעודה, יהיו על חשבונו.]

ראשו (סס כה כב). שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני (שה"ש ח ג). נפלה עטרת ראשנו (איכ' ה יו). בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר (קהל' ט ח). — ושל בעלי חיים: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט). וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (סס כט י). וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל (סס סס יח). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר (ויקר' א ח). ואם מן העוף עולה קרבנו וכו' והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר המזבחה (סס סס יד–יה). ויהי רעב גדול בשמרון וכו' עד היות ראש חמור בשמנים כסף (מ"ב ו כה). — ושל דמויות אלהיות, בחיות שבמרכבה, הלויתן וכדו': ודמות על ראשי החיה רקיע וכו' נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזק' א כב). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן (תהל' עד יג–יד). התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ לא). — ושל אליל: וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה וכו' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן (ש"א ה ד). — ובתמונה: ונתנך יי' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דבר' כח יג). הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב (סס סס מד). ויכרת יי' מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע' ט יג). ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון (סס יט יה). — ושער הראש: גדל פרע שער ראשו (במד' ו ה). ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש (סס סס יח). חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה (ש"א יד מה). ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש"ב יד כו). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עצמו משערות ראשי (תהל' מ יג). רבו משערות ראשי שנאי חנם (סס סט ה). ועי' שֵׂעָר. — וציצת הראש במשמ' שערות ארכות באמצע הקדקד: וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי (יחזק' ח ג). — ופאת הראש: לא תקפו פאת ראשכם (ויקר' יט כז). — ובקצור, ראש במשמ' שער הראש: ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא וכו' ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא (ויקר' יג מ–מא). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע (סס סס מה). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וכו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם (סס כא י). והעמיד הכהן את האשה לפני יי' ופרע את ראש האשה (במד' ה יח). וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו (סס ו ט). וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו (סס סס יח). וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה (דבר' כא יב). ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו (ש"ב יד כו). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (סס יח ט). ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה (מ"ב ט ל). ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה וכו' את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' ז כ). פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצתי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך[1]) כארגמן מלך אסור ברהטים (סס ז ו). — וראש פרעות, כמו ראש שער, קדקד שער, עי' א. פרעה: מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר' לב מב). — וכסמלי אבלות, גזז את ראשו, מרט משער ראשו: ויקם איוב ויגז את ראשו (איוב א כ). וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם (עזר' ט ג). — זרק או העלה עפר על ראשו: ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (איוב ב יב). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם (איכה ב י). — ובצרופים, נשא ראובן את ראש שמעון מעליו, במשמ' כרת ראשו: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ (ברא' מ יט). — ונשא ראובן את ראש שמעון,

[1]) [עי' לקמן בהערה לערך רַהַט, ובהערת המחבר בערך מַל, וגם דברי טורטשינר, שיר השירים, עמ' 81 וכו'.]

[2]) [בטוי מליצי הבא לבאר את הצרוף נשא ראש, המשתמע בהוראות שונות, במשמ' זו לרעה; ועי' לקמן להוראות אחרות, וכן בא הצרוף במשמ' כפולה בפסוק כ: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וכו' וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו.]

במשמ' הרים אותו [1]), נשאו וגדלו: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וכו' וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו (שם שם כ). ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין וכו' נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מביר כלא (מ"ב כה כז). — ובמשמ פקד, ספר ומנה: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי' (שמ"ת ל יב). שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם (במד' א ב). נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם (שם ד ב). שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה (שם לא כו). עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (שם שם מט). — ובצרופים המורים על תנועות הגוף מתוך הרגשות שונות, הניע האדם ראשו, בראשו, ובש"ע מנוד ראש, כסימן להשתתפות בצער, באמת או בלעג: בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (מ"ב יט כא; ישע' לז כב). לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח טז). כל ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל' כב ח). תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים (שם מד טו). ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם (שם קט כה). לו יש נפשכם תחת נפשי אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב טז ד). — וחפה את ראשו, וביח' חפוי ראש, לאבל ולכלמה [2]): ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה (ש"ב טו ל). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אכרים חפו ראשם (ירמ' יד ג–ד). והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסתר ו יב). — שם ידו או ידיו על ראשו, כסימן אבל וכלמה: ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלך וזעקה (ש"ב יג יט). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך (ירמ' ב לז). — והוריד ראשו לארץ, באותה משמ': הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם (איכה ב י). — ושם חבלים בראשו, לאות כניעה: ויאמרו אליו עבדיו (אל בן הדד) הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם וכו' (מ"א כ לא–לב). — ונשא האדם את ראשו, עמד או הלך בקומה זקופה, גם בהשאלה: ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שפט' ח כח). כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (תהל' פג ג). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י טו). — והרים ראש: ואתה יי' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי (תהל' ג ד). ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה וכו' על כן ירים ראש (שם קי ז). — ובהשאלה, חל הסער על ראשו של אדם: הנה סערת יי' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול (ירמ' כג יט; וכעין זה שם ל כג). — ושב גמולו, עמלו, מחשבתו הרעה בראשו, או על ראשו: כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך (עובד' א טו). ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהל' ז יז). ישוב מחשבתו הרעה (של המן) אשר חשב על היהודים על ראשו (אסתר ט כה). — וחלו דמי הנרצח על ראש הרוצח, שבו הדמים בראשו: וישמע דוד מאחרי כן ויאמר נקי אנכי וממלכתי מעם יי' עד עולם מדמי אבנר בן נר יחלו על ראש יואב ואל כל בית אביו (ש"ב ג כח–כט). ושבו דמיהם (של אבנר ועמשא) בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג). — והשיב האל את הדם על ראש שופכו: והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי והשיב יי' את

[1]) [בעקר במשמ' נשא אותו ל ר א ש, למעלה או לפנים. עי' בהערה להתפתחות המלה ומשמעותה.]

[2]) [רב המפרשים הבינו את הפעל חפה גם בצרוף זה במשמ' כסה ועטף, וכן גם המחבר בעמ' 1680 וכו'. ואמנם ד. ילין (לשוננו א, עמ' 19 וכו') נסה לבאר חפה ראש במשמ' גלה ראש, בקרבו את הפעל בשמוש זה אל יחף, והערב' חפא a) במשמ' הלך יחף, ואינו מסתבר. אך למעשה נראה, שאין הכונה ב„חפו ראשם" לכסוי הראש בכובע או בצניף, אלא הכונה: מרב בושה וכלמה נסו כאלו לכסות ולהסתיר את ראשם ואת פניהם, אפילו בידיהם על ראשם, כלשון הכתוב בירמיה ב לז המובא כאן אחר כך.]

a) حفا

דמו על ראשו (שם שם לא–לג.). —ודמו בראשו, הוא נושא בעון הדם הנשפך: והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחני נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם יד תהיה בו (יהושי ב יט). ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי' (ש"ב א יו). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה (יחזק' לג ד). — והשיב האל את רעתו של האדם, את גמולו, את דרכו בראשו, השיב חרפתו אל ראשו, שפט אותו כגמולו: ואת רעת נבל השיב יי' בראשו (ש"א כה לט). ויאמר המלך אל שמעי אתה ידעת את כל הרעה וכו' אשר עשית לדוד אבי והשיב יי' את רעתך בראשך (מ"א ב מד). וגם מה אתם לי צר וצידון וכו' הגמול אתם משלמים עלי וכו' קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם וכו' והשבתי גמלכם בראשכם ומכרתי את בניכם ואת בנתיכם ביד בני יהודה וכו' (יואל ד ד–ח). שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה (נחמי' ג לו). ואתה תשמע מן השמים ועשית ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (דהי"ב ו כג). — וראש של צמח, קצה הצמח, חלקו העליון: ונשאר בו וכו' שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע' יז ו). את ראש יניקותיו קטף (יחזק' יז ד). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מר·אש ינקותיו רך אקטף (שם שם כב). וכר·אש שבלת ימלו (איוב כד כד). —ובמשמ' החלק העליון של דברים שאינם בעלי חיים, ראש ההר, הגבעה, המעוז, הפסגה, הסלע, summit; sommet; Gipfel: והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש' ח ה). מחר אנכי נצב על ר·אש הגבעה (שמות יז ט). וירד יי' על הר סיני אל ר·אש ההר ויקרא יי' למשה אל ר·אש ההר ויעל משה (שם יט כ). וישכמו בבקר ויעלו אל ר·אש ההר (במד' יד מ). ויעפלו לעלות אל ר·אש ההר (שם שם מד). ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ר·אש הפסגה (שם כא כ). ויקחהו שדה צפים אל ר·אש הפסגה (שם כג יד). ובנית מזבח ליי' אלהיך על ר·אש המעוז הזה במערכה (שפט' ו כו). ויעבר דוד העבר ויעמד על ר·אש ההר מרחק (ש"א כו יג). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר וכו' ויעמדו על ר·אש גבעה אחת (ש"ב ב כה). ויהי דוד בא עד הר·אש אשר ישתחוה שם לאלהים (שם יה לב). ודוד עבר מעט מהר·אש (שם יו א). אלף אחד מפני גערת אחד וכו' תנסו עד אם נותרתם כתרן על ר·אש ההר וכנס על הגבעה (ישע' ל יז). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מר·אש הרים יצוחו (שם מב א). כי כה אמר יי' על בית מלך יהודה גלעד אתה לי ר·אש הלבנון (ירמ' כב ו). אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מר·אש אמנה מר·אש שניר וחרמון (שה"ש ד ח). ועשרת אלפים היים שבו בני יהודה ויביאום לר·אש הסלע וישליכום מר·אש הסלע (דהי"ב כה יב). —וראש המגדל, הסלם: הבה נבנה לנו עיר ומגדל ור·אשו בשמים (בראש' יא ד). ויחלם והנה סלם מצב ארצה ור·אשו מגיע השמימה (שם כח יב). —וראש השער[1]: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד וכו' שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד (תהל' כד ז–ט). — וראש העמוד: גדלים מעשה שרשרות לכתרות אשר על ר·אש העמודים (מ"א ז יז). וכתרות אשר על ר·אש העמודים מעשה שושן וכו' (שם שם יט). — וראש המכונה: ובר·אש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ר·אש המכנה ידתיה ומסגרתיה ממנה (שם שם לה). —וראש הכסא: שש מעלות לכסה ור·אש עגול לכסה מאחריו (מ"א י יט). — וראש המטה: וישתחו ישראל על ר·אש המטה[1] (בראש' מז לא). —וראש השרביט:

---

[1] [ואמנם כבר העיר טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ' 41 על הקשי שבצרוף ראשי השערים במקום שהכונה הברורה בענין דלתות השמים. והואיל והיתה בלשין הקדומה מלה ד ש במשמ' ד ל ת, שקשה היה להבחינה בכתב מן רש, ראש (השוה בתעודות יב הארמיות, קאולי ל 9 וכו' על בית המקדש ביב: אף הוה תרעו זי אבן וכו' נדשו ודש·יהם קימן וצירֹיהם זי דש·יא אלך נחש. ואף כאן קראו הראשונים שטפלו בכתבת, בטעות, ורשיהם), נראה שכונתו העקרית של הכתוב: שאו שערים דשיכם, ז"א דלתותיכם.]

[2] [כידוע בא במקום זה בתרגום השבעים ובבריות החדשה (אל העברים יא יא): על ראש המטה (ῥάβδου). ועי' שפינוזה Tract. theol.-pol., פרק VII, המעדיף קריאה זו.]

ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בְּראש השרביט: (אסת' ה ב). —וראש פנה, האבן שבראש הפנה: אבן מאסו הבונים היתה לְראש פנה (תהל' קיח כב). — וראש כוכבים: במשמ' גֹּבַהּ שמים: הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב).—ובשמוש כתה״פ וכמלת היחס, ראש, בראש, במשמ' למעלה, מעל ל, מצד הפנים, לפני וכדו': ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש[1] ואתה תשופנו עקב (בראש' ג יה). והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בְּראש העם (דבר' כ ט). ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בְּראש הקרואים (ש״א ט כב). אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד (איוב כט כה). בנה עלי ויקף ראש ותלאה[2] (איכה ג ה).— בראש ההרים, מעל ליתר ההרים: והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בְּראש ההרים ונשא מגבעות (ישע' ב ב; וכעין זה מיכה ד א). — בראש חוצות וכדו', במקום מורם בחוצות, בגלוי, לעין כל: בניך עלפו שכבו בְּראש כל חוצות כתוא מכמר (ישע' נא כ). אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק' טז כה). חכמות בחוץ תרנה וכו' בְּראש המיות תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כ—כא). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה בְּראש מרומים עלי דרך בית נתיבות נצבה (שם ח א—ב). — על ראש, לראש, מעל ראש במשמ' על, מעל: והיו שמיך אשר על ראשְׁךָ נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל (דבר' כח כג). ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום יי' לקח את אדניך מעל ראשֶׁךָ (מ״ב ב ג וגם ה). הרכבת אנוש לְראשֵׁנוּ (תהל' סו יב). בהלו נרו עלי ראשִׁי (איוב כט ג). ומאת אמה היה גבה הצר על ר א ש החצבם (כתבת השלוח). — למעלה ראש: בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אלוך כי עונתינו רבו למעלה ראש[1] ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר' ט ו).—לכל לְראש: לך יי' הממלכה והמתנשא לכל לְראש (דהי״א כט יא). — ובמשמ' זמנית, ראש חדשים, ראש השנה, ראש האשמרת, ראשית הזמן והתחלתו[2], Anfang; commencement; beginning: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות יב ב). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שפט' ז יט). בעשרים וחמש שנה לגלותנו בְּראש השנה בעשור לחדש וכו' היתה עלי יד יי' (יחזק' מ א). קומי רני בליל לְראש אשמרות (איכ' ב יט). — ומראש ועד סוף[3], מתחלה ועד סוף: את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מֵראש ועד סוף (קהל' ג יא). — ומראש, במשמ' מראש כל דבר, מלפנים, מקדם: הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מֵראש לכם (ישע' מ כא). מי פעל ועשה קרא הדרות מֵראש אני יי' ראשון ואת אחרנים אני הוא (שם מא ד). מי הגיד מֵראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (שם שם כו). לא מֵראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני (שם מח טז). יי' קנני ראשית

1) [אין כונת הכתוב לראש ועקב כאברי הגוף דוקא, כדעת המפרשים והמתרגמים, אלא אך זו הכונה, שתהיה איבה ומלחמה מכל צד בין זרע האשה והנחש: זה ישוף, ישאף, יבלע וישמיד את זה מפָּנים וזה מאחור, וכמובן אף להפך. ומעין זו כונת הדברים בעמוס ב ז: השאפים על עפר ארץ (כנחשים) בְּראש דלים (לפניהם) ודרך (ז״א בדרך, מן הצד) ענוים יטו (כמארב). והשוה גם יהושע ח יג: וישימו העם את כל המחנה אשר (צ״ל ראש!) מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר. ועי' בהערה הבאה]

2) [פסוק זה לא הובן, הואיל ולא הֻכרה בו מלה ב. תְּלָאָה (שונה מזו הידועה משמות יח ח ועוד, שנגזרה מן ל א ה): תלאה מן ת ל ה, המקבילה לערב' תלו, מ״ר אתלא a) במשמ' ע ק ב. וכונתו הפשוטה של הכתוב היא: בנה עלי גדר ויקף עלי מראש ומעקב, מכל צד. משרש תלה גזר את המלה אף דוד בן אברהם אלפאסי הקראי שאמנם פרש במשמ' זה.]

a) تلو, أتلاء

1) [אבן, לפי השערת מיכאל ברקוביץ אין ראש כאן אלא כתיבה כפולה של ואש(מתנו) שאחריו.]

2) [היו שהבינו כך גם את הפסוק במשלי ח כו: עד לא עשה ארץ וחוצות וְראש עפרות תבל, ואחרים פרשוהו בדרכים שונות. אך כנראה הכונה וְדָאשׁ, כלומר כשֶׁדֶשׁ את עפרות תבל, כלשון הכתוב (מ״ב יג ז): וישמם כעפר לדש.]

3) [וכן באשור' אִשְׁתֻ רֵישׁ אַד קִית, במשמ' זו.]

דרכו קדם מפעליו מאז מעולם נסכתי מֵראש מקדמי ארץ (משלי ח כב–כג). — ובקצור, ראש במשמ' אדם העומד בראש קבוצת אנשים, כמפקד ומנהיג וכדו': Oberhaupt, Anführer; chef, commandant; chief, leader: מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לְראש לכל ישבי גלעד (שפטי' י יח). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לְראש לכל ישבי גלעד ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יי' אותם לפני אהיה לכם לְראש וכו' וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לְראש ולקצין (סס יא ט–יא). ויאמר שמואל (אל שאול) הלוא אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה (ש"א יה יז). ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לְראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לְראש (דהי"א יא ו). —ראש בית אבות, ראש אבות, ובקצור ראש: אלה רָאשֵׁי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא וכו' (שמות ו יד). אלה רָאשֵׁי אבות הלוים למשפחתם (סס סס כה). ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא (במד' א ד). ויקריבו נשיאי ישראל רָאשֵׁי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים (סס ז ב). ויקרבו רָאשֵׁי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה וכו' וידברו לפני משה ולפני הנשאים רָאשֵׁי אבות לבני ישראל (סס לו א). ויקומו רָאשֵׁי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וכו' לעלות לבנות את בית יי' (עזר' א ה). ומֵרָאשֵׁי האבות בבואם לבית יי' אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו (סס ב סח). ורבים מהכהנים והלוים וְרָאשֵׁי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון וכו' בכים בקול גדול (סס ג יב). ומקצת רָאשֵׁי האבות נתנו למלאכה (נחמ' ז ע). ואחיו רָאשִׁים לאבות מאתים ארבעים ושנים (סס יא יג). הלוים בימי אלישיב יוידע ויוחנן וידוע כתובים רָאשֵׁי אבות וכו' בני לוי רָאשֵׁי האבות כתובים על ספר דברי הימים (סס יב כב–כג). ובני בלע אצבון ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה רָאשֵׁי בית אבות גבורי חילים (דהי"א ז ז). אלה רָאשֵׁי אבות לתלדותם רָאשִׁים (סס א כח). ☛ אלה אנשים רָאשֵׁי אבות לבית אבתיהם (סס ט -). ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה וכו' ויאמר להם אתם רָאשֵׁי האבות ללוים וכו' (סס יה יא–יב). בני לעדן הָראש יחיאל וזתם ויואל שלשה וכו' אלה רָאשֵׁי האבות ללעדן וכו' בני גרשום שבואל הָראש ויהיו בני אליעזר רחביה הָראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים וכו' בני יצהר שלומית הָראש בני חברון יריהו הָראש אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי בני עזיאל מיכה הָראש וישיה השני וכו' אלה בני לוי לבית אבותיהם רָאשֵׁי האבות לפקודיהם וכו' (סס כג ח–כד). אלה בני הלוים לבית אבתיהם ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וְרָאשֵׁי האבות לכהנים וללוים אבות הָראש לעמת אחיו הקטן (סס כד ל–לא). ובני ישראל למספרם רָאשֵׁי האבות ושרי האלפים והמאות וכו' (סס כז א). — וראש הבנים, גם כשאינו בכור: ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הָראש כי לא היה בכור וישימהו אביהו לְראש (סס כו י). — ראשי המטות, ראשי אבות המטות, ראשי אבות העדה: וידבר משה אל רָאשֵׁי המטות לבני ישראל לאמר (במד ל ב). שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וְרָאשֵׁי אבות העדה (סס א כו). ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת רָאשֵׁי אבות המטות לבני ישראל (סס לב כח). אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וְרָאשֵׁי האבות למטות בני ישראל (יהוש' יט נא). אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל רָאשֵׁי המטות נשיאי האבות לבני ישראל (מ"א ח א).—וראש אֻמות במשמ' ראש אבות: ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אמות בית אב במדין הוא (במד' כה טו). — ראשי עם: ויאמר יי' אל משה קח את כל רָאשֵׁי העם והוקע אותם ליי' נגד השמש (סס סס ד). ויהי בישרון מלך בהתאסף רָאשֵׁי עם יחד שבטי ישראל (דבר' לג ה). — וכהן הראש: ויקח רב טבחים את שריה כהן הָראש ואת צפניה כהן המשנה (ירמ' נב כד). עזרא בן שריה וכו' בן פינחס

[1] [כנראה לא היתה המלה אֻמָּה בשמוש בני ישראל אלא בלשון ישמעאל (ברא' כה יו) ומדין בלבד. ועל כן, בא כפרוש למלה כאן: בית אב במדין הוא. ואול עקר פרושו: בית אֵם.]

כן אלעזר הכהן הראש (עזר' ז א–ה). והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר יי' (דהי"ב יט יא). ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק (שם לא י).[1] —וגם בהשאלה לעיר, ארץ ושבט: כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה (יהוש' יא י). כי ראש ארם דמשק וכו' וראש אפרים שמרון (ישע' ז ח–ט). —וראש גוים: תפלטני מריבי עם תשימני לראש גוים (תהל' יח מד). —וראש גוים ככנוי לישראל[2]: רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע יי' את עמך את שארית ישראל (ירמ' לא ו). — ונתנו בני אדם ראש, שמו להם ראש אחד: ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש[3] ונשובה מצרימה (במד' יד ד). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הוש' ב ב). וימאנו לשמע וכו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים (נחמ' ט יז). — וראש במשמ' פלוגה אחת מתוך מחנה ההולך ומתקדם בכוונים שונים[4]: ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (ברא' ב י). ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים (שופט' ז טז). ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם ארבעה ראשים

1) [בנחמ' יא יז כתוב: ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה משנה מאחיו, ע"כ. אך השבעים גורסים לפי נוסח אחר: ראש התהלה.]

2) [עי' גם ראשית.]

3) [כך, כלשון קצרה במקום נתנה עלינו ראש, הבינו את הצרוף המקצר הזה המתרגמים והמפרשים העברים, ואלה דברי רש"י: כתרגומו, נמני רישא, נשים עלינו מלך, ורבותינו פירשו לשון ע"א, ע"כ; ועי' בהערת ברלינר לרש"י מהדורה ב, עמ' 427.

ואכן אפשר שעקר כונת הכנוי היא על פי דגמת מעשה הבהמה הסרבנית, כדגמת הצרופים ויתנו ערף (דהי"ב כט ו), נתן כתף סוררת וכדו', וצרוף אחרון זה הוא שבא בנחמ' ט כט בהמשך אל פס' יז שנאמר בו: ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם. והרי מעין זה משמשים בלשונות אחרות בטויים כגון s'entêter (מן tête, ראש), sich etwas in den Kopf setzen וכדו' במשמ' הקשה ערף.]

4) [בשמוש כזה בא באשור' גם ריש איני, ובערב' ראש אלעין a), ראש המעין.]

a) راس العين

(שם ט לד). ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים ויארב בשדה וכו' ואבימלך והראשים אשר עמו פשטו על כל אשר בשדה ויכום (שם שם מד). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה וכו' והראש אחד יפנה דרך בית חרון והראש אחד יפנה דרך הגבול (ש"א יג יז–יח). כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז). — וראש של דבר, ראש בשמים, בשמים ראש וכדו' במשמ' מיטב הדבר, עדית[1], Prima, Bestes; de premier choix; of prime quality, first grade: קח לך בשמים ראש (שמות ל כג). ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דבר' לג טו). רכלי שבא ורעמה המה רכליך בראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך (יחזק' כז כב). תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהל' קלז ו). כשמן ראש אל יני ראשי (שם קמא ה). מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יד). — וראש במשמ' סכום כולל[2], Summe; somme; sum, total: או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו (ויקר' ה כד). והשיב את אשמו בראשו וחמישתיו יסף עליו (במד' ה ז). - וראש גבר, במשמ' יחיד, אחד מן הגברים, Einzelnes, Stück; individu(el), pièce; unit: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר (שפט' ה ל). וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום (דהי"א כד ד). לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים (שם כו יב). — ואמר בן סירא: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף ראש (ב"ס גני' ד ז). כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה (שם י ב). השפת ראש פאתי אויב האומר אין זולתי (שם לג יב).—ובתו"ם: לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה (שבת ו א). זכור אני בפלונית שיצאת בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). ונותן לה (הבעל לאשתו) כפה לראשה וחגור למתניה

1) [גם באשור' בא ריש או רישת בשמוש דומה.]

2) [במשמ' זו באשור' קקד (קדקד), וכן רישא בתעודות יב הארמיות. וכן summa (מספר עליון) ברומ', כאלו כל הערמה, שעלתה ונצטברה מן האבנים שצברו אותן זה על זה עד למעלה ראש.]

(שם ח ח). אפילו אתה מוכר שער ר א ש ך אתה נותן לה כתובתה (כדל' ע ה). היה נוטל שער ר א ש נזרו ומשלח תחת הדוד (נזיר ו ח). והוי זנב לאריות ואל תהי ר א ש לשועלים [1] (אבו' ד טו). בארץ היו עומדים ו ר א ש י ה ן מבין רגלי הלוים וצוערי הלוים היו נקראין (ערכ' ב ו). ה ר א ש והזקן עד שלא העלו שער והדלדולין ש ב ר א ש ושבזקן נדונין כעור הבשר (נגע' ו ח). אלו שאין חוצצין, קלקי ה ר א ש ובית השחי ובית הסתרים (מקו' ט ג). כתיב תירש וקרינן תירוש, זכה נעשה ר א ש, לא זכה נעשה רש (רב כהנא, יומא עו:). מיד עמדתי ונשקתיו על ר א ש ו, אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל (שמעון הצדיק, נדר' ט:). מי שיש לו שני ר א ש י ם, באיזה מהן מניח תפלין (פלימו, מנח' לז.). בין עיניך, זו גובה ש ב ר א ש (ת"ר, שם לז:). לנחש הזה שאמר הזנב ל ר א ש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה וכו' הלך ומצא גומא של מים והשליכה לתוכו וכו' מי גרם לו, על שהלך ה ר א ש אחר הזנב (מד"ר דברי א). והיה יהונתן הסופר מחרפו (את ירמיהו) ומגנה אותו ואומר לו הרכין ר א ש ך על המטה שמא תבא שינה לעיניך (פסיק' רב', ויהי בעת מפרחה, איש שלום, קלא:). —*ועם ש"ע, תפלה של ראש וכדו': תפלה של יד אינה מעכבת של ר א ש, ושל ר א ש אינה מעכבת של יד (מנח' ד א). המעבר והמורת והמגוב וכן מסרק של ר א ש שניטלה אחת משיניה ועשאן של מתכת (כלים יג ז). — *כֹּבֶד ראש, רצינות: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ר א ש (ברכ' ה א). ועי' כֹּבֶד. — *קלות ראש: שחוק וקלות ר א ש מרגילין את האדם לערוה (אב' ג יג). ועי' קַלּוּת. — *בת ראש, בבת ראש: המשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו והזורקו בבת ר א ש מטמא בגדים (ר' שמעון, ספרא וים, אחרי, פרשה ה). ועי' בַּת אַחַת. —*ובלשון שבועה: היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ר א ש ך (סנה' ג ב). חייך וחיי ר א ש ך, לא שעה זו בלבד אומרת כך וכו' (רבי יוסי, ברכ' ג.). היי ר א ש ך אדוני, אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו (אדר"נ יז). אמר לו המלך (אחשורוש להמן) חי ר א ש י ומלכותי לך נאה לעשות כן (פדר"א נ), ועי' חַיִּים. — *ובקריאת צער: אם שמע להם מוטב, ואם לאו אוי לו ו ל ר א ש ו (שם עו). — *ובברכה: אמר לו (גר אחד להלל) כל הברכות שבתורה ינוחו על ר א ש ך, שאם היית כשמאי לא באתי להקהל בישראל (אדר"נ טו). — *ראשו ורֻבּוֹ, ראש האדם ורֹב גפו: לא יעמוד האדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים וכו' אלא אם כן הכנים ר א ש ו ורובו למקום שהוא שותה (ערוב' י ו). מי שהיה ר א ש ו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (סכה ב ז). האומר לבניו, הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, כיון שהכנים האחד ר א ש ו ורובו זכה בחלקו (פסח' ח ג). — *תְּלוּי ראש, כמו הרמת ראש [1]: נתית, רבי יהושע אומר, נ'פלאות עשית להם, ח'ירות נתת להם, י'מינך תושיע אותם, ת'לוי ר א ש נתת להם ע"י משה ואהרן (מד"ר במדי כג). ומרים ראשי, שהייתי חייב הרמת ראש ונתת לי תלוי ר א ש ע"י נתן הנביא שאמר גם ה' העביר חטאתך לא תמות [2] (תנחו' תשא 7; וכעין זה שם בובר, 106; פסיק' ר"כ, י:). שאו את ראש כל עדת בני ישראל, אמר הקדוש ברוך לישראל, לא חבבתי אומה יותר מכם לכך נתתי לכם תלוי ר א ש כשם שאני יש לי תלוי ר א ש על כל באי עולם שנאמר לך ה' הגדולה

---

[1]) [בירוש' סנה' ד י: מתני' אמרי הוי זנב לאריות ולא ראש לשועלים, מתלא אמר הוי ראש לשועלים ולא זנב לאריות.]

[1]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [עין בנסחאות השונות של מאמר זה בהערותיו של בובר לתנחומא ולפסיקתא. אך כנראה לא עמד בובר על כונתו המקורית של המאמר, שנשתבשה במקורות, אבל היא יוצאת מן המאמר המובא אחר זה, והיא: אני הייתי חיב (כליה) לפניך, ואתה, שיש ל ך תלוי ראש והרמת ראש על הכל (המתנשא לכל לראש) נתת ל י תלוי ראש, נשאת ראשי. והשוה גם תנחומא אמור, שהובא בילקוט המכירי לתהלי כז ז: היו מהלכין (ישראל) ת ל ו י י ר א ש ואמרו עכשו אנו יודעין שנתרצה לנו הקב"ה. ובמקום זה בתנחו' שבדפוס (אמור טז): ב ה ר מ ת ר א ש. והשוה גם ילקוט שמעוני שמות שפו: צדקה תרומם גוי, בנדבה שהביאו ישראל למלאכת המשכן ניתן להם ת ל ו י ר א ש על ידי משה ואמר כי תשא את ראש. ואמר הפיטן: טרח משאם הגד לו שאת, ישרם להליץ תלוי ר א ש לשאת (ר"א קליר, אז מאז, קרובי שקל'). תכפר עון וזדוננו תלוי ר א ש תתן להחינו (מאמר למחות אשמינו, מוסף יוה"כ.]

וכו' והמתנשא לכל לראש, לפיכך נתתי לכם תלוי ראש שנאמר שאו את ראש וכו' (תנחו' במד' ס). —*ובצרופים עם פעלים, שהמלה ראש באה בהם כנושא: שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין[1] וכו' עיקרן מלבין וראשן משחיר (נגע' ד ד). חזר הראש והזקן ונקרחו וכו' הרי אלו מיטמאין בנגעים (שם ו ח). — *וכשהמלה ראש באה כמשא, העגיל את הראש: אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהל' ז ד). — *הקל את ראשו, נהג קלות ראש: לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח (ברכ' ט ה). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ולא יקל עמו את ראשו (תוספת' ע"ז א ג). — *חש בראשו, חשש בראשו או את ראשו, הרגיש כאב בראשו[2]: חש בראשו יעסוק בתורה (ערוב' כד.). התומים הלל אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (מד"ר שמות ב). למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחד לרפאותו, כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (שם במד' כג). אחשורוש, שכל מי שזוכרו חושש את ראשו (שם אסתר א, ויהי בימי).—*הכחיש את הראש: (אחשורוש,) שהכחיש ראשן של ישראל בצום ותעניות (ר' ברכיה, שם שם). — *התיז את ראשו: מצות הנהרגים היו מתיזין את ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה, ר' יהודה אומר ניוול הוא זה אלא מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ (סנה' ז ג). התיז את הראש בבת אחת פסולה (חול' ב ג). — *הטיח ראשו לכותל, חבט אותו בכתל: התחיל (רבן גמליאל) מטיח ראשו לכותל

[1] [בקצת מקומות קשה להבחין, אם הכונה לשמוש המלה ראש כנושא (הלבין ראשו של אדם) או כמושא (הלבין אָדם ראשו, כמו: בראשו), הואיל ולא דיקו המעתיקים בנוסחה. כך למשל כתוב במשניות (כתוב' יג ה) בשמושים שונים זה על יד זה: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין (ולא: ילבין) ראשה, אבל בהמשך: אשב עד שילבין (לא: אלבין) ראשי, ע"כ. ואלו במדב"ם עוד שמוש שלישי: תהי יושבת עד שילבין את ראשה וכו' יושבת עד שילבין את ראשי, ע"כ, כאלו הנושא: האלהים וכדו'; ובדפוסי הבבלי והירושלמי אף בשבוש גמור: עד שתלבין ראשה וכו', עד שתלבין ראשי.]

[2] [ועי' כָּאַב, מַחוֹשׁ.]

וכו' (מד"ר בראש' כ). —*הכניס ראשו בין שני הרים גדולים, הכניס ראשו בין המחלקת: א"ל רבן גמליאל, עקיבא, עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת (ברכ' מז.). מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב' הרים גדולים, בין ב' מחלוקות גדולות, בין בית שמאי ובין בית הלל (ר' יהושע, יבמ' טו:). — *הכניס את ראשו לקולר פנוי, הביא את עצמו בצרה: לקסטוריי' שהיתה עוברת וראה קולר פנוי והכניסה את ראשה לתוכו (רשב"ל, ירוש' כלא' ט א). — *פסע על ראשי עם קדוש: מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קדוש (אבדן לר' ישמעאל בר' יוסי, יבמ' קה:). ועי' פָּסַע. — *וראש הצמח, ראש לפת, שום, בצל וכדו', חלק זה של הצמח הדומה לראש[1]: לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול (כלא' ג א). הסתכל בראשי לפתות, מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרי' של ציפורי ומעשה שקינן שועל בראש הלפת (ספרי דבר' שיז). כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות (ברכ' נז:). וקראת לשבת עונג, במה מענגו וכו' בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין (בשם רב, שבת קיח:). וילפת, אמר רב שנעשה בשרו כראשי לפתות (סנה' יט:). לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו (כלה רבתי י). — *וראשי בשמים[2]: הקושט והחמס וראשי בשמים וכו' נלקחין בכסף מעשר (עקצ' ג ה). — *ובכלל במשמ' קצה הדבר, חלקו העליון או הקדמי: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך (ברכ' ב ד). איזהו לקט, הנושר בשעת הקצירה וכו' תוך היד ותוך המגל לעניים וכו' ראש היד וראש המגל ר' ישמעאל אומר לעניים (פאה ד י). שבלת שבקציר וראשה מגיע לקמה, אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית (שם ה ב; עדי' ב ד). התוכף תכיפה אחת אין בה משום כלאים ובו' עשה שני ראשיה לצד אחד חיבור (כלא' ט י). לא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה (שבת ב ד). דבק כדי ליתן בראש השבשבת שם ח ד). זכוכית כדי לגרוד בו ראש הכרכר (שם שם ו). קנה של זיתים, אם יש קשר

[1] [ומעין זה ברב הלשונות.]

[2] [כנראה לא במשמ' צרוף זה שבמקרא.]

בראשו מקבל טומאה (שם יז ג). נתנו בראש הקנה או בראש הקונדס וכו' הרי זה עירוב (ערובי ג ג). כותל שבין שתי חצרות וכו' היו בראשו פירות, אלו עולין מכאן ואוכלין ואלו עולין מכאן ואוכלין (שם ז ג). היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו וכו' גוללו אצלו (שם י ג). נגר שיש בראשו גלוסטרא, רבי אליעזר אוסר (שם שם י). כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים (פסחי' ז יא). העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשרה וכו' בראש האילן או על גבי גמל כשרה (סכה ב ג). לולב וכו' נקטם ראשו נפרצו עליו פסול (שם ג א). ומלקט ; משם מורביות של ערבה ובאין ווזקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (שם ד ה). ומנורות של זהב היו שם וד' ספלים של זהב בראשיהן (שם ה ב). עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל (גט' ה ח). חתמו עדים בראש הדף וכו' פסול, הקיף ראשו של זה בצד ראש של זה והעדים באמצע שניהם פסולין (שם ט ז). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים משלם נזק שלם (ב"ק ב ג). עלתה לראשי צוקי, ונפלה הרי זה אונם (ב"מ ז י). ידה (של הרצועה טפח ורחבה טפח וראשה מגעת ע"פ כריסו (מכו ג יג). קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח, רבי יוסי אומר כאלו נשחטו בצפון (זבח' ו א). איזה היתר, שקמצו מבורץ, וחסר, שקמצו בראשי אצבעותיו (מנח' א ב). ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן (מנח' יא ו). נפגם הזנב מן העצם וכו' או שהיה ראש הזנב מפציל עצם (בכורות ו ה). סידר המערכה גדולה מזרחה וכו' וראשי הגיזרין הפנימיים היו נוגעים בתפוח (תמיד ב ד). ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' שתים בקדש ושתים בחול וראשי פספסין מבדילין בין קדש לחול (מדות א ו). קבע שלשה מסמרין בארץ להיות שופת עליהן הקדרה, אף על פי שעשה בראשו מקום שתהא הקדרה יושבת, טהורה (כלים ו א). הסייף והסכין והפגיון והרומח וכו' שנחלקו הרי אלו טמאין, רבי יוסי אומר, הסמוך ליד טמא והסמוך לראש טהור (שם יג א). מקל שעשי בראשו מסמרות וכו' טמא (שם יד ב). מחצלת וכו' המתיר ראשי המעדנין טהורה (שם כ ז). שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא (שם כב ג). קורה וכו' עשה ראשה גולל לקבר אין טמא אלא עד ארבעה טפחים (אהל' טו ח). עשרים וארבעה ראשי איברין באדם שאין מיטמאין משום מחיה, ראשי אצבעות ידים ורגלים וראשי אזנים וראש החוטם וראש הגויה וראשי הדדים שבאשה (נגעי' ו ז). מי שהיתה בו בהרת וכו' בראש הערלה יטול (שם ז ה). נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת וכרכן בשירי הלשון והקיף להם ראשי אגפים וראש הזנב של שניה (שם יד א). וקושרים מקל ומסבך בראשו של חבל (פרה ג ג). שתי שערות האמורות בפרה וכו' כדי לכוף ראשן לעיקרן (נדה ו יב). הרואה כתם וכו' על עקבה ועל ראש גודלה טמאה (שם ח א). א"ל הקב"ה, משה, אין אתה יודע מה לעשות, אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין (מד"ר דבר' ז). — וראש תור, חלק בולט, זוית מחדדת וכולטת של שדה וכדו' [1]: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של אחרים מותר (כלא' ב ז). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר מותר (שם ג ג). הקמרון שלה (של השדה) בזמן שהוא קבוע חבור לה ונמדד עמה וכו' כיצד מודדין אותו, ראש תור (כלים יח ב). אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב, ויעמידנו (אותו טפח) כנגד ראש תור (סוכה ז.; וכעין זה ב"ב סב.). — *וראש שורה שבשדה: ראשי שורות העומד שכנגדו מוכיח וכו' ואלו הן ראשי

---

[1]) [לא הֻברר הבטוי במקורו ובהוראתו המדיקת. היו שפרשוהו כאלו עקרו ראש שׂור, ראש שׂוּרָה או מלשון תורים וחרוזים (שה"ש א י). ואין כל הפרושים האלה מסתברים מצד הלשון. והשוה גם את הצרוף ראש בית תור הבא במקום ראש תור בדברי הגאונים (לוין, אוה"ג סכה, עמ' 9). מצד הענין פרש רש"י (סכה ז.): ויעמידנו כנגד ראש תור (ראש שורה) במקצוע צפונית מערבית באלכסון או מזרחית דרומית כשהמחיצות מערבית צפונית דנראה נוטה לשתי מחיצות ומיחזי כדי מחיצות, ראש תור היא תלם מענה של סוף שדה שהתלמים כלים והולכין באלכסון, זה ארוך מזה מעט, ע"כ. ועי' בדברי הגאונים המובאים באוצה"ג שם. וכתוספת' אין הבטוי, ובמקום המקביל למשנה בכלא' ב ז נאמר (תוספת' כלא' ב א): היה חורש ומכנים חיטין לתוך שדה שעורין וכו'.]

שורות. שנים שהתחילו מאמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם, את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה. יחיד שהתחיל ב ר א ש השורה ושכח לפניו ולאחריו, שלפניו אינו שכחה וכו (פאה ו ג–ד). — *ראשי אותיות, ראשי תבות: אמר לו הקב"ה (ליוד שנטל משרי), לשעבר הייתה בשמה שלנקבה ובסוף האותיות עכשיו אני נותנך בשם זכר ו ב ר א ש [1]) האותיות ויקרא משה להושע בן נון יהושע (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר ברא"ש' מז). טול ר א ש י אותיות של ראשי שבטים ואתה עומד על מנינם, רי"ש דראובן תרין מאוון אלפין, שי"ן דשמעון וכו' נו"ן דנפתלי וכו' (פסיק' ר"כ, שקלים, זוטר, יז:). הלה' תגמלו זאת, הה"א רחוקה מן השם למה שהוא סיום חתימתו של משה, קח ר א ש י תיבות של פסוקים עד ה' מהלה', כגון ה' מהאזינו וי' מיערף כ' מכי שם ה' אקרא ה' מהצור שי"ן משחת לו ה' מהלה', ותמצא שהכל עולה בגימטריא כמנין משה (תנחו' האזינו ה). — *ראשי פסוקים, כמשמ' אף פסוקים בודדים, פסוק פסוק לעצמו: התינוקות מתקינין להן ר א ש י פסוקיהן לאור הנר (רשב"ג, ירוש' שבת א ד). ויבינו במקרא זה המסרת וכו' ויש אומר' אילו ר א ש י פסוקים (סס מגי' ד א). לא ר א ש ו של פסוק הזה סופו ולא סופו ר א ש ו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ברא"ש' נג). ועי' פָּסוק, 5023. — ראש פרק, ראשי פרקים: שאם יושב אדם י"ח חודש ואינו חוזר בה (בתורה), נמצא משכח ר א ש י פרקים, ב"ד חודש ואינו חוזר בה, נמצא משכח ר א ש י מסכתותיו, ומתוך שאומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכמים זה בזה ומשכח ר א ש י פרקים ו ר א ש י מסכתותיו סוף שיושב ודומם (אלישע בן אבויה, אדר"נ כד). ועי' פֶּרֶק, 5237. — *ראשו של ענין: החכם עיניו בראשו וכו' עד שהחכם ב ר א ש ו של ענין הוא יודע מה יש בסופו (מד"ר קהל' ב, החכם). — וראש, ראש משמר, ראש בית אב, ראש בית דין, ראש הכנסת, ראש המעמד, הנשיא, החשוב שבחבורה: הסגן בימינו ו ר א ש בית אב משמאלו וכו' ר א ש בית אב אומר לו, אישי כהן גדול, הגבה שמאלך (יומא ד א). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו ל ר א ש הכנסת ו ר א ש הכנסת נותנו לסגן (סס ז א; סוטה ז ז, ח). ר א ש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש (ר"ה ב ז). הוי קל ל ר א ש ונוח לתשחורת (ר' ישמעאל, אב' ג יב), ועי' קַל. ו ר א ש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי מזרח (תמיד ה ו). וסגן קודם ל ר א ש המשמר ו ר א ש המשמר קודם ל ר א ש בית אב ו ר א ש בית אב קודם לאמרכל וכו' (תוספת' הור' ב י). הכל הולך אחר ה ר א ש, אימתי בזמן שהרועה תועה הצאן תועים אחריו (פדר"א מב). — *וראש העיר: כל מקום שהיו (המרגלים) נכנסים הייתי עושה ל ר א ש העיר [1]) למות וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ר א ש העיר (תנחו' בובר, הוספה לשלח י). — *ראש גולה [2]), הראש שהיה ממונה על היהודים בבבל: אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ר א ש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (סנה' לח.). רמז לו (המלאך ליעקב) שעתידים שני שרים לצאת ממנו, ר א ש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (חול' צב.). — *ראש ישיבה [3]), ראש לבני כלה: הנכנס לאגם בחלום נעשה ר א ש ישיבה, ליער נעשה ר א ש לבני כלה (ברכ' נז.). — ראש גדר [4]): חס ושלום, לא נתנדה ר' עקיבה, אלא ר א ש גדר היה ושלח רבן גמליאל והעבירו מראשיתו (ר' יהוד' הנחתום, ר"ה א ו). ועי' רָאשות. — *ראש המדברים בכל מקום: פתח ר' יהודה ר א ש המדברים בכל מקום בכבוד התורה ודרש וכו' (ברכ' סג:) נענה ר' יהודה בר' אילעאי ר א ש המדברים בכל מקום ואמר וכו' (שבת לג:). ואמאי קרו ליה ר א ש המדברים בכל מקום, דיתבי ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון וכו' פתח ר' יהודה ואמר

---

1) [כך בהוצאת תיאודור (עמ' 471) וכך נכון. נ"א: ובראשן, ובראשון.]

1) [ענין זה מספר במקומות אחרים על ה„גדולים" שבכל עיר, עי' הערות בובר.]

2) [וכן בארמ' (סנה' לח. ועוד) ריש גלותא.]

3) [וכן בארמ' (ב"ב יב:) ריש מתיבתא.]

4) [אמנם יש מפרשים ג ד ר זה כשם מקום, ואינו מסתבר לפי הענין, הואיל ואין בטויים כגון ראש ירושלים, ראש טבריה מצויים בתו"מ. אך הוראתו המיוחדת של הצרוף לא הבררה.]

כמה נאים מעשה‍ן של אומה זו וכו' אמרו, יהודה שעילה יתעלה (שם שם). פתח רבי יהודה בר אילעאי ראש המדברים בכל מקום אמר וכו' (מנחי קג:). —*וראש חולה: עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא, מה טעמא, שיתו לבכם לחילה, לחולה כתיב (ירוש' מגי' ג ג ומד"ר שה"ש, לריח). ועי' חולה. — *ובהשאלה: וכי מה ראה בשור לעשותו ראש לקרבנות (תנחו' אמור טו). — סה"ס, *פראש: מיד הושיבוהו (את הלל) בראש ומינוהו נשיא עליהם (פסח' סו.). ויאמר ממוכן וכו' אמר רב כהנא מכאן שההדיוט קופץ בראש (מגי' יב:). חנינא בר חמא ישב בראש (כתוב' קג:). למטרונא שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי מלכות, בדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש, מה עשה המלך, עשה סעודה והושיבו בראש (ר' לוי, תנחו' אמור יח). —*מראש דבר ועד ראשו, מראש ועד סוף, מקצה לקצה: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכו שורה של ירק אחר, רבי ישמעאל אומר, עד שיהא התלם מפולש מראש השדה ועד ראשו (כלא' ג ג). חריץ שהוא עובר בכרם וכו' אם היה מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים וכו' (ר' אליעזר בן יעקב, שם ה ג). — *קלני מראשי: בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת (כביכול) קלני מראשי קלני מזרועי (רבי מאיר, סנה' ו ה). ועי' קַלְנִי. — *נמצא עומד למעלה מראשי: לאשתו של בולדרים שהיתה מקשטת עצמה בפני שכינת' אמרו לה שכינתה, בעליך אינו כאן, בפני מי את מקשטת עצמך, אמרה להון, בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא ונמצא עומד למעלה מראשי [1]) וכו' (בר קפרא ור' יצחק בר קפרא, מד"ר קהל' ג, בכל עס). — *ראש בראש, מדה במדה, מדה כנגד מדה: והם ירצו את עונם יען וביען, וכי ראש בראש פרעתי מהם מישראל והלא לא פרעתי מהם אלא אחת ממאה שחטאו לפני, א"כ למה נאמר יען וביען וכו' (ספרא ויק בחוקותי פרק ח, קיב:). — *ובבנין, ראש במשמ' עמוד, שהפתיון מנח עליו [1]): בית הבנוי ראש ופתין, נראה (הנגע) בראש נוטל את כולו (רבי אליעזר, נגע' יג ג). — *וביחס לזמן, ראש השנה: נולד וכו' שני ימים טובים של ראש השנה נימול לשנים עשר (שבת יט ה). ארבעה ראשי שנים הם, באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים, באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה וכו' באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות, באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי ב"ש, בה"א בחמשה עשר בו (ר"ה א א). — *ראש השנה של עולם, ר"ה לפי בריאת העולם, א בתשרי: הביא שליש קודם ראש השנה של עולם מתעשר לשעבר, לאחר ראש השנה של עולם מתעשר לבא (ר' יוסי, ירוש' שביע' ה א). — *ראש השנה, שם מסכת בסדר מועד שעקרה הלכות קביעת שנים. — *ראש חדש: הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות (תעני' א ה). אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים, בחנוכה ובפורים (שם ב י). ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים (מגי' ג ד). — *ובהשמטת המלה חדש: קונם יין שאיני טועם וכו' עד ראש אדר, עד ראש אדר הראשון, עד סוף אדר. עד סוף אדר הראשון (נדר' ח ה). [2]) — ובסהמ"א: בין שכתבם ראש ישיבה ובין שלא כתבם (קטעי כ"י של וכוס בן מאיר, JQR NS V, 1925, עמ' 546). הנם כתובים על ספר דברי הימים לראשי הישיבות (רסע"ג, גוף ספר המועדים, סעדיאנה שכטר, יו). התלמידים ישבו בחדר ראש ישיבת סורא ודנו עמו (סו"ס הגאוי מן הגניי, 422), ועי' יְשִׁיבָה. כי האספות הם שמות ראשי המסמרות ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות

1) [במדה"ג (בראש' מא ז): אמרה להן בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסי ונמצא עומד על ראשי.]

1) [עי' פָּתִין, והערה שם.]

2) [בחולין לט: כתוב בספרים: יהיב ליה זוזא לטבח ישראל וכו' חזינן אי איניש אלמא הוא דלא מצי מדחי ליה אסיר ואי לא אמר ליה רישיך והר, ופרש רש"י (כרג"ה): הרי ראשך והרי הר, הכה זה על זה וכו', ולפי זה יש כותבים אף בעברית: ראשך והר. וטעות גסה היא, הואיל והמאמר הוא בארמ', שאין בה המלה הר, ואין כאן אלא נוסח משובש, ובכתבי היד נוסחאות שונות בהחלט, כגון רישיה דהך דהרי וכדו' (עי' ד"ס), ואין לשבש את הלשון.]

הנטועים ה ר א ש י ם ולא ליתר המסמרות אשר אין להם אסופות (דוכס, תשובות על מנחם, לקופות, 44). ואני שב על ר א ש הענין ואומר וכו' (רלב"ג הכס"ל, הגיון הנפש ד, לב.). לפתוח ראשון, בכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר ב ר א ש (רש"י, גיט' נט :). חולי כאב ה ר א ש הבא מחמת דם (הול, שם סח :). לאמורא, שהיה עומד בפני רב ומשמיע לרבים מה ש ר א ש הדרשה לוחש לו (הול, סוכ' נו.). ובראש של כלם רבי דניאל בן חסדאי הנקרא ר א ש גלות (מסעות ר' בנימין, גרינהוט, 56), ועי' גָּלוּת. החכם עיניו בראשו, זה אברהם אבינו שהיה מסתכל לעמוד על ר א ש ו שלעולם (מדה"ג, ברלש' יב ל, מרגליות, ריל). ר א ש צאנו שלאברהם היה (האיל) ויצחק שמו ולא הכירו וכו' (שם שם, שכו). ויחלש יהושע את עמלק, ר' יהושע אומר שירד וחתך ר א ש י גבורים העומדין ב ר א ש י שורות (שם שמות יז יג, הופמן, 183). מנין שסופו לבקש ר א ש ההלכה ואינו מוצא וכו' ומנין שסופו לבקש ר א ש הפרק ואינו מוצא וכו' ומנין שסופו לבקש ר א ש המסכת ואינו מוצא (שם דבר' ד ט, הפגלה, 40). נטיית הכאב למאוחר ה ר א ש (כרבוני, לר"ס, כ", ביה"מ סכטר, בחליי הרלש ב ג ל). אבל אחרי אשר למצוא חפץ להשיג איל ולהוסיף עילוי ותילוי ר א ש לא חמלת תת בברותי ראש וכו' (ר"י בדרסי, בחינות עולם עז). ואם מכרו השדה במס שעל ה ר א ש ה"ז אינו ממכר (טו"ע חו"מ סטע ע). — ∵וראש דברים, ראשי דברים סכום קצר של עקר הדברים: וככר חברנו ממנו הִנה ר א ש דברים [2] (ר"ם ל"ת, מו"נ ב כח). — ∵בית ראש, עי' בַּיִת, 536. — ∵מן הראש, ממחשבת עצמו, משכלו: מדוע תאמר שאתה מעתיק מס' ואתה אין לך ספר רק מ ר א ש ך אתה כותב, הלא נאה לך לאמר כי משכלך אתה כותב (יוספין ל, 89). — ואמר המשורר: ואל תתלה בדבר ר א ש אהבים, תהי נצל בסוף מריב ואיבות (ר"ם הנגיד, בן משלי רלח, ששון' קנב). ירא את האלהים ר א ש לחכמה והראשית

1) [בספרי (דבר' מח): שסופו להניח שנים ושלשה דברים בפרשה וכו' שהוא מבקש פתחה של פרשה וכו'.]

2) [במקור הערבי נבד'א, מעט, מקצת, ואף אלחריזי תרגם כאן ראשי דברים, ועי' ראש פרק.]

לכל דבר יקרה (הול, שם תקעל, שם, קפז). אם נפשך תקריב לאל שדי הלא צריך לעשרונים שנים אתה כי מעשה אשת נעוריך עלי ר א ש ך כלוית חן וכבוד תחתה (ללעזר בן יעקב הבבלי, לס נפשך, ברודי, כח). היה ר א ש או היה זנב בתבל ובינוני חדל מהיות לעולם (הול, היה, שם, כח). — ∵וראש הקהל, הגליל, המדינה, הארץ, הפרנס והמנהיג: שאם באיזה קהלה יבא שום אדם ויגלה לאיזה ר א ש הקהל איך ששום בר ישראל מתחיל להתעסק בדברים האסורים, אז יתאספו ראשי ומנהיגי אותה הקהלה ויציע דבריו אותו ה ר א ש בפניהם וכו' ואם יתברר להם שאמת נכון הדבר, אז הם חייבים לעמוד נגד אותו המהרס וכו' ואם אי אפשר להם לבדם למחות, אז יצרפו אליהם ר א ש י אותו הגליל, ואם גם לחם אי אפשר למחות אז יקריבו הדבר לפני ר א ש י ג' ארצות וכו' (פנקס ועד לרבע לרלות, י. היילפרין, 12). וזולת זה עוד עונשים קשים יושת עליו, כפי ראות עיני ר א ש י המדינו' יצ"ו (שם, 13). — ∵ובחידות לשון, וראש במשמ' האות הראשונה במלה, ואמר המשורר: ושם ר א ש ו וסופו אם אבל מחציתו אב (לעזר בן יעקב הבבלי, חידה על השם לברם, ברודי, קיל). התדע שם אשר ר א ש ו בחברון ורגליו ירדו עמקי נהרים [1]) (הול, על דן, שם, קיב). קחה לך נון והסכהו ותוציא לאורה תעלומי תעלומות ותמצא ר א ש כראש כשדים בפשטם ורגלים כרגלי הבהמות [2]) (הול, על גד, שם, קיג). — ∵וראש במשמ' האות רֵיש, ואמר המשורר: ערם הולך בלי לבוש ועלי ר א ש ו הודו, ואם חכם ונבון הוא ישרוק ויקבוץ לצידו [3]) (רלב"ע, ערם הולך, כהנל ל, 98). — ∵ובפילוסופיה, ראש, מ"ר ראשים, במשמ' ראשי ענינים שדבר מן הדברים מתחלק לפיהם בחלוקה הגיונית [4]): וחכמי המחקר וכו' אמרו שכל היוצאים לידי מעשה הם נחלקים

1) [ראש „דן" הוא בחברון, בקרית ארבע—ד, ורגלי השם נמצאות עמֹק, ב„נחרים", באות נ (טורטשינר, לשוננו יל, 271).]

2) [עי' הערת טורטשינר, שם שם, 722.]

3) [אם כונת מלת ערום מבלי לבוש, אז בלשון יחוד יש חולם בראשה, ואם ערום מלשון חכמה נקוד לרוב בשורק או קבוץ (כהנל ל, 240).]

4) [בהשאלה על פי שמוש הכתוב, כגון כשדים שמו שלשה ראשים (איוב א יז).]

בעמידתם בכח לשלשה ר א ש י ם, והם חומר וצורה ואפס (רהב"ע, מגלת המגלה, 5). והתהפך ה ר א ש י ם [1]' ר"ל שוב העצם מקרה והמקרה עצם (ר"ש א"ת, מו"נ ג עו). — °וראש, במשמ' כלל ראשי, כלל שאין למעלה ממנו: וחכמי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם ז' והם ר א ש י ם, כללים אין למעלה מהם (רהב"ע, פרוש שמות כ א). — °ראש ממון [2], קרן: ישבע שמעון שבועת השותפין כי לא נשכר באותה סחורה וכי על מה שנתן לו ראובן אינו אלא ר א ש ממון ואין לו שכר (שו"ת הרי"ף עא). ונותן ר א ש הממון בעינו שלם אם לא עלה בו הפסד יותר מריוח (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 112). שאם נותן אדם לחבירו מאה דינרין ליקח פרקמטיא בהן והתנה עמו שכל מה שירויח עד כדי ר א ש הממון נוטל אותו בשבירותו וכו' (שם, 115). ואין בדבר הפרש בין חנוני ובין זולתו יש להם שכר אם לא היה ר א ש ממון ביניהם אבל אם הטיל זה לכיס ואפי' הטיל זה הרבה וזה מעט אין לו שכירות (שם, 116). בראשו' הוא הקרן, ר א ש הממון (רש"י, ויקרא' ה כד). הוציא לה העשרום דינרי זהב מ ר א ש ממון (תשב"ץ ד ל). ועתה אקח מ ר א ש ממון השלש מאות פרחים זהב ואם ישאר איזה ריוח יהיה בינינו (שו"ת ר"מ אלשיך קטו). — °וראש הכיס, ראש הממון בעסקי שתפות: וכן לענין ר א ש הכיס אם יש עדים או הוראה כ' נתן לו השב ישיבנו (רסע"ג, תשובות גאוני מו"מ לא). — °ובלשון שבועה: אמור לרב שיבא אלי והנני מבטיחו על ר א ש י שלא יקבל הזק (שלשלת הקבלה ויניציאה 1587, מט., מובא אצל א. אפשטין Die nach Raschi benannten Gebäude in Worms). חי נפשי הוי כמו בחיי ר א ש י בו קללה ואין בו שום שבועה (הלכות קטנות לר"י אלגזי א קד, כד.). ואם אדם ישבע ב ר א ש מלך בשר ודם ולא יקים דברו הוא בן מות (מנוה"מ ב א ב ב). אמור לי באהבתך הנאמנה בחי ר א ש ך אם יוכל עין המשכיל להפריד מאלוקות חלק (רמח"ל, חוקר ומקבל, 3). — °הֲדָרַת הראש, מעשה הַמַּדִּיר אדם במלים דור לי בחיי ראשך: דחרם סתם והדרת ר א ש לא מהניא בנאמנות (בשם רב האיי מובא בטוחו"מ עא). שלא יהא כח ביד היתומים לעולם להשביעו שום שבועה קלה וחמורה ולא להחרימו אפיי חרם סתם ואפי' הדרת ה ר א ש בשביל אפטרופסות זה (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 7). ולא נותר לי עליו לא שבועה ולא חרם סתם ולא הדרת ה ר א ש (שם, 60). וכל זמן ששכר משכונה זו יוצא מתחת יד פלוני הוא והבאים מכחו כשני עדים ברורים בלא חרם ובלא שבועה בלא הדרת ר א ש (שם, 64). מכיון שפסק הדין על עצמו לפני ב"ד שאמר דור לי וכו' והלה קבלו אפי' קודם הדרת ה ר א ש (נמוקי יוסף על הרי"ף, סנה' פרק ג, ד.). שזה נותן מה שתובע ממנו ע"פ ואביך או בהדרת ה ר א ש (שם שם). בשלמא מתני' דהוה חייב לו שבועה ומאמינו בהדרת ה ר א ש דלא חשיבא מידי וכו' (שם שם). ולא יתבע ממנו לא שבועה ולא חרם' סתם ולא הדרת ר א ש (פחד יצחק, ערך מעביר נחלה קסא). — °ובתכונה: והן נקראות נקודות היושר מפני שהיום והלילה שוים בהם בכל מקום, האחת ר א ש טלה וכו' והשנית ר א ש מאזנים וכו' ושתי נקודות המרחק הגדול אשר גלגל המזלות מתרחק מגלגל המישור נקראין נקודות התמורה, האחת ר א ש סרטן שהיום בה מגיע לסוף ארכו וכו' והשנית ר א ש גדי אשר הלילה בו מגעת לסוף ארכה (רהב"ח הנשיא, ספר העבור א ג, 10). והי"ח ר א ש הסוס וכוכביו ד (רהב"ע, ראשית חכמה א). הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ר א ש (רמב"ם, קדה"ח טז א). אם מצאת הירח עם ה ר א ש או עם הזנב במעלה אחת בחלק אחד תדע שאין הירח נוטה לא לצפון השמש או לדרומה (שם שם ז). ובעת שתהיה השמש בנקודה אחת משתי נקודות הנקראות ר א ש וזנב והלבנה בנקודה אחרת תלקה הלבנה כולה (ר"י עקנין, אבות ב טז). וירוץ (הירח) בחצי גלגל הנוטה אל צפון הדומה תקרא ע"ד פרט ר א ש התנין (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג ח).

---

[1]) [כתב קלצקין במלונו: בגוף הערבי: ואנקלאב אלאעיאן—והפוך ה ע י נ י ם, וכעין זה תרגם ר' יהודה ן' תבון באמונות ודעות ג', דפוס לייפציג עמ' ע"ה. גם נמצא הפוך ע י ן בל"י (שם) והפוך ע י נ י העצמים (ע י ן ה ע צ מ י ם), כוזרי, ה' ו' וה' כ"א. עי' בספרו של י. אפרת על המונחים הפילוסופיים שבמו"נ, ערך ר א ש י ם, והערת קסל לכוזרי ה' ו', ע"כ.]

[2]) [כן באשור' רישׁ מַבּוּר, ובערבי' ראס מאל a).]

---

a) راس مال

—*ראשי הבריח, קצות הקֹטר, קטבים: שהקו ההולך מצד אחד של הכדור או הגלגל ועובר על המרכז ויוצא אל עבר השני הוא יקרא בריח לפי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה וחכמי המחקר קראוהו קוטר וכו׳ ושתי הנקודות של ראשי הבריח או הקוטר הן צירי העולם האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי והמחקרים קוראים לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי (דוד גנז, נחמד ונעים, כח). — *וראש במשמ׳ חלק גבֹה מן היבשה הנכנס לים, Vorgebirge; cap; cape: הראש תקוה טובה והראש אגואילא״ם קצות אפריקא דרומית (כ״ם בלוך, שבילי עולם ג, מח:). אורך ארץ ממלכתו כ״ה פרסה מהראש (קאפ ונקראת כן על שם שהיבשה הגבוהה נמשכת ונכנסת בים ועושה ראש) (שם ג, כח:). —*ונוהגים בדבור ובספרות הצרופים: ראש גשר (במלחמה), יושב ראש[1] (באספה), שבר את הראש (חשב הרבה), בראש וראשונה (ראשית כל).

ב. **רֹאשׁ**, כמו רוֹשׁ[2], ס״ז, — צמח ארסי ומיצו המר, ובהשאלה אף לכל רעל, אף זה של נחשים, Giftkraut, Gift; herbe vénéneuse, poison; poisonous herb, venom: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה (דבר׳ כט יז). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (שם לב לג). דברו דברים אלות שוא כרת ברית ופרח כָּרֹאשׁ משפט על תלמי שדי (הוש׳ י ד). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל׳ סט כב). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו וכו׳ ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (איוב כ יד–יו). — ובצרופים, מֵי ראש: יי׳ אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש (ירמ׳ ח יד). הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם ט יד; וכעין זה שם כג יח). — ובהשאלה למעשי עול שפעלתם כפעלת סם מות: כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו יב). — ובכהס״א: וזרע הראש הוא אגריאו איסטפורין (אסף, 20). ועי׳ ערך רוֹשׁ.

1) [על פי איוב כט כה.]
2) [עי׳ ערך זה.]

רְאָשָׁה, ס״נ, רק מ״ר כנ׳ רָאשֵׁתֵיכֶם, — כמו רֵאשִׁית: והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והיטבתי מֵרַאשֹׁתֵיכֶם וידעתם כי אני יי׳ (יחזק׳ לו יא).

רֹאשָׁה[1], בינ׳ נק׳ של פעל, קל, במשמ׳ נתן במתנה, schenken; donner (comme cadeau); to give (as a present): מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישור והוציא את האבן הָרֹאשָׁה תשאות חן חן לה (זכרי׳ ד ז). — *ובמשמ׳ ראש, ואמר הפיטן: היש ירושה לגרושה ולראשה תהי עליהן (רסב״ג, שלש מגלות, ביאליק-רבניצקי, 29).

א. **רִאשׁוֹן**[2], רִאשֹׁן, רִאישׁוֹן, רִישׁוֹן, ס״ז מ״ר רִאשׁוֹנִים, רִאשֹׁנִים, נק׳ רִאשׁוֹנָה, רִאשֹׁנָה,

1) [רגילים לבאר מלה זו כש״נ או ת״נ, נגזר מן א. ראש, כאלו במשמ׳ האבן הראשית וכדו׳, אך אין פרוש זה יוצא ידי הענין והמלים. והשבעים (שהבינו תשאות במשמ׳ תְּשֻׁוִית ושויון, ἰσότης) מתרגמים τὸν λίθον τῆς κληρονομίας, כאלו את אבן הירושה. ואולם למעשה אין תשאות חן אלא כאלו תְּשֻׂאוֹת (מן שׂוא, הבא במקום נשׂא), ואבן הראשה תשאות חן, היא אבן הנותנת לאדם לשאת חֵן ושכל טוב בעיני כל רואיו, אבן אשר חן לה, כלשון הכתוב במשלי (יז ח): אבן חן השחד בעיני בעליו. ועל כן בהכרח הָרֹאשָׁה בינ׳ נק׳ היא של פעל במשמ׳ הנותנת חנם, או הנותנת חֵן, והואיל ובא במקרא אף ב. ראשון, ראשונה (עי׳ גם ב. ראש, הערה) במשמ׳ מתנת חנם, יש להניח שהיה פעל ראש במשמ׳ כזו בלשון.]

2) [בעקר ראשון היא ההתפתחות העברית של מלה שמית קדומה בצורה רַאשַׁן או רַאשַׁם עם נון או מים הסיום) ששמשה תה״פ בהוראה: בראש, מצד פָּנִים, מלמעלה, במשמ׳ המקום, ושהפכה לשם עצם במ״ר ובמ״י בצורות רָאשִׁים, ראש (כאשורי רִישָׁן, רֵישׁ), ולת״ז בצורה רִאשׁוֹן במשמ׳ מי שהוא בראש, מצד פָּנִים וכדו׳; והרי מי שהוא בראש אחרים מצד המקום, הזמן והדרגה, הוא גם הראשון במספר. וכדרך דומה לזו נולדו שמות מספר סדוריים במשמ׳ זו אף בלשונות אחרות, כגון first, primus, erst (בעקר ehest) מתארי פעל במשמ׳ בראש (השוה: ehe, prae, before), וכדו׳.
אמנם המשמ׳ המקומית עצמה של רִאשׁוֹן, שקדמה ליתר ההוראות, לא נשמ״ה במקרא אלא בתה״פ רִאשֹׁנָה בלבד.]

ראשנה, ראשנות, — שם מספר סדורי, **א)** במשמ׳ זמנית, מי שהוא קודם וקדום לכל אדם או דבר אחר, בנגוד אל אחרון, ; früheşter, erster ; premier ; first : החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות יב ב). ותהי המכה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש (ש״א יד יד). והנה באתי היום ראשון [1]) לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך (ש״ב יט כא). אני יי׳ ראשון ואת אחרנים אני הוא (ישעי מא ד). אביך הראשון [2]) חטא ומליציך פשעו בי (שם מג כז). אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים (שם מד ו). אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב). הראישון [3]) אדם תולד ולפני גבעות חוללת (איוב טו ז). והצפיר והשעיר מלך יון והקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון (דני׳ ח כא). ויצא הגורל הראשון ליהויריב וכו׳ (דה״א כד ז). על המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל (שם כז ב). — **החדש הראשון, היום הראשון, השנה הראשונה**, החדש, היום, הקודם לשאר חדשי השנה, לשאר ימי החג, השנה שבה התחילה מלכותו של מלך : שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון [4]) תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם (שמות יב טו–טז) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד (שם מ ב). ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שם שם יז). בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי׳ (ויקר׳ כג ה). ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם (שם שם ז). ביום הראשון וביום השמיני שבתון ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו׳ (שם שם לט–מ). ויהי המקריב ביום הראשון את

1) [כאלו במקום כ ר א ש ו ן, או : ואני ראשון.]

2) [כלומר : אביך, שהיה בענין זה הראשון.]

3) [הכונה : כלום נולדת כראשון מבני אדם, כלום אתה אדם הראשון, שדבר אליו האלהים. ועי׳ בהערה הבאה.]

4) [אמנם חז״ל הבינו כאלו במשמעות היום הקודם לחג, ערב החג : ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא הראשון אדם תולד (רב נחמן בר יצחק, פסח׳ ה.). ועי׳ רש״י לפסוק.]

קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה (במד׳ ז יב). בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש (אסת׳ ג ז). מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך (דני׳ י ב). בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי׳ ויחזקם (דה״ב כט ג). — ובקצור, **ראשון** במשמ׳ החדש הראשון : ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (ברא׳ ח יג). בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת (שמות יב יח). ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש (במד׳ ט ה). ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש (יחזק׳ כט יז). ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון [1]) (יואל ב כג). — **ראשונים**, כמשמ׳ ימים ראשונים : והם המתו בימי קציר בראשנים תחלת קציר שערים (ש״ב כא ט). — **ב)** במשמ׳ מגבלת יותר, קודם לאחר בזמן, ואף בנגוד אל אחרון במשמ׳ יחסית של מי שבא אחרי קודמו, prior ; antérieur ; früherer [2]) : והנה תומם בבטנה ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (ברא׳ כה כד–כה). ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). ויצו את הראשון לאמר וכו׳ (שם לב יח). ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג). ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת (שם מא כ). והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שמות ד ח). פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שברת (שם לד א). והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון (ויקר׳ ד כא). ויקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון (שם ט טו). והזיר ליי׳ את ימי נזרו וכו׳ והימים הראשנים יפלו

1) [כך ת״י : בירח ניסן, אך השבעים ואחריהם ולג׳ תרגמו כאלו היה כתוב כראשון, וכן כמה מהפרשנים החדשים.]

2) [גם בלשונות אחרות, שיש להן צורות מיוחדות לדרגת ההפלגה (superlativus) כגון erster, premier, first, משמשות צורות אלו אף במקי׳ דרגת היתרון.]

כי טמא נזרו (במד' ו יב). כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן (סס כא כו). ואפסל שני לחות אבנים כראשנים (דבר' י ג). ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים (סס סס ד). ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה (סס סס י). כי יקח איש אשה וכו' ושלחה מביתו וכו' והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכו' ושלחה מביתו וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (סס כד א ד). ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (ספט' כ כב). אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה (סס סס לט). וישבהו העם דבר כדבר הראשון (ש"א יז ל). אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (ש"ב יח כז). ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי (סס יט מד). הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חמשיהם (מ"ב א יד). כעת הראשון [1] הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישע' ח כג). שוב קח לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים אשר היו על המגלה הראשנה אשר שרף יהויקים מלך יהודה (ירמ' לו כח). שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבכודראצר מלך בבל (סס נ יז). אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה (הוש' ב ט). ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם (מיכ' ד ח). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון (חגי ב ג). גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (סס סס ט). צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי יח יז). ברוכה את ליי' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון (דני' יא יג). ורבים וכו' אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול (עזר' ג יב). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם (נחמ' ה טו). ודברי דויד

1) [אולי המלה כ ע ת שיכת לחלק הקודם של הפסוק: כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת; ואף אפשר להבין כ ע ת כמו: כי עתה.]

המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה וכו' (דה"א כט כט). והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים וכו' (דה"ב יו יא). —בנים ראשונים, הקודמים בגיל לאחיהם: וימליכו וכו' את אחזיהו בנו הקטן תחתיו כי כל הראשנים הרג הגדוד (סס כב א). — ג) במשמ' יחסית כלפי זמנו של המדבר, קדמון, קודם לזמננו, לפני הזמן הזה: כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר' ד לב). עד היום הזה הם עשים כמשפטים הראשנים (מ"ב יז לד). ולא שמעו כי אם כמשפטם הראשון הם עשים (סס סס מ). כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני וכו' ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע' סה יו–יז). שבו על עונת אבותם הראשנים (ירמ' יא י). בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (סס לד ה). אל תהיו כאבותיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשנים [1] לאמר וכו' (זכרי א ד). משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי' צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים (סס ז יב). לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה (סס ח יא). אל תזכר לנו עונת ראשנים (תהל' עט ח). איה חסדיך הראשנים אדני נשבעת לדוד באמונתך (סס פט נ). כי שאל נא לדור רישון וכונן לחקר אבותם (איו' ח ח) אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה (קהל' ז י). — ובלא שם עצם, ראשונים במשמ' בני האדם שהיו לפנים: וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים (ויקר' כו מה). לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל (דבר' יט יד). ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו (ישע' סא ד). אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון (קהל' א יא).— ונקי' מ"ר ראשונות, במשמ' הענינים, המאֹרעות, שנבאו עליהם ובאו מקדם או שעתידים לבוא קדם לאחרים: הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן או הבאות השמיענו (ישע' מא כב). הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד (סס מב ט). מי בכם יגיד

1) [מאן נביאים הראשונים, לאפוקי מחגי וזכריה ומלאכי דאחרונים נינהו (רב נחמן בר יצחק, סוטה מח:).]

זאת וְרִאשֹׁנוֹת ישמיענו (שם מג ט). אל תזכרו רִאשֹׁנוֹת וקדמניות אל תתבננו הנני עשה חדשה עתה תצמח (שם שם יח–יט). זכרו רִאשֹׁנוֹת מעולם (שם מו ט). הָרִאשֹׁנוֹת מאז הגדתי (שם מח ג). — מֵרִאשׁוֹן, מזמן קדום, מלפנים: כסא כבוד מרום מֵרִאשׁוֹן מקום מקדשנו (ירמ' יז יב). — ד) בעל ערך וחשיבות יתרה: והנה מיכאל אחד השרים הָרִאשֹׁנִים בא לעזרני (דני' י יג). — ובתו"מ: אלו הן בין הפרקים, בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע וכו' (ברכ' ב ב). חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון וכו' מעשה ברבן גמליאל שקרא בלילה הראשון שנשא, אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש בלילה הראשון (שם שם ה). המדיר את חבירו שיאכל אצלו וכו' אוכל אצלו בשבת הראשונה (לנשואין), ובשבת שנייה וכו' לא יאכל עד שיעשר (דמאי ד ב). הבית הראשו(ן) (שהגיע אליו בעיר) הוא ביתו (ר' יהודה, מעשר' ג ג). ישב האחד על הפתח ולא מלאהו, ישב השני ומלאהו, השני חייב, ישב הראשון על הפתח ומלאהו ובא השני וישב בצידו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב והשני פטור (שבת יג ז). מערב אדם שני עירובין ואומר עירובי (ליום) הראשון למזרח ו(ליום) השני למערב, הראשון למערב והשני למזרח, עירובי הראשון והשני כבני עירי, עירובי השני והראשון כבני עירי (עירוב' ג ו). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני, וכן ביצה שנולדה בראשון תאכל בשני (ר' יהודה, שם שם ח). הפסח נשחט בשלש כיתות וכו' נכנסו כת הראשונה וכו' יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה וכו' כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית (פסח' ה ה–ז). יצאת כת הראשונה וישבה לה בהר הבית, שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת (שם שם י). הלכה רגל ראשון[1] לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה, תאכל במקום שהיא רוצה (שם ח א). הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (שם שם ג). מזגו לו כוס ראשון וכו' (שם י ב). ארבע פייסות היו שם וזה הפייס הראשון (יומ' ב ב). אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת (שם ה ב). מיקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (שם ו ד). אין לדבר קִצבה חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד (סוכ' ב ו). מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (ר' אליעזר, שם שם). העובר לפני התיבה ביום טוב ראשון של ראש השנה השני מתקיע וכשעת ההלל הראשון מקרא את ההלל (ר"ה ד ז). הראשונים (שבכל זוג מזוגות החכמים) היו נשיאים, ושניים להם אבות בתי דינין (חגי' ב ב). כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים ושלישים שאם נטמאו הראשונים יביאו שניים תחתיהן (שם ג ח). ואח"כ ייבם השני את אשת אחיו ומת, הראשונה יוצאה משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשנייה משום צרתה (יבמ' ב א). ספק בן תשעה לראשון ספק בן שבעה לאחרון יוציא והולד כשר (שם ד ב). שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון (שם שם ד). ביאתה או חליצתה מאחיו של ראשון פוטרת צרתה (ר' שמעון, שם י א). אמרו לה מת בעליך ונישאת, ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת תצא, והולד ראשון ממזר והאחרון אינו ממזר (שם שם ג). מותר בראשונה בשלישית ובחמישית ופוטרות צרותיהן ואסור בשנייה וברביעית וכו' ואם בא על השנייה לאחר מיתת הראשונה מותר בשנייה וברביעית ופוטרות צרותיהן וכו' (שם שם ה). הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין, אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (שם יא ב). העורר על השדה והוא חתום עליה בעד וכו' יכול הוא שיאמר השני נוח לי והראשון קשה הימנו (אדמון, כתוב' יג ו). קונם אשתי נהנית לי, ואמר לא נדרתי אלא מאשתי הראשונה שגרשתי (נדר' ב ה). (אמר, קונם) שאיני נהנה לזה ולזה, הותר הראשון הותרו כולן (שם ט ז). אם טמא הייתי, העולה הראשונה נדבה וזו חובה, ואם טהור הייתי העולה הראשונה חובה וזו נדבה (שם ט א). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (סוט' ט יב). האשה שאמרה התקבל לי גיטי

1) [אך עי' מה שנאמר על זה ביערות לערך ב. רגל.]

צריכה שתי כיתי עדים, שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע, אפילו הן הראשונים והן האחרונים או אחד מן הראשונים ואחד מן האחרונים ואחד מצטרף עמהן (גיט׳ ו ג). המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אף על פי ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת שמחמת קידושין הראשונים שלח (קידוש׳ ב ו). שני קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי שני (ב״ק ג ד). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי שנים אחרים, אלו ואלו זוממין, הראשונים משלמים תשלום כפל והאחרונים משלמין תשלומי שלשה (סס ז ג. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשי ראשונים (ב״מ ד י)׳ קבלה (את השדה) הימנו לשבע שנים, שנת ראשונה יזרענה פשתן (סס ט ט). הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה (ב״ב ה ג). וג׳ שורות של ת״ח יושבין לפניהן וכו, היו צריכין לסמוך סומכין מן הראשונה, אחד מן השניה בא לו לראשונה ואחד מן השלישית בא לו לשניה (סנה׳ ד ד). באו עליה שנים, הראשו. בסקילה והשני בחנק (סס ז ט). שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא (עדי׳ ח ו). וכהן שהקריב מחצה בשחרית ומת ומינו כהן אחר תחתיו, לא יביא חצי עשרון מביתו ולא חצי עשרונו של ראשון אלא מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה (מנח׳ ד ה). (יוצא דופן והבא אחריו) הראשון לנחלה והשני לחמש סלעים (ר׳ שמעון, בכורות ח ב). (האשה שהביאה חטאתה תור ועולתה בן יונה) הולכין אחר הראשון (בן עזאי, קנ׳ ב ה). ארבעה מראות (נגעים) האלו מצטרפין זה עם זה לפטור ולהחליט ולהסגיר, להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון וכו׳ (נגעי א ג). הבתים מיטמאין וכו׳ בירקרק ובאדמדם בתחלה ובסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני וכו׳ (סס ג ח). העומד בראשון יכבס ויסגיר (סס יא ה). הזייה ראשונה (ר׳ יהודה, פרה יב ב). ובמה אמרו דיה שעתה בראייה ראשונה, אבל בשנייה מטמאה מעת לעת, ואם ראתה הראשונה מאונס אף בשניה דיה שעתה (נדה א ו). נותנין לה לילה ראשון (נ״ס, סס י א).

הזב והזבה שבדקו עצמן ביום ראשון ומצאו טהור ובשביעי ומצאו טהור וכו׳ (סס סס ג). על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו (מכי׳ יחכו א). צרות אחרונות משכחות את הראשונות (רב יוסף, ברכ׳ יג.). מקיש (מלכים) ראשונים לאחרונים, מה אחרונים לא עשו ותלה בהם לשבח, אף ראשונים לא עשו ותלה בהן לגנאי (שבת כו:). אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה (רב יהודה, יבמ׳ סג:). במשתה ראשונים משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון (ר׳ יוחנן, גיט׳ כט:). ולא היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים (מדר׳ תהל׳ ב). —*אָדָם הראשון, האדם שבראו אלהים במעשה בראשית: ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו (סנה׳ ד ה). כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה (ר׳ יוסי ברי חנינא, ברכ׳ לא.). כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ר׳ ירמיה בן אלעזר, עירוב׳ יח:). אדם הראשון חסיד גדול היה (ר׳ מאיר, סס סס). — *אֲדָר ראשון, בנגוד לאדר שני בשנה מעברת: קראו את המגילה באדר ראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר שני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים (מגי׳ א ד). קונם יין שאיני טועם וכו׳ עד ראש אדר עד ראש אדר הראשון, עד סוף אדר עד סוף אדר הראשון (נדר׳ ח ה). — *והיום הָראשון, יום ראשון בשבוע, היום שאחר השבת: ביום הראשון (קוראים) בראשית ויהי רקיע, בשני יהי רקיע ויקוו המים (תעני׳ ד ג). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש, ביום הראשון; היו אומרים לה׳ הארץ ומלואה וכו׳ (תמי׳ ז ד). — *אַשְׁמוּרָה ראשונה, השליש הראשון של הלילה: (קוראים שמע) עד סוף האשמורה הראשונה (ברכ׳ א א). בכל יום תורמים את המזבח בקריאת הגבר וכו׳ וברגלים מאשמורה הראשונה (יומ׳ א ח). משמרה ראשונה חמור נוער, שנייה כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק

משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ר' אליעזר, ברכ' ג.). — *פֶּסַח ראשון, פסח שבחדש ניסן, בנגוד לפסח שני בי"ד באיר; מה בין פסח ראשון לשני, הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא והשני מצה וחמץ עמו בבית (פסח' ט ג). — *מַיִם ראשונים, המים שנוטלים בהם את הידים לפני הסעודה: מוסיפין על השניים ואין מוסיפין על הראשונים (ידים א א). נטל את הראשונים למקום אחד ואת השניים למקום אחר ונפל ככר של תרומה על הראשונים טמא, ועל השניים טהור (שם ב ג). מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה (רב יהודה בר חנין, חול' קה.). מים ראשונים ואחרונים חובה, אמצעיים רשות (שם שם). ראשונים נוטלין בין בכלי בין ע"ג קרקע, אחרונים אין נוטלין אלא בכלי (שם שם). מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, אחרונים אין נוטלין אלא בצונן (שם שם). מים ראשונים האכילו בשר חזיר, אחרונים הוציאו את האשה מבעלה (רב דימי, שם קו.). — *וּמַעֲשֵׂר ראשון, המעשר הנתן ללוי, בנגוד למעשר שני הנאכל בירושלם: אכל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו וכו', מזמנין עליהן, אבל אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו וכו' אין מזמנין עליהם (ברכ' ז א). אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך בלום (דמאי א ד). המקדים תרומה לבכורים, מעשר ראשון לתרומה ומעשר שני לראשון וכו' מה שעשה עשוי וכו', יקדמו בכורים שהם בכורים לכל ותרומה לראשון שהיא ראשית ומעשר ראשון לשני שיש בו ראשית (תרומ' ג ו–ז). אם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתודות (מע"ש ה יא). — וראשון, נק' ראשונה, בשמוש מקצר כתה"פ במשמ' כשהוא ראשון, עד שהיא ראשונה[1]) וכדו': יתנה (את הפאה) לעני שנמצא ראשון (פאה ד ט). הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (פסח' ח ג). אם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והם אוכלים עמו משלו, ואם שלהן נשחט ראשון הם אוכלין משלהן והוא אוכל משלו, ואם אין ידוע איזה מהן נשחט ראשון או ששחטו שניהם כאחד, הוא אוכל משלו והם אינם אוכלים עמו (שם ט ט). זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון (ר"ה ב ו). נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין ידוע איזה מהן מת ראשון, צרתה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ז ד). שור שחור שיצא מביתי ראשון הרי הוא הקדש וכו' דינר זהב שיעלה בידה ראשון הרי הוא הקדש וכו', חבית של יין שתעלה בידי ראשונה הרי הקדש (נזי' ה א–ג). כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל (גיט' ה ח) נפל הבית עליו ועל אשתו, יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה ואחר כך מת הבעל, יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון ואחר כך מתה האשה וכו' (ב"ב ט ט). יחיד שמלא הי' חביות לקדשן קדוש אחד ונמלך לקדשן חמשה קדושין, אין כשר אלא זה שקידש ראשון (פרה ז א). וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון (תנא דבי ר' ישמעאל, גיט' נט:). — *ראשון ראשון, כל הקודם, בזה אחר זה, אף בנגוד אל אחרון אחרון: הקפת החנות אינה משמטת, ואם עשאה מלוה משמטת, ר' יהודה אומר הראשון הראשון משמט (שביע' י א). האומר לאשה התקדשי לי בזו (בתמרה זו) ובזו ובזו, אם יש שוה פרוטה בכולן מקודשת וכו' היתה אוכלת ראשונה ראשונה אינה מקודשת עד שיהא באחת מהן שוה פרוטה (קידוש' ב א). ואומר (החכם) על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (אבו' ה ז). אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה, אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב (ר' יוסי בר' חנינא, ירוש' שביע' ו א). מעביר ראשון ראשון[1]) (תנא דבי ר' ישמעאל, ר"ה יז.). המערה יין נסך מחבית לבור אפי' כל היום כולו ראשון ראשון בטל (ר' יוחנן, ע"ז עג.). —*ראשון שבראשון, שבשני וכדו': הראשון שבראשון אין למעלה ממנו, השני שבראשון והראשון שבשני שוין, השלישי שבראשון והשני שבשני והראשון שבשלישי שוין, השלישי שבשלישי אין

---

[1]) [השוה שמוש כזה בצרפתי, le premier, la première.]

[1]) [רש"י: ראשון, עון שבראשונים הבאים לתתם (לכף המאזנים) מעבירו ושומטו.]

למטה ממנו (מכשי׳ ח ה). — *ראשון לטֻמאה, התולדה הראשונה במעלה לאב הטמאה: האוכל שנטמא באב הטומאה ושנטמאו בולד הטומאה מצטרפין זה עם זה לטמא ככל שבשניהן, כיצד, כחצי ביצה אוכל ראשון וכחצי ביצה אוכל שני שבללן זה בזה שני, וכו׳, כביצה אוכל ראשון וכביצה אוכל שני שבללן זה בזה ראשון (טהר׳ א ה). כביצה אוכל ראשון וכביצה אוכל שלישי שבללן זה בזה ראשון, חלקן זה שני וזה שני, שאף השלישי שנגע בראשון נעשה שני (שם שם ו). ר״א אומר האוכל אוכל ראשון ראשון, אוכל שני שני, אוכל שלישי שלישי, ר׳ יהושע אומר האוכל אוכל ראשון ואוכל שני שני (שם ב ב). הראשון והשני שבתרומה טמאים ומטמאים, השלישי פוסל ולא מטמא, והרביעי נאכל בנזיד הקדש (שם שם ד). הראשון שבקדש ושבתרומה ושבחולין מטמא שנים ופוסל אחד בקדש, ומטמא אחד ופוסל אחד בתרומה, ופוסל את החולין (שם שם ז). — *וראשון בדרגת הקרבה במשפחה: אמר רב. אחי אבא לא יעיד לי הוא ובנו וחתנו, אף אני לא אעיד לו אני ובני וחתני, ואמאי, הו״ל שלישי בראשון, ואנן שני בשני תנן, שני בראשון תנן, שלישי בראשון לא תנן (סנה׳ כח). — *וראשון, במשמ׳ הגדול, ראשון שבגנבים, הגדול שבהם: שבעה גנבין הם, הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין יג) — *כלי ראשון [1], כלי הבא ישר מן האש: מתקיף רב ששת סוף סוף צונן בצונן הוא, אמר אביי גזירה שמא יעלה באילפס רותח, סוף סוף כלי שני הוא וכלי שני אינו מבשל, אלא גזירה שמא יעלה באילפס ראשון (חול׳ קד:). — ובצרופים, *חסידים הראשונים, דורות הראשונים במשמ׳ בני הדורות הקודמים שבימי הבית: חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים (ברכ׳ ה א). לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים וכו׳ (ר״ש בן יוסי, עירוב׳ סד:). בוא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים

[1]) [בדבור ובספרות משתמשים היום בצרוף זה אף כהשאלה במשמ׳ מקור ראשון בכלל.]

מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבם במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות ודרך קרפיפות כדי לפוטרן מן המעשר (משום ר׳ יהודה בן אילעי גיט׳ סא.). דורות הראשונים ב״ש, דורות האחרונים ר׳ דוסא (משמו, שם שם). — *רִאשֹׁנִים במשמ׳ זו: תורת הראשונים לא היה לא ה״א שלהם ולא מ״ם שלהם סתום (ר׳ ירמיה בשם ר׳ חייא בר בא ורבי סימון, ירוש׳ מגי׳ א ט). אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים, ולא כחמורו של ר׳ חנינא בן דוסא ושל ר׳ פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים (רבא בר זימונא, שבת קיב:). לבם של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל וכו׳ ראשונים ר״ע, אחרונים ר׳ אלעזר בן שמוע (ר׳ יוחנן, עירוב׳ נג.). טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (הוא, יומ׳ ט:). ראשונים גדולים או אחרונים גדולים (שם שם). הראשונים חרשו וזרעו וכו׳ ואנו אין לנו פה לאכול (ר׳ שמואל בר נחמן, שקל׳ יג:). — *מִשְׁנָה ראשונה, ההלכה כפי שנשנתה בראשונה: היבם אינו מאכיל (את יבמתו לפני הנשאה לו) בתרומה וכו׳ זו משנה ראשונה, ב״ד של אחריהן אמרו אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה (כתוב׳ ה ג). ואינו חייב (הנזיר) עד שיאכל מן הענבים כזית, משנה ראשונה עד שישתה רביעית יין (נזי׳ ו א). לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבע״ה מקחו בטל וכו׳ זו משנה ראשונה, ב״ד של אחריהם אמרו הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע (גיט׳ ה ו). זו משנת ר״ע, אבל משנה ראשונה וכו׳ (ר׳ יוסי, סנה׳ ג ד). העיד רבי צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור, שמשנה ראשונה חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסלו צירן (עדיי ז ב). — *לשון ראשון, בנגוד אל לשון אחרון, מה שנאמר קדם [1]: אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (מכי׳, מסי׳ דפסחא ב; שם שם ג; שם שם ח; שם בחדש ח; ספרי במד׳ כג; שם שם קכט). אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון

[1]) [שונה מזה הוא שמוש הצרוף הארמי שבבבלי: לישנא קמא, לישנא בתרא; עי׳ בכר, Exeg. Term. II, עמ׳ 105.]

(מכי׳ מס׳ דפסחא ה; ספרי במד׳ כד). באומר תחול זו ואחר כך תחול זו דברי הכל תפוס לשון ראשון (ר׳ יוחנן, תמור׳ כו.). ועי׳ אחרון. — *ראשונות, במשנ׳ שלש הברכות הראשונות בתפלת העמידה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בג׳ ראשונות ולא בג׳ אחרונות אלא באמצעיות (רב יהודה, ברכ׳ לד.). ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו (ר׳ חנינא, שם לד.). — *דברות ראשונות, עשרת הדברים שבספר שמות: בדברות הראשונות נאמר עבדך ואמתך ובהמתך, ובדברות האחרונות נאמר ושורך וחמורך וכל בהמתך (ר׳ יוסי בשם ר׳ ישמעאל, ב״ק נד:). — ונק׳ רִאשֹׁנָה תה״פ, במשמ׳ מקומית, בראש כלם, לפניהם, voran; en avant; in front: וישם את השפחות ואת ילדיהן רִאשֹׁנָה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים (ברא׳ לג ב). שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים רִאשֹׁנָה במלכות (אסת׳ א יד). — ובמשמ׳ זמנית, קדם לכל, zuerst; avant tout; first: זה יצא רִאשֹׁנָה (ברא׳ לח כח). והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת רִאשׁוֹנָה (ויקר׳ ה ח). כל הפקדים למחנה יהודה וכו׳ רִאשֹׁנָה יסעו (במד׳ ב ט). ויהי לבני אהרן ממשפחות הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל ראישֹׁנָה (יהוש׳ כא י). בחרו לכם הפר האחד ועשו רִאשֹׁנָה כי אתם הרבים (מ״א יח כה). —ועם ב היחס, בָּרִאשׁוֹנָה, במשמ׳ זו: ויסעו בָּרִאשֹׁנָה על פי יי׳ ביד משה (במד׳ י יג). ויסע דגל מחנה בני יהודה בָּרִאשֹׁנָה לצבאתם (שם שם יד). כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בָרִאשׁוֹנָה להמיתו ויד כל העם באחרנה (דבר׳ יג י). יד העדים תהיה בו בָרִאשֹׁנָה להמיתו ויד כל העם באחרנה (שם יז ז). אך עשי לי משם עגה קטנה בָרִאשֹׁנָה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ״א יז יג). ויצאו נערי שרי המדינות בָּרִאשֹׁנָה (שם כ יז). והושע יי׳ את אהלי יהודה בָּרִאשֹׁנָה (זכרי׳ יב ז). — ובמשמ׳ יחסית, קדם לזמנו של המדבר: וילך למסעיו וכו׳ אל מקום המזבח אשר עשה שם בָּרִאשֹׁנָה (ברא׳ יג ג-ג). והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בָּרִאשֹׁנָה ונסנו לפניהם (יהוש׳ ח ה). ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בָּרִאשֹׁנָה (ש״ב ז י). כל אשר שלחת אל עבדך בָרִאשֹׁנָה אעשה (מ״א כ ט). לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בָּרִאשׁוֹנָה (ירמ׳ ז יב). —לְמִבָּרִאשׁוֹנָה, במשמ׳ כזו: כי לְמִבָּרִאשׁוֹנָה[1]) לא אתם פרץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט (דהי״א יה יג). — לָרִאשֹׁנָה במשמ׳ זו: ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לָרִאשֹׁנָה (ברא׳ כח יט). ואולם ליש שם העיר לָרִאשֹׁנָה (שפט׳ יח כט). — ובהשואה לזמן הקודם, כָּרִאשֹׁנָה, כְּבָרִאשׁוֹנָה: ואתנפל לפני יי׳ כָּרִאשֹׁנָה ארבעים יום וארבעים לילה (דבר׳ ט יח). נגפים הם לפנינו כְּבָרִאשֹׁנָה (שפט׳ כ לב). ותשב יד המלך אליו ותהי כְּבָרִאשֹׁנָה (מ״א יג ו). ואשיבה שפטיך כְּבָרִאשֹׁנָה ויעציך כבתחלה (ישע׳ א כו). והשבתי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כְּבָרִאשֹׁנָה (ירמ׳ לג ז). כי אשיב את שבות הארץ כְּבָרִאשֹׁנָה (שם שם יא). למועד ישוב ובא בנגב ולא תהיה כָרִאשֹׁנָה וכאחרונה (דני׳ יא כט). — ובתו״ם, בָּרִאשׁוֹנָה: בראשונה היו אומרים, מלקט אדם עצים וכו׳ משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט וכו׳ (שביעי׳ ד א). בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים וכו׳ עד שבא ר׳ עקיבא ולמד וכו׳ (ר׳ יהודה, מע״ש ה ח). בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא, התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע (בכורים ג ז). בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם, משקלקלו המינין התקינו וכו׳ (ר״ה ב א). בראשונה היה עושה בית דין במקום אחר ומבטלו, התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהיו עושין כן (גיטי׳ ד ב). בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה, ועכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה וכו׳ (בכורות א ז). בראשונה היו אומרים, שלשה כלים ניטלין בשבת וכו׳ (שבת קכג:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה (רב יהודה, כתוב׳ פב:). בראשונה כל מי שמצא אבידה היה מכריז עליה שלשה רגלים (ב״מ כח:). — ובמהמ״א: כל מקום שיש ראשון בראשון ושני בשני פסולין

---

[1]) [יש מציעים: לָמָּה בָרִאשׁוֹנָה וכו׳, אך כנראה הבונה המדיקת: לְמֵאז בראשונה.]

(לעדות) מן התורה, שלישי בראשון פסול מן החכמים, שלישי בשני כשר (והזהיר, ויקר׳ כז., לו). וכן פסק רב שרירא גאון משום הראשונים שהלכה כר׳ יוסי (רי״ף, שבת פרק ד, וילנה כב:). כמו שהיה אומר סקראט הראשון לעם (ר״י ה״ה, כוזרי ה יד). והנה אם שמת תנועה באות הראשון תסובבנו עם כל התנועות (ראב״ע, ספר השם, פרק ז, קבול׳ קונטר׳). האחים זה עם זה וכו׳ הרי דן ראשון בראשון, ובניהם זה עם זה שני בשני (רמב״ם. עדות יג ג). ובחרו ג״כ מדעות הפילוסופים הראשונים (ר״ש א״ת, מו״נ א עא). כל המדברים הראשונים מן היונים המתנצרים ומן הישמעאלים וכו׳ (שם שם). כי כל מזג מקבל התוספת והחסרון והוא יתחדש ראשון ראשון והצורות אינם כן שהם לא יתחדשו ראשון ראשון (שם ב יב). מתוך שרדף אחריהם גלגל עליו המקום ראשונות ואחרונות (מדה״ג, שמות יג יז, הופמן 130). וכבר אמרו הראשונים שהקנאי רע מן החסדן (רי״א מודינה, למה לדיק ז). שהיה נשוי לבת בן אחותי שהיה עמי שלישי בראשון ע״י בעל כאשתו (פרחיית, טו״ח תורה תסד קיט). — ואמר הפייטן: אנובב בפה ולשון הלל ביום ראשון להעריץ לאל אחרון וראשון (ר״א קליר, אנובב, קרוב׳ א סכות). לחדשו לראשון כמראשון לנצורי כאישון אהלל בפה ולשון למרום וקדוש (הוא, לחדשי, קרוב׳ ב סכות). —ואמר ה-שורר: השם אשר נכתב ולא נקרא הוסף בתוכו אות כמספרו, האחרון דודי והראשון בו שם שמו הרם לאמירו (ראב״ע, חידה על שם יהודה, כהנא א, 103). לא הוא שמו נקרא אחרון ולא ראשון כי אם למבראשונה בלי לשון (הוא, חידה, שם שם, 105). — °רגלים ראשונות, במשמ׳ רגלים קדמיות של הבהמה: בהמה שיש לה חמש רגלים או שלש אם חסר ויתר ברגליה אחרונות טריפה ואם בראשונות[1]) כשר (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 146). — °וראשון מ״ר ראשונים בנגוד אל אחרון, אחרונים, פוסק מפוסקי ההלכה המסכמים שקדמו לשלחן הערוך, נוהג בספרי ההלכה.

—°ונביאים ראשונים במשמ׳ ספרי המקרא הספוריים, יהושע שפטים שמואל ומלכים, נוהג בספרות[1]). — °ובפילוסופיה, ראשון כתאר לאלהים שהוא ראשון לכל דבר: שמה שעמד עליו דעת הפילוסופיא האמתית בתארי הראשון ית׳ וכו׳ (אמו״ר לראב״ד ב ו א, 81). אמנם הראשון ית׳ וית׳ הנה אין דבור בו (שם שם. 90). ויטיח דברים ושבושים עצומים נגד הראשון ית׳ ויתי (שם שם).—°איכויות ראשונות, חֹם קֹר לחות ויֹבש, עי׳ איכות. — °הַנָּחָה ראשונה, המשמעות העקרית, המקורית, של המלה כמונה, וענין ראשון, עקר המֻשג שמְדֻבר עליו: עבר, ענינו הראשון הוא בענין העתק הגוף במקום, ועיקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (ר״ש א״ת, מו״נ א כא). — °חֹמר ראשון, החמר שממנו נתהותה כל המציאות, Hyle, עי׳ א. חֹמֶר. —°ידיעות ראשונות, כמו מֻשכלות ראשונים: אחר כן יגיע בהדרגה אל הידיעות הראשונות (אמו״ר לראב״ד ג ד א). — ובקצור, ראשונות: וכבר הסכימו העם לקרוא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכח, ולקראת אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (שם א ז, 37). — °כַּוָּנָה ראשונה: כאלו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כוונתו הראשונה (ר״ש א״ת, מו״נ ג לב). — °מֵנִיעַ רִאשון, כנוי לאלהים, עי׳ מֵנִיעַ. — °מְצוּי רִאשׁון, כנוי לאלהים, עי׳ מְצוּי. — °מֻשְׂכָּל רִאשׁון מה שאין לפקפק בו ושאינו צריך לראיות, Axiom(e) עי׳ מֻשְׂכָּל. — °מָשָׁל ראשון, כמו הנחה ראשונה: שהנביאים וכו׳ ידברו בשמות המשתתפים ובשמות שאין הכוונה בהם מה שיורו במשלם הראשון (ר״ש א״ת, מו״נ ב כט). — °סִבָּה ראשונה, עִלָּה ראשונה, עי׳ סִבָּה, עִלָּה. — °עֶצֶם ראשון, עי׳ עֶצֶם.—°שֵׂכֶל ראשון, עי׳ שֵׂכֶל. — °רִאשון במשמ׳ הַנָּחָה קודמת: והוא שיהיה ענין סתום קשה לציירו, יצטרך לזכרו או ללקחו הקדמה בביאור ענין קל הציור, צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון ההוא (ר״ש א״ת, מו״נ, פתיח׳). —°רִאשׁוֹנֵי הכמות: ראשוני הכמות לא יתחלקו, כלומר הנקודה הקו והשטח (רס״ע

---

[1]) [בבבלי (חול׳ נח:): ל״ש אלא שחסר ויתר ביד, אבל חסר ויתר ברגל טרפה.]

[1]) [בשמוש הקדום המקראי והתלמודי נביאים ראשונים הם הנביאים הקדומים שעד גלות בבל.]

פלקירא, הכפס, 14). — *דק ראשון, ובקצור ראשון במשמ' אחד מששים במעלה ממעלות הזוית או בשעה: וכל מעלה ששים דקים ראשונים וכל ראשון ששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ראשית חכמה א). והנה אם היה מחץ השלישית י' שהוא ג' מעלות ושלישית מעלה יהיה מרובע חצי היתר כ"ב מעלות גם י"ג ראשונים ושליש ראשון, ושרשו ד' מעלות גם מ"ב ראשונים נו"ן שניים ול"ד שלישיים (הוא, ספר הטעם ו, קנול' קונטר'). והנה אין בינינו ובין חכמי המדות רק ראשון א' באלכסון שהוא ק' וכו' (שם שם). — *ראשון לציון, תאר לראש הרבנים הספרדיים בארץ ישראל. — *בראש וראשונה, במשמ' בראש הכל, נוהג בדבור.

ב. רִאשׁוֹן [1], ש"ז, — מתנה, דבר הנתן חנם ללא תמורה, Geschenk; cadeau, present:
ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן (ישע' מא כז). — ותה"מ רִאשֹׁנָה, רִאשׁוֹנָה בָּרִאשֹׁנָה, במשמ' חנם אין כסף: כי כה אמר יי' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו וכו' מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו (שם נב ג–ד). כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בָּרִאשֹׁנָה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם (שם ס ט). הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם עונותיכם וכו' ומדתי פעלתם רִאשֹׁנָה על חיקם (שם סה ו–ז). ושלמתי רִאשׁוֹנָה משנה עונם וחטאתם (ירמ' טז יח).

***רִאשׁוֹנוּת**, ש"נ, — תכונת מי שהוא ראשון וקדמון לכל דבר: ואלו הדברים כלם שקר בראשון, כי הוא יפיל ראשונותו וקדמותו וישים זולתו קודם ממנו סבה למציאותו (הפלת הפלוסופים לאלפראבי, הול' פיליפובסקי, 14–15).

רִאשׁוֹנִי, ת"ז, רק נקי' רִאשֹׁנִית [2], — כמו ראשון: הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הָרִאשֹׁנִית לנבוכדראצר מלך בבל (ירמ' כה א). — ובתו"מ: לבן מלך שאמר לו אוהבו אביך עתיד להכותך וכו' ובאחרונה אתה חוזר ומבקש הימנו והוא מקבלך, אלא אם תשמע לי עשה את האחרונית ראשונית ילך אצלו ובקש הימנו והוא מקבלך ונשתברת המכוה (פסיק' רב', שובה ישראל, א"ש שלוס, קפב:). — ובספה"א: וכה אמר שלמה יי' קנני ראשית דרכו ושם כתוב כל מלה קדמונית להודיע שהיא ראשונית (ראב"ע, הקד' ב לפרושו על התורה, כהנא ב, 81). — ואמר השטן: שבועה וזכור וברית קדמונית וכו' רצה להחזיר חבה ראשונית (גרסוס ברכי יהודה, אמנם אכתוב, סלים' ד עמ"א). — *ובמשמ' מתכונת הדבר הראשון, primär; -aire; -ary: כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות ושהם איכיות ראשוניות (ר' א"ס, כוזרי ה יד). אבל המקרים כולם אמנם הם נשואים נשיאות ראשונית על העצם בשוה (ר"ם א"ס, מו"נ א ענ). כי תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והראשונית [1] שבהם בטבע (שם ב, הקדמה הי"ד). שהגשמים הרפואיים לפעמים ימזגו מיסודות מתנגדים פעם המזגה ראשוניית ופעם המזגה אינה ראשוניית (קאנון ב א ג). מציאות ראשונית (אהרן הקראי, עץ חיים ז). — *ומספר ראשוני, מספר גדול מן היחידה שאין לפרקו לגורמים קטנים ממנו, כמו 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, ועוד הרבה לאין סוף, Primzahl; nombre premier; prime number.

רְאָשׁוֹת, מ"כ מן רַאֲשָׁה, רְאָשָׁה [2], ש"נ, במשמ' א. ראש, מלה שהניחוה קצת המדקדקים: ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מְרַאֲשֹׁתֵי שאול וילכו להם (ש"א כו יב).

***רְאשׁוּת** [3], ש"נ, — מעמד מי שהוא עומד בראש המדינה וכדו', שלטון בראש, Herrschaft;

1) [עי' שרש ב. ראש, הערה. ראשה, הערה.]

2) [לדעת אחרים אין ראשנית אלא צורת נקבה מן ראשון על יד ראשונה, וכן דברי ריב"ג בס' השרשים: בראשון באחד לחדש בחדש שהוא תחלה, והנקבה השנה הראשנית, ע"כ.]

1) [ס"א: והראשונה.]

2) [ואלה דברי רד"ק (מכלול, דקדוק השמות, ליק, קפז:): מראשותי שאול, יאמר האחד ממנו רְאָשָׁה על משקל קערה או רַאֲשָׁה על משקל נערה, ע"כ. וכן דעת המחבר לפי דבריו בערך מְרַאֲשׁוֹת.]

3) [היא המלה רְשׁוּת שבתו"מ, עי' שם, וכתב

autorité ; authority : לא נתגדה ר"ע אלא ראש גדר היה ושלח דבן גמליאל והעבירו מראשותו[1] (ר' יהודי הכהמוס, ירוש' ר"ה א ו). — ובסהס"א: מאם בראשות[2] ובחל ברבנות (אגרת לדיקים של הקראים). שיהיו הפעלים והמנהגות השלמים מונחים באומות והמדינות על סדר שלם וכו' זה לא יתכן אלא בראשות שיהיה מחזק ומיטיב אלו הפעלים והמנהגות וכו' ושזה הראשות לא ישלם אלא במלאכה וקניין וכו' והראשות על שני פנים, ראשות מוחזק במדינות הפעלים והמנהגות והקניינים הבחירים וכו' והוא הראשות השלם והאומות המשועבדות לזה הראשות הם המדינות החסידות, והשני ראשות מוחזק במדינות הפעלים והיצירות אשר יושג בהם מה שיחשבו שהוא הצלחה מבלתי שיהיה כן והוא הראשות הסכלית, וזה הראשות נחלק לחלקים רבים ויקרא כל אחד בכוונה אשר יכוין איתה ויהיו על מספר הדברים אשר הם התכליות והכוונות אשר בעבורם יבוקש זה הראשות, ואם יבוקש בעבור הממון יקרא ראשות השפלות ואם יבוקש בעבור הכבוד יקרא ראשות הכבוד (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב ע, 56–57). ואחר כך אספר כמה הסבות והדרכים אשר בעבורם איפשר שיתהפכו הראשיות השלימים וחוקי המדינות החשובות אל המנהגות והקניינים הסכליים וימנה עמהם מיני הפעלים אשר עמם ישמרו המדינות הראשיות השלימות (שם, 57). כי אותם אשר ראשותם סכלית אין צריך שיקראו אותם מלכים בשום פנים (שם, 58). ואלה ההנהגות כלם הכוון בנימוסים המונחים בהם הוא המדינה והכל לא האיש אם המדינה הקבוצית הנה היא אשר תהיה הראשות בה בהזדמן לא בחק ראוי אחר שאין בזאת המדינה יתרון לאחד על האחד ואם פחיתות הראשות הוא אשר יתמנו בן הממונים על המדינה בהנחת המסים והעלות על צד שיגיע קבוץ הממון לראש הראשון וכו' ואם חנם חלק מקבוץ הממון היה ראשיות קבוץ הממון ואם לאו היה ראשיות הנצחון והיו במדרגת העבד לראש הראשון וכו' (ר' יוסף אבן כספי, ספר ליון גבר לנפש ג יז, 105). שכאשר אחז אחד הראשות והעושר חשב שהוא טוב אחר שהיו שני אלו מן הדברים הראוים לטובים (שם ג יד, 131). אינו רשאי שום אחד מהם לנהוג ראשות וטיבות עד שיבררו כסדר הקהל (פנקס קראקא, שנת שמג).

רָאשִׁי[1], ת"ז, — מי שהוא ראש ועקר של דבר עקרי, hauptsächlich, Haupt–; principal :

ויאמר ראש וראשיי לכל מי שיתואר בפעל מה והוא בפעל ההוא מסתפק בו בעצמותו, בלתי צריך לזולתו (ס' הגדרים). וכמו שבגוף האדם אברים ראשיים ואברים שהם תחת יד הראשיים, צריכים בעמידתם להנהגת האבר הראש אשר ינהיגם, כן בעולם בכללו חלקים ראשיים, שהוא הגשם החמישי והמקיף, וחלקים שתחת יד הראשיים, צריכים למנהיג, והם היסודות ומה שהורכב מהם (ר"מ א"מ, מו"נ א עב). וכמו שיש טבע משרת אל טבע וטבע ראשי וכו', כמו כן נמצאת נפש ראשית וכו' ונפש אחרת משרתת (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ג ג, 86). וכמו שהבדיל בחכמה הטבעית בין הטבע הראשי ובין הטבע שהוא משרת או כלי וכו' (שם שם). כי הפֹּעל האחד במה שהוא אחד אי אפשר שיהיה בעצמות כי אם מפֹּעל אחד האלהים, אם לא היה קצתם משרת לקצת כמו הענין במלאכה הראשיית עם מלאכות המשרתות לה (רלב"ג, מלחמות השם א ו). ואולם על דרך האמת הנה המלאכה הראשיית היא הפועלת בזה, כי תישיר המלאכה אשר תחתיה באופן שיהיה בו נאות מה שיתחדש ממנה למלאכה הראשיית (שם שם). שכל האברים מצטרכים לקיום האיש ואעפי"כ יש לקצתם מדרגות ראשיות על קצת (ר"י אלבו, עקרים א ו). ומדרגותיה (של התורה האלהית) משאר התורות והנימוסים כמדרגות המלאכה הראשיית לשאר המלאכות המשרתות לה (שם שם). אין ספק שאמונת גלגול הנפשות היא אמונה יסודיית וראשיית לבעלי ידיעה זו (ר"י מודינא, ארי נוהם

רש"ט פלקירא (ראשית חכמה ג, 27): ואני אומר כי אל תתודע לראשות (אבות א י) שהוא מראש ויצטרך להיותו באל"ף והענין מורה על זה כי הוא כמו אל הממשלה.]

1) [כצ"ל. בדפוס: מראשיתו.]

2) מנקד: ברִאשׁוּת.]

---

1) [כך הנקוד הנהוג, וכך נכון על פי דגמת שמאל — שמאלי, ימין — ימני וכדו'.]

יח, 32). או תשים איזה כלי ראשיי מהאורג או תופר או בונה או כותב ויזכירוך המלאכה (הוח, לב הארי׳ ג 7).

רָאשִׁיּוּת, ש״נ, — תכונת מי שהוא ראשי ועקרי לגבי דברים אחרים: שהלב אין לו ראשיות כלל או שהוא ראשיי לכל הכחות כלם (רשב״ץ דורן, מגן אבות, חלק ישקב ד, מה:). על כן גזר (גלינוס) שהמוח יש לו ראשיות אל החוש והתנועה, וארסטו יודה זה, אלא שאומר שזהו ראשיות חלקי, אבל הראשיות המוחלט הוא בלב וכו׳, וכן יחלוק ארסטו על וכו׳ חוש המשוש וחוש הטעם שאין למוח בהם ראשיות כלל וכו׳ (שם שם, מט:). הלא תראה כי אפלטון טעה בזה טעות גדולה ואמר על המגונה שהוא נאה כי אמר שראוי שיהיו הנשים במדינה משותפות לבעלי ראשיות א׳, כאלו תאמר נשי השרים משותפות לכל השרים ונשי הסוחרים לכל הסוחרים וכן נשי בני אומנות א׳ משותפות לכל בני האומנות ההיא (ר״י אלבו, עקרים א ח). כי כמו שהראש במדינה ימנה אנשים על ראשיות מה כפי שלמותם והשגתם וכו׳ כן הש״י ימנה כל א׳ מן המלאכים על ענין מיוחד וכו׳ (שם ב יג).

רֵאשִׁית [1]), רֵשִׁית, ש״נ, כנ׳ רֵאשִׁיתְךָ, רֵאשִׁתוֹ, רֵאשִׁיתוֹ, רֵאשִׁיתָהּ, רֵאשִׁיתָם, — התחלה של דבר, תחלת דבר, Anfang; commencement; beginning, רֵאשִׁית השנה, תחלת השנה: עיני יי׳ אלהיך בה מֵרֵשִׁית השנה ועד אחרית שנה (דבר׳ יא יב). —רֵאשִׁית ממלכתו של מלך, המקום הראשון למלכותו: ותהי רֵאשִׁית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער (ברא׳ י י). — ובמשמ׳ תחלת זמן מלכותו [2]): בְּרֵאשִׁית ממלכות יהויקים בן יאשיהו

1) [עי׳ בהערות הבאות.]

2) [באשורי בא הצרוף המקביל לכך ריש שַׁרּוּת בעקר במשמ׳ מיחדת: חדשי המלכות הראשונים של מלך עד ראש השנה, שלא נחשבו לו כשנת מלכות ראשונה, הואיל וכבר נחשבה תחלת השנה הזאת כמנין שנות מלכותו של המלך הקודם. אך בעברי פרוש הצרוף (הבא בס׳ ירמ׳ בלבד) הוא כללי, זמנו הראשון של מלך עד לכמה שנים בכלל, כגון: בְּרֵאשִׁית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנה הרביעית (ירמ׳ כח א).]

מלך יהודה (ירמ׳ כו א). ויהי בשנה ההיא בְּרֵאשִׁית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנת הרבעית בחדש החמישי (שם כח א). אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו הנביא אל עילם בְּרֵאשִׁית מלכות צדקיה מלך יהודה (שם מט לד).—ובקצור רֵאשִׁית, ועם אותיות היחס בְּרֵאשִׁית במשמ׳ בראשית כל דבר, מֵרֵאשִׁית במשמ׳ מראשית כל דבר: בְּרֵאשִׁית [1]) ברא אלהים את השמים ואת הארץ (ברא׳ א א). מגיד מֵרֵאשִׁית אחרית ומקדם אשר לא נעשו (ישעי׳ מו י). — ורֵאשִׁיתוֹ של אדם, שנותיו הראשונות: והיה רֵאשִׁיתְךָ מצער ואחריתך ישגה מאד (איו׳ ח ז). ויי׳ ברך את אחרית איוב מֵרֵאשִׁיתוֹ (שם מב יב). — ושל פרי, הימים הראשונים להבשלתו: כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בְּרֵאשִׁיתָהּ ראיתי אבותיכם (הוש׳ ט י). — רֵאשִׁית דבר בנגוד אֶל אחריתו, ההתחלה: טוב אחרית דבר מֵרֵאשִׁיתוֹ (קהל׳ ז ח). — רֵאשִׁית גוים במשמ׳ הגוי הקדום ביותר: רֵאשִׁית גוים [2]) עמלק ואחריתו עדי אבד (במד׳ כד כ). הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון נקבי רֵאשִׁית הגוים ובאו להם בית ישראל (עמו׳ ו א). — רֵאשִׁית חטאת, מקום התחלת החטא: רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש רֵאשִׁית חטאת היא לבת ציון כי בך נמצאו פשעי ישראל (מיכ׳ א יג). — רֵאשִׁית מדון, התחלת הריב: פוטר מים רֵאשִׁית מדון [3]) ולפני התגלע הריב נטוש (משלי יז יד). — ורֵאשִׁית חכמה, תחלת כל חכמה: רֵאשִׁית חכמה יראת יי׳ [4]) (תהל׳ קיא י). יראת יי׳ רֵאשִׁית דעת (משלי א ז). רֵאשִׁית חכמה [5]) קנה חכמה

1) [כאמור בהגדרה, מצד הענין אין ראשית (וכן אחרית וסוף) אלא בסמיכות אל דבר, ובְרֵאשִׁית הוא קצור לשוני במקום בראשית כל דבר וכדו׳, כמו שגם בסוף, לבסוף, קצורים הם במקום בסוף הדברים וכדו׳, אך מצד הדקדוק בראשית, (ל)בסוף, צורות של נפרד הן ולא של סמיכות (כמו שסברו רש״י ואחרים).]

2) [השוה גם ראש הגוים בערך א. ראש.]

3) [עי׳ ב. פָּטַר, הערה בעמ׳ 4900.]

4) [תמורת זה במקום אחר: תְּחִלַּת חכמה יראת יי׳ (משלי ט י), יראת יי׳ מוסר (צ״ל מוּסַד כמשמ׳ יסוד והתחלה) חכמה (שם יט לג), הן יראת יי׳ היא חכמת (איוב כח כח).]

5) [אמנם כאן בא ראשית חכמה במשמ׳ אחרת,

ראשית

(סס ד א). — ראשית און, ראשית כח ההולדה, בן בכור: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני (נרלחס' מט ג). כי את הבכר בן השנואה יכיר וכו' כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה (דבר' כא יז). ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (תהלי' עח נא). ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם (סס קה לו). —ראשית דרכו, ראשית מעשה: יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח כב). הוא ראשית דרכי אל העשו יגיש חרבו (איו' מ יט). — ראשית גבורה: הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם (ירמ' מט לה).—ב) ובמשמ' החלק הטוב והמשבח [1], ראשית התבואה, ראשית השמנים, ראשית הארץ, ראשית החרם: ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליי' אלהיך בגלגל (ש"א יה כא). קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה (ירמ' ב ג). ולא ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור ראשית הארץ כי קדש ליי' (יחזק' מח יד). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו (עמ' ו ו). כבד את יי' מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט). — ג) ראשית הפרי, ראשית בכורים, ראשית הקציר, הפרות הראשונים שבכרו ושנקצרו, הבאים כקרבן בכורים במקדש, וראשית העריסות הנתנת כתרומת חלה לכהן, וראשית הגז, הצמר הראשון הנגזז מהצאן, Erstlinge; prémices; first fruits: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי' אלהיך (שמות כג יט). והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקר' כג י). ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה וכו' מראשית ערסתיכם תתנו ליי' תרומה (במד' טו כ–כא). כל חלב יצהר וכל חלב

תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליי' לך נתתים בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי' לך יהיו (סס יח יב–יג). ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (דבר' יח ד). ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך וכו' (סס כו ב). ועתה הבאתי מראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יי' (סס סס י). וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומתיכם לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם תתנו לכהן (יחזק' מד ל). ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים (נחמ' י לח). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה (דהי"ב לא ה).—וראשית מנחה, ראשית משאת: ולהבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי (ש"א ב כט). ושם אדרוש את תרומותיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם (יחזק' כ מ). — ובלי סומך: ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות (נחמ' יב מד). — וקרבן ראשית: קרבן ראשית תקריבו אתם ליי' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (ויקר ב יב). — *מבראשית, כמו בראשית, ואמר בן סירא: אלהים מ ב ר א ש י ת ברא האדם ויתנהו ביד יצרו (ב"ס גני' טו יד). — ובתו"מ: ומנין שיקדמו בכורים לתרומה, זה קרוי תרומה ו ר א ש י ת וזה קרוי תרומה ו ר א ש י ת, אלא יקדמו הבכורים שהן בכורים לכל, ותרומה לראשון שהיא ר א ש י ת, ומעשר ראשון לשני שיש בו ר א ש י ת (תרומ' ג ז). ואלו נתנין לכל כהן, החרמים והבכורות וכו' ו ר א ש י ת הגז ושמן שריפה וכו' (חלה ד ט). ר א ש י ת הגז נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו' חומר בזרוע ובלחיים ובקיבה מ ר א ש י ת הגז, שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בבקר ובצאן במרובה ובמועט, ו ר א ש י ת הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה (חול' יא א). חמש רחלות גוזזות מנה מנה חייבות ב ר א ש י ת הגז (ר' דוסא בן הרכינס, סס סס ב). כל שחייב ב ר א ש י ת הגז חייב במתנות, ויש שחייב במתנות ואינו חייב ב ר א ש י ת הגז (כדס ו ז). מה תרומה בעינן ר א ש י ת ששיריה ניכרין, אף ר א ש י ת הגז ששיריה ניכרין (חול' קלו:). בזכות ג' דברים נברא העולם, בזכות חלה ומעשרות וביכורים שני בראשית. אין ר א ש י ת אלא חלה דכת' ראשית עריסותיכם, ואין

לא ידועה לנו בדיוק, בקרוב במשמ' ראשית כל דבר, ואולי צ"ל בעקר בחדוד: ראשית חכמה קנה חכמה, במשמ' כל הון (כלשון הכתוב: ומבחכם שחדו בעדי, איו' ו כב). השוה את החדוד הדומה: (עטרת חכמים עשרם) אולת כסילים אולת (משלי יד כד), שכונתו: ר א ש י ת (מלשון א ו ל א, אולא[a]), ראשון בארמ' ובערב') הכסילים אולת.]

[1]) [כן גם בכתבת כנענית מכתים בקיפרוס (קלוסן, אוצר הכתבות הפניקיות 58 A): ב ר א ש ת נחשת, כנראה במשמ' במיטב נחשת; וכן באשור' רישתו, ת"ז, במשמ' נבחר, מצין, ועי' א. ראש, הערות.]

a) أوّل

ראשית אלא מעשר דכת' ראשית דגנך ואין ראשית אלא בכורים דכת' ראשית ביכורי אדמתך (רב הונא בשם רב מתני, מד"ר בראש' א). [1]) —*מעשה בְּרֵאשִׁית, מימי בְּרֵאשִׁית, ששת ימי בְּרֵאשִׁית, ספר בְּרֵאשִׁית, עי' ערך בְּרֵאשִׁית [1]). — ובתפלה: לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית (אתה זוכר, מוסף ר"ה). מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית (שם שם). — ובסהמ"א: וילבשו הכהנים את בגדי השרד ויתנו ראשיתם ומעשרותיהם (ספר החשמונים, הוצ' פוילר, שהוא קבל כי סוא גוף העברי של מכבים א, דף ג). ולהקריב לו קרבנות וכו' ומעשרות וראשיתות ובכורים (שם, ב"כ כת הקראי, לקו"ק, נספח', 4). ואלה הראשיות אינם צריכות לכל אדם, על כן אמרו חכמי התולדות כי האמת להיות ראשית השנה מנקודת המחברת אשר משם תחל השמש להיות קרובה אל הארץ הנושבת (ראב"ע, אגרת השבת, קבוצ' קונטרס', א). ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים (רמב"ם, יסוה"ת א יא). ומצד שהוא (ראובן) טיפה ראשונה היה לו כהונה שהראשיות הם לכהן, ראשית עריסותיכם ראשית גז צאנך וכו' (ר"י. קארו, תולדות יצחק, אמשט', כח.). — *ובפילוסופיה כמו התחלה, טבע יסודי שבסבתו הדברים הם כמו שהם, וכללים יסודיים ששאר הכללים בנויים עליהם, Grundursache; princip(e): ורצה באמרו הויה ראשונה תחלת ההויות וראשיתם על דרך האמת (ס' היסודות לר"י הישראלי, עמ' ה). והמלה אשר תורה על הראשון בלשוננו הוא תחלה וכו' ואשר יורה על ההתחלה ראשית שהוא נגזר מן ראש אשר הוא התחלת החי לפי הנחתו (ר"ש א"ת, מו"נ ב ל). שיש שם בהווייתם (של גוף החי) ראשית אחרת (לא הגשמית) נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות וכו' שהיא הנפש כלומר שהיא ראשית מביא לשלימות (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, א:). והשגת הפרטים תביאנו להשגת הכללים עד שנשיג כל הראשיות ונשיגם מופשטים מחומר (שם ז.). השגת הראשיות הפשוטות (שם, ח.) דע כי שורשי הנמצאות וראשיותיהן הן ג', החומר והצורה

1) [ועי' עוד רָאשׁוּת, הערה.]

וההעדר (הוספות שם מז.). שכחות הנפש הצומחת שלש ראשיות, הזן ואחר המגדל והוא עובד הזן, והמוליד (אמו"ר לראב"ד א ו, 26). — ואמר הפיטן: דין טרם הוערך מראשית, קדמה למלט שובבים מחרישית (ר"א קליר, אף ארח משפטיך, מוס' א ר"ה). אין תחלה אל ראשיתך ואין קץ ותכלה לאחריתך (שיר היחוד יום ג). ראשית בכורה לראשית החרם, שם אחרים הזכירה והעון גורם (אבותי כי בטחו, סליח' י"ט עבת). והוא אחד ואין שני להמשיל לו להחבירה, בלי ראשית בלי תכלית ולו העז והמשרה (פיוט אדון עולם). — ואמר המשורר: ירא את האלהים ראש לחכמה, והראשית בכל דבר יקרה (ר"ש הנגיד, בן משלי תקעא, ששון, קסז). ולו עמו ירוצון כוכבי רום אזי לא דרכו ראשית אבקיו (רשב"ג, כאין נשאו, ברודי, 25). ואין ראשית לכל מעשה בראשית (עפ"י חכמת יון) ואין אחרית לחדוש הירחים (ר"י הלוי, דבריך במור עבר, דיואן ב, 166). וכראשית באחרית ישובו כל הימים בזמנם מה טבו (ראב"ע, אל אחד, כהנא א, 110). קדמון ואין נמצא בקדמותו ראשון ואין ראשית לראשיתו (עמנו', מחב' ד, 38). — *וְרֵאשִׁית במשמ' האותיות הראשונות במלה, ואמר המשורר: ושם שם אל בראשיתו ואם כל חי באחריתו (אלעזר הבבלי, חידה על השם אלעזר, ברודי, קטו).

*רָאתָן, רָתָן, ש"ז. — מין ממיני מחלות הצרעת [1]), הנוטל מן החולה אף את כח ההולדה: עשרים וארבעה מוכי [2]) שחין הן וכולן אמרו חכמים

1) [לא הֻברר אפיה המיוחד של מחלה זו, ואין הסימנים ודרכי הרפוי הנזכרים בתו"מ מתאימים למחלה ידועה זו או זו (עי' פרוים, Bibl.-Talm. Mediz., 401–404). וכן לא הֻברר עדין מקור השם, ואין הגזירות השונות שהֻצעו, מן הרומ' והיונ' או מן העבר' עצמה, מניחות את הדעת. ואמנם אולי אפשר שיש כאן קצור מן צרעתן (בארמ' עראתן?); אך בנוסחאות שונות כמד"ר (עי' תיאודור, עמ' 388–389) ובמדה"ג למקום הכתיב הוא רתן, ובהוצ' מדה"ג של שכטר מנקד רְתָן, ובסורי (ומכאן אף בעבר' מאחרת) בא אריא, כאיבא דאריא (מחלת אריה), ארינותא, כמשמ' מין ממיני הצרעת, leontiasis, ואולי השם ראתן קרוב למלים אלו.]

2) [בירוש' (כתוב' ז י): כ"ד מיני שחין, וכן גם

תשמיש קשה להן ובעלי ראתן[1]) קשה מכולן[2]) (ר' יוסי[3]) בשם זקן אחד, כתוב' עז:). הקיוו שניהם (האיש והאשה) ושמשו הויין לו בנים בעלי ראתן (כלה יז.). פרעה בראתן[4]) לקה (בר קפרא, מד"ר בראש' מא). — ובסהמ"א: במכת[5]) ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (רש"י, בראש' יב יז).

א. רַב, ת"ז, רָב[6]), מ"ר רַבִּים, סמי' רַבֵּי, נק' רַבָּה, רַבָּתִי, רַבַּת, מ"ר רַבּוֹת, — א) גדול בכמות, במספר[7]), viel, zahlreich; beaucoup de, nombreux; many, numerous, כלואי (attribute) אחר שם עצם כולל במ"י, המצין בעלי חיים, עם רב, קהל רב, אדם רב, בהמה רבה וכדו': ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה (בראש' כו יד). למען עשה כיום הזה להחיות עם רב (שם נ כ). וימת עם רב מישראל (במד' כא ו). ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד (שם לב א). האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים (דבר' ב י). ידעתי כי מקנה רב לכם (שם ג יט). ויהי שם לגוי גדול עצום ורב (שם כו ה). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב (יהוש' יא ד). מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני יי' (שם יז יד). בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד (שם כב ח). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא כביר (שם טז יד). ובאת ממקומך וכו' אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב (יחזק' לח טו). אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה (יונ' ד יא). מאתך תהלתי בקהל רב (תהל' כב כו). אודך בקהל רב בעם עצום אהללך (שם לה יח). בשרתי צדק בקהל רב (שם מ י). אדני יתן אמר המבשרות צבא רב (שם סח יב). שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וכו' ועבדה רבה מאד (איוב א ג). אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (שם לו כח). ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון והעמיד המון רב ונתן ההמון בידו וכו' (דני' יא יא). ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים (דה"ב יג ח). — וערב רב[1]): וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד (שמות יב לח). — ועם שם כולל המצין דברים שאין בהם רוח חיים, שם חמר וכדו': גם תבן גם מספוא רב עמנו (בראש' כד כה). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף (דבר' כח לח). ושלל רב עמם הביאו (ש"ב ג כב). גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה (מ"א י ב). והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה (יחזק' מז ז). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (שם קיט קסב). יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי יג ז). בית צדיק חסן רב (שם טו ו). טוב מעט ביראת יי' מאוצר רב ומהומה בו (שם שם טז). נבחר שם מעשר רב (שם כב א). ויין מלכות רב כיד המלך (אסת' א ז). ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש

במד"ר (בראש' מא; ויקר' טז), ובתוספת' צוק"ם (כתוב' יא): מוכת שחין.]

1) [במד"ר (בראש' מא) נ"א רתן, רותן, עי' תיאודור, ועי' בהערה לעיל.]

2) [בירוש': ואין לך קשה מכולם ושהאשה רעה לו אלא ראתן, ע"כ, ומעין זה בתוספת' צוק"ם, אלא שחסרות התבות ואין לך קשה, ובמקום מכולם נדפס בכולן. ודומה לנוסחת הירוש' גם נוס' מד"ר בראש'; ובמד"ר ויקר': ואין לך קשה לתשמיש המטה חוץ מבעל ראתן בלבד, ע"כ, ומעין זה נוסח' הערוך.]

3) [בשאר המקורות (תוספת', ירוש', מד"ר) מובא המאמר בשם רשב"ג.]

4) [נ"א ברתן, ברותן.]

5) [נ"א במין ראתן, עי' ברלינר.]

6) [צורת ההפסק רָב באה לפעמים גם בטעמים מפסיקים אחרים, מלבד אתנח וס"פ (במד' כא ו, יהוש' יא ד ועוד).]

7) [במקוי רַב בשמושיו השונים במשמ' זו בא במקרא אף הַרְבֵּה (עי' שם), וכתו"ם ובסהמ"א מַרְבֶּה (עי' א. רָבָה, פע'), ועי' גם בהערות הבאות.]

1) [כך לפי חלקת המסרת, הקוראת ערב רב כשתי תיבות, עי' א. עֵרֶב. אך לדעת רב החדשים (עי' גיגר, Urschrift, עמ' 71) ערברב היא מלה אחת כמו אספסף (במד' יא ד) המתרגם בת"א ערברבין.]

רָב (דני׳ יא יג). לקח דויד נחשת רַבָּה מאד (דה״א יח ח). ויבזו את כל הערים כי בזה רַבָּה היתה בהם (דה״ב יד יג). ומלאכה רַבָּה היה לו בערי יהודה ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלם (שם יז יג). כי נתן לו אלהים רכוש רַב מאד (שם לב כט).—ומעשה שנתן לספירה: ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רַבָּה [1]) ונקלה אחיך לעיניך (דבר׳ כה ג). — ועם שם מפשט: ביום הרג רָב בנפל מגדלים (ישע׳ ל כה). גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רָב (תהל׳ יט יב). אז איתם ונקיתי מפשע רָב (שם שם יד). שלום רָב לאהבי תורתך (שם קיט קסה).—וכאלו בסמי׳: ולא תצא ממנה רַבַּת חלאתה (יחזק׳ כד יב).—ועל יד שם חמר שצורתו צורת מ״ר, מַיִם רַבִּים: ויצאו מים רַבִּים (במדי׳ כ יא). הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים וְהָרַבִּים את מלך אשור ואת כל כבודו (ישע׳ ח ז). שכנתי על מים רַבִּים רבת אוצרת (ירמ׳ נא יג). מקלות מים רַבִּים אדירים משברי ים (תהל׳ צג ד). מים רַבִּים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה״ש ח ז). — ועם שם עצם המורה על יחידים א יחידות במ״ר, ימים רבים, גוים רבים [2]), עמים, בנים, נשים, וגם עם שם עצם מפשט הנתן לספירה במ״ר רָעוֹת רַבּוֹת וכו׳: ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רַבִּים (ברא׳ כא לד). ויתאבל על בנו ימים רַבִּים (שם לז לד). ונשל גוים רַבִּים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי (דבר׳ ז א). והעבטת גוים רַבִּים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רַבִּים ובך לא ימשלו (שם טו ו). ומצאהו רעות רַבּוֹת וצרות (שם לא יז). בנכסים רַבִּים שובו אל אהליכם וכו׳ (יהוש׳ כב ח). ויהי מימים רַבִּים אחרי אשר הניח יי׳ לישראל (שם כג א). כי נשים רַבּוֹת היו לו (שפט׳ ח ל). ויפלו חללים רַבִּים עד פתח השער (שם ט מ). מה השלום עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הָרַבִּים (מ״ב ט כב). והלכו עמים רַבִּים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי׳ וכו׳ ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רַבִּים (ישע׳ ב ג–ד). אם לא בתים רַבִּים [1]) לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב (שם ה ט). הוי המון עמים רַבִּים כהמות ימים יהמיון (שם יז ב). כן יזה גוים רַבִּים עליו יקפצו מלכים פיהם (שם נב יד). ואת זנית רעים רַבִּים (ירמ׳ ג א). רֹעים רַבִּים שחתו כרמי (שם יב י). שנני שלח לדוגים רַבִּים נאם יי׳ ודיגום (שם טז טז). ועוד נוסף עליהם דברים רַבִּים כהמה (שם לו לב). הנה עם בא מצפון וגוי גדול ומלכים רַבִּים יערו מירכתי ארץ (שם נ מא). להכרית נפשות רַבּוֹת (יחזק׳ יז יז). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רַבִּים (שם לב ג). ימים רַבִּים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הוש׳ ג ג). וראו מהומות רַבּוֹת בתוכה (עמו׳ ג ט). ואבדו בתי השן וספו בתים רַבִּים [1]) (שם שם טו). עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רַבּוֹת (זכר׳ ח כ). סבבוני פרים רַבִּים (תהל׳ כב יג). טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רַבִּים (שם לז טז). יי׳ מלך תגל הארץ ישמחו איים רַבִּים (שם צז א). פעמים רַבּוֹת יצילם (שם קו מג). הון יסיף רעים רַבִּים (משלי יט ד). אם יוליד איש מאה ושנים רַבּוֹת יחיה וכו׳ (קהל׳ ו ג). כי גם פעמים רַבּוֹת ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (שם ז כב). אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רַבִּים (שם שם כט). ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה (אסת׳ ב ח). ונפלו חללים רַבִּים (דני׳ יא כו). ותמשך עליה[illegible] [illegible]ים רַבּוֹת (נחמ׳ ט ל). ולשמעי בנים ששה עשר [illegible] שש ולאחיו אין בנים רַבִּים (דה״א ד כז). כי דמים רַבִּים שפכת ארצה (שם כב ח). — ובהקדמת המלה רַב, רַבִּים לפני שם העצם [2]): ואחרי בן אשלח לְרַבִּים צידים וצדום (ירמ׳ טז טז). רַבִּים מכאובים לרשע [2]) והבוטח ביי׳ חסד יסובבנו (תהל׳ לב י). רַבּוֹת רעות צדיק ומכלם יצילנו יי׳ (שם לד כ). זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחקי כל רַבִּים עמים (שם פט נא). כי רַבִּים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (משלי ז כו). רַבּוֹת בנות עשו היל ואת עלית על כלנה (שם לא

[1]) [ועי׳ לקמן בהערות.]

[2]) [בבטויים כגון זה קשה להבחין, אם הכונה למספר רב של גוים, viele Völker; beaucoup de nations; many nations, או לגוים, שכל אחד מהם מרבה באנשיו, וכן נתן גם שמוש המלים הלעזיות zahlreich, nombreux, numerous לפרושים שונים.]

[1]) [ואולי בא בתים רבים במשמ׳ בתים גדולים, ארמונות.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [כאן, ובאחדים מן הפסוקים הבאים, כנראה במקו׳ משפט זְקָה מקצר: רבים הם המכאובים אשר לרשע, רבים החללים אשר הפילה, וכדו׳.]

כט). — וצמ״ר על יד שם עצם כולל במ״י: ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים (בראש׳ ל מג). — ורב במשמ׳ שיש בו יחידים הרבה[1]: לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו (במד׳ כו נג). על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט (שם שם נו). מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו (שם לה ח). כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט (ש״א יד ו). — וכנשוא לשם עצם כולל, במ״י או במ״ר[2]: כי היה רכושם רב (בראש׳ יג ו). עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א ט). הן רבים עתה עם הארץ (שם ה ה). החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב (במד׳ יג יח). ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא (שם כב ג). רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם (שפט׳ ז ב). עוד העם רב (שם שם ד). יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב (מ״א ד כ). ויהי כראותם כי רב הכסף בארון (מ״ב יב יא). וכל בניך למודי יי׳ ורב שלום בניך (שם כד יג). והיה הדגה רבה מאד (יחזק׳ מז ט). כי רב מאד מחנהו (יואל ב יא). רב הפגר (נחום ג ג). וידעת כי רב זרעך (איוב ה כה). אם אשמח כי רב חילי (שם לא כה). — ועל יד שם עצם במ״ר: רבים הגוים האלה ממני (דבר׳ ז יז). כי רבים בני שוממה מבני בעולה (ישע׳ כד א). אחד היה אברהם וכו׳ ואנחנו רבים (יחזק׳ לג כד). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם (עמו׳ ה יב). כי רבים לחמים לי מרום (תהל׳ נו ג). רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי (שם קיט קנז). ואהבי עשיר רבים (משלי יד כ). בפשע ארץ רבים שריה (שם כח ב). — ובחזוק שלמים וכן רבים[3]: אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר (נחו׳ א יב). — ובדרגת היתרון (comparativus), רב מפלוני, גדול ממנו בכמות, במספר, mehr ; plus ; more: שבעה גוים רבים ועצומים ממך (דבר׳ ז א). רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם (שם שם יז). ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו (שם ט יד). וראית סוס ורכב עם רב ממך (שם כ א). רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש׳ י יא). ויהיו המתים אשר המית במותו רבים מאשר המית בחייו (שפט׳ טז ל). כי רבים אשר אתנו מאשר אותם (מ״ב ו טז). ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון (דני׳ יא יג). — ורבים במשמ׳ מי שהם רבים יותר: לא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). — ועם ה הידיעה במשמ׳ היתרון: בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים (מ״א יח כה). — הלך (הלוך) ורב, התרבה: והחמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב (ש״א יד יט). ויהי הקשר אמיץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש״ב טו יב). — ובלי שם עצם, רבים במשמ׳ אנשים רבים, קהל רב: וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע׳ ח טו). כאשר שממו עליך רבים כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם (שם נב יד). לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל וכו׳ והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע (שם נג יב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב (ירמי׳ כ י). בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (מלאכ׳ ב ו). ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה (שם שם ח). רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל׳ ג ג). רבים אמרים מי יראנו טוב (שם ד ז). יראו רבים וייראו ויבטחו ביי׳ (שם מ ד). כמופת הייתי לרבים (שם עא ז). רבים יחלו פני נדיב (משלי יט ו). רבים מבקשים פני מושל (שם כט כו). וחלו פניך רבים (איוב יא יט). שק ואפר יצע לרבים (אסת׳ ד ג). ורבים מעמי הארץ מתיהדים (שם ח יז). ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (דני׳ ח כה). ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב (שם יא יד). וישב פניו לאיים ולכד רבים (שם שם יח). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (שם יב ב). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (שם שם ג). ישטטו רבים ותרבה הדעת (שם שם ד). — ברבים, בתוך רבים, במשמ׳ בקהל רב: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי (תהל׳ נה יט). אודה יי׳ מאד בפי ובתוך רבים אהללנו (שם קט ל).

---

1) [עי׳ בהערות הקודמות.]

2) [עי׳ גם א. רבב.]

3) [כך לפי ההבנה הרגילה של הכתוב: וכן אם יהיו רבים מאד אנשי נינוה וכו׳ (רש״י), אך לפי הענין „וכן" פרושו: אף על פי כן, כמו „וכן" השני (וכן נגוזו ועבר), ועל כן אפשר שיש כאן מלה אחרת, אולי מן ב. רבב במשמ׳ יורים בחץ, וצ״ע.]

—שער בַּת רַבִּים, שער עיר שיש בה קהל רב: עיניך ברכות בחשבון על שער בת רַבִּים [1]) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק (שה"ש ז ה). — ומ"י רַב במשמ' הַרְבֵּה, דַּי: ויאמר עשו יש לי רָב אחי יהי לך אשר לך (בראש' לג ט). פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רָב (שמות יט כא). חננו יי' חננו כי רַב שבענו בוז (תהל' קכג ג). — וביחוד כמלת קריאה רַב, במשמ' עתה די לו: רַב עוד יוסף בני חי (בראש' מה כח). [2]) ויאמר למלאך המשחית בעם רַב עתה הרף ידך (ש"ב כד טז). וישאל את נפשו למות ויאמר רַב עתה יי' קח נפשי (מ"א יט ד). —ובצרוף רַב לָךְ, רַב לָכֶם, במשמ' די לך, אל תוסף עוד, חדל: ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רַב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי' ומדוע תתנשאו על קהל יי' (במד' טז ג). רַב לכם בני לוי (שם שם ז). רַב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר' ג כו). רַב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו (יחזק' מה ט). — ועם מקור, רב לך עשות, מעשות, חֲדַל מלעשות: רַב לכם שבת בהר הזה (שם א ו). רַב לכם סב את ההר הזה (שם ב ג). רַב לכם מעלות ירושלם (מ"א יב כח). —רב מהיות במשמ' כזו: העתירו אל יי' וְרַב מהית קלת אלהים וברד (שמות ט כח). — ורב לכם מדבר פלוני, ממעשה פלוני: רַב לכם מכל תועבותיכם בית ישראל (יחזק' מד ו). — רַב שיהיו, במשמ' כמה שיהיו: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה וְרַב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וכו' (קהל' ו ג). —ונק' רַבַּת, כתה"פ במשמ' הַרְבֵּה, פעמים רבות [3]): פקדת הארץ ותשקקה רַבַּת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (תהל' סה י). רַבַּת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (שם קכ ו). רַבַּת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים (שם קכג ד). רַבַּת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (שם קכט ב). — ועם שם עצם רַבַּת בקהל, רבת מאפרים, במשמ' הרבה, רבים מהם: כי רַבַּת בקהל אשר לא התקדשו וכו' כי מרבית העם רַבַּת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו (דה"ב ל יז–יח). — ומ"ר רַבּוֹת בשמוש זה: ראית רַבּוֹת ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע (ישע' מב כ). רַבּוֹת עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהל' מ ו). שמעתי כאלה רַבּוֹת (איו' טז ב). כי ישלים חקי וכהנה רַבּוֹת עמו (שם כג יד). ובא בארץ הצבי וְרַבּוֹת יכשלו (דני' יא מא). — רַבּוֹת עִתִּים, פעמים רבות: ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רַבּוֹת עתים (נחמ' ט כח). — ב) בסמי' לשם עצם, רב בנים, רב עם, רב חסד, רב פעלים, רב דברים וכדו', שבניו רבים, שחסדו רב, שדבריו רבים, בעל חסד רב וכדו', עשיר בדבר: (יי') ארך אפים וְרַב חסד (ואמת) (שמות לד ו; במדי' יד יח). עד עקרה ילדה שבעה וְרַבַּת בנים אמללה (ש"א ב ה). ובניהו בן יהוידע בן איש חי(ל) רַב פעלים מקבצאל (ש"ב כג כ). גדל העצה וְרַב העליליה (ירמי' לב יט). שכנתי על מים רבים רַבַּת אוצרת (שם נא יג). ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים וְרַב נוצה (יחזק' יז ז). טמאת השם רַבַּת המהומה (שם כב ה). כי אתה יי' טוב וסלח וְרַב חסד לכל קראיך (תהל' פו ה). גדול אדונינו וְרַב כח (שם קמז ה). ארך אפים רַב תבונה (משלי יד כט). נגיד חסר תבונות וְרַב מעשקות (שם כח טז). איש אמונות רַב ברכות (שם שם כ). נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רַב מארות (שם שם כז). איש אף יגרה מדון ובעל חמה רַב פשע (שם כט כב). — ונק' רַבָּתִי עָם: איכה ישבה בדד העיר רַבָּתִי עם היתה כאלמנה (איכ' א א). — קֶשֶׁב רַב קָשֶׁב: וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רַב קשב (ישע' כא ז). — רַב בסמי' אל שם עצם במשמ' הַרְבֵּה, ר"ב [1]): חסדי יי' אזכיר תהלות יי' כעל כל

---

[1]) [כן מתרגמים השבעים: θυγατρὸς πολλῶν, וולג' filia multitudinis, והתרג' הארמי: בי סנהדרין רבא. ואמנם רֹב החדשים רואים בצרוף בת־רבים שם פרטי של מקום.]

[2]) [כנראה בא רַב במשמ' זו אף בכתוב בדבר' לג ז, שאמנם אינו מובן לפי נקוד המלים וחלקת המשפטים שבמסרת (עי' בפרושים הדחוקים של המפרשים). ואולי הכונה: שמע יי' קול יהודה ואֵל עִמּוֹ, תביאנה ידיו רב לו (כלו' ידיו תביאנה לו שפע) ועזר מצריו תהיה.]

[3]) [במשמ' זו בא בסור' רָבַּת.]

---

[1]) [לפי דגמאות בודדות אלו יש שנוהגים לבטא היום אף רַב תודות במקום ר"ב תודות, רָב־תודות. ומוטב ליחד מבטא זה לשמות תאר בלבד, כגון רַב טוב במשמ' מי שהוא רַב טוב, רב חסד וכדו'.]

אשר גמלנו יי' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו (שם שם ז). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (תהל' קמה ז).—ג) רב במשמ' גדול [1], big, large ; grand ; gross : קום אכל כי רב ממך הדרך וכו' וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ז–ח). — ובענינים מפשטים: נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמו (ש"ב כד יד). והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי' רבה בהם (זכר' יד יג). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך (תהל' לא כ). רחמיך רבים יי' כמשפטיך חיני (שם קיט קנו). כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני' ט יח). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר (נחמ' ט יט). — ובמשמ' גדול בשנים: שני גיים בבטנך וכו' ורב יעבד צעיר (בראש' כה כג). לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט (איוב לב ט). — וכתאר לערים, צידון רבה, חמת רבה, עי' א. רבה. —ובמשמ' שר וקצין בצבא ובפקידות [2]: וישלח נבוזראדן רב טבחים וכו' וכל רבי מלך בבל (ירמ' לט יג). בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו (שם מא א). כי כן יסד המלך על כל רב ביתו (אסת' א ח).—רב טבחים כמו שר הטבחים, רב־סרים, רב סריסים, רב־מג: בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם (מ"ב כה ח). נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סרים נרגל שראצר רב מג (ירמ' לט ג). עי' טבח, מג, סרים. — רב חבל, עי' א. חבל. — רבשקה [3]:

1) [זאת עקר משמ' המלה (עי' א. ר ב ב, א. ר ב ה, הערות) בארמ', ובמשמ' רב במספר בא שם התאר שגיא, סגיא, שהוא גדול בעברי. ובכמה משמושי המלה רב, כמו עון רב, מכה רבה, רב חסד וכדו' קשה להבחין אם הכונה לגדל או לרבוי בכל מקום ומקום. כן למשל מכה רבה (דבר' כה ג) מכוונת למספר, בעוד שאפשר להבין מכה גדולה בבמדי' יא לג.]

2) [כשמוש רבו, סמ"י רב בשמות פקידות באשור', וכן רב חילא, בארמי' של תעודות יב, וכן באוגרית' רב כהנם, רב נקדם, ובכתבות הכנעניות רב ארץ, רב כהן, רב כהנם, רב מחנת, רב ספרם ועוד, ועי' גם רכה.]

3) [כך ברב הספרים, ובס"א בשתי מלים רב־שקה, רב־שקה, וכן נכון על פי האשור' רב שק, שר המשקים, ועי' שקה.]

וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב סרים ואת רבשקה מן לכיש אל המלך חזקיהו (מ"ב יח יז). ויאמר אליהם רבשקה אמרו נא וכו' (שם שם יט). ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (שם שם כ). —ובהשאלה, רב כמו שר במשמ' מלאך: אלת עלם אשר כרת לן ובל בן אלם ורב ושר כל קדשן (הטבעה עברי' מארסלאן טאש, טורטשינר, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה תש"ו, עמ' 56). — ואמר בן סירא: מרבות צרות הושעתני וממצוקות שלהבת סביב (ב"ס גני' נא ג). — ובתו"מ: (משביעכם אני) באל"ף דל"ת ביו"ד ה"י בשדי בצבאות בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכינויין הרי אלו חייבין (שבועי' ד יג). שאפילו היא (זלת הלחם) על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנחות יא ח). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (בב, שם יט:). (ויאמר למלאך המשחית בעם רב) טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (ר' אליעזר, שם טז:). רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה [2] (בשם ב"ס, יבמ' סג:). מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך, רבים יהיו דורשי שלומך גלה סוד לאחד מאלף [3] (בשמו, שם שם). זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית, רבים שתו רבים ישתו, כמשתה ראשונים משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב' ח:). — *רבים, במשמ' צבור, בנגוד אל יחיד: הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של יחיד או לתוך של רבים, וכן המבריך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו (בכורים א ב). אחד בור הרבים ובאר הרבים ובאר היחיד עושין להן פסין (ר' עקיבא, עירוב' ב ד). עיר של יחיד ונעשית של רבים מערבין את כלה, ושל רבים ונעשית של יחיד אין מערבין את כלה (שם

1) [מרכבים שמושיה של המלה רב, רבא, נק' רבתי, רבתי, בארמ' שבתו"מ. ומהם שנשתרשו אף בעבר', כגון אדרבא, אדרבה (בעקר עד שהוא גדול יותר, ועי' ערך זה). וכאן לא הובאו אלא שמושי הלשון שבעברי.]

2) [השוה נ"א ב"ס גני' יא כט, ועי' פצע, הערה, עמ' 5087.]

3) [כב"ס גני' (יא כט) נוסח אחר.]

ב ו). באחד באדר משמיעין על השקלים וכו' ועושין כל צרכי הרבים ומציינין את הקברות (שקל' א א). אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (רבן גמליאל, ר"ה א ו). חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן, זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (שם ג ח). אין מוכרין של רבים ליחיד (ר' יהודה, מגי' ג א). אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים (מו"ק ג ז). כל נדר שידעו בו רבים לא יחזיר, ושלא ידעו בו רבים יחזיר (גיט' ד ז). היתה (עבודה זרה) גוזלת את הרבים ועבר תחתיה טהור (ע"ז ג ח). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (אבו' ה יח). משה זכה וזכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו וכו' ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים, חטא הרבים תלוי בו (שם שם). המזה מחלון של רבים ונכנס למקדש וכו' פטור (פרה יב ד). החופר בור לרבים ממלא ושותה ממלא ומכנים לתוך בית (תוספת' ב"מ יא כט). העושה מערות לרבים מרחיץ בהם פניו ידיו ורגליו (שם שם יא לא). הדא דתימא (יעבור ולא ייהרג) בינו לבין עצמו, אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו (ירוש' שביע' ד ב). אילו הן צורכי הרבים, דנין דיני ממונות ודיני נפשות וכו' (שם מו"ק א ב). מיכן והילך נהגו הרבים לקרותה (את המגלה) בבית הכנסת (שם מגי' ג ד). הדא דאת אמר בבית הכנסת של יחיד, אבל בבית הכנסת של רבים אסור (שם שם ג א). שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל (רב, שם יבמ' יב א). שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים (ר' נתן, ברכי ח.). ויחיד ורבים הלכה כרבים (שם ע.). ומצאו לר' עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה (ת"ר, שם סא:). צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת קז.). ואין מספידין בהן (בבתי כנסיות) הספד של יחיד, אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים (ת"ר, מגי' כח:). כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (תנא קמיה דר"נ בר יצחק, ב"מ נח:). — *דרך הָרַבִּים בנגוד אל דרך היחיד, עי' דֶּרֶךְ. — *רְשׁוּת הרבים, עי' רְשׁוּת. — *בדקדוק, לשון רבים, צורה לשונית המשמשת למספר רבים, בנגוד אל לשון יחיד, Mehrzahl; pluriel; – al: הואיל ונאמרו קדשים בלשון רבים ונאמרה טומאה בלשון יחיד, בטומאת הגוף הכתוב מדבר (ר' יוסי, זבחי' מג:). — ד) * רב במשמ' אדון, אדוניו של העבד, Herr, Meister; maître; master: העבד שהיה אוכל בתרומה ובאו ואמרו לו מת רבך או מכרך לישראל וכו' (תרומ' ח א). מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו (פסח' ח א). האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח וכו' שכח מה אמר לו רבו כיצד יעשה, ישחוט טלה וגדי ויאמר, אם גדי אמר לי רבי טלה שלו וגדי שלי, שכח רבו מה אמר לו שניהם יצאו לבית השריפה (שם שם ב). למה הדבר דומה, לעבד שמזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (סוכ' ב ט). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו וכו' כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (גיט' ד ד). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי בית הלל, אמרו להם בית שמאי, תקנתם את רבו, ואת עצמו לא תקנתם וכו' אלא וכו' כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (שם שם ה). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו' א ג). אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם (מכי', מסכי נזיק' כ). מה שקנה עבד קנה רבו (פסח' פח:). עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו (ר' יוחנן, חגי' ה.). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו, זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (יבמ' מח:). יכול הרב לומר לעבד, עשה עימי ואיני זנך (כתוב' כח:). שהעבד מקבל גט לחבירו מיד רבו של חבירו אבל לא מיד רבו שלו (הוא, גיט' כג:). שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חבירו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום (רב אשי, ב"ק ד.). מצא שטר שיחרור בשוק, בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד (ת"ר, ב"מ יט.). עכשיו שרבו הוא שעשה לו (לעבד גדולת וכבוד), כל מי שעומד כנגדו לא כנגד רבו הוא עומד (מד"ר במד' יח). סלקה טבעתו מעל ידו ושלחה לבית שר האסורין אמרה לו, רבך בחלום התיר אותן

הזקנים (מגי' תעני' יח). — ה) *ובמשמ' מורה המלמד את תלמידו תורה או אומנות, Meister; Lehrer; maître; master, ובכנ' רַבִּי, רַבָּךְ, רַבֵּנוּ, ומ"ר רַבּוֹתַי, רַבּוֹתֵינוּ: אמרו לו תלמידיו (לרבן גמליאל), לא למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש בלילה הראשון וכו' לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ וכו' (ברכ' ח ה–ו). אם היה אחד מהן רבו ילך אצל רבו, ואם היו שניהם רבותיו למקום שירצה ילך (ר' יהודה, עירוב' ג ה). רבי, הבא לי מועד לאלו כמועד לשחיטה (ר"ע אל ר"א רבו, פסח' ו ב). בוא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי (ר"ה ב ט). ואם היה קטן, אביו או רבו עוברין על ידו (מגי' ד ה). נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי (כתוב' ב י). רבי, שמונה מאות דינרין הניח אבא (איש אחד אל ר"ע, נדר' ט ה). ורבותינו התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר (סוט' ט יד). רבי, תן לי זמן (אל ר' עקיבא, ב"ק ח ו). אבדתו ואבדת רבו, של רבו קודמת, אבדת אביו ואבדת רבו, של רבו קודמת, שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה הביאו לחיי העולם הבא (ב"מ ב יא). יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד (שאם הרגו בשוגג אינם גולים) (מכו' ב ב). שאדם חייב לומר בלשון רבו (עדי' א ג). מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני (שם ח ז). עשה לך רב וקנה לך חבר (יהושע בן פרחיה, אבו' א ו). יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים (ר' אליעזר בן שמוע, שם ד יב). שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (שם ו ג). המחכים את רבו וכו' (שם שם ו). הרב קודם את האב בכל מקום, שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו (כריתו' ו ט). ואיזהו רבו, שלימדו תורה, ולא רבו שלימדו אומנות (תוספת' ב"מ ב ל). ורבותינו שבגולה נהגו כן (ר' זעירא בשם שמואל, ירוש' שבת ח ד). משרבו תלמידי ב"ש ותלמידי ב"ה ולא שמשו את רביהן כל צורכן וכו' (ירוש' חגי' ב ב). מה עשו מרדכי ואסתר, כתבו אגרת ושלחו לרבותינו שהן אמרו להם מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה (ר' ירמיה בשם ר' שמואל ב"ר יצחק, שם מגי' א ז). זה גיטך אם מתי וכו' לא אמר כלום, ורבותינו אמרו הרי זה גט (שם גיט' ז ב). לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי (אליהו) שלום עליך רבי, אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי (ר' יוסי, ברכ' ג.). שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין (רבא, שם יז.). אשרי תלמיד שרבו מודה לו (ר' ישמעאל, שם לב.). כשנכנסו רבותינו לכרם שביבנה וכו' (ת"ר, שם סג:). אמר לו הקב"ה למשה עכשיו (שאתה כועס) יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס, ישראל מה תהא עליהם (ר' אבהו, שם שם). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק, זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (דבי ר' ינאי, שם שם). כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (עירוב' סג.). אמר לו הקב"ה להושע, לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה (פסח' פז:). שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם (סוכ' כז:). הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי וכו' ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם (ר' אליעזר, שם כח.). דבר זה רבינו הגדול[1] אמרו והמקום יהיה בעזרו (רב חסדא, שם לג.). אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו (ר' יוחנן, מו"ק יז.). הרבה למדתי מרבותי, ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן (ר' חנינא, תעני' ז.). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים (שם ח.). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתוב' קיא.). לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק (שחיב אדם לקום בד' אמותיו), אבל ברבו המובהק מלא עיניו (קידוש' לג.). דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (שם מב:). יכנס תלמיד אצל הרב (ב"ק קיז:). תלמיד וצריך לו רבו (רב חסדא, ב"מ לג.). רבותינו שבבבל אמרו חוזרה שבועה לסיני, רבותינו שבארץ ישראל אמרו חוזרה שבועה למחויב לה (ר' אמי, שבוע' מז.).

---

1) [הכונה לרב (אבא אריכא), אך כנוי זה נמצא גם לגבי שמואל (ברכ' לח:).]

כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם (ע"ז יט.). והזהרו ברבינו אחאי שמאיר עיני גולה הוא (חול׳ נט:). כתב ליה רבי יוחנן לקדם רבינו שבבבל (שם נה:). אם לא למדו, רב לא היה לו שילמדו, ומהיכן למד תורה (מדר׳ תהל׳ א). עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם, רבותינו[1]) הגיע זמן קריאת שמע של שחרית (הגדה של פסח). —*ילמדנו רַבֵּנוּ, פתיחה בשאלות הלכה בראש דרשה שבמדרש: ויאמר ה׳ אלהים, ילמדנו רבינו, המספר לשון הרע מה ענשו, כך שנו רבותינו וכו׳ (תנחו׳ ברא׳שית ח). ומצוי לרב בתנחומא ובפסיקתא. ועי׳ לָמֵד. — *ותֹאר כבוד לאמוראי בבל. רַב הונא, רַב יהודה, רַב נחמן וכו׳, וגם לחכמים שאחריהם בתקופת הסבוראים והגאונים, רַב אחאי, רַב עמרם, רב האיי וכו׳. ועי׳ רַבִּי, א. רַבָּן. — וכלל במדרגת התארים: וסדור בפי הכל. גדול מרב רבי, גדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי). — *ובקצור, רַב, כנוי לאבא אריכא ראש ישיבת סורא בדור הראשון לאמוראי בבל, מצוי בתו"ם. — *וכנוי למשה, רַבֵּנוּ משה, משה רַבֵּנוּ: אמרו לו, רבינו משה, אי אפשי שתברכנו וכו׳ (ספרי דבר׳ יא). רבינו משה, ממי נאה ללמוד תורה, ממך או מתלמידך (שם שם יד). כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה (יבמ׳ מט:). משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב וכו׳ (מד"ר במדי ד). — *רַבֵּנוּ הקדוש, כנוי לר׳ יהודה הנשיא, עי׳ קדוש. — *ותאר רַבֵּנוּ לחכמי התורה, רַבֵּנוּ משה בן מימון, רבנו נסים וכדו׳, מצוי בסהמ"א.

—ובתפלה: אהבה רבה[2]) אהבתנו ה׳ אלהינו (אהבה רבה, תפלת שחרית). שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם (שלום רב, תפלת י"ח, אשכנז׳). מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים (בימי מתתיהו, לחנכה). — ובסהמ"א: הלואת השבתם למשפט ואמונה, שיצוה שדי תורה בפה לשננה בלי לכתבה בספר עדות נאמנה, ואיך כתבוה רביכם ויקראוה משנה (ספר בן מלאים הקראי, לקו"ק, 26). המלך הרשע הזה אנטיוכוס לא רב לו אשר הרג והגלה והעביר אבל בצאתו מארץ יהודה עזב בה משריו לענות את עם יהודה (יוסיפון, פרק יח). ואל תוסף על דבריו והביאה במוסר לך והודה על האמת לרבך (תשו׳ תלמידי מנחם, עמ׳ 48). ממונה על שלו ורב ביתו (רש"י, סוכ׳ כז., ד"ה אפוטרופוס). שכן דרכן שלרבותינו שלא לומר על ספרי תורות ספרים (גנזי מצרים, הלכות ס"ת, ל). היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי (רמב"ם, מלכים ב ה). והזכיר שמות החכמים ששמע מהן וכו׳ לא שם רביהן ורבי רביהן (הוא, אגרת לר׳ פינחס בן משלם). עד שעמד הגאון רבינו משה בן הגאון רבינו מיימון ז"ל (ר"י לטיף, שער השמים, הקד׳, השחר ב, 95). אמונה, לשון רבות, כמו שאומרים לרבים אמונים כן יאמר לרבות אמונה, דוגמא בנות צעדה עלי שור (חזקוני, שמות יז יב). כל עוד שהאילן גדול צריך לסעד רב, כן כל עוד שיהיה אדם רב המעלה צריך יותר לאוהבים רבים (ר"א מודינא, צמח צדיק פרק ד). — ופתגם: כי הוא מהמפורסם שצרת רבים חצי נחמה (דון יוסף אבן יחייא, פירוש מגי׳ איכה, כ:, מה אעידך). — *ובפילוסופיה, רַב, הָרַב, מה שהוא יותר מאחד: שאין בין האחדות והרב אמצעי (ר"י א"ת, מו"ה, היסוד ז). כי ענין האחדות באחר האמת הוא הרחקת הרבוי והרב ממנו (שם שם ח). ועיקר השתוף האחדות וכו׳ ועיקר המחלוקת הרב (שם שם ט). — ואמר הפיטן: עורנו מורט מרוט אפו בקש מלא וגבבה, ולא חס רב חיסה על שיבת יהודה בן בבא (רסע"ג, זכור תבוסת, סליח׳ ח"ב, סדור רסע"ג, שכח). ולא תמוט רבת[1]) במצות גבול שבת (רשב"ג, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 150). דקר ישישים למאות ובחורים לרבואות ויורד לטבח כהני אלהי צבאות ותינוקות של בית רב[2]), ועיני אבות רואות (יוסף אכפי הכבדתי, קינ׳ ת"ב, ספרד׳). — ואמר המשורר: הירהב הזמן ברב[3]) ורבא ואם בינו ובין

1) [בסדורי התימני: רִבּוֹתֵינוּ.]

2) [עפ"י דברי רב יהודה בבבלי (ברכ׳ יא:), וכך בנוסח האשכנזים. ובנוסח ספרד עפ"י רבנן שם: אהבת עולם. עי׳ בֶּר בסדורו, עמ׳ 80.]

1) [עפ"י לשון הכתוב בתהל׳ סב ג; רַבַּת בתה"פ ע"ד הכתוב שם סה י, ועוד.]

2) [עפ"י תינוקות של בית רבן שבתו"ם, עי׳ ב. רַבָּן.]

3) [נדפס בטעות ברבי, נגד המשקל.]

תלמוד מריבה (כ"ס הנגיד, הירהב, בן תהלים ענ, ססון, ג). והנה ר ב ותלמידים מנידים לראשיהם כערער בערבה (סס סס). וסוד אמתיק עמך ללמד א · עמך כמתנשא כמך כ ר ב ם בצעירים (הוח, בחסגרת ערב, בכודי, 27). ספר אשר העצה מעיל צדק לבל אוהביו ובושת שונאיו לבשו, איכה בני בית ר ב [1]) דרשוהו כמו הדורשים אתין ולא פרשו (סיר בסבה מו"כ, ניוסס לרב סעדיה חבן דכחן, דברי חכמים, פח). ושלום רב לר ב ו ת י [2]) כנהר ששמו פרפר (כ"ס סבזי, חבו סמעון, סירי חימן, 133). — *רַב, הָרַב, כתאר, אף במשמ' חכם בתורה: שלום שלום עצום ורב לך מנחם בן יעקב: ה ר ב ממני דונש בן לברט (דונש, ברחש תשובותיו על מנחס, 5). אורה ושמחה וכו' יהיו לכג"ק מ"ר ור' יצחק ה ר ב הגדול ריש בי רבנן עזר הנשיאות וכו' (מכתב מח"י מהמחה הי"ח, מקורות ומחקרים, חסף, 45). זו היא סברת ה ר ב רבינו משה בן מיימון ז"ל כזו המחלקת השנית (ר"י עקנין, ספר מוסר ח ו, 12). כתב ה ר ב המחבר לתלמידו התלמיד החשוב וכו' (כ"ס ח"ח, פתיח' למו"כ). אמר שמואל בן יהודה ן' תבון ז"ל, אמר ה ר ב המחבר וכו' (סס סס). אמר ה ר ב, צלם ודמות כבר חשבו בני אדם וכו' כמו שביאר ה ר ב בפרק ל"ה (פרוש סס טוב על מו"כ ח ח). — *ובמשמ' אב בית דין ומורה הוראה בקהלה מקהלות ישראל [3]), ומ"ר רַבָּנִים [4]), Rabbiner; rabbin; rabbi: ראש הגולה נותן להם רשות בכל הקהלות האלה לשום על כל קהל וקהל ר ב וחזן (בנימין מטודילה, מסעות בנימין, גריכהוט, 58). ר ב שבעירך (ספר הישר לר"ת, פח.). ובצרפת נוהגין לקרוא את ה ר ב שבעיר שביעי (חור זרוע ג, סי' מג). ואני נהווכחתי עם ה ר ב שלהם (של השומרונים) שבת אחת (תולאות ארץ ישראל לתלמיד הרמב"ן, מקורות ומחקרים, אסף, 78). אבל אלו ה ר ב נ י ם שבמחוז אינם מעריכים אלו הדברים כלום (יעקב פרוביגלאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עה). פה נטמן ה ר ב הגדול שלא הניח דוגמתו וכו' (מלבה מסכת ספ"ג, וכסטין, Inschr. I., 92). פה נקבר בגוברין גבר ר ב וחבר וכו' (מסכת ס"ז, סס, 120). הגאון ה ר ב אלוף ראש רומות שמות שם שמות וכו' בן גאון ו ר ב וכו' (מסכת סי"ג, סס, 313). —ואמר הפיטן: קדמתי לטול בסבר רשות מ ר ב וחבר (יוסף בר סמואל, חבות בסיל, רשות לסדר סבת הגדול). —ואמר המשורר: הראית מדקדק ר ב ודין ומן הנקדים ראשי קהלות (משלם דאפיאירה, באזני יתנו, ידיעות מכון סוקן ז, מח). כי נמכרנו לצמיתות בידי חסרי בינה בידי וכו' ר ב נ י ם מחמירים ומלמדים הדיוטים (יל"ג, על דת קח בכינה, סירי יל"ג ח, 133). — ותארים הרב הגאון, מורנו הרב, עי' גָּאוֹן, מוֹרֶה. — ורב מַטְעָם, הממנה ברב ע"י השלטונות של המדינה; וְרַב הַגָּלִיל, וְרַב רָאשִׁי, נוהג בדבור ובספרות. — *רַבָּתִי במשמ' גְּדוֹלָה [1]), בשמות ספרים: תנא באבל רבתי (מו"ק כז.). פסיקתא ר ב ת י, מדרש איכה ר ב ת י, היכלות ר ב ת י, ועוד. — *ואות רַבָּתִי, ומ"ר רַבָּתוֹת, אות שנכתבת גדולה משאר האותיות עפ"י המסורה: ב' ר ב ת י (מסורה ברחש' ח ח). אלפא ביתא ר ב ת י בקריאה וסי' א' אדם שת אנוש, ב' בראשית ברא וכו' (מסורה דהי"ח ח ח). כי הת' ר ב ת י היא רמז שתתרברב ותיכתב במילואה בשלימות (פענח רזח עה"ת, אמטע', ס:). גם במקום אשר מצאתי חלוק דעות בפרשיות פתוחות וסתומות ואותיות ר ב ת ו ת וזערות וכו' בדקתי בכלם וכו' (הקד' מנחת סי, הול' ילינק, 14).

ב. רַב [2]), ת"ז, מ"ר רַבִּים, — ירא ומפחד, נדהם, erschrocken; effrayé; frightened: הנה יסרת רַבִּים [3]) וידים רפות תחזק (איוב ד ג). מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רַבִּים (סס לה ט).

---

1) [עפ"י הארמ' שבתו"ם בני בי רב (עירובי עג.), ובמ"י בר בי ר ב (ברכי כח., חגי' ה:).]

2) [מנקי' לְרִבּוֹתַי.]

3) [אלה דברי ש. אסף (באהלי יעקב, 27): את התואר "רב" במובן המקובל אצלנו, שפרושו תלמיד חכם ה מ מ ו נ ה על הצבור לדון ולהורות את חייו הדתיים מצאנו ראשונה במאה הי"ב, ע"כ.]

4) [אין רַבָּנִים כמ"ר מן רַב בתו"ם, ונולד שמוש זה בטעות. ועי' דברי ר"א בחור (התשבי ערך כב) ועי' לקמן ערך א. רַבָּן, הערה.]

---

1) [עי גם ערך א. רַבָּה, הערה.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [אעפ"י שאפשר להבין לבאורה רבים במספר, מורה ההמשך "ידים רפות, כושל, ברכים כרעות", כי

ג. רַב [1], ס״ז, מ״ר רַבִּים, רַבָּיו, — יורה חצים, קַשָּׁת, marksman ; archer ; Schütze : **השמיעו אל בבל רַבִּים** [2] **כל דרכי קשת חנו עליה סביב** (ירמ׳ נ כט). **ויקימני לו למטרה יסבו עלי רַבָּיו יפלח כליותי וכו׳** (איו׳ טז יב–יג). [3]

רִב, עי׳ ב. רִיב.

א. רֹב [4], ס״ז, סמי׳ רָב־, מ״ר רֻבֵּי — מספר גדול, כמות גדולה של דברים, הרבה מהם, Menge, plenty ; beaucoup ; viel. **א)** בצרוף אל שם כולל במ״י: **ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וְרֹב דגן ותירש** (בראש׳ כז כח). **בְּרֹב רכבי אני עליתי מרום הרים** (שם לז כד). **בְּרֹב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא** (יחזק׳ כח טז). **פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית וְרֹב חלל וכבד פגר** (נחו׳ ג ג). **אין המלך נושע בְּרָב חיל גבור לא ינצל בְּרָב כח שקר הסוס לתשועה וּבְרֹב חילו לא ימלט** (תהל׳ לג טז–יז). **הבטחים על חילם וּבְרֹב עשרם יתהללו** (שם מט ז). **הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח בְּרֹב עשרו יעז בהותו** (שם נב ט). **באין תחבלות יפל עם ותשועה בְּרֹב יועץ** (משלי יא יד). **רָב אכל ניר ראשים** [1] **ויש נספה בלא משפט** (שם יג כג). **בְּרָב עם הדרת מלך** (שם יד כח). **רָב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא** (שם כ ו). **כי בתחבלות תעשה לך מלחמה ותשועה בְּרֹב יועץ** (שם כד ו). **כי חמה פן יסיתך בשפק וְרָב כפר אל יטך** (איו׳ לו יח). — ועם שם מפשט: **מי זה בא מאדום וכו׳ צעה בְּרֹב כחו** (ישע׳ סג א). **בְּרֹב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך** (ירמ׳ יג כב). **בְּרֹב חכמתך ברכלתך הרבית חילך** (יחזק׳ כח ה). **ואני בְּרֹב חסדך אבוא ביתך** (תהל׳ ה ח). **וענוים יירשו ארץ והתענגו על רֹב שלום** (שם לז יא). **אמרו לאלהים מה נורא מעשיך בְּרֹב עזך יכחשו לך איביך** (שם סו ג). **יפרח בימיו צדיק וְרֹב שלום עד בלי ירח** (שם עב ז). **הללוהו בגבורתיו הללוהו כְּרֹב גדלו** (שם קנ ב). **הטתו בְּרֹב** [2] **לקחה בחלק שפתיה תדיחנו** (משלי ז כא). — ועם שם במ״ר במשמ׳ דברים הרבה: **למה לי רֹב זבחיכם יאמר יי׳** (ישע׳ א יא). **ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד וכו׳ בְּרֹב כשפיך בעצמת חבריך מאד** (שם מז ט). **עמדי נא בחבריך וּבְרֹב כשפיך באשר יגעת מנעוריך וכו׳ נלאית ברב עצתיך** [3] (שם שם יב–יג). **חסדי יי׳ אזכיר וכו׳ ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וּכְרֹב חסדיו** (שם סג ז). **איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו וכו׳ אני יי׳ נעניתי לו בה בְּרֹב גלוליו** (יחזק׳ יד ד). **ותגבה קומתו על בין עבתים וירא בגבהו בְּרֹב דליתיו** (שם יט יא). **דמשק סחרתך**

הכונה למלה בהוראת „חלשים, חסרי כח״ וכדומה. ובהוראה זו נמצאת המלה כתאר וכשם עצם כמה פעמים בשירת איוב וכו׳, והשוה את המלה רִיב [a] הערבית, שפרושה: הסוס, ופחד; וביתר דיוק יש להשוות את הפעל הערבי רוב [b], שפרושו: קפא, הִבָּהֵל, הִדָּהֵם וכו׳. ועל כן „רבים״ כאן וכו׳ הם: נדהמים, קפואים מפחד.]

[1] [עי׳ בהערה הבאה.]

[2] [במשמ׳ זו של יורה חצים הבינו את המלה גם הקדמונים כריב״ג, רש״י ואחרים. אמנם ת״י: סגיאין מן א. רַב.]

[3] [יש מבארים במשמ׳ זו גם במשלי (כו י): רַב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים. אך גם בדרך זו אין פרוש מסתבר לכתוב. והואיל ובא משל זה בין פס׳ ט׳ (חוח עלה ביד ש כ ו ר ומשל בפי כ ס י ל י ם) ובין פס׳ יא (ככלב השב אל קֵאו כ ס י ל ש ו נ ה ב א ו ל ת ו), יש להניח שדבר גם כאן לא על רַב ואדון שֹׂכֵר כסיל אלא על רֹב ש כ ר ו ת ו של הכסיל ה ש ו נ ה באולתו. ולפי זה כנראה הכונה בְּרוֹב, בחלקה אחרת של האותיות למלים: רב מְחוֹל לְכֹל (ז״א יותר רב מחול הים למדד) שְׁכֹר כסיל וּשְׁכֹר עֲבָרִים, של אלה שיין עברם כלשון הכתוב: וכגבר עברו יין (ירמ׳ כג ט).]

[4] [עי׳ גם א. רַבָּה. כי בכמה מקרים קשה להכריע, אם יש לראות רֹב, כפי הרגשת המדבר והכותב, כשם עצם או כמקור הפעל.]

[1] [ניר זה לשון חקירה ודרישה במשפט הוא, וכן: נֵר יי׳ נשמת אדם חֹפש כל חדרי בטן, פרושו: ח ו ק ר ה׳ את נשמת האדם, וכאן הכונה: רב אכל נמצא כשהמלך שופט רשים ועניים (ניר מקור הפעל, ולא שם עצם) וכנגד זה יֵש (ז״א רכוש ועֹשר) של עשירים נספה וכלה, כשאין חורשים כמשפט.]

[2] [ואולם כנראה צ״ל בְּרֹךְ לקחה, מקביל אל בחֵלֶק שפתיה.]

[3] [עי׳ בהערה עמ׳ 4636 לערך א. עֵצָה.]

---

[a] رَيب [b] روب

ברב מעשיך (סס כז יח). ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (סס סס לג). כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש׳ י יג). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו (תהל׳ ה יא). חנני אלהים כחסדך ברב רחמיך מחה פשעי (סס נא ג). אבתינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך (סס קו ז). ויזכר להם בריתו וינחם ברב חסדיו (סס סס מה). באין אלפים אבוס בר ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד). הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום (סס יה כב). יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (סס כ יה). אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה (איוב לב ז). כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים (קהל׳ ה ב). כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה (סס סס ו). ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו (אסת׳ ה יא). כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב [1]) אחיו (סס י ג). — ועם הברות היחס, ברב הימים: שלח לחמך על פני המים כי ברב [2]) הימים תמצאנו (קהל׳ יא א). — ומרב ימים: ואספו אספת אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב [2]) ימים יפקדו (ישע׳ כד כב). — ולרב בצרופים פרץ לרב, דגה לרב, עד היותו הרבה: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב (בראש׳ ל ל). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וכו׳ וידגו לרב בקרב הארץ (סס מח יו). אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרוב (דהי״א ד לח). — ואסף לרב, הכין לרב: ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנית לי׳׳ וכו׳ אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו (סס כב ד). ויאספו כסף לרב (דהי״ב כד יא). —ובהשואה, ככוכבי השמים לרב, כארבה, כדי ארבה, כחול לרב: יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר׳ א י). בשבעים נפש ירדו

[1]) [אמנם חכמי התלמוד, ואחריהם הפרשנים העברים, בארו כאן במשמ׳ חלק הרב: לרב אחיו ולא לכל אחיו; אך אין רב במשמ׳ זו במקרא, וגם לפי הענין קשה שיאמר כאן דבר, הבא בעקר למעט ולא לרבות, והשבעים תרגמו כאלו הכונה: להיות רב ומנהיג לכל אחיו. וצ״ע.]

[2]) ואולי מקור מן א. רבב במשמ׳ ברבות, מרבות.]

אבתיך מצרימה ועתה שמך יי׳ אלהיך ככוכבי השמים לרב (סס י כב). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב (יהוש׳ יא ד). כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כדי ארבה לרב ולהם ולגמליהם אין מספר (שפט׳ ו ה). ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב ולגמליהם אין מספר (סס ז ב). ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על שפת הים לרב (ש״א יג ה). כי יעצתי האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע כחול אשר על הים לרב (ש״ב יז יא). ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב (מ״א י י). ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב (סס סס כז). — ולרב, לרב מאד, כתה״פ במשמ׳ הרבה מאד, ביחוד אחרי מנית חסרים וכדו׳: ויזבח שור ומריא וצאן לרב (מ״א א יט; סס סס כה). ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרב מאד (זכר׳ יד יד). ויירשו בתים מלאים כל טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב (נחמ׳ ט כה). וגם הקרובים אליהם וכו׳ מביאים לחם וכו׳ ויין ושמן ובקר וצאן לרב (דהי״א יב מ). ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית וכו׳ וברזל לרב וכו׳ ונחשת לרב אין משקל ועצי ארזים לאין מספר כי הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד וכו׳ ויהי עלי דבר יי׳ לאמר דם לרב שפכת וכו׳ לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת (דהי״א כב ב–ח). ולברזל אין משקל. כי לרב היה וכו׳ ועמך לרב עשי מלאכה וכו׳ לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר וכו׳ (סס סס יד–יו). ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד (סס סס יג). ויתקדשו כהנים לרב (סס סס כד). — ובמשמ׳ על פי רב, רבים מהם וכדו׳ [1]): ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל וכו׳ לבוא לעשות פסח וכו׳ כי לא לרב עשו ככתוב (סס ל ה). — ומרב דבר, מפני רבו של דבר [2]):

[1]) [זאת כנראה הכונה כמו בפס׳ יז: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו.]

[2]) [ואפשר שהרגישו רב כאן במקור הפעל: מפני שהיה הדבר רב.]

תחת אשר לא עבדת את יי' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל ועבדת את איביך וכו' ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל (דבר' כח מז). אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ש"א א יו). וקול המון שלו בה ואל אנשים מרב אדם (יחזק' כג מב). גלתה יהודה מעני ומר"ב עבדה (איכ' א ג). — ועם מקור, מר"ב עשות דבר: והיה מר"ב עשות חלב יאכל חמאה (ישע' ז כב). —ובקצור מר"ב, בצרופים לא ימנה מר"ב, לא יספר מר"ב: הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מר"ב (בראש' יו י). ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מר"ב (שם לב יג). ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מר"ב (מ"א ג ח). והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מר"ב (שם ח ה; דהי"ב ה ו). — ומר"ב מאד לא נחקר, במשמ' זו: וינח שלמה את כל הכלים מר"ב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת (מ"א ז מז). — ור"ב דברים, רב צדקה, במשמ' רב דברים, רב צדקה: הר"ב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט ורב צדקה לא יענה (שם לז כג). — ומר"ב אונים, בשמוש כזה: המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מר"ב [1] אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישע' מ כו).—ג) ר"ב במשמ' גדולה [2], Grösse; grandeur; greatness: ר"ב הדרך, ארך הדרך: ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מר"ב הדרך מאד (יהוש' ט יג). בר"ב דרכך יגעת לא אמרת נואש (ישע' נז י). — מ"ר רבי תורתי, כמו מ"י במשמ' תורותי המרבות: כי הרבה אפרים מזבחות לחטא היו לו מזבחות לחטא אכתוב לו רבי [3] תורתי כמו זר נחשבו (הוש' ח יא—יב). — ובתו"מ, במשמ', רבוי: על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים (תענ' ג ח). כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה (חוני המעגל, תענ' כג.). עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות (הוא, שם שם). ברכת הבית ברובה [1] (רב הונא, כתוב' קג.). פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן וכו' ומרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו וכו' (ר' אבא, מד"ר שמות כד). — *ובמשמ' חלק הר"ב, החלק הגדול בכמות, במספר ובהקף שבדבר: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור (כלא' ט א). אילו הן ציצין המעכבין את המילה, בשר החופה את רוב העטרה (שבת יט ו). השוחט (סימן) אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה, ורובו של אחד כמוהו וכו' רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה שחיטתו כשרה (חול' ב א). נשבר העצם, אם רוב הבשר קיים שחיטתו מטהרתו (שם ד ו). (על אלו מומין שוחטין את הבכור) את שנגלגל עינו עגול כשל אדם וכו' ושנטל רוב המדבר של לשונו (בכורות ו ח). מראה שנשברה, אם אינה מראה את רוב הפנים טהורה (כלים יד ו). כוס שנפגם רובו טהור, נפגם בו שלש (נ"א שליש) ברובו טהור, ר"ש אומר, אם מפזר הוא את רוב המים טהור (שם ל ג). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד, יצא כדרכו עד שיצא רוב ראשו, ואיזהו רוב ראשו, משתצא פדחתו (נדה ג ה). עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת, אם רוב נכרים רוחץ מיד ואם רוב ישראל ימתין כדי שיחמו החמין (מכשיר' ב ה). חצר שרובה פתחים וחלונות אינה ניתרת בצורת הפתח (ר' יוסף, ערוב' יא.). — *בנגוד, רבו ומעוטו של דבר: נטמא קהל או רובו וכו' יעשה (הפסח) בטומאה, נטמא מיעוט הקהל הטהורין עושין את הראשון והטמאין עושין את השני (פסח' ז ו). נטמא שלם או רובו שורפין אותו לפני הבירה וכו' נטמא מיעוטו והנותר

1) [יש מנקדים מֵרַב, ואחרים מציעים לגרס: מַרְבֶּה או מַרְבָּה.]

2) [יש מבינים במשמ' זו אף את הצרופים רב־לח, רב חסד, רב עון, ועי' לעיל.]

3) [כך הקרי; כתיב: ר ב ו. ואמנם אפשר שעלינו לקיים את הכתיב בקריאה: אכתוב לו, (וגם) רַבּוּ תּוֹרֹתַי (שכתבתי לו) (אבל) כמו זר נחשבו. אך מצד הענין ברורים הדברים גם בקרי באותה משמ', ואכתוב לו את תורותי המרובות. כי כך מדגישה נבואת הושע דוקא רעיון זה: ואנכי חזון הרביתי (יב יא) וכדו'.]

1) [כך גם ב"ב קמד:, אך בתוספתי' (כתוב' יב ג): שכך ברכת הבית מרובה.]

שורפין אותו בחצרותיהן או על גגותיהן (שם שם ח). עלתה חזזית על ר ו ב ו (של אתרוג) וכו' פסול, עלתה חזזית על מיעוטו וכו' כשר (סכה ג ו). שלשה דברים ר ו ב ן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה, השאור והמלח והסירוב (ר' יהושע דרומיא, ירוש' ברכ' ה ג). ועי' *מִעוּט. — *ובצרופים כגון ראשו וְרֻבּוֹ, רֻבּוֹ כְּכֻלּוֹ, רֹב בנין ורֹב מנין, רֹב מדתו של דבר: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, כיון שהכנים האחד ראשו ו ר ו ב ו זכה בחלקו (פסח' ח ג). מי שהיה ראשו ו ר ו ב ו בסכה ושלחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (סכה ב ז). טהור שהכנים ראשו ו ר ו ב ו לבית טמא נטמא (נגעי' יג ח). ועי' א. ראֹש. הר הבית וכו' מקום שהיה ר ו ב מדתו שם היה ר ו ב תשמישו (מד' ב א). רובע עצמות מ ר ו ב הבנין או מ ר ו ב המנין ו ר ו ב בנינו ו ר ו ב מנינו של מת אעפ"י שאין בהם רובע טמאים, כמה הוא ר ו ב מנינו, מאה ועשרים וחמשה (אהל' ב א). ר ו ב ו ככולו מדאורייתא (רב אחא בריה דרב איקא, נזיר מב.). דבכל התורה כולה קי"ל ר ו ב ו ככולו (רב הונא בריה דרב הושעיא, הור' ג :). — *ועל יד מ"ר, רֹב בני אדם, רֻבָּן של דברים, הרבים שבהם, Mehrzahl von, die meisten; Plupart de; majority of, most: מצא גרוגרות, אם דרסו ר ו ב בני אדם חייב (מעשר' ג ד). פסקו הגשמים, הקרובים לעיר ולדרך טמאים והרחוקים טהורים עד שיהלכו ר ו ב בני האדם (מקו' א ד). החמרין ר ו ב ן רשעים והגמלים ר ו ב ן כשרים, הספנין ר ו ב ן חסידים (ר' יהודה בשם אבא גוריא, קדוש' ד יד). ר ו ב חמרים רשעים, ר ו ב גמלין כשירין, ר ו ב ספנים חסידים, ר ו ב ממזרין פקחין, ר ו ב עבדים גאים, ר ו ב בני אבות בויישנים, ר ו ב בנים דומין לאחי האם (אבא חוריין איש צידן משום אבא שאול, ירוש' שם ד יא). משעה ש ר ו ב בני אדם נכנסין להסב (ברכ' ב :). ר ו ב ן של צדיקים מתים בחולי מעיים (שבת קיח :). ר ו ב עצים להסקה ניתנו (נדר' סב :). — *והלך אחר הרֹב, במשמ' זו: מצא בה תינוק מושלך, אם רוב נכרים נכרי ואם רוב ישראל ישראל, מחצה למחצה ישראל, ר' יהודה אומר הולכין אחר ר ו ב המשליכין וכו' מצא בה פת הולכין אחר ר ו ב הנחתומין ואם היתה פת עיסה הולכים אחר ר ו ב אוכלי פת עיסה, ר' יהודה אומר, אם היתה פת קיבר הולכין אחר ר ו ב אוכלי פת קיבר, מצא בה בשר הולכין אחר ר ו ב הטבחים, אם היה מבושל הולכין אחר ר ו ב אוכלי בשר מבושל וכו' פרות שניה שרבו על של שלישית וכו' הולכין אחר ה ר ו ב (מכשיר' ב ז–יא). ר ו ב וקרוב הולכין אחר ה ר ו ב (ר' חנינא, ב"ב כג :). הלך אחר ר ו ב בהמות ורוב בהמות אין חולבות אלא אם כן יולדות (ר' חנינא מסורא, בכורות כ :). — ועל יד שם קבוצי, רֹב הצבור, רֹב ישראל: שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו ר ו ב הציבור עליהן אינה גזירה (ר' יוחנן בשם רי לעזר בי ר' לדוק, ירוש' שבת א ד). ש ר ו ב ישראל שבחו"ל שמותיהן כשמות עכו"ם (גיט' יא :). — ובסהמ"א: בדד ישכונו, בטח, ביחידות, אין צריכין להתאסף ולישב ב ר ו ב אדם שאין יראים שיבא אויב עליהם (רש"י, ירמ' מט לא). ונפל ממנו רב, ממי שמיעוטו מעכב את ר ו ב ו (מדה"ג שמות יח כא, הופמן, 213). ויש מהתאוות תאוות רעות מאד וכו' כמו ר ו ב תאות המאכל והמשתה ו ר ו ב תאות המשגל (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה א, 15). ושאלו לחכם, מתי מעוט החכמה טוב מ ר ו ב ה, אמר כשתהיה החכמה יתירה והמוח חסר (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 69). הלא ידעת כי בארצות האל לא איתי אנש על יבשתא דהוא צבי הוה עביד רק אין דבר כי אם בהסכמת ה ר ו ב (סיד"א, מעגל טוב, פריימן, 32). — ואמר הפיטן: בעפר ארץ חשובים שלא יספרו מ ר ו ב י ם (נחמיה בן שלמה הנשיא, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלז). — ואמר המשורר: ברבות טובתך התרב חדותך, התדע כי לפי ר ב ה הוות ועמל בקרבה (ילחק בן גיאת, מה יתכון, שעה"ש 22). — *בטל ברֹב: נפל רמון אחד מן התערובת הזאת לשני רמונים אחרים מרמוני בדן ונפל מן השלשה רמון אחד לרמונים אחרים הרי אלו האחרים מותרין שהרי הרמון של תערובת הראשונה בטל ב ר ו ב (רמב"ם, מאכלות אסורות טז י). — *לְרֹב, מפני היותו רַב: כי השכל ל ר ו ב דקותו לא ישיג רק בדברים שאינם גשמיים (כוח חן ה). אבל הספר ההוא ל ר ו ב היותו נעלם מהרבה בני אדם חשבו בו מה שאין ראוי לחשוב עליו (זרחיה הברצלוני, פי' משלי, הקד', השחר שנה ב, 66). — *לָרֹב, תה"פ, הרבה מאד, ואמר המשורר: אך השמר ל ר ב שלא תאכל

הכרוב (רלב״ע, סמעו נח, כהנה ה, 183). — ״ולָרֹב, עַל הָרֹב, עַל פִּי רֹב, בְּרֹב המקרים, תדיר.—״ונוהגים הצרופים, רֹב קולות, רֹב יחסי, רֹב מחלט.—״ובמשמ׳ שפע של תבואה, ואמר הפיטן: קציר מקללה, רוב מרזון, שבלת מצנמון (כ״ח קליר, אדמה מארר, סדר הושענות).

ב. **רֹב,** רוֹב, ס״ז,—פחד, תדהמה, Schrecken, Furcht; effroi, crainte; terror, fear: פחד קראני ורעדה וְרֹב [1]) עצמותי הפחיד (איוב ד יד). — ובמשמ׳ ב. רַב, נדהם ומפחד: מה יעצת ללא חכמה ותשיה לָרֹב [1]) הודעת (שם כו ג). מֵרֹב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (שם לה ט).

ג. **רֹב,** רוֹב, ס״ז, — כמו רִיב, בצרוף רָב־כֹּחַ במשמ׳ ריבות ותוכחה, ריב ווכוח: הֲבְרָב כח יריב עמדי [2]) לא אך הוא ישם בי (איו׳ כג ו). לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון בְּרָב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני [3]) שם יז–יח). — ובחלוקת המשגים הוכחה וריב לשתי צלעות החרוז: והוכח במכאוב על משכבו וְרוֹב [3]) עצמיו אתן (שם לג יט).

ד. ״**רֹב,** ס״ז,—מיץ פֵּרות [5]): והמיץ המעט היוצא בסחיטה ערב בו מעט צבר ויעמוד אח״כ בשמש עד ישוב כדמות ר ב והוא נפלא מאד (כרבוני, אורח חיים ד א, כ״י ביהמ״ד שכטר). יגרגר בחלב נחלב מיד ורוב ענבים ובשול תאנים (שם ח ד) כמו רוב התות, רוב האגסים, רוב פרי הדס וחבושין (שם, בחליי החזה א). ורפואה זה שתיית מי הדבש וכו׳ והעניינים הקובצים כמו רוב ההדס

---

1) [עי׳ בפרושו של טורטשינר לכרוב.]

2) [איוב מביע את תקותו, שיתן לו האל לריב ולהתוכח עמו, כשלא אך הוא בלבד ישים בו אשמה. כֹּחַ במשמ׳ וִכּוּחַ בא גם בישע׳ מא א: החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כֹחַ יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה.]

3) [על תוכחות של מוסר כליות וחרטה מְדֻבר כאן, עי׳ בפרושו של טורטשינר.]

4) [כתיב וריב, קרי וְרוֹב, עי׳ ב רִיב.]

5) [מן הע־בי רֻבּ a) במשמ׳ זו. ועי׳ ב. רִבָּה.]

---

a) رُبّ

ורוב הספרגל ורוב התפוחים (כ״מ אלדבי, שביל אמונה ד ג, האלטומכא). והרוב העשוי מ(תפוחים) החמוצים יועיל לתנועת הלב והבאתו (שם ה פ׳ תפוחים)

ה. ״**רֹב,** ס״ז,—כמו א. רַב במשמ׳ גדול, ואמר הפיטן: ניהלוהו רובי [1]) קהילה בהברה כל הלילה (נחמיה בן שלמה הנשיא, אלהים גבורות, עבודת יוה״כ, מכון סוקן ד, כל).

א. **רבב** [2]), ממנו א. רַב, א. רִיב, רַבָּה, ״רִבּוֹן, ״רִבּוֹנִי, רַבִּי, ב. ״רַבָּן, א. ב. ״רַבָּנוּת, ״רַבָּנִית, ״רַבְרְבָן, ועי׳ רבה.

ב. **רבב** [3]), ממנו ג. רַב, ב. רָבַב, רְבִיב.

א. **רָבַב** [4]), פ״ע רַב, רַבָּה, רַבּוּ, רֹ׳ב, וְרֻבְּכֶם, —א) היה רב, הִרְבָּה, viel, zahlreich sein, être beaucoup nombreux; to be plenty, numerous: ויהי כי החל האדם לָרֹב על פני האדמה (בראשי׳ ו א). לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה וְרַבָּה עליך חית השדה (שמות כג כט). לפי רֹב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר׳ כה יז). היום רַבּוּ עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (ש״א כה י). ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רָבּוּ (ישע׳ כב ט). ויבטחו על רכב כי רָב ועל פרשים כי

---

1) [וולאי נקד רֻבֵּי, והכונה כמו רַבֵּי, גדולי, עפ״י התלמוד: מיקירי ירושלים לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כ״ג קול הברה ולא תהא שנה חוטפתו, ע״כ (יומ׳ יט:).
ועי׳ ב. רִבָּה, הערה.]

2) [עי׳ א. רָבָה, הערה.]

3) [עי׳ ב. רָבָה, הערה.]

4) [רק ענין של הרגשה הוא בכמה מן המקומות, אם יש לראות רב, רבה וכדו׳ כפעל או כתאר. שהרי בראשית הלשון לא היו סוגים הגיוניים של מלים, ואין הבדל עקרי בענין כשהביעו אותו רעיון בצורה קצרה „העם רַב״ או בלשון מלאה יותר „העם הוא רב״, ואך ההקש אל דוגמאות אחרית, כגון עם „הָעֲבַד, הלך״ וכדו׳ יצר את הרשם, כאלו יש כאן לשון פעלה. ועל פי הקש כזה הרגישו „(העם) רַב״ כפעל, ואף הוסיפו צורות כגון רַבּוּ (במק׳ רַבִּים) המיחדות לפעל א. רָבַב. ועי׳ רָבָה, הערות.]

עצמו מאד (שם לח ח). כי רבו פשעינו נגדך וחטאותינו ענתה בנו (שם נט יב). כי באש יי' נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יי' (שם סו יו). כי רבו פשעיהם עצמו משבותיהם (ירמי' ה ו). כי רבו משובתינו (שם יד ז). כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על ר'ב עונך עצמו חטאתיך (שם ל יד). כרבם כן חטאו לי (הוש' ד ז). גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (שם , א). נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהל' ד ח). ראה איבי כי רבו (שם כה יט). ואיבי חיים עצמו ורבו שנאי שקר (שם לח כ). מה רבו מעשיך יי' (שם קד כד). אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (איוב לה ו). ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל' ה י). — ורבב מן, במשמ' יחסית, היה יותר רב מן: לא מרבכם מכל העמים חשק יי' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת יי' אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם (דבר' ד ז–ח). כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמי' מו כג). רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי (תהל' סט ה). — ב) במשמ' היה גדול, gross sein; être grand; to be large: זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש' יח כ). ורחק יי' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ (ישעי' ו יב). באו ימי הפקדה וכו' על רב עונך ורבה משטמה (הוש' ט ז).—ובתו"מ: משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה (שביע' ד א). כרם רבעי היה עולה לירושלים וכו' ומשרבו הפירות התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה (מע"ש ה ב). נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל (שבת א ד; מקו' ד א). משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה וכו' משרבו המנאפים פסקו המים המרים (סוטה ט ט). בתחלה היו קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית (ר' שמעון, שבה' ג ג). העיד ר' צדוק על זוחלין שרבו על הנוטפים שהם כשרים (עד' ז ג). בהרת יתרה מכגרים ובת מחיה יתרה מכעדשה רבו או שנתמעטו טמאין (נגע' ו ד). מאימתי טהרתן, ב"ש אומרים משירבו וישטופו, ב"ה אומרים רבו אעפ"י שלא שטפו, ר"ש אומר שטפו אעפ"י שלא רבו (מקו' א ה). פרות שניה שרבו על של שלישית וכו' הולכין אחר הרוב (מכשיר' ב יא). עצים שנפלו עליהם משקין וירדו עליהם גשמים אם רבו טהורים (שם ד י). משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צרכן רבו מחלוקות בישראל ונעשו שתי תורות (תוספת' סוט' יד ט). משחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (שם שם טו יא). כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ר' חייא רבה, ירוש' ברכ' א א). בראשונה היו משפחות עומדות ואבלים עוברין, משרבת תחרות בציפורין התקין ר' יוסי בן חלפתא שיהיו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (שם שם ג ב). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות (שבת לג.). כשהן תוהין נוזרין וכשהן מטמאין ורבין עליהן מי נזירות מתחרטין בהן (ר' יונה, נדר' ט:). לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וחביריי מחייבין אבל מה אעשה שחביריי רבו עלי (ת"ר, סנה' לא.). — *ובמקור רק לפי רב: לפי רוב הקהל הן מברכין (ר' יוסי הגלילי, ברכ' ז ג). 2)

—פע', ב"כ' מרבבות 1),--מצוי במספר רבבה, בעשרות אלפים: צאננו מאליפות מרבבות בחוצותינו (תהל' קמד יג).

—פע', *רבב, — מלא בצאן מרבבות 3): כשעירים עלי דשא, זו רוח מזרחית שמטהרת 4) את העולם כשעיר,

---

1) [צורת משנה, נגזרת מן רבבה, ואולי צ"ל מרבבות בהפע', כדגמת מאליפות.]

2) [על פי השמוש במקרא. אמנם בר'ב המקומות בתו"מ ר'ב הוא שם עצם, כגון: אין פוחתין לפאה מששים ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור, הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה (פאה א ב). הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון, והכל לפי רוב המעשה (אבו' ג טו).]

3) [עי' רביב, הערות.]

4) [צ"ל שמשערת (שמסערת), כמו בבבלי ב"ב כה., כלשון שעירים, ומזה נולדו הנסחאות: שמשחרת, שמטהרת, ועי' רביב, הערות.]

זכרביבים עלי עשב, זו רוח דרומית שהיא מ ר ב ב ת את העולם כרביב (פסיקי זוט׳, כה :).

—הִפע׳, *הִרְבִּיב, — הכפיל פי רבבה : י ר ב י ב אפרים ויאליף מנשה (ינאי, אז בזיקים, קרוב׳ ברא״ש, זולאי, עא).

—ובמשמ׳ המטיר : שעירים ל ה ר ב י ב, חזיזים להעביב (ר״א קליר, אפיק מען, תפלת גשם). צבאות רביבים ה מ ר ב י ב י ם מים, צומחים כערבים על יבלי מים (הוא, אקשטה כסל, שם). כמוס באוצר שמים יפתח ל ה ר ב י ב תלמים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ד, כד).

ב. **רָבַב,** פ״י, רָב, רֹבּוּ, — ירה וזרק חצים בקשת: וימררהו [1]) וָרֹבּוּ וישטמהו בעלי חצים (ברא׳ מט כג). וישלח חציו ויפיצם וברקים רָב ויהמם [2]) (תהל׳ יח יח). — ואמר המשורר : הרבה דרכים יש לעול, וליושר דרך יחידה לא הבינה נסוג לבב, כ ר ב למטרה אשר מחטוא נשמר אך רב בארץ באשר יאהב ר ב ב (ר״ש הנגיד, בן משלי שמ, ששון, קנה).

ג. ***רָבַב,** — פעל מְסֻפק [3]), קל לא נמצא.

—פִע׳, רִבֵּב,—רבב את הנאד, רִכֵּךְ אותו לפני שמושו [4]) : ת״ר, נודות העכו״ם גרודים חדשים מותרין, ישנים ומזופפין אסורין, עכו״ם ר י ב ב ן ועיבדן ונתן לתוכן יין וישראל עומד על גביו אינו חושש, וכי מאחר

1) [אין גם וימררהו לשון מרירות אלא לשון הציבי לך צינים שימי לך ת מ ר ו ר י ם (ירמ׳ לא כ), והכונה : הציבו אותו כמטרא לחץ, בקורה לחצים. ועי׳ גם בערך שָׂטַם.]

2) [במקום זה בש״ב כב יה רק : וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם (קרי : ויהם).]

3) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

4) [פעל זה, הקשור כנראה גם בש״ע רְבָב (עי׳ שם), נמצא אך במקום אחד המובא כאן (ואמנם מביאות אותו התוספות ע״ז לג. בשם התוספתא, אך אינה בתוספתא שלפנינו) ; וגם פה אין הקריאה מְסֻמֶכת, כי כן מורים אף דברי רש״י : ריבבן ברי״ש כמו רבב, ע״כ, על ספק בנוסח, וגרסת הערוך שבדפוסין : רובבן, ובכתבי יד (עי׳ קוהוט) אף ר ו ב ב י ן וכדו׳ אך לפי הענין נראה שהכונה : ר י כ כ ן, כי כן צריכים כלי עור לריכוך בשמן לשם עיבוד, וגם מזמן לזמן, לבל יתיבשו וישתברו, ואף במקום רִבֵּב נראה שצ״ל רִכֵּךְ, ועי׳ בהערה לשם זה.]

דעכו״ם נותן לתוכן יין כי ישראל עומד על גביו מאי הוי, אמר רב פפא, ה״ק, עכו״ם ר י ב ב ן ועיבדן וישראל נותן לתוכן יין וכו׳ (ע״ז לג.).

***רְבָב,** ס״ז,—מלה מְסֻפקת בקריאתה במשמ׳ שמן סיכה וכדו׳ [1]) : ארבע מדורות אין צריכין ר ו ב, של זפת ושל גפרית ושל גבינה ושל ר ב ב (רב יוסף, שבת כ :). ר ב ב כדי לסוך תחת אספגית קטנה (ת״ר, שם עח :). כל תלמיד חכם שנמצא ר ב ב [2]) על בגדו חייב מיתה (בשם רבי יוחנן, שם קיד.). תנן התם [3]), ר ב ב על המרדע חוצץ וכו׳ ועל הבגדים מצד אחד אינו חוצץ, משני צדדין חוצץ (שם שם). בחוסר כל וכו׳ תנא בלא מלח ובלא ר ב ב (נדרי מא.). אילמלא תפילתו של דוד היו כל ישראל מוכרי ר ב ב (ר׳ אילעי בר יברכיה, סוטה מט.). דם על בגדו חוצץ, ואם טבח הוא אינו חוצץ, ר ב ב על בגדו חוצץ ואם מוכר ר ב ב הוא אינו חוצץ (רבא, זבח׳ לה:).

—ובסהמ״א : אמר רב פפא, בית המלח ובית ה ר ב ב

1) [משמ׳ המלה ברורה בקרוב, אם לא בדיוק, לפי כל המקומות : (סיכה של) שמן או שומן, כתם של שמן וכדו׳, אך אין כל גזירה טבעית למלה ר ב ב במשמ׳ זו. מצד אחר אין עדות מְסֻמֶכת לקריאת המלה, שאיננה באה במקורות מא״י, ואף במקום שהבבלי מביא אותה בשם המשנה בכותרת „תנן התם״, היא תוספת שאיננה בדברי התנאים שלפנינו, ואף הפעל ג. ר ב ב (עי׳ שם, הערה), הקשור בשם זה, בא בנוסחאות שונות. וגם דברי האמוראים בבבלי שבת קיד. מעידים שגם הם לא ידעו את קריאתה המדיקת של מלה זו. אך כאמור בהערה לפעל ג. רָבַב, אך הקריאה ר כ ך מחאימה שם, וכן טבעי הוא לקרא ל ש מ ן, המשמש לרכוך (כלשון ישע׳ א ו), רְכָךְ, וזאת כנראה צורתה הנכונה של המלה. וכן בא ר ך במשמ׳ ש מ ן ממש במקום שלא הכירוהו במשלי יא כה : נפש בְּרָכָה תדשן ומרוה גם הוא יורא, שכונתו באמת : נפש (אדם) בְּרָכָה, בְּרֹךְ, בשמן זה שיש ב ה ב ע צ מ ה, היא תְדֻשַּׁן, ורק מי שמרוה אחרים ירוה גם הוא. ומלה זו היא שבאה בצורה רכך בתו״ם.]

2) [עי׳ בערך רְבָב ובהערה שלפני זו.]

3) [הכונה למשנה מקואות ט ה, אך שם אין המלה רבב, אלא : אלו חוצצין בכלים, הזפת והמר בכלי זכוכית וכו׳ על איכוף של בה״ב חוצץ ועל של רקקין אינו חוצץ, ועל המרדעת חוצץ וכו׳.]

(צריך בדיקה) [1] (הלכ' פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון הלכות פסח, 12). והרבבין מתקבצין על פניהם (כל בו הלכות נדה, קכ:).

***רֶבֶב,** ש"ז, — כמו רבבה, ואמר הפיטן: הדעת ביסביני חצובים, מיני אלפים ומיני רבבים, שובו בנים שובבים (קטע מפיוט, Elbog., Stud., 48).

רְבַב, עי' רביב.

רְבָבָה [2], ש"נ, מ"ר רבבות, סמי' רבבות, רבבת, בכנ' רבבתיו, — הרבה מאד, וביחוד עשרת אלפים, zehntausend; dix mille, myriade; ten thousand: ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה (בראש' כד ס). ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו (ויקר' כו ח). איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה (דבר' לב ל). ולקחנו עשרה אנשים למאה וכו' ומאה לאלף ואלף לרבבה (שפט' כ י). יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש (תהל' צא ז). דודי צח ואדום דגול מרבבה (שה"ש ה י). — ומ"ר רבבות: ובנחה יאמר שובה יי' רבבות [3] אלפי ישראל (במד' י לו). יי' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת [4] קדש (דבר' לג ב). בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה (שם שם יז). ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול באלפו ודוד ברבבתיו ויחר לשאול מאד וכו' ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים (ש"א יח ז—ח). הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתיו (שם כא יב; וכעין זה שם כט ה). הירצה יי' באלפי אילים ברבבות נחלי [1] שמן (מיכה ו ז). לא אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלי (תהל' ג ז). — ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל וכו' על כן ענו לו בנות ויכנוהו ברבבה (ב"ס גניי מז ג—ו). —ובתפלה: אין אנחנו מספיקים להודות לך וכו' על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי [2] רבבות פעמים (נשמת). — ובסהס"א: גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשעה אלפים בנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת (לאב"ע, שמות ג טו). — ואמר הפיטן: קיראוהו ביקדושה רוממוהו ברבבה רננוהו ברעדה (יוצר, האמירוהו, קרוב' לימים נוראים, זולתי, שלד). פקדיהם ושמותם צבאם ורבבותם קומם במחנותם רם השוכן אתם (אתה האצת, זולת שקל'). מי כמכה דר בערבות ומי כמכה הדור ברבי רבבות (תאיר נוגה, לסמיכי עלרת, מחז' איטל' ב, קפו.).

1) [על פי פסחי' ה.: אמר רבה בר רב הונא, בי מילחי ובי קירי צריך בדיקה, אמר רב פפא, בי ציבי ובי תמרי צריך בדיקה.]

2) [בעקר הרבה, מן א. רבב, ובמקום רבבה בא ע"פ הארמ' אף רבו, רבוא, עי' שם. המלה באה במשמ' זו אף באוגרית' רבבת בשמושים המקבילים בדיוק לאלה שבמקרא. אך בערב' הספרותית בא רק עשרת אלאף a) במשמ' זו, ובכושי' אלף פי' 10000; אך בערב' המדברת בא"י נשמר רבוה במשמ' שבעברית.]

3) [לפי טורטשינר, D. Bundeslade, עמ' 7, עקר הבונה: שבה יי' רבבות, אלפי ישראל, והצרוף יי' רבבות (ובתהל' סח יח: אלהים רבתים, עי' רבו, הערות) הוא שם קדום, מקביל אל יי' צבאות. ועי' א. צבא, הערה.]

4) [אמנם כאן רואים רב החדשים שם מקום כגון מריבת קדש, עי' קדש, הערות.]

a) آلاف

***רָבַג,** — פעל מספק: ועשית עולותיך הבשר והדם, הקיש הדם לבשר, מה הדם בזריקה, אף הבשר בזריקה, יכול יהא זורק ורובג [3] תלמוד לומר וערך הכהן אותם (ספרא ויקרא פרק ז, קרוב לסוף).

1) [צ"ל פחלי שמן, כלו' אילים שמנים, כדעת י. נ. אפשטיין.]

2) [עי' הערת בר בסדורו לתפלת נשמת.]

3) [הראב"ד בפרושו מחבר צורה זו עם מרבג, מרכך באהלות ג ז, אך אין זאת שם אלא ט"ס במקום מדכך (עי' ערך זה). ובמקום מאמר זה שבספרא כתוב בתוספת' זבחי' ד כ: יכול יהא זורק ודובק תלמ' לומ' וערך הכהן אותם זורק ועורך ולא זורק ודובק, ע"כ. ובנוסח הספרים שם פעמיים: זורק ורובץ, וכך נראה נכון (עי' ב. רבץ. ועי' גם הופמן, Zur Einl. in d. hal. Midr., עמ' 70 בהערה ו).]

רבד ¹), ממנו מַרְבָד, רָבַד, *רֹבֶד, רָבִיד.

רָבַד, פ״י, רָבַדְתִּי,—רָבַד עַרְשׂוֹ מַרְבַדִּים, רִפֵּד וְהִצִּיעַ מרבדים, ואף במשמ׳ יִשֵּׁר וקשט בכלל: מרבדים רָבַדְתִּי עַרְשִׂי חטבות אטון מצרים (משלי ז יו). —ובסהמ״א: וזאת מעלוז רוקדת, וזאת ערשה רובדת וכו׳ (מנחת יהודה שונא נשים, ס:). מה בצע כי תרבד לסרוחים על ערשותם מרבדים כפרים עם נרדים (ר״י דלמדיגו, אגרת אחוז, מלא חפנים, גיגר, 4). — ואמר הפיטן: בכבוד לשכה אז הוטל שבוע וזר ירבוד כמום ונעוה יעירטל בהיכלו אומר כבוד (רסע״ג, באדכי ילדקו, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רפד). קדושים הענד בנזר, רבדם בשלוש זר (מנחם ברבי מכיר, אחור וקדם. זולת להפסקה ראשונה). —ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו, ויון את דברי על ענק מלכו רבדהו (ר״ש הנגיד, אהוב כפשי חמדו, בן תהלים כה, ששון, יט). מדרך צעדיה למשכן בעדה כיום ואתמול על כסיל צעדה, ובירכתי בור רבדו ערש אשר אמש עלי כימה ועש רבדת (רמב״ע, דמעה בעיני, ברודי, כח). אבכה ואתגולל עלי ערש רבוד בעל סירים ועל סכות (הוא, תרשיש ז, 63). שיבה פני השחרות חמדת לבוז תהי לו בוץ תהי רבדת (יהודה בן אבון, טיבה, סעה״ש 129). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, אי אי צניפי מהללם צנפו, איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, שם 164). שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו (ר״י זבארה, טעשועים, הקד׳). מכם רדי נפשי ועל עפר שבי ערש לך רבדתי תמול שם תשכני (עמנואל, אויה לנפשי, מחברת 7, 35). בגד עדים על ערשיך תרבוד ומגאון לבבך הערל תהיה אבוד (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ה כד). ונחכו כמו מים שאגותי ודמעתי על ערשי רבודה (זכריה אלצ׳אהרי, ספר [illegible] כ״י תימני׳).

—הפעי, *הִרְבִּיד, שם רָבִיד וָזֵר: כל האמונים יהיו נא נקבצים ומילוי כל חפצים ליקירנו וחשובנו וזקיננו כב׳ קד׳ מר׳ ורב׳ דויד זר לו להרביד (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 135). — ואמר הפיטן: כל אויביך להאביד, ואוהביך שמחות להרביד, במלכות משיח בן דוד (אוס כאישון, יוצ׳ שמע״צ). תביאמו קרית חנה דוד, אל רם ונשא תרביד (ויושע אל, יוצ׳ ז פסח).

***רָבֶד,** ש״ז, — כמו מַרְבָד, ואמר הפיטן: ברויה יקדש בסדרים יטבול רביעית מנויה, רבד בד וקדוש הרים ונם כוסי רויה (רסע״ג, באדכי ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע״ג, רפז). רני לשומר לאילה חבלים והוא יתיר לציריך עלי רבד רפידיך (ר׳ מאיר בן אלעזר, ליון לפירת, קינ׳ ת״ב). רבד ערסי סועד באהבים טוב נתעלסה כימי מועד (שמואל, אסלסל בסלח, גנזי שכטר ג, 91).

***רֹבֶד** ¹). ש״ז,—מצע, שכבה שטוחה שבבנין, רצפה, Plattform; plate-forme; platform: שחטו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש, נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וכו׳ וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ׳ ד ג). בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א; מדות א ח). בין האולם ולמזבח כ״ב אמה וי״ב מעלות היו שם, רום מעלה חצי אמה, ושלחה אמה, אמה אמה ורובד שלש ואמה אמה ורובד שלש והעליונה אמה אמה ורובד ארבע, רבי יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש (מדות ג ו). (הדיוטא) התחתונה חמש ורובד שש והאמצעית שש ורובד שבע והעליונה שבע (שם ד ז). זה שהיה מחלק את לחם הפנים היה עומד על הרובד שבאולם (ר׳ יהודה, תוספת׳ סכה ד כג; ספר׳ מכמ׳ יח יג). החורש על גבי הקבר וכן החורש על גב הארון אפילו משוקעין ברובדים ובאבנים ואפילו על גביהן רום שתי קומות הרי זה עושה בית הפרס (שם אהל׳ יז א).—ורֹבֶד שבאילן, שכבת ענפים ועלים

---

¹) [השרש קרוב אל רפד ואף אל רבץ, שהוא רבצ׳ a) בערבי, רבע בארמ׳. ובערבי בא תרבד b) במשמ׳ התכסו השמים בעננים. ועי׳ בהערה בעמ׳ 3304. ומן המשמ׳ פרשׂ ויִשר התפתחה ההוראה קשט כמו בשרש זה. עי״ש.]

¹) [וכן בארמ׳ רובדא כתרגום של רצפה (דהי״ב ז ג).]

a) ربض b) يريد

שבאילן: היתה (הצפור) יושבת בין שני רובד יאילן רואים כל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (רב יהודה בשם רב, חול׳ קמ:). — ובסהמ״א: ופי׳ רובד הוא שכל רצפת העזרה היתה עשויה שורות שורות של אבני שיש מכוונות זו בזו וכל שורה מהם קרויה רובד (ר״מ המאירי ליומא מג:). בנה תהלה על הגג בקורות גדולות ובנסרים מדובקין זה בזה ואחר כך רצפו כלו ברובדין של אבן ומלאו עפר ונטע כרם וכו׳ (תשו׳ הרא״ש כלל ג ד). שהיה מקום מושבם מוקף רובדין ורצוף מבהט ושש (רשב״ץ דוראן, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, עח.). — ואמר הפיטן: לשחטו נפנה וקבל דמו וצוה למרסו ברבד העזרה וכו׳ לוחשות חתה מפני מערב וירד ושמה ברבד העזרה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, סדר עבודה, מחז׳ איטל׳ ב, רעז.). טבעו נכסו רובדי דוכני בגיא חמת בנקטל מכהני (ר״א קליר, איכה תפארתי, קינ׳ ת״ב). רצפים מלאה מפני מערב ירד ושמה ברובד המרצפת (רסע״ג, אזכיר גבורות, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רעג). קודחת וההסקה ברובד הורקה (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). ווי העמודים ביד בני העבדים והקף רובדים רבים ונכבדים (ר׳ ברוך בן שמואל, אלבעותי, קינ׳ ת״ב). נתון על רובד היכלך ואף לממרסים (ר׳ דוד בן משולם, אלהים אל דמי, סליח׳ מוסף יוה״כ).

*רָבָד, ש״ז, — ריבד של חמר חוצץ: ואמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן, כל ת״ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות, אל תקרי משנאי אלא משניאי, רבינא אמר רבד איתמר, ולא פליגי, הא בגלימא הא בלבושא[1] (שבת קיד.).

רבה[1], סמנו הרבה, מרבה (?), מרבה, *מרבה, מרבית, רבה, *רביה, *רבית, א. *רבן, תרבות, תרבית.

רָבָה, פ״ע, רבתה, רבית, רבו, רביתם, רבות, רבה, רבו, תרבי, ירבה, ירב, תרבה, תרב, תרבו, תרבון, ירבו, ירבון, ירבין, תרבינה, — א) גדל במספר, היה להרבה, היה הרבה, היה במספר רב, viel sein, werden, sich mehren; être beaucoup, accroître; to be much, to increase, כנשוא לשם עצם כולל במ״י או למ״ר, וגם ביחס לאדם אחד שירבה זרעו: והעוף ירב בארץ (בראש׳ א כב). ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ ויגברו המים וירבו מאד על הארץ ותלך התבה על פני המים (שם ז יז–יח). הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות א י). וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ (שם שם יב). למען רבות מופתי בארץ מצרים (שם יא ט). אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד (דבר׳ ו ג). לא תוכל כלתם מהר פן תרבה[2] עליך חית השדה (שם ז כב). למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ (שם ח א). ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה (שם שם יג). וחיית ורבית וברכך יי׳ אלהיך (שם ל יו). קחו נשים והולידו בנים ובנות וכו׳ ורבו שם ואל תמעטו (ירמ׳ כט ו). אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו[3] (זכרי׳ י ח). ירבו עצבתם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי (תהל׳ יו ד). אל תירא כי יעשר איש כי ירבה כבוד ביתו (שם מט יז). ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים במפלתם יראו (משלי כט יו). ברבות הטובה רבו

---

1) [רש״י מפרש: רבד, שכבת זרע. וממשיך: בלבוש שהוא תחתון רבד אין, רבב לא, ע״כ. אך למעשה ספק הוא אם כונת ההערה „ולא פליגי״ וכו׳ לנוסחה ולא לעצם המאמר, ועי׳ רבב. הערה. ור״ח כתב: רבד מל׳ מרבדים רבדתי ערסי, פי׳ דם יבש כדגרסי׳ בנדה פ׳ תינוקת ריבדא דכוסליתא, אמר רמי בר אבא האי ריבדא דכוסילתא עד ג׳ יומין לא חייץ מכאן ואילך חייץ. וזה שגרם רבד הבין גם בענין הבנה שונה מן רבב.]

1) [בשתי הצורות, רבה, וגם א. רבב, הפתח מלה קצרה קדומה, רב, כמשמ׳ גדול במדה ובמספר, לשרשים בלשון. השרש רבה נמצא אף באשור׳ רבו, בארמ׳ רבא, רבי, בערבי׳ רבא a), וכן בא א. רבב באשור׳, אוגרית׳, ערב׳ וכוש׳ בהתפתחויות שונות.]

2) [בסק״א: ורבה עליך חית השדה (שמות כג כט).]

3) [עי׳ רבו, הערה.]

a) ربا

אוכליה (קהל' ה י). כי עונתינו רבו למעלה ראש[1]) ואשמתנו גדלה עד לשמים (עז' ט ו). כי מקניהם רבו בארץ גלעד (דהי"א ה ט). ובני רחביה רבו למעלה (שם כג יז). — ובצרוף פרה ורבה, שרץ ורבה: פרו ורבו ומלאו את המים בימים (ברא' א כב). פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה (שם שם כח). ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ (שם ח יז). ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה (שם ט ז). ויאמר לו אלהים וכו' פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם לה יא). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א ז). והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה (ירמ' ג יו). ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם והשבתי אתהן על נוהן ופרו ורבו (שם כג ג). ועי' פרה. — ובמשמ' יחסית, בדרגת היתרון, רבה מן, היה יותר מן: ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות (ברא' מג לד). אספרם מחול ירבון (תהל' קלט יח). — ורבו ימים ושנים, במשמ' ארכו החיים: למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכו' כימי השמים על הארץ (דבר' יא כא). שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים (משלי ד י). כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט יא). — ובמשמ' ארך הזמן: וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה (ברא' לח יב). ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה (ש"א ז ב). — ב) במשמ' גדל במדה, בארך וכדו', היה גדול, gross sein, werden, wachsen; être grand, grandir; to be large, grow: וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך (דבר' יד כד). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח וכו' והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש (שם יט ו). אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש"א יד ל). רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים (יחזק' יו ז). על כן גבהא קומתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתו (שם לא ה). בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים (משלי כח כח)[2]). אם ירבו בניו למו חרב וצאצאיו לא ישבעו לחם (איו' כז יד). הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה[1]) אלוה מאנוש (שם לג יב). יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למו (שם לט ד). ישטטו רבים ותרבה הדעת (דני' יב ד). — ובדרגת היתרון: ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ"א ה י). — ובתו"מ: מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית וכו' משירבה החדש (שביע' ה ה). סאה תרומה שנפלה למאה, הגביהה ונפלת אחרת וכו' הרי זו מותרת עד שתרבה תרומה על החולין (תרומ' ה ז). יכול הוא לישא אשה אחרת ולפרות ולרבות הימנה (ר' אליעזר, סוט' ד ג). בהרת כגרים ובה מחיה פחותה מכעדשה, רבתה הבהרת טמאה, נתמעטה טהורה, רבתה המחיה טמאה, נתמעטה ר"מ מטמא וחכמים מטהרים (נגעי ד ג). מאימתי טהרתן, ב"ש אומרין משירבו וישטופו (מקוא' א ה). עד שירבו המים על מי חטאת (שם י ו). (תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן) עד שירבה השחור על הלבן (ר' יהודה, נדה ו יא). שיהא העומד רבה על החלל (ירוש' עירוב' א א). אם העומד רבה[2]) על הפרוץ מותר, ואם הפרוץ רבה על העומד אסור (שם שם א ז). אם אתה הוא (הלל) לא ירבו במותך בישראל (שבת לא.). דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעות (ר' נחמיה, סנה' לז.). דם רבה שחין רבה, שכבת זרע רבה צרעת רבה, צואה רבה הדרוקן רבה, מי רגלים רבין ירקון רבה (ריש לקיש, בכורות מד:). פרת, שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות, פרת שמימיו פרין ורבין (ר' יהודה, מד"ר ברא' טז). פרת, זו אדום וכו' שפרת ורבת מברכתו של זקן (ר' יוסי בן חלפתא, שם שם). צא מן התיבה, ולא קיבל (נח) עליו לצאת, אמר, אצא ואהי פרה ורבה למארה (שם שם לד). בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב, נקודה

---

1) [עי' א. ראש, הערה.]

2) [על הכתוב: ברבות צדיקים ישמח העם (משלי כט ב). העיר המחבר בשולי התנ"ך: מן רב, בהיותם רב, אדון.]

1) [אמנם המחבר בשולי התנ"ך מגיה: יזכה. וטורטשינר בפרושו מבאר: הן גם זאת לא אמרת בצדק (באמרך) כי גדול וחזק האל מן האדם, וכי על כן לא יוכל האדם לבוא עמו במשפט.]

2) [עי' גם פע'.]

רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה (ר"ש בן אלעזר, שם שם מח). זה רבה על כל הפרצים[1], ממך יעמד עלה הפורץ לפניהם (שם שם פה). כיצד היו ישראל פרין ורבין וכו' (שם איכ' א, העיר רבתי עם). ועי' א. פָּרָה. — ובסהמ"א: אבל אותן (אזני הרֵאה) הנסרכות עומדות כסדרן רבותן הוא שרבות[2] ובשרה (והזהיר, ויקר' מג., שמיני). משבטל בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל (רמב"ם, ממרים א ד). רבתה מרה שחורה בגופו עד שנשתוממה נפשו ובעתתו רוח רעה (ר"י עקנין, ס' מוסר ג עז). — ואמר הפיטן: יפית ברוב הון והן רבית בדעות (ליון ידידות, קינ' ס"ב). — ואמר המשורר: קוצותיה רביו אחוריה נטיו, תזעק היו עלי לטרח (ר"י הלוי, יונה המה, דיואן ג, 32). נפשי פדות לו וכפר בו ירביו (ראב"ע, איך ישליו, כהנא א, 51). — וביני' פעו', *רָבוּי, שרבה וגדל, רַב, גדול, ואמר המשורר: שמואל גם וישמעאל נגידים וגם שרים ומשרתם רבויה (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 13). — *ורבוי המציאות, מצוי לרב: שיר משובח וכו' הוא מעט המציאות וכו' והנה הראוי הוא רבוי המציאות (שקל הקדש בסוף לשון למודים לדוד אבן יחייא פרק טו).

—פע', רִבְּתָה, רִבִּיתָ, רִבִּיתִי, רַבֵּה, — א) כמו הפע', הִרְבָּה, רִבָּה במחיר, קבע מחיר רב: תמכר עמך בלא הון ולא רִבִּיתָ במחיריהם (תהל' מד יג). — ב) רִבָּה ילדים, גורים, גִּדֵּל אותם, grossziehen; élever; to raise, rear: מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רִבְּתָה גוריה (יחזק' יט ב). ולא היה ביום אף יי' פליט ושריד אשר טפחתי ורִבִּיתִי איבי כלם (איכ' ב כב). — ג) רִבָּה את צבאו, שם רַבִּים וקצינים לצבאו[3]: רַבֵּה צבאך וצאה (שפט' ט כט). — ובתו"מ במשמ' א), הרבה, הגדיל, הוסיף במדה, בכמות, vermehren; augmenter; to increase: אין מודדין אלא מן המוסחה, ריבה למקום אחד ומיעט למקום אחר שומעין למקום שריבה, ריבה לאחר ומיעט לאחר שומעין למרבה[1] (עירוב' ה ה). (שרץ שנמצא במקדש, בהן מוציא) בצבת של עץ, שלא לרבות את הטומאה (ר' יהודה, שם י טו). המחלק נכסיו לבניו על פיו, ריבה לאחד ומיעט לאחד וכו' (ב"ב ח ה). ריבה שמנה וחיסר שמנת וכו' פסולה (מנח' א ג). שאינם (הלחיים שבמחרשה) עשויין אלא לרבות[2] את העפר (כלים כא ג). כל שאתה יכול לרבות ספיקות וספק ספיקות, ברשות היחיד טמא, ברשות הרבים טהור (טהר' ו ד). וטהור שנפלו על ראשו ועל רובו שלשה לוגין מים שאיבין מכלי אחד, מב' ומג' מצטרפין, מד' אין מצטרפין וכו', ובמה דברים אמורים, בזמן שלא נתכוי לרבות, אבל נתכוין לרבות אפילו קרטוב בכל השנה מצטרפין לג' לוגין (מקוא' ג ד). מעין שהוא משוך כנדל, ריבה עליו והמשיכו וכו' (שם ה ג). ריבה בעיר ולא ריבה במדינה, בעיר מותר ובמדינה אסור (תוספת' דמאי ד יב). ריבה לחנוני ולא ריבה לבעל הבית, לחנווני מותר לבעל הבית אסור וכו' זה הכלל כל שריבה לו מותר, לא ריבה לו אסור, ריבה ונתמעט חוזר השוק ליושנה (שם שם ד יג). חנה על ידי שריבת[3] בתפילה, קצרה בימיו של שמואל (ר' לוי, ירוש' ברכ' ד א). כזה אסור בשבת מפני שהוא מרבה[4] את ההבל ומכבד את הקרקע (ר' אחא בר יצחק, שם שבת ג א). לפי שרצו לרבות ממונן נשלטה בהן מאירה (שם סנה' י ט). ואי פסק להן (לפועלים) מזונות, ריבה להן (ב"מ פו:). ריבה בחלונות מהו (אביי, ב"ב כ:). אמר (נח), מפני מה צווני הקב"ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים, אלא להקריב מהן קרבן (מד"ר ברא' לד). — *רִבְּתָה התורה (כדרכה), האריכה בדבור: התורה דברה ריבתה כדרכה, חלוך הלכת נכסף נכספת וכו' (ר' ישמעאל, ירוש' שבת יט ב). — *רִבָּה הכתוב דבר, רִבְּתָה התורה וכדו', בנגוד אל מִעֵט הכתוב, הוסיף הכתוב מלה בכונה להוסיף דבר בכלל ההלכה, ורִבָּה החכם, הוסיף דבר

1) [נ"א הפריצים, הופרצים, עי' הוצ' תיאודור-אלבק.]
2) [כלומר שכך הן גדלות; ועי' רִבּוֹת, הערה.]
3) [כנראה זאת משמ' הבטוי כאן, ואין צֹרך בתקונים שהציעו.]

1) [במשני מנק': לַמְרֻבֶּה.]
2) [נ"א: לרכות.]
3) [במקום אחר (ירוש' בכורים ג א): שריבתה.]
4) [בירוש' גני' (גינצבורג, 76) מנק': מְרַבָּה.]

בהלכה בגלל הרבוי שבכתוב, ובקצור במקור עם ל היחס לְרַבּוֹת: אם ריבה הכתוב לכך, ריבה הכתוב לכך (ר' עקיבא, שבוע' ג ה). נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שיהא עובדו ועובד הבן (מכי', נזיקין ג). אדם, לרבות את הגרים, מכם, להוציא את המשומדים, ומה ראית לומר כן, אמור אדם, לרבות המשומדים, מכם להוציא את הגרים, אחר שריבה הכתוב מיעט, תלמוד לומר בני ישראל וכו' (ספרא ויק, ויקרא, נדבה פרשה ב). אין לי אלא הקומץ, ומנין לרבות את הלבונה, תלמוד לומר על כל קרבנך תקריב מלח, ארבה את הלבונה הבאה עם המנחה (שם שם פרק יד). אחר שריבינו דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו וכו' (שם, חובה פרק ח). תמן מיעט הכתוב וכו' ברם הכא ריבה הכתוב על כל זרע זרוע אשר יזרע (ר' יוסי, ירוש' פאה א ד). פרי העץ, לרבות כל פירות האילן (שם מעשר' א א). לא התורה ריבת בטהרת זרעין, מה טעמ' כי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע וכו' (ר' יוסי בשם יוסי, שם שם ה ב). מרבה אני את הטבלים שהן במיתה ולא ארבה את הנבלה שאינה במיתה, ת"ל וכו' (שם יומ' ח א). מאחר שכתוב אחד מרבה [1]) וכתוב אחד ממעט, מרבה אני את הקטן שהוא ראוי לבוא לאחר זמן ומוציא את החרש שאינו ראוי לבוא לאחר זמן (ר' יוסה, שם חגי' א א). יבמתו יבמתו, התורה ריבתה בחליצה (ר' ירמיה, שם יבמ' א א). וערלתם ערלתו ערלים לא יאכל, לרבות את כולם (פסח' כב:). ובי מאחר שבקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעיט, מפני מה אני אומר יובל הוא וכו' (ר"ה ט:). בפירוש ריבתה תורה חייבי מלקיות כחייבי מיתות (כתוב' לה:). התורה ריבתה חמשיות הרבה בקרן אחת (ב"ק סה:). כי לא תשתחוה לאל אחר, יכול שאני מרבה המגפף והמנשק והמנעיל וכו' (סנה' ס:). אני דנתי ישראל מישראל שריבה בה הכתוב מיתות הרבה (ר"ע, שם סז.). אם ריבה הכתוב לכך ריבה הכתוב לכך (הוא, שבוע' כו.). אפילו אתה מרבה כל היום כולו איני שומע לך (ר"י הגלילי לר"ע, זבח' פב.). אם אתה מרבה כל היום כולו בשמן איני שומע לך (ר' אלעזר בן עזריה לר"ע, מנח' פט.). — *ובלי נושא מפֹרש, רִבָּה, במשמ' רִבָּה הכתוב: במכסת נפשות למה נאמר, לפי שנאמר איש אין לי אלא איש, אשה טומטום אנדרוגינוס מנין, תלמוד לומר במכסת נפשות, ריבה (מכי', מסכ' דפסחא ג). ריבה שמן במנחת חביתים וריבה שמן במנחת כבשים, מה מנחת כבשים שלשת לוגים לעשרון אף זו שלשת לוגים לעשרון, או כלך לדרך זו, ריבה שמן במנחת חביתים וריבה שמן במנחת אילים, מה מנחת אילים שני לוגים לעשרון אחד אף זו שני לוגים לעשרון אחד (ר' שמעון, ספרא ויק, צו פרק ד). את כל תבואת זרעך ריבה, וריבה שאר זרעוני גינה שאין נאכלין (ירוש' מעשר' א א). ראשית עריסותיכם ריבה, וריבה הכל (שם חלה א א). כאן ריבה באיכלין, כאן ריבה בנאכלין (שם פסח' ג א). יכול אם קדם פסח לתמיד לא יואחר התמיד, תלמוד לומר תעשה, ריבה (שם שם ה ג). אילו הוה כתיב ולקרתם לפני ה' אלהיכם הייתי אומר כאן מיעט ובמקום אחר ריבה (ר' יונה, שם סוכ' ג יג). אילו הוה כתיב תעבירו שופר בארצכם הייתי או' כאן מיעט ובמקום אחר ריבה, אלא בכל ארצכם, כאן ריבה ובמקום אחר מיעט (הוא, שם ר"ה ד א). או נפש כי תשבע ריבה, להרע או להיטיב מיעט, לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל (ר"ע, שבועי כו.). — *דָּרַשׁ בְּרִבָּה וּמִעֵט, למד מתוך הרבוי והמעוט שבכתוב: ר' עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט (ר' יוחנן, שם שם). — ובספה"א: לא היה גוי שלא באו בו נדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו לשונותם למדנו (רסע"ג, ההקדמ' העברי לס' האגרון, הרכבי, כד). — ואמר המשורר: לא מצאה יד איש ביום עברה חיל וכל חיל אשר רבה, יום גרשו אותו מידעיו סגו עדי ילד אשר רבה (רמב"ע, תרשיש ה, 75). — ואמר המליץ: ובמה תגמול על אשר טפחוך ורבוך (ב"ז, ב"ס, ז כג). — *וְרִבָּה זָקָן,

[1]) [גם במשפט ארמי: הכא את מרבה והכא את ממעט (ירוש' פסח' ג א), בכל אתר את אמר מן למעט, והכא את אמר מן לרבות (שם שקל' ב ה), הכא את מר לרבות הנשיא וכא את מר לרבות משיח (שם הורי' ב ח).]

גדל שערות זקנו: ושם ר ב י ת י זה הזקן (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ה, ידיעות מכון שוקן ה, רכ). — *ובמשמ' נתן כספו ברבית, עי' הפע' והערה שם, ואמר המשורר: עזוב שלש יבורך מסחרך, אל תהי חבר לאיש השיך ו ר ב ה וכו' (ר"ש הנגיד, בן משלי, מהנה, ששון, רכא). — *ובדקדוק, רבה את המלה, בנה ממנה צורת מספר רבים: כשתאמר צדיק כביר, כאשר ת ר ב ם לא תאמר צדיקים כבירים בשוא כמו שתאמר מנדיב נדיבים וממכל מכלים (שקל הקדש בס' לשון למודים לר"ד בן יחייא).

—הפעי, הרבה, הרבה, הרבה, הרביתה, הרבית, הרבית, הרביתי, הרביתיה, הרבתים, הרבו, הרביתם, הרבינו, מרבה, מרבה, מרבה, מרבים, הרבה, הרבה, הרבות, הרבת [1]), הרבה, הרב, הרבי, הרבו, ארבה, ארבהו, תרבה, תרב, תרבי, ירבה, ירב, ירבה, תרבה, תרבני, תרבו, — א) עם משא במ"ר, הרבה דברים, עשה דברים הרבה, viel machen, vermehren; multiplier, augmenter; to multiply, increase: והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שמות ז ג). והפריתי אתכם והרביתי אתכם (ויקר' כו ט). יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר' א י). כאשר שש יי' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו (שפט' יו כד). ותשרי למלך בשמן ותרבי רקחיך (ישעי נז ט). והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו (ירמ' ל יט). לשוא הרבית [2]) רפאות תעלה אין לך (שם מו יא). הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוצותיה חלל (יחזק' יא ו). ותפשקי את רגליך לכל עובר ותרבי את תזנותך [3]) (שם יו כה). ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבותיך מהנה (שם שם נא). למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם (שם כא כ). נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (שם כב כה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר (שם כד י). ארבה אתם כצאן (שם לו לז). כי הרבת

1) [קרי, עי' הערה למקום.]

2) [כך קרי, הכתיב: ה ר ב י ת י.]

3) [הקרי תזנותיך, מ"ר.]

אפרים מזבחות לחטא (הוש' ח יא). ויבן (ישראל) היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות (שם שם יד). כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (שם י א). הרבית רכליך מכוכבי השמים (נחו' ג יו). אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם (איו' ט יז). ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים [1]) (שם כט יח). הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות (שם מ כז). והסכל ירבה דברים (קהל' י יד). גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם הולכות על טוביה (נחמי ו יז). ובניהם הרבית ככבבי השמים (שם ט כג). כי הרבו נשים ובנים (דהי"א ז ד). ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל דרכי קשת ומרבים בנים ובני בנים מאה וחמשים (שם ח מ). ויעוש ובריעה לא הרבו בנים (שם כג יא). — ובקצור הרבה: כמו הרבה בנים: ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה (שם ד כז). — ועם שם כולל או מפשט כמ"י: הרבה ארבה עצבונך והרנך (בראש' ג יו). הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (שם יו י). והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (שם כו ד). ארבה את זרעכם ככוכבי השמים (שמות לב יג). לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר' כה יו). ואקח את אביכם את אברהם וכו' וארבה [2]) את זרעו ואתן לו את יצחק (יהוש' כד ג). גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע' א יה). כן ארבה את זרע דוד עבדי (ירמ' לג כב). הרבה כושל (שם מו יו). ותרבי את תזנתך [3]) להכעיסני (יחזק' יז כו). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך (שם כח ה). והרבתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה וכו' והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו (שם לו י–יא). וקראו אל הדגן והרביתי אתו וכו' והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה (שם כט–ל). וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הוש' ב י). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (שם יב ב). ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי (שם שם יא). לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה). מרבה

1) [אמנם לפי טורטשינר בפרושו הכונה: וכחול ארבה (של) ימים, בהפרדת סומך ונסמך, הבאה גם באיו' יה י: כביר מאביך ימים, במק' כביר ימים מאביך].

2) [כך קרי, הכתיב: ו א ר ב.]

3) [עי' הערה לעיל.]

הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (סס כח ח). תחדש עדיך נגדי וְתֶרֶב כעשך עמדי (איו׳ י יז). וַיֶּרֶב בבת יהודה תאניה ואניה (איכ׳ ב ה). כי יש דברים הרבה מַרְבִּים הבל (קהל׳ ו יא). וכפרץ הדבר הִרְבּוּ בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה (דהי״ב לא ה). כי הוא אמון הִרְבָּה אשמה (סס לג כג). — ובקצור, הִרְבָּה את האדם במשמ׳ הִרְבָּה את זרעו: ואתנה בריתי ביני ובינך וְאַרְבֶּה אותך במאד מאד (ברא׳ יז ב). הנה ברכתי אתו והפריתי אתו וְהִרְבֵּיתִי אתו במאד מאד (סס סס כ). ואל שדי יברך אתך ויפרך וְיַרְבֶּךָ והיית לקהל עמים (סס כח ג). הנני מפרך וְהִרְבִּיתִךָ ונתתיך לקהל עמים (סס מח ד). ואהבך וברכך וְהִרְבֶּךָ[1]) (דבר׳ ז יג). למען ישוב יי׳ מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך וְהִרְבֶּךָ[1]) (סס יג יח). והביאך יי׳ אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתך וירשתה והיטבך וְהִרְבְּךָ[1]) מאבתך (סס ל ה). כי אחד קראתיו (את אברהם) ואברכהו וְאַרְבֵּהוּ (ישע׳ נא ב).—והִרְבָּה דבר לפלוני, נתן לו הרבה ממנו, הוסיף לו: נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה יַרְבֶּה (סס מ כט). עשק דל לְהַרְבּוֹת לו[2]) נתן לעשיר אך למחסור (משלי כב יז). ותבואתה מַרְבָּה (הארץ) למלכים אשר נתתה עלינו (נחמ׳ ט לז). — והִרְבָּה לו, לעצמו, רכש לו הרבה: רק לא יַרְבֶּה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הַרְבּוֹת סוס וכו׳ ולא יַרְבֶּה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא יַרְבֶּה לו מאד (דבר׳ יז טז—יז). כי אם תכבסי בנתר וְתַרְבִּי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ׳ ב כב). הוי הַמַּרְבֶּה לא לו ומכביד עליו עבטיט (חבק׳ ב ו). — והִרְבָּה על פלוני, דרש ממנו הרבה: הַרְבּוּ עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי (ברא׳ לד יב). — ועם פעל, הִרְבָּה לעשות, עשה הַרְבֵּה, עשה פעמים רבות, עשה יותר: מַרְבִּים העם להביא מדי העבדה למלאכה (שמות לו ה). והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הֶרֶב[3]) להעלותם משאת העשן מן העיר (שפט׳ כ לח). והיה כי הִרְבְּתָה להתפלל לפני יי׳ (ש״א א יב). יזכר נא המלך את יי׳ אלהיך מהרבית[1]) גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני (ש״ב יד יא). וַיֶּרֶב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא (סס יח ח). הִרְבָּה לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיס (מ״ב כא ו). וישב אל יי׳ וירחמהו ואל אלהינו כי יַרְבֶּה לסלח (ישע׳ נה ז). באו בית אל ופשעו הגלגל הַרְבּוּ לפשע (עמו׳ ד ד). וְהִרְבָּה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו (תהל׳ עח לח). כי הִרְבִּינוּ לפשע בדבר הזה (עזר׳ י יג). גם כל שרי הכהנים והעם הִרְבּוּ למעול מעל ככל תעבות הגוים (דהי״ב לו יד). — והִרְבָּה עָשׂה, בלי ל: היטיבי נגן הַרְבִּי שיר למען תזכרי (ישע׳ כג טז). אכל דבש הַרְבּוֹת לא טוב (משלי כה כז). — והִרְבָּה עָשָׂה, במשמ׳ זו: אל תַּרְבּוּ תדברו גבהה גבהה (ש״א ב ג). הרבה[2]) כבסני מעוני (תהל׳ נא ד). — ובקצור, הִרְבָּה במשמ׳ הרבה לעשות: ויעשו כן בני ישראל וילקטו הַמַּרְבֶּה והממעיט וימדו בעמר ולא העדיף הַמַּרְבֶּה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות טז יז—יח). — הִרְבָּה מִדַּבֵּר, נתן יותר מזה: העשיר לא יַרְבֶּה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (סס ל טו). — הִרְבָּה מפלוני, לקח ממנו יותר: והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תַּרְבּוּ ומאת המעט תמעיטו (במד׳ לה ח). — הִרְבָּה במשמ׳ הִרְבָּה את הונו: הון מהבל ימעט וקבץ על יד יַרְבֶּה (משלי יג יא). — ביג׳ מַרְבֵּה רגלים, שיש לו רגלים הרבה: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מַרְבֵּה רגלים[3]) לכל השרץ השרץ על הארץ (ויקר׳ יא מב). — ב) הִרְבָּה דבר או אדם, הגדיל אותו, gross machen; agrandir; to make great, enlarge: לרב תַּרְבֶּה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו (במד׳ כו נד). לרב תַּרְבּוּ את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו (סס לג נד). ותתן לי מגן ישעך וענתך תַּרְבֵּנִי (ש״ב כב לו; תהל׳ יח לו). הִרְבִּיתָ הגוי לא[4]) הגדלת השמחה

---

1) [ואולי במשמ׳ גִּדֵּל.]

2) [הכונה: יש שאדם עשק את הדל ודוקא זה גורם לדל שירבה רכושו.]

3) [אך אולי אין זה אלא כתיב כפול, חסר, של „הארב״, כדעת רבים.]

1) [כך כתיב; קרי: מֵהַרְבַּת. ובקצת ספרים כתיב מהרבות, עי׳ גינצבורג.]

2) [כך כתיב; קרי: הֶרֶב.]

3) [הצרוף מַרְבֵּה־רַגְלַיִם משמש היום כשם לחיה scolopendra, הנקראת בשמות דומים בלשונות אירופה.]

4) [קרי לו; ויש מציעים לקרא: הרבית הַגִּילָה.]

(ישע' ע ב). תרב גדלתי ותסב תנחמני (תהל' עא כא). אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי וכו' (דהי"א ד י). — ומקור, הרבות, במשמ' רב: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמו' ד ט). ועי' הרבה, מרבה. — ובתו"מ, גם הרבה (ב)דבר פלוני, במעשה פלוני במשמ' הרבה לעשותו: המרבה בתרומה, ר' אליעזר אומר אחד מעשרה כתרומת מעשר וכו' (תרומ' ד ה). מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (עירוב' ב ב). לא ירבה לו נשים אלא שמונה עשרה, ר' יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו (סנה' ב ד). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (שם ה ב). אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (רשב"י, מכו' א י). רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות (ר' חנניא בן עקשיא, שם ג טז). ואל תרבה שיחה עם האשה (יוסי בן יוחנן איש ירושלם, אבו' א ה). כל זמן שאדם מרבה[1] שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו (שם שם). הוי מרבה לחקור את העדים (שמעון בן שטח, שם שם ט). ואל תרבה לעשר אומדות (רבן גמליאל, שם שם טז). וכל המרבה דברים מביא חטא (רשב"ג, שם שם יז). ולא כל המרבה בסחורה מחכים (הלל, שם ב ה). מרבה בשר מרבה רמה, מרבה נכסים מרבה דאגה, מרבה נשים מרבה כשפים, מרבה שפחות מרבה זמה, מרבה עבדים מרבה גזל, מרבה תורה מרבה חיים, מרבה ישיבה מרבה חכמה, מרבה עצה מרבה תבונה, מרבה צדקה מרבה שלום (הוא, שם שם ז). שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים (מנח' יג יא). לעולם מועלין בה ומרבין לה עצים (פרה ד ד). כל היד המרבה לבדוק, בנשים משובחת ובאנשים תקצץ (נדה ב א). יש לו חנות ברשות הרבים ומבקש לפותחה לחצר השותפין יכולין לעכב על ידו מפני שמרבה עליהן את הדרך (תוספת' ב"ב א ד). ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם, שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות (ספרי דבר' ט). שדגים קטנים

---

1) [נ"א: כל המרבה.]

מפרין ומרבין ומברי כל גופו של אדם (שם, ברכ' מ.). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו (פסח' מט.). אחד מבני מבוי שבקש לסתום כנגד פתחו, בני מבוי מעכבין עליו, שמרבה עליהן את הדרך (ב"ב יא:). קנאת סופרים תרבה חכמה (שם כא.). ועי' א. פרה. — *הרבה במשמ' הוסיף רבית על הקרן: ואיזהו תרבית המרבה[1]) בפירות, כיצד, לקח הימנו חיטין בדינר זהב הכור וכן השער, עמדו חיטין בלי דינרין, אמר לו תן לי חיטי שאני רוצה למוכרן וליקח בהן יין, אמר לו הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי בהן יין ויין אין לו (ב"מ ה א). מרבין[1]) על השכר ואין מרבין על המכר וכו' (שם שם ב). — ובסהמ"א: וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח (הגדה של פסח). ואם אין שם שמן המשחה מרבין אותו בבגדי כהונה גדולה (רמב"ם, כלי המקדש ד יב). מרבה ספרים מרבה חכמה (אולר כמאד ב, קיד). — ואמר הפיטן: כתרני מהכשר זין, הרבני[2]) מלא עין (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א פסח). — *הרבות, במשמ' פעמים רבות, תכופות, ואמר המשורר: מרחץ יבש תבחר, בשר צלי תשחר, תקיז דם ותשלשל, אך הרבות הוא בשל (ראב"ע, שמעו כא, כהנא א, 184).

— פע', בינ' *מרבה, מרובה, — שרבו לו, שנתנו לו הרבה, מרבה בגדים, מרבה בבגדים, כהן גדול הלובש בגדים רבים: אין בין כהן משוח בשמן המשחה למרובה בגדים אלא פר הבא על כל המצות (מגי' א ט). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח (מכו' ב ו). ואיזהו המשיח, זה המשוח בשמן המשחה ולא המרובה בבגדים (הורי' ג ד). — *היום המרבה, יום שיש בו נסכים רבים (כמו א' של סכות שחל בשבת): הרי עלי יין וכו' פירשתי ואיני יודע מה פירשתי, יביא כיום המרובה (מנח' יג ה). — מרבה, ת"ז, במשמ' רב, רב יותר,

---

1) [ויש שקוראים כאן המרבה, מרבין, פע', ויש מעין שמוש זה בסהמ"א, עי' פע'.]

2) [כך גם במחזו' איטלי' (א, קיב.), אך ס"א: הרוני.]

גדול יותר, בנגוד אל מועט, יחיד: אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו את ה' (ר' עקיבא, ברכ' ז ז). אימתי (מעשר הכל ביחד), בזמן שהמתנה מרובה, אבל בזמן שהמתנה מועטת מעשר מכל אחד ואחד (ר' יהודה, דמאי ה ה). כל זמן שהטבל מרובה לא הפסיד כלום (שם ז ז). נפרצו בו פרצות הרבה, אם העומד מרובה[1] על הפרוץ מותר, ואם הפרוץ מרובה על העומד, כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). אף על פי שהעור מרובה על הבשר (מע"ש א ג). כמה הוא שיעורו, בזמן שהן מרובין, מזון שתי סעודות לכולם, בזמן שהן מועטין, כגרוגרת להוצאת שבת לכל אחד ואחד (עירובי' ז ח). אימתי מביאין עמו חגיגה, בזמן שהוא בא בחול ובטהרה ובמועט, ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה (פסח' ו ג). ובשעת הרגל שהבשר מרובה, אף איבריו מותרין (שקל' ז ג). ובזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש (יומ' ב א). ושאין לה (לסכה) שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה פסולה (סוכ' א א). נקטם ראשו (של ההדס) נפרצו עליו או שהיו ענביו מרובות מעליו פסול (שם ג ב). מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות, נכסים מרובים ואוכלין מועטין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין, זה וזה מועט, על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף, זה וזה מרובה, על זה נאמר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך (חגי' א ה). מי שמת והניח בנים ובנות, בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות, ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (כתובי' יג ג). ואיזהו גט קרח, כל שקשריו מרובין מעדיו (גיט' ט י). מרובה מדת תשלומי כפל ממדת תשלומי ארבעה וחמשה, שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים (ב"ק ז א). אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות (ב"מ ג ז). שלח סבלונות מרובים כדי שיחזרו עמה לבית בעלה הרי אלו ניגבין, סבלונות מועטין כדי שתשתמש בהן בבית אביה אינן ניגבין (ב"ב ט ה). זה חומר ביחידים מבמרובים, שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט, והמרובים בסייף לפיכך ממונם אבד (סנה' י ד). ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין (עדי' א ה). אני שמעתי מפי המרובין והם שמעו מפי המרובין, אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן, אבל אתה שמעת מפי היחיד ומפי המרובין, מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין (עקביא בן מהללאל שם ה ז). מרובה טומאת החיים מטומאת המתים, שהחי עושה משכב ומושב מתחתיו לטמא אדם ולטמא בגדים, ועל גביו מדף לטמא אוכלין ומשקין מה שאין המת מטמא (שם ו ג). היום קצר והמלאכה מרובה (ר' טרפון, אבו' ב טו). כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת (ר' חנינא בן דוסא, שם ג ט). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו', אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (ר' אלעזר בן עזריה, שם שם יז). אם היו להם פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביאו פר אחד ונסכיו ולא יקרבו כולן בלא נסכים (מנחי' ד ב). זורעה קודם לפסח שבעים יום והיא עושה סלת מרובה (שם ח ב). שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בבקר ובצאן במרובה ובמועט, וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה (חול' יא א). היה מין אחד מרובה ומין אחד מועט, אין אומרים לו למכור מן המרובה וליקח לו מן המועט, אלא נותנים לו שני מינין מן המרובה וכל שיש לו מן המועט (ערכ' ו ד). אכילתו ואכילת חבירו וכו' מצטרפין זה עם זה ואפילו לזמן מרובה (מעי' ה ה). עולה שנתערבה בחובה אין בשר אלא כמנין עולות שבחובה בין שהחובה מרובה והנדבה מועטת, בין שהנדבה מרובה והחובה מועטת, בין ששתיהן שוות (קינים א ב). ויש גפן שיינה מרובה ויש גפן שיינה מועט (נדה ט יא). ראה שתים או

[1] [השוה לעיל, קל.]

אחת מרובה כשתים, בית שמאי אומרים זב גמור (זבים א א). ראה אחת מרובה כשלש וכו' הרי זה זב גמור (שם שם ה). ואם היה השום מרובה הולכין אחר הרוב (עבו"ז ב ג). מרובה אונאת דברים מאונאת ממון (תוספת' ב"מ ג כה). בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות, ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות (רבי, ירוש' דמאי א א). מצוה להשיב אבידה בדבר מועט ואינו מצוה להשיב אבידה בדבר מרובה (ר' יוסי, שם שם א ב). כל ששמועו מרובה ושמועו ממועט תפשתה המרובה[1]) לא תפשת, תפשתה את הממועט תפשתה (ר' עקיבה, ירוש' יומ' ב ה). כל מקום שאתה מוצא יחיד מקל ורבים מחמירין, הלכה כדברי המחמירין המרובים חוץ מזו (עירוב' מו). לפת מרובה פת עבה קרו לה (פסח' לז.). עניין שמחין ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין (יומ' כא:). מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש (כתוב' סז:). וכל מי ששתייתו מרובה מאכילתו עצמותיו שרופין, אכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין, כראוי עצמותיו משוחין (אבא שאול, נדה כד:). אבל משפחת קהת את מוצא אותן מרובין מכל המשפחות (מד"ר במד' ה). ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה להם הכבוד הזה המרובה (שם שם יד). למלך שנשא מטרונת וכתב כתובה מרובה (פסיק' רב', " הדברות קמייתא", קו.). — ואמר המליץ: רביתי בעם סגולת ה' בישראל חבל נחלתו (ב"ז, ב"ם כד יג).

— התפ', *הִתְרַבָּה, נִתְרַבָּה, — נעשה הַרְבֵּה, רַבָּה: בארבעה פרקים הדבר מתרבה, ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה (אבו' ה ט). פשיטא מרובין ונתמעטו היינו פלוגתא דר"ש ורבנן, מועטין ונתרבו מאי (הורי' ג.). מי יכול למנות מצוות שישראל עושים בעפר, לפיכך הם מתרבים בארץ (פסיקת' רב', יהודה וישראל מא:). — וְנִתְרַבָּה הכהן בבגדים, לבש בגדים רבים, שמונה בגדי כהן גדול: אין לי אלא נתרבה שבעה (ימים) ונמשח שבעה, נתרבה שבעה ונמשח יום

1) [לפי נסחה זו הַמְרֻבֶּה הוא ת"ז; ובמקום זה בבבלי בלי ה הידיעה, תפשת מרובה; ועי' ערך מְרֻבֶּה.]

אחד, נתרבה יום אחד ונמשח שבעה מנין (יומ ה.). — ובהלכה, נִתְרַבָּה דבר מן המקרא, נלמד עליו מן הכתוב שגם הוא בכלל הדין: אתה אומר בצד הזה, נתרבה[1]) תנופה ונתמעטת סמיכה, או בצד זה, נתרבה סמיכה ונתמעטת תנופה (ספרא ויק, ויקרא, נדבה פרש' ב). אחד בור שלמיתה ואחד בור לנזקין, שניהן ממקרא אחד נתרבו (ר' יצחק, ירוש' ב"ק ה ז). — ובספה"מ: והענין השני מהאחד המקרי, הוא האחד הנאמר על האיש האחד לא מתרבה ולא כולל דברים רבים בנראה ממנו, אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחמר וצורה ועצם ומקרה (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ח). כי בורא העולם יתעלה לא מתרבה ולא נעדר ולא מחודש (שם שם י). בבית שני שלא היה שם שמן המשחה היה כ"ג מתרבה בלבישת בגדים (רמב"ם, כלי המקדש א ח).

א. **רַבָּה**[2]), ס"נ, רַבָּתִי[3]), — גְּבִירָה, שָׂרָה: איכה ישבה בדד העיר רבתי[4]) עם היתה כאלמנה רַבָּתִי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). — וכתאר לדמויות אלהיות: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רַבָּה וארבת השמים נפתחו (בראשית ז יא). הלא את היא המחרבת ים מי תהום רַבָּה[5]) (ישעי נא י). והנה קרא לרב באש אדני ותאכל את תהום רַבָּה ואכלה את החלק (עמוי ז ד). צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רַבָּה (תהלי לו ז). יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רַבָּה[6]) (שם עח יה). — ובתו"מ: ויאמר נערה מואביה היא, ואת אמרת מעשיה נאים

1) בספרא כ"י וטיקן (העתקה כתב־אורי ביה"ם שכטר): כיצד זה ניתרבת וכו'.

2) [בעקר נק' מן רַב במשמ' אדון, גדול, ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [הטעם מלעיל, כמו שָׂרָתִי במדינות (איכ' א א), אֹהַבְתִּי לדוש (הוש' י יא), ועוד.]

4) [עי' א. רַבָּ.]

8) [בשמוש זה נחשבה המלה רַבָּה כתאר במשמ' גדולה, התהום הגדולה. אך העלילות הכנעניות הקדומות מאוגרית מלמדות אותנו כי רבת (רַבָּה) הוא כנוי במשמ' גבירה לאֵלַת הים, כנוי שנשמר אף במקרא, אף שלא ראו עוד בים דמות אלהית.]

6) [יש מציעים במקום זה את הקריאה עֲרָבָה או חֲרָבָה, וכך נראה.]

זנעימים, אלא רבתה רפתה לה (מד"ר רות, ויאמר בועז לנערו). — ואמר הפיטן: ברבה[1] החתים רשמם (של דור המבול) וברבה מחה יקומם (נחמיה בן שלמה הנשיא, אלאים גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכח).

ב. **רַבָּה**[2], ש"ז—כנוי לאלהים בקריאה במשמ' גדול הוא: אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט רַבָּה[3] (תהלי סב ג). אל נערץ בסוד קדשים רַבָּה ונורא הוא על כל סביביו (שם פט ח). ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רַבָּה[4] (שם קי ו).

ג. **רַבָּה**[5] ש"נ, — עיר: וירדפום עד צידון רַבָּה ועד משרפות מים (יהוש' יא ח). ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רַבָּה (שם יט כח). עברו כלנה וראו ולכו משם חמת רַבָּה ורדו גת פלשתים (עמו' ו ב).

א. **רֹבֶה**[6], ש"ז,—כמו רב, קצין ומנהיג: ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רֹבֶה קשת[7] (בראש' כא כ). — ובסהמ"א במשמ' קולע בבלי יריה[1], השי"י יביא עליהם קולעים : Schütze; tireur; shot ורובים ויצר להם מקומם (רד"ק, סה"ש, לור). — ואמר הפיטן: כוננו חץ תלאות אל לבבי כרובים (ר"י גיאת, בעלת אוב וקסם, מחזור והרלאן, על אורות לסד"ל). ילד רובה הכחיד המוניהם וקול שוטם השמיד בניהם (רמב"ע, אזן הטה, ברנסטין, הדואר תרל"ו, גליון היובל). רחם ברגז תזכור לשיות המפוזרות, רובים חצים נתנום כמטרות (ראב"ע, אסכון עמך, איגר 240). — ° וקנה רובה, כמו קנה שרפה, קנה יריה באבק שרפה, rifle ; fusil ; Gewehr: קנה רובה, ביכסע (בן זאב, מלון גרמני-עברי). נטה (רובספייר) לטרף נפשו בכפו על ידי קנה רובה (קלמן שולמן, דברי ימי עולם ז, 626). ואש קני הרובה השמיע קול אדיר וחזק במרחבי החצר (גוטלובר, ממלכים, 37). — ° ורֹבֶה, רובה, בקצור לשוני במקום קנה רובה, נוהג בספרות ובדבור.

ב. ***רֹבֶה**, רובה, רובא[2], ש"ז, — נער, בחור, boy ; garçon ; Knabe: הרובא שנשא עקרה

---

1) [כלוי' בתהום.]

2) [היו שראו במלה זו מלת קריאה כדגמת סֶלָה או הַלְלוּיָהּ (עי' מנדלקרן, היכל הקדש); אך כמו מלים אלו, כן גם מלת קריאה זו היא בעקר תהלה לאל: רַבָּה, גדול הוא; ואולי בעקר בצורה ארמית שאינה סגוף הסומור. ובתהלי' פט ח מקבילה המלה אל נערץ, נורא, מה שמורה על משמעותה.]

3) [אין לקשר רַבָּה גם כאן עם הפעל שלפניו, אלא היא קריאה לתהלת האלהים.]

4) [גם כאן יש לראות רַבָּה כלשון קריאה, כשבח לאל, ולא כתאר של ארץ, כי אין ארץ באה כאן במשמ' הארץ במלא רחבה אלא במשמ' למטה, ואין כאן ענין לאמר עליה שהיא רבה.]

5) [בעקר כמובן ת"נ של רַב, במשמ' העיר הָרַבָּה, ז"א הגדולה, ובמשמ' זו יש להבין גם באיוב' לא לד; כי אערוץ המון רַבָּה ובוז משפחות יחתני, כאלו נקד הֶמוֹן רַבָּה כמשמ' המית קריה. רב שמוש המלה במשמ' זו בצרוף רַבַּת בני עמון, ובקצור רַבַּת כשם עצם פרטי, וכן בא הָרַבָּה כשם עיר ביהודה (יהוש' יה ס).]

6) [עי' בהערה שאחר זו.]

7) [השבעים תרגמו רבה קשת במלה אחת τοξότης, אך הוולג' iuvenis sagittarius, נער קַשָּׁת, בהוראת רֹבֶה, ארמ' רביא בתו"ם, וכן כונת התרגומים הארמיים; ואף היו שפרשו המלה במקרא במשמ' זו, וכן במד"ר בראש' נג: ויהי רובה קשת וכו' רבה מתלמד בקשת, ע"כ. ורב המפרשים ראו רֹבֶה כאן כבינ' או ש"ע במשמ' יורה, רומה (קשת), ומכאן שמוש המלה בסהמ"א; אך אין זה נראה, הואיל ואין בלשון רֹבֶה במקום רֹבֵב במשמ' ירה. והאשור' רב קַשָּׁתִ (עי' בערך קַשָּׁת, הערה) במשמ' רַב הַקַּשָּׁתִים, קצין הקשתים, מלמדת אותנו, שגם כאן, בהתאם לענין, הכונה לא ליורה בקשת אלא למנהיג גדוד של קַשָּׁתִים. ואפשר שצ"ל רַב־רַקַּשָּׁת, כדגמת רַב הַחֹבֵל (יונ' א ו), במקום רבה־קשת. ומתאימה לכך אחת הדרשות במדרש רבה (בראש' נג): ויהי רובה קשת וכו' רבה על כל המורים בקשת.]

1) [עפ"י הבנה זו בכתוב, עי' בהערה שלפני זו.]

2) [מלה עברית זו שבתו"ם היא תמורת הארמי' רְבִיָּא, כאמרם, בבבל קורין לינוקא רביא (סוכי' ה:), כלוי' הילד הגדל ורָבָה. ובכתיב שבתו"ם (חשוה למשל רבי יצחק רובה, ירוש' ברכ' ו א) נתערבבה מלה זו במלה אחרת, ארמית, רובה, רובא, היא רַבָּה, רַבָּא' מבטא אחר במקום רַבָּא, הגדול, כדגמת הכתיב שובא במקום שַׁבָּא, שַׁבָּת, ועי' ו. רֹב. וכן בא רובו

וזקינה ויש לו אשה ובנים או שותה או לא נוטלת כתובתה (תוספת' סוטה ה ב). אשר ארש אשה, אין לי אלא רובה שנשא ריבה, מנין רובה שנשא אלמנה, אלמון שנשא ריבה מנין, תלמוד לומר אשה מכל מקום (ירוש' שם ח ו). והרובא שנשא עקרה וזקנה ואין לו אשה ובנים מעיקרא לא שותה ולא נוטלת כתובתה (בבלי שם כו.). את כרוב ממשח וכו' את הוא שגרמת לאותו הרובה[1] שימות (ר' חייא בר ברכיה דר' ברכיה מש' ר' ברכיה, מד"ר בראש' ט, תיאודור, 70). — ומ"ר רֹבִים, רובים, רובין: בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש, בבית אבטינס, בבית הניצוץ ובבית המוקד, בית אבטינס ובית הניצוץ היו עליות והרובים שומרים שם, בית המוקד כיפה וכו' וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). רבותינו שבגולה היו מפרישין תרומה ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן[2] (ר' יוחנן, ירוש' חלה ד י). אמר ר' ינאי, הרובין היו אומרים בתרומה שנעשית על גב הקודש וכו' ואני אומר אפילו נעשית על גב עצמה, אתיא דר' יוסי כרבי ינאי ודר' ירמיה כרובים (שם חגי' ג ז). פרחי כהונה איש כסותו בארץ, אמאי, התם (לעיל) קרי להו רובים הכא קרי להו פרחי כהונה, אמרי, אין, התם דלא מטו למעבד עבודה קרי להו רובים, הכא דמטו למעבד עבודה קרי להו פרחי (תמיד כו: — כז.). אמרי בני ר' חייא, מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק וכו' א"ר ינאי, יקבלו הרובין[3] את תשובתן (חול' כ.). — ובמהמ"א: ז' חלקים יש באדם, ראש, גרון וכו', ז' קומות, ילד, נער, רובה, עלם, איש, שב, זקן (מדרש תדשא ו, בית המדרש ילינק ג, 168). בפיהמו לשומה לערכה כדברה, לתלף את שעריה בסמנין במסורה לכל רובה להסדירה (תו"ת הגאונים מן הגני', גינצבורג, 279). אותם שהם עדיין רובים ועושים עצמם רבים כמו רבנים (ר"י ברצלוני, פרק' יצירה, 4). — ואמר הפיטן: רובים עלי אש זרה פגעה בם באף גזרה (ר"א קליר, אומץ אדירי, מוסף א ר"ה). פעולת הרובים מעוט מלאכת, פריעת שכר רבה והולכת (שלמה הבבלי, אין כמדת, סליח' יום ג). נעימות לוייך באבוביך עוד תעדי תפיך טלול רוביך ברחוביך (מאיר בר יצחק, אור, מעריב ב פסח). רובים ימציאוהו מתחות דקה, ריקן כף להריקה (משלם בן קלונימוס אשוחח נפלאותיך, Elbog., Stud. עמ' 130). כנעימת גלגלים, כנגון רובים, כנגינת כרובים, כרנן אופנים (אקחה ברתטון, סלוק א' סכות). רובים ופרחים לחצים ושלחים, בכורות וטפוחים ביגון נאנחים (ברוך בן שמואל, אלבעותי, קינ' ת"ב). פרחי ורבי ביד צרים מגן (בנימין, ברית כרותה, סליח' מוסף יוה"כ). קצרו יריבי קמות אבי, דמו להכרית ישישי ורובי (קלונימוס בן יהודה, אדברה תחנונים, שחר' יוה"כ). ייראך קנוי וקונו, עוצר ולגיונו, רובה ועלמה, חלש ותופש פגיונו (ייראך, שחר' יוה"כ).

א. *רִבָּה, ריבה[2], ש"נ, — נערה, עלמה, Mädchen; fille; girl: מעשה בריבה אחת בהיתלות

---

1) [במקום זה מדבר בסנה' לח. על בני ר' חייא בכנוי דרדקי.]

2) [המקורות שבתו"מ מביאים מלה זו במשמ' ברורה של נערה צעירה, ואף כנגד רֹבֶה, רובה, בזכר (רובה שנשא ריבה), שהיא תמורת הארמי' רביא, הילד הרָבֶה וגדל. אך לפי זה היה צריך כתיב המלה בתו"מ להיות רובה, ז"א רֹבָה, ואעפ"י שלא מן הנמנע הוא שיש לגרס כך במקום ריבה, אך כתיב זה ביוד נשמר בכל מקום, פרט לנוסח רוביה בעבודים מאחרים מתימן כגון במדרש תנאים, הופמן, דבר' לב ל (עי' בהערות לקמן) ובספר המעשיות, גסטר, 124. ועל כן במקום רַבּוֹ כדעת המפרשים בירוש' יבמ' ד יא: אמר ר' יוחנן, כל מקום ששנה סתם משניות דרבנן, עד שיפרש לו רובו, ר"ש בן לקיש אומר, כל סתם משניות דר"מ, עד שיפרש לו רובו.

ואמנם נסה ש. גנדז (Proc. Amer. Acad. VII, עמ' 5 וכו') לבאר רובה, רובא כמלה אחת בכל מקום במשמ' נער שונה משניות, (וכן גם נער, שמות לג יא) כדגמת רָאוִ a) בערבית, אך קשה לקבל דעה זו.]

1) [בהוצאות: כרוב. ועין בהערת תאודור שם.]

2) [בירוש' שם נוספה הערה בארמי, שאיננה של ר' יוחנן: מאן אינון הרובין, תרגמוניא. אך אין הערה זו באה לבאר את המלה (כדעת גנדז) אלא את הענין, כדגמת הערות אחרות, כגון „מאן הדיוטות וכו' כותאי" (סנה' כא:) וכדומה.]

---

a) راو

שהגיע זמנה לראות, הפסיקה שלש עונות ובא מעשה לפני חכמים ואמרו דייה שעתה (ר' אליעזר, תוספת' נדה א ט). כבר היה ר' יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה, ראה ר י ב ה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי, ראיתם ר י ב ה זו מה היא, אמרו לו עברית וכו' (מכי' יתרו מסכ' בחדש א; וכעין זה זה ספרי דבר' שה; כתוב' סו:, ועוד). אשר ארש אשה, אין לי אלא רובה שנשא ר י ב ה וכו' אלמון שנשא ר י ב ה מנין וכו' (ירוש' סוטה ח ו). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ר י ב ה (ברכ' יח:). מעשה בחסיד אחד שפדה ר י ב ה אחת בת ישראל וכו' (שבת קכז:). מעשה ב ר י ב ה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית וכו' (יבמ' נט:). זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו' על עסקי ר י ב ה (סנה' קט:). פעם אחת היתה בתו (של ר' חנינא בן תרדיון) מהלכת לפני גדולי רומי, אמרו כמה נאות פסיעותיה של ר י ב ה זו, מיד דיקדקה בפסיעותיה (ר' יוחנן, ע"ז יח.). מעשה ב ר י ב ה אחת שנשבית היא ועשר שפחותיה וכו' (אדר"נ יז). מימי לא נצחני אדם אלא אשה זו ותינוק ותינוקת. תינוקת מאי היא, פעם אחת היה מהלך ר' יהושע בשדה ומצא ר י ב ה אחת, אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה וכו' (דא"ר ו). (אמר הקב"ה) אפילו אני מבקש לשתוק (מדינה של סדום) דינה של ר י ב ה אינו מניח אותי לשתוק, מעשה בשתי נערות וכו' אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות וכו' דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק (רבי לוי, מד"ר בראשי' מט). ולמה חרבו, אי תימה מן הזונות והלא לא היתה אלא ר י ב ה אחת והוציאוה משם וכו' (שם איכה, א"ב תניינא, בלע ה'). — ובסהמ"א: הנה היתה הברזא בחבית של יין תקועה ומהודקת וכו' ובאת ר י ב ה אחת עבריה וכשכשה הברזא להוציא מן היין וכו' (ס' הישר לר"ת, סו"ת כג א).

ב. רִבָּה [1], ש"נ, — שִׁמּוּרֵי פֵּרוֹת מְבֻשָּׁלִים בְּסֻכָּר או בדבש, Marmelade; confiture; jam, נוהג בספרות ובדבור.

רָבוֹ [2], — ש"ע שלא נתבררה הוראתו: אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רָבוּ (זכרי' י ח).

רִבּוֹ [3], רִבּוֹא, ש"נ, מ"ר רִבּוֹת, רִבֹּאוֹת, רִבֹּתַיִם [4], — כמו רְבָבָה, עשרת אלפים: אתה חסת על

אפשר שיש כאן מלה אחרת, שאך לפי הענין נקשרה עם רֹבֶה בזכר, ושיש לראות רִבָּה כמבטא אחר במקום רַבָּה (כדגמת מבטאם ריבי במקום רַבִּי), שהוא בעקר כנוי כבוד לעלמה נכבדה, והפך לשמש ככנוי לנערה סתם, כדגמת מלים כגון miss (בעקר mistress, גברת) באנגלית וכדומה. על מקור זה של המלה מורה כנראה גם הדרש: זעקת סדם ועמרה כי רבה, על עסקי רִיבָה. ועי' ב. רֹבֶה, הערה.]

[1]) [מלה זו חדש אותה המחבר על פי הערב. מְרַבִּי a), הבאה גם במקורות עברים כגון: המורבא המבושל בדבש, מורבא של אתרוג (אבודרהם, ברכות ה), ובכתיב אחר: והמרובה בדבש יותר טוב (ספר רפיאות הרמב"ם, כ"י ד"ר ספור, ערך אתרוג). השוה גם: דע שכל מה שילקח מעצירת הפרות והסמים ובבשוליהם ויבושלו על האש עד שיתעבו יקראו רבובאת ומה שיתוסף על העצירה או על הבשול דבש או סוכר ויבושל עד שיתעבו יקראו שרבאת (מפתח הרפואה. כ"י בריט' מוז').]

[2]) [מתרגמים ומפרשים ראו גם במלה זו, כמו בפעל רבו הראשון, אך צורת הפעל רבה, וזה קשה מצד הענין והדקדוק, הדורש אחר „כמו" ש"ע ולא פעל. ע"כ הציע אהרליך: כמו רִבּוֹ, במשמ' כמו רבבה, אך בהבנה זו היה צ"ל: לרבבה או לרבבות. והמחבר רשם בשולי התנ"ך שלו: כמו ארבה, וככר הציע כן טורטשינר, ZDMG 66 (1912), עמ' 400.

ואולם לקמן, בערך רְבִיב יתברר, כי באה מלה זו בעקר במשמ' הצאן המְרֻבָּבוֹת (ואך בהשאלה ענני גשם לבנים דומים לצאן, הנקראים אף בלשונות אחרות moutons, כבשים), ועל כן נראה, שהיה אף על יד רְבִיב בשמ' צאן גם המבטא רְבוֹ (כדגמת רִבּוֹ על יד רְבָבָה) בלשון המאחרת שאחר הגלות, המשפעת מארמ', והרי תמונה כזאת, רָבוּ כמו רְבוֹ, כצאן מרבבות, מצויה במקרא. השווה יחזק' לו לז וכו' (ארבה אתם כצאן אדם וכו'), תהל' קז מא (וישם כצאן משפחות), ובתמונת הצאן מדבר זכריה על ישראל אף באותו כתוב: אשרקה להם ואקבצם, כרועה השורק לעדרו.]

[3]) [מן רבבה נולד, כנראה ראשונה בארמ' שממנה עברה צורה זו לעבר', ע"י מבטא רפה של ב' השניה רִבְּוָא ובסמ' רבו, שהרגישו כאלו וי"ו בה היא היא תנועתית, ומכאן הצורות רִבּוֹ, רִבּוֹתָא בארמ' יהודית, רִבּוֹ בסור', רבו בתדמור'.]

[4]) [אין רִבֹּתַיִם, חוֹמֹתַיִם וכדו' צורת מ"ז דוקא,

a) مربّى

הקיקיון וכו' ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רִבּוֹ אדם (יונה ד יא). כל הקהל כאחד ארבע רִבּוֹא אלפים שלש מאות (ו)ששים (עזרא ב סד; נחמי' ז סו). ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמנים שתי רִבּוֹא וכסף מנים אלפים (שם שם עב). ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים חמשת אלפים ואדרכנים רִבּוֹ וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רִבּוֹ ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה אלף ככרים (דהי"א כט ז). — ומ"ר: רכב אלהים רִבֹּתַיִם אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש (תהל' סח יח). ויתסרמר מלך הנגב וכו' והעמיד המון רב וכו' והפיל רִבֹּאוֹת ולא יעוז (דני' יא יא–יב). ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש רִבֹּאוֹת ואלף וכסף מנים חמשת אלפים (עזר' ב סט). ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רִבּוֹת וכסף מנים אלפים ומאתים (נחמ' ז עא). — וכתו"מ: כיצד מזמנין, בשלשה אומר נברך, בשלשה והוא אומר ברכו, בעשרה אומר נברך לאלהינו, בעשרה והוא אומר ברכו, אחד עשרה ואחד עשרה ר ב ו א, במאה אומר וכו' כאלף אומר וכו' ב ר ב ו א אומר וכו' ב ר ב ו א והוא אומר וכו' (ברכ' ז ג). הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מ ר ב ו א שבהן (בבא ג ח). פרוכת עביה טפח וכו' ומשמונים ושתים ר ב ו א[1]) נעשית (שקל' ח ה). כל הזבחים שנתערבו בחטאות המתות או בשור הנסקל אפילו אחת ב ר ב ו א ימותו כולם (זבח' ח א). אפילו אביו מת והניח לו ר ב ו א ספינות בים ובאו לו ב ר ב ו א ו ת אין להקדש בהן כלום (ערכ' ד ג). חטאת שנתערבה בעולה ועולה בחטאת אפילו אחת ב ר ב ו א ימותו כולם (קנים א ב). דיפלסטון של א'לכסנדריא וכו' פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים, ושבעים ואחת קתדראות היו בה של זהב וכו' וכל אחת ואחת עשויה מעשרים וחמש ר י ב ו א (תוספת' סכה ד ו). וכבר היה רבי יושב ודורש שילדה אשה במצרים ס' ר ב ו א (מכי' בשלח, מסכ' דשירתא ט). מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ר י ב ו א, אם מצרפם סלעים מייגעים אותו (ספרי דבר' טו). נפל כיסו לבור ובו מאה ר י ב ו א והיה יכול להוציא המשים ר י ב ו א להעליתן, אותן חמשים ר י ב ו א כמו שהן ברשותו (ר' יונה, ירוש' מע"ש א ב). דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים וכו' פעמים שהיו בה ששים ר ב ו א על ששים ר י ב ו א כפלים כיוצאי מצרים והיו בה ע"א קתדראות של זהב וכו' כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד ר י ב ו א ככרי זהב (רבי יהודה, סכה נא:). ששים ר ב ו א עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ משלש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים (רב יהודה בשם רב אסי, גיט' נז.). בבקעה זו הרג נבוזראדן רב טבחים מאתים ואחת עשרה ר ב ו א ובירושלים הרג תשעים וארבע ר י ב ו א על אבן אחת (רבי יהושע בן קרחה בשם זקן אחד מאנשי ירושלים, שם נז:). הקול, זה אדריינוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים ר ב ו א על ששים ר ב ו א כפליים כיוצאי מצרים, קול יעקב, זה אספסיינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות ר י ב ו א ואמרי לה ארבעת אלפים ר ב ו א (שם שם). פעם אחת בקשו ממנו (מנכרי אחד) אבנים לאפוד בששים ר י ב ו א שכר, רב כהנא מתני בשמונים ר י ב ו א וכו' (ע"ז כג: — כד.). רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הציבור, בקש לעוררן, אמר, ילדה אשה אחת במצרים ששים ר ב ו א בכרס אחת, והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל בר' יוסי שמו, א"ל מאן הות כך, א"ל, זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ששים ר ב ו א שהם כל ישראל (מד"ר שה"ש ד, הנך יפה). ר' דרוסא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק, ששים ר ב ו א נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו, רבי יעקב בשם רבי יוחנן אמר מאה ועשרים ר ב ו א עיירות ואין לך עיירות מקולקלות בכלן כבית אל ויריחו (שם שם, נפת תטופנה). — וכסהמ"א: וארבע מאות ר ב ו א אותן האוחזים בעפעפים והם בעלי דינים קשים (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער כיסא דזעיר אנפין כ). — ואמר המשורר: אדבר במקהלות למאות ו ר ב ו א ו ת (ר"ש הנגיד, תנומה, בן תהלים קמב, שמו, לט). לך יאות היותך אות לרבאות (עמנואל, אני חכמה, מחב' ח, 61).

אלא מ"ר עם סיום ים, וכן סיום מ"ר נק' בבנות לשון דרום־ערב הוא ôten, וכן באו רב צורות מ"ר בנקבה בסמי' בתוספת י כגון בנותיו, בנותיהם, בנותיך וכדו', כאלו מן בנותים, ולא מן בנות.]

[1]) [נ"א: ר י ב ו ת, נערות בתולות.]

*רְבוּבָה 1) ש"נ, חַלּוֹן, מקום חלול, Fenster; fenêtre; window: ובכש היה לדרומו של מזבח שלשים ושתים על רוחב שש עשרה ורבובה היתה לו במערבו ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף (מדות ג ג). ביצד קוברין חטאת העוף, היו נותנין אותה על גבי אמת המים והיה מתגלגלת ויורדת לנחל קדרון, ר' ישמעאל ברבי יוחנן בן ברוקה אומר חלון היה שם למערבו של כבש אמה על אמה, רבובה [2] היתה נקראת ששם נותנין חטאת העוף, העבר צורתה ותצא לבית השרפה (תוספת' תמורה ד טז).

א. *רִבּוּי, ש"ז, —פעֻלת הַרְבֵּה, המוסיף עד שיהיה הרבה מדבר: האשה שהיתה יורשת ועמדה והשביחה את הנכסים והביאתם לבית [3] הריבוי לא תאמר תנו לי מה שהשבחתי את הנכסים וכו' האחין שהניח להן אביהן נכסים ולאחד מהם יש לו בנים ועמדו בנים של זה והשביחו את הנכסים והביאום לבית הריבוי לא יאמר תנו לי מה שהשביחו בניי את הנכסים (תוספת' ב"ב י ג—ג). רבוי שבעה [4] ומשיחה שבעה (רבינא, יומא ה.).—ובמשמ' לשונית, השמוש בפעל רבב או רבה: את מוצא שמדות טובות של הקב"ה בהשפע בפרוי ורבוי, הטוב ברבוי, החסד ברבוי, הרחמים ברבוי, הצדקה ברבוי, האמונה ברבוי, הפדות ברבוי, הברכה ברבוי, השבח ברבוי, השלום ברבוי, הטוב ברבוי, שנא' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' (מד"ר אסתר בסוף). — ובסגנון ההלכה, רבוי הכתוב, רבוי המקרא, בנגוד אל מעוט, הוספת דברים בלשון, בכתוב בתורה: ר' ישמעאל אומר אינו חייב אלא על העתיד לבא, שנאמר, להרע או להיטיב, אמר לו ר' עקיבא, אם כן אין לי אלא דברים שיש בהן הרעה והטבה, דברים שאין בהן הרעה והטבה מנין, אמר לו מרבוי הכתוב, אמר לו, אם רבה הכתוב לכך רבה הכתוב לכך (שבועות ג ה). והשרץ מגופו תורת ואין דמו מטמא כבשרו אלא מרבוי המקרא, (ר' אחא, מד"ר בראש' ס). — ובקצור, רבוי במשמ' זו: רבנן דרשי כללי ופרטי, ר"א דריש ריבויי ומיעוטי וכו' והוסת ותלית ריבוי, כי קללת מיעוט וכו' (סנה' מה:—מו.). אילו לא נאמר בשמן אחד הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג, עכשיו שכתב בשמן בשמן הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט וכו' (רבי עקיבא, מנח' פט.). גם ושתי המלכה, אין גם אלא רבוי, מה זה בששה ניסן אף זו בששה ניסן וכו' (מד"ר אסתר ג, גם ושתי המלכה). משלשים ושלש מדות ההגדה נדרשת בהן, מרבוי, ממיעוט, מרבוי אחר רבוי וכו' (משנת רבי אליעזר א, ענעלאו, 10). מרבוי כיצד, הרבוי שלש לשונות, את, גם ואף וכו' (שם שם, 11). — ומ"ר ריבויים, ריבויין: בכל טמא, מה תלמוד לומר דבר, ר' עקיבא אומר, להביא את הנגעים שאין טומאה יורדת בהן אלא בדבר, שר' עקיבא לא היה דורש כלל ופרט וכלל, היה דורש רבויין ומיעוטין, שכך למד מנחם איש גם זו וכו' (תוספת' שבועות א ז). עד כדון כר' עקיבה דו אמר לשונות ריבויין הן, כר' ישמעאל דו אמר לשונות כפולין הן התורה דיברה בדרכה, הלך הלכת, כי נכסף נכספת, גנב גונבתי (ירוש' יבמ' ח א). נחמיה עמסוני שימש את ר' עקיבה עשרים ושתים שנה, הוא היה אומר, אתים גמים ריבויין, אכין ורקין מיעוטין, א"ל מהו דין דכתיב את ה' אלהיך תירא וגומר, א"ל אותו ואת תורתו (שם סוטה ה ז). ויהי אלהים את הנער ויגדל, רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא א"ל,

1) [המפרשים פרשו מלה זו כמו נבובה, מקום חלול (במשמ' המלה חַלּוֹן עצמה, הנגזרת מן החלל), ופרוש בזה מתאים גם לשמוש המלה רבובה בארמ' שבתו"ם במשמ' כלי נגון: עביד ליה רבובה לבריה (כך לפי גרסת הערוך בסוטה מט:, בנפתחנו: טנבורא), ואין ללכת אחר הנסחה רכובה או רביכה, והשוה בערב' רַבַאב [a], כנור גדול, ובעבר' וארמ' אבוב, אנבוב, חליל (הנגזרת גם היא מן חלל, כמו חַלּוֹן).]

2) [נ"א רכובה, ובתוספת' זבח' ו ו: רביכה. ועי' בהערה שלפני זו.]

3) [בדפוסים: לידי, אבל בהמשך גם בדפוסים: לבית הריבוי. ואמנם בטוי זה שאיננו במשנה (ב"ב ט ג) מיתר הוא אחר „והשביחה", אם אין פרושו אלא כמו והביאתם לידי רבוי, ועל כן נראה שיש לו משמ' מיֻחדת שלא נתבררה.]

4) [ששימש כהן גדול שבעה ימים רצופים כשממנין אותו בכהונה גדולה וילביש שמונה בגדים בשעת עבודה, וריבוי לשון מרבה, מרובה בגדים, שהוא משמש בשמונה וההדיוט בארבעה (רש"י).]

a) رباب

בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה, אכים ורקים מיעוטים, אתין וגמין ריבויים, הדין את דכתיב הבא מהו וכו' אלא את הנער, הוא וחמריו וגמליו ובני ביתו (מד"ר בראש' נג). — ובסהמ"א לשון רבוי: יש בתורה ענינים אמורים בלשון רבוי, ומלים נשנים ונכפלים, והיה די בקצות המלים (מנחס, מחב' ה"א, 70). — ***ובמשמ' תכונת הדבר הרב: והמספר הוא הרבוי הנקבץ מהאחדים (ראב"ע, הצור המסיסם וספסבורם א, 11). אך כל הראיות מעידות על אחדותו ומרחיקות ממנו ענין הרבוי והשתוף והדמיון (ר"י אב"ח, מו"ה, היסוד ז, ד"ה והשלישי). וענין הרבוי הוא כלל אחדים, ולא יתכן שיקדם הרבוי לאחדות אשר ממנה נתרבה, ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי נדע ידיעה ברורה כי האחדות קדמתו (סס סס, ד"ה והחמישי). שהרבוי והכלל מקרה נכנס על העצם, והוא הכמות וכו', לא יאות שתשיג עצם כבוד הבורא מדה ממדות הרבוי (סס סס, ד"ה והששי). כי האחד הנאמר על הדבר אשר ישיגנו בעצמו ענין מעניני הרבוי והשנוי הוא וכו' אחד על דרך העברה, לא על דרך האמת (סס סס ח). כי האחדות עלת הרבוי (סס סס). ואלה (המדות) אם הם רבות אינן מחייבות לו רבוי ולא מוציאות אותו מהאחדות (הוא, כוזרי ב ב). ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלל ממנו הרבוי (סס סס). שהוא יתעלה אחד מכל הצדדים, אין רבוי בו ולא ענין מוסף על העצם, ושהתארים חלוקי הענינים וכו' הם מצד רבוי פעולותיו, לא מפני רבוי בעצמו (ר"מ א"מ, מו"נ א כג). ואלו הפעולות המתחלפות מחויבות מכח אחד פשוט אין רבוי בו (סס סס נג). כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד וכו' אמנם מחויב המציאות הפשוט באמת וכו' כמו שהוא מן השקר עליו מקרה הרבוי כן הוא מן השקר עליו מקרה האחדות (סס סס נז). אמנם תארי השלילה הם אשר צריך שיֵעשו וכו', מפני שלא יגיע מצדם רבוי בשום פנים (סס סס נח). כאמרך ראובן לא חכם, ואמרך בהשם לא הרבה, באלו הרחקת בגזרה ראשונה החכמה מראובן, ובשניה הרבוי[1]) מהשם (הוא, פיי המלות הזרות, סוללות).

ויסוד החלוק הרבוי [והאחדות יסוד הרבוי], שאם יהיה הרבוי יסוד הרבוי, היה צריך להיות הרבוי ההוא עלתו רבוי אחר ועלתו רבוי אחר וכו' ואי אפשר שלא לעמוד אצל האחד שהוא עלת הרבוי הראשון בהכרח (עולס קטן, הול' הורויץ, 49). ואם היא רבת חלקים על אי זה דרך חלקיה רבים, אם מפני שהם רבים במקומות ובחמרים ובגופים המפוזרים במקומות או רבויים על צד רבויי חלקי הגוף האחד (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ג, 85). והמודה בשנים (בשני אלהות) כופר באחד, והיהודים עבדו הרבוי עד שנאמר עליהם שהיו בשומרון עיר המלוכה שס"ה בתים של עבודה זרה כמנין ימות החמה (שבט יהודה, הכוזר, 17). — ואמר הפיטן: כי לא ישיגך רבוי ושנוי, לא תואר ולא כנוי (רשב"ג, כתר מלכות). — ***רבוי אישי (רבוי במספר), רבוי מיני: הדברים אמנם יקבלו הגבולים מצד צורותם והרבוי האישי מצד חומריהם ויסודותם, ואמנם הרבוי המיניי יהיה מחלוף הצורות בדברים הטבעיים, ואם מלאכותיים יהיה מחלוף הצורות ומחלוף החמרים, ולזה יאמר שגדר העגולה יקבל הרבוי בשני המינים יחד, ר"ל שימצאו בו עגולים רבים במספר ועגולים רבים במין, מפני שקצתם מנחשת וקצתם מברזל (ס' הגדרים). — ובחכמת הדקדוק, רִבּוּי במשמ' מספר רבים, כמו קִבּוּץ, Mehrzahl; pluriel; plural: וַחֲרבות פתח ריבוי חרב (דונש על רסע"ג 2). — ***ורִבּוּי זוּגִי, מספר זוגי, נוהג בספרי הדקדוק, ועי' זוּגִי. — ***ובמשמ' חשיבות וגדולה: משחת שם, לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות, כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח (רש"י, בראש' לא יג).

ב. ***רַבּוּי, ס"ז, — כמו גדול, שגדלו ורבו אותו Zögling; élève; pupil: ומר רב אלחנן נט' רח' הוא גידולנו וריבוינו (מכתב מימי הגאונים, דוד כהנא, זכרון לגאונים קדמונים הקדם סנה ג, 3). אמר לו הקב"ה. משה, אתה אמר לי שלח נא ביד השלה, יהושע תלמידך קטן ורך ורבוייך, הוא יכנים את ישראל לארץ (מדה"ג, שמות ד יג, הופמן, 34).

***רִבּוּיִי, ס"ז, — מתכונת הִרבוי, שיש בו תכונת רב: לא יפליא כי האחד הפשוט אשר איננו

1) [כצ"ל. בקצת דפוס: הרבויה.]

רבויי מספריו וצוריו ימציא ויסובב כל רבוי מספר וצורה (ר״י אבוהב, מנר המאור לאברהם אבירה ד ה).

רְבוּךְ, רְבוּכָה, עי׳ רָבַךְ.

רִבּוּךְ, עי׳ א. רִבּוּךְ, הערה.

***רִבּוֹן** [1], ש״ז, — רב ואדון, בפרט בכנוי לאלהים, Herr; maître; lord או בשמוש כלפי האלהים

רבון העולם: עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב״ה אמר לפניו, **רבון** העולם, כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה וכו׳ (ר״ש בן יוסי, ירוש׳ סנה׳ ב ו). אמרה (הגר), **רבון** העולם, אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך, והיום הוא (ישמעאל) מת (ר׳ ברכיה, מד״ר שמות ג). בקשו מלאכי השרת לקטרגו (לישמעאל), אמרו לפניו, **רבון** העולם, אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר (ר׳ סימון, שם שם). כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד היתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכיון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב״ה ואומרת, **רבון** העולם, אני עשיתי את שלי ואתה עשה את שלך (ר׳ יהודה, שם שם כג). אמר משה, **רבון** העולם, הריני מפויים שמחלת לישראל (שם שם כח). — רבון העולמים: מצות וידוי ערב יה״כ וכו׳ מאי אמר, רבי יוחנן אמר **רבון** העולמים (יומא פז:). אמר (יעקב) לפניו, **רבון** העולמים, אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו וכו׳, אמר לו הקב״ה, חייך, דבר טוב תבעת וכו׳ (מד״ר בראש׳ סה). אמר אברהם, **רבון** העולמים, אי אפשר לי לירד מכאן בלא קרבן (שם במד׳ יז). — רבון כל העולמים: לעינין שנ׳ לא יום אחד תאכלון ולא יומיים וגו׳ אומ׳ משה, **רבון** כל העולמים, כן הגון להם שתתן להם ותהרגם (ר׳ שמעון בן אלעזר תוספת׳ סוטה ו ז). מודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי **רבון** כל העולמים [2] אדון כל הנשמות (ברכות השחר, ברכ׳ ס:). פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב״ה, באו מלאכי השרת לדבר עמו וכו׳ כיון שדיבר עם הקב״ה כל צרכו אמר לפניו, **רבון** כל העולמים, צורך לדבר וכו׳ (מד״ר בראש׳ מז, תיאודור, 474). אמרו ישראל לפני הקב״ה, **רבון** כל העולמים, לא דיינו שנשתעבדנו לע׳ אומות העולם אלא אף לזו שנבעלת כנשים (ר׳ חייא, שם שם סג). אמרו ישראל לפני הקב״ה, **רבון** כל העולמים, השמים והארץ כלית ממלאכה מפועל ומצווי מששת ימי בראשית, רחמיך וחסדיך אל תכלא (פדר״א יח). אמר לו הקב״ה (למשה) לך ואשלחך אל פרעה, אמר לפניו, **רבון** כל העולמים, לא כך אמרתי לך אין בי כח שאני נפגם בלשוני (שם מ). — רבונו של עולם, וברי״ת רבש״ע: שאמר אליהו לפני הקב״ה **רבונו** של עולם, ענני שתרד אש מן השמים וכו׳ (ר׳ אבהו, ברכ׳ ט:). **רבונו** של עולם, אני שלך וחלומותי שלך (שם כג.). עג (חוני) עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו, **רבונו** של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תענ׳ ג ח), אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, **רבונו** של עולם, לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך (ברכ׳ ד.). (ויחל משה את פני יי׳) מלמד שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, **רבונו** של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה (שם לב.). אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, **רבונו** של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשי הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני (ר״ש לקיש, שם לב:). כ״ו דורות היתה האל״ף קורא תגר לפני כסאו של הקב״ה, אמר לפניו, **רבונו** של עולם, אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי (ר׳ אלעזר בר חנינא בשם ר׳ אחא, מד״ר בראש׳ א). אמר דוד, **רבונו** של עולם, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (שם ויקר׳ לה). באותה שעה עמד משה רבנו בתפלה ואמר, **רבונו** של עולם הוציאני מן החשך (שם במד׳ יט). היה צריך (קין) לומר, **רבונו** של עולם, הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי (ר׳ אחא בר כהנא, שם שם כ). ויציקום (את עכן וביתו) לפני ה׳, מהו ויציקום, שחבטן לפני המקום ואמר יהושע לפני הקדוש ברוך הוא, **רבונו** של עולם, בשביל

---

1) [גם בארמ׳ שבתרגומים, ועי׳ רַבָּן. המבטא רִבּוֹן בא במלה זו במקום רַבּוֹן, וכן בא בברית החדשה (מרקוס י נא; יוחנן כ יו) במקום רבוני ῥαββουν(ε)ί.]

2) [בסדורי התפלה: רבון כל המעשים.]

אלו כעסת על בניך, הרי הם לפניך (שם שם כג). — רבון של עולם: אמר (מרע״ה) רבון של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (פסיק' רב' מתן תורה, לח.). — רבון כל המעשים: אמרו ישראל, אם (יש) הוא רבון כל המעשים כשם שהוא רבון עלינו נדע [1]) ואם לאו לא נדע [1]) (רבי יהושע, מכי' בשלח מסכ' ד). — ובכנוי, רבוני, וכדו': הנוער משנתו צריך לומר בא״י מחיה המתים, רבוני, חטאתי לך וכו' (ירוש' ברכ' ד ג). א״ל (משה ליהושע) עם זה שאני מוסר לך עדיין גדיים הן וכו' אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים שאף רבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו (ספרי דבר' שה). משה בשעה שאמר לו האלהים שילך אצל ישראל אמר לו, רבוני, והרי אינן מאמינין אותי (ר' נחמיה, מד״ר במדי ז). עלה (משה למרום) ואמר, רבוני כיצד נעשה אותה (את המנורה), אמר לו מקשה תיעשה המנורה, ואעפ״כ נתקשה משה וירד ושכח, עלה ואמר, רבוני, שכחתי אותה וכו' (ר' לוי בר רבי, שם שם טו). אמר משה (לקב״ה), רבוני, אני הקפדתי, אהרן מה חטא (שם שם יט). אמר לו (משה להקב״ה), רבוני, הנח אותו (את אהרן) אצל בני ראובן ובני גד (ולא ימות) (שם שם). —ובשמוש כלפי בני אדם [2]): אדני משה כלאם, אמר, רבוני, כלאם מן העולם (ספרי במד' לו). וישימני לאב לפרעה, לפטרון בסיליון, לאדון לרבון, ומושל לשליט (מד״ר בראש' צג). — ובפהס״א: אמר (דוד) לפניו, רבוני, ואומות העולם רואין בו (באור ההוא), אמר לו (הקב״ה), לאו (מדה״ג, בראש' א ז, מרגליות, כג). משה אמר לא תסגיר עבד אל אדוניו, אשר ינצל אליך לעשות תורת רבוניו (יפת הלוי, לקו״ק, כספ', 23). — ואמר המשורר: יוסף בחייך עניני, מורי ורבוני (יוסף בן ישראל, לבי לעלמה, שירי תימן, 50). — ומצוי הרבה בתחנות ובקשות [1]). ועי' א. רִבּוֹנִי, ב. רִבּוֹנִי [2]).

1) [איש־שלום מתקן: נעבדני.]

2) [שמוש זה נוהג בארמ' שבתרגומים, כגון בראש' כג ו (שמענו אדני): קבל מננא רבוננא (ת״א ות״י); שם שם יא (לא אדני שמעני): לא רבוני קבל מני (ת״א), בבעו רבוני קבל מני (ת״י); שם כה יח (ותאמר שתה אדוני): ואמרת שתי רבוני (ת״א ות״י); במד' יא כח (אדני משה כלאם): רבוני משה אסרנון (ת״א), רבוני משה בעי רחמון וכו' (ת״י), ועוד. אך בעבר' שבתו״מ נדחה שמוש זה כמעט בליל מפני זה של רַבִּי, רַבֵּנוּ.]

א. *רִבּוֹנִי, ת״ז, — של רבון העולם, אלהי: ואז היו ראויים להראות האור עליהם וההשגחה ההיא הרבונית (ר״י הלוי, כוזרי א לה). ועלה משה מן ההר להוריד להם הלוחות כתובים ולעשות להם ארון וכו' שבו הברית לאלהים והבריאה הרבונית ר״ל הלוחות (שם שם לז).

ב. *רִבּוֹנִי, ת״ז, מ״ר רִבּוֹנִים, — בלשון הקראים, כמו רַבָּנִי, מחזיק בדרך חכמי התלמוד הרבנים: קבעו בן הריבונין כי המהר ג' כסף ואם ירבה האדם הרשות בידיו (ר״י הדסי, אשכל הכפר א). נאמו וטעָנו הריבונין גם בזה וזנו והזנו בזונה (שם, דבור לא תחמוד, אות כ). ועוד מצאתי אני העני בספר לקח טוב של ריבונין כי פירשו והיו לאותות לקדש בהם מועדים (לקוטים מתוך ספר המלות, לקו״ק נספח', 94). — ואמר המשורר: תמימי דרך מתחננים גל עיני, כי שקר עותוני רבוני (שם, 23).

רָבוּעַ, ת״ז, מ״ר רְבֻעִים, נק' רְבֻעָה, — בעל ארבע צלעות שוות בזויות נצבות, quadratisch; carré; square: ועשית את המזבח וכו' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רָבוּעַ יהיה המזבח (שמות כז א). ועשית חשן משפט וכו' רָבוּעַ יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו (שם כח יה–יו). ועשית מזבח וכו' אמה ארכו ואמה רחבו רָבוּעַ יהיה (שם ל א–ג). וכל הפתחים והמזוזות רְבֻעִים שקף (מ״א ז ה). ההיכל מזוזת רְבֻעָה (יחזק' מא כא). והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רָבוּעַ אל ארבעת רבעיו (שם מג יו). — ובפהס״א: והמרובע הוא אשר יש לו ארבע צלעות והוא נחלק במקום הזה לחמשה חלקים, הראשון מרובע רבוע והוא אשר כל צלעותיו הארבע שוות זו לזו וכל זוויתיו הארבע נצבות (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת א, 10).—ואמר

1) [עי' דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 363–384.]

2) [בדבור נוהג רִבּוֹן גם במשמ' אלוף באמנות ובמשחק, וכן רִבּוֹנוּת, תכונת הרבון, האדון וכדו'.]

הפיטן: יקרע בלבו בזרת רבועה, ירכסו בו חושן בקביעה, ימלאו בו טורים ארבעה, יוחקו בו דגלי מרובעה (משלם בן קלונימוס, אשומה כפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog.,Stud. 129).—ובקצור רָבוּעַ במשמ' מְרֻבָּע רָבוּעַ, Quadrat; carré; square: כל אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונה, ורבוע זה הוא המרובע שצלעותיו שוות וזויותיו נצבות (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת, הקדמת המחבר, 3).

א. *רִבּוּעַ, ריבוע, ש״ז, — א) שה״פ מן א. רִבֵּעַ, פִּע', פעלת המְרַבֵּעַ, המכוּן שטח לארבע רוחות השמים, וגם במשמ' תכונת הדבר המְכֻוָּן לארבע רוחות אלו, צפון, דרום, מזרח ומערב, Orientierung; orientation: מרבעה כריבוע עולם, נותן צפונה לצפון העולם ודרומה לדרום העולם (תוספת' עירובי׳ ו ג). בא לרבעה מרבעה כריבוע עולם, נותן צפונה לצפון עולם וכו' (ת״כ, בבלי שם כג.). אם איני יודע לרבעה בריבוע של עולם מרבעה כמין התקופה וכו' (ר' יוסי, שם שם). — ב) שטח רָבוּעַ שוה הצדדים, Quadrat; carré; square, וגם פעלת מי שמרבע, מי שעושה רִבּוּעַ: השלחן אינו מביא את הטומאה עד שיהא בו ריבוע[1] כפותח טפח (אהל' טו ב). המאהיל כנגד הרבוע טמא, שלא כנגד הרבוע טהור וכו' כלים שכנגד הרבוע טמאין, שלא כנגד הרבוע טהורין (תוספת' שם טו ב). קרן וכבש ויסוד וריבוע[2] מעכבין, מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו (של המזבח) אין מעכבין (ת״כ, זבחי׳ סב.). — ובסהמ״א[3]: תקופות, ענין גדול חלוף חמה והפוך שלה ברבוע (רש״י, אבות ג יח). רבוע הקו בעצמו הוא שתעשה עליו מרובע נצב הזויות ויהיו כל צלעותיו הארבעה שוות לקו ההוא (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 11). כשתופרין התפילין תופרין אותן ברבוע (רמב״ם, תפילין ג י). כי הוא יצייר בנפשו קוים ושטחים ורבוע ועגול ושלוש בגשם החומר וכו' ויצייר השטחים והרבוע והעגול והשלוש בדרך הכולל (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה, 42). והמטה יתבאר מציאותה בריבוע והעץ, והריבוע תכונתה והעץ חומרה הנושא את הריבוע (שם, 49). כי תבנית שם נגזר מן בנה וענינו בנין הדבר ותכונתו ר״ל תארו בריבוע והעיגול והשילוש וזולתם מן התארים (ר״ם א״ת, מו״נ א ג). רבוע העגולה, הרצון בו עשית שטח יקיפו בו קוים ישרים ויהיה השטח ההוא שוה לשטח העגול (ספר הגדרים). והל״מ שיהיו מרובעים (התפלין) רבוע גמור ארכן כרחבן (הלבוש, או״ח לב לט). — ואמר הפיטן: סביב סביב מיתגלגלים (תימרות העשן) ובריבוע הדביר זוחלים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אנאים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ז, רלג). —*ובהשאלה, רִבּוּעַ מספר, הכפלתו בעצמו או במספר אחר וגם רִבּוּעַ קו בקו אחר: כל קו שאתה חולק אותו לשני חלקים תמצא רבוע הקו בעצמו שוה לרבוע כל אחד מחלקיו בעצמו ולכפל רבוע האחד מחלקיו בחלק השני (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 12). שים הקו הזה קו שיהיה שיעורו י״א אמות וחלק אותו לשני חלקים שהם ז' וה', ואתה מוצא רבוע הקו כלו בעצמו קכ״א, והמספר הזה שוה לרבוע ז' בעצמו שהוא מ״ט ולרבוע מספר ה' בעצמו שהוא כ״ה ובין שני החשבונות יעלה ע״ד ולכפל רבוע ז' בה' פְּעָמִים והוא ע' (שם שם). וכל קו שאתה חולק אותו לשני חלקים שוים ותוסיף עליו קו אחר, יהיה רבוע הקו ההוא עם הניסף בנוסף ורבוע מחצית הקו בעצם המחצית, כרבוע

1) [רעב״ט: כמין תיבה פרוצה שיש לה ארבעה דפנות היו עושים לשלחן שהשלחן יושב עליה ואותה תיבה פרוצה קרוי רבוע, ופעמים שהשלחן בולט ויוצא חוץ מאותו רבוע טפח או פחות או יותר, והשתא קאמר דצריך שיהא השלחן בולט חוץ מאותו רבוע כפותח טפח, דמה שבתוך הרבוע אינו מצרף וכו', ע״כ. ותפארת ישראל מביא את דברי הגר״א המבאר כאן כלשון רבוע העגול, וז״ל: שילחנות שלהן עגולין ואינו מביא טומאה עד שיהיה בעגולו כדי לרבע בו טע״ט, ע״כ. ובארמ' שבתו״ם בא ריבועא במשמ' רָבוּעַ בנגוד מפרש אל עיגולא: עיגולא דנפיק מגו ריבועא (סוכ' ח.).]

2) [רש״י: וריבוע, אם אין המזבח מרובע.]

3) [לא בכל מקום אפשר להבחין, אם השתמש הכותב במלה רָבוּעַ המקראית במשמ' מְרֻבָּע, רִבּוּעַ (כמו ראב״ח) ומניח רִבּוּעַ כשה״פ, או שהוא הולך עפ״י שמוש התלמיד במלה רִבּוּעַ, ריבוע, בלבד כשם עצם בשני המובנים.]

מחצית הקו עם הנוסף שניהם יחד בעצמם (שם שם, 13) כי י' בריבועו מאה (ספר הקנה, הוכח תוכ ס). —*ובמשמ' מדידת השטח: רבוע המרובע, ואם תרצה אמיתי תשבורת המרובע (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 23). וכבר הראיתיך דרך רבוע המרובעות אשר הן שוות בצלעותן וגם המרובעות הארוכות אשר כל זויותיהן נצבות (שם שם, 25). ואתה יודע שרבוע התושבת הוא י"ו (שם ד, 101). — *ומדידת חלל הגוף: שכל גולם בעולם וכל גוף נצב הזויות והקומה שאינו כדור תמצא שלישית רבועו הוא רבוע מוצקי (שם שם). — ג) *במשמ' ארבעה דברים הבאים יחד, ואמר הפיטן: רשפת צרים' רבוע[1]) מכות צוררים (ר"א קליר, קמי קהלך, קרוב, ב פסח). הלג מתחלק לארבעת רבעים ורבע מוכן לרבוע[2]) כוס ישועות (הוא, אז ראית, סלוק שבת הגדול). ומנהג ארבע תקופות מתשעים ואחד תבופות שבע ומחצה עדופות ובריבועם השנים נאספות (נחמיה בן שלמה הנשיא, אלהים גבורות, עבודת יוה"כ ידיעות מכון שוקן ד, רכד). ברבוע[3]) תשיב במצוי בקרא משלש בפצוי (שלמה הבבלי, לך ה' הצדקה, סליח' מנחה יוה"כ). אוגדי ריבוע סיחים[4]) במצות לקיחה שוחחים (אוגדי ריבוע, ברכה לסוכה, ידיעות מכון שוקן ה, עג). — ד) *שם מטבע, רבע דינר, רְבִעָה[5]) : ובלשון הברייתא קורין לחצי[6]) דינר ריבוע (רגמ"ה כרית' ע:).

ב. *רְבוּעַ[7], ש"ז, — כמו ב. רְבִיעָה במשמ' גשם ושפע, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבועך[8]), ציה מהם בהרביעך (אנא אזון, הושענות, מחז' איטלי ב, קעד).

---

1) [עפ"י הדרוש שבהגדת פסח, שכל מכה שבאה על מצרים היתה של ארבע מכות.]

2) [הכונה לד' כוסות של ליל פסח.]

3) [כנראה במשמ' עוד בפעם רביעית, ולא כמפרשים בתפלה רביעית של היוה"כ, במנחה.]

4) [ארבעה מינים שבלולב.]

5) [עי' בהערה לערך זה.]

6) [טעות המעתיק וצ"ל לרבע דינר, שכן רבעתיים האמור במשנה שם, שני רבועים, הם חצי דינר.]

7) [מן ב. רבע במשמ' רבץ, עי' שם.]

8) [בסדורי אשכנז (הו"ר): רְבָעָךְ, עי' ב. רֶבַע.]

*רְבוּעָה, ש"נ. — כמו א. רְבִיעָה במשמ' שכיבה לזרע[1]), ואמר הפיטן: הם אסרום להריק רבועות[2]), לכן שם חמודם באבעבועות (ר"א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח).

*רִבּוּץ, ש"ז, — א) מעשה המרבץ ומשכין במקום, ואמר הפייטן: ולמה מסבין במטה כבודה וכלולה, זכר לחרות ורבוץ עני כבוד בחתולה (יוסף בר שמואל, אין ערוך, סלוק שבת הגדול). כמגדל דוד בנוי לתלפיות מעונה, שני שדיך רבוץ מלון שכינה (אליכה ורעיכה, יוצ' א פסח, מחז' איטלי א, קד.). — ב) מעשה המרביץ תורה, ואמר המשורר: העוסקים במלאכת שמים ולריבוץ קדומת יומים (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר מחב' כה, כ"י תימני).

*רְבוּת[3]), ש"נ, — א) דרך גִּדּוּל וצמיחה: שתי אזנים של ריאה שהסרוכות זו לזו אין לה בדיקה להכשירה בשעומדות שלא כסדרן, אבל אותן הנסרכות עומדות כסדרן, רבותן[4]) היא שרבות וכשרה (הזהיר, ויקר', מב, שמיני). — ב) גדלות ויתרון, ואמר הפיטן: ראייתו (של משה) קודם בהתעלמה, רבותו סמב להתעצמה, רב מנה לתמה, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (יהודה בירבי מנחם, אמרת רכן, יוצ' לשמחת תורה, מחז' איטלי ב, קסט:).

*רַבִּי, רִבִּי, רְבִי[5]), ש"ז, — רַב ואדון, תאר לחכמים שבארץ־ישראל, שסמכו עליהם להורות הוראה

---

1) [עפ"י דרשת חז"ל לבמד' כג י, המובאת בערך א. רְבִיעָה.]

2) [מטה לוי: מנעום מפריה ורביה ושלא יריקו הזרע בתשמיש, ע"כ. ומעשה אורג: לכבד ולרבץ בתיהם בארבע פנות הבית כדי לנקות הבית וליפות, ע"כ. ויש דפוסי שכתוב בהם להביא רבועות, ואינו מסתבר.]

3) [עפ"י רבותא במשמ' גדלות בארמ' שבתו"ם.]

4) [בתלמוד (חולי מו:) בארמ': היינו רביתייהו, וכתב רש"י: וזו מגינה על זו.]

5) [במלה זו בשמושיה השונים טשטש המבטא, בפרט מפני הסמיכות לשם שאחריה, ועל כן בא רבי בתו"ם ובסהמ"א בשנויי הכתיב והמבטא (עי' גם בהערות לקמן). אמנם בברית החדשה באה המלה תמיד במבטא רַבִּי, ῥαββ(ε)ι, בלבד. אך במשני מנק'

ללא הגבלה[1]), ועי' א. רַב, ונוהג שם זה בצרוף לשמו הפרטי של החכם, רַבִּי פלוני, ובקצור ר' פלוני:

דברי ר ב י אליעזר (ברכ' א א). ר ב י יהודה אומר, תם חייב ומועד פטור (ב"ק ד ט). אמר ר ב י יוסי בן קסמא וכו' (אבו' ו ט). ר ב י מאיר מטמא וחכמים מטהרין (נגע' ו ג). ר ב י חייא בשם ר ב י יוחנן (ירוש' ברכ' טו ב). מעשה ב ר ב י[1]) אליעזר ו ר ב י יהושע ו ר ב י אלעזר בן עזריה וְ ר ב י עקיבא ו ר ב י טרפון וכו' (הגדה של פסח). — וכתאר לעצמו, בלא השם הפרטי[2]): מי שיש לו תלמידים ותלמידי תלמידים[3]) קורין אותו ר ב י, נשתבחו[4]) תלמידיו קורין אותו רב, נשתבחו[4]) אילו ואילו קורין אותו בשמו (תוספת' סוף עדי'). — וכלל: גדול מרב ר ב י, וגדול מ ר ב י רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי). — וכתאר מיחד לר' יהודה הנשיא[5]): ר ב י אומר איזוהי דרך ישרה וכו' (אבו' ב א) אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקיימו ב ר ב י ובניו (ר' שמעון בן מנסיא, שם ו ט). וכי ר ב י לא שנאה, ר' חייא מניין לו (רב אסי, עירובי' לב.). רבי מאיר ארוך בדורו הוה ו ר ב י מגיע לכתפו, ר ב י ארוך בדורו הוה ורבי חייא מגיע לכתפו (נדה כד:). — ובסהמ"א: מעשה ב רַ בִּ י נהוראי שהלך בשבת לאושא (קטע מדברי רסע"ג, סעדיאנה לשכטר, 31). אמר רחבא אמר ר' יהודה וכו' היה מספקא ליה אי משום ר' יהודה אי משום רב יהודה, והיה מדקדק על עצמו שלא יחלף השמועות והיה שונה ר ב י (ר"ח, סוכ' מה.). וכיצד היא הסמיכה לדורות, לא שיסמכו ידיהם על ראש הזקן אלא שקורין לו ר ב י ואומרים לו הרי את סמוך (רמב"ם, סנהדרין ד ב). — ואמר הפיטן: אחי הנני שלחוני, ענם

מהגני' בכיה"ם שכטר: רְבִּי, ובכ"י שונים באים כל הנקודים המובאים למעלה (בפרקי אבות כ"י ביה"ם כונתנסי ברומא: רְבִי). הספרדים ויהודי המזרח ותימן מבטאים רִבִּי, והמסורת האשכנזית רַבִּי, וכמבטא מטשטש רֶבִּי. וכתב רשב"צ דוראן: ודע כי הקריאה הקרומה היא רבי הריש בחירק כי הוא שם התואר והיוד אינה לכנוי אלא ליחס כיוד אכזרי, ואלו היה רבי הריש בפתח היה משמעו הרב שלי כי היוד הוא לכנוי והיה פגם במעלתו וכו' (מגן אבות ב א). ור' אליהו בחור כתב בהתשבי (ערך רַב) וז"ל: ותמהתי על מה שנמצא בהרבה סדורי תפלות רבי הריש בשוא ולא יתכן בנקוד כלל כי הבית דגושה ואין דגוש אחר שוא נע וכו' אך קשה לי שאנחנו האשכנזים קוראים הברת הרי"ש בקמץ חטוף ונאמר רָבִּי על משקל חלי עזי ולעולם לא מצאתיה כן, לכן אני אומר שדינה להיות בחירק רִבִּי כי שרשו רבב, והראיה כי הפיטנים כאשר חתמו את שמם כתבו אחר הריש יוד כגון אלעזר ב ר י ב י קלירו וכו', ע"כ. ומן החדשים דנו בשאלה זו, אם יש לקרוא רַבִּי מן רַבַּי המלך או רִבִּי בפלס פִּת פִּתִּי (בה"ע תקס"ט, 131), רש"ז הענא (בסדור שערי תפלה, מט) המנקד רְבִּי, ברלינר (דה"י ליהודי רומא, 112, הערה) המעיד שיהודי רומא קוראים עד היום ר י ב י, הרכבי (הערה בשירי ר"ש הנגיד, 172), ברודי (הערה בשירי ר"ש הנגיד, 8). ועי' גם בֶּר בסדורו, עמ' 53, ועי' בהערה הבאה.]

[1]) [מלה זו, שעקרה צורה בכינוי לגוף ראשון מן רַב, הפכה לתאר כבוד, שהוסיפוה לשם הרב גם כשדברו עליו, כדגמת יצירת מלים כגון monsignore, monsieur, madame וכדו', שגם בהן הפך כנוי המדבר לחלק השם, ועי' גם רַבָּן, הערות (שלא כדעת רשב"ץ שהובאה בהערה שלפני זו).

ובכמה מקומות עדין נכר מעבר זה, כגון במקרים שהפונים הם ר ב י ם ולא יחיד, וכל אחד כאלו מדבר בשמו בלבד: אמרו לו (להלל), ר ב י, שכח ולא הביא סכין מע"ש מהו (פסחי' סו.). יצאו בני עירו (של ר' אלעזר בר' שמעון) לקראתו והיו אומרים לו שלום עליך ר ב י ר ב י מורי מורי, אמר להם (האדם שהלך אחריו) למי אתם קורין ר ב י ר ב י וכו' (תעני' כ:). ומ"ט קרו לך ר ב י (עז י"ז:).

וכתב רשב"צ דוראן (מגן אבות ב א): ומה שנהגו בדורות הללו לקרוא לכל אדם ר ב י, נפל זה המנהג מהמקומות שיש בהם קראין, כדי שלא יטעו לאמר זה האיש הוא מהקראין כי הם אינם נוהגין בשם זה וקורין למי שאינו מהן רבן, ע"כ. אך למעשה מצוי השמוש בתאר זה גם אצל הקראים המאוחרים.]

[1]) בסדור תימני עם נקוד עליון, כ"י בריט' מוז': בְּרִבִּי [וכן בספרי הספרדים והתימנים.]

[2]) [וכן נחם שמואל אל ר' יהודה הנשיא על שלא הספיק לסמכו: לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון וכתיב ביה, שמואל ירחינאה חכים יתקרי ו ר ב י לא יתקרי (ב"מ פה:–פו.).]

[3]) [כך נוסח הערוך (ערך אביי); בדפוס' ובצוק"מ הנוסח לקוי.]

[4]) [כך נוסח הערוך (שם) וכדפוס': נשתכחו, ויש שתקנו נסמכו וכדו', ואין צרך בזה.]

[5]) [השוה א. רַב, רַב ככנוי לאבא אריכא.]

ר ב י[1]), ישמעאל (הודך ה' כי אנפת, סליח' שחר' לעי"כ מחז' איטלי' ב, קה.). ואהריו תפשו ר ב י[2]) עקיבא (שם שם קו.). על ר ב י[2]) ישמעאל בן אלישע כהן גדול נתנו עינימו (אלה אזכרה, קינ' ת"ב, ספרד; מוס' יוה"כ אשכנ'). — ואמר המשורר: ועל ספר אשר נגנז בתלאבות ובשאיה, ועל משנת רְבִּי[3]) יודה[4]) ועל משנת רְבִּי[3]) חייא (ר"ם הנגיד, הצמות, ברודי 8). בפיהם גדפו הלל ושמאי והכו על לחי רַבִּי[5]) עקיבא (הוא, היכתב הזמן, בן תהלים עג, ששון, כ). — ונוהגת המלה בלשון העם, בהחלשת הוראת המלה, כתאר לכל אדם מישראל, ואמר המליץ: ר ב י יהודי, פרנסתך מה טיבה ואיך אתה ניזון (ש"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי ב, הפרדס ג, 6). — בְּרַבִּי, בריבי, ברי, בן רבי[6]) פלוני, בן ר' יהודה הנשיא, וגם תאר בלי השם הפרטי לתלמידי רבי וכדו': ר' יוסי ב ר' יהודה אומר (תוספת' שבת יג ג). מעשה באבא חלפתא שהלך אצל רבן גמליאל ב ר י ב י לטבריא (שבת קטו.). והתניא, ב ר ב י[7]) אומר וכו' (חולי יח:). תניא דבי רבי ישמעאל בר יוסי אומר משום אביו וכו', א"ר אילמלא דבריהן דברי תורה ודברי ב ר י ב י (ר' י)[8]) קבלה, אנן דברי ב ר י ב י שומעין, וכל שכן שדבריהן דברי קבלה ודברי ב ר י ב י דברי תורה (שם קלז.). — ובסהם"א: אברהם הקטן ב י ר י ב י עמרם נוחו עדן (קטע מתשובות הגאונ', סעדיאנה של שכטר, 65). שלמה ראש ישיבת גאון יעקב ב ר י ב י (בסוף מכתב

1) [מנק' רִבִּי,] ובמחזור רומני: רְבִּי.

2) [ספרד' רִבִּי, אשכנ' רַבִּי.]

3) [הרכבי בהוצאתו (עמ' כו) ובעקבותיו ברודי העירו, שהמשקל מחייב כאן את הנקוד רִבִּי או רְבִּי כדעת ר"א בחור, עי' הערה בראש הערך.]

4) בכ"י ובהוצ' הרכבי (שם) יהודה, ונוסח זה הוא בנגוד למשקל, והציע הרכבי להשמיט את השוא של יְהודה ולקרא רְבִּי־יהוּדָה; וברודי מגיה: יוּדָה.]

5) [כך מנק' בהוצ' ששון עפ"י כ"י, וכן מחיב המשקל, והרכבי בהערה בהוצאתו מתקן רִבִּי.]

6) [אולי בעקר בארמ': בר רבי.]

7) [רש"י: לא ידעינן מנו אלא אחד גדול בדורו היה ועל שם כך נקרא ב ר ב י וכו'.]

8) [רש"י: שהיה גדול בדורו, דקיימא לן ר' יוסי נמוקו עמו.]

שלמה אחי אביתר, שם, 113). — °וְרַבִּי במשמ' מלמד תינוקות: ושכרה לו אמו ר ב י ושמו אלחנן (תולדות ישו, 5). — °ובמשמ' רב של החסידים, ומ"ר רַבִּיִּים: אין לך אדם בעולם שיהא חפשי מכל דאגה וכו' כמו ה ר ב י (ספר ויכוח נגד החסידות, שלום על ישראל, ב, 47). מאמינים על ה ר ב י י ם שלהם כל הדברים שהטבע והחוש והנסיון מכחישים אותם (שם שם). ה ר ב י י ם שלכם שחיים חיי רוחה בלי שום דאגה (שם שם, 50).

°רְבִּי, רוביי, ת"ז, — מה שמהוה רֹב: וגם שוה על דרך הרוב, ויותר הרבה ר ו ב י י מן האחר (קאנון ב א ג). שמן ההכרח והראוי לתקון הלשון ויופיו להניח שרשי הפעלים והחלק ה ר ב י י מהשמות משלש שלש אותיות (דוד בן יחיא, לשון למודים ב א). וכבר ידעת שהגזורות האלה הן ר ו ב י ו ת לא כלליות (ר"י אברבנאל, מ"א ה).

רָבִיב[1]), ש"ז מ"ר רְבִיבִים, רְבִבִים — עננים לבנים הנראים ככבשות, כצמר, גשם דק, Schäfchenwolke, leiser Regen; mouton, pluie douce; fleecy cloud, gentle rain: יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דשא וְכִרְבִיבִים עלי עשב (דבר' לב ב). וימנעו רְבִבִים ומלקוש לוא היה (ירמ' ג ג).

1) באותה משמ' כבעבר' באה המלה בכתיב ר ב ב גם באוגרית', בצרוף: בל טל בל ר ב ב (עלילת אַקהת 44). והיו שפרשו מלה זו מן ב. רָבַב במשמ' ירה, גשם ה י ו ר ה כאלו בחצים (רש"י), ואחרים גזרוה מן א. רָבַב במשמ' ר ב ו י גשמים. ואולם מחז"ל (עי' לקמן) היו שהבינו ר ב י ב י ם כלשון כ ב ש י צ א ן, ובאמת נראה להבין גם שעירים וגם רביבים כשעירים וכבשים, כשמוש רביבה a) כבשה בערב' ובסור' א"י, וזאת ככנוי לענני גשם שחורים ולבנים, כצמר של עזים (שהן שחורות בא"י) ושל כבשים, והגשם היורד מהם; כי כן נקראים גם בלשונות אחרות עננים דקים ולבנים כצמר, ענני כבשים, Schäfchenwolken או כבשים, moutons, ממש, ותמונה זו המשוה את העננים לכבשי צמר מצויה גם אצל המשוררים הרומיים. ועי' בהערה שאחר זו.

ואמנם נקראו (עדרי) הצאן רביבים על פי מספרם הרב, כשם שנקראו הבקר א ל פ י ם, כעדות הכתוב: צאננו מאליפות מ ר ב ב ו ת בחצותינו (תהל' קמד יג), ועי' רָבוֹ.]

a) ربيبة

היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רְבִבִים (שם יד כב). והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יי׳ כִּרְבִיבִים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם (מיכ׳ ה ו). תלמיה רוה נחת גדודה בִּרְבִיבִים תמגגנה צמחה תברך (תהל׳ סה יא). ירד כמטר על גז כִּרְבִיבִים זרזיף ארץ (שם עב ו). — ובתו״מ: מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם ומפנקים אותם כך ד״ת וכו, (ספרי דבר׳ שו). ומה רביבים הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפשפשים אותם ומפטמים אותם, כך הוי מפטם בדברי תורה וכו׳ (שם שם). זו רוח דרומית שהיא מעלה רביבים ומגדלת עשבים (ר׳ יהודה, ב״ב כה.). —*ובמשמ׳ כבש ממש [1]: כשעירים עלי דשא, כשאדם הולך ללמוד תורה בתחילה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני סדרים או שני ספרים ואחר כך נמשכת אחריו כרביבים, לכך נאמר וכרביבים עלי עשב (ספרי דבר׳ שו). כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית שמטהרת [2] את העולם כשעיר, וכרביבים עלי עשב, זו רוח דרומית שהיא מרבבת את העולם כרביב [3] (פסיק׳ זוטר׳, כה:).— ובסהמ״א: וכל העוסק בתורה לשמה מביא טובה לעולם כרביבים הללו שיורדים בנחת (רגמ״ה, ב״ב כה.; ערוך ערך עיף). שמיה נסתרים בעבים ותלמיה מרווים ברביבים (ראב״ע, חי בן מקיץ, מהד׳ בו, 49). והעננים סוככים והגשמים נתכים רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים מלקושים ושעירים ונוזלים (שם שם). השלג יורד ועמו רביבים ורסיסים וטפי מים (יהודה הדסי, אשכל הכפר סי׳ סעד). ומדמעות הטל בלחי השושן רביב והגן מרקמת השושנים שפה יהיה לפיו סביב (ר״י חריזי, תחכ׳ ה, 55). והרץ ברחוב המאמר רכבי זמירים והרעף רביבי דבריך לרוות במטריך ארץ המשרה ולהרביץ מרבץ התפארה (שם יח, 114). וכשמוע העם ניבו התקבצו כלם סביבו לקדות להם שביבו ולהרעיף עליהם רביבו (שם יח, 178). וצופו ודבשו ויורו ומלקושו ונחלי רביבו וגחלי שביבו שכחתם ודרך אחרת לקחתם (שם כז, 238). אם בתורה אני לה עין מאירה, ואם בנביאים אחפש בה מחבואים, ואם בכתובים אני להם נטפי רביבים (שם מכויי נוקח׳, 504) ופעמים יראו בו (באויר) רביבים והרביבים הם מותר העב הניתך מים נוזלים ומפני זה מורים הרביבים על צחות האויר (ר״ש א״ת, אותות השמים, שער בענן ובמטר, כ״י פריז). העושה שלום בין שביבים ורביבים (כל בו סי׳ קמ). מראה הקשת הוא אדום מפני הניצוץ הנוטה ללובן שיעבור בעב וברביב הנוטים לשחרות (שער השמים לאבי הרלב״ג א ז). וסבת הוית הקשת הוא ניצוץ השמש המכה בעב הלח שהיה ממין הרביב הדק אחרי המטר ברוב הפעמים (בחיי עה״ת, כח, ענין הקשת). חומר הקשת הוא העב הרקיק שנשאר בו מעט רביב דק (רסב״ל דורן, מגן אבות, חלק שוקינו ג). ובהיות האיד ההוא רב הכמות יתהוו ממנו מים גסים הנקראים רביבים ואם מעט הכמות יתהוו ממנו הרסיסים (ר״מ בן חביב, פרוש בחיב׳ עולם ו ב). בשמחה ובטוב לבב אקבלנה כטל רביבי רסיסי וזרזיפי (הוא, דרכי נעם, ג.). אשר חנן למין האנושי לשון למודים למלאת ענינים חמודים ביד השכל צמודים והיו לאחדים ללקוט רביביו ושביביו וללמוד ניביו ונתיביו (יעקב בן חיים, הקדמה למקראות גדולות, הוצ׳ גינצבורג, 36). ויהיה ממנו רביב דק קדם היותו טפות גדולות (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לג, כ״י בריט׳ מוז׳). הרחיב מטר ארץ ורביב לכל מטה דרים (טוביה כץ, מעשה טוביה, הקד׳, 27). — ואמר הפיטן: צבאות רביבים הםרביבים מים צומחים בערבים על יבלי מים (ר״א קליר, אקסטה, תפלת גשם). לחדש הזה יהיה שעיר ורביב, ובו אושיע עמי מסביב, ואתם צוו את עם חביב, שמור את חדש האביב (קטע מפיוט מזמן הגאו׳, סעדיאנה שכטר, 143). ילדות טל לאב המון ניתן בקיץ רביבי טל, רביבי טל להקיץ שובע ברכות טל (פינחס הכהן, תפלת טל, ידיעות מכון שוקן ה, רכט).

1) [עי׳ בהערה הקודמת.]

2) [צ״ל שמסערת, כנסחת הבבלי (ב״ב כה.), ובמקומה בספרי שמשחיר, ועי׳ בהערה הבאה.]

3) [רק נסחה זו היא הנכונה; ואך מתוך השפעת הדרשה האחרת שבספרי „מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם״ וכו׳ נולדה הגרסה המובאת ע״י מאיר אי״ש בהערתו (ספרי דברי שו): זו רוח דרומית המאדנת את הרקיע, ורק שבוש שנולד מכאן היא הנסחה המארגת, שמארגת, שבדפוסי הספרי. וטעות בידי המלונים, שראו עפ״י זה מלה רביב אחרת במשמ׳ אריג וכדו׳.]

שכם חול לרהבים טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבים (אמתי, אביאסף, יול' שנת אתה"ם). אשיר עין ראתה קיר היכל החביב וכו' והכהן קורא בלקת יזל כרביב (רסנ"ג, אסרי עין כאהל, מוס' יוה"כ, ספרד'). מה יקרו כרובים כבני אלהים חשובים אל כסאו קרובים ובאצבעותיו כתובים מולידים שביבים פעם ופעם רביבים (ראב"ע, פעמם על סמאלם, איגר 59). חדש אשר רביבים בו מריקים חשרת מים למלאות ריקים (הכה זה, מוס' שבת שקלים). — ואמר המשורר: רביבי דמעך היו רסיסים והיו הבקעות כרכסים (רשב"ג, רביבי, שירי שלמה, דוקס, כה). יבשו עצמינו ומי יתן רביב חברה יהי נוזל להפריחנו (רמב"ע, בין הפרקים, ברודי, עו). נוזלים לחסד חרבו כי כל רביביו נמנעו מנוע (הוא, עיני פלגים, דוקס ,99; ברודי, קסד). בה יהלך תחת צללים על סביב גנה לבכות הָרְבִיב[1]) שחקת, תשמח ודמעת עב בפניה רסים כזרק בדולח מענק זורקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה, דיואן א, 82). תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים כמן, עת טרסים ליל כנפיה מנערת (הוא, עין כדינה, שם שם, 137). אקוה לסתו כי הוא יכלם בקר רוח שלגים או רביבים (ראב"ע, למי אנוס, כהנא א, 21). תזיל (כנסת ישראל) כרביב דמעותיה על בניה הלכו גולה (ר"י נגיארה, יה לי קרא, פזמונים, פרידלנדר). ושלח צרי גלעדי נזבדי ממחמד רְבִיב (ר"ש שבזי, קהלם יקול, שירי תימן, 213). — ואמר המליץ: הגשם הזה נראה לרוב בבוקר אחרי ערפל, הטפות שלו הנה קטנות מאוד והוא הנקרא רביבים (יאוועל, למודי הטבע, מז.).

א. רָבִיד, ש"ז סמי' רְבִד, — ענק, שרשרת הצואר[2]) : Halskette; chaine au cou; chain for the neck: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רְבִד הזהב על צוארו (ברא' מא מב). ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך וְרָבִיד על גרונך (יחזק' יו יא).—ובספה"א: ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים וכו' לקשור ספניני מליחם לצוארי הנגידים רבידים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד', 6). אין לי כי אם בת אחת ושדכתיה וכו' ואתמול הבאתי הנער המשודך ואביו לביתי וכו' והראיתי להם מהר לבושיה ובגדיה, מעיליה ורדידיה, נזמיה וצמידיה, ענקיה ורבידיה (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 45). והוא (ריש גלותא) רוכב על סוס וכו' ומצנפת גדולה על ראשו ועל המצנפת סודר לבן ועל הסודר רביד (יוסף סמברי, לקוטים, ניבויאר, 415). — ואמר הפיטן: זקוקה שבעתים לגרגרת רבידים יעלת חן ללוקחה זבודים (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 55). דודאים מדודיה ביום נתנו ריח, לך תצפון ברבידיה מגד אור זורח (ר"י הלוי, סור אם קרעה, דיואן ב, 30). — ואמר המשורר: ועל מה זה תאחר מן ידידך כתביך בטורים כרבידים (ר"ש הנגיד, הכימים בחרסם, בן תהלים ו, ששון, ד). ולא אחפוץ במרבדים ואולם ידידות החברים הם רבידי (שם כא, יח). איך תאמרו לי עדיך הורד ופשוט רבידה מגרוניה (רשב"ג, נפש אשר, דוקס, 11). שוכן בצר בטחה באל נותן רביד במקום חוח (רמב"ע, תרשים ע, 80). ולו שמש תשו נזר לראשי וסהר יהיה משהרני ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (הוא, הקילוסי, שעה"ש 71). רביד חן נתתה מסיים חתמתה בפה החלצתה כגשם נדבות (ראב"ע, אלולה, איגר 13). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהללם צנפו, איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, שעה"ש 164). ימי הוד ואריכות, לשר ישר וזכות בצואר המלכות נתנו אל רביד (ר"י חריזי, תחכ' א, 22), שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקד', דודזון, 2). אם הוללים או אוילים גזלו רביד מהללי לא יוכלו הסכלים לגזל כבודי ושכלי (שלמה בונפיד, הפולמוס ד, קבץ על יד יד, לג).

ב. *רָבִיד, ש"ז, מ"ר רבידים, רבידין, — כמו רֹבֶד, רצפה: החורש על גבי הקבר וכן החורש על גבי הארון אפילו משוקעין ברבידין[1]) ובאבנים

---

1) [מנק' רְבִיב, לצרך המשקל.]

2) [אולי ביותר דיוק ענק של טבלאות מתכת רבודות זו על זו וחרוזות כדרך ענקי מטבעות היום; ואמנם מטבעות ממש לא היו בתקופה קדומה זו.]

---

1) [כך בדפוס; צוק"מ: ברובדים.]

זכו' הרי זה עושה בית הפרס (תוספת' אהלי' יז ח). בית הפרס שריצפו ברבידים ובאבנים שאין יכול להסיטן טהור (שם שם ח).

א. *רְבִיָּה או רִבְיָה [1], ש"נ, — תכונת הדבר ההולך וְרָבֶה: ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה, ובנות יולדו להם, רבי יוחנן אמר רביה באה לעולם (ב"ב עז:). כי ברך אברכך, ברכה לאב, ברכה לבן, והרבה ארבה, רביה לאב רביה לבן (ר' שמא בר חנינא, מד"ר במד' ז). — ובפרט בצרוף פריה ורביה, במשמ' התרבות האדם, ובהשאלה כלשון יפה במשמ' הזדווגות איש ואשה לשם פריה ורביה: לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (יבמ' ו ו). לא נענש יהושע אלא בשביל שביטל את ישראל מפריה ורביה (ר' אבא בר פפא, ערוב' סג:) אין נושאין נשים במועד וכו' מפני ביטול פריה ורביה (מו"ק ח:). היו לו בנים ומתו ר"ה אמר קיים פריה ורביה (יבמ' סב.). אם כרך תברכני, בפריה ורביה, והרבית את גבולי, בבנים ובבנות (ר' יהודה הנשיא, תמורה טז:). ועי' פִּרְיָה. — ובסהמ"א: ורבינו מאיר אוסר לטבול בנהרות דהא קי"ל כשמואל [באידך דחייש לרביית נוטפים] (מרדכי שבת שנז). והרביה ההיא היתה סבה לעבוד בהם (בבני ישראל) בפרך ובכל עבודה קשה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ויגש, לג:). — *ובמשמ' גְּדִילָה: ובתים הבנויים במדברות ובארצות הנשמות הואיל והם מקום גדודי חיה, אפילו נכנסה שם חיה וטרפה אינה משולחת וכו' כיון שהוא במקום רביתה (הלבוש או"ח תקטו ז).

ב. *רְבִיָּה, ש"נ, — מעשה רֹבֶה קשת, ירית הקשת: וימררהו ורבו וכו' נעשו לו אחיו אנשי ריב וכו' ואף אם לשון רביית חצים הוא, כך היה לו להנקד (רס"י, ברא' מט כג).

*רֹבִיָּה [2], ש"נ, — כמו א. רִבָּה, נערה, עלמה: מעשה ברוביה אחת שנשבית היא ועשר שפחותיה, נטלה יוני אחד והיה מגדלה בתוך ביתו ובא בעל החלום ואמר לו הוציא רוביה זו מתוך ביתך, אמרה לו אשתו אל תוציאה, שוב בא בעל החלום ואמר לו הוציא הרוביה מתוך ביתך וכו' (מדרש תהלים, דברים לג ל, הופמן, 199).

*רִבְיוֹן, ש"ז, — כמו א. רְבִיָּה, רִבּוּי: מראש אמנה ירש יש נחלתו, ברביוני צאצאיו חתבו קדוש מעלתו (מאיר ברבי יצחק, אור ישראל, יוצ' שבת א אחר פסח). פריצת גזרים צגו כחומות, קפאו בלב ים רביוני [1] תהמות (ר' עזריה מן האדומים, ומען להם מרים, יוצ' ז פסח, מחז' איטלי' א, קב:). ומכלל הדגשות יצאו וכו' אלה מהמה הנה וכו' הנה יש לתת טעם כי אף בלא אות אחרונה תשאר המלה נכונה, כמו אל, הם, הן, ועל כן לא יבטל הדגש ברביונם ממשפטם הראשון (יעקב בן חיים, דרכי הניקוד והנגינות, ולדבר על הדגש). —

*רְבִיּוּת, ש"נ, — כמו ב. רְבִיָּה, יריה בקשת: ולפי שאומנות רביות קשת נשארה לישמעאלים בירושה מישמעאל אביהם שהיה רובה קשת (יצחק בן אברהם הקראי, חזוק אמונה א לז).

*רְבִיךְ [2], ש"ז, — סלת מרבכת: מפני שהיה משה אוהב את אהרן אחיו אמר אל יאכל סלת לבדה אלא יאכל סלת ובשר, כאדם שאומר לחברו הילך רביך הילך בשר, הילך רביך הילך בשר (מגילת תענית פרק ח).

א. *רְבִיכָה, ש"נ, — תבשיל עשוי קמח, מים ושמן, דיסה: יכול יצא ידי חובתו ברביכה, ת"ל ושמרתם את המצות, מצה שצריכה שימור, יצאת זו שאינה צריכה שימור (ירוש' פסח' ג ד). התיב ר' חגיי קומי רבי יוסי, והא תניא שליש לרביכה שליש לחלות שלש לרקיקים שילשן שליש לרביכה שליש לחלות שליש לרקיקים, אמר ליה, מיגרע מן

---

1) שתי צורות אלו נכונות הן, עי' פִּרְיָה, הערה, ובירוש' מן הגני' (מו"ק א ז, סרידי הירושלמי, 193): ריוויה.]

2) [עי' ב. רִבָּה, א. רִבָּה, הערות.]

1) [כנראה ע"פ הצירוף תהום רבה].

2) [כך צ"ל במק' רכיך שבנדפס ובכ"י אצל ניבויאר. השוה: וסלת מרבכת (ויקר' ז יב ומעין זה שם ו יד), ת"א: וסולתא רביכא.]

הרביכה ומוסיף על החלות ועל הרקיקין (פס' ספ:ספ' יא ו). יכול יהא חצי לוג זה מתחלק לשלשת מינין לחלות ולרקיקין ולרביכה, כשהוא אומר בשמן ברביכה[1]) שאין ת"ל רובה שמן לרביכה, הא כיצד, מביא חצי לוג שמן וחוציהו חציו לחלות ולרקיקין וחציו לרביכה (מנח' פט.). למימרא דחביתין הוו קדימי וכו' א"ר יהודה להחם חמין לרביכה[2]) (תמי' כח:).—ומ"ר *רביכין: ועל מלאכת מע־כת וסלת המנחה שתהיה מנופה לפי מה שראוי והרקיקין והרביכין והחבתין (כלב"ג, דהי"א כג, אולה"מ ג).

ב. *רְבִיכָה, עי' רְבוּכָה.

א. *רְבִיעַ, ש"ז, — חלק רביעי בדבר, רֶבַע, Viertel; quarter; quart : המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אמר ר' יהודה, אימתי, בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע (פאה ה ה). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע (גיט' ה ו). שור שנגח את הפרה וכו' משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב"ק ה א). שנים אוחזין בטלית וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי, האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות משלושה חלקים והאומר חציה שלי ישבע שאין לו בה פחות מרביע, זה נוטל שלושה חלקים וזה נוטל רביע (ב"מ א א). קורה וכו' בזמן שהיא עגולה הקיפה שלשה טפחים, בזמן שהיא מרובעת ארבעה, שהמרובע יתר על העגול רביע (חהל' יג ז). מצות עץ ארז ארכו אמה ועביו כרביע (נגע' יד ו). אלפים אמה תחום ערי לויה, צא מהן אלף אמה, נמצא מגרש רביע והשאר שדות וכרמים (תוספת' סוט' ה יג). כמה הוא שיעורן של כוסות, ר' מנא אמר טיטרטון ורביע (ירוש' פסח' י א). נותן לבעלים רביע, אמר רב רביע בקרקע או רביע במעות, ושמואל אמר רביע בקרקע שהן שליש במעות (גיט' נח:). יחיד שפיטם להצאין חייב דברי רבן שמעון בן גמליאל שאמר משום הסגן אבל שליש ורביע לא שמעתי (כרית' ו:). — ובסהמ"א: שומי התקופות כך הם, צ"א יום וז' שעות ומחצה שהן רביע של שס"ה ורביע (רס"י, עירוב' כו. ד"ה ואין בין תקופה). המתינו לי רביע שעה (סיד"א, מעגל טוב, 8). — *ובמשמ' רביע העגול: והנה נחלק זה העגול לארבעה חלקים שוים וכו' וזה הרביעי נחלק לתשעים חלקים יקראו מעלות ובזה הרביע יקחו גובה מעלות השמש (כלב"ע, כל נחשת א).

1) [ברגמ"ה וב־ש"י: רבוכה, עי' רָבַךְ.]

2) [ערוך: לרבוכה.]

ב. *רְבִיעַ, ש"ז, — כלי נגון[1]): ותיק נבלון, ותיק כנורות וכו' והמרכוף של זמר, ורביעין[2]) של אלית[3]) (כלים טז ז).

ג. *רְבִיעַ, — מלה מספקה: בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים ננסין ורביעין[4]) של ארז על גביהן (תמיד ג ה).

ד. *רְבִיעַ, ש"ז, — טעם מטעמי המקרא[5]), שצורתו בנקוד הטברני נקודה מעל לאות: ויי, ד'

1) [מלה זו שאולה מארמי' וכן בא בת"י (ש"ב ו ה) וברביעין ובצלצלין ובסור' וברביעא ובצלצלא במקים ובמנענעים ובצלצלים. אך בסור רביעא הוא גם תרגומו של מחול, מ"ר מחולות (שהוא חליל, ולא רקוד) ושל חליל, ובא גם עם הפעל רבע, כגון: והעם מחללים בחללים (מ"א א מ): ועמא רבעין ברביעא, ועל כן קשה לקבע את מקור המלה.]

2) [כן גרסת הגאונים (עי' אפשטין, פרוש הגאונים, עמוד 48) והערוך, וכן במדב"מ, וכך נכון עפ"י הארמי' והסור', ולא ורביעית כנוסח המשניות. ועי' בהערה לערך הבא.]

3) [כלומר של מקוננת. השוה: אפילו עני שבישראל לא יפחות מב' חלילים ומקוננת (כתוב' ד ז). וחלילים וכו' למת (ב"מ ו א). אין מוליכין חלילין לבית האבל (ירוש' מו"ק י יט).]

4) [כך דנוסחה בכמה דפוסים ובמדב"מ, וביתר המקורות: ורביעית, אך צורת מ"ר דרושה לפי הענין. ונראה שצ"ל ורבועין, כלו' לוחות מרבעים. ועל כל פנים אין ענין למלה זו ולב. רְבִיעַ. ועי' רִבּוּעַ, הערה.]

5) [אלה דברי ש. פינסקר (מבוא הנקוד האשורי, עמ' 22): הרביע צורתו ח אשורית, וע"ש צורתו המרובעת נקרא רביע, ע"כ, ובעין זה מדקדקים אחרים. ויש גוזרים את השם מן רבע בטעמי רבץ. השוה למשל מקנה א־רם, שער בטעמי המקרא: נקרא כן יען הוא רוכב ורובע

בטעם רביע ר"פ (מסורה ברא' יט כד). עשירי הוא רביע, לטעמים יופיע, ובהם יפגיע (דקדוקי הטעמים לבן אשר, 18). ומיני העלוי ששה והם זרקא ולגרמיה ורביע ותביר וטפחא וסליק (ר"י חיוג', שלשה ספרי דקדוק, נוט, 128). אם תאמר שני מינין צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא וכו' ואם מין אחד הוא צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע (רס"י, חגי' ו:, ד"ה לפסוקי טעמים). והוא נקודה אחת למעלה נקודה ויוצאה בנחת וברעדה (הורית הקורא, דרנבורג, 72). טעם רביע, לעולם קודם לרביע שופר מעמד וכו' ולא יהיה לעולם שתי שופרות ואחריהם רביע, ואם יהיה הראשון יהיה פסק לגרמיה וכו' (רד"ק, עט סופר, שער הטעמים, ל.). ויש פשט ואחריו רביע כמו הן גביר שמתיו לך (שם, לא:). דשא, במקצת ספרים בזקף קטן וכו' אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביע (מנחת שי, בראשית א יא). עבדים, בלא רביע (ר"מ לונזאנו, אור תורה, שמות כ ב). — ובספרי אמ"ת יש שני מיני רביע, האחד רביע גדול והשני רביע מֻגְרָשׁ. — ועי' ב. רְבִיעִי.

א. *רְבִיעָה[1], ש"נ, — מעשה הרובע, השוכב עם בהמה ועוף: אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עכו"ם מפני שחשודין על הרביעה (ע"ז ג א). אמר מר, נוגח משלם את הכופר, רובע אינו משלם את הכופר, ה"ד, אילימא דרבעה וקטלה מה לי קטלא בקרנא מה לי קטלה ברביעה (ב"ק מ:). אני ראיתי ערבי אחד שלקח ירך מן השוק והקק בה כדי רביעה, רבעה צלאה ואכלה (ר' ירמיה מדפתי, ע"ז כב:). — ובסהמ"א: גר תושב, שקיבל שבע מצות בני נח והרי רביעה בכלל (רש"י שם כד:).[2] — ובמשמ' שכבת זרע בכלל, ומ"ר רביעיות: וספפר את רובע ישראל, מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעיותיהם[1]) של ישראל, מתי תבא טיפה שהצדיק נוצר הימנה (ר' אבהו, נדה לא:). וספפר את רובע ישראל, הרביעיות שלהן, מי יכול למנות אוכלוסין שיצאו מאותן שהיו חוטפות ומחבבות את המצות וכו' (מד"ר במד' כ).

ב. *רְבִיעָה[2], ש"נ, — עונת ירידת גשמים: מאימתי כל אדם מותרין בלקט וכו' ובזיתים משתרד רביעה שניה, א"ר יהודה והלא יש שאינן מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (פאה ח א). כמה יהא חורש, כתלמי הרביעה (כלא' ב ג). המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק, והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, ר' עקיבא אומר, בכולן עד שתרד רביעה שניה, כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים, עד שתרד רביעה שניה, המודר הנאה מחבירו עד הגשמים, עד שתרד רביעה שניה, עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות, עד שתרד רביעה שניה, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית, משתרד רביעה שניה (שביעי' ט ו–ז). סדר תעניות אלו האמור ברביעה ראשונה (תענ' ג א). עד הגשמים, עד שיהיו גשמים, עד שתרד רביעה שניה, רשב"ג אומר, עד שיגיע זמנה של רביעה (נדר' ח ה). אומר אדם לחברו נכש עמי ואנכש עמך, עדור עמי ואעדור עמך, אבל לא יאמר לו נכש עמי ואעדור עמך, עדור עמי ואנכש עמך, כל ימי גריד אחד, כל ימי רביעה אחד, לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב"מ ה י). אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גם כתלמי הרביעה (תוספתי כלא' א יז). אילו הן מדבריות,

על התיבה כי הוא נקודה מושכת עליה וכו' ויש אנשים שאמרו שהוא נגזר מארבע והענין בלתי מסכים לדבורם זה, ע"כ. ועל כל פנים שאול השם מארמית, ואפשר שעקר משמ' השם הזה לקוח מנגון הטעם הזה, וקרוב אל ב. רְבִיעַ במשמ' הָלִיל.]

1) [עי' ב. רֶבַע, הערות.]

2) [ועי' גם רְבִיצָה, הערה.]

1) [במ' והזהיר תזריע, סא: רבעיותיהן, וכן בילק"ש במד' כג.]

2) [כיוצא אף מן המקומות המובאים כאן, ראו חכמי התלמוד במלה זו אך שמוש מיחד של א. רביעה, מן רבע במשמ' רבץ ושכב; אך לפי זה צריכה היתה להיות צורת המלה בערב' משרש רבצ', בעוד שלמעשה היא באה אף בלשון זו בצורה רביע a) במשמ' גשם האביב, עונת האביב.]

a) ربيع

היוצאות בפסח והנכנסית ב ר ב י ע ה (סס יו"ט ד יא). עד מתי שואלין, עד שתגיע זמנה של ר ב י ע ה (סס תעני' א ב). איזהו זמנה של ר ב י ע ה, ר' מאיר אומר בכירה בשלשה, בינונית בשבעה, אפילה בשבעה עשר וכו' (סס סס ג). איזהו ר ב י ע ה שנייה, משתגיע זמנה של ר ב י ע ה, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים כדי שתרד ר ב י ע ה שנייה, ר' יוסי אומר, כל שתלוי ב ר ב י ע ה משתרד ר ב י ע ה שנייה, כל שאין תלוי ב ר ב י ע' משתגיע זמנה של ר ב י ע', רבן שמעון בן גמליאל אומר, גשמים שירדו שבעת ימים זה אחר זה ולא פסקו יש בהן כדי ר ב י ע ה שנייה, כמה ירדו גשמים ויהא בהן כדי ר ב י ע ה שנייה, מלא הכלי של שלשה טפחים, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר ראשונה טפח ושניית טפחיים ו ר ב י ע ה שלשה טפחים וכו' ולמה נקרא שמה ר ב י ע ה שרובעת את הארץ (סס סס ד). בחדש השני בי"ז לחודש, זה מרחשון שהוא שני לתשרי שבו נברא העולם ובו כימה עולה והיא היתה זמנה של ר ב י ע ה, חכמים כדברי ר' אליעזר למבול (סדר עולם רבה ד, רטנר, י.). וכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך, ר' חייא בשם רבי יוחנן, בתחילה כדי ר ב י ע ה ובסוף כדי שיודחו פני הקרמיד (ירוש' ברכ' ט ג). אילו דברים שעושין לאבל בימי אבלו, דורכין את עבטו וכו' וזורעין את נירו פשתן ב ר ב י ע ה (ר' יודה, סס מו"ק ג א). שמעתי שכל הזורע ב ר ב י ע ה ראשונה ברד מלקה אותו וכו' (ברכ' יח:). איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות, הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן ר ב י ע ה היתה וירדו גשמים וצמחו (רבי אליעזר, ר"ה יא.). עשרה תנאין התנה יהושע, שיהו מרעין בחורשין וכו' ומהלכים בשבילי הרשות עד שתרד ר ב י ע ה שניה (ב"ק פ:–פא.). מעשה שתפסו דג אחד בעכו עד שלא ירדה ה ר ב י ע ה והיו שמין אותו ג' מאות ליטרין ולא מצאו בו אלא ב' מאות, אמר להן זקן אחד אלו ירדה ה ר ב י ע ה היו מוציאין בו יותר, משירדה הרביעה תפשו דג אחד והיו שמין אותו ב' מאות ליטרין ומצאו בו ש' (מד"ר דברי ז).— ובסהס"א: יורה היא ר ב י ע ה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים, ומלקוש, ר ב י ע ה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה (רס"י, דברי יא יד). — ואמר המשורר: הנה ימי הקר כבר עברו, וימי ר ב י ע ה[1]) הסתיו קברו (ר"ס הנגיד, הכס ימי, סעה"ס 32).

א. **רְבִיעִי**, רְבִעִי, מ"ר רְבִעִים, נק' רְבִיעִית, רְבִיעִת, רְבִיעִית, — שם מספר סדורי מן אַרְבָּעָה, vierter; quatrième; fourth: ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי (ברא' א יט). ושם הנהר השלישי חדקל וכו' והנהר הרביעי הוא פרת (סס ב יד). ודור רביעי ישובו הנה (סס יה יו). והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה (שמות כח כ). ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הלולים ליי' (ויקר' יט כד). ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור (במד' ז ל). לישׂשכר יצא הגורל הרביעי (יהוש' יט יז). ויהי ביום הרביעי וישכימו בבקר ויקם ללכת (שפט' יט ה). ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון וכו' ומשנהו כלאב וכו' והשלשי אבשלום וכו' והרביעי אדניה בן חגית (ש"ב ג ב–ד). ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית וכו' ויבן הבית ליי' (מ"א ו א). בשנה הרביעית יסד בית יי' בירח זו (סס סס לז). הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ' כה א). בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר (סס לט ב). אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (סס מו ב). הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל בשנת הרבעית למלכו (סס נא נט). וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר (יחזק' י יד). ונבא ירושלם ונשב שם ימים שלשה וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב והכלים בבית אלהינו (עזרא ח לג). ואישי הוליד את בכרו את אליאב ואבינדב השני ושמעא השלישי נתנאל הרביעי וכו' (דהי"א ב יג–יד). הרביעי לחדש הרביעי עשהאל אחי יואב (סס כז ז). — והרביעי, במשמ' החדש הרביעי בשנה, תמוז: ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש ואני בתוך הגולה על נהר כבר (יחזק' א א). צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי

---

[1]) [עי' גם רְבָעָה, הערה.]

יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכר' ח יט). — ובני רְבִיעִים, בני רִבֵּעִים, בני הדור הרביעי, בני נכדים: ויאמר יי' אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו' בני רְבִעִים ישבו לך על כסא ישראל (מ"ב י ל). הוא דבר יי' אשר דבר אל יהוא לאמר בני רְבִיעִים ישבו לך על כסא ישראל (שם יח יב). ועי' רְבִיעִית. — ובתו"מ: מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל וכו' (פסחי' י ז). אם אומר אתה רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבָעי בן ארבע שנים (בן עזאי, פרק א א). —*ויום רְבִיעִי, ובקצור רְבִיעִי, במשמ' היום הרביעי בשבוע: ביום הראשון בראשית ויהי רקיע, בשני יהי רקיע ויקוו המים וכו' ברביעי יהי מאורות וישרצו המים (תעני' ד ג). חל להיות יום ארבעה עשר וכו' בשלישי או ברביעי, כפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי' א ב). בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי (כתוב' א א). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש, ביום הראשון היו אומרים וכו' בשני היו אומרים וכו' ברביעי היו אומרים וכו' (תמיד ז ד). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה, בשני אין בו טומאה, בשלישי יש בו טומאה, ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה (כלים יז יד).— *ורביעי לטומאה: הרביעי בקודש פסול והשלישי בתרומה (חגי' ג ב). כלים הנוגעין במת ואדם בכלים וכלים באדם טמאין טומאת שבעה, הרביעי בין אדם בין כלים טמאים טומאת ערב (אהל' א ג). הראשון והשני והשלישי שבקודש טמאין ומטמאין, הרביעי פוסל ולא מטמא (טהר' ב ה).—ובסהמ"א: והם התחלות לחכמ֗ת השכליות הנודעות בדרכי המופת ונקראות האחרות תולדות לראשונות והם מושכלות שניות או שלישיות או רביעיות וכו' (כוח חן ג). בהחזירה אליו בלקוחים הרביעיים כאמור הוא אשה בבתוליה יקח (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה מג). —*ובחכמת הרפואה, שחפת רביעית, קדחת רביעית[1] השחפת הרביעית וכל מיני שגעון והפחד והרעד של איברים (ר"ש דונולו, חכמוני ח א). ואם תהיה (הקדחת) שלישית או רביעית ודומיהן יקח רפואתה ממקומה המיוחד (כרבוני, אלה חיים, בקדחת הדקה, כ"י ביהמ"ד שכטר). ויהי בעת ההיא ויפול המלך אלכסנדר בחולי ויהי חליו קדחת רביעית (יוסיפון, גינצבורג, קלו). — *ושְׁנֵים רביעיות, השנים החותכות שמספרן ארבע, ואמ' המשורר: ושנים בפיו נתן חזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, להדק טוחנות קבע ולכתוש, וניבים חברם לשבור ולנתוש, ויש מהן רביעיות נטועות, לאותיות אשר הנה מציעות (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 158).— *ובדקדוק, מלה רביעית, מלה בת ארבע אותיות השרש: ואלה קצת המלים הרביעיים, רטפש וכו' זרזיף וכו' פתגם וכו' וכאלה יש בלשון עברית מעט מזער מלים רביעיים (מנחם, מחברת ב"ת, 40). כל הפעלים שניים או שלישיים או רביעיים (ראב"ע, לחות, כט.). וטפסריך, כמו שריך והמלה רביעית בלי חבר (הנ"ל, נחום ג יז). — *ורביעי במשמ' חלק מדרגה רביעית שבמעלה, המחלקת לרגעים, שניים, שלישיים ורביעיים: וכל רהט ורהט נחלק לס' חלקים נקרא כל חלק מהם לגיון, וחכמי ישמעאל קורין לו שבר שני, וכל א' וא' מהשניים האלו נחלק לס' חלקים שלישיים, וכל שלישי ושלישי נחלק לס' רביעיים (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, פתח ג). וכל רגע מהם (נחלק) לששים רגעי רגעים או לרגעים שניים וכו', וכן השניים לשלישיים והשלישיים לרביעיים (הנ"ל, ס' העבור, 16). והיה הכל שפ"ט מעלות וששה רגעים וכ"ג שניים וג' שלישיים וכ"ד רביעיים וב' חמשיים (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג יב). י' ראשונים, מ"ה שניים, נ"ח שלישיים, מ"ז רביעיים (רלב"ג, מעשה חושב, 55). — *ובאיצטגנינות, קשת רביעית, עי' קֶשֶׁת. — *ורביעי במשמ' בן הדור הרביעי[1], ואמר הפיטן: ויתחזק בקשט בקידה לקדם קהליו, וישב ברגש ברון לרחם רביעיו, ויתחזק בשקט בשלום לשפר שתוליו (ינאי, ויתחזק, קרוב' בראש' זולאי, עג).

ב. *רְבִיעִי, ש"ז, — כמו ב. רְבִיעַ, טעם מטעמי המקרא: ומיני הידיעה פזר וזרקא, ומין העלוי אחד והוא הרביעי (ספר הנקוד לר"י חיוג,

---

1) [בערבי חֻמַּי אלרְבְּע a).]

a) حمى الربع

---

1) [על דרך בְּנֵי רְבִעִים במשמ' זו בלשון המקרא, עי' לעיל.]

שלשה ספרי דקדוק, כוע, 129). דע, כשהאתנח ראוי להיות במלה הסמוכה לס"פ, בין בפסוק קצר, בין בפסוק ארוך, אם המלה שבס"פ ארוכה ישתנה לגרש ר ב י ע י (ר׳ שלמה בעל מרכבת המשנה, תלמוד לשו, עברי, 378).

א. רְבִיעִית, רְבִיעִת, רְבִעִית, ש"נ, — כמו רֶבַע, רֹבַע, חלק רביעי, quarter ; quart ; Viertel :

ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רְבִיעִת ההין יין (שמות כט מ). ומנחתו שני עשרונים סלת בלולה בשמן ליי׳ ריח ניחח ונסכה יין רְבִיעִת ההין (ויקר׳ כג יג). והקריב המקריב קרבנו ליי׳ מנחה סלת עשרון בלול בִּרְבִיעִית ההין שמן ויין לנסך רְבִיעִית ההין (במד׳ יט ד–ה). ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישית ההין לאיל וּרְבִיעִית ההין לכבש יין (שם כח יד). כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רְבִיעִית תרימו את תרומת הקדש (יחזק׳ מח כ). ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רְבִעִית היום וּרְבִעִית מתודים ומשתחוים ליי׳ אלהיהם (נחמ׳ ט ג). [1]) הן וחצי הלג ו ר ב ע ת הלג (חרותה על קטע של כד מחפירות שושן, עי׳ המצוא הגדול, 48).—ובתו"מ: הטה את החבית ונטל הימנה ר ב י ע י ת ונשברה אינו משלם אלא ר ב י ע י ת (ב"מ ג יב). שבע מדות של לח היו במקדש, הין וחצי ההין שלישית. ההין ו ר ב י ע י ת ההין, לוג וחצי לוג ו ר ב י ע י ת לוג (מנח׳ ט ב). אלו מטמאין וכו׳ ר ב י ע י ת דם ו ר ב י ע י ת דם תבוסה ממת אחד (אהל׳ ב א–ב). ר ב י ע י ת מים בתחילה פוסלין את המקוה (מקו׳ ב ד). מי ר ב י ע י ת (נ"א מרביעית) נותנין לידים לאחד אף לשנים, מחצית לוג לשלושה או לארבעה (ידים א א). לקח הימנו לגין וחצאי לגין ר ב י ע י ו ת ושמיניות רשאי שיאמר לו תן מיד בפחות ואינו חושש משום ריבית (תוספת׳ ב"מ ו–י). שתה האדם כוס אחד שהוא ר ב י ע י ת יצא האדם מ ר ב י ע י ת דעתו (מד"ר במד׳ י). יחשב שנים משנברא העולם עד עכשיו, ויתן לכל שנה יום ורביע, ויצרף ה ר ב ע י ו ת עם הימים (בריתא דר׳ שמואל הקטן ה). — ובסהמ"א: שעור ההין י"ב לוג והן מ"ח ר ב י ע י ו ת וכו׳ ושיעור הקב ארבעת לוגין שהן ט"ז ר ב י ע י ו ת (ר"ח, פסח׳ קט:). ושאלה היתה לפני הרב האי למה נהגו ישראל הדרים במערב להשמר שלא ישתו מים בשעת התקופה והשיב כי נחוש בעלמא היא בעבור שהוא תחלת השנה או תחלת ר ב י ע ת ה לא ירצו לשתות מים שימצאו חנם (ראב"ע, אגרת השבת, קבולת קונטרסים א). ואם יהיה הירח מעשר מעלות ממזל שור וכו׳ תקח מן הרוחב השני ר ב י ע י ת ו (רמב"ם, קדה"ח יז י). שיש למאורות תועלות אחרות שהם סימנים בחלקי שעות היום בין ב ר ב י ע י ת ו בין בשלישיתו (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח א, ג:).—ואמר המשורר: קחה ראשית שמיניתו ואחר כן ר ב י ע י ת ו ואלה הם יסוד השם ותבא עד תכונתו (ראב"ע, בפי כל, חידה על שם אברהם, כהנא א, 103). — *ורביע העיר, במשמ׳ רֹבַע, שכונה שבעיר: הנבחר והנשוא פנים אשר בהם (בין הסוכנים) הוא סוכן הצרפתים אשר הוא ועמו לבדד ישכנו ב ר ב י ע י ת העיר הנקרא (פענדוק) (ר"ש בלוך, שביל עולם ב, טוניס, ו:).—*ורביעית כשם לנגון או לצרוף של קולות, quarte ; Quarte : ונכפלה הה"א (של ה"הויה") להשלים מנין ארבע אותיות להורות על הנגון דנקרא ר ב י ע י ת (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה א, כ). ואם יערכו הקולות כמו ד׳ אל ג׳ נקרא ר ב י ע י ת (קווארטא) (יחזקאל, למודי הטבע, עא.).

[1]) [במקום מאת רְבִעִית (מ"א ו לג) צ"ל, כדעת רבים: מְזוּזֹת רְבִעֹות; השוה שם ז ה; יחזק׳ מא כא.]

ב. *רְבִיעִית, ש"נ,—כמו ב. רְבִיעָה, עוֹנַת הגשמים: ונתתי גשמיכם בעתם, ב ר ב י ע י ו ת [1]). אתה אומר ב ר ב י ע י ו ת או אינו אלא בערבי שבתות [2]), אמרו אפי׳ שנים כשני אליהו וגשמים יורדים בערבי שבתות אינו אלא סימן קללה, הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם, ב ר ב י ע י ו ת וכו׳ [3]) (ספרא ויק, בחוקותי פרק א). נשווא בבי״א

[1]) [הכונה הברורה היא: ונתתי גשמיכם בעונות הגשמים ברביעה הראשונה והשניה, ולא שלא בעונתם. ואך ע"פ שבוש הספרים בגמרא (עי׳ לקמ׳) הבינו בטעות בלילי היום הרביעי שבשבוע, עד שתמה הראב"ד בפרושו, וז"ל: ויום רביעי לא ידענא מאי טעמא קרי ליה בעתו טפי מיום ראשון ושני ושלישי.]

[2]) [שאין בני אדם רגילם לצאת כהם מביתם.]

[3]) [בנוסחה מתוקנת יותר מובאים הדברים במד"ר, עי׳ לקמן.]

קשי לעניותא, בלילי שבתות ובלילי רביעית שרו מזיקין עילויה (פסח' קיא:). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה, מאי סכנה רוח רעה (ס"ר, שם קיב.). אגרת בת מחלת וכו' פגעה ברבי חנינא בן דוסא וכו' אמר לה וכו' גוזר אני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם, אמרה ליה, במטותא מינך, שבק לי רווחא פורתא, שבק לה לילי שבתות ולילי רביעיות[1] (שם, קיב:). בעתם[2], בלילי רביעיות ובלילי שבתות, שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בימי רביעית[3] ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וכו' (תענ' כג.). ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעית, אתה אומר ברביעית או אינו אלא בערבי שבתות, אמרו אפי' שנים כשני אליהו והגשמים יורדין בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה, הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעית, ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, בלילות וכו' ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, בלילי שבתות, מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזתים ועדשים כדינרי זהב וכו' (מד"ר ויקר' לה).

***רְבִיצָה**, ש"נ — שה"פ מן רָבַץ. מעשה הרובץ והכורע: וכי יגוף, בכלל נגיחה נגיפה דחייה רביצה בעיטה נשיכה (ר' ישמעאל, מכי' משפ' נזיקין יג). (כל מקום שיש רשות לנזק ולמזיק) כגון חצר השותפין והבקעה, על השן ועל הרגל פטור, על נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה[1] ועל בעיטה, מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק, כל מקום שאין רשות לא לזה ולא לזה כגון חצר שאינו של שניהם, על השן ועל הרגל משלם נזק שלם, על נגיחה ועל נגיפה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' ב"ק א ט). תולדה דקרן מאי היא, נגיפה נשיכה רביצה[2] ובעיטה (בבלי שם ב:). רביצה ובעיטה תולדה דרגל היא (שם שם). — ובפהמ"א: שנמצא הסרכא בין אזן מאזני הריאה ולבשר שבמקום רביצתה בין בשר שבין הצלעות בין בשר שבחזה (רמב"ם, שחיטה י ז). — *ובמשמ' מקום הרביצה, המנוח, ואמר הפיטן: כמו הם לבדם דגלו משכצותיה, בן בדד ישכנו ברביצותיה (ר"א קליר, כי אקח מועד, סלוק ג סכום). ושנה אין ברפידתם, ותנומה אין ברביצתם (שם שם). רביצת עולם מלא, שוכן בהיכלו, הנעשו צרה לו (מנחם בן יעקב, מעוני שמים, קינ' מ"ב). — *ופעולת המַרְבִּיץ בפוך, ואמר הפיטן: ברביצת פוך וספיר[3] חקה חזק עזרתי (אליה בר' יצחק, אמונתך, זולת שבת ר"ח). — *ורביצת מי תהום: שאין מי תהום רבין אלא ע"י רביצה (בראשית רבתי, אלבק, 249).

***רִבִּית**[4], ש"נ, — תוספת על הקרן שהלווה משלם למלוה, מַרְבִּית, נֶשֶׁךְ[5]; Zinsen, Wucher; intérêts, usure; interests, usury, ומלוה בְּרִבִּית, Wucherer; usur(i)er[6]: אלו הן הפסולין (לעדות), המשחק בקוביא ומלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית ועבדים (ר"ה א ח). שמין עגל עם

---

1) [כלו' בלילות של עונת הגשמים, שאין דרך אנשים לצאת בהם מביתם, ולא בליל יום רביעי דוקא. ובלילות, הואיל ואין שדים יוצאים אלא בחשכה, ואין לך לילות השוכים כלילות הגשמים שהשמים מכוסים בהם עננים.]

2) [אין לדון את דברי הגמרא כאן אלא בצרוף של הדרשות המתנגדות שבספרא ובמד"ר. אבל גם כאן הכונה ללילות שבימות הגשמים ולא ליום ד' בשבוע.]

3) [כך היא הגרסה הנכונה בכ"י מינכן (עי' ד"ס) והכונה הפשוטה: בימי עונת הגשמים, ואף שבוש הוא בלילי רביעית שבספרים, ע"פ לילי שבתות, ואין ליל רביעית במשמ' ליל יום רביעי בלשון ואין מקום לכך ע"פ הדקדוק.]

---

1) [כצ"ל; בצוק"מ בטעות רביעה, אך בהמשך בכל מקום רביצה אף בהוצ' צוק"מ.]

2) [רש"י: שראתה (הבהמה) כלים בדרך והלכה ורבצה עליהן כדי לשברם.]

3) [עפ"י ישע' נד יא, עי' ב. רָבַץ, הִפע'.]

4) [וכן בארמ' רביתא.]

5) [נשך מכאן ו(מ)רבית מכאן מציינים את שני הצדדים שבריבית, הנושכת מזה ומרבה לזה, ולדעת ד. ה. מילר (Semitica I, עמ' 13 וכו') בעקר בטוי זוגי הם כרגבת משא ומתן, מקח וממכר וכדו'.]

6) [ומעתו'יגלם]

אמו וסיח עם אמו ומפרין על שדהו ואינו חושש משום רבית (ב"מ ה ה). אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית, אבל מקבלין צאן ברזל מן העכו"ם ולווין מהן ומלווין אותן ברבית (שם שם ו). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים שמא יוקרו החטים ונמצאו באות לידי רבית (הלל, שם שם ט). יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת, כיצד, נתן עיניו ללות הימנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני, זו היא רבית מוקדמת, לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי, זו היא רבית מאוחרת (רבן גמליאל, שם שם י). יש רבית דברים, לא יאמר לו דע כי בא איש פלוני ממקום פלוני (ר' שמעון, שם שם). המוכר בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל כל י"ב חדש, הרי זו כמין רבית ואינה רבית (ערכ' ט ג). יש דברים שהן רבית ואינן רבית, לוקח אדם הלוואתו של חבירו בפחות ושטרותיו של חבירו בפחות, יש דברים שאינן ריבית אבל אסורין משום הערמת ריבית, כיזה צד, אמ' לו הלויני מנה ואמר לו אין לי מנה אלא טול עשרים סאה של חיטין, אף על פי שחזר ולקח הימנו עשרים וארבעה אינן ריבית אבל אסורין משום הערמת ריבית (תוספת' ב"מ ד ג). לווין בריבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ב ג). ישראל שהלוה בריבית לישראל אינו גובה לא את הקרן ולא את הריבית (ר' מאיר, שם ב"מ ה א). קשה הריבית שאף הטובה רבית, הרי שאמר ליקח ירק מן השוק אע"פ שנתן לו את מעותיו הרי זה רבית (ר' עקיבה, שם שם ה יג). קשה הריבית שאף שאילת שלום רבית, לא שאל לו שלום מימיו ועל שלווה ממנו הקדים לו שלום הרי זה רבית (ר' שמעון, שם שם). כל שיש לו מעות ואינו מלוון בריבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך (ר' שמואל בר אמי, שם שם). ע"ב ריבית קצוצה, מכאן ואילך אבק ריבית (רבא, בבלי שם סא:). ריבית קצוצה יוצאה בדיינין, אבק ריבית אינה יוצאה בדיינין (ר' אלעזר, שם שם). צד אחד בריבית (אביי, שם סג.). אוי למי שנוטל רבית (מד"ר שמות כא). ועי' קָצַץ, אָבָק, לָוָה.—ומ"ר רִבִּיּוֹת: שמלוי ריביות[1]) כופרין בעיקר (ר' יוסי, תוספת' ב"מ ו יז). שמלוי ריביות מתמוטטין והולכין מן העולם (ר' שמעון, שם שם יח).—ובספה"א: אודיעך הטרשא אשר נוהגין לעשות בברצלונה בענין זה שהיא מותרת גמורה ואין בה צד רבית כלל (סו"ת ריב"ש שם). שהוא עוסק בדרך ארץ ומתרחק מהאונאות והגזילות והרביות (רשב"ל דורן, מגן אבות ב ה). — *חנות הרִבִּית, חנותו של המלוה: ונשארו אתי משכון בדמים יקרים בחנות הרבית שהיה לי וכו, פה בעיר פיירינצי (במחזור כ"י משנת הרכ"ח, JQR, Oct. 1903, עמ' 74).

רבך

רבך[2]), ממנו *רִבּוּךְ, *רָבִיךְ, *רְבִיכָה, רָבַךְ, *רֶבֶךְ' *תְּרְבִיךְ, *תַּרְבּוּכָה.

רָבַךְ[3]), קל לא נמצא במקרא.

—הפע', בינ' מֻרְבֶּכֶת, מֻרְבֶּכֶת, — בלולה קמח ושמן ומים, חלוטה ברותחין ואפויה מקצת: על מחבת בשמן תעשה (המנחה) מֻרְבֶּכֶת תביאנה (ויקר' ו יד). והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מֻרְבֶּכֶת חלת בלולת בשמן (שם ז יב). וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולַמֻּרְבֶּכֶת ולכל משורה ומדה (דהי"א כג כט). — ובספה"א: וכיצד היא המורבכת, חולטה ברותחין ואופה אותה מעט ואחר כך קולה אותה בשמן על האלפס וכיוצא בו (רמב"ם, מעשה הקרבנות ט יט). — ואמר הפיטן: קומה להדריר אימה נפרכת, רחשה יחשב כמנחת מרבכת (ר' יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, סעה"ס 15). קיץ למזבח הם בני בי רב, קרבן העם לכפר תלמיד עם צורב, רחש מרבך זה מזה מאז לא נתקרב (אלהים אל דמי, סליח' מוס' יוה"כ).

---

1) בירוש' (ב"מ סוף פרק ה): שכל המלוה בריבית וכו'.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [בערב' רַבַּכַ a), באשור' רָבָכֻ, בלל קמח במים ושמן וכדו', כמו בעבר'.]

---

a) ربك

— קַל, בינ׳ פָעוּ׳, נק׳ *רְבוּכָה, — כמו הַפּע׳: ובמצה שלשה מינין, חלות ורקיקים ורבוכה (מנח׳ ז ח). הנזירות היתה באה שתי ידות כמצה שבתודה, חלות ורקיקים ואין בה רבוכה (שם שם ג). מנחת כהן גדול באה תמיד, באה תדיר, באה רבוכה וקריבה חצאין וכו׳ (תוספת׳ שם ז יד). תעשה מורבכת, מלמד שנעשית ברותחים כל צורכה, אין לך רבוכה בתורה אלא זו ורבוכה שבתודה שבמילואים (ספרא ויק, לו פרק ד). נותן רביעית לרבוכה ורביעית לשני מינים, מחצה לחלות ומחצה לרקיקין (שם שם פרק יח). ועי׳ א. רְבִיכָה. — ענ׳ °רָבַךְ, נמוג ונמס: אמל ורבך חמישי כהנבך [1]) (ר״א קליר, אמל, קרוב׳ פורים).

— פע׳, °רִבֵּךְ, — חלט ברותחים, ואמר הפיטן: גם כון טבחת וגדודי שובך באש עברהו השיק וריבך (רסע״ג, איכה כחוצות, סליח׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכו).

— הפע׳, °הִרְבִּיךְ, — טגן בשמן ובמים: מחבת, כל להרביך איזה דבר (ר״ד מן המפרשים, למח דוד, כח:, עבריות).

°רֶבֶךְ [2]), ש״ז, — קול רתיחה, שאון והמולה, ואמר הפיטן: ורבך גלגלים אשר אם הרשו כל גוללים לפני שיר זה לא כוללים (ר״א קליר, הוא נקרא, סלוק שבת החדש).

א. *רַבָּן [3]), ש״ז, מחנך תינוקות, אומן ופדגוג, Erzieher; pédagogue; tutor בית רבן, בית האומן, המחנך: אמר רבי שמעון בן לקיש, כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה וכו׳ אמר ליה ר׳ יוחנן, הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו וכו׳ (ברכ׳ ה.). אמר ר״ש בן לקיש לא שנו אלא ששחט ראשון לע״א וכו׳ אמר ליה רבי יוחנן, זו אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותה (חול׳ פח:). — מ״ר רַבָּנִים, רַבָּנִין [1]): ובתורתו יהגה (אברהם), אר״ש אב לא למדו ורב לא היה לו ומהיכן למד את התורה, אלה זימן לו הקב״ה שתי כליותיו כמין שני רבנים [2]) והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה (מד״ר ברא׳ סא).

ב. *רַבָּן [3]), ש״ז, — א) חכם גדול, שהעמיד תלמידים ותלמידי תלמידים: מי שיש לו תלמידים ולתלמידיו תלמידים קורין אותו רבי, נשתכחו תלמידיו קורין אותו רבן, נשתכחו אלו ואלו קורין אותו בשמו (תוספת׳ סוף עדיות, כנוסח הערוך ערך אביי) [4]). — ובסהמ״א: וסדור בפי הכל, גדול מרב רבי, וגדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי). —

---

[1]) [חמן היה אמלל ונמוג כאשר נבוך ע״י החדש החמשי, שאי אפשר להשמיד בו את ישראל, משום שכבר ארעה להם צרה אחרת בחדש זה.]

[2]) [עפ״י גרסת הערוך (ערך רבך) במד״ר איכ׳ (ככה תבכה) ושאון קולו הולך ביום מקול תרבוכות היום, ע״כ. והשוה את דברי לקח טוב (ויקר׳ ו יד): מורבכת, מלמד שהיא נעשית ברותחין שהמים הרותחין יש להם תרבוך, ע״כ.]

[3]) [אין למלה זו כל קשר ישיר, לא אל רַב ולא אל ב. רַבָּן כתאר האדון והרב הגדול, אלא הוא בעקר המְרַבָּן, המְגַדֵּל תינוקות, כדגמת מְרַבְּיָנִיתָא בסור׳, תרג׳ של אֹמֶנֶת, וכן בתרג׳ הארמי שלנו: והוה מְרַבֵּי בסק׳ ויהי אֹמן (אסת׳ ב ז). ואמנם השתמשו בסהמ״א בצורה רבנים כמ״ר מן רב ופסק התלמוד מארץ אפריקה ונשאר מעט מזער וכו׳ אבל לא נסמכו ברבנות ולא יצא טבעם בעולם, ודורם של שלשה אלה רב חננאל ורב נסים ורב שמואל הלוי הנגיד הוא הדור הראשון ברבנות וחזר כח התלמוד בספרד והיו שם ה׳ רבנים (ספר הקבלה להראב״ד, סדר החכמים וקורות העתים, ניבואור א, 73). אך אין רבנים במ״ר בתו״מ אלא מן רבן, אוֹמֵן תינוקות.]

[1]) [בספרי האזינו שו (כשעירים עלי דשא) כתוב: מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ויש בהם ירוקים ויש בהם אדומים ויש בה שחורים כך דברי תורה יש בהן רבנים יש בהן כשרים יש בהן חכמים ויש בהם צדיקים ויש בהם חסידים, ע״כ, ואולם ברור שאין כאן מקום לרבנים דוקא, אלא לפנינו ט״ס במק׳ יש בהן לבנים, ומלים אלו מקומן בשורה הקודמת: יש בהן לבנים ויש בהן שחורים. וכן הוסיף בעל הילקוט כאן מלים אלו (וכן מא״ש בהוצאתו), אלא שהשאיר בטעות גם „ויש בהן רבנים״.]

[2]) [כעין זה גם בילקוט שמעוני תהלים א: רבנין וכן בנסח אחד במדרש תהלים א יג: רבנן, ובאדר״נ לג כשני חכמים. אך בנוסח אחר במדרש תהלים א יג: כעין שני דים, וכן במד״ר בראש׳ צה ובתנחו׳ סוף ויגש כשני כדים של מים; ומכאן: חכמים.]

[3]) [עי׳ בהערה לקמן.]

[4]) [עי׳ בהערה לערך רַבִּי.]

—ב) כנוי לנשיא הסנהדרין 1), רבן גמליאל וכדומה. מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' ר ב ן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). חתן אם רצה לקרות קריאת שמע בלילה הראשון קורא, ר ב ן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול (שם ב ח). ר ב ן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ (אב' ב ב). ר ב ן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי וכו' (שם שם ח). — ובסהמ"א, גם במשמ' מלמד, בן תורה, רב, ואמר הפיטן: מערכי לב משוה כל נבון ו ר ב ן, נעלם משך העדן ונסתם בושש החרבן (אליה בר שמעיה, יי אלהי ישראל, סליח' ה עשי"ת). נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים, נבראו לקוטתם ומאליהם פרי מעונים, סדורים לקיץ שלחן לחבורת ר ב נ י ם (אליה בן מנחם, אגורה, יוצ' שבת ה אחה"פ). מזה אלה ומזה אלה בני איתני ו ר ב נ י כלם צעקו ותעל שועתם אל יי' (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סליחי תענית אסתר). —ואמר המשורר: פלוני שנאתיו וכו' שנאת השור לדרבן, שנאת עם הארץ ל ר ב ן (עמנואל, מחב' ה, 43). מה מפלוני ה ר ב ן, כולו הפך לבן (שם ו, 45). אני תלמיד אני ר ב ן, אני כובס אני לבן (שם ט, 76). ושכחת לסמך אין מתקן אשר עשה לכל מוכן מסכן והסריחים למסריחים השיבן ו ה ר ב ן בפיו יהיה לסרבן (ר' שלמה שרביט הזהב, וכוח של תאומיות, כהנא, 17). ואיש יבוש יבקש תוך ידועים והמשיב יהי מקשיב לשואלו ו ל ר ב ן ישו קרבן בשכלו (שם שם, 19).

ג. *רַבָּן, ש"ז, — יהודי המחזיק בתורת חכמי התלמוד והמסרת שבעל פה, בנגוד אל קראי: זאת האגרת ששלח רבנו מנחם הקראי לעקלס הגר אצל ר' סעדיה ה ר ב ן על אודות הלכות שחיטה (לקו"ק נספח', 55). עכשיו ככר יעשה האיש מרמה לתת מסו"ו למקצת אנשים אם משאריו ואם מזולתם וכו' או משום כי היורש קראי והמוריש ר ב ן (ר' לוי הלוי בן הר' יפת הלוי, שם, 92). ויש באלה הצומות חלוף מהן בין ה ר ב נ י ן ובין דקראין (הוא, שם שם). ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקשטו בתכשיטי החכמות האלו שלשתן וכל שכן חברנו ה ר ב נ י ם בעלי התלמוד במעוט השגחתם בהן (דונש בן תמים, פי' יצירה, עז). ואני מבקש ממך עתה שתבאר לי קצת ביאור במה שאצלך בקראים, כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מ ה ר ב נ י ם (ר"י א"ה, כוזרי ג כג). ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים, ר"ל ה ר ב נ י ם (שם שם לז). ואסדר הגדת וכוח מתוך ספריהם על החלוקה שיש בין הקראים ובין הרבנים מה שהיה המלך הכוזרי רואה בזכות הקראים וטען ה ר ב ן למלך הכוזר ואמר שלא לחלוק עם הקראים במה שהם טוענים עלינו (ר"א הקראי, גן עדן, ענין חג השבועות א, כח:). ואולם במה שעזר אב"ן עזרא ה ר ב ן אחרי משוי העכברי להתיר חלב חולים מדין תורה וכו' (שם, ענין שחיטה כ, לה.). ואפשר שיקח קראי ר ב נ י ת או ר ב ן קראית (שם, נשים ו, קמה.). ועי' רַבָּנִי.

א. *רַבָּנוּת 1), ש"נ, — שררה, נשיאות, Herrschaft; domination: אהוב את המלאכה ושנא את ה ר ב נ ו ת (שמעיה, אב' א י). שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ב ר ב נ ו ת (רב יהודה, ברכ' נה.). מפני מה מת יוסף קודם לאחיו, מפני שהנהיג עצמו ב ר ב נ ו ת (ר' חמא בר חנינא, שם שם). אוי לה ל ר ב נ ו ת שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו (רבי יוחנן, פסח' פז:). דברי חכמים כדרבונות, אל תקרי כדרבונות אלא כדרבנות 2), כשיעקב גזר שתהא ה ר ב נ ו ת לאפרים קיים הקב"ה דברו (מד"ר במד' יד). —ובסהמ"א:

1) [אף כשמושי המלה הזאת נצטרפו כנראה שתי צורות, קרובות במשמעותן: א) צורת המלה רַב עם כנוי גוף ראשון מ"ר בארמ', כדגמת רַבֵּנוּ בעברי' שהפכה למלה בפני עצמה כדגמת ר ב י, ועי' שם הערה; ב) רַבָּן בקצור של הארמ' ר ב ר ב ן, רורבן, הבאה בארמ' ובסורי כתרגום של נ ש י א ו ש ר ממש. השוה איכ' ב ט (מלכה ושריר): מלכהא ורברבנהא; ה יב (שריב): רברבנין, ובסורי בראש' כג ו (נשיא) רורבנא, ועוד.]

1) [כנראה מתבארת מלה זו בהוראתה כקצור לשון של הארמ' ר ב ר ב נ ו ת (א), ר ו ר ב נ ו ת (א), הבאה באותה משמ' בארמ' שבתו"מ ובסור'. ועי' ב. רַבָּן, הערות.]

2) [ואולי הכונה כלרבנות, ועי' בהערה שלפני זו.]

ושמואל מיפני אריוך ושבור אבל כנוי של רבנות לא (ערוך ערך אביי, דפוס ראשון). רבה, הכי קרו ליה, לשון רבנות (רש"י, פסח' מ.). על ידי שמתנשאים ברבנות הם מתים (הוא, שם פז:). ובבקשת השררה והרבנות יארעו לנו נסיונות בעולם ורעות (ר"ש א"ת, פי' המשני' לרמב"ם, אבו' א י). שהוא נבדל מכל היצורים ברבנותו ומהנמנע שישתתף אחר עמו במעלת מציאותו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב א, 54). — ואמר המשורר: שחת עמוקה נכונה לאחי שפלות ושאול פתוחה לבן אדם במסכנות, אכן לצופה בסוף טוב לב בדלות עם לכת עלי קשט מן רשעה ורבנות (ר"ש הנגיד, בן משלי א'סע, ששון, רמח). — °ובמשם, אלהות[1]): כי העיון בעצמים הפשוטים וכו' היא המנוחה הגדולה והתענוג הגדול לנפש המדברת, וכפ כת הנפש בידיעתם וכו' יהיה כחה בידיעת הרבנות כלומר האלהות (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ג לא)[2]).

ב. °רַבָּנוּת, ש"נ, —א) שיטת הרבנים, בנגוד לקראים: אמת כי קראנו היום שנים רבות ספר לקצת מחברנו הנודעים ברבנות מיוחס אל א"א ע"ה וקוראין אותו ספר יצירת ההתחלות (פי' יצירה לאבוקהל דונש בן תמים, עז). ובימיהם התחילה דעת הקראים וכו' ונתקלקלה הרבנות זמן מועט וטרחו להחזיק בתורה בשקול דעתם והקשותם (ר"י א"ת, כוזרי ג סה). וראינו בטוליטולה מבני בניהם (של הכוזרים) והודיעונו ששאריתם על דעת רבנות (יוחסין א, פיליפובסקי, 214). — ב) התקופה שאחרי הגאונים בהוראה, שחכמיה נקראו רב, ובמ"ר רבנים ופסק התלמוד מארץ אפריקה ונשאר מעט מזער וכו', אבל לא נסמכו ברבנות וכו' ודורם של שלשה אלה רב חננאל ורב נסים ורב שמואל הלוי הנגיד הוא הדור הראשון ברבנות (ספר הקבלה לראב"ד, סדר החכמים וקורות העתים לניבואר א, 73). ובן ל"ד שנה היה כשיצא טבעו בעולם ונסמך ברבנות ונשיאות (יוחסין השלם ד, פיליפובסקי, 212). ורבנן סבוראי ה' דורות וה' דורות בגאונים וג' דורות

---

[1]) [עין רַבָּנִי.]

[2]) [ועי קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, רַבָּנוּת, 20.]

ברבנות (שם שם, 214). ואעפ"י שרב יעקב בנו של ר' יצחק היה חכם גדול ונסמך ברבנות צוה הרב קודם פטירתו שר' יוסף הלוי ישב על כסאו וימלא מקומו (חמדה גנוזה, כ). — ג) מִשְׂרַת הרב, מורה ההוראה בקהלה מן הקהלות, גדולת הרב: וכרם וזקן חצי הרבנות (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ה, ידיעות מכון שוקן ה, רכ). ובימי רבינו האר"י ז"ל היה החסיד מהר"א הלוי ז"ל מופלג בדורו והוא היה כל ימיו אפוטרופוס גדול לשבת ומכריז ומזהיר את ישראל תמיד אנשים ונשים על שמירתו ובה משפטו כל ימי חייו מידי שבת בשבתו לכתת את רגליו בגודל רבנותו[1]) בשווקים וברחובות (חמדת הימים א ב, יב:). —ושטר רבנות: כהיום יום ד' ר"ח חשון תעט"ל התאספו יחד פ"ו מדינה ואייסר קהל וקבלו עליהם לאב"ד ומ"ד את הרב הגדול וכו' ושלחו לו שטר רבנות כנרשם כאן מעבר לדף (פנקס במברג כט, קובץ על יד ז, 18). שהגאון רבי מרדכי יפה הנ"ל היה אב"ד בק"ק קטנה וכו' ובאו שלוחים מק"ק פוזנא לקבלו עליהם לאב"ד ור"מ והביאו לו שטר רבנות כנהוג (ראובן ב"ר אברהם, דרך ישרה, סער התפלה, עז.).

א. °רַבָּנִי[2]), ת"ז, — שיך לאלהים רבון העולם, חכם בחכמת האלהות, göttlich, theologisch; divin(e): ובעבור זה כשכיון כל חכם גדול אלהי רבני בעל אמת ללמד דבר מזה הענין לא ידבר בו כי אם במשלים וחידות (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). שישאר ביתך מאיר באורים הרבניים והכבוד המלאכיי (פרקי ההצלחה, מיוחס לרמב"ם, בספר פאר הדור). ותהיה אז נפשך הנכבדה בלתי סרה מקניינים רבניים וסחורות מלאכיות (שם שם, לד.). מאמר רבני, הכונה האלהית הרבנית (ר"מ נרבוני, הקד' לפיי מו"נ). החכמה הרבנית (כלל קצר מכל הרשום בכתב לר' יהודה ן' בולאט). על האופן הנזכר מהשוטטות הרבנית (חי בן מקיץ, 4), החכמה אשר היא רוח

---

[1]) [בכבודו ובעצמו.]

[2]) [המלה בצורה זו שאולה היא מן הערבי רַבָּאנִי a), וכך בותב ש. מימון: וענין רבאני בערבי החכם היודע חכמת האלקות (מורה המורה, 148).]

a) ربّاني

החיים ומשך השכל ה ר ב נ י העליוני (מוקרי הפילוסופים א י). כי לא יחס שום חכם ר ב נ י לבוראנו דבר אין תכלית לו (יוסף ש"ט, כבוד אלהים, כג.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם ה ר ב נ י (עמנואל, מחברת א, 10). איה עטרת הפרישות ה ר ב נ י ואיה זמרת הישות העליוני (הוא, מחברת ג, 26). ולזה היתה ההשגחה ה ר ב נ י ת והחכמה האלהית להיות מלכי האדמה רבים (קלונימוס, בעלי חיים ג יג). ויקם אז החכם המליץ וכו' ה ר ב נ י באמונה, האלקי בחסידות וידיעה (שם ה יב). הם אשר נגלו להם תעלומות חכמה במדע נבואיי ר ב נ י (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ו א). לזה היו שמחים שמחה גדולה עליונה ר ב נ י ת (ביבאגו, דרך אמונה ב ד, ב.). שזה אי אפשר מבלי סבה ראשונה ואדון משגיח ואלוה פועל ורוצה ואוהב פעולות האדם לעבוד עבודה אלהית ר ב נ י ת (שם ג א, עו:). אבל ביסוד ניכר רישום הבורא ה ר ב נ י והנועם האמת (אלחנן בן אברהם, יסוד עולם ב א). כי הוא נועם וזוהר גמור במין ר ב נ י (שם, 25).

ב. *רַבָּנִי[1]), ת"ז, — כמו ב. רַבָּן, המחזיק בתורה שבע"פ: ואני מבקש ממך שתבאר לי קצת במה שאצלך בקראים, כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מ ה ר ב נ י ם (ר"י ה"ל, כוזרי ג כב). אני מודה ל ר ב נ י שמקבץ אלה שני הפנים ביתרונו על הקראים (שם ג כ).

*רַבָּנִית, ש"נ, — אשת הרב המורה הוראה בקהלה: ואמ"ה הוליד מאמי ה ר ב נ י ת ז"ל בק"ק אלטונה חמשה בנים (ר"י עמדין, מגלת ספר, 10). ובאין למקום ש ה ר ב נ י ת אשת האב ב"ד, ו ה ר ב נ י ת מניחה ידה על ראש כל בחור ומברכו (אברהם אפשטין, Die Wormser Minhagbücher ,28). ה ר ב נ י ת המשכלת מרת דינה (מלבת הרבנית פרלן משנת ד תקג, נפשת הצדיקים, 39). ה ר ב נ י ת בלימלן אשת הגאון מוהר"ר אליה נפטרת וכו' יום ב' ו' אב ש"ץ (לקוטי פנקס ההקדש של ק"ק וירמיישא, 11). נועם מכתבו הגיעני בזמנו באותה שעה שהיתה זוגתי ה ר ב נ י ת זצ"ל גוססת (חתם סופר יו"ד קנג). ושלום ה ר ב נ י ת כבודה בת מלכים ביתו זו אם הבנים היקרים ונחמדים (אהלת יעבץ א לג, כז.). ר ב נ י ת, גדול המורים הרשב"ץ בח"ג סי' ע"ח הביא משם ר ב נ י ת אחת תירוץ לקושית התוספות, ומהר"ר יוזפא בנו של הגאון סמ"ע בהקדמתו לפרישה מביא שני דינים שחידשה ה ר ב נ י ת אמו, ובס' זרע ברך ח"ג כתב דשאלה לו ה ר ב נ י ת פירוש מאמר רז"ל, והרב זכרון יוסף בדרושים הביא פשטים ופיר"ש מן האשה ה ר ב נ י ת ע"ש (חיד"א, מערכת גדולים, רבנית, 112).

[1]) [במ"ר ר ב נ י ם קשה להבחין, אם כונת הכותב לצורת מ"ר מן רַבָּן או מן רַבָּנִי (כדעת קלקצין).]

א. רבע[1]), ממנו אַרְבַּע, אַרְבָּעִים, אַרְבַּעְתַּיִם, מְרֻבָּע, רָבוּעַ, א. *רִבּוּעַ, א. *רְבִיעַ, ואולי ד. *רְבִיעַ, א. רְבִיעִי, אולי ב. *רְבִיעִי, רְבִיעִית, א. רֶבַע, א. רֹבַע, רִבֵּעַ, א. רֹבַע, ב. *רִבְעָה, *רִבְעִי.

ב. רבע[2]), ממנו *הַרְבָּעָה, ב. *רִבּוּעַ, *רִבּוּעָה, אולי ד. *רְבִיעַ, א. *רְבִיעָה, ב. *רְבִיעָה[3]), אולי ב. *רְבִיעִי, ב. רֶבַע, ב. רָבַע, ב. רֹבַע, א. רִבְעָה, *רִבְעָה.

א. רָבַע, קל לא נמצא, ועי' רָבוּעַ.

— פִּעֵ', בינ' מְרֻבָּע, מְרֻבַּעַת, מְרֻבָּעוֹת, — בעל ארבע צלעות וזויות: וגם על פיה מקלעות ומסגרתיהם מְרֻבָּעוֹת לא עגלות (מ"א ז לא). וימד את החצר ארך מאה אמה ורחב מאה אמה מְרֻבַּעַת (יחזק' מ מז). יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מְרֻבָּע[4]) סביב (שם מה ב). ועי' ערך מְרֻבָּע. — עצ' *רִבֵּעַ שטח, ראו אותו כמְרֻבָּע שכִּוְּנוּ אותו כנגד ארבע רוחות השמים, ואמר הפיטן: יתדותי נקבעו יריעותי

[1]) [שרש זה משתף הוא לכל השפות השמיות, וכן בא ארבע גם בכנענ', ארמ', סור', ערבי צפונית ודרומית; באשורי' אַרְבָּא, אוגרית' אַרבע, כוש' אַרְבָּע.]

[2]) [הקדמונים גזרו אף שרש זה מא. ר ב ע, מארבע רגלי הבהמה (עי' ריב"ג וגמוקי ר"א בחור לספ"ש לרד"ק א 2). אך כנראה שרש זה שאול הוא מן הארמ', שבא בה ר ב ע במק' ר ב ץ העברי, ועי' ר ב ץ, הערות.]

[3]) [עי' בהערה לערך זה.]

[4]) [בקצת דפוסי וכ"י: מְרֻבַּע.]

רבעו 1) בטרם הרים הטבעו (שמעון בר יצחק, אדו, אמכני, יוצ' א' שבוע').

—פע', *רִבֵּעַ, — רבע שטח, ראה אותו כמְרֻבָּע, וּכִוֵּן אותו כנגד ארבע רוחות השמים, צפון דרום מזרח ומערב 2), orientieren ; orienter ; to take his bearings : היו שני בתים יוצאין חימנו שני פגומין לשני רוחות רואין אותן כאילו הן מלואים בתים וחצירות, מרביע 3) כנגדן ומודד מהן ולהלן אלפים אמה, מרבעה כריבוע 4) עולם, נותן צפונה לצפון העולם ודרומה לדרום העולם (תוספת' עירוב' ו ג). אם אינו יכול לרבעה כמין העולם ירבענה כמין תקופה, מקום שחמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום, ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון (ר' יוסי, שם שם). ריבע את העיר ועשאה כטבלא מרובעת, עושה את תחתיה כטבלא מרובעת וכו' וחוזר ומרבעה ועושה אותה כמין טבלא מרובעת (שם שם י). — ובמשמ' עשה ארבע פעמים: הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע (ספרי דבר' מו). — *רִבֵּעַ בתוך העגול, הכניס מרבע בתוך העגול: כשאתה מרבע בתוך העגול אתה מוציא ממנו חצי השיעור הנשאר לו דהיינו תילתא דכולא (רש"י, סוכ' ח:, ד"ה אבל ריבועא). — *רִבֵּעַ מספר במספר, הכפיל את המספרים זה בזה, ורִבֵּעַ קו בקו, בנה מהם מְרֻבָּע, quadrieren ; élever au carré ; to square : נשים קו אב שיעירו י"ב וכו' ונרבע הקו בעצמו, והוא מרובע אבגד, מרובע רבוע שוה בצלעותיו וזוויותיו נצבות (ראב"ח הגשיח, חבור המשיחה והתשבורת א, 12). ונוציא קו מנקודת ה שוה לקו הב שהוא הקטן והוא קו הו וכו' ונרבע בתחלה החלק הגדול בקטן והוא קו אה בקו הו ויצא לנו מרבע אהוז (שם שם, 13). מרבע אבגד ומרבע זחוג שוים שניהם לרבוע הקו שהוא י"ב כלו בחלק שרבענו לבדו פעמים כמו אבטם ומרבע טיוח (שם שם, 14). וכן אם נרצה לרבע החלק הגדול כגון בה, כי מרבע אבגד שוה י"ב על י"ב ומרבע דווח שהוא מרבע החלק הגדול והוא ז' על ז' אלה שניהן שוין למרבע אבטם שהוא רבוע הקו בחלק אשר רבענו לבדו (שם שם). — *רִבֵּעַ את המרבע, את הקרקע וכדו', מדד את שטחו: ומן האות הזה היו המדקדקים במדידת הארץ אחר שיודעים שהקרקע שוה בצלעותיו מודדים את אלכסונותיו, אם הם שוים היו מרבעין אותו מצלעותיו וכו' ומוצאין תשבורת המרובע (שם שם, 24). והמשל לצורת המרובע הדומה למעויין וכו' וכשבאנו לרבעו מדדנו בו אלכסון בד והיה כ' וכו' (שם ג, 50).

— התפ', *הִתְרַבֵּעַ, — נתחלק לארבעה חלקים, ואמר הפיטן: מובא (יעקב) מארם מרובע ובמחנותיו נתרבע (יניי, אל אב, קרוב' לש' בראשית, זולאי, מט). — ובמשמ' שרִבְּעוּ אותו, עשאוהו מְרֻבָּע: אחרי התרבע העיר יעגלנה מבחוץ וישתכר אותו הפרש שיש בין ריבוע לעיגול (ר"י ברצלוני, העתים, 83). — ובקבלה במשמ' נכפל: והכל דרך שם יתייחד ויתעלו אל קן נורא ונפלא היא הבינ"ה הללויה שבן י"ה מתרבע קן (הקנה, ג:, הקד'). ומשם יפרד והיה לד' ראשי' בסוד הבי' שהיא המתרבעת (ר"מ קורדוביר, אילימה, עין שמש, תמר ד פרק ז). הרי ד' חושים עם היות שפי' שהם פנים הם מתרבעין בעצמן, עינים י', אזנים ה', חוטמא ו' פומא, ה', והרי אלו מתרבעי' והן בעצמן כל א' וא' כלול מד' (שם שם פרק ו).

ב. **רָבַע** 1), פ"ע רִבְעָה, — רְבִעָה הבהמה, שכבת לזרע, ושכב אדם עם בהמה: ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה ואשה לא תעמד לפני בהמה לְרִבְעָה תבל הוא (ויקר' יח כג). ועי' רְבִעָה. — ובתו"מ: דיני נפשות בעשרים ושלשה, הרובע והנרבע בעשרים ושלשה (סנה' א ד). נתערבו (הזבחים) בשור שנעבדה בו עבירה או שהמית בן אדם וכו' ברובע ובנרבע ובמוקצה וכו' ירעו עד שיסתאבו (זבח' ח א). כל האסורין על גבי המזבח אוסרין בכל שהן, הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן וכו' (תמורה ו א).

---

1) [פרש מטה לוי: נקבעו יתדותי לקבוע בהן יריעותי מד' רוחות.]

2) [ועי' א. רִבּוּעַ.]

3) [יש לקרוא מְרַבֵּעַ, פִּעֵ', ולא מַרְבִּיעַ הִפְעִ', כמוכח מן השמוש בשאר המקומות. אמנם באותו פרק (תוספת' עירוב' ו ג). בהוצ' צוקמ"ם גם: מרביעו כנגדו, אך בדפוס': מרביע.]

4) [בבבלי (עירוב' נו.): בריבוע.]

1) [עי' הערה לשרש ב. רבע.]

ומנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד (שאין מקריבים אותם) ת״ל תועבת ה' אלהיך הוא (ספרי דבר' קמח). (העידו העדים) פלוני רבע השור, והוזמו, נהרגין ואין משלמין ממון (רבא, סנה' י.). לוקחין מהן (מעכו״ם) בהמה לקרבן ואין חוששין לא משום רובע ולא משום נרבע ולא משום מוקצה (ע"ז כג:). יכול שאני מרבה הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד וכו' (ר"ש, זבחי פד.). —*ובמשמ' העקרית של משכב בהמות זו עם זו: והלא הוא מביא לה (לבהמה) זכר והוא רובעה והיא יולדת (ירוש' ע"ז א ו). בקורת של אנטונינוס היתה רובעת[2]) והרביעו ממנה בקורת של רבי (מד"ר ברא' כ). כך היה אבינו יעקב נותן את המקלות בשקתות המים והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה והיתה יולדת כיוצא בו (שם שם עג).— *וכמו נפע', רוֹבַעַת, במשמ' נרבעת, שרובעים אותה: והלא מביא לו (לסוס) נקיבה והיא רובעת ממנו והיא יולדת (ירוש' ע"ז א ו). — *ובהשאלה, רבע אדם את האדם, שכב עם זכר משכבי אשה: פלוני רבעו לאונסו, הוא ואחר מצטרפין (להעיד) להרגו (רב יוסף, סנה' ט:). וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן, רב ושמואל, חד אמר סרסו, וחד אמר רבעו (שם ע.). — *ורָבַע הגשם את האדמה, הרוה והפרה אותה[2]): ולמה נקרא שמה רביעה, שרובעת את הארץ (תוספת' תענ' א ד); מאי לשון רביעה, דבר שרובע את הקרקע (ר אבהו, תעני ו:).—ובספה"מ"א: ואם ראה אותם (בהמות משני מינים) רובעים זה את זה אינו זקוק להפרישן (רמב"ם, כלאים ט ג). והביא ראיה אחרת משור אחד שסרסוהו ורבע פרה וילדה (שער השמים לאבי הרלב"ג ט). לפי שהבהמות היו רובעים ונרבעים לכן אמ-איש ואשתו, שיביא דוקא אותן שלא רבעו ונרבעו בבני אדם (פענח רזא עה"ת, נח, ה.). — ואמר הפיטן: אנה ימצאו רובעי בהמה ושוכבי זכר ברגם מבולעים (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, רח). —ואמר המשורר: יתמלאו יתלחשו עלי בני נבל והנרבע והרובע, בזו ללבי לעגו לשכלי אשר

1) [ירושי (נדה א ג): עוברה.]
2) [עי' ב. רְבִיעָה, הערה.]

אתמיל עדת הרוזנים בלע (עמנוי, מחבי א, 4).—*ועל דבר דומם, רָבַע, היה מונח, שכוב: רביע נקרא כן יען הוא רוכב ורובע על התיבה כי הוא נקודת מושמת עליה וכו' (מקנה אברם, שער בטעמי המקרא). — בינ' פעוּ', *רָבוּעַ, במשמ' רָבוּץ, רובץ, ואמר המשורר: ואין טוב אם אהי שכב כפתים בלי לבב בבית מדות רבועים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי, ברודי, 43).

— הִפע', תַּרְבִּיעַ, — הִרְבִּיעַ את הבהמה זו בזו, עשה שֶׁיִּרְבַּע זכר הבהמה את הנקבה: בהמתך לא תַרְבִּיעַ כלאים (ויקר' יט יט).—ובתו"מ: כלאי בהמה מותרין לגדל ולקיים ואינן אסורין אלא מלהרביע (כלא' ח א). פרדה שתבעה זכר אין מרביעין אותה לא מן הסוס ולא מן החמור אלא מן הפרד (תוספת' שם א ח). בקורת של אנטונינוס היתה עוברה[1]) והרביעו של בית רבי ממנה שוורין[2]) ויש מהן שילדו וכו' (ריב"ל, ירוש' נדה א ג). אין מרביעין בהמה בחולו של מועד (מו"ק יב). חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן (ר' יהודה, שם שם). המרביע שני מינים שבים לוקה (ב"ק נה.). שהרביע בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל (ר' יוחנן, סנה' קח.). המרביע מחית הים מהו (ר' ינאיה כהנא, מד"ר ברא' ז). — ובספה"מ"א: הרביע חמור על סוס נקבה[3]) וילדה פרד (רש"י, ברא' לו כד). ואסור לישראל ליתן בהמתו לעכו"ם להרביעה לו (רמב"ם, כלאים ט ג). — *ואף על משכב אדם עם בהמה: (לא תגדל האשה כלב) שמא תתאוה ותרביענו עליה (רש"י, ע"ז כב:, ד"ה לא תרבי). — ואמר הפיטן: יהר לץ והעמיד מסלה, טכום בחורי בוסה סלה, חמוקי ירכי בם לפסלה, זרע להרביע ולהתעיב סגלה (ר"א קליר, תמימים, קרוב' שבת זכ"ר). — ואמר המשורר: מי יאמין בם יאמין כי הזמן עפרה לאריה יהיה מרביע, (רמב"ע, אל

1) [במד"ר (ברא' כ): רובעת.]
2) [שם: והרביעו ממנה בקורת של רבי.]
3) [במד"ר (ברא' פב): הביא חמורה וזיווג לה סוס זכר, ע"כ, ובירוש' (ברכ' ח ו): וימן חמורת והעלה עליה סוס, ע"ב.]

הספקים, צרודי, קסג). — ⁘ועל הגשם 1), הפרה ה׳ את הארץ בגשם, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבעך, ציה מהם בהרביעך (תכלאל חזון, הושענות להו״כ).

— נפע׳, *נרבע, — רבעו אותו: דיני נפשות בעשרים ושלשה, רובע ונרבע בעשרים ושלשה (סנה׳ א ד). ומנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד (שאין מקריבים אותם), ת״ל תועבת ה׳ אלהיך הוא (ספרי דבר׳ קמח). והרי מביאין לה זכר ונרבעת ממנו (ירוש׳ פסח׳ ד ג). וולד הנוגחת אסורה, היא וולדה נגחו, וולד הנרבעת אסורה, היא וולדה נרבעו (רבא, ע״ז כד.). — ובסהמ״א: כמשכב זכר שהוא הפך חפץ השם ונתעב בתולדה וככה מין אחר ואשה נרבעת והעריות הקרובות מאד (ראב״ע, יסוד מורא ה). הנרבעת לבהמה אע״פ שהיא בסקילה, לא נעשית זונה ולא נפסלה לכהונה שהרי לא נבעלה לאדם (רמב״ם, אסורי ביאה יח א). האיש אשר תורת בני עמרם חלל בנבלות פיו אשר זכר, פוער לכל עובר ושב עצמו נרבע עלי ארבע לכל זכר (ר״י חריזי, תחכי׳ כ, 432). ואם יצרו יפתהו לשכב משכבי אשה עם זכר, ישים נגד עיניו כשיתמלא זקן הנרבע (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר ד). — ואמר הפיטן: בושת אשה הנרבעת לבהמה ושוכב בזכור תעל צחנתו ובאשו (ר״יל בר ראובן, אזהרות, יח:).

— פע׳, *רבע, — רבע את האדמה, השקה אותה מים: מכיון שהוא מרבעה 2) היא עושה יותר לשנה הבאה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פאה ז ה). — ובמשמ׳ הרביץ, השכיב: ירבעם, שריבע 3) עם (סנה׳ קא:).

א. **רֶבַע**, ס״ז, מ״כ כנ׳, רבעיו, רבעיה, רבעיהם, רבעיהן, — א) חלק רביעי במדה ובמשקל, Viertel; quart(er): ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש האחד (שמות כט מ). הנה נמצא בידי רבע שקל כסף (ש״א ט ח). — ב) צד אחד מדבר בעל ארבעה צדדים: וידי אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רבעיהם (יחזק׳ א ח). על ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו (שם שם יז). בלכתם אל ארבעת רבעיהם ילכו (שם י יא). והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה (שם מג יו–יז). — ובתו״מ: שיערו חכמים שבעה רבעים ועוד מדברות, שהן חמש רבעים בציפורן, שהן קב ומחצה ירושלמית (תוספת׳ עד׳ א ג). פיטמה חציים כשירה, שילשים ורבעים 1) לא שמענו (ירוש׳ יומא ד ה) אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום (שמואל, עירוב׳ נו.). — ובסהמ״א: וסדרם במדבר כסדר הגלגלים ארבעה דגלים כארבעת רבעי הגלגל (ר״י א״ת, כוזרי ג יז).

1) [עי׳ ב. רביעה, הערה.]

2) [נ״א (כ״י רומי ועוד): מרביצה, עי׳ הוצ׳ לונץ.]

3) [רש״י: שריבץ את ישראל ותשפילם.]

ב. **רֶבַע**, ס״ז, רבעי, — כמו רבץ, רביצה; ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנתה (תהל׳ קלט ג). — ואמר הפיטן: וויצר התיש תאות יצורו, והרגיל עזרו לרבע תשוקתו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, קבץ מע״י גאו׳ ב, 3). יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עוליה להיות עובר ורועה (הוא, אתה כוננת עולם ברוב חסד, שם שם, 112). זכור ונתעולל לרבע באשה, זדון לבו השיאו באשה (ר״א קליר, זכור איש, קרוב׳ זכור). בתוכה הוכן רבעו ואיך קצר מצעו ובעפר ימות גזעו (רמב״ע, אם תפקד שכחנו, דוקס, 76). — ⁘ובמשמ׳ גשם, כמו ב. רביעה, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבעך 2), ציה מהם בהרביעך (תכלאל חזון, הושענות להושענא רבה).

א. **רֹבַע** 3), ס״ז, — חלק רביעי ממדה, רק בצרוף רבע הקב, Viertel; quart(er): ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף (מ״ב ו כה). — ובתו״מ, רבע 4), מ״כ רבעים במשמ׳ רבע הקב: כל סאה שיש בו רובע ממין אחר יטעם וכו׳ וחכ״א כל שהוא כלאים בסאה מצטרף לרובע (כלאי׳ ב א). כמה יהא בזית ולא יקוצנו, רובע (שביע׳ ד י).

1) [בבבלי (כרית׳ ו:): שליש ורביע.]

2) [במחז׳ איטל׳: רבועך.]

3) [וכן בערב׳ רֻבע a).]

4) [גם בארמ׳ שבתו״ם רובעא.]

a) ربع

המוכר פירות לחבירו ה״ז מקבל עליו רובע טנופת לסאה (ב״ב ו ב). בש״א רובע עצמות מן העצמים בין משנים בין משלשה, ובה״א רובע עצמות מן הגויה (עד׳ א ז). כמה מלח יהא צורה, רובע (כלים כז יא). רובע עצמות מרוב הבנין או מרוב המנין ורוב בניינו ורוב מניינו של מת אף על פי שאין בהן רובע טמאים (אהל׳ ב א). רובע עצמות שנדקדקו וכו׳ ר״ש מטהר (שם שם ז). נותן רובע כרשינים על בורך המחרישה (אהל׳ יז א). מלח סדומית רובע (ירוש׳ יומא ד ה).—*ובמשמ׳ מדה המחזקת רֹבַע קב: ושאר כל הכלים שאינן יכולין לקבל רמונים כגון הרובע וחצי הרובע וכו׳ שעורן ברובן (כלים יז, ג). הרובע וחצי הרובע, נטמא הרובע לא נטמא חצי הרובע, נטמא חצי הרובע לא נטמא הרובע, אמרו לפני ר״ע, הואיל וחצי הרובע אחורים לרובע כלי שנטמא תוכו לא נטמא אחוריו, אמר להן של כת קודמין היא, או שמא הרובע אחורים לחצי הרובע (שם כה ז). נטמא הרובע, הרובע ואחוריו טמאין, חצי הרובע ואחוריו טהורין, נטמא חצי הרובע, חצי הרובע ואחוריו טמאין, הרובע ואחוריו טהורין, נטמאו אחורי הרובע, אחורי חצי הרובע טהורין (שם שם ה). הרובע וחצי הרובע, חקק את הרובע ועתיד להוק את חצי הרובע עד שיחוק את חצי הרובע, נטמא אחורי הרובע במשקין אחורי חצי הרובע טמאין וכשהוא מטביל את הרובע צריך להטביל את חצי הרובע וכו׳ הרובע שמלאהו עצים ותקעו רשב״ג ורבי מטמא עד שיקבענו במסמר (תוספת׳ שם ב״ב ג ח). כלי שצר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע כגון רובע וחצי רובע אין לו טהרה עולמית (שם מקו׳ ו כג). מנין למדד בתרקב וחצי תרקב, קב וחצי קב, רובע וחצי רובע, תומן ועוכלא וכו׳ (רבי מאיר, מד״ר במד׳ ט). [1] — מ״ר *רְבָעִים: אילו חייבין במעשרות ופטורין מן החלה, האורז והדוחן וכו׳ ופחות מחמשת רבעים בתבואה (חלה א ד). חמשת רבעים קמח חייבים בחלה הם ושאורן וסובן ומורסנן חמשת רבעים חייבים (שם ב ו). כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד שלא יהא שם חמשת רבעים קמח (שם ג א). קב ומחצה חייבים בחלה ומשהגדילו המדות אמר׳ חמשת רבעים חייבין (עד׳ א ב). ארבעת רבעים בפני עצמן והימצן וארבעת רבעים בפני עצמן ועירבן וכו׳ (ירוש׳ פסחי׳ ג ג). — *ובית רֹבַע, שדה שאפשר לזרעו ברבע קב: קרקע בית רובע חייב בפאה (ר׳ אליעזר, פאה ג ו). עושה עשרים וארבע קרחות לבית סאה מקרחת לבית רובע (כלא׳ ב ט). כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע, אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע, תבואה בתבואה בית רובע, ירק בירק ששה טפחים, תבואה בירק, ירק בתבואה בית רובע (שם שם י). המוכר את השדה מכר את האבנים וכו׳ ואת מחיצת הקנים שהיא פחותה מבית רובע (ב״ב ד ח). הלוקח שובך מחבירו ונפל אפילו הוא בית רובע הרי זה בונה את מקומו (תוספת׳ שם א ז). בית רובע בבקעה מותר לזרוע בו שני מינין (ירוש׳ כלא׳ ב ט). — ובסהמ״א: והעמר, איני יודע כמה, ת״ל עשירית האיפה הוא, אחד מעשרה בשלוש סאין שהן שבעת רבעים ועוד, ועוד זה אחד מחמשה ברובע (מדה״ג שמות טז לה, הופמן, 180). — ובסהמ״א, כלי הרֹבַע, טבלת הרֹבַע, כלי למדידת שטחי קרקעות: תביא שני קנים אשר האחד עומד על השני על זוית נצבה, או כלי מרובע אשר יש לו זוית נצבה, ואנו קורין לכלי הזה כלי הרובע או טבלת הרובע וכו׳ (רלב״ג, חבור המשיחה והתשבורת קפא, 108). — *רֹבַע, כלי הרֹבַע, רֹבַע העגול, רֹבַע ישראל[1], כלי מדידה בחכמת התכונה, Quadrnat; quadrant: רובע העגול קל מאד עש׳ יתו ויתבאר בתכלית הביאור בו וכו׳ מה שיתבאר בכלי האצטרלביות (יעקב בן מכיר, ספר רובע ישראל, כ״י פריז מספר 1054). ראיתי בחתימת שער השני הזה להורות ולהשכיל לתלמידים מדידת גובה השמש והירח ושאר כוכבים ע״י כלי מחזה א׳ הנקרא כלי הרובע לדעת בו בבכל מקום כמה מעלות

---

1) [רק במקום אחד, בתוספת׳ שביע׳ ד ג, דפוס צוק״מ בא לכאורה רֹבַע אף במשמ׳ של רֶבַע או רְבִיעַ בכלל: הלוף שעברה עליו שביעית וכו׳ נותן לעניים רובע, אם שהה שתי שנים נותן לעניים שליש, אם שהה שנה אחת נותן לעניים מחצה, ע״כ. ואולם בתוספתה שבדפוסים יאף בכ״ב: רביע, וכך נכון]

1) [כך, ובלטינית Quadrans Judaicus, Quadrans novus.]

ודקין גובה כל כוכב מטעל לאופק (דוד גנז, נחמד ונעים כח, כח:).

ב. רֹבַע, ס״ג, — כמו רְבִיצָה, רביצה בעפר מות[1]: מי מנה עפר יעקב ומספר את רֹבַע ישראל (במ׳ כג י). — ואמר הפיטן: זכר ראש עפרות ותולדות ספורות, רשום ספורות למספר חול יזכור, רובע מספרות מחנני לכפרות רגש שופרות לשפרם יזכור (ר״א קליר, זכר תחלה, מוסף א׳ ר״ה).

רִבֵּעַ, תוס״ז, מ״ר רִבֵּעִים, — בן הדור הרביעי, נכד הנכד או הנכדה: כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רִבֵּעִים לשנאי (שמות כ ה; וכעין זה שם לד ז, במד׳ יד יח, דבר׳ ה ט).

א. רִבְעָה, ס״נ, - שה״פ מן ב. רָבַע: ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לְרִבְעָה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה (ויק׳ כ יו).

ב. *רִבְעָה[2], ס״נ, מ״ז רִבְעָתַיִם, רבעתין, — שני רבעי דינר[3]: נכנס (רשב״ג) לבית דין

[1] [רב המפרשים והמתרגמים הקדומים הבינו גם מלה זו במשמ׳ א. רֹבַע, החלק הרביעי מישראל ומן החדשים היו שהציעו קריאה אחרת, ואחרים בארו רבע כאן עפ״י ההקבלה אל עפר במשמ׳ אבק, כערבי׳ עיברה[a]), שמרונית רבוע, סור׳ מא״י: רבוח, אשורי תַרבא במשמ׳ זו. ואולם אין אף עפר בא בפסוק זה אלא כלשון רביצה בעפר מות. בלעם בא למנות ולחשב כיצד אפשר להשמיד את ישראל, ובזה לא הצליח, ועל כן הוא אומר: מי מנה עפר יעקב, מי יוכל למנות שעת הכשלו של ישראל עד עפר, ומספר את רבע ישראל, כלו׳ ומי יספור את רבצו במות; אדרבה: תמות נפשי מות ישרים (כאלה, ואולי צ״ל: ישֻׁרון) ותהי אחריתי כמהו. ועין בדרשת חז״ל המובאת בערך א. רְבִיעָה.]

[2] [אין צורת מ״י רִבְעָה במשמ׳ זו בתו״מ, אך יש בארמ׳ רבעתא במשמ׳ רבע השקל, ובתעודות יב בא הקצור ר׳ במשמ׳ זו.]

[3] [כך פרש רש״י בכריתי׳ ח., וז״ל: ב׳ קינין בשני רביעית דינר כסף, ל״א רבעתים לשון חצי הוא, ע״כ, וכן דברי רגמ״ה (כריתי׳ ט:), וז״ל: ברבעתיים בחצי דינר של כסף שבלשונם ובלשון הברייתא קורין לחצי (צ״ל לרבע) דינר ריבוע, ע״כ. אך רשב״ם (ב״ב קסו:) גרס במע״ש ב ט: בריבעא כסף וברבעא מעות ואיני נראה.]

[a] غبرة

וליטד, האשה שיש עליה חמש לידות וודאות וחמש זיבות וודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים והשאר עליה חובה, ועמדו קנין ביום ההוא ברבעתין[1] (ספרא ויק, תזריע פרק ג; וכעין זה ב״ב קסו:, כריתי׳ ח.).

***רְבָעָה,** ס״נ, — רביעה שניה, עונת האביב, ואמר המשורר: הנה ימי הקור כבר עברו וימי רבעה[2] הסתו קברו, נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה לזה יקרו (ר״ש הנגיד, הנה ימי הקור, בן תהלים קטע, ששון, קי).

***רְבָעִי[3],** ת״ז, — שיך לשנה הרביעית מנטיעת הכרם: כרם רבעי, בש״א אין לו חומש ואין לו ביעור (פאה ז ו; מע״ש ה ג). אין לעכו״ם כרם רבעי (ר׳ יהודה, תרומ׳ ג ח). כיצד פודין נטע רבעי (מע״ש ה ד). הפודה נטע רבעי שלו מוסיף עליו חמישיתו (שם שם ה). בערהי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי (שם שם י). העלים והלולבים וכו׳ מותרים בערלה וברבעי ובנזיר (ערלה א ז). אתרוג שוה לאילן וכו׳ בערלה וברבעי ובשביעית (בכורים ב ו). השוכר את הפועלים לעשות בנטע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו (ב״מ ז ז). נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלשה (סנה׳ א ג). כיוצא בו אמרו כרם רבעי, אמרו לו (לר׳ יהושע) מה הלשון רבעי, אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש, אם אומר אתה רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבעי בן ארבע שנים (פרה א א). — ובדקדוק במשמ׳ מלה בת ארבע אותיות השרש: ואם יאמר כי שקערור שם חמשי לא ימצא בחמשי כפול כמהו, והוא אם בן רבעי כפול הלמד השניה, וכן אומר ברעמסס כי הוא כמו כן רבעי כפול

[1] נ״א ברבעתים, וכן בבבלי ב״ב וכריתי׳.]

[2] [המשורר משתמש כאן במלה רבעה בהוראת רביע[a]) בערבי׳, שהיא אביב: ימי האביב קברו את הסתו, בערבי׳ שתא[b]), גשם, חרף.]

[3] [כך משנ׳ מנק׳ עתיקות (השוה REJ 1887, עמ׳ 272) ובמחזור מנק׳ כ״י בביה״ס כונתנסי רומא, ובמסורת התימנים. ובכ״י בנקוד הבבלי נמצא גם הכתיב רבאעי (סורה, לשון חכמים, 141).]

[a] ربيع [b] شتاء

ילמד השניה (ר״י ח״ם, הקדמה ו, 36). אם תחשב שלשה בארבעה והם אותיות המלה הרביעית יעלה מספר כ״ד (הורית הקורא, דרנבורג, 17). הבנין הרבעי והוא בשמות לבד יבא על פעלל כמו פלדש בדקר סרפד (שם, 45).

רְבָעְתַיִם, עי׳ ב. רִבְעָה.

א. רבץ[1], ממנו °הִרְבִּיצָה, מַרְבֵּץ, מַרְבֵּץ, °רִבּוּץ, *רְבִיצָה, א. רָבַץ, רֵבֶץ, *רַבְצָן, *תַרְבִּיץ.

ב. רבץ[2], ממנו ב. רָבַץ.

ג. רבץ[3], ממנו °הַרְבָּצָה, ג. רָבַץ.

א. רָבַץ, פ״ע, רָבְצָה, רָבַצְתְּ, רָבְצוּ, רֹבֵץ, רֹבְצִים, רֹבֶצֶת, יִרְבַּץ, תִּרְבַּץ, יִרְבְּצוּ, יִרְבָּצוּן, תִּרְבַּצְנָה, — רָבְצָה הבהמה והחיה, שכבה לה לנוח על כרעיה, liegen; être couché; to lie: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רֹבְצִים עליה (בראש׳ כט ב). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וכו׳ ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן (ישעי׳ יא ו—ז). ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה (שם יג כא). עזובות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד (שם יז ב). כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ (שם כז י). מה אמך לביא בין אריות רָבָצָה (יחזק׳ יט ב). במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב (שם לד יד). והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב ירבצון (צפנ׳ ב ז). ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי (שם שם יד). תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהל׳ קד כב). — ורבץ החמור תחת רוכבו או תחת משאו: כי תראה חמור שנאך רֹבֵץ תחת משאו[1] וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (שמות כג ה). ותרא האתון את מלאך יי׳ ותרבץ תחת בלעם (במד׳ כב כז). — ורבץ התנין בנהר: הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הָרֹבֵץ בתוך יאריו (יחזק׳ כט ג). — ורבצה אם הצפור והעוף על האפרוחים: כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכו׳ אפרחים או ביצים והאם רֹבֶצֶת על האפרחים או על הביצים (דבר׳ כב ו). — ובתמונה לחיה ולבהמה, רָבַץ בן אדם: גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רָבַץ כאריה וכלביא מי יקימנו (בראש׳ מט ט). יששכר חמר גרם רֹבֵץ בין המשפתים[2] (שם שם יד). שארית ישראל לא יעשו עולה וכו׳ כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד (צפנ׳ ג יג). ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב ורבצת ואין מחריד (איוב יא יט). ועי׳ ג. רָבַץ. — ורבצה האלה, הקללה, באדם, חלה עליו: כי אז יעשן אף יי׳ וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (דבר׳ כט יט). — ובינ׳ רֹבֵץ, פקיד ממנה על מקום או בנין, Vogt, Verwalter; administrateur, intendant; administrator, steward: הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רֹבֵץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו[3] (בראש׳ ד ז). — ואמר בן סירא:

---

1) [בערב׳ רבצ׳ a), ארמ׳ רבע, אשורי׳ רָבָצ, אוגרית׳ רבץ (?), ועי׳ רבק, הערה.]

2) [עי׳ בהערה לפעל.]

3) [שרש זה, שעקר משמעותו: זילת מים, מקביל אל רַבַּצַ b) בערב׳, וכן בא בסור׳ רבץ במשמ׳ שפך (עי׳ במלונו של ברוקלמן, מהד׳ ב׳, עמ׳ 710), ועל כן יש להפרידו מן א. רבץ, שהוא רבע בארמ׳ וסור׳ וכו׳.]

a) ربض b) ربض

---

1) [גם כאן יש לראות את רביצת החמור כמעשה סרבנות מצדו, כדרך החמורים, ולא ככשילה תחת המשא הכבד עליו יותר מדי, והמצוה באה לעזר לבעל החמור במקרה כזה ולא לבהמה. ועי׳ בדברי טורטשינר בדו״ח בית המדרש הגבה לחכמת ישראל, ברלין 1932, עמ׳ 31 וכו׳. וכן נאמר בירוש׳ (ב״מ ב יא): תני רובץ (כלו׳ פעם אחת או שתים) ולא רבצן (שדרכו בכך).]

2) [הצרוף רבץ בין המשפתים, במקום ששופתים את סיר הבשר, מתאים לאדם ולא לבהמה.]

3) [המפרשים הבינו משפט זה, שלא כדקדוק, כאלו חטאת (ס״נ), שלא דבר עליה בענין, רֹבֵץ ליד פתח הבית, ומן החדשים היו שראו רֹבֵץ כשם לשד, אך בדרכים אלו אין לישב את כל הפרשה, וכן שונה חלוקת המלים ונקודן בתרגום השבעים מן המסורת העברית.

ואולם, כמבֹאר בתרביץ שנה טז, עמ׳ 8—10, מנחם האלהים את קין, איש האדמה, על שאחיו הצעיר, רועה הצאן, זכה בבכורה, שכרוכה בה גם זכות הקרבת הקרבן הרצוי לאל, בדברים אלו: למה חרה לך ולמה נפלו פניך; הרי בין אם תקבל כבכור את חלק היתר (אם תיטיב שאת = אם תותיר שאת, השוה בראש׳ מט

ראש שמוך אל תתנשא היה להם כאחד מהם דאג להם ואחר תסוב הכין צרכם ובכון תרבץ (ב"ס גבי' לה א–ב). — ובתו"מ: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב"ק א ד). נגח נגף נשך רבץ בעט ברשות הרבים משלם חצי נזק (שם ב ה). עוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור וטהור רובץ על ביצי עוף טמא פטור מלשלח (חול' יב ב). ומי שהיה רובץ (במצרים במכת החשך) אינו יכול לזקוף (מד"ר שמות יד). שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם (של ישראל במדבר) כדי שלא יתבהלו ישראל מהן (שם שם כד). — וביחס פעו' *רָבוּץ במשמ' רובץ: לא סקרו בסקירא ולא מנאן בשבט או שמנאן רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים (בכורות ט ז). היה (גמל) רבוץ טומאה תחתיו כנגדו עד התהום טמא (תוספת' אה כ' יג ו). הייתי במעלה אדומים וראיתיו (את הירח) רבוץ בין שני סלעים וכו' (ירוש' ר"ה ב א). שור שעמד על האבוס ונמצא רבוץ, רבוץ ונמצא עומד וכו' (שם נזיר ה ג). כעטה (בהמה) מהלכת ברבוצה פטור (ר"ל, שם ב"ק ב ג). א"ר לעזר, ראו אותו שוחט שור שחור ביער חזקה גנוב הוא, חש לומר שמא ראוהו רבוץ, תיפתר בשראוהו מושך (שם שם ז ה). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וכו' (יומא כא:). הב"ע כגון שהיתה פרה רביצה לפניו (נזיר י). היתה בהמת חבירו רבוצה בפני ע"א כיון ששחט בה סימן אחד אסרה (ע"ז כז.). כל שרבוצה ונראית חסרה (נבלה) (רבא, חול' כא.). בנוהג שבעולם בהמה זו מהלכת רבוצה והולד נתון בתוך מעיה כמין שק (ר' אבא בר כהנא, מד"ר ויקר' יד) רמ"ח איברים יש בו באדם מהן רבוצין מהן זקופין (ר' יוסי בן זמרא, שם שם טז). ויסב אלהים את העם דרך המדבר, מהו ויסב. שהרביצם כדרכי המלכים רבוצין על מטותיהם וכו' (שם במדי' א). בהמות בהררי אלף וכו, בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים (ר' יוחנן, שם שם כא). הבהמה הזו מהלכת והולד רבוץ בתוך מעיה (תנחו' תזריע ה). — ובספה"א: נו"ן נו"ן מפני מה אחד רובץ ואחד זקוף ועומד, מפני שנבראת בו נשמה לבריות, שכל נשמה ונשמה פעם שהיא רובצת פעם שהיא זקופה (א"ב דר"ע נ). ראה פרעה הרשע בחלומו רחל רבוצה וילדה שה וכו' (מדה"ג, שמות א כב, הוצמ', 12). ולהקדים לשלוח את חשבונות הסחורה לידי הקונים ולהראות להשולחני אשר לו את התמורה הרובצת עליה (מרדכי אהרן גינצבורג, קרית ספר ה). — ואמר הפיטן כמלך מכורבל במעיל בוץ, כנגיד בצבאו רבו (אמת מה נהדר, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 186). — ואמר המשורר: גאון עשיר בלי צדק בעת תשחק לו והעולם ירנן ועם בכים יקונן מבכיתם וידוה באשר רבץ יקנן (ר"ש הנגיד, בן משלי ריז, ששון קמג דבר נודע יביא אל רובץ בבית את מחסורו, הוא הדבר עצמי יוציא מידי חייץ הון אוצרו (הוא, קהלת קיא, שם, רעב). ואתה תהפוך רצים לרבצים תמיד כלים כבלים תת לאצים (שלמה שרביט הזהב לקוטי קדמונים ב 5, 8). — *רבוצי מכפלה, כנוי לאבות שנקברו במערת המכפלה, ואמר הפיטן: להזכר בו רבוצי מכפלה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, קרוב' יוה"כ). — *רוֹבֵץ במשמ' מרביץ צאן, ואמר הפיטן: אנכי קונך מי יקלעך. אנכי רובצך מי ירדפך (ינאי, אנכי אומנך, קדושתא לשבת אנכי' זולתי, שיח).

—הפע', הִרְבִּיץ, מַרְבִּצִים, אַרְבִּיצֵם, תַּרְבִּיץ, יַרְבִּיצֵנִי יַרְבִּצוּ, — השכיב את הצאן, העדר לנוח: לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ולא יהל שם ערבי ורעים לא יַרְבִּצוּ שם (ישע' יג כ). עוד יהיה במקום הזה החרב וכו' נוה רעים מַרְבִּיצִים צאן (ירמ' לג יב) אני ארעה צאני ואני אַרְבִּיצֵם (יחזק' לד טו). הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תַּרְבִּיץ בצהרים (שה"ש א ז). — ובתמונת הצאן, הרביץ האל הרועה את האדם: יי' רעי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני (תהל' כג א–ב).

ג) ובין אם לא תקבל אותו, אתה, עובד האדמה, לַפֶּתַח חַטָּ (= חַטָּאת) אַתָּ רֹבֵץ, ממנה אתה כפקיד שבידו לפתח בר (עמ' ח ה) ולהשביר, ואליך תשוקתו של אחיך, אליך זקוק אחיך הרועה בשנת בצרת, ואז אתה תמשל בו.

השם רֹבֵץ, באשור' רַבִּצ מצוי הוא לרב בתעודות בבליות קדומות במשמ' זו של פקיד ממנה על עיר או בנין, וכן הוא בא תכופות במכתבי עמרנא מא"י בשמוש זה.]

—ובתו"ם: איזו היא המראה, כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין כאחד, ואיזו היא הלעטה, כל שמאכילו מעומד וכו' (תוספת' שבת יח ב). רועה שהרביץ צאנו אחר בית הכנסת וכו' (שם ר"ה ג ו). הרביץ לה (לבהמה) ארי מבחוץ מהו (רמי בר חמא, ב"מ ל:). כדי שיגביהנה (את הבהמה) וירביצנה וישחטנה (בשם ר' יוסי ברי חנינא, חול' לב.). אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, מה היו עושים להן, מרביצים אותן בפלטריות ומעבירין רדיא עליהם (מד"ר בראשי' מא). אמר הבעל, הודיעו לי מהיכן הוא (רועה החזירים) מרביץ את בהמותיו (שם שמות כ). ויסב אלהים את העם דרך המדבר, מהו ויסב, שהרביצם כדרכי המלכים, רבוצין על מטותיהם (שם במד' א). נטלם (יוסף לבניו) ויצא לו לחוץ ונפל על פניו והרביצם על פניהם ומבקש רחמים (פסיק' רב', ביום השמיני, אים-שלום, יב.). — ובספה"א: כיצד תקנתה (של החלדה) ירביץ את הסכין על רחבו במקום שנחלדה בו ויוציאה מעט מעט (והזהיר, ויקרא, יג.). החור בתכלת שבצתם והשהם בפוך הרבצתם (ר"י הלוי, האסיף תרכ"ד, 151) [1].

— פע', *רִבֵּץ, — כמו הִרְבִּיץ, השכיב [2]: שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי (מיחס לרס"י, דהי"ב ג ו). — ואמר הפיטן: קים עלימו דבריך, רבצם בבית בחירך (אתה מלא רחמים, זולת זכור).

— הפע', *הֻרְבַּץ, — הֻשְׁכַּב. ואמר הפיטן: יוסף עיטר על שימשות שוהם טרם יורבץ תהום כדלי לארצו (רסב"ג, בבכי גשו, קטע מעבודה, Elbog., Stud., 138).

ב. רָבַץ, קל לא נמצא.

— הפע', מַרְבִּיץ, — הִרְבִּיץ אבנים, צרף אותן, עשה אותן זבות ושקופות: הנה אנכי מַרְבִּיץ [3] בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (ישע' נד יא).

ג. רָבַץ, פ"ע, רָבְצָה, — שָׁטַף וגזל, בכנוי התהום השופעת, fliessen, strömen; couler; to flow, stream: ברכת שמים מעל ברכת תהום רֹבֶצֶת [1] תחת ברכת שדים ורחם (בראש' מט כה). מברכת יי' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רֹבֶצֶת תחת (דבר' לג יג).

— פע', *רִבֵּץ, — רִבֵּץ מים, במים או (ב)משקים אחרים על שדה, על צמחים או בחדר, הזיל והזה אותם, וגם בלי משא, בכד ורבץ לפני אדם, sprengen, ausgiessen; répandre, verser; to sprinkle, water: המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ וכו' עובר בלא תעשה (סנה' ז ו). נאמן עם הארץ לומר כבשין אילו כבשתים בטהרה ולא ריבצתי עליהם את המשקין (תוספת' ע"ז ד יא). שום בעל בכי טמא מפני שמרבצין עליו במים ואחר כך קולעין אותו (חילפתא בן קוינא, שם מכשיר' ג ג). המרבץ אלינתית בתוך ביתו אינו צריך לברך (רב, ירוש' ברכ' ו ו). מים שנתגלו לא ירבץ בהן בתוך ביתו ולא ישפכם ברשות הרבים וכו' (שם תרומ' ח ה). מרבצין [2])

---

[1]) [ונוהג בשפת ההמון הרביץ לו, הרביץ בו מכות, כתרגום של בטויים בלשונות אחרות.]

[2]) [ע"פ הבנה זו בכתוב, עי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [הקדמונים גזרו את המלה מן א. רבץ, והו דשים שהתקשו בשמוש המלה כאן, הציעו קריאות שונות, כגון אדניך במק' אבניך, או מרביד, משבץ, משביץ במק' מרביץ, וכן רשם המחבר בסימן שאלה בשולי התנ"ך שלו: משביץ?

ואולם כנראה לפנינו פעל רבץ אחר, המקביל לערבי רַוַּבַּצַ [a]) במשמ' טהר וצרף כסף, וממנו רובאצ [b]) כסף טהור, וצ"ל: אנכי מרביץ, ז"א מזקק ומטהר, כפוך (במק' בפוך) אבניך, אבני הבנין שלך. ואולי קרוב לשמוש הפעל הזה רמץ, הבא בארמי' כתרג' של שבץ בעברי' כגון משבצות זהב בת"א (שמות כח יא ועוד): מְרַמְּצָן דדהב.]

[1]) [מפרשים ומלונים מבינים תאר זה של התהום מן א. רבץ, וכן גם וולג', כאלו בתמונת חיה רובצת למטה, אבל מן הקדמונים היו שעמדו על קשר התאר הזה של התהום עם ב. רבץ במשמ' נזל ושפע, כדברי הספרי (דברי שנג): ומתהום רובצת תחת, מלמד שהיתה מרובצת במים. וכן יוצא מן השבעים לדברים לג יג: ἀβύσσον πηγῶν κατώθεν, תהום מעינות תחת, ומת"א: וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מ־רע, שהכירו כי אין הברכה הנזכרת בכתוב אלא בשפע מים. ולפנינו בלי ספק כנוי עתיק לתהום השופעת, כדוגמת כנויי אלים ואלות בתעודות מאוגרית.]

[2]) [כך גם בירוש' מו"ק א ג, אבל במשנה (שביע' ב י), ואף במדב"ם: מרביצין.]

---

a) رو بص b) روباص

בעפר לבן (ר' שמעון, ירוש' שביע' ב י). ויברך יי' את עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים, והלא דברים קל וחומר, ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ״ו (ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, ברכ' סג:). מעשה בתלמיד אחד מהלמידי ר' עקיבא שחלה וכו' ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה (נדרי' מ.). ורִבֵּץ האל או הענן טל: וכן מצינו שהיו ישראל עומדין לפני הר סיני וכו' אמר להן הקב״ה לענני כבוד רבצו טל לפני בני וכו' והקב״ה מרביץ לפניהם טללים וגשמים (תוספת' ערכי' א י). — ורִבֵּץ בית או חדר, רבץ בתוכו מים, ואף בלי מִשא מפֹרש: המרבץ את ביתו ונתן בו חטים וטננו, אם מחמת המים בכי יותן (מכשיר' ג ד). המרבץ את גרנו אינו חושש שמא נתן בה חטים וטננו (כם שם ה). אשה פיקחת מדיחה כוס כאן קערה כאן תמחוי כאן ונמצאת מרבצת את ביתה בשבת (ר' חייא בר אבי, ירוש שבת ג ז). מים שנתגלו הרי זה לא ישפכם ברה״ר וכו' ולא ירבץ בהן את הבית (ב״ק קטו:). כיבד וריבץ (את גגו) לאוצר מהו (אביי, ב״ב כ:). — ובהשאלה, רִבֵּץ תורה לתלמידים, הפיץ ולמד תורה: תורה בפותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת (ב״מ פה:) יעבץ, שיעץ וריבץ תורה בישראל (תמורה טז.) [1]). — ובספה״א: שמענו מזו שתרביץ זה מותר לרבצו בחולו של מועד (הלכ' פסוקי לתלמידי רב יהודא גאון, 132). כיבד בעל הבית ורבץ עלייתו (רמב״ם, שכנים ט יג). זכה יתרו שיצאו מבניו מרבצין גדולי תורה בישראל (מדה״ג שמות יח כז, הופמן, 200). — ואמר המשורר: ועל הרב אשר למד ורבץ דת יהודייה (ר״ש הנגיד, הבמות, בן תהלים יא, ששון, יב). — *ורִבֵּץ תינוקות לפניו, לִמד אותם. ואמר הפיטן: בן קיש הקיש דלתות בית הספר ויכם שק וישב על האפר, רבץ תינוקות לפניו שלשת ימים צמים ומכפנים בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סליח' תענ' אסתר).

1) [בפסיק' רב' (ביום כלות, איש-שלום, כב.) כתוב: הלך משה והיה מרבץ ראשו במשכן, ע״כ, אך ט״ס היא בפסק' והיה מרכין ראשו, עי' בהערת מא״ש שם.]

— פעֵ', *רֻבַּץ, — מְרֻבָּץ במים, במעינות, בדם, שרבצו אותו: ומתהום רובצת תחת, מלמד שהיתה מרובצת במעינות (ספרי דבר' שנג). היה (ירמיה) הולך ורואה את השביל מלא דם והארץ מרובצת בדם הרוגיה מכאן ומכאן (פסיק' רב', ויהי בעת שפרחה, איש-שלום, קלא:). — ובספה״א: אין מכניסין פועלין בשדה לקוצרה כשהיא מטופחה ומרובצת ממים (ר״י בן מלכי צדק, פאה ה ג).

— הִפעִ', *הִרְבִּיץ, — כמו פִעֵ': ומרביצין [1]) בעפר לבן (ר' שמעון, שביע' ב י). המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר (תוספת' פאה ב כ). מים מגולין וכו' לא ירביץ [2]) בהן את הבית (שם תרומ' ז יד). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית (שם שביע' ב א). והמכבד והמרביץ [3]) וכו' בשבת חייב חטאת (שם שבת ט יג). מרביצין מים על גבי פשתן מפני העקרב (שם מו״ק א ו). ולא ירביץ חנוני בחנותו יין ושמן מפני שגונב דעת הבריות (שם ב״מ ג כז). אבל המגפף והמנשק, המכביד והמרביץ [4]) והמלביש והמנעיל והמעטף הרי אילו באזהרה (שם סנה' י ג). חגבים והקופרין מן הפתק ומן האוצר ומן הספינה הרי אילו מותרין ואם היו נמכרין בסלילה לפני חנוני הרי אילו אסורין מפני שמרביצין עליהן יין כדי שיהו יפין למראית העין (שם ע״ז ד יג). המרביץ את ביתו במים טמאין ונתן בו שובלין וטננו, אם יש עליהם משקה טופח הרי זה בכי יותן (שם מכשיר' ב ג). ומרביצים שדהו (של האבל) משתגיע עונת המים שלו (רב ששת בריה דרב אידי, מו״ק יא:) מכבדין ומרביצין בבית האבל (ת״ר, שם כז.). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטרין אותה (מד״ר שמות כט). (אדם שנכנסה בו רוח תזזית) מביאין

1) [במשנה שבירושלמי: מרבצין, אך במדב״ם: מרביצין.]

2) [נ״א ירבוץ. אמנם אפשר לנקד כאן: יְרַבֵּץ.]

3) [ואולי פִעֵ'.]

4) [אמנם במשנה סנה' ז ו, בפִעֵ': המכבד והמרבץ, ואולי יש לקרא כך גם כאן. והוא הדין לגבי כמה מקומות אחרים.]

עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא בורחת (שם במד׳ יט). — והִרְבִּיץ השור גללים, הטיל גללים: ראשו (של הפר) לדרום ופניו למערב וכו׳ שמא ירביץ גללים (יומא לו.). מאי רבץ, שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (רב פפא, ב״ק מח.). — ובסהמ״א: בתי כנסיות ובתי מדרשות נוהגין בהן כבוד ומכבדים אותן ומרביצין אותן (רמב״ם, תפלה, יא ה). — *והִרְבִּיץ תורה, כמו רִבֵּץ תורה, הפיץ אותה: ומה חביר וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה נקבעים בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהן תורה עאכ״ו (מגי׳ כט.). — ובסהמ״א: הרביץ תורה בישראל ומרביצי תורה כן קרא׳ בעלי ישיבה שיש להם תלמידים רבים בתלמוד ותמהתי איך לקחו זה הלשון ועל הרוב אינו בא רק על בעלי חיים שאינם מדברים ובפרט בספרד היו נוהגין לקרא אותם מרביצי תורה ולשאר הרבנים היו קוראים חכמים סתם (ר״א בחור, תשבי, רבץ).

— הִתפ׳, *הִתְרַבֵּץ, – כמו פִעי׳: הרוצה לרבץ את ביתו בשבת מביא עריבה מלאה מים ורוחץ פניו בזוית זו, ידיו בזוית זו, רגליו בזוית זו ונמצא הבית מתרבץ מאליו (שבת לה.). — ובסהמ״א: וכשירד יורה בחשון וכסליו והשדה מתרבצת ותתיבש כטבת חורשין אותה וזורעין אותה (ערוך ערך תרבץ). תרביצא, ראשית הושט, ומשקה, וחצר, ומקום שנתרבץ במים (למח דוד, תרביצא, נכריות, רלה.).

— נִפע׳, *נִרְבַּץ, — נרטב: ואין ירק מצליח אלא בקרקע נרבצת, בארץ לחה (רש״י, ב״מ קו:, ד״ה איתכבר).

רֵבֶץ, ש״ז, כנ׳ רִבְצָה, רְבָצִים, — מקום שרובצים בו בעלי חיים, Lagerstätte; campement; resting place: בנוה תנים רִבְצָהּ[1] חציר לקנה וגמא (ישע׳ לה ז). והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לְרֵבֶץ בקר (שם סה י). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבום מהר אל גבעה הלכו שכחו רִבְצָם (ירמ׳ נ ו). —ואמר המשורר: והקו לכל פנה ענה, הלא הוא

[1] [אלה דברי מנחת שי: כתב רש״י שם דבר היא כמו מרביץ שהרי אינו מפיק ה״א עכ״ל, ובספרים שלנו הה״א במפיק וכו׳.]

מעון רבצי (ר׳ יהודה הלוי, ידידי, שירי תימן, 29).

***רְבָץ**, ש״ז, — רִפּוּץ מים, זִלּוּף, ואמר הפיטן: אדון השקיפה ממעון קדשך מן השמים רעיך לנהל ברבץ כעל מבועי מים (ר״א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם).

רִבְצָה, עי׳ רֵבֶץ.

***רַבְצָל**[1], רובצל, ש״ז, — מין כיס עור קטן של בְּשָׂמִים וכדו׳: אף הרבצל[2] והמזודה כל שהן הרי אלו טמאין מדרס (ר׳ יהודה, כלים כ א).

***רַבְצָן**, ש״ז, נקב׳ רַבְצָנִית, — שדרכו לרבץ על כרעיו ורגליו: רובץ (תחת משאו) ולא רבצן (מכי׳ משי׳ דכספא כ). המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא, היה בה מום אחר וטנפו עם המומין הרי זה מקח טעות (תוספת׳ ב״ב ד ו). — ובסהמ״א: במקום שאינו חייב לפרוק כגון בחמור שהוא רבצן וכו׳ שפטור מצד פריקה חייב משום צער בעלי חיים (טור חו״מ רעב).

רבק[3], ממנו מַרְבֵּק, *רָבַק, *רֶבֶק, *רִבְקָה.

[1] [אלה דברי הגאון בפרושו (פרוש הגאונים, אפשטין, 54): הרבצל, א׳ ד׳ רובצל פי׳ כמין חימת קטן ביותר שיש לאילו הבשמים ליתן בו בשמים, ע״כ. והרמב״ם (לכלים כ, 170) פרש, וז״ל: והחמת אלקרבה, ומיזודה ועא ג׳ד יג׳על פיה אלמסאפרון אלזאד וכו׳ ורובצל מן הד׳א אלנוע איצ׳א, ע״כ, ובעבר׳: והחמת הנוד, ומיזודה שק של עור אשר ישימו בו הולכי דרכים את צידתן וכו׳ ורובצל גם כן מזה המין, ע״כ. ואין צורת המלה ברורה, ואפשר שלפנינו שבוש של מלה לא עברית. ורב הדמין לרומי capsula (צורת הקטנה של capsa, שממנה קופסה ואף קפצה) שהיתה מתאימה במשמעותה. ואפשר שצ״ל קבצל וקראו רו(בצל) במקום ק, הואיל וראו את הקו השמאלי של ק כאות ו.]

[2] [כמשנ׳ מנק׳ ליוורנו: הַרְבָּצַל, וככ״י מנק׳ ב דל׳: רְבֵצַל, ובקצת דפוס׳ רובצל, וכן בספר המליצה, הוצ בכר, 42.]

[3] [בשרש זה גם השם הפרטי רִבְקָה, כנראה במשמ׳ עגל מַרְבֵּק. ועי׳ בהערות הבאות.]

*רָבַק, ביכ' פעו', רָבוּק — קָשׁוּר בחבל[1]), ואמר הפיטן: מפונקים ורבוקים ועזוקים משולים כרגבים מתוקים (נחמיה בן שלמה הנשיא, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ז, קלז).

*רָבֵק, ת"ז, נק' רְבֵקָה, — קשור ומתפטם במרבק[2]), ואמר הפיטן: הנה תאות נפשי אשר ברוח תחנונים הופקה, ועתה למאכלת מסורה כעגלה דשה ורבקה (אמונה אומן, סליח' לו"ג, מחז' איטלי' ב, נט).

*רִבְקָה, ש"נ, מ"ר רְבָקוֹת, — לולאת החבל שעל צואר בן הבקר או בני הבקר בעמדם ברפת, וגם קְבֻצת בני בקר קשורים יחד בחבל[3]): ארבעה דיומדין וארבעה פשוטים גבהן עשרה טפחים ורחבן ששה ועבין כל שהוא וביניהן כמלא שתי רבקות של שלש בקר (ר' מאיר. עירוב' ב א). וכמה יהא ביניהם, כמלוא שתי רבקות שהן של שלש שלוש בקר[4]) וישנן בעשר אמות (הוא, תוספת' שם ב ג) הכניסה (את הפרה) לרבקה ודשה עם אמה כשרה, ואם בשביל שתניק ותדוש פסולה (שם פרה ב ג). רבקה נכנסת ורבקה יוצאת (עירוב' יט.) —ובסהמ"א: דיכולין לעבור בה (במבוי) שת רבקות של ארבעה בקר כשפוגעות זו בזו אחת נכנסת ואחת יוצאת דהוי ניחא תשמישתה (הלבוש או"ח שמה ע). — ואמר הפיטן: נפשי בך דבקה כיונק נכנס לרבקה[5]) (אפרים בר יצחק, אלה' בך אחבק, זולת שבת ד' אחה"פ). עגלה המלמדה, הכניסה לרבקה[1]) (יה אשר גאה, ערבי' לו"כ, מחז' איטלי' ב, עה.).

*רְבְרֵב[2]), לא נמצא כך בתו"ם.

— התפ', *הִתְרַבְרֵב,—השתרר התגדל והתגאה, ; grosstun : se donner des airs, se vanter; to talk big, swagger כי תשתרר עלינו גם השתרר, על מה את מתרברב עלינו, מה טובה עשית לנו (מד"ר במד' יח). – ובסהמ"א: זהו ת' רבתי שתתרברב להתמלא במילוי לשון תאיבה ותאוה (פענח רזא עה"ת, ואתחנ', ס:, שופטים). כי הת' רבתי הוא רמז שתתרברב ותיכתב במילואה בשלימות (שם שם). — ואמר הפיטן: זלזול עיר הנדחת לשומה תל עולם לדור ודור תחרב, חזקו ידיכם לנקום בנקמת דם ברית על שניהם לבדם תתרברב (ר' יצחק בר ראובן, איסרא אתכם, אזהרות. יט.).

— פעי', רִבְרֵב, — רִבְרֵב את פלוני, נתן לו תאר רַב, רַבִּי או רַבָּן: והדורות הראשונים שהיו גדולים מאד לא היו צריכים לרברבם לא ברבן ולא ברבי ולא ברב (ערוך ערך אביי). ובנביאים היו חשובין וכו' ואין מרברבין אותן עם הזכרת שמותיהן (שם שם).

*רַבְרְבָן[3]), ת"ז, – גדול, ואמר הפיטן: צרות רעות ונחש ועקרב רברבן[4]), צמאון והסר כל משנה הדרבן (שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח' ד' עשי"ת). ופום ממלל רברבנים היה לאבני דומים (שלמה בן יוסף הכהן, ה' ידין עמים, AJSL XXII, עמ' 163).

*רַבְרְבָנוּת[5]), ש"נ, — גדלות ורִבּוֹנוּת: ואלו הן ה' עולמות, עולם הנורני, עולם הרברבנות, עולם המדע, עולם היצירה, עולם

1) [עי' בהערה לקמן.]

2) [הפיטן יצר צרוף זה, כעגלה דשה וְרְבֵקָה, עפ"י ת"י המתרגם בעגלה: רבקא, ועי' בהערה שאחר זו.]

3) [משמ' זו של המלה יוצאת משמוש הפעל רַבַּק a), שֵׁם לולאת חבל על צואר הבהמה, ושם העצם רִבְק a), לולאת חבל על צואר הבהמה, בערב', וכעין זה פרש רש"י (פסח' כו.): קופלא (copula) בלעז שקושרין ד' פרות ביחד, ע"כ. וכן בארמ' שבתרגומ' ריבקא.]

4) [כך צ"ל וכך בכ"י ודפוס ראשון; בהוצ' צוק"מ: בקש.]

5) [עפ"י תוספת' פרה ב ג, עי' לעיל. בסדורים מנק': לְרַבָּקָה, לְרִבְקָה, אך בפיוטי ר' אפרים ב"ר יצחק (הולי' הברמן, ידיעות מכון שוקן ז, קלא): לְרִבְקָה.]

a) ר"ק

1) [מנק' לְרִפְקָה.]

2) [מן הארמ' שבתו"ם.]

3) [עפ"י הארמ', שאמנם רַבְרְבָנִים בא בה כמ"ר של רברב, עי' דברי ע. לֵוִי בספר היובל של ד. הופמן, עמ' 135.]

4) [בהשפעת הכתוב: וארבע היון רַבְרְבָן (דני' ז ג), ואמנם שם זו צורת מ"ר נק'.]

5) [עפ"י רברבנותא בארמ' שבתו"ם.]

הנפש (גרוש המיוחס לרקענ"ג לס' יצירה א יב, ולפסה, לד). והמעלה השנית הקול הנשמע לבשה רבינו מבין הכרובים ולמלאכים בשליחותם ולכל ישראל בסיני, ואנשי המחקר קורין אותו עולם הרברבנות[1] (כאב"ם הנסיח, מגלת המגלה. 22).

רבש"ע. — ר"ת: רבונו של עולם: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך וכו' (ר' אבהו, ערכ' י:).

רַבַּת, רַבָּתִי, עי' א. רַב.

רגב[2], ממנו רֶגֶב[3], *רְגֻבּוֹת, *רְגוּבָה, *רָגִיב.

רֶגֶב[4], ש"ז, רק מ"ר, רְגָבִים, רִגְבֵי, — נוזלים, רטיבות, : Feuchtigkeit; humidité; moisture מתקו לו רִגְבֵי נחל ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר (איו' כא לג). בצקת עפר למוצק ורְגָבִים ידבקו (שם לח לח). — ובסהמ"א, במשמ' גוש עפר, צרור אדמה[1], אף במ"י, Erdscholle; motte (de terre); clod: והתבונן במקרא כחפוש על הכסף ב ר ג ב י ההרים וכהופיע מטמוני נסתרים (נסי בן כא הקראי, פירוש עשרת הדברים, לקו"ק, נספח', 9). אזרעם ב ר ג ב י עפר ואמטיר עלימו מימי עפעפי (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, אגרת אל רב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXVI). שמא יהו שם ר ג ב י ם ויכתישם (רש"י, בילה ח:, ד"ה דלמא). לפי שרגבים מדובקים מעכבות את החריש (תשו' רש"י, קבוצ' קונטרס', ג). וזכני לשחר דבירך השמם והחרב ולרצות אבניו ועפרותיו ו ר ג ב י חרבותיו ותבנה שוממותיו (רשב"ג, סוף כתר מלכות). שנטל ר ג ב מן האדמה וחקק בה בלא גיבול (המאירי למס' יומא א א). לא יטלטל אדם ר ג ב אדמה לקנח בו מפני שאינה ראויה לקינוח (הלבוש, או"ח שיב 7). — ואמר הפיטן: עד לא מצוקי ר ג ב שתית סוכו וטרם מתיחת אהילת סכוכו, מאז ועד עתה בשלם סוכו (ר"א קליר עד כא מכוקי, קרוב' א סוכ'). זנחנו ונחשבנו עם יורדי ר ג ב ויהי לאבל כנור ושיר ועגב (שלמה הבבלי, תפוב הרחמנו, סליח' לום גדליה). זכרו יום כי יבוצע ו ר ג ב י נחל ימצע כי קצר המצע (ר' ילחק בר ראובן, פחדתי מיולדי, או"כ ג, קפט). קום התהלך לרחבה ובין כי אדמה ו ר ג ב ה כם תך אשר תבטה בה (את פני מבין כפוני, סכית' שחרי לו"כ, מחזי איטל' ג, קז.). תולה ארץ על בלימה ומדביק ר ג ב י ם (מנחם בר מכיר, אב אל שדי, יול' שבת נחמו). — ואמר המשורר: קנינך דבוק ר ג ב י ם ואדים ועבים (רי"ל גיאת, קנינך, סעה"ש 19). ויעהיק כל אנוש מה;נוגו לעי מדבר ויִשבים ר ג ב י ו (לקו"ק, סג). ושכבת טל התֵעל עוד ואנ.י תעלה שכבו תחת ר ג ב י ם, ואם ישקו נשיאי על ר ג ב י ם ועלו על נשיאי עם עֲשָׂבִים

---

1) [נ"א: הדברנות.]

2) [עי' בערה לערך רֶגֶב.]

3) [משרש זה גם כנראה שם החבל אַרְגֹּב, עי' בהערה הבאה.]

4) [המתרגמים הקדימים הבינו מלה זו כלשון אבנים קטנות או צרורות עפר, χάλικες, גרגישהא (glareis, glebae), וכן רב המפרשיי, ולפי זה השמוש בסהמ"א. יוצא מכלל זה ריב"ג (שדבריו לא הובאו בש מית ובדיוק בתרגום רע רי), האומר: הב (בערב') אל רגאב בגימל, והיהידר רְגָבָה בקבוץ הריש ושוא בגימל, והוא מהאור דנהרים, דעמיק בבטן הנחלים שהמים מתאספים בי, ע"כ; ואין דברי ראב"ע בפרושו (איוב כא לג) אלא תמצית דברי ריב"ג: בלשון ישמעאל מקיב דפירות הנחל (וא עי"ק דנדל) והיא קריב בעבור רגבים ידובקו. ע"כ; ועי' גם רד"ק (שרשים, רגב): פירש בהם רבי יונה המקומות אשר בעמקים הסמוכים לנחל ועומדים ברם המים. ואיוב ירשו מגרפית דעפר או חלקי הנחל, ע"כ. ועל ראה כזי ב ש ו מים, נוזלים ורטיבות, מורה שמיש המלה ו ר ג ב א בסור' בהוראה רטיבות ובץ שבכור המים, יאר דירי ב דלול במלונו (הולאת דובל, כרך ג, עמ' 1969, טי אלביר, ע"כ; ובעבר': טיט הבאר, רב ר י ע ו ר ג ב י י ה בארמ' שבתו"ם: ונרוץ הגלגל אל הביר יכ', כאילין ר ג ב י י ה דטבריה, הא מה דאת ש ם הי רו רגבי נחל (מד"ר קהל', עד אשר לא ירתק). כי ע ב באיוי כא לג בא כהמשך לתמונת רצ על פלגי בים "והוא על גדיש ישקד", ואין יתק אלא לשון יניקה או הנקה, והכונה: נוזלי הנחל מיניקים אותו. וגם בפס' לח לח הכונה: כשיצק האל נוזלים ועשה אותם לעפר מוצק, ונוזלים (רגבים) אלו נדבקו יחד כחמר קשה.

ונראה שגם אַרְגֹּב פרושו נחל או באר, שעל פיהם נקרא הבל הארץ.]

1) [לפי הבנה זו במקרא, עי' בהערה הקודמת.]

(ר"ם הנגיד, הים גפס, בן תהלים כז, פסון לח). והמתיק לי עדי מות שנותי והמתיק לי בתוך קברי רגבים (הוא, פמואל קדמה, פס לא, קד). שוקד גדיש ורגב חובש, שוכן גוש ורמה לובש (רפב"ג, אדני מה אדם, פעה"פ 51). רגבים יבלו שרשיו ופריו, ראיו יאמרו איו (פס פס). הלא את אבניך אחונן ואשקם וטעם רגביך לי מדבש יערב (ר"י הלוי, יפה נוף, פעה"פ 95). ושם הכרובים ולוחות כתובים בעד הרגבים ובמקום סתרים (הוא, היוכלו פגרים, פס 96). הידעו הדמעות מי שפכם ודרשו הלבבות מי הפכם, הפכם בוא מאורם תוך רגבים, ולא ידעו רגבים מה בתוכם (הוא, הידעו הדמעות, בסוף כ"י פירוש רא"ב"ע על אסתר בבה"ס וטיקן; דיואן ר"י הלוי ב, 115). שיר החיו מופתיו מתי ששוני, ונפשי העלו מעפר רגבי קברתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, פעה"פ 125). נשמת חיים ורגב עפר הרכבת, נפש משכלת בי קשור קשרת (ר"ד מכריזנהויזן, שיר בראש הספר מוקדות הבל). עוד אגלי מספר על גדיש ידמעו לרטיב רגבי עפר חתו עלינו (יל"ג, הוי אח, שירי יל"ג א, 154). המרי יכת ורגביו יתפרדו (פס פס, 156).

רְגָבוּת, ש"נ, — תכונת העפר שברגבים: ומהם מי שאומר שהוא (היסוד) רוה וכשידק מעצמו וירפה חזר אש וכאשר ירבה ויתגסם חוזר מים וכשתהיה בתכלית הרגבות וחזר לארץ (ספר היסודות לר"י היסראלי, תחלת חלק א).

רגג [1]), ממנו רָגַג, רֶגֶג, רִגּוּג, רִגָּיוֹן.

רָגַג [2]), פ"ע, — נכסף, התגעגע. begehren, sich sehnen; désirer; to desire, long ואמר הפיטן: באין הטאת נוהגת ולא עולות מצדיקים, לבד בך רוגגת

1) [מן הארמ' שבתו"מ ובתרגומים, וכן בא רג, במשמ' חמד, התאוה בסורי, ובערב' בא רַגַּ a) במשמ' התרגש, רעד. אך כנראה לא הֻכר שרש זה אף בעברי שבמקרא, ונקרא במקומו רנן, עי' רָגַג, רִגּוּג, הערות.]

2) [כנראה בא פעל זה אף במקרא, כי במקו': לבי ובשרי יְרַנְּנוּ אל אל חי (תהל' פד ג) מסתברת הקריאה ירגגו, כלו' יכספו ויתגעגעו; השוה: צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (פס סג ב).

a) رج

קדשת שמך להקים (בנימין בן אברהם, ברוך אלהי עליון, ערבית ליל ג"כ, מחז' איטלי ב, עח). — ובינ' פָּעוּ', רָגוּג, נֶחְמָד, ואמר הפיטן: ישמחו ברוכים בשיחת תורה, גאולים דרושים הדורים וכו' קדושים רגוגים שלימים תמימים (מחז' ויטרי, 460).

—פע', רִגֵּג, ובינ' מְרֻגָּג, — נחמד: קול יוסף עכדך זמר זה נבזה או נחמד ומרגג להיות בוחן אם יש בו הק אם לא עלה על גג (יוסף בן יהודה זאהק, כיב ספרים, כ"י Jews College, לונדון).

רֶגֶג, ש"ז, — כסיפה, געגועים, Sehnsucht; desir; longing, ואמר הפיטן: ברגג נכספה נפשי חצרותיו לדרשה (מאיר בר יצחק, אדיר וכחה, יוצ' שבת אחר שבועי).

רְגוּבָה [1]), ש"נ, — עפר, אדמה, Erde; terre; land, ואמר הפיטן: אז מאז מקדם הקדמת תשובה, בטרם המתחת ערץ ויסודי רגובה (בנימין בן זרח, סליח' לום גדליה).

רִגָּה [2]), ממנו רִגָּיוֹן.

רִגּוּג [3]), ש"ז, — תאוה, חמדה, כסיפה וגעגועים, כמו רֶגֶג, ואמר הפיטן: תחנוני אזון אומני מחוללי ופדגוגי, לך גלוי צפוי תאב רגוגי (אליה בר שמעיה, אריה ביער, סליח' ב עפ"ם). יזהירו רגוגי מצות שבת ומועד עדי עד (יוסף קלוס, מעריב שבת חוה"מ סכות, מחז' ויטרי, 580).

*__רָגוֹל__ [4]) או רָגוּל, ש"ז, — גמל רָגוֹל, גמל שרגלו

1) [אולי בעיקר בינ' פָּעוּ' מן רָגַב, שאמנם אינו נמצא בצורה אחרת.]

2) [עי' רִגָּיוֹן, הערה.]

3) [צורה זו, המצויה מאד בארמ', כגון מאני דריגוגין כתרג' של כלי חמדות (דה"ב כ כה), היתה גם במקרא, כי במקום כנף רְנָנִים נעלסה (איוב לט יג) הכונה: כנף רִגּוּגִים נעלסה, כלו' כנף חמדה אהובה, השוה כנגוד: כנף שקוצים (דני' ט כז)]

4) [עפ"י הארמ' רגולא הבאה בתרגומים הארמיים במקום עָקֹד, כגון (עֲקֻדִּים, ברא' ל לט) ת"א: רגולין; ת"י: רגולין דסימנא בריגליהון וכן בא אף בערב' לא

האחת קשורה בזרועו[1]): לא יצא הגמל במטוטלת לא עקוד ולא רגול (שבת ה ג). רגול שלא יכוף ידו אחת ורגלו אחת ויקשרנו (תוספת' שם ד ג). עקוד בידו אחת, רגול בשתי רגליו (ירוש' שם ה ג). עקוד עקידת יד ורגל כיצחק בן אברהם, רגול שלא יכוף ידו על גבי זרועו ויקשור (ר' יהודה, בבלי שם נד.). — ובמהמ"א: לא תצא שום בהמה לא עקוד ולא רגול וכו' ורגול דהיינו שקושר אחת מרגליה כלפי מעלה שלא תלך אלא על ג' רגלים (הלבוש, או"ח שה יד).

א. °רִגּוּל, ש"ז, — מה"פ מן רָגַל, רִגֵּל, פעֻלת המְרַגֵּל התר את הארץ לראות את ערותה: בימים אשר ישבתם, ברגול הארץ (רלב"ע, דבר' א מו). ואיך יעלה על הדעת שנבוא כלנו להכנס בסכנה עצומה ברגול הארץ (ר"י אברבנאל, ברא', מקץ, ויכר יוסף את אחיו). — ובמשמ' מעשה ההולך רכיל, רכילות: אם היה הענין לכת שם בלצנות וברגול ובהעלם ובגנב' הנני טוב (קלונימוס, בעלי חיים, יע.).

ב. °רְגּוּל, ש"ז, — תכונת הדבר הרגיל והמֻרגל, רְגִילוּת: יגיל בו (בהספר זכר רב) קונהו כמוצא שלל רב ברגול על לשונו אז יאמר יש לי רב (יואב מ"ץ דק"ק טאלאטשין, שיר בראש ספר זכר רב, שקלוב תקכ"ח).

°רִגּוּן, ש"ז, — מה"פ מן רִגֵּן, מעשה הנִרְגָּן, תרעֹמת: ונרגן מפריד אלוף, וע"י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם (רש"י, משלי יו כז).[2]

*רִגּוּשׁ, ש"ז, — מה"פ מן רגש, שָׁאוֹן, פעילות נרגשת: כל רגושן[1]) של רשעים ויגיען לריק (ר' אייבו, מדר' תהל' ב, בובר, יג). — ואמר הפיטן: וכראותו הריגתו צעק ברגושיו, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (אודך ה' כי אנפת בי, סליחו' מחז' לו"כ, מחז' איטלי' ב, קו.).

רגז

רגז[2]), ממנו °הַרְגָּזָה[3]), °הִתְרַגְּזוּת, רָגַז, רַגָּז, רֹגֶז, רָגְזָה, *רַגְזָן, *רַגְזָנוּת, °רְגִיזָה[4]).

רָגַז, פ"ע, רָגְזָה, רָגְזוּ, רָגְזָה, רִגְזוּ, אֶרְגַּז, תִּרְגְּזִי, יִרְגַּז, תִּרְגַּז, תִּרְגְּזוּ, תִּרְגַּזְנָה, יִרְגְּזוּ, יִרְגָּזוּ, יִרְגָּזוּן, —א) חרד, רעד ופחד, zittern, bangen; trembler; craindre; to tremble, be afraid: וישלח (יוסף) את אחיו וילכו ויאמר אליהם אל תִּרְגְּזוּ[5]) בדרך (בראשי' מה כד). שמעו עמים יִרְגָּזוּן חיל אחז ישבי פלשת (שמות יה יד). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דבר' ב כה). ותהי חרדה במחנה

רק רַגַּל[a]) במשמעי עָקַד, קשר את רגלי הבהמה, אלא גם (כמו עָקֹד בעברי) ארג'ל וכן' רג'לי, רג'לא[b]) במשמ' בהמה שיש לה כתם לבן (כאלו קשירה) ברגליה, תרג'יל[c]) במשמ' כתם לבן ברגלי הבהמה. ועל כן כנראה רָגוּל הוא המבטא המקורי של המלה, ולא רְגוּל; ועי' בהערות לערכים רֶגֶל, רִגֵּל.]

[1]) [דברי ספר המליצה (בכר, עמ' 74): רגול, שרגלו האחת קצרה, ע"כ. כנראה יסודם בט"ס במקו' קשורה.]

[2]) [בקטע כ"י מן הגני' מתלמיד תוי הבלכי (JQR 1901, עמ' 367) נדפס: במתג ורסן לבלום ולשם פה, פה היושבת בתוך האיפה, בכר עופרת להשליך אל פיה ואל שפה, אשר למה למות יקרא בדופי רגופה, ע"כ. אך כנראה טעות המעתיק היא במקום הנופה, עפ"י לשון הכתוב: בפה חָנֵף (משלי יא ט), יצאה חֲנֻפָּה לכל הארץ (ירמיה כג יה).]

[1]) [בילקוט מכירי לתהל' ב ד מובא: רגושים.]

[2]) [גם בארמ' ובסורי' במשמ' כעס וחרון אף, וכן בא בערב' רגז[a]) במשמ' זו, בעוד שמשמ' השרש במקרא היא כלשון פחד ורעד ורתיעה מן המקום, ומעין זה השמוש בכתובות הכנעניות, ועי' בהערות שאחר זו. וקרוב לשרש זה רגש, עי' שם.]

[3]) [דגמה למלה זו מזכיר י. אבינרי, היכל רש"י, קה: הוא עצמו גרם לו הרגזתו שהביאם בעולם (רש"י, סכה כג:).]

[4]) [קשה לראות דרך לגזירת המלה אֶרְגֻּז משרש זה (עי' הערת המחבר, עמ' 380), ואפשר שהיא שאולה מלשון אחרת.]

[5]) [זהו פשוטו: אל תפחדו, כלשון אל תיראו וכדו'. ואמנם אף השבעים והולג' תרגמו כלשון כעס ורגז, וכן ראב"ע. ות"א לא תתנצון אינו תרגום המלה אלא קצור של כל הדרש המובא בת"י: לא תתנצון על עיסק זבינתי דלמא ירגזון בכון עברי אורחא. ומעין זה בדרשת חז"ל המובאת ע"י רש"י: אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך.]

---

a) رجل b) أرجل، رجلي، رجلاً c) ترجيل

a) رجز

בשדה ובכל העם המצב והמשחית תרדו גם המה ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים (ש״א יד ה). ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד (ש״ב ז י; וכעין זה דהי״א יז ט). וירגז [1] המלך ויעל על עלית השער ויבך (שם יט א). ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו (שם כב ח; מעין זה תהל׳ יח ח). על כן חרה אף יי׳ בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים (ישע׳ ה כה). שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך (שם יד ט). חרדו שאננות רגזה בטחות (שם לב יא). להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו (שם סד א). והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את הטובה אשר אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו [2] על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה (ירמ׳ לג ט). יען אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי [3] לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזק׳ יו מג). תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יי׳ כי קרוב (יואל ב א). העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (עמו׳ ח ח). ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם אל יי׳ אלהינו יפחדו ויראו ממך (מיכ׳ ז יז). שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי יבוא רקב בעצמי ותחתי ארגז (חבק׳ ג יו). רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה (תהל׳ ד ה). קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (שם עז יט). יי׳ מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט א). איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת [4] (משלי כט ט. תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת (שם ל כא). — ובמשמ׳ קפץ וחרד לעשות דבר: כי כהר פרצים יקום יי׳ כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו (ישע׳ כח כא).

[1]) [גם כאן משמ׳ הפעל היא כלשון חרדה.]

[2]) [הגוים הרואים זאת יפחדו, ואין להבין ירגזו בהוראה לטובה.]

[3]) [הכונה: ולא חרדת לי על אף כל אלה, ואין כאן פע׳ יוצא מן הקל, כדעת רד״ק, ואף לא לשון כעס ורגז.]

[4]) [הכונה: ורגז ופחד הכסיל ושחק החכם ואיננו נחת.]

— ב) *ובמשמ׳ כעס, zürnen; être fâché; to be angry: רגזו עליו השרים (על ירמיה) והכוהו ונתנוהו בבית האסורים (פסיק׳ רב׳, ויהי בעת שפרסה, קל.). — ובספה״א: ורגז יאחזני ואיך לא ארגז והנה העולם כארגז ומנעול ברזל עליו כה וכה ואני יושב בתוכו (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 57). וכשבא אל היבשה וראה את עצמו ערום ויחף הכיר שהשם רגז עליו וכי בא יום אידו (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 48). כמו שאמר למעלה תרגז הארץ ורגוז הארץ הוא הרעש (רד״ק, עמוס ט ה). — ואמר הפיטן: וירא רבבה וירגז ורץ לרצם (יכח׳, ויכח אהובים, קרוב׳ במד׳, זולאי, ריג). פותר אשר עץ קללה, צבי ברכה ניכללה, קם שוכרו למולו בלילה, רוגז על אודות העלילה (הוא, אותות בדים, שם שם רטו). —וביכ׳ פעוי רגוז, ואמר הפיטן: קדור בכלימות, רגוז באימות (אדם איך יזכה, לשחרית לוס כפור, מחז׳ איטל׳ ב, קיב.).

— הפעי׳, הרגיז, הרגזתני, מרגיז, מרגיזי, ארגיז, — הרגיז את פלוני, לפלוני, החריד והרעיד אותו, aufschrecken; alarmer; to alarm: ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי (ש״א כח יה). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל (ירמ׳ נ לד). — ובהשאלה, הרגיז ארץ והרים: על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי׳ צבאות וביום חרון אפו (ישע׳ יג יג). המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו). — ומרגיזי אל, מלאכים מחרידים שהאלהים שולח אותם להרגיז ולהחריד את האדם: ישליו אהלים לשדדים ובטחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו [1]) (שם יב ו). — ובתו״מ במשמ׳ הכעים, erzürnen; fâcher; to make angry: לעולם ירגיז [2]) אדם יצר טוב על יצר הרע (ר״ש בן לקיש, ברכ׳ ה.). (השטן) יורד ומתעה ועולה ומרגיז וניטל רשות

[1]) [אין הכונה: ישליו אהלים של שודדים המרגיזים (= המכעיסים) את האל, אלא: ישליו האהלים כבוא שודדים, ובטוחות כבוא מרגיזי אל המחרידים האלה אשר הביא אלוה בשבילו (בידו), ועי׳ בפרושו של טורטשינר.]

[2]) [דומה לזה: (מי) שעושה רצון יוצרו מכעים את יצרו (מד״ר כוס, באסר תמוסי).]

וגוטל נשמה (ב"ב עו.). למה הרגזתני וכו' א"ל לא היה לך להרגיז בוראך אלא עשיתני עבודה זרה וכו' (מד"ר ויקר' כו). — ובסהמ"א: שהחכם צריך לו שיהיה נוח בדיבורו ושלא יעשה בתוך דבריו תנועות משתנות ומרגיזות באיבריו ובידיו (ר' זרחיה מברצלונה, בחור משלי, המסד סנה ג, 306). כי איככה אוכל וראיתי באבדן חמודותי בין אנשים מרגיזים[1]) יריעותי (שלמה בונפיד, הפולמוס בכבדי סארגוסה, קבץ על יד י"ד, כג). — ואמר הפיטן: ויצר לבו רע מנעוריו וכו' מרגיז כל איבריו (משלם בר קלונימוס, מי יחנה תוקף, סלוק יוה"כ). ועום מרגיזי אל, זרע אדום וישמעאל (חזון אנקתנו, ידיעות מכון שוקן ה, קעד). — ואמר המשורר: וזנה אחרי לבו ועיניו כמרגיזים ופנה אל רהבים (ר"ש הנגיד, שמואל קדמה, בן תהלים לח, ססון, סג).

— התפ', הִתְרַגְּזָה, הִתְרַגֵּז, — חרד ופחד[2]): ושבתך וצאתך ובאך ידעתי ואת הִתְרַגֶּזְךָ אלי יען הִתְרַגֶּזְךָ אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך (מ"ב יט כז–כח; ישע' לז כח–כט). — ובתו"ם במשמ' כעס, התכעס: כיון ששמעו האומות שאבד פרעה וחילו בים ומלכות המצריים בטלה ונעשה שפטים בעבודה זרה שלהן התחילו מרגזין[3]). כיון ששמעו האומות שהקב"ה מגביה קרנן של ישראל ומכניםן לארץ התחילו מתרגזין (מכי' בשלח מסכ' דשירתא ט). אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא (רבי אבא בר כהנא, מד"ר רות בסוף). — ובסהמ"א: מיד נתרגז על מלאך המות בארבע מדות רעות, באף וחמה יבחרון אף וקצף גדול (ספר המעשיות, גסטר, 98). וירד רירו על זקנו

---

1) [כלשון הכתוב חבק' ג ז.]

2) [מתרגמים ומפרשים הבינו את הפעל כאן במשמ' התעוררות בכעס נגד האלהים; אבל אין הוראה זו של רגז בעבר' שבמקרא, ואין רגז בכל מקום אלא נגוד של שאנן הבא גם כאן, כגון: חרדו שאננות רגזה בטחות (ישע' לב יא). ועל כן גם כאן הכונה: גם חרדתך הגיעה אלי וגם שאננך ושלותך באו לאזני, כל רגשות לבך ידעתי.]

3) [אין כאן פִּעֵל אלא הבלעת ת של התפעל, ונ"א: מתרגזין.]

ויתאנף ויתרגז (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים, ידיעות מכון שוקן ה, רכט).

— נפע', נִרְגַּז, — כעס[1]): בארבע מדות רעות שנרגז על מלאך המות בהן מלמעלה הוא יבוא עליך (ספר המעשיות, גסטר, 98).

רַגָּז, ת"ז, — רוגז ומפחד תמיד, schreckhaft; peureux; timid: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יי' לך לב רַגָּז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה). — ואמר הפיטן: גחל כי מחורחרת, קרב רגז סחרחרת (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).

רֹגֶז, ש"ז, רָגְזָהּ, — פחד, חרדה ורעדה[2]), Schrecken; effroi; fright: והיה ביום הניח יי' לך מעצבך ומרָגְזֶךָ ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישע' יד ג). בְּרֹגֶז[3]) רחם תזכור (חבק' ג ב). שם רשעים חדלו רֹגֶז[4]) ושם ינוחו יגיעי כח (איוב ג יז). כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רֹגֶז (שם שם כה–כו). אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רֹגֶז (שם יד א). אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע בְּרֹגֶז קלו[5]) והגה מפיו יצא (שם לז א–ב). ברעש וְרֹגֶז יגמא ארץ[6]) ולא יאמין כי קול שופר (שם לט כד). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו ועל רשעים ינוח רגזו (ב"ס גני' ה ו). — ובמדרש: ויבא

---

1) [בבבלי (כדה עז:) מובא מאמר של בן סירא בלשון זו: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל בבית המשתאות ואמרי לה שר הנרגן, ובספרים בסוגרים: (ואמרי לה שר הנרגז), ע"כ, ואין זו אלא ט"ס. אך כנראה עפ"י כתיב זה נוצר שמוש של נִפְעַל נִרְגַּז בדבור ובספרות שבימינו. ועי' רָגַל, רָגַן.]

2) [כך כלבד הוראת המלה במקרא, ולא כעס, ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [הכונה: בעת פחד ורעדה, וכן בצדק ראב"ע: בעת הרוגז שאנו בפחד.]

4) [הכונה: שם הרועשים, המפחדים ורועדים חדלו מפחד. והשוה ראב"ע: רשעים הם המתנועעים (כלו' הרועשים וחרדים) חדלו מרגזם.]

5) [כלו': שמעו קולו ורגזו בפחד, כהמשך אל: אף לזאת יחרד לבי.]

6) [כלו' בעת רעדה ופחד, כלשון ההמשך: ולא יאמין (=ולא יימין או ישמאיל בפחד) כי קול שופר.]

רגז, בא עלי רגזו של יוסף (מד"ר בראש' פד). — ובסהמ"א גם במשמ' כעס וחרון אף [1], Zorn; colère; anger, ואף מ"ר רְגָזִים: י"ב פשוטות וכו' יסודן שמיעה ראיה וכו' הלוך **רוגז** שחוק (דונש בן תמים, פי' ילירה ה). מי שכעסו הזק **ורוגזו** אמיץ איננו רחוק מן המשוגעים הנכפים (תקון מדה"נ ד א). —ואמר המשורר: אמור לנדוד וירף מקרבו ואל ישלט עלי נפשי **רגזיו** (ר"י הלוי, כאוס אסף, דיואן א, 23). ואל תאמן ממלא פיו שחוק לך ואת בטנו ממלאה **רגזים** (ד"ה של יהודי מלרים וא"י ב, יעקב מן, 20). על החריזי אשפך **רגזי** (משלם בן שלמה דאפיארה, אוצר מיוזת, ידיעות מכון שוקן ד, לג).

רְגָזָה, ש"נ, — כמו רֹגֶז, חרדה ורעדה: בן אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך בְּרָגְזָה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח). — ובסהמ"א, גם מ"ר רְגָזוֹת: (שאול מתחת רגזה לך) ומה היא **הרגזה**, לעורר לקראתם רפאים (רש"י, ישע' יד ט). — ואמר הפיטן: וכל מבין ממלא רב **רגזות** (רה"ג, מוסר השכל). בהתאסף ראשי עם יענה עזות וכו' ישיח **רגזות**, יתחכם לבלע צדיק ממנו ולבזות (קלונימוס, אבן בחן לא). גאותם בקרבם עבושה, ועליהם תכסה הבושה, עיניהם מלאים **רגזות** ובלשונם יענו עזות (עזרא הבבלי, הקד' תוכח' מוסר). מי רבד עמים תחתי להבזות, מי רחם אסיר יום **רגזות** (רמב"ע, מי אל, דוקס, 94). לפנים היתה זאת ועתה **ברגזות** ללעג ולביזות (ברוך בן שמואל, אני הוא, סליח' מוסף יוה"כ). איכה תאמרו כן בני נגדי תצעקון **ברגזות**, תורה נתתי בסיני אותה עזבתם בעזות (מי האב, סחר' ת"ב ספרד'). —ואמר המשורר: קצרה נפשי בארץ הזאת ורבו בלבי דאגות **ורגזות** (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רלג).

*__רַגְזָן__, רַגְזָנִי, ת"ז,—שדרכו לרגז ולכעס, כעסן [2], jähzornig; colérique; irascible: **רגזן** לא עלתה בידו אלא רגזנותא ולאדם טוב מטעימים אותו מפרי מעשיו (בר קפרא, קדוש' מ:-מא.). א"ל הקב"ה (למשה) בני סרבנים הן, **רגזנים** הן, טרחנין הן (מד"ר שמות ז). — ובסהמ"א: שדעתו קצרה, **רגזן** (רגמ"ה, ב"ב קמה:). וכוף את יצרך שלא תכעוס שהוי כעס אצל כסילים שהם **רגזנים** (רס"ג, קהלת ז ח—ט, הול' ילינק). שהשפלות כנגד הכח התאווני, והכניעה כנגד **הרגזני** וכו' ומשפט **הרגזני** להתרומם ולהתגבר כנגד המעיק וכו' והחבר בחמישי סימן י"ב קרא לתאווני כוסף **ולרגזני** כועס (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי מא א). ושתהיה (האשה) בעלת מדות טובות לא כעסנית ולא **רגזנית** שדברים אלה מפסידין מזג החלב (לידה לדרך א ג יד). — ואמר הפיטן: עוד תוסיף ידך עלוביך לקנות שנית, ידמו ויחלו לך מתחת עול **רגזנית** (אליה בר שמעיה, ה' אלהי, סליח' ד עשי"ת). —ואמר המשורר: ירושלם עמכם זכרו בשמחתי וברנני, בעת שתאמרו הזן וישבע גוף, אויל **רגזן** (ר"ש שבזי, אהוב לבי, שירי תימן, 98).

*__רַגְזָנוּת__, ש"נ, — תכונת הרגזן: תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת **רגזנות** למדת רחמנות (יבמ' סד.). — ובסהמ"א: **ברגזנותו** לא נשתכר כלום (רש"י, קדוש' מא.). וחטאו ע"ה הוא שנטה לצד אחד מקצוות ממעלות המדות והוא הסבלנות, כאשר נטה לצד **הרגזנות** באמרו שמעו נא המורים (ר"מ א"ת, שמנה פרקים לרמב"ם ד). אל תהי נוח לכעוס, אל תכין עצמך לכעס **ולרגזנות** (הוא, פי' רמב"ם לאב' ב י). הזהר פן תכעים לזה כי הוא בעל חמה, כי בסבת **רגזנותו** הוא עור (ר"א מימוני, מעשה ירושלמי, זלוטניק, 59).

*__רַגְזָנִי__, עי' רַגְזָן.

*__רְגִיב__, ש"ז, — בור מים [1], ואמר המשורר: נטבע ואין לו דולה, סר גולה, עצמו יבודדה, עלו אזי נִשְׁקְדֵי גלמודי, חלש בתוך **רגיב** (ר"ש שבזי, אאלס יקול, שירי תימן, 214).

*__רְגִיגָה__, ש"נ, — מעשת החומד והמתאוה, ואמר הפיטן: **רגיגת** כל שתחמוד, שמור לעשות וללמוד, צוה לא תחמוד (ליאונטי בר אברהם, אלהים בסנסילך, מחז' איטל' א, קנה.).

---

1) [ע"פ הארמ'.]

2) [גם בארמ' שבתו"ם: גבר **רגזן** (שבת קנו.).]

1) [ע"פ „רגביה דטבריה" שבתו"ם (מד"ר קהל', עד אסר לא ירתק), עי' **רגב**, הערה.]

***רְגְיוֹן** [1]), ס"ז, — נהר של אש שבשמים: כיון שעבר (משה רבנו) פגע בו ריגיון נהר של אש שגחליו שורפים את המלאכים ושורפים בני אדם [2]) וכו' ושוב מלאך אחד שנוטל אודות של ברזל ועליהם גחלי ריגיון ומעמידם כנגד המלכים ונגד נגידים כדי שתפול אימתם בעולם (פסיק' רב', מתן תורה, חים-סלום, לז.—לז:). — ובסהמ"א: משבח ושירת של יום ויום, מגילה ורינה של עתים ועתים ומהגיון היוצא מפי קדושים ומריגיון המתגבר מפי משרתים הרי אש וגבעות להבה נצברות ונגנזות נתיבות (ס"א נתונות) בכל יום (היכלות רבתי ב ה, ביהמ"ד ילינק ג, 84). למי שהוא ראוי להסתכל במלך וכסא בהדרו ביופיו וחיות הקודש בכרובי גבורה ובאופני שכינה כבזק מבוהל בחשמל נורא ברגיון שמוקף סביב לכסא בגשרין ובשלהביות שמתגברות ועולות בין גשר לגשר (שם יג א, שם שם, 93). אני ראיתי רגיון נהר של אש שיוצא מלפני הקב"ה מתחת כסא הכבוד והוא עשוי מזיעת ד' חיות שסובלות הכסא ומזיעין אש מאימתו של הקדוש ב"ה ועליו מפורש נהר דינור נגיד ונפיק קדמוהי (הגדת שמע ישראל, שם ה, 165). והתעוררות עליון זה מתעורר ג"כ בכל יום שהם בזמן ג' תפילותינו שמאותו התעוררות שלנו מתעורר התעוררות העליון שהוא זהיו"ן, רגיו"ן, הגיו"ן הנז' בפ' היכלת דר' ישמעאל (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קעא:). —ואמר הפיטן: טבולי רגיון ינצחוך נגונים, מפסרי ערבות ישוררוך רננים (ר' אברהם, אעירה שחר, מחז' איטלי ב, יב:). המוני לגיון, קובעים הגיון, טובלים ברגיון (יהודה, אפאר לאלהי מערכה, יוצ' שבת חוה"מ סכות). רגיון הנהר מאד חש ויוטהר למלך מלכי המלכים בו להטהר (אמתי ברבי שפטיה ארלים ומלאכים, אופן לשמ"ע). דהרים וטובלים בנהר רגיון, לסלסל להלל בטוהר לאל עליון (אופני הוד, קונט' הפיוטים, 18). לא שום מלאכה בו, אש גם בלי הבעיר, כי הן ברק חרבו, רגיון אשר יסעיר (תבל בחכמתו, כנף רננים, כו:).

***רְגָיוֹן,** ס"ז, — כמו רִגּוּג, חמדה, מחמד, ואמר הפיטן: לחייו כערוגת צומחות בשם רגיונים, ידיו קשוטות מקבלות הגיונים (משלם בר קלונימוס, גן נעול, אופן ב פסח).

***רְגִיזָה,** ש"נ, — תכונת מי שהוא רוגז וכועס, ואמר הפיטן: צא מרגיזה לרצייה, צא משמה לשליווה (ינאי, לא מאסירם, קרוב' ברא"ש, זולת, ה).

***רָגִיל** [1]), ת"ז, — רָגִיל אצל פלוני וכדוי, קשור אצלו, נלוה ומצוי אצלו תמיד או תדיר, בא אליו תדיר, gowöhnt an; accoutumé à; accustomed to: הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו (ב"מ ג ח). —ורגיל בדבר, במאכל וכדוי, רגיל לעשות דבר, נוהג בו, נוהג לעשותו, gewohnt; habitué; used: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותם וכו' בשביל שיהיו רגילין במצות (יומא ח ד). ומעודות גדולות עושין להם (לעדים) בשביל שיהו רגילין לבוא (ר"ה ב ה) כל העצים כשרין למערכה וכו' אבל באלו רגילי במורביות של תאנה וכו' (תמיד ב ג). מצא בחנות עד מקום שדרך בני אדם רגילין ליכנס הרי אלו שלו (תוספתא ב"מ ב יד). אין מעברין את השנה לא שביעית ולא מוצאי שביעית, אימתי רגילין לעבר, ערב שביעית (שם סנה' ב ט). אם היתה רגילה ליכנס במבוי אחד, אותו מבוי בחזקת טמאה (שם טהר' ו י). ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה (ספרי במד' לט). וראיתם אותו, כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו וכו' מה אנן קיימין, אם ברגיל אפילו רחיק כמן חבים ליה, ואם בשאינו רגיל אפילו קרוב ליה לא חבים ליה, אלא כן אנן קיימין ברגיל ושאינו רגיל (ירוש' ברכ' ח ה). מקום

---

1) [כנראה אין כאן בעקר שע"פ אלא מלה רגילה משרש רגה, המצוי בסור' בצורת פעל רגו (היה רטב), ת"ז רגיא (רטב), ובש"ע רגיותא (רטיבות), ועי' גם לוי במלונו. ועל כל פנים משמשת המלה גם במ"ר בשמ' נהרות אש בלשון הפיטנים.]

2) [וכעין זה במדרש מעין חכמה, ביהמ"ד ילינק א, 59—60. והשוה גם מחזור ויטרי, 324.]

1) [עקר משמ' המלה נולדה כנראה בשמושה כלפי הבהמה הקשורה ממש במקום או אצל האדם, ואך בהשאלה מזה השמ': מצוי תמיד או תדיר, למוד להיות שם. ועי' רגל, הערות.]

שרוב בני אדם **רגילין** להיות עומדין ערומין אין שם שאילת שלום (שם שם ב ג). **כל הרגיל** לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו (רבין בר רב אדא, בשם רבי יצחק, בבלי שם ו:). כל שיודע בחברו שהוא **רגיל** ליתן לו שלום יקדים לו שלום (רב הונא, שם שם). הא דאמרן עקר רגליו חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו **רגיל** לומר תחנונים אחר תפלתו (רב נחמן בר יצחק, שם כט:). **הרגיל** בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו וכו' **הרגיל** בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (רב מרי בשם ר' יוחנן, שם מ.). **הרגיל** בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים (רב חייא בר אשי בשם רב, שם שם). **הרגיל** בקצח אינו בא לידי כאב לב (ר' חמא ברבי חנינא, שם שם). אספרגוס יפה ללב וכו' **והרגיל** בו יפה לכל גופו (שם קו.). מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו וכו' אמרו לו אל תהי **רגיל** לעשות כן (יומא נג:). כיצד משנה (אדם באכילתו בערב תשעה באב) אם היה **רגיל** לאכול ב' תבשילין יאכל מין אחד (ר' יהודה, תענ' ל.). **רגילה** נותנין לה כוס אחד, שאינה **רגילה** נותנין לה שני כוסות (כתוב' סז.). אל תהי **רגיל** בנדרים (נדר' כ.). מניין לנושה בחבירו מנה ואינו **רגיל** להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום (ב"מ עה:). ויקח יהושע את עכן וכו' וכל ישראל עמו לראות בדינו כדי שלא יהיו **רגילים** לעשות (מד"ר במדב' כג). מרודך בלאדן עובד לחמה היה והיה **רגיל** לאכל בשש שעות (שם אסתר פרבתא ג, רב פנחס). מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים וכו' קרא לאשתו אמר לה בשביל שבני אדם **רגילין** לבוא אצלי להראות את נגעיהם בואי ואני אלמדך שתהא רואה את הנגעים (תנחו' תזריע ח). — ודבר רגיל, מקום רגיל, משנה רגילה שבני אדם רגילים בהם: בית שיש לו שני פתחים נותן (מזוזה) **ברגיל**, היו שניהן **רגילין** נותן בחזית (ירוש' מגי' ד יב), חצר שבין שני מבואות וכו' היתה באחד **רגילה** ובאחד אינה **רגילה**, זה **שרגילה** בו אסור וזה שאינה **רגילה** בו מותר (שמואל, ערוב' מט.). — ובמשמ' מי שקנה לו נסיון בדבר ובקי בו לעשותו כראוי, אף בלי השלמה, geübt; versé; -ed : ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר **ורגיל** בעבודה (יומא א ג). אם **רגיל** לקרות קורא (שם שם ו). עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן **ורגיל** (תענ' ב ב). **הרגיל** אומר הבדלות הרבה (במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב) ושאינו **רגיל** אומר אחת או שתיים (תוספת' ברכ' ו ז). ושפל ברך ונוח תשחור' **ורגיל** בחכמה **ורגיל** באגד' (ירוש' תענ' ב ב). **רגיל** צריך לקרותה (את המגילה) בלילה ולשנותה ביום (ר' חנינה, שם מגי' ב ג). אפילו **רגיל** תורה כעזרה לא יהא הוגה מפיו וקורא (רבי זעורה בשם רב חננאל, שם שם ד א) בגליל על ידי **שרגילין**[1]) בחרם עכן את אמר אסור וביהודה על שאינן **רגילין** בחרם עכן את אמר מותר (רבי יוסי בשם רבי הילא, שם נדר' ג ד). אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם **רגיל** לקרות קורא ואם **רגיל** לשנות שונה (ר' גמליאל, ברכ' ד:). כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח, למה מנו חכמים את אלה, כדי שיהא **רגיל** בהן ובשמותיהן (פסח' מג.). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם **הרגיל**, איזהו **רגיל**, רבי יהודה אומר מטופל ואין לו וכו' (תענ' טז.). טוב מי ששונה שני סדרים **ורגיל** בהם ממי ששונה הלכות ואינו **רגיל** בהם (ר' יצחק, מד"ר ויקר' ג). — ורגיל דבר בפי האדם, שגור על פיו: אשר אני נותן לפניכם היום וכו' יהו **רגילים** בפיכם כאלו היום שמעתם אותם (ספרי דבר' כח). — ועל אצבע האדם: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית, המיומנת שבימין, **הרגילה**[2]) שבאצבעות (ספרי במד' קכג). — ובסהמ"א: **שרגילין** העילם לומר איני אומר כנגדך הרעה שהוקרה לי (ערוך ערך קבל). נביא לכהנים אל לשכות, כי שם היו **רגילים** (רש"י, נחמי' י לח). שהמקום שהוא שם **רגיל** בדריסת בני אדם (הוא, ב"מ כב:). מקום שאין בו **רגיל** לירד לפני התיבה אלא אחד (סדור רש"י, בובר, כג). וקבל תפלתי בתפלת זקן **ורגיל** (הנני העני, תחנה לשליח צבור קדם התפלה לר"ה ויו"כ). — *ובהשאלה על דברים שאין

1) [מקביל לזה במשנה: מכירין.]

2) [הזריזה בעבודה.]

בהם רוח חיים במשמ' שכיח, נהוג, צמח, פעל רגיל וכדו', gewöhnlich, üblich; commun; common, regular: והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות (ר"י א"ת חו"ה, הבחינה, פתיחי). — ובסמ' רגיל המרד ובדו': למלך הגדול הזה מדינה אחת במלכותו שהיא מדינה סוררת ואנשים עזים רגילי המרדים אנשי דמים ומרמה (הלל מוירונה, תגמולי הנפש, כג:). —ועם כ היחס, כָּרָגִיל, כנהוג, נוהג בדבור ובספרות.

א. *רְגִילָה [1], ס"נ, — מין ממיני הירקות, חלגלוגה, Portulak (Portolaco oleraeea); pourpiér; purslain: העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב (שביע' ז א). אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה (שם ט ה). חוץ מכרשי שדה והרגילה ונץ החלב (עקצ' ג ב). אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי (תוספת' שביע' ז יג).—ובסהמ"א: אם תשים רגילה במטה שתישן בה לא תקרה ולא תחלום (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, אם תמשח).

ב. רְגִילָה, ס"נ, — כמו רְגִילוּת, תכונת מי שהוא רגיל בדבר, ואמר המשורר: וכל מעלות טובות בהרגל לאיש נקשת וצדקו באמרם כי בטבע רגילתו (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה, 3).

ג. רְגִילָה, ס"נ, — כמו רְגוּל, רכיל, רכילות: לא תלך רכיל, אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה (רש"י, ויקר' יט טז).

---

[1] [נ"א: רגלא, רגילא, רגליה. זהוי הצמח מיוסד על דברי הרמב"ם, המשוה את הערב' רִגְלַה במשמ' זו, ואמנם אין שמוש המלה הערב' שוה בכל מקום. את מקור השם רואה לֶו, Flora III, עמ' 71, במשמ' רוגלית (עי' שם), זוחלת על הארץ, ואין זה נראה ביותר. ואולי אין השם עברי במקורו, ואפשר שהעקר הרגילה, חרגילה, בה"א או חי"ת שרשית, כמבטא אחר של חלגלוגה באחת הלשונות. על מיני הרגילה הנזכרים במקורות ועל שנויי הנוסחאות שבשמותם עי' לֶו שם.]

רְגִילוּת, ס"נ — תכונת מי שהוא רָגִיל ונוהג בדבר, מנהג: ובכל יראה, לשון רגילות ותמידות, לא ראה, לא חשב, כמו ככה יעשה איוב (רש"י, ישע' כו י). אפילו כשמכספפת (הכרכלת) יש בה שורות שורות אדומות מאד כרגילותה (תוס', סנהד' קח:, ד"ה סוריקי). אומר ר"ת דאין רגילות להניח החפץ בפחות מד' (תוס' שבת ד., ד"ה והא). ויש לומר דאין רגילות כ"כ לחפש בבתים (שם שם כא: ד"ה ובטעה). ועוד דרגילות להטביל מאורתא (שם חגי' כא., ד"ה האונן). והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שתהיה רגילות לשונו תמיד מביאה לידי זכרון הלב (ר"י א"ת חו"ה, היחוד א). ענין הרגילות ידוע בדברי רז"ל שהוא כעין המנהג (רד"ק, סה"ש, רגל). על פי הרגילות (ר"י חריזי, מו"נ א כח). הרגילות [1] על כל דבר שלטון (מוסרי הפילוסופים ב ב). ויתכן שבל זה רגילות להודיע ענין הקמתו (רמב"ן, שמות מ ב). כי אותם אשר ראשותם סכלית וכו' איפשר כל אחד מהם להגיע אל כוונתו וכו' בכח הנסיוני אשר יגיע לו ברגילות סוג הפעלים אשר יגיע בהם אל חפצו וכוונתו (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ע, 58). לפי שרגילות הוא שאדם מכה את עבדו ופעמים שהוא הורגו (חזקוני, שמות כא יח). ולפי שרגילותו של עבד להיות מצוי בין בהמות לשמרן (הנ"ל, שם שם לב). כנגד שלשה פנים דבר על התורה כפי רגילותם להמצא בהשלמת כל דבר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי מא א). ואני הנה הייתי אצלו אמון ואף על פי כן ואהיה שעשועים יום יום שהרגילות תמידי לא היסב לגרע השעשוע (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). — ובמשמ' נסיון ובקיאות: הרופא יהיה רופא שלם בשתי כחות, האחד הכח על הכללים והסדרים אשר לאדם מספרי הרפואה והשני הכח אשר יגיע לו באורך רגילותו למעשה הרפואה בחליים והחנוך בהם (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ע, 57). — ואמר המשורר: שים מליצתך בנויה לפי חכמה ולא על פי רגילות (עמנואל, לבי חן, מחברת ס, בכורי, ריד).

---

[1] [בתקון מדה"נ לרשב"ג: וההרגל וכו'.]

*רְגִילִי, ת"ז, — מתכונת הדבר השכיח והרגיל: ואצל חלום פרעה שיער הדבר בשנים מפני כי אין מנהג רגילי להפלאת שובע ורעב להיות בימים וחדשים (פענח רזא עפ"ת, וישלח, כח.). כי כל העתיקה ממעמד שאדם רגיל בו למעמד חדש וכו' כבר הוא ענין רע לבני אדם כאשר הוא נדחה ומושלך מסדרו הפשוט הרגילי וכו' לסדר חדש וזר שלא נסה ללכת בו (ר"ם פפנהיים, יריעות שלמה א, מו:). ועי' רָגִיל, רַגְלִי, רוֹגְלִי.

א. *רְגִימָה, ש"נ, — מעשה הרוגם באבנים, ומצב הנרגם בהן: בית הסקילה היה גבוה שתי קומות, אחד מן העדים דוחפו על מתניו וכו' אם מת בו יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל (סנה' ו ד). — ובסהמ"א: בית ע"ז שמה מרקולים עבודתו רגימת[1] אבנים (ר"ח, ב"מ כה:). כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחיה רגימה ותלייה (רס"י, ויקר' כד כג). (וירגמו אותו באבנים וימת) כאשר צוה ה', מיתת הרגימה (רלב"ע, במד' טו לו). — ואמר הפיטן: נצור יציאותיה כהורו נבונים, משא בלי להוציא מכפנים, למחלליה מיתות דנים, כרת ורגימת אבנים (תכלית, קרובי א שבועות).

ב. *רְגִימָה, ש"נ, — ארגמן, מלכות: שרי יהודה רגמתם, אין רגימה אלא מלכות כענין שנ' באדין אמר בלשצר והלבישו לדנאל ארגונא (מדה"ג, שמות יד כב, הופמן, 145).

*רְגִינָה, ש"נ, — מעשה הנרגן, מדון, דברי קטטה, ואמר הפיטן: דברי קוטך קיללנו ודברי רגינתינו ריטשונו (יכלי, דברי אהבתך, קרובי לתלת דפורענותא, זולתי, רלג).—ואמר המשורר: אלהי בבוא צרי לריב ורגינה, עשה לך כפעלך בזאת השנה (ר"ש הנגיד, אהלל, בן תהלים ענ, ששון, כד). לזה יתרון בשבתך שערה עם מתי שכל בעת אמר וענה ולזה קול בלי אומר לחרחר מריבה או להשקיט את רגינה (הוא, שם ק, ענ).

1) [כך בערוך ערך מרקולים. בדפוס בטעות: גריסת.]

א. *רְגִיעָה[1], ש"נ, — הסכם, חוזה, Übereinkommen; contrat; agreement: ורשאין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם (תוספתי ב"מ יא כה). — ובסהמ"א: שטר רגיעה, והוא דאמור עליה בתוספתא ורשאים הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 89). וזהו נוסח שטר רגיעה, יודעים אנו עדים וכו' שאמרו לנו פלוני ופלוני וכו' היו עלינו עדים וכו' שרצינו ברצון נפשנו וכו' ועבידנא רגיעה ביננא דכל אחד ואחד מיננא אית ליה יומא בשוקא יום פלוני לפלוני וכו' ורגיעה זו שרירא וקיימא כדת וכהלכה וכו' ולשון רגיעה מלשון רגעים ורגע (שם, 90). — *ובמשמ' מנוחה, שביתה, ואמר הפיטן: עורכי בה שלחן מערכה, זיהרם להשיב רגל מהליכה, רגיעתה לילה ויום חוק שמה איום (אלעזר, אשרי אנוש, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כא). יום רגיעה לאנחתי (הוא, יום אהבתה, שם, כז). — *ובמשמ' מצב הדבר הנרגע, תנוחה, Ruhelage; position de repos; state of repose: שהרמת הרגל מעמד בפ"ע ותנועתו באויר והורדתו לארץ ורגיעתו שמה (ר"ם פפנהיים, יריעות שלמה א ד, יז.).

ב. *רְגִיעָה[2], ש"נ, — קפיצה, התכווצות: כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום (רס"י, ויקר' יג כג).

*רְגִישָׁה, ש"נ, — מעשה הרוגש, הנע והממהר: היש דבר בעולם אשר יש לו רגישה ואין לו שקיטה, ואיך רוגשים השמים ומתגלגלים תמיד בלי שקיטה (ר"י הדסי, אשכל הכפר, קרוב לסופו). בבית אלהים נהלך ברגש וכו' ללכת ברגישה ובמהירות לבי"ה (רס"י אב' ו ג).

רגל[3], ממנו *הִרְגֵּל, *הֶרְגֵּלִי, מְרַגֵּל, מַרְגְּלוֹת, *מִרְגָּלוֹת, *רִגּוּל, *רָגִיל, ב. *רְגִילָה, *רְגִילוּת,

1) [כנראה מן ב. רָגַע, הרגעת לב הצדדים בלשון השטרות: וטב לבבי וכדו'. ועי' ב. רָגַע.]

2) [ע"פ הבנה זו בכתוב איו' ז ה. ועי' ג. רָגַע, הערה.]

1) [מרכז שמושו של שרש זה בעברי הוא בש"ע רֶגֶל, מזו"ר רַגְלַיִם, שתמורתו, באותה משמ' בעבר',

*רגילי, רגל, רגל, רגל, רגלי, *רגלי, תרגיל, ועי' *סרגל, הערה, תרגל, הערה.

רָגַל פ"ע, — רגל על לשנו [1]), הלך רכיל והלשין, defame, to slander; diffamer; verleumden:

לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו (תהל' יה ג). — ואמר בן סירא: אל תקרא בעל שתים ובלשונך אל תרגל [1]) רע (ב"ס גני' ה יד).

— פע', רגל, רגלה, רגלו, ירגל, ירגלו, — א) רגל את הארץ, תר אותה לראות את ערותה [2]), auskundschaften; explorer; to explore: וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בנתיה (במדבר כא לב). ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה (דבר' א כד). כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו (יהוש' ו כה). עלו ורגלו את הארץ (שם ז ב). בשלח משה עבד יי' אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ (שם יד ז). וישלחו בני דן וכו' אנשים בני חיל מצרעה ומאשתאל לרגל את הארץ ולחקרה (שפט' יח ב). ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ ליש ויאמרו וכו'

גם ארמ' וסור' רגלא, ובכתיבות ארמיות קדומות לגר, מנדעי' ליגרא, ערב' רגל a) (ובלהגים המדברים אגיר) ובכוש' אגר, מן לגיר, בהשמטת הלמ"ד שהרגשה כ„אלי" הידוע. אך בשאר הלשונות השמיות הקדומות אין המלה, ובמשמ' רגל בא באשור' שפ, באוגרית' פען, ואף בכתובית הכנעניות פעם (כשמוש מלה זו אף במקרא, ועי'. ערך זה), ואף בלשון מהרה בדרום ערב פאם במשמעות זו. לעומת זאת יש באשור' רכלת, במקום רכסת מן רכס (כשנוי ס–ל לפני הגה שפי הנוהג בלשון זו), במשמ' קשירה, וכן בא רגל כלשון קשירה, ובפרט קשירת רגלי הבהמה גם בעבר' ואף בערב' רגל a), וממנו רגול (עי' ערך זה) במשמ' עקד וכדו', וכבאן יתבאר במקומו גם שמוש הפעל רגל, רגל, מרגלים (עי' שם). ועל כן נראה שנולדה המלה רגלים ובמ"י רגל או רכלת, רגלה, במשמ' קשירת רגלים, רגלים קשורית של הבהמה כמלה שאולה מן האשור', כמו שנולדה המלה א. קרן (עי' שם) מן קרנים במשמ' העל הקשור לקרני הבהמה, ואך אחר כך הבינו את המלה רגלים, ששמשת בעקר בלשון רועי צאן, במשמ' פעמי הבהמה והאדם, עד שבסוף דחתה מלה זו בחלק מן השפות השמיות את המלים הקדומות, שהן בלבד משמשות במשמ' זו בלשונות שם העתיקות. ובאותה התפתחות ממש של משמעות הרגלים מלשון קשירה, כך גם בא גם בלשונות ההדו־אירופיות ביוני πεδάω קשר, ככל. πεδή קשירה, ברומי' compedes קשירה, ככלים שברגלי העבד, על יד pedes, ποδέ, במשמעות רגלים; וכן משמשת המלה Fessel, ככל בגרמנית, כשם לפרקי רגל הסוס. וזאת כפי דרך חיי העמים האלה, רוכבי הסוסים, לעמת שבטי הרועים, רועי הצאן, ששמוש המלה רגל התפתח אצלם. והשוה גם את הצרוף בית עקד הרעים (מ"ב י יב) במשמ' מקום אשר שם עקדו, ז"א קשרו הרועים את רגלי הצאן ולנו שם. ועי' תרגל, הערה.

ומאותו פעל רכס, ובאשור' גם רכש, הבא גם בעבר' במשמ' קשר, נגזר כנראה גם רכוש, באשור' רכוש במשמ' מקנה, ואחר כך במשמ' כל רכוש ונכס.]

[1]) [הוראת הבטוי כלו ברורה, וכן השבעים: ὃς οὐ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ; והוולגי': non egit dolum in lingua sua; הארמ': לא אכל קורצין בלישניה; הפשיט': ולא נכולתן בלשנה; וכן המפרשים העברים. ואולם מכנה הצרוף לא רגל על לשונו (לא: בלשונו, ולא: על פלוני, על שונאו וכדו') אינו מרשה לפרש את הפעל רגל לעצמו במשמ' הלשין, וכן אין ממש בהצעת חדשים לקרא רגל או רגל כשם עצם, שהיה מצריך לאמר: אין רגל, במקום לא רגל.

ואולם כמבאר בהערה הקודמת אין משמ' השרש רגל מעקרה כשם לאבר שבגוף, ואך אחרי התפתחות ידועה עבר אף השם רגל, רגלים, לשמש במשמעיתו זו הידועה ביותר. ועל כן אין יסוד לכך לבאר את הפעל רגל ובפע' רגל, ואף רכיל, רכילות, מלשון הרגלים ההולכות דוקא. עקר משמ' השרש היא כמו רכס כלשון קשירת קשר (השוה גם רכסי איש, תהל' לא כא), ועל כן נראה שיש להשוות את הצרוף: ולשונך תצמיד מרמה (תהל' נ יט), ולפנינו כאן בטוי מקצר במקום לא רגל (קשר, הצמיד, וכם) מרמה על לשונו, וצ"ע. ועי' רכיל, רכל, הערות, ובהערות שאחר זו.]

[1]) [בנוסח אחר נמצא משפט זה אחר ד כח, ושם: ואל לשינך אל תרגל.]

ואולי הכונה כאן לפע'.]

[2]) [אפשר שלא היתה זאת הוראתו הראשונה של הפעל, אלא שנקראו, למשל, ראשונה רועי הצאן המרגלים, ז"א הקושרים את רגלי הבהמה, כשם זה, ורועים אלו שעברו ממקום למקום כדי למצא מרעה לצאנם, שמשו במקרים רבים אף מרגלים שתרו את הארץ בשרות האויב כדי לראות את ערותה, וכן מאשים אף יוסף את אחיו, רועי הצאן: מרגלים אתם. ומרועי הצאן המרגלים ממש עברו כנראה אף הכטויים רוכל, הולך רכיל, אף על הסוחר, שגם הוא כרועים עבר בארץ ממקום למקום. ועי' רגלי, הערה.]

a) رجل

(שם שם יד). הלא בעבור לחקר ולהפך ולְרַגֵּל הארץ באו עבדיו אליך (דהי"א יט ג). — ב) רִגֵּל ראובן בשמעון אל לוי, הוציא ראובן דבה על שמעון לפני לוי, הלשין על שמעון באזני לוי: עבדי רמני וכו' וַיְרַגֵּל בעבדך אל אדני המלך[1] (ש"ב יט כז–כח). ועי' מְרַגֵּל. — ואמר בן סירא: אורב הרוכל בדוב לבית לצים וכמרגל יראה ערוה (ב"ס גני' יא ח)[2]. — ובתו"מ: משם היה מאלל ומרגל אוכל של כל השנה כולה (הכוו' אחרי ז). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי תרתי ריגלתי[3] ברוח הקודש לברך אפרים (פסיק' רב', ביום השמיני, יג.). — ובסהמ"א: שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק (רש"י, ויקר' יט טז). וירגל בעבדך, רגל בתרמה לאמר עלי רעה (שם שם). ויחפרוהו, מרגלים אחריו, מטמטונים, יתר שמרגלים אחר מטמוני אוצרות (הוא, איו' ג כ). המרגל בחבירו עובר בלא תעשה, שנאמר לא תלך רכיל בעמיך (רמב"ם, דעות ז ח). — ואמר המשורר: רוח לאט רגלה בין הערגות ומלב ההדס גלתה אהבה מסתרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, סעה"ס 89). — ג) **הלך ברגל, ואמר הפיטן: ריגל בקרבם (בקרב הפרוכות) מנגב לצפון ובהגיעו שב עד חצי הבית (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, קובץ תע"י גאו' ב, 8). — ובמשמ' הוליך את זולת ברגל, הוביל, הדריך, ואמר הפיטן: זרעו ריגל באהלי תורה (ר"א קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר"ה).

[1]) [כלשון קצרה במקום: וירגל וראה את הרע (ש) בעבדך ויבא את דבתו רעה אל אדני.]

[2]) [כך בכ"י, ועי' גם הִפע'.

בב"ס גני' ח ד מקבלים החוקרים את הנסחה: [אל] תרגיל (כפִע' או כהִפע') עם איש אויל פן יבוז לנדיבים, ע"כ. אך האותיות רגי במלה זו מסֻפקות הן בכ"י.]

[3]) [כך נכון גם בילקוט הושע וגם בבראשית רבתי (אלבק, 228): תרתי וריגלתי ברוח הקדש לברך אפרים, ע"כ. אך במדה"ג (בראש' מח יד) במקום זה: אמר הקב"ה לרוח הקדש ברגול ברגול לכי אמרי ליעקב ליתן בכורה לאפרים, ע"כ. ובמד"ר (בראש' לז כ"ו, אלבק, 1224): ברגיל ברגיל. וברור שנולדו נסחאות אלו על פי הבנת המלים תרתי רגלתי כאלו היו בארמ': שני רגולים.]

רגלו בם (בבתים) מלאות עברים[1] בתוכם נולדים ושם ברים עד יגדלו בכח כגבורים (הוא, אלילי עם, קרוב' שבת פרה). וינחם לבטח וים כסה פורכם, רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי, אתחננה לדעת, זולת שבת בראשית). — **ובמשמ' הִרְגִּיל, עשה את פלוני רגיל, ואמר הפיטן: כמזרחי לפניו מעבירים אלים וכבשים ופרים לרגלו עבודת כפורים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אנאים גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ז, רכט).

— נִפע', בינ', *נִרְגָּל, — שהרגיל עצמו להיות במָקום: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי, שר הנרגל בבית המשתאות[2] וכו' (בשם ב"ס, נדה טז:).

— הִפע', *הִרְגִּיל, — א) הִרְגִּיל אדם אצל אדם, אל דבר או בדבר, עשה שיהיה רָגִיל אליו או בו[3], accustom; accoutumer; gewöhnen: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (ר"ע, אבו' ג יג). אבל עדין אי אתה יודע מי היו אותם המרגילים את ישראל לדבר עבירה (ספרי במ' פו). ואין עושין בתוכן (בערי המקלט) כלי זכוכית בשביל להרגיל[4] את הרגל לשם (ירוש' מכות ב ז). ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה ואל תביאני לידי חטא וכו' (ברכת הכוכב לישון, ברכ' ס:). שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא וכו' (ברכת הקם משנתו, שם שם). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ שמא ירגילנו אצלו (ר' שמעון בן אלעזר, שבת יג.). וכי מרגילו אצלו מאי הוי (שם שם). רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה[5] כניצוץ מבעיר גחלת (בשם ב"ס, סנה' ק:). אם הרגלת לשונך לדבר

[1]) [הוליכו שמה את הנשים המעֻברות.]

[2]) [ושם: ואמרי לה שר הנרגן, נ"א הנרגז, עי' רָגַז, רָגַן, נִפע', הערות.]

[3]) [במשמ' זו נגזר שמוש הפעל בעבר', וכנגדו בארמ' ארגל, מן רָגִיל במשמ' קשור וצמוד, ולא מן רֶגֶל. ועי' בהערה לקמן.]

[4]) כך בדפוס ויניציאה. בדפוסים אחרים: להרגל.]

[5]) [ברש"י: עבירה.]

באחיך שאינו בן אומתך סוף בבן אומתך תתן דופי (ר' יוחנן, מד"ר דבר' ו). אם הרגלת לשונך לדבר באחיך שמאביך ולא מאמך סופך בבן אמך תתן דופי (ריב"ל, שם שם). ומשהיו אוכלין ושותין היא אומרת לו בוא וראה מי נאה ממי עד שהיתה מרגלת אותו לתאוה והיה שוכב עמה (לקוטים ממדרש דברים זוטא, בית תלמוד ד, 273; דברים רבה, ליברמן, 15). לפי שהיו ישראל להוטין אחרי המתיקה שהיא מרגלת את הלשון לתורה [1] (ר' תנינא, פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, בובר, קיז.). — ובמשמ' פִּתָּה וכדו': זהו מרגילה וזו היא מרגילתו [2] (יבמ' סה:), — ובסהמ"א: מתקנו (את השור) בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו (רש"י, ישעי' א ג). נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף (תוס', סבוע' מז: ד"ה לעוקב). שהגרסנים לפי מרוצתם שגורים [3] להרגיל בגירסתן המלך המשפט וגם המלך הקדוש (סדור רש"י קמ). אין נוטעין אותו ואין זורעין אותו, שלא להרגיל רגל אדם לשם (רמב"ם, טומאת מת ח ד). ואולי אמר שלמה כן על שם חכם המרגיל תלמידיו ללמיד תורה (ר"י נחמיאש, משלי ד ג). — ואמר הפיטן: טהר צוף שליש ישרים הרגיל לפלשי (ר"א קליר, ארץ מטה, קרוב א שבועי). — ב) ובמשמ' היה רגיל: באתה אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו, אמרה לו איני מרגלת לבא אליך אלא פחדתי דהוי אחי באננקי ופלטת ממנה (מד"ר שמות ה). — ובסהמ"א: ולפי שגלוי שכינתו שם יזהר שלא ירגיל לבא (רש"י, ויקר' טז ב). בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות (תוס', ש"א ג כא). ותפשתי שם אלהי, להרגיל להשבע בו לשקר (תוס', משלי ל ט). הנח להם, בדבר שהרגילו בו ולא יהזרו בהם (רש"י, ביצ' ל., ד"ה הנח). היינו מפני תיקון העולם שלא ירגילו בכך (תוס', גיט' כג., ד"ה מפני). שלא ירגיל היחיד לחלוק על המרובין (תוס', ב"מ נ"ט:, ד"ה שלא ירבו). שהרגילו הדיוטות לכתוב שלא כתקנת חכמים (תוס', שם קד., ד"ה דורש). יהבינן ליה מיטה שנייה ומושיבה ברחוק ארבע אמות ממקום אכילתו וע"כ ירגיל לעמוד וללכת במשכב (תוס', שם קיג:, ד"ה ולא מסגי). שזה העמיד תחלה והרגיל להשתכר בכך וזה בא לירד אצלו לאומנותו (תוס', ב"ב כא:, ד"ה מיוסקי) אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך [1] (תוס', סנה' ז., ד"ה טוביה). מוכיחין אותו וכו' שלא ירגיל ואם לא שמע מלקין אותו (תוס', שם עא., ד"ה מתרין). שירגילו אוכלי תרומה ליטול ידיהם הונהגה בחולין (תוס', חול' קו., ד"ה נטילת). משום דכהן הוא ורגיל בתרומות, לפיכך החמיר על עצמו להרגיל אף בחולין כן (תוס', שם קו:, ד"ה משום). ועוד שהדברים שהרגיל אדם נעשה אצלו טבע שני, ודבר זה הרגלנו עליו מעת היותנו בחיים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, הלג). — ואמר המשורר: ואל תרגיל שתות מים לאין סוף (ר"י חריזי, רפאות הגויה). והרגיל בם (במדות טובות) עדי שובם כטבע (בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, יב). — ובמשמ' זו גם הִרְגִּיל נַפְשׁוֹ: כי הרוצה להתעסק בחכמה ולעמוד על אמיתתה צריך תחלה להרגיל נפשו במעלות הטובות היצירויות (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 10). — והרגיל את ההספד, עורר אותו: אין מניחין את המטה ברחוב (במועד) שלא להרגיל את ההספד [2] (מו"ק ג ח). — ובסהמ"א: וכשבקש (יוסף) להרגיל דבר ערוה [3] ראה דיוקנו של אביו וחזר לאחוריו וכבש את יצרו (פדר"א לט). עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות (רש"י, ברא' כד ז); לפי שהרגילה

---

1) [כמק"א באה דרשה זו בשנוי נוסח, עי' הערת בובר.]

2) [פרש רש"י: אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הוא מרגילה ומסיתה להנשא לו, וזו שנייה דכיון דלא איהי מיפסלא ולאו זרעה מיפסל ולא מפסדה מידי בביאתו הוא מרגילתו, האשה רוצה להנשא יותר מן האיש.]

3) [עי' הערת בובר במקום.]

1) [ככאור לדברי הגמרה: דשמע ואדיש.]

2) [הצרוף הרגיל את ההספד, שאף הרמב"ם (אבל יא ג) משתמש בו ללא שנוי, קשה הוא, ואין לקבל את פרושו של תפארת ישראל: שעי"ז יהיה רגילים לדבר להספיד. וכבבלי (מו"ק כח.) מובאת המשנה אף בשנויי נוסח': מפני שמרגיל (נ"א שמרגלת) את ההספד, עי' ד"ס. והשוה גם קָשַׁר הספד, לעיל, עמ' 6256.]

3) [ואולי בעקר: להרגיל זרע כמשמ' ג) שלקמן. ולענין עי' סוטה לו:.]

אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו ולגנותו וכו' (הוא, שם מ א). ורבותינו ז"ל **הרגילו** בדבריהם זה הלשון 1) בשרש נאה (רד"ק, שרשים, הוה) — *והרגיל דברי אהבה, הִרְגִּיל קטטה וכדו', ערך דברי אהבה וקטטה וכדו': כשהולכי דרכים נפגשים שלא ראו זה את זה מימיהם הם **מרגילים** בעת פרידתם דברי אהבה ושלום (חזקוני עה"ת, ברא' לג ל). התחיל להקניט את אשתו **והרגיל** עמה קטטה (לבוש, אה"ע יב ז). — ג) הִרְגִּיל אמת המים 2), הוריד את זרם אמת המים, strömen lassen; faire couler; to let stream: כיוה צד מדיחין את העזרה, פוקקין אותה **ומרגילין** אמת המים עד שנעשית נקיה כחלב (תוספת' פסח' ג יג). — ובהשאלה במשמ' גרם לעצמו להורדת שכבת זרע בקרי לילה: חולה **מרגיל** צריך (לשפך עליו) תשעה קבין, בריא **מרגיל** צריך ארבעים סאה (ירוש' ברכ' ג ה). לא שנו אלא לחולה לאונסו אבל לחולה **המרגיל** 3) ארבעים סאה (ר' עקיבא ור' יהודה גלוסטרה, בבלי שם כב.). — ובתמונה, הרגיל בהמה, כאלו שפך אותה שלמה מתוך עורה כדי להשתמש בעור כנאד 4): **המרגיל** כולו חבור לטומאה ליטמא ולטמא (חול' ט ג). אין **מרגילין** ביום טוב ואין **מרגילין** בחול בבכור ובפסולי המוקדשין (תוספת' יו"ט ג יח). **המרגיל** לגוי ושחט שחיטתו כשרה (שם חול' א ו). — ובמהס"א: וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה **מרגילין** לתוכו ארבעים סאה (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 129). — *והרגיל עץ על עץ: ואור היוצא מן המים הוא שמטלאין אשישה זכה מזכוכית מים ומשימין איתה לנוכח השמש וכנגד צמ־ גפן נקי ויבער בה וכו' וכן עושין בעץ **בהרגילו** על עץ

1) [במקום אחר כותב רד"ק: ורבותינו ז"ל **הרגילו** הרבה בזה הלשון (שרשים, סוב), במשמ' שלעיל, היה רגיל.]

2) [שמוש זה בא בארמ' שבתו"מ, כגון: אהן דמרגל זיקא (המזיל את הנאד) מעיל לרע, וקרוב הוא אל **רגלתא**, תרגום של נַחַל בסורי (עי' מלון סורי לברוקלמן, מהדורה ב, 712).]

3) [רש"י: המרגיל וממשיך את הקרי עליו שישמש מטתו.]

4) [גם בשמוש זה הִרְגִּיל הוא לשון שפיכה ולא נגזר הפעל מן רֶגֶל כדעת המפרשים.]

אחר במהירות (אבודרהם, סדר תפלת מוצאי שבת, סה.).

— התפ', *הִתְרַגֵּל, נתרגל, — הרגיל את עצמו בדבר, לעשות דבר, התרגל עם פלוני, הרגיל את עצמו אליו, sich gewöhnen; s'accoutumer; to get used to: משלמד דוד תורה **ונתרגל** מהו אומר, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (ספרי במד' קיט). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ וכו' שהוא **מתרגל** עמו 1) ביומי טומאתו (ירוש' שבת א ה). שהיתה **מתרגלת** לבא אצלו (שם יבמ' י ח). יעשו סעודה והן **מתרגלין** לבא דרך סעודה (רב, שם כתו' יא יג). שמתוך שהיא **מתרגלת** בדמים טהורין היא **מתרגלת** בדמים טמאין (ר' מנא, שם נדה א ג). — ואמר הפיטן: פותחים שבת ראשונה בשקלים, ובשניה זכור מחית מקלקלים וכו' צווי פרה בשלישית **להתרגל** וברביעית החדש להתחבר עם סגל (מנחם בר' מכיר, אור זרוע, יוצר הפסקה א).

— הפע', *הֻרְגַּל, הורגל, — א) שהֻרְגְּלוּ אותו, היה רגיל, נתרגל בדבר או לעשות דבר: יצרו **הורגל** לתאות רבעו ושלחה עויליה להיות עובד ורועה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ב, 112). רוב שנה ואוכל שמנו ימעיטו ערב יום סליחה פן **יורגל** לקרי (שם שם, 113). צווי סדר יודיע לעדה **ויורגל** בפה חוק העשור (שם שם, 116). אנו באים בין אנשים שחורים וכו' ולא **הורגלו** באשה יפה (רש"י, ברא' יב יא). מכה אשר לא **הורגלה** לבא על בריה באה לנו על ידך (הוא, שם כ ט). בנות היחיד **שהורגלו** ליקרב 2) עליהן לשמים (הוא, ויק' טו יד). עד הנה הכך בשבט **והורגל** לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים (הוא, ישע' י כד). מי שנתיישן **והורגל** בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב וכו' (הוא, שם כז יט). ימי טובתי **שהורגלתי** בהם עברו (הוא, איוב יז יא). עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר **הורגל** בכך (הוא, קהל' ה יא). כיון דדשו ביה רבים, **הורגלו** בו מפני דוחקן וכו' (הוא, שבת קכט:, ד"ה כיון). יש זווי שמשקלם קל וצורתם יוצאת בהוצאה **והורגלו**

1) [בבבלי (שבת יג.): שמא ירגילנו אצלו, עי' הפע'.]

2) [בדהי"ב (טו יז): **להקריב**.]

בה וטובים בהוצאה יותר מצורה אחרת של זוז (הוה, ב"מ סס:, ד"ה טני וסקילי). כי היו אבותינו בזמן ההוא מלומדי מדות הכופרים ומורגלי מנהגי המקולקלים (מאמר השכל לרהב"ן, עמ׳:). כל אחד מן הכתות לפי המורגל ברוב בני אדם (כי זכרים מברללונה, פ׳ משלי יב א, השחר ג, 235). כי הצדיקים הורגלו שפתותיהם רצון לרצות המקום והבריות (ר"י בן נחמיאס, משלי י לא). והוא (הדם) מאוס בעיניהם מאד מפני שלא הורגלו בו (שבט יהודה, הכותר, 9). האדם שהתמיד לשבת בחשך זמן רב ויצא פתאם לאור יקשה עליו ויצטער באור עד שיתמיד ויורגל בו מעט מעט (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לז:) — ואמר המשורר: כמה מחיב לתבונה האנוש אם אין שפתו לחשות מרגלת (משלם דאפיליכה, משלא ויס מסרה, ידיעות מכון שוקן ד, מו). — ובמשמ׳ הִנְהִג והתפשט: להעיר איש בעל דעת שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו אמתת תורתנו (ר"ם א"ס, פתיס׳ מו"נ). על ידי יוסף הורגלה ברכה לכל השבטים (מדה"ג, כ"י תימני, ועיני ישראל כבדו מזקן). — ב) הֻרְגְּלָה הבהמה, הפשט עורה, ואמר המשורר: יֻעְבד עור צבי כי הוא מסוגל, ואם יורגל יה, ראוי לנודו (עמנו׳ פרנסים, לבי מודה, 105).

רֶגֶל 1), ש"ר, רֶגֶל, כנ׳ רַגְלִי, רַגְלֵנוּ, רַגְלְךָ, רַגְלָהּ, רַגְלְכֶם, רַגְלוֹ, רַגְלָהּ, רַגְלָם, מזו"ר רַגְלַיִם 2), רְגָלִים, סמ"י רַגְלֵי, כנ׳ רַגְלַי, רַגְלֶיךָ, רַגְלֵינוּ, רַגְלַיִךְ, רַגְלֵיכֶם, רַגְלָיו, רַגְלֶיהָ, רַגְלֵיהֶם, — א) אחד האברים בגוף האדם ובעלי חיים רבים, שהם עומדים עליהם ובתנועתם הם מהלכים 3), Fuss; pied; foot, — של האדם: עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רֶגֶל תחת רָגֶל (שמות כא כד). ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רַגְלָיו (ויקר׳ יג יב). או איש אשר יהיה בו שבר רָגֶל או שבר יד (שם כא יט). ותרא האתון את מלאך יי׳ ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רֶגֶל בלעם אל הקיר (במד׳ כב כה). ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל בָּרָגֶל (דבר׳ יט כא). ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רַגְלוֹ (שם כה ט). שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רַגְלֵי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש׳ ד ג). יען כי גבהו בנות ציון וכו׳ הלוך וטפף תלכנה וּבְרַגְלֵיהֶם תעכסנה (ישע׳ ג טז). יי׳ אדני חילי וישם רַגְלַי כאילות ועל במותי ידרכני (חבק׳ ג יט). משוה רַגְלַי כאילות ועל במתי יעמידני (תהל׳ יח לד; וכעין זה ש"ב כב לד). אם יהלך איש על הגחלים ורַגְלָיו לא תכוינה (משלי ו כח). — ושל הבהמה, ושל החיות שבמרכבה: וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל ישרה 1), וכף רַגְלֵיהֶם ככף רֶגֶל עגל (יחזק׳ א ז). לא תעבר בה רגל אדם ורֶגֶל בהמה לא תעבר בה ולא תשב ארבעים שנה (שם כט יא). — ושל בעלי חיים אחרים: אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא (קרי: לו) כרעים ממעל לְרַגְלָיו לנתר בהן על הארץ את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל למינהו ואת החגב למינהו וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רַגְלָיִם שקץ הוא לכם (ויקר׳ יא כא–כג). כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רַגְלַיִם לכל השרץ השרץ על הארץ לא

---

1) [על מקור השם ועל מקביליו בשפות שמיות אחרות עי׳ בהערה לשרש רגל, ולערכים רָגוֹל, רָגִיל, רַגָּל, רַגְלִי.]

2) [אין רַגְלַיִם מורה על שתי הרגלים של אדם אחד בלבד, אלא גם על ארבע או שש רגלים של בעלי חיים שונים, וגם על הרגלים המרובות של כמה בני אדם או בעלי חיים.]

3) [בשמוש הלשון שבמקרא נקראו במלה זו רגלי האדם, של בעלי החיים היונקים והעופות ואף של החרקים ומרבי הרגלים, ללא הבדל מקומם בגוף, בעוד שלשון החכמים מבדילה אף בבהמה, כבאדם, בין ידים (שהן אברי ההליכה הקדמיים) ורגלים (אחוריות). וכנראה לא כלל המשג רֶגֶל בפי קדמונינו אף את השוק, או את הכרע היוצאת מן הירך, אלא רק את החלק שמן הברך (האמתית או המדמה, הארכובה התחתונה של סוס וחמור) מלמטה, כלשון הכתוב ויקרא יא כא: אשר לו (קרי) כרעים ממעל לרגליו, וגם זאת מפני שעקר משמעות המלה היא מקום קשירות רגלי הבהמה, כמבואר בהערה לשרש.]

1) [צ"ל, כדעת רבים: ורגליהם רגלי שׂר (או אף רגלי שָׂרָה במשמ׳ עגלה, כי כך בא שָׂרָה במשמ׳ זו בכתבת סוג׳ין הארמית), בהקבלה אל: וכף רגליהם ככף רגל עֵגֶל. וחז"ל למדו מכאן שאין לכרובים קפיצים.]

רגל

ואכלום (סס סס מג). — ובהשאלה, של האלהים: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (סמות כד י). ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (ס"ב כב י; תהל' יח י). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישע' ס יג). כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (סס סו א). יי' בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו (נחו' א ג). — ושל כלי מן הכלים, כמו כרע, פעמה: ועשית שלחן וכו' ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (סמות כה כג–כו). ויעש את השלחן וכו' ויתן את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (סס לז י–יג). — ואצבעות הרגל: ויהי איש מדין ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש (ס"ב כא כ). — ובהן הרגל: ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (סמות כט כ). ויקח משה מדמו ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן הדם על תנוך אזנם הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (ויקר' ח כג–כד). ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית (סס יד יד). וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני וכו' (ספטי' א ו–ז). — וכף רגל, חלקה התחתון השטוח של הרגל, המקביל אל כף היד: ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (ברחש' ח ט). לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברי ב ה). כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה (סס יא כד). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (סס כח נו). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (סס סס סה). כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוש' א ג). והיה כנוח כפות רגלי הכהנים וכו' במי הירדן מי הירדן יכרתון (סס ג יג). ויהי בעלות הכהנים וכו' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם (סס ד יח). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבוהו עד תת יי' אתם תחת כפות רגליו [1] (מ"א ה יז). וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק' א ז). את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם (סס מג ז). ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — וביחוד בצרוף מכף רגל ועד ראש, או ועד קדקד: יככה יי' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דבר' כח לה). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ס"ב יד כה). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם (ישע' א ו). ויצא השטן מאת פני יי' ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו (איוב ב ז). — ושרשי הרגלים במשמ' זו, כפות הרגלים, תחתית הרגלים: ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה [2] (סס יג כז). — ובצרופים עם פעל שנושאו הוא האדם או הבהמה, הלך האדם וכדו' ברגל, ברגליו, בא ברגליו, עבר דרך או נהר ברגליו, נס ברגליו וכדו': ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעברה (במדב' כ יט). אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי (דבר' ב כח). וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו (ספט' ד טו–יז). ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא (ישע' מא ג). הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו). — ואץ ברגלים: גם בלא דעת נפש לא טוב [3] ואץ ברגלים חוטא (משלי יט ב). ועכס ברגליו: יען כי גבהו בנות ציון וכו' הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה (ישע' ג טז). — ורקע ברגל, עי' רקע: הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות וכו' (יחזק' ו יא). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל

---

1) [כך קרי; כתיב: רגלו.]

2) [הכונה: על תחתית כפות רגלי אתה חוקק את סימנך להורות שאני עבדך, ועקבות רגלי יראו לאן אני בורח מפניך. מנהג זה לרשום את שם אדוני העבד על שרשי רגליו הוא המבאר אף את הכתובות היוניות והרומיות על טבלאות כצורת כף רגל אדם (in planta pedis), שכדגמתה נמצא כעת גם בא"י. עי' במאמרו של בן־דור ברבעון בית הנכות הממשלתי בירושלים 1947, עמ' 66. ובסהמ"א השתמשו בצרוף במשמ' חקר דבר, עקב אחריו.]

3) [הכסיל.]

(שם כה ו). — ומולל ברגליו, הולך ברגליו: קורץ בעיניו מולל בְּרַגְלָו[1] מרה באצבעתיו תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח[2] (משלי ו יג–יד). — ורמס ברגל, רפש ודלח ברגל: בְּרַגְלַיִם תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים (ישע' כח ג). כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך ותדלח מים בְּרַגְלֶיךָ ותרפס נהרתם (יחזק' לב ב). המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו בְּרַגְלֵיכֶם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים בְּרַגְלֵיכֶם תרפשון (שם לד יח–יט). — והשקה ברגלו: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית בְרַגְלְךָ כגן הירק (דבר' יא י). — ושלח בעמק, ברשת, ברגליו: וישׂשכר כן ברק בעמק שלח בְּרַגְלָיו (שפטי' ה יה). כי שלח ברשת בְּרַגְלָיו ועל שבכה יתהלך (איוב יח ח). — וקם, עמד על רגליו: וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רַגְלָיו (מ"ב יג כא). ויאמר אלי בן אדם עמד על רַגְלֶיךָ ואדבר אתך ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רַגְלָי ואשמע את מדבר אלי (יחזק' ב א–ב). והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רַגְלֵיהֶם (שם לז י). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי' את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רַגְלָיו (זכרי' יד יב). ויקם דויד המלך על רַגְלָיו ויאמר שמעוני אחי ועמי (דהי"א כח ב). כנפי הכרובים האלה פרשים אמות עשרים והם עמדים על רַגְלֵיהֶם ופניהם לבית (דהי"ב ג יג). — ועלה על ידיו ועל רגליו: ויעל יונתן על ידיו ועל רַגְלָיו ונשא כליו אחריו (ש"א יד יג). — וכמשא לפעל, בשמוש אדם ברגליו, נשא אדם את רגליו ללכת: וישא יעקב רַגְלָיו וילך ארצה בני קדם (בראש' כט א). — הרים את רגליו: ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רַגְלוֹ בכל ארץ מצרים (שם מא מד). — ואסף את רגליו: ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רַגְלָיו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם מט לג). — שם את רגליו: ויאמר (יהושע) אל קציני אנשי המלחמה

1) [כך קרי; כתיב: ברגלו.]

2) [הכונה: כשהוא פותח עיניו בבקר, כשהוא מהלך ברגליו ומורה באצבעותיו, בכל עת הוא חורש רעה. עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 86.]

ההלכוא אתו קרבו שימו את רַגְלֵיכֶם על צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו את רַגְלֵיהֶם על צואריהם (יהוש' י כד). — הציג כף רגלו: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רַגְלָהּ הצג על הארץ מהתענג ומרך (דבר' כח נו). — שמר רגליו, חשך רגליו מלכת: כה אמר יי' לעם הזה כן אהבו לנוע רַגְלֵיהֶם לא חשכו ויי' לא רצם (ירמ' יד י). שמר רגליך[1] כאשר תלך אל בית האלהים (קהל' ד יז). — השיב, מנע את רגליו ממקום, כלא, הוקיר רגליו: אם תשיב משבת רַגְלֶךָ עשות חפצך ביום קדשי (ישע' נח יג). מכל ארח רע כלאתי רַגְלָי (תהל' קיט קא). בני אל תלך בדרך אתם מנע רַגְלְךָ מנתיבתם (משלי א יה). אל תט ימין ושמאל הסר רַגְלְךָ מרע (שם ד כז). הקר רַגְלְךָ מבית רעך פן ישבעך ושנאך (שם כה יז). — והשיב רגליו אל דבר: חשבתי דרכי ואשיבה רַגְלַי אל עדתיך (תהל' קיט נט). — וכסה את רגליו: שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רַגְלָיו ובשתים יעופף (ישע' ו ב). — הסך את רגליו: ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רַגְלָיו בחדר המקרה (שפטי' ג כד). ושם מערה ויבא שאול להסך את רַגְלָיו (ש"א כד ד). ועי' סוך. — טבל רגלו: ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רַגְלוֹ (דבר' לג כד). — רחץ את רגליו: יקח נא מעט מים ורחצו רַגְלֵיכֶם (בראש' יח ד). הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רַגְלֵיכֶם (שם יט ב). ועי' רחץ. — ועשה רגליו, במשמ' רחץ אותן וגזר צפרניהן: ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רַגְלָיו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס (ש"ב יט כה). — ונגף את רגלו באבן: על כפים ישאונך פן תגף באבן רַגְלֶךָ (תהל' צא יב). אז תלך לבטח דרכך וְרַגְלְךָ לא תגוף (משלי ג כג). — וחלה את רגליו או ברגליו: רק לעת זקנתו חלה (אסא) את רַגְלָיו (מ"א טו כג). ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו בְּרַגְלָיו (דהי"ב טז יב). — ופשקה האשה את רגליה לגבר: ותתעבי את יפיך ותפשקי את רַגְלַיִךְ לכל עובר ותרבי את תזנותך (יחזק' טז כה). — ובפעלת פועל לגבי רגליו של אחר, העמיד, הקים את רגלי אדם במקום וכדו': ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רַגְלָי (תהל' לא ט). ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רַגְלַי

1) [כך כתיב; קרי: רַגְלְךָ.]

בונן אשרי (שם מ ג). — והעמידה הרוח אדם על רגליו: ותבא בי רוח וכו' ותעמדני על רַגְלָי (יחזק' ב ב; שם ג כד). — שִׁלַּח רגלי הבהמה[1] והאדם: אשריכם זרעי על כל מים משלחי רֶגֶל השור והחמור (ישע' לב כ). על ימין פרחח יקומו רַגְלַי שלחו[2] ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב). — והניד, הסיר את רגל אדם ממקום: ולא אסיף להניד רֶגֶל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם (מ"ב כא ח). ולא אסיף להסיר את רֶגֶל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבותיכם (דה"ב לג ח). — ושמר רגלי פלוני (מלכד) רַגְלֵי חסידו ישמר (ש"א ב ט). כי יי' יהיה בכסלך ושמר רַגְלְךָ מלכד (משלי ג כו). — הציל, חלץ רגליו מדחי: כי הצלת נפשי ממות הלא רַגְלַי מדחי (תהל' נו יד). כי חלצת נפשי ממות את עיני, מן דמעה את רַגְלִי מדחי (שם קיו ח). — קצה, קצץ רגלי פלוני, בהונות רגליו: וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו ויקצצו את בהונות ידיו ורַגְלָיו ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורַגְלֵיהֶם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שפט' א ו—ז). ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם (ש"ב ד יב). מקצה רַגְלַיִם[3] חמס שתה שלח דברים ביד כסיל (משלי כו ו). — ושם רגלי אדם בסד: ותשם בסד רַגְלַי ותשמור כל ארחתי (איוב יג כז). ישם בסד רַגְלָי ישמר כל ארחתי (שם לג יא). — ועִנה בכבל רגליו: ענו בכבל ר ג ל י ו[4] ברזל באה נפשו (תהל' קה יח). — ורחץ רגלי אחרים: ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לִרחץ רַגְלֵי עבדי אדני (ש"א כה מא). — והחזיק ברגלי פלוני: ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק בְּרַגְלָיו (מ"ב ד כז). — ונפל אדם על רגלי פלוני, תחת רגליו, בין רגליו, לרגליו וכדו', נתן

1) [אולי אפשר להכיר בשמוש זה את הוראתה הוראתה הראשונה של המלה רגלים במשמ': שִׁלַּח את הכבלים שהבהמה כבולה בהם ברגליה (עי' בהערה לשרש), ואך בתמונת הבהמה בא צרוף זה גם לגבי האדם.]

2) [כנראה צ"ל: יקומו רֶגֶל יְשַׁלֵּחוּ, כלו' ישלחו את רגלם הם חפשי ללכת לאשר ירצו. ועי' פִּרְחָח, הערה.]

3) [עי' בהערה לפעל א. קָצָה, עמ' 6089.]

4) [כך כתיב; קרי: רַגְלוֹ.]

האלהים אדם תחת רגלי פלוני וכדו': אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לְרַגְלֶךָ ישא מדברתיך (דבר' לג ג). בין רַגְלֶיהָ כרע נפל שכב בין רַגְלֶיהָ כרע נפל (שפט' ה כז). ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ ותפל על רַגְלָיו ותאמר בי אני אדני העון (ש"א כה כג—כד). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת יי' אתם תחת כפות רַגְלָו[1] (מ"א ה יז). ותבא ותפל על רַגְלָיו ותשתחו ארצה (מ"ב ד לז). תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רַגְלָיו (תהל' ח ז). ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רַגְלֵינוּ (שם מז ד). לדכא תחת רַגְלָיו כל אסירי ארץ (איכ' ג לד). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רַגְלָיו (אסתר ח ג). — והשתחוה על כפות רגלי פלוני: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רַגְלַיִךְ כל מנאציך (ישע' ס יד). — וטמן פח, פרש רשת לרגלי פלוני, הפיץ אותו לרגלי פלוני: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לְרַגְלָי (ירמ' יח כב). סביב בעתהו בלהות והפיצהו לְרַגְלָיו[2] (איוב יח יא). פרש רשת לְרַגְלַי (איכ' א יג). — והוציא מרשת רגליו: עיני תמיד אל יי' כי הוא יוציא מרשת רַגְלָי (תהל' כה טו). ועי' נַעַל. — ובשמוש המלה רגל כנושא, כאלו היתה רוח בה, עמדה, חשה, באה, דרכה, רמסה הרגל וכדו': וישבע משה ביום ההוא לאמר אם לא הארץ אשר דרכה רַגְלְךָ בה לך תהיה לנחלה (יהוש' יד ט). ואת קומי לכי לביתך בבאה רַגְלַיִךְ העירה ומת הילד (מ"א יד יב). תרמסנה רֶגֶל רַגְלֵי עני פעמי דלים (ישע' כו ו). רַגְלֵיהֶם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז; וכעין זה משלי א יז). לא תעבר בה רֶגֶל אדם וְרֶגֶל בהמה לא תעבר בה (יחזק' כט יא). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רֶגֶל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם (שם לב יג). רַגְלִי עמדה במישור (תהל' כו יב). אל תבואני רֶגֶל גאוה (שם לו יב). ידיהם ולא ימישון רַגְלֵיהֶם ולא יהלכו (שם קטו ז). עמדות היו רַגְלֵינוּ בשעריך ירושלם (שם קכב ב). רַגְלֶיהָ ירדות מות שאול צעדיה יתמכו

1) [כך קרי; כתיב: ר ג ל ו.]

2) [הכונה לפח ולמלכדת שדֻבר עליהם בפס' ט—י.]

(משלי ה ה). המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה (סס ז יא). אם הלכתי עם שוא ותחש על מרמה רגלי (איוב לא ה). ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה (סס לט יה). — והובילו רגלי האדם אותו: הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישעי' כג ז). — ומחצה הרגל בדם: למען תמחץ רגלך בדם (תהלי' סח כד). — ואחזה הרגל בדרך: באשרו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא). — ומטה הרגל: לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דברי' לב לה). כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו (תהלי' לח יז). השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו (סס סו ט). אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי' יסעדני (סס צד יח). ועי' מוט. — ובצקה הרגל: שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה (דברי' ח ד). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו (נחמ' ט כא). — ונלכדה הרגל: טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהלי' ט טז). — נטבלה הרגל במים: וכבוא נשאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים (יהוש' ג טו). — הטבעה הרגל בבץ: הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור (ירמי' לח כב). — והגשו הרגלים לנחשתים: ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). — והתנגפו הרגלים: תנו ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמי' יג טז). — ונשכח מקום מני רגל: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (איוב כח ד). — ובתמונה, רגלים ממהרות לרוץ לרעה: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). — והיה רגלים לפסח, נשא והוליך אותו: עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני (איוב כט טו). — ובצרוף אל שם תאר כגון קל ברגליו: ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה (ש"ב ב יח). ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו (עמוי ב טו). — ונכה רגלים, מכה ולקוי ברגליו: וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח (ש"ב ד ד). ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול וכו' ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נכה רגלים (סס ט ג). — ובצרופים עם שמות עצם הנסמכים אל רגל, מצב רגלי אדם, מקום שרגליו נצבות: שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש' ד ג). ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים (סס סס ט). — מעגל רגלים: פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו (משלי ד כו). — קול רגלים, קול הצעדים: כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת הלוא קול רגלי אדניו אחריו (מ"ב ו לב). — עפר רגלים: והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו (ישעי' מט כג). — אבק רגלים: יי' בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו (נחום א ג). — הדם רגלים: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישעי' סו א). רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדם רגליו (תהלי' צט ה). נאם יי' לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך (סס קי א). ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר וכו' אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי' ולהדם רגלי אלהינו (דהי"א כח ב). ועי' הדם. — ושבר רגל: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (ויקר' כא יט). — מדרך כף רגל: אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברי' ב ה). — מועדי רגל, מעידת הרגלים: לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל [1] (איוב יב ה). — מרמס רגלים, מרפש רגלים: וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה (יחזק' לד יט). — ובסמיכות רגל אל שם עצם אחר, רגל גאוה: אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני (תהלי' לו יב). — רגלי מבשר: מה נאוו על ההרים רגלי [2] מבשר משמיע שלום (ישע' נב ז). הנה על ההרים רגלי [2] מבשר משמיע שלום (נחום ב א). — ב) רגלים, בין רגלים, כלשון יפה במשמ' מבושים [3], ברכים: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו (שמות ד כה). ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד (דברי' כח נז). — ושער הרגלים: ביום ההוא

---

1) [הכונה: נכון ובטוח הוא לעת מעידת כל רגל.]

2) [אמנם יש מציעים לגרס בצרוף זה דגלי מבשר.]

3) [יש שרואים משמ' זו גם בצרופים כסה רגליו (ישעי' ו ב), הסך רגליו, עי' לעיל.]

יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' ז כ). — ומימי רגלים [1]: הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את מימי רגליהם [2] עמכם (מ"ב יח כז; וכעין זה ישע' לו יב). — ג) בשמוש עם ב היחס כמלת יחס, ברגלי פלוני, במשמ' אחרי פלוני, בעקבותיו, hinter; derrière; behind: וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר בְּרַגְלֶיךָ (שמות יא ח). ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל בְּרַגְלָיו עשרת אלפי איש (שפט' ד י). ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו וכו' ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר בְּרַגְלָי (שם ח ד—ה). ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים בְּרַגְלֵי אדני (ש"א כה כז). ויצא המלך וכל ביתו בְּרַגְלָיו וכו' ויצא המלך וכל העם בְּרַגְלָיו (ש"ב טו טז—יז). וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר בְּרַגְלָי (מ"א כ י). וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר בְּרַגְלֵיהֶם (מ"ב ג ט). — ועם למ"ד היחס, לרגל, במשמ' זו: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב ויברך יי' אתך לְרַגְלִי (בראש' ל ל). יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לְרֶגֶל המלאכה [3] אשר לפני ולְרֶגֶל הילדים (שם לג יד). ותמהר ותקם אביגיל ותרכב על החמור וחמש נערתיה ההלכות לְרַגְלָהּ (ש"א כה מב). מי העיר ממזרח צדק יקראהו [4] לְרַגְלוֹ (ישע' מא ב). — ובמ"ר לְרַגְלֵי, במשמ' זו: לפניו ילך דבר ויצא רשף לְרַגְלָיו (חבק' ג ה). — ובתו"מ, גם במשמ' הרגל האחורית של הבהמה: לא יכנס להר הבית וכו' באבק שעל רגליו (ברכ' ט ה). אין חמור יוצא וכו' ברצועה שברגלו ואין התרנגולין יוצאין וכו' ברצועות שברגליהם (שבת ה ד). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה (שם ו ב). כל שבעת הימים הוא זורק את הדם וכו' ומקריב את הראש ואת הרגל (יומ' א ב). מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחק אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו (שם ב ב). הפיים השני מי שוחט וכו' ומי מעלה איברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל וכו' (שם שם ג). כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים (שם ג ב). שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל (מו"ק א י). היה דליל קשור ברגליו (של תרנגול) או שהיה מהדס ומשבר את הכלים משלם חצי נזק (ב"ק ב א). סמא את עינו, קטע את ידו, שבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק וכו' (שם ח א). היה עושה בידיו אבל לא ברגליו, ברגליו אבל לא בידיו וכו' (ב"מ ז ג). המוכר ראש בהמה גסה לא מכר את הרגלים, מכר את הרגלים לא מכר את הראש (ב"ב ה ה). המוצא שברי צלמים הרי אלו מותרים, מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורים (ע"ז ג ב). השוחט את המסוכנת וכו' עד שתפרכס ביד וברגל (רשב"ג, חול' ב ו). כל עוף החולק את רגליו טמא (ר' אליעזר בר צדוק, שם ג ו). ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וכו' (שם שם ז). איזהו הזרוע, מן הפרק של ארכובה עד כף של יד וכו' וכנגדו ברגל שוק, ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל (שם י ד). כעל חמש רגלים וכו' ושרגליו קלוטות כשל חמור (בכורות ו ז). מעשר בהמה מצטרף כמלוא רגל בהמה רועה, וכמה היא רגל המכה רועה ששה עשר מיל (שם ט א). השידה וכו' מודים אלו ואלו (ב"ש וב"ה) שאין עובי הרגלים ועובי לזבזים נמדד (כלים יח א). השלחן שניטלה אחת מרגליו טהור (שם כב ב). כסא של קטן שיש לו רגלים וכו' טמא (שם כז ה). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם, שלשים בפיסת הרגל (אהל' א ח). היה רכוב על גבי בהמה וארבע טליות תחת

---

1) [צרוף זה, שמקביל לו באשור' מֵי פֻרידי באותה משמ', ושאינו אלא בקרי בספ' הכתוב שינים, אולי לא היה בלשון המקרא, ובמקומו ביחזק' ז יז, כא יב: כל ברכים תלכנה מים. ובתו"מ מצוי הצרוף מי רגלים.]

2) [כך הקרי; כתי: שיניהם.]

3) [יש מפרשים כאן במשמ': לפי הליכת המלאכה, ואינו נראה, ו"אשר לפני" מעיד על כך.]

4) [מן א. קָרָא במשמ' יקרא אותו לבוא אחריו, ויש מפרשים מן ב. קָרָא, ואינו נראה.]

ארבע רגלי הבהמה טהורות וכו׳ היתה טלית אחת תחת שתי ידים, תחת שתי רגלים, תחת יד ורגל טמאה, ר׳ יוסי אומר הסוס מטמא ברגליו והחמור בידיו שמשענת הסוס על רגליו ומשענת החמור על ידיו (זבים ד ז). בו ביום נמנו וגמרו על ערבת הרגלים שהיא משני לוגין ועד תשעה קבין שנסדקה שהיא טמאה מדרס, שר׳ עקיבא אומר ערבת הרגלים כשמה (ידים ד א). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש פלוני שידיו קלות ויתחיל בה, פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו, הרי זה מדרכי האמורי (תוספת׳ שבת ו ג). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש (שם שם טז יט). לטובתי נשברה רגל פרתי (ר׳ ישמעאל בשם משל הדיוט, ספרי במד׳ קיט). (אמר משה לבני ישראל) יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם וכו׳ (שם דבר׳ יד). היה נתון מן המודיעית ולפנים ורגליו רעות יכול יהא חייב ת״ל וחדל, יצא זה שלא חדל (ירוש׳ פסח׳ ט ב). נטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש וכו׳ הורי רבי אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות [1]) עליו שמותר להרחיצן במים (שם יומא ח א). פסקו ההרים מלהיות בוצצין הרי הן כמי גביים, עד איכן וכו׳ עד כדי שייעשו כרגלי האווז (ר׳ תנחום בר׳ חייה, שם מו״ק ח א). רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום לא יכנס (ר׳ חנינא, עירוב׳ כג:). כיפה ר״מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים, ושוין שאם יש ברגלה עשרה שחייבת במזוזה (יומא יא:). למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי (הלל הזקן, סוכ׳ נג.). בלעם חיגר ברגלו אחת היה וכו׳ שמשון חיגר בשתי רגליו היה (ר׳ יוחנן, סוט׳ י.) ומה כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, מי שעושה לויה ברגליו על אחת כמה וכמה (שם מו:). שמא רגליה נאות, רחבות כשל אווז (נדרי׳ סו:). בשעת הוצאת זבלים אדם מוציא זבלו לרה״ר וכו׳ כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה (ב״ק ל.). ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו וכו׳ כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (רב יהודה בשם רב, סנה׳ כא:). והקב״ה נותן בו רוח ונשמה וכו׳ ודבור פה והלוך רגלים (ס״ה, נדה לא.) — *מי רגלים, עי׳ הערה לעיל ועי׳ מים, 2968. —*ובצרופים שונים, עקר רגליו: בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת החתן או לקראת כלה, כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע, חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת או לבית המדרש כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע (פסח׳ קא: – קב.). או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (ב״ב עה:). ועי׳ א. עָקַר, 4684. — *מאין הרגלים?: וכבר היה ר״ש בן זומא יושב ותוהא, עבר ר׳ יהושע ושאל בשלומו פעם ושתים ולא השיבו, בשלישית השיבו בבהילות, א״ל, בן זומא מאין הרגלים [1]), א״ל מעיין הייתי, א״ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים וכו׳ (מד״ר בראש׳ ב). — *רגלי אדם מיוחדין לשם: מי שהיו פירותיו בעיר אחרת, עירבו בני איתה העיר לבוא אצלו לא יביאו לו מפירותיו, אלא אם כן היו רגליו מיוחדין לשם (תוספת׳ יו״ט ד ט). — דריסת רגל, עי׳ דְּרִיסָה. — קפיצת רגל, עי׳ ב. קְפִיצָה. — *פשט את הרגל לפלוני: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה (כתוב׳ יג ה). — *ופשט את רגליו ללכת: העובר לפני התבה וכו׳ פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב, שלישית פושט את רגליו ויורד (ס״ה, ברכ׳ לד.). ועי׳ פָּשַׁט, 5270. — *הקיף רגל על גב רגל: אמר לו (הקב״ה למשה בשעת מיתתו) הקף רגליך זה על גב זה, הקיף רגליו זה על גב זה וכו׳ (מד״ר דבר׳ יא). — *כתת רגליו: אלו ת״ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב״ב ח.). ועי׳ כָּתַת. — *הקל את הרגל: זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך להקל את רגליו (רב הונא, ירוש׳ ברכ׳ ה א). ועי׳ א. קָלַל, 5956. — *התאבק בעפר רגליהן, התאבקו רגלים: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם (יוסי בן יועזר איש צרידה, אב׳ א ד). לא נתאבקו רגליהם אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת (ר׳ נחמיה בשם ר׳ אבהו, מד״ר בראש׳ מג).

---

1) [צ״ל כהות, עי׳ ב. קָהָה.]

1) [אמנם בשאר המקורות (תוספת׳ חגי׳ ב ה; ירוש׳ שם ב א; בבלי שם טו.): מאין ולאין וכדו׳ (עי׳ ערך אַיִן, עמ׳ 189), ועי׳ בהערת תיאודור למקום זה.]

— *שִׁכַּח או השבית את הרגל ממקום מן המקומות: אמרו (אנשי סדום) הואיל וכסף וזהב יוצא מארצינו אין אנו צריכין שיבא אדם אצלינו שאין באין אלא לחסרינו [1]), אמר להם המקום, בטובה שהשפעתי לכם אתם משכחין את הרגל מביניכם. אני אשכח אתכם מן העולם (תוספתי סוטה ג יג). — *רגל רמה: וחוטא ילכד בה, זה שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה, לפי שדרכן של בנות ישראל לא קולניות ולא רגל רמה ולא פרוצות בשחוק (מד"ר במד' ט). — *הרבה רגל, הרבה ללכת: רמז בתורה שלא תהא אשה מהלכת בשוק הרבה וכו' אבל אם הרבתה רגל והיתה יוצאה לשוק סוף באה לידי קלקל, לידי זנות (תנחומא בובר, ברא' יג, פו.). — *ורגלי פלוני במשמ' מקום שפלוני רשאי ללכת שם: הבהמה והכלים כרגלי הבעלים, המוסר בהמתו לבנו או לרועה הרי אלו כרגליו, כלים המיוחדין לאחד מן האחין שבבית הרי אלו כרגליו, ושאין מיוחדין הרי אלו כמקום שהולכין (ביצה ה ג). השואל כלי מחבירו מערב יום טוב כרגלי השואל, ביום טוב כרגלי המשאיל, האשה ששאלה מחברתה תבלין ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן (שם שם ד). הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום וכו' בור של יחיד כרגלי היחיד ושל אנשי אותה העיר כרגלי אנשי אותה העיר ושל עולי בבל כרגלי הממלא (שם שם ה). — *ובהשאלה, (יש) רגלים לדבר, יש סמך ויסוד להניח: נמצא (מת) משוקע בקרקע המערה, ירד להקר טהור, ליטהר מטומאת מת טמא, שחזקת טמא טמא וחזקת טהור טהור שרגלים לדבר (נזיר ט ג). מצא אחד בסוף עשרים אמה בודק הימנו ולהלן עשרים אמה שרגלים לדבר שאילו מתחלה מצאו נוטלו ואת תבוסתו (שם שם ג; אהל' טז ג). אונסו וספקו ושכבת זרעו (של הזב) טמאין שרגלים לדבר (נזיר ט ד; זבים ב ג; וכעין זה ספרא ויק, מצורע, פרק זבים פרשה א). המכה את חברו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה, לאחר מכאן הכביד ומת חייב, ר' נחמיא אומר פטור

[1]) [בנסח אחר נוסף כאן: נעמיד ונשבית (או: ונשכח) את הרגל מבינותינו. וכעין זה מד"ר במד' ט. ; ובסנה' קט: כתוב: בואו ונשכח תורת רגל מארצנו.]

שרגלים לדבר (נזיר ט ד; וכעין זה סנה' ע א). התם יש רגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה, הכא מאי רגלים לדבר איכא (נדה ג.). — ובתמונה לבני אדם גדולים, כסא של שלש רגלים, כנוי לשלשת האבות, אברהם, יצחק ויעקב, וכסא של רגל אחת משה: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחת על אחת כמה וכמה (רבי אלעזר, ברכ' לב.). — *כלתה רגל מן השוק: מצותה (של נר חנכה) משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא:). — *בא הרוג ברגליו, חי: בבא הרוג ברגליו (אביי, ב"ק עד:). — *נתמוטטו רגליו: אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ר' חמא ברבי חנינא, ברכ' לב.). — *רגליו שפופות[1]) בארץ: שני תמידים שהיו ישראל מקריבים בחג היו מרכיבין אותן שני הוגנין והיו רגליהם שפופות בארץ (ר' הונא בשם ר' יוסי, מד"ר ברא' סה). — *כשאני עומד על רגל אחת: שוב מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת (שבת לא.). — כִּוֵּן את רגליו: המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה (רבי יוסי ברבי חנינא משום ראב"י, ברכ' י:). — *כִּנֵּס את רגליו, לא הלך לדרך, פזר את רגליו, הלך לדרך: דבר בעיר כנס רגליך שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו' רעב בעיר פזר רגליך שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה (ת"ר, ב"ק ס:). אם פזרת רגליך על העני ועל המצוה נתקיים עליך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (דא"ר ט). — *עמד על רגליו: אמר לו שמעון בן שטח, ינאי המלך, עמוד על רגליך ויעידו בך (סנה' יט.). אמרו עליו על רבי חנינא שהיה בן שמנים שנה והיה עומד על רגלו אחת וחולץ מנעלו ונועל מנעלו (חול' כד:). — *העמידו על רגליו: ואת כל היקום אשר ברגליהם, א"ר אלעזר, זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו (פסחי קיט.). — *לא היתה לרגל עמידה: אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה (ר' ינאי,

[1]) [מתנות כהונה מפרש נגררות, אך נ"א שופעות, ועי' תיאודור ואלבק למקום.]

ירוש' סנה' ד ב). — *רגלי העולם, כמו יסודי העולם: אמר רבן שמעון בן גמליאל, אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשת רגלי העולם, למה, ששנו חכמים, על ג' דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו, רבנין אמרי קשה הוא כחו של דין שהוא א' מרגלי כסא הכבוד (מד"ר דבר' ה). —*לרגל פלוני בעקבותיו, בגללו, בשבילו[1]: בכל מקום שהצדיקים הולכים באה ברכה לרגלם וכו' ירד יעקב אצל לבן ברכה ירדה לרגלו שנאמר נחשתי ויברכני ה' בגללך, ירד יוסף אצל פוטיפר ברכה באה לרגליו שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף, ירד יוסף אצל פרעה ירדה ברכה לרגלו וכו' (ספרי דבר' לח). — ובסהמ"א: קפחינהו קטע רגליהם, שלא ימצאו רגלים לדבריהם (רש"י, גיט' כט:). לרגלי, בעבור רגלי, כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני, והטעם כי התכרכת משעה שבאתי לביתך (ראב"ע, ברא' ל ל). מעולם לא ישב עמי אדם ופשטתי רגלי לפניו (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג שער מדות המעודות, 48). וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל (ר"מ א"ח, פרוש רמב"ם לאבות ד ה). קש הוא התבן הקשת, ר"ל רגלי השבלים (אברהם בדרשי, חותם תכנית, מוץ). ויש לפירוש זה רגלים בירושלמי (רמב"ן, חידוש' שבועות, כו). מאד תמהתי על דבריו מהיכן הרגלים[2] דלא משתמע בשום מקום בגמרא שיהא כותי נאמן בעדות אשה שבויה (סו"ת הרא"ש כלל לב סי' ה). לחזור לבית המרחץ אחר הטבילה לא ידעתי מאין לאסור ומכבר שמעתי שיש אוסרים ולא ידעתי מאין הרגלים[2] (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה רסט). חזרתי על כל צדדין לדעת טעם הדיון וכו' ולא ידעתי מאין הרגלים (מרדכי, ב"מ תג). אדעתא דהכי חלקו מעיקרא שיתקן בעל העלייה את גגו שלא ירדו גשמים לתחתון, אבל התחתון אינו חייב כלל להעמיד רגל לעליון (לבוש, חושן בקרקע קסד א). אם תשים רגל א' מהמחוגה בנקודה א' וכו נח ושקט, וברגל השני מהמחוגה נרשום בסיבובה קו וכו' (ברוך משקלוב, עמודי השמים על קדוש החדש, ג:). בא ראובן וכו' ולקח סחורות מיעקב בהקפה וכתב לו שטר על דמיה ואח"כ פשט לו את הרגל והלך לארץ מרחקים וכו' (סו"ת תורת חסד לפרחייא סי' רעב). והוא (שר הצבא) פקד לאנשי חילו להתחקות על שרשי רגלי ולספור צעדי לבל אברח מפניהם (סולמון, תולדות יוסף 74). — °ובמשמ' תחתית אף רגלי ההר: בתחתית ההר, לפי פשוטו ברגלי ההר (רש"י, שמות יט יז). אם מחמת המעלה הוחמה בעליתה מרגל ההר לראשו (הוא, ב"מ עח.). — ואמר הפיטן: לאלהי ישעי משני ברזל שועתי ומרגל עכטיט הצרחתי בקול (יוסי בן יוסי, אבודה, סופרות, מוס' ג ראש השנה). — °ורגל של אות, כרע האות: ור"י אומר וכו' דהא דקאמר דמעורה היינו רגל ך' של שיטה עליונה בט' של שיטה שתחתיה (תוס' גיט' כ:, ד"ה ספר). — °ובית רגל, במשמ' גֶרֶב, פוזמק: ולא יעמוד בתפלה באפינדתו ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולות אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים (רמב"ם, תפלה ד ה). — °ורגל, במשמ' מדה, ארך רגל האדם, Fuss; pièd; foot: הנה מדת קומתך על דרך משל ז' רגלים ומדת צילך ט' רגלים (דוד ג:ז, כחמד ונעים יא, רפה). אורך גועו (של העץ באאבאב) יו"ד עד י"ב רגל (ר"מ בלוך, שבילי עולם א. ד.). — °ורגל במשמ' מדה בחרוז, Vers-) Fuss; pièd (métrique); metrical foot): האנשים האלה וכו' מחברים שירים של כמה מיני רגלים נאותים לזמר בעבודה האלקית (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ב ם, קד.). איזהו בעולם ספר נעים זמירות כספר תילים וכו' הלא הוא לפעמים רץ על דרך היאמ"בי ופעמים יורגש על ניגון האי"ליאקי ופעמים מתרחב כשיר הסא"פיקו ופעמים ילך בחצאי רגלים (שם שם). ערוך שירים במליצות נכבדות ספירת רגליהם ויתדותם (ר"מ ריאטי, מקדש מעט ב, יג). — °ורגל העורב[1]), שם צמח, עשב מן העשבים: וזכרו קצתם ברפואות הענין הזה עשב רגל עקעק וחושב אני שהוא רגל העורב והנה

---

1) [עי' לעיל בשמושים במקרא.]

2) [כלו' יסוד וטעם, ועי' לעיל עמ' 6423.]

1) [תרגי' מן רגל עקעק a) בערב'.]

a) رجل عقعق

נאמר שאבוקרט אם זכר רגל העקעק וכו׳ (קלכון ג יז ג ו). —*שחור הרגלים, שם צפור: שחור הרגלים (שווארץ־פיסיגע „קאפשע", פינגווין) גדול כאווז קטן, משכנו קרוב לחוף תקוה טובה, את ביציו יאכלו שמה הרבה למעדנים (תולדות החיים, קפג). —*לרגל, במשמ׳ בגלל: ובעלי חיים לצורך האדם כי הוא המורכב האחרון הזך השלם וכו׳ אם כן הכל הוא לרגלו ולחברתו (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, כח, יג:). וכאלו אמר כי לרגל מלאכת תנועתו יקרא (הכוכב) צדק שיתנועע גם הוא עמו (ר״י מוסקאטו, כפולות יהודה כט). — *ובפתגם, שקר אין לו רגלים[1]: נכנס שין ועמדה לפני הקב״ה אמרה לפניו רבש״ע רצונך שתברא בי את עולמך וכו׳ השיב הקב״ה ואמר לה לאו, אמרה לו למה, א״ל מפני ששוא ושקר שניהם נקראו בך ושקר אין לו רגלים אף את אין לך רגלים, אות שאין לו רגלים איך אברא בו את העולם (אותיות דר״ע נוס׳ ב, ביהמ״ד ילינק ג, 51). (ועד ארגיעה לשון שקר,) למעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים (רס״י, משלי יב יט).

ב. **רֶגֶל**[2], ש״נ, מ״ר רְגָלִים, — כמו פַּעַם, Mal; fois; time: שלש רְגָלִים תחג לי בשנה את חג המצות תשמר וכו׳ וחג הקציר וכו׳ וחג האסיף וכו׳ שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי׳ (שמות כג יד—יז). ויפתח יי׳ את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רְגָלִים (במד׳ כב כח). ויאמר אליו מלאך יי׳ על מה הכית את אתנך זה שלוש רְגָלִים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים (שם שם לב—לג). — ובתו״מ ש״ז, אחד מג׳ החגים פסח שבועות וסכות שנראה בו כל זכר בישראל לפני האלהים[3]: לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו (שביע׳ ז ז[1]). כן ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום (פסח׳ י ו). מעות שנמצאו וכו׳ בירושלים בשעת הרגל מעשר, ובשאר כל ימות השנה חולין (שקל׳ ז ב). בשר וכו׳ נמצא בגבולין אברין נבלות, חתיכות מותרות, ובשעת הרגל שהבשר מרובה אף אברין מותרין (שם שם ג). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו׳ ר׳ יהודה אומר הראוי לפסחים פסחים קודם לרגל שלשים יום (שם שם ד). בכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר וכו׳ וביום הכפורים מחצות וברגלים מאשמורת הראשונה (יומא א ח). בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות, באמורי הרגלים ובחלוק לחם הפנים וכו׳ (סכה ה ז). באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים (ר״ה א א). לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו״ק א ה). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה וכו׳ מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים מפסיקין ואינן עולין (שם ג ה). ר׳ אליעזר אומר, משחרב בית המקדש עצרת כשבת, ר״ג אומר, ראש השנה ויום הכפורים כרגלים, וחכ״א, לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרגלים, ראש השנה ויום הכפורים כשבת (שם שם ו). מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג חוגג את כל הרגל ויום טוב האחרון של חג, עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (חגי׳ א ו). הפותח את חביתו והמתחיל בעיסתו על גב הרגל ר׳ יהודה אומר יגמור וחכ״א לא יגמור, משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה, עבר הרגל ביום ששי לא היו מעבירין מפני כבוד השבת (שם ג ז). המדיר את אשתו שלא

---

1) [השוה שבת קד.: קושטא קאי שיקרא לא קאי.]

2) [במקרא אין זה אלא שמוש מיוחד של המלה א. רֶגֶל בהוראת המספר, כשמוש המלה פַּעַם, שגם פרושה אף רֶגֶל האדם והבהמה (עי׳ שם), וכן בא בתורה שלש פעמים במקום שלש רגלים ממש; אך בתו״מ התפתחה, על יסוד לשון הכתובים, הוראה חדשה של מלה זו במשמ׳ חג, אף בש״ז, ועל כן הָעמדה מלה זו כאן בערך לחוד.]

3) [כיוצא מן הנאמר בהערה שלפני זו, נולדה הוראה חדשה זו של רגל ע״י כך, שהובנו דברי התורה „שלש רגלים (=שלש פעמים) תחג לי בשנה" כאלו כונתם המלולית: ג׳ חגים תחג לי בשנה, וכמובן אין במלה רגל כאן כל כונה להליכה ברגל דוקא.]

1) [במשנה פסח׳ ח א כתוב: הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה, ע״כ, ופרשו המפרשים כאלו הכונה לחג הראשון. ואולם אין רגל ראשון אלא פרוש לא מְדיק שחדר לנוסחת המשנה במקום רגל רדופין, ועי׳ לקמן בערך רָדוּף.]

הלך לבית אביה כזמן שהוא עמה בעיר חדש אחד יקים, שנים יוציא ויתן כתובה וכזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקים, שלשה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ד). ברכות שכהן גדול מברך אותן המלך מברך אותן אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון (סוטה ז ח). עד מתי חייב להכריז וכו' ר' יהודה אומר שלש רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים (ב"ת ב ו). מעלין אותו (את הנדון למיתה) לבית דין הגדול שבירושלים ומשמרין אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל (ר' עקיבא, סנה' יא ד). ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרים (ר' יהודה, שבוע' א ד). אם בשל בו מתחלת הרגל יבשל בו את כל הרגל (ר' טרפון, זבח' יא ז). ותפוח היה באמצע המזבח וכו' וברגלים לא היו מדשנין אותו (תמיד ב ב). חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה וכו' וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל (נגע' ג ב). מה תלמוד לומר שבעת ימים לה' מלמד שכל הרגל תשלומים לראשון [1] (ספרי דבר' קמב). כיצד (ראש השנה) לרגלים, אחד הנודר ואחד המעריך ואחד המקדיש אינו עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה, ר' שמעון אומ' שלשה רגלים כסידרן וחג המצות ראשון [2] (תוספת' ר"ה א ב). מאן תנא רגלים ר"ש דר שמעון אמר ג' רגלים כסדרן ובלבד חג המצות ראשון [2] וכו' וחכמים אומרים רגל שפגע בו תחילה ובלבד שיעברו עליו רגלי שנה כולה (ירו' שם א א). לשוחטן מערב הרגל אין את יכול דאמר רבי זעורה עולא בר ישמעאל בשם רבי לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו ברגל, לשוחטן ברגל אין את יכול שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה שבת (שם חגי' א ד). שמיני רגל בפני עצמו, פיים בפני עצמו, ברכה בפני עצמה, קרבו בפני עצמו (שם שם ו). שמפני כבוד הרגל התירו (ר' יוסה, שם מו"ק ג ה). אין לך כל רגל ורגל שלא באתה בולשת לציפורי (ר' יצחק, שבת קמה:) חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל (פסח' קט.). רגלים באחד בניסן הוא בט"ו בניסן הוא, אמר רב חסדא רגל שבו ראש השנה לרגלים נפקא מינה לנודר וכו' ור' שמעון היא דתניא וכו' ר' שמעון אומר ג' רגלים כסדרן וחג המצות תחלה (ר"ה ד.) הרגל עולה לאבל למנין שלשים ואין עולה לו למנין שבעה (שמח' ז). מה יונה זו אף על פי שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם, כך ישראל אף על פי שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — עולה לרגל, עולי רגלים: כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאין לו קרקע אין עולה לרגל (ר' אמי, פסח' ח:). מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים דיינו (ר' אבין בר רב אדא בשם ר' יצחק, שם שם). מפני מה אין חמי טבריא בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו (ר' דוסתאי בר' ינאי, שם שם). בשעה שישראל עולין לרגל עומדין צפופין ומשתחוים רווחין (רב יהודה בשם רב, יומא כא.). פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות, הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים (תענ' יט:). שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי שיהו מים מצויין לעולי רגלים (שם כ.). — *פַּעֲמֵי רְגָלִים: אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה, כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים (רבי זעירא, ירוש' ברכ' ט ח). ועי' פַּעַם, 5069. — ואמר המשורר: ולמה בחג הפסח מזכירים כל הנסים ולמה אין עשים כן בשאר הרגלים (שאלות ראב"ע, כהנא ב, 22).

רֹגֵל [1], רוֹגֵל, ש"ז, — כמו מְרַגֵּל, ואמר הפיטן: מועדים מזמין לנדגלים, נועדים בו עינימו צירי

---

1) [ליום הראשון.]

2) [השוה את דברי הבבלי (ר"ה ד.), המובאים לקמן.]

1) [במקרא בא רֹגֵל רק בשם המעין עֵין רֹגֵל (יהוש' יה ז), ואפשר כי רֹגֵל הוא שע"פ, אך יתכן שכונת המלה כמו מְרַגֵּל או רועה צאן הרוגל וקושר שם את רגלי הצאן.]

רוגלים[1]) (כ"ח קליר, אדון אקדם מכנו, קרובי לפרשת החדש).

רַגְלִי[2]), תוס"ג, מ"ר רַגְלִים, — גבר, Mann; homme; man

ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רַגְלִי הגברים לבד מטף (שמות יב לז). ויאמר משה שש מאות אלף רַגְלִי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם (במד' יא כא). ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים ארבע מאות אלף איש רַגְלִי שלף חרב (שפט' כ ב). ויפל מישראל שלשים אלף רַגְלִי (ש"א ד י). וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רַגְלִי (ש"א טו ד). וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רַגְלִי (ש"ב ח ד). וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובא עשרים אלף רַגְלִי ואת מלך מעכה אלף איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש (שם י ו). ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רַגְלִי ביום אחד (מ"א כ כט). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רַגְלִי (מ"ב יג ז). ויך דויד את הדדעזר וכו' וילכד דוד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רַגְלִי (דה"א יח ד). ויהרג דויד מארם שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רַגְלִי (שם יט יח). — מ"ר רַגְלִים: כי את רַגְלִים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ' יב ה). — ובסהמ"א: וישלח דמתריאוס את ניקנור

1) [השלוחים היוצאים לראות מולד הלבנה (צָר נסקורו, עמ' 701).]

2) [כן בארמי' ובסור' רגלאה, רגליא, ובערב' בא רַגָל, מ"ר רִגָאל a) במשמ' גבר, איש בכלל, ואף במקרא אין להוכיח שהוראת המלה מראש להולך ברגל דוקא, ורק משום שראו את המשמ' של רגל כאבר בגוף בראשונה, דנו את המלים רגלי בעבר', רגל בערב', על פיה. ואולם כמבאר בהערה לשרש רגל, עקר משמעותו היא קשר את רגלי הבהמה, ואפשר שכונתן הראשונה של המלים רגלי, וגם של רגל, רגאל בערב' היא לרועי הצאן הרוגלים וקושרים את הבהמה, ובפי שבטי הרועים הפכו מלים אלו להורות על כל גבר בכלל. ואמנם אף מכאן, ממשמעות רועי הצאן, היתה יכולה להתפתח ההוראה של איש פשוט, ההולך ברגל, בנגיד לקצין רוכב הסוס.]

a) رجل رجال

שר צבאו ועמו היל כבד מאד ופילים יודעי מלחמה ג' מאות ורגליים לוחמים לאין מספר (יוסיפון פרק ג כד, מד:). איך שתקת בהפסד גדול כזה ואחר צאתך מהפירמה מדוע לא צווחת ואספת עליהם אסיפת רגליים לרדוף אחריהם להציל או להכיר את האנשים ההמה (שו"ת מהרי"ט חו"מ ח"ג סאלה פה, לח:). ואנשים מבני ישראל ראו בצערי בחמלתם עלי הלכו עמי לבקש רגליים (שם שם). — ואמר המשורר: ודיג שב אלי חרמו וכל ציד למכמרתו ורגלי יהלך רגל והרוכב למרכבתו (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רמד). — *ובמשחק השחמט, האבן הנמוכה ביותר בדרגה, חַיָּל, Bauer; pion; pawn: וכל אחד מאלו השרים (במשחק השחמט) נקראים בשם המלך או המלכה ויש איש אחד רגלי עומד לפניהם נקרא רגלי (ראב"ע, מעדני מלך, יב.). — ואמר המשורר: והרגלים יבאן בתחלה למלחמה לנכח המסלה, והרגלי יהי הולך לנגדו ואת איבו יהי נוטה ללבדו (הוא, אשורר שיר, כהנא א, 156—157). — *וכסה"ס, רַגְלִי, כמו פְּרָגֶל[1]): בחצות לילה רגלי באת אלי (מנחם, אגרת אל חסדאי, חשו' תלמידי מנחם, XXXII). ואותן שיושבין על מדין לשון דיינים וכו' וכן תרגם יונתן דהוו מחחברין למיתב על דינא, ואותן שהולכין רגלי על דרך (רש"י, שפטי' ה י).

***רַגְלִי**, רְגָלִי[2]), רוגלי, ת"ז, — תחתי, יסודי[3]), elementar; – aire; – ary, הלכות רגליות, הלכות יסודיות: הזבין והזבות והנדות והיולדות מותרין לקרות בתורה ולשנות במשנה במדרש בהלכות והגדות ובעלי קריין אסורין בכולן, ר' יוסי אומר שונה הוא בהלכות הרוגליות[4]) ובלבד שלא

1) [שמוש זה מטעה הוא, כדעת רבים, כי במקורות רגלי הוא ש"ע בלבד, ואף בדברי רש"י אולי אינו אלא טעות המעתיק (למשל במק': שהולכין על דרך, רַגְלִים), ואף בת"י שרש"י מסתמך עליו אין המלה, אלא רק: דהוו אזלין באורחתהון.]

2) [המלונים מנקדים רֹגְלִי, כאלו נגזרה המלה מן הבינוי' רֹגֵל, רוֹגֵל, ואינו נראה. ובמשנ' מנק' ליוורנו: רְגָלִי.]

3) [לברור משמ' המלה עי' בהערות שאחר זו.]

4) [כך הנוסחה בכ"י של צוקרמנדל, וכן בירוש'

יציע את המשנה (תוספת׳ ברכ׳ ב יב; וכעין זה בבלי שם כב). — ומצות רגיליות: ובצלצל דגים ראשו וכו׳ מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות רגיליות יבא ויאכל מראשו וכו׳ כל מי שעשה מצות רגילות[1]) יבא ויאכל מראשו (פסיק׳ ר״כ, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח:). — *ובקצור רגלית, רוגלית, ש״נ, במשמ׳ שלוחת הגפן הרגלית, היסודית, אחת משלוחות הגפן היסודיות היוצאות מן הכנה לכאן ולכאן[2]): איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו ולטלה וברגליות משיעבור הימנה[3]) (פאה ז ח; וכעין זה ספרי דברי רפה). אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות המיוחדות

שבת א ד, וכן בשרידי ירושלמי (גינצבורג, 67), וברור שכך נכון, ולא כנ״א רגיליות הבאה גם בירושי ברכ׳ ג ד. ולא נולדה נוסחה אחרת זו אלא הואיל ולא הבינו המעתיקים את המלה רוגליות, המשמשת כתמונה, ופרשוה כפרושי המפרשים במשמ׳ הלכות שאדם רגיל בהן. ועי׳ גם בהערות שאחר זו. ותמוהים דברי ליברמן, הירושלמי כפשוטו, שבת, עמ׳ 51, הלומד מה הן הלכות רוגליות מדברי הירושי מו״ק ג ה (ומעין זה בבלי תעני ל.) שנאמר בהם על האבל (בנגוד גמור לנאמר כאן על הזבין, כחיוב: אבל שונה הוא בהלכות הרוגליות): אבל שונה הוא במקום שאינו רגיל וכו׳. ואין לדברים אלו למעשה כל ענין לברור משם המלה רגליות, רוגליות, וצ״ע.]

1) [בילקוט שמעוני איוב תתקכו: רגליות.]

2) [רק כך מתפרשת המלה בשמושיה השונים, כתאר, וכש״ע בשמוש מוחשי ומשאל יחד. אין הרגליות מין ממיני הגפן ואף לא שורה של גפנים (ויסטרוב), אלא חלק מן הגפן, שלוחות יסודיות שכובות אלו, שהן בנגוד לדליות, ז״א לזמורות הדלויות ומורמות למעלה; דברי המשנה „ומן הכרמים העבודים“ נאמרו על רגליות אלו שהן צריכות להיות, כמובן, מן הכרמים העבודים ובתמונה זו לגפן השולחת את רוגליותיה (שלוחותיה) לכאן ולכאן נאמר גם על היונה שהיא משגרת רוגליות לכאן ולכאן, וכן נקראו הלכות רוגליות הלכות יסודיות אלו המשמשות במשנה כרוגליות שבגפנים, ועי׳ בהערות שאחר זו.

אשר לגזירת המלה אפשר שנקראו שלוחות אלו רגליות, הואיל ומשמשות הן כרגלים לגוף הגפן.]

3) [בתוספת׳ פאה ג טז: איזהו היא שיכחה בעריסין גדולים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה, בעריסין קטנים משיעבור הימנו. וברור שאין כאן אלא פרוש (לא מדיק) של המלה הקשה רגליות, שחדר אח״כ לתיך נוסח התוספתה.]

לכן (תוספת׳ שם ט י). שכל רוגליות ורוגליות[1]) אומן בפני עצמו (ירוש׳ פאה ז ח). — *ובהשאלה במשמ׳ שלוחות שהיונה משגרת משובכה לכאן ולכאן: מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך ישראל (מד״ר שה״ש, הכך יפה, לפסוקים א טו; ד א).

רגם[2]), ממנו מַרְגֵּמָה, *רְגִימָה, רֶגֶם, *רָגָם, רִגְמָה.

רָגַם, פ״י, רְגָמוּ, רְגָמֻהוּ, רָגוֹם, רְגוֹם, יִרְגְּמוּ, יִרְגְּמֻהוּ. — רָגַם את פלוני אבן, באבן, באבנים, סקל אותו, ירה עליו אבנים[3]), steinigen; lapider; to stone: איש איש וכו׳ אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ ירגמהו באבן (ויקר׳ כ ב). ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן ירגמו אתם דמיהם בם (שם שם כז). הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וכו׳ ורגמו אתו כל העדה (שם כד יד). ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן (שם שם כג). ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים (במד׳ יד י). רגום אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה (שם יה לה). ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת (דבר׳ כא כא). וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים (יהוש׳ ז כה). והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן (יחזק׳ יו מ). ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך בחצר בית יי׳ (דהי״ב כד כא). — ורגם בו, רגם אבן בו: ונקב שם יי׳ מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה (ויקר׳ כד יו). וירגמו כל ישראל בו אבן וימת (ת״ב יב יח) — ועל פלוני: ורגמו עליהן אבן קהל וברא אותהן בחרבותם (יחזק כג מז). — ובתו״מ גם שלא באבנים: מעשה בביתום אחד שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם ונפגמה קרנו של מזבח (תוספת׳ סוכ׳ ג טז). קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה וכו׳ והיו שרי

1) [צ״ל רוגלית ורוגלית במ״י.]

2) [גם בארמ׳ ובסור׳ בא רְגַם ובערבית רַגַ׳םַ a) במשמ׳ ירה אבנים. לעֻמת זאת אין קשר לשרש זה אל האשור׳ רגם במשמ׳ שאג, אוגרית׳ רגם במשמ׳ דבר, כוש׳ רגם, קלל וגדף, המקבילים אל רעם בעברי, ומשרש זה ולא מן רגם בשמושו בעברי נולד כנראה באחת הלשונות אף תֻּרְגְּם (עי׳ שם).]

3) [כתב שד״ל, וז״ל: סקילה על ידי אדם אחד, רגימה בכל העם (בית האוצר, 198).]

a) رجم

יהודה רוגמים[1]) אותם (כ' מחיב, סוט' לז.). משל לאחד שרגם אוהבו של מלך, אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה כך בי (ר' אבין, מד"ר שמות ח). משל לשנים שרגמו איקונין של מלך, אחד שכור ואחד בדעתו (צ"ל בן דעת ו)נתפסו שניהם ועלו לבימה, ונתן איפופסין לבן הדעת ופינה לשכור (תנחו' בובר, ויקר' עו). —ובספהמ"א: והמלך אלכסנדר עומד על המזבח להקטיר ורגמו אחד מן התלמידים באתרוג על מצחו (ספר הקבלה לראב"ד). — ואמר המשורר: וגם הורדתיכם שאול ורגמתיכם ביום קללתכם בשירים נזכרים (יהודי בן ששת, תשו' לתלמידי מנחם, 8).

—פִּע', רִגֵּם, —כמו קל: התחילו שרי יהודה מרגמין[2]) אותם באבנים (מכי' בשלח מסכ' ג, ה). אילולא שמעתי לך והיטלתי בסל מיני פירות קשין ככר היו מרגמין[3]) את פני ואת כל גופי בהן (תנחו' בובר, קדושים ח).

—הִפע', הִרְגִּים, עי' פִּע' הערה.

—הָפע', הֻרְגַּם, — שֶׁרְגְּמוּ אותו, ואמר הפייטן: יהירים הורגמו עטים רוגעו, שורק ניטעו ועליו הטבעו אדני (ידכם שלו משלח, רשות למעריב, מחז' ויטרי, 566).

רֶגֶם, ש"ז, — פְּעֻלַּת הרוגם, רְגִימָה, סקילה, ואמר הפיטן: אנה ימצאו רובעי בהמה ושוכבי זכר ברגם מבולעים (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, רס)·

רִגְמָה, ש"נ, רִגְמָתָם, — מלה מספקה[4]): קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רִגְמָתָם[5]) שרי זבלון שרי נפתלי (תהל' סח כו–כח). — ואמר הפיטן: היתה לקדשך יהודה וריגמתך שרי יהודה (ינאי, אחיו קראו, קרוצ' פ' ברכה', זולאי, כד).

רגן[1]), ממנו נִרְגָּן[2]), *נִרְגָּנוּת, רָגַן.

רָגַן, פ"ע, רוֹגְנִים, — לחש דברי תרעמת, התלונן[3]), murren; gronder; to grumble: וידעו תעי רוח

---

[1]) [כמכי': מרגמין, פִּע', עי' לקמן.]

[2]) [כבבלי: רוגמים, קל, עי' לעיל.]

[3]) [כך גם בילק' שמע' (ויקר' תרטו), אך בתנחו' שבדפוס' (קדושים ח): מרגימין, הִפע'.]

[4]) [עי' בהערה הבאה.]

[5]) [אין כאן מקום להוראתו היחידה של השרש רגם בעבר', כי לא על סקילה באבנים ידבר בענין אלא על תהלוכה במקדש בשירת מקהלות. השבעים ותיאודוטיון תרגמו: ἡγεμόνες αὐτῶν מנהיגיהם, וכן וולג': duces eorum; הסורי: (רורבני דיהודא) ושליטניהון; אך אפשר שנולד כל התרגום בכוון זה מתוך העתקה כגון ΡΗΓΜΑΤΑΜ, שהובנה כמלים יוניות מקצרות ΗΓ(Ε)Μ(ΟΝΕΣ) Α(Υ)ΤΩΝ. הארמ': רברבי יהודת רגמו יתהון שכטיא אבנין, ע"כ, כנראה עפ"י דרשת חז"ל, כדגמת מה שהובא לעיל בערך רָגַם, קל ופִּע': רוגמין, מרגמין. ואולי כון לכך בן־יהודה שהעיר כשולי ספר התנ"ך שלו: רְגָמִים. והירונימוס כותב: in purpura sua, כנראה כאלו הבין אַרְגְּמָנָם או רִקְמָתָם. והשווה דברי רש"י: מתקנאים בהם וזורקין בהם אבנים כו', ד"א רגמתם רקמתם לבושי בגדי רקמתם לי ארגמן, כך הברו מנחם, ע"כ. וריב"ג כותב: רגמתם קהלם. וראב"ע: ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך (זכר' ז ב והוא שם עצם פרטי בבלי ולא עברי), ע"כ. ורד"ק מביא בסה"ש את דברי ריב"ג וראב"ע, והוא מוסיף: ויונתן לא תרגם רגם מלך, אולי שני אנשים היה שמם כך שראצר ורגם מלך, והוא הנכון, ע"כ. וכפרוש למשל, המיוחס לראב"ע (כו ח) נאמר: ומרגמה, דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמתם שטעמו תפארתם.

ומן החדשים יש שמשוים את האשור' רִגְמוּ, שאגה, תרועת מלחמה, אך כאמור בהערה לשרש מקבילה לצורת המלה הזאת באשור' המלה רעם בעבר' ולא רגמה (כן רַע באשור' רִגְ, וכדוי), וגם מבנה המשפט קשה, וכן אין הצעת התקון רִגְשָׁתָם מאפשרת הכנה טבעית בכתוב.

ואולם אפשר שכונת הכתוב, בהפוך ההגאים: שרי יהודה גִּמְרָתָם במשמ' פְּלָם, כמו לגמרי. כי כן בא גם באשור' תכופות הבטוי גִּמְרַת, אַנְ גִּמְרַתִּשׁוּנוּ (לגמרתם), במשמ' זו ממש כבצרוף שלפנינו.]

[1]) [עי' בהערות לפעל רָגַן.]

[2]) [וגם בנק' נִרְגָּנָה: ואומר וכו' ובמה יהי ברע אנוש כל ימי הבלו, עניתיו, באשה בעלת ריב ונרגנה (ר"ש הנגיד, ואומר במה, בן משלי תת, ששון קסו).]

[3]) [כנראה עקר משמ' הפעל כלשון פטפוט ודבור בלחש, ואפשר שהמלה שאולה מן רגם שבאוגרית במשמ' דבר, שהקבלתה המקורית בעבר' היא רעם (עי' רגם, הערה). אין למלה כל קשר אל רגל, רכל, עי' שם.]

בינה וְרוֹגְנִים ילמדו לקח (ישע' כט כד).—ובתו"מ [1]: וריבכם, מלמד שהיו רוגנים [2], היה אחד מוציא סלע בשביל ליטול שתים, שתים בשביל ליטול שלשה, לכך נאמר וריבכם, מלמד שהיו רוגנים (ספר דבר' יב). —ובסהם"א: רגנת, מדוע השאיר מזרע מרעים פליטה, למה לא ישריד נח והוא לא חטא (רסע"ג על חוי הבבלי, דודזון, 52). — ואמר הפיטן: צרפית בציר רגנה תנואות להטל (ר"א קליר, תחת אילת עפר, תפלת טל). איכה קראת בקריאתך לקנות ביד קמים קרואיך וכו' ובכן רגננו, זכור ה' מה היה לנו (הוא, איכה אלת, קינ' ת"ב). בהיותי בשלוה יושבת בירושלים רגנתי ועתה אדדה עד חוג שמים (שם שם). רגנתי והיללתי ומעי ולבי נשפכו, איכה תפארתי מראשותי השליכו (הוא, אאדה, שם). למה לנצח שדד (אהלי) ביד שודדים ונהיית כרועה בעטיה ורעשת ורגנת ועתה מה לי פה (הוא, אהלי אשר, שם). ולנו בשת הפנים בלחם הקלוקל אבותינו באהליהם ברגנן (הוא, לך ה' הצדקה, שם). תעניתנו רצה ועוד כל נרגון (רסע"ג, אבוי כירח, סליח' ת"ב, סדור רסע"ג, שכא). רגננו מזכר כל אלה ולא הבננו לאחריתנו (הוא, אם לפי בחרך, תוכחה, שם, תח). רגנו שעיר ופארן דתותיך לשמרן, עמד ומדדן ראה והתירן (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליח' לו"ג). המים עולם מלמחות הכין רקיע מתוחות וכו' רגנו ונשבע למו לקבל מהם שבחות (שלמה הבבלי, אמץ דר, יוצ' שבת ג אחה"פ).

—נִפע', תֵּרָגֵנוּ, יֵרָגְנוּ, — כמו קל: וַתֵּרָגְנוּ באהליכם ותאמרו בשנאת יי' אתנו הוציאנו מארץ מצרים (דבר' א כז). וַיֵּרָגְנוּ באהליהם לא שמעו בקול יי' (תהל' קו כה). ועי' נִרְגָּן. — ובסהם"א: בחתו מקום למינים ומזכרת עון לטוענים ובאהלי הכחש נרגנים באמרם אין יתרון לראשונים ואין חסרון לאחרונים (אגרת ר' יהודה הרופא אל רד"ק, באגרות רמב"ם, ורשה

34). — ואמר הפיטן: נרגנתי על שוא בבכיה, נלונתי על חנם בנהיה (יהודה הכהן, נבעה לי, קרובץ י"ז בתמוז, מחז' איטל' א, קפ:). — ואמר המשורר: רצה אשר כעס ואל תרגן עמו (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, רמב). עד אן בחדרי המרי תסתרי, ובאהלי הגאוה תרגני (ר"י חריזי, לנפשי יחידה, סדור ארם צובה, תשעג; תחכ' יג, 138). מה לי צבי ולך ובך נרגנתי (יעקב ועמנואל פראנסיס, לבי מודה, 111).

—פִּע', *רִגֵּן, ריגן [1], — כמו קל ונִפע': איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו, ונרגן, שריגן דברים על בוראו (מד"ר בראש' כ). ותשא כל העדה ויתנו את קולם וכו', דברים שרגנו אחר הקב"ה גרמו להם צרה גדולה (שם במד' טז). ותקצר נפש העם בדרך, הם שרגנו ונפשנו קצה, וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים (ר' עקיבא, שם שם יט). — בסהם"א: ונרגן מפריד אלוף, אלו בניו של לבן, ע"י שרגנו אחר יעקב שנאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו וכו' (ילק' שמעו' משלי תתקנו). הנרגן, שעושה דברים מכוערים שמרגנין עליו אפילו בבית המשתה, כמו ותרגנו באהליכם (ערוך ערך שר). ומרכיל ומרגין [2] ומקריץ עין ומוסר ממון חברו או רכושו או קרקעותיו או מכל מטלטלותיו או מנפשות ביתו או בהמתו ביד שליט ם חייב לשלם כל חסרונו (יהודה הדסי, אשכל הכפר, דבור לא מחמוד, שסח).

—הִתפ', *הִתְרַגֵּן, — כמו קל ונִפע' ופִּע': שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים (ספרי דבר' כד).

רגע [3], ממנו אַרְגִּיעָה, מַרְגּוֹעַ, מַרְגֵּעָה, א. רֶגַע, רָגֵעַ, רֶגַע.

---

1) [שמושי הפעל בבנין קל ופִּע' בתו"מ באים ממש כשמושי הפעל ב. רנן בצרופים רנן אחרי פלוני או על פלוני, ועי' ב. רָנַן, הערות.]

2) [כך מובא ברש"י (דבר' א יג), וכך הוא הנוסח הנכון בספרי ובילק' (דבר' תתא), ובדפוסי של הספרי משבש: רגזנים, רוננים, דיינים, עי' הערת איש שלום.]

1) [עי' קל הערה, ועי' רָנַן, פִּע', והערה שם.]

2) [ואולי הִפע'.]

3) [אין בעברי' אלא שרש רגע אחד, וממנו מתפרשים כל שמושי המלים שנגזרו ממנו. הוראתו הראשונה היא שוב, חזר, כהוראת הפעל רַגַּע a) בערבי', ומזה אף רֹגַע הַיָּם במשמ' מחזיר את הים המסתער

a) رجع

א. רָגַע, פ"י, רֹגַע, — רָגַע האל את הים, החזיר אותו לאחוריו, השקיט אותו[1]. zurückjagen; refouler; to drive back: ואנכי יי אלהיך רֹגַע הים ויהמו גליו[2] (ישע' נא יה). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם וכו' רֹגַע הים ויהמו גליו (ירמ' לא לה). בכחו רָגַע הים ובתובנתו מחץ רהב (איו' כו יב) — ואמר המשורר: השקט שאון לבי ותחיש לי פדותי צור מחריב הרים וים רוגע (עמנו', מחב' א, 5). ויפדה איש אביון נכאה גוע, האל ימים רוגע (כהנא אברהם א לד ז). אמשל ומני אל זמן ורגע רוגע בשוא גלים ואין מרגוע (שלמה אוליוירו, יד לשון, מסיימה). — וכמו *נפע', רָגַע האדם, נח: מרוהי שחין וכאב וחולי מעים רוגעים ומתרוחים באווי קרת מים (ר"א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם). גישת צקון מכפל כפגעה דלג פעם[3] וזאת רגעה[4] (הוא, אתיה, קרוב' פרה). מילדי יום אל תבהל כי ילדי יום לא ירגעו (רא"ע, מילדי יום, כהנא א, 82). בכל יום תעלה גבעות ותרד בקעות ותיגע ולא תרגע (ר"י חריזי, תחכ' ז, 47). ובאשר השלמנו לאכול הכינו לנו מטות רעננות ומנוחות שאננות ושכבנו ורגענו כן היגיעה אשר יגענו (שם י, 104). ובאשר יגע הכפרי ולא רגע ורדף אחרי תרנגולו (שם שם, 105). בעדם יגעתי ולא רגעתי עד נגעתי (הוא, אגרת

לאחור, ומכאן: משקיט אותו, כמעבר אל רָגַע במשמ, שקט ונח. ומן השמוש כמו „לִרְגָעִים תבחננו" (איו' ז יח), שעקר כונתו: חוזר וחוזר תבחננו, נולדה ההכנה: בכל רֶגַע ורגע שבזמן, וכן למשל בערב' תַארָה a), פעם (אחת), מן תאר b), שב, חזר וכדו'. ועי' בהערה לערך ב. רָגַע.]

1) [אין כל צרך להניח גם בעבר' משמ' אחרת, שונה מזו של הפעל בערב' (עי' בהערה הקודמת), ועי' בהערות הבאות.]

2) [לשון קצרה במקו' מה שנאמר בשלמות במקום אחר (ירמ' ה כב): ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו; וכן ביתר המקומות.]

3) [בגמטריא ק"צ, ק"צ שנים שחסר ה' משעביד מצרים, עי' פר בסדורו.]

4) עפ"י לשון הכתוב: הלוך להרגיעו ישראל (ירמ' לא א.]

a) تارة b) تار

לשון הזהב, דברי חפץ, אדלמן, ט). ויגע בתוכה איש ולא ירגע ויצמא אל מקור מימה ויחנק ברק (הוא, הענק ג כט). — וביל' פעו' *רָגוּעַ, שנחנה לו מנוחה: רגועים[1] בנהום יגיחום רתק חול לתהום עינות תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמנכי, קרובי א מבועי). ייטב לבבך הגביר אל תחרד מסערת רוח ים רגוע (ר"י הלוי, גבר זמן, דיואן א, 103). ופקוד בחסדך גפן וכנה היתה בביתך מאז נטועה, שמתה בידי גוים רגועה (אל רם ונשא, סליחי ר"ה, סדור אבס לוצה, תג.). וגם אנו מפקידים נשמותינו בידו בכל ערב ומאמינים בו שיחזירנה אלינו שלוה ושקטה ורגועה (הלבוש, או"ח סו י).

—נפע', הִרָגְעִי, — נִרְגַּע, החזר למקומו, למנוחתו, zur Ruhe kommen; se calmer; to calm down: הוי חרב ליי' עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הֵרָגְעִי ודמי (ירמ' מז ו). — ואמר המשורר: אך לא עליהם יהיה גשם דמעותי, הכי הם בזבול נרגעו (יעקב פרלכנים, אל מה אדניך, הוס' למתק ספתים, 98).

—הפע', הִרְגִּיעַ, הִרְגִּיעָה, הִרְגִּיעוּ, אַרְגִּיעַ, תַּרְגִּיעַ, — א) הִרְגִּיעַ האל את העם, החזיר מנוחתו. beruhigen; calmer; to calm down: כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים אַרְגִּיעַ[2] (ישע' נא ד). מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך לְהַרְגִּיעוֹ[3] ישראל (ירמ' לא א). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הִרְגִּיעַ[4] את הארץ והרגיז לישבי בבל (שם נ לד). — ב) כמו נפע'. נִרְגַּע: ובגוים ההם לא תַרְגִּיעַ ולא יהיה מנוח לכף רגלך (דבר' כח סה). ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שם הִרְגִּיעָה לילית ומצאה לה מנוח (ישע' לד יד). —ואמר בן סירא: כן איש אשר אין לו קן המרגיע באשר יערב (ב"ס גני' לו לח). — וכתו"מ: הדא

1) [כך נכון כגרסת ראב"ן, ולא רוגעים כבדפוס, והכונה למי הים, ועי' בפרוש מעשה אורג.]

2) [קשי רפסיק, שהתלבטו בו רבים, מהבאר כנראה ע"י ההנחה, שהכונה: לאור עמים, אשר ארגיע, אשר אחזיר למקום מרגועם.]

3) [בווי"ו נוספת, כדעת רבים.]

4) ואלה דברי רד"ק: ויש שיבוא ה"א המקור בחירק כמו אעבר וכו' פסוח והמליט למען הִרְגִּיעַ את הארץ (מכלול, ליק, סה:).]

דאת אמר בתינוק שאינו מרגיע¹) אבל בתינוק מרגיע צריך שני עדים (ירוש׳ קידוש׳ ד 3). — זבסהמ״א: ויעש המלך כן ויפקד על העם שני שרי צבאות ואת דניאל הפקיד על שניהם לשפוט את העם וירגיע המלך בהיכלו (יוסיפון פרק ג). ואשמעה לעצתו ואנוח וארגיע בתוך ביתי ויקל ממני טורח המשא (שם שם). ועתה אדוני המלך תפול נא תחנתי לפניך לשלחני ללכת לביתי להרגיע ולעבוד את אלהי אבותי (שם שם). אשלחך לשלום לנוח ולהרגיע בביתך (שם שם). וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטרח המלאכה (רש״י, שמות לא יז). כשרוכב סוס א׳ ומושך סוס א׳ אצלו ביד ורוכב פעם על זה ופעם על זה להרגיע את חבירו (הוא, סנה׳ כא:, ד״ה לאפיסי). הרגיע בחייך והתענג על טוב וגרש עצב מגיו (צ״ז, צ״ם ל כה). המרגיע ינוח מעמל גדול (בד״ל, בית האוכר, 174). — ואמר הפיטן: סנהדרי עשרים ושלשה ריבות מרגיעים (אזהרות ר׳ אליהו הזקן, קבץ מע״י גאו׳ ב, 60). קול מבשר פדיון אשמיע ואושיע אהבי וכו׳ אתנהו עליון על כל עם וירגיע (רי״ל גיאת, אמבלה, סעה״ם 26). — ואמר המשורר: לו רעיון יעיף כבן רשף ועל כנפי כרובים יחמד לרגיע (רמב״ע, אל הסחקים, ברודי, קסב). ליל בו יחל פני מידעי אומר לאט אשקוט וארגיעה (הוא, תרשים ז 60). בחמס עבודתך הקשה הוגעתני ומנשוא עליך לא הרגעתני (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר. יא, סד:). אמר לבהלני חסר לבב ללא דבר וציר אמר להרגיעני (מכלם דאפיירה, כנור פתח, ידיעות מכו שוקן ד, ס). —ׂׂ״ובנוסח מצבות קדומות באיטליה: פה הרגיע יוסף בן בנימן שמת מבין שלושים וחמשה שנים (הכתובות העבריות בל המלה הסיעית בויכוסה, קאסוטו, קדס ב, 106). פה הרגיע כלב בן נתן וכו׳ (שם שם, 109).

¹) [צדק בעל קרבן העדה, וז״ל: ונ״ל שגרסא מהיפכת הדא דאת אמר בתינוק שהוא מרגיע אבל בתינוק שאינו מרגיע צריך שני עדים, ומרגיע פירושו השקט ומנוחה כדכתיב וזאת המרגעה, וכיון שאינו מרגיע אפילו כשהיא מושך לשוק צריך שני עדים. ע״כ. וטעית בידי המלונאים הגוזרים מכאן פעל רגע נוסף בלשון.]

—הפע׳, ״הִרְגִּעַ, בינ׳ מַרְגִּעַ, מורגע, — שרגעו אותו, שנח: ראו אותו (את האב) מרגע¹) על ידיו ועל רגליו וגמי נתון לתוך פיו והוא נמשך אחר בנו (ילק׳ שמעי תהל׳ תתמו). ואחר יורגע ואחר יע״ה קרני מציצה אצל הבאהל והראש ינקרת הע״ף יעל השוק, ואחר יורגע ואחר תשלשל ולא רמיש מעשית כך להרגיעו וחחזר חלילה עד שינוקה (קח״ון ג א ה ז).

ב. רָגַע, — פעל מספק²): לבש בשרי רמה וגיש עפר עורי רָגַע³) וימאס (איו׳ ז ה). — ואמר המשורר: חלו לחול אידו ועורותם ע״י עצמם כרגע נמאסו רגעו (רמב״ע, נטפי דמעות, ברודי, קפ״).

—נפע׳, ״נִרְגַּע, — נתקמט ונתכוץ: כל צרבת לשון רגיעת עיר הנרגע מחמת חימום (רש״י, יג כג).

רָגֵעַ, ת״ז, מ״ר סמי׳ רִגְעֵי, — שקט ושלו, זה שקט, ruhig; calm; quiet: כי לא שלום ידברו ועל רגעי⁴) ארץ דברי מרמות יחשבון (תהל׳ לה כ). — ואמר המליץ: נהרו אלירם גם נדיבי עמים ורגעי הארץ (ר״ם בלוך, סבילי עולם א, יג.),

רֶגַע⁵), ש״ז, רָגַע, מ״ר. רְגָעִים, — חלק קטן של הזמן, כהרף עין, Augenblick; moment: אתם

¹) [כלומ׳ משכב, ולא כפרש המבא שם: מטפס על ידיו ועל רגליו אך זה על הארץ, ע״כ, ועי׳ הפע׳, הע״ה.]

ובמדר׳ תהל׳ (לב, הוצ׳ בובר): מרגיע.]

²) [עי׳ בהערה רבאה.]

³) [מתרגמים ומפרשים ראו בפסוק זה ענין מחלת איוב וסימניה. ואולם אין רמה ועפר באמת אלא, כבמקומות אחרים, כנויים לקבר ומות, וגם מבנה החרוז בחכמ״ת דורש חלקת מלים אחרת (ועי׳ בפרושים בפרושו של טירטשינר) שלפיה ״גוש״ הוא פעל ולא שם, ואין רגע וימאס חלק מפסוק זה, האומר: (אחרי מותי) לבש בשרי רמה וגֻשׁ (ז״א כֻּבַּשׁ) עפר (את) עורי. ולפי זה ״רגע וימאס״ הן משפט חדש, כגון: רֶגַע יִפֹּב, כדגמת רֶגַע יָמֻתוּ (לד כ). ירגע שאול יחתו (כא יג). ולפי זה לא היה פעל ב. רגע כזה בלשון הקדומה. אך לפי הבנת המפרשים נוהג פעל זה במליצה לקוחה מן הכתוב במשמ׳ נרט, נבקע.]

⁴) [לדעת המפרשים מן רָגַע במשמ׳ חיק, בקע (כי מסס ג׳יקטיליא, בדברי הראב״ע לפסוק)]

⁵) [על מקור המלה עי׳ בהערה לשרש רגע.

עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (שמות לג ה). חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (ישע' כו כ). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך ברגע קטן הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך (שם נד ז–ח). כי רגע [1]) באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהל' ל ו). ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה (עזר' ט ח). — ברגע, כרגע, במשמ' פתאם: הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד' יו כא). הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (שם יז י). איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות (תהל' עג יט). יבלו בטוב ימיהם וברגע [2]) שאול יחתו (איו' כא יג). — כמו רגע, במשמ' זו: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים (איכ' ד ו).—עדי רגע, במשמ' זו: כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (איו' כ ה). — ורגע לבד במשמ' זו: ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (ישע' מז ט). פתאום שדדו אהלי רגע יריעתי (ירמ' ד כ). יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רגע (תהל' ו יא). רגע ימתו וחצות לילה יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא ביד (איו' לד כ). —לרגעים, בכל רגע ורגע: אני יי' נצרה לרגעים אשקנה (ישע' כז ג). וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו יז). וחרדו לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך (שם לב י). ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איו' ז יח). — רגע עשה פלוני כך ורגע עשה כך: רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד וכו' ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע (ירמ' יח ז–ט). — ובתוס': העונה אחת מעשרים וארבע בשעה, והעת אחת מעשרים וארבע בעונה, והרגע אחת מעשרים וארבעה בעת (רבי, תוספת' ברכ' א א). כמה הוא הרגע, רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר כדי לאומרו [1]), ורבנן אמרין הרגע כהרף עין, תני שמאל הרגע אחד מחמשת ריבוא ושש אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה לשעה (ירוש' שם א א). וכמה זעמו (של הקב"ה), רגע, וכמה רגע, אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה [2]) בשעה וזו היא רגע, ואין כל בריה יכולה לבוין אותה שעה וכו' (בבל' שם ז). בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על קודש אבל הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה (רש"י, מדר' ברא' י). — ובסה"מ: עד שלא נבראו המאירות ביום ד' ג' ימים הראשונים שוים היו במדת שעותיהם ורגעיהם לא פחת ולא יתר (ברייתא רבתי, אלבק, 53). מה ארכו רגעי לילי אשר לא נבקע בם שחר (מנחם בן סרוק, אדונ' בן אדוני, תשו' תלמידי מנחם, XXV). שהזמן מחובר מרגעים [3]) (רש"ט פלקירא, תרג' מו"נ א עג, הקד' ג, מורה המורה, עמ' קנג). מה שמצאנו ענינים משוערים תלויים בזמן הם הרגע השעה היום (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח א, ג.). — וכפתגם: ואין רגע בלי נגע ולא פגע בלא חרדה (ר"י הלוי, ילו התל, דיואן ג, 184). ואין תכלה לגוף כלה ובלה ואין רגע בלי פגע ומקרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כ). שאין שם (בעולם) שעה בלא רעה ולא רגע בלא פגע (ר"ש דוראן, תפארת ישראל א, ח.). — °ובמשמ' זאחד מששים במעלה ממעלות העגול: וכל אחד ואחד מהרקיעים וכו' נחלק כ"ב לש"ס חלקים וכו' וכל אחד מהחלקים האלה וכו' נחלק לששים חלקים ונקראין רגעים (ראב"ח הנשיא, ס' העיבור, 16). — °ורגעי רגעים, שניות, חלקי הרגעים: וכל רגע מהם (נחלק) לששים רגעי רגעים או לרגעים שניים אם תרצה לומר וכן השניים:

[אמנם בטעות השוו לה מלה אשור' שקראוה אַנוּרג והבינוה במשמ' ברגע זה, אך קריאתה הנכונה של מלה זו, כידוע היום, היא אַנוּרְךָ, אַנַ אורך (מן ורך) ופרושה: לאחרית (הימים).]

1) [רגע קטן באפו וחיים ארוכים יש ברצותו ובהפייסו (רס"י).]

2) [אין שני חלקי הפסוק מוסבים לאותם אנשים, אלא: אלה יבלו בטוב ימיהם, ואלה ברגע שאול יחתו, השוה שם פסוק כג וכו': זה ימות בעצם תמו וכו' וזה ימות בנפש מרה וכו'. ואין סבה להניח כאן מלה רגע אחרת.]

1) [כך גם במד"ר (איכ', לעק לבס); בבבלי (ברכ' ז.): כמימריה.]

2) [במקום אחר (ע"ז ד.): מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמנה.]

3) [ר"ש א"ת תרגם: מעתות, ור"י חריזי: מעתים.]

לשלישיים וחשלישיים לרביעיים (שם שם). [1]

רגש [2]), ממנו °הרגש, *הרגשה, °הרגשי, התרגשות, °מרגש, *מרגשה, °מרגשה, *רגוש, °רגישה, רגש, רגש, *רגש, רגשה, °רגשון.

רָגַשׁ, פ"ע, רָגְשׁוּ, — רָגַשׁ הגוי, התקבץ יחד בחרדה ובהמיה [3]), zusammenlaufen : accourir ; to flock together : למה רָגְשׁוּ גוים ולאמים יהגו ריק על יי' ועל משיחו (תהל' ב א). — וכתו"ם : שרגש עליהן הר להורגן (שבת קט :). — ובספה"א : אמרה (גיהנם) לפניו, רבונו של עולם, לא רגשתי ולא נתרגשת אלא כנגד רשעי אומות העולם לבד (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 108). — ואמר הפיטן : רגשו עליוניים על איש עולה ורעשו תחתונים על איש אום מעלה (ינאי, המרומם, קרוב' דבר', זולאי, רכו). הקונים ליקוט עצמות, הרוגשים למו באידיהם, השומרים הבלי שוא (הוא, האומרים לכילי, קרוב' לימים נוראים, שם שלט). רגש ולחש ועת לדתו נחש (ר"א קליר, אז קולך, קרוב' שבת זכור). זאת המתמדת שמע פה אחד, רוגשת נשף ושחר ליחד לאחד (הוא, עוד יזכור, קדוש' מוס' ר"ה). שרתי רגשה בביאת פרו סלולת צעדי בין אולם שם (אתן תהלה, עבוד' יוה"כ, Elbog, Stud. 160). ריש גלי כהעלה יונה תמה עלה

1) [יש אומרים וכותבים רֶגַע במקום דַּקָּה או דַּק במשמ' אחד מששים בשעה, ואין שמוש זה נכון.]

2) [בארמ' שבמקרא וכן בסור' בא הפעל רגש במשמ' חרד ונחפז ללכת, בסור' בהוראה חרד ודאג, ואף במשמ' זו של הרגיש בתו"ם בעבר', וכן רְגַשׁ וארגש כארמ' שבתו"ם. ובערב' מורה רג'ש [a]) על תנועה בחרדה וגם על שאון הרעם. מצד אחר' נראה שמשמ' הפעל רָגַשׁ ושם העצם רֶגֶשׁ ורִגְשָׁה במקרא היא לשון התקבצות בהמון, ועל כן מקבילה התפתחות ההוראות של השרש רגש לזו של המה, שממנו גם משמ' של שאון והמון קריה, ואף של הליכה נחפזת (המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה), וגם של הרגשת הנפש בהמון מעים, וגם של המון עם רב. וכנראה קרוב שרש רגש אל רגז רחש וגם רעש.]

3) [עי' בהערה הקודמת.]

a) رجس

רגשו בני עולה מי זאת עולה (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). ספור לצעדים לעבדך גשים כמו בעזרת לפים רוגשים (אליר בר' יצחק, תפלה תקחי סליחי ער"ה). קדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל חן רוחשים בעת רוגשים ואומרים יה אכתריאל (ר"י ובאלה, הראלים, אופן שבת א אחה"פ). — ואמר המשורר : ונהי באיים נפוצים ובזויים ומשל בגוים מנוד ראש בלאמים, נועדו גם רגשו ועל גבי חרשו ועלי יתלחשו לילות וגם ימים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סעה"ש 8). עדי רגשו עצי גנים ועלה באזנינו לקול עוף שאננים (רמב"ע, תרשיש ג, 40). — ובינ' פעו' : באפר ובשק מתפלשת וכו' ובכל יום למקדש מעט רגושת (ר"י הלוי, אהה אדני, סעה"ש 116). ואדם כי יחזה אותם רגושים ידמה כי אדומים הם וכושים (ראב"ע, אסובב סיב, כהנא א, 156). — °ובספרות הקראים במשמ' הרגיש, חש ברגש : רוגש למורגשים (נעימות ליוסף הרואה). ואינו רוגש לעלה עד שיהיה רוגש בהרגשו, כי לא יצא החי מהיותו רוגש עד שיהיה באפשרי עליו שפעם יהיה רוגש ופעם לא יהיה רוגש, כי על תנאי הסות המומים והמניעות ומציאת המורגש תמיד יהיה רוגש (ר"א הקראי, עץ חיים ז, 13). ולכן צדקו חכמינו ע"ה בהשיבם ספור רוגש אל היותו חי (שם עו, 96).

— הפע' *הִרְגִּישׁ, — הִרְגִּישׁ אדם בדבר או באדם, חש בו בחושיו, ראה אותו או שמעהו וכדו', (be)merken ; s'apercevoir de ; to perceive, notice הלך ר' ישמעאל לבודקו, כשהוא עולה בסולם הרגיש בו [1]), נטל טומוס של ברכות ושקעו במים (תוספת' שבת יג ד). שהיו דורו (של נח) אומרים כך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו (ספרי דבר' שלז). שאין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באיזמל (ירוש' תענ' ג ח). כיון שהרגישה בהן איסן הלכה ואמרה לאביהן וכו' (מד"ר בראשי' מו). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו וכו', כיון שידע הנוגש שהרגיש בו החזירו לעבודת הפרך (שם שמות א). כ"ו שהוא מבקש להביא רעה על שונאו פתאום מביא עליו עד שלא ירגיש בו (שם שם ט). ויפן

1) [בממי סופרים (עו ד) : הרגיש קול פרסיותיו של ר' ישמעאל.]

פרעה, לא חשש ולא הרגיש במכת האלהים (שם שם). כיון שנכנסו (הכתבים של המלך) למדינתו של מלך עמדו וקרעו אותן ושרפו אותן ואמ' אוי לנו כשירגיש המלך בכך (שם ויקרי יח). שעשו (המרגלים) עצמן קדרון וכו', כל כך למה, שלא ירגיש בהן אדם וכו' והרגיש בהן מלך יריחו ושמע שבאו לחפור את הארץ (שם במד' עז). למבת שבא לשחוט פרתו של מלך, התחיל המלך רואה, כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין (שם שם כ). שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה (שם רות, ויאמר הבי המטפחת). עד שלא הרגיש בה (אחשורוש באסתר) שהיא יהודית היה מדבר עמה בפרהסיא (ר' אליעזר, שם איכ', ממרום שלח אש). — ועם משפט משלים, הרגיש שבא פלוני וכדו': שהביט לאחריו והרגיש שבאת אורה מאחריו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ברא' מח). כיון שהרגיש שהן באין אמר לבניו נעמוד ונברח מפניהם (תנחו' בובר, לך לך י). והרגיש עשו כי יעקב ברח ועבר את הירדן (שם וילח ד). — ובמשמ' הרגשת הנפש, הרגיש האדם בלב, בעצמו, הרגיש[1]) כאב, fühlen, empfinden; sentir; to feel: היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה (נדה ה ב). כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר, כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה (מד"ר שמות יט). היתה בת ישראל בזמן שהיתה מרגשת שהיא קרובה לילד היתה יוצאה לאשפה ויולדת שם (פסיק' רב', אחרי מות, קפט.). — ובקצור בלא השלמה: הזב וב"ק שהרגישו אוחזים באמה ובולעים את התרומה (ספרא ויק, מצורע פרק ו). אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו וכו' לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו (ר' יוסי בר' חנינא, ערכי ל:). וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם (שאלכסנדר בא לירושלם) הלך ועשה לו שתי אנפלאות וכו' (מד"ר ברא' סא). התומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (פס שמות ב). אם היו אלו רוצים לשקר בנו, הין נוטלים אותם (את כלי מצרים) בימי החשך ולא היינו מרגישין (שם שמות יד). הרגיש ונצטער (אברהם בשעה שנמול) כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו (ר' אבהו, שם שה"ש, עד שיפוח). למלך שעשה סעודה וזימן האורחים, מהם איכלין ושותין ומברכין למלך ומהן אוכלין ושותין ומקללין למלך, הרגיש המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתו ולערבבה (ר' לוי, שם שם, ברח דודי). כשהצדיקים נולדין אין בריה מרגשת וכשמתין הכל מרגישין, כשנולדה מרים לא הרגיש בה בריה וכשמתה נסתלקה הבאר והרגישו הכל (שם קהל', טוב שם). הנחש הזה נושך לאדם ואינו מרגיש לשעה ומשהוא הולך לביתו המכה מתחלחלת בו (תנחו' בובר, שמיני ז). ומפני מה אתה (הנחש) נושך באבר אחד וכל האיברים מרגישין (שם חוקת ח). — ובסהמ"א: אם מרגשת בעצמה הולי שצריכה מים חמים (ר"ת, עירוב' סח.). שאם הטומאה ממש תחת הציון אינו מרגיש עד שבא על הציון וכו' ובשבא על הציון מרגיש מן הטומאה ואינו הולך עליה (רש"י, מו"ק ה:, ד"ה אין מעמידין). אבן גדולה שיש כלים תחתיה ואין מרגישין הכלים בכבד הזב היושב על האבן שבלא הזב האבן כבדה ביותר (תוס' עירוב' כז:, ד"ה כל שהזב). והשוטה אינו מרגיש בבזיון (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער המוסר, 26). ושהלב בזכוך הרגשתו וכו' הוא מרגיש בדבר המועט שיפגעהו ודוחה אותו מעליו וכו' וזולתו איננו מרגיש בהרגשתו ומתעכבת בו הליחה (הוא, כוזרי ב מח). החי לא ירגיש וינוע מצד שהוא גוף אך מצד שיש לו צורת החיות (שם, ה יב). וכאשר תרגיש הנפש במה שיש בו תועלת לגופה ותקנה לגויתה תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו (הוא, חוי"ה, אהבת ה' א). כי האדם יש לו שלש נפשות, הצומחת והמשכלת והמרגשת (רוח חן א). ונקרא זה הכח נפש המרגשת והיא אשר ממנה נמצאו לבעלי חיים חמשת חושים הידועים (שם שם). אם חרפו אותן (את בעלי התשובה) הכסילים במעשיהם הראשונים וכו' אל ירגישו להן אלא שומעין ושמחים ויודעין שזו זכות להם (רמב"ם, תשובה ז ח). שאהרן עליו השלום כשהיה מרגיש באדם שתוכו רע וכו' היה מתחיל לו לשלום (ר"מ א"ת, פרוש הרמב"ם לאבות א יב). חי, שם הצומח המרגיש

---

[1]) [לא בכל מקום אפשר להבחין, אם הכונה לתחושת החושים או להרגשת הנפש].

(סוף, מו"ב א מב). משל לכל ההנאות הגופניות שאינן כלל לחלק הזה רק לשאר חלקי הנפש והם המרגיש והמתעורר (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קג., לפמיכי עלרפ). כי הלב הוא המרגיש והמתעורר מכל האברים (ר"י כמחיאס, משלי כג עז). המצורע כשמרגיש בעצמו שנרפא מצרעתו בא לו אצל הכהן (המאירי ליומא פרק ג, ל:). כמו שיקרה לכלי ההרגש שיחלשו בהרגישם המורגשות הגדולות הרושם (אמו"ב א ז, 36). צוה וכו' להנתן דמו על המשקוף ועל שתי המזוזות על הבתים והדעת בו שירגישו המצריים עצמם בזה המעשה בראותם הדם, וצוה לאכלו צלי כדי להנתן ריח הצלי להרגיש המצריים (ר"א הקרא', גן עדן, פסח ט, מד.). ואת אלה נראה שהרגיש אבן רשד בצד מה בספר הנפש מאמר ג פרק ה (ספורנו, אור עמים, מז:). שהוא עצמו הרגיש בשהמציאות לא יסכים לדעתו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג). וכבר הרגישו המפרשים בכמו אלה (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ל). — *ובמשמ' של הקל, כמו ארגש בארמי שבמקרא, המו וחרדו יחד, ואמר הפיטן: מלאכים וכו' מקדישים מרעישים מרגישים ברוב חשיאות (רמב"ע, אופן לשבת שקלים, סדור רומני, דוקס, 61). — *והרגיש אדם לדבר, אל דבר, על פלוני וכדו', חש לו או עליו, דאג והקפיד: ורז"ל לקחו דרך אמצעית וכו' והיו מרגישים לעובי השפה וחוששים לשתי הסברות (רא"ב הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, 114). ויתנהו האלהים (את האדם) לחן לחסד ולרחמים בלב יולדיו כדי שלא יכבד עליהם גדולו וירגישו עליו יותר מעצמם במאכל ובמשתה (ר"י א"ת, מו"ה, הבחינה ה, 102). והלא תראה כי הוא (האב) מרגיש עליו (על הבן) יותר מגופו במאכלו ובמשתהו ובכסותו וכו' (שם, עבודת האלהים, פתיח'). אם יש לך חברים שאתה צריך להרגיש על ענינם ולהשב עם נפשך עליהם וכו' (שם, יחוד המעשה ה). יזמן כל לבו ובינתו ושכלו והכרתו להשתדל בו ולהרגיש אליו (שם, חשבון הנפש ג). חזוק גופך ותקונו שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראויים למזגו והרחיצה במים השוים ולהרגיש עליו תדיר בתועלותיו וצרכיו (שם שם). לשום מעלה ויתרון ללשון הקודש ושהמלאכים יותר חוששים לה ומרגישים מזולתה מהלשונות (סוף, כוזרי ד כה). — ב) הִרְגִּישׁ במשמ' גרם שתהיה רגשת עם, הִרְגִּישׁ את הָעֲזָרָה, מלא אותה המון עם: (למה מפיסין וחוזרין ומפיסין,) כדי להרגיש[1] כל העזרה שנאמר אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש (ר' יוחנן, יומ' כד:). למה מטיבין וחוזרין ומטיבין, כדי להרגיש כל העזרה כולה (ריש לקיש, שם לג:). הפר היה קרב בעשרים וארבעה כדי שיהא הרוגש מרגיש[2] (מד"ר במד' יח). — *ובמשמ' החריד, גרם שירגש ויהמה, הִרְגִּישׁ הקב"ה את עולמו: פעם אחת נטרפה דעתו של קיסר אמר להם הביאו לי ספר זכרונות וכו' כיון ששמע קיסר שבחו של הקב"ה וכו' אמר לו יודע אני שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא בשבילך כדי להתירך (סדר אליהו זוטא יז, הוצ' איש שלום, כספסי, 21). הרגיש הקב"ה עולמו על קיסר והוליכו לאותו כרך וכו' וכו' בידוע שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא בשביל זה (ספר המעשיות, גסטר, 27). — *ובמשמ' מינית, הרגיש זה לזה, הזדקק לו: יושבי צריפין כיושבי קברים ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם בהמה, מ"ט, עולא אמר, שאין להן מרחצאות, ורבי יוחנן אומר מפני שמרגישין[4] זה לזה בטבילה (עירוב' כה:).

—הפע', ב"כ' *מֻרְגָּשׁ, עי' מֻרְגָּשׁ, מֻרְגָּשָׁה.

—התפ' *הִתְרַגֵּשׁ,—הרד והתקבץ, הִתְרַגֵּשׁ ובא, הִתְרַגֵּשׁ לבוא: שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות המתרגשות לבוא לעולם (תפלת רבי אבהו, ירוש' ברכ' ה א). ותצילנו מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות[5] לבא בעולם (מר בריה דרבינא, בבלי שם יז.). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות ובאות על הצבור וכו' לא היו מתריעין אלא צועקין (תעני' יד.). רבון העולמים פדה והצל מלט הושע עמך ישראל מן הדבר וכו' ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם

---

[1] [רש"י: להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים.]

[2] [עי' רֶגֶשׁ, הערה.]

[3] [עי' קל והערה שם.]

[4] [אמנם רש"י פרש: ומרגישין השכנים ויש רשע רודף אחריהן ומתיחד עמהן.]

[5] [בסדר רב עמרם (סדר רע"ג השלם א, קלג.): המרגשות.]

(יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). אברהם נזדווגו לו ארבעה מלכים, אף לישראל עתידין כל המלכים להתרגש עליהם (תנחו׳ לך לך ט). — ובספהמ״א: כשעמד הקב״ה ואמר אנכי ה׳ אלהיך היו ההרים והגבעות מתרגשין ובא תבור וחרמון מבית אלים וכרמל מאספניא (ילק׳ שמע׳ שמות רפו). כיון ששמעו כן נתרגשו כלם וא״ל תעשה דין דניאל או צא מן המלכות (בראשית רבתי, אלבק, 237). ויתחדשו עליה הספקות המתרגשות ויצטרכו לחבורים והתווכחות בקיום ההקדמה ההיא (ר״ם א״ת, מו״נ ח עא). וכמה סתרי סתרים בכחות הרוחנים המתרגשים בעולם אם למלחמה ואם לשלום (ר״י לטיף, רב פעלים ד, א:). אך הדלים אין להם רק מחתה אחת והיא רישם ובטוחים מכמה מחתות המתרגשות לעשירים (ר״מ אלשיך, משל י טו). — ואמר הפיטן: נטע בריתו משׁשת חוק ראיית קשת מבול יפנה מהגשת [1]) הוכבס לגוי המתרגשת [2]) (נחמיה בן שלמה הנשיא, אתאים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכח). נתרגשו בחצות בוזזי חוקים נצורת עבודת לילה להקים (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 175). אם תחנה עלי מחנה ובולשת ושנאת רשעים לבוא מתרגשת אליך לא תקרב לגשת (מחז׳ ויטרי תפה). דחות רוע פורעניות המתרגשות לעתותים (בנימין בן זרח, אנוכה, סליחי לו״ג). — °ובמשמ׳ הרגיש ונזדעזע: הייתה (הגיהנום) מתרגשת, אמר לה הקב״ה על מה את מתרגשת, אמרה לפניו, רבונו של עולם לא רגשתי ולא נתרגשתי ולא זעתי אלא כנגד רשעי אומות העולם לבד וכו׳, שוב היתה מתרגשת, אמר לה הקב״ה, על מה את מתרגשת וכו׳ (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 108). מוכנים היו (משה והר סיני) מששת ימי בראשית זה עם זה, ואותו היום נתרגש ההר למול משה (זהר שמות, כח). כיון שהלכה לבית הקברות היתה קורא ירא אלהים והיו כל המתים מתרגשין ואומרין למי אתה קורא ירא אלהים (מדרש ואלה אחת, כ״י נדפס באוצר טוב של ברלינר, 1878).

— פִעֵ׳, °רִגֵּשׁ, — רִגֵּשׁ את הדם לתוך המזרק, קבץ ואסף אותו, ואמר הפיטן: קרצו ומזרק הגיש ודם

1) [ז״א מלהגיש.]

2) [עפ״י תהלי ב א.]

לתוכו ריגש, קרא ואותו פיגש ומירסו ברגש (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 179).

רֶגֶשׁ, ש״ז, רֶגֶשׁ — הָמוֹן, התקבצות בני אדם רבים [1]) ושאונם, Volksmenge, Getümmel; tumulte; crowd

ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך בְּרָגֶשׁ (תהל׳ נה יד—יה). — ובספהמ״א אף במשמ׳ שאון ורעש בכלל, ואמר הפיטן: רגש מקבר, צוחה מסלע, בית יבשי עצם מעפר קול (יוסי בן יוסי, אנוסה לעזרה, שופרות ב ר״ה). רובע בספרות מחנני לכפרות, רגש שופרות, לשפרם יזכור (ר״א קליר, זכר תחלת, זכרונות א ר״ה). איכה קראת בקריאתך לקנות ביד קמים קרואיך ולא זכרת רגש רכב רבותים אשר רצית לרעך (הוא, איכה אלת, קינ׳ ת״ב). צרי מזעימך באף חרפו עמך ונשאתי אימך ברגש שאון קמיך (ילחק ג״את, באשמורת, סליחי ב עשי״ת). אנא שמע שאגת קול צורריך ורגשם, רוה מדם גושם, ועפרם מחלב ידשם (משלם בן קלונימוס, ברח דודי, גאולה ב פסח). המון עדים מרעידים ברגש יעריצו אל, המלתם קדשתם בעת שלוש קדשת אל (רמב״ע, מלאכים ממליכים, אופן לפרשת שקלים, סדור רומני, דיקס, 61). קרצו ומזרק הגיש ודמו לתוכו ריגש, קרא ואותו פיגש ומירסו ברגש (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). — ׳ ואמר המשורר: ורגש צנורים והמית כנורים (דונש, ואמר אל תישן, אלוני, סה). — °ורגש דמעות, ואמר הפיטן: בקראי ענני יום רגש דמעי נגרש, ראיתה אדני אל תחרש (רסב״ג, אלהים אלי, סעה״ס 43). — ובמשמ׳ חוש מרגיש, אחד מחמשת החושים, Sinn; sens(e): ונמצא כתוב בחכמה הקדמונית כי כל מי שיוכל לחלוץ גופו מעל נפשו הישיו ורגשיו מרדוף אחרי העולם ויעלה בנפשו אל הגלגל ימצא שם גמולו (רמב״ע, ערוגת

1) [רש״י: רוב עם, וקרובים לכך הם דברי מפרשים אחרים, כגון ריב״ג בסה״ש: בקבוץ, וזה דומה לדברי הארמית הרגישו על מלכא, התקבצו עליו, ותרגום והשבתי את המון מצרים ואבטלית ארגושת מצרים, ע״כ; וכעין זה רד״ק בסה״ש; ראב״ע: בחבורה אחת. והשבעים: ἐν ὁμονοίᾳ, והולג׳ cum consensu, תרגמוהו כלשון אחדות הנפש, אך בתרג׳ הארמי: בסרהוביא. וכלשון המיה וקול רעש בא רִגְשָׁא, ריגשא או רוגשא בארמ׳ שבתו״מ. ועי׳ בהערה לשרש.]

הכנסת, ליון ב, 120). ואנו יודעים כי דין רחוקו מן הרגשים החמשה דין שוה והרגשים [1] כולם הם חסרון בבחינת השכל (ר"י חריזי, מו"נ א מו). כי המדברים חשדו השגת הרגשים משני צדדין וכו' והצד השני אמרו כי הרגשים יטעו במורגשים (הוא, שם שם עב, הקדמה הי"ב). המורגשים מושגים ברגשים (ר"י לטיף, רב פעלים יט). איך ישיג הרגשים מי שאינו מורגש או איך יגיע הרעיונים למי שלא נודע סודו ולא נודע הדרך אליו (מוסרי הפילוסופים א יז). ראה כמה גדולה השינה לבטל הרגשים והתנועות (אברהם בדרשי, חותם תכנית, ישן). — ואמר המשורר: הלא אמרה לך עוד נפשך הון ותאותה תבכר לחדשים, נטה מעל עצתה אל עצת אל וסור מעל חמשת הרגשים (ר"י הלוי, הסרדק כערוס, דיואן ב, 161). — *ורֶגֶשׁ במשמ' הרגשת הנפש, תנועת הנפש המתרגשת, Gefühl; sentiment; feeling, רגש של חבה, רגשי תודה, חסר רגש וכדו', נוהג בדבור ובספרות.

***רֶגֶשׁ**, רוגש, ש"ז, — כמו רִגְשָׁה: אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש [2]), הפר היה קרב בעשרים וארבעה כדי שיהא הרוגש מרגיש [3] (מד"ר במדי' יח).

רִגְשָׁה, ש"נ, סמי' רִגְשַׁת, — התקבצות בני אדם וכדו' בהמון ובשאון, כמו רֶגֶשׁ: תסתירני מסוד מרעים מרִגְשַׁת פעלי און (תהל' סד ג). — ובסהמ"א במשמ' שאון וקול רעש בכלל: מעשה היה בשני בני אדם באשקלון שהיו אוכלין ושותין כאחד ולומדין תורה יחדיו, מת אחד מהן ומת בנו של בעיא מוכסא עמו באותו היום, כשהיו מוליכין אותו לבית הקברות שמעו ריגשא וברחו (מדרש עשרת הדברות, דבור ט, ביהמ"ד ילינק א, 89). — ואמר הפיטן: הטה אלהי אזנך לרגשת הדוברת על צדיק עתק ושמע קול שאון מעיר בחמה שפוכה לשתק (ר"א קליר, הטה אלהי, קינ' ת"ב). קנינך דבוק רגבים ואדים ועבים כאונך, ורגשת כרובים רצים ושבים בגאונך (יצחק בן גיאת, קניניך, סעה"ש 19). שאין לנו וכו' לא להגיש תמיד שחר בריגשה, לא כבוד פרווה לטבילות אחת בשנה (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 187) עלי קולות מחרפיה בעת רבו פגריה ועל רגשת מגדפיה בתוך משכן חצריה (אלי ציון, קינ' ת"ב). בנים צעקו מעבודה ורגשת מרום נועדה וברית הורים עמדה ותדבר לפני המלך (ראב"ע, מי כמוך, אגר 230). קול עשוקיה שמע מיד עושקם, רגשתם וצוחתם לא תשיב ריקם (יהוסף, אז בבוא יום, סליחי' סמר' י עבת, ספרד'). — ואמר המשורר: בזה אחזה רגשת מפיצה וקולעת וכה אשמעה רנת מריעה ותוקעת (ר"ש הנגיד, לבבי, בן תהלים קד, ששון, עמ). אשר יאריך לעמוד עלי שערי מלך ויסבול סאון שריו ורגשת המולותיו (הוא, אסר, בן משלי, שם, קכח). ואל תפחד לקול חליה בציאר לעת נשף ורגשת השביסים (רמב"ע, הריח מר, סעה"ש 69). לא נגור מרגשת נאלמים שת לנו על לבותם אומים (ראב"ע, אל בורא, כהנא א, 117). נפש אשר תחת רצון אל שטתה לא יעורך חיל ורגשת צבא (ר"י חריזי, הענק, פרג, רכד). — *ובמשמ' תנועה: וראייה שהגשם המרגיש ניזון מרוח יציאתה בשעת המיתה ורגשת הבטן והעור שעל הצלעות החופפין את הלב ורגשת הפה ליציאתה מחללי הלב אל הריאה ויוצאה מן הגרגרת אל הפה וישאר הפה פתוח לא יוכל להסגר ותבטל רגשת האיברים בשעת יציאתה ותבטל אחר יציאתה רגשת הגידים וכל האיברים כלם (ר"י עקנין, ספר מוסר, אב' ה כה). [1])

***רִגְשׁוֹן**, ש"ז, — כמו רִגְשָׁה, התקהלות בשאון והמולה, ואמר הפיטן: תגרע זרע וקציר בשביעיות ובשניהם ביובל מדרשון, אל תחשבו בליעל ותגשו לא תפאר ותעולל נששון, שכחה פאה פרט ולקט

---

1) [ר"ש א"ת: החושים.]

2) [כך נכון בדפוס ויניציאה ש"ה, ובדפוסים שונים נוספה כאן המלה כדתנן, וטעות היא, כי בלשון המשנה (יומא ג ז: פר קרב בעשרים וארבעה הראש והרגל וכו') אין כל גימוק כזה נתן.]

3) [כלו' שיהא קהל מתקהל. ואלמלי שכתוב הרוגש מלא בכל הדפוסים, היה אפשר לגרס: שיהא הרֹגֵשׁ מרגִּישׁ, כי אין סבה לומר כאן הרוגש בה"א הידיעה.]

---

1) [ונוהג בדבור ובספרות מ"ר רְגָשׁוֹת במשמ' הרגשת הנפש, כגון רְגָשׁוֹת תודה וכדו'.]

ולא יצבא הנקי ברגשון[1] (רסע״ג, אח יי׳, סרי״ג מלוות, סדור רסע״ג, קסט–קע). בחומו תבשר למרום מראשון למען חינך בית שני הנחרב ברגשון (מחזור ויטרי, 447). אשא אישון אישון ברגשון ברגשון ולחשון (יוסף חזן קלעי, אשא אישון, סליח׳).

רָד, עי׳ א. רוד, ב. רוד.

רדד

[2]), ממנו רָדַד, *רָדֶד, *רְדוּדָה, רָדִיד.

רָדַד, פ״י, רַד, רוֹדֵד,—רָדַד עמים לפניו או תחתיו, דרך עליהם ועשאם כשטוחים תחת רגליו: כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לְרַד לפניו גוים[3]) ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושע ים לא יסגרו (ישע׳ מה א). חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי הָרוֹדֵד עמי תחתי (תהל׳ קמד ב).—ואמר הפיטן: בעין בצענו צור לצר יחרש בולע ומדיק וְרַד וריפס החורש (שלמה הבבלי, אמרנו כגזרנו, סליח׳ ד עשי״ת). — ואמר המשורר: ורפש אף רדד מקור מים קרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני, פב). וליהודה בן דוד יהודון הוי שדוד כטיט הביחן רדוד קראו הנוצרים (אח מי חרפת, תשו׳ תלמידי דונש, 8). תלעג (נפשו) לכל יגון ותחת פעמי רגלה שאוני הזמן רודדת (רמב״ע, דמעה בעיני, ברודי, כב).

—הפע׳, יֻרַד, – הֻרַד על (חכנית) הכרובים, רֻקַּע, עשה צפוי מְרֻדד עליהם, beschlagen; garnir; to overlay: ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים וצפה זהב וַיָּרֶד על הכרובים ועל התמרות את הזהב (מ״א ו לב).

— פע׳, *רִדֵּד, - רִדֵּד את האדמה, את הגחלים, את טסי המשכן וכדו׳, רקע ושטח אותם, flachschlagen; aplatir; to flatten: מי שזכה במחתה על גבי המזבח ומרדדן בשולי המחתה (תמיד ג). התחיל מרדד ויוצא לא היה המקטיר מקטיר (שם שם ג). אף המכה בקורנס על הסדן בשעת גמר מלאכה חייב שכך מרדדין טסין לעבודת המשכן (רסב״ג, תוספת׳ שבת יא ב). תוחב בשפוד ומכה בקרדום ומרדד אדמה תחתיה (ר׳ יהודה, שם מו״ק א ד).—ובסהמ״א: (המכה בקורנס על הסדן בשעת גמר מלאכה) לרשב״ג מלאכה גמורה היא ולא דמי לנוטל מגל לקצור ולא קצר ולנוטל קורנס לרדד ולא רידד (ר״ח, שבת קג:). חרש שעושה גדולות מכה איתן ומרדדן (ערוך ערך חסל). הסדן פי׳ חתיכת ברזל גדולה שמרדדין עליה ברזל וכל כלי מתכות (שם ערך סדן). בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין (רש״י, שמות כח ה). קורנס של זהבים אע״פ דקפיד עליה קצת שצריך שיהא חלק לרדד טסין (תוס׳, שבת קכג.). מחשלין ומרדדין נחשת ועושין ממנו יורות ומסרית הוא (תוס׳, כתוב׳ עז.). וזה שבידו המחתה צובר את הגחלים על גבי המזבח הפנימי ומרדדן בשולי המחתה ומשתחוה ויוצא (רמב״ם, תמידין ומוספין ג ז). כזית מן המת שחתכו לחלקים רדדו ודבקו מטמא באהל ובמשא (תוס׳, טומאת מת ד ה). מותח חוטי נחשת וברזל לעשות מחטים ואם שלא נשמע בבית קול הפטיש שמא רדד (ר׳ אבוהב, מנוה״מ, הקדמה לנר א). — ואמר הפיטן: ירדד זוכה בשולי מחתה לגהלי דאש ושחה ואתה (אליר ברבי יצחק, תפלה תקח, סליח׳ ער״ה). — *ורדד את רקיק הקמח במערוך: וכן המערוך טמא, פי׳ עץ ארכו כאמה ומרדדין בו הרקיקין (ערוך ערך מערך). (שאלה) אם מותר לזרוק קמח על העסה בשעה שמרדדין אותה לעשות מצה דקה מן הדקה (סמג לזקס, מורפורגו׳ א, יז:). שכשנותנין עליו הקמח בשעה שמרדדין אותו הקמח נשאר למעלה בפני הרקיק וכו׳ (שם שם, יז.).[1])

---

[1]) [כי יקח איש אשה חדשה... נקי יהיה לביתו, דבר׳ כד ה. בְּרִגְשׁוֹן: מל׳ למה רגשו גוים, תהלים ב א, כלומ׳ באספת אנשי המלחמה (הערת המוציאים את סדור רסע״ג).]

[2]) [בערב׳ רַדּ a) פרושו החזיר, דחף אחור, ובאשור׳ בא רַדָּדְ במשמ׳ רדף. וכנראה אין קשר למלים אלו עם השרש העברי. ועי׳ בהערה שאחר זו.]

[3]) [רש״י: להרקיע ולרדד לפניו גוים, לרד לשטיח, ע״כ. ומן החדשים יש שמציעים תקונים שונים, ואינם מסתברים. ואמנם כתוב בש״ב כב מח במשפט דומה: ומוריד עמים תחתני, כאלו מן ירד, אך בק׳ זה כתהל׳ יח מח: וידבר עמים תחתי, ואולי העקר, כמו בישעי׳ מה, וַיָּרֶד בקל ולא בפע׳, ומזה נולד וידבר מכאן ומוריד מכאן.]

a) ردّ

---

[1]) [בתוספת׳ פרה ג ג, הוצ׳ צוקרמנדל כתוב: אל תתנו מקום למינין לרדד אחריכם, ע״כ. אך

— פע', ציו' מֻרְדָּד,—שרדדו ושטחו אותו, שטוח, רקוע, אהל מרדד וכדו', flach; plat; flat: אהל וכו' מקצתו מרודד על הארוכה שבין הבית לעליה, ר' יוסי אומר מציל, ר"ש אומר אינו מציל עד שיהא נטוי כנטית האהל (אהל' ז ג). בעי ר' ירמיה מתלקט מהו, בעי רב אשי כזית מרודד מהו (חול' מו.). כדאמר רב פפא במרודד הכא נמי במרודד (שם קכד. — :). — ומים מרדדים, מים שטוחים, לא עמוקים, seicht; plat; shallow: מקוה שמימיו מרודדין כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילת קנים כדי שיתפחו המים ויורד וטובל (מקו' ז ז). — ובסהמ"א: אסא וכו' פי' הדס רענן וי"א מרודד ורחב (ערוך ערך אסא). (כסף) מרקע, מרודד (רש"י, ירמ' י ט). רדידי, עדיי המרודד והמרוקע עלי (הוא, שה"ש ה ז). ואם אין חרש ביניהן והיה הסיד מרודד[1] על ראשיהן מכאן ומכאן ה"ז ציון וטמא (רמב"ם, טומאת מת ח יא). נוכל לעשות ג"כ את הערכה הזאת בלוח זכוכית (גלאזטאפעל) המרודד משני עבריו עד השולים בבדולח והוא (עלעקטראפאר) מין קערה של עץ מרודדת עם נייר זהב (יאוועל, למודי הטבע, קטו). — ואמר הפיטן: היתה משוקדדת מצודידת ומרודידת ושמונה עשר טפחים מסודדת (יוצר, אור מהלה, קרובי במדבר, זולתי, קסח).

— התפ', *הִתְרַדֵּד[2], — השתטח: ואומרין לזה המקטיר הזהר שלא תתחיל מלפניך שלא תכוה ומתחיל ומשליך הקטורת על האש בנחת כמי שמרקד סולת עד שתתרדד על כל האש (רמב"ם, תמידין ומוספין ג ח). — והתרדד החוט, נמתח: (כטווה ורד כנגד פניה) טווה בכפה על ירכה וחוט מתרדד[3] כנגד פניה של מטה (רש"י, כתוב' עב:).

***רֶדֶד**, ש"ז, — חלק זה של האהל וכדו' המרדד על הקרקע, שֹׁבֶל, Schleppe; traîne; train: כזית מן המת על הרדד או על גביו טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת[1] (תוספת' אהל' ט ח).

בתוספת' שבספרים: לרדף אחריכם, ע"כ, והגר"א מגיה: לרדות אחריכם, וזאת ע"פ המשנה (פרה ג ג), שאמנם אין בה אלא „לרדות" בלבד. ועי' רָדָה, הערות.]

1) [בבבלי (מו"ק ו.): ומרודה.]

2) [עפ"י הארמ' שבתו"ם.]

3) [רש"י מפרש ו"רד כפעל, אך עי' בערך וֶרֶד עמ' 1211 ובהערה שם; וכן באוצר הגאונים, כתובות עמ' 219; אביגדרי, היכל רש"י, קסה.]

רדה[2], סמנו מִרְדָּה, ב. *מִרְדּוֹת, א. רְדָה, ב. רִדָּה[3], *רְדוּ, *רְדוּי, א. *רְדִיָּה, ב. *רִדְיָּה.

א. רָדָה, פו"ע, — א) דרך וכבש האדם ענבים בגת, treten, pressen; poser le pied sur, presser; to tread, press: שלחו מגל כי בשל קציר באו רדו[4], כי מלאה גת השיקו היקבים כי רבה רעתם (יואל ד יג). — ב) במשמ' כבש ונגש הנוגש את העבד, המושל את בני הארץ, pressen, unterjochen; opprimer, subjuguer; to oppress, enslave: כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקר' כה נג). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רֹדה באף גוים מרדף בלי חשך (ישע' יד ו)[5]. במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל שם בנימן צעיר רֹדם[6]

1) [מלים אלו שבתוספת' באות במק' הנאמר במשנה אהלות ז ב: מקצתו (של האהל) מרודד על הארץ טומאה תחתיו או על גביו טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, ע"כ. ולפי זה הגיה הגר"א בצדק גם בת ספתא: כזית מן המת תחת הרודד או על גביו.]

2) [בערב' בא רדי a) במשמ' דָּרַךְ, ובאשור' רדו ובצורות אחרות בהוראות מרבות, כפ"י כגון רדף, דחף, הביא, הוליך, וכפ"ע במשמ' הלך וכדו'; בארמ' וסור' רדא במשמ' הלך, שטף, טרד, יסר כבעבר' וגם במשמ' חָרַשׁ. ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [יש שרואים כאן אף שרשים שונים, אך שמושי הפעלים המקבילים אל רדה גם בלשונות אחרות מרכבים הם, ואת כלם אפשר לראות כהתפתחות של שרש אחד בשמוש יוצא ועומד.]

4) [רדו לשון כבישה ורדוי כמו ורדו בדגת הים (רש"י).]

5) [לכאן יש לצרף את הכתוב בישעי' י יג: ואוריד כאביר יושבים, שכונתו: וארדה, כלומר רדיתי ונגשתי כְּאַבִּיר (הרועים וכדו') ונוגש את יושבים.]

6) [כלו' רודה את העם, כדברי ראב"ע: וטעם רודם הרודה שיש להם והמ"ם סימן במקהלות ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים, ע"כ. ואחרים פרשו מלשון רָדַם, ואינו נראה. השוה גם השבעים ἐν ἐκστάσει, כאלו בתרדמה נבואית, ולג': in mentis excessu. הצעות תקון שהצעו אינן מניחות את הדעת.]

a) ردى

שרי יהודה רגמתם (תהל׳ סח כז-כח). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם וכו׳ ובחזקה רדיתם אתם ובפרך (שם לד ד). — ורדה באדם ובבהמה, בעם, במשמ׳ זו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ[1] ובכל הרמש הרמש על הארץ (ברא׳ א כו). פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו[2] בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (שם שם כח). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד וכו׳ לא תרדה בו בפרך (ויקר׳ כה לט-מג). ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (שם שם מו). כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בפרך לעיניך (שם שם נג). ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם (שם כו יז). כי הוא (שלמה) רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר (מ״א ה ד). לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה (שם שם ל). אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העשים במלאכה (שם ט כג; וכעין זה דה״ב ח י). ולקחום עמים והביאום אל מקומם והתנחלום בית ישראל על אדמת יי׳ לעבדים ולשפחות והיו שבים לשביהם ורדו בנגשיהם (ישעיה יד ב). מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים (יחזק׳ כט טו). כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו[3] בם ישרים לבקר וצירם לבלות שאול מזבל לו (תהל׳ מט טו). וכנות להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם (נחמ׳ ט כח). — ורדה בקרב האויבים במשמ׳ זו: מטה עזך ישלח יי׳ מציון רדה בקרב אויביך (תהל׳ קי ב). — ובלי השלמה, רדה, שלט כמושל עריץ: וירד מיעקב[1] והאביד שריד מעיר (במד׳ כד יט). וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ[2] (תהל׳ עב ח). —ואמר בן סירא: אהללה נא אנשי חסד וכו׳ רודי ארץ במלכותם ואנשי שם בגבורתם (ב״ס גני׳ מד א-ג). — ובתו״מ, רדה האב את הבן, הרב את התלמיד וכדו׳, יסר, הכה וענש אותו[3], züchtigen; châtier; to chastise: יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו (מכות ב ב; ספרי דבר׳ קפב). האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו שהיכו והזיקו הרי אלו פטורין (תוספת׳ ב״ק ט יא). ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו׳ יכול אף המזיד והשוגג וכו׳ והרודה בבנו ובתלמידו במשמע ת״ל וכי יזיד וכו׳ (מכי׳ משפטים מסכ׳ דנזיקין ד). אם היה רבו רודהו והפיל את שינו וכו׳ הרי זה קונה עצמו בייסורין (שם שם ט). משל למלך בשר ודם שאמר לפדגוג רדה את בני אבל משאלך לי רדהו מפני שרחמי האב על הבן (ספרי במד׳ קה). מי הוא זה שבא לרדותינו בתוך ביתינו וכו׳ מי הוא זה שבא לצנעינו בתוך ביתינו (רבי, ירוש׳ ביצה ה ב). מקל של בהמה של מתכת מקבל טומאה, מה טעם, הואיל ואדם רודה בהן (שבת נב:). דודנים, שהם בני דודיהן של ישראל, רודנים, שהן באים ורודין אותם (ר׳ סימון, מד״ר בראש׳ כז). משל למדינה שהיו לה שני פיטרונין אחד עירוני ואחד בן המדינה וכעס עליהן המלך ובקש לרדותן, אמר המלך אם רודה אני אותם בפנ

---

1) ["ארץ" זו פרושה מין רמש ותולעים, כמו אַרְץ'[a] בערבי, וכן באיוב יב ח אחרי הזכרת בהמות ועוף: א, שיח לארץ ותרך ויספרו לך דגי הים.]

2) [על כתוב זה נאמר במד״ר בראש׳ ח: אמר ר׳ חנינא, אם זכה רדו ואם לאו ירדו, אמר ר׳ יעקב דכפר חנין, את שהוא בצלמנו כדמותנו ורדו, את שאינו בצלמנו כדמותנו ירדו, רבי יעקב דמן כפר חנין אמר, יבא צלמנו ודמותנו וירדה לשאינו דומה לצלמנו ודמותנו.]

3) [כנראה הכונה (עי׳ טורטשינר בספר קלוזנר עמ׳ 38): כצאן לשאול שתו (=ירדו, משרש שתת, הקרוב אל שחות, שתין כלשון תחתית), מות ירעם וירדה בם, אולי בעקר בכתיב וירדי, שנקרא וירדו.]

a) أرض

1) [אפשר שהכונה: וירדם יעקב. והשבעים תרגמו: καὶ ἐξεγερθήσεται ἐξ Ἰακώβ כאלו: יועַר מיעקב, ולג׳: de Jacob erit qui dominetur, מיעקב יהיה מי שירדה, בהדגשת מ״ם היחס של מיעקב; ומן החדשים הציעו תקונים שאינם מתחברים.]

2) [ועי׳ בהערה שאחר זו.]

3) [לפי דעת המחבר בא רדה במשמ׳ זו אף במקרא, וז״ל הערתו בגליון המלון של גזניוס, ערך רדה: וכאב את בן ירדה (משלי ג יב) במקום ירצה, כמו בתלמוד רב הרודה, ע״כ. וכן בתרגום: והיך אבא דרדי לבריה. ועי׳ גם ב. רדה, הערות.]

המדינה עכשיו הן אומרים אילו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו וכו׳ כך וכו׳ אם אני רודה אותן (את אנשי סדום) ביום עכשיו הן אומרים אלו היתה לבנה שם היתה מקיימת עלינו, אם אני רודה אותן בלילה עכשיו הם אומרין אילו היתה החמה שם היתה מתקיימת עלינו אלא נקם מהם בששה עשר בניסן וכו׳ (רבי לוי, שם שם כ). לא יסור שבט מיהודה, זו סנהדרין שהיא מכה ורודה (שם שם לח)· האדם שאני הולך אצלו עבד הוא ואינו מקבל מוסר וכו׳ אם אני הולך לרדותו אני הולך (שם שמות ג)· אין רודה הקב״ה את הרשעים אלא במטה (שם שם ט). עד שלא חטא שלמה היה רודה בשירים ובשירות והיה מושל על השרים (שם במד׳ יח). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו, ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן (שם שם יג). ויקח יהושע את עכן וכו׳ ואת בניו ואת בנותיו כדי לרדותן (שם שם כג) הריני בורא את העולם ומי שהוא חוטא אינו קשה לרדותו בו (פסיק׳ רבי, בחדש השביעי). — *רדה האליל את עצמו תחת כל העולם, כביכול גרש את האלהים מתחת העולם: כל הצלמים אסורין וכו׳ וחכ״א אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל או צפור או כדור וכו׳ מקל, שרודה את עצמו תחת כל העולם כולו [1]) במקל, ציפור, שתופש את עצמ׳ תחת כל העולם כולו כציפור, כדור, שתופש את עצמו תחת כל העולם כולו ככדור, תנא, הוסיפו עליהן סייף, עטרה וטבעת, סייף מעיקרא סבור לסטים בעלמא ולבסוף סבור שהורג את עצמו תחת כל העולם כולו וכו׳, טבעת, מעיקרא סבור אישתיימא בעלמא ולבסוף סבור שחותם את עצמו תחת כל העולם כולו למיתה (ע״ז מ:–מא.). — *ורדה את העולם, ורדה לפלוני במשמ׳ רדה ומשל בו: יבא צלמנו ודמותנו וירדה לשאינו דומה לצלמנו ודמותנו (רבי יעקב דמן כפר חנין, מד״ר ברא׳ ח). פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרכך שבו עתה רודה את עולמך (שם שם עה). — *ובלי השלמה, רדו המינים, השתלטו, היו למעלה ראש [1]) : באו להר הבית וכו׳ ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו ונוטל ומקדש כדי שיראה על פני המים, ר׳ יוסי אומר אל תתנו מקום לצדוקים לרדות[2]) אלא הוא נוטל ומקדש (פרה ג ג). — ובסהמ״א: ואין לנו אלא לתת להם (לעבדים בשבת) נפישה לבילתי רדותם במלאכה ולהודיעם כבוד שבת בזה (תשו׳ הגאוני הרכבי, יח). שופטים, דיינים הפוסקים את הדין ושוטרים, הרודין את העם אחר מצוחם במקל וברצועה עד שיקבל עליו דין השופט (רש״י, דבר׳ יו יח). אמר דוד, רבונו של עולם, הצילני מדינו של ישראל שאם אטהו או ארדה את ישראל בעבודתו אני נענש (הוח, ס״ב כב מד בשם מדרש אגדה) ואת חרשיה תגרמי וכו׳ גורר בשיניו את סביבות

---

[1]) [רש״י כאן: לשון גנאי נקיט כלומר שרודה על כל, ע״כ, וקשה להבין שלא ראה רש״י אף כאן להביע את כל הגנאי שבבטוי זה. כי, כמו שפרש רש״י בצדק את הנאמר (גיט׳ כו:) על טיטום הרשע בבית המקדש: הרג את עצמו, שאין „את עצמו״ אלא „כנוי כלפי מעלה״, וכן היה מי שפרש במכילתא (בא, סוף פרשה יח) ובהגדת ליל פסח „רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל (ו)כפר בעיקר״ במשמ׳ לפי שהוציא את השם מן הכלל, בנגוד לדברי החכם (אשר צוה ה׳ אלהינו אתכם) אמר „לכם״ בלבד ולא לו, להקב״ה, וכזה כפר בעקר, במציאות השם. וכך גם כאן הכונה, כביכול: האליל רודה ומגרש את האלהים מתחת כל העולם במקל (כך נכון בכ״י מינכן, ולא: כמקל) שבידו. וכן בכל המאמר הכונה היא לאותו ענין: שתופש את עצמו (כלו׳ את האלהים) בציפור. שתופש את עצמו ככדור, שזורקים ותופסים אותו. אלא שגם בשני המאמרים האחרונים הוסיפו המעתיקים, כנראה בטעות, את המלים „תחת כל העולם כולו״ ע״פ המאמר הראשון. ואמנם בירושלמי (ע״ז ג א) באה במק׳ זה אך נוסחה מוקלה ומטשטשת של דברי הגנאי האלה, בלשון זו: מקל, שהיה רודה בו את העולם, ציפור, ותמצא כקן ידי לחיל העמים, כדור, שהעולם עשוי ככדור וכו׳, הסייף שהורג בו, והעטרה, שמתעטר בה, טבעת, שחותם בה.]

[1]) [כנראה זאת בקרוב משמ׳ הבטוי הזה, הבא בצירוף: נתן מקום למינים לרדות אחריכם (כלומר אחר שלא תהיו עוד), המקביל לצרופים כגון: מקום הניחו לי אבותי להתג(נ)דר בו, וכדומה.]

[2]) [במדב״מ: אל תתנו מקום למינים לרדות. ובתוספת׳ פרה ג ג: אמרו לפני ר׳ עקיבה משום ר׳ ישמעאל כוסות של אבן היו תלויות בקרני שוורים כיון ששוורים שחו לשתות נתמלאו הכוסות, אמר להם אל תתנו מקום למינין לרדד אחריכם, נ״א: לרדף. ועי׳ בהערה שלפני זו ובהערה לערך רָדַד, פִּע. ועי׳ גם תוספת׳ יוה״כ ג ב.]

העצם או החרש לרדות מעליו בשר הדבוק בו (הנ״ל, יחזק׳ כג לד). תחת כל העולם כולו, לשון גנאי נקוט, כלומר שרודה על כל (הנ״ל, ע״ז מ״א.). ויהושע לזקנים, ולא רצה למסרה לשבעים זקנים שהיו רודים ושוטרים על ישראל (הנ״ל, אב׳ א א). היא (הכניעה) מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה ורדות בכל וחמוד מה שהוא גדול ממנו (ר״י א״ח, הכניעה, פתיחה). מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים, זה הרודה צבור בחזקה והם יראים ומפחדים ממנו (רמב״ם, תשובה ג יג). ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו (הנ״ל, סנהדרין ד יג). וכן מקל של בהמה של מתכת הואיל ואדם רודה אותה בו מקבלת טומאה (הנ״ל, כלים א ט). ובני רשפיו לרגעים ירדוני [ובאפס יד] ירדוני (ר״י חריזי, תחכמוני יד, 149). אללי לי כי עוני כליו עדה ועדה על נאות גילי ונצו, על עליצותו ונצו, ועלי חבליו ידה, ובני יגוני תרגל ורדה (הנ״ל, שם שם, 491). אוסף המדות החמודות, וכולל בלבו סודות התעודות, ורעיוני שכלו בכל עבר רודות (הנ״ל, שם מו, 509). — ואמר הפיטן: נבהל לשוע בקוצר בהיכל לכל רדות עם קדש רב בצעיר (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מחז׳ איטל׳ א, ע). זכור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעוד את רודי (ר״א קליר, זכור אים, קרוב׳ ז״ור). חשב חשוש בעולים ויורדים ויבן כי בו יהו רודים (הנ״ל, איכה את, קינ׳ ח״ג). איכה אשפתו פתוח כקבר ולרודי באף הוסיף אבר (הנ״ל, איכה אשפתו, שם). קלום שמו בהמוני רודה בקרב מוני (הנ״ל, מעשה אלהינו, מוסף יוה״כ). למה תישן ובני דישן זניני יקשן רדו רדה (שמואל, שכני לפונס, אהבה זירא). רודים המגדילים ילבשו בשת וכלמות (אליה בר שמעיה, אפס הוד, סליח׳ יום ז). ורודה וצודה בצידיו, יאכל פרי מעבדיו ואיש נוהם על מרדיו, לשון אש תאכל בדיו (יצחק גיאת, באשמורת הבקר, סליח׳ ב עשי״ת). חבל על רודי. נגף שוללי רדידי (משה ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ׳ ב פסח). קדוש גאון תעדה והדך רשעים ורדה, אך פדה תפדה את בכור האדם (רסע״ג, מי כמוך, סעה״ם 49). — ואמר המשורר: ותני לציון יום אשר בכיה יפרץ כמו פרצו נחליה על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים כבליה (ר״ש הנגיד, הכה ימידתי, ברודי, 49). יהירים בפרך רדיה וצרים חנם מעבדה (יצחק משכראן, אסורה, סעה״ם 87). ניצוץ דבריו יכילוהו ספריו היחתו אש בחיקם ואש לא תרד בנערת (ר״י הלוי, עין נדיבה, שם 90). ורודי רחק ודודי רחק (הנ״ל, יונה כשאתה, שם 113). לי רצוני יצוה ארדה כמאז ברודי (ראב״ע, איסרה עת, איגר 142). רמה ימינך עלי משנאך וכו תרדי ותשליך עלי אדום נעלך (הנ״ל, אכסף לימים, רכות ב פסח, ברודי, ידיעות המכון ו, ה). גם שדי חמד פרדה ובמורדי אורך רדה נפשם צדה (הנ״ל, איפה בני, שם 144). באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני רדו בי כל כלבי גוים נוטרה ברמיהם שמוני (ר״י נגארה, יאחזני, עולת תמיד). — *ובהגיון, הרודה, המשפט הרודה, übergeordnet ; préposé ; superordinated (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

— פע׳, רִדָּה, יְרַד, — רדה עם המלחמה את האויב, הכה ונצח אותו, כבש, schlagen, besiegen ; vincre ; to beat : אז יְרַד[1]) שריד לאדירים עם יי׳ יְרַד לי בגבורים (שפט׳ ה יג). — ובתו״מ במשמ׳ משאלת, רדה יצרו, כבש אותו: וארדן, שרדה[2]) את יצרו (סוטה יג.). — *ורִדָּה את האדמה, כבש וסלל דרך: חצר גדולה שירדו בה גשמים והיה בה בית האבל או בית המשתה מביא תבן בידו ומרדה[3]) אבל לא ירדה בידו ובקופה כדרך שעושה בחול (תוספת׳ שבת יד ד). כיצד (צדין האישות במועד) שלא כדרכו

---

[1]) כך, כעתיד מן רדה, כמו יְצַו מן צוה, הבינו רב המדקדקים את הפעל, וזאת כונת הנקוד, שאינו מתפרש בדרך אחרת. ואין אדירים בפסוק זה, וכן גם בפס׳ כה (בספל אדירים) אלא: אדירי הצאן, רועים, והכונה שם: בקערת הרועים שחולבים לתוכה את הרחלים והעזים, וכאן: אז נצח שריד של רועים עם שלם, הואיל וה׳ נצח והכה בשבילי את הגבורים. ואחרים פרשו בדרכים אחרות ואף הציעו תקונים שונים, ועי׳ בהערתו המפרשת של המחבר בערך ירד, עמ׳ 2147.]

[2]) [במד״ר שמות א: שרידה.]

[3]) [ואמנם אפשר שאין כאן אלא ט״ס במק׳ וםרדד, כעדות חלופי הנסחאות. וגם במק׳ מרודת שבדפוסי הבבלי (מצא אבנים מצינות של קברות מתים) כשהסיד שפיך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן וכו׳ (מו״ק) צ״ל מרודד (עי׳ ד״ס), וצ״ע.]

זועץ שפוד ומכה בקורדום ו מ ר ד ה האדמה תחתיה (מו"ק ז.). — *וכמו קל במשמ' יִסֵּר וענש: שכל המונע בנו מן המרדות סוף סוף בא לתרבות רעה ושנאהו, שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא ר י ד ה ו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם וכו', כיוצא בו ויאהב יצחק את עשו לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא ר י ד ה ו וכו' כיוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא ר י ד ה ו יצא לתרבות רעה וכו' וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא ר י ד ה ו ביסורין ולא גער בו ולפיכך יצא לתרבות רעה וכו' ואף יעקב אבינו יסר את בניו ו ר י ד ה אותם ולמדם דרכיו (מד"ר שמות א). — ובסהמ"א: ויש מפרשים וכעכס אל מוסר אויל במכת רידוי שמכים ו מ ר ד י ם בעת שמייסרין אותו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ז כב). — ואמר הפיטן: זרוים ענה ויגה ולא מלב לכלותם, חבו לפניו ו ר ד ם בהסרת טבעת להחלותם (מנחם ברבי מכיר, אדם בקום, תענ' אסתר). הייתי כעבד והם מושלים ולא אדע מי לי אדון, זה רודה וזה מ ר ד ה וזה עושה בעברת זדון (אללי לי, סחר' ת"ב ספרד').

—הפע', יָרֵד, —הִרְדָּה האל מלכים לפני פלוני, נתן לו לכבש אותם ולשעבדם, unterwerfen; subjuguer; to subdue: מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים יַרְדְּ (ישע' מא ב).—ואמר הפיטן: ותשקוד להזמין אורח ולהאכילו טוב מפעליך ו ל ה ר ד ו ת ו במעשה ידיך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ). בדמות עזו ערבו לחיות ולא למות דבק עזר לסמכו ו י ר ד י מ ו בכל דמות (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפב).

—נפע', *נִרְדָּה, נרדה אדם, —יסרו וענשו אותו: משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג, כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נ ר ד ה, ולבן מלכים שהיה לו מניקה, כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נ ר ד ת (רב כהנא בר מלכיה, מד"ר ברא' לא). — ובסהמ"א: נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נ ר ד י ם בעבודת פרך (רש"י, שמות ב יד). ויראו שטרי בני ישראל את חבריהם ה נ ר ד י ם על ידם (הנ"ל, שם ה יט). — ואמר הפיטן: הומר תארם (של אדם וחוה) והומר פחדם ל ה ר ד ו ת מכל ולא לרדות בכל (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ). — ואמר המשורר: ואהיה למס עבד, נ ר ד ה במעמס כבד (ר"י הלוי, אל יעלת, דיואן ג, 134). וכל משוש תבל ומעדן גרש ועונשם פורש ושלשתם נ ר ד ו (דמות צלם אדם, כנף רננים, פזמונים, כג:). התנחמי עדה וכנור נבל לקחי ביד ושאי לקונן זמר על אור אשר נ ר ד ה לימים חבל (התנחמי עדה, שם, לג:). —*ובהגיון, הנרדה, המשפט הנרדה, untergeordnet; subordonné; subordinated (מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון).

ב. רָדָה, פ"י, — רָדָה אדם דבש אל כפיו, רדה (דבר) על ידיו, גרף ושם אותו [1]), aufnehmen; ramasser; to take up: ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דברים בגוית האריה ודבש וַיִּרְדֵּהוּ אל כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רָדָה הדבש (שפט' יד ח–ט). הנבאים נבאו בשקר והכהנים יִרְדּוּ [2]) על ידיהם (ירמ' ה לא). — ורָדָה את האש, גרף את גחלי האש ושם אותן: ממרום שלח אש בעצמתי וַיִּרְדֶּנָּה [3]) פרש רשת לרגלי השיבני אחור (איכה א יג). — ובתו"מ, רדה חלת דבש, רדה את הכוֶּרת, וגם רדתה הכורת [4]): כוורת דבורים וכו' ו ה ר ו ד ה ממנה בשבת חייב (ר"א, שביע' י ז; עקצ' ג י). והמכבד והמרביץ ו ה ר ו ד ה חלת דבש בשבת חייב חטאת (תוספת' שבת י יג). הורי רבי אימי ל ר ד ו ת עמו (שמותר לעזור לו להוציא את הדבש מהכורת) (ירוש' שביע' ד ג). חהולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ו ל ר ד ו ת את כוורתו, מצאו

---

1) [עי' בהערה לשרש ר ד ה.]

2) [אלת דברי רד"ק בפרושו: ענין לקיחה מן רדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב. וי"מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר"ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומצותם ומטים המשפט כרצונם, ע"כ. והפרוש הראשון עקר.]

3) [אמנם יש מציעים קריאות אחרות כגון וַיִּרְדֶּנָּה, או שמבינים במשמ' של א. רָדָה, רדה ויִסֵּר אותן, את עצמותי.]

4) [בתוספתי צוק"ם (תרומ' ח יב) כתוב: החושש בגרונו לא י ר ד נ ו בשמן, אך אין זאת אלא ט"ס בסק' יערערנו, עי' עִרְעֵר, עמ' 4740, והערה שם.]

חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות מכור לך, מה שכוורתי רודה מכור לך (ב"מ סז.). — *ורדה פת: הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין (תרומ' י ג; מכשיר' ג ג). העושה עסתי קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו, ר' אליעזר אומר, אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה (חלה ב ד). שתי הלחם נלושות אחד אחד ונאפות אחד אחד וכו' ובטפוס היה עושה אותן, וכשהוא רדן נותנן בטפוס כדי שלא יתקלקלו (מנח' יא א). השוכח פת בתנור וכו' הרודה רודה בסכין אבל לא במרדה (תוספת' שבת יג ח). של בית גרמו היו בקיעין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד, שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן אלא שאינן בקיעין לרדותם (שם יוה"כ ב ה). החטת שפחתה הכהן להיות רודה בה ככר תרומה טהורה (שם כלים ב"ב ו ד). בית גרמו היו מסיקין מבפנים ורודין מבחוץ ולא היתה (לחם הפנים) מעפשת (ירוש' יומא ג ט; שם שקל, ה ב). הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת (שבת ג:).—ואמר המשורר: מגוללי פיהם תזל חמת עכשוב, אך מדבר פיהו בואה רדה יער (כמנ"ע, תרשיש א, 12). תאב לבי את חלב פיהו גם יערת רקו יהי רודם (הוא, שם ז, 47). דבש מוסר רדה לך משפת כל נבון לחש (הוא, שם י, 84). —*רודה דבש, שם צפור: הרודה דבש (דער האניג זוכער) שמו יעיד על מעשיו להיות אוהב מאד לאכל דבש משאר דבר (לי:דא, רחשים למודים א י, יג.).

—נפעל, *נִרְדָּה,—נרדתה הפת, הוצאה מן התנור וכדו': של בית גרמו היו מסיקין את התנור מבחוץ והיה נאפה ונרדה מבפנים (תוספת' יוה"כ ב ה).

***רֵדָה,** רודה, ש"ז, — חלק זה של המַרְדֶּה הרודה את הפת מן התנור: מרדה ניטל הרודה טמא מפני הצינורות, ניטלה הצינורת טמא מפני הרודה (תוספת' כלים ב"מ ג ז).

***רִדּוּד,** ש"ז, — א) מעשה הַמְרַדֵּד והמשטח, תכונת הדבר הַמְרֻדָּד: מעשה מורד, מרודדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעוביו ולא חקוקין בשיקוע (רש"י, מ"א ז כט). רידודי טסין לציפוי הקרשים (הוא, שבת מט:, ד"ה מטוס דכתיב). הרקיע היא הפרישה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב (רד"ק, ישע מב ה. — ב) : צב האדם והעם המרדד ומדבר תחת רגלי העריץ, ואמר הפיטן : מבור תחתיות רדודי לחץ עק־בי גדודי מהר וקדר מדרי, קול דודי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — ובמשמ' הפח המרקע, Metallplatte ; lame de metal ; plate (of metal) : אזי יתעורר הכח ההוא לא לבד ברדוד הפנימי אך גם ברדוד החיצוני (יחזקאל, למודי הטבע, קיד :).

***רִדּוּי,** ש"ז, — א) מעשה הרודה וכובש בעמים וכדו' ומושל בהם, כמו ב. רְדִיָּה : וירדו בדגת הים, יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה (רש"י, ברא' א כו). ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש (הוא, שם ב יט). עד רדתה, לשון רדוי, שתהא כפופה לך (הוא, דבר' כ כ). וורדו, לשון רדוי ונגישה (הוא, ישעי' יד ב). רדו, לשון כבישה ורדוי כמו וירדו בדגת הים (הוא, יואל ד יג). שרי מסים, דבר שמשים[1], רידוי של שומה[2] שמרגילין ומשימין לעבודה, אותו מלבן שתלו (בצואר פרעה) היה לישראל רידוי של השמה (הוא, סוט' יא., ד"ה שרי מסים). — ב) במשמ' יסורים, ענש ומלקות : (ויקח יהושע את עכן וכו' וכל ישראל) לראות ברדויו ויוסרו מלעשות כמוהו (רש"י, יהוש' ז כד). וירדה אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין (הוא, איכ' א יג). — ואמר הפיטן : ליל שמורים זדים[3], רדוי שפך, שלח ידו הפך (ליל שמורים אדיר, מעריב ב פסח). מרדות א', לשון רדוי והכנעה שאדם שם על לבו מאליו (הוא, ברכ' ז., ד"ה מרדות). ויש מפרשים וכעכס אל מוסר אויל במכת רידוי שמכים ומרדים בעת שמייסרין אותו (ר"י נחמיאש, משלי ז כב). ולא מצאנו אצל רדוי הבהמות שבט ואצל רדוי האדם והוכיחו שבט (ר"א בדרשי, חותם תכניה, מקל מטה). ראשין ב"ד שבכל עיר ועיר לרדות

---

1) [ע"פ דברי הגמרה.]

2) [כך נכון בדפוס וילנה, ובדפוסים אחרים : שומר, בט"ס.]

3) [כלו' על זדים, על אנשי סדום.]

ולייסר בכל מיני רדויין ונדויין המסרב על תקנתן (לבוס, הו"מ ב א). ויש מן הדין לקונסו ממון וברדויי הגוף (לולר כמחד ג, קב).

רָדוּם, עי' רָדַם.

רָדוּף, עי' רָדַף.

***רְדוּף**, ש"ז, — ריצה, תכונת הסוס הרץ: הרואה סוס לבן בחלום, בין בנחת בין ברדוף יפה לו, אדום, בנחת יפה ברדוף קשה (ברכ' נו:). — ואמר הפיטן: קדש ראשית ערמת שערים, קצוי ארץ זרוים בשעורים, רוח מנשבת כבעלי יערים, רדוף נשמטת נסים ונסערים (שלמה הבבלי, אין כמדת, סליח' יום ה). — ומ"ר רדופים, רדופין, בצרוף רגל רדופין, גרוש וסני של אשה מבעלה[1]: א"ר יוחנן, ברגל רדופין[2] שנו, אי זהו רגל רדופין, א"ר יוסה בי רבי בון זה רגל ראשון שאביה רודפה לבית בעלה, לא הלכה רגל ראשון מהו שיעשה רגל רדופין, לעולם יש לה רגל רדופין, אלמנה מהו שיהא לה רגל רדופין וכו' (ירוש' פסחי' ח א). אנו (ישראל) דומין לבת מלכים שהלכה לעשות רגל רדופים[3] בבית אביה, סוף שחוזרה לביתה לשלום (מד"ר שה"ש, אני חומה).

---

1) [עי' בהערות הבאות.]

2) [בירוש' כתוב' ז ג: הרדופין.]

3) במקום זה בלבד הובאה הדרשה — היא דרשת ר' יוחנן, כנאמר במפרש גם בבבלי (פסח' פז:) ובילקוט (שה"ש תתקלד), ועי' רָדַף הערה — בצורתה המקורית, על בת מלכים שבעלה המלך גרש אותה (זמן ידוע) מביתו אל בית אביה, כשם שהגלה הקב"ה את ישראל על מנת להחזירם אליו, וכאן ברור מקורו הלועזי של הכטוי בהבנת ר' יוחנן, regale repudium, גרושים מלכותיים, כהוראת repudium במשמ' גרושים מצד הבעל בלבד, בנגוד אל divortium, שהם גרושים בהסכמת שני הצדדים. ואמנם אפשר שעקר הצרוף הוא: legale repudium, גרושין חקיים, שהפך אך במבטא עממי אל regale repudium, רגל רדופין.

ואך בטעות ראו אחר כך בעברית את המלים רגל רדופין (בהפיך, במקום רגל רפודין) בעבריות, והואיל וגם במשנה במקומות שונים מדבר על אשת איש שהיא (מרצונה, ונגד רצון בעלה) בבית אביה ועושה שם הדש או רגל, חשבו שנאמרו דברי ר' יוחנן על משנה זו או זו, והביאו אותם אמוראי ארץ־ישראל ובבל כפרוש למשנה. אך אפילו בבבלי (כתוב' עא:) מובאים דברי ר' יוחנן בדרוש על הכתוב בשה"ש „אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום", ומכאן שלא על המשנה נאמרו אלא על הפסוק, והנאמר במד"ר שה"ש הוא הוא מה שאמר ר' יוחנן.

והואיל והבינו המאחרים רגל רדופין כמלים עבריות, כפרוש הנתן באמת לצרוף זה ע"י ר' יוסה בירבי בון בירוש', על כן כתבו בצורה עברית ממש בתוספתי ובבבלי (עי' רָדַף) במקום „שעשתה רגל רדופין": שהיתה רדופה (לילך) אל בית אביה; ובדרך זו הפך הפעל רָדַף העברי לשמש כמו repudiare, גרש (את האשה) או repudium remittere ברומ'. ועל כן מביא הילקוט אף את דרשת ר' יוחנן שבמד"ר שה"ש בצורה זו: ורדופה לילך לבית אביה (ילק' שמע' שה"ש תתקלד).

ומעין הנאמר במשנה ובבריתות על האשה שהיתה רדופה לילך לבית אביה, נאמר גם בחק הרומאי על אשת איש שהלכה מבעלה מסבות שונות המצדיקות את הוריה או אותה לשלוח לו repudium. ועי' במאמרו של טורטשינר בקובץ לזכרו של יוחנן לוי, עמ' 59 וכו'.]

א. רְדִיד או **רָדִיד**[1], ש"ז, כמו רְדִידִי, מ"ר רְדִידִים, — מעטה דק של אשה, צעיף[2]; Schleier; voile; veil: הגלינים והסדינים והצניפות והרדידים (ישע' ג כג). נשאו את רְדִידִי מעלי שמרי החמות (שה"ש ה ז). — ובתו"מ: ניטי סגום והרדיד והחלוק והטלית ג' אצבעות (כלים כט א). הסגום והרדיד שהיו נותנין על פי התנור משוקעין לתוכו, שרץ בתוכו התנור טמא (תוספתי שם ב"ק ו ז). פטרו חכמים את הרדיד[3] של אשה מן הציצית (ר' יהודה ב

---

1) [גם בארמ' וסור' רדידא באותה משמ', ויש משוים בערב' רִדָא a), צעיף.]

2) [כך השבעים (θεριστρόν) והוולג' (theristra), וכן ריב"ג (מעטפות), ראב"ע (בלשון ישמעאל כמו צעיף) ורד"ק בשרשיו, וז"ל: והרדידים הם כדמות צעיפים או מעטפות הנקראים בערבי' א"ל ארד"א, ע"כ. וחז"ל פרשו: הרדידים, לסוטה וכו' (ירוש' שבת ו א), באותה משמ'. ועוד שם בדברי הרד"ק: ויש מפרשים קלעי משי שעושין הנשים לקשור ראש, ע"כ. אך ת"י ובבינתא (והתרג' הארמי לשה"ש כדרש: תגא דמלכותא), ולפי זה אף רש"י לישע': כבינתא, פרמלי"ץ בלעז, והם של זהב שמכבנין בה את הסרבל שהאשה מתעטפת בו, ע"כ. ובשה"ש: עדיי המרודד והמרוקע עלי ע"כ.]

3) [כך הגרסה בילק' (במדי תשנ) בדפוסי הספרי: את הדרדור.]

a) رداء

שלח, ספרי במד' קטו). — *ובמשמי קפול ויִשור הבא לחזק באפן זמני במקום קרע שבבגד [1]): הקורע מן המלל מן השלל מן הרדיד אינו קרע, מן האיחוי הרי זה קרע (ירוש' מו"ק ג ז). — ובסהמ"א: יוצאות הנשים בקיסמין שבאוזניהן וכו' ובְרדיד הפרוף (רמב"ם, שבת יט יג). והיא (הסוטה) עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (תוס', סוטה ג ה). ומעשה באחד שהעביר אברה נוצה של עוף מעל רדיד הדיין ואחר כסה רוק מלפני הדיין ואמר לו הריני פסול לך לדין (תוס', סנהדרין כג ג). ורדיד קטן יעטף בו ראשו וכתפיו ובי' רדידים יתנגב בהם כשהוא רוחץ בבית המרחץ (פרוש המשנ' להרמב"ם, שבת עז ד). כי אפי' נסתפג בעשר רדידים והם הנקראים אלונטית וכו' לא יביאם בידו גזירה שמא יביא הראשונה ויסחוט אותה, ואם הרוחצים רבים בטלה גזרה וכו' ולפיכך יביא הרדיד שמסתפגין בו וכו' והפסק כי אפי' אחד יביא הרדיד שנסתפג בו בידו (שם שם כב ה). סרוחי טבולים, קושרין כעין רדידים בראשו ומשלשלין ומפשילין ראשי הרדיד לאחוריהם והוא הסרח (ר"א בלגנצי, יחזקי כג טו). והן מכסות בצעיפיהן ומתעטפות ברדידי צניפיהן (ר"י חריזי, תחכ' כ, 198). וראשה פרוע ואין לה רדיד כשאר הנשים אעפ"י ששערה מכוסה במטפחת (ר"א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכ' כתובות לג). ויתן לה (ההנוני) הסוכרי ותקשרהו בכנף רדידה וכו' ותקח האשה ותתכם ברדיד ותלך (משלי סנדאבר). —ובהשאלה: כל שכן מי שהראה מהם הכשרות והתעטף ברדיד החסידות עם מעוט הבנת אמתת הדברים (ר"י א"ח, רקמה, הקד', 7). ינקתם מחלב שדיה ושודיה (של תבל) הבגד בגדיה והמרד רדידיה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (ר"י חריזי, תחכ' ג, 30) — ואמר הפיטן: שש מאות נקראות בדת האל יסודיהם, לבת מי זאת נרמזות על כנפי רדידיהם וכו' ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם (רסב"ג, שם מצות, אהבה פרשת שלה). יחלץ יעליץ ידידיכי ויפדך ויעדך רדידיכי (קונטי הפיוט' מז). אזי נשקטת בטח בשלוה שדוכה על רדידיך (מאיר בן אלעזר, ציון לפירת, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: הלצבי חן גבורת און ועצמה להתעטף רדיד אפל כשלמה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, סעה"ס 27). והסהר יאו מסהרונה יהי נחשב וכימה לה הדידים, ועיש מסאורה עשתה עב וענן לה כסות במקום בגדים (לקו"ק כד). ודודי קושרים ורעי שוקרים ורבים אומרים לנפשי אין ידיד, רדידי חובשים ולחמי דורשים ועלי חורשים לאבד הרדיד (סעדיה אבן דנן, מלאכ' השיר, 13).

ב.**רְדִיד**, ס"ז, — פח מְרֻקָּע, Metallplatte; lame de métal; plate (of metal): יביאו רדיד[1]) של ברזל ויחודו אותו משני ראשין ומכפלין אותו לצד אחד ושמו מספרת (פרוש הגאו', כלים יג א).

רְדִידָה, ס"נ,—כמו ב. רְדִיד: אסור להחליקו בכלי החליקה והיא רדידה של ברזל שמחליקין בה הבנאין הכותלין ונקראת כפים (פרוש המשנ' להרמב"ם, מדות ג ד). טסין הם רדידות כדכתיב וירקעו ומתרגם ורדידו (ר"ש, כלים יא ג). ועשה עליהם צפוי הזהב ורדידתו על הציורים (ר"י אברבנאל, מ"א ו).

א.***רְדִיָּה**, ס"נ, — שה"פ מן א. רָדָה, מעשה הרודה ומושל בבני אדם, שעבוד, כבוש וכדו': ומוראכם וחתכם יהיה, מורא וחתות חזרו ורדייה לא חזרה, ואימתי חזרה, בימי שלמה, שנאמר כי הוא רודה וכו' (מד"ר בראש' לד). — ובסהמ"א: כי הכבישה והרדיה והוא ההכרח והממשלה נתונה לאדם (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ויבז, לג.). ואין הברכה ג"כ בממשלה ורדייה כי גם האריה מושל בחיות השדה ולא נאמר בו ברכה (ר"י אברבנאל, בראש', ויברא אותם אלהים). אמנם המון האנשים וכללותם אין להם רק הרדייה והממשלה על הב"ת (ר"מ אלבילאג, ראשית דעת ב ב ד, קכו:). אבל בפרשת נח וכן דוד המלך לא הזכירו לשון רדיה כי אם לשון מורא (כלי יקר, בראש' א כח). — ואמר הפיטן:

---

[1]) [וכך בקרוב אפשר להבין מלה זו כלשון רְדוּד ושטוח של דבר מקֻפל, ואולי צ"ל רדוד במק' רדיד. וז"ל קרבן העדה: שאגד בידו כל הקרע ראשו עם סופו ותוחב המחט ב' או ג' פעמים, ע"כ. ואין בזה באור לשוני למלה רדיה.]

[1]) [אך אולי אין כאן אלא ט"ס במק' רְדוּד, וצ"ע.]

ומרדית פרך ירא מבוראך (קי"ל בר כלונן, אזהרות, כה:). — *ובמשמ' רדוי ומלקות: אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, מה היו עושים להם, מרביצי' אותן בפלטריות ומעבירין רדוי [1] עליהם [2] (מד"ר בראשי' מא).

ב.*רְדִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן ב. רָדָה, פעלת הרודה את הדבש, הפת וכדו': רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (תוספ' כלים ב"ק ד ב). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד, שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו לא היו בקיאין (ירוש' שקלי' ה ב; שם יומא ג ט). לא תעשה כל מלאכה יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (שבת קיז:; מעין, זה ר"ה כט:). — ובסהמ"א: ואין שם מלאכת ישראל כל עיקר, לא נתינת עצים ולא שגירה ולא אפייה ולא רדייה ולא כהנחה ולא בגמירת הפת (שו"ת הגאו' מהנגיי, גינצבורג, 224). רדייתה בעודה עיסה קודם שיקרמו פניה מלאכה היא (ר"ח, שבת ד:). וטירת התנור והוא המקום זבנוי בצידו שמניחין בו את הפת בעת רדייתה בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים טמאה בטומאת התנור (ראב"ד, כלים יז ד). דלעולם מכל מלאכה אימעט תקיעה ורדייה (רשב"א, תוס' שבת קיז:, ד"ה והתניא).

*רְדִיָּן [3], רודין, ש"ז, רק נק' רְדִיָּנִית, — פרה רדינית, פרה למודה לחרוש: לפרה הדיוטית שהעמידה בעליה בשוק אמר רדיינית היא ומשוה תלתים תלתים היא, אמרין אין רדיינית אילין מכותיה דאית בה מה אינון (בר קפרא, מד"ר רות, סוף פרשתא ג, ותלכנה שתיהן).

*רְדִיפָה, ש"נ, — מעשה הרודף אחר אדם או בעל חיים, Verfolgung; persecution: רדף שלש רדיפות זו אחר זו אפילו ביום אחד הרי זה מועד (תוספת' ב"ק ב ג). בקש שלום ורדפהו, בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר, אמר ר' טביומא, נאמר רדיפה רדיפה, מה רדיפה שנאמר להלן כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא [אף רדיפה האמור כאן כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא] (ירוש' פאה א א). שור שהוא מועד למינו וכו' ר' יוסי בן חנינ' אמר בשרדף שלש רדיפות והן משערין שיש ברדיפתו נגיח' (שם ב"ק ד ב). היה בכור רדפו וכו' א"ר פפא לא שנו אלא שבעטו בשעת רדיפה אבל לאחר רדיפה לא (בכורות לה.). — ובסהמ"א: ולדעת המוסר אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות (רלב"ג, משלי א ג). הרדיפה בכל מקום והדליקה רק במקום עליה (פד"ל, בית הרואה, 199). — ואמר הפיטן: בוטחיך הצל נסו בצלך להחסות, רדיפתם בקש עליך הדבר לעשות (אליה בר שמעיה, אקרא בשמך, סליח' יום ז). — *ובמשמ' משאלת כלפי דברים שאין בהם רוח חיים הבאים זה אחר זה, רדיפת הטעמים: דע שטעמי אלו ג' הספרים יש בהם שרודפים זה אחר זה ויש שאינם רודפים זה אחר זה, אילו שיש בהם רדיפה, רביע וזרקא וכו' (שער טעמי ג' ספרים לר"י בן בלעם). הלאטיני מפני שאין להם טעמים המורים קריאת הדברים הכתובים בספריהם או ברדיפה או במנוחה שמועילים מאד להודיע לאחרים על דרך נכון מה שהיה מסור ללבכם (שלטי הגבורים, לשונות העמים, ח:). חלקי הזמרה המלאכותית הם שלשה היינו הספור דברים שקראו הפלוסוף הזה אוראציאוני הסדר או משפט מדת הזמן בהשקט ובמנוחה או ברדיפה מהירה ותכופה בקולי הזמרה שקראו רִיטְמוֹ (שם פרק ד). הנגוד הנמצא בב' השיטות האלו ביחס אל הרדיפה וכו' שאותו הטעם שהוא מתרדף בהשטה הטברנית הוא בלתי מתרדף בהשטה הבבלית וכו' וכהיפך הרביע המנוע מן הרדיפה אצל הטברניים מתרדף הוא אצל הבבליים וכו' והנה בכל אלו הפסוקים ששינוי טעמיהם לא צמח אלא מחלוף הרדיפה ולא מחלוף הנתוה, היו בעלי ב' השיטות מסכימים יחד בפשטי המקראות וכו' (שמחה פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 32—33). — ורדיפת התנועות: כי (הלשון) העברית קשה לה רדיפת שלש תנועות

1) [ז"א רדיה, וכן בפרוש מ"כ, שאמנם מפרש ע"פ הארמי כלי מחרשה, ואינו נראה. ואין להשלים רדים כדעת אחרים.]

2) [כל הקטע חסר בדפוס ויניציה ואצל תיאודור.]

3) [עפ"י שמוש הפעל רדא, רדי, במשמ' חָרַשׁ בארמ' שבתו"ם.]

אלא בפגישת הכפל כמו שורך (ר״י א״ס, כה:רי ג ס). — *וכתורות הלשון, תכונת המלים הנרדפות, הדומות זו לזו בהוראתן: ההיות שהוא בערבית אלהויה יאמר ברדיפה על הענינים ישולח עליהם שם הנמצא (מה שאחר הטבע לאבן רשד, כ״י, על פי קלנקין). בזוכרך מלים נרדפים אם רדיפה אמתית או בלתי אמתית (שלמה דפיירי, הקד׳ אמרי נואש, כ״י בריט׳ מוז׳). — *ובהגיון, מסקנת ההקש: וכל אחד משני המשפטים אז יקרא הקדמה, והמשפט השלישי המתחייב מחבור שתי ההקדמות יקרא תולדה, ויקרא גם כן הרדיפה (ר״מ א״ס, מלות ההגיון ו). כל משפט הוא שני חלקים כמו שבארנו נשוא ונושא וכו׳ החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי, החלקים הנבדלים נקראים דקצוות וחבור שניהם התולדה או הרדיפה (שם שב). — *על דרך רדיפה, על דרך העברה: יש לתמוה לדברי המבהיל [1] אשר אמר כי בכל מקום אשר אמרו חכמין חל להיות כך וכך היא ע״ד רדיפה, ר״ל אלו היה נופל, לא שיפול באמת (ר״א הקראי, גן עדן, ענין קדוש החדש ה, ו:).

רדם [2], ממנו *הרדמה, רֶדֶם, *רָדֶם, *רוֹדֶם, תַּרְדֵּמָה.

רָדַם, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— נפע׳, נִרְדַּמְתִּי, נִרְדָּם, יֵרָדֵם, — נִרְדַּם האדם, תקפה אותו שֵׁנָה, התנמנם וישן בשנה עמֻקה, einschlafen s'endormir; to fall asleep: ותבא אליו כלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח בארץ והוא נִרְדָּם [3] ויעף וימת (שפט׳ ד כא). ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וַיֵּרָדַם ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה לך נִרְדָּם קום קרא אל אלהיך (יונ׳ א ה-ו). מגערתך אלהי יעקב נִרְדָּם [4] ורכב וסוס (תהל׳ עו ז). אגר בקיץ בן משכיל נִרְדָּם בקציר בן מביש (משלי י ה). ובדברו עמי נִרְדַּמְתִּי על פני ארצה (דני׳ ח יח). וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נִרְדָּם על פני ופני ארצה (שם י ט). — ובתו״ס: נתנמנמו יאכלו, נרדמו לא יאכלו (ר׳ יוסי, פסחי׳ י ח). יונה בצרת נפשו נרדם וישן ובא אליו רב החובל, אמר ליה, הרי אנו עומדין בין מות לחיים ואתה נרדם (תנחו׳ ויקר׳ ח). — ובתפלה: המעורר ישנים והמקיץ נרדמים [1] והמשיח אלמים והמתיר אסורים וכו׳ (נשמת כל חי, שחרית לשבת, אשכנז וספרד׳). — ובסהמ״א: תחזק הכח ההוא מאד עד שיתבטלו הרגשותיו וכחותיו הגופניות וירדם להתגברות הכח שאינו גופני בו ולחלש הכחות הגופניות מפניו (כוזר מן ז). ויחיו הלבבות בלקחם ורקחם ויעירו לב נרדם כנרדם (ר״י חרי״ז, תחכ׳, הקד׳, 11). כי טבע האדם מנהיג את הגוף בהקיץ ובהרדם (ר״י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 105). כי נרדמו כחותיו הגשמיות ומתו תאוותיו החומריות (ר״י אברבנאל עה״ת, ויקרא, בחדש השלישי). — ואמר הפיטן: עת הרדמו במלון מצאך ותבטיחתו היות לו למשגב (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, קבץ מע״י גאו׳ ג, 113). — ואמר המשורר: ומי (הוא) וכו רוח וחלל מושלך בחוצות ולו נפש, עניתיו, נרדם (ר״ש הנגיד, ואומר הים, בן משלי תו, שטון, קטז). ובנרדם לב נרדם יעור ובנר דם כאור תאורנה (עמנו׳, מחב׳ ז, 31).

— קל, *ציו׳ פעו׳, *רָדוּם, — כמו נִרְדָּם, ובהשאלה למת: עד מתי אבות העולם רדומים בשינה ואי אתם משגיחים על הצרה שבניכם שרוין בה (מד״ר אסתר, אם על המלך טוב יכתב לאבדם) — ובתפלה: המעורר ישנים והמקיץ רדומים [2] מחיה מתים ורופא חולים (נשמת כל חי, סדר רע״ג הסלס ג, כד.). — ואמר הפיטן: להדמם מאורות ולהחיות רדומים (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, קבץ מע״י גאו׳ ג, 111). הופיעה ממרומים עלינו ברחמים והטליל תחיות רדומים (ינאי, אתה אומר, קרוב׳ בראש׳, זולא׳, כג). חסד ורחמים תם ממרומים להחיות בטל

1) [צ״ל המהביל כמו לקמן ז:]

2) [אין רדם במשמ׳ קרובה בלשונות האחיות, אך אולי צודק ברט WU, עמ׳ 44, המשוה ארדג, שנה עמֻקה בערב׳, וכן בא בערב׳ מַרְדַן במשמ׳ אָפֵל וכהה.]

3) [כתב בעל מ״ש: בכמה ספרים מדויקים ודפוסים ישנים בקמץ הדל״ת ולרד״ק בפתח.]

4) [יש גורסים: נִרְדְּמוּ רכב וסוס.]

1) [עי׳ הערה שאחר זו.]

2) [כך גם במחז׳ ויטרי עמ׳ 153 ובסדורי תימני׳ כ״י ודפו׳, וכן בדברי ראב״ע (חבק׳ ג יט): והמקיץ רדומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן, ע״ב. ובנוסח אשכנז וספרד וברמב״ם (סדר תפלות בסוף ס׳ אהבה): נרדמים, ועי׳ הערת בֶּר בסדורו (עמ׳ 206).]

ר ד ו מ י ם (הוא, אוהוי, קרוב' שמות, שם, עה). וגואלי חי אמרתי בחיי מחיה בטל ר ד ו מ י י (הוא, אז עטיית, קרוב' ויקר', שם, קסה). סוגת שושן עלות משפלה, שיחת ר ד ו מ י ם עלות ממכפלה (ר"א קליר, ברכשה, קרוב' פורים). אי כה שיח ששים אותיות הקדומות וכו' והן עתה עתקו ר ד ו מ ו ת (הוא, אי כח אמר, קינ' ת"ב). נא החיה ר ד ו מ י נ ו בבום תעל (וארץ שפב רומי, קינ' ת"ב). תהלות דר, הקץ ר ד ו מ י ם חשובים בין האומים (מלכנו בחנו, סליח' ער"ה). ותבחר נפשם מיתת ר ד ו מ י ם (משה בר שמואל, מלך מלכים, סליח' ד עשי"ת). — ואמר המשורר: וראו תמונה נשואת חן, ר ד ו מ ה ולבה ער, ישנה וטוב זכרה יעירה (ר"י הלוי, זאה התלאה, דיואן ב, 98). — ובינ' פוֹעֵ', *רוֹדֵם[1]), רוֹדֶמֶת, באותה משמ'. ואמר המשורר: מי יהיה לי דן עלי עופר נעים לבב צעיר ורב רודם, תאב לבבי את חלב פיהו גם יערת רקו יהי רודם, היה מאד כילי בתתם לי עד כי ינקתימו והוא ר ו ד ם (רמב"ע, תרשיש ד 47). אחים אבל רואות לתבל תחזה בהם עלומיה והיא ר ו ד מ ת (הוא, סוס בלי פה, דיואן בודל' קכה; ברודי, קמא).

— הִפְעִ', *הִרְדִּים, — הרדים את פלוני, הפיל עליו תרדמה, גרם לו שירדם: ה ר ד י מ ו (את אדה"ר) בנועם שינה, הרים ממנו עצם ועשה עלמה (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, קבץ מע"י גאו' ב, 2). וכיון דלהקיץ הוא לא בנעימה ובנחת נשמע שהרי קול נעים מ ר ד י מ ו והולך (רש"י, עירוב' קד., ד"ה וקא בעי). והיו נזהרים לשמרו שלא ל ה ר ד י מ ו בשינה שמא יראה קרי ויפסל לעבודה (המאירי, יומא א, יח.). שאל מים ותשקהו חלב ל ה ר ד י מ ו (ר"י אברבנאל, שפט' ד יט). — ואמר המשורר: יישן הזמן לבי בחיקו להסגירו ביד זרים לאכלה כזיז שדי אשר יתחכמו לו ל ה ר ד י מ ו בחיק עלמה בתולה (עמנו', מחב' א, 8). ובהשאלה, הִרְדִּים את הכח, את החוש, החליש ושִׁתֵּק אותו: וראוי שילעם (השותה סם משלשל) המתעב התרופה דבר מן אלטרבין כדי ש י ר ד י ם כח הפה (קאנון א ד ה). ומכלל מה ש י ר ד י ם החוש בבלי היזק, המים הקרים קרור נמרץ (שם ג ז, סיכיס ה).

1) [בהשפעת הכתוב שם בנימן צעיר רֹדֵם (תהלי סח כח), עי' א. רדה והערה שם.]

— הָפְעַ', *הֻרְדַּם, — כמו נִפְעַ', וגם בהשאלה למת' ואמר הפיטן: לילה לא ישכב יומם לא ינות עד י ר ד ם[1]) בקבר (אנוש מה יזכה, קרוב' יוה"כ אשכנ' ואיטל'). ה ר ד ם (אדה"ר) ומצלעו עזר לו יעדת (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). — *וְחֻרְדַּם אבר חוש, נחלש ושֻׁתַּק: והאברים יקרה להם תחלה ש י ו ר ד מ ו (פרקי משה כג). כמו ש י ו ר ד מ ו האברים בעת הפסק המשך הרוח (כרבוני, ארח חיים ג ד, כ"י ביהמ"ד שכטר). ויאחז בפה (מים קרים) לקיחה אחר לקיחה עד ש י ו ר ד ם החוש (קאנון ג ז, סיכיס ה).

***רֶדֶם**, ש"ז, — תַּרְדֵּמָה, שֵׁנָה עמקה, ואמר הפיטן: בין בתרים אורו כזרח והראהו ארבע מלכיות ב ר ד ם (ר"א קליר, איכה את אשר כבר עשוהו, קינ' ת"ב). ראשון אמצת לפרח שושנים אמוץ לעורר מ ר ד ם ישנים בזכרך ברית ראשונים (סוא, כאשון אמלה, מוסף שבת החדש). בלקת טוב לא נמר, עיניו מ ר ד ם יפקח, לנועם צרדה וקול זמר רוגנים ילמדו לקח (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפד). סמך ביאת שמש צידו ימעיטו סאב לובן פן ב ר ד ם יקרהו (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). והיה יום אחד כהקיץ מ ר ד מ ו[2]) ורוח אלהים החל לפעמו (מגלת אחימעץ, נויבואר ב, 119). המתיק לו (לאדה"ר) ר ד ם ונתץ גויו, העלה בשר כמהו ולא הבין (א:כר סלה, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, קכט.). מה לך להיות נרדם, אין עתה עת ר ד ם (רש"י, יונ' א ו).

רדע[3]), ממנו *מַרְדֵּעַ, *רֶדַע.

***רֶדַע**, ש"ז, — הולכת בקר במַרְדֵּעַ, ואמר הפיטן: דרור קרא לפדעי, כאב מיסרי ומידעי, דרבן בבקר ר ד ע י, אם לא תדעי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ' ב פסח).

1) [יֻרְדַּם, כך במחזורי אשכנ' ואיטלי. ברודי (מבחר השירה העברית, כד) נקד יֵרָדֵם, נִפְעַ'.]

2) [אמנם ב. קלאר בהוצאתו מנקד מֵרְדָמוֹ, שם הפעל מן רָדַם, קל.]

3) [עי' בהערת המחבר לערך מַרְדֵּעַ, עמ' 3312.]

רדה [1]), מזמן *הרדפה, מרדף, *רדוף, *רדיפה, רדף.

רדף [2]), פיו"ע, רדפתי, רדפו, רדפו, רדפוני, רדפוך, רדפום, רדפתם, רדף, רודף, רודפיך, רודפם, רודפים, רודפי, רודפי, רודפי, רודפינו, רודפיכם, רודפיה, רודפיהם, רדף, רדופי [3]), רדפה, רדפו, רדפם, רדף, רדפהו, רדפו, ארדף, ארדוף, ארדפה, תרדף, תרדפנו, תרדפם, ירדף, ירדף [4]) ירדף, ירדפך, ירדפו, ירדפהו, ירדפם, תרדף, נרדף, נרדפה, תרדפני, ירדפו, ירדפו, ירדפוני, ירדפום, — א) רדף אחרי פלוני, הלך אחריו ודבק בו, nachfolgen; (pour)suivre; to follow: הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם (בראשי מד ד). ואהוד נמלט וכו׳ וירדו עמו בני ישראל מן ההר והוא לפניהם ויאמר אליהם רדפו [5]) אחרי כי נתן יי׳ את איביכם את מואב בידכם וירדו אחריו וילכדו את מעברות הירדן למואב (שפטים ג כו–כח). — ובהשאלה, רדפו טוב וחסד את האדם ודבקו בו: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי (תהל׳ כג ו). — ורדף האדם שלום, משפט, צדקה, מרמה, יין, שכר, רוח וכדו׳, דבק בהם ובקש לקימם במעשיו: צדק צדק תרדף (דבר׳ טז כ). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישעי א כג). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (שם ה יא). שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יי׳ (שם נא א). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה

---

1) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

2) [גם בארמ׳ ובסור׳ בא רדף בכל ההוראות של הפעל בעבר׳, וכן בשבאית ובערב׳ רדפ a) במשמ׳ בא אחר אדם או דבר. בלשונות הקדומות ביותר, באשור׳ ובאוגרית׳, אין השרש, ובאשור׳ במקומו רדו, שהוא ר ד ה בעבר׳, ועל כן אפשר שנולד ר ד ף מתוך צרוף קדום כגון רדה פאתי, אפי, פני וכדו׳, שהפך לפעל אחד.]

3) [כך כתיב; קרי: רדפי.]

4) [אין הנקוד מתכון למבטא: ירדף, אלא, כבמקרי הפתח הגנוב, למבטא: יארדף, בתנועת פתח בין י ובין ר. והשוה טורטשינר, המבטא העליו, עמ׳ 41, ספר איוב, עמ׳ 37, הערה 1.]

5) [אמנם השבעים מתרגמים, כאלו גרסו: רדו אחרי, כמו בהמשך: וירדו אחריו, וכך נראה.]

a) ردف

(הוש׳ יב ב). סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהל׳ לד טו). קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו (שם קיט קנ). רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כא כא). — ורדף האדם לדעת את ה׳: יחיינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו ונדעה נרדפה [1]) לדעת את יי׳ (הוש׳ ו ב–ג). — ב) ורדף איש או צבא־מלחמה אחר האויב כדי להשיגו, דלק אחריו באיבה, verfolgen; poursuivre; to pursue: ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד (בראש׳ לא כב–כג). ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (שם לה ה). וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם (שמות יד ד). ויחזק יי׳ את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל וכו׳ וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים (שם שם ח–ט). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם (דבר׳ יא ד). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו (שם יט ו). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום (יהוש׳ ב ה). והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם (שם שם ז). וינגעו יהושע וכל ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי יהושע וינתקו מן העיר ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל (שם ח טו–יז). וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים (שפט׳ ד טז). וינסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם (שם שם יב). אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רדף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד (ש״א כד יד). ויאמר (דוד אל שאול) למה זה אדני רדף אחרי עבדו (שם כו יח). וירדף עשהאל אחרי אבנר (ש״ב ב יט). ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח לך את עבדי אדניך ורדף אחריו וכו׳ ויצאו

---

1) [אמנם נראה, שכונת המקור היא: ונחיה לפניו ונרעה נרדפה (את ה׳, כדי) לדעת את ה׳, כצרוף רעה — רדף שם יב ב: רעה רוח ורדף קדים.]

אחריו אנשי יואב וכו' ויצאו מירושלם לרדף אחרי שבע בן בכרי (סס כו ו–ז). — ורדף האלהים אחר האדם בחרב: כה אמר יי' צבאות הנני משלח כם את החרב את הרעב ואת הדבר וכו' ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר (ירמ' כט יז–יח). — ורדף את האויב, את נפש האדם באותה משמ': וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וכו' וירדף עד דן ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד חובה (ברא' יד יה). ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו (ויקר' כו ז–ח). ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם (סס סס יז). ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך (דבר' ל ז). איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה (סס לב ל). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לפי חרב עד תמם (יהוש' ח כד). איש אחד מכם ירדף אלף (סס כג י). ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך וירדפהו אבימלך וינס מפניו (שפט' ט לט–מ). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר (ש"א ז יא). ארדפה[1]) איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלתם (ש"ב כב לח). התבוא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך (סס כד יג). ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן וירדף אחריו יהוא (מ"ב ט כז). זנח ישראל טוב אויב ירדפו (הוש' ח ג). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו (עמו' א יא). ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי (תהל' ז ו). יהי דרכם חשך וחלקלקת ומלאך יי' רדפם (סס לה ו). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו (סס סט כז). יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (סס קט יו). כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני (סס קיט פו). שרים רדפוני חנם (סס סס קסא). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (סס קמג ג). סכותה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת (איכה ג מג). — ורדף לאדם במשמ' זו: כי תאמרו מה נרדף לו ושרש דבר נמצא בי (איוב יט כח). — ורדף אל אדם או שבט במשמ' זו: ויצעק כל איש אפרים וכו' וירדפו אל מדין (שפט' ז כד–כה). — ובהשאלה, רדפה קללה או מחלה את האדם, רדף אותו הדם: יככה יי' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון ורדפוך עד אבדך (דבר' כח כב). ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך (סס סס מה). חי אני נאם אדני יי' כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך (יחזק' לה ו). — ובלי השלמה, רדף, במקום רדף את האדם, אחר האויב וכדו': וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן (ברא' יד יד). אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל (שמות טו ט). כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר ירדף הקרא[1]) בהרים (ש"א כו כ). וישאל דוד ביי' לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו רדף כי השג תשיג והצל תציל (סס ל ח). כי אמרו אויבי לי וכו' רדפו ותפשוהו כי אין מציל (תהל' עא י–יא). — — ובינ' רדף, הרודף, הרדפים, רדפי, רדפיך: ותאמר להם ההרה לכו פן יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים וכו' וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל הדרך ולא מצאו (יהוש' ב יו–כב). ויפנו אנשי העי אחריהם וכו' ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל הרודף (סס ח כ). ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יקלו רדפיכם (ישע' ל יו). אתה ידעת יי' זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי (ירמ' יה יה). יבשו רדפי ואל אבשה אני (סס יז יח). ויי' אותי כגבור עריץ על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (סס כ יא). יי' אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני (תהל' ז ב). בידך עתתי הצילני מיד אויבי ומרדפי (סס לא יו). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי והרק חנית וסגר לקראת רדפי (סס לה ב–ג). כמה ימי עבדך מתי תעשה ברדפי משפט (סס קיט פד).

---

[1]) [בתהלי' יח לח: ארדוף.]

[1]) [כאמור בהערה בערך קרא עמ' 6137 וכו' אין קרא כאן שם עוף, אלא אדם קורא מלא אחרי האריה וכדומה, והוא הנושא שבמשפט.]

רבים רֹדְפַי וצרי (שם שם קנז). הצילני מֵרֹדְפַי כי אמצו ממני (שם קמב ז). גלתה יהודה מעני וכו' כל רֹדְפֶיהָ השיגוה בין המצרים (איכה א ג). היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רוֹדֵף (שם שם ו). קלים היו רֹדְפֵינוּ מנשרי שמים (שם ד יט). והים בקעת לפניהם וכו' ואת רֹדְפֵיהֶם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים (נחמי' ט יא). — ובצרוף נס ואין רֹדֵף, נפלו ואין רֹדֵף, ורֹדֵף אין, וכדו': ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רֹדֵף וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורֹדֵף אין (ויקר' כו לו–לז). נסו ואין רֹדֵף רשע (משלי כח א). — ג) במשמ' נדף או הדף, דחף והבריח כאלו ברוח [1], fortjagen; chasser; to chase: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם וכו' וְרָדַף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת הרב (ויקר' כו לו). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תִּרְדֹּף (איוב יג כה). ההפך עלי בלהות תִּרְדֹּף ברוח נדבתי וכעב עברה ישעתי (שם ל יה). — ד) וכיכ' רֹדֵף במשמ' רפה וחלש: ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו עיפים וְרֹדְפִים [2] ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עיפים הם ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין (שפט' ח ד–ה). — ובתו"מ: שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק וכו' המוציא מחברו עליו הראיה, היו שנים רודפי אחר אחד וכו' שניהם פטורין (ב"ק ג יא). ואלו ה שמצילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להרג וכו' אבל הרודף אחר בהמה וכו' אין מצילין אותן בנפשן (סנה' ח ז). בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף [3] (יהודה בן תימא, אב' ה כא). היה

בכור רודפו ובעטו ועשה בו מום הרי זה ישחט עליו (בכורות ה ד). אקפח את בניי וכו' שאלו הרודף רודף אחריי נכנסתי לבית עבודה זרה ואין אני נכנס לבתיהן (של מינין) (ר' טרפון, תוספת' שבת יג ה; וכעין זה ירוש' שם טז א). מעשה באחד שהיה מסקל מתוך שדהו ונותן לרשות הרבים היה חסיד אחד רודפו [1] מפני מה אתה מסקל מתוך שאינו שלך ונותן לתוך שלך (תוספת' ב"ק ב יג). רודף שנעשה נרדף מהו להציל את הרודף בנפשו של נרדף (ירוש' סנה' ח ט). הוא דמשק אליעזר, שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ויעזרני האל (ר' אלעזר, מד"ר ברא' מד). לעולם והאלהים יבקש את נרדף, אתה מוצא צדיק רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף, רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף, רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף, אפי' צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף (ר' הונא בשם ר' יוסף, שם ויקר' כז). לעולם הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן הרודפין (ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' נהוראי, שם שם). אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי וכו' לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפין (ר' אליעזר ב"ר יוסי בן זמרא, שם שם). אמר הקב"ה אוהב אני לנרדף ושונא לרודף (פסיק' רב', טור או כסב. קלג:). — *ורדף הבעל את אשתו (לילך) לבית אביה [2], verstossen; répudier; to repudiate: הרי שהיתה רודפה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס

---

[1] במקרים אלו, וכן בפע' (ישע' יז יג) בא רדף במשמ' של נדף בשנוי מבטא נ—ר, עי' לעיל בדברים שנאמרו על האות ר ומבטאה, ואין צרך להניה כאן ט"ס רדף במקום נדף.]

[2] [אך כנראה צ"ל עיפים וְרָפִים או וּרְפֵי יָדַיִם במקום ורדפים. ואפשר שנפלה ט"ס זו על פי הפסוק שאחר זה: כי עיפים ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין.]

[3] [הביטוי קשה. המפרשים פרשו או: לרדוף אחרי מזונותיו, או לרדוף אותו מן השמים ולהענישו ל מעשיו שאין ב"ד של מעלה מענישין פחות מבן עשרים. ואין פרושים אלו מסתברים, בפרט מצד הלשון. ויותר נראה, שמלים אלו בן כ' לרדוף המשך הן לקודם: בן י"ח לחופה — ואם אינו נושא אשה עד היותו בן כ', לרדוף, כלומר אז ראוי שירדפו ויוכיחו אותו, כדברי רבא וכן תנא דבי רבי ישמעאל: עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו (קדוש' כט:). ואמנם הרשימה: בן חמש למקרא וכו' אינה נזכרת בפרוש הרמב"ם ואינה במדב"ם, ושרק מעיר, כי העברה מסוף הפרק הנה כדי לא לסים בדבר רע („מת ועבר ובטל מן העולם") — ולפי זה אינה של יהודה בן תימא אלא של בן הא הא.]

[1] [בדפוס נוספו כאן המלים: אמר לו.]

[2] [במשמ' זו בא רדף כתמורת הרומ' repudiare, גרש (הבעל) את אשתו, וע' רִדּוּף, מ"ר רְדוּפִין, הערה, ובהערות שאחר זו.]

מבעלה או שהיה בעלה זקן או חולה וכו׳ צריכית להמתין שלשה חדשים, דברי ר׳ מאיר, ר׳ יהודה מתיר להתארס ולהתנשא מיד (תוספתי יבמ׳ ו ו; וכעין זה בבלי יבמ׳ מב:, כתוב׳ ס:). הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה וכו׳ ורמינהי אשה רגל הראשון אוכלת משל אביה, מכאן ואילך רוצה אוכלת משל אביה רוצה משל בעלה, לא קשיא, כאן ב ר ד ו פ ה לילך, כאן בשאינה ר ד ו פ ה (ד)כתיב אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, וא״ר יוחנן ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ו ר ד ו פ ה לילך להגיד שבחה בבית אביה[1]) כדכתיב והיה ביום ההוא נאום ה׳ תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי אמר ר׳ יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה[2]) (פסחי׳ פז.). המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חודש אחד יקיים, שנים יוציא ויתן כתובה ובזמן שהוא בעיראחרת רגל אחד יקיים ג׳ יוציא ויתן כתובה וכו׳ הא גופא קשיא, אמרת רגל אחד יקיים הא שנים יוציא ויתן כתובה, איפא סיפא, שלשה יוציא ויתן כתובה הא שנים יקיים וכו׳ רבה בר עולא אמר לא קשיא, כאן ב ר ד ו פ ה כאן בשאינה ר ד ו פ ה, אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, א״ר יוחנן ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ו ר ד ו פ ה לילך ולהגיד שבחה בבית אביה, והיה ביום ההוא נאם ה׳ תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, אמר רבי יוחנן, ככלה בבית חמיה ולא ככלה

---

[1]) [הנכון כנוסח הילקוט לשה״ש ח י, בהפוך סדר המלים: ורדופה לילך בבית אביה להגיד שבחה ע״כ, כלו׳: ולהגיד שבחה מתכון ה כ ת ו ב, כבטויים מרבים כאלה בספרות התלמודית, כגון להודיע שבחן של ישראל להגיד מה גרם וכדו׳ (עי׳ בכר, Ex Term. I, עמ׳ 17, 69 ועוד, ואפילו במקרא: להגיד כי ישר ה׳ (תהל׳ צב טז).]

[2]) [במקום זה נאמר בפסחים פז: ואמר רבי אליעזר, לא הגלה הקב״ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול וכו׳ רבי יוחנן אמר מפני ששיגרן (נ״א ששילחן, עי׳ ד״ס) לבית אמן, משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן מ ש ג ר ה לבית אמה (נ״א אביה, עי׳ ד״ס). ועל פי הענין אולי הנכון: ש ג י ר ש ן וכו׳ מ ג ר ש ה וכו׳.]

בבית אביה (כתוב׳ עא:)[1]). — *ורְדָפוּ מי הנהר, ששפי במהירות: הרוצה לטהרן וכו׳ מניחן תחת צינור שמימיו מקלחין או במעיין שמימיו ר ו ד פ י ן[2]) (רשב״ג בשם רבי יוסי ע״ז עה.). — *ורְדַף הלב, התאוה לאכול כל שעה: אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף[3]) עליך (ר׳ יוחנן בשם ר׳ יהודה בר אילעאי, פסחים קיד.). — *ובהשאלה, רְדַף שלום: הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ו ר ו ד ף ש ל ו ם אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (הלל, אב׳ א יב). — *ורדף אחר שררה וכדו׳: כל מי ש ר ו ד ף אחר שררה שררה בורחת ממנו וכל מי שבורח משררה שררה ר ו ד פ ת אחריו (תנחו׳ ויקר׳ ג). אבימלך בן ירובעל ר ד ף אחר השררה והשררה ברחה ממנו וכו׳, משה ברח מן השררה ו ר ד פ ה אחריו (שם שם). — ושגור הפתגם: כל ה ר ו ד ף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו וכל הבורח מן הכבוד הכבוד ר ו ד ף אחריו. —ובסהמ״א: אך את שבתתי תשמרו, אף על פי שתהיו ר ד ו פ י ן[4]) [וזריזין] בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה (רש״י, שמות לא יג). באמתך, מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ו ר ו ד פ י הרג לכך הצמיתם (הנ״ל, תהל׳ כד ז). טיף להדי טיף טיף, שמטפטף תדיר והטיפים ר ו ד פ ו ת זו את זו ותכופות והנחש שומע ובורח (הנ״ל, ע״ז ל:). ואין הקביעות ר ו ד ף אחר ראית הלבנה בירושלים (ראב״ע, ויקר׳ כג ג). והעגב, לשון תאוה, שהיתה ר ד ו פ ה אחריהם לעזרה (ר״א בלגנצי, יחזק׳ כג ד). שהתפילין מוכיחין עליו שהוא ר ו ד ף אחר מצות ואינו ממבטלי תפלה (רמב״ם, תפלה ו א). שהרי אומר לו אין רצוני שאתן מעותי שבידי ואהיה ר ו ד ף אחריך לדין (הנ״ל, שלוחין ה ד).

---

[1]) [במקום שמוש ברור ומובן זה שבתוספתי ובבבלי, רדופה (מבעלה לילך) לבית אביה, נאמר בירוש׳ (פסחי׳ ה א, כתוב׳ ז ד) על אותן המשניות כבבבלי, להפך: ש א ב י ה ר ו ד פ ה ל ב י ת ב ע ל ה. ועי׳ רְדוּף, מ״ר רְדוּפִין, הערה.]

[2]) [ע״פ הארמ׳ שבתו״מ: רדיפי מיא (ומא עז:, ב״ב עג:, ע״ז לט.). נ״א ר ד ו פ י ן, עי׳ ד״ס].

[3]) [נ״א רדיף, עי׳ ד״ס.]

[4]) [אולי ע״פ הבנה כזאת של הצרוף שבתו״ם: היתה רדופה ללכת. עי׳ בהערה למקום.]

תמצא משפחות מבני טובים דלים ורדופים ונשפלים (ספר הפיוס החסי"ב). ולפי ששתי עופית אלו רדופין מכל שאר עופות בחר בהם הקב"ה (חזקוני עה"ת, ויקר' א יד). — ואמר המשורר: התרדף נערות אחר חמשים (ר"י הלוי, התרדף, ברודי ב, 160). אברח לשם עולם וירדף אחרי כי התהלות ירדפו ברח (משלם בן שלמה דאפיאירה, עם מעלת עלמי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ז, כג). שמעו מליצי רעיוני רדפי עולם ואחר תאוה הדחו (הוא, קו קו, שם שם, כט). הרדפים מות תשותה תרדפם (הוא, שם שם, לא). — ⁂ובפילוסופיה, רָדַף מאמר מאמר אחר, נמשך אחריו, דמה לו בענינו [1]: וזה המאמר רודף המאמר אשר קדמו וכו', וירדוף זה המאמר גם כן המאמר אשר סמוך לו כשיקשר עמו וכו' (פי' האמקטיאוס לס' השמים והעולם של ארסטו, תרגום ר' זרחיה בן יצחק הספרדי, הוצ' לנדויאר, 6). שיהיה התנועה רודפת הזמן וכו' כי גודל התנועה רודף לגודל המהלך, כמו שגודל הזמן גם כן רודף לגודל התנועה (שם, 15). נרדוף בזה מאמר אחר ואתחיל לרדוף המאמר שהתחלתי למעלה (מבוא לאגרת הטלכמהות, עי' קלקין, אוצר המונחים הפילוסופיים ז, 24). — ⁂ושמות רודפים, כמו שמות נרדפים, שמות קרובי ענין: וקרא רֵשֶׁכֶל וְיָדוּעַ שני ענינים מפני שאינן אצלי נשואים במקום הזה על דבר אחד רודפים עד שיהיה ענינם אחד, כלומר שיהיה ענינם השכל וידוע אותי כי שמות הרודפים ישמשו בהם מעט החכמים, ע"כ הם אצלי נאמרים על ב' דברים וכו' (ר"ש א"ת, הקדמה לשמונה פרקים להרמב"ם).

— נפע', נִרְדָּפְנוּ, נִרְדָּף, — נִרְדַּף האדם, שרדפו אותו: על צוארנו נִרְדָּפְנוּ יגענו לא הונח לנו (איכה ה ה). מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נִרְדָּף ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם [1]) (קהל' ג יה–יז). — ואמר בן סירא: אל תאמר מי יוכל כחי כי יי. מבקש נרדפים (ב"ס גני' ה ג). — ובתו"מ: רדף שנעשה נרדף מחו להציל את הרודף בנפשו של נרדף (ירוש' סנה' ח ט) לעולם הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן הרודפין שכן הבל נרדף מפני קין ובחר הקב"ה בהבל וכו' נח נרדף מפני דורו ולא בחר הקב"ה א"א בנח וכו' אברהם נרדף מפני נמרוד ובחר הקב"ה באברהם וכו' יצחק נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה ביצחק וכו' יעקב נרדף מפני עשו ובחר הקב"ה ביעקב וכו' יוסף נרדף מפני אחיו ובחר הקב"ה ביוסף וכו' משה נרדף מפני פרעה ובחר הקב"ה במשה וכו' דוד נרדף מפני שאול ובחר הקב"ה בדוד וכו' שאול נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה בשאול וכו' ישראל נרדפין מפני האומות ובחר הקב"ה בישראל (ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' יוסי ב"ר נהוראי, מד"ר ויקר' כז). אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי, עז נרדף מפני נמר, כבש מפני זאב, לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפין (רבי אליעזר ב"ר יוסי בן זמרא, שם שם). מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מחלל את השבת בשביל למלט את נפשו (שם במד' כג). אמר הקב"ה אוהב אני לנרדף ושונא לרודף (פסיק' רבי, בור או כבש, קלג:). — ובסהמ"א גם במשמ' רציף ושוטף: פי' אם נרדפת

---

[1]) [על סמך שמוש הפעל בערב' בבנינים ראדף, תראדף [a]) במשמ' זו. ועי' בדברי ר"ש א"ת, פרוש המלות הזרות, רדף.]

[a]) رادف، ترادف

[1]) [המאמר בצורתו שלפנינו סתום וקשה הוא, ואין פרושי המפרשים והצעות התקון מניחים את הדעת. ואף דברי ב"ס (ה ג) והאלהים יבקש נרדפים, כבר בנויים הם על יסוד הכתוב, ואין בהם באור לו. ואולם ברור הוא, שאין המלים והאלהים יבקש את נרדף מצטרפות עם מה שלפניהן (מה שהיה כבר הוא וכו') אלא עם ענין משפטו של האלהים על צדיק ורשע שאחריו, ובענין זה נאמר במקור כנראה: ואת האלהים יבקש נרדף (כי אין את בא בדרך כלל אלא עם המלה המידעת, בהא הידיעה או בכנוי ובדומה), למען ישפט בינו ובין הרודף. ואפשר שיש לסדר את הכתובים בסדר זה: (יז) אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים (סוף יה) ואת האלהים יבקש נרדף (יו) ועוד ראיתי תחת השמים מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע.]

התפלה בפיו (עכון ערך סגר).—ואמר המשורר: יהי נרדף אשר ירדף שררה (משלם בן שלמה דאפיאירה, ביוס סגריר, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, כח). אליך יבוא כל נהדף ועשוק ורצוץ ונרדף (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר, כ״י הימני). — *ונרדף אחר דבר, במשמ׳ נמשך אחריו, להוט אחריו [1]: ועם היות המלך דוד בטבעו אוהב הנשים ונרדף אחר המשגל הנה היה כבר בחסרון הכחות כל כך שלא ידעה ולא קרב אליה לשכב עמה (ר״י אברבנאל, מ״א א). — *ומלים נרדפות, שמות נרדפים, לשונות נרדפים [1]) וכדו׳, מלים שוות במשמעותן זו לזו, synonym(e)s; Synonyme: הנסתרים, הכנוים, השמות הנרדפים, הנבדלים וכו׳ (מלות הגיון יג). ויש מהשמות שהם נרדפים, רצוני לומר, שזה רודף ענין זה והם בהפך המשתתפים כי הנרדפים הם כשהגדר אחד והשמות משתנים (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים כח, יב). והשמות יש מהם משותפות ויש מהם מוסכמים ויש מהם נרדפים (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ב, 24). ברוב הימים והדורות וכו׳ הסבו פניהם, האנשים אשר נתן ה׳ חכמה ותבונה בהם וכו׳ להבדיל בין הלשונות הנראים כמורים על דבר אחד בעינו, והם נקראים לשונות נרדפים (synonima) (שד״ל, בית האוצר א, ב:) לא מצאתי מקצ׳ע בתורה מלא פליאות חכמה הסמויות מן העין, יותר מחקירת הנרדפים (שם ג.). — *ובמשמ׳ קשור במערכת סבות ותוצאות: שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בה מחשבה, אמנם המקרה בזה נרדף וכל עלה וסבה ממנו לא תהדף (מנחם הגולה, מכתב לקהלת אלקהרא, לקו״ק נספח׳, 50).

— פע׳, רְדָפָה, מְרַדֵּף, יְרַדֶּף־, תְּרַדֵּף, — א) רִדֵּף האדם את פלוני, רץ אחריו, שקד ללכת אחריו, nachlaufen; courir après; to run after: וְרִדְּפָה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הוש׳ ב ט). כן צדקה לחיים וּמְרַדֵּף רעה למותו (משלי יא יט). עבד אדמתו ישבע לחם וּמְרַדֵּף ריקים חסר לב (שם יב יא). חטאים תְּרַדֵּף רעה ואת צדיקים ישלם טוב (שם יג כא). תועבת יי׳ דרך רשע וּמְרַדֵּף צדקה יאהב (שם טו ט).

1) [כתרג׳ הערב׳ מתראדף a) במשמ׳ זו.]

a) مترادف

מְרַדֵּף אמרים לא המה [1]) (שם יט ז). עבד אדמתו ישבע לחם וּמְרַדֵּף ריקים ישבע ריש (שם כח יט). — ב) רִדֵּף האל את אויביו חשך, דחף אותם לחשך: ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו יְרַדֶּף חשך [2]) (נחום א ח). — ובתו״מ: הגנב והאנס והגזלן וכו׳ אם היו בעלים מרדפין אחריהם אין תרומתן תרומה וכו׳ (תוספת׳ תרומ׳ א ו). שטף נהר עצים אבנים וקורות וכו׳ אם היו בעלים מרדפין אחריהם או שהיו במקום אחר הרי אילו של בעלים (שם ב״ק י כז). במה דברים אמורים (שהזיתים הם שכחה) בזמן שאינו מכירו, אבל אם היה מכירו מרדף אחריו אפילו עד מאה (ירוש׳ פאה ז ב). אשה וקטן בני עדות נינהו, אמר רב יהודה אמר שמואל, הב״ע כגון שהיו בעלים מרדפין אחריהם (ב״ק קיד:). שרשי פתות אלי מים, זה היה יעקב מרדף בבתי מדרשות הפתוחין לתורה (תנחומ׳ בובר, תולדות יג, סז:). תאהבון ריק, מה אתם מרדפים אחר דברים של ריקנות (מדרש תהלים ד ח). — *ורִדֵּף התובע אחר הנתבע, הלך אחריו לתבעו לדין: ר׳ יוחנן בעי, ביבמה מי מרדף אחר מי, התיב רבי לעזר והכתיב ועלתה יבמתו השערה (ירוש׳ יבמ׳ יב ו). — *ורִדֵּף הבורר זכותו של בעל דין, שקד לבקש זכות לו: דיני ממונות בשלשה כו׳ א״ר זירא שמתוך שבוררו מרדף זכותו (ירוש׳ סנה׳ ג א).— ובספה״א: וכל ימותיה (הנפש) מרדפת להוסיף על מה שבידה (ר״י עקנין, ספר מוסר, אבות ד א). אם הבעלים מרדפין אחר הכלים שנאבדו לו ודאי לא נתייאשו (טוחו״מ שסח, בשם רב סרירא גאון) לפיכך אם

1) [כנראה הכונה: מְרַדֵּף אֲמָרִים לו המה, כלו׳ אחי הרש קוראים לו מְרַדֵּף כשהוא רוצה בחברתם. ועי׳ טורטשינר, משלי שלמה עמ׳ 72.]

2) [אפשר גם לראות חשך כנושא במשפט. כדברי ראב״ע: החשך ירדף עמהם ואחריהם או שירדפ׳ אל מקום החשך שלא יראה בבא כלה עליהם, ע״כ. ורד״ק (ספה״ש, רדף) כיתב: והוא פועל יוצא לשלישי שהאל מרדף והחשך רודף והאויבים רדופים. ואמנם יתכן שכונת המקור היא בהפוך האותיות: ואיביו יְרַפֵּד חֹשֶׁךְ, כלו׳ ישכיב בחשך, בשאול, כלשון הכתוב (איוב יז יג): בחשך רפדתי יצועי.]

נתברר הדבר שבעל הכלים היה מ ר ד ף אחריהן לא הוי יאוש (סס סס). ובעבור שבמקומות לחים ורטובים נתרבה הפקת האדים ה מ ו ר ד פ י ם את האויר לפניהם (יחוועל, למודי הטבע, סה.). — ואמר המשורר: אראה המולה מקללת ומקצפת נגד קהלה מחללת בקוצפת, תרדוף רבבה לאיש מהם ותפח אך מהם באחד אבר רבוא מ ר ד פ ת (ר"ש הנגיד, בן תהלים קמג, ססון, קב). למה י ר ד ף אחרי גוה אבל משרה עלי שכמו כמתאצלת (משלם בן שלמה דלפיאירה, חשחל וים מסרה, ידיעות מכון סוקן ד, מה).

— פע', רִדֵּף, — שרדפו והדפו אותו: לאמים כשאון מים רבים ישאון וגער בו ונס ממרחק וְרֻדַּף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (ישעי יז יג).

— הפע', הִרְדִּיפָהוּ, — כמו קל: כתרו את בנימן הִרְדִּיפֻהוּ [1]) מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה ממזרח שמש (ספטי כ מג). — ובסהמ"א: ויך לב יהודה בקרבו כי המלחמה ה ר ד פ ת ה ו ולא היה לו זמן לאסף העם (ספר חשמונים עפ"י כ"י פריז, הול' ה. סוילר, 12). הרדיף במשמ' הכפיל את המלה בתתו שם נרדף לה: — *והנה הוא מ ר ד י ף [2]) הלשון ואמר מה יתענג בשרו וכו' (נוסה בן חביב, פרוש בחינת עולם, מה יתענג בשרי בהתקשר).

— הפע', מֻרְדָּף, — כמו נִרְדָּף: מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מֻרְדָּף [3]) בלי חשך (ישעי יד ו). — ובסהמ"א, בענין שמות נרדפים: ועתה אבאר מלת מ ו ר ד פ י ם והיא מלה הגיונית ופירושה רצופים כמו שקראו שמות נרדפים כל השמות השווים בפתרון ושונים במבטא (מכורת המסורת ו).

— התפ', *הִתְרַדֵּף, — כמו נפע', שרדפו אותו: והמלאכים שנפלו מגדולתן וממקום קדושתן מן השמים בימי דור אנוש כשהם עולים לשמוע דבר מאחורי הפרגוד הן מ ת ר ד פ י ן בשבט של אש וחוזרין לאחוריהן למקומן (פדר"א ז). — ובסהמ"א התרדפו, במשמ' באו זה אחר זה [1]): וממגד גרש ירחים, פרות ה ת ר ד ף הירחים ר"ל הפרות ההווים בכל פרק מפרקי השנה על ה ת ר ד פ ם ובואם זה אחר זה (סה"ש לריב"ג, גרס). הרימו גרושותיכם מעל עמי, רעותיכם ה מ ת ר ד פ ו ת לבוא עליהם בכל ירח וירח ובכל פרק ופרק (סס סס). הצים (של הי"ד מלכים, הטעמים) מ ת ר ד פ י ם הי' באים שנים או יתר זה אחר זה (ר"א בחור, טוב טעם ג).

ר"ה, — ר"ת: ראש השנה.

רהב

רהב [2]), ממנו *סִרְהֵב [3]), א. רַהַב, ב. *רַהַב, ג. *רַהַב, א. רָהַב, ב. רָהַב, רֹהַב, *רְהָבָה.

א. רַהַב, ס"ז, רָהַב, מ"ר רְהָבִים, — דמות אלהית, אֵלַת הים בצורת תנין, שהאל הבורא נצח אותה [4]):
עורי עורי לבשי עז זרוע יי' וכו' הלוא את היא המחצבת רַהַב מחוללת תנין (ישעי נא ט). אתה דכאת כחלל רָהַב בזרוע עזך פזרת איביך (תהל' פט יא).

---

1) [במסרה, אות ר סימן ז', נמסר עליה: רי"ש דגושה, אבל בכל הספרים כ"י ודפוסים ישנים הרי"ש בלא דגש (גינצבורג). ויש מציעים לקרא: וַיִּרְדְּפֻהוּ. ועי' גם מְנוּחָה, הערה, עמ' 3090.]

2) [ע"פ הערבי מתראדף.]

3) [כך ע"פ נקוד המסרת, אך לפי הענין נראה יותר לנקד מֻרְדַּף כשם הפעל (כסמ') מן רדף, קל, וכהקבלה מדיקת יותר אל מַכַּת בלתי סרה.]

1) [עי' הערה 2 בטור הקודם.]

2) [הוראות המלים, שבא בהן צרוף האתיות ר ה ב בעבר' ובלשונות הקרובות לה, שונות הן, ועל כן אפשר שנתאחדו בכתיב זה שרשים שונים, שאחד מהם פרושו לשון פחד ואימה (וכן בא גם בסור' ובערב' a) רהב), ואחר פרושו כלשון נגישה כמו בעברי ב. רָהַב, בארמ' ובעבר' סִרְהֵב (עי' בהערה הבאה), וכמשמ' זו בא במקרא גם מַרְהֵבָה (עי' ערך זה), שבמקומה בכ"י גם מַרְהֵבָה, ומכאן האפשרות של חלוף רהב — דהב בכתיב גם במקומות אחרים. מצד אחר יש לראות א. רהב בעקר כשנוי מבטא במקום ר ח ב. ועי' בהערות שאחר זו.]

3) [בעקר צורת ספעל, שפעל ארמית מן ר ה ב, המתחלפת עם ס ר ב שנולד כנראה מן סרהב.]

4) [כמבֹאר בערכים ב. רָחָב, רַחַב, רֹחַב, באו מלים אלו גם בצרוף רחב מַיִם וגם בקצורו, רחב בלבד, במשמ' של הים רחב הידים, ובמיחד כלפי הים העליון שמעל לרקיע. ואף במשמ' דמות אלהית זו שהאל הבורא נלחם בה ונצח אותה בראשית הימים. וכעין זה יש להבין — על פי המקבילות בעלילות היצירה במזרח הקדום — אף את דברי איוב כו יב-יג: בכחו רגע הים ובתכונתו מחץ רהב, ברוח שמים שפרה: ברוה סערתו שָׂם יָם (לתוך) שִׁפְרֹה, לתוך נרתיקו; ומעין זה שם לז י:

a) رهب

אלוה לא ישיב אפו תחתו שחחו עזרי רהב [1] (איוב ט יג). בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רָהַב (שם כו יב). — ובתמונה, רַהַב התנין הגדול כּכנוי לארץ מצרים ולמלכה: אזכיר רַהַב [2] ובבל לידעי הנה פלשת וצור עם כוש (תהל' פז ד). — ומ"ר רְהָבִים [3], במשמ' דמויות אלהיות: אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רְהָבִים ושטי כזב (שם מ ה). — ובתו"ם: שרו של ים ר ה ב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (ב' בתרא, ע"ד ע"ב; ומעין זה מד"ר במד' יח ותנחו' חקת א). — ובספה"א גם בהשאלה לים ובתרגום של אֵל הים היוני־רומי, Poseidon, Neptun: רהב [שר] של ים הוא וכל חילו, הכה אותם והשליכם הקב"ה במצולות ים ומהם הים הסריח (מדרש ויושע, תנחומא ישעיהו, ביהמ"ד ילינק א, 46). בשעה שבקש הקב"ה לקרוע את הים לפני ישראל כדי שיטבעו מצרים פתח ר ה ב שר של ים בזכות

מנשמת אל יתן קָרַח וְרֹחַב מים במוצק=מנשמת אל יתן רוח סערה (כהוראת קרחא בארמית) וכך ישים אתרחב המים, את רהב, לתוך מוצק, לתוך בית קבול מוצק שמתוכו הוא שופך את המים לפי הצֹרך בגשם.

כך נקראה רַהַב, אלת הים גם רחב מים, ולפי זה יש לראות בצורה רַהַב אך מבטא מטֻשטש של רַחַב, שנולד אולי בבבל.]

[1] [רַהַב היא הנקראת כאן א ל ו ה. כי הכונה: אפילו אלוה כזה לא השיב את אפו של האל הבורא, ועוזריו שחחו תחתיו. על עוזרי אלת הים מֻדבר גם בעלילות היצירה מאשור ובבל. הפרשנים העברים ראו בהוראת המלה אף לשון חֹזק, כדברי ריב"ג (שרשים, רהב): ויש שקורין העברים לחזקים בממשלה או ברע ובעברות רהב באמרו המתצבת רהב והוא רומז אל פרעה וכמהו אזכיר רהב ובבל, ע"כ.]

[2] [עי' גם ב. רָהַב.]

[3] [יש רואים בצורה זו מ"ר של מלה אחרת על משקל רָהָב או רֹהַב, ואין זה נראה. ורק על פי יחסו של היהודי אל דמויות אלו, שראם כהבלים אליליים, תרגמו השבעים ματαιότητας, ולגי' vanitates, הבלים. והתרג' הארמי הוא: סורבניא, כלשון סרהב (עי' בהערות לשרש), ואולי לא רחוק מזה הירונימוס: superbitates. ורש"י בתב: לשון גסות כמו ירהבו הנער, הזה הרהיבוני, ע"כ. וראב"ע: בעלי הכח לעזרו כמו המחצבת רהב, ע"כ; ועי' בדברי ריב"ג המובאים בהערה לעיל.]

שלום של מצרים ואמר לפניו וכו' באותה שעה הרים הקב"ה את ידו והכה את ר ה ב שר של ים הכאה אחת הוא וכל חילו והרגם (שם שם, 47). והנסיון יורה כמה אנשים בעלי דעת רחבה ושכל מאמינים ב ר ה ב י ם הורגלו בהם מנעוריהם (כ"ם ריגיו בפרוש לס' בחינת הדת). — ואמר הפיטן: בארצם עברת בכוריהם פגרת ר ה ב י ה ם שברת ראשית אונם הדברת (ר"א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח). גל לאילת אהב, לבוא אל רהב, להדעיך יקוד להב מגזי ר ה ב [1] (הוא, תמימים כרשו ארץ, קרוב' פורים). קדושיו להב, קורא מי ר ה ב, קרוב לקוראיו באהב (מלך עליון, מוסף א ר"ה). מכס חול ל ר ה ב י ם טרוד אותם ברביבים (אמתי, אסימה, יוצ' שבת ד אחה"פ). מקיני וקנזי וקדמוני וקהליהם, מרעמא וראומה ורומא ו ר ה ב י ה ם (רסע"ג, מאכיד ואכפד, הושענא, סדור רסע"ג, רמב) הודו לזכר קדשו מוחץ ר ה ב י ם. בעל זאת דצו ושבחו אהובים (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת ברלשית). עורי המחצבת ר ה ב לגזים [1], באתי והושת לי דרך בעזים (משלם בר קלונימוס, גן נעול, אופן ב פסח). ויחזק ר ה ב על שר אוינים וישליכהו ארצה וירמסו בעזרת דר אופנים (משה בר קלונימוס, גבורותיך, סלוק ח פסח). זעוכים רמוסים ונסחבים, חשיכים ובפשתה כבים, טבועים בגלי ר ה ב י ם, ימתקו למו רגבים (שמעון בר יצחק, אלופי אדומים, סדר ז פסח). יום אשר בו יד בבל ו ר ה ב בהיכל השיק להב (ראב"ע, אוי כי לבי, איגר 172). ימינך רה ב מחצבת הרץ גלגלת במקבת (יצחק בר' שלום, אין כמוך באלמים, זולת שבת א אחה"פ). אתה מושל בהם לדכאות בחלל ר ה ב י ה ם, יהמו יתארו מימיהם, השבחת שאון גליהם (אגורה באהלך. יוצ' שבת ה' אחה"פ). — ואמר המשורר: עזבי הבל עולם ולא על ר ה ב י ו תתאבלי (רשב"ג, נפשי דעי, זקש ג, עמ' ה). היא (האשה) חוצבת ר ה ב חוללת התנים ומקרקרת קירות הורסת בנינים (עמנו', מחב' א, 13). ואמרי לצביות וויוני גיאיות, ידי רחמניות התחצובנה ר ה ב (הוא, מחב' ז, 53). חיש נשמע קול סופה נראה אור להב, אחריו ירעם קול שר הים ר ה ב, עלי בתי עלי אל אור השמש (יל"ג, הדולה פנינים מן הים, משלי יהודה

[1] [מישראל שעברו וגזו ים (בַּר בסדורו).]

ד ב, סיפי יל״ג ב, 153). לא זכרתם אחריתכם לא חשתם עתידת, לא בקשתם דבר לא פניתם אל רהבים בימי עדן חהם וכמשכן ידידת (סוא, סומרם יבס, שם ז, 46). — *ושר של מצרים: בא רהב שרו של מצרים ושל ים, אמר קב״ה למשה הרם ונטה ידך וכו' (זהר, תוספות לס' שמות, רעג:).

ב. רַהַב[1], ש״ז, — מעשה הנוגש בגאות וגאוה: ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רַהַב הם שבת[2] (ישע' ל ז). — *ובמשמ' ממשלה וגדולה[3]: וימי הממשלת וחרהב רובם עמל ואון (ראב״ע, קהל' ג יח). ושם היה החכם רבי יהודה בר נתנאל היה לו בלשון הקדש ממשל ורהב (ר״י חריזי, תחכ' מו, 351). הרהבים להבים והזהובים זבובים ותענוגות בני אדם שדה ושדתין (ידעיה בדרשי, בחינת עולם ז). — ואמר הפיטן: ציצת הזהב והמשל ורהב בצאתי ממצרים, אזם העזר והשלך הנזר בצאתי מירושלים (אם תוקד, קינ' ת״ב, ספרד'). גלה כבוד מישראל וסר ממשל ורהב, כל רואה בני ציון שואל איכה יועם זהב (על נהרות, קינ' ת״ב, תימני'). — ואמר המשורר: יאתה ממשלה ורהב למנורה כלה זהב (ר״י הלוי, ליהודים היתה אורה, דיואן א, 110). —*ובמשמ' עֹז ואֹמץ לב[4] וכדו': ואל תתאו חמר וכו' שתותו לרהב בכסות הזהב וכו' (דונש, דעה לבי, סעה״ס 3). טוב לקוראיך בנפש רהב מרחם נשא ולכלכל יהב יקר חסדך עלי ירהב וכו' (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח' יום א). וכן ראוי לאדם הנלבב אחר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר אבל קודם לכן רהב רתיחת הנערות והבהרות ימנענו (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, קפו:, לחג הסכות). עורי ברה גזרת להב משינת בקר נאהב הללי בוראך ברהב בחצרות בית ה' (ר״י נג'ארה, עורי מאירה, עולת תמיד קכא). בפני דודה לחזוז אין עז אין רהב (מיכ״ל, שלמה). — *ובמשמ' יהירות וגאוה על כי תועים למד תעוב מסכה ומאס רהבי גויה ונעמתה לו יסכה (ר״א קליר, אליס כהסעין, קרוב' ג סכות). קנינך שנאה ואהב וכסף וזהב באונך וזרם ולהב ושפלות ורהב בגאונך (כ״ל גילאס, קנינך, סעה״ס 20). שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות (רש״י, ישע' ל ז). יהודה יעלה במעלות השכל יראה נדיבות הזמן תחתיו תחתיו שחתו רהבי הספקות (עמנו', מחב' יב, 94). — ואמר המשורר: והמה יזמו כבוד לנפשם להכניע עד ארץ רהבי[1] (משלם דפיאירה, המילאה מסכלים, ידיעות מכון שוקן ז, יד). השפיל דוד שיאו (של גלית), מחץ ראש דובר רהב (שלום הכהן, כיר דוד, 64). — ואמר המליץ: קשה לב רבים מכאוביו ורהב[2] ישפות און על און (ב״ז, ב״ס ג כג). רהב[3] שנוא בעיני אלהים ואדם כי על שניהם יעול (שם י יח).

ג. *רַהַב, ש״ז, — פחד ואימה; Furcht, Schrecken; peur, terreur; fear, terror: והוי יודע כי אין ימי העולם הזה לצדיקים נקראים חיים כי אם ימי מגור ופחד ורהב (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, העמוד השלישי, כח.). שיש מהם אחריתו חסד ואמת מכל צד ויש מהם עומד ברהב גדול ופחד (שם שם, ל:). וגם לא יפחד מאימת המהומות ושגוש הרהבים (ברכיה הנקדן, הול' גלגל, פסקה יג).

א. רָהַב[4], פ״ע, — רהב לב האדם, ירא, פחד, fürchten; avoir peur; to fear: אז תראי

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [אמנם מדבר כאן על מצרים הנקראת רַהַב (היא א. רַהַב, עי' שם); אבל כתוב זה מפרש את השם במלה אחרת, במשמ' זו של יִרְהֲבוּ הנער בזקן. כי אין להתעלם מדמיון הצרוף רהב הם שבת אל הנאמר על בבל: איך שבת נגש שבתה מדהבה (ישע' יד ד) שצ״ל כדעת רבים מרהבה, והכונה כאלו אמר הנביא: על כן קראתי לזאת רהב, כי רַהַב (נגישה וממשלה) הֵם אשר שָׁבָת. ועל כן יש לנקד כנראה שֶׁבֶת במק' שָׁבָת, ואין מקום לתקון המצע רהב הַמַּשְׁבִּת.]

3) [כמה מן הפרשנים העברים ראו, כאמור, חזק ממשל וגדולה כמשמ' העקרית של כל לשון רהב, כמאמר חז״ל: ואין רהב אלא מלכות (מד״ר שמות כז), ולפי זה גם השמוש בסהמ״א.]

4) [עי' ב. רַהַב, הפע'.]

---

1) [מנק' רְהָבַי לצרך המשקל.]

2) [בב״ם העברי מן הגני': ומתהולל או ומתחולל.]

3) [בב״ם העברי מן הגני': גאוה.]

4) [עי' בהערה לשרש, ובהערה שאחר זו.]

ונהרת ופחד וְרָהַב[1] לבבך (ישע' ס ה). — ואמר המשורר: אם תמאסי מצוק וצר אל תפחדי אל תרהבי (רשב"ג, מה לך יחידה, מבחר השירה ברודי, לח).

— הִפְעִי, הִרְהִיבַנִי, — הִרְהִיב, הפחיד גרם שיפחד פלוני: יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלם איֻמה כנדגלות הסבי עיניך מנגדי שהם הִרְהִיבֻנִי[2]) (שה"ש ו ד—ה). — ובסהמ"א: זה העבד אשר לך בביתך הרהיבנו ולא יכולנו להסיר עפעפינו ממנו מיופיו (ספר הישר, ויצא, לבוב, מד:) — "וכמו קל: ואני תמה מהאנשים שהם מתעצבים בקוראם התוכחות האלה והם ממהרים לקרוא אותם בחפזון ובבהלה כאלו הוא דבר קשה ומרתיבים לו ומפחדים ממנו (ראב"ע הנשיא, הגיון הנפש, העמוד הרביעי, מ:).

ב. רָהַב, פ"ע, יִרְהַב, — רָהַב באדם, התגאה לפניו, התגדל והתרברב עליו[3]): יִרְהֲבוּ הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישע' ג ה). — ואמר בן סירא: השמר אל תרהב מאד ואל תדמה בחסירי מדע (ב"ס גני' יג ח). — ובתו"מ: יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליו כחמורות (ר' אחא בר יעקב, חגי' יז.) — ובסהמ"א: ובו תמשול על הזמן ותרהב כי הפיק לבך אשר אהב (ר"י חריזי, תחכ' כג, 218). מה נחמד עט סופר ירקרק ומצהב נעים ונאהב בגבורים ירהב ולעריך קרב מאמר יאהב (שם לב, 261). כי אחרי התהו פנה ואחרי ממון חמד ורהב ויעש לו אלהי זהב (בגידת הזמן, טו:). — ואמר הפיטן: כלי זין עליהם מלהיבים, יחד גם להרגם רוהבים (ר"א קליר, תרסק, סדר א שבועי). ושת אורר שופט ונשיא רוהב[1]) (רסע"ג, אבכי אם, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 42). לא תגנב, כי תאסף כסף וזהב ובו לא תרהב (ר"י הלוי, ויכד איש, דיואן ג 103). בין לוהטים עוללי שוכבים ובני אמתם בהם רוהבים (הוא, לכם בני ליון, שם ד, 84). — ואמר המשורר: הירהב הזמן ברב ורבא ואם ביניו ובין תלמוד מריבה (ר"ש הנגיד, הירהב, בן תהלים עג, ששון, כ). עד ירהבו נקלים בנכבדים חנם וגם ילעג לשב עולל (רמב"ע, תרשים ח, 74). איך תקרא הצורף, אריה טורף, ומה יאמר בעת ירהב, בוזו כסף כוזו זהב (עמנו', מחב' ו, 49). אני את אוהבי אהב אני על רוזנים ארהב ולי כסף ולי זהב (הוא, מחב' ט, 75). כבוש סודך והשמר והשקט ולא תהית אנוש רכיל ורוהב, ודבר תעלימה לאויב לעולם לא תגלהו לאוהב (תולאות חיים בשתי

---

[1]) [כך היתה הנסחה לפני ר"י חיוג (ספר דקדוק, הוצ' דוקס, 183; הוצ' נוט, עמ' 123), וכך כנראה נכון ולא וְרָחַב כבספרים. ואמנם כתב רד"ק (שרשים, ערך רהב) וז"ל: ותמה אני ממה שמצאתי בספר הנקוד לרבי יהודה חיוג שכתב ופחד ורהב לבבך בה"א ואמר כי הריש קמוצה והה"א פתוחה וכו' ואנחנו קבלנו קריאתו וְרָחַב בחי"ת וכן כתבו ר' יונה בחי"ת, ע"כ. וכן אמר ר"א בחור בנמוקים שהוסיף לדברי רד"ק, וז"ל: א"א במסורת רהב הם שנים עשר בלישנא דכתיבין בה"א ולא מנו זה עמהם משמע שהוא ורחב בחי"ת, ע"כ. אך השוה גם שמוש זה של רהב על יד פחד בשירו של רשב"ג המובא כאן, שאולי הֻשפע מקריאה כזאת בכתוב.]

[2]) [הפרשנים העברים הבינו פעל זה כאן כלשון חוק, ועי' ב. רָהַב, הִפְעִ'. אך אין הכנה זאת טבעית בענין, ועל כן הולכים רב החדשים אחר השבעים, המתרגמים ἀνεπτέρωσάν με, בקרוב: עוררו בי רגש של פחד, ועל כן הבקשה: הסבי עיניך מנגדי. ואמנם אין לסמך פרוש זה על המלים: אֲיֻמָּה כנדגלות שלפני זה, כי אין מלים אלו, הבאות כאן וגם בפס' י כהמשך אל יפה כלבנה וכדו', לשון איֻמה ופחד, אלא לשון התפלאות על יפי זה; וכנראה יש לבטא את האותיות המקוריות שבכתיב החסר איֻמה כנדגלות: אַי מַה פ(ה) נִדְגַּלְתְּ, כמה את נדגלת ודגולה, כלשון דודי צח ואדום דָגוּל מרבבה (ה י).]

[3]) [מן ב. רָחַב או א. רָהַב נגזר לבאורה גם רָהַב (משלי ו ג) בנאמר על מי שערב לרעהו ונלכד באמרי פיו: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס וּרְהַב רֵעיך; ולפי זה פרשו מתרגמים ופרשנים מה שפרשו. ואולם לפי ההמשך: הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש, מתברר, שהעצה הנתנת לערב היא לברח ולא לבוא לפני המלוה בהתרפסות ובפיוסים. ומשום כך נראה שלא כון הנקוד, אלא עלינו לקרא במקום „לך התרפס ורהב רעיך" בקרוב: לְכָה תַּפְרֹס (פַּתְרֹס) וְרַהַב ערי כ[וש ושבא], כלו': ברח למצרים, אל פתרס ורהב וערי כוש. כי למצרים ברחו רבים מפני הנוגשים בא"י, כגון ירבעם, אוריהו הנביא ואחרים. ועי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 54, וגם רפס, הערות.]

[1]) [הרוהב בנשיא.]

הידוס למכסם מלוכזאכו). מה יתגאה אדם עפר ואפר לרהוב בנפשו לאמר לי הגדולה לי ישתחוו כל בני אמי (לבי הירס דרכנבורג, יוסבי תבל, 70). ומרחם הים שדיהם נשאו סמים אדירים ראשיהם ירהבו (הריקות טרויא, 11).

— הִפע', תַּרְהִבֵנִי, — הִרְהִיב האלהים את האדם, הגדיל והרים רוחו [1]: ביום קָרָאתִי ותענני תַּרְהִבֵנִי בנפשי עז (תהל' קלח ג). — ובתו"מ, הרהיב האדם את האל, הגדיל והמליך אותו [2]: בשעה שבית דין יושבין וגוזרין תעניות והיחידים מתענים הקב"ה אומר, איני יכול לסבול שהם הרהיבוני, הן גרמו לי לפשוט ידי בעילמי, ובשעה שבית דין גוזרים תעניות ותינוקות מתענים אומר הקב"ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני, הם המליכוני ע"יהם ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד, ובשעה שגוזרין תעניות וזקנים מתענים אומר הקב"ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני, הם קִבלו מלכותי בסיני (מד"ר שה"ש, הפסו' עיניך). — ובסהמ"א: מי שהגיע להכלית מה שיאהבהו וירהיבהו עליו לפחד מתכלית מה שימאסהו וירגיזהו (אברהם בר חסדאי, תרגו' בן המלך והנזיר, שער ג). ואמרתי זה היום יום בשורה כי יש לעט תמורה והמספרים השיבוני הם הרהיבוני יש ויש תנה ידיך נס נא את עבדיך (מעשה הרב דון יצחק אברבנאל, דברי חכמים, כ). ואז מחשבותי הרהיבוני ללכת לארץ איטליא ללמוד חכמת הרפואה (טוביה כ"ץ, הקד' מעשה טוביה). דבריו אלה המה הרהבוני והלהבוני לדבר על אדות מלמדי ומנינו (הקד' המעתיק ספר זכר רב, שקלוב תקנ"ח). קויתי לשמוע מפי נבוני עמינו המשכילים על דבר משפט פעלי למען אדע אם ירצוני וירהבוני לכלות את אשר החילותי (ר"ש בלוך, שבילי עולם, הקד', 9). ובעטרות תעודותם עטרוני והרהיבוני לבצע את מעשי גם בהודעת תכונות שאר הלקי תבל (שם שם, 11). אז הרהבתיני בנפשי עוז לעשות חיל וללכת בגדולות ובנפלאות ממני ותרוממיני מרום (מפו, אהבת ציון כא, 156). הלא אם בעיניך תלבביני ובנעימות אמריך תרהיביני בנפשי עֹז אמיץ לבי אני בגבורים (שם כה, 185). דברי ההלך הרהיבו מאד את תשוקת הכפרי וישם אל לבו ללכת עמו תרצתה (ריב"ל, תעודה בישראל, הקד'). — ואמר הפיטן: ומאז מכאוב כדעתה הבלגת והרהבת ולהעלות תעל ולתאל תאבת (ר"א קליר, ערב אשר עלה, קרוב' ב פסח). — ואמר המשורר: בוא שכלי בוא נא להרהיבני, תשכח ימיני אם בגיל תנחני (יוסף פינסו, אסירי התקוה א, יז). כי לא אז רפאות היא כי אם מחלה כמוה כי עוד תרהיבנה אז ועזוזה עיד תרב (אד"ם הכהן, אמת ואמונה מחזה א, 123). וכמו מעוגביה כלת חן כי תסחר ולהרהיב אהבה תתחמק (שם שם, 130). — °הִרְהִיב אדם עֹז בנפשו, במשמ' מצא את לבו, העז לעשות דבר [1], wagen; oser; to dare, ואמר המשורר: בצאתו למזבח יעטה מעיל חן בנפשו עז ירהֵב, בשבע חטאות יחטא קדש יי' אשר אהב (רמח"ל, אזכירה סדר, איגר 233). אי לזאת הרהבתי עז בנפשי לבא אליך היום (יל"ג, אגרת לריב"ל, באר יצחק, 180). — והרהיבה הנפש, היד וכדו': גם לחפוץ את זאת נפשי לא הרהיבה (הוא, סוד אלוה, שירי יל"ג א, 80). אך טרם לגעת ידו הרהיבה עוד רוח נעלמה אתה השיבה (שם שם, 81).

— הָפע', °הֻרְהַב, — שהרהיבו והגדילו אותו, ואמר הפיטן: יקר הסדך עלי יורהב יען קולי להאזין באהב (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח' יום א). —

---

[1] [הבנה כזאת בקֵרוב יוצאת מלשון הכתוב, כמו שהוא לפנינו, וכאלו שעורו: תרהבני, תגדלני, ועל כן בנפשי עֹז, ולא בצרוף אחד כפרוש ראב"ע (וז"ל: מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים) וכשמוש הצרוף בסהמ"א. ופרוש כזה יוצא גם לפי גרסת כתבי יד שכתוב בהם תרחיבני, בחית.

ואולם אפשר שכונתו הפשוטה של המקור היתה לקריאה תוהבני מן יהב במשמ': תתן לי בנפשי עז, כדגמת „ובלב כל חכם לב נתתי חכמה" (שמות לא ו) וכדו'.]

[2] [אמנם אין שמוש הפעל שוה בשלושת המשפטים שבדרשה שלפנינו, וכנראה אין כאן באמת דרשה אחת, אלא ג' דרשות שונות של פסוק אחד, ששתים מהן נאמרו ראשונה בודאי בכותרת: דבר אחר, אלא שצורפו אח"כ יחד. כי כן מוצאים אנו צרופי דרשות כאלה, בהשמטת האותיות ד"א, במקומות מרובים בתו"מ. השוה למשל את דברי הבבלי (תעני כג.) המובאים בערך ב. רְבִיעִית לעמת מקורם המלא בספרא ובמד"ר ויקרא.]

---

[1] [ועי' בהערות הקודמות.]

ואמר המשורר: והאשה טובת מראה מאד בבנות יפיפות, הרהב לב המלך ואש התאוה נשקה (שלום הכהן, כיר דוד, 287).

— התפ׳, הִתְרַהֵב, — כמו קל, התרברב והתגדל, ואמר המשורר: ורחף על פני מוסר כמו נשר עלי בניו, מאס כל שיר ושפלותו והתרהב בעליוניו (רסע״ג, קמה השיר, דוקס ס).

רֹהַב, ש״ז, כנ׳ רָהְבָּם, — מלה מסופקה [1]: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהלי׳ צ י). — ובספה״א: כונת חכמת הנגון וסבתה כדי לשמח הנפש ותנוה מיגיעתה וביומים המעטים אשר רהבם עמל ואון יהיו במחשך מעשיהם ואין לי עתה חפץ בהם (רס״ע פלקירא, המבקש, יג).

רַהֲבָה או רהבת, ש״נ, — כמו א. רַהַב, ואמר הפיטן: דבית כחלל רהבת שצפית ואין ערוך שלחן לב קמי גם צפה הצפית (רקע״ג, איכה רמונות, סליח׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכט).

רהה [2], ממנו רָהָה, רָהוּת, רַהַת.

רָהָה, פ״ע, תִּרְהוּ, — ירא, פחד, fürchten; avoir peur; to fear: אל תפחדו ואל תִּרְהוּ [3] הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי (ישעי׳ מד ח). — ובספה״א: אין צריך לבאר הענין הזה יותר מפני שאנו הייבין לרהות וליראו ולהזהיר ממנו (ר״י א״ס, מו״ה, היסוד י). לא יפחדו מצרה ולא ירהו מעברה (ראב״ע, חי בן מקיץ, אייגר, עמ׳ 143). וכראותו שליח המלך גדל כאבו ופחד ורהה לבבו ויבא לפני המלך (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 28). אמר התחכמוני המופלא, אני טרם אכלה לדבר אל לבי ורעיוני רוהים ואראה מראות אלהים (מנחת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים, ג:). לא יפחדו מהעונש האלהי ולא ירהו ואחרי האל ואחרי חסדיו לא ינהו (עמנו׳, מחב׳ כח, 228). וקצתם פוחדים ורוהים (ר״ז אלצ׳אהרי, ספר המוסר מחב׳ כא, כ״י תימני). — ואמר הפיטן: משמעך רהו אנשים ויתמהו (ר״י גיאת, משמעך, סדר רע״ג ג, 55). אקום להודות לך בלב חרד ומורשיו רוהים (ראב״ע, אקום להודות, שם שם, 42). מושכי עול עונים מסבול להו שופכים בתחנונים נפשים רהו (הוא, מושכי עול, שם שם, 56). נפשי בעד כלם תהום ורעיוני רוהים (הוא, אערוך מדברי דמי, רשות לעבודה, מוס׳ יוה״כ, ספרד). יהירים פחדו ורָהוּ מגדלו (הוא, אזכרה, שעה״ש 82). ולהחיות רוח שפלים אשר פני אל רוהים (ר״י הלוי, לך אדר, דיואן ג, 193). נורא ונשגב משמי גבוהים, הכל מפך פוחדים ורוהים (ראב״ע, הלל המלל, אייגר 60). נחץ להוריד גבהים ותרים שפלים ורהים (יוסף אבן אביתור, אדון כל מעשיו, שעה״ש 128). אלהי האלהים שעה שועת כמהים אשר מרוב עונם יראים הם ורוהים (אשר לו כל תפלה, סליח׳ נעילה, סדור ארם צובה, תרים:) מעי הומים לו ורוהים (על משה ארגנז ואהרים, פיוט לש״ת, שם, תרעא:). — ואמר המשורר: בחכמה לא זוהה ומהאל רוהה (דוקס, לרב לו, אלוגי, ל). הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר״ש הנגיד, הצמות פליליה, ברודי, 11). וממי את בעולם אל, עניתים, אני מעט לאל פוחדים ורוהים (הוא, ואמרו, בן משלי ששון, קסד). ירהו ויחרדו לשמע מקצות ארץ מגוריהם אשר בה גרו (רסע״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 20). והודו התמהים הכי הוא האלהים ומקצפו רוהים ארצות ושכניהם (רמב״ע, תהלת אלמרים, ברודי, כג). ואל תרהה לעינים כיונים אשר שכרו אבל מיין חמסים (הוא, הקים מכ, שם, קס). יתלחשו אנשים בהגידה

---

[1] [התרגומים הקדומים (כגון השבעים τὸ πλεῖον αὐτῶν, ולג׳ et amplius autorum, התרג׳ הארמי: וסוגעיהון) תרגמו כאלו במשמ׳ רֻבֵּיהֶם (רֻבָּם) או רָחְבָּם; והפרשנים העברים, לפי דעתם על כל השרש רהב, כלשון גדולה ושררה (רש״י), ימי הכח והחזק שהם ימי הבחרות (ראב״ע), מה שיוסיף עליהם — על שמונים שנה — ויגבר (ריב״ג) וכדו׳, ורב החדשים מפרשים כלשון גאוה וגאות. אך אין פרושים אלו מתאימים ביותר, ואפשר שיש לראות באותיות ורהבם שתי מלים, אולי ככתיב חסר במקום: וּרְאֵה (או וּרְוֵה) בָם עמל ואון, או אף במקום והרה בם עמל ואון, וצ״ע.]

[2] [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3] [לפי הצורה אפשר לגזור תרהו אף מן ירה, במקום תירהו (עי׳ מנדלקרן, היכל קדש, המיחס דעה זו, בטעות, לרד״ק). ואמנם אין עדות אחרת לפעל או לשרש רהה או ירה במשמ׳ ירא ופחד, הברורה מן הענין ומן התרגומים, בעברית, ועל כן יתכן שיש כאן ט״ס במקום תרהבו, מן ב. רהב (עי׳ שם), ואף אפשר שנתרככה בי״ת של מלה זו ובטאו תִּרְהֲוּוּ (בכתיב אחר תִּרְהוּ) במקי׳ תרהבו.]

הכי רהו להרים קול וגם ירעו (הוא, נטפי דמעות, שם, קטו). שדי מאד רמתי וגבורים מפחדך ירהו ויחוגו (ר״י חריזי (?), הענק, ס׳ זכרון להרכבי). ופניו שממים כדמות מצבת קבר וקרביו מפחד ירהו ינועו (יל״ג, אהבה דוד ומיכל ח, עמ׳ 74). — ואמר המליץ: מלבד אשר יחרדו כצפור מאימות הים וכו׳ יפחדו וירהו גם מאנשי אירופא (ר״מ צלוק, מבילי עולם א, ז). לקול רעמים בגלגל לא יחילו ומעברת ברקים יאירו תבל לא ירהו (שם ג, כז:).

— נִפְעַ׳, *נִרְהָה, — נתירא, ואמר הפיטן: גוזרים ים גליו לבל יהו זוהים, דק והלד מאימתו נרהים (משה בר׳ קלונימוס, אלה על כל אלהים, סדר אחרון של פסח).

— הִפְעִ׳, *הִרְהָה, הִרְהִי, — הִרְהָה את פלוני, הפחידו והרגיזו, ואמר הפיטן: ידו יסידים הרהי[1]) וימינו טפחה שמים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ד, רז). ראית צרי למחתה לכל נוהיהם שבט רודיהם מוראיהם ומרהיהם (רקע״ג, אחה הסעתה, קדור רקע״ג, ח״ז)

*רָהוּט[2]), ת״ז, — רָהוּט בפי האדם, שגור ומְרֻגל בפיו, שהאומר ירוץ בו, geläufig; courant; fluent: (תפילין ומזוזות) מגרם גריסין, רהוטים הם בפי כל אדם ואין טועין בהם הילכך אין צריך להעתיקם מספר אחר (רש״י, מנחות לב:). ז׳ ימים קודם יוה״כ מפרישין כאן שונה מניין קודם המעשה וכו׳ ופעמים שונה המעשה קודם המניין בתולה נשאת ליום ד וכו׳ התנא לא חש בה אלא שונה הרהוט בפיו (תוספות ישנים ליומא ב). האשה נקנית, הכא תני בה״א וכו׳ וקשה דבההיא דתנן בתולה נישאת אמאי לא תני הבתולה נישאת וכו׳ ואין לחוש כל כך, שבכל מקום שונה התנא לשון הרהוט לו בזה (תוס׳ קדוש׳ ב., ד״ה האשה). — וכלפי האדם, רהוט לומר, רגיל לומר, מהיר לומר: זה הועילו חכמים בתקנתם והא כל הכינויים אינם אלא משום שלא יזכיר שם שמים לבטלה שאחרי הכינויין אלו אינו רהוט לומר ליי׳ כמו אם יאמר קרבן דאז הוא רהוט לומר ליי׳ (שם נדרי׳ ב:). — ומלת רהוטה וכדו׳, מלה חטופה, מבֻטאת במהירות ללא הטעמה, flüchtig; rapid(e): כל מקף מבטל חולם וכו׳ ועל כן מלת כל, אם אין בו טעם בחטף קמ״ץ כי כלם מוקפים ורהוטים, אבל כל העומד בטעם וכמשרת אז הוא בחולם, כל הנקרא בשמי בחולם על פי המסורת אף על פי שהוא רהוט וכו׳ וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמ״ץ כמו במתי, את עני עמי, בחרי אף, כי לולי רהטת היו נקראים עני במתי בחולם (מנחת שי, דרכי הניקוד והנגינות, משפט שמוש החולם). הת״ק יותר ראויה במלה שהיא רהוטה ודבוקה למלה שאחריה, והת״ג יותר ראויה במלה שהיא נעמדת במבטא ונפרדת מן המלה שאחריה (בן-זאב, תלמוד לשון עברי, מאמר ב פרק ד, 43). — *וכתב רהוט, כתב השוף ומהיר שאינו שומר על דיוק הצורות, kursiv; cursif;-ive, נוהג בדבור ובספרות.

[1]) [כלו׳ הרגיז יסודי הרים ממקומם, ולא כלשון ירה יסוד.]

[2]) [מן הארמ׳ רהט, שהיא רוץ בעבר׳.]

א. *רְהוּט, ש״ז, — תכונת הדבר הרהוט והשגור, Geläufigkeit; routine; fluency: כגון צריך לכתוב ט״ת ומדי רהוטו לא הדביק בו (קו לקו ונקרא כאילו פו) (ר״מ, שנת קה.). שצריך לנענע שדרה ועלין כדי להשמע קולם שזהו השיר והרינון של העצים שכן הו׳ משמעות ריהוט לשון הפסוק שהעצים ירננו (הלבוש או״ח סרנא ט)

ב. *רִהוּט, ש״ז, — מעשה המְרַהֵט את ביתו ברהיטים, השם רהיטים בדירתו, נוהג בספרות ובדבור.

*רְהוּט, ש״ז, — כמו רְהֵט[1]), מין ממיני הפיוטים: רהוטים ורשויות (דיואן רמב״ע, בודל׳ ברלם סימן רלג בכתב אדום קדוש).

*רְהוּטָה, ש״נ, — כמו רְהוּט, רְהֵט[1]), נוהג בספרי תפלה ודיואנים (אל מי מגואלי, אשמורה יום ב סליח׳ אויניון; אל נגלה, שם; דיואן ר״י הלוי ג, 97). עוד חברתי לשבת רהוטה זו וכללתי בה כל מעשה בראשית על סדר הפסוקים לנועם טורקי (מנחם מלונזנו, שתי הידות, אחיה ואספר).

*רְהוֹן, — מלה מספקה: חמן צווחין לפעלה טבא עמדה וצווחין לרהון (נ״א לרחיץ[2])) של

[1]) [עי׳ רְהֵיט, הערה.]

[2]) [רק כך נכון. בטעות גמורה מצאו כאן

מימי רגלים עמידה (ירוש' סנה ט א; ומעין זה ירוש' ע"ז ג ח).

***רְהוּת**, 1), ש"נ, — תכונת הרוהה והמפחד, פחד, יראה, Furcht; peur; fear : והכניעה נחלקת לשני חלקים, האחד כניעת רהות ויחול והכרח וחזקה, והשני כניעת חובה ודין לגדל ולרומם למי שנכנעין לו (ר"י א"ת, מ"ה, עבודת האלהים ג). שהעבודה שתהיה מהערת התורה אפשר וכו' שתהיה כונתו להנופה ולשבח בני אדם וכבודם בעבורה כי שרשה מוסד על התוחלת והרהות, אך העבודה שהיא מצד הערת השכל לא תהיה כי אם מיוחדת לשם שמים וכו' כי אינה מיוסדת על תוחלת ועל רהות (שם שם). העבודה שהיא מהערת התורה לא תהיה אלא אחר היחול בגמול והרהות בעונש (שם שם). כי העבודה שהיא מן התורה כמבוא אל העבודה אשר היא מן השכל וכו' ומה שהיא ממציאה ומצמחת במה שיתקיים בלבבות מעבודת האלהים לשמו לא ליחול ולא לרהות (שם שם). כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל וראיה עליו בעבור צורך האדם בנערותו אל חנוך והנהגה וכו' ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות (שם שם). רהב, רהות ואמוץ בו (ישראל משה חזן, שארית הנחלה רכג).

א. רהט 2), ממנו ב. *רְהוּט, א. *רָהַט, א. רַהַט, ב. רַהַט, רָהִיט.

ב. רהט 3), ממנו *רָהוּט, א. *רְהוּט, ב. *רָהַט, ג. *רַהַט, *רְהָטָא.

א. רַהַט 4), ש"ז, מ"ר רְהָטִים, — שֹׁקֶת מים, קורה של אבן או עץ קעורה שמשקים בה את הבהמה, Tränkrinne; abreuvoir; watering box : ויצג את המקלות אשר פצל ברְהָטִים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות (בראשי' ל לח). והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברְהָטִים ליחמנה במקלות (שם שם מא). ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרְהָטִים להשקות צאן אביהן (שמות ב יו). — ובתו"מ: מלך אסור ברהטים, שאסר הקב"ה עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך רהטין של יעקב אבינו (מד"ר ויקר' לא). מלך אסור ברהטים, זה משה וכו' שגזר הקב"ה עליו שלא יכנס לארץ ישראל, בשביל מי, בשביל רהטים של מי מריבה (רבי ברכיה, שם שם). — ובספה"א: המטהרת שבמרחץ, פי' הוא ענין רהטים ובלעז נקרא סילי"ו (ערוך ערך טהר). המטהרת שבמרחץ, שקתות המים העשויות במרחץ מכל צדדין ומשכין בהם מים צוננין ברהטים (ר"ש, מקו' ו יא). בריות הרהטים אדירים מלהוריד מים לכבות אש הדין אתה מתירם (הקנה, כוונת התפלה, לב:). שים עינך על שרשים אלה וכו' הם ישאבו יחדיו וכו' את כל הלח המכלכלם וכו' תוך רהטי גזעם אותו יוליכו (רמח"ל, לישרים תהלה, ענין א, מחקר). — ובהשאלה לצנורות הדם: מיני גידים הדופקים יוליכו ברהטיהם את הדם מתוך חדר השמאל אשר בלב בתוך שאר חלקי הגוף (ליכלא, רחשם למודים א ט, מג.). — ואמר המשורר: כגפרית בערה נשמרים בהם להטה וברהטי עורקיהם נחלי אש זרמו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ב, כל שיריו ג, 39). ויקפא דמה תוך רהטי עורקיה ושמורות עיניה אחז צלמות (הנ"ל, אהבת דוד ומיכל יג, שם, 110). — מ"י *רַהַט: נעוא הוא כמו רהט ליין (רמ"ג, תסוי הגלוי' הרכבי מז). אסטמי, הוא רהט המרחץ (פרוש המשניות לרמב"ם מקו' ו י). והכבד לדם שוקת ורהט (בתי הנפש והלחשים ד, כ"י פריז).

בנוסחה המשבשת רחון או הרהון שם של כלי, ואף נסו למצא למלה כזאת גזירה מרומ' או יונ'. למעשה אין כאן (כנרמז בהערה לערך ב. קָרָה עמ' 6162) אלא בנוי של גנאי גם ל„עמידה" במשמ' טבילה לשם הסרת הדת, כרחוץ במים מטנפים. ועי' רהוץ.]

1) [על משקל זְנוּת מן זָנָה וכדו'.]

2) [עי' א. רַהַט, הערה.]

3) [מן הארמ' רהט שהיא רוץ בעבר'.]

4) [מלה זו נמצאת גם בארמ' ובסור' במ"ר רהטיא, רטיא, רַהְטָא, באשור' רָטֻ, מ"ר רָטָת באותה משמ' וגם במשמ' באר או בור, וכן בא רַט, שׁקת המים בערב' המדברת בבבל (עי' Meissner, Neuarab. Sprichw., עמ' 162), ועל כן אין קשר לשרש א. רהט אל ב. רהט, שהוא רוץ בעבר'. ועקר משמ' המלה הוא קוֹרָה, הקורה הקעורה, ששמשה שקת מים לבהמה.]

ב. רַהַט, —מלה מספקה: ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור בְּרְהָטִים [1] (שה"ש ז ו). — ובסהמ"א: במשמ' חוטי שערות וכדו' ואף בחקוי לשון הכתוב: שלום לקהלות הקדש אחינו, העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים וכו' ואדוניכם תחת בריחי ברזל מכה בשוטים, מלך אסור ברהטים (ר"י חריזי, תחכמוני יג, 124). כי דומה הנפש השכלית קודם הרכבתה בגוף למלך יושב בהיכלו ודומה הרכבתה בגוף למלך אסור ברהטים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ט, נאם המחבר אלה הם דרכי הממשילים). אבל הוא (נפוליאון) בגודל לבבו לא הלך אחרי עצת הנסוגים אחור וכו' ובין כה וכה עמדו תחתם אסורים ברהטים על חרבות מאסקויא עד עבור מועד (מרדכי אהרן גינצבורג, הצרפתים ברוסיא, 64). —ואמר הפיטן: שם אל בם דברי אותותיו הוציא אסורים ברהטים (ר"י נגארה, ישראל נלר, עולת שבת טו). עד אל יחיש את מופתיו, יוציא דל אסור ברהטים (הנ"ל, ישראל בן אמה, עולת תמיד לא).

ג. *רַהַט, ש"ז, — ריצה, מרוץ: וכינה השערות לרהטים להיותם נמשכים ורצים ויוצאים זה אחר זה (יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, שרך). כי לעת נמצא חפצך במלאכה לא תלך בעצלות כי אם בזריזות ולא תבקש טיול ורהטים (בן-זאב, פרוש בן סירא י).

ד. רַהַט, עי' רָהִיט.

1) [קדמונים ואחרונים פרשו מלה זו במשמעויות שונות, עי' בהערת המחבר, ערך מַל, עמ' 3003, שפרש רהטים במשמ' סרטי השערות ועי' שם. וברשימותיו בכ"י הוא מוסיף להעיר: ואין לשאל מדוע לא נזכרו הרהטים בין קשוטי הנשים בתוכחת ישעיה לבנות ירושלם. שהרי גם התורים והחרוזים לא נזכרו שם, ואולי לא היה קשוט זה נהוג בירושלם אלא בגליל מקום חבור שה"ש.
וטורטשינר, שיר השירים, עמ' 32, מציע חלוקת מלים זו: ודַלַּת ראשך כָּאֲרָג, מן (בפסק' כארגמן) מַלְּכָהּ אסור ברהטים כלו' דלת ראשך היא כדלת (=כדוללת) חוטים בארגת אריג, ואריג שערותיך זה קשור הוא ממולך אל קורות מלבן האורגים, כהוראת א. רַהַט, קורת השקת, רָהִיט, קורת הבית.]

א. *רָהַט, פ"י, — שם רהיטים וקורות: רהיטנו ברותים, מקום שהכהנים רהוטים [1] בברותים המד"א ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים (מד"ר שה"ש א יז, קורות בתינו).
—פעי, *רִהֵט, — כמו קל: למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם מקרה בארזים ומרהיט בברותים, שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (ר' יוחנן, שם שם).
—*ונוהג הפעל היום במשמ' שם כלים בדירה, möblieren; meubler; to furnish.

ב. *רָהַט [2], פ"ע, — רָץ, ואמר הפיטן: טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים ירהטון ילהטון לכן נקראו שרפים (ארוגי עוז, אופן שבת א' אחר פסח). זכור נלהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (אביר הנביא, אופן שבת ר"ח). —*ובמשמ' נמשך במבטא: וטעמו לרהוט למטה אל הנגינה (אד"ם הכהן לבנזון, יתרון לאדם לתלמוד לשון עברי מאמר 3 פרק 7, 43).
—הפעי, *הִרְהִיט, —התחיל לרוץ: מעשה ברבי עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות ופגע בו אדם שחור כפחם והוא טוען עצים על כתפו והיה מרהיט בהן כסוס (ספר המעשיות, גסטר, 92; וכעין זה מנזה"מ א א א 3). — והרהיט את הבהמה על המורג כדי שתדוש את התבואה, הריץ אותה, עשה שתרוץ: מוריגי וכו' נסר גדול מנוקב ויתידות קבועות בו ונותנין אותן על התבואה ומרהיטים עליו את הבהמות (רש"י, תמורה יח., ד"ה לא אפילו ממורגייהו).

*רַהְטָא [3], ריהטא, ש"נ, — מהירות, חפזון: ולא הוספתי על דברי המחבר דבר ולא גרעתי מהם מאומה וכו' אלא אם נמלטה לנו בעת הכתיבה מלה או מלות בעבור שכחה או ריהטא (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, חתימת המתרגם). שכאשר התנצלו המילדות שלא היו נקראות להוליד את העבריות במהירות וריהטא אלא באיחור גדול וכו' הנה המלך לתקן זה עשה להן בתים (ר"י אברבנאל שמות א).

1) [צ"ל רוהטים, עי' ס"ב, ועי' פע'.]
2) [ע"פ הארמ'.]
3) [ע"פ רהטא, ש"ז בארמ'.]

***רַהֲטוֹן** [1], ס"ז, — פלוגה שבצבא: שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון וכו' (ריש לקיש, ברכ' לב:). — ובספה"א: ואם אתה הולק ש"ס חלקי הרקיע על י"ב מזלות הרקיע יהיו כל חלקי מזל ומזל מהם שלשים הלקים ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם חיל וכו' וכל חיל וחיל נחלק לס' חלקים ונקרא כל חלק רהטון וחכמי ישמעאל קורין לו שבר, וכל רהט' ורהט' נחלק לס' חלקים נקרא כל חלק מהם לגיון (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ ג). — ואמר הפיטן: רבוא כוכבים לגסטרא כימות חמה ברה, השטרתי חיל לגיון קרטון ורהטון בעבורה (מנחם ברבי מכיר, אל אל שדי, יוצ' שבת נחמו). לגיוני גיסטרא וכל צבא ריהטון (קונט' הפיוטים, 18). כל לגיון ולגיון ורהטון כקטון כגדול (ר"י נגארה, הקד' זמירות ישראל).

***רַהֲטָן,** ס"ז, — רָץ: הרטנין, על שם מקומן והרב בעל הערוך ז"ל פירש הרצים היוצאין בסודר שעל כתפיהם מקובץ בשביל שלא יתעכבו לרוץ, רטנים כמו רהטנים (ר"ן על הרי"ף לשבת סח:).

רָהִיט [2], ס"ז, כני רְהִיטֵנוּ — קורה, קרש Balken, Brett; poutre, planche; beam, board הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה קרות בתינו ארזים רְהִיטֵנוּ [3] ברותים (שה"ש א יו–יז). —

1) [אמנם נראה שלפנינו מלה יונית או רומית, אך לא הוכח כקורה כל צרכו, עי' בדברי קרוים, Lehw. ובהערת לו שם. ואולי יש לחבר את המלה עם הרומ' rata (pars), חלק קצוב, שעור, שממנו אף בלשונות אירופה Rate, rate במשמ' שעור, דרגה וכדו'.]

2) [עי' גם רָהִיט.]

3) [כך הקרי, והכתיב, רחיטנו, עי' רָהִיט. השבעים תרגמו φατνώματα, תקרת צפוי לוחות, וכן וולג' laquearia, ובתו"מ רהיט הוא קורה או קרש וכן רַהטא בסור'. וכונת הכתוב היא: נמצאים אנו לא בבית בנוי אלא בבית היין כלו' בכרם, ועצי הארז והברותים הם קירות ביתנו וקורותיו. ובעקר רהיט ורַהַט משמ' אחת להן. ועי' גם כְּפִּים.]

ובתו"ם: אבני ביתו ורהיטי [1] ביתו של אדם מעידין בו שנא' אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (חגי' עז.). — ובספה"א: הדרי הודרי, משופין ומתוקנין רהיטי הגג קיברונ"ש [2] (רש"י, ב"ב ג:) אחזיק להורדי, להניח ראשי רהיטים דקים על כותל חבירו, לא אחזיק לכשורי, להניח עליו קורות כבדות תחת אלו (הוא, שם ו.). ומתוך העצלות הזה הדלף נופלת על הרהיטין ועל הקורות ונרקבין והולכין עד שנופל על הגג (מעלות המדות, מדת העצלות, סד.). — ואמר הפיטן: שזופי פליטי, אפופי עיטי, שוקדי ועוטי על סף רְהִיטִי (רסב"ג, שזופי פליטי, ביאליק רבניצקי ג, 220). כרביצת פוך וספיר הקה הזק עזרתי, ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי הזרתי (אליר בר יצחק, אמונתך אמתי, יוצ' שבת ר"ח). — *ובמשמ' כלי דירה, כסאות, שלחנות, ארונות וכדו' [8], Möbel; meubles; furniture: הקורא יושב ומתבונן אל כל הכלים ורהיטי החדר, מתבונן במבט מיוחד כאלו הרהיטים והכלים הנם שלו (י"א לובלקי, הסופר העברי, המגיד יד אב התר"ם).

***רְהִיט,** ס"ז, — מין ממיני הפיוטים, כמו רְהוּט, רְהוּטָה [4]: רהט, יחי ראובן ובתים ייב.

1) [כך גרסת הערוך ערך רהט, ועי' הערת קוהוט למקום. ובספרינו: וקורות.]

2) [chevrons.]

3) [על פי הערב' רַהַאט a).]

4) [אמנם לפי צונץ, Syn. Poesie, עמ' 79, Litteraturgesch., עמ' 24, ברודי, שער השיר, עמ' 19, אלבוגן, Gottesdienst, 209 וכו' גם עקר הוראת מלה זו היא קורה או בריח, מן א. רָהִיט; הואיל ונקראו כך ראשונה מלים וחלקי פסוקים מן המקרא ששמשו מסגרת ליצירת פיוטים, ואך אח"כ נקראו בשם זה אף הפיוטים שהכילו מסגרת מקראית כאלה, או שעקר תכנם שעשועי לשון מעין המקראות; אך פרוש זה אינו מתקבל על הדעת. אחרים חשבו לגזור שמות אלו רהיט, רהוט, רהוטה מן הארמ' רהט, שהוא רוץ בעבר', בהנחה כי בא במקום שמות אלו במקורות גם דרמוש, שראו בו את היונ' δρόμος, מרוץ, ריצה. אך כפי שהוכיח א. מ. הברמן, תפלות מעין שמונה עשרה, עמ' נא, לא בא דרמ"ש במשמ' רהיט או רהוטא ואינו היונ' δρόμος (דרומוס בתו"ם) אלא ארמ' במשמ' דרמשא, לרמשא,

8) رهاط

(קטע ממחזור יכלי, JQR,NS ח, 110). רהט [1]) לרבינו סעדיהו גאון ז"ל (סדור רסע"ג, ססה). רהיט אחר, אתכם אזכיד, נזר ורביד, ביד משיח בן דויד (לשמחת תורה, מחזור רומני). רהיטים לקלוס היום וספור מעשיותיו (.Zunz, Litteraturgesch, עמ' 666).

רָהִיט, ש"ז, — רָץ [2]): עוד מאודם שבעינים יוצאים שבעה רהיטים שממהרים במלאכת ההשגחה העליונה הזאת (כפתלי ב"ר יעקב חלחנן, עמק המלך, כח).

רְהִיטָה, ש"נ, — תכונת המלה הרהוטה בדבור, : Flüchtigkeit; rapidité; — ty כי שוא נע מסבב רהיטת הברת המלה למה שאחריו ושוא

של תפלת ערבית. ופרוש שונה מאלה לשמוש המלים נותן תנחום ירושלמי, כתאב אלכאפי (ספר המספיק), כ"י, ערך רהט. ואלה דבריו (בתרגום מערבית): ומשמעות אחרת שאיננה ממשמעות חהכמה (כלו' מהוראות המלה שבערבית הספרותית, אלא הוא שם הנהוג בין העברים ולא יובן מובנו ולא יחשב אחד בהוראתו (היסודית) אלא הוא יִבָּטֵא בדרך המָעבר מבלי המעביר (אליו), הוא שקוראים לדברי הפיוט ושירי האזור (מֻוַשַּׁחאת) וכדומה רהוטים, ויבנו ממנו פֹּעל ויאמרו (בערב'): רהט פלוני או פלוני מרהט מעולה או שאינו כזה, וכונתי שהוא אומר רהוטים. ומשמ' רהוטים כמו נגונים. וכבר אמרנו בשער נגן שהוא נגזר מן (לשון) התרגום הירושלמי באמרו: והיה כנגן המנגן והוה כדרהיט רהיטנא, ע"כ, ומעין זה שם בערך נגן. ואמנם אין תרג' כזה לפנינו, ואף אין לראות את הפעל הערבי רהט אלא (כדעת ר' תנחום) בנגזר מן השם העברי.

ואולם נראה שנגזרו רהיט, רהוט(ה) מן היונ' ῥητόν, מ"ר ῥητά במשמ' נאמר (כמקרא), כתובים, כרמז לאיתם הכתובים שהפיוט בנוי עליהם. והשוה את לשון האונגליונים ביונ', בגון מתי ה לח: שמעתם כי נאמר (ἐρρέθη) וכו' ואני אומר לכם. ולפרוש זה מתאים יפה הכתיב רהיט, שבמקומו כנראה בא אח"כ גם רהוט בחלוף ו — י בקריאה. והשוה גם ברום' dictum, (מה ש)נאמר, dictare, הכתיב, שקבל את המשמ' חבר שיר, עד שנולד ממנו בגרמנ' dichten במשמ' פיט, Gedicht, שיר, פיוט.]

[1]) [מנקד: רַהַט.]

[2]) [בעקר רָהֵט, בינוי ארמי מן רהט ע"פ הארמ' שבתו"ם.]

נח מעכב מהירות המבטא (בן-זאב, תלמוד לשון עברי ב יט, 41).

***רהן [1]),** ממנו *הִרְהִין [1]), *רָהַן.

***רָהַן [1]),** קל לא נמצא בתו"ם.

— הִפעִ', *הִרְהִין [2]), — הרהין אדם או דבר לפלוני, משכן ושעבד אותו, verpfänden, versklaven; engager enslaver; to pawn, enslave: מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו, אין מרהינין אותו, אין מחליפין אותו (תוספת' מע"ש א א). כיצד אין מרהינין אותו, לא יאמר לו הילך מעשר זה והא בידך ותן עליו חולין (שם שם ג). הנכנס לתוך ביתו של חבירו למשכנו אל ימשכן מעשר שני שלו, תני ולא מרהינין אותו ולא יתננו לחנוני שיאכל עליו, עבר ומשכן עבר והירהן ייבא כהדא וכו' (ירוש' מע"ש א א). מן מה דתני אין ממשכנין אותו ולא מרהינין אותו הדא אמרה עבר ומשכן עבר והרהין קונסין בו (ר' יעקב בר אחא בשם רבי זעירא, שם שם). נכרי שהרהין פת פורני אצל ישראל אינו עובר (פסח' לא:). — ובמהמ"א: לאה הרהינה אצל רחל מטלטלין בכך וכך (שו"ת הרי"ף לא).

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [פעל זה נמצא, מלבד העבר' שבתו"ם, בערב' בלבד, ושם רַהַנַ a), משכן, נתן משכון; אַרְהַנַ b), שלם מראש; רַהְנ a), משכון וכדו'. אך אפשר שמונח משפטי זה שאול הוא בערב', משמית צפונית, בבנין אפעל (= הפעיל), ושאין אף העבר' שבתו"ם הרהין הפע' אמתי, אלא צורת פעל שנגזרה מש"ע הרהון שעקרו הרון. כי כך נמצאה מלה הרן במשמ' משכון וערבון באיוב לד לא וכו' (עי' בפרושו של טורטשינר), שכונתו, שלא כחלוקת המלים ונקודן במסרת, היא: כִּי אֶל אֱלֹהַ אָמַר (איוב): נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל, בִּלְעָדַי, אֶחֱזֶה אַתָּה הֲרֹנִי, כלומר: כך אמר איוב אל אלהים, אמנם נשיתי מַשָּׂא שבידיך, האלהים, אבל אני לא אחבל, לא אקח ערבון, זה רחוק ממני, אדרבה, אחז נא אתה את הֲרֹנִי, את משכוני. וגם בבראש' ג טז: הרבה ארבה עצבונך וְהֵרֹנֵךְ, כנראה הכונה לא להריון, אלא לשעבוד האשה בידי בעלה, כלשון והוא ימשל בך, השוה בפרט שמות כא ח: לעם נכרי לא ימשל

a) رهن b) أرهن

—הִפְע׳, *הֻרְהַן, — שהרהינו ושעבדו אותו: העיד רבי יוסי הכהן ורבי זכריה בן הקצב על תינוקת שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ועדית מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה, אמרו להם חכמים, אם מאמינים אתם שהורהנה תאמינו שלא נסתרה ושלא נטמאה, ואם אין אתם מאמינים שלא נסתרה ושלא נטמאה אל תאמינו שהורהנה (עד׳ ח ג).

—קל, *רָהַן, ביני׳ פָעוּ׳ רָהוּן, — מְמֻשְׁכָּן, מְשֻׁעְבָּד, ואמר הפיטן: ביד צר רהונה לאויב ממושכנה ונפשה כצפור בפח מסובכנה (סליחי׳ לכלות השנה, סדור מנהג פרס לוצה, חמה.).

*רַהַת, ש״נ, — יראה ופחד: או ימצאהו רהת ממנו ויראה ממנו בעצמות הצטערות (כ״י מסיר לילון, כפת לופיס ג כג, 145). ועי׳ רְהוּת

*רוּאָה, ש״נ, — וָהמת תולעים [1]: מקווצין ומקפצין ומקטפין ומסתתין עד ראש השנה ונוטל את הרואה (תוספת׳ שביע׳ א יח). מזהמין את הנטיעות כו׳ מתניתא דרבי ברם כרבנין [אפי׳ בשביעית דתניא] מזהמין מתלעין בשביעית אבל לא במועד, כאן וכאן אין מגזמין, אבל נוטל הוא את הרואה [2] (ירוש׳ שם ג ז).

רוֹב, עי׳ רב.

רוֹבֶה, עי׳ א. רֹבֶה.

רוּד [1], ממנו א. רוּד.

א. רוּד, רִיד, פ״ע, רָד, רָדְנוּ, — הלך לו, התהלך [2]: המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רַדְנוּ [3] לוא נבוא עוד אליך (ירמ׳ ב לא). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רָד עם אל [4] ועם קדושים נאמן (הוש׳ יב א). — ואמר המשורר: אשרי אשר שריון אמת

למכרה. ובמשמ׳ זו בא הרהין ואף הרהון בירוש׳ כתוב׳ ב ט: תינוקת שהורהנה וכו׳ שנייה היא בהירהון.

ואפשר שבעקר המלה הרון, הרהון שאולה היא מלשון אחרת, וצ״ע.]

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [א״מ לונץ בירושלמי למקום המובא פרש: אין מגזמין, אסור לחתוך את הקליפה של העץ בכדי לבוא עד מקום התולעת, אבל נוטל וכו׳ אפי׳ במועד מותר לו ליטול בידו את הרואה ר״ל תולעת הזוחלת על האילן ורואה אותו. ובהערה שם: ובעל הגיון אריה (לתוספתא) תמה על פירוש זה משום שאין להמאמר אבל וכו׳ שייכות למאמר ואין מגזמין שלפניו לפי פירושם שמגזמין הוא לקטוע את הנוף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגיזום, אבל לפי פירושנו למלת מגזמין שמסכים עם המציאות (שהגנן מוכרח לפעמים לקטע קטעים שונים בקליפת העץ עד שהוא מוצא את מקום התולעת) נכון מאד ניגוד המאמר אבל וכו׳ כמו שפירשנו, ע״כ.

ואולם אעפ״כ אין זה מסתבר שנקראה התולעת רואה הואיל והאדם רואה אותה, וכמו״כ אין גם השערתו של בעל הגיון אריה שרואה הוא „הסכך הנמצא באיזה אילנות בראש האמיר", אלא נחוש ללא סמך בלשון. אך מסתבר שאין רואה זו אלא כמו ראִי כלשון לכלוך וזהום, הבא מחמת תולעים, וכך פרש כפנים, והוא בהתאם אל מזהמין שבירוש׳.]

1) [ואולי בעקר: ריד, ועי׳ בהערה הבאה.]

2) [זאת כנראה המשמ׳ העקרית של פעל זה. וכן בערב׳ ראד a), התהלך, שוטט, ובבנין הגורם אראד b), הלך (לעשות דבר), ובכוש׳ רֹדֶ, רץ, תקף. ועי׳ בהערות הבאות.]

3) [כלומר: הלכנו לנו, וקרוב לכך ת״י: איטלטילנא; אך השבעים בשלילה οὐ κοριευθησόμεθα לא נקבל מרות, כאלו גרסו מָרַדְנוּ. וחז״ל (מד״ר במד׳ א ועוד) והמפרשים העברים קרבו את הפעל אל רדה או ירד, כלשון רש״י: נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש רבי תנחומא (ומכאן אולי בולג׳: recessimus), ומנחם פירש רדנו לשון ירידה ועוד פנים אחרים, ע״כ. ורד״ק: מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה.]

4) [כלומר: מתהלך עם אל, כלשון את האלהים התהלך נח. אמנם השבעים תרגמו כאלו עתה ידעם אל (νῦν ἔγνω αὐτούς ὁ θεός), והוולג׳ תרג׳ כאלו גרס (כ)עֵד יָרַד (testis descendit) עם אל. ות״י: ודבית יהודה הוו מתקפין בפולחנא וכו׳. והמפרשים העברים חברו את הפעל עם רדה או רדד, כלשון רש״י: מושל עוד ביראת אלהים, רד כמו וירד מיעקב, ע״כ. ראב״ע: על משקל כי אם תם הכסף וכו׳ ע״כ. רד״ק בכה״ש: ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו ופי׳ רד עם אל כמו שרית עם אלהים, ע״כ, ואין פרוש כזה יוצא ידי הענין.]

a) راد b) أراد

ילבש לקרב ובו עם אל ואישים רד[1] (ר״י חריזי, הענק אות ר, ס׳ היובל להרכבי). בהיותי בבית השר נטע נעמן היה לי ריע גואל ורחמן, רד עם אל ועם קדושים נאמן (עמנו׳, מחב׳ כד, 186). — ־רד בדמעות[2], בכה וקונן, wehklagen; se lamenter; to wail, lament, ואמר הפיטן: רד (הכהן הגדול) בדמעות כי נחשב לפתי והם בכי יזילו כי לכך הצרכו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, קבץ מע״י גאוי׳ ב, 113).

—הִפְעִ׳[3], אָרִיד, תָּרִיד, — הֵרִיד האדם, המשיך ללכת, המשיך והאריך בדרכו ובמעשיו[4], ausdauern; persévérer; to persevere: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תָּרִיד[5] ופרקת עלו מעל צוארך (בראש׳ כז מ). הקשיבה לי וענני אָרִיד[1] בשיחי ואהימה (תהל׳ נה ג). — ואמר הפיטן[2]: מקח בכסף ושטר וביאה בם באשה תריד (רסע״ג, הרי״ג מלות, סדור רסע״ג, קנט). — ואמר המשורר[3]: ואם דם בפיו יוריד ומטר נדוד יריד ויסתם בעב צדקו ויסיר תפלותיו (ראב״ע, בשם אל, כהנא א, 203). צירי בזכרי רב ענותי אהים בשיחי וגם אריד, אולם בעת אזכר מחילתך אגאה ועל מלכי זמן אריד (ר״י חריזי, הענק א, ספר היובל להרכבי).

ב. ־רוּד[3], פ״ע, — כמו יָרַד: לשחת כרע בל חשבו עלות לשחק וסר ממנו לבב אנוש ורד ממלוכה (יוסי בן יוסי, אהללה אלהי, מלכיות, מוס׳ ג׳ ר״ה). ראה בירח בול כי בו רד מבול ולא ידע כי קץ זבול באבו סבול (ר״א קליר, אתי ורבך, קרוב׳ פורים). זכור רד אל חנף להחניף ממלכת (הוא, זכור איש, קרוב׳ שבת זכור). כרסים רד בראש תלול בקץ ראשון לטלול (הוא, אלים ביום מחסן, תפלת טל). קדוש הופיע מפארן, רד באלפי שנאן, סין השית שאנן ודתו בו שנן (הוא, קדוש הופיע, קרוב׳ א׳ שבוע׳). יה שוכן ערבות רד להנחיל רבבות (הוא, אז בכתב אשורים, שם). למען רחומים רדו לכבשן לקדש שם (רסע״ג, למען אב, הושענות, סדור רסע״ג, רמא). לא יהא אלא שאחוז

---

1) [עי׳ בהערה הקודמת את דברי המפרשים לכתוב בהושע.]

2) [עפ״י ההפע׳ (עי׳ לקמן) ובהבנה: הוריד דמעות, כאלו מן יָרַד, וכלשון הכתובים: וירדתי על ההרים ואבכה (ספט׳ יא לז), כלה ייליל ירד בבכי (ישעי׳ טו ג). ולפי פ. פרלס (Analekten, עמ׳ 51) יש לגרס גם בכתובים אלו: וְרַדְתִּי, יָרַד, מן רוד. ועי׳ דברי ראב״ע המובאים לקמן על הכתוב בתה׳ נה ג.]

3) [אמנם אין במקרא אלא צורת עתיד, אָרִיד, תָּרִיד, בלבד, ואפשר שזאת צורת קל מן ריד על משקל יָבִין, יָשִׂים. ועי׳ בהערה לעיל.]

4) [משמ׳ זו, שאפשר לגזור אותה מהוראתו הכללית של הפעל, הלך (ועשה), מסתברת בכל המקומות, ועי׳ בהערות הבאות.]

5) [כלו׳ כי תאריך בכך. ואמנם השבעים תרגמו: ἐὰν καθέλῃς, בקריאה כאשר תֹּרִיד, מן ירד; וולג׳: cum excutias, כאשר תשליך מעליך, כנראה עפ״י אותה קריאה, ומעין זה דרשת ת״י: אין רשיעי ותחת (כלו׳ ותוריד) ית בנוי מלמיטר פקודי אורייתא, ע״כ, וגם דברי ת״א ותרגום הקטעים (ירושלמי) מיסדים הם על דרשה זו.

והפרשנים העברים בחרו בפרושים שונים, כגון רש״י: לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהי לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל, ע״כ (בקשר לדרשת התרג׳ הארמ׳). ראב״ע: כמו תרדה וחם ב׳ שרשים וי״א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך, ע״כ. רמב״ן: והיה כאשר תריד בשיחך מתגרת ידו, ע״כ. ורד״ק בסה״ש: כאשר תמשול וכו׳ ויש מפרשים כאשר תריד כענין אריד בשיחי ואהימה והוא ענין תנודה על החולה או על הצרה וכו׳, ע״כ. ומן החדשים יש שמבארים: כאשר תשוט במדבר, ואינו מסתבר, או שמציעים קריאה אחרת ללא צרך.]

1) [כלו׳ אאריך ואמשיך בשיחי. והשבעים מתרגמים: ἐλυπήθην, הצטערתי, וכן וולג׳: contristatus sum. אך הסורי: אתפן לגעתי, כאלו: הָשֵׁב לשיחי; והתרג׳ הארמי: אתרעם במלי וארגזש. וכן רש״י: אתאונן בצערי כמו זכר עניי ומרודי, וירדתי על ההרים, ובנחם פתר לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים, ע״כ. וראב״ע: אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד, נהה על המון מצרים והורידהו, צעק עליו, וירדתי על ההרים, אף על פי שהוא שרש אחר ורבים בכה ווירה על פי׳ אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה, ע״כ.]

2) [לפי המשמ׳ השונות, שיחסו המפרשים למלה במקרא.]

3) [בקצור במקום יָרַד, כדגמת צוג, קוה, במקו׳ יצג, לקח, בלשון הפיטנים, וגם עפ״י הבנה כזו של א. רוד במקרא.]

שטר לא׳ נומר קיים שטרך ו ר ו ד לנכסים [1] (הלכ׳ פסוקי׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 108). אתה אהבת עמך בעבורם ר ד ת מרומך, גזרת להם ימך דבקתם באהב לשמך (אתה אהבת, זולת שבת סקליס). קדוש ישראל הביטה קלון רעיתך המלבטה ר ד ה מכבודת ונתמוטטה (אדון בינה, סליח׳ ב עפ״ת). יפה וברה כ ר ד ה לגיא פתרוסים, יהיר חסר לב הכביד עול בשנוסים (יהודה, יפה וברה, זולת שבת מוזמ״ם). וכל חסדיך יעלו לי לרצון כמו ר ד ת י אליך וכבדתני ועליו תוכל להשען כי בר סמכא הוא ומשיח לפי תומו (קובץ אגרות בוקסטורף מע, 285). — ואמר המשורר: עד מה תאחר בן אנוש כי נטה שמשך לערב ויוסף ר ד (ר״י חריזי, הענק אות כ, ספר היובל להרכבי). וצל המעלות השיב לאחור באורו אחרי היום מאד ר ד (הוא, תחכ׳, הקד׳, 1). ועלה שחרי עת נגלתה לי ועת התעלפה יומי מאד ר ד (הוא, איתיאל ב). יום ר ד לבית זד נדיב נמסר ביד צר וסר אז כל יקר רב ושר סר יאחזם (ידעיה בדרשי, סיורי בככה, 3). ר ד שמשך בת עבר עמד מזרוח (יל״ג, אהבת דוד ומיכל ע, סירי יל״ג ג, 84).

ג.*רוד [2], פ״י, — כמו ב. רדה: רובים ימציאוהו מחתות דקה ריקן כף להריקה, ר ד בחפניו לתוכה שחוקה (משולם בן קלונימוס, אסוחה כפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 130).

ד.*רוד, פ״ע, — כמו א. רדה, ואמר המשורר: שם כי דברי אותותיו, הרבה לעשות בי שפטים ר ד בי צעיר משרתיו ב׳עקרבים ובשוטים (ר״י נג׳ארה, ישראלכי בן אמה, עולת תמיד רח).

*רודם, ש״ז, — שם של בעל חיים מן היונקים הטורפים, Dachs; blaireau; badger: הקציר רגלים או ה ר ו ד ם (דער דאקס) הוא ישן יותר מכל החיות בעולם, הוא ישן כל ימות החורף ובקיץ ישן כל היום כלו וחצי הלילה עמו ובחצות ליל יעור משנתו עד אור הבקר לבקש מאכלו כאשר ימצא ביצי עופות רמשים וכדומה (ברוך לינדא, ראשית למודים א י, יג.).

[1] [בתלמוד (ב״ב ל.): וקום בנכסי.]

[2] [גם עפ״י הבנה זו של א. רוד שבמקרא, עי׳ בהערות לפעל זה.]

רוה [1], ממנו רוה, רוה, *רווי, רויה, *רויה, *רויון, ועי׳ רי.

רוה, פ״ע, רותה, נרוה, ירוין, — רוה מים או שמן וכדו׳, שתה דיו, שתה כל צרכו, sich satt trinken; boire son soûl; to drink one's fill: והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם (ירמי׳ מו י). ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל׳ לו ט). — ובהשאלה, רוה דדים [2], מלא תאותו באהבה: לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים (משלי ז יח). — ובספה״א: ובעת תלמי ציה בדמעתי ירויון על המם לשדי יבכיון (מנחם בן סרוק, מכתב לחסדאי אבן שפרוט, סעה״ס 2). — ואמר הפיטן: ברית רישומו ריביתה, ריצוי ריחו ר ו י ת (ינאי, ברית, קרובי בראש׳, זולאי, לג). — ואמר המשורר: ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר י ר ו ה מצוקיו (רשב״ג, כאין נשאו, בירודי, 24). תזכה לטובות צפונות ו ר ו ו ת במימי עדנים (רמב״ע, תרשיש ח, 74). ר ו ה לעולם כעצים על מעינים שתילים (ראב״ע, אחוד לבנים, כהנא א, 88). רוהות בם י ר ו י ו בנחלים נטיו (הוא, בין רעים, שם שם, 118). אשר ר ו ו ביין תאוה לשכרה יקוו טוב ותגמול הנזרים (ר״י חריזי, הענק, תרג, קלב). ולסבול הצמא ולהנהיגו ולהמנע מ ל ר ו ו ת מהמים וכל שכן מלשתותו כפי היכולת (קאנון ג יד יב). — וביני׳ פעול *רווי, מי שרוה: ומשביע לכל נפש רעבה וכל נפש צמאה היא ר ו ו י ה (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, יעקב מן, 12). — ואמר הפיטן: ר ו ו י ה תרעלה ביד בני עולה הרצויה בעולה ובקטרת הסמים (אברהם בר מנחם, אבן הראשה, סליח׳ לעשרה בטבת).

— פע׳, רותה, רויתי, רוה, ארויך, ירוה, — א) רוה את השדה במים השקה אותו כל צרכו, satt tränken; faire boire, saturer; to water, saturate: פקדת הארץ ותשקקה וכו׳ תלמיה רוה נחת גדודה ברביבים

[1] [גם בארם ובסור׳ רוא, רוי, ערבי רוי a), כוש׳ רוי באותה משמ׳, ובעבר׳ בא באותה משמ׳ גם ג. ראה, עי׳ שם.]

[2] [אמנם אפשר, שהיה גם משקה משכר שנקרא דדים, כמו דיד, מין שכר באכדית ובשומרית, ומכאן החדוד שבשמוש לשון זה.]

a) روى

תמגננה (תהל׳ סה י–יא). — ורוה אדם בשמן ובדשן: ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו (ירמ׳ לא יג). - ובהשאלה, רוֹתה אהבת ראשה את הגבר, מלאה תאותו: אילת אהבים ויעלת חן דדיה[1]) ירוֻך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט). — ב) ובמשמ׳ פ״ע כמו בקל רותה החרב דם, שתתה דם למלא שׂפקה: כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וכו׳ חרב ליי׳ מלאה דם הדשנה מחלב מדם פרים ועתודים וכו׳ ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישעי׳ לד ה–ז). — ואמר בן סירא: ברך עושך המרוך[2]) מטובתו (ב״ס גני׳ לה יג). ברכתו כיאר הציפה וכנהר תבל ריותה (שם לט כב). כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה[2]) ענף (שם נ י). — ובתו״מ: רות, מאי רות, אמר רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות (ברכ׳ ז:). — ובתפלה: ורוה פני תבל ושבע את העולם כלו מטובך (תפלת י״ח ספרד׳, ברך). ואם רוצה הוא עכשיו שלא תשרוף האש אינה שורפת והמים אם לא רצה עכשיו שירוו אינם מרווים (ר״י עקנין, אבות ב טז). והרוצה לעיין ולרוות צמאת נפשו יחקור בספרי מפרשי אריסטו׳ (מנחת קנאות לר״י מפיסא, 33). — ואמר הפיטן: צמא טל סליחתו ירו צמאוניו (כל מעשה, פזמון למנחה יוה״כ, סדור רע״ג ב, 56). — ואמר המשורר: בכל ענית ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות במים מגרים (דונש, דעה לבי, סעה״ם 3). לכן רום ללענה אם תהכיל והראם כי תרומו מתיקה, ורוה חרבך מדם בני איש ולא תשמע אליהם קול נאקה (ר״ש הנגיד, פני תבל, בן תהלים עח, ששון, מט). ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (רכב״ג, כאין נשאו, ברודי, 24). דעה יחו שקל בקו גן בין ירו פריו תאו אם בו תקו אשריך (הוא, לבי שמח, ביאליק-רבינצקי א, 111). ותמה המהלכת נכחו תהי אל גן עדניה קרואה, וציר קברה במי ענן ירוה ומשד לא תהי לעד יראה (רמב״ע, פרי שמחה, ברודי, ז). והן קברך ענן רום לא יקוה להשקותו ולא ישאל נשיאיו בדמעת כל חסידי אל ירוה ימות עולם ודם לבות יראיו

1) [הכינה, כדעת רבים: דֹּרִיָה.]

2) [ואולי הִפע׳, עין שם.]

(הוא, לשמש בא, שם, טו). כי[1]) קברך כל עת ענן כבוד ירו אתו וטל אורות יהי טלך (הוא, על הדמי, שם, קטז), מי לא יאו רות בצוף מתקך (הוא יונה בלב, שם, רכט). ראה הכום כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו ביום רוה מטר שחק תלמים עלי ארץ ונחת את גדודיו (הוא, תרשיש ב, 30). ומי יתנני על כנפי נשרים עד ארוה בדמעתי עפרך ויתערב (ר״י הלוי, יפה נוף, דיואן ב, 167). מעין פדותך רוה אמתך (ראב״ע, אל אל, אגר 165). ובנפשות צמאות לו שיר הגישו הוא ירוה צמאכם ודשנו יחליצכם (הוא, סדרו רעיוני, שם 244). ואד יעלה לקץ ימים ועב קל בשכבת טל ירוה צמאונו (משלם בן שלמה דאפיאירה, בערס השתיו, ברודי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ז, סב). אל כל צמא בין שעליך יקראו רו צמאונך במי כלינו (עדרום הלוי, קטע כ״י גני׳ ספירא).

— הִפע׳, הִרוה, הִרוני, הִרויתני, הִרויתי, מַרוה, — כמו פִּע׳ א): לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הִרויתני (ישעי׳ מג כד). כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הִרוה את הארץ והולידה והצמיחה וכו׳ (שם נה י). כי הִרויתי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי (ירמ׳ לא כד). נפש ברכה תדשן ומַרוה גם הוא יורא[2]) (משלי יא כה). השביעני במרורים הִרוני לענה (איכה ג יה). — ואמר בן־סירא: ברך עושך המרוך[3]) מטובתו (ב״ס גני׳ לה יג). כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה[3]) ענף (שם נ י). — ובתו״מ: ד״א יורה, שמורה ומרוה את הארץ ומשקה עד תהום (ספרי דבר׳ מב). — ואמר הפיטן: יום צורר הנגעל הרוני סף רעל וישקני מי רוש וכו׳ (יהודה, יי׳ אויב גבר, לתענית אסתר, תכלאל א, רז). — ואמר המשורר: זמן לאנשים ישק את כוס וקובעת מלאות בתרעלה מרוה ומשבעת (ר״ש הנגיד, זמן לאכשים, בן תהלים קמה, ששון, קד). ואומר, מה שחורים נאהבים ונשנאים, לבנים או

1) [כך לפי העתקת בן־יהודה מתוך כ״י שפירא. אצל ברודי: די.]

2) [כדעת רבים הכונה: ומרוה גם הוא יֻרְוֶה, יֻרְוֶה או יִרְוֶה. ועי׳ גם רֹךְ, הערות.]

3) [ואולי פִּע׳, עי׳ שם.]

צהובים, והם משקים ולא ירוו צמאים, ענה, ותים בגת נוטפים וזבים (הנ״ל, ואומר מה סמורים, בן משלי שלל, שם, קסד). אם ישרפם החם והצמא תמיד לשון הכום בצוף הרון (ר״י חריזי, תחכמוני ה, 60). — ואמר המליץ: תרוהו לחם חכמה מי תבונות תשקהו (ב״ז, ב״ס טו ג).

— הפע׳, *התרוָה, נִתְרָוָה, — שרוו אותו: כי שמן משחת ה׳ עליכם, כשם שנתרויתם בשמן המשחה כל שבעה כך אתם שטרו על אחיכם כל שבעה (ר׳ הושעיה, ירוש׳ מו״ק ג ה). מיד ירדו גשמים ונתרוה[1] העולם (מד״ר ברא׳, לג). — ובפהמ״א: אריוך דמעתי, אתרוה עליך דמעה (רס״י, ישע׳ יו ט). ונשמעה התורה מתוך האש יען ששומרה ינצל מן שביבה ויתרוה ברווי (ר״י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא תחמוד, אות י). והכל תלוי במחשבת הכהן העוכד וכו׳ וכיון שכן וכו׳ נתנה לו תורה סם חיים שיקריב בהסה טהורה על המזבח וכשיעלה הריח יתרוו ממנו אותם שמצד שמאל למטה וכו׳ (נפש החכמה, בענין הקרבנות, מד). וכל מי שעינו טובה בממונו ומחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים ואכיל פיתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב (מעלות המדות, עח).

רוה״ק, ר״ת: רוח הקֹדש.

רָוֶה, ת״ז, — מי ששתה כל צרכו, שאינו צמא עוד: והיה כשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הָרָוָה את הצמאה[2] (דבר׳ כט יח). — וגן רָוֶה. שהשקה כל צרכו: והיית כגן רָוֶה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). והיתה נפשם כגן רָוֶה (ירמ׳ לא יא). ועי׳ רויה. — ואמר הפיטן: גן רוה שיטנו כטל (ר״א קליר, אוה״א טל חן, טל).

***רִוּוּי**, ש״ז, — משקה, שמן מְרֻוֶּה, ופעלת הסרוֶה והמשקה: ורזיף וכו׳ גם מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כמו ריווי ארץ (מנחם, מחברת זיין, זרזיף).

[1] [כך צ״ל גם במד״ר ויקר׳ לד, ולא ונתרוות במקצת דפוסים.]

[2] [עי׳ צָמֵא, הערות.]

ונשמעה התורה מתוך האש יען ששומרה ינצל מן שביבה ויתרוה ברווי (ר״י הדסי, אשכל הכפר, דבו׳ לא תחמוד, אות י). וכן אף ברי יטריח עב פ בריווי יכבד העב (ר״ש פרחון, מחברת הערוך, טרח; וכענין זה שם רוה). — ואמר הפיטן: קרוא קֶשֶׁב קהלחם, רצף ריווי רעיפתם (יניאי, אימרות איום, קרוב׳ שבועות, זולאי, רפד). השתיל שתילי עדן ברווי ענינת טל (ר״א קליר, אאגרה, תפלת טל). חש חפשי מדודי, דץ ברווי דודי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח). כאור פלאיו אטיף כמעין בעשותו נוראות לרווי לען (ר״י טוב עלם, אאמיר מספחר, יוצ׳ שבת הגדול).

רוֹזֵן עי׳ רָזַן.

רוח[1], ממנו *הרוחה, *הרחה, *מְרוּח, רֶוַח, רְוָח, א. רוּחַ, ב. רוּחַ, רְוָחָה, רוּחָה, *רוּחָנִי, *רוּחָנִיּוּת, רֵיחַ, רֵיחַ.

רָוַח[2], פ״ע, יִרְוַח, — רוח לאדם, נִתַּן לו רוח ורוח. רחב יהוקל לו, weit, frei werden; devenir

[1] [כנראה אין לפנינו במלים כגון רֶוַח, רְוָחָה, אלא מבטא אחר של רוּחַ וכדו׳, ביצירת עִצּוּר מלא במעבר בין תנועה לתנועה; כי מצד הענין אין הרֶוַח שבין שני דברים אלא הרוּחַ (ז״א האויר) שביניהם, וכן מנק׳: וְרֶוַח תשימו בין עדר ובין עדר (ברא׳ לב יז), אך במקום אחר וְרוּחַ לא יבא ביניהם (איו׳ מא ח). וכן בא השרש בשתי הגיות אלו ובחית גרונית גם בארמ׳ ובסור׳ (רוחא, רֵוַח) ובערב׳ (רוח a), ריח b), וגם רַוּח a), ועי׳ בהערות לערכים שאחר זה. ובשבא׳ המאחרת בא רח במשמ׳ רוּחַ ונשמה, וכן כנראה גם רח בכתבת כנענית מקרת חדשה (סלושץ, אוצר הכתובות הפיניקיות 155, 3), ובאוגרית׳ רח במשמ׳ רוח (סערה) כבעבר׳, אך בכוש׳ בא בהפוך ההגאים רַחַ(י) במשמ׳ רֵיחַ, ובמשמ׳ רֶוַח בא בכוש׳ רְחִי בחית חכית, וכנראה זה שרש אחר שאין כנגדו בעבר׳. ואפשר שיש לראות רחב (מתוך רהו) כהרחבה של רוח. באשור׳ אין השרש.
ואמנם אין להתעלם גם מדמיון ההוראות של רוח אל נוח, שבמשמעותו ממש בא בערב׳ רק רוח a) או ריח b) בבנינים שונים. ועל כן אפשר שנתאחדו בשרש רוח, ריח בעבר׳ שני שרשים שבלשון הקדומה.]

[2] [כן בארמ׳ רְוַח, בערב׳ רַוִחַ a) במשמ׳ רָחַב.

a) روح b) ريح

והיה בהיות : large, libre; to become wide, free רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורָוַח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה (ש"א יו כג). אדברה וְיִרְוַח לי אפתח שפתי ואענה (איו' לב כ). — ובתו"ם [1], רָוְחָה התורה, ההלכה, התרחבה והתפשטה, sich verbreiten; se répandre; to spread, בינ' רָוֵחַ, רוֹוַחַת: משם היה יוצאת הלכה ורווחת בישראל (תוספתי סנה' ז א). ראה היאך הלכה זו רווחת בישראל (ר' יוחנן בן נורי, ירוש' יבמ' א ו). הלכה רווחת בישראל שמוטת ירך בעוף טרפה (ריב"ל, חול' כז:). — ובינ' פעו', *רָוּחַ, מקום רָוּחַ, שיש בו רֶוַח, כמו מְרֻוָּח: ואין נוטלין עצה אלא במקום רווח[2] כענין שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה במקום רווח (רסב"ג, מד"ר ברא' ע־). — ומ"ר *רְווּחִים, בנגוד אל צָפוּף: עומדים (בביהמ"ק) צפופים ומשתחוים רווחים[3] (אבו' ה ה). אמר רב, בשעה שישראל עולין לרגל עומדין צפופים ומשתחוין רווחין ונמשכין אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת, מאי קאמר, הכי קאמר אף על פי שנמשכין אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת ועומדים צפופין כשהן משתחוין רווחים וזה אחד מעשרה נסים שנעשה במקדש דתנן וכו' [4]

באותה דרך התפתחו גם השרשים נפש ונשם גם במשמ' הרוהה והבראה וגם בזו של רחב ורבוי.]

1) [וכן רְוַח, גם במשמ' התרחב, בארמ' שבתו"ם.]

2) [במד"ר קהלי: מרווח, (עי' פְּעִ', ובפסיק' ר"ב (פרה, זוטר, לד.): רחוק.]

3) [כָּר בסדורו מעיר על הנקוד רְוָחִים שבדפוסים, ואין דבריו מסתברים. לענין עי' בהערה לערך א. צָפַף, עמ' 5661, ובהערה שאחר זו.]

4) [קשה להבין את דברי רב. אם נראה אותם כקשורים לדברי המשנה עומדים צפופים ומשתחוים רווחין, איך שנבין מלים אלו. ומפני קשי זה נאלץ התלמוד לפרש את דברי רב, שלא כהבנתם הטבעית, כלשון אף על פי שנמשכין וכו', וברור שהתלמוד כבר הבין את הנס של צפופין ורווחים על צפיפות ורוחה במקום, כפרושי המפרשים. ואמנם אפשר, שתוספת זו שבדברי רב איננה קשורה במלים עומדים צפופים וכו' אלא היא ענין בפני עצמו. שים לב לכך שמצד הלשון אין רש"י מבאר צפופים כלשון צפיפות ודחק, אלא כלשון צף למעלה, וז"ל: צפופים, לשון צף, מרוב העם היו נדחקים איש באחיו ואין לו מקום לנטות על צידו

(יומ' כא.). ואף בירושלם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (מד"ר ברא' ס). — ובסהמ"א: שהלכת רווחת היא כל המצוות כלן אדם מברך עליהן קודם לעשייתן (סדר רע"ג השלם ג, קפט:). והלכת רוחת היא להלקותו בכוית ולעברו בלא מלקות בכשעורה (והזהיר, ויקרא, ג.). שהלכה רווחת היא הכל הולך אחר השוחט (שם שם, ו.). והלכה רווחת היא שאין מברכין בורא מיני מזונות אלא על דבר שהוא מחמשת המינין (ר' שמואל בן חפני גאון, שערי ברכ', בית תלמ' ג, 378). כשתופרין התפילין תופרין אותן ברבוע והלכה רווחת שיהיו בכל צד שלש תפירות וכו' (רמב"ם, תפילין ג י). ומנהג רווח בכל ארץ אשכנז שלא לאכלה (כל בו, אסור והתר, קיד:). ואם לא עשה כן אסור לו לאכול ולשתות וכן הלכה רווחת בישראל (אור זרוע, הלכי שבת כג). — ונוהג בדבור, הדעה הרווחת וכדו', במשמ' הדעה הנוהגת ברחבי העם. — *כמו הִפְעִ', הִרְוִיחַ, רָוַח לו, ואף הרויח כסף: הנה אלף כסף כנגד אלף שלקחת מראובן ונלכה שנינו למקום פלוני, והלך עמו ורווח הרבה (תשו' הגא', הוצ' קורקיל עמ' 4). אם יחתם אותך חברך תפוס עליו בינו לבינך בלבד אם ישמע לך כבר רוחת (ר"י א"ח, מבחר הפנינים, 32). שלחתי בידך זקוק בעיר פלוני לקנ'ת לי עורות כבשים וקנית בכספי לעצמך ורוהת (כל בו, סי' קכג מא, קלט:). ופעם אחת הלכתי לארץ הדו וסחרתי בה עד אשר רוהתי שמה הון רב (ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 56).

— פע', מְרֻוָּחִים, — מְרֻוָּח, שיש בו רֶוַח, רחב, geräumig, weit; spacieux, ample; spacious, ample: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מְרֻוָּחִים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר (ירמ' כב יד). — ובתו"ם [1] בנגוד אל רָצוּף: אי במרווחין אף ב"ש מודיי שהוא נותן פיאה מאחד על הכל, אם ברצופין אף ב"ה מודו שהוא נותן פיאה מכל אחד ואחד (ירוש'

לכאן ולכאן וזקוף כקורה אף רגליו ניטלים מעל הארץ.]

1) [בפרוש הר"ש למשנה (כלים יח ה) בא כנוסח התוספת' (כלים ב"מ ח ו): מטה שעשה שתי לשונות שלה מרווחים מרוה אי טמאה, עשה ארבעתן מרווחים וכו' טהורה, ע"כ, אך בדפו' וצוק"ם: מלווחין.]

פזה ג ח). אם במרווחין דברי הכל אסור, אם ברצופין דברי הכל מותר (שם שביע' ג י) תמן מרווחין ורצפן במחלוקת, רצופין וריווחן דברי הכל, ברם הכא וכו' ר"ש אומ' ג׳ נפל עליהן ורצפן, ורבנן אמרי מרווחין היו ורצפן (ר' יוסי, שם כזיל ע ג). ואין נוטלין עצה אלא במקום מרווח[1], שאין יועצין אלא בשדה (רסב"ג, מדר' קהל', כל זה נסיםי). בית המלכות, נחנה אותן בבתים מרווחין מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל (ר' ילחק, שם אסתר, גס ושתי מלכה). — *ובהשאלה, הלכה מרֻוַּחַת, כמו רוֹחַת: על שער בת רבים, זו ההלכה שיוצאה מבית שער ומרווחת לרבים (שם שה"ש י, לוחרך). ואמר המשורר: אליכם אקרא ישבי דבירים מרוחים ובארזים ספונים (ר"י חריזי, הענק רט, ספר היובל להרכבי). גם בניני בתיו מחקקים נאים עליותיו מרוהים (יעקב בן אלעזר ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רלה).

—*וחוט מרֻוָּח: מי סברת שהחוט היה דק, מרווח היה (רגמ"ה, בכורות יז:). — *דברים מרֻוָּחִים, דברים המתקבלים על הדעת[2], בנגוד אל דברים דחוקים: וא"א הרא"ש ז"ל כתב בתשובה להעמיד דברו הרמב"ם בדוחק ודברי ה"ר ר' ישעיה מרווהין ביותר (טוש"ע רפ). — זוית מרווחת, זוית העודפת על תשעים מעלות, stumpfer Winkel; angle obtus; obtuse angle: והזוית השניה שבצדה וכו' מחזקת יותר מן 90 מעלות ותקרא זוית מרווחת ובל"ל אנגלוש אבטוזוש (ברוך משקלוב, עמודי השמים א, ד.).

— נפע', *נִרְוַח, — נרוח האדם, רָוַח לו מטחלה או מצרה: לשלשים יום היתה באה המכה (על מצרים) והיתה עושה שבעת ימים והולכה לה והיו נרווחין כ"ג ימים בין מכה למכה (מד"ר דבר' ז). — *זוית נִרְוַחַת, זוית עודפת על תשעים מעלות: מהם זוית נצבה וכו' ומהם זוית נרוחת והיא העודפת על הזוית הנצבה וכו' ומהם זוית חדה (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). ולמשלש שיש לו זוית נרוחת והוא הנקרא מרוית הזוית (שם שם, סו).

---

1) [במדר' בראש' עד: רווח, עי' קל.]

2) [ברש"י (ב"ב כב.) נאמר על דברי התלמוד: תו אכלו בשרא שמינא וכו' וז"ל: באו ולמדו הלכות צהובות ומרווחות וכו', ע"כ. אך עי' בהערה לערך צָהַר, עמ 5405.]

אם תהיינה זוויותיהן שוות שלא תהיינה אחת מהם לא חדה ולא נרווחת יותר מחברתה המוקשת לה (שם שם, 18).

— פע', *רִוַּח, — רִוַּח דבר, שם רָוַח בתוכו, עשאו מרֻוָּח, הרחיב אותו: מרווחין ורצפן במחלוקת, רצופין וריווחן דברי הכל וכו' (ר' יוסי, ירוש' כזי' ע ג).

— ובפהמ"א: והמה לחיי עולם משיבים את הנפש ומחיים את הרוח ומרווחים את הגוף (מנחם, מחברת אות ז, 81). — ואמר הפיטן: בררת שחקים למכון שבתך ורוחת עליות לכסא הדרך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ג, 111).

— הפע', *הִרְוִיחַ[1], — א) הִרְוִיחַ החולה וכדו', רָוַח לו: אף החולין מרויהין ואיבריהן רפין עליהם (ר' חייא בר אבא, מד"ר ברא' יג). אברהם היה מתפלל על עקרות והם נפקדות ועל החולים והם מרויחים (ר' לוי, שם שם לט). לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו ומרויח (רב הונא, שם שם). — והרויח לחולה, הביא לו רוחה: כל מי שמבקר את החולה פוחתים לו אחד מס' בחליו וכו' ובלבד שיהו אוהבין אותו כנפשם, אעפ"כ מרויהין לו (הוא, שם ויקר' לד). — ב) והִרְוִיחַ הסוחר וכדו', רָוַח לו ע"י שקבל יותר ממה שהוציא, gewinnen, verdienen; gagner, profiter; to gain, earn: יותר על מה שהם (מלוי ברבית) מרויחין הם מתחייבין שהן עושין את התורה פלסטר ואת משה טיפש, אמרו, אילו היה משה יודע שכך אנו מרויחין[3] לא היה כותבה (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' ב"מ ו יז). הבל מתברך, משא ומתן מתברך והפרגמטוטין מרויחין (ר' יוסי בר זמרא, מד"ר ברא' יג). והיו התלמידים רואין את הרויח שהרויח (מדר' תהל, לב). — ג) והִרְוִיחַ לפלוני: אם יהיו צרות באות

---

1) [וכן אַרְוַח בארמ' שבתו"מ.]

2) [בתשו' דונש, 81: ומרויחים.]

3) [בירוש' ב"מ ה יג: יותר ממה שבופרין בעיקר כופרין שעושין התור' פלסטרן ואת משה טיפש ואומ' אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין לא היה כותבו, ע"כ. ובבבלי ב"מ עה: יותר ממה שמרויחין מפסידין ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומרין אילו היה יודע משה רבינו שהיה ריוח בדבר לא היה כותבו.]

על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרווה להם מצרותיהם (מד"ר ברא' עה). — ובלי השלמה: אילולי ישראל לא היה מטר יורד ולא השמש זורחת, שבזכותן הקדוש ברוך הוא מרויח[1]) בעולמו (שם במדי א). — והרויח המבקר לחולה, עי' לעיל. — ד) והרויח לפלוני במשמ' נתן לו להרויח[2]): ישראל שהיה מוכר זתים בששים לוג טבולים, אמר לו (כהן) תנם לי וכו' ואני ואת חולקין את המעשרות אסור וכו', א"ר יוסי כאן במרויח לו, ותני כן אם היה מרויח לו אסור משום רבית ומשום בזיון קדשים (ירוש' דמאי ו ה). — ה) הִרְוִיחַ את היום, האריך אותו: לרוח ביום, לריוח היום הרי אני מרויח[3]) לו את היום, כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, אין אתם יודעים אם יום אחד משלי אם יום אחד משלכם, אלא הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה (מד"ר ברא' יט). — ובתפלה: פרנסנו וכלכלנו והרויחנו והרוח לנו מהרה מכל צרותינו (ברכת המזון, רסס). — ובספה"א: נתברכו כל המעינות והרויחו מימיהן (מסכת רבי אליעזר, 134). שכל שכר שירויחו לי מן השמים בין בממונך שנטלתי ממך ובין כל שכר המגיע לידי מכל צד הכל נחלק אותו (תשו' הגא', מכתובה, סי' כח). אני מאמינך, הודיעני בכמה קנית חפץ זה ואני מרויחך[4]) כך וכך (ערוך ערך אמנה). אין בו כח להרויח ולהתפרנס מיגיעו (רש"י, תענ' כג:, ד"ה ילטרך). רפאהו והרווח לחם ותן להם חיותם (רוא, קוט' מע., ד"ה חייהו). דאין אדם נעשה שליח לחבירו שלא מדעתו להפסידו, אבל להרויחו[4]) אנן סהדי דניחא ליה, לפיכך זכין ואין חבין (שוא, חול' סג., ד"ה אין חבין). שלא יהיו רשאין לדבר עמו ולישא וליתן עמו ולהרויחו[3]) ולהאכילו ולהשקותו ולבקרו בחלותו (תשו' ר"ת, מובא

---

1) [כלומר: מרוית לבריות, מביא הרוחה.]

2) [פני משה (ואחריו א. מ. לונץ בפרושו) מבאר כלשון הרויח לו זמן כזה שנתן לו בחקדם, ואמנם אין זכר לזמן במקור, ואין הצרוף „הרויח זמן" נמצא בלשון תו"ם].

3) [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 178). בדפוס': מחיה.]

4) [כמו הרויח לפלוני בתו"ם.]

בשו"ת בכימין זהב עט). אם הרויח אדם פשוט בעולה שהטעהו לבו ולא מרצונו, אותו פשוט לא יערב עם מעותיו פן יספה הצדיק עם הרשע (ספר חסידים תתתלה). אבל ברבית אין טורח, ועוד שאם תאמר היה מרויח בשלו הרי שב ולא תעשה ועוד רבית אסור (שם תתתתסכח). שיראה לי שכל שירויח המתעסק אם יהיה שם הפסד יפסיד שני שלישי החלק שהיה מרויח (רמב"ם, שלוחין ו ה). ונקנה מן הסחורות המתבקשות בארצנו ותרויח בהם ממון גדול (מעשה ירושלמי, נוסח קושטא, הוצ' זלוטניק, 47). והנה אבאר שהוא (אריסטו) לא הרויח כזה (בהנחתו) כלום (ר"ם א"ת, מו"נ ב יט). הסוחרים פעמים מרויחים פעמים מפסידים וסחורת החכמה כולה ריוח (ר"י בן כמאימם, משלי ג יד). כי הצליחו האל עושיו והרויחו בכל מעשיו (עמנו', מחב' יד, 105). א"ל כך וכך הרווחנו ולא יותר, אמר וכו' אתה אמרת לי שהרוחתם חמשים (טו"ע חו"מ פא לא). — ואמר הפיטן: הנה העם תרויח לדחוקים ותעשה דין ומשפט לעשוקים (אליה בן שמעיה, אויתיך קויתיך סליח' יום ג). — °במשמ' הרחיב והאריך, erweitern; élargir; to enlarge: וכך אנו נהוגין שמתחילין חזון ישעיהו והיו הראשונים מסימין אותה אם תאבו ושמעתם, ועכשיו מרויחין בה עד בית יעקב לכו ונלכה ב'ה' (תשו' הגאו' כב, הרכבי, עמ' 9). — °והִרְוִיחַ את הזמן לפלוני, האריך לו את הזמן[1]): אבל אלו לא יוכלו עמוד במשפט ובודאי צריך אני להביא עליהם פורענות, לכן ארויח להם זמן לכך אולי ישובו (פענח רזא עה"ת, ב:, ברא'שית). — °הרויח במשמ' הֵקל: בבגדאד המדינה הגדולה ראו החכמים כי בזמן שהן מרויחין בדברים הללו לשאת ולתת עם הנידה ובמושבה וכו' הרי יש עם הארץ מפורצין בדבר ובאין לידי הרגל עבירה (שו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, 206). — °ובדקדוק, הִרְוִיחַ (בין ההברות) בגעיא, שָׂם רֶוַח במבטא: לפטם את המלה להתיז כדרבן כמו והכהן והבקר ולהרויח בגעיה ולהחביר מלה לאחותה (הורית הקורא, דרנבורג, 90). — °ובהנדסה, משלש מַרְוִיחַ זוית, משלש שיש בו זוית נרוַחת: ולמשלש שיש לו זוית נרוחת והוא

---

1) [עי' לעיל משמ' ה).]

הנקרא מרויח הזוית (לאצ"מ הנסיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 10). — *ובשמוש לא מדויק, הִרְוִיחַ במשחק דבר: מה ששוחקין נערים ובתולות בשבת לגלגל אגוזים והנוגע את שלו בגילגולה את של חבירו הרויח כולם נכון לאסור בשבת (מהרי"ל, הלכות שבת). וכן נשים המצחקין באגוזים על גבי קרקע וכו' כשמכין זו בזו והקול נשמע יודעין שהרויחו (מהר"ס, מנהגים מט).

— הִפע', *הִתְרַוַּח, נִתְרַוַּח, — היתה לו הרוחה[1], הִרְוִיחַ: רבי יונה בשעה שרואה בן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח היה הולך אצלו ואומר לו, בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה, לכשאתה מתרויה את נותנו לי (מד"ר ויקר' לד)[2]. — ובסהמ"א: צאו ופשטו יד בערי הגויים אשר סביבותיכם והתרווחו מן הבזה ומן השלל וזו היא מלחמת הרשות (רבנו נסים, קטע מס' המפתח למס' ברכות, REJ Avr. 1902, עמ' 296). פרוש לפוש כגון שיגע במשוי שעליו ומתכוין לעמוד להתרוח ולנוח כדי שיסור יגיעו (ר"ח, שבת ה:). דכד קניטה דעתיה בכעסיה מתרווח בקריעת בגדיו ונמצא עושה נחת רוח ליצרו (הוא, שם קה:). שמשעה שירד יעקב למצרים פסק הרעב ונתרווח העולם (בראשית רבתי, אלבק, 224). כיון שיש חום יושבין באויר החצרות להתרווח לרוח, לפיכך אין מניחין אויר החצר בורה בלא בני אדם אלא שוכנים בה (ערוך ערך סרבן). מה שאינם בעלי חיים מותרי' הם להתרווח בעליהם מהם (יהודה הדסי, אשכול הכפר סי' קעב באמצע). וכיון שיתרווחו העשבים הטובים (אחרי הנכוש) הרי מתגדלים ומתעבים (ר' שלמה בן היתום, פרוש מו"ק, 3). יודעין אנחנו שאנו דחוקין למים ומיום שבא צדיק זה נתברכו המים ונתרווחנו בהן (שכל טוב, בראשי' כט כב). וכאשר הם נתרווהו בהקדש וכו' הובה עליהם לחון בטובת הנאה זו (סיד"א, מעגל טוב, 85). הנפש מתפעלת והדעת

1) [כמו בקל ובהפע', גם במשמ' רוחה ומנוחה לגוף ולנפש וגם במשמ' רֶוַח של ממון וכדו'.]

2) [במד"ר ויקר' לד כתוב לפי נוסחת קצת דפוסים: באותה שעה שירדו גשמים ונתרווח העולם, אך כנראה צ"ל ונתרוה העולם, עי' רָוָה, התפ'.]

מתרוחת[1]) והכונה מתעוררת מתוך הלימוד בספר נאה ומהודר (הקד' חסו' ר' עקיבא איגר א, ד"ה ואלו דבריו). — ואמר הפיטן: טרוהי שחין וכאב וחולי מעים רוגעים ומתרוהים באווי קרת מים (ר"א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם). — *ובמשמ' התרחב והתפשט: בזמן שאוכל הרבה מתרוחין הנקבים הדקים שבגופו הנודעים באלמסאם, ובזמן שמתרווחין אין אוחזין את השער ונושר מקצתו (חסו' הגאו' סלב, הרכבי, 208). ביומות החמה הקרקע מתבקע ומתרווח בתפיחה ומתפשט (ערוך ערך מד). המעיים מתרוחין לפנות מקום לדבר המתוק (רש"י, עירוב' פג:, ד"ה דלא כר' יהודה). מאחר שמשתחוים רווחים ונתרווח[2] המקום ע"י הנס אתה מזקיקו לימשך ולהתפשט אחורי בית הכפורת (הוא, יומ' כא., ד"ה מאי קאמר). מכיון שחתכו הודה של סכין הוא מתרווח לכאן ולכאן (הוא, חול' יז:, ד"ה אלאלא). — *ובמשמ' נפוץ ונתפשט בעולם: (הלכה) רווחת כבר נתפשטה ונתרווחה לנהוג (הוא, שם כז:, ד"ה ועל דא).

רֶוַח[3], *ריוח, ס"ז, — א) חלל ריק שבין דבר לדבר, Zwischenraum; espace, intervalle; space (between): וְרֶוַח תשימו בין עדר ובין עדר (בראשי' לב יז). — ובתו"מ: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות אם יש ריוה ביניהן כמותן כשרה (סוכ' א ח). טפחיים מכאן וטפחיים מכאן וטפחיים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן (מנח' יא ה). וראשי הגיזרין הפנימיי' היו נוגעים בתפות וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמי' ב ד). שלשה קישואין ושלשה דילועין וארבעה נטיעות הרי אלו מצטרפין וכו' וכמה ריוח יהא ביניהם, רבן שמע' בן גמלי' אומר כל שתחתיו ותוצא לו כמלא צמד בקר וכליו (תוספת' שביע' א ג). והיה משה תפוש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע (ירוש' תענ' ד ה). צריך ליתן ריוה בספר מלמעלן שתי אצבעות ומלמטן שלש (שם מגי' א יא). המשה שכתבו בתוך הגט איש פלוני מגרש

1) [השוה הִרְחִיב דעתו, עי' רָחַב, הפע'.]

2) [בפסקה שלפני זו אומר רש"י: והמקום מרחיב.]

3) [עי' בהערה לשרש.]

פלונית ופלוני פלונית ופלוני פלונית וזמן אחד לכולן והעדים מלמטה כולן כשרים וכו׳ זמן לכל אחד ואחד והעדים מלמטה את שהעדים נקראים עמו כשר, ר׳ יהודה בן בתירה אומר אם יש ריוח ביניהן פסול ואם לאו כשר שאין זמן מפסיקן (גיטי פז.). זמן לכל א׳ וא׳ וריוח לכל אחד ואחד והעדים מלמטה את שהעדים נקראין עמו כשר׳ ר״מ אומר אע״פ שאין ריוח ביניהם פסול שהזמ מפסיקן (שם שם). אל ימעט אדם את הכתב לא מפני ריוה של מטה ולא מפני ריוח של מעלה (מנח׳ ל.). ר״מ היה כותבה (ק״ש) על דוכסוסטוס כמין דף ועושה ריוח מלמעלה וריוח מלמטה ועושה פרשיותיה פתוחות (רשב״א, שם לג.). מניחין בין דף לדף בתורה ריוח שתי אצבעות ובנביאים ובחומשין ריוה גודל אחד, מניחין מלמטה בתורה ריוח טפח וכו׳ (סופר׳ ב ז). נקבו (העורות) במקום הכתב פסולים, במקום הריוח כשרים (מסכת תפילין, קירכהיס, 18). — ומ״ר *רְוָחוֹת: אם רצה להוסיף יוסיף ובלבד שלא יהו הרוחות מרובין מן הכתב (סופר׳ ב ז). — ובספהמ״א: נמצאת השורה בין כתב ובין רווח מאה ועשרים וארבע אצבעות (סו״ת הגאו׳ מן הגניי, גינזבורג, 35). — ואמר הפיטן: פיסקות ורווח ביניהם להתבונן בעיניניהם (ינאי, ארבעים ותשעה, קרוב׳ שבועות, זולאי, רפד). — *ובמשמ׳ הפסק של זמן, Zwischenzeit; interval(le): (המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו, אמה מכרתי לשחוט, בתה מכרתי לשחוט) אימתי בזמן שאין לו ריוח אבל יש לו ריוח אין צריך להודיע[1] (ר׳ יהודה, חול׳ ה ג). — *ובמשמ׳ תוספת זמן והרחבתו[2]: לרוח היום, לריוח היום, הרי אני מרויח לו את היום, כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכו׳ הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה (מד״ר

1) [שאין לו ריוח, הפסק בינתים שמכר האם היום, אבל אם יש לו ריוח, שמכר את הראשונה אתמול והשניה היום, אין צריך להודיע, שאני אומר אתמול שחטה הראשון, פי׳ אחר בזמן שאין לו ריוח, נחפז ומהיר לקנות שמראה שרוצה לשחוט היום, אבל יש לו ריוח שאינו נחפז בקנייתו אינו חייב להודיעו דשמא לצורך יום אחר הוא קונה (רעב״ט).]

2) [עי׳ ב. רוח, רָוַח, הפע׳, הערות.]

בראש׳ יט). — *וֶרֶוַח בין מלה למלה בדבור, הפסק בין המלים הסמוכות זו לזו: חני רב עובדיה קמית דרבא ולמדתם, שיהא למודך תם, שיתן ריוח בין הדבקים, עני רבא בתריה כגון על לבבך, על לבבכם, בכל לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ (ברכ׳ טו:) — *רֶוַח שְׂפָתַיִם במשמ׳ צחוק בלחש: אם ישחק (הפרוש) לא ירבה, ואם יכעס לא יתקצף, שחקו ריוח שפתים[1], ושאלתו ללמוד וכו׳ (ר״י א״ח, חו״ה, הפרישות ז). — ב) כמו הרוחה, מצב האדם שרוח לו, הרחבה והקלה: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רֶוַח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (אסת׳ ד יד). — ובתו״מ: שאם היתה יולדת בצער יולדת בריות, נקבות יולדת זכרים וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ ב ג). מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה, אזכרה שהיא מריוח לא כל שכן (רב הונא, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשוב לך בשעת רעבה, אם למדת תורה בשעת הריות אל תשוב לך בשעת הדחק, לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, אדר״נ ג). הלמד תורה מרחק סופה לעשותה מריוח (אדר״נ נוסח ב לה). צדיקים בצער והעולם בריות (ר׳ ינאי, מד״ר בראש׳ מח). כשהיית בצרה גדרת וכשאתה בריוח שכחת (תנחו׳ וישלח ח). — *ובשמוש מיחד, הרוחה שנעשתה לסוחר וכדו׳ ע״י זה שקבל מחיר עודף על הוצאותיו, Verdienst, Gewinn; gain, profit: והיו התלמידין רואין את הריוח שהרויח (מדרי תהל׳ לב). — ובספהמ״א, וגם מ״ר *רְוָחִים: ואם תאמר יהא כולו פיקדון, ברשות רבו עומד וכל ריות שיבוא לו ממנו אסור ליהנות ממנו (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 39). ונפשו תתבענו בכחותיה אשר נטבעה עליהם מהשמע והראיה והדבור והעסק והאכילה והשתיה והמשגל והריוח בממון וחקנת ביתו וכו׳ (ר״י א״ת, כוזרי ג א). אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה שישתכר ואבדה פרוטה מן הכים יצא לכל מקום שימצא בו ריוח (רמב״ם מלכים ה ט). אל יהיו משל אחרים בידך בריות שלך, כי כמו שאתה מרויח כן יהא הוא מרויח.

1) [כלו׳ בפִשׂוּק שפתים בלבד ללא צעקה בקול.]

במצא שגולת לו כל אותו הריוח (ספר חסידים תתתמז). שרויין (ישראל) בצער כויכול שרוי עמהם בצער וכו' שרויין בריוח שרוי עמהם בריוח (מדה"ג, שמות ג ב, הופמן, 24). ראובן שנתן ממוני לצדקה ואמר זה הממון ינתן בריוח ומן הריוח יקחו הקהל לשכור רב הישר בעיניהם והקרן יהיה קיים (מרדכי, ב"ב תפו). שהוא חפץ שימצא המלוה לגבות בריוח מן הלוה שמתוך כך לא יחזור עליו (טוחו"מ לז). ועוד יקחו מאה זהובי' וילוו אותם ג"כ על הרווחים בסך הנ"ל ויתנו הרווחים למי שיש לו בתולה הראויה להנשא (פנקס ק"ק קראקא, הסוקר תרכ"ד, 69). הוצרכו אנשי הקהלה להלואות רבות ברווחים גדולים (ר' יו"ט הלר, מגלת איבה, 10). שכל אחד ואחד ישליך בתיבה העשויה לדבר החלק המגיע לו כפי נכסיו ורוחיו מדי חדש בחדשו (מורפורגו, שמש לדקה א, עה.). — ואמר הפיטן: על קיניין ועל החסרון, על ריוח ועל הצרה, על שלום ועל הייסורין וכו' בכל מידה ומידה וכו' קדושת שמך לא תמוש מפיהם (ינאי, על תורה, קרובו' במדבר, זולאי, רכב). קפידת הרוח המיש, רווח והצלה החיש (הוא, אז מאז, קרוב' פסח, שם, רכז). — ואמר המשורר: בנסיון הדברים יש ללב ריוח והרגע ואין חבר ולא אוהב למתעולל עליו רַע (ר"ש הנגיד, בן משלי קעו, ששון, קלח). ומשכיל בצרה מכסיל נכר כי ברוח[1]) אשר השכיל ושכל שוים (שם תרמ, קלה). נואם שקרים יחשוב כי לו ריוה בלי קרן והוא שקר (שם תת, קיד). רוה בלבב יש בקראו כי מספר פקודיהם כמו יהלום (רמב"ע, תרשיש ז, 66). — ומ"ר רְוָחוֹת, ריווחות[2]): ועל הריווחות שעשה עם הנכרים השיב כי טובת הנאה שלו הם (בעל עסק, ש' מו). והניח נכסים בהקפה ביד אנשים עברים במקום אחד בתנאי שישלחו אליו הריווחות לירושלים (שם עה). שמי מהם שישים בחנות סעות וכו' יקח מהריווחות הנכנסות תשעה לכל מאה (שם ל). — ובלשון חכמי הקראים במשמ' הערב' כסב או אכתסאב[3]), זכות האדם במעשיו אע"פ שאלה תלויים ברצון הבורא: וקצת מכת אשעריה שהשלימו לת ביכולת הנבראת קצת התלות בפעל, באמרם שתנוי המעשה בחנית היכולת עלה הוא הנקרא ריוח בלשון חכמינו (כ"א הקראי, עץ חיים ז, 17). ומענה הריוח לפי דעתם היא הרשות (שם פו, 115). והדעת השנית דעת כת אלאעשריה וכו' ששמו ביכולת הנבראת לאדם קצת התלות בפועל, ווהו הנקרא ריוח לפי דבריהם, ויחסו המעשה אל השם בעשית ואל האדם יחסוהו בריוח (שם שם).

א. רָוַח, קל לא נמצא במקרא.

— הפעי, הֵרִיחוֹ, הֵרִיחַ, אָרִיחַ, יָרִיחַ, יָרַח, יְרִיחֻן, יְרִיחוּן, — א) הֵרִיחַ אדם ריח דבר, הרגיש את ריחו, riechen; sentir; to smell: ויגש וישק לו וַיָּרַח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי' (בראש' כז כז). — ובתמונה, הריח האלהים מנחה, את ריח הניחח, הרגיש אותו: ויבן נח מזבח ליי' וכו' ויעל עלת במזבח וַיָּרַח יי' את ריח הניחח (שם ח כ–כא). אם יי' הסיתך בי יָרַח מנחה (ש"א כו יט). — ובשלילה, על אליל מת, בלי משא, לא יריח במשמ' לא ירגיש כל ריח: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחֻן (דבר' ד כח). עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יְרִיחוּן (תהל' קטו ד–ו). — ובהשאלה, הריח הסוס מלחמה, הריח הפתיל את האש, הרגיש בהן: והארב ישב לה בחדר ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת בַּהֲרִיחוֹ אש (שפט' יו ט). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יָרִיחַ מלחמה רעם שרים ותרועה (איוב לט כה). — ב) הריח האדם בדבר, בקש ושאף את ריחו לרצון ולהנאה: והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם וכו' איש אשר יעשה כמוה לְהָרִיחַ בה ונכרת מעמיו (שמות ל לז–לח). — ובתמונה, הריח האלהים בריח הנחח, בעצרת, קבל את ריחם ברצון: והשמותי את מקדשיכם ולא

---

1) [כלו' בשעת הרוָחָה בנגוד אל צרה.]

2) [ואולי מן רְוָחָה במשמ' זו.]

3) [מלים אלו a) עקר פרושן בערבי קנית רֶוַח, ועי' כדברי יעקב קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, 28, ובספרות שנרמז עליה שם.]

a) كسب، أكتساب

אָרִיחַ בריח ניחחכם (ויקר א כו לא). שנאתי מאסתי חגיכם ולא אָרִיחַ בעצרתיכם (עמ' ה כא). — ובתו"מ: עוברה שהריחה מאכילין אותה עד שתשיב נפשה (יומא ח ה). מיריחו היו מריחים ריח פטום הקטורת (תמיד ג ח). אמו (של אלישע בן אבויה) כשהיתה מעוברת בו היתה עוברת על בתי ע"ז והריחה מאותו המין והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חבינה (ירוש' חגי' ב א). הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחת (ברכ' נג.). וחורי, שמריחים את הארץ (שבת פה.). סח לי זקן, פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה (ר' חייא בר אבין, יומא סט:). הדס של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה מותר להריח בו (רבה, סוכה לז:). מפני מה אדם מריח ריח גַּפְרית ונפשו סולדת עליו (רבי יודן, מד"ר בראש' כא). שהקב"ה בקש להראות מעשיהן לבריות שלא יריחו את ריחו בערב ויעמדו וישליכו אותו (שם שמות כה). כאדם שמריח באתרוג הוא נהנה והאתרוג אינו חסר כלום (שם במדי יג). שבזמן שאדם מריח ריח רע אלמלא מי החוטם סרוחי' שמעמידין אותו מיד מת (שם שם יח). מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כולם באות ומריחות בה ולא היתה אחת מהן נוטלה אותה (רבי שמעון בן חלפתא, שם דבר' ה). בא המלך והציץ בפרדס וכו' ומצא מלא חוחין ודרדרים, הביא קַצָּצים לקצצו, וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה והריח בה ושבתה נפשו עליו (שם שה"ש, כשושנה בין החוחים). הראשונים על ידי שהריחו מקצת צרתן של מלכיות קצרה רוחן (ר' שמעון בן גמליאל, שם איכה, בנפשנו נביא לחמנו). הושיב שם (המלך בפרדס) שני שומרים, אחד חיגר ואחד סומא וכו' הריחו הבכורות, אמר חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס (תנחו' ויקר' יב). — ובסהמ"א: חטאי לו יריחון בם שכני אזי ברחו ורחקו מן גבולי (ר"י א"ת, תו"ה, הכניעה ז, בשם אחד המשוררים). משה כשנכנס לתוך פלטרין של מלכים היה מריח ריח ארונו של יוסף כריח הע"ה (בראשית רבתי, אלבק, 264). מאוניה, מאוניו מריחין היין (רש"י, שבת קכט.). משום ריחא, שהכלב מריחו ומחטטו ומוציאו (הוא, פסח' לא:). וכאשר הריחותי הדסי אמריו וטעמתי צוף דבריו הכרתיהו (ר"י חריזי, תחכמוני מז, 370). בהחבירי ספר שיר ראשון בו מורי כל אף ירח (לקוטי קדמוניות, עג.). ופעמים יקח מן הצדקה והתמחוי למלא בטנו יין ומרחוק יריח ציקי קדרה (שלמה בונפיד, הפולמוס בכבדי סאראגוסה, קבץ על יד י"ד, יח). המון שוררי יריחו מרחוק מלחמתי (שם שם, מט). — *ובמשמ' גורמת, נתן להריח: משפך של רוכלין טמא וכו' מפני שהוא מטהו על צדו ומריח בו ללוקח (ר' עקיבא, כלים ג ז). מטלטלין עצי בשמים להריח בהן לחולה בשַׁבָּת (ירוש' סכה ג יד). — ואמר הפיטן: אשל נטע והעוברים הארח, ובקצוי ארץ ריחו הרח (ר"ש בר יצחק, סעסוע, קרוב' ב. שבועות). — *ובמשמ' נתן ריח, נדף ריח[1]: כל בגדותיך, כל בגדיך מריחים כריח בשמים, ומדרשו כל בגדותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב (רש"י, תהל' מה ט). (נתנו ריח) כשרים שבכם חנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב (הוא, שה"ש ב יג). ועל ההדס שבכל מקום, והו"ה לכל הדומה להם שהעץ עצמו מריח בלא שרפה (הוא, ברכ' מג.). משחא כבישא, שמן שבו טמון הקושט והשמן מריח מן הבושם שבתוכו (הוא, שם שם). טהרה יש בך, לפיכך מריחה לך ולא בטל הריח מאצלך (הוא, סוטה מט.). והנה נערות שתים יפות מנערות אמש, והריחו בגדיהן כבואן אל הארמון מר אהלים וקנמון (יעקב בן אלעזר, ספורי האהבה, שירמן, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ה, רנג). מצאנו מקומות מוכנים ומטעמים מזמנים והקדרות ירתיחו ומרחוק יריח: (ר"י חריזי, תחכמוני י, 105)[2]. — ג) ובמשמ' גורמת, הריח האלהים את האדם ביראת ה' וכדו', נתן בו רוח של יראת ה', מלא את רוחו יראת ה': ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' וַהֲרִיחוֹ[3] ביראת יי' (ישע' יא ב–ג).

---

[1] [בהשפעת לשונות לועזיות, שהפעל riechen, to smell בא בהם גם במשמ' זו.]

[2] [בירוש' שבת טו ג כתוב: ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן, לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ולשתיה על ידי שהפה זה מריח התירו לו לעסוק בהן בדברי תורה, ע"כ. אך היא ט"ס במקו' טוֹרֵחַ, עי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, למקומו.]

[3] [כן תרגמו השבעים: ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα]

— הֵסַע', *הוּרַח, צ"י מוּרָח, — שהריחו אותו, שנתן להריח: וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף (כ"י ח"מ, הו"ס, היסוד ט). והמוחשים המורחים (חו"ד לרקנ"ג מאמר י פרק יח). דבר המורח (כ"מ המאירי, משלי יו, כל פעל). והמורח גם כן גשם, ואם לא היה גשם לא היה ריח (המדה גנוזה, מז:).

ב. **רוּחַ** 1), סזו"כ 2), רוּחָה, רוּחִי, רוּחֲךָ רוּחֵךְ, רוּחֲכֶם, רוּחוֹ, רוּחָם, מ"ר רוּחוֹת, רֻחוֹת, — א) נשיבת אויר טהורה, אויר נע מהר, Wind; vent; wind: ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (בראש' ח א). ורוח נסע מאת יי' ויגז שלוים מן הים (במד' יא לא). ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ"א יח מה). ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יי' לא ברוח יי' ואחר הרוח רעש (שם יט יא). לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים (מ"ב ג יז). וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח (ישע' ז ב). ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (שם יז יג). הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (שם כו יח). והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם (שם לב ב). רוח צח שפים 1) במדבר דרך בת עמי לא לזרות ולוא להבר רוח מלא מאלה יבוא לי (ירמ' ד יא–יב). לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו (שם י יג; וכעין זה שם נא יו). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונה א ד). לא כן הרשעים כי אם כמץ אשר תדפנו רוח (תהל' א ד). ואשחקם כעפר על פני רוח (שם יח מג). יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יי' דחה (שם לה ה). אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח (שם פג יד). אדם כחציר ימיו וכו' כי רוח עברה בו ואיננו (שם קג יו). מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו (שם קלה ז). נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד). מי אסף רוח בחפניו (שם ל ד). והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית (איוב א יט). ורוח על פני יחלף תסמר שערת בשרי 2) (שם ד יח). גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (שם מא ז–ח). סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח (קהל' א ו). אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח (שם ח ח). שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (שם יא ד). כאשר אינך יודע מה דרך הרוח וכו' ככה לא תדע את מעשה האלהים (שם שם ה). — ובסמיכות אל סערה וכדומה, רוח סערה, רוח סעה, רוח זלעפות: וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזק' א ד). היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוח סערות תבקע וכו' לכן כה אמר יי' ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי (שם יג יא–יג). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהל' יא ו). אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער (שם נה ט). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (שם קז כה). אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו (שם קמח ח). ועי' סְעָרָה. — ובסמ' אל ציין המקום או הכוון שהרוח באה משם, רוח ים, רוח מדבר, רוח צפון וכדו': ויי' נהג רוח קדים בארץ

והולג' et replebit eum spiritus, וכן רש"י: ימלא רוח יראת ה', והענין מבע גם בת"י: ויקרביניה לדחלתיה, ע"כ. וחז"ל (סנה' צג:) דרשו: א"ר אלכסנדרי מלמד שהטעינו מצות ויסורין כריחיים, רבא אמר דמורח ודאין, ע"כ, ופרש רש"י שם (דמורח ודאין) שמריח באדם ושופט ויודע מי החייב שנאמר לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ואפילו הכי ושפט בצדק דלים כגון ע"י הרחה, ע"כ. ובעקבותיהם כותב רד"ק בפרושו: לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר לדבר קל שבהרגשה ריח, וכן מרחוק יריח מלחמה, כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש, וכן אמר והריחו ביראת ה', כלומר במעט הבנה ירגיש בני אדם הטובים והרעים וכו'. ואמנם לא מן הנמנע הוא שעקר כונת הכתוב: וַהֲרִוָהוּ (במק' והריחו) ביראת ה' או וְהוֹרָהוּ.]

1) [כן בארמ' ובסור' רוחא ובאוגרית' רח באותה משמ' כבעברי'; ובערב' בא רוח a) רק במשמ' המפשטת של נשמת האדם ודעתו (אולי כמלה שאולה מארמ'), בעוד שבא ריח b) במשמ' הראשונה של נשיבת האויר. ועי' בהערה לשרש. והשוה גם את דברי הרמב"ם (מו"נ א מ): רוח שם משתתף, הוא שם האויר כלומר יסוד אחד מארבעה היסודות, ורוח אלהים מרחפת, והוא גם כן שם הרוח המנשבת וכו'.]

2) [גם במקרא גוזר שמוש המלה רוח בנקבה על זה שבזכר ובתו"ס רוח, בדרך כלל היא ש"נ (עי' במאמרו של Albrecht, ZAW XVI, עמ' 42 וכו'). ועי' גם בהערות שאחר זו.]

a) روح b) ريح

1) [עי' צח, הערות.] 2) [עי' שַׂעֲרַת.]

כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). ויהפך יי' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף (שם שם יט). ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה (שם יד כא). ואפיצם כקש עובר לרוח מדבר (ירמ' יג כד). ברוח קדים אפיצם לפני אויב (שם יח יז). והנה שתולה התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש (יחזק' יז י). ותתש בחמה לארץ הושלכה ורוח הקדים הוביש פריה (שם יט יב). במים רבים הבאוך השטים אותך רוח הקדים שברך בלב ימים (שם כז כו). ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד ח). ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהל' מח ח). רוח צפון תחולל גשם [1]) ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). ועי' צפון, קדים. — ובצרוף אל ציון הזמן של נשיבת הרוח, רוח היום: וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן לרוח היום [2]) (בראש' ג ח). — ובסמי' אל שם האלהים השולח את הרוח, ואף בכנויים, רוח ה', רוחו וכדו': ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראש' א ב). הנה שם יי' בא ממרחק בער אפו וכו' ורוחו כנחל שוטף [3]) (ישע' ל כז—כח). יבש חציר נבל ציץ כי רוח יי' נשבה בו (שם מ ז). כי יבוא כנהר צר רוח יי' נססה בו (שם נט יט). יבוא קדים רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש' יג טו). ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים (תהל' קמז יח). ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברח [4]) (איוב כו יג).

— ובצרוף לפעל נשא, נשאה הרוח, רעתה הרוח דבר או אדם: והיה אני אלך מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע (מ"א יח יב). ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח יי' וישלכהו באחד ההרים (מ"ב ב טז). תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם (ישע' מא טז). בזעקך יצילך קבוציך ואת כלם ישא רוח יקח הבל (שם נז יג). כל רעיך תרעה רוח ומאהביך בשבי ילכו (ירמ' כב כב). ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול (יחזק' ג יב). וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא אותי רוח בין הארץ ובין השמים (שם ח ג). ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יי' הקדמוני (שם יא א). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה (שם שם כד). ועי' נשא. — ובמשל, זרע רוח: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הוש' ח ז). — ובתמונה, בדמוי הרוח לעוף, כנפי רוח וכדו': וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח (ש"ב כב יא; וכעין זה תהל' יח יא). צרר רוח אותה בכנפיה ויבשו מזבחותם (הוש' ד יט). השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל' קד ג). — ב) בהשאלה, במשמ' הכוון שהרוח באה משם, אחת מארבע רוחות השמים, מזרח מערב צפון ודרום [1]), Windrichtung; direction: והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל רוח קצוצי פאה ומכל עבריו אביא את אידם (ירמ' מט לב). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה (שם שם לו). ועשיתי בך שפטים וזריתי את כל שאריתך לכל רוח (יחזק' ה י). שלשתיך בדבר ימותו וכו' והשלשית לכל רוח אזרה וחרב אריק אחריהם (שם שם יב). וכל אשר סביבתיו וכו' אזרה לכל רוח וחרב אריק אחריהם (שם יב יד). ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוח יפרשו (שם יז כא). ויאמר אלי הנבא אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר אדני יי' מארבע רוחות באי

---

1) [אמנם אין הבנה כזאת, כאלו רוח הצפון מחוללת את הגשם, אלא כונה מדמה של הפתגם, הנאמר בלשון חידה, כדי להטעות את השומע, היודע ש א י ן רוח צפון מביאה את הגשם בא"י. ולפתגם כונה שניה, שהיא עקר, ועי' לקמן עמ' 6448.]

2) [כנגוד אל שמוש הצרוף עד שיפוח היום (שה"ש ב יז, ועי' בהערה עמ' 4846) מורה רוח היום על עת הערב, כדעת רש"י וראב"ע, וכנראה זאת אף כונת ת א: למנח יומא; וכן משמש בערבי הפעל ר ו ח במשמ' העריב, בנגוד אל השכים. וחכמי התלמוד דרשו רוח היום גם במשמ' רוח היום, ופ. האופט (AJSL 22, 203) חשב שצ"ל לרוח היום כלשון מנוחת הערב, ואינו נראה.]

3) [עי' גם לקמן למשמ' המפשטת, הערות.]

4) [לפי הענין נאמר כאן מה שמספר גם בעלילות מאשור ובבל על מלחמת האל הבורא ברהב, כי ברוחו, ברוח סערה שלו, שם ים לתוך שפרה, לתוך גרתיקו. ועי' בפרושו של טורטשינר.]

1) [כשמוש הזה בא באשורי' ארבת שרי (ארבע הסערות), ואפשר שהשפע השמוש בעברי, שאינו בספרים קדומים, מלשון בבל.]

הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (סס לז ט). והוציאני דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדדו סביב סביב מדד רוח הקדים בקנה המדה וכו' מדד רוח הצפון וכו' את רוח הדרום מדד וכו' סבב אל רוח הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו (סס מב יה—כ). הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (זכר' ב י). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים (דני' ח ח). וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים (סס יא ד). לארבע רוחות יהיו השערים מזרח ימה צפונה ונגבה (דהי"א ט כד). — ועם ה הכוון, רוחה במשמ' לצד רוח[1]: ויהיו הרמנים תשעים וששה רוחה כל הרמנים מאה על השבכה סביב (ירמי' נב כג). — ג) במ"מ' האויר, אף שאינו נע, Luft; air, שאף רוח[2]: בכרה קלה משרכת דרכיה פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח (ירמ' ב כג—כד). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (סס יד ו). — ובמשמ' רוח: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (איוב מא ז—ח). — ומכאן ד) במשמ' דבר שאין בו ממש, הבל וריק[3]: הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישע' כו יח). הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (סס מא כט). והנביאים יהיו לרוח (ירמי' ה יג). לו איש הלך רוח ושקר כזב (מיכ' ב יא). — ורעה רוח, ובש"ע רעות רוח[4], רעיון רוח: אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (הוש' יב ב). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' א יד). ואתנה לבי לדעת חכמה וכו' ידעת, שגם זה הוא רעיון רוח (סס סס יז). ועי' רעה, רעות. — נחל רוח: עכר ביתו ינחל רוח (משלי יא כט). הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו). זכר כי רוח חיי לא תשוב עיני לראות טוב (סס ז ז). עד אן תמלל אלה ורוח כביר אמרי פיך (סס ח ב). החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו (סס יה ב). הקץ לדברי רוח (סס יו ג). — עמל לרוח: וגם זה רעה חלה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון שיעמל לרוח (קהל' ה יה). — ובתוה"מ: על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט ב). נוהגין היו בית אבא שהיו נותנים פאה אחד לזתים שהיו להם בכל רוח (רבן גמליאל, פאה ב ד). שדה וכו' שברתה הרוח או בהמה פטורה (סס סס ז). הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (סס ה א). ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים, ארבעה בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלא' ג א). היו נטועות על שש שש וכו' הרי זה מקדש שש עשרה אמה לכל רוח עגולות ולא מרובעות (סס ה ה). הזורע וסיערתו הרוח לאחוריו מותר, סיערתו הרוח לפניו ר' עקיבא אומר אם עשבים יופך וכו' (סס סס ז). וכמה היא עבודת הגפן ששה טפחים לכל רוח (סס ו א). הרוח שעלעלה את הגפנים על גבי תבואה יגדור מיד (סס ז ז). המדייר שדהו וכו' עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית (שביע' ג ד). מערב לרוח אחת או אינו מערב כל עקר (ערוב' ג ו). מי שיצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה יש לו אלפים אמה לכל רוח (סס ד ג). מי שישן בדרך וכו' יש לו אלפים אמה לכל רוח וכו' ר' יהודה אומר לאיזה רוח שירצה ילך (סס סס ה). חצר שנפרצה לרשות הרבים משתי רוחותיה וכן בית שנפרץ משתי רוחותיו וכו' מותרין באותו שבת (סס ט ג). ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שרפה וחכ"א אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים (פסח' ב א). איזו היא דרך רחוקה, מן המודיעים ולחוץ, וכמדתה לכל רוח (סס ט ב). התקין ר"ג הזקן שיהו מהלכין (עדי החדש) אלפים אמה לכל רוח (ר"ה ב ה). אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו (ר' אליעזר, תעני' א א). מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת, אמר רשב"ג וכו' אם הרוח דחאתו אינו גט (גיטי ו ו). אחד

---

1) [אמנם הביטוי קשה, ואין הפרושים מניחים את הדעת]

2) [אמנם לא הוכן הבטוי, ועי' שאף, הערות.]

3) [אף קדים בא במשמ' זו.]

4) [עקר משמ' הצרוף הזה היא: הלך אחר הרוח, בקש את רעותו ותברתו, ועי' רעות, הערות.]

הביא את העצים ואחר הביא את האור וכו' לבתה הרוח כולן פטורין (ב"ק ו ד). שני כלבים אינו אונס, ידוע הבבלי משום ר' מאיר מרוח אחת אינו אונס, משתי רוחות אונס (ב"מ ז ט). המקיף את חברו משלש רוחותיו וכו' אין מחייבין אותו (ב"ב א ג). ולא יעשה אדם שובך בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח (שם ב ה). ועושה חצר על פי המערה וכו' ארבע לארבע רוחותיה (ר' שמעון, שם ו ח). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו' אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (ר' אלעזר בן עזריה, אב' ג יז). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש וכו' ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה ולא נצחה הרוח את עמוד העשן (שם ה ה). שטחוהו (את העומר) בעזרה והרוח מנשבת בו (מנח' י ד). לחם הפנים וכו' נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחים מכאן וטפחים מכאן וטפחים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן (שם יא ה). שחט ולא כסה וכו' כסהו הרוח חייב לכסות (חול' ו ד). סרוד של נחתומין וכו' גפפו מארבע רוחותיו טמא, נפרץ מרוח אחת טהור (כלים טו ב). אל ארבעת רבעיו, מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח (מדות ג א). טליה על הבגד מרוח אחת אינו חבור, משתי רוחות זו כנגד זו חבור (שם כח ז). החור שבדלת שעורו מלא אגרוף וכו' הגיפה ולא מרקה או שפתחתו הרוח שעורו מלא אגרוף (אהל' יג ג). ששקעה האש במקומה, אלו חוזרה לה וכו' לאחת מכל הרוחות היתה קופלת את כל הרוח והולכת (ספרי במד' פו). מנין אתה אומר כשם שהעיד משה לישראל שמים וארץ כך העיד להם ארבע רוחות השמים שנא' יערף כמטר לקחי זה רוח מערבית וכו' תזל כטל אמרתי זה רוח צפונית וכו' כשעירים עלי דשא זה רוח מזרחית שמשחיר את הרקיע כשעיר[1]) וכו' וכרביבים עלי עשב זה רוח דרומית וכו' ד"א וכו' לא נאמרו ד' רוחות הללו אלא כנגד ד' רוחות השמים, צפונית בימות החמה יפה ובימות הגשמים קשה, דרומית בימות החמה קשה ובימות הגשמים יפה, מזרחית לעולם יפה, מערבית לעולם קשה וכו' (רבי סימאי, שם דבר' שו). בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (רבי יהושע בן חנניה, ירוש' ברכ' ט ג). מיליער הגרוף שותין ממנו בשבת הא אם אינו גרוף לא וכו' מפני שהרוח נכנסת בגופו והגחלים בוערות (ר' חנינה בריה דרבי הילל, שם שבת ג א). אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה וכו' (ר' יוסה, שם עירוב' ה א). ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות, אמר רבי אחא, ארון היה מכוין להם את הרוחות (שם שם). ליבתו הרוח הרי כולן פטורי', תמן אמרי' ברוח של אונסי' היא מתנית' אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב (שם ב"ק ו ז). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (ר' שמעון חסידא, ברכ' ג:). אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו, לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (רבי נתן, פסח' לד.). פושעי ישראל וכו' יורדין לגיהנם וכו' לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים (ר"ה יז.). ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם אין מזיזות אותו ממקומו (יומא כא:) מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו (רבי יוחנן, סוכה לז:). מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות (רבי יוסי, שם שם). ומודים חכמים לר"מ באבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו שהוא חייב, ומודה ר"מ לרבנן במעלה קנקנים על הגג ע"מ לנגבן ונפלו ברוח שאינה מצויה והזיקו שהוא פטור (ב"מ כט.). והסיר ה' ממך כל חולי א"ר זו עין וכו' ושמואל אמר זה הרוח, שמואל לטעמיה דאמר שמואל הכל ברוח (שם קז:). עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו (ר"י, ב"ב י.). ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כולן וכו' ורוח דרומית קשה מכולן (רב חנן בר אבא בשם רב, שם כה.). מה קנה זה עומד

1) [עי' רְבִיב, הערות.]

במקום מים וכו' ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו וכו' כיון שדוממו הרוחות עמד קנה במקומו וכו' (סנה' קה:-קו.). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים (ר' אבין בר ספא, חול' סו.). משא דומה וכו' אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו, נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה וכו' (ר' יוחנן, סנה' צד.). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו, והאדם עשוי מחילים, נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו (ר' תנחום, מד"ר ברא' א). בכל מקום רוח מזרחית קולטת, אדם הראשון, ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן וכו' (רב, שם שם כא). כל הרוחות כבשו בני יון ורוח מזרחית לא כבשו (ר"א, שם שם מד). ג' בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש וכו' הרוח הרה וילדה חכמה וכו' (שם שמות טו). שבעה"ז בזמן שרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת ובזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת, אבל לע"ל אמר הקב"ה אני מביא ארגסטס בעולם שמשמשות בו שתי רוחות (ר' יוסי בשם ר' בנימין בר לוי, שם ויקר' ט). עורי צפון, מלמד שהרוחות עתידות להכנים קנאה זו עם זו, רוח הדרום אומרת אני מביא גלות תימן וכו' ורוח צפון אומרת אני מביא גלות צפון (שם במד' יג). בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא ונמצא עומד למעלה מראשי (בר קפרא ור' יצחק בר קפרא, שם קהל' ג, בכל עת). — ובסהמ"א: לארבע רוחות יש להן שמות, רוח מזרחית שותא, רוח מערבית אוריא [1]) רוח צפונית אסתנא, רוח דרומית שדיא (ערוך ערך אסתנא). שיחת דקלים, פירש בתשובות יום שאין בו נשיבת רוח (שם ערך שח). או שהיה לבית הכנסת שני פתחים בשני רוחות (רמב"ם, תפלה יא). שהרוחות שתים עשרה רוח, והאמהות מהם הם ארבע והם הצפונית והדרומית והמזרחית והמערבית (ר"מ א"ת, אותות השמים, כ"י ביה"ס בזנהנסי). שתים עשרה רוחות ומקומותם כלל הארבע אמהות והשמנה

בנות אשר ביניהם (שם). — ואמר המשורר: מהם חצובי להבות ומהם רוחות נושבות (רשב"ג, כתר מלכות). ויד רוח מצחקת במים (ר"י הלוי, הסרדק, דיואן ב, 161). זה רוחך צד מערב רקות הנרד בכנפיו והתפוח, מאוצרות הרכלים מוצאך כי אינך מאוצרות הרוח (הוא, זה רוחך, שם שם, 171). מיום אשר נשבו רוחות בשמיו בתוך לבי מגוריו (יהודה בן גיאת ליהודה הלוי, מבין עפאים, סעה"ם 125). תשרי הוא הראשון לחדשים, בו ינשבו הרוחות הקשים (ראב"ע, טעמו כא, כהכא א, 181). נפתחו אליו שערי הדפק וחדריו יותר מגלינוס וחבריו ובהתקבצות ובהתפשטות התנועות של כלי הרוח ירעה רוח עד שיפוח (שלמה בונפיד, הפולמוס בכבדי סארגוסה, קבץ על יד י"ד, כב). בתומו כל אור מאין ראותו ברוחיו המפיחים מבלי מור (רשב"ץ דוראן, בס' לפנת פענח ליצחק מרעלי א). — *טחנת רוח, טחנה הפועלת בכח הרוח, נוהג בדבור ובספרות. — *כוסות רוח, כוסות מציצה, קרני אמן, נוהג בדבור. — *ורוח הבטן שבמעים: ואמר (אבוקרט) על הרוח, והרוח היוצא באין קול טוב והיוצא בקול טוב ממנו (סימני אבוקרט, כ"י ברלין). או יהיה המאכל עצמו מוליד רוחות ונפח וירבו ויתילדו ממנו נפח ורוחות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, המעים). ורבי' האיי פי' עיקר הקיפא בל' ארמית מלשון קיפוי כגון נפיחה ורוח שאוחזות במעים מן המאכלות (אבודרהם, עד.). ואותם נערים הקטנים שמרבים אכילה גסה ומרבים באכילת פירות והם מרבים רוחות בגופם נכון שלא ילינו בבית הכנסת (ספר מהרי"ל, הלכות ליל יום כפור). — *רוח פרצים, רוח בריכה [1]), רוח הפורצת בחדר מצד אל צד וכדו', Zugluft; courant d'air; draft, נוהג בספרות ובדבור. — *ואחד מארבעת היסודות, אש ורוח, מים ועפר: והעצים והצמחים מתהוים מהיסודות הארבעה, כלומר העפר והמים והרוח והאש (ס' היסודות לר"י הישראלי, 6). כגון ארבע יסודות שהן ארץ ומים ורוח ואש (ראב"ח, הגיון הנפש, ב:). מפני שהמהלכות נמצאות בשלשת האמהות אשר בעלי החיים יכולין להתגלגל,

---

[1]) [היא אמרו, אורו, באשורי, ובמשמ' זו בא אף במקרא אור באיוב לה כד, עי' קדים, הערות.]

[1]) [ע"פ הארמ' דבריך זיקא, עי' רש"י שבת קכט., וז"ל: אינדרו"ן שיש בו חלונות והרוח נכנסת בהם נכרכת ומתגלגלת באינדרון.]

והן מים ורוח וארץ, ואין לאחד מבעלי חיים מעמד בתוך האש וכו' (שם, ד:). וכשנעיין בצמחים ובבעלי חיים נמצאם מחוברים מהיסודות הארבעה, והם האש והרוח והמים והעפר (ר"י א"ת, סו"ה, היסוד ו, ומעין זה שם שם ז). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ, הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב"ם, יסודי התורה ד א). — ואמר המשורר: והקפת על המים גלגל הרוח וכו' והקפת על הרוח גלגל האש (רשב"ג, כתר מלכות). וראשית לכל נברא יסודות אשר ברא, ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר, ובתחברם עולם אזי קם ותולדותיו (רמב"ע, בשם אל, צרודי, ר"מ) — ^(*)רוח של גפרית, רוח מלח, רוח יין וכדוי, כהל, Geist; spiritus; alcohol: וכן רוח של גפרית ויטריאולו עם דבש רוסאטו מטהר נגעי החניכים ומלבן השנים השחורים (ר"י להלוי, אולה"ח ז ז). רוח מלח ארמוניאק"ה משובח מאד בכל קדחת מפסקת וביותר רביעית ולעת הדחק יקח מלח ארמוניאק'ה עצמו אחר הרקה קלה (טוביה כץ, מעשה טוביה, משמרת הבית, הקד', ד). בבתי הרקח יוציאו מפרחיו ועליו מין שמן נקרא על שמו וצרפיהו (דיסטעלירן) עם רוח יין (וויין-גייסט) לעשותו למים טובי הריח (י. טיכהק, תולדות הארץ, הצמחים). —ה) הרוח, האויר שבפי האדם בנשמו, כל זמן שהיא חי, נשימה, רוח חיים, רוח אפים, Atem, Lebensodem; breath (of life) souffle; haleine: הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים (בראשי' ו יז). ויבאו אל נח אל התבה שנים שנים מכל הבשר אשר בו רוח חיים (שם ז יה). כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (שם שם כב). והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע (ישע' יא ד).—ובהשאלה לאלהים: וברוח אפיך נערמו מים (שמות יה ח). ויראו אפקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יי' מנשמת רוח אפו (ש"ב כב יו; וכעין זה תהלים יח יו). בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהל' לג ו). מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט). ינקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פיו (שם יה ל). רוח אל עשתני ונשמת שדי תחיני (שם לג ד). — ובתמונה לדבר יקר ואהוב כנשמת החיים:

רוח אפינו [1]) משיח יי' נלכד בשחיתותם (איכ' ד כ). — ועל אליל מת: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם (תהל' קלה יז). — ו) ומכאן רוח, רוח חיים, במשמ' כח חיים, יסוד החיים של אדם ובהמה: נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך (ישע' כו ט). אדני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי [2]) (שם לח יו). כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל (קהל' ג יט). מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ (שם שם כא). — וברעיונות על כח חיים זה, הנתן מיד האלהים והשב אליו במות האדם והבהמה: ויאמר יי' לא ידון רוחי באדם לעלם (בראשית ו ג). כה אמר האל יי' וכו' רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה (ישע' מב ה). כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (שם נז יו). נאם יי' נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוח אדם בקרבו (זכרי' יב א). תסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון תשלח רוחך יבראון (תהל' קד כט-ל). אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישב לאדמתו (שם קמו ד). אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב יב י). כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי (שם כז ג). אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם (שם לב ח). אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב (שם לד יד-יה). וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהל' יב ז). — והפקיד האדם את רוחו בידי האל: בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי' אל אמת (תהל' לא ו). — ושמרה פקדת האל את רוח האדם: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי (איוב י יב). — והביא או נתן האל רוח במת והחיה אותו: כה אמר אדני יי' לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח

---

[1]) [כך נקרא המלך אף במכתבי עמרנא שר בלטי, רוח חיי, ונוהגים כטוים כאלה בפרט בלשונות השמיות].

[2]) [אולי הכונה: לזה שכל, ומודד (מן כול, כיל) בהן חיי רוחי, שמדד את חיי במדה, בהין ובאיפה, והשווה בתמונת המודד כאלו ביד ובאצבעות: הנה טפחות נתתה ימי (תהל' לט י).]

וחייתם וכו' ונתתי בכם רוח וחייתם וכו' וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה וכו' ורוח אין בהם ויאמר אלי הנבא אל הרוח וכו' ואמרת אל הרוח וכו' מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו וכו' ויאמר אלי וכו' הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יי' הנה אני פתח את קברותיכם וכו' ונתתי רוחי בכם וחייתם (יחזק' לז ה–יד). — וכנוי האל כאלהי הרוחות לכל בשר: ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף (במד' יו כב). יפקד יי אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה (שם כז יו). — ובצרופים כגון לא היה בו עוד רוח, אין רוח בו במשמ' אין בו חיים, לא קמה בו רוח, וכדו', אף בהגזמה לגבי מי שהוא נדהם: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש' ב יא). ויהי כשמע כל מלכי האמרי וכו' את אשר הוביש יי' את מי הירדן מפני בני ישראל וכו' וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל (שם ה א). ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וכו' ולא היה בה עוד רוח (מ"א י ד–ה; ובעין זה דהי"ב ט ד). — ולגבי אלילים מתים, אין רוח בם וכדו': נבער כל אדם מדעת הביש כל צרף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (ירמ' י יד; שם נא יז). הוי אמר לעץ הקיצה וכו' הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק' ב יט). — והיתה רוחו, כאלו שב וחיה אחרי היותו כמת: וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם (בראש' מה כז). — ושבה רוחו, כמי שבה נפשו אליו, במשמ' זו: וישת ותשב רוחו ויחי (שפט' יה יט). ויתנו לו פלח דבלה ושנ צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (ש"א ל יב). — והשיב האדם רוחו: לא יתנני השב רוחי כי ישבעני ממררים (איוב ט יח). — וכלתה והתעטפה רוח האדם, הפשה רוחו כאלו חלפה ומת האדם: אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי (תהל' עז ד). אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (שם שם ז). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד בהתעטף עלי רוחי (שם קמב ג–ד). ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי (שם קמג ד). מהר ענני יי' כלתה רוחי (שם שם ז). — וחבלה רוחו: רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי (איוב יז א). — ובהשאלה לדמיות כגון חיות המרכבה שנתן האל בהן כאלו רוח חיים: ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם כי רוח החיה באופנים (יחזק' א כ–כא). ובלכת הכרובים ילכו האופנים וכו' בעמדם יעמדו וברומם ירומו אותם כי רוח החיה בהם (שם י יו–יז). ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם (זכר' ה ט). —

ז) ורוח במשמ' של נפש כנושא ההכרה וההרגשה, Seele, Gemüt; âme; soul: אשרי אדם לא יחשב יי' לו עון ואין ברוחו רמיה (תהל' לב ב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו ויאמר המלך לקרא לחרטמים וכו' ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני ב א–ג). — ובצרופים כסומך לש"ע, מרת רוח: ויקח (עשו) אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה (בראש' כו לד–לה). — וקצר רוח[1]: וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה (שמות ו ט). — שבר רוח, ואף שבר ברוח: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע' סה יד). מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח (משלי טו ד). חמת רוח: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי (יחזק' ג יד). — צר רוח: גם אני לא אחשך פי אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). — ובסמיכות לתאר, קשה רוח: ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי וכו' ואשפך את נפשי לפני יי' (ש"א א יה). — עצוב רוח: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי' (ישע' נד ו). — דכא רוח: קרוב יי' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל' לד יט). — קצר רוח: ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). — ועם תאר א' בינו' המשמש לוי לרוח, רוח נכאה וכדו', רוח

---

1) [בעקר כנראה קצר נשימה].

כהה: לשום לאבלי ציון וכו' שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה (ישעי' סא ג). — רוח נשברה: זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהלי' נא יט). — רוח נכאה: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי' יט יג). לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (שם יז כב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (שם יח יד). — רוח האדם סרה: ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה). — ובצרופים לפעל כנושא או כמשא, קצרה רוחו: האנכי לאדם שיחי ואם מדוע לא תקצר רוחי (איוב כא ד). — הוציא רוחו: כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה (משלי כט יא). — כהתה הרוח: והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (יחזק' כא יב). — רפתה רוח: ויאמרו אליו (אל גדעון) איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו וכו' ויריבון אתו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם וכו' אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שפט' ח א–ג). — צפן רוח: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר [1] (משלי כה כג). צפניה צפן רוח ושמן ימינו יקרא [2] (שם כז טז). — רוח האדם זרה לאחר: רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני [3] (איוב יט יז). — הציקתני רוח בטני: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני [4] (שם לב יח). — שתתה רוחו חמה: אשר חמתם [1] שתה רוחי (איוב ו ד). — נפעמה רוחו: ויקץ פרעה והנה חלום ויהי בבקר ותפעם רוחו (בראשי' מא ח). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו ויאמר המלך לקרא לחרטמים וכו' ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב א–ג). — משל ברוחו: טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (משלי טז לב). — בהל ברוחו לעשות דבר, נחפז: אל תבהל ברוחך לכעוס (קהל' ז ט). — נשמר ברוחו: ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד וכו' ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו (מלאכי ב יה–יו). — אין מעצר לרוחו: עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח). — ובהשאלה לאלהים: ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו [2] ויבטא בשפתיו (תהלי' קו לב–לג). — ח) ובמשמ' של אפי, עמדה נפשית, כוון נפשי, Gesinnung; caractère; mind: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ (במד' יד כד). כל דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות יי' (משלי טז ב). — ובצרוף כסומך לש"ע, גבה רוח: לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (שם שם יח). — ובצרוף כסומך לתאר, ארך רוח, גבה רוח: טוב ארך רוח מגבה רוח (קהל' ז ח). — שפל רוח: מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע' נז טו). טוב שפל רוח [3] את עניים מחלק שלל את גאים (משלי טז יח–יט). גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד (שם כט כג). — נאמן רוח: הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). — קר רוח:

---

[1] [כונתו המטונה של פתגם זה היא: רוח צפון, את רוחך וכעסך צפון בלבך ואל תגלהו, כי אז תחולל — מיד המלך או העשיר — גשם של נדבות; אבל איך תוכל לצפון את רוחך? הרי פניך הנזעמים הם לשון סתר, המגלים מה שאתה מנסה להכתיר, עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 33, וכהערה שאחר זו.]

[2] [כאמור בהערה לערך א. קרא עמ' 6128, הכונה: צפן יה (את אשר) צפן רוח, המכסה על כעסו, ושם נימנו יקרא. כי „כל רוחו יוציא כסיל", „ונאמן רוח מכסה דבר".]

[3] [לאחי, בני בטן אמי, כדעת רבים, שהרי בני איוב מתו.]

[4] [גם במשמ' המחשבות שבלב, וגם כאילו האויר שבק־בי מציק לי ורוצה לתתפרץ במלים.]

---

[1] [חמת היסורים ורעלם. אין המשפט מצטרף עם תחלת הפסוק וסופו: כי חצי שדי עמדי — בעותי אלוה יערכוני. ועי' בפרושו של טורטשינר.]

[2] [כדברי ראב"ע: כי המרו את רוחו, שב אל השם כמו המה מרו ועצבו את רוח קדשו, וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ.]

[3] [אמנם לפי טורטשינר, משלי שלמה עמ' 89 הכונה כאן, בנגוד אל חלק שלל במשמ' אכילה מבשר השלל, ובהפוך האותיות שפל רוח: טוב פרוש לחי (ז"א לחם) את עניים. וזאת כדרך משלים כגון: טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב, וכדו'.]

חושך אמריו יודע דעת וקר רוח[1]) איש תבונה (סס יז כז). — נכה רוח: ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי (ישע' סו ב). — והקשה האל את רוחו של אדם: ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דבר' ב ל). — ורוח חדשה, במשמ' תכונת נפש חדשה, לב חדש: ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבם (יחזק' יא יט). השליכו מעליכם את כל פשעיכם וכו' ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה (סס יח לא). ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם (סס לו כו). — וחדש האל רוח נכון באדם: לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל' נא יב). — ובמשמ' רצון, Wille, Entschluss; volonté, détermination; will, resolution, רוח נדיבה, רצון טוב: השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני (סס סס יד). — והעיר ה' את רוח פלוני, עירר את רצונו: הנני מעיר על בבל ואל ישבי לב קמי רוח משחית (ירמ' נא א). העיר יי' את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה (סס סס יא). ויער יי' את רוח זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יי' צבאות אלהיהם (חגי א יד). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו' העיר יי' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר וכו' (עזר' א א). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית יי' (סס סס ה). ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה (דהי"א ה כו). ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים וכו' ויעלו ביהודה ויבקעוה (דהי"ב כא טז). — ונתן האל רוח בפלוני במשמ' זו: הנני נתן בו רוח ושמע שמועה ושב לארצו (מ"ב יט ז; וכעין זה ישע' לז ז). — ונדבה רוח פלוני אותו: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי' למלאכת אהל מועד (שמות לה כא). — ועלה על רוח אדם: והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים (יחזק' כ לב). — ומעלות רוחו: כה אמר יי' כן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה (סס יא ה). — היה ברוח עמו, רצה, התכון: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו' ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית יי' ולכל הלשכות סביב (דהי"א כח יא–יב). — וכלפי חיות המרכבה, היה הרוח ללכת, רצו ללכת: אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו (יחזק' א יב). ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם וכו' על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו (סס סס כ). — ובמשמ' מצב רוח מיחד, תכונת רוח מיחדת, Stimmung, Drang; humeur, impulsion; mood, impulse, רוח קנאה: איש איש כי תשטה אשתו וכו' ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (במד' ה יב–יד). או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (סס סס ל). — רוח טמאה: והיה ביום ההוא וכו' ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכרי' יג ב). — רוח זנונים: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם (הוש' ד יב). לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם ואת יי' לא ידעו (סס ה ד). — רוח רעה, רוח אלהים רעה, שבאה על האדם: ורוח יי' סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יי' ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך וכו' יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך (ש"א טז יד–טז). והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה (סס סס כג). ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית (סס יח י). ותהי רוח יי' רעה אל שאול (סס יט ט). — ורוח רעה בין אדם לרעהו: וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך (שפט' ט כג). — ט) ורוח כנושא הידיעה והמחשבה, Geist, Verstand; esprit, intelligence; mind, intellect, רוח חכמה וכדו': ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן (שמות כח ג). ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דבר' לד ט). ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' (ישע' יא ב). תשובו לתוכחתי הנה

---

[1]) [עי' קר, הערות.]

אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם (משלי א כג). מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך [1] והצאת מפיך מלין (איוב טו יב–יג). מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי יענני (שם כ ג). — רוח תרדמה: כי נסך עליכם יי' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם (ישע' כט י). — י) ורוח האלהים, רוח ה', רוח קדשו, כחו השכלי ורצונו הנשגב של האלהים הפועל בעולם: הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (שם ל א). מי תכן את רוח יי' (שם מ יג). כי יבוא כנהר צר רוח יי' נססה בו (שם נט יט). הקצר רוח יי' (מיכ' ב ז). ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי' צבאות ברוחו (זכר' ז יב). — ובמשמ' בת אלהי זה הנתן לנביאים וכדו' שהאלהים בחר בהם, היתה, נחה על האדם רוח ה', צלחה עליו, אליו, פעמה אותו: הנמצא כזה (יוסף) איש אשר רוח אלהים בו (בראש' מא לח). ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי וכו' ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שמות לא ג–ה; וכעין זה שם לה ל–לא). וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים (במד' כד ב). ויקם יי' מושיע לבני ישראל וכו' את עתניאל בן קנז וכו' ותהי עליו רוח יי' וישפט את ישראל (שפט' ג י). ורוח יי' לבשה את גדעון ויתקע בשופר (שם ו לד). ותהי על יפתח רוח יי' ויעבר את הגלעד ואת מנשה (שם יא כט). ותחל רוח יי' לפעמו (את שמשון) במחנה דן (שם יג כה). וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה וכו' והנה כפיר אריות שאג לקראתו ותצלח עליו רוח יי' וישסעהו כשסע הגדי (שם יד ה–ו). וצלחה עליך רוח יי' והתנבית עמם (ש"א י ו). ויבאו שם (שאול ונערו) הגבעתה והנה חבל נבאים לקראתו ותצלח עליו רוח אלהים ויתנבא בתוכם (שם שם י). ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח יי' אל דוד מהיום ההוא ומעלה (שם טז יג). ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים ויתנבאו גם המה (שם יט כ). ויעבר אלישע ויראהו בני הנביאים וכו' ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע (מ"ב ב טו). ויצא חטר מגזע ישי וכו' ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' (ישע' יא א–ב). הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא (שם מב א). כי אצק מים על צמא וכו' אצק רוחי על זרעך (שם מד ג). קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה אדני יי' שלחני ורוחו [1] (שם מח טז). רוח אדני יי' עלי (שם סא א). והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וכו' ויזכר ימי עולם משה עמו וכו' איה השם בקרבו את רוח קדשו (שם סג י–יא). ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם וכו' (דהי"ב כד כ). — ודבר רוח ה' באדם: רוח יי' דבר בי ומלתו על לשוני (ש"ב כג ב). ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עבר רוח יי' מאתי לדבר אותך (מ"א כב כד). — — ורוח בלבד במשמ' זו: ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במד' יא יז). ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו וישארו שני אנשים במחנה וכו' ותנח עלהם הרוח וכו' ויתנבאו במחנה וכו' ויען יהושע בן נון וכו' ויאמר אדני משה כלאם ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם יי' נביאים כי יתן יי' את רוחו עליהם (שם שם כה–כט). קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו (שם כז יח). ותבא בי רוח וכו' ותעמדני על רגלי (יחזק' ב ב; וכעין זה שם ג כד). ורוח לבשה את עמשי (דהי"א יב יט). — ואיש הרוח, הנביא: אויל הנביא משגע איש הרוח (הוש' ט ז). — ואמר בן סירא: אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב"ס גני' ד א). — ובתו"מ במשמ' ה—ט: ולא זה וזה (השור והמבעה) שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים (ב"ק א א). כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו (ר' חנינא בן דוסא, אב' ג י; ר' עקיבה, תוספת' ברכ' ג ד). מאד מאד הוי שפל רוח (ר' לויטס, אב' ד ד). והוי שפל רוח בפני כל אדם (ר' מאיר, שם שם י). כל מי

---

1) [הכונה: שתיחס את דעתך — וגם את דעת ההבל שלך — לאחד האלים והוצאת מפיך את המלים האלה. ועי' בפרושו של טורטשינר.]

1) [רסע"ג תרגם בנבותה, כלו' בנבואתו, כאלו כתוב היה: ברוחו (עי' רד"ק לכתוב), וכן גורס בפרוש ש. פינסקר, מבוא לנקוד האשורי, 82. עפ"י זכר' ז יב: אשר שלח יי' צבאות ברוחו.]

שיש בידו וכו׳ עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע (שם ה יט). זהוי צנוע וארך רוח (ר׳ מאיר, שם ו ב). כל שרוח עצמו נוחה בשלו סימן יפה לו (ר״ע, תוספתא ברכ׳ ג ד). וחכם ושפוי וירא חטא ופרק טוב ורוח הבריות נוחה הימנו (שם סנה׳ ז א). איש אשר רוח בו, שיכול להלוך כנגד רוחות של כל אחד ואחד (ספרי במד׳ קמ). (אין) רוח חכמים נוחה הימנו (שביע׳ י ט; ב״ב ח ס). מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (רבי יונתן, ירוש׳ פסח׳ ה ג). משעה שהעבד משמש את רבו כל צורכו ורוח רבו נוחה הימנו הוא תובע פרנסתו ממנו (ר׳ יהושע, שם תענ׳ א א). הוי זהיר ברוחך (הלל, שבת לא.). האי מאן דפגע באיתתא בעידנ׳ דסלקא מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחדא ליה לדידיה רוח זנונים, אי איהי קדמה ומשמשה אחדא לה לדידה רוח זנונים (פסח׳ קיא.). הקב״ה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים (מגי׳ יד.). מה כלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם נשברו יש להן תקנה, בשר ודם שברוחו של הקב״ה על אחת כמה וכמה (דבי רבי ישמעאל, סנה׳ צא.). אמר הקב״ה אם יבוא יוסף תחלה ויפתור את החלו׳ אין זה שבחו, יכולין החרטומים שיאמרו לו (לפרעה) אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך, אלא המתין להם עד שנתייגעו והוציאו את רוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה (מד״ר ברא׳ פט). בנוהג שבעולם הבריות אומרות איש פלוני רוחו יתירה, איש פלוני רוחו קצרה, שנתנה בו רוח קטיקטון (שם ויקר׳ טו). (אמרו משה ואהרן לפני הקב״ה) אתה יודע רוח של כל אחד ואחד, לכך נאמר אלהי הרוחות לכל בשר (שם במד׳ יח). שומר רוח לא יזרע, שומר רוחן של מלכיות לא יזרע מצות ומעשים טובים (שם קהל׳ ג, אל ימלאו).

— *נחת רוח, עי׳ ב. נחת, 3620. — *הנחת רוח, עי׳ הנחה, 1132. — *קרת רוח, עי׳ קרה, 6162. —*ונוסח של קללה, תפח [1]) רוחו של פלוני, תפח נפשו וכדו׳, ובהשאלה תיפח עצמו, עי׳ נפח, 3718.

— *טפח רוחו עליו, גאה רוחו, גבה: עשו לי בימת גדולה והושיבו אותי עליה וטפח רוחי עלי (לוי בר סיסי, ירוש׳ יבמ׳ יב ו). — גסות רוח, עי׳ גסות, 816. גס רוח, עי׳ א. גס, 816.

— *ורוח הקדש, רוח היוצאת מאת האלהים, וגם כנוי לאלהים עצמו [1]): רוח הקדש מבשרת איסתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוטה ט ו). חסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים (שם שם טו). יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש והלל הזקן ביניהן (ריב״ל, ירוש׳ הור׳ ג ו). חזר דוד וסמכן ברוח הקדש (ברכ׳ ד:). אמרה ליה (חנה לעלי) לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה (עולא או רבי יוסי ברבי חנינא, שם לא:). לאו איכא שכינת ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה (שם שם). שכיון ר״ג ברוח הקודש (ערוב׳ סד:). משה וישראל וכו׳ אמרו לא לנו ה׳ לא לנו, משיבה רוח הקודש ואמרה להן למעני אעשה (ר״א, פסח׳ קיז.). משמתו נביאים האחרונים וכו׳ נסתלקה רוח הקדש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול (יומא ט:). חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש (שם כא:). משיבה רוח הקדש ואומרת אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא (שם לח:). כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו (שם עג:). אסתר ברוח הקודש נאמרה (שמואל, מגי׳ ז.). יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה, שסכתה ברוח הקודש (ר׳ יצחק, שם יד.). ותלבש אסתר מלכות וכו׳ שלבשתה רוח הקודש (שם יד:). רוח הקדש מבשרתן בן ירבה ובן יפרוץ (ריש לקיש, סוטה יח.). פועה, שהיתה פועה ברוח הקודש ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל (שם יא:). בג׳ מקומות הופיע רוח הקדש, בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל הרמתי ובבית דינו של שלמה (ר״א, מכו׳ כג:). סיפר (לשון הרע) אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש (ערכ׳ טו:). אמרו ישראל לפני הקב״ה, רבונו של עולם, מפני מה אתה עשית לנו כך, השיבן רוח הקודש

1) [בסדה״ג במקו׳ זה תפוח רוחו.]

1) [עי׳ עמ׳ 5790, הערה 2.]

פנה אל חרבה והנה למעט וכו' (אדר"נ ד). רוח הקודש שנסתלקה מיעקב אבינו שרתה עליו באותה שעה שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם (שם ל). עשרה שמות נקרא רוח הקודש אלו הן משל מליצה חידה דיבור אמירה תפארת ציווי משא נבואה חזיון (שם לד). אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא ממחה בידו הוא נענש עליו, ורוח הקדש צווחת בני אם ערבת לרעך וכו' (מד"ר שמות כז). אל תרא יין כי יתאדם, הזהירה רוח הקדש על היין (שם במד' י). אל תתן לנשים חילך, אחר שזכר רוח הקדש. אלו ג' אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש (שם שם). ושריה שר מנוחה, מלמד שזכה ברוך בן נריה לרוח הקודש (שם שם). כשבאו אצל שלמה (אומנין שעתידין למות באותה שנה) צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה (שם שם יט). ורוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם, מי קלם לפני עד שלא נתתי לו נשמה (שם ויקר' כז). ולא עוד אלא ששרתה עליו (על שלמה) רוח הקדש ואמר שלשה ספרים משלי וקהלת ושיר השירים (שם שה"ש, ס"ר). לבו של שלמה היה מלא חכמה ולא היה יודע אדם מה בתוכה, כיון ששרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים ידעו הכל חכמתו (שם שם). אמר לו הקדוש ברוך הוא וכו' הריני משרה עליך רוח הקדש, מיד שרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים הללו משלי קהלת ושיר השירים (שם שם). כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, כל מה שהיו הצדיקים עושין ברוח הקדש עושין (תנחו' ויחי יד). יבקש רצון, שהיה (דוד) מבקש רחמים שתשרה עליו רוח הקודש כדי לברך את ישראל (מדרש תהלים א א). אני שכבתי ואישנה, אמרה כנסת ישראל, אני שכבתי מן הנכואה, ואישנה מרוח הקדש (שם ג ו). — ורוח במשמ' דמות חיה חסרת גוף, שד, Geist, Gespenst; spectre, pervenant; ghost, spirit, רוח אלהים רעה וכדו': ורוח יי' סרה מעם שאול ובעתתו רוּחַ רעה מאת יי' (ש"א יו יד). ויאמר יי' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו' ויצא הָרוּחַ ויעמד לפני יי' ויאמר אני אפתנו ויאמר יי' אליו במה ויאמר אצא והייתי רוּחַ שקר בפי כל נביאיו (מ"א כ–כג). — ובתו"מ: מעשה בחסיד אחד וכו' והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו (ברכ' יח:). כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו כצלמו אוליד (רבי ירמיה בן אלעזר, ערוב' יח:). אלו תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן, רוחות, דאמר רבי סימון כל מאה ושלשים שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיו מולידים ממנה ורוחות נקבות מתחממים מאדם ומולידים ממנו (מד"ר בראשי' כד). לפפתו (רות את בועז) כחזזית התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער, אמר לה מי את, רוח או אשה (שם רות, חלות לילה). ומה אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע, אנו שנבראנו לסיוע על אחת כמה וכמה (שם ויקר' כד). — *ורוח טהרה בנגוד לרוח טֻמאה: תנא דבי רבי ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו אלא אם כן נכנסה בו רוח שנאמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, מאי רוח, רבנן אמרי רוח טומאה, רב אשי אמר רוח טהרה (סוט' ג.). ודורש אל המתים, זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה, וכשהיה ר"ע מגיע למקרא זה היה בוכה, מה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה, המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה (סנה' סה:). — *ורוח שטות: אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות (ריש לקיש, שם שם). — *ורוח חזזית, רוח תזזית: מה עיסקיה דהדין כלב שוטה, רב ושמואל, חד אמר רוח חזזית[1]) עולה עליו, ותורנה אמר אשה עושה כשפים ובודקת בו (ירוש' יומא ס ה). אמר לו (רבן יוחנן בן זכאי לגוי אחד) לא נכנסה בך רוח תזזית מימיך, אמר לו לאו, ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית, אמר לו הן, אמר לו ומה אתם עושין לו, אמר לו מביאין עיקרין ומעשני' תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת (מד"ר במד' יט). — רוח קצרית: (מומין הפוסלין באדם) נכפה, אפי' אחת לימים, רוח קצרית באה עליו וכו' (בכורות ז ה). רוח קצרות באה עליו, וכן הנפלים באה עליו, נכפה, אפילו לזמן מרובה (תוספת'

---

[1]) [בד"ו: תזזית. ועי' תְּזָזִית.]

שם ה ג). ועי' קְצָרִית. —*רוח רעה: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה וכו' פטור (שבת ב ה). מי שהוציאוהו נכרים או רוח רעה אין לו אלא ארבע אמות (ערוב' ד א). ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו אלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודיקדוקי עניות (ת"כ, בבלי שם מא:). אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן (פסחי' קיב.). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות וכו' מפני סכנה, מאי סכנה רוח רעה (ת"כ, שם שם). (כלב שוטה) רוח רעה שורה עליו (שמואל, יומא פג:); יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין ומפני רוח רעה (ת"כ, תעני' כב:). —*רוח צרעת: חזאי רוח צרעת דקא פרחה עילויה (רב אסי, כתוב' סא:). — ובסהמ"א: ויעבר אלהים רוח, רוח תנחומין והנחה עברה לפניו (רס"י, בראש' ח א). לא ישרה נפשו בו, אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר (הוא, חבק' ב ד). דברי רוח בעלמא (הוא, מכות' ב:, ד"ה הניחא). ולא החל לפעמה רוח החשק ולא בערה בה אש קברות התאוה ורשפה (שלמה בונפיד, הפולמוס בכבדי סארגוסה, קבץ על יד י"ד, ל). יכנס הרוח באביה של החצופה הזו (ש"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס, 36). —*רוח חיוני, טבעי, נפשי: א' הקדחת המתילדת ברוח הנפשי כמו הקדחת המתילדת מחום השמש, ב' הקדחת המתילדת ברוח החיוני כמו הקדחת המתחדשת מסבת הכעס, הג', הקדחת המתילדת ברוח הטבעי כמו המתחדשת מסבת מזונות החמים (כרבוני, ארח חיים, בקדחות, כ"י ביהמ"ד שכטר). והנה הרוח החיוני זה ענינו גם כן שהוא גשם דק מתנועע מתילד מדקות הלחות כפי המקומות שיתילד שם כי המתילד בלב יקרא רוח חיוני והמתילד בכבד יקרא רוח טבעי והמתילד במוח יקרא רוח נפשיי כפי סברת הרופאים (כ"י אברבנאל, בראש' א, כוח). הגוף מרכב מליחות ומרוחות ומחלקים דומים ובלתי דומים וכו' הרוחות הם עצמים דקים וסבות לכל פעולת הנפש בגוף ופי שנים ברוחות, הא' הוא רוח החיוני והב' רוח הנפשי וכו' רוח חיוני נולד בלב ומעורב בדם ועובר דרך העורקים שבעבורם יקרה הדפיקה, רוח הנפשי טבעו קר (מטבע כסף חי) ונעשה במוח ועובר דרך מעברי הגידים לפעול פעולות נפשיות וכו' ובהתחברם שני רוחות הנזכרים יחד אז החיים שמורים בגוף (עוזיה כן, מעשה עוזיה, ארץ החדשה א א, סג). ועי' חִיּוּנִי, 1530. —*הרוח הרואה: וכן הרוח הרואת באמצע העין מפני שהראות בו (או"ד ד, ליפציג, 91). וימשיכו זה בחלקי העולם כלם, עד שלא יודו שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנים הוא מפני עבור הרוח הרואה עד שישיג מה שישיג (ר"ש א"ת, מו"כ ג כה). —*הרוח הנאמן: והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמן בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקודש (התחל' לאלפרבי, 3, בהאסיף לפיליפובסקי). וכן זה הדבר אשר יקראוהו הפילוסופים השכל הפועל הוא אשר יקראהו אנשי דת הערב הרוח הנאמן (אמו"ר לרלב"ד ב ד א, 58). אמנם הישמעאלים לא אמרו לעולם שהאל ית' ידבר עם הנביאים או נראה לו אלא נמצא יקראוהו גבריאל והרוח הנאמן (שם ב ו, 91). —*רוח העולם: ואם הדבר כן והאלהים הוא רוח העולם ונפשו ושכלו וחיתו כאשר נקרא חי העולם, כבר נתבאר הדמיון על דרך השכל (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). —*אין הדבר לפי רוחו של פלוני וכדו', אינו לפי נטית נפשו והשקפותיו, רוח ישראל, רוח ישראל סבא, רוח התורה, רוח החק, רוח השפה, עיני הרוח בנגוד לעיני הבשר, חזון, נבואה, דמיון, מצב רוח, חולה רוח, מחלת רוח, מדעי הרוח, רוח החיה, המניע העקרי, נוהג בספרות ובדבור.

רוּחָאנִי, עי' רוּחָנִי.

רַוְחָה, ש"נ, רַוְחָתִי, — נשיפת רוח באנחה[1]); Seufzer; soupir; groan: קולי שמעת אל תעלם אזנך לְרַוְחָתִי לשועתי (איכ' ג נו).

רְוָחָה, ש"נ, — כמו הֲרְוָחָה, הקלה, הפך מן דחק וצרה, relief; soulagement; Erleichterung: וירא פרעה כי היתה הָרְוָחָה[2]) והכבד את לבו ולא שמע אליהם (שמות ח יא). ועי' רְוָיָה. — ובתו"מ:

---

[1]) [כך יש להבין מלה זו, ואין לחבר אותה עם רְוָחָה; וכנראה זאת גם כונת רוחי (צ"ל רַוְחִי) באיוב יט יז, עי' ב. רוּחַ, הערות.]

[2]) [ויש מן החדשים הגורסים הַרְוָחָה, מן הפע' הִרְוִיחַ.]

וסה ת"ל ויקץ כישן ה', אלא כביכול כאלו לפני שינה כשעה שישראל בצרה ואומות העולם ברווחה [1] (ירוש' מע"ש ה ט). יום מצפיך פקודתך באה, יום שצפינו לרווחה בא עלינו גוביי (כ' ברכיה, שם תענ' ג א). רבוני, הבאתה רעה על בניך ולא יכלו לעמוד בה הבאת טובה על בניך ולא יכלו לעמוד בה אלא יהי רצון מלפניך שתביא רווחה (תפלת חוני המעגל, שם שם ג יא). מתוך צרה רוחה, מתוך אפלה אורה (ריב"ל, תנח' מקץ ג). מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא וכו' ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאתה רווחה לציפורי (מדר' ברא"ש' מט). — *ובמשמ' רחבת ידים, ועם ל לרוחה, פתוח לרוחה [2], weit offen; grand ouvert; wide open: יהי ביתך פתוח לרוחה [3] ויהיו עניים בני ביתך (יוסי בן יוחנן, אבו' א ה). כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה (מד"ר ברא"ש' ס). אמר איוב על ידי שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (שם שם סו). וסגרו דלתים בשוק, אלו דלתות נחושתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרוחה (כ' חנינא, בם איכ' פתיח' ד"ה כ' יהושע דסיכנין). — ובתפלה: המקום ירחם עליהם ויציאם מצרה לרוחה ומאפלה לאורה וכו' (אחינו כל בית ישראל, תפלת שחרית לשני וחמשי). — ובסהמ"א: כי מתוך צרה יצא אדם לרוחה ומרוחה לצרה (יוקיסון, גינלבורג, רפו). כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או רמז לצרות ולרווחות (רד"ק, ש"א ב ו). — ואמר הפיטן: קרב קץ הפלאות, הצל עמק מתלאות וכו' רחפם באברתך להנחות, אמצם להשיג רוחות (אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבוע). במוצאי יום מנוחה המצא לעמך רוחה (במוצאי יום מנוחה, זמר למוצאי שבת). — ואמר המשורר: בריחו יש לכל רוחות רוחה (דונש, אמר מה גוף, מידה, אלוני, לד). וללב מעט שיח רוחה ובלב כבד שיח מגנה (ר"ש הנגיד, טנעה בן משלי תקמט, ששון, קפד). וכי שמתיו רפואתי לעצבי במר נפשי ורוחתי בצרה (הוא, ידידי, שם תקעו, קפז). רוחה בצלי לאחר ואין לי רוחה בצלי (הוא, ייסר, שם תרו, קלא). — "הלך ברוחה, להנאתו, ואמר המשורר: ויתהלך ברוחה על גג בית המלך (שלום הכהן, כיל דוד, 284). — וכסה"ס "רוחות במשמ' לרוחה, ברוחה, ואמר המשורר: גביר בו נמלכו מלכי זמן ועצתו כנפש הגוף רוחות [1] (אלעזר הבבלי, דיואן, בכודי, רכח). — ועי' רוח.

1) [כתוספתי (סוטה יג ט): בשלוה; בבבלי (שם מח.): בנחת ובשלוה.]

2) [בשימוש זה אולי מן הארמ' לרוחא, בוכר.]

3) [במשנ' מנק' ליוורנו: לרוחה.]

°רוּחִי, ת"ז. — מתכונת הרוח והאויר, שייך לרוח, windig, luftig; venteux, aérien; windy, airy: מרקחת ללבני הרוחיי (שם, בחליי האלצוי א). ויהיה הסבה בו ליחה רוחיית (קאנון ג יד; ד ג). ואולם הנפח יהיה עפי"ר מן השחורה לפי שהיא ליחה רוחיית (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). חזיונים רוחיות (ווינדיגע ערשיינונגען) הכה רוחות סופות וסערות (יהוועל, למודי הטבע, מו:).

°רוּחִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הרוחי: ולפעמים יוביל אל סבה מסבות השקוי הנאדי הנזכר אם תגבר הסימיות או התופיי אם יגבר הרוחיות וזה בעכול השני (קאנון ג יד ד ד). אם יש בהם (בהמזונות) מהרוחיות ונפח כמו הזרעונים והלפתות (רמב"ן דוקן, מגן אבות, חלק יעקב ד, לט:).

°רוּחָנוּת, רוחאנות, ש"נ, — תכונת הדבר הרוחני, כמו רוחניות, Geistigkeit; spiritualité; -ty: וכנפש הכללית שלא תדבק בגופים אלא באמצעות הגלגל האמצעי בין הרוחנות והגשמות (מקור חיים לרשב"ג ג ח). והיתה הצורה הנשואה בו בתכלית הפשיטות והרוחנות (שם ד ג). העצם הרוחני שהוא יותר רוחנות ממנו (שם שם ג). ועל כן היה השכל לא ישיג הדברים בעלי החמר אלא באמצעות החוש הדומה לטבעו מפני אמצעיתו בין רוחנות השכל וגשמות החמר (שם ה יג). אבל הדברים הרוחאניים תשיגם הנפש החכמה בעצמה בלא אמצע שום דבר לפי שהיא דומה להם ברוחאנות ודקות (עולם קטן, הורויץ, 4). במה שאוכל לצייר ברעיוני רוחנות ענין הנפש וכחותיה (ר"י לטיף, אגרת התשובה, ברלין, 56).

1) [כך צ"ל, עי' לשוננו יא, 281].

רוּחָנִי[1], רוחאני, ת״ז, — שיש בו מתכונת הרוח שבנפש האדם ושל אלהים, שַׁיָּךְ לרוח, בנגוד אל גשמי, גשמני או גופי, גופני, ; geistig ; spirituel ; a) — : ראשיתם חכמת הלימודית ומוניה ואחר זה חכמת הטבע והשלישית חכמת היחיד והרוחניים (פירוש ילירה לאבוסהל דונש בן תמים, יו). ולזה אמר עושה מלאכיו רוחות, ר״ל רוחות רוחניות מדברות בעלי שכל ומשבחים יוצרם (שם, מד). לכן טוב לנו לשמוע בלשון גרמית וגופנית ואחר נתבונן בהם ונסיר מהם הדופי והגנאי באשר יעירנו שכלנו הקרוב לשמוע בלשון רוחנית (שם, סוף מכב׳ א לטיר׳ שלמה, לדוקס, עמ׳ VII). ואלה השתי מדות המה אלדיות רוחניות (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג ח)׳ ואלו היו מספרים אותו בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין (הוא, מו״ה, היחוד י). שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים (שם, עבודת האלהים ג). והכין לך אחר כן קשרים ומצועים בין הרוחנית ובין הגשמית והם הדם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני (שם שם ע). ומקום התריצות בהנאות הרוחניות (שם שם י). והמשתתף עמך בהנהגת חושיך הגופיים והרוחניים (שם, יחוד המעשה ה). שהקנינים הרוחניים הם שלך לא ישלול אותם ממך זולתך (שם, חשבון הנפש ג). וגופותם עולמיות ולבותם רוחניות (שם, אהבת הי ז). שבורא הדברים יש לו גשמים רוחניים קדמונים מהם ברא אלה הגשמים המורכבים (הוא, או״ד א). ובן תכונת המשכן כלה וכו׳ וכל מלאכותיו הראו לו רוחניות וצייר אותם גשמיות כאשר התוו לו (הוא, כוזרי א לט). אם הוא מהנבראים לעת הצורך או מן הצורות הרוחניות הקיימות (שם ד ג). רוח אלהים והיא רוח הקודש ממנה נבראים המלאכים הרוחניים ובה מתחברות הנפשות הרוחניות (שם שם כה). ועל כן נקרא האדם עולם קטן וכו׳ גופו במעלת העולם הגשמי ונפשו החכמה במעלת העולם הרוחאני (עולם קטן, סול׳ הורוין, 2). חומר הדברים הרוחאניים רוחאני וחומר הדברים הגשמיים גשמי (שם, 7). והם המלאכים שהם צורות נפרדות מובדלות ומעלותם נפרשות וקוראים אותם הפלוסופים רוחניים (ר״י עקנין, ספר מוסר א יח). ואותות פעולותיה (של הפילוסופיה) הוא שידע האדם נפשו כפי הראוי וידע כחותיו הרוחניים והגשמיים (ערוגת הבשם לרמב״ע, ליון 3, 120). שהיסוד נמצא כשתצורף אליו הצורה הרוחנית אבל בעצמו איני הגון למציאות (מקו״ח לרשב״ג א ח). והיסוד הכללי הגופני נשוא ביסוד הכללי הרוחני, ויתחייב מזה שיהיה הגלגל בכל מה שבו קם בעצם הרוחני ושיהיה העצם הרוחני נושא אותו (שם 3 ג). ויש גבורה רוחנית תצריך האדם לבקש הכבוד והזכרון והגדולה וכל מדה אשר מכתם החטאים נקיית (רש״ט פלקירא, המבקש, כה). ההצלחה השניה והיא הצלחה רוחנית בחכמת האדם בהנהגת עולמות (הוא, ראשית חכמה, 6). הצלחת הקדושים האלהית אשר היא השגת הדברים הרוחניים (שם, 9). תעיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו יולדו מהם (שם, 55). וכל מעשיו (של הבל) היו רוחניים וכו׳ וזו היתה השגחתו בדברים רוחניים (הוא, המעלות, מעלה 3, 43–44). יש מבני אדם מי שגובר עליו החלק הגופני וכו׳ ואלו הם שפלי בני אדם, ומהם מי שגובר עליו החלק הרוחני הזך מאד (שם שם). עורר האהבה העליונה והדברים הרוחניים הנשכחים מן הפת ומן הלב בדורנו זה (ר״י לטיף, הקד׳ שער השמים, המחבר 3, 97). האמונה בש״י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית ואל דבקות הנפש בדבר הרוחני (ר״י אלבו, עקרים א כא). ויאמרו שהנ׳ (השכלים) הראשונים הם דבר רוחני ויקראו אותם אור שאינו נתפס (שם 3 יא). העולם העליון הוא מחנה המלאכים ומעמד השרפים והכרובים ושאר הנמצאים הרוחניים כעין השכל והנשמה (ר״י הישראלי, יסוד עולם, ד.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרבני (עמנו׳, מחב׳ א, 10). לפי שהאדם בהיותו גופני לא יוכל לצייר העדוניים רוחניים אלא הגופניים

---

1) [המלה בצורתה שאולה היא מן הערב׳ רוחאני a), ועל כן יש שהיא באה אף בעברי׳ בכתיב זה: ולשמושיה בספרות הפילוסופיה עי׳ קלצקין, אוצר המונחים הפלסופיים ד, 29 – 32).]

---

a) روحاني

(ר"י אבוהב, מנוה"מ ר ב ב ב). אבל היא (האהבה האמתית) נסבכת ונדבקת בשרשי הענינים הנפשיים הרוחניים (מנחת קנאות, קופמן, 1). אבל כאשר יוציאום מן הכח אל הפועל יוציאום בהמשכת פעולות מעשיות גשמיות, והי' ית' הם לעולם בו בפועל, וכשיוציאם אל הפעולה הרוחנית יהיה באמצעות המדות האדוקות בו ית' (שם, 23). והנה הגלות והתפשטות השפע יהיה או להוות למעלה דברים רוחניים כענין אורות עה"ב להשתעשע בם צדיקים או להשפיע טובות גשמיות בעולם הזה (ר"מ חלסיך, משלי ח ל). וכמה ליקוטים וענינים השייכים למלאכה זאת וכו' וקראתי אותו עולם העליון והם הדברים הרוחניים והמדעיים השכליים האמוניים (טוביה כץ, מעשה טוביה, פתיח', ב.). — *רפואה רוּחָנית, מחלה רוחנית: שאי אפשר שתימצא רפואה לחולי הנפש אלא כרפואה הרוחנית (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג ג כ). כי החשק גנוהו החכמים וכו' והיא גדולה שבמחלות יקראוה מחלה רוחנית ושרשה במוח נטעת (עמנו', מחב' יז, 121). — רוּחָנִיּוֹת, כחות רוחניים של הגלגלים והכוכבים וכדו'[1]: כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים וכו' ושמים להם סבות מן הכוכבים והרוחניות (ר"י א"ת, כוזרי א ה). ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין ההוא במחקר וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים הורדת הרוחניות ועשיית הטלסמאות הוא הממרה (שם שם עט). כדי שלא יגדלו בעיניו המאורות ויסיתהו השטן בקצת דעית אנשי הרוחניות (שם ג יז), כבר ראינו חרפת כל מי שהשתדל בדבר מהדרכים האלה מבעלי הכמיא ובעלי הרוחניות (שם שם כג). כבר ידעת פרסום דעות הצאבה בזמנים ההם והיות בני האדם כלם אלא יחידים עובדי עבודה זרה, ר"ל האמנת הרוחניות והורדת הכחות ועשית הטלסמאות (ר"ש א"ת, מו"נ א סג). — רוּחָנִי, חכם המאמין ברוחניות: וכמו זה טעו בעלי הכמיא והרוחניים[1], הכמיים חשבו וכו' והרוחניים כאשר שמעו מאדם עד בני ישראל מה שהיה נעשה להם בקרבנות מהראות האותות האלהיות, חשבו כי ההתחלה אמנם היא מהמחקר והחפוש וכו' וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומכטים כוכביים וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ג כג). והריחה לדעת הרוחניים אשר יורהו על מה שיפרנס אותו ויהיה טוב לו להעמיד גופו, והטעם למען ידע מה שניאות לטבעו ומה שיברח ממנו טבעו (מאמר לאבוכלר אלפראבי במהות הנפש, חמדה גנוזה, מז:). — ועי' אוצר המונחים הפלוסופיים ליעקב קלצקין ד, 29—32.

רוּחָנִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הרוחני, Geistigkeit; spiritualité; —ty: שלא יוכל להפכם מן הרוחניות אל הגשמיות (ר"י א"ת, או"ד א). ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו וכו' וראוי שתדע כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות נמזגו ונתערבו (הוא, סו"ה, הבחינה ג). והחכם המבין יברור לו מן העולם דעת רוחניותו ודקותו (שם שם). וחבר אליו עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות האישים העליונים (שם שם ה). וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה וכו' אז יתברר לך וכו' (שם שם). שהמלאכים נבראו ביום ראשון בבריאת האור וכו' המשילה התורה ענינים לאור מפני רוחניותו והיותו סבה להשגת המראים (ר"י אברבנאל, ברא שית, שאלה ב לפרשה א). להיותי עדיין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדין מבא אל הגשמיות להתהוות בי (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). כי אין קצה לרוחניותו (של ה') (הוא, איו' כב יא). אך מרקיע שלישי ולמעלה מתחיל הרוחניות בהדרגה (שם שם יב). שכל יודעיו כחכמים בחכמתם ונביאים במחזה שדי יחזו ומלאכים ברוחניותם והשגתם לא חזו ימיו יתברך (שם כד א).

רוֹמְנָן, עי' רַמְנָן.

רְוָיָה[2], ש"נ, — מצב הדבר הרָוֶה, שבע ושפע: דשנת בשמן ראשי כוסי רְוָיָה[3] (תהל' כג ה).

---

1 [פרש ר"ש א"ת (פי' המלות הזרות) וז"ל רוחניות, היו הכופרים מאמינים שכחות הכוכבים יחולו בצלמים שהיו עושים לשם הכוכבים ובאשרות שהיו נוטעים לשמם והיו חושבים שהצלמים והאשרות דהם יודיעום העתידות על דרך נבואה וידברו עמהם, ע"כ.]

1) [השוה הדגמה המובאת לעיל מן הכוזרי ג כג.]

2) [עי' בהערות הבאות.]

3) [אמנם יש שרואים צורת זו כנק' מן רָוֶה,

הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה 1) (שם סו יב). — ובמדרש 2): בקדש הסך נסך שכר לה', לשון שתיה לשון רויה 3) לשון שכרות (ר' חייא, פסיק' ר"כ, אם קרבני לחמי, בובר, כז:). — ובסהמ"א: ג' אמות אמש בעולם, רוח ומים ואש וכו', ג' אמות אמש בשנה, חום וקור ורויה, חום נברא מאש וקור ממים ורויה נבראת מרוח מכריע בנתים וכו', המליך אות א' ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה עם זה וחתם בהם אויר בעולם רויה בשנה גויה בנפש וכו' (ספר יצירה ג). ויש רויה בשנה המולדת ומצמחת ומפרה זכרים בין בבריות בין בצמחים בין בפירות (ר"ש דונולו, חכמוני ליצירה שם). ומן השמים חום ואש ומן האויר רויה ורוה (שם שם). רויה היא הלחלוח העולה אל הפה (שם שם). ובודאי רויה הוא שנברא מן האויר שהוא בעולם בין השמים והארץ, ובשנה היא הרויה המדות והימים המשוקלין שאינן חמין הרבה ולא קרירין אלא הם רויה (ר"י ברצלוני, פירוש יצירה, 233). וכאשר יגיע תקופת ניסן וכו' אזי יצמחו הצמחים ויתמעט הקור מעט מעט עד זמן הרויה (ראב"ד, פרוש ס' יצירה פרק ג). — ואמר הפיטן: ברויה יקדש בסדרים יטבול רביעית מנויה (רסע"ג, סדר עבודת יוה"כ, קובץ מע"י גאו' ג, 17; סדור רסע"ג, רפז). — ואמר המשורר: וגפן בעלת כנף וכו' התמאס, ויינח טוב ורב לשתות ולרויה (ר"ש הנגיד, הנמות פליליה, ברודי, 11). ואומר, מה תרועה אחריה רויה מלפניה בזעם, עניתים, הם שלשה החברים גשמים וענן עבים ורעם (הנ"ל, בן משלי ספע, ששון, קסד). כיד נדיב ממלא פה לשבעה ומזלות עלי צמא רויה (שם תריד, קלג).

***רִוְיוֹן,** רִוְיוֹן, ש"ז, — כמו רְוָיָה: אז תשקיהו מן המים הקרים די רוויון נפשו (חקף, 150). — ואמר הפיטן: רויה תרחיב להרוית משואתי, חלץ עצמות ורויון נפש תעליץ לדאבתי (בנימין בן זרח, הנה ס' האל, אשמרת הבקר, קעח).

רום 1), ממנו *הרמה, *התרוממות, מָרוֹם, א. רוּם, ב. רוֹם, רוּם, רוּמָה, רוֹמֵם, רוֹמֵם, רוֹמְמוּת, רָם, ג. רָמָה, רָמוֹת, תְּרוּמָה, תְּרוּמִי, *תְּרוּמִי, תְּרוּמִיָּה, ועי' תֶּרֶם.

א. רוּם, פ"ע, רָם, רָמָה, רָמוּ, רֹמּוּ 2), רוֹמֵם, רוֹמֵה, אָרוּם, יָרוּם, יָרֻם, יָרֹם, וַיָּרָם, תָּרוּם, תָּרֹם, וַתָּרָם, יְרוּמוּ, יְרֻמוּן 3), — הָיָה גבוה ונשא מעל לדבר אחר, מעל לאדם המדבר, hoch sein, sich erheben; être haut, s'élever; to be high, to rise: וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ (בראשי' ז יז). ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון (ישעי' מט יא). וירם כבוד יי' מעל הכרוב על מפתן הבית (יחזק' י ד). ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם (שם שם יז). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רָמּוּ 4) (איוב כב יב).

פ"ז, במקום רְוָה, וכן בא אף בשירה הערבית (ערפאת, מעלקה, 47) כאם רִוַיָּה a) במשמ' כוס רוה ומלאה. ועי' בהערה הבאה.]

1) [עפ"י התרגומים הקדומים גורסים רֹב החדשים כאן: לִרְוָחָה. (ואולי צ"ל ביתר דיוק לִרְוָיָה, והשוה בהערה עמ' 6185 על אנשי לצון יפיחו קִרְיָה (משלי כט ח) צ"ל קִדְיָה). וכתב ריב"ג וז"ל: אבל כוסי רויה הוא תואר לכוס אלא שהוא שלם (בנגוד לצורות רְוָה, דָוָה וכדו') וכו' אבל ותוציאני לרויה הוא נפרד אצלי מן הענין הזה, והראוי בו אצלי שיהיה דומה ללשון הערב שאומרים לרוח הטובה ריא b), אומר כי הביא עלינו הצרות הדומות לאש ולשטף המים ואחר כך תוציאני מהם אל הרויה כלומר אל הרוח והוא קור נשיבת האויר הטוב, ע"כ.]

2) [אולי אף במבטא רְוָיָה או רְוִיָּה.]

3) [בפסיק' רבתי (קרבני לחמי, פ:): לשון שתיה לשון רוויה לשון שביעה לשון שכרות, ע"כ ובתלמוד (ירוש' סוכ' ד ז; בבלי שם מח:) בשנוי נוסח קצת, אך אין שם המלה רויה, וכן אינה גם בתנחו' פינחס יב; ועי' הערות איש-שלום ובובר לפסיקתא.]

a) رويّة b) رياء

1) [גם בארמ' ובסורי רום, ובכנענ' בשמות עצם פרטים כגון (א)חירם, ובכנוי צדן ים שמם רמם (צידון ים שמים רמים), ובאוגרית' רום, רים, ושבא' רים, ובכוש' בשמות עצם כגון רַמ-אַרים, שמים. באשור' אין השרש (חוץ מבשמות עצם פרטיים שאולים), ואף בערבי' אין רום בא במשמ' קרובה לזו שבעברי. ועי' בהערות למלים הנגזרות משרש זה.]

2) [עי' בהערה לקמן.]

3) [על הצורה רָאמָה עי' רָאַם, הערה.]

4) [בקצת ספרים ם דגושה, רָמּוּ, וכן ברב הספרים באיוב כב כו: רמו (נ"א רומו) וכן בנפע' הֵרֹמּוּ, יֵרֹמּוּ, יֵרוֹמּוּ (במד' יז י, יחזק' י יה, יז, יט), וכנראה אין

רמו [1]) מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו (שם כד כד). — ורם הצור מפלוני, היה גבוה לו יותר מדי: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לב בצור ירום ממני תנחני (תהל' סא ג). — והאלהים שמושב כבודו מעל לשמים: רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך (שם נז ו, יב). — ובהשאלה, רמה העיר, היא קמה ועומדת: בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים תהרס (משלי יא יא). — ורם פלוני מפלוני במעלה, בשלטון: וירם מאגג מלכו ותנשא מלכותו (במד' כד ז). — ורם האויב על אדם: עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ג). — ורם האלהים בארץ וכדוי: הרפו ודעו כי אנכי אלהים ארום בגוים ארום בארץ (שם מו יא). — ובלי השלמה, רם האדם, האלהים, היה נשגב ונעלה: חי יי׳ וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (ש״ב כב מז). הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (ישע׳ נב יג). רומה יי׳ בעזך נשירה ונזמרה גבורתך (תהלים כא יד). בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו (שם פט יז).[2]) — ובתנועות הגוף המראות את מצב רוחו של אדם, רם ראשו, רמה קרנו,

כאן אלא מבטא נחצי של ההגה השותף (ם), כדגמת גמלים, קטנים, ואף אדמה, ואין כאן שרש רמם במקו׳ רום.]

[1]) [עי׳ בהערה הקודמת. והכונה: התרוממו כמעט או הנמיכו עצמכם כל שהוא. ועי׳ קפץ, נפע׳, הערות.]

[2]) [בתהל׳ יב ט, סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם, אין לראות כנראה צורה מן רום, אלא מן כ ר ם. שרש כרם a) זה מצוי מאד בערב׳ במשמ׳ היה נדיב, כרים b), נדיב לב, וגם כאן כנראה הכונה: הנדיב, כרם, הוא זלות, לבוז ובזיון לבני אדם.

בתהל׳ קמ ט וכו׳ כתוב: אל תתן יי׳ מאויי רשע זממו אל תפק י ר ו מ ו סלה ראש מסבי עמל שפתימו יכסומו. והמלים סתומות, ואין פרושי המפרשים מניחים את הדעת, והמחבר העיר בשולי התנ״ך: ירומו כמו יבולו [ו״א ירזמו על משקל יבולו], במשמ׳ זממו שהוא פרוש מהגליון, בערב׳ מראם c), ואולי אל ירום ראש, ע״כ. ולפי טורטשינר, משלי שלמה 125 יש לראות ת פ קי ר מ ו כפעל אחד כדגמת יכסומו שאחריו, ולראות ככנוי כזה של מ״ר גם מ ו שבמלה ז מ מ ו במשמ׳ זם אותם, זממו (עצור אותם) אל תפקירמו, אל תשלח אותם חפשי לרצונם.]

a) كرم b) كريم c) مرام

הלך האדם כאלו בראש מורם, בעמדת גבורה, נצחון [1]): עלץ לבי ביי׳ רמה קרני ביי׳ רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש״א ב א). ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי (תהלים כז ו). כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום [2]) קרננו (שם פט יח). ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו (שם שם כה). צדקתו עמדת לעד קרנו תרום בכבוד (שם קיב ט). — רמה ידו, היה חזק, גבר על זולתו [3]): פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כז). — ועל אלהים: יי׳ רמה ידך בל יחזיון (ישע׳ כו יא). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ׳ ה ח). תעז ידך תרום ימינך (תהל׳ פט יד). — ובתאור מחשבתו של אדם, רם לבו, חשב את עצמו בלבו כרם ונעלה על זולתו, התגאה, כמו גבה לבו [4]): ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך וכו׳ ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דבר׳ ח יד–יח). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם יז כ). יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו (יחזק׳ לא י). כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני (הוש׳ יג ו). הסוררים אל ירומו [5]) למו סלה (תהל׳ סו ז). ונשא ההמון י ר ו ם [6]) לבבו והפיל רבאות ולא יעוז (דני׳ יא יב). — רמה עינו, הביט בגאוה על זולתו, ראה עצמו רם ונעלה [7]): יי׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (תהל׳ קלא א). דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (משלי ל יג). — ורם האלהים לעשות דבר, התעורר: ולכן יחכה יי׳ לחננכם ולכן ירום [8]) לרחמכם (ישע׳ ל יח). — ובתו״מ:

[1]) [ועי׳ א. קרן, ראש, הערות.]

[2]) [קרי; והכתיב: ת ר י ם.]

[3]) [ועי׳ יד.]

[4]) [ועי׳ לב, לבב.]

[5]) [קרי; והכתיב: י ר י מ ו.]

[6]) [כתיב; והקרי: ורם.]

[7]) [ועי׳ עין.]

[8]) [כנראה צ״ל ידום, כדעת רבים. ואמנם ד. ילין, לשוננו א עמ׳ 22, גוזר ירום כאן וכן ירומו בתהל׳ קמ ט מפעל רום אחר במשמ׳ רצה, חפץ, כמו רום בערב׳, ואינו נראה. ובתהל׳ שם יש לגרס במק׳ זממו אל תפק ירומו סלה: זממו (ו״א שים להם זמם ומחסום),

רומי רומי[1]) השיטה התנופפי ברוב הדרך (ע״ז כד: מל״כ ברלפס׳ כד). — ורמה השעה לאדם, עלה לגדולה: תורמינך שעתך, תרום לך שעה יתעלה למלכות (תסו׳ גאו׳ קדמ׳, קסל, מח:).

— כפע׳ קל הרמו, ירמו, ירומו[2], — התרומם, הגביה את עצמו, sich erheben; s'élever; to rise up: הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד׳ יז י). וירמו הכרובים וכו׳ בעמדם יעמדו וברומם ירומו אותם וכו׳ וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ לעיני בצאתם[3]) (יחזק׳ י יז-יט).

— פוע׳, רוממתי, רוממתהו, מרומם, מרוממי, רומם, רוממו, ארוממך, ארוממך, ארוממנהו, תרומם, תרוממני, ירומם, ירוממני, ירוממך, תרומם, תרוממך, נרוממה, ירוממוהו, — עשה שירום ויעלה דבר, כמו הפע׳[4]), erheben; élever; to raise, רומם האלהים את גלי הים: ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (תהל׳ קז כה). — ורומם האדם בנין[5]), הקים אותו: ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו (עזר׳ ט ט). — ורוממה הצדקה את הגוי, הקימה וכאלו בנתה אותו: צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת (משלי יד לד). — ורומם האדם ילדים, גדל ורבה אותם, aufziehen; élever; to rear: בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישע׳ א ב). לא חלתי ולא ילדתי בחורים רוממתי בתולות (שם כג ד). — ורוממה התהום שתיל העץ: מים גדלוהו (את הארז) תהום רוממתהו את נהרתיה הלך סביבת מטעה ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה וכו׳ (יחזק׳ לא ד-ה). — וכתמונה, רומם האלהים את האדם משאול, רומם אותו בצור, העלה אותו: חנני יי ראה עניי משנאי מרוממי משערי מות (תהלים ט יד). כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני (שם כז ה). — ומאויביו, הציל אותו מידם: ומציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני (ש״ב כב מט, תהל׳ יח מט). — וכהשאלה, רומם האלהים את האדם מזולתו, על זולתו, ואף בלי השלמה, עשה שירום במעלה ובשלטון: יי׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש״א ב ז). קוה אל יי׳ ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ (תהל׳ לז לד). — ורוממה החכמה את האדם: סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה (משלי ד ח). — ורומם האדם את האלהים או את שמו, הודה ואמר שהוא רם ונשא, הלל ושבח אותו, hochpreisen; exalter; to exalt: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו (שמות טו ב). יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך (ישע׳ כה א). ארוממך יי׳ כי דליתני (תהל׳ ל ב). גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדו (שם לד ד). רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להדם רגליו (שם צט ה). רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו (שם שם ט). יודו ליי חסדו וכו׳ וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם קז לא-לב). אלי אתה ואודך אלהי ארוממך (שם קיח כח). ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד (שם קמה א).[1]) — ואמר בן־סירא: ועין

אל תפקירמו סלה, עי׳ לעיל, בחערה.]

[1]) [כך כנראה נכון, כפי׳ נוסח ר״ח והערוך (ערך רם) ושם מפרש: זה ארון שהיה מעצי שטים, רומי לשון הגבהה התנופפי לשון הגבהה, ס״א רוני לשון רנה, ע״כ, וכדפוי רוני רוני.]

[2]) [על הדגש במם עי׳ קל, הערה.]]

[3]) [בפרשה זו שבדברי יחזקאל בא הפעל רום (המצוי גם בארמ׳) בשמוש זה, בעוד שראשית הספר (א יט וכו׳) מדברת על הנשא (הכרובים), בפעל שאינו בארמ׳. ונראה שלפנינו תרגום מנסחה ארמ׳, כי גם בפרשה ראשונה זו נשמר עקר כתיב הפעל רום במקום שלא הכרה המלה: ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי׳ ממקומו, שעקר כונתו כדעת שד״ל ואחרים: ברום כבוד יי׳ ממקומו.]

[4]) [אין בנין זה במקרא אלא בשירה בלבד, והשוה באוגרית׳ חש כהתם תבנ.. חש תרוממו הכ[לם], כלו׳ חושה (?) בתים תבנה חושה (?) תרומם היכלות.]

[5]) [אמנם לפי דעת ד. ילין, לשוננו א עמ׳ 22 יש להכיר כאן פעל רמם, שהוראתו כערב׳ רמם בבנין קל ופעי: תקן בנין חרב או דרך.]

[1]) [גם בשם עצם פרטי רוממתי-עזר (דהי״א כה ד, לא) רואים החדשים חלק של משפט ספורי, ועי׳ כעת טורטשינר, הלשון והספר א, 428. באיוב יז ד, כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם, צ״ל, כפי תרגום השבעים, הרימם בהפע׳. על כונת הדברים עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, לכתוב.

את הכתוב הסתום: ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראהו יחד לא ירומם (הוש׳ יא ז) יש לראות

יי' צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה נשא בראשו וירממנהו ויתמהו עליו רבים (ב"ס גני' יא יב–יג). ורוממתהו (התורה) מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו (שם יה ה). וארומם יי' אבי אתה כי אתה גבור ישעי (שם כא י). — ובתו"מ: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח' י ה). ונותנת לו (התורה) מלכות וממשלה וכו' ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים (אבו' ו ג). ורוממן[1]) הקב"ה על הכל וכו' אמר להם הרי רוממתי אתכם על כל העולם (מד"ר שמות כה). כרום זלות, לכשירומם[2]) הקב"ה כרם בזוי בעולמו ואין כרמו של הקב"ה אלא ישראל (ר' יהודה, שם ויקר' לג). לכשירומם[2]) הקב"ה מצות בזויות בעולם (ר' נחמיה, שם שם). מהו אף מרומם באף שהוא מביא לזה מרומם את זה (ר' אבא מרומניא, שם במד' לב). שהשפיל הקב"ה את המדינים ורומם[3]) את ישראל (ר' שמעון בן חלפתא, שם שם). משפיל לכל מי שנשתתף במעשה העגל ומרומם לכל מי שלא נשתתף במעשה העגל (ר' תנחומא בי רבי יונה, פסיק' רב', כי תשא, לח:). כל מה שאתה יכול לרומם את האומה הזו רוממה שכאילו לי אתה רומם (שם שם, לט:). הוי זהיר באומה זו שהמליכה אותי תחלה על הים לכל האומות וכו' לפיכך רומם את ראשם (שם שם). —ובתפלה: וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו (יהללוך, ברכה בסוף ההלל). הן הם (אברים שבגוף והנשמה) יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו וכו' (נשמת, תפלת שבת ויו"ט). —ובסהמ"א:

כהמשך הרעיון של פס' ה': לא ישוב אל ארץ מצרים וכו' כי מאנו לשוב, וכנראה הכונה בקרוב: ועמו תלאם למשובתו (תעשה שילאו ולא יוכלו לשוב אליו) ואל–על (כלו' ללא הועיל) יקראוהו יחד לא ירצום (?) או כדוי.]

1) [בדפוס': וריממן.]

2) [במדר' תהלי' (מזמור יב): (ל)כשירים, הפע'.]

3) [בדפוס': וריםם, אך בתנחו' (מטות ו): ורומם.]

אבל הרשני על זה מה שרוממתני בצוותך אותי לקרוא אליך והרשיתני לשבח את שמך העליון (ר"י א"ח, חו"ה, משבון הנפש ג).

— פוע', רומם מרומם, תרוממנה, — שרוממו אותו: אליו פי קראתי ורומם[1]) תחת לשוני (תהלי' סו יז). וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק (שם עה יא). ויברכו שם כבודך ומרומם[2]) על כל ברכה ותהלה (נחמ' ט ה). — ובסהמ"א: כי הוא נעלה מכל מדה ותאר ומרומם מכל דמות ודמיון (ר"י א"ח, חו"ה, היחוד י).

— הפע', הרים, הרימות, הרימותה, הרמת, הרימתי, הרימותי, הרימתיך, הרמתיך, הרימו, הרמתם, מרים, מרימי, מרימיו, הרים, הרימי, הרימכם, הרם, הרם, הרימה, הרים, הרימי, הרימו, ארים, תרים, תרם, ירים, ירם, ירם, ירימיה, תרימו, ירימו, — עשה שירום דבר או אדם, erheben, aufheben; élever, ramasser; to raise, lift — א) הרים אדם, מטה או שבט, וכדבר שאינו אפשרי, הרים המטה את האדם: ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים (שמות יד יו). כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא עץ (ישע' י יה). — — והרים במטה: וירם במטה ויך את המים (שמות ז כ). — והרים אבן על שכמו: והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו (יהוש' ד ה). — והרים על[3]) על לחי התינוק: בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם (הושע יא ד). — והרים דבר שנפל או שצף על המים: וירם את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו (מ"ב ב יג). ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל ויאמר הרם לך וישלח ידו ויקחהו (שם ו ו–ז). — ב) והרים האדם יד, את ידו, באדם, אל אדם, להכותו או להרגו, שלח בו יד: וירבעם בן נבט וכו' עבד לשלמה וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך וכו' (מ"א יא כו–כז). —ג) והרים את ידו לעשות דבר: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שמות יז יא). וירם משה את ידו ויך את הסלע (במד' כ יא). — והרים האדם את ידו אל האלהים בשבועה: הרמתי

---

1) [ס"א ורומם, ורומם, עי' ערך רומם.]

2) [ס"א: ומרומם.] 3) [להבנת המלה והענין עי' טורטשינר, הלשון והספר א, 387.]

ידי אל יי' אל עליון קנה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש' כד כב–כג). — והרים ימינו ושמאלו אל השמים בשבועה: וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דני' יב ז).—ולא הרים האדם את ידו ורגלו, לא עשה כל מעשה ותנועה: אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים (בראש' מא מד). — והרים האדם או האלהים פעמיו, נשא רגליו ללכת: הרימה פעמיך למשאות נצח (תהל' עד ג). — והרים האדם פניו אל האלהים, נשא אליו את עיניו, כאלו הכיט אליו: בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש (עזר' ט ו). — והרים אדם את ראשו, כמו נשא ראש, בתנועת גבורה ונצחון: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש (תהל' קי ז). — ואת קרנו: אמרתי להוללים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק (שם עה ה–ו). —ובהשאלה, הרים האדם את קולו, הרים בקול, קרא בקול רם: בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס וכו' (בראש' לט יד–יח). ויהי כהרימי קולי ואקרא (שם שם יח). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם (ישע' יג ב). הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם (שם מ ט). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך (שם נח א). לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה (יחזק' כא כז). התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך (איו' לח לד). ורבים בתרועה בשמחה להרים קול (עזר' ג יב). משמיעים להרים בקול לשמחה (דהי"א טו טז). — והרים קול על פלוני, צעק עליו, חרף אותו: את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול (מ"ב יט כב). — והרים קרן במשמ' הריע בקרן: כל אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן (דהי"א כה ה). — ובתמונה, הרים אלהים את ראשו, את קרנו של אדם, והרים אדם ראשו וקרנו, עשה שירום ראשו וכדו': ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). ואתה יי' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי (תהל' ג ד). כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרים[1] קרננו (שם פט יח). ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן (שם צב יא).

וישמח עליך אויב הרים קרן צריך (איכ' ב יז). — והרים את האדם בדרגה או בשלטון, הרים אותו מאחרים או מתוך אחרים: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים (ש"א ב ח; ומעין זה תהל' קיג ז). יען אשר הרימתיך מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל (מ"א יד ז). יען אשר הרימתיך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל (שם יו ב). כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (תהל' עה ח). הרימותי בחור מעם (שם פט כ). — ד) הרים האדם אבנים מן המסלה, דשן מן המזבח, מחתות מן המזבח, עטרה מעל הראש, נטל והסיר אותם, abheben, wegnehmen; enlever, ôter; to lift away, take away: והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח (ויקר' ו ג). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה (במד' יז ב). סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישע' נז יד). הסיר המצנפת והרים העטרה (יחזק' כא לא). — והרים הנשיא את גרושתיו מעל העם, נטל וסלק מעליו את על המסים[1]: חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גרשתיכם מעל עמי (שם מה ט). — ה) הרים האדם מצבה, כסא, נס, זקף אותם, הקים ובנה aufrichten; ériger; to set up: ויקח יעקב אבן וירימה מצבה (בראש' לא מה). השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון (ישע' יד יג). הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי (שם מט כב). הרימו נס על העמים (שם סב י). — והרים הנשר את קנו, בנה אותו במרומים: אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו (איוב לט כז). והרים הכהן אזכרה מן המנחה, את החלב מן הבהמה וכדו', נטל חלק מעליו: והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה (ויקר' ב ט). ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (שם ד ח). והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה אשר על המנחה (שם ו ח). בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב (במד' יח ל). ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו (שם שם לב). — ועל הנותן, הרים תרומה, הרים מעשר מן התבואה או מן השלל, נתן חלק מהם, abgeben; donner

1) [כך הכתיב; קרי: תרום, עי' קל.]

1) [עי' גרשה.]

payer; to give, pay: כל מֵרִים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת יי׳ (שמות לה כד). ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר יָרִימוּ ליי׳ (ויקרי כב יה). והיה באכלכם מלחם הארץ תָּרִימוּ תרומה ליי׳ ראשית ערסתיכם חלה תָּרִימוּ תרומה כתרומת גרן כן תָּרִימוּ אתה (במד׳ יה יט - כ). כל תרומת הקדשים אשר יָרִימוּ בני ישראל ליי׳ נתתי לך (שם יח יט). כי את מעשר בני ישראל אשר יָרִימוּ ליי׳ תרומה נתתי ללוים לנחלה (שם שם כד). וַהֲרֵמֹתֶם ממנו תרומת יי׳ מעשר מן המעשר (שם שם כו). וַהֲרֵמֹתָ מכם ליי׳ מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות (שם לא כח). ויהי כל זהב התרומה אשר הֵרִימוּ ליי׳ ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות (שם שם נב). ובהפילכם את הארץ בנחלה תָּרִימוּ תרומה ליי׳ קדש מן הארץ (יחזק׳ מה א). זאת התרומה אשר תָּרִימוּ ששית האיפה מחמר החטים (שם שם יג). תהיה התרומה אשר תָּרִימוּ חמשה ועשרים אלף רחב וארך וכו׳ (שם מח ח).—והרים המלך פרים לקהל, נתן פרים לזבח לצרכי הקהל: כי חזקיהו מלך יהודה הֵרִים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הֵרִימוּ לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים (דהי״ב ל כד). וַיָּרֶם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים וכו׳ ושריו לנדבה לעם הֵרִימוּ וכו׳ לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות (שם לה ז–ח).[1] — ואמר בן סירא: אל תבז לאנ־ש במר רוח זכר כי יש מרים ומשפיל (ב״ס גני׳ ז יא). דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב (שם לח ג). ויריםו היכל קדש המכונן לכבוד עולם (שם מט יב). וארים מארץ קולי ומשערי שאול שועתי (שם נא ט). — ובתו״ם: החלה והבכורים עולים באחד ומאה ומצטרפין זה ע״ז וצריך להרים, הערלה וכלאי הכרם עולים באחד ומאתים ומצטרפין זע״ז וא״צ

[1]) [במשלי ג לה כתוב: כבוד חכמים ינחלו וכסילים מֵרִים קלון, ע״כ, אך כדעת אחדים יש לגזור מֵרִים כבינ׳ מן מור בּמשמ׳ וכסילים מקבלים כתמורה קלון. ואמנם (שם יד כט) נאמר שם יד כט: ארך אפים רב תבונה וקצר אפים מֵרִים אולת, ע״כ, אך נראה שצ״ל וקצר אפים מְרוֹם אִוֶּלֶת, כאלו שיא האולת, וצ״ע.]

להרים (ערלה ב א). באותה שעה הרימו קולם בבכיה גדולה (מד״ר איכ׳, פתיח׳, ר׳ יוחנן). זה ישפיל וזה ירים, ישפיל לבלשצר וירים לכרש ודריוש (שם שה״ש, מלאכי השומרים). הסר המצנפת מרבותינו והרים העטרה מאומות העולם (רב חסדאי, שם רותי באסר אמותי). כשירים הקב״ה לצדיקים המזולזלים בעולם הזה וכו׳ לכשירים[1]) הקב״ה כרם הבזוי לעולם הבא וכו׳ כשירים הקב״ה ויפרסם מצות הבזויות בתורה (מדר׳ תהל׳ יב). אני משפיל אותך כי אני משפיל ומרים וכו׳ מלכות זו משפיל ומלכות זו מרים וכו׳ משפיל משפחה זו ומרים משפחה זו (שם יב). — ואמר המשורר: והוא כתר ספרי והמקים פשרי והמרים זכרי עלי כל השרים (דונש, דעה לבי, אלוני, עא). הך אשתך מכת בלי סרה אם תמשול בך כאיש ותרים ראשה (ר״ש הנגיד, בן משלי שכא, ששון, קכט). ועל כי לא הקשבתי אחר שובי נחמתי, לזאת דמי הקרבתי ואת חלבי הרמתי (רמב״ע, נורא מכל איום, דוקס, 80). ואמרו לי שבחים מחצי איש ואתו אֹהביו אל על מרימים (משלם דאפיאירה, ביום סגריר, ידיעות מכון שוקן ד, כג). — *ובחשבון, הרים יחידה מספרית אחת ממספר, הוציא אותה ממספר היחידות שלח כדי להפך אותה ליחידות נמוכות ממנה, או נטל יחידות נמוכות כדי לצרפן ליחידה גבוהה אחת, herausheben; extraire; to extract: הרי שהצריכך החשבון לגרוע מאתים מעלות וחמשים חלקים וארבעים שניות סימנן רנ״ם ממאה מעלות ועשרים חלקים ושלשים שניות סימנן קכ״ל, תוסיף על המאה שלש מאות וששים, יהיו המעלות ארבע מאות וששים ותתחיל לגרוע השניות מן השניות, תבוא לגרוע ארבעים משלשים אי אפשר, תרים חלק אחד מן העשרים חלקים ותעשה אותו ששים שניות ותוסיף על השלשים ונמצאו השניות תשעים, תגרע מהם הארבעים ישאר חמשים שניות, ותחזור לגרוע חמשים חלקים מתשעה עשר חלקים, שכבר הרימות מהם חלק אחד ועשיתו שניות, ואי אפשר לגרוע חמשים מתשעה עשר, לפיכך תרים מעלה אחת מן המעלות ותעשה אותה ששים חלקים

[1]) [במד״ר (ויקר׳ לב): לכשירומם, עי׳ פוע׳.]

וכו׳, ותחזור לגרוע המאתים מעלות מן ארבע מאות ותשע וחמשים מעלות שכבר הרימות מעלה אחת ועשית חלקים, ישאר מאתים ותשע וחמשים מעלות ונמצא השאר סימנו רנ״ט כ״ט ן׳ (רמב״ם, קדוש החדש יא יג). ומה שנתקבץ מן החלקים אלף ושמונים תרימהו שעה אל מושב השעות [1]) והנשאר למושב השעות תכתוב אותו בשטה שלישית ואחר תשיב אל השעות ומה שנתקבץ מן השעות כ״ד תרימהו אל מושב הימים (הוא, חשבון העבור, דברי חכמים, כו).

— הפע׳, הוּרַם, הוּרָם, יוּרָם, — שהרימו אותו, אף במשמ׳ הוּסַר או נִטַּל: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הוּרָם מאיל המלואים מאשר לאהרן ומאשר לבניו (שמות כט כז). ואת שתי הכליות וכו׳ ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה כאשר יוּרָם משור זבח השלמים (ויקרא ד ט–י). ועד שר הצבא הגדיל וממנו הוּרַם [2]) התמיד והשלך מכון מקדשו (דניאל ח יא). — ובלשון חכמים *מוּרָם, ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל (ב״ס גני׳ מז ב). — ובתו״מ: האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה (שביע׳ ט ט). הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה וניתן לתוך עיסה שהורמה חלתה וכו׳ מוציא לפי חשבון (חלה ג ח). אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביום טוב בין שהורמו מאמש בין שהורמו מהיום (ב״ס, ביצ׳ א ו). התודה ואיל נזיר קדשים קלים וכו׳ המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח׳ ה ו). את שמורם קודש והשאר חולין (ספרי במד׳ ק י). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל שמוליכין את המתנות שהורמו ביום טוב ואת המתנות שהורמו מערב יום טוב עם המתנות שהורמו ביום טוב, על מה נחלקו על המתנות שהורמו מערב יום טוב לעצמן וכו׳ (ירוש׳ ביצ׳ א ז). ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית (רש״י, שמות יז טז).

— *והוּרְמָה מלה בנעימה, ושם טעם מטעמי המקרא שופר מוּרָם [3]): כבר אמרנו שהשופר שהוא מכלל

[1]) [בהלכות קדוה״ח ו ט כתב הרמב״ם: תשליך שעה אחת ותוסיף אותו למספר השעות.]

[2]) [כך קרי; הכתיב: הרים.]

[3]) נקרא גם שופר עלוי.

המשרתים נחלק לשלשה, שופר מיושב ושופר מורם ושופר מכרבל וכו׳, ולשון מורם שהמלה תורם בו בנעימה, ולא תגביה הקול אלא כאלו בהרגשה לבד (הורית הקורא, דרנבורג, 87).

— התפע׳, יִתְרוֹמֵם, אֲרוֹמָם [1]), — התרומם האדם או האל, הֵרִים את עצמו, קם ועלה: עתה אקום יאמר יי׳ עתה אֵרוֹמָם עתה אנשא (ישע׳ לג י). ועשה כרצנו המלך וְיִתְרוֹמֵם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות (דני׳ יא לו). — ובתו״מ: יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כ׳ טיפה וטיפה שאת מוריד לנו (רב יהודה בר יחזקאל בשם אביו, ברכה על הגשמים, ירוש׳ ברכ׳ ט ג; שם תענ׳ א ג). וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים (ת״כ, מגי׳ יז:). על הכל יתגדל וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא וכו׳ הנכבד והנורא שמו של מלך מלכי המלכים (סופר׳ יד יב). ולא מדבר הרים וכו׳ שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו (ר׳ אבא מרומניא, מד״ר במד׳ כב). חנניה מישאל ועזריה מתוך נבולן רוממותן וכו׳ ונתרוממו שנאמר באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת ברל, ודניאל הושלך לגוב ארויתא ונתרומם וכו׳ (ריב״ל, תנחומ׳ מקץ ג). ירמיה, שבימיו נתרוממה מדת הדין (פסיק׳ ר״כ, דברי ירמיהו, בובר, קטו.) בשעה שהשפילו עצמן ועשו אותו מעשה ואמרו כי זה משה האיש, ונתרוממו בזה שנאמר זה יתנו, הוי זה ישפיל וזה ירים (מדר׳ תהל׳ עה). למען יתרומם שמו של הקדוש ברוך הוא בבריותיו שברא מסוף העולם ועד סופו (פדר״א ג).

—ובתפלה: ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד (תפלת י״ח). בפי ישרים תתרומם ובדברי צדיקים תתברך (נשמת כל חי, שחרית לשבת ויו״ט, סדר רע״ג הפלס ב, כד:).

ב. **רוּם**, רם, ס״ז [2]), — תכונת הדבר הרם, גֹּבַהּ: שמים לָרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג). — ורום, רום לב, רום עינים, במשמ׳ גֹּבַהּ לב ועינים, גאוה: עיני גבהות אדם שפל ושח רום

[1]) [בהבלעת התיו.]

[2]) [רק יונין של הרגשה הוא לקבע בכל מקום, אם לפנינו שם עצם או מקור של הפעל. בסהמ״א קשה להבדיל אף בין רֹם ורום במשמ׳ זו.]

אנשים (ישע' ב יא). אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (שם י יב). גבהו וגאונו וגאותו ורם לבו (ירמ' מח כט). רום עינים ורחב לב[1] נר רשעים חטאת (משלי כא ד). — ובתו"מ[2]: לא יפתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות שהם שלש על שלש על רום שלש, שיעורן עשרים ושבעה אבנים (שביע' ג ח). טרקלין עשר על עשר רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו (ב"ב ו ד). והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן ז' ורחבן ו' (שם שם ח). ושתים עשרה מעלות היו שם, רום המעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה (מדות ב ג). ההיכל מאה על מאה על רום מאה (שם ד ו). טפח על טפח על רום טפח מרובע מביא את הטומאה וחוצץ בפני הטומאה (אהל' ג ז). הטומאה בכותל ומקומה טפח על טפח על רום טפח (שם ז א). שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (שם יג א). המנית זיתיו בגג לגרגרם אפילו הם רום אמה אינן מוכשרין (טהר' ט ו). מעין היוצא מן התנור ויורד וטבל בתוכו הוא טהור וידיו טמאות ואם היו על גביו רום ידיו אף ידיו טהורות (מקוא' ו ו). נפרצו זה בתוך זה על רום בקליפת השום ועל רוחב בשפופרת הנוד (שם שם ט). חבית ששקעה לתוך בור של יין ונגע בו טבול יום וכו' ר' יוחנן בן נורי אומר אפי' על גבה רום קומה ונגע כנגד פיה, חבור (טבו"י ב ו). עלו ומצאו עליו (על הלל) רום שלש אמות שלג (יומא לה:). — ובסוהמ"א: כי לא מגובה לבי ולא מרום עיני עשיתי זאת (יוקיפון, גינצבורג, כה). שבתאי גבה רומו שלש מעלות ממזל קשת וכו' צדק גבה רומו כב מעלות בבתולה (ראב"ע הנביא, חשבון המהלכות שער יז, כ"י בריט' מוז'). ואם אוציא בחגורה אלכסון גחמהד וכו' תהיה נקודת ח מסנה היא שאקרא אותו מקום רום החמה (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם ג א, לט.). — ואמר המשורר: כן, ענה הארי את רם העינים, אין כמוך לקרוא בכח, מראש הרים לצרוח (יל"ג, האריה והחמור,

1) [במקום זה בא רום עינים ורהב לב לשכח, על האלהים, שרמו עיניו ורחב לבו באמת, עי' א. רַהַב, הערות.]

2) [גם בארמ': שכתב לו עומקא ורומא (ב"ב ד ב).]

משלי יהודה א יא, 23). — °וכמו א. רוֹם, ואמר הפיטן: רצוי הזיות טבל והצליף במנין רום[1]) מעלה אחת ומטה שבע (משולם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). — °ובהכמת הלשון, רום התנועות והטעמים, היותם מורמים בנעימה: עיקר תולדותם (של התנועות), על שלשה דרכים, דרך הרום אוֹ אוּ, ודרך נצב אָ אַ אֶ, ודרך שחיה אֵ אִ (הורית הקורא, דרנבורג, 56). והטעמים השרים נחלקים לשלשה חלקים, מהן דרך גובה ומהן דרך רום[2]) ומהן דרך שחיית וכו' ודרך רום נכנס תחתיו ששה והם זרקה לגרמיה רביע תביר טפחה סלוק (שם, 75).

א. רוֹם, ש"ז, — כמו מָרוֹם, מקום גבוה, ובפרט שְׁחָקִים, שָׁמַיִם: נתן תהום קולו רום ידיהו נשא (חבק' ג י). — ובתו"מ: גדול השלום שדרי רום צריכים שלום שנאמר עושה שלום במרומיו (ספרי דבר' קלט). בשפל גגים גגו (של העני) ממטר גגים לגגו, ברום[3]) הרים כרמו מעפר כרמו לכרמים (בשם ב"ס, ב"ב קמו.). — *רומו של עולם, בהשאלה במשמ' מדרגה גבוהה של חשיבות: דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן (רב ביבי בר אביי, ברכ ו:). אדם הבא מבני אדם שעומדין ברומו של עולם (ר' חכיי, מגי' יז.). — ובסהמ"א: עומק ראשית ועומק אחרית, עומק טוב ועומק רע, עומק רום ועומק תחת, עומק מזרח ועומק מערב, עומק צפון ועומק דרום (יצירה א ה). — ואמר המשורר: אתה אל רום ותהת בדברה יצרת (דונש, אתה אל, קרובי יוה"כ, אלוני, כה). ומה הוא עץ ענפיו באדמה ושרשיו בראם אל ברומו (הוא, ומה הוא עץ, חידה, אלוני לז). כאהל אפרשנו ליל באישון וכוכבי רום[4]) ישימון בו מאירה (ראב"ע, מעיל ים, כהנא א, 11). — °ובתכונה, רומו של כוכב מעל האדמה; Apogaeum: וכן אתה אומר כי קו ד' ג' ב' א' היה מוליך את גלגל ההקפה ואת רומו עד בוא מרכזו אל נקודת ז'

1) [עפ"י לשון המשנה (מדות ב ג), כמובא לעיל במשמ' אחרת.]

2) [בספר הנקוד לר"י חיוג: עלוי (שלשה ספרי דקדוק הול' נוטו, 128).]

3) [במקום אחר (כתוב' קי:): במרום.]

4) [מנקד: רוֹם.]

(ראב"ע הכניה, צורת הארץ, כב). שהם כלם מודים כי נקודת רום חמה הגבוה היא מתגלגלת בכל כ"ה אלף שנה חלק אחד מחלקי הרקיע אשר הם ש"ם חלקים, ואילו חיה אדם אלף שנים פעמים לא היה על דבריהם רום גובה החמה מתגלגל בימיו אלא פחות מחצי שתות חלק אחד מש"ם חלקים ברקיע (הנ"ל, מגלת המגלה א, 12). וכן ידיעת התקופות הארבע על בירור לא תשלם אלא בידיעת השפל רום והגבוה רום[1]) והעליות על התחלפם (ר' א"ח, כוזרי ד כט). כל גלגל מאלה שבעה המשרתים שזכרתי כלם יוצאי המרכז ולכן יש נקודה בגלגל כל אחד מהם רחוקה מאד ממרכז הארץ והיא נקראת גובה הרום (רי"א, שמים חדשים א, 15). ולכל אחד מאלו הגלגלים יש תנועה לרום שלהם (שם שם). — ומ"ר רוֹמִים, וסמי' רוֹמֵי רוֹמִים, רוֹמֵי רוֹם: שהקב"ה כשברא את עולמו בתחלה נתן הככבים עם נקודות רומי רומן ועם נקודות ראשי תניניהם תלויות בראש מזל טלה וכו' (ראב"ע הכניה, מגלת המגלה א 10). אם יהיו הככבים נדבקים בחלק אחד עם נקודות מרומי רומן וראשי תניניהם וכו' (שם שם, 11). ועל אחת כמה וכמה רום רומי שבתאי אשר מתגלגל לדבריהם חלק אחד מחלקי הרקיע במ"ה אלף שנים (שם שם, 12). לולי כה שבתאי והליכותו ברומי רקיעו בדבוקים האלה (שם ה, 144). מהלך כוכבי שבת ומהלך נקודות רומי הרום וראשי התנינים וכו' (הנ"ל, חשבון המהלכות י"ז, כ"י ברלינ' מוזי). קרוב אל הגלגל העליון מגבהי רום צדק וכו' מהגלגלים יוצאי המרכזים כערך לתנועת הרומים לתחתיהם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א). והגלגלים המגבלים מהלך רומי הסובלים מכוכב ולבנה (שם שם).

ב. **רוֹם**, ת"ז, נק' רוֹמָה[2]) — כמו רָם, גָּבֹהַּ, וכהש"פ במשמ' בגאוה וגאון: לא תמישו משם צוארתיכם ולא תלכו רוֹמָה[3]) (מיכה ב ג). — ואמר

1) [השפל רום היא הנקודה היותר קרובה אל הארץ בגלגל השמש, וגבוה רום היא הנקודה היותר רחוקה מן הארץ (א. לפרוני בהערה בתולי' הכוזרי שלו).]
2) [הטעם מלרע, ועי' בהערה הבאה.]
3) [כדגמת: אל תרבו תדברו גְּבֹהָה גְבֹהָה (ש"א ב ג).]

המשורר: ותרשת ותשמע מחקרי לב ועורת ותראה כל טמינה ואלמת כדברת ברומה (ר"מ הנגיד, הזכיר, בן תהלים ק, ששון, ווג). פתיות גדלה גשמך וכו' ומה לך תלכה רומה (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ו', ידיעות מכון שוקן ה, קלא).

*__רוֹמִי__, ת"ז, — שיך ל'רום: גבול מזרחית צפונית, גבול מזרחית דרומית, גבול מזרחית רומית, גבול מזרחית תחתית, גבול צפונית רומית, גבול צפונית תחתית, גבול מערבית צפונית, גבול מערבית דרומית, גבול מערבית רומית, גבול מערבית תחתית, גבול דרומית רומית, גבול דרומית תחתית (יצירה ה א).

רוֹמֵם[1]), ש"ז, — שיר רוֹמְמוּת ותהלה[2]), Hochgesang; hymn(e): אליו פי קראתי ורוֹמַם[3]) תחת לשוני (תהל' סו יז). — ואמר הפיטן: לעון צאנך שכח והיא תהלתך ורוממך (סלח כא, ערבית יוה"כ).

רוֹמֵם, ת"ז, נק' רוֹמֵמָה, — כמו מְרוֹמָם[4]): ימין יי' רוֹמֵמָה[5]) ימין יי' עשה חיל (תהל' קיח יז). —*וכמו פוע', מְרוֹמָם: צבות צבאיו קדושים רוממי שדי (ברכת יוצר אור, תפלת שחרית). — ואמר הפיטן: אין קדושה כתורה ואין רוממיה כישראל (אין אדיר, פזמון לשמחת תורה).

רוֹמֵמָה, ש"נ, מ"ר סמי' רוֹמְמוֹת, — כמו רוֹמֵם: רוֹמְמוֹת אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (תהל' קמט ו). — ואמר הפיטן: רוממות בלב יחשובו מים בששון ובור ישאבו (יניי, אימרו זה היום, קרובץ שמיני עצרת, זולת, שמה).

רוֹמְמוּת, ש"נ, כנ' רֹמֵמְתֶךָ, — תכונת מי שהוא מְרוֹמָם ונשגב, Erhabenheit; proéminance; proeminence: מקול המון נדדו עמים מֵרוֹמְמֻתֶךָ נפצו גוים (ישעי' לג ג). — וכתו"מ: ואתה מרום, רוממות

1) [עי' בהערות הבאות.]
2) [בעקר אולי שיר הפותח במלה רוֹמֵם, רוֹמֵם (את האלהים).]
3) [ס"א: וְרוֹמֵם, וְרוֹמַם, עי' גם א. רום, פוע', ואין מקום לתקונים שהציעו.]
4) [עי' א. רום, פוע'.]
5) [הטעם מלרע.]

אתה נוהג בעולמך (ר' יודן, מד"ר ויקר' כד). ולא ממדבר הרים וכו' כל הרים שבמקרא הרים הם חוץ מזה שהוא רוממות, שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו (ר' אבא מרומניא, שם במד' כב; תנחו' מטות ו). מתוך צרה רוחה, מתוך אפילה אורה, מתוך גבולן של צדיקים רוממותן (ריב"ל, תנחו' מקץ ג). — ובסהמ"א: אמנם יהודה החכם המכיר בעולם שפלותו ורוממותו שב אל העיר עם אחיו (יוסיפון פרק פד). אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר רוממות הנפש והתנשאה מהשתתף עם הבהמות במדותם המגונות (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ב). בהנהגת בריאותיו המעידות על גדולתו ורוממותו חכמתו ויכלתו (שם, חשבון הנפש ג). אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך כי אתה רם ונשא (שם שם). ואיזה דבר שהוא נוטה מן האמת אצל הפילוסופים גדול מאמונתם שהעולם חדש וכו' ושהסבה הראשונה מדברת עם אחד מבני אדם עם הרוממות שמרוממים אותו הפילוסופים מידיעת החלקיות (הלוי, כוזרי א ד). אלא שהוא (ה') יותר גדול ויותר בהיר לפי סברתם וכו' זה תכלית מה שחשבוהו רוממות בחק השם (ר"ש א"ת, מו"נ א א). כל מי ששנה ושלש לקרוא וכו' לא ישאר באמונתו מהגדלה והרוממות על מה שהיה קודם דעתו אותו לבד (מאזני צדק לאלגזלי ה, 42). שמצד מעלתו ורוממותו הוא שישגיח בשפלים (ר"י אלבו עקרים א יח). הוא יתברך השכל אשר הוא בתכלית מן המעלה והרוממות, וכל שכל הוא למטה ממנו במדרגה וברוממות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). השמים הם עצם אחד והתחתונים הם עצם אחר וכמו שהם מובדלים מהם ברוממותם וגובה מקומם ככה הן נבדלין במעלתן ונשיאותם (שם ב א). שהרגת אותם עתה בעבור יושבי הארץ הזאת שהם במדרגה מן היכולת והרוממות שלא יכלת אליהם להוריש בני ישראל את ארצם (ר"י מסיר ליאון, כוס' לוס', 36). אליהו לא היתה נפשו באותה מעלה ורוממות ולא היה עתיד לבוא בדבקות העצום ההוא (ר"י אברבנאל, מ"ב ב יג). על כן לא תרומם כי אין רוממות נמשך מזה (אלשיך, איוב יז ד). השכל הנקנה הוא דגל רוממות ההשכלה האנושית (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג). כל עוד שיבחנו רוממות השם ית' ודלות עצמם במציאות תבטל מהם היראה ממנו ית' (שם ל). ויש מן האהבה אחרת הבאה מצד השכל והיא הנקראת אהבת הרוממות (פלא יועץ א, ב.). — ואמר המשורר: הגדת היום טוב לבך ורוממות[1] נפשך כי סגרני ה' בידיך ולא הרגתני (שלום הכהן, ניר דוד, 156). — °ככנוי לאל המרומם או למלך ושר: שאלתני רוממותך להעידך על נכון מה שנתברר לי וכו' (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים, הצופה מארץ הגר ג, 102). שמעתי עליך מלכנו שרצון רוממותך לצאת למלחמה על אויביך (שבט יהודה, שמד לב, הכוכב, 53). אם אתה תזכרני לרוממותו להמלך פרעה (ר"י אברבנאל, וישב, ויהי אחר הדברים האלה שאלו). ופה לפני מעלת רוממותך אכרע ברך ואומר שלום (קובץ אגרות בוקסטורף, 41). לפי חוק פקודת הרוממות (רמא"ג, מכתב לר' פירסט, דביר). — °ובמשמ' פעלת המרומם ומנשא: כונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבורא ושבחה והודאתה לשמו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). — °רוֹמְמוּת הידים, הרמת הידים: שכאשר הביאו (הטבח את השוק לפני שאול) לפניו הביאו אותו ברוממות ומעלה כמו שהוא המנהג להביא המאכל לפני המלכים ברוממות הידים (ר"י אברבנאל ש"א ט כד).

°**רוֹמְמִיּוּת**, ש"נ, — כמו רוֹמֵמוּת: כי הרוממיות הוא לו לבדו ואינה לאחר בלעדו (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ב, ע.).

רוז, עי' רִיז, רֹז, רָזַן.

רום, עי' רמם.

רוע[2], ממנו *הֲרָעָה, רֵעַ, *רִיעָה, ב. רֵעַ, תְּרוּעָה.

רוּעַ, קל לא נמצא.

— הפע', הֵרִיעוּ, הֲרֵעֹתֶם, הֲרִיעֹתֶם, מְרִיעִים, הָרִיעַ, הָרֵעַ,

---

[1] [נדפס: ורוממות.]

[2] [שרש שנולד בחקוי קול הצעקה, השאגה והרעם, וקרוב הוא אל רעם (עי' שם), ובערב' רע'א [a] צעק.]

---

[a] رغا

הָרִיעִי, הָרִיעוּ, תָּרִיעִי, יָרִיעַ, יָרַע, נָרִיעַ, נָרִיעָה, תָּרִיעוּ, יָרִיעוּ, יָרֵעוּ, — הֵרִיעַ תרועה, הריע על אדם, לקראתו, צעק בקול, schreien; crier; to shout: והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יָרִיעוּ כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ה). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תָרִיעוּ ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הָרִיעוּ וַהֲרִיעֹתֶם (שם שם י). ויהי בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות ויאמר יהושע אל העם הָרִיעוּ כי נתן יי׳ לכם את העיר (שם שם יו). וַיָּרַע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם את קול השופר וַיָּרִיעוּ העם תרועה גדולה (שם שם כ). ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וכו׳ וירץ כל המחנה וַיָּרִיעוּ וינוסו (שפט׳ ז כ—כא). הוא בא עד לחי ופלשתים הֵרִיעוּ לקראתו (שם יה יד). ויהי כבוא ארון ברית יי׳ אל המחנה וַיָּרִעוּ כל ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ (ש״א ד ה). וישכם דוד בבקר וכו׳ ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערכה וְהֵרֵעוּ במלחמה (שם יז כ). ויקמו אנשי ישראל ויהודה וַיָּרִעוּ וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא (שם שם נב). ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם על כן חלצי מואב יָרִיעוּ נפשו ירעה לו [1]) (ישע׳ יה ד). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יָרִיעַ אף יצריח על איביו יתגבר (שם מב יג). מן גו יגרשו יָרִיעוּ עלימו כגנב (איוב ל ה). — והריע רע [2]) במשמ׳ זו: עתה למה תָרִיעִי רֵעַ המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). — וביחוד בהבעת השמחה בקול תרועה, כמו רנן, jubeln; triompher; to jubilate: ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יי׳ כי אין כמהו בכל העם וַיָּרִעוּ כל העם ויאמרו יחי המלך (ש״א י כד). רנו שמים כי עשה יי׳ הָרִיעוּ תחתיות ארץ פצחו הרים רנה (ישע׳ מד כג). רני בת ציון הָרִיעוּ ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם (צפנ׳ ג יד). גילי מאד בת ציון הָרִיעִי בת ירושלם (זכר׳ ט ט). ברן יחד כוכבי בקר וַיָּרִיעוּ כל בני אלהים (איוב לח ז). — ואהב הָרֵעַ, אוהב לשעת תרועה ושמחה: בכל עת אהב הָרֵעַ [1]) ואח לצרה יולד (משלי יז יז). — והריע על אויב שנפל, צעק בשמחה על מפלתו: ערכו על בבל סביב וכו׳ הָרִיעוּ עליה סביב (ירמ׳ נ יה). בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יָרִיעַ איבי עלי (תהל׳ מא יב). — ובהבעת שמחה לקראת האלהים, הריע לו, לפניו, הריע תרועה בהלל ליי׳: כל העמים תקעו כף הָרִיעוּ לאלהים בקול רנה (שם מז ב). הָרִיעוּ לאלהים כל הארץ זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו (שם סו א). הרנינו לאלהים עוזנו הָרִיעוּ לאלהי יעקב (שם פא ב). לכו נרננה ליי׳ נָרִיעָה לצור ישענו נקדמה פניו בתודה בזמירות נָרִיעַ לו (שם צה א—ב). הָרִיעוּ ליי׳ כל הארץ פצחו ורננו וזמרו (שם צח ד). בחצצרות וקול שופר הָרִיעוּ לפני המלך יי׳ (שם שם ו). הָרִיעוּ ליי׳ כל הארץ (שם ק א). ויענו בהלל ובהודות ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל וכל העם הֵרִיעוּ תרועה גדולה בהלל ליי׳ על הוסד בית יי׳ (עזר׳ ג יא). ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם כי העם מְרִיעִים תרועה גדולה (שם שם יג). — ב) הריע בקול שופר, בחצוצרה וכדומה. השמיע קול שופר חזק, laut blasen; sonner à haute voix; to blow aloud: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם וַהֲרֵעֹתֶם בחצצרות (במד׳ י ט). תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הָרִיעוּ בית און (הוש׳ ה ח). תקעו שופר בציון וְהָרִיעוּ בהר קדשי (יואל ב א). והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות התרועה לְהָרִיעַ עליכם בני ישראל (דהי״ב יג יב). ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי׳ והכהנים מחצצרים בחצצרות וַיָּרִיעוּ איש יהודה ויהי בְּהָרִיעַ איש יהודה והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה (שם שם יד—יה). — ובתו״מ הפסח נשחט בשלש כתות וכו׳ נכנסה כת הראשונה נתמלאת העזרה וכו׳ תקעו והריעו ותקעו (פסח׳ ה ה). מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא, יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין

1) [יש גורסים אף במק׳ יריעו כאן יָרֵעוּ מן א. יָרַע במשמ׳ ירא.]

2) [אין בעקר רֵעַ ש״ע לחוד אלא תריעי רע היא צורה מכפלת של הפעל, וכן יש לדון גם שוב שבות וכדו׳ כדגמת פעלים כגון קלקל, נדנד וכדו׳.]

1) [זאת אולי עקר כונת המשל בחידוד: בכל עת תמצא אוהב לשעת שמחה, ועי׳ הִתְפ׳.]

אותן בצדי המזבח וכו׳ תקעו והריעו ותקעו וכו, (סכה ד ה). הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו (שם שם ע). עמדו שני הכהנים בשער העליון וכו׳ ושתי חצוצרות בידיהן, קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה ותקעו והריעו ותקעו (שם ה ד). מ׳ שברך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים (ר״ה ד ט). תקעו הכהנים תקעו מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וכו׳ הריעו בני אהרן הריעו מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם (תענ׳ ב ה). ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות של כסף בידם תקעו והריעו ותקעו (תמיד ז ג). צריך להריע מתוך פשוטה (בשם רב, ירוש׳ ר״ה ד ט). אל ירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו, כנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין צוחין ורומסין (סוטה מב:). אשרי העם יודעי תרועה, וכי אין אומות העולם יודעים להריע כמה קרנות יש להן וכו׳ (ר׳ יאשיה, מד״ר ויקר׳ כט). והנה שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זו ויערכו מלחמה (שם אסתר ח, ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו). — ובסהמ״א: ויריעו שם שני תנינים זה לקראת זה למלחמה (יוסיפון, גינצבורג, כד). — ואמר הפיטן: שכינה צועקת בהרע שובו בנים חדלו הרע (יוסף, סמכ׳ ת״ב ספרד׳). — ואמר המשורר: יום בואך לבשו שעפי רעמה אבן סוסותי יריעון ר ע (משלם בן שלמה דאפיאירה, דגל אשר, ידיעות מכון שוקן ד, עב). ודמעי כגשם מעל כי יתכו אנחותי כרעם בגלגל תרענה (יל״ג, הוי אח, שירים א, 160).

— פּוּעַ׳, יְרֹעַע, — רֹעֵעַ במקום, הריעו שם: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא יְרֹעָע (ישע׳ יו י).

— הִתְפ׳, הִתְרוֹעֵעַ, אֶתְרוֹעָע, תִּתְרוֹעֲעִי, — הריע בשמחה: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת הִתְרוֹעָעִי (תהל׳ ס י). לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יִתְרוֹעֲעוּ אף ישירו (שם סה יד). מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת אֶתְרוֹעָע [1] (שם קח י). איש רעים לְהִתְרוֹעֵעַ [2] ויש אהב דבק מאח (משלי יח כד).

— פּוֹעֵי, רֹעֵעַ,—הריע בשמחה, ואמר המשורר: לך אענה בשפת רננות בקהל רב ועדה עלי טיבך בשירי מרועעת (ר״ש הנגיד, לבבי בקרבי, בן תהלים קד, ששון, עח).

רוּף [3], ממנו תְּרוּפָה.

רוֹפֵא, עי׳ רָפָא.

---

1) [בשולי תנכו הקטן רשם המחבר:] אולי כמו בערב׳ תַרַוַּע׳ ע״ב, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

2) [אמנם אפשר שכאן ובתח׳ ק״ת, הכונה לפעל אחר, הקרוב אל רעי, במשמ׳ פנה לנקביו, בבטוי גס.]

3) [עי׳ תְּרוּפָה, הערות.]

תם כרך שלושה־עשר (י״ד)

רוץ [1]), ממנו מֵרוֹץ, מְרוּצָה, °מְרִיצָה, °מְרִיצוֹת, ב. °מֵרֵץ, רוּץ, °רִיצָה, רָץ.

רוץ [2]), פ"ע. רָץ, רַצְתָּה, רַצְתִּי, רָצוּ, רָץ, רָצִים, רָצִין, רוּץ, רֻץ, אָרוּץ, אָרֻץ, אָרֻצָה, אָרוּצָה, אֲרוּצֵם[3]), תָּרוּץ, יָרוּץ, יָרֻץ, יָרֹץ, יָרֹץ, תָּרֻץ, נָרוּצָה, יָרוּצוּ, יָרֻצוּ, יְרוּצוּן, יְרֻצוּן [4]), — רץ האדם, אף עם ציון הכוון אל מקום, לביתו, עד פלוני, ממקום וכדו', laufen; courir; to run: ואל הבקר רָץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו (ברא' יח ז). ותמהר ותער כדה אל השקת וַתָּרָץ עוד אל הבאר לשאב (שם כד כ). וַתָּרָץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה ולרבקה אח ושמו לבן וַיָּרָץ לבן אל האיש החוצה אל העין (שם שם כח–כט). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא וַתָּרָץ ותגד לאביה (שם כט יב). וַיָּרָץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה (במד' יא כז). ויקח אהרן כאשר דבר משה וַיָּרָץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם (שם יז יב). וישלח יהושע מלאכים וַיָּרֻצוּ האהלה והנה טמונה באהלו (יהוש' ז כב). והאורב קם מהרה ממקומו וַיָּרוּצוּ כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (שם ח יט). ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה וַיָּרָץ כל המחנה ויריעו וינוסו (שופט' ז כא). ותמהר האשה וַתָּרָץ ותגד לאישה (שם יג י). וַיָּרָץ (שמואל) אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי (ש"א ג ה). וַיָּרָץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה (שם ד יב). וַיָּרֻצוּ ויקחהו (את שאול) משם (שם י כג). ויאמר (יהונתן) לנערו רֻץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רָץ והוא ירה החצי להעבירו (שם כ לו). ואחימעץ בן צדוק אמר אָרוּצָה נא ואבשרה את המלך וכו' ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה היום הזה וכו' ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב וַיָּרֹץ ויסף עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה אָרֻצָה נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רָץ בני ולכה אין בשרה מצאת ויהי מה אָרוּץ ויאמר לו רוּץ וַיָּרָץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי ודוד יושב בין שני השערים וילך הצפה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רָץ לבדו וכו' וירא הצפה איש אחר רָץ ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רָץ לבדו (ש"ב יח יט–כו). ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וְאָרוּצָה עד איש האלהים ואשובה (מ"ב ד כב). ואת המזבחות וכו' נתץ המלך וַיָּרָץ [1]) משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון (שם כג יב). וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים יָרוּצוּ ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישע' מ לא). לא שלחתי את הנבאים והם רָצוּ לא דברתי אליהם והם נבאו (ירמ' כג כא). בלי עון יְרֻצוּן ויכוננו [2]) (תהל' נט ה). יָרוּץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (איוב טו כו). פנה אל הרבה והנה למעט וכו' יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רָצִים איש לביתו (חגי א ט). ויבא עד האיל בעל הקרנים וכו' וַיָּרָץ אליו בחמת כחו (דני' ח ו). — ורץ אחרי אדם להשיגו: ויעזב (אלישע) את הבקר וַיָּרָץ אחרי אליהו (מ"א יט כ). ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יי' כי אם רַצְתִּי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רָץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום (מ"ב ה כ–כא). משכני אחריך נָרוּצָה (שה"ש א ד). — ובמשא ישיר, רץ המערכה, בית לחם, רץ ארח וכדו': ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים וַיָּרָץ המערכה (ש"א יז כב). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וַיָּרָץ המערכה לקראת הפלשתי (שם שם מח). אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל נשאל ממני דוד לָרוּץ בית לחם עירו (שם כ ו). כי בכה אָרוּץ גדוד [3]) באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל; וכעין זה תהל' יח ל). והוא

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [גם בארמ' וסור' כצורה רְהַט, חבשית רֻצַ, ובאשור' באַ רָץ, בעתיד אִרוּץ (=ירוץ) במשמ' בא לעזרה במלחמה, ואולי חיש לעזרה היא המשמ' הראשונה של הפעל.]

3) [כתיב, קרי: אֲרִיצֵם.]

4) [ועי' רָצוֹא.]

1) [כך לפי נקוד המסרת. אך כנראה הכונה: וַיְרִצֵם שָׁם, מן רָצַץ.]

2) [אך אולי הכונה: בלי עון יְרַצּוּנִי וַיְכוֹנְנִי, כלו' ירצצו ויכו אותי.]

3) [לשון חומה וגדר, כמו שׁוּר.]

כחתן יצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח (תהל' יט ו). — ורץ לקראת פלוני לקדם פניו או להתקפה: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל (בראש' יח ב). וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך (שם כד יז). ויהי כשמע לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו (שם כט יג). וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו (שם לג ד). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי (ש"א יז מח). — ורץ לקראת רץ ירוץ: רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד (ירמ' נא לא). — ורץ לפני אדם, לפני מרכבתו, כמשרת ושומר: זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו (ש"א ח יא). ויעש לו אבשלום מרכבה וססים וחמשים איש רצים לפניו (ש"ב יה א). ויד יי' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה (שם יח מו). — ורץ את פלוני בהתחרות המרוץ, wettlaufen; to run a race; concourir: כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ' יב ה). — ורץ אדם במגדל, נס אליו: מגדל עז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח י). — ורץ הגוי: הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו (ישע' נה ה). — ורץ הסוס או בעל חיים מהיר אחר: כמראה סוסים מראהו (של הארבה) וכפרשים כן ירוצון וכו' כגבורים ירוצון וכו' בחומה ירצון בבתים יעלו (יואל ב ד–ט). הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמו' ו יב). — ורץ המלאך: והנה המלאך הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו ויאמר אלו רץ דבר אל הנער הלז לאמר וכו' (זכר' ב ז–ח). — ורץ האלהים על האדם, תקף אותו: יפרצני פרץ על פני פרץ ירץ עלי כגבור (איוב יו יד). — ובהשאלה, רצו רגלי האדם לרע, מהר לעשותו: רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (ישע' נט ז; וכעין זה משלי א יו). לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). ועי' א. רגל. — רץ האדם דרך המצוות, מהר לעשותן: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל' קיט לב). — ורץ הקורא בספר, קרא בו בשטף ובמהירות: ויענני יי' ויאמר כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו (חבק' ב ב). — ורץ דבר האלהים: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל' קמז יה). — וכמו הפעי' במשמ' הבריח: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה ארוצם[1]) מעליה (ירמ' נ מד). ועי' רץ. — ואמר בן סירא: בני אם ת ר ו ץ לא תגיע ואם תבקש לא תמצא, יש עמל ויגע ו ר ץ וכדי כן הוא מתאחר (ב"ס גני' יא י–יא). — ובתו"מ: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם, בזמן שהן מרובין ר צ י ן ועולים בכבש (יומא ב א). מעשה שהיו שנים שוין ו ר צ י ן ועולין בכבש (שם שם ב). שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים אחד ר ץ ואחד מהלך או שהיו שניהם ר צ י ם והזיקו זה את זה שניהם פטורין (ב"ק ג ו). ראה אותן ר צ י ן אחר מציאה וכו' ואמר זכתה לי שדי זכתה לו, היה צבי ר ץ כדרכו וכו' ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ א ד). פרה ר צ ה בין הכרמים הרי זו אבדה (שם ב ט). אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה מניף בסודרין והסוס ר ץ ומעמידו (סנה' ו א). הוי ר ץ למצוה קלה (כבחמורה) (בן עזאי, אבי ד ב). הוי עז כנמר וקל כנשר ו ר ץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, שם ה כ). כהן ששומע את קולה (של המגרפה) יודע שאחיו הכהנים נכנסין להשתחוות והוא ר ץ ובא, ובן לוי שהוא שומע את קולה יודע שאחיו הכהנים נכנסים לדבר בשיר והוא ר ץ ובא (תמיד ה ו). ר צ ה היא אחר הבשר ואינה ר צ ה אחר הפת, ואפי' תימר ר צ ה היא אחר הבשר ואחר הפת בשר גוררת ואוכלת (ירוש' פסח' א ג). לעולם ישתדל אדם ל ר ו ץ לקראת מלכי ישראל (ר' יוחנן, ברכ' ט:). ביציאתו (מביהמ"ד) מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות וכו' אני ר ץ והם ר צ י ם, אני ר ץ לחיי העה"ב והם ר צ י ם לבאר שחת (שם כח:). היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו ר ץ תחתיה עד שמגיע לביתו, דוקא ר ץ אבל קלי קלי לא (רב אדא בר אהבה, שבת קנג:). (האשה) הכל ר צ י ן אחריה (רבי יוסי, יומא עה). ראתת (החיה) שני בני אדם ו ר צ ת ה אחריהן משולחת

---

[1]) [כך הכתיב, קרי אריצם, ועי' הפעי.]

(תענ' כג.). אמר רב קטינא כל המכנים את בנו (ללמוד תורה) פחות מבן שש ר ץ אחריו ואינו מגיעו, איכא דאמרי חביריו ר צ י ן אחריו ואין מגיעין אותו (כתוב' נ.). כיון שהכירו בהם אויבין אמר להם (רבי יהודה בן בבא לתלמידיו) בני ר ו צ ו (ע"ז ח:). פתח משה ואמר רבונו של עולם, לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה ו ר צ ת י לפניהם כסוס במדבר (מד"ר איכה פתיח', רבי יוחנן פתח). לאחד שברח מפני הקוסטנר והיה ר ץ והוא ר ץ אחריו, אמרו לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה (ר' חייא רבה, שם קהל' ג, פמח זכור). כיון שהגידו למרדכי שהוא (המן) בא נתיירא עד מאד וכו' אמר להם לתלמידיו בני ר ו צ ו והבדלו מכאן שלא תכוו בגחלתי שהרי המן הרשע בא להרגני (שם אסתר, מהר קח את הלבוש). — ובהשאלה: אם באת הלכה תחת ידך ואי אתה יודע אם לתלות אם לשרוף לעולם הוי ר ץ אחר השריפה יותר מן התלייה, שאין לך חביב בתורה יותר מפרים הנשרפים ושעירים הנשרפים והן בשריפה (רבי אבא בר יעקב בשם ר' יוחנן, ירוש' תרומ' ה ע; שם סוטה ח ב). — זבסהמ"א, רצה המחבת לתוך התנור, נכנסה בו מהר: אם מושחים אותה (את המחבת בחלב) מבחוץ כדי שת ר ו ץ המחבת לתוך התנור שרי (ר"י מאגיז, הלכות קטנות ע א, ס' או"ח). — ּּורץ מנהג, רץ מרוץ, נהג מנהג, ורץ שם על פנים שונים, רצה הקדחת על ג' פנים וכדו' [1]): והיא התחלה מלאכות' (של המחלה) י ר ו ץ ענינה על הדרך המלאכותי (קבולי גליינוס ב בסרלאן). ואלו שתי הקדחות ת ר ו ץ הרכבתם על ג' פנים (שם שם). שם הטבע י ר ו ץ לדברי אבוקרט על ארבעה פנים האחד מזג הגוף והרביעית תכונת הנפש (מתרגם מאמר אחד מספר גליינוס, כ"י פריז). שיתמיד בדמוייו וחקוייו מהדברים אשר ר ץ המנהג לעשותם בדמוי (ספר השירים לאריסטו, לאזיניו יט). ויקרב מזה המקום מה ש י ר ו ץ בו מנהג הערב מהזכרת האוהבים בדמיון (באור לספר השירים לאריסטו, לאזיניו כ). — ּּורץ ענין אחד מרוצת משנהו, נהג כמנהגו: אמר אריסטו הנה מה ש י ר ו ץ זה המרוץ (קלונימוס ב"ר קלונימוס, תרגום שמע הטבעי ?). וההכרחי בלמודים ומדברים אשר י ר ו צ ו על המנהג הטבעי (שם). הנה מה ש י ר ו ץ זה המרוץ אינו ממנו דבר יחויב שיכנס באחד מאלו השנים (שם). וגלוי שאי אפשר שיהיה אין תכלית י ר ו ץ מרוצת מה שהוא בפעל ומרוצת העצם (שם). בהתחלות זה האופן ומה ש י ר ו ץ מרוצת ההתחלות ויכנס בה מן ההכנות למלאכת המוסיקי (בחכמת המוסיקי, כ"י פריז). הנה אשר י ר ו ץ מרוצת הכנת הסבות הוא העיון בחכמות המועילות בעולם על הרוב הרפואה וחכמת הדינין רצוני הסכלה ומנו בחכמת הרפואה כדי להרויח מבלי שיכוון לגמול חסד (אמו"ר לראב"ד מאמר ב הקד', 45). ואשר י ר ו ץ מרוצת ההליכה מסע אחר מסע ויכלה פעמי דרכו זה אחר זה הוא זיכוך הנפש והתטהרה מאבות הפחתיות ותולדותיהן (שם שם, 46). אף על פי ש י ר ו ץ מרוצת הריסת האמונות והפינות המונחות בתורה (כ"י ערלאמה, חזות קשה ח). — ּּובמשמ' השתדל, הזדרז, פנה אל דבר מה: כי ר ו צ ם עמנו אל שכלם בעת הצרך אל ההנהגה כאשר הם ר צ י ם אל ראותם בעת שהם צריכים לראות וכו' יבטל עמידתם ויאסת המדעים (או"ד א, ד"ה והדעת המניס עשר, ליפסיג, 43).

— פוע', יְרוּצַוּ, — רוּצַץ, רָץ הנה והנה: בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידים כברקים יְרוֹצֵצוּ (נחום ב ה). — ּּובינ' רוֹצֵץ, כמו מְרוֹצֵץ, ואמר הפיטן: אשר מלכותך בברקים ר ו צ צ י ם ובזקים נוצצים (דונש, אשר מלכותך, קרובי יוה"כ, אלוני, כג).

— הפע', הֵרֵץ, אֲרִיצֶנּוּ, אֲרִיצֵם, יָרִיצוּ, יְרִיצֻהוּ, — הֵרִיץ אדם את פלוני, — א) עשה שפלוני ירוץ ויבוא, הביא מהר, החיש, schnell bringen; amener vite; to fetch quickly וישלח פרעה ויקרא את יוסף וַיְרִיצֻהוּ מן הבור (בראש' מא יד). ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה וְהָרֵץ המחנה לאחיך (ש"א יז יז). ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות

---

[1]) [תרג' הערב' גַרִי a), רוץ, בשמושים כאלה ושם גם אַגְרִי b) במשמ' הנהיג, אִגְרָיָא, מַגְרִי c) מנהג שאדם נוהג וכדו'. ועי' מֵרוֹץ, מְרוּצָה במשמ' מנהג, עמ' 3320.]

a) جرى b) أجرى c) أجرياء , مجرى

וַיְרִיצֻהוּ לכל בני העם (דהי״ב לח יג). [1]. — ב) הֵרִיץ את האריה וכדו׳, במשמ׳ עשה שיברח פלוני, הבריח אותו, vertreiben; chasser; to chase away: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אֲרִיצֶנּוּ מעליה (ירמ׳ מט יט). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אֲרִיצֵם [2] מעליה (שם נ מד). — ובתו״מ: בהמה שאכלה כרשינין לא יריצנה בחצר בשביל שתתרפה (שבת נג:). סוס ורוכבו, הקב״ה מביא סוס ורוכבו ומעמידן בדין ואומר לסוס למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני בעל כרחי וכו׳ ואומר למצרי למה רצת אחרי בני והוא אומר הסוס הריצני בעל כרחי וכו׳ (מכי׳ בשלח מסכ׳ דשירתא ב). ד׳ שמות נקראו לארץ וכו׳ ארץ, כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה (רסנ״ג, מד״ר בראש׳ יג). קשרו שערן בזנבי סוסיהם והיו מריצין אותם מירושלים ועד לוד (שם איכה ב, ישבו לארץ). היו דוחקים אותם (הבבלים את היהודים) ומריצים אותם בעל כרחם (פסיק׳ רב׳ כח, על נהרות בבל, איש-שלום, קלה). ועי׳ רצה, רצץ [3]. — ובסהמ״א: והנה הגבור מהר על רכבו וכו׳ והתאמץ על סוסו והריצו (ר״י חריזי, תחכמוני כה, 229). — ואמר המשורר: שבעתי נדדים על ערשות אנושים הריצני פעמי למעונות קדשים (רמב״ע, חוסה, מעה״ש 80). ורעיו ינדהו למדבר יריצוהו (הנ״ל, נפש אל, זכרוני, רמג). אחריך תריצי בדרכי מרוצי (אחריך תרילי, זכר׳ מעין סלוס

1) [בתהל׳ סח לב וכו׳ נאמר: יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תָּרִיץ ידיו לאלהים ממלכות הארץ שירו לאלהים זמרו אדני סלה. הצרוף תריץ ידיו, קשה, ועל כן הִצעו הצעות שונות, כגון תָּרִים, ואף תָּרֵץ (פרלס) משרש תרץ. ואולם בכל הענין מדבר על בוא עמים מהר, ואין האותיות (חש)מנים אלא הכפלת האותיות מני מ(צרים) שאחריהן, והכונה: יאתיו הֵשׁ מני מצרים, (עי׳ גם חַשְׁמַן, הערה), וכו׳, וכן יש כנראה לקרא אף כוש תָּרוּץ, בבנין קל, ולא בהפע׳, ושארית הפסוק יש לחבר עם ההמשך בקריאה יודו לאלהים ממלכות הארץ, שירו לאלהים זמרו אדני סלה.]

2) [ארוצם כתיב, אֲרִיצֵם קרי, וכך נכון.]

3) [במד״ר (במדי כ) כתיב: כשולחני שהכל מריצין לו, ע״כ, ולפי זה השתמשו בבטוי זה אף בסהמ״א, אך מ״ם היא בסק׳ מַרְצִין, ועי׳ ב. רָצָה.]

ומעין אלבע, סברמן, ידיעות מכון שוקן ה, כז). שכור ארצי יה אליה תריצי (שם שם). — °והריץ המדבר מלה בפיו, הריץ אותה אל אשר אחריה, עשה שיוכל לרוץ בה, לאמר אותה בקלות ובמהירות: (לסדר) ראשי פרשיות ומריצן בפיו שמתוך שראש הפרשה שגורה בפיו הוא נזכר בכולה (רש״י, שבת יג:). ומצאנו בטור הזה שהוא בגין הקל שזכרנו מלה מורכבת מעבר ובינוני, יֹשַׁבְתְּי בלבנון (ירמ׳ כב) שהיא מורכבת מן יוֹשֶׁבֶת וְיָשַׁבְתְּ וכו׳ ורבי יונה המדקדק אמר כי השו״א להריץ המלה ואינם כי אם בינונים והיה ראוי להיות יוֹשֶׁבֶת וְיוֹלֶדֶת ולהריץ המלה אל אשר לפניה החליפו הסגול בשו״א (רד״ק, מכלול, שער דקדוק הפעלים, ליק, נג.—נג:). וכתב ר׳ יונה כי באו כן (הפעלים יֹשַׁבְ, יֹפַתְ, יֹרַדְ, יֹשַׁטְ, יֹשַׁתְ) להריץ המלה אל אשר אחריה (שם פס קיג:). — °והריץ החזן פרשה בפיו: (החזן) מסדר ראשי פרשיות מריץ בפיו ראש כל הפרש׳ ביחידי בספר לאור הנר ומתוך שראש פרשה שגורה בפיו הוא נזכר בכולה (התרומה, שבת, ריט). — °ובתכונה: התקופה השלישית כשהחמה באה מפאת צפון וכו׳ והיא במהלכה השוה נוספת עליו להריצו (ראב״ע הכסיה, ספר העבור ג ב, 80). — °ואף במשמ׳ פ״ע, הריצה הלבנה, הוסיפה למ...: ואם תהיה הלבנה מריצה במהלכה ונרחבת האופן המזלות לפאת צפון (הנ״ל, צורת הארץ לג).

רוּק, עי׳ א. רִיק, רָקַק.

רוֹק, עי׳ רֹק.

*__רָוָק__, רֵיק, רווק [1], תוס״ז, — מי שלא נשא אשה, פנוי, ledig, Junggeselle; libre, garçon; single,

1) [גם בארמ׳ שבתרג׳ לישע׳ מ ל (ובחורים כשול יכשלו): ורוקי רשיעיא איתקלא יתקלון, שם כנראה במשמ׳ אדם צעיר בכלל, אך בכל מקום אחר במשמ׳ פנוי בלבד. ולוי במלונו ואחריו פרט, Wurzeluntersuch, עמ׳ 46, רואים את המשמ׳ של צעיר בעקר, ומשום בערב׳ רַיְק a) וגם רַוְק b) במשמ׳ נעורים, עלומים, אף בצרופים כגון אַכַל רַוְקַה c), בלה את נעוריו והזקין. אעפי״כ יש לראות בעקר הוראת המלה: פנוי, ריקן, שביתו ריק מאשה וילדים.

ובאדר״נ נו״ב פרק לח (הוצ׳ שכטר, מד:): למה״ד לרווח שנשא רווח, והעיר שכטר: ואולי

a) ريق b) روق c) أكل روقة

bachelor: לא ילמד אדם רווק[1]) סופרים ולא תלמד אשה סופרים, ר' אליעזר אומר, אף מי שאין לו אשה לא ילמד סופרים[2]) (קידוש' ד יג). לא ירעה רווק בהמה ולא ישנו שני רווקים בטלית אחת (ר' יהודה, שם שם יד). והם (המצרים) לא היו יודעין (שהבנים הם בכורים), שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים[3]) (מכי' מסכ' דפסחא יג). שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום, על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעלים ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח' קיג.). רווק שגדל במדינה ולא נחשד על הערוה אין נאמן גדול מזה (אדר"נ, שכטר, נוס' ב לה). מי הקדימני ואשלם וכו' זה רוק הדר במדינה ונותן שכר סופרים ומשנים (ר' תנחומא, מד"ר ויקר' כז). למה הדבר דומה, לעשיר גדול רווק ואין לו אשה אין ביתו בית (תנחו' בובר, אחרי טו). — ובמהמ"א: ומה טוב לרווקים להקדים להתפלל בהם (בפסוקים אלה) לעת מצא זו אשה (מעבר יבק, מנחת אהרן יב).

רוֹקֵחַ, עי' רָקַח.

רוֹקֵם, עי' רָקַם.

רוֹקֵן, עי' רָקַן.

רוֹקֵק, עי' רָקַק.

רור[4]), ממנו רוּר, רִיר.

רוּר[4]), פ"ע, — רָר בשרו של אדם, הוריד אכרו רִיר ומִגְלָה בזובו. eitern; suppurer; to suppurate: וזאת תהיה טמאתו בזובו רָר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טמאתו הוא (ויקר' יה ג). — ואמר הפיטן: ויירפא רור ריטפושינו, ויקרא קץ קריבתינו (ינאי, יתום תאל, קרוב' ויקרא, זולאי, קנג).

יש להגיה רווק שנשא רווקה, ע"כ, וא"כ נמצא במקורות גם ש"נ רַוָּקָה כשמוש הנוהג היום. ובאדר"נ נו"א פרק כג: לבחור שנשא בתולה.]

1) [במשנ' מנק' ליוורנו: רַוָּק.]

2) [אין אלו אלא קצור דברי ר"א המובאים בתוספת' (קידוש' ה י): מי שיש לו אשה ובנים ואינן שרויין אצלו לא ילמד סופרים.]

3) [ברש"י (שמות יב ל): מרוקים פנויים.]

4) [עי' רִיר, הערה.]

רוּרָה, — מלה שהניחוה מקצת מדקדקים בויקרי' יד לז: וי"א שהיא (המלה שקערורות) מלה מרכבת מטעם ותשקע האש ורורות סגורת רר בשרו, וזה רחוק (ראב"ע, ויקר' יד לז).

רוש[1]), ממנו רַיש, רִיש, רָש.

רוֹשׁ[2]), ש"ז, — כמו ב. ראש[3]), צמח ארסי ומיצו המר, ובהשאלה אף כל רעל, גם ארס של נחשים וכדו': ענבימו ענבי רוש אשכלת מרות למו (דבר' לב לב). — ואמר המשורר: אמור לי איך בפיך רוש[4]) ונפת ומי נהר בחכך עם להבים (ר"ש הנגיד, הים גסם, בן תהלים כז, שפון, לח). ערום אשר יתמוך בתוך פיהו שתי צרות, בצד זה רוש ובשני דבש (הוא, יום תחזה, בן משלי תקלז, שם, קל). וגור מהזמן כי מתנותיו כרוש[5]) פתן מעט נפת בקרבו (רמב"ע, זמן הקור, דיואן כו, בודליאנה). וכל צוף אחריו בלתו כקצפו ורוש[6]) עמו כיין חכו ושניו (הוא, יאותו, שעה"ש 68). נאכיל דבש אהב למרעיו ויאמרו רוש[7]) הוא ולא בנו (הוא, תרשיש ו, 56). מפי העט על יד משכיל נפת עם רוש[7]) פתן נטף (שם י, 88). בין מר ומתוק יעמד לבי והם רוש הנדוד ודבש נשיקותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, דיואן ב, 9). עושה רוש ובראשו הקהל יבא (שלמה בונפיד, פולמוס בנכבדי סרגוסה, קובץ על יד יד, טו). משה עפיה המתנשא לכל לראש רוש[8]) ותלאה (שם שם כז).

רוֹתֵחַ, רוֹתְחִים, עי' רָתַח.

רוֹתָן, עי' רָאתָן.

1) עי' רָש, הערות, וגם ב. ירש, רשש.]

2) [לא נתברר מקור המלה, שאולי שאולה היא מלשון אחרת, והשוה ברומ' virus, ביונ' ἰός (מן ἰοσός, ἰϝός) במשמ' רעל וארס, שגם בהן אולי בעקר שם לצמח מן הצמחים, שהוא ושמו באו מארץ אחרת.]

3) [עי' ערך זה.]

4) [בהוצ' הברמן א, 38: ראש.]

5) [בשירי החל לרמב"ע הוצ' ברודי, כד: כראש.]

6) [בשירי החל לרמב"ע הוצ' ברודי, קנ: וראש.]

7) [בשירי החל לרמב"ע הוצ' ברודי, שסב ושצח: ראש.]

8) [עפ"י הבנה כזו בכתוב (איכה ג ה), אך עי' הערה בעמ' 6315.]

*__רָז__[1], ש״ז, מ״ר, רָזִים, ״רָזוֹת, — דבר נפתר, סוד, Geheimnis ; secret, ואמר בן סירא: לפני זר אל תעש רז כי לא תדע מה ילד ספו (ב״ס גני׳ ח יח). — ובתו״מ: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן, מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו (ר׳ אלעזר, שבת פח.). בעלי אמנה ומכסי רזים ומשיב פקדון ומחזיר אבידה, עליהם הכתוב אומר עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (דא״ר ב). אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול וכו׳ ונצחתי פמליא של מעלה וגליתי רזיהם לבני אדם (מד״ר דבר׳ יא). אמר להם (יהושע למרגלים) עשו עצמכם חרשין ואתם עומדים על רזהם (רשב״י, שם, רות א א). מעשה מבנו של ר׳ חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו (שם איכ׳, ויגרש בחצן). — ותאר לאלהים, חֲכַם הָרָזִים: הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים[2], שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה (ת״כ, ברכ׳ נח.). — רָזֵי תוֹרָה, דברים נסתרים בתורה: ונותנת (התורה) לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר (ר׳ מאיר, אבו׳ ו א). — וְרָזֵי עוֹלָם: העוסקים ברזו של עולם אל ישתכרו (רב חמא בר חנינא, סנה׳ מג.). מי שכל רזי עולם גלוים לו ישתה יין וישתכר (ר׳ יוחנן משום רשב״י, שם ע:). — ובתפלה: אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב (ודוי של רב ביוה״כ עפ״י יומ׳ פז:, מובא בתפלת יוה״כ). — ועם ב היחס, בְּרָזִים, ברזין, במשמ׳ בחשאי[3]: בראשונה היו קוברין אותן במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ברזים[4] (ירוש׳ מו״ק א ה).—ובסהב״א: תורה מרובה אתם מבקשים והמון תלמוד ורוב שמועות לשאול הלכה אתם מצפים ולהמון רזיי אתם מחסרין להרבות הרים להפלות תושיה גבעות גבעות ומו׳ להרבות הלכות כחול הים ורזיי כעפרות תבל וכו׳ אתם שמחים משרתי שרז זה אחד מן הרזים יוצא מבית גנזי וכו׳ (היכלות רבתי כח, ביהמ״ד ילינק ג, 105). ויהי מתנבא להם ומגיד לכל אחד מהם רזי אודותיו (יוסיפון, גינצבורג, סח). מדת רב פפא שחישב מרזי לבו (רגמ״ה, ב״ב ל:). קום צא מן הארץ הזאת ואגלה לך תעלומות ורזות (ר״י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 15). וכל ספר משלי מלא אזהרות לבלתי יסת אדם אחרי הנשים ואיך נכשל בו חכם הרזים כמוהו (ריקנטי ב, פנוג תר״מ, כ.). — ואמר הפיטן: אז רז נרמז לו ודבר דבור נדבר לו (ינאי, אז רז, קרוב׳ בראש׳, זולאי, ג). לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה (הוא, אז כוב נסים, קרוב׳ שמות, שם, לב). ובעת השמעתם חקיך התמימים עמדו במורא כאחד משלמים ונגלה למו רז מלאכי מרומים (שמעון בר יצחק, אם לא אמריך, קרוב׳ ב שבועות). אמר נביא לחזות אני גולה רזות (יש שעה, מנח׳ יוה״כ, סדור רע״ג ב, כט:) — ואמר המשורר: סוד האמת גלו סעפי לי ולאט הבינני לבבי רז (רמב״ע, תרשיש ט, 88). ונחנו בעלי קומות קומותינו רמות שמבנו חוזים שחזו כל רזים (ראב״ע, אל בורא, כהכא א, 116). נטה עט כמו מטה עלי ים תעודה עד תגל סודו ורזיו (ר״י חריזי, תחכי ט, 97).

__רזב__[1], ממנו א. מַרְזֵב.

__רַזְבּוֹנִית__[2], ש״נ, — מין ממיני הארבה: חגב זה נדיין, מה ת״ל לכינהו למינהו ארבעה פעמים, להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והצדיא ואת הערצוביא ואת הרזבונית[3] (ספרא, שמיני פרק ה, ומעין זה חול׳ סה.).

1) [מן הארמ׳ שבמקרא (דניא׳ ב יח ועוד) ובתו״מ רָזָא, ובסור׳ רָזָא, והעקר מלה פרסית רָאז במשמ׳ זו.]

2) [רש״י: היודע מה שבלב כל אלו.]

3) [עי׳ בהערה הבאה.]

4) [כך כנראה הנסחה הנכונה בירוש׳ ואף הגניזה (גינצבורג, 192): ברזין, ובא כאן ברזים כמו בְּרָז כתרגו׳ של חֶרֶשׁ (יהוש׳ ב א), בַּלָּט (ש״א יח כב). ואין ללכת אחר נסחת התוספת׳ (סנה׳ ט ח): בארון, בארזון, ומסכת שמח׳ י״ב: בגלוסקמא, בארזין; ואין לפרש לא כמ״ר של אֶרֶז במשמ׳ תיבה (יסטרוב) ולא כשם מקום (לוי).]

1) [אין כאן אלא מבטא אחר של רזף הבא בסורי במשמ׳ הַזָּיָה ונזילה, בהפוך ההגה האטום פ לצלילי ב, בהשפעת ז שלפניו. ועי׳ הערת המחבר לערך א. מַרְזֵב; ונראה שיש לצרף לכאן אף זַרְזִיף, עי׳ בעמ׳ 1400, וגם זרב.

2) [עי׳ בהערה הבאה.]

3) [כך בגרסת הערוך, ובדפוסי הגמרא הרזבנית.

רזה [1], מִמֶּנּוּ רָזֶה, א. רזה, א. רָזָה, א. רָזוֹן, רָזִי, *רְזִיָּה.

רָזָה, פ״י—השמיד, הכרית [2]: נורא יי׳ עליהם כי רזה את כל אלהי הארץ (צפני׳ ב יא). — ואמר המליץ: כי זכר את דבר קארל י״ב מלך שוועדען אשר רזה בארץ ליטא את עשרים אלף אנשיו בהצותו עם פטר א׳ קיסר רוסיה (רמח״ג, הלרפתים ברוסיה, 12). — ופ״ע, נעשה רָזֶה: לא יערב לבילי אכל ומצרת עינו ירזה (ב״ז, ב״ס יד י). ונוהג בדבור ובספרות.

—נִפְע׳, יֵרָזֶה, — נִרְזָה הבשר וכדו׳, נעשה רָזֶה, כָּחַשׁ: והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב ומשמן בשרו יֵרָזֶה (ישעי׳ יז ד). — ובתו״ם: שדה שנזדבלה בזבל עכו״ם וכן פרה שנתפטמה בכרשיני עכו״ם, תני חדא שדה תזרע פרה תשחט, ותניא אידך שדה תבור ופרה תרזה (ע״ז מט.). — ובפהמ״א: וגם לנשדפים ולנרזים בבשרם ישיב לתחילתם להפריח בשר ולדשן עצם (חסף, 84:). וראית את נחיריו חקקו ונשדפו ונרזו וראית על בבת עיניו כאבק (שם, 140). ובעשור לחדש הזה כל עין דמע בדם יזה וכל לב ירזה (כ״י חריזי, תחכ׳ ה, 66). הגופות אשר ירזו בזמן ארוך הנה ראוי שתהיה השבתה במזון (פרקי אבוקרט, תרג׳ יעקב בר יוסף זבארה, כ״י ביהמ״ד סכטר, דף 10). הם (ההרקות) יפעלו בליחות שלש פעולות כל פעולה מהנה עוזרת להרזות (קאנון ד ז ד ו). אשה שנפסקו פרחיה ארבעה חדשים ונרזו פניה מאד והפסידה חפץ המאכל (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב). — ואמר הפיטן: מה טובו סוקלי הזונה בית אב והנמצאת בשדה בל תרזה (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רז). — ואמר המשורר: לאומים יחפזון ועמים ירגזון, בפחדו ירזון בפחדם גבורים (דונש, דעה לבי, תשו׳ על מנחם, 1). בהרזות בשר אחד יהי אחר שמן בשר (ר״ש הנגיד, בהרזות, בן קהלת לב, ששון, רע). לזאת אבכה וירזו [1] רב בשרי עדי מרב רזוני יבך ראי (כ״י חריזי, הענק קמ). כה (באשה) נפחתו פחות בה נרזו הרזונים, בה ירדו למצער אבירי השמנים (עמנו׳, מחב׳ א, 13).

—פִע׳, *רִזָּה, או הִפע׳ *הִרְזָה, [2] —א) הרזה את המכה, המאיר, חזק והגדיל את כאב המכה: מים מרזים [3] מכה (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 1). — ב) עשה שיהיה הגוף רָזָה, גרם לרזון: ואמנם המים המלוחים מרזים ומכחשים (קאנון א ב יב יו). הקיא אם יהיה שוה קודם המאכל ואחריו ישמין, אך הרב מרזה (שם ד ז ד ו). — ואמר הפיטן: דבר בקדשו לחדי ולהעליזי דבות פורכי ממשמן מרזי (יהודה בר מנחם, אבי חומה, יוצר לשבת הגדול, מחז׳ איטלי׳ א, לא).

א. רָזֶה, ת״ז, נקי׳ רָזָה, —כחוש וצנום, בנגוד אל בריא ושמן mager; maigre; spare: ומה הארץ השמנה היא אם רָזָה היש בה עץ אם אין (במד׳ יג כ). ושפטתי בין שה בריה ובין שה רָזָה (יחזק׳ לד כ). — ובמדר׳: אמר להם (משה למרגלים) הסתכלו באבנים ובצרורות שלה, אם של צונמא הם הם שמנים, אם של חרסים הן הם רזים (תנחו׳ שלח ו).

ובד״ס: הרובנית, הורבונית, הראיבונית, ההרזנבות; ובספרא ויס: הארזבונית. ואלה דברי ויס בהערתו: בגמ׳ גרסינן (חגב, זה) גדיין ור״ב בוספיא הביא מתרגום ירושלמי ראיה לנוסחא שלנו שתרגם ואת החגב וית גרובה דהיא גדונא ואולי היא נרזבא היא רזבונית או זרבונית כגי׳ הערוך ערך יוחנא אבל מכאן נראה שחגב דקרא אינו רזבונית כי מרבה רזבנית מלמינהו, ע״כ.]

[1] [וכן בסור׳ אתרזא, בערב׳ רַדִיַ a) במשמ׳ רָזָה וכחש. ובכתבות מתדמור בא רזאין במשמ׳ פחיתת כספים (לידזברסקי, Handbuch, עמ׳ 368) אך זה אולי כדעת G. Hoffmann, משרש אחר, בשמוש הפעל ארתזא b) במשמ׳ פָּחַת, התמעט, בערב׳. ועי׳ גם במלונו הסורי של ברוקלמן, מהד׳ ב׳, עמ׳ 723.]

[2] [זאת בקרוב הוראת הפעל על פי הענין, כדברי ראב״ע (שרזה והכרית כל אלהי הארץ) וכשבעים (ἐξολεθρεύσει), ות״י תרגם כלשון השפלה (אמאיך), ורש״י מפרש: התיש כחם; רד״ק: יכחש את כל אלהי העמים, ע״כ, הכל כפי הבנת הענין. מן החדשים יש שמטילים ספק בקריאת המסרת, ואף שהציעו לגרוס: זָרָה בהפוך סדר האותיות, ואינו מסתבר.]

a) رذى b) أرتزأ

[1] [מנקד וַיֵּרָזוּ קל, צ״ל וַיֵּרָזוּ, נפע׳.]

[2] [בדגמאות שבכבלי׳ אין להבחין לאיזה בנין הכונה.]

[3] [עפ״י הארמ׳ שבבבלי (יבמ׳ מז: ועוד): דמיא מרזו מכה, ע״כ, ואמנם לא הברר שמוש הפעל בארמ׳ כל צרכו.]

— ובסהמ"א: כי הכבש הבריא והיקר הוא הנבחר לטבוח מן הרזה הקטן כי הרזה לא נשא אליו ראשו כי מה בצע יש בשביחתו בהיותו בלתי שמן (תסו' תלמידי מנחם, ערך תלוף, 76). כי המקום הזה נמאס ונבזה ובלתי שמן כי אם רזה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות וגופם יתקרר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר המשורר: הכי יקריב לך זה שור וזה תור בלב נכון מאד שמן ורזה (רסב"ג, שנים כפגשו, ביאליק-רבניצקי ג, 44). — ובמליצה: וכבר שב דברך רזה אחר שהיה שמן (ר"י א"ס, מוזרי א כח).

ב. *רָזֶה, ש"ז, — כמו רָז, ואמר הפיטן: בי נשבעתי בקיום רזה, יען אשר עשית את הדבר הזה, צקון הניטיך בצר למו אחזה (מאיר בר יצחק, אל הי סמור, סליח' ב עב"ח).

א. רָזוֹן, ש"ז, — כליון, תמונת הדבר הכלה ורזה, Schwund; amaigrissement, dwindling: לכן ישלח יי' צבאות במשמניו רָזוֹן ותחת כבדו יקד יקד כיקוד אש (ישע' ז יו). עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רָזוֹן זעומה (מיכ' ו י). ויתן להם שאלתם וישלח רָזוֹן בנפשם (תהל' קו יה). —ובסהמ"א: שמנם ואדמימותם (של הפנים) מורים על תגברת הדם, ורזונם עם הכרכומות מורה על תגברת האדומה, ורזונם עם דעיכה וכהות מורים על תגברת היבש השחורי (קאנון א א ח ג). — ואמר הפיטן: לברכה ולא לקללה, לחיים ולא למות, לשבע ולא לרזון (תפלת טל וגשם). קבע ברכת מזון באמט ובהפזון ולא תמצא רזון בענוי כפורים (רסב"ג, אזהרות, סמר לבי, ביאליק-רבניצקי ג, 137). רזון בתוך רוזני שלח אילותי, רואי ראו פני בושו בדלותו (ראב"ע, איפה בני, איגר 144). האל יום שלח במשמני רזון לסכל כל עצה (הוא, אמרר בבכי, שם 167). —ואמר המשורר: ולא יכה משמן בשרו והמונו במו רזון (ר"ש הנגיד, בן משלי, הרכבי, 148). כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רסב"ג, נחר בקראי, שירי שלמה לדוקס א). זכר נעורים ישלח חולש בלבי ורזון (רמב"ע, תרשיש ה, 50). ויאבל בהפזון בלא ברכת מזון ולא ימצא רזון בענוי כפורים (ראב"ע, משחק בקוביא, כהנא א, 162). לזאת אבכה וירז רב בשרי עדי מרב רזוני יבך ראי (ר"י חריזי, סענך קמ).

ב. רָזוֹן [1], ש"ז, — כמו רֹזֵן, שר, קצין: ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רָזוֹן (משלי יד כח). — ואמר המשורר: זכר נעורים ישלח חולש לבי ורזון, שוו בבכיי עליהם עשיר ואיש רש ורזון (רמב"ע, תרשיש ה, 50).

רזח

רזח [2], ממנו מִרְזָח, מַרְזֵחַ, *רָזַח.

*רָזַח [3], פ"ע, — עשה מרזח ומספד, התאבל, trauern; pleurer; to mourn: ויהי כקרא חכמי דת איגרותיו ויקרעו בגדיהם וירזחו במספד על עניי הצאן (רסע"ג, גוף ספר המועדים, סעדיאנה שכטר, 11).

א. רָזִי, — מלת קריאה בצער, כמו אוי, אבוי, wehe; hélas; alas: מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רָזִי [4] לי רָזִי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בגדים בגדו (ישע' כד יו). — ואמר המשורר: בדבר תוך מטה תוך ים רגלי ואמר רזי לי רזי לי וישמע מהיכלו קולי (ראב"ע, אפרום כף, כהנא א, 16). רזי לי עת אראה עבד נבזה בעמי יעצור (ר"י נגארה, יהלמני ישופני, עולת תמיד, פזמ', קלט).

ב. *רָזִי, ר"ז, — שמור ברז, מתכונת הרז והסוד, סודי, geheim; secret: בשחר בשחר כצאת אנשי הפלאות היחידים הגדולים ויתומי העולם לתעות

---

1) [עי' רֹזֵן, הערה, ואמנם רש"י מבאר רָזוֹן בש"ע מפשט רְזֻנוּת, ואינו נראה.]

2) [עי' בהערות המחבר בעמ' 3322 וכו'.]

3) [פעל שגזור אותו הפיטן מן מַרְזֵחַ (עין שם), ביחוד ע"פ שמוש מלה זו בתו"מ.]

4) [כנראה קרובה המלה אל רָזָה (עי' בהערה שם) ואל א. רָזוֹן, ואולי אף אל רַזַא[a]), הפחית, מִעֵט בערב', וכן רד"ק: רזי לי, כלומר רזון לי, כאלו אמר משמן בשרי ירזה על זה, ע"כ. ואפשר שבטאה המלה בקריאת צער שלא כנקוד המסרתי, שהוא מתכון להבנה כש"ע רָז בכנוי המדבר, כי כן תרגמו כל התרגומים הקדומים, השבעים (שאמנם נוסחם שונה בכתב היד), ולג' ות"י, ובדרך זו הלכו רש"י, ריב"ג ואחרים מפרשני ישראל.]

---

a) رزأ

בדד בתוך ערפלי ערבות וכו' ויצאה היא היחידה והרזית כמוהם וקדמה את עיניהם באורה הצנוע (מ"נ ביאליק, מגלת האש, הפלח טו, 460).

רָזִיאֵל 1), שם מלאך המגלה רזים וסודות לבני אדם 2): ופגע בו גליצור המכונה רזיאל וכו' ולמה נקרא גליצור שמגלה טעמי צור, רזיאל שומע מאחורי הפרגוד מה שנגזר להיות ומכריז בעולם ועומד אליהו ז"ל על הר חורב ושומע קול הכרוזה מפיו והולך ומשמיע הקול בעולם, וכן כתוב כי עוף השמים יוליך את הקול זה רזיאל, ובעל הכנפים יגיד זה אליהו (ילקוט ראובני, סוף משפטים). אני ראיתי גליצור המכונה רזיאל העומד אחורי הפרגוד ושומע מה שנגזר ומכריז (הגדת שמע ישראל, ביהמ"ד ילינק ה, 166). ומצוי בזהר ובשאר ספרי קבלה. —וספר רָזִיאֵל, שם ספר בקבלה 3).

רְזִיָּה 4), ש"נ,—כמו א. רָזוֹן, תכונת הדבר המרזה: הנהגת הרזיה היא הפך ההשמנה (קאלון ד ז ד ו).

רְזִימָה, ש"נ, — כמו רְמִיזָה 5): לשון סתר להם (לזענעגאסביען) אשר בה ידברו ע"י אותות ורזימות (צייכענשפראכע) (ר"ס בלוך, פעלי עולם ב, כ.)

רזם 6), ממנו *מַרְזֵמָה, *רְזִימָה, רָזַם.

רָזַם 7), יִרְזוֹם, — רומז העינים, תשש וחלש, schwach werden; s'affaiblir; to weaken: מה יקחך לבך ומה יִרְזְמוּן עיניך (איוב יה יב). — ובסהמ"א במשמ' רמז, andeuten; indiquer; to indicate: בעיניה תרזם (הרכבה) עלי לב היא מדברת (אסף ג כא). כי גם בארץ ציה וצחיחה וכו' גם שם ירזמון עליהם הרחבים והארוכים מחסה ומסתור להיעפים במדבר (ר"ס בלוך, פעלי עולם א, אפריקה בכלל, ד.). — ואמר הפיטן: כי קיהה קילקל קילל קודש, כי רמות רמז רעות רזם (ינאי, כי אמר, קרוב' ויקר', זולתי, קלד). הירזמון 1) עפעפים או יערימון מעים לפני אשר שם אזנים לקשוב וניב לשפתים (יקר אלון, קונטרס הפיוטים, 6). ירהיבוני עיניך יפה בעת ירזמון רבים חללים יפילון ובחצים ילחמון (ר"י נגארה, ירהיבוני עיניך, עולת תמיד, פזמ', רס).

רזן 2), ממנו ב. רָזוֹן, רֹזֵן, *רָזַן, *רְזֻנּוּת.

רֹזֵן 3), מ"ר רֹזְנִים, רוֹזְנִים, — נכבד, שר, קצין, Würdenträger, Fürst; dignitaire, prince; dignitary, prince: שמעו מלכים האזינו רֹזְנִים (שופ' ה ג). הנותן רוֹזְנִים לאין שפטי ארץ כתהו עשה (ישע' מ כג). והוא במלכים יתקלס וְרֹזְנִים משחק לו (חבק' א י). יתיצבו מלכי ארץ וְרוֹזְנִים נוסדו יחד (תהל' ב ב). בי מלכים ימלכו וְרֹזְנִים יחקקו צדק (משלי ח יה). אל למלכים שתו יין וּלְרוֹזְנִים או שכר (שם לא ד). ואם מלך במלכם ורזן ברזנם אם אדם אש אדם שם אש ימח שם אותוד בשער

---

1) [נזכר בספר חנוך הסלבי לג, י, ובתרגום הארמי לקהל' י כ: ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא, ע"כ ועי' JE, ערך Raziel]

2) [דכד הוה אדם בגנתא דעדן נחית ליה קב"ה ספרא על ידא דרזיאל מלאכא קדישא ממנא על רזי עלאין קדישין וכו' (זהר בראש', נה).]

3) [עי' JE, ערך Raziel, Book of.]

4) [אך אולי הכונה לש"ע נגזר מן ההפ' הִרְזָה ע"ם השמנה.]

5) [ע"פ הבנה זו של רָזַם במקרא, ועי' שם הערה.]

6) [עי' בהערה שאחר זו.]

7) [מתרגמים ומפרשים הבינו פעל זה כשכול הגאים במק' רָמַז, ולפי זה אף שמושו בסהמ"א, כאלו היתה כונת הכתוב: לאן יקחך לבך ולמה ירמזון עיניך. אך למעשה לא זאת הכונה אלא: מה יקח ממך את לבך (כלשון הוש' ד יא: זנות יין ותירוש יקח לב) ולמה נחלשו עיניך מראות, כמשמ' רזם a), היה כחוש וחלש, בערבי. ועי' בפרושו של טורטשינר לכתוב.]

1) [כנראה במשמעת היערימון שלקמן הערת בן־יהודה בשולי הספר.]

2) [עקר משמ' השרש היא כָּבֵד, ומכאן נכבד ויקר, וכן בערב' רָזַן b) היה כבד, בלשון מְהָרָה רָזִין, כָּבֵד וכדו'.]

3) [למעשה אין רֹזֵן במ"י בנקוד במקרא' ובמקומו בא רָזוֹן במ"י, רֹזְנִים, רוֹזְנִים במ"ר, בשנוי המשקל, כדגמת בֵּן — בָּנִים, חָרָשׁ — חָרָשִׁים ובדומה.]

a) رزم b) رزن

1 (כתבת אזמור מקרא עפה צקיליקיה, ג, 12—14). — ואמר בן סירא: שרי גוים במוסחם ורוזנים במחקרותם (צ"ס גני' מד 7). — ובתו"מ: ולרוזנים אי שכר וכו' מי שכל רוזני עולם משכימין לפתחו ישתה יין וישתכר (סנה' ע:). ולרוזנים אי שכר וכו' שני רוזנים (בני אהרן) היו לי ולא מתו אלא מפני היין (מד"ר ויקר' יב). — ובספה"א, גם במשמ' עשיר ונדיב: ע"ד החובות אשר חייבים האלופים הרוזנים וקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ"ו (פנקס ליטא, האספיק תרכ"ד, 156). וראיתי אני אחרי ראי אופן אחר טוב אף נעים בו אמציא לכם רוזני נחמה כפולה ומכופלת (אגרת אברהם היכיני, REJ XXVI, 223.). עתה שימו על לב אתם הנעימים רוזני כמה יש לכם להנחם על המנות אביכם (שם שם). — ואמר הפיטן: רוזנם ברכו כשולחו ביום שמיני (יכלי ?, אז מיולכו, קדושתא לשמיני עלרת, אלהי, שפה). שמור לפי מלים, הם הקשב קובלים, טרוד נוף בהולים, יחיל רוזני בעלים (שלמה הבבלי, אין לוך, זולת שבת א חנכה). — ואמר המשורר: כבר אבד בנו עבאם וריעיו ומודעיו לאל הלל יחודש והרוזן אשר נוסד בסודו יחובט חיש כמו קצה ויורש (ר"ש הנגיד, כבר אבד, בן תהלים לא, ששון, כו; הברמן א, 28). כפר ברית מלכי אדמה עם שאול גם מחשבות הרזנים חפרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, צבודי, 13). מאור עולם יסוד אדני מכוניו ועמודי מרומים בו נכונים אשר כל רוזנים אליו מיחלים ולדברו מקוים כל פגנים (הוא, ואת יונה, טעס"ם 37). ותשיג רוזני היום כמו כן מחוסרים בדעתם ושונים (הוא, עטה הוד, דוקס ע, 15).

***רָזַן**, קל לא נמצא.

—התפעל, *הִתְרוֹזֵן, — עשה את עצמו כרוזן (?) ואמר המשורר: טמא לבב אטום אזן ומתרוזן [1]) ולא יקשיב ולא יאזן (ר"ש הנגיד, יקול, שירי חימן, 194).

***רַזְנוּת**, רֹזְנוּת, ש"נ, — מצב הרוזנים והשרים, שררה: מחתת רזון, חסרון רזנותו הוא, כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר (רש"י, משלי יד כח).

1) [כך אידלזון, לפי הכתיב הסקים גם בכתבי יד, אך לפי הענין אפשר שהכונה ומתריזון או: ומתריזן, מן תרז.]

רָזַק, עי' רָסַק.

רחב 1), ממנו *הרחבה, *התרחבות, מרחב 2), רָחָב, רַחַב, רָחָב, רֹחַב, רְחֹב, רְחוֹב, *רְחָבָה, *רַחֲבוּת.

רָחַב, פ"ע, רחבה, — היה רחב, עבה וסרוחה, weit, breit sein; être large, ample; to be wide, large: ורחבה 3) ונסבה למעלה למעלה לצלעות (יחזקאל מא ז). — ורחב פי אדם, נפתח לרוחה בקריאת שמחה: עלץ לבי ביי' רמה קרני ביי' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). — ורחב הלב בשמחה: אז תראי ונהרת ופחד ורחב 4) לבבך (ישע' ס ה). — ואמר המשורר: רחב פי הקיץ ויקרא, מחרפה שם החורף נקרא (ראב"ע, אל אחד, איגר 122). — *ורחבה האות, נפתחה תנועה במבטאה: כי אותיות הגרון ירחבו וירחיבו אשר לפניהם וכו' כמו לַעֲשׂוֹת היה ראוי להיותו על משקל לִבְנוֹת (הוא, לחות, עז:).

—נפעל, ע"כ נרחב, — כמו רחב: ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב (ישע' ל כג). — *נרחב פסיעה, המהלך בצעדים נרחבים, ואמר המשורר: והאל שהביאך עד הלום הוא ינהלך לאט נרחב פסיעה (ר"ש הנגיד, כמוגוסי, בן תהלים סח, ששון, מז). — *ובמשמ' נעשה רחב: רואין שבעה העליונים כאילו הן חקוקין מבפנים ונרחבים למדת הרגלים (רש"י, עירוב' יח:, ד"ה חוקקין). דנסתר ונרחב הנקב ויורד הגדיל למטה (הוא, מנח' מג., ד"ה דקתר). — *ונרחבה הלשון:

1) [גם בערבי رَحُبَ, رَحْب a), בכוש' רחב, הית רחב, בשבא' רחב כבעברי, באשור' ריבית (במקום רחבית), כמו רחוב בעברי, ובאוגריתי' בא רחבת במשמ' כלי (רחב ?) ליין. ומצוי השרש בשמות פרטיים של בני אדם ומקומות: רחבעם, רחביה, רחבה, רחבות ועוד. בארמ' נדחק השרש מפני רוח, הקרוב אליו במשמ' ובצלצול, וכנראה גם במקורו.]

2) [ואף מרחביה, לפי נוסח ב"י ודפוסי' שונים (תהל' קיח ה).]

3) [מן החדשים היו שהציעו כאן תקונים, שאינם מסתברים.]

4) [בקצת ספרים ורהב (עי' א. רהב) וכך נראה.]

a) رحب

הרחבות נרחבה בהם הלשון (ר״י א״ת, או״ד ג). — ״ונרחבה האות, כטאו ונקדו אותה בפתח, בהרחבת התנועה: וַיִּחַן את פני העיר, היה ראוי להיות כמו וַיִּבֶן לו בית, והנה נרחב החי״ת רק לא הרחיב שיש לפניו, ולא כן העי״ן וכו׳ שַׁעַר על משקל אֶרֶץ, רק נרתב והרחיב (כאצ״ע, לאות, עז:).

— הִפע׳, הִרְחִיב, הִרְחִב, הִרְחִיבָה, הִרְחַבְתָּ, הִרְחַבְתְּ, הִרְחִיבוּ, מַרְחִיב, הַרְחִיב, הַרְחֵב־, הַרְחִיבִי, הַרְחִבִי, תַּרְחִיב, יַרְחִיב, תַּרְחִיבוּ, יַרְחִיבוּ, — הִרְחִיב האדם את משכבו, את גבולו [1]), מקום אהלו וכדו׳, הוסיף עליהם ברֹחב, to widen ; élargir ; erweitern: הַרְחִיבִי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי (ישע׳ כד ב). כי מאתי גלית ותעלי הִרְחַבְתְּ משכבך ותכרת לך מהם וכו׳ (שם כז ח). על בקעם הרות הגלעד למען הַרְחִיב את גבולם (עמו׳ א יג). —והרחיב האלהים את גבול העם וכדו׳: כי אוריש גוים מפניך וְהִרְחַבְתִּי את גבולך (שמות לד כד). כי יַרְחִיב יי׳ אלהיך את גבלך כאשר דבר לך (דבר׳ יב כ). ואם יַרְחִיב יי׳ אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך (שם יט ח). ברוך מַרְחִיב גד (שם לג כ). — הרחיב את מדורת האש, הגדיל אותה, עשה מדורה גדולה: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הִרְחִב [2]) מדרתה אש ועצים הרבה (ישע׳ ל לג). —והרחיב קרחתו, עשה לו קרחה גדולה: קרחי וגזי על בני תענוגיך הַרְחִבִי קרחתך כנשר כי גלו ממך (מיכ׳ א טז). — והרחיב האדם את פִּיו, פתח אותו לרוחה: אנכי יי׳ אלהיך המעלך מארץ מצרים הַרְחֶב פיך ואמלאהו (תהל׳ פא יא). —והרחיב פיו על פלוני, פתח פיו לחרפו [3]): על מי תתענגו על מי תַּרְחִיבוּ פה תאריכו לשון (ישע׳ נז ד). וַיַּרְחִיבוּ עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עיננו (תהל׳ לה כא).

— והרחיב את נפשו, פתח את גרונו [1]) לרוָחה: לכן הִרְחִיבָה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישע׳ ה יד). אשר הִרְחִיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע (חבק׳ ב ה). — והרחיב אלהים צעדו של אדם תחתיו, נתן לו לצעד במרחב ללא מעצור, פתח לפניו דרך רחבה: תַּרְחִיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי (ש״ב כב לז). — והרחיב לאדם במשמ׳ זו: כי עתה הִרְחִיב יי׳ לנו ופרינו בארץ (ברא׳ כו כב). בקראי ענני אלהי צדקי בצר הִרְחַבְתָּ לי חנני ושמע תפלתי (תהל׳ ד ב). — והשחד: מתן אדם יַרְחִיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי יח טז). — והרחיב את לב האדם, נתן לו לב רחב ופתוח לדעת: דרך מצותיך ארוץ כי תַרְחִיב לבי (תהל׳ קיט לב). — ובמשמ׳ פ״ע, הִרְחִיבוּ הצרות, הפכו למרחב: צרות לבבי הִרְחִיבוּ [2]) ממצוקותי הוציאני (שם כה יז). — ובתו״מ: שילוח היה מוציא מים בכאיסר, אמרו, נרחיבנו כדי שירבו מימיו והרחיבוהו ונתמעטו מימיו, וסתמוהו וחזר לתחילתו (תסב״ג, תוספת׳ ערכ׳ ב ו). אי זהו חינוך קברות וכו׳ מאריך בו מצד אחד ומרחיב בו מצד שני (ריב״ל, ירוש׳ מו״ק א ו). מרחיב לפניהן את הקרע (ר׳ יוחנן, שם גיט׳ ב ג). בשר ודם בונה בניין ובשעה שהבניין עולה בידו הוא מרחיב ועולה, ואם לאו הוא מרחיב מלמטה והוא מיצר מלמעלה (מד״ר ברא׳ א). —*והרחיב לפלוני את הדרך, תאר לו את הדרך במלים בלליות ולא בדיוק: ומרחיב לו את הדרך, אם שאלו להיכן הולך יפליגנו כשם שהפליג יעקב אבינו לעשו שאמר לו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה והלך לסוכות (שם ע״ז ב א). — ואת המְּצָרִים, לא קבע גבולות מדיקים: המוכר שדה לחבירו בבקעה גדולה, אע״פ שמצר לו מצרים החיצונים, מצרים הרחיב לו (רבה בר אבוה, ב״ב סא:). —*והרחיב את דעתו של אדם, גרם לו הנאה ונחת רוח: שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן דירה

---

[1]) [מעין זה בכתבת אזתוד מלך דננים מקרא טפה בקיליקיה, א, 4 וכו׳: ירחב אנך את ארץ עמק אדן למםצא שמש ועד מבאי.]

[2]) [ביחזקאל כד ט וכו׳: גם אני אגדיל המדורה. הרבה העצים הדלק האש.]

[4]) [באותה משמ׳ בא גם הִגְדִּיל פיו ואף הִגְדִּיל בלבד.]

---

[1]) [זאת משמ׳ נֶפֶשׁ בצרוף זה בהקבלה אל פער פה, ועי׳ צַוָּאר, צִפּוֹר, הערות.]

[2]) [ואולי צדקו הגורסים: צרות לבבי הַרְחֵב וממצוקותי הוציאני; ואחרים מציעים: הִרְהִיבוּ, כלו׳ הפחידו לבבי.]

נאה ואשה נאה וכלים נאים (ברכ׳ נז:). — *והרחיב אדם את דעתו על דבר, התגאה בו: לא בשמים היא, לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים (רבה, עירוב׳ נה.). — *הרחיב ידיו, נתן ביד רחבה ונדיבה: לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו לפזר ממונו כדי שלא יצטרך שבט ישׂשכר לפרנסה (מד״ר במד׳ יג). — וכפ״ע. *במשמ׳ נעשה רחב, בפרט בצרופים כגון מַרְחִיב ועולה, מרחיב והולך: ארובות זו על גב זו וכו׳ מרחיבות מלמעלה ומצירות מלמטה, מן הצד ולמטה טמא, מן הצד ולמעלה טהור, מרחיבות מלמטה ומצירות מלמעלה אינו טמא אלא בנגד הצד בלבד (תוספת׳ אהיל׳ סוף פרק יא). שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת[1]) ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שקצרה מלמטה (ספרי דברי א). שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח (שם שם שנה). בשעה שברא הקב״ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב״ה ויבשו (ר״ל, חגי׳ יב) שקופות אטומות היו, מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (ר׳ חנינא, מד״ר ויקר׳ לא). — ובסהמ״א: מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם וכו׳ שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע (רש״י, במד׳ לד ד). ובשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון (הוא, יהוש׳ טו ג). שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאים ט״ו אמה לצפון וט״ו אמה לדרום (הוא, יחזק׳ מא יד). והחור הולך ומרחיב (הוא, משלי יז ד). כן ירחיב זה ויתעבה (הוא, שבת קלד., ד״ה מקוטנא). שתילי כרוב שהולכים ומרחיבין העלים הראשונים (הוא, פסחי׳ לד., ד״ה וכי תימא). וכ״ג משתחוים ונופלים נעשה להם נס והמקום מרחיב עד שיש ביניהן ארבע אמות (הוא, יומ׳ כא., ד״ה משתחוים). כשהן חכופות יותר מדאי נוטל אי מבינתים כדי שיהא מקום להרחיב ולהתפשט (הוא, ב״ק קיט:, ד״ה ועודר׳). התלמידים מוסיפין חכמת הרב ומרחיבין לבו (רמב״ם, ת״ת ה יג). שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן היפה

1) [כך גם בילק׳ שמע׳ (זכר׳ תקעה); אך במד״ר שה״ש (נוסחך כמגדל השן). מתרחבת, עי׳ לקמן, התפ׳, וברש״י (שה״ש ז ה): שעתידה להרחיב.]

המשובח ביותר (הוא, איסורי המזבח ז יא). והשמחת מרחבת הלב ומארכת ימיו של אדם (ר״י בן כמחילם, משלי כח טז). — °והלשון מרחיבה, מדברת במשל ומליצה: כי הלשון בן אמתתה ומנהגה שתרחיב ותשאיל ותדמה, כאשר מרחיבה ואומרת שהשמים מדברים (ר״י א״ת, או״ד ג). — °והרחיבה אות הגרון אות אחרת, גרמה לה שתנקד ותֵהגה בפתיחת התנועה: ודע כי אותיות הגרון ירחבו וירחיבו אשר לפניהם וכו׳ כמו לַעֲשׂוֹת היה ראוי להיותו על משקל לִבְנוֹת וכו׳ וַיִּחַן את פני העיר היה ראוי להיותו כמו וַיִּבֶן לו בית, והנה נרחב החי״ת רק לא הרחיב שיש לפניו וכו׳ שַׁעַר על משקל ארץ, רק נרחב והרחיב (ראב״ע, צחות, עז:). — °לִכְשֶׁיַּרְחִיב[1]), עד שירחיב לנו ה׳, עד שתהא אפשרות לכך, נוהג בספרות ובדבור.

—התפ׳, *הִתְרַחֵב, — נעשה רחב: עתידה ירושלים להיות מתרחבת[2]) בכל צדדיה עד שתהא מגעת לשער דמשק (מד״ר שה״ש, נוסחך כמגדל השן). — °ועל הלשון: כי לשוננו לשון נפלאות ודבריה דברי נבואות, כי היא צרה ותתרחב לנו, וקצרה ותספיק לכלנו (ר״י חריזי, תחכ׳ א, 19).

—הפע׳, °הֻרְחַב, הורחב, — נעשה רחב: שהרי הורחב מקום מושבה והוחלק מבעוד יום ואינו מזיז עפר (רש״י, שבת כ:, ד״ה קליקוסתא).

א. רָחָב, ת״ז, — גדול, עָבֶה ומרֻוָּח[3]), large, weit: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה וּרְחָבָה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח). חמות בבל הָרְחָבָה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמ׳ נא נח). כוס אחותך תשתי העמקה וְהָרְחָבָה[4]) (יחזק׳ כג לב). ארכה מארץ

1) [עפ״י לשון הכתוב: כי יַרְחִיב יי׳ אלהיך את גבלך (דבר׳ יב כ).]

2) [נ״א: מרחבת, עי׳ הִפע׳ והערה שם.]

3) [אין תאר זה משמש במקרא אלא במשמ׳ חיובית זו, ולא במדידת הרחב כדרך לשונות אחרות (כאלו: רחב כך וכך) ובשמוש זה בא במקרא השם רֹחַב: רָחְבּוֹ כך וכך. אך עי׳ לקמן בתו״ם.]

4) [אף בשני המקומות האחרונים אין רָחָב דוקא מורה על הכוון לרחב, אלא על גודל לכל צד.]

מדה וּרְחָבָה מני ים (איוב יא ט). וכטובך הרב אשר נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה אשר נתת לפניהם לא עבדוך (נחמ׳ ט לה). ורחב ידים באותה משמ׳: האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רַחֲבַת ידים לפניהם (בראש׳ לד כא). כבאכם תבאו אל עם בטח והארץ רַחֲבַת ידים וכו׳ מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שפט׳ יח י). צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רַחֲבַת ידים (ישעי׳ כב יח). כי אם שם אדיר יי׳ לנו מקום נהרים יארים רַחֲבֵי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כא). זה הים גדול וּרְחַב ידים (תהל׳ קד כה).—והחומה הרחבה, כבנוי למקום בירושלים: על ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה (נחמ׳ ג ח). וחצי העם מעל להחומה מעל למגדל התנורים ועד החומה הרחבה (שם יב לח). — וכהשאלה על דברים מפשטים, מלאכה ומצוה: לכל תכלה ראיתי קץ רְחָבָה מצותך מאד (תהל׳ קיט צו). ואמר אל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה וּרְחָבָה[1]) ואנחנו נפרדים על החומה רחוקים איש מאחיו (נחמ׳ ד יג). — ובצרופים המורים על תכונות נפשיות, רְחַב נפש[2]), בעל תביעות גדולות: רְחַב נפש יגרה מדון ובטח על יי׳ ידשן (משלי כח כה). — וּרְחַב לבב במשמ׳ זו: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים וּרְחַב לבב אותו לא אוכל (תהל׳ קא ה). — וּרְחַב לב במשמ׳ רחב דעת, חכם[3]): רום עינים וּרְחַב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד). — ומה״פ בִּרְחָבָה, כמו ברווחה: ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד ואתהלכה בָרְחָבָה כי פקדיך דרשתי (תהל׳ קיט מד-מה). — ואמר בן סירא: רחב אולת וחסר בינה רחבעם הפריע בעצתו עם (ב״ס גניי׳ מז כג). — ובתו״מ: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע (אב׳ ה יט). — * ורחב בנגוד אל צר, breit; large; broad; פרסתו (של בעל המום) רחבה כשל אווז (בכורות ז ו). מה הארי צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו (מדות ד ז). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה הנוגע בה מלמטן טהור ומלמעלן טמא, רחבה מלמעלן וצרה מלמטן הנוגע בה מכל מקום טמא (אהל׳ ט טו). אם היו כותלי החדות רחבים משל בית וכו׳ טהורים (שם יא ט). סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל (מקו׳ ד ג). כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו (שם י א). שמא רגליה נאות, רחבות כשל אווז (נדר׳ סו:). — *ובמדידה: סומכים לשדה ירקות וכו׳ ולחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה וכו׳ ולסלע שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה (כלא׳ ג ח). מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט וכו׳ והרחב מעשר אמות ימעט ואם יש לו צורת פתח אף על פי שהוא רחב מעשר אמות אין צריך למעט (ערוב׳ א א). לא נחלקו ב״ש וב״ה על מבוי שהוא פחות מארבע אמות וכו׳ על מה נחלקו על רחב מארבע אמות ועד עשר וכו׳ (מסוס רבי ישמעאל, שם שם ג). הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח וכו׳ דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו, רחבה כדי לקבל אריח ובריאה כדי לקבל אריח, ר׳ יהודה אומר רחבה אף על פי שאינה בריאה (שם שם ג — ד). נתן עליו נסר שהוא רחב ארבעה טפחים כשרה (סכה א ו)׳ דכון וכו׳ הצדדי שלו הנוגע בהם אינו טמא משום כירה, הרחב שלו ר׳ מאיר מטהר ור׳ יהודה מטמא (כלים ז ג). כסא שנטל חפויו האמצעי וכו׳ רש״א אם היה רחב טפח (שם כב ו). — ובסהס״א: וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער (רש״י, במד׳ כא ד). בדבני מחוזא, שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהם שיהיו מכוונים (הוח, שבת קיב.). והימים אשר מלך אריסתובלוס ג׳ שנים ו׳ חדשים איש יקר וגבור ורחב ידים ויפה עינים ויפה תואר (יוסיפון, גינצבורג, רכז). ויאהבוהו (את המלך ביבר)

1) [אמנם יתכן שהכונה: וְהַחוֹמָה רְחָבָה.]

2) [בעקר רחב צואר וגרון.]

3) [זאת כאן משמ׳ הצרוף, לשבח על האלהים, כמו רֹחַב לב (מ״א ה ט), ועי׳ רוס, הערות, וטורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 28. ויש גורסים וּרְחַב לב כש״ע, ואף אפשר לראות רְחַב כסמ׳ מן רֹחַב, כדגמת זְרַע מן זֶרַע ועוד.]

יושבי הינד מאד כי היה גבור חיל ורחב לבב ורחב ידים (משלי סנדבר). — *ורחבה, מ״ר רחבות, רחבות המטה, קרש הרחב שבמטה: וערסא דצלא היא כמטה המפורשת במסכתא דכלים בטהרות שהיא מתפרקת יש לה שתי ארוכות ושתי רחבות ונקליטין וסירוג באמצעיתה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי סכז, 180).

ב. רָהָב, ש״ז, — תהום, ים רחב ידים[1]), Flut; flot; flood: כפרץ רָהָב יאתיו תחת שאה התגלגלו (איוב ל יד).

רַחַב, ש״ז, מ״ר סמי׳ רַחֲבֵי, — כמו ב. רָהָב, תהום מים רחבים: ואף הסיתך מפי צר רַחַב[2]) לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (שם לו יו). — ומ״ר רחבים, רחבי ארץ, כמו מרחב: התבננת עד רַחֲבֵי ארץ הגד אם ידעת כלה (שם לח יח).

רֹחַב, ש״ז, כנ׳ רָחְבּוֹ, רָחְבָּהּ, רָחְבָּן — א) תכונת הדבר הגדול והרחב ושטחו Weite; largeur; width: וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רֹחַב ארצך עמנו אל (ישע׳ ח ח). ורחבה ונסבה למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב לבית על כן רֹחַב לבית למעלה (יחזק׳ מא ז). — ורֹחַב לב, דעת וידיעה רחבה ומקיפה: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורֹחַב לב כחול אשר על שפת הים (מ״א ה ט). — ורֹחַב מַיִם כנוי לתהום ומים שבשמים[3]):

---

1) [בשלשה מקומות בא בס׳ איוב רָהָב, רַחַב או רֹחַב מים, במשמ׳ הים הגדול רחב הידים (תהל׳ קד כה): כפרץ רָהָב (כלו׳ כפרץ מים מן הים העליון שבשמים) יאתיו (ל יד): מנשמת אל יתן קרח ורֹחַב מים במוצק (לז י), כלו׳ ישים את רֹחַב המים העליונים בתוך מוצק, לבל ישובו לכסות ארץ; ואף הסיתך מפי צר רַחַב לא מוצק תחתיה (לו יו), כלו׳ ואף הצילך מפי צר, ומפי רחב מים זו שאין מוצק תחתיה לכלא אותה לבל תתפרץ עליך. ומן רחב זה, במשמ׳ רֹחַב מי תהומות, נולד, כנראה במבטא בבל, א. רַהַב באותה משמ׳. ובאיוב ל יד היה מי שהציע לקרא רַהַב (פרלס, JQR 18, 390) ואין צרך בכך.]

2) [עי׳ בהערה שלפני זו. וחז״ל דרשו כאן דרשות שונות, שאחריהן הלכו אף הפרשנים העברים.]

3) [עי׳ בהערות שלפני זו.]

מנשמת אל יתן קרח[1]) ורֹחב מים במוצק (איוב לז י). — ב) כוון של דבר בעביו Breite; largeur; breadth: והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רֹחַב הבית (מ״א ו ג). ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה הראשונה אמות ששים וְרֹחַב אמות עשרים והאולם אשר על פני הארך על פני רֹחַב הבית אמות עשרים והגבה מאה ועשרים (דהי״ב ג ג—ד). ויעש את בית קדש הקדשים ארכו על פני רֹחב הבית אמות עשרים ורָחְבּוֹ אמות עשרים (שם שם ח). — ועם ב, בְּרֹחַב, בָּרֹחַב, בכוון הָרֹחַב: ומסך שער החצר מעשה רקם וכו׳ ועשרים אמה ארך וקומה בְּרֹחַב חמש אמות (שמות לח יח). בְּרֹחַב גדר החצר דרך הקדים אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות (יחזק׳ מב י). וחמשת אלפים הנותר ברֹחב על פני חמשה ועשרים אלף (שם מח יה). — ובמדידה אף במשמ׳ מדת הרֹחַב, רחבו של מקום או דבר: ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רָחְבּוֹ ואמה וחצי קמתו (שמות כה י). ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רָחְבּוֹ ואמה וחצי קמתו (שם שם כג). ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה וְרֹחַב ארבע באמה (שם כו ב). עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי האמה רֹחַב הקרש האחד (שם שם יו). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רֹחַב (שם כז א). וְרֹחַב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה וכו׳ וְרֹחַב החצר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה (שם שם יב—יג). ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה וְרֹחַב ארבע באמה (שם לו ט). והבית אשר בנה המלך שלמה לי״י ששים אמה ארכו ועשרים רָחְבּוֹ ושלשים אמה קומתו והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רחב הבית עשר באמה רָחְבּוֹ על פני הבית (מ״א ו ב—ג). היציע התחתנה חמש באמה רָחְבָּהּ והתיכנה שש באמה רָחְבָּהּ והשלישית שבע באמה רָחְבָּהּ (שם שם ו). וביד האיש קנה המדה וכו׳ וימד את רֹחַב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד וכו׳ וימד את סף השער קנה אחד רֹחַב ואת סף אחד קנה אחד רֹחַב והתא קנה אחד ארך וקנה אחד רֹחַב (יחזק׳ מ ה—ז). ודרך לפניהם כמראה

---

1) [עקר משמ׳ המלה קרח היא: רוח סערה, היא שנקראת נשמת אל, והיא שמקפיאה את רחב המים.]

הלשכות אשר דרך הצפון כזורכן כן רְחָבָּן (סס מז יח). — ובתו״ם: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתיכה שורה של ירק אחר וכו׳ ר׳ עקיבה אומר אורך ששה טפחים ורוחב מלואו, ר׳ יהודה אומר רוחב כמלא רוחב הפרסה (כלא׳ ג ג). חולית הכור והסלע שהן גבוהים עשרה ורחבן ארבע הנוטל מהן והנותן על גבן חייב (סבת יא ג). שיעור המלבן וחמנפץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (סס יג ד). כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח (ערוב׳ א ה). לחיין שאמרו גובהן עשרה טפחים ורחבן ועובין כל שהוא, ר׳ יוסי אומר רחבן שלשת טפחים (סס סס ו). עושין פסין לביראות וכו׳ גובהן עשרה טפחים ורחבן ששה ועובין כל שהוא (סס ב א). הרוצה לעשות רפת בקר בונה ארבע אמות על שש וכו׳ טרקלין עשר על עשר, רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו (ב״ב ו ד). והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה (סס סס ח). ורצועה של עגל בידו כפולה וכו׳ ידה טפח ורחבה טפח (מכי ג יב — יג). שתי הלחם ארכן שבעה ורחבן ארבעה וקרנותיהן ארבע אצבעות, לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות (מנח׳ יא ד). השלחן ארכו עשרה ורחבו עשרה, לחם הפנים ארכן עשרה ורחבן חמשה, נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחים ומהצה מכאן וטפחים ומהצה מכאן, נמצא ארכו ממלא כל רחבו של ש.חן (סס סס ה). עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש (מד׳ ב ה). וככש היה לדרומו של מזבח שלשים ושתים על רוחב שש עשרה (סס ג ג). חתכו חוליות לרחבו פחות מארבעה טפחים טהור (כלי׳ ס ח). כירה שנחלקה לארכה טהורה ולרחבה טמאה (סס ז ג). ים נפה וכברה וכף של מאזנים משיעשה דור אחד לרחב שלהן (סס טז ג). מחצלת וכו׳ נחלקה לרחבה ר׳ יהודה מטהר (סס כ ז). שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (אהל׳ יג א). בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה אם יש בו רוחב שתי שערות זוקקה לשער לבן (נגע׳ ד ה). קלע של ספינה וכו׳ ורצועות מנעל וסנדל שיש בהן רוחב כגרים הרי אלו מטמאין בנגעים (סס יא יא). נכנס (מצורע) לבית הכנסת עושים לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים על רוחב ארבע אמות (סס יג יב). נפרצו זה בתוך זה על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (מקו׳ ו ט). המודד את הבור בין לעמקו בין לרחבו הרי זה בכי יותן ד״ר טרפון, ר״ע אומר לעמקו בכי יותן ולרחבו אינו בכי יותן (מכשירי ס ד). זב שהיה מוטל על חמשה ספסלים וכו׳ לארכן טמאין לרחבן טהורין (זב׳ ד ד). וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וכו׳ מה במצרים נתתי לך ברוחב יד אף אתה תתן לו ברוחב יד (ספרי דברי קכ). —ובסהמ״א: שיעור הדף וכו׳ לא יעשה חצי ארכו יתר על רחבו ולא רחבו יתר על חצי ארכו (סופרי ב ח—ט). בדבר הבולט כגון מיעוט שייך למימר רוחב ובדבר השוקע ומקיפות אותו מחיצות כגון חקק שייך לומר לשון משך (רש״י, עירוב׳ ה., ד״ה משכו). וירא (אנטיוכוס) כי לא היה לו כתמול שלשם לתת מתנות ברוחב ידים להגדיל על המלכים אשר היו לפניו (ספר חשמונים, הול׳ א. סוילר, ז). — ובהשאלה, רֹחב השם, המושג וכדומה, לא בדיוק אלא גם בפחות או ביותר מזה, Spielraum; latitude: ואין מזרח ואין מערב ולא תחלה ולא סוף ולא שמות ידועים לימים והמסדר הנזכר נתן שמות ידועים לימים מא״י[1]), אך לקריאת השם רוחב עכ״פ מפני שלא יתכן לזכור מקומות כל נקודה ונקודה מהארץ כי בירושלים עצמה מורחים ומערבים רבים וכו׳ ועכ״פ נודה ברוחב והרוחב אשר נחלקים בו הקטרים בקריאת יום בעצמו הוא י״ח שעות (ר״י א״ח, כוזרי ב כ). כן במציאות בעצמו מינים מכונים מן ההויה קימים נמשכים על סדר אין הבדל ביניהם אלא מעט לפי רחב המין ההוא בכמותו ואיכותו (ר״מ א״ח, מו״נ א עג). שכמות דבר מן הדברים הטבעים הוא משוער לפי טבעו, ולזה לא תמצא דרך משל נמלה בשעור גמל ולא גמל בשעור נמלה, ואולם היה אפשר באלו הדברים אשר בכאן שיהיו אישי המין האחד מתחלפים בכמותם, מפני שהוא מחויב בהם וכו׳ שיהיה לחמרם רחב בכמות ובאיכות וכו׳ וימצאו מפני זה קצתם יותר גדולים מקצת וכו׳ וזה שאם לא היה לחמר המין

---

1) [ז״א אדם הראשון קרא שמות אלו, יום ולילה, על פי זמן א״י, אך שמות אלו חלים גם על מקומות אחרים ממזרח וממערב עד למרחק כזה שיגרום לשינוי של י״ח שעות.]

האחד רחב הנה יהיו בכאן מינים אין תכלית למספרם וכו' וזה ממה שיחייב שיהיה לחמר המין האחד רחב באיכותו עד שיתכן שימצאו לאנשים מתחלפים ממין אחד מזגים מתחלפים חלוף מה וכו' ולזאת הסבה בעינה היה מחוייב שיהיה לו רחב בכמות (רלב"ג, מלחמות השם ו א ח, 317—318). אמנם אישי האדם וכו' להם מרחב גדול מאד וכו' הנה זה הוא רוחב זה המין (אמו"ר לראב"ד א ו, 24). —*ובהנדסה, אחד משני ממדי השטח או אחד משלשת ממדי הגוף: ודע כי האורך קו בין שתי נקודות והרוחב שני קוים והנה זה שטח (ראב"ע, יסוד מורא יא). ובעבור כי גבול גוף שלשה האורך ורוחב ועומק ומאלה יצאו הששה פאות (הנ"ל, ס' השם, קבולת קונטרסים ז). וכשיתקבצו האורך והרוחב והעומק או קם טבע הגוף וכו' ולכן יש לו שלשה מרחקים וששה קצוות וכו' (ס' היסודות לר"י הישראלי, 47). האורך והרוחב והעומק, שאלה הם צורת הגשמות (עולם קטן א ג, 9). השלשה רחקים הם ארך ורחב ועמק (ר"ם א"ת, פי' המלים הזרות, גוף). כי תחלת מה שיפול על ההרגש ונכירהו הוא הגשם וכשנעיינהו נמצאיהו בעל שלש גדרים והוא אורך ורוחב ועומק (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ו ג, 43). והם (המרחקים) שלשה האחד אורך לבדו בלא רוחב והוא הקו וכו' (הנ"ל, המבקש, עז). —*ובתכונה ובכתיבת הארץ, רֹחַב הארץ, הירח הכוכבים, או של מקום, מרחקם מן הקו המשוה, geographische Breite; latitude: והיבשה הנקראת ארץ נחלקת לד' חלקים בשני קוים וכו' האחד הולך ממזרח למערב וכו' והשני הולך מן הצפון אל הדרום, והקו הזה הוא כרחב הארץ ונקרא קו האמצעי (ראב"ח הנשיא, ס' העבור א א, 6—7). וקראו למרחק אשר בין צפון לדרום רוחב הארץ, מפני שהישוב בו אינו משפתו ועד שפתו, אבל ישאר בו מדבר והרבה הן בפאת צפון והן בפאת דרום וכו' ומפני זה קראו למרחק העדיף והמלא בישוב אורך ולמרחק המקצר והחסר רוהב (שם שם ה, 14). הרהב הנזכר כאן הוא ערך הקשת הנאחזת מהאופן הנטוי על קטבו המהלך בין אופן המישור ובין נקודת נכח הראש במקום ההוא והוא הנקרא רחב המקום מקו השוה (הנ"ל, חשבון מהלך הכוכבים, כ"י פריז, שער ו).

בי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה עם גלגל השמש משתנות וגם מפני ארך ורחב המדינות (ראב"ע, הקד' א לפרושו על התורה, כהנא ג, 67). רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש (הנ"ל, דניאל ח ט). הנטיה שנוטה הירח לצפון השמש ולא לדרומה היא הנקראת רוחב הירח (רמב"ם, קדה"ח עז ח). ומאחר שתדע מקום הראש ומקום הירח תדע רוחב הירח כמה הוא ואם הוא רוחב צפוני או דרומי והוא הנקרא רוחב ראשון (שם יז א). ומאחר שתדע חלקים אלו תגרע אותן מן הרוחב הראשון וכו' ויצא לך הרוחב השני (שם שם ט). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך הישוב לפי שהוא גדול במדתו מהמרחק שמקו השוה לצפון הנקרא לפי כן רוחב הישוב (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב ג). רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא המקום אשר יהיה הלילה והיום שוים ולזה יהיו לארץ שני רהבים האחד מקו השוה עד תכלית הצפון וכו' (רלב"ג, איוב לח יח). רוחב המדינה הוא קשת מעגולת חצי היום במה שבין נכח הראש ובין עגולת משוה היום (ס' הגדרים). והקשת מהאופק אשר במה שבין הנקודה המזרחית ובין הנכחית אליה מנקודת המזרח ממשוה היום תקרא רוחב מזרח, והקשת מהאופק אשר במה שבין הנקודה המערבית ובין נקודת המערב ממשוה היום יקרא רוחב מערב (שם).

רְחֹב[1], רחוב, רחבה, רחבות, רחובת, רחבתינו, רחובותיה, רחבתיה, ש"נ, — ככר רחבה שבעיר, ביחוד על יד השער ולפני בנינים גדולים öffentlicher Platz; place; square: בחוצותיו חגרו שק על גגותיה וברחבתיה כלה ייליל ירד בבכי (ישע' יט ג). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ' ה א). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו

---

[1]) [כבכמה מקרים אחרים של מלה בצורת זכר המשמשת כש"נ בעברית נשמרה בלשונות שמיות אחרות גם כאן צורה בסיום הנקבה, באשור' ריבת, מ"ר ריבת (ככר, מרכז העיר, שוק, שכונה), בערב' מערבית רחבה. המלה באה גם כשם פרטי של ערים שונות בא"י ובארם: רחב, בית־רחב, רחבות, רחבות עיר, רחבות הנהר. גם באיו' ג יד: או עם שרים זהב להם הבנים חרבות למו' בנראה הכונה: רחבות.]

להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (סס ט כ). על כל גגות מואב וברחבתיה כלה מספד (סס מח לח). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה (סס מט כו; נ ל). ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק' יו כד). בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב (סס סס לח). בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמ' ה יו). בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה). עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם וכו' ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות (זכר' ח ד—ה). אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל' קמד יד). חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה (משלי א כ). יפוצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי מים (סס ה יו). פעם בחוץ פעם ברחבת ואצל כל פנה תארב (סס ז יב). אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (סס כב יג). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (סס כו יג). אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות (סה"ש ג ב). נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר (איכה ב יא—יב). צדו צעדינו מלכת ברחבתינו (סס ד יח). — ובמיחד רחוב העיר, רחוב קריה, רחוב ירושלים וכדו', הרחוב המרכזי שבעיר: ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה (דבר' יג יז). ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון והנה איש זקן וכו' וישא עיניו וירא את האיש הארח ברחוב העיר וכו' (שפט' יט יה—כ). וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שם הפלשתים (ש"ב כא יב). הוות בקרבה ולא ימיש מרחבה תוך ומרמה (תהל' נה יב). ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך (אסתר ד ו). והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכבהו על הסוס ברחוב העיר וכו' ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר (סס ו ט—יא). ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ [1] ובצוק העתים (דני' ט כה). — ורחוב שער העיר, רחוב שער המים וכדו': ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים וכו' ויביא עזרא הכהן את התורה וכו' ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים (נחמ' ח א—ג). ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו וכו' וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים (סס סס יו). ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם אליו אל רחוב שער העיר (דהי"ב לב ו). — ורחוב המזרח: ויבא את הכהנים ואת הלוים לרחוב המזרח (סס כט ד). — ורחוב בית האלהים: וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים (עזר' י ט). — והרחוב, במשמ' רחוב העיר: ויאמר (לוט אל המלאכים) הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם וכו' ויאמרו לא כי ברחוב נלין (ברא' יט ב). ויאמר האיש הזקן שלום לך וכו' רק ברחוב אל תלן (שפט' יט כ). כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי (איוב כט ז). — ובתו"מ: כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר (בכורים ג ב). ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות (שקל' א א; מו"ק א ב). סדר תעניות כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו' (תעני' ב א). בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת וכו' אבל אם מכרו וכו' בית הכנסת לא יקחו את הרחוב (מגי' ג א). אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד (מו"ק ג ח). ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה וכו' אם אין לה רחוב עושין לה רחוב, היתה רחובה חוצה לה כונסין אותה לתוכה (סנה' י ו). בידה, אין לי אלא בידה, מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה ורחובה ת"ל ונתן מ"מ (ספרי דבר' רסט). — ובסהמ"א אף במשמ' חוצה, דרך רחבה בעיר, Strasse; rue; street: והרחובות הם המקומות אשר היו מוכנים לטייל שם האנשים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי א כ). — ובמשמ' מקום התועדות הסוחרים, שער הסוחרים: וברחוב העיר של ליאון יש מעט זהב לערך (ר"י מפיסא, חיי עולם טו, הלוסה לחכמת ישראל ו א, 21). ולפעמים תהיה הרחוב כ"כ רחבה שיעלה הערך שוה בשוה כמו שהיה בזמן נתינת המרקי במדינות ומי שקבל אינו מפסיד דבר (סס סס). וחושבים כי יעלה ערך הזהב ולוקחים כל המעות שיש ברחוב (סס סס).

---

[1] [עי' הערת המחבר בעמ' 1751. ואחרים גורסים כאן: רחוב וחוץ.]

***רְחָבָה**, ס״נ, — כמו רְחוֹב, כִּכָּר, מִגְרָשׁ: ואיזהו דבר של אותה העיר, כגון הרחבה והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים (נדר׳ ס ה). אכלה (הבהמה) מתוך הרחבה (משלם) מה שנהנית, מצדי הרחבה (משלם) מה שהזיקה (ב״ק ב ב). חכם שמת וכו׳ הכל מברין עליו אפילו ברחבה של עיר (תוספת׳ מו״ק ב א). בור שבאמצע הדרך הרי הוא של עולי בבל וכו׳ שברחבה ושבכרמלית הרי הוא של אנשי אותה העיר (שם ב״ק ו טו). לא שנו אלא שכלה (מבוי) לאמצע רחבה אבל כלה לצדי רחבה אסור (רב יוסף, ערוב׳ ה.). א׳ מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה וכו׳ (ת״כ, כתוב׳ כח:). המשכיר בית לחבירו בבירה משתמש וכו׳ אפילו בתרבץ אפדני אבל רחבה שאחורי הבתים לא (רב נחמן, ב״ב ו:) — וברכת רחבה, ברכת אבלים שברחבה: ואלא הא דאמר ר׳ יצחק א״ר יוחנן מברכים ברכת וכו׳ אבלים וכו׳ ברכה בשורה מי איכא, אלא כי קאמר ר׳ יוחנן ברחבה[1]) וכו׳ ברכת רחבה כל שבעה מי איכא וכו׳ (כתוב׳ ח:). — ובסהמ״א: פי׳ רב האי גאון ברכת רחבה מאי דבריך יהודה מתורגמניה דר״ל וכו׳ יש להם מקום קבוע מוכן ברחבה וכו׳ ומקודם ישיבה ראשונה מאחרי לקבורה לאלתר מברכין ברכת רחבה וכו׳ וי״ל ברכת רחבה כמה שערים בצידוק הדין וכל אחד מוסיף מחכמתו, ואין מנהג ברכת רחבה בבבל (ערוך ערך ברך). פעם אחת היה ברחבה אחת מהעיר הנזכרת עם אנשלמה הנזבר (סו״ם כ״נ גירונדי ל).

רַחֲבָה[2]), ס״נ, — תכונת הדבר הרחב, Weite; largeur; width: וחחלק השלישי והרביעי אינם נקראים מוצק אלא על רחבת הלשון או על דוגמא לפי שאין מרחק ראשון מתושבתן שוה (ראב״ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ד, הוצאת אוירבך הגר ג, 28). כי ירחיב וגו׳ למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר (רש״י, דבר׳ יב כ). — ובמשמ׳ נדיבות: אוי כי שדוד אני מרוב רחבת ידיך וטובותיך אשר עשית עמי (יוסיפון, גינצבורג, סמח).

רחה[1]), ממנו רַחֲיִם.

רַחוּם, ת״ז, — שתכונתו לרחם, רחמן, barmherzig; miséricordieux; merciful, בפרט ככנוי לאלהי ישראל: יי׳ יי׳ אל רַחוּם וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמות לד ו). כי אל רַחוּם יי׳ אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך (דבר׳ ד לא). ושובו אל יי׳ אלהיכם כי חנון וְרַחוּם הוא ארך אפים ורב חסד (יואל ב יג). כי אתה אל חנון וְרַחוּם ארך אפים ורב חסד (יונ׳ ד ב). והוא רַחוּם יכפר עון ולא ישחית (תהל׳ עח לח). ואתה אדני אל רַחוּם וחנון (שם פו טו). רַחוּם וחנון יי׳ ארך אפים ורב חסד (שם קג ח). זכר עשה לנפלאותיו חנון וְרַחוּם יי׳ (שם קיא ד). זרח בחשך אור לישרים חנון וְרַחוּם וצדיק (שם קיב ד [2]). הנון וְרַחוּם יי׳ ארך אפים וגדול חסד (שם קמה ח). ואתה אלוה סליחות חנון וְרַחוּם ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם (נחמ׳ ט יז). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל חנון וְרַחוּם אתה (שם שם לא). כי חנון וְרַחוּם יי׳ אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו (דה״ב ל ט). — ובתו״מ: (ואנוהו,) נדמה[3]) לו, מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון (אבא שאול, מכי׳, שירה ג). — ובתפלה: כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה (אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא). אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה, אנא מלך חנון ורחום, זכור והבט לברית בין הבתרים וכו׳ עשה עמנו כחסדך חנון ורחום וכו׳ אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך

---

1) [רש״י: כשמברין את האבל סעודה ראשונה משל אחרים כדאמרינן במועד קטן היו מברין אותו ברחבה ומברכין שם ברכת אבלים.]

2) [את הצרוף שבמקרא (בראשי׳ לד כא ועוד) והארץ הנה רחבת ידים אפשר להבין גם כאלו רחבת ידים הוא ש״ע, והואיל והיה צרך בש״ע כזה, השתמשו במליצת המקרא, כשם שהפכו אף אֱוֹלֶת יָד (שאוֹלֶת היא בו פעל ולא שם) למליצה המתארת מצב כזה, שבו אזלת יד.]

1) [עי׳ רֵחַיִם, הערה.]

2) [כנראה גם כאן הכונה: חנון ורחום וצדיק הוא האלהים, אם לא שעלינו להבין — בשיבוי מה — חנן ורחם (האל את ה)צדיק.]

3) [בבבלי (שבת קלג:): הוי דומה.]

(וסוא כחוס, תפלה לשני וחמשי). אין כמוך הנון ו ר ח ו ם ה' אלהינו, אין כמוך אל ארך אפים (שם שם). ר ח ו ם וחנון חטאתי לפניך, ה' מלא רחמים רחם עלי וקבל תתנוני (תפלת תחנון). — ואמר הפיטן: קדוש הוא, ר ח ו ם הוא, שדי הוא (אדיר הוא, בסוף הגדה לפסח).

רָחוּם, עי' רָחַם.

רַחֲוָן, עי' רַחֲוָן.

***רחוּף**, ש"ז, — שה"פ מן רִחֵף, מעשה הדבר המרחף והפורח באויר: נאמר כאן (ורוח אלהים מרחפת) ר י ח ו ף ונאמר להלן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, מה ר י ח ו ף שני להלן נוגע ואינו נוגע, אף ר י ח ו ף שנא' כאן נוגע ואינו נוגע (בן זומא, כו.פי חגי' ג א). — ובפתש"א: בכמו העיפה הזאת אשר היא ר י ח ו ף, רצוני לומר הנעת הכנפים וסבוב על הקן (כ"י א"ה, פרקי ריב"ג, עוף). בזאת תדע כי באפו אלהים מרעיש הארץ ולא ב ר ח ו ף הרוח (יסודה הדפי, השכל הכפר סעד, פלא יב). אמר בן רשד זה המאמר ב ר י ח ו ף הרוח יותר בצפון ודרום אפשר שהוא נאמר בארצות שהן בינוניות באורך וברוחב, אבל בספרד אינו ר י ח ו ף זה הרוח בה יותר מהמזרחית והמערבית (מדרש החכמה, כ"י ברלין, ברומוס) וישב אתם אברם, ענין ההפרחה ו ה ר י ח ו ף (רד"ק, שרשים, נשב). נשפת ברוחך, ענין ה ר י ח ו ף והנפיחה (שם כסף). וביאר ה ר י ח ו ף שהוא כיונה הנוגעת ואינה נוגעת (כ"י אברבנאל, ברלפ', יסי רקיע, ד"ס והנה כשאכו לבאר).

***רְחוּץ**, ש"ז, — שה"פ מן רחץ, מעשה הרוחץ במים, Waschung; lavement; ablution, ורחוץ של מימי רגלים, כנוי של גנאי לטבילת המשמד: תמן צווחין לפעלה טבא עמדה וצווחין ל ר ח ו ץ [1]) של מימי רגלים עמידה (כ' אבא, ירוש' שבת ע א).

רָחוֹק [2], רָחֹק, ת"ז, מ"ר רְחוֹקִים, רְחֹקִים, נק' רְחוֹקָה, רְחֹקָה, מ"ר רְחוֹקוֹת, רְחֹקֹת, רְחֹקוֹת, —לא קָרוֹב, נפרד מדבר אחר בדרך ארכה, fern, entlegen; loin, éloigne; far, remote. — א) במשמ' המקום, רחוק מארץ, מעיר, מעם וכדו': מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הָרְחֹקִים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ (דבר' יג ח). כן תעשה לכל הערים הָרְחֹקֹת ממך מאד (שם כ טו). הקרבות וְהָרְחֹקוֹת ממך יתקלסו בך (יחזק' כב ה). ואנחנו נפרדים על החומה רְחוֹקִים איש מאחיו (נחמ' ד יג). — ועל יד קָרוֹב, קרוב ורחוק אל פלוני: ואת כל מלכי הצפון הקרובים וְהָרְחֹקִים איש אל אחיו (ירמ' כה כו). —ובקצור מקום רחוק, ארץ רחוקה, גוי רחוק וכדו', במקום רחוק ממני, מאומר הדברים: והנכרי אשר יבא מארץ רְחוֹקָה (דבר' כט כא). מארץ רְחוֹקָה באנו (יהוש' ט ו). וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רְחוֹקָה למען שמך (מ"א ח מא). ושבום שוביהם אל ארץ האויב רְחוֹקָה או קרובה (שם שם מו). מארץ רְחוֹקָה באו מבבל (מ"ב כ יד). ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הָרְחֹקִים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי (ישע' סו יט). ועל כל ערי ארץ מואב הָרְחֹקוֹת והקרבות (ירמ' מח כד). ומכרום לשבאים אל גוי רָחוֹק (יואל ד ח). למנצח על יונת אלם רְחֹקִים [1]) לדוד מכתם (תהל' נו א). נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רְחֹקִים (שם סה ו). טוב שכן קרוב מאח רָחוֹק (משלי כז י). וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים וְהָרְחוֹקִים (אסתר ט כ). ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים וְהָרְחֹקִים בכל הארצות אשר הדחתם שם (דני' ט ז). — ודרך רְחוֹקָה, דרך למקום רחוק: איש איש כי יהיה טמא לנפש א, בדרך רְחֹקָה לכם או לדרתיכם (במד' ט י).— והָרָחוֹק, הרחוקים, בני אדם רחוקים: שמעו רְחוֹקִים אשר עשיתי ודעו קרובים גברתי (ישע' לג יג). בורא ניב שפתים שלום שלום לָרָחוֹק ולקרוב אמר יי' ורפאתיו (שם נז יט). הָרָחוֹק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול

---

1) [כך הנוסח הנכון, ולא: לרתון, הרהון; ועי' בהערה לערך ד. קָרָה, עמ' 6162].

2) [עי' ר ח ק, הערה.]

1) [לדעת טורטשינר, ZDMG 66, עמ' 401, צ"ל: על יונת אֵל מֵרְחֹקִים, כרמז למזמור שלפני זה (נה ז וכו'): מי יתן לי אבר כ י ו נ ה אעופה ואשכנה, הנה א ר ח י ק נדד וכו'.]

(יחזק' ו יב). ורחוקים יבאו ובנו בהיכל יי' (זכרי ו יה). — ורחוק במשמ' מקום רחוק, רוח רחוק, מרחק: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו (יהוש' ג ד). ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק (מיכ' ד ג). למה יי' תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה (תהל' י א). —וביחוד מרחוק, במשמ' ממקום רחוק: וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (ברא' כב ד). ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (שם לז יח). ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ (ישע' ה כו). הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (שם מג ו). שמעו איים אלי והקשיבו לאמים מרחוק (שם מט א). הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (שם שם יב). בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה (שם ס ד). להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם (שם שם ט). הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים (ירמ' ל י). מרחוק יי' נראה לי (שם לא ב). ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול (חבק' א ח). וישאו את עיניהם מרחוק [1]) ולא הכירהו (איוב ב יב). כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק (שם לו כה). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (שם לט כה). — ומרחוק במשמ' במקום רחוק [2]), עמד מרחוק, התיצב מרחוק וכד': ותתצב אחתו מרחק (שמות ב ד). וירא העם וינעו ויעמדו מרחק (שם כ יח). ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שם שם כא). עלה אל יי' אתה ואהרן וכו' והשתחויתם מרחק (שם כד א). ויעבר דוד העבר ויעמד על ראש ההר מרחק רב המקום ביניהם (ש"א כו יג). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק (מ"ב ב ז). יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע' כג ז). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד (שם נט יד)[3]). — ועם מלות יחס, עד מרחוק, למרחוק, עד למרחוק, למקומות רחוקים: ותשלחי ציריך עד מרחק ותשפילי עד שאול (שם נז ט). אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל' לח יב). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז יט). אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק (איו' לו ג). משם חפר אכל למרחוק עיניו יביטו (שם לט כט). כי העם מריעים תרועה גדולה והקול נשמע עד למרחוק (עזרי ג יג). ותשמע שמחת ירושלם עד [1]) מרחוק (נחמ' יב מג). ויצא שמו עד למרחוק (דהי"ב כו טו). — ובצרוף אלהי מרחוק במשמ' אל רחוק: האלהי מקרב אני נאם יי' ולא אלהי מרחק [2]) (ירמ' כג כג). — —ב) בהשאלה, רחוק האלהים, והישועה, מן המתפלל וכדו', אינם באים ופונים אליו: אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי (תהל' כב ב). רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו (שם קיט קנה). רחוק יי' מרשעים ותפלת צדיקים ישמע (משלי טו כט). —ורחוק אדם מצדקה, מנצחון: שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישע' מו יב). —ורחוק רעיון האל מלב האדם וכדו': קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם (ירמ' יב ב). — ורחוק במשמ' נפלא, לא ידוע, שאין להשיגו במחשבה: כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה הוא (דבר' ל יא). כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהל' ז כג). — ורחוק ערכו של דבר מדבר אחר, שונה בהרבה ממנו: אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה (משלי לא י).—ג) במשמ' הזמן, לא קרוב בזמן, במועד שיבוא אך אחרי זמן רב: החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות [3]) הוא נבא (יחזק' יב כז).—ולעבר, לפני זמן רב: ולא הבטתם אל עשיה ויצרה מרחוק לא ראיתם (ישע' כב יא). כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (שם כה א). — ולמרחוק, במשמ' לעתיד רחוק: ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק (ש"ב ז יט; דהי"א יז יז). הלא שמעת למרחוק

---

1) [הצרוף נשא עיניו בא כאן, בקצור לשוני במקום נשא עיניו וראה מרחוק, ומעין זה בא פתח פה, פצה פה במקום פתח (פצה) פה ואמר.]

2) [מתוך צרופים כגון זה הנזכר מקדם, וכמו בשוים מקבילים כגון מחוץ, מבית, מקרוב, משמאל, מלמעלה, שגם בהם בא מן בבשמ' של ב.]

3) [בישע' כב ג כתוב: כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו, אך נראה נתחלף מקומן של שתי מלים, והכונה: כל קציניך נדדו יחד מקשת ברחו, כל נמצאיך (ע"פ השבעים) אסרו יחדו מרחוק אסרו.]

1) [בקצת ספרים אין התבה עד.]

2) [ואולם עי' בהערה לערך קרוב, עמ' 6164.]

3) [ולא כשמושו של צרוף זה היום במשמ' לעתים מרחקות זו מזו, רק מזמן לזמן, לפרקים.]

אתה עשיתי למימי קדם ויצרתיה (מ"ב יט כה; ישע' לז כו). — ואמר בן סירא: קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (צ"ם גני' יג ט). — ובתו"מ: מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו צריך לקרות להם שם (מע"ש ה ט). הקרובים מביאין התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). ואיזו היא סמוכה, כל שאינה רחוקה ארבעה טפחים (עירוב' ח ג). מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את (הפסח) הראשון יעשה את השני וכו' איזו היא דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ וכמדה"ה (פסח' ט א–ב). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל והשניה לשם כרכין המוקפין לה והשלישית לשם בבל ולשם מדי ולשם מדינות הרחוקות (שקל' ג ד). שאינו מגיע עמו לצוק אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו (יומ' ו ה). הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפין וכו' שהיתה דרך רחוקה ומלאכת שניהן שוה כאחת (שם ז ב). אם היתה דרך רחוקה לוקחין בידן מזונות (כ"ה א ט). (המודר הנאה מחברו) לא יאכל עמו מן האבוס שלפני הפועלים ולא יעשה עמו באומן, ד"ר מאיר, וחכ"א עושה הוא ברחוק ממנו (נדר' ד ד). (האומר לאשה התקדשי לי) על מנת שביתי קרוב ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב וכו' אינה מקודשת (קידוש' ב ג). אין פורסין נשבין ליונים אלא א"כ היה רחוק מן הישוב שלשים ריס (ב"ק ז ז). ואדם אחר רוכב הסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו (סנה' ו א). היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות (שם שם ב). מפני מה הרחוקים מותרים (באכילת חדש) מחצות היום ולהלן, מפני שהן יודעין שאין בית הדין מתעצלים בו (מנח' י ה). לא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברע ויגאל ביפה (ערכ' ט ב). צבר את הגחלים על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים (תמיד א ד). התלוליות הקרובות בין לעיר בין לדרך וכו' טהורות, הרחוקות חדשות טהורות וישנות טמאות (אהל' טז ב). ואינו מציל מן הצד עד שיהא רחוק מן הקצה מקום שתי שערות (נגעי' י ג). הפשיון הסמוך כל שהוא, הרחוק כגרים, והחוזר כגרים (שם יא ז). אמת המים הבאה מרחוק כשרה (פרה ח יא). מטהרים את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב (מקוא' ו ח). (המקואות) הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני הכביסה והרחוקים טהורים (ר' אלעזר, שם ח א). אם רחוקין זה מזה טהורין (ר' שמעון, זב' ד ד). יכול יהא עומד ברחוק ועומד וזורק ת"ל וערך הכהן אותם (שם דבר' עח). סלעים נעשו גבוהים, קרובים נעשו רחוקים[1], משתים נעשו שלש (ר' שמעון בר אלעזר, שבת קנב.). דברים שרחוקים ממנו מהלך ה' מאות שנה (ר' חגי' מד"ר ויקר' יד). —*ובהשאלה: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (רבי, ספרי במד' קלא). — *ובמשמ' מי שאינו מתיחס על משפחתו של פלוני: שבועת ביטוי נוהגת באנשים ובנשים, ברחוקים ובקרובים בכשרין ובפסולין (שבוע' ג י). שבועת העדות נוהגת באנשים ולא בנשים ברחוקין ולא בקרובין (שם ד א). —*רחוק לשכר או לחפסד, שאינו עלול להביא ריוח או הפסד: קרוב להפסד ורחוק לשכר[2] מותר משום ריבית וזו היא מדת צדיקים, קרוב לשכר ורחוק להפסד אסור משום ריבית וזו היא מידת רשעים, קרוב לזה ולזה ורחוק לזה ולזה מותר משום ריבית וכך כל אדם נוהגין (תוספת' ב"מ ד טז). — ובמהמ"א: וילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דברינו (רש"י, ש"א ט כז). שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו (הוא, ישע' ל ו). עושין הציון סמוך לטומאה ברחוק[3] כל שהוא (הוא, מו"ק ה:, ד"ה אין מעמידין). שכן דרך בני אדם שמשתחוה ברחוק לפני המלך ואינו מתקרב כל כך (הוא, סנה' לא:, ד"ה ותיפי). כאדם שיש בידו מקל אחד ומכה בו מקל אחר ומתיזו ומשליכו ברחוק (הוא, שם קב., ד"ה כשתי מקלות). אבל בכח שני שקשרו ברחוק והמים הלכו שם וכו' פטור דגרמא בעלמא הוא (הוא, חול' טז., ד"ה בכח ראשון). ושתיהן בשתיתה בלא קילות ברחוק (הוא, כריס' כב., ד"ה דם הקזה). שהיתה היא וכלותיה מעשיהן רחוקין ממעשה

---

1) [במד"ר (ויקר' יח): רחוקות נעשו קרובות, קרובות נעשו רחוקות.]

2) [כירוש' (ב"מ ה ח): קירוב שכר וריחוק הפסד, עי' בערך הבא.]

3) [ואולי הכונה כאן ובעוד מקומות: ברחוק.]

דור המבול (מדה"ג, בראש' כב א, מרגליות, תקח). — ואמר הפיטן: ויִרוממוך בקהל עם וישמעו רחוקים ויבואו (ויאתיו כל לעבדך, מוסף ר"ה ויוה"כ). —ואמר המשורר: ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לענת פה ולי צחות מדברת (ר"י הלוי, עין נדיבה, מעה"ש, 90). יונת רחקים נדדה יערה (הוא, יונה רחקים, הרכבי א, 60). הושע בחסדך יונת רחקים ותשמיעה משמי שחקים (יוסף אבן מוהגיר, אדון כל מעשיו, מעה"ש 128). מיונת רחוקים נשמע קול חנינה (ראב"ע, איה גואלנו, איגר 156). — ובמשמ' לא מסתבר, שאינו מתקבל על הדעת, unwahrscheinlich, unlikely; improbable: למשפחותיהם, כמו למינם, ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק (ראב"ע, בראש' ח יט). כל המדקדקים אומרים וכו' וזה רחוק, כי מה טעם וכו' (הוא, שם יח ז). כי אם הלחם, יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו, וזה רחוק (הוא, שם לט ו). והם (נשיאי עדה) פעולים לטלת לקח (ויקח קרח), כאילו כתוב ויקח קרח וכו' נשיאי העדה לדבר אליהם, וזה מעט רחוק (הוא, במדי טז ב). ואני אומר שדברי הגאון אינם רחוקים (הוא, ספת יתר, 17). ואינו רחוק להיות מן הענין הזה כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד (ר"י א"ת, ספה"ש לריב"ג, מרה). ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי ענינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון (הוא, כוזרי א עז). ואם יראה לו בו שום הפסד כפי מחשבתו יפרשהו וידין לכף זכות, ואפילו בפירוש רחוק (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיח'). אם יהיה האדם נודע שהוא צדיק וכו' ונראה לו פועל שכל עניניו מורים שהוא פעל רע ואין אדם יכול להכריעו לטוב אלא בדוחק גדול ואפשר רחוק הוא, ראוי שתקח אותו שהוא טוב (הוא, פי' אבות לרמב"ם א ו). ואינם נראים לי הדברים הללו כלל ורחוקים הם (ר"י מערלכי, המכריע סח). ואינו רחוק שהבינה בעצמה היא מלאכת ההגיון בעבור שהיא מאזני הדעת לדעת בין האמת והשקר (ר' זרחיה מברצלונה, באור משלי, המחבר ב, 111). ויהיה רחוק לומר עליו שהוא כבד כפול (גרשון בן שלמה, שער השמים ט). ושהאומר כי הוא (אלענב"ר) מתהוה מן הטל היורד בים או הוא רעי של דג רחוק הוא (אבודרהם, קטז:). שאמרת שהדין הזה שתוכל האלמנה לתפוש כמה אלפים למזונות ולהפקיע ירושת היורשים שהוא רחוק וזר בעיני השומעים וגם בעיניך יפלא (שו"ת ריב"ש קז). וזה הדעת רחוק מאד משיושכל (ר"י אלבו, עקרים ב ג). —*ורחוק ממנו, לא ראוי לו, אין לו יחס אליו: והענין הזה וכל הדומה לו רחוק ממדותיו יתעלה שמו (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ט:). והשם ית' רחוק מאופני השנוי (אהרן הקראי, עץ חיים עז, 98). רחוק מן התסרונות (שם לז, 150). וכל זה רחוק ומגונה הוא שיאמר על האלוה בשום פנים (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים א, הצופה מארץ הגר ג, 105).

*רִחוּק, ריחוק, ש"ז, — תכונת הדבר הרחוק, בנגוד אל קרוב, Ferne, Entfernung; éloignement, remoteness: לא אם אמרתם במעשר שני עצמו, שכן הוא נפדה בטהור ברחוק מקום, תאמרו בלקות בכסף מעשר שאינו נפדה בטהור ברחוק מקום (מע"ש ג י). שאין מחללין מעות על הפירות בריחוק מקום (ר' חגיי, ירוש' שם א ז). —ובהשאלה, רִחוּק שכר או הפסד, תכונת הדבר שאינו עלול לגרם שכר או הפסד: קירוב שכר וריחוק[1] הפסד זו מידת רשעים, קירוב הפסד וריחוק שכר זו מידת צדיקים (ירוש' ב"מ ה ח). — ופעלת המרחק והתעב: היתה ירושלים לנדה ביניהם, לריחוק היתה (מד"ר איכ' א, פרשה ליון). — ובסהמ"א: אחין או שותפין שבאו לחלוק ויש להן שטרות, ישומו בית דין כל השטרות לפי שווין כל אחד לפי קירוב הזמן או ריחוק הזמן (הפו' רא"ש, מובא בטושו"מ סוף סי' סו). עד שגויה אחת הדרה בריחוק מקום שמעה לקולי (פיד"א, מעגל טוב, 31). — ואמר הפיטן: רשם אסר בצבאותיכם בזעזוע חיל אילותכם רחוק דחוק אותכם השבעתי אתכם[2] (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — *ובמשמ' הרחקה מן הדעת והמחשבה, שלילת קיומו ואפשרותו של דבר: וענין האחד ריחוק הרבוי מעצם כבודו (ר"י א"ת, מו"ה, פיחוד י). — *ובמשמ' דעה מְרֻחקת ומבטלת: ודע

---

[1] [בתוספת׳: ורחוק להפסד, עי׳ רָחוֹק.]

[2] [כלו׳: השבעתי אתכם שלא תרחקו ולא תדחקו את אות הגאולה (עי׳ מעשה אורג).]

זה והנהיגהו בכל מקום כפי ענינו ויוסרו רחוקים[1] רבים (ר״ם ה״ם, מו״נ ג מח).

***רָחוּשׁ**, ש״ז, — א) כמו רחישה, רחוש שפתים, תנועה מהירה של השפתים: ולמה נברא העולם הזה בה״א, לומר לך מה ה״א כשאדם מוציאת מתוך פיו אין בה לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון, כך בלא עמל ובלא יגיעה ברא אותה (מדרש תהלים סב ה). — ב) כלי שהוא או חלק ממנו עשוי בצורת נחש רוחש: הרחוש העשוי כמין הדרקון אסור ושהדרקון תלוי בו נוטלו ומשליכו והשאר הרי זה מותר (תוספת' ע״ז ה ג). הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור, נשתיירו בו אונקיאות מכאן ומכאן טמא (שם כלים ב״מ ה ט). המוצא כלים וכו' ותני כן וכו' המוציא דרקון עשוי כמין רחוש אסור, רחוש ועליו דרקון נוטל את הרחוש ומשליך את הדרקון, שמואל אמר כוס בסוס לדרקון אסור ודרקון בסוס לכוס מותר (ירוש' ע״ז ג ג).—ובספה״א, גם במשמ' רחישת שרצים: רחש, לשון נענוע, וכן כל לשון שירוץ וריחוש (רש״י, תהל' מה ב). דלשון שרץ דבר שהוא נד בארץ ואינו נראה אלא ע״י שירוצו וריחוש מפני קוטנו (תוס', עירוב' כח., ד״ה לרעה) שורץ לשון פרו וישרצו הוא, ולא לשון ריחוש וניענוע (תוס', חול' קכז., ד״ה חו).

***רְחִיבוּת**[2], ש״נ, — תכונת הדבר הרחב: כך עשה השי״ת לעולם ברחיבות הדרך בשתי הדתות (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר, כ״י תימני מחב' ז).

רָהִיט, עי' רָהִיט.

רֵחַיִם[3], ש״כ מ״ז[4], רֵחַיִם, — כלי לטחינה בידים מאבן חלולה שסובבוה על יתר אבן אחרת, **Handmühle; moulin à bras; handmill**: ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים (שמות יא ה). שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה (במד' יא ח). לא יחבל רחים[1] ורכב כי נפש הוא חבל (דבר' כד ו). קחי רחים וטחני קמח (ישעי' מז ב). והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר[2] (ירמ' כה י). — ובתו״ס: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שביע' ה ט; גיט' ה ט). סוכת גנוסר אף על פי שיש בה רחים ותרנגולים פטורה (מן המעשרות) (מעשר' ג ז).

---

1) [בתרג' ר״י חריזי: דבית.]

2) [כנראה בהשפעת הערבי רַחִיב a) במק' רָחָב.]

3) [ביותר השפות השמיות, בא״מ' וסור' רחיא, רְחִיא, ערב' רַחַי b). אשורי בשפול ההגאים, ארו, ארת, באה מלה זו כמ״ז, וגם בעבר' אין צורתה מורה על מ״ז ממש, אלא שזאת אותה צורה, שבמלים אחרות קיבלה משמ' של מ״ז או מ״ר (עי' טורטשינר, Entst. d. sem. Sprachtypus, עמ' 163 וכו'). ובמקורה רֵחַיִם היא אותה מלה כמו רֶחֶם (האשה), כי כן נקראו הרחים, על פי דמיון שמושם בטחינה לרחם, כשמוש מלים מרבות כגון יד, כף, אזן וכדו' כשמות לכלים שונים. וצורה אחרת של אותה מלה היא גם רַחַת (עי' שם), שעקר משמעותה כף היד, כשמוש המלים רְחוֹתָן בערב' דרום' של חוף מַהְרָה, רַתָּן באשור', במשמ' (כפות) ידים. ועי' בהערות שאחר זו, גם על דבר' כד ו.]

4) [ואולם עי' בהערה שלפני זו, ולפי זה אין רֵחַיִם מראש מ״ז, ואין להניח שהיתה בעברית צורת ס״י אחרת למלה זו, ואף צורות היחיד שבשאר הלשונות כגון בארמ' של התרגומים ובסור' רחיא, מ״ר רחיתא וכדו', אינן נבדלות מן רֵחַיִם בתכן המלה. ועפ״י צורות ארמיות כאלה נוצר אף בעבר' שבתו״מ מ״ר רֵחָיוֹת. לתבנית הרחים השוה ביהוד קרויס, Talm. Arch. I, עמ' 96.]

1) [ר' יוסי הגלילי (מד״ר ברא״ש' כ) מבאר כאן רחים בלשון אחרת בסק' אשה, וכנראה בצדק, הואיל והדבורים באים כהמשך אל פס' ה: כי יקח איש אשה חדשה וכו' ושמח את אשתו אשר לקח, ע״כ, וגם ההמשך מדבר על גנב נפש, ולא על כלים, ועי' רֶכֶב, הערות. והשוה את שמוש הפעל טחן במשמ' כזו במקרא (איוב לא י, אף לפי הטעמים, וכדעת חז״ל גם שפטי' יז כא) ובתו״ס, כגון בדבריהם על אברהם (מד״ר ברא״ש' מח): טוחן ולא פולט. ואמנם שאר החכמים הבינו רחים ורכב בכלים אלו ממש (עי' ספרי דבר' רעב, וירוש' ובבלי ב״מ פרק ט), ובתרגומים הירושלמיים מובאים שני הפרושים זה על יד זה. ראב״ע מיחס את פירוש רחים ורכב על האשה ל„המכחישים" ודוחה אותו בכל תקף, ומ״כ למד״ר שם שם כפי ראב״ע דעה שאיננה שלו.]

2) [ואולם עי' בהערה, עמ' 5828. ואולי הנכון: קול רָחִים (=ידיד) ואוֹרַת נֵר.]

a) رحيب b) رحى

מעמידין תנור וכירים וריחים במועד, ר' יהודה אומר, אין מכבשין את הריחים בתחלה (מו"ק א ט). המודר הנאה מחברו לא ישאילנו נפה וכברה וריחים ותנור (נדרי' ד א). השותפין שנדרו הנאה זה מזה וכו' אסורים להעמיד שם רחים ותנור (שם ה א). מרחיקין את הזרעים וכו' מן הכותל שלשה טפחים ומרחיקין את הרחים שלשה מן השכב שהן ארבע מן הרכב (ב"ב ב א). אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הרחים (שם שם ג). פחות משלשה על שלשה שהתקינו וכו' לקנח בו את הרחים (כלים כח ט). אשת חבר שהניחה לאשת עם הארץ טוחנת בתוך ביתה, פסקה הרחים הבית טמא, לא פסקה הרחים אין טמא וכו' (טהר' ז ד). המוכר את בית הבד מכר את היצירין [1]) ואת היקבים ואת הספריכות ואת הרחיים התחתונה אבל לא מכר לא את השקין ולא את המרצופין ולא את הריהיים העליונה (תוספת' ב"ב ג ב). נדחק ברחיים שהגוי בתוכה ושהנדה בתוכה בגדיו טמאין מדרס, איזו היא הרהיים, כל שאין עוקרין [2]) אותה ודוחפין אותה ממקומה (שם אהלי' ט ב). לכשיזקין (הסוס) הוא כודנו בריחיים [3]) (ר' אחא בשם ר' תנחום בר חייה, ירוש' פסח' ד ג). יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא (אבימי בריה דרבי אבהו, קדוש' לא.–לא:). סימא את עינו נותן לו דמי עינו ושבת רואין אותו כאילו הוא מטחינו בריחיים (רבא, ב"ק פה:). והריחו ביראת ה', א"ר אלכסנדרי מלמד שהטעינו מצות ויסורים כריחיים (סנה' לג:). — *ומינים שונים של רחים, רחים של יד, של חמור, של מים: אלו מביאין (את הטמאה) ולא חוצצין, השדה והתבה והמגדל וכו' מוסף עליהם הרחים של אדם (אהלי' ט ג). ר"ש מטהר בכולן חוץ מן הטוחנין ברחים של יד (זבים ג ב). הקיש (הזב) על המריש וכו' ועל חמור של רחים של יד ועל סאה של רחים של

1) [עי' ב. יְצִיר, הערה.]

2) [בתוספת' טהר' ו יא: כל שעוקרין.]

3) [כעין זה בבלי ע"ז טז.: א"ר יוחנן, לכשיזקין מטחינו ברחיים בשבת.]

זיתים וכו' טהור (שם ד ב). השוכר בית מחבירו מעמיד בו רחים של חמור אבל לא ריחים של יד (תוספת' ב"מ ח ל). מרחיקין את הריחיים של יד שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב (שם ב"ב א ג). ומודה ר' שמעון בשניים שהיו טוחנין ברחיים של יד או ברחיים של חמור וכו' (שם זבים ד ב). אין נותנין היטים לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (ירוש' שבת א ה). — *ורחים של פלפלין, של גרוסות, לטחון בה סמנים: ושוחקין את הפלפלין ברחים שלהם (ביצה ב ח). הרחים של פלפלין טמאה משום שלשה כלים, משום כלי קבול ומשום כלי מתכת ומשום כלי כברה (שם שם ט). נתנוהו (את העֹמר) ברחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה משלש עשרה נפה (מנחו' י ד). ריחיים לטחון בה [1]) סממנין (ירוש' שביע' ה ט). — *ובהשאלה: א"ר יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה, רבי יוחנן אמר, ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה? ולא פליגי, הא לן והא להו [2]) (קדוש' כט:). — ובסהמ"א: ודע כי הקרב העליון הנקרא איסטומכום הוא הריחים הטוחן את המאכל (אסף, 24:). וכן כאשר תעיין ענין הריהיים תמצא המתנועע אשר לא יוכל להניע הוא החטה אשר תהיה קמח ויגיעת האבן (אמו"ר לראב"ד א ה, 19). — ומ"כ *רֵחָיוֹת: היו לו חמש רחיות [3]) אינו רשאי למשכנן אפילו אחת מהן (תוספת' ב"מ י יא). — ובסהמ"א: וכי מניין לו רחיות ותנורים במדבר (מדה"ג דבר' א ד, הסגנון לפי כ"י ב; מדרש תנאים דבר' א ד).

1) [בכי"ם: בהם, עי' לונץ.]

2) [ופרש רש"י: בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו, נושא אשה דהוה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה. להו, לבני א"י הלומדים במקומם אי נושא אשה. יהו צרכי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו.]

3) [זאת נסחת המגיד משנה על הרמב"ם, מלוה ולוה ג ב, וזה לשונו: עוד שנינו בתוספתא היו לו חמש רחיות וכו' ומכאן צוק"ם בטעות: רחילות. ובהוצאת ראם: ריחיים. ועי' הערת הופמן, מדרש תנאים דבר' כד ו, עמ' 156, ולקמן בסהמ"א.]

***רְחִיף**, — מלה מסֻפקת: אין אוכלין על הרחיפין[1] שבעכו, ר' יוסי אומ' אוכלין על הרחיפין ועל הדיפרא אבל לא על סיפיוניות, ר' יוסי אומ' דיפרא שביכירה עד שיכלה הקיץ אוכלין עליה (תוספת' שביע' ז טו).

***רְחִיפָה**, ש"נ, — מעשהו של המרחף והפורח: ודבורים וזבובים לא ירעשו כי אם בעת שפורחים ברחיפת כנפיה' שיכנס הרוח ביניהם (גרשון בן שלמה, שער השמים, ירושלים ד א, כד:). ורוח אלקים מרחפת וסוד הרחיפה עלו' ברצונו צמצום מאורו שיתפשט (של"ה, בית ה'). וכן ורוח אלקים מרחפת על פני המים יאמר שהמי' והרוח המרחפת עליהם הכל ברא ולפי שעיקר רחיפת רוח היא על המים לכן מזכירן בכלל בריאה (פענח רזא עפ"ת, אמשט', ב.). — ואמר הפיטן: מלך רחיפת המוני עירים רצוא ושוב מהירים (מלך אדיר ונורא, יוצ' ב ר"ה, מחז' איטל' ב, כה:). ועי' ב. רִכְפָּה.

***רְחִיצָה**, ש"נ, — מעשה הרוחץ את בשרו[2], d. Waschen, Baden; lavement, baignage; washing, bathing: החלה והתרומה חייבין עליה מיתה וחומש וכו' וטעונין רחיצת ידים (חלה א ט). מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין, אמרו להן חכמים, אם בשבת, כחמין שהוחמו בשבת, אסורין ברחיצה ובשתיה, ואם ביום טוב, כחמין שהוחמו ביום טוב, אסורין ברחיצה ומותרין בשתיה (שבת ג ד). ארבעה דברים פטרו במחנה, מביאין עצים מכל מקום ופטורים מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב (עירוב' א י). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה (יומא ח א). על רחיצה גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא אחרי קכט). מפני מה לא ברא המקום חמים בירושלים כחמי טבריה כדי שלא יאמר אדם לחבירו נלך ונעלה לירושלם הא אם אין אנו עולים אלא בשביל רחיצה אחת דיינו ונמצאת עלייה שלא לשמה (ר' דוסתאי ברבי יוסי, ספרי במדי סט). מי שהוא מתיר את הרחיצה הזאת עושה אותה כאכילה ושתייה, הדא דתימר (שאבל אסור ברחיצה כל שבעה) ברחיצה של תענוג, אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר (ירוש' ברכ' ב ז). שאין רחיצת צונין רחיצה (שם שם). נחשדו (אנשי טבריה) להיות מסלין אותו עצים מערב שבת והיא דליקה והולכת בשבת ואסרו להן רחיצה והתירו להן זיעה (שם שבת ג א). מחלפ' שיטתי' דר' יוסי, תמן הוא אמר אין רחיצה חיי נפש וכא הוא אמ' כבים' היי נפש, א"ר מנא, אדם מגלגל ברחיצה, אין אדם מגלגל בכבים' (שם נדר' יא א). שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ותשמיש (ברכ' נז:). תנאי זה אין בו עינוי נפש אלא דאמרה הנאת רחיצה עלי לעולם אם ארחץ היום (נדר' פ.). יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים שאפי' רחיצת רגלים צריך לכתוב והשרץ מגופי התורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא (ר' אחא, מד"ר ברא"ש' ס). ועל ידי שנכנסו (בני אהרן למקדש) בלא רחיצת ידים ורגלים (מתו) (בשם ר' לוי, שם ויקר' כ). מואב סיר רחצי, זה גחזי שלקה ע"י רחיצה (שם במד' יד). אם יאמר שאין הקב"ה מרפא את המצורע הרי נעמן יבא ויעיד שרפאתיו ע"י רחיצת הירדן וכו' אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מציל מן המים יבא משה וכו' שהסרתי אותו מן הטביעה ע"י רחיצת בת פרעה (שם שם). — *ורחיצה של כבוד[1]) במשמ' בית מי רגלים: הנכנס לבית הכסא חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות ואם היתה רחיצה של כבוד לא יחליץ עד שיניע (מס' תפלין, ז' מסכת' לקירכהיים, 20). — —ובספה"א: רחיצת הרגלים מועלת לכאב הראש והעינים (ר"י זכאריה, סעשועים ו, דודזון, 55).

---

[1]) [נ"א: הספיחין, הרפיחין, ואף טפיחין, וכנראה כך נכון, ועי' א. טְפִיחַ, עמ' 1908.]

[2]) [במקום שאין הכונה לרחיצת הגוף כלו, נוספת בתו"ם מלה, כגון רחיצת ידים.]

---

[1]) [כנראה הכונה: רחיצה של כִּבּוּד, במשמ' בית רחצה לטהור הגוף, והשוה מה שנאמר על כסא כבוד במשמ' כזו בערך ב. קָטָן, וב„לשוננו" יד, 1—12. והכונה לבית המים כהערת קירכהים: זהו כ"ה עראי שאמרו (ברכות כ"ג) חולץ ונפנה לאלתר ובירושלמי (שם י') קרי ליה בית המים. והשוה גם את הבטוי רָחוּץ על מימי רגלים, לעיל עמ' 6527.]

רחיצי, ת"ז, — דומה לרחיצה: ואם יתחיל השלשול הרחיציי, כלומר דומה לרחיצת בשר וכו' ולפעמים יהיה הרחיציי והחלודיי זמן ואחר יתעבה (קאנון ג יד א יג). וזה השלשול הרחיציי כלומר כרחיצת הבשר (שם ג יד ב א). ואמנם עצם מה שידחה שלפעמים יהיה דבר כילוסיי ולפעמים יהיה מימיי ולפעמים רחיציי ולפעמים מרריי ולפעמים חלודיי (שם ג יד ד א).

רחיקה, ש"נ, — תכונת הדבר הרחוק והשונה מדבר אחר: ומצאנו מלים על הבנין הזה והמשקלים האלה [1] אף רחוק נקודה למען רחיקתם בפתרון כמו חֵרֶף עושהו, מֵאֵן בלעם, נשנו [נשתנו] מארץ וריעיה למען היותם פעלים שעברו והם קמוצים קמץ קטן, ודע כי מכין הֶבֶל בחכמתו הבית קמוצה והתיו למען יפרד מן הָבֶל עשו (תשו' תלמידי מנחם, 53).

רחישה, ש"נ, — תנועה מהירה, נענוע, ובפרט רחישת הפה והשפתים בדבור, כמו רָחוּשׁ שפתים [2]: כחוט השני שפתותיך, רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית (מד"ר שה"ש ד, כמגדל דוד). אומר אני מעשי למלך, אם רחש בלב למה אמירה ואם אמירה למה רחישה (מדרש תהלים מה ז). — ובסהס"א, גם רחישת הלב והמחשבה: לברכך בדברי כל פה, ולהללך מרננת כל לשון, ולהודות לך מרחישת כל לב, ולשבחך מארשת כל שפה (רסע"ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע"ג, ס). ומתוך שאתה תלמיד הבר לנו והר גבוה בתורה גלינו לך את רחישות לבבנו (תשו' הגאו' הרכבי רנז). ולא יבין בעל שכל פרק בין הדבור ובין הרהישות (יהושע בן יהודה הקראי, ספר הישר, העבריות, V). יצירת הקולות והרחישות זולתם בזה בשוה, ולו היה מתקן תקון זולתו כי אם ירחישה רחישה מוסגלה חפצו בזה שיביא אליו מקצת הכלים וכו' ומשפט הקול אם לא יוסיף על הרחישה בזה לא יחסיר ממנה (שם שם). והדברים הם החבור וההפרדה והרחישה והשכינה (יוסף הרואה, מחכימת פתי ד). החיבור וההפרדה והרחישה והשכינה דברים ישובו אל ההיותות (הוא, פ' נעימות). ויודע שלשון רחישה מורה על ענין תנועה כאמרם רחושי מרחשן שפותיה (ר"י אלטולי, מלמד התלמידים, חיי שרה יט ב). בראשית רחישת המחשבה, בתחילת ארשת השפתים (הקדמת הר"כ בספר מלחמות ה'). ההיות הוא דבר מזולת הרחישה (לקוט' קדמ' קיט). — ואמר הפיטן: ושמך מרומם וכו' על כל רנן ורחישה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, קרוב' יוה"כ). צקון לחישתו יביע ברחישתו מתודה בשחיטתו בעדו ובעד ביתו (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 170). בתחן ובקשה, ברחישה ולחישה, רחמים אבקשה (אמא עיני, יוה"כ, סדור תימני). — ובמשמ' תנועת דנחשים, השרצים והרמשים: ותעל הצפרדע וכו' שרוץ הצפרדעים קורא לשון יהודית, וכן ותהי הכנם, הרחישה, פדולייר"א [1] בלעז (רש"י, שמות ח ג). מהלכו (של הנחש) חלוש להיות דרך רחישה על גחון (ר"מ המאירי, משלי ל). — ואמר המשורר: בשנה או שנתים לילד רחישה יש בצפעוני נחשים (ר"מ הנגיד, בשנים, בן קהלת פ, ששון, רסח).

רחל [2], ש"נ, מ"ר רְחֵלִים, כנ' רְחֵלֶיהָ,—כבשה גדולה, העלולה ללדת או שילדה, Mutterschaf; brebis; ewe: זה עשרים שנה אנכי עמך רְחֵלֶיךָ ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (בראש' לא לח). עזים מאתים ותישים עשרים רְחֵלִים מאתים ואילים עשרים (שם לב יד). נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וּכְרָחֵל לפני גוזיה נאלמה (ישע' נג ז). שניך כעדר הרחלים שעלו מן הרחצה (שה"ש ו ו). — ובתוס': היעלים והרחלים וכו' אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו).

(1 [כלומר בקרוב במבטא אל אָרֶץ, הָבֶל, שדבר עליהן מקדם.]

(2 [במד"ר בראש' יב (תיאודור) כתוב: אמר רב נחמן לרחישת הקנים שלא היה אדם יכול להכנס לתוכה, שכל מי שהיה נכנס בתוכה היה טועה, ע"כ, וכן מובא בהערוך ערך רחש, אבל בדפוסים: לחרישת, (ובכ"י גם: להרשת, לחורשת, לחישת) (של) (ה)קנים, וכך נכון.]

(1 [pedulier.]

(2 [בערב' רַחְ'ל a), ארמ' רַחְלָא, ובאשור' בשׂבול הגאים לַחִיר באותה משמ'. המלה משמשת גם כשם פרטי.]

a) رخل

צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, **אם רוב** וכו' מן הרחלים אסור (שם ט ח). **ואין הרחלים** יוצאות חנונות (שבת ה ד). גזל פרה **מעוברת וילדה,** **רחל** טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד, **דמי רחל** העומדת לגזז, גזל פרה ונתעברה **אצלו** וילדה, רחל ונטענה אצלו וגזזה **משלם כשעת הגזלה** (ב"ק ט א). (פירשתי) מן הבהמה ואיני יודע **מה** פירשתי יביא פר ופרה, עגל ועגלה, איל ורחל (מנחי' יג ז). רחל שילדה כמין עז ועז שילדה כמין **רחל** פטור מן הבכורה (בכורות ב ה). **רחל שלא** בכרה וילדה שני זכרים וכו' שניהם לכהן (ר' **יוסי** הגלילי, שם שם ו). **רחל** בת שתים ודאי לכהן (ר' ישמעאל, שם ג א). **אין שמין לא את העיזים ולא את הרחילים** ולא כל דבר שאינו עושה ואוכל (תוספת' ב"מ ה ד). **מה הפרט מפורש טמאות מפורשות מן התורה, יצא עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו** טמאות שאינן מפורשות מן התורה (שם שבוע' א ז). ההולך להלוב **את עיזיו ולגזוז את רחליו** וכו' **מצאו** חבירו ואמר לו **מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות** מכור לך וכו' מותר (ב"מ סד.). לרועה אחד שהיה רועה חזירים, **מצא רחל** אחת משכה ביניהן, **שלה בעלה אצלו אמר תן לי רחלי, אמר לו אין לך אצלי רחל וכו'** **אמר הודיעו לי היכן בנו הולך ללמוד באסכולי** והלך ולקח בנו תחת ידו, **אמר לו שלח לי רחלי,** **אמר לו הרי רחלך, היה מנהיג והולך ואח"כ חבשו** **אצל בנו, אמר לו עכשיו אין רחלך בידי למה** אתה חובשני וכו' (מד"ר שמות כ). —*וזכר של רחלים, **איל מן הכבשים: מעשה בזכר של רחלים זקן** **ושערו מדולדל, ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של** **זה, אמרו לו, בכור הוא** (בכורות ה ג). **ומביאים זכר** **של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וכו'** (פרה ג ג). **אמר לה** (ר' חנינא בן דוסא לבתו של נחוניא הופר **שיחין) בתי מי העלך** (מן הבור), **אמרה לו, זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו** (יבמ' קכא:). — *ומ"ר רְחֵלוֹת: **רחלות** יוצאות שהוזות **כבולות** **וכבונות** וכו' ר' יוסי אוסר בכולן חוץ מן הרחלין [1] **הכבונות** (שבת ה ב). **חמש רחלות גוזזות מנה מנה** ופרס חייבות בראשית הגז ד"ר דוסא, **והכ"א חמש רחלות כל שהן** (עדי' ג ג; וכעין זה חול' ב ב). **וראשית הגז אינו** נוהג **אלא ברחלות ואינו נוהג** **אלא במרובה, וכמה הוא מרובה, בית שמאי אומרים** **שתי רחלות** (חול' יא א–ב). **היו לו חמש רחילות** **אינו רשאי למשכנן** (תוספת' ב"מ י יא). **לשתי רחילות** **שהיו עוברות במים** (גיט' ז.).

[1] [בהבאה בבבלי (שבת נג:): **הרחילות.**]

*רְחֵלָה [1], ש"נ, — כמו רָחֵל: **רחלה היתה אצלי** **וגדלתי אותה ונתעברה וילדה איל, כיון** שילדה הרחלה מתה ונשתייר **לי האיל** (מד"ז איכה א ד, **60**). — ובמהמ"א: הכלב **צעק צעקה גדולה** **על רהלה** (ברכיה הנקדן, משלי שועלים). **ועוד דנולד** ברשות הנכרי **ולא** קנו **הישראל אותה רחילה לא** במשיכה ולא במעות (שו"ת חנוך בית יהודה פז). — ואמר המשורר: ושטמוני בני ימים **בשטמת זאבי** הערבות לרחלה (עמנואל, מחברת א, **7**).

א. רחם

א. רחם [2], ממנו רַחוּם, רָחַם, א. רַחֵם, ב. רַחֵם, רֶחֶם, רַחְמָה, *רַחְמוּת, רַחְמִים, *רַחְמָן, *רַחְמָנוּת, רַחְמָנִי.

ב. רחם

ב. רחם [3], ממנו רָחָם, רָחָמָה.

[1] [אמנם, הואיל ושמשה המלה רָחֵל לנקבת **הכבשים**, התפתחה בתו"מ צורת מ"ר רְחֵלוֹת על יד רְחֵלִים (עי' סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ' **87**), **ואולי אח"כ** **גם מ"י רְחֵלָה, וכן עִזָּה על יד עֵז. ואולם אין צורת** **יחיד רחלה אלא במקום אחד בלבד כתו"מ, ואפשר** **שאין כאן אלא טעות מעתיק, ראשונה בהשפעת ה"א** **של המלה היתה, שאחריה.**]

[2] [**מן המלים המשתפות לשרש זה יש שמות־** עצם לאברים פנימיים (רֶחֶם, רַחֲמִים), וגם **פעלים במשמעות** רחמים ואהבה, ונראה שנגזרו אחרונים אלו, כגון **רַחֲמִים,** **רַחֵם,** בקיצור לשוני במקום המית רחמים, נכמרו רחמי וכדו', מן הראשונים. ואמנם באות מלים **אלו ביתר** הלשונות השמיות במבטאים שונים, ראם, רחם, רח'ם, ואף בשבול הגאים מחר (בכוש'), מגר (באשור'), ועי' בהערות לערכים רָחָם, רַחֵם. ואפשר שנצטרפו כאן **שרשים** אחדים, שונים במקורם. והשוה את דברי דונש על **מנחם** (לדורש החכמות, חלוקי, פד): ולהבל נהם **בשום פח** **עב** **פחם ורֶחֶם עם רַחֵם והרות עם הרים.**]

[3] [עי' רָחָם, הערה.]

רָחַם [1]), פ"י, אֲרַחֶמְךָ, — רָחַם את פלוני, אהב אותו: lieben; aimer; to love ארחמך [2]) יי' חזקי (תהל' יח ב). — *ביל' פעו' רָחוּם [3]), מי שאוהבים אותו ומרחמים עליו, ואמר הפיטן: למען קם וחנן שלוש בעד רחומים, למען רחומים רדו לכבשן לקדש שם (רסע"ג, למען אב, הושענות, סדור רסע"ג, רמא). קיראיך תושיע, רחומיך [4]) תושיע, שוחריך הושיע (אדון המושיע, הושענות). בך קרוביך יחזקו, בך רחומיך יצטדקו, בך שוחריך יתשוקו (ראב"ע, בך אומן, איגר 241). רחומים הבטיח בנאמו כי חלק ה' עמו (יוסף בן שמואל, אור ישראל, אלה אזכרה סדר סבוע'). בניך בני רחומיך שמו פניהם לנגדך ובטחו על רוב חסדיך (תפלה לתוקע בר"ה, מכלאל ג, סח.). קול גדול כהשמיע לרחומים (קלונימוס, אזכרה, סדר' יוה"כ). — פִּע', רִחַם, — רחם האדם על זולתו, רחם אותו, האב על בנו, האם את בן בטנה, חמל עליהם, נתמלא רחמים עליהם, sich erbarmen; avoir pitié; to take pity: וסלחת לעמך וכו' ונתתם לרחמים לפני שביהם וְרִחֲמוּם (מ"א ח נ). וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא יְרַחֲמוּ על בנים לא תחוס עינם (ישע' יג יח). התשכח אשה עולה מֵרַחֵם [1]) בן בטנה (שם מט טו). ואתן לכם רחמים וְרִחַם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמ' מב יב). כְּרַחֵם אב על בנים רִחַם יי' על יראיו (תהל' קג יג). — ובלי השלמה: קשת וכידון יחזיקו אכזרי הוא ולא יְרַחֵמוּ (ירמ' נ מב; וכעין זה שם ו כג). אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ביד נבוכדראצר וכו' והכם לפי חרב לא יחוס עליהם ולא יחמל ולא יְרַחֵם (שם כא ז). — וְרִחַם האלהים על בני אדם, על עמים, ערים וארצות: אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי' לפניך וחנתי את אשר אחן וְרִחַמְתִּי את אשר אֲרַחֵם (שמות לג יט). למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים וְרִחַמְךָ והרבך (דבר' יג יח). ושב יי' אלהיך את שבותך וְרִחֲמֶךָ (שם ל ג). ויחן יי' אתם וַיְרַחֲמֵם (מ"ב יג כג). על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא יְרַחֵם (ישע' ט טז). כי יְרַחֵם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל (שם יד א). על כן לא יְרַחֲמֶנּוּ עשהו ויצרו לא יחננו (שם כז יא). ולכן ירום לְרַחֶמְכֶם (שם ל יח). לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מְרַחֲמָם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (שם מט י). בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רִחַמְתִּיךְ (שם נד ח). כי ההרים ימושו וכו' וחסדי מאתך לא ימוש וכו' אמר מְרַחֲמֵךְ יי' (שם שם י). כי בקצפי הכיתיך וברצוני רִחַמְתִּיךְ (שם ס י). והיה אחרי נתשי אותם אשוב וְרִחַמְתִּים (ירמ' יב טו). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו אֲרַחֵם (שם ל יח). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נאם יי' (שם לא יט). אם לא בריתי יומם ולילה וכו' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס וכו' כי אשוב את שבותם וְרִחַמְתִּים (שם לג כו). עתה אשיב את שבות יעקב וְרִחַמְתִּי כל בית ישראל (יחזק' לט כה). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף

---

1) [גם בארמ' רְחֵם, אהב, ובבנין פעל רַחֵם כבעבר', וכן באשור' רֵים, רָם, אהב ורחם, באוגריתי' רחם (עי' רַחַם, הערות) בערב' רַחִםa), בסורי' רַחֵם, רַחִםb), אהב, ומעין זה בשבא', בכוש' בא במשמ' רִחֵם וחמל: מִחְרַ, בשִׁכּוּל ההגאים, ועל כן אפשר שגם מַגַר באשור' באותה משמ' היא התפתחות מבטא של אותו הפעל. ועי' בהערה לשרש א. רחם.]

2) [משמ' זו, המצויה בארמ', איננה במקום אחר במקרא, ועל כן יש מציעים לקרא כאן אֲרוֹמִמְךָ. ואמנם אין משפט זה שלם בתקבלת, ובמקום המקביל (ש"ב כב) איננו כלל, ועל כן אפשר שאותיות ארחמך שרידי אותיות הן של מלים אחדות המשלימות חרוז שלם, כגון למשל: (ארדפה איבי ו)אֲדַחֵם בּ(י) יי' חזקי. והשוה פס' לה: ארדוף איבי ואשמידם.]

3) [בכמה דפוסים של מד"ר (ברא' סה) כתוב: והלא כמה רחומין היה לו, ע"כ, ומכאן הובאה המלה רָחוּם או רְחוּמִי במלונים. ואולם כל הפסקה שם באה בארמ', ועל כן צדקה גרסת כתבי היד: כמה רחמין (אוהבים) הוו ליה, כמלה בארמית. ולפי זה אין רָחוּם בתו"מ.]

4) [במחז' איטלי' (ג, קפ.) ובסדורו של בֶּר: רב להושיע.]

1) [ואמנם אפשר לבטא אותיות אלו אף בנקוד אחר: את עולה מֵרֶחֶם, בן בטנה. ואחרים (עי' ברוקלמן, Grundriss I, 417) רצו לבטא מְרַחֵם או מְרַחֲמָה (כך א. ש. יהודה) במשמ' מַכְבִּירָה ללדת, אך אין רַחֵם במשמ' כזו בעברית, ואף לא בשפות הקרובות. והמחבר בשולי ספר תנ"ך העיר: וְרַחֵם (נרדף עם אשה) ר"ל אִשָּׁה וְרַחַם, ע"כ. אך עי' רַחַם, רַחֲמָה, הערות.]

a) رحم   b) رخم

עוד אֲרַחֵם את בית ישראל וכו' ואת בית יהודה אֲרַחֵם (הוש' א ו-ז). וְרִחַמְתִּי את לא רחמה (שם ב כה). ישוב יְרַחֲמֵנוּ יכבש עונתינו (מיכה ז יט). יי' צבאות עד מתי אתה לא תְרַחֵם את ירושלם ואת ערי יהודה (זכר' א יב). וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים כי רִחַמְתִּים (שם י ו). אתה תקום תְּרַחֵם ציון כי עת לחננה (תהל' קב יד). — ובלי השלמה: חנון יי' וצדיק ואלהינו מְרַחֵם (שם קיו ה). כי לא יזנח לעולם אדני כי אם הוגה וְרִחַם כרב חסדו (איכה ג לא-לב). — ומקור רַחֵם כמו רחמים: ברגז רַחֵם תזכור (חבק' ג ב). — ואמר בן סירא: רחם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כיניתה, רחם על קרית קדשך ירושלם מכון שבתיך (ב"ס גני' לו יז-יח). — ובתו"מ: מי שענה את דוד וכו' הוא יענה אתכם וכו' ברוך אתה ה' המרחם על הארץ (תעני' ב ד). נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (חוני המעגל, שם ג ח). אין מרחמין בדין (ר"ע, כתובי' ט ב). על אויביכם ולא על אחיכם וכו' שאם הפלו בידם אין מרחמים עליכם (סוט' ח א). פתח (בברכת המזון) ברחם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל, פתח ברחם על ירושלם חותם בבונה ירושלם (רב פפא, ברכ' מט.). כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכו' (ר' גמליאל ברבי, שבת קנא:). ויתכסו שקים האדם והבהמה, אמרו לפניו, רבונו של עולם, אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו (תעני' טז.). רבונו של עולם עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך (לוי, שם כה.). אבינו מלכנו למענך רחם עלינו (ר"ע, שם כה:). משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו[1] (יבמ' יב:). אמר לו (ר' יוסי בן קסמא לר' חנינא בן תרדיון) חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה וכו' אמר לו מן השמים ירחמו, אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו (ע"ז יח.). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך (מד"ר קהל' סדרה א, כי ברוב חלומות). — ובתפלה: רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך וכו' (ברכת המזו'). — ובסהמ"א: מעשה ברבי חנינה בן דוסא[2]

1) [היו שגרסו ירחמו, עי' כוזרי ד ג, 211.]

2) [בקרוב ע"פ תעני' כה. ושם בארמ'.]

שפעם אחת אמרה לו אשתו מה יהא לשבת וכו' אמ' מן השמים ירוחמו[1] (ספר המעשיות, גסטר, 116). — ואמר המשורר: יחם לבב עצבית להעיר דמעך עת אהבה אוסיף וארחמך (משלם דפיירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, ברודי, כח). — ורגיל בדבור: ירחם השם, השם ירחם. — ועי' ב. רַחֵם.

—פֻּע', רֻחֲמָה, יְרֻחַם, יְרֻחָם, — שרחמו עליו: ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רֻחָמָה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). ותגמל את לא רֻחָמָה ותהר ותלד בן (שם שם ח). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רֻחָמָה (שם ב ג). ורחמתי את לא רֻחָמָה ואמרתי ללא עמי עמי אתה (שם שם כה). ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך יְרֻחַם יתום (שם יד ד). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב יְרֻחָם (משלי כח יג). — ובתפלה: כי חנוניך יי' אלהינו המה חנונים ומרוחמיך המה מרוחמים כמה שידענו יי' אלהינו את אשר תחון יוחן ואת אשר תרחם ירוחם (תו"א, היה עם פיפיות, מוסף ר"ה). — ובסהמ"א: מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליה (רמב"ם, ממרים ו י). לאהוב את אהוביו ולרחם את מרוחמיו ולדבק במידותיו (אגרות חכמה, מודע לבינה, אגרת א (יא)).

—התפ', *הִתְרַחֵם, — כמו פעי': כל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים ואסור להתרחם עליו (רבי אחא בשם ר' חננא, ירוש' פאה ח ט). — ובסהמ"א: מיד נתרחם עליה מלאך המות ונפלה דמעה שלרחמים מעין מלאך המות, אמר הקב"ה זה שהוא אכזרי הורג נפשות נתרחם על אלו, אני שכתב' בי אל רחום וחנון לא ארחם עליהן (ס' המעשיות, גסטר, 99).

—הפעי', *הִרְחִים, — הרחים אדם את נפשו, עשה שיהיה אהוב ומקֻבל, ואמר המליץ: הרחם נפשך בקהל עם ומפני שליט השפל ראשך (ב"ז, ב"ס ד ז).

ב. *רָחַם[2], קל לא נמצא.

1) [כך גם בכוזרי ד ג, והשוה את השם יְרֻחָם (ש"א א א).]

2) [אך עי' בהערה הבאה.]

—פעו', *רָחֵם, — רחם על הבהמה המינקת, שם דבר ברחם הבהמה ¹): כיצד מסייעין את הבהמה ביום טוב, נופח בחוטמו ונותן את הדד לתוך פיו ואוחז בוולד כדי שלא יפול, רבן שמעון בן גמליאל אומר מ ר ח מ י ן היינו בהמה טהורה ביום טוב (תוספתא שבת טו ח). רשב"ג אומר, מ ר ח מ י ן על הבהמה בי"ט, כיצד עושה, נותן גוש של מלח על רחמה והיא רוצה להניק בנה (ירוש' שם יח ג). אמר רשב"ג, מ ר ח מ י ן היינו על בהמה טהורה בי"ט, היכי עביד, אמר אביי, מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחם כדי שתזכור צערה ותרחם עליו ומזלפין מי שליא על גבי ולד כדי שתריח ריחו ותרחם עליו (בבלי שם קכח:).

—הפע', *הִרְחִים,—גרם לאשה שתקבל ברחמה ותהרה: ואפשר עוד שנאמר לדעתם שיהיה בעבור הרעימה כמו ה ר ח י מ ה מלשון רחם שהעי"ן וההי"ת מתחלפות יאמר שפנינה היתה מכעסת את חנה לא לתכלית רע כי אם בעבור שתתפלל אל השם ותהר ותקבל ברחמה ועשתה כן (ר"י אברבנאל, ש"א א, בעבור הרעימה).

א. רַחַם, — מלה מקצרת, בתוך צורת ההכפלה רַחַם רחמתים: הלא ימצאו יחלקו שלל רַחַם ²) רחמתים לראש גבר (שפט' ה ל).

ב. רַחַם, בהפסק רָחַם,—כמו רֶחֶם: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים וָרָחַם ³) (בראש' מט כה).

¹) [כך בדעת הכלונים. ואמנם אפשר שאין כאן בעקר אלא מעשה רחמים ממש מן א. רָחַם.]

²) [אין רַחַם כאן מלה בפני עצמה, אלא רַחַם־רחמתים הוא ביטוי אחד, כדגמת אדמדמות, חֲלַקְלַקּוֹת או הפר־פרות, פרע־פרעות, שאין לראות אותן כשתי מלים, חפר מכאן ופרות מכאן, פרע מכאן ופרעות מכאן; אלא בהכפלת המלה מקצר חלק זה או זה ממנה, ויש להבין מלים מכפלות כאלה בחלקן כאלו היו מכפלות כלן: רחמתים רחמתים, וכדו', ועי' טורטשינר, הלשון והספר א, 284 וכו'. ועי' על הוראת המלה בערך רַחֲמָה ובהערה שם.

ואמנם המתרגמים והמפרשים ראו במלה זו ש"נ במשמ' נערה שבוית חרב וכדו'.]

³) [אמנם במקום המקביל דבר' לג יד כתוב

שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון שאול ועצר רָחַם ¹) ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון (משלי ל יה–יו). — ופטר רַחַם, כמו פטר רֶחֶם: ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רָחַם (יחזק' כ כו).—ומֵרַחַם, במשמ' מן הלדה, מראשית הילדות: שמעו אלי בית יעקב וכו' העמסים מני בטן הנשאים מני רָחַם (ישע' מו ג).

רֶחֶם ²), סגו"ז, בהפסק רָחֶם, כנ' רַחְמָה,—בטן האשה, וביחוד בטן האם היולדת, שהולד יוצא ממנה, womb ; Mutterleib ; sein (de la mère) : כי עצר עצר יי' בעד כל רֶחֶם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם

תמורת זה: וממגד גרש י ר ח י ם, ועל כן היו שחשבו בצדק, שבא כאן ו ר ח ם באיזה אפן במק' יְרָחִם, והקריאה וָרָחַם השפיעה אף על קריאת המלה הקודמת לה, וצ"ע.]

¹) [עי' בהערתו המפרטת של המחבר בערך א. עָצַר, עמ' 4662. ואמנם הפתגם המקביל כז כ „שאול ואבדה לא תשבענה ו ע י נ י ה א ד ם לא תשבענה" מלמד, שזאת עקר כונת כל הפתגם שבמספר, וגם כאן עין האדם היא הדבר ה ר ב י ע י, ועל כן שיך לפתגם מספרי זה גם פס' יז: עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם וכו'; אלא שלא על כל אדם ועיניו ידובר כאן אלא על עיני הבן ה ס ו ר ר ו מ ו ר ה, שעקר רעתו בזה שהוא לא ישבע גם לפי התורה (דבר' כא כ) וגם לפי ספר משלי עצמו, המתאר את הבן הסורר והמורה הבז למוסר אב ואם כזולל וסובא, שלא ישבע (כג יט–כא).

ולפי זה אין במה שלפני כן בפס' יו אלא שלשה דברים, שאול ארץ ואש, ואין עצר רחם דבר אשר לא ישבע, אלא כשם שנאמר על ארץ ואש במשפטים שלמים: ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון, כך נאמר גם על שאול: שאול יַעֲצֹר (כך צ"ל במק' ועצר) רַחַם, כלו' השאול בולעת וסוגרת את רחמה ואינה פולטת לעולם מה שבלעה, וזאת בחידוד לעומת שמושו הרגיל של הצרוף עצר האלהים רחם האשה לבל תלד. ויש כאן אף כונה נוספת שבחידוד, במשמעות: השאול עוצרת רחמיה, תכלא ותקפוץ את רחמיה (השוה תהלי' מ יב; עז י), לא תדע רַחַם. לשמוש שאול כזכר השוה איוב כו ו: ערום שאול נגדו. ועי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 98 וכו'.]

²) [בארמ' רַחְמָא, ערב' רַחִם, אשור' רֵים באותה משמ'.]

(בראש׳ כ יח). וירא יי׳ כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה (שם כט לא). אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (במד׳ יב יב). ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב ויי׳ סגר רחמה וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר יי׳ בעד רחמה (ש״א א ה–ו). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ׳ א ה). אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה[1] הרת עולם למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (שם כ יז–יח). תן להם יי׳ מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צמקים (הוש׳ ט יד). ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני (איוב י יח). ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר[2] (שם כד יט–כ). הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד (שם לא יה). — ופטר רחם, פטרת רחם, ככנוי לבכור מאדם ובהמה[3]: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב). והעברת כל פטר רחם ליי׳ וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי׳ (שם שם יב). על כן אני זובח ליי׳ כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה (שם שם יה). כי נתנים נתנים המה (הלוים) לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל (במד׳ ח יו). — ומרחם, במשמ׳ מן הלדה, מראשית הילדות: עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה (תהל׳ כב יא). זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב (שם נח ד). עמך נדבת ביום חילך בהדרי קדש מרחם משחר לך טל ילדתך[4] (שם קי ג). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע (איוב ג יא). — ובהשאלה ללדת הים: ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם

---

1) [בקצת ספרים: ורחמה, ועי׳ רחמה הערות.]

2) [אמנם לא התברר כתוב זה כל צרכו, וכנראה אין הגרסה מסכת].

3) [משמ׳ הצרוף הזה היא, כפי שהברר כעת (עי׳ טורטשינר, לשוננו יד, 82), בעקר פדיון פרי הבטן ע״י קרבן הבכורות. ואמנם חז״ל והפרשנים העברים הכינו את הבטוי כלשון בקיעת הרחם.]

4) [כנראה היה לפני מסדר הכתובים האלה כתב יד מטשטש מאד, שקשה היה לעמוד על כונתו, שהיא, בקרוב: עמך נדבת, ביום חילך בחרך, קדש מרחם משחך, למבטן ילדתך.]

יצא (שם לח ח). — ובתו״מ: הבכור קודם למעשר מפני שקדושתו מרחם (זבח׳ י ג). יוצא דופן והבא אחריו וכו׳ שניהן אינן בכור, הראשון משום שאינו פטר רחם[1] והשני משום שקדמו אחר (ר׳ עקיבא, בכורות ב ט). מי שלא היו לו בנים ונשא וכו׳ נכרית ונתגיירה וכו׳ בכור לנחלה ולכהן, שנאמר פטר רחם בבני ישראל, עד שיפטרו רחם מישראל (ר׳ יוסי הגלילי, שם ח א). וכומז, יש אומרים זה טפוס של רחם (ירוש׳ שבת ו ד). שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם, וכי מה ענין שאול אצל רחם, אלא לומר לך מה רחם מכנים ומוציא, אף שאול מכנים ומוציא, והלא דברים קל וחומר ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות וכו׳ (ר׳ יאשיה, ברכ׳ טו:). המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה, ילדה זכר נוטל מנה (ב״ב קמא:). — *ובית הרחם: בעי רב אחא, נפתחו כותלי בית הרחם מהו וכו׳ (בנוגע לפטר רחם) (חול׳ ע.). — *ומ״ר רחמים: התשכח אשה עולה, אמר הקדוש ברוך הוא, כלום אשכח עולות אלים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר (ברכ׳ לב:). הדביק שני רחמים ויצא מזה ונכנס לזה מהו (רבא, חול׳ ע.). דאימעוט לידה מבכור, דבכור לרחמים איכא, בכור לזכרים ליכא (רב אחא מדפתי לרבינא, בכורות יט:). — ובספה״א, אף צואר הרחם, בית שער הרחם: פי׳ הרת, הרחם של אשה או של תרנגולין (ערוך ערך הרת). ודתני רב יוסף קבר שלה, כינוי הוא לרחם שלה (שם ערך סולכאי). כאשר יגדלו הילדים ברחמי הנשים (אסף, 11). חניקת הרחם, החנק הרחם הוא התקבץ הרחם למעלה וכו׳ והוא דומה לכפיה (נרבוני, ארח חיים, במליי הרמם, כת״י ביהמ״ד שכטר). ואם לעליית אדים רעי האיכות כמו במחנק הרחם (שם, במליי הלב). צואר הרחם והמקוה (קאנון א א ה ה). ואחר תפתח המילדת משקוף צואר הרחם (שם ג כא ב יג). הרחם שנוצר בו הולד הוא הנקרא מקור וכו׳ וצואר הרחם כולו והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הולד ונפתח הרבה

---

1) [בהבנת פטר רחם במשמ׳ בקיעת הרחם.]

כשעת לידה קוראין איתו פרוודור, כלומר, שהוא בית שער לרחם (רמב"ם, פירושו בכורות ח ג). יצר בכל מי שיש בידו נשמת רוח חיים איברים להוליד בהם, בזכרים הביצים והגידים ובנקיבות רחמים (ר"י בן יהודה, ספר מוסר, פי' אבות ב טז). ולפעמים יקרה להן חניקת הרחם וצריכין לסמנים המסוגלים לחולי הלז (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה ב ה, קב:). — ואמר הפיטן: ופוקד עקרות ופוטר רחמים (רסע"ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע"ג, כד). קבלו מלכותי ממקורי רחמים (קלונימוס, אדברה, סמר' יוה"כ). בכנסיים גילוי רחמים[1] וכתונת לשפיכת דמים ומצנפת לעינים רמים מכפרים) כמו שלמים (נחמיה בן שלמה, סדר מעבודה ליוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלח). — ואמר המשורר: בני תבל לעולם יבגדו כאשר תבגוד בעת צרה וצוקה, אמת המה כאשם כן הביאם ברחם הרהבה העמוקה (אבן כלפון, פני סגל, בן תהלים לר"ש הנגיד עא, שטון מט).

רָחָם, רָחָמָה[2], ש"ז, — מין ממיני העופות הטורפים הגדולים, Aasgeier; vultur peronopterus: ואת התנשמת ואת הקאת ואת הָרָחָם (ויקר' יא יח). והקאת ואת הָרָחָמָה ואת השלך (דבר' יד יז). — ובתו"מ: רחם זו שרקרק (רב יהודה, חול' סג.). למה נקרא שמו רחם, כיון שבא רחם באו רחמים לעולם (ר' יוחנן, שם שם). — ובספה"א: הרחם (אאס גייער וכ"ה בערב' גם רחמה) אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, עו:). בארצות לחוף ימים תשכונה וכו' עופות רבים ממינים שונים היענה הרחם (גייער) וכו' (שם ב, א:). — ואמר הפיטן: גוע יגוע בצאת ממנו הנשמה, דאה ידאה כעיט ותנשמת ורחמה (אמנם אמריה, ברכת אבלים, א"מ הברמן, ידיעות מכון שוקן ה, לו). — ואמר המשורר:

1) [על פי דברי הבבלי (ערכ' טז.): מכנסים מכפרים על גלוי עריות.]

2) [הטעם מלעיל. אך בערב' בא השם בשתי צורות בזכר ונקבה, רַחַם a) כשם בולל במשמ' הרבוי, ורַחַמַה b) כשם היחידה. יש להניח שלא נגזר השם משרש א. רחם, הבא אף בערבי בדרך כל בחי"ת גרונית, אלא מקורו בחקוי קולו של העוף הצורח.]

a) رخم b) رخمة

וירא אפך קצוי אדמה כאלו אפך רחם ופרסו (רסב"ג, בחר תהלי, ברודי, 6). ואיכה יאבר גמל כנשר ובן עיר כמו ילדי רחמים (ר"י בן קהל, ויס איסיס, JQR July 1913, עמ' 80).

רַחֲמָה[1], ש"נ, מ"ר רַחֲמָתַיִם, — מתנה, מתנת חנם, Geschenk; présent; gift: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רַחֲמָתַיִם לראש גבר (שפט' ה ל).[2] — ובספה"א במליצה במשמ' אשה: ומלבושנו צבע רקמתים, ומצעינו רחם רחמתים (ר"י חריזי, תחכמוני כט, 248). ואתה אומר להלחם עם כושן רשעתים על רחם רחמתים (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים, ידיעות מכון שוקן ה, סימן, רכט). — °ובמליצה, במשמ' רַחֲמִים: ורחמיו על כל מעשיו כי לך יאתה רח"ם רחמתי"ם כי עמך הסליחה (סיד"א, מעגל טוב, 11). — ואמר המשורר: ומביש עצת מגביר לשונו באומרת הלא יחלקו שלל לאיש רחמתים (ר"ש הנגיד, תנומה, בן תהלים קמב, שטון, קא). — °ופטר רחמתים, במשמ' פטר רחם, ואמר הפיטן: אוני פטרי רחמתים בתקת במשולי חמורותים (ינאי, אוני, קרוב' שמות, זולאי, פח).

°רַחֲמוּת, ש"נ, בלשון השמרונים, כמו רחמים, רחמנות: ביכלות יהוה ורחמותו הוה

1) [פרשנים ומלונאים ראו כאן מלה רחמה ואף רַחַם במשמ' בתולה, שבוית חרב, כאלו רחם רחמתים פרושו: בתולה ואף שתי בתולות, ואולם אין רחמה במשמ' זו בכל לשון שמית, ומעולם לא קראו לאשה בבטוי גם כזה, כאלו רֶחֶם (של אשה). גם בכתבת מישע מלך מואב וגם בארמית של תעודות יב בא רחמת אף במשמ' מתנה, שנתנה, כלשון התעודות הארמיות בְּרַחֲמִן, ז"א בחן, חנם, וכן באשור' רִימֻת, רִימַת היא מתנה (עי' במאמר על שאלה זו ב"לשוננו" יג עמ' 19—23). ואף באוגרית' אין רחם תאר של האלה בהולת ענת, כדעת אחדים, אלא כונת המאמר רחם ענת תנגת'ה היא: רחמי ענת נכמרו עליה (עי' רַחֲמִים, הערות). ואין, כאמור בהערה לערך א. רַחַם, רחם רחמתים שתי מלים שונות, אלא בטוי מכפל מקצר אחד, כאלו נאמר רחמתים רחמתים, והכונה חִנָּם חִנָּם, או כאלו חִנֵּי חִנָּם.]

2) [בקצת ספרים מנקד גם בירמ' כ יז רַחְמָהּ במק' רַחֲמָהּ, מן רֶחֶם, אך אין כאן ש"ע בנקבה אלא שמוש במבטא הה"א המפקת, כבמקומות אחרים במקרא. אך הנקוד במפיק הוא עקר.]

הכלול מן מעשרות זאת התורה הקדושה (JQR, 1901).

רַחֲמִים, ס"ז במ"ר, סמי' רַחֲמֵי, כנ' רַחֲמֶיךָ, רַחֲמָיו, רַחֲמוֹ, רַחֲמֶיהָ, — א) במשמ' קרבי האדם ומעיו [1]) הנכמרים והומים בהתרגשות הנפש Inneres, Eingeweide; entrailles, intestins; bowels, intestines: וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (בראש' מג ל). ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתהו (מ"א ג כו). הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתיך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג טו). — ב) במשמ' התרגשות נפשית בראות האדם או האלהים את צרת אחר, ותכונת המרחם על זולתו, Erbarmen; pitié; pity: נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה (ש"ב כד יד). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך (ישע' נד ז). חסדי יי' אזכיר וכו' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם ברחמיו וכרב חסדיו (שם סג ז). אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם יי' את החסד ואת הרחמים (ירמ' טז ה). וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הוש' ב כא). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו (עמ' א יא). שבתי לירושלם ברחמים (זכר' א טז). זכר רחמיך יי' וחסדיך כי מעולם המה (תהל' כה ו). אתה יי' לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני (שם מ יב). חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי (שם נא ג). ענני יי' כי טוב חסדך כרב רחמיך פנה אלי (שם סט יז). השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו (שם עז י). מהר יקדמונו רחמיך (שם עט ח). הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים (שם קג ד). יבאוני רחמיך ואחיה (שם קיט עז). רחמיך רבים יי' כמשפטיך חיני (שם שם קנו). טוב יי' לכל ורחמיו על כל מעשיו (שם קמה ט). חסדי יי' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו (איכה ג כב). ליי' אלהינו הרחמים והסליחות (דנ' ט ט). לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (שם שם יח). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר (נחמ' ט יט). וכרחמיך הרבים תתן להם מושיעים וכו' ותצילם כרחמיך רבות עתים (שם שם כז—כח). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם (שם שם לא). — ועשה האדם חסד ורחמים: משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו (זכר' ז ט). — ושם האדם רחמים בפלוני, נתן האל רחמים לאדם, רחם עליו: למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך (דבר' יג יח). קצפתי על עמי ואתנם בידך (בבל) לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד (ישע' מז ו). — ונתן לפלוני רחמים לפני אחר, נתן או שם אותו לרחמים לפני אחר וכדו', עשה שירחם האחר עליו: ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין (בראש' מג יד). וסלחת לעמך אשר חטאו לך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום (מ"א ח נ). אל תיראו מפני מלך בבל וכו' נאם יי' כי אתכם אני להושיע אתכם וכו' ואתן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמ' מב יא—יב). ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם (תהל' קו מה—מו). ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים (דני' א ט). — ואמר בן סירא: מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים כי רבים רחמי אלהים (ב"ס גני' ג יח—כ). — ובתו"מ: האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו (ברכ' ה ג; וכעין זה מגי' ד ט). וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום (ר' שמעון, אב' ב יג). ושמעתי כי חנון אני, שברחמים בראתי את עולמי (מכי' משפטים, מסכ' דכספא יט). בטוחים אנו בבעל הרחמים שאינו מביא מבול לעולם (ר"ה,

---

[1]) [זאת עקר משמ' המלה, וכמבטא זה ובצורה דקדוקית זו שאנו קוראים לה ע"פ רב שמושה: מ"ר, נשמרה הוראתה הכללית בקרב ופנים האדם בכלל, בעוד שנתיחדה צורת מ"י רֶחֶם לבטן האשה והאם היולדת בפרט. ואך בקצור לשוני במקום כמירת רחמים, המון רחמים, ז"א המית מעי האדם וקרבו, שהיא תוצאת התרגשות נפשית, הפכה המלה רחמים לשם המורה על התרגשות זו עצמה, ובמשמ' זו באה המלה בצורה רחמין אף בארמ', ובאשור' אף במ"י רִים. וכן יש להכיר מלה זו, ולא מלה במשמ' בתולה, באוגרית, (בעל ג, טור ב, 28 וכו'): רחם ענת תנגת'ה כלב ארח' לעגלה כלב ת'את לאמרה, כלו': רחמי ענת נכמרו עליה כלב פרה לעגלה, כלב רחל לטלה.]

ירוש' תענ' ג יא). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר' יוחנן ור' אלעזר, ברכ' י.). ג' צריכים רחמים, מלך טוב, שנה טובה וחלום טוב (ר' יהודה בשם רב, שם נה.). ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי, למה אבי אבי שני פעמים, כדי שיתמלא עליו רחמים (מד"ר ברא' נו). לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחילה (ר' הונא ור' יהושע בר' אבין ור' זבדא חתנו של ר' לוי, שם רות ב, וימותו גם שניהם). — • ומדת הרחמים, הנהגת העולם על פי מה שראוי מפני רגש רחמים, בנגוד למדת הדין: כי הנה יי' יוצא ממקומו וכו' יוצא לו ממידת הדין ובא למידת רחמים (ירוש' תענ' ב א). יהי"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (רב זוטרא בר טוביה, ברכ' ז.). בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו וכו' הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו (רבי ברכיה, מד"ר בראש' ח). אמר הקב"ה אם בורא •אני את העולם במדת הרחמים (יהיו חוטאים רבים) וכו' אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם שם יב). כשבראו (את אדה"ר) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם שם כח). ועי' א. מִדָּה, עמ' 2801. — * ובקש רחמים, התפלל: שלשת ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יבריח (הזרע), משלשה ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר, מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל, משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל, מששה ועד תשעה יבקש רחמים שיצא בשלום (ברכ' ס.). וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, תניא, רבי אלעזר הקפר אומר, לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם הוא לא בא בנו וכו' (שם קנא:). ולפושעים יפגיע, שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה (סוטה יד.). כל המבקש רחמים על חבירו וכו' הוא נענה תחילה (ב"ק צב.). מפני מה נענשו (אלימלך ובניו), שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו (ר' יהושע בן קרחה, ב"ק לא:). כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים (רבי פנחס בר חמא, שם קטז.). לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו (רבי יוחנן, סנה' מד:). הלך (אלעזר בן דורדיא) וישב בין שני הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, שמים וארץ בקשו עלי רחמים וכו' חמה ולבנה בקשו עלי רחמים וכו' כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים וכו' (ע"ז יז.). שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (רב אסי, חול' ס:). מה יעשה אדם ויחכם וכו' יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו (נדה ע:). — ובתפלה: חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו (שמע קולנו, תפלת י"ח). הזן את העולם כלו בטובו בחן בחסד וברחמים (ברכת המזון). ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו (יעלה ויבא, שם). ברוך אתה יי' בונה ברחמיו ירושלם (ובנה ירושלים, שם). הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ולרחמים (שם). אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים (אב הרחמים, תפלת שחרית). אב הרחמים שוכן מרומים (אב הרחמים, שחרית לשבת). אנו מלאי עון ואתה מלא רחמים (אוי"א סלח לנו, ודוי יוה"כ). מדת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחנתנו הפילי ובעד עמך רחמים שאלי (אמתי, אזכרה אלהים, סליח' ה עשי"ת). וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס, הרחום ומקדים רחמים לרוגזו (האוחז ביד, מוסף א ר"ה). אבינו מלכנו תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך (אבינו מלכנו, תפלת שחרית). — ובמהמ"א, בברכה לסיום פרשה שבספר: כן יאמר בעל הרחמים (מדה"ג בראשי כב כג, בסוף פרשת וירא, מרגליות, שמא). — *למען הרחמים: למען הרחמים שמור נפשך מדבר כסילות (ספר חוקי ויסעי, ים. Brülls Jahrb. VII, 20)

*רַחֲמָן, ש"ז, — כמו רַחֲמָנִי, רַחוּם, barmherzig; merciful; miséricordieux: הסָרים ומי שלא ראה לו בנים כשר לדון דיני ממונות ואין כשר לדון

דיני נפשות ור׳ יהודה מוסיף אף האכזרי והרחמן (תוספת׳ סנה׳ ז ה). עין תלעג לאב ותבוז לקהת אם, עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו׳ יקרוה עורבי נחל, יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה ואל יהנה ממנה, ויאכלוה בני נשר, יבוא נשר שהוא רחמן ויאכלנה ויהנה ממנה (ר׳ שמעון בן יוסי, ירוש׳ פאה א א). שלש מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל רחמנין זבויישנין וגומלי חסדים (ספ קדוש׳ ד א; וכעין זה יבמ׳ עט.). שלשה חייהן אינן חיים, הרחמנין זהרתחנין ואניני הדעת (ס״ר, פסח׳ קיג:). שלשה ימים לבכי ושבעה להספד וכו׳ מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני (מו״ק כז:). כל ימי עני רעים, זה רחמן[1], וטוב לב משתה תמיד, זה אכזרי (ר׳ יוחנן, ב״ב קמה:). מלך בשר ודם שסורחה עליו מדינה, אם אכזרי הוא הורג את כולן, אם רחמן הוא הורג חצים, אם רחמן מלא רחמים הוא מייסר הגדולים שבהן בייסורין וכו׳ (סנה׳ לט.). הרחמנין ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות עליהם הכתוב אומר אמרו צדיק כי טוב (ד״א ג). כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן (מד״ר קהל׳, אל תהי לדיק). אלהיהם של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירים לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם (פסיק׳ רבי, על נהרות בבל, איש שלום, קלה.). ועל כל פתח ופתח ז׳ שומרי׳ מלאכים יושבים ארבעה מבחוץ ושלשה מבפנים, אלו שבחוץ רחמנים הם, אלו שבפנים אכזרים הם, וכשיבא אדם ליכנס בפתח הראשון מלאכים הרחמנים מקדימין אותו ואומרים לו מה לך ליכנס בתוך האש הזאת וכו׳ (פדר״א טו). ועי׳ רַחְמָנִי. — *והרחמן במשפ׳ האלהים[2]: ונתן לך רחמים ורחמך וכו׳ כל זמן שאתה רחמן הרחמן[3] ירחם עליך (ר׳ יהודה בשם רבן גמליאל, תוספת׳ ב״ק ט ל). — ובתפלה: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד, הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ וכו׳ (ברכת המזון). — *ואב הרחמן: מי כמוך אב הרחמן[1] זוכר יצוריו ברחמים לחיים (תפלת י״ה לעש״ת). — *הרחמן יצילנו[2]: מה זה בני, הרחמן יצילנו, מה הסערה הזאת מתיחן באת (רמח״ל, לישרים תהלה ג).

*רַחֲמָנוּת, ש״נ, — תכונת הרחמני, הנוטה לרחם, Barmherzigkeit; miséricorde; mercifulness:

תפילתן של צדיקים מהפכות דעתו של הקב״ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (ר׳ אלעזר, סוכה יד.). אמר לפניו ר״ש בן אליקים (לרבי אלעזר), רבי, יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב׳ כ:). וישלח אברהם את ידו, הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא (ר׳ ילחק, מד״ר בראש׳ נו). — ובמהמ״א: ומדת רחמנות היתה לשהות אותו (את העגל) אותה שעה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי שעה, 191). אנא ה׳, איה רחמנותך (רס״י, ישעי׳ לס ג). תחילת יראה בושה, שנייה לה ענוה, שלישית לה אומנות נקייה, רביעית לה רחמנות (מחזור ויטרי, 725). שלום רב מרחמנות השמים יהיה עליך ועל זרעך (סדור רע״ג א, מסכים). יחד נפשך להבורא יתעלה והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו וחנינתו ורחמנותו (ר״י א״ת, תו״ה, היחוד י). פַּעֲלָנוּת במשך הלמד בקמצות כמו אלמנות חיות וחרפת אלמנותיך והם סמוכים והרחמנות פושטת בלשון עמנו (הוא, הרקמה יא, 66). וכן נהגו לומר רחמנות (רד״ק, מכלול, שער דקדוק השמות, ליק, קסא:). ואחר כך לפקוד הנחשלים במשפחתך ברחמנות (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה א, 19). שכיון שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הנדיבות והצדקות והרחמנות והיותם עם פקח למה ישנאו אותם (ר״ש אבן ויגרא, שבט יהודה, 10). ויותר מזה על בניו שמשגיח עליהם בהשגחה מקריית ושרשית השגחת החסד והרחמים בהתעוררות רחמנותו עליהם (רמח״ל, חוקר ומקובל ג, 60). אבל אדם שהוא חסיד גדול ורחמן גדול ורחמנותו וחסדו והשגחתו

---

1) [אך בסנה׳ ק: רחמני.]

2) [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם, רחמנא, ומכאן עבר השם בשמוש זה אף לערב׳.]

3) [בירוש׳ ב״ק ח י: המקום.]

---

1) [כך בנוסח ספרד. באשכנז: הרחמים.]

2) [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם: רחמנא ליצלן.]

להטיב וכו' (סס סס, 61). — ואמר הפיטן: אין רחמים כ ר ח מ נ ו ת י ך, אין חנינות כחנינותיך (ס״ל היסוד יוס ה). – ״ונוהג בדבור בצרופים כגון מעורר ר ח מ נ ו ת וכדו'.

רַחֲמָנִי[1], ת״ז, מ״ר נק' רַחֲמָנִיּוֹת, – הנוטה לְרַחֵם, רחמן, רחום: ידי נשים רַחֲמָנִיּוֹת בשלו ילדיהן (איכה ד י). — ובתו״מ: מלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא הלש וכו' שהוא ר ח מ נ י והוא אכזרי וכו' (מכי' בשלח, מסכ' דשירתא א). כל ימי עני רעים זה ר ח מ נ י[2], וטוב לב משתה תמיד זה אכורי (ר' יוחנן, סנה' ק:). בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותות הן וכו' אבל מדותיו ועלילותיו של הקב״ה ר ח מ נ י ו ת הן (מד״ר שמות ג).— ובספה״א: הנביא היה ר ח מ נ י ומתאנח על פורענות האומות (רש״י, ישע' כא ג). ויבא נשר שהוא ר ח מ נ י על בניו ויאכלנה (פוא, משלי ל יז). ורבקה ה ר ח מ נ י ת על בניה אוהבת את יעקב (לרור המור, תולדות כו, עב:).

***רַחֲמָנִיּוּת**, ש״נ, — מדת הרחמני: תפלתן של צדיקין מהפכין מדת אכוריות למדת ר ח מ נ י ו ת (ר' שמעון בן לקיש, מד״ר במד' י). — ובספה״א: כי ה ר ח מ נ י ו ת על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים (רלב״ג, איוב כד, בחור דברי המערכה).

***רַחַן**, מלה מספקה[3], — ואמר הפיטן: ר ח ן עמעם ואכזר רעם ומאז ועם ממלוך עלי עם (ר״א קליר, המעמים כרשו, קרוב' פורים).

רֵחָן, רַחֲנוּת, רַחֲנִי, עי' רֵיחָן, רֵיחָנוּת, רֵיחָנִי.

---

[1] [במקרא נמצא רק רחמניות מ״ר נק', ואפשר ששמש בזכר רַחֲמָן כבארמ', וכדגמת ראשונית על יד ראשון, ראשונה. ובאשור' אף בזכר רֵימֵינוּ, שמקורו: רחמני.]

[2] [בב״ב ממה: ר ח מ ן.]

[3] [אלה דברי בר בסדורו: קבץ חיילו, רחן לפי ענינו ל' חיל, ולא ידעתי מקורו, ע״כ. ואולם לפי הנגוד אל ואכזר רעם, נראה שצ״ל: רַחְמָן, כלו' שאול הרחמן היסס להרוג את אגג האכזרי.]

רחף[1], ממנו *רִחוּף, **רְחִיפָה, רַחַף.

רָחַף, פ״ע, רָחֲפוּ, — רחפו עצמות האדם, נתקו זו מזו[2]: נשבר לבי בקרבי רָחֲפוּ כל עצמתי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין (ירמ' כג ט).—ואמר המשורר: בינות צלעי נדיבה בעלות קטב ר ח פ ו הררים והיא בם לא מרחפת (ר״ש הנגיד, מגלית יפרה, בן תהלים, הברמן א, 139). לנד אוהבי זעו עצמי ו ר ח פ ו ורקדו בתוך גופי כעגל ובן רֵם (הוא, לכודך, סס ג, 107). רעות עלי אפפו עד עצמותי ר ח פ ו (ראב״ע, איך מגר, איגר 166). יחיד הנאהב בשלף התער, ר ח ף מגנו ועמד בשער (אליר ברבי ילסק, אל הר, סליח' ב עס״מ). — ביני' פַעוּ, **רָחוּף, מעופף, ואמר הפיטן: ולך למעלה ירוממון ירננון ר ח ו פ י ם וכו' (רסב״ג, מעון לך, ביאליק-רבניצקי ו, 39).

— פִעי' יְרַחֵף,— רִחֵף העוף. פרח והניע כנפיו, schweben; planer; to soar, hover: כנשר יעיר קנו על גוזליו יְרַחֵף (דברי לב יא). — ובהשאלה לרוח האלהים: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מְרַחֶפֶת[3] על פני המים (בראש' א ב). — ובספה״א: וארא רוחות וסופות נושפות ו מ ר ח פ ו ת (ראב״ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 40). ומקבלת הריאה הקצף שעולה על הדם וכו' ותתחזק ל ר ח ף על הלב להוציא ממנו החמימות הנולדת כדי שלא תשקע אשו והיא מחופפת על הלב אצל צדדיו ו מ ר ח פ ת עליו תמיד (ר״י בן יהודה, ס' מוסר ב יג). ומפני הריאה הנבראת ממוצעת ביניהם (בין החוץ והלב) אפשר לו ל ר ח ף על הלב בעת שסותם פיו והוטמו ברוח שנכנס בריאה קודם לכן (סס סס). לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי וכו' וצריך הטבע

---

[1] [גם בסור' רחף במשמ' קרובה. אך כנראה בעקר שִׁבּוּל הגאים מן ב. פרח.]

[2] [משמ' זו, שכאלו פרחו העצמות ונתקו מבשרן וזו מזו, מתאימה ליתר הוראות הפעל, ולא רחוק מכך תרג' השבעים ἐσαλεύθη, התנודדו, וולג' contremuerunt, רעדו, ומעין זה המפרשים העברים].

[3] [הסורי מתרגם מלה במלה מ ר ח פ א, ובטעות חשבו כמה מן החדשים שכונתו ליחס לפעל זה כאן הוראה אחרת, כלשון דגירה, בעוד שהמתרגם אך הוזר על לשון המקור מבלי להוסיף לה כל פרוש, והוראת המלה יוצאת משמושה לגבי העוף הפורח.]

להוציאו על דרך הקנה ולהכנים אויר צונן מבחוץ כדי לרחף על כלי העכול וכו' כמו שעושה הנפח במפוח והאדם בפיו אחר בשול הקדירות (ר"י ישראלי, פי' ספר יצירה, בקובץ' המסורת, הול' דוקס). ורוח אלהים מרחפת וכו' כלומר שאותו המניע ריחף והניע האויר נעדר האור על פני המים (אור עמים, יד:). הודיע אם כן שרחף והניע האויר על המים (שם, טז). — ואמר הפיטן: דדה והעניפה וכנשר רחפה ובענני כבוד הקיפה וחופפה (יניי, אחותי כלה, זולתי, המכן מ אדר תש"ז). קדוש סבבתם דרך להאתיר, רחפתם בצלך ובמגנך להסתיר (שמעון בר יצחק, אופניך, יוצ' ז פסח). רחפם באברתך להנחות (שמואל בר יהודה, אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבועות). עד לרוח רצון לבכך תענה רחפי לאט ופתי (ראב"ע, אן ואן, איגר 66). רוחות יקר רחפו עלי (הוא, לכו כעל, שם 134). פלאים עשית לעמך צבאות יודעי שמך קנותם מראש כנואמך ריחפתם[1] מרשף חופך (אשרת, ברכת מזון לראשי חדשים, ידיעות מכון שוקן ה, סברמן, כט). — ואמר המשורר: יליד ליל אשון חשך ישופו וכור המאפל שבע צרפו ולולי רחפו עליו כנפיו יקוד אשו כפי רגע שרפו (ר"י חריזי, תחכמוני ז, 52). — *ורחף חיים, הפיח חיים בנשמה, ואמר הפיטן: פרחה כל נפש צאת דיבר יוצר נפש, קרבה משיבת נפש[2] ריחפתה חיים לכל נפש (יניי ?, אמנה, קדושתא לשבועות, זולתי, שמז).

— הפעי' *הרחיף, — עשה שיפרח ויעוף: ברוך טעמך השמש וכו' מרפא כנפיך יכניף את רוחי להתהלך על כנפי רוח חכמה ובינה ירחיף כל עצמותי להלוך קל באחד הצבאים (ר"ש פפנהים, ארבע כוסות, כוס ישועות א, יג.).

— התפ', *התרחף, שרחפו עליו רוח, שהפיחו עליו: ולפיכך נבראו (הראות) שתים, אם אירע מקרה ופגע באחת נשארה השניה משמשת הלב, מפני שהלב שורש החמימות ואם לא יתרחף עליו תתקרר חמימותו (ר"י בן יהודה, ספר מוסר, אבות ג יג).

---

1) [במק' ריחפת עליהם.]

2) [בשקרבה תורת האל שהיא משיבת נפש.]

א. **רחץ**[1], ממנו *הרחצה, *מרחץ, *רחוץ, *רחיצה, רחץ, רחץ, רחצה, רחצה.

ב. ***רחץ**, ממנו *רחצון *רחצן[2].

רחץ, פיו"ע, רחצת, רחצת, רחצתי, רחצו, רחצו, רחצת, לחצות, רחץ, רחץ, רחצו, ארחץ, ארחצך, ירחץ, ירחץ, ירחצו, ירחצו, — רחץ האדם את בשרו, את פניו או ידיו ורגליו וכדו', שטף אותם במים כדי לנקותם, waschen, baden; laver, baigner; to wash, bathe: יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראש' יח ד). הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (שם יט ב). ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו (שם כד לב). ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם (שם מג כד). וירחץ (יוסף) פניו ויצא (שם שם לא). ועשית כיור נחשת וכו' ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו (שמות ל יח—כ). וכבס (המטהר) את בגדיו ורחץ את בשרו במים וטהר (ויקר' יד ט). וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל (דבר' כא ו). ויבאהו לביתו ויבול לחמורים וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו (שפט' יט כא). ותקם (אביגיל) ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני (ש"א כה מא). ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך (ש"ב יא ח). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג). — ורחץ את זולתו: ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (שמות כט ד). ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אתם במים (ויקר' ח ו). וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך ואסכך בשמן (יחזק' יו ט). — ובשר הזבח וחלקיו: ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו (שמות כט יז). וקרבו וכרעיו ירחץ במים (ויקר' א ט). — ורחץ את'

---

1) [בארמ' שמרונית רעע, ערב' רחצ' a), כוש' רחצ (הזיע), אשור' רחץ (במשמ' שטף), ועי' רעע.]

2) [עי' רחצון, הערה. ועי' גם רצח פע', הערה.]

---

a) رحض

הצואה, הסיר אותה ברחיצה: אם רחץ אדני את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה (ישעי' ד ד). — ובהשאלה, רחץ כפיו בנקיון, רחץ פעמיו, הליכיו בחמ(א)ה, בדם: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' (תהל' כו ו). ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע (סס נח יא). ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ובלי משא, רחץ, רחץ במים, כמשמ' רחץ את גופו, התרחץ: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר (שמות ב ה). וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ורחץ במים וטהר (ויקר' יד ח). ואיש אשר יגע במשכבו (של הזב) יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' והישב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' (סס טו ה–ז). כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור וכו' והיה לפנות ערב ירחץ במים (דבר' כג יא–יב). וישלח אליו אלישע (אל נעמן) מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר ויקצף נעמן וילך ויאמר וכו' הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי וכו' ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה י–יג). ואף כי תשלחנה לאנשים באים ממרחק אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי (יחזק' כג מ). — ורחץ מים, במק' במים: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו (שמות ל כ). — ובתמונה, רחץ בחלב: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחלב (שה"ש ה יב). — ובהשאלה רחץ, טהר עצמו מחטא ועון: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני (ישעי' א ו). — ובתלמ': רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו, אמרו לו תלמידיו, לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ (ברכ' ב ו). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחץ (שביע' ח יא). הרוחץ במי מערה ובמי טבריא ונסתפג אפילו בעשר אלונטיאות לא יביאם בידו (שבת כב ה). מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו (סס סס ו). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה וכו' והמלך והכלה ירחצו את פניהם (יומא ח א). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב וכו' ורוחץ עמו באמבטי גדולה (נדרי' ד ד). ואלו נדרים שהוא מפר וכו' אם ארחץ ואם לא ארחץ (סס יא א). שני אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד וכו' הרי העשיר אומר לעני קח לך עבדים וירחצו[1] במרחץ (ב"ב י ז). שאל פרוקלוס בן פלוספוס את ר' גמליאל בעכו שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי אמר לו וכו' מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי (ע"ז ג ד). המניח ידו בקרון או בספינה וכו' נכנס למדינה ורחץ מותר (סס ה ד). פרוטה של הקדש וכו' נתנה לבלן אף על פי שלא רחץ מעל, שהוא אומר לו הרי מרחץ פתוחה הכנס ורחוץ (מעי' ה ד). עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת אם רוב נכרים רוחץ מיד (מכשיר' ב ה). אנשי טיבריא כו' בראשונה היו סותמין את הקמין מערב שבת ונכנסין ורוחצין בשבת וכו' נחשדו להיות נכנסין ורוחצין ואמרו מזיעין היינו ואסרו להן רחיצה וזיעה (ירוש' שבה ג א). מעשה ביהודה ובהלל בניו של רבן גמליאל (שבאו) לרחוץ במרחץ בכבול, אמרו להן לא נהגו כאן להיות רוחצין שני אחים כאחת (סס פסח' ד א). והיה אומר לה בתי לכי הינשאי וכו' עד שאמרת לו הרי אני שפחה לך לרחוץ רגלי עבדי אדוני[2] (ר' אבהו, סס יבמ' יג ב). הדירה שלא תרחצי במרחץ, בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות (סס כתוב' ז ג). כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו, אבא, הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן וכו' (שמעון בן שטח, תעני' כג.). אמר לו (הקב"ה לאיוב) הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס וכו' (ר' חנינא ב"ר אסי, מד"ר ברא"ש' ד). — ובינ' פעו', ‎*רחוץ, רחוץ ידים וכדו': כל הזבחים שקיבל דמן זר, אונן, טבול יום, מחוסר בגדים ומחוסר כפורים ושלא רחוץ[3] ידים ורגלים וכו' פסול (זבח' ב א). אחד מנחת חוטא ואחד כל המנחות

---

[1]) [ואולי פעי': ירחצו.]

[2]) [בשמוש בלשון הכתוב (ש"א כה מא) למליצה בהזדמנות דומה.]

[3]) [כך במדב"ם. בדפוסים: רחץ.]

שקמצן זר, אונן, טבול יום, מחוסר בגדים, מחוסר כפורים, שלא רחוץ ידים ורגלים וכו' פסול (מנח' א ב). ההיכל מקודש ממנו (מבין האולם ולמזבח) שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א ט). בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם (ר' יוסי, שם שם). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו' ושלא רחוץ ידים ורגלים פסולה (פרה ד א). שלא רחוץ ידים ורגלים כיצד מקדש ידיו ורגליו בכלי שרת בפנים (תוספת' מנח' א ט). מנין שלא נחלקו בין מחוסר בגדים לשתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים תלמוד לומר חוקה וכו' (זבח' יח.). — ובסהמ"א: וראוי שיהיה (הסם המרפא את השחין) ממרק ורוחץ כדי שינקה ויהסת השחין (קבולי גליונוס מאמר ב, כ"י פריז). — ואמר המשורר: והרוחצים בדם אשת ידיהם פניהם מדמי אישון רחוצים (ר"ש הנגיד, מדמים, בן תהלים, הברמן ב, 122).

—פע', רָחַץ, רָחַצְתָּ, — שרחצו אותו: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רֻחַצְתְּ למשעי (יחזק' יו ד). דור טהור בעיניו ומצאתו לא רֻחָץ (משלי ל יב).

— התפ', הִתְרַחַצְתִּי, — התרחץ האדם, רחץ את עצמו: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבור כפי (איוב ט ל). — ובסהמ"א: ובאבל אביו ואמו אל יתרחץ ואל יכבם וכו' (הלכות קלוגות של ר' יהודאי גאון, הלכות אבל, תורתם של ראשונים, הורוויץ). יש רוח צדיק שיש בה קצת לכלוך מעון או מחטא הרוח שלו מתרחצת ומתלבנת ומתטהרת בזו האש (אבקת רוכל, ויכילים שכז). ויחזור אור א"ס להתגלות בעצמו ע"י הכתר בכל הספירה ואז יתרחצו עיני כחות הגבורה בחלב בשפע אור עליון (עסים רמונים ח ג, כד:). באמצע מרצפת השיש נמצא עגולה של שיש גבוהה רגל אחת מעל הרצפה אשר שם איננו חם כל כך, עליה ישב או ישתרע המתרחץ (גוטלובר, ממלכים, 117).

— הפעי, *הִרְחִיץ [1], — הרחיץ את פלוני, הרחיץ לו פניו, ידיו וכדו', הרחיץ דבר ואף את פני עצמו וכדו', רחץ אותם [1]: מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת (שבת ט ג). מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה (שם יט ג). המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל עובר בלא תעשה (סנה' ז ו). איזה היא מצות הבן על האב, מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא, מרחיץ לו פניו וידיו ורגליו (תוספת' קדוש' א יא). העושה מערות לרבים מרחיץ בהם פניו וידיו ורגליו (שם ב"מ יא לא). האחים שהניח להן אביהן מרחץ, אחד עני ואחד עשיר, לא יאמר עני לעשיר הריני לוקח כנגדו מן השוק ומרחיץ, אלא אומר לו אם יש לך בוא והרחץ (שם ב"ב יא יב). כיצד הוא מקדש, נותן יד ימינו על גבי רגל ימינו, שמאלו על גבי רגל שמאלו, משפשף ומרחיץ, משפשף ומרחיץ (שם מנח' א י). אין לי אלא כפא וכו' מנין תיבת הבלנים וכו' ועריבה וכו' שנסדקה שאינו יכול להרחיץ בה רגלו אחת (ספרא ויק, זבים פרק ב, עה:). ר' ירמיה בעא קומוי ר' זעירא היתה מרחץ מרחצת בימות החמה ואינה מרחצת בימות הגשמים, א"ל מרחץ ואע"פ שאינה מרחצת (חלים עליה דיני תפלה) (ירוש' ברכ' ב ג). מקום שנהגו להרחיץ אחרי המטה מרחיצין (שם שם ב ז). הורי ר' אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות עליו שמותר להרחיצן במים (שם שם). בתענית צבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו, בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו, ביום הכיפורים מרחיץ ידיו ומקנחן למפה ומעביר את המפה על פניו (רבי זעורה בר חמא רבי יוסי בי ר' חנינא בשם

---

[1]) [אין כנראה פע' מן רחץ במקורות שבתו"ם, כי כונת הדברים היא לבנין הַפע' גם במקומות כגון: עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת (מכשיר' ב ה). דברים של יחוד סכת לו את גופו ומרחצת לו את רגלו וכו' (רב הונא, ירוש' כתוב' ה ו). וגם בלשון הפיטן: רחץ בנקיון כפים נשוא לב אחד (ר"א קליר, ועמך תלואים. מוסף א ר"ה), אין הנקוד רַחֵץ מוכח כל צרכו. ואמנם בלשון המקרא היה כנראה בנין זה, אלא שלא נשמרה לנו דגמה ממנו.]

[1]) [בלשון תו"ם באה צורת הִפעי במק' הקל, ראשונה למשמי רחיצת אדם אחר כדגמת הלביש ובדו׳...

רבי יהושע בן לוי, שם יומא ח א). המים שהוחמו מערב שבת לשבת, רב ושמואל, חד אמר מרחיץ בהן פניו ידיו ורגליו וחורנ' אמר מרחיץ בהן גופו איברים איברים (שם בילה ב ה). לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו וכו' (רבי יוחנן, ברכי ל ב). הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו וכו' פרקיהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה וכו' (יומא לה:). מוזגת לו (האשה לבעלה) ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו (מו"ק כ:). כיצד (קונה) בחזקה, נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו או שהוליך כליו אחריו לבית המרחץ והפשיטו והרחיצו וכו' קנאו (ב"ב נג:). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו וכו' (מד"ר ברא' כ). היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול וחותך טיבורן (של הילדים הנולדים במצרים) ומרחיצן וסכן (ר' יוחנן, שם שם כג). כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח"כ מרחיץ בנו של מלך (ר' אבהו, שם סג). בשעה שהיו הולכות (הנשים במצרים) לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן וכו' ומוליכות אצל בעליהן וכו' ומאכילות אותן ומרחיצות אותן (ר"ע, שם שמות א). דרך הארץ תלמיד מרחיץ את הרב (פסיק' ר"כ, בפלח י, בובר, פד:). שעלו מן הרחצה, שמרחיצין את ישראל מן העוונות (מדרש שה"ש, גריןהוט ד ב, לג.). — ואמר הפיטן: עד תלבין אודמינו ותכבס טינופינו ותרחיץ צואתינו ותטהיר טומאותינו (ינאי, אורחות טהורות, קרובי ויקר', זולאי, קנו). בו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (רסע"ג, אזכיר גבורות, סדר עבודה, סדור רסע"ג, רעב).

— נפעי, ⁕נִרְחַץ, — כמו פעי: שהטיף להם הקב"ה טל ונרחצו מעונותיהם (ילק"ש שה"ש תתקפח, כמגדל). הכל אצל מילה חולין הן, כל זמן שלא נרחצו בחמין (רש"י, פסח' סט.). יש רוח צדיק שיש בה קצת לכלוך מעון או מחטא, הרוח שלו מתרחצת ומתלבנת ומתטהרת בזו האש ותעלה נקיה וטהורה ונרחצ' (אבקת רוכל, ויניליה שכז). — ואמר הפיטן: יקוש דמי ירושלם, הדית משמים, להירחץ במים, בני הירחצתה במים (ינאי, אורחות טהורות, קרובי ויקר', זולאי, קנו).

רַחַץ, ש"ז, כנ' רַחְצִי, — כמו רְחִיצָה, רק בצרוף סיר רַחַץ, Waschbecken ; cuvette ; washing basin: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי (תהל' ס י; וכעין זה שם קח י).

רַחְצָה, ש"נ, — מקום הרחיצה: שניך כעדר הקצובות שעלו מן הָרַחְצָה (שה"ש ד ב). שניך כעדר הרחלים שעלו מן הָרַחְצָה (שם ו ו).

רָחְצָה, ש"נ, — שה"פ מן רָחַץ: ועשית כיור נחשת לְרָחְצָה (שמות ל יח). וישם את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ויתן שמה מים לְרָחְצָה (שם מ ל). ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לְרָחְצָה בהם את מעשה העולה ידיחו בם והים לְרָחְצָה לכהנים בו (דהי"ב ד ו). — ובתפלה: קדש ורחץ כרפס יחץ מגיד רחצה מוציא מצה (הגדה של פסח). — ואמר הפיטן: אני יותדת שפריר החצר וכיור לרהצת[1] יד ורגל משמץ (רסע"ג, אבני אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלג).

⁕**רַחְצוֹן**[2], ש"ז, — בטחון, מבטח: אין להם מברת ולא מקלט אלא עליך ולא רחצון אלא עליך (אולידה שומרונית, REJ Juil.—Sept. 1902, עמ' 88).

⁕**רָחְצָן**[3], ש"ז—בטחון, מבטח: וישכן ישראל בטח, אין בטח אלא רוחצן (ספרי דבר' שנו).— ובמהמ"א: ומנוסי ביום צרה שהוא רוחצן של ישראל (מדה"ג שמות יח א, הופמן, 187).

רחק[4], ממנו ⁎הִרְחִיק, ⁎הַרְחָקָה, ⁕הִתְרַחֲקוּת, מַרְחָק, ⁕מְרַחֵק, רָחוֹק, ⁎רְחוּק, ⁕רְחִיקָה, רָחַק, רָחֵק, ⁕רֹחַק, רָחְקָה, ⁕רָחְקִי.

---

1) [בסדור מנקד לְרַחֲצַת, ואינו מדיק.]

2) [מן הארמ' רְחָצְנָא במשמ' זו, מן רְחַץ, שהוא בָּטַח בעבר', וכן באשור' רָחָצֻ באותה משמ'. ועי' גם רָצַח, הערות.]

3) [עי' בהערה שלפני זו.]

4) [גם בארמי' ובסור', בשבא' ובכוש' רחק, באשור' רֵיקֻ, רוּקֻ. בערבי' נדהק רחק ע"י השרש בעד a), וספק אם אפשר לחבר עם השרש העברי,

---

a) بعد

רָחַק, פ"ע. רָחֲקָה, רָחֲקוּ, רְחַקְתֶּם, **רָחֹק,** רַחֲקִי, רַחֲקוּ, תִּרְחַק, תִּרְחָק, יִרְחַק [1], **תִּרְחַק, תִּרְחַק,** תִּרְחַק, יִרְחֲקוּ, — רָחַק מקום ממקום אחר, **אדם ממקום,** מדבר או מאדם אחר, רָחַק מעליו, **היה רָחוֹק, נעשה** רחוק, אינו קָרוֹב או אינו קָרֵב אליו, fern sein, sich entfernen; être loin, s'éloigner; to be remote, move away: כי יִרְחַק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך לשום שמו שם וכו' ואכלת בשעריך (דבר' יב כא). וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך וכו' (שם יד כד). כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך (ישע' מט יט). כִּרְחֹק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (תהל' קג יב). כל אחי רש שנאהו אף כי מרעהו רָחֲקוּ ממנו (משלי יט ז). צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו יִרְחַק מהם (שם כב ה). תעבוני רָחֲקוּ מני ומפני לא חשכו רק (איוב ל י). כי רָחַק ממני מנחם משיב נפשי (איכ' א טז). — ובהשאלה, רחק האדם מאלהים, מעליו, עזב אותו, לא הלך בדרכיו: מה מצאו אבותיכם בי עול כי רָחֲקוּ מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמ' ב ה). אשר אמרו להם ישבי ירושלם רַחֲקוּ מעל יי' (יחזק' יא טו). כי אם הלוים אשר רָחֲקוּ מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם (שם מד י). — ורָחַק האדם מתורת האל: קרבו רדפי זמה מתורתך רָחָקוּ (תהל' קיט קנ). — ורחק האל מן האדם המתפלל אליו, ואף בקצור, רחק האל: אל תִּרְחַק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר (שם כב יב). ואתה יי' אל תִּרְחָק אילותי לעזרתי חושה (שם שם כ). ראיתה יי' אל תחרש אדני אל תִּרְחַק ממני (שם לה כב). אל תעזבני יי' אלהי אל תִּרְחַק ממני (שם לח כב). אלהים אל תִּרְחַק ממני (שם עא יב). — ורָחַק האדם ממעשה זה או זה, מעשות דבר, אינו בא לעשותו: מדבר שקר תִּרְחָק (שמות כג ז). עת לחבק ועת לִרְחֹק מחבק (קהל' ג ה). — ורחק העם מעשק, שלא יגע העשק אליו: רַחֲקִי מעשק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך (ישע' נד יד). — ורחקה ישועה מאדם וכדו', לא תבוא אליו: נקוה למשפט ואין לישועה רָחֲקָה ממנו (שם נט יא). ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה וַתִּרְחַק ממנו (תהל' קט יז). — ורָחַק דבר מאדם, במשמ' לא היה מובן לו: הן לא בידם טובם עצת רשעים רָחֲקָה [1] מני (איוב כא טז). — ורחק היום או רחק דבר בזמן, לא יבוא בקרוב: קרבתי צדקתי לא תִּרְחָק ותשועתי לא תאחר (ישע' מו יג). יום לבנות גדריך יום ההוא יִרְחַק־חֹק [2] (מיכ' ז יא). — ובתו"מ: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב [3] (רבי, ספרי במד' קלא). — ובינ' ״רוּחַק: מי שרוחק [4] מן הקב"ה שלא לעשות תשובה אבד מן העולם (ילמדנו בהעלותך, מובא בערוך ערך רסק). הנכנס לבורסקי למשרה ולכובסים חולץ את תפליו ורוחק ארבע אמות (מסכת תפלין, ז' מסכ' קטנות, קירכהיס, 20). — ואמר הפיטן: קראנוך ה' אלהינו, רחקת ממנו בעונינו (אשמנו מכל עם, סליח'). כי שובה בנשים ידי מרובה ליבדוק, ייוודע לה מחבק לירחוק (ינאי, ואתה כי תאמר קרוב' ויקר', זולתי, קנז). רחקו מגבול האדום עד מי זה בא מאדום יבוא בלבוש אדום (הוא, אמוץ, קרוב', דבר', שם, רלא). למה במרחק תעמד דר שחק, דודי רחק ורודי דחק (ר"י הלוי, יונה נשאה, גאלה

כדעת פרנקל (Lehnw., 158) אף את השם רְחִיק a), שאין פרושו אלא הזך שביין, צפוה מן אל ח'מר b), צפיחית שביין.]

1) [גם בקהל' יב ו כונת הכתיב ירחק לבנין קל, ואין הנקוד שם בבנין נפע' מכון אלה לקרי יֵרָתֵק בלבד. ועי' ב. רָתַק, הערה.]

a) رحيق b) صفوة من الخمر

1) [הכונה: שמא תאמרו שלא בשבילם, בשביל הרשעים, טובם? על כך אשיב: עצה זו, תכנית זו, שהאל יועץ על הרשעים איננה ידועה לי; כי „כמה נר רשעים ידעך?" (פס' יז) וכו'. ולקמן (כב יח) מביא הרע אותם דברי איוב (והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני) כדי להשיב עליהם. ועי' רָחוֹק במשמ' בזו.]

2) [אין יִרְחַק־חֹק אלא מבטא מקצר של הכפלת המלה במקום יִרְחַק־רָחֹק, כדגמת אדם(א)דם, שחר(ש)חר וכדו'.]

3) [כלשון הכתוב (תהל' קג יב).]

4) [נ"א: שמתרחק, עי' קוהוט.]

לשבת לפני שבוע'). **רחקו** במעלי, **ימי פדות וחופש** (רחקו מעלי, רשות לנשמה, אגרות שד"ל, 492). — **ואמר המשורר: רחק מאיש אשר יעכור שארו ודבת אוהבו יוציא בשפה** (ר"ש הנגיד, בן משלי, הברמאן, 305). **רחק מריב ואליו אל תמהר וסורה ממקום פחים ורשת** (שם שם). **רחק** מעצת מהיר להשיב למען כי נכוחה **במועצה אשר חמצה כשאור** (שם שם, 309). **רחק מאחי לצון** אשר כל **פעולתו לחלל בכל כחו לרעיו** ולזכח (שם שם, 310).

— פִּע', רִחַק, רִחַקְתָּ, יְרַחֲקוּ, — **רחק דבר או אדם**, **עשה** שירחק, שיהיה רחוק: **וְרִחַק יי' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ** (ישע' ו יב). **יספת לגוי יי' יספת לגוי נכבדת רִחַקְתָּ כל קצוי ארץ**[1]) (שם כו יה). **יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רִחַק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה** (שם כט יג). **עתה יְרַחֲקוּ את זנותם ופגרי מלכיהם ממני** (יחזק' מג ט). — ובתו"מ **אף במשמ' פסל**: **מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך** (עקביא בן מהללאל, עדי' ה ז). **א"ר יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי וכו' שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע, משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן וריחקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתה שם וקרבה בן ציון בזרוע, כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב, ר' יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק, ר"ש אומר להשוות המחלוקת, וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם** (שם ח ז). **העיד ר' יוסי הכהן ור' זכריה בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה וכו'** (כתוב' כו:). **הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העולם לעתיד לבא לומר שאתה רהקתנו ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל** (תנחו' בובר, בלק ח). **ראה דוד בגבעונים שאין בהם אחת מאלה, עמד ורחקם וכו' ואף עזרא רחקם וכו' ואף הקב"ה מרחקן לעתיד לבא** (מדר' תהל' א, בובר, ה:). — **ובמשמ' העקרית**: **ומכשרתו (את כל העוסק בתורה) להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרהקתו**[1]) **מן החטא ומקרבתו לידי זכות** (ר' מאיר, אבו' ו א). **ורחקני**[2]) **מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב** (ברכ' ס:). **אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו ואתה רחקתם ששים מיל** (ר' ישמעאל, סוט' לו.). — *וְרִחֵק **אדם את עצמו**, ובקצור רִחֵק **במשמ' רחק את עצמו**: **הם (בני לוי) נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בעצמי ובכבודי אבל הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב"ה והם הקריבו לפני העגל לכן ריחק הקב"ה מן מניינם** (מד"ר במדי' ד). — *וְרִחֵק **מעשיו, נגיחותיו, ראיותיו וכו' עשה אותם לעתים רחוקות זו מזו: אמר ר' מאיר ריחק (השור) נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כל שכן, אמרו ליה זבה תוכיח שריחקה ראיותיה טמאה קירבה ראיותיה טהורה** (ב"ק כג:—כד.). — *וְרִחֵק **את הקץ**, **אמר או רצה שהקץ יהיה רחוק**: **שהשביע הקב"ה את ישראל וכו' שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו את הקץ**[3]) (כתוב' קיא.). **כי הנה רחקיך יאבדו, זה בלעם וחבריו שרחקו את הקץ ואבדו מן העולם, אבל נביאי ישראל הטבת להם שקרבו את הקץ** (ילק"ש תהל' תתט). — *וְרִחֵק, **כמו הִרְחִיק מן העברה, עשה סְיָג לְאִסּוּר חמור, אסר בהנאה**: **(העושה אספלנית) מערלה צריכה, עשה לרחקו כתיב, לא תעשה לאכלו כתיב, לא תעשה לרחקו לא כתיב**[4]) (ירוש' פסח' ב א). — **ובסהמ"א: פרעהו אל תעבר בו, רחקהו** (רש"י, שמות ה ד). **אליעזר בני, לנדותך באתי ולרחקך מירושתי** (ספר המעשיות, גסטר, 122). — **ואמר הפיטן: קינינו** (של

---

1) [הקרוב ביותר הוא להבין כנגוד: **את הגוי הגדלת** וכל קצוי ארץ **הרחקת** מלפניך.]

1) [ואולי מְרַחַקְתּוֹ, הִפְע'.]

2) [בנוסח' שבסדורים: **והרחיקנו**, **הִפְע'**, **עי' הערת בר בסדורו, עמ' 43.**]

3) [אמנם רש"י: **בעונם**, **ל"א שלא ידחקו** גרסינן לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי, ע"כ, ועי' בדגמאות המובאות בערך קֵץ.]

4) [כצ"ל עפ"י קרבן העדה, ומפרש שם: (עשה,) דכתיב יהיה לכם ערלים דמתרגמינן יהון לכון מרחקין, ל"ת לאכילה כתיב דכתיב **לא יאכל, אבל ל"ת לרחקו** לא כתיב וכו', ע"כ.]

דל) אל תקח במשך, רחק ממך תרבית ונשך (יגאי, ממורא כל, קרובי ויקרא, זולאי, קעא). לא ריחקתם ברעתם, לא קילעתם בקשייתם (הוא, לא תיעבתם, קרובי במדי׳ שם, ריז). — ואמר המשורר: ולכן שקוד ודרוש היותך אחי חכמה ורחק שמך משם אחי ריק וסכלות או (ר״ש הנגיד, חכם לב, בן משלי, הברמסון, 162). ככה רחקתני עיני מקרב לה (ראב״ע, לורה המיתכי, כהנא א, 50). הוא הכאב כי רחקוך שנאי שלום ולא תלך לאור זרחנו (משלם דאפיאירה, עניים כזוזו, ידיעות מכון שוקן ד, כו).

— הפע׳, הרחיק, הרחקת, הרחקתים, הרחיקו, הרחק, הרחיקם, הרחק, הרחק, הרחיקהו, ארחיק, תרחיק, ירחיקנה, תרחיקו, — א) הרחיק אדם או דבר, עשה שירחק, שיהיה רחוק, entfernen; remover; to remove: כי שקר הם נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם והדחתי אתכם ואבדתם (ירמ׳ כז י). כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות (יחזק׳ יא יז). ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה (יואל ב כ). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם (שם ד ו). הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (תהלי פח ט). הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך (שם שם יט). כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (שם קג יב). הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי לד כה). הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה (שם ה ח). אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). שוא ודבר כזב הרחק ממני (שם ל ח). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה (איוב יא יד). כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני (שם יג כא). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני (שם יט יג). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך (שם כב כג). — ב) ובצרוף עם פעל ההליכה, הרחיק ללכת וכדו׳, הלך למרחוק, weit gehen; aller loin; to go far: אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליי׳ אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת (שמות ח כד). הנה ארחיק נדד אלין במדבר סלה (תהל׳ נה ח). — ובקצור לשון אף הרחיק לבד במשמ׳ זו: הם יצאו את העיר לא הרחיקו (ברא׳ מד ד). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר אל תרחיקו מן העיר מאד (יהוש׳ ח ד). המה הרחיקו מבית מיכה וכו׳ (שפט׳ יח כב). — ומכאן [1]) הרחק במשמ׳ תה״פ, למרחוק, far; loin; weit: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (ברא׳ כא טז). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד (שמות לג ז). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם העיר (יהוש׳ ג טז). — ובתו״מ: מותר להרחיק (את הפסים) כל שהוא ובלבד שירבה בפסים (עירוב׳ ב ג). הרחיק את הסכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה (ר׳ יוסי, סוכ׳ ה ט). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו וכו׳ אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו ג׳ טפחים וסד בסיד, מרחיקין את הגפת ואת הזבל וכו׳ מכותלו של חבירו ג׳ טפחים וכו׳ ומרחיקין את הרחים שלשה מן השכב שהן ד׳ מן הרכב (ב״ב ב א). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות (שם שם ד). מרחיקין את השובך מן העיר חמשים אמה (שם שם ה). והיה לכם לזרא, שתהו מרחיקים אותו יותר ממה שהייתם מקרבים אותו (ספרי במד׳ לד). אמר (יהושע על הגבעונים) אני לא מרחיקן ולא מקרבן (ירוש׳ סנה׳ ו ט). גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל (ר׳ יוחנן בשם ר׳ יוסי בן קסמא, בבלי שם קג:). (לגימה) מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל (ר׳ יוחנן, שם שם). אדם יש לו אוהב, כל זמן שהוא מבקש ממנו צרכיו ושאילותיו הוא שונאו מרחיקו (ר׳ זעירא, מדר׳ תהל׳ ד, בובר, כא:). — *והרחיק את האדם מן העברה: כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר וכו׳ אם כן למה אמ״ו חכמים עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן

[1]) [מן השמוש על יד הפעל הרחיק, כגון הרחק אל תרחיקו (שמות ח כד), עבר הרחק לשמש גם על יד פעלים אחרים. עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, 299.]

העבירה (ברכ' א א). — ג) *הִרְחִיק במשמ' הרחיק את עצמו, הִתְרַחֵק: הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע (נתאי הארבלי, אבו' א ז). וכמה ירחיק מהם (ממים רעים בשעת קריאת שמע) ומן הצואה, ארבע אמות (ברכ' ג ה). עד כמה ירחיקו ויהיו טהורין, עד כדי שיהא רואן (טהר' י ב). מרחיקין מגללי בהמה ארבע אמות (ר' יוסי בר חנינא, ירוש' ברכ' ג ב). הרחק מן הכעור ומן הדומה לו (חול' מד:). — ובסהמ"א: תפריעו את העם ממעשיו, תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם (רס"י, שמות ה ד). חבורה אחת מעוברי דרכים לנה אצל כותל אחד וכו' וקם (אחד מהם) וכו' וכשהרחיק מחבריו נפל הכותל עליהם (ר"י א"ת, מו"ה, הבחינה ה). וכבר הקדמתי לך בתחלת רפואתי שתשתדלי בכל יכלתך להרחיק המדה הזאת ממך וכו', אם היית מרחקת ממך המחשבה הזאת היתה עבודתך כבונה שלמה (שם, עבוד' האלה' ו). שאם לא כן תהיה תורת משה מרחקת את האדם מהשגת השלמות (ר"י אלבו, עקרים א כג). — ואמר הפיטן: אל תרחיק ממני אלהי תנחומיך (אל תרחיק, סדור רע"ג ב, ה). — ואמר המשורר: בעת תרצה להרחיק איש ותבוש לדבר לו, רחק ממנו בזחו (ר"ש הנגיד, בעת סרלה, בן משלי, אברמסון, 54). וצוה אל להרחיק הקצוות לבל יקטיר דבש לו אז שאורים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כז). מרחיקים כל מיני סחורה אף דבר דבר אסורה בשבת (אליו מי הקשה, שירי תימן, 222). — ובמשמ' הבדיל, הרחיק מלה ממלה אחרת, עשה בה שנוי כדי להבדיל בינה לאחרת: יי' יתן אֹמֶר, הטעם מלעיל תחת האל"ף והמ"ם פתח קטן, הרחיקו מן אֹמֶר עצתי תקום אשר הטעם תחת המ"ם (תשו' תלמידי מנחם, 54). חוֹתָם שׁוֹפָר גּוֹרָל, כל אלה קמוצים ומלרע להרחיקם בתֹּאַר קֹדֶשׁ וכו' (שם שם). — *ובפילוסופיה, הִרְחִיק דבר, ראה אותו כרחוק מן האמת, שלל את מציאותו ואפשרותו: וכל אחד מהם מקיים מה שהרחיק בעל דינו (ר"י א"ת, או"ד, הקד'). אך הסברא מרחקת רוב הדברים האלה (הוא, כוזרי, א ה). אנחנו מקיימין האחדות והקדמות לאלהים ית' וכו' ונרחיק הגשמות בכלל (שם שם). מי שרוצין ליישר אותו בדבר האלהים ולברר אצלו כי האלהים מדבר עם בשר ודם והוא מרחיק זה, צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם (שם שם ו). ומי שקורא אלה שמתקנים החומר בחמום ובקרור טבע לא יזיק כשמרחיק מהם החכמה, כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד בהתחברם, אך הם עוזרים לחומר המקבל צורת האדם מאת המצייר החכם (שם שם עז). ולא יוכל כופר לכפור ולא דוחה לדחות מה שלא ירחיק השכל ולא ההרגש (עולם קטן, הוצ' הורוויץ, 11). והלך בדעות ההם כנגד טבע הנמצא והרחיק המורגש (ר"ש א"ת, מו"נ א כא). כי כל מה שמחייב גשמות ראוי בהכרח להרחיקו ממנו (שם שם כה). ואף על פי שידעתי שירחקוהו רב שומעיו ורואיו מפני שהגילו זולתו מעודם, לא אמנע מלומר אותו (הוא, יקוו המים, 136). אני מרחיק שיחס דוד ע"ה בדבריו על ספור מעשה בראשית השם יתברך לרוכב עבים (שם, 140). אמנם אשר נרחיקהו ילא יתאמת המאמר בו כלל הוא שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים וכו' (אמו"ר לראב"ד א ו, 22). — ואמר המשורר: ובסבו אני מרחיק מסבה כמתבדד בתמהון לב ומשמים (משלם דאפיירה, ביום סגריר, ידיעות מכון שוקן ד, כא).

— פע', בינ' *מְרֻחָק, — מרחק מאדם או מדבר, שהתרחק ממנו ואין לו קשר אליו, נמצא ברחוק מקום ממנו: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו' אסור (נדר' א א). שאין אליהו בא וכו' אלא לרחק המקורבים בזרוע ולקרב המרוחקים בזרוע (עדי' ח ז). ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל אמרה תורה והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד, תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וכו' עאכו"כ (ר' יהודה, ברכ' סג:). — ובסהמ"א: מה לך להיות מרוחק מתורת אלהים (פדר"א טו). עדים [1] שהיו מרוחקין מן הכתב שתי שיטין פסול (רמב"ם, מלוה ולוה כז ד). ומה מרוחק שבישראל שאינו מרוחק אלא שלש פרסאות נקרא מבקש ה', תלמידי חכמים שמכתתים

[1] [כלו' חתימת העדים.]

דגליהן מעיר לעיר וכו' על אכו"ב (מדה"נ, שמות ג כ, הופמן, 19). וכשנכתוב הדרכה נודיעו, והוא שמקורב, אבל מרוחק לאו (הלכ' פסוקי' לתלמידי רב יהודאי גאון, 64). — ואמר הפיטן: אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (ינאי, אם לא יאמר, קרובי ויקרא, זולאי, קכה). קורא (אהר הכהן) ומזה טהרת מים, רוחק מעם פחז כמים (ר"א קליר, זכור אב, תפלת גשם). — *ומרחק, ובמשמ' נרחה ע"י הרגש, מגנה, מתעב[1]: והדבר ההוא (עשית העגל) מרוחק ומגונה אצלנו (ר"י א"ת, כוזרי א לז). המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון, פעם לתת ציור כדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיד על ענין הדבר אשר יכוון בו מצד שהוא מרוחק או נרצה וכו' (רלב"ג, משלי א א). — *ובמשמ' נבדל, היה שונה מאחר: אֵצר הטעם תחת הצר"י, והוא קמץ גדול כי הצר"י לא מאותיות הגרון היא לכך נתרחקה המלה ממשקל תאר אשר מאותיות הגרון (תשו' תל מי' מנחם 54). — *ובמשמ' נחשב כרחוק מן האמת, נדחה ע"י השכל: כי העול אין לו כי אם שלש סבות וכו' ושלשתם מרוחקות מאת הבורא ית' (ר"י א"ת, או"ד ו ג). וכל המרוחקות ממנו מן המדות הן אמיתות בלי ספק (הוא, תו"ה, היחוד י). וזה המין מן התאר מרוחק מן האל ית' אצל כל אדם (ר"ש א"ת מו"נ א כג). וכן כל הפעלות ירוחק ממנו וכו' וכן ראוי שירוחק ממנו כל העדר וכו' וממה שראוי בהכרח שירוחק ממנו גם כן הדמוי לשום דבר מן הנמצאות (שם שם נה). וכשיובנו (דברי הנביאים) במשמעם מדוקדקים ולא יודע שהם הפלגה וגוזמא וכו' יחדשו ענינים מרוחקים (שם ב מז). ולא ירוחק שיתואר השם בתואר כזה (ר"י אלבו, עקרים ב ט). אוהב את המישרים, מתרחק מן הכבוד ולא מגים לבו בתלמודו (שם ו ו). לעולם ידבק אדם בשלשה דברים ויתרחק משלשה דברים, ידבק בשלשה דברים בחליצה ובהבאת שלום ובהפרת נדרים. ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (בר קפרא, יבמ' קט.). וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל, והפסיק הענין שהניח שם פרשה, לומר שנתרחק, ולכך אותה פרשה פתוחה (מד"ר במד' יג). — *ובמשמ' שנפסק קשר המשפחה שבינו לבין פלוני: דודו בן דודו וכל הראוי לירשו וכל הקרוב לו באותה שעה (פסולים לדין), היה קרוב ונתרחק הרי זה כשר (סנה' ג ד). — ובסהמ"א: אם הגופות מתרחקים הלבבות מתקרבים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 136). — ואמר המשורר: אשרי איש עומד בישרו יתרחק מצד שמאלו (שלום שבזי, שירי תימן, 199).

— התפ', *נִתְרַחֵק, — הרחיק את עצמו, הלך לו, sich entfernen, sich fernhalten; s'eloigner, rester loin; to withdraw, stay away: איזוהי דרך רעה שיתרחק[2] ממנה האדם (רבן יוחנן בן זכאי, אבו'

— נפעי, ביני *נִרְחָק, — שרחקו ממנו: כי פרוע הוא, נרחק ונתעב (רש"י, שמות ה ד). — ושהתרחק: רחקים בהרחקי מצואים בהמצאי (ר"ש הנגיד, אבסים, בן משלי, אברמסון, 24).

— הפע', *הֻרְחַק, הורחק, — הֻרחק דבר, ראו אותו כרחוק מן האמת, נשללה מציאותו ואפשרותו: כמו שנמצא אריסטו יקיים התנועה בעבור שהורחקה (ר"ש א"ת, מו"נ ב כא).

רָחֵק, ת"ז, מ"ר כנ' רְחֵקֶיךָ, — המתרחק מאחר, עוזב אותו: כי הנה רְחֵקֶיךָ יאבדו הצמתה כל זונה ממך (תהל' עג כז). — ואמר הפיטן: קרועים כשמלה מגוללה בדמים, רחיקי טומאה כן דומים (ינאי, מיטמאים, קרובי ויקרא, זולאי, קנה). ואביתה תהלה מיקרואי איין מיקוראי בחינוף מירחיקי אמת מיריקי צדק (הוא, אשר אימתך, קרוב' ימים נוראים, שם שכג). זכר ברחמיו כל רחקיו היאמן לרחם דבקיו (רב האי גאון, אם מי זכאת, ידיעות מכון שוקן ג, יב). השקיף שדי ממרומו והבדיל בין רחקיו ועמו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, דיואן ג, 12). — ואמר המשורר: אנשים לתגמולים מהירים אברר גם

---

[1] [כשמוש הפעל רחק בתרגום של תעב בתרגומים הארמיים לתורה.]

[2] [כנגיד למה שנאמר קדם לכך: איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם.]

רחקים בהרחקי, מצואים בהמצאי (ר״מ הנגיד, אנסים, בן משלי, שסון, קכח; אברמסון, 24). ושים זכים דבקיך ועריצים רחקיך (הוא, חדה ופמה, שם, ששון, קפ; אברמסון, 168). רחקי איש רחוקים מסתריו ורעיו ישמרו את מאמריו (רחקי אים, שם, ששון, רלט; אברמסון, 306). מהם רחקי סוד ולא עמדו בסוד (משלם דאפיאירה, עג קל, ידיעות מכון שוקן ד, עח). ושמעתי מתי פקור לדעתי רחקי סוד ובמטבע דבוקים (הוא, לעתיקים, שם שם, ל).

***רֹחַק,** ש״ז, — א) תכונת הדבר הרחוק ומדתו, מרחק Entfernung, Entfernheit; distance, éloignement; distance, remoteness: ועקר הנחתו הראשונה (של הפעל עבר) לתנועת בעלי חיים על רוחק [1]) אחד ישר (ר״מ א״מ, מו״נ א כא). וכן התבאר וכו׳ יציאת שני קוים יהיה ביניהם בתחלת יציאתם רוחק [2]) אחד וכל אשר ירחקו יסתר הרוחק ההוא (שם שם עג, הקדמה י). עד שהאבן השואבת וכו׳ לא תמשוך על אי זה רוחק שיזדמן, כמו שלא יחמם זה האיש על אי זה רוחק שיזדמן אבל על רוחק שישתנה האויר אשר בינו ובין הדבר המתחמם מכחו (שם ב יב). שאין ערך רוחק בין הגוף ובין מה שאינו גוף (שם שם). ובארו האחרונים במופת האמתי אשר אין ספק בו כמה שעור יציאת המרכזים ההם בחצי קוטר הארץ כמו שבארו הרחקים כולם והשעורים (שם ב כד). וזה כולו יתבאר לך בשתסתכל הרחקים והשעורים אשר ידעת לכל גלגל ולכל כוכב (שם שם). הנה השמש אשר בגלגל הרביעי תקיף כ״ד אלף מיל בכ״ד שעות כאשר שערו בעלי שעורי הרחקים (אהרן הקראי, גן עדן, תפלה א, עא:). וידיעותינו בלות ומטולאות קצרו מהשיג איך ידיעותינו עם רחק היחש בינותינו מצדך ומצדנו (ר״י בדרשי, בחיי עולם יג). — ובמשמ׳ מרחב, חלל ריק: קדמוני המדברים וכו׳ מאמינים ג״כ שהרקות נמצא והוא רחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (ר״מ א״מ, מו״נ א עג, הקדמה ג). הרוחק אשר אין בו תכליות המקיף והוא אשר יקרא חללות (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א א ג). כי מציאות רחקים נבדלים נמנע חוץ לגשמים הטבעיים ובתוכם (פי׳ נרבוני למו״נ ב יד). — ב) אחד מששת הכוונים שבמרחק, מֵמַד, Dimension; dimension: עוד תלה באמרו שאלו הי׳ יש בהם י׳ רחקים בלתי בעלי תכלית (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כז). אמנם אמרו עמק צפון עמק דרום הוא רוחק השמאלי והימין (שם, לג). וגדר הגשם הוא כל דבר שיש לו שלשה רחקים והם ארך ורחב וגבה (ר״י א״ת, רוח חן א). הוא הכח המגדל את הגוף בשלש רחקיו שהם בגובה ובארך וברוחב (שם ג). מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו באמרך הארוך או הקצר וכו׳ (שם י). כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים הקיימים מתדמים ברחקים השלשה, ואע״פ שזה בתכלית הגודל וזה בתכלית הקטנות ענין מציאות הרחקים בהם אחד (ר״מ א״ת, מו״נ א כו). גוף הוא כל מה שיש לו שלשה רחקים ושש קצוות (הוא, פי׳ המלות הזרות). ואעפ״י שיחסתי לה (לנפש) שם חלק למעלה בסמוך לא נאמר כן אלא היותה כמו חלק מן החי ע״ד סבה צוריית או הפועלת אבל לא שהיא תהיה בעלת רחקים (ר׳ הלל מוירונה, תגמו׳ הנפש, ד:). ומה שאמר ארסטו כי למאמר האומר בשיש הנה רחקים עומדים בעצמם ושהרחקים הם המקום יתחייבו שני שקרים (ר״י אלבו, עקרים ב יז). שהרחקים אשר בהם נמצא עתה זה העולם היה אפשר קודם המצאו שימצא בהם גשם אחר (ר״י אברבנאל, מפעלי אלה׳ ד ג). שלשת הרחקים עולים למספר י״ח להורות שיהיה שבלם חי וקיים לעד (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה ט). — ג) תכונת הדבר הרחוק מן השכל: וראה כמה באלו הענינים מן הרוחק מהעיון הטבעי (ר״מ א״ת, מו״נ ב כד).

רַחֲקָה, ש״נ, שה״פ מן רָחַק: תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פה לְרָחֳקָה מעל מקדשי (יחזק׳ ח ו).

***רָחְקִי,** ת״ז, — שיך לרֹחַק, dimensional: כי כל הגופים עומדים במקום כפי שטח כמותם הרחקיו (ר״י אבוהב, תרג׳ שער השמים לר״א אירירה ג ה).

---

[1]) [כצ״ל רֹחַק, וכן אברמסון, ולא כמנֻקד בכ״י.]

[2]) [בתרגום ר״י חריזי: על איזה מרחק שיהיה על קו המישור.]

[3]) [בתרגום ר״י חריזי: מרחק.]

רחש 1), ממנו מרחשת, *רחוש, *רחישה, רחש, א. *רחש, ב. *רחש, *רחש, *רחשה, *רחשון, *רחשוש.

רחש, פ"י 2) — רחש הלב דבר 3), הגה והשמיע אותו בקול רחש, flüstern; murmurer; to whisper: רחש לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך (תהל' מה ב). — ובמדר': שלא יוכלו להתוודות בתשובה, אלא כיון ש ר ח ש לכם בתשובה הקב"ה מקבלם וכו' בני קרח לא היו יכולין לומר שירה לפני הקב"ה בפיהם עד ש ר ח ש לבם בתשובה וקיבלם מיד וכו' כך אמרו אם בלבנו ר ח ש נ ו כבר אמרנו מעשינו למלך מלכי המלכים הקב"ה (מדר' תהל' מה). *והשפתים: כל האומר שמועה משם אומרה שפתותיו ר ו ח ש ו ת עמו בקבר (לוי בר נזירא, ירוש' ברכ' ב א, שם שקל' ב ז, שם מו"ק ג ז). — *ועל מעשי המרחשת בבשולם: מרחשת עמוקה 4) ומעשיה ר ו ח ש י ם 5) ומחבת צפה ומעשיה קשים 6) (ר' חנניה בן גמליאל, מנח' ס; ספרא ויקרא, נדבה פרשה י; מד"ר ויקר' ג; תנחו' ויקרא ז). ועי' דחוס, הערה. — ובסתמ"א 7): אל לבי, שלא הוצאתי הדיבור מפי אלא ר ח ש ת י בלבי (סכל טוב, ברא' כד מה). וצריך ל ר ח ו ש בשפתיו בשעה שמפריש זו אחר זו (רמב"ם, מעשר ט ט). ומי שישיג ענין אלו השמות הקדושים וכו' ישיג ממנו איזה מעלה שירצה ויהיה עמו כדיבור ר ו ח ש ובקול דקה שישמע ממנו מבלי הגה (מגילת סתרים, מיוחס לרמב"ם, חמדה גנוזה, מג.). כי אין הגוף צלם הבורא ית' כי הדבר ה ר ו ח ש המובדל מכל מאורעות הגוף אין הגוף צלמו (הקד' כפס החכמה א). הבוגד בוגד לבו יקבץ און לו וכל רע לבו ר ח ש (שלמה בונפיד, פולמוס בכבדי סרגוסה, קובץ על יד, יד, כא). — ואמר הפיטן: לחיו ר ו ח ש י ם דת ארוכה מארץ (ינאי, מה יפו, קרוב' פסח, זולאי, רעז). רון בלי עצלתים ערכתי בתחנותים, ר ח ש ת י גישות שתים בעד שאלות שתים (ר"א קליר, ארשה, תפלת טל). שוקדים ואותך מקדישים שבחך בפיהם ר ו ח ש י ם (הנ"ל, אאמיר, קרובי א סוכות). קוראים בה במחני, ר ו ח ש י ם טוב להודות לה' (אפרי אנוש, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כ). טובים קדושים יקדשו חדשים, בעת ר ו ח ש י ם לעיבורו דורשים (ברכת מזון לראש חדש, שם שם, קד). בנפתיך להחר הטוב ל ר ח ו ש דבר טוב (משלם בר קלונימוס, אודך, יוצ' ב פסח). ר ו ח ש י ם בה איש כדרכו והלכה כבית הלל (רסב"ג, שתי פעמים, אהבה שבת כחמו). ר ח ש ו משה ואהרן ויענהו (ר"י הלוי, אבאר קלם, דיואן ג, 31). ירשו סוד דעתך כלם ויתלחשו, י ר ח ש ו הנה ידעתיו גם אני החשו (הנ"ל, פלשו, שם שם, 36). עמדו לפני פרעה ובשם אל ר ח ש ו, ומצרים נפלאותיו כחשו (הנ"ל, את כתיבי, שעה"ש 111). ר ח ש ו בנים בשבימו, איך משנאים ילעגו למו (ראב"ע, אל בדחק, קונטי' הפיוט', 61). סוד מבקשים בעת ר ו ח ש י ם איה מקום כבוד האל (ר"י זבארה, ארא"לים, אופן שבת א אחה"פ). רון ר ו ח ש י ם בעת רוגשים ואומרים יה אכתריאל (שם שם). ר ח ש ת י לרב עלילה בעד תור המעלה (אנעים חדושי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטלי' א, קד.). נא כל מדה נכונה, ר ח ש לבי להושיע (סלם עטרה, סליס' ער"ה). ר ו ח ש חשמל אשר חש ומל שבחו למל ומעצומו יאמל (אמלו בחופף, אופן שבת ב חנכה). קדישין רן ר ו ח ש י ם עם כרובים ושרפים (יחיד ערך, אופן שבת ב אחה"פ). שרפים גם אישים קצת עתים חשים 1) קצת עתים ר ו ח ש י ם (ר"י

1) [בארמ' ובעבר' שבתו"מ ובסורי' בא רחש במשמ' תנועת רמשים ושרצים, ובאשורי' משמש ראש או רש גם במשמ' של תרועת שמחה ואף בשם עצם ראש, תולעת שבתבואה, אך אולי מלה אחרונה זו שאולה היא מארמ', ועל כן נשמע בה הגה האלף במק' ההית, שאיננה הגויה בדרך כלל באשור'. וכנראה קרוב השרש אל לחש, ואולי גם אל נחש.]

2) [אך עי' בהערה שאחר זו.]

3) [כך לפי חלקת המלים במסרת הטעמים, ואמנם אפשר שהכונה בחלקה אחרת: רחש (כלו' לחש והגה) לבי, דבר טוב אמר אני וכו'.]

4) [הכונה: המנחה המבשלת במחבת עמוקה בה, והמבשלת במרחשת צפה בה למעלה. עי' בהערה לערך א. צוף, עמ' 5426.]

5) [בבבלי (מנח' סג.) רכין.]

6) [צ"ל נוקשין, ז"א דופקים.]

7) [באוצר המונחים הפילוסופיים של קלצקין (ד, 38) מובא גם רחש במשמ' חקר ודרש מתוך ס' השכל המושכלות לאלפראבי, אך שם הכונה לש"ז רחש במשמ' דבור.]

1) [כלו' מחשים, שותקים.]

נג'ארה, עולת תמיד, הקדמה).—ואמר המשורר: יקבל שר תשורת שיר רחשתיו ורנתיו עלי זכרו ושרתיו (ר״י נג'ארה, כאו ספר, הקד' ספר שעשועים, דודזון, 5). — ואמר המליץ: לכל מה שיש ללב הקוראים לרחוש ולשאול (ר״א לויפל, שם מסס טוב, לו.). — *ורָדֶש השרץ, הנחש, במשמ' שֶׁרֶץ וזחל[1]: יעף ועף וחש ומחור פתן רחש ונודע כי הוחש משרש נחש (ר״א קליר, אז קולן, קרוב' שבת זכור). כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע (רש״י, ויקר' ב ז). שרץ, בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ (הוא, שם יא י). חיטים שהתליעו ושטחום לפני השמש ורחשו מהם הרבה תולעים (שו״ת תרומ' פדסן קעא). — ורחש היין, רתח: היין רוחש ונע ויוצא למעלה (רש״י, יבמ' לז., ד״ה דוגג).

— פִּעֵ', *רִחֵשׁ[2]), — כמו קל: כיון שאומרין דבר הלכה מפיהם של צדיקים שפתותיהן מרחשות עמהן בקבר (ר' ילחק, ירוש' שקלי׳ ב ז).—ובמשמ' נע, רִחשה הלטאה, רחשו כנים וכדו': הלכו והטילו עליה (על הלטאה) כום של צונן וריחשה (פסח' פח:). שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי (מד״ר ברא״ש לו). — ובסהמ״א: נשים שקנו קמח מן החנוני וכו' אמרו אפשר שריחש, קמחה של זו בביתה וכו' שאשה אחת מצאה במיני דגן וקמח שריחש (שו״ת חות יאיר קט).—ועי' הִפְעִ' הערות.

— הִפעִ', — הִרְחִישׁ האדם בשפתיו, הרחיש לשונו, הגה ולחש, הניע את שפתיו ולשונו בדבור ובמחשבה: יכול יהא מהרהר בלב, ת״ל רק שפתיה נעות, הא כיצד, מרחיש בשפתותיו (ירוש' ברכ' ד א). מיכן שהוא צריך להרחיש בשפתותיו (ר' יוסי בר חנינא, שם שם). — והלשון: ולשונך ירחיש רננות (ברכת חכמים בלאחס מבית המדרש, ברכ' יז.). — והלב: הלב מרחיש[3]) שנאי רחש לבי דבר טוב (מד״ר קהל', דברתי אני). — והרחיש האדם דברים בקרבו: אם מרחישים[1]) אנו בקרבנו דברים היש ה' בקרבנו והוא יודע מה מרחישים בקרבנו, נעבדנו ואם אין לא נעבדנו (ר' אבהו, פסיק' רב', מני אפרים, כה.). — והִרְחִישׁ[2]) בשר המת וכדו' תולעים ורמה, העלה תולעים, התליע: וירם תולעים ויבאש, הרי מקרא זה מסורס, וכי מרחיש ואחר כך מבאיש, אלא מבאיש ואחר כך מרחיש (מכי' ויסע ד). אדם רמה בחייו ותולעה במותו, רמה בחייו אלו הכנים, ותולעה במותו זה שמרחיש[3]) במותו (ר' שמעון, דא״ר ג). ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש, ההרים נעשו טרשים, התחיל המת מרחיש[4]), ונעשו פניהם בקופות ונעשו חולין למזיקים (מד״ר ברא״ש כג). אף כי אנוש רמה אלו הכנים שבחייו, ובן אדם תולעה אלו תולעים שמרחישין[5]) תחתיו במותו (שם קהל', ברכות הטובה). — ובסהמ״א: מושלך באשמון ובעפר חבוש נטמן מרחיש בשרו רמה ותולעה (ר״י בן יהודה, ספר מוסר ג א). נתירא (יעקב) שמא ירחיש[6]) העפר תחתיו במכת כנים (מדה״ג, שמות ח יב, הופמן, 65). — ואמר הפיטן: אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (ינאי, אם לא יאמר, קרוב' ויקרא, זולאי, קכה). בפיהו תחן ירחישו בצאתו לאהל ביום מצפהו (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רסו). קול שת תהום מורשה קשב שיר כהרחיש משה (יד הימנית, קרובה לשביעי של פסח, ידיעות מכון שוקן ה, קסח). — *והרחיש היין את האדם הישן, עשה שירחשו שפתיו: הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים וירחיש הישן, כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב (ראב״ע, שה״ש ז י).

---

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [וכן בארמ' שבתו״ם: מרחשן שפותיה (סנה' צז:).]

3) [ס״א: מרחש.]

---

1) [במד״ר (שמות כו) במקום זה: אם מהרהרים אנו בלבבינו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו ואם לאו נמרוד בו, ע״כ, וכנראה נכתב הפעל המוכן, מהרהרים, במקום המקורי והקשה, מרחישים.]

2) [וכן ארחש בארמ' שבתו״ם.]

3) [בספר מוסר לר״י בן יהודה (ג א): שמרחש.]

4) [בקצת דפוס': מרחש.]

5) [אולי צ״ל כאן מרחשין, בפִעֵ'.]

6) [השוה פִּעֵ'.]

—הִתפ', *הִתְרַחֵשׁ,—התרחש נס לאדם, הזדמן לו נס, וכן התרחש דבר במשמ' קרה דבר, נוהג בספרות ובדבור[1]. — ובמליצה: אם לפעמים יתרהיש ניסע מאיזה אורח שאינו חולי רק שאינו קל ברגליו לילך מחמת חחסרון שבו, יהיו לו לעזור מעיר לעיר ומישוב לישוב בעגלי"ה (פנקס ק"ק במברג, 2, קבץ על יד ז).

א. *רַחַשׁ[2], ש"ז, — שרץ, רמש, נחש: כמה ישהו (המשקים המגלים) ויהיו אסורין, כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ' ח ז).—ובספהמ"א: בשעת הבשר האוכלין עדשין ופולין וזיתים הרחש מצוי בהן (רמב"ם, הנהג' רעה). בפולין החדשים שסמוך לגמרן מצוי בהם במקום הרחש מקום שחור ונכר ראשו של רחש (שם רעו). ומה שימצא ג"כ ברחשים בעופות ובדגים (המו"ר לרא"ד ב ו, 88). ואחת מהנה שקנתה בערב באה ואמרה כי מצאה רחשים בקמחה (שו"ת חות יאיר קט). ופתן זה הוא כמין רחש קטן והאוכל מבשרו מוסיף לו כח (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יח).

ב. *רַחַשׁ, ש"ז,—הרהור, הגיה בלב: אם רחש[3] בלב למה אמירה ואם אמירה למה רחישה (מדר' תהל' מה, בובר, קלה:).—ובספהמ"א: ואלו אמנם רוצים במשכיל מי שהיה חסיד וטוב התבוננות ורחש[4] מה שראוי שיבוקש מטוב וירוחק מרע (ס' השכל והמושכלות לאלפראבי). ואמנם מי שקרא פלוני משכיל אמנם רצה בו טוב התבוננות ברחש מה שראוי שיבוקש או ירוחק על המוחלט (שם). — ואמר הפיטן: רחש ישנים בערב דם תבוסה בעורב, קץ חש וקרב לעורר בתנין קרב (ר"א קליר, קיקה, קרוב' שבת החדש). ענה קוטרי רקח מרקחת, רחש ניב מלקחת, הגיג בוער בקלחת (רסע"ג, ענה איומה, הושענ', סדור רסע"ג, רמו). רחשי למולך אל יהי טרח (אנכה שפתי, Berliner, Synag. Poesien, עמ' 69). שתפאר פני פדויך, שתצדיק צבאות צנועיך, שתקנה קהל קנויך, שתרצה רחש רחומיך (יהי רצון, עבודת לו"כ, מחז' איטל' ב, קלא:).

1) [עפ"י הארמ' שבתו"ם, אתרחש (ליה) ניסא וכדו' (ברכ' כ., כח., פסח' כ:, מגי' ז:, תרג' קהל' ד יג, ועוד), ואמנם אין צרוף זה מובן כל צרכו מצד הלשון.]

2) [מן הארמ' רחשא במשמ' זו.]

3) [ואולי פֹּעַל כלשון הכתוב: רָהֵשׁ.]

4) [קלצקין־ציבל: רָחֵשׁ, חקר ודרש.]

אזי רחש רנני רנניך ארגילה (יוסף בן אביתור, אסכן, סעה"ס 14). לך נפשי וטוב רחשי אל אשפוך לפניך (רי"ל גיאת, יד אחיר, שם 21). בקראי ענני יום רחש מליצי תקב (רסב"ג, אלהים אלי, שם 45). ענתה היא כי הנחש השיאני ונשכני בלא לחש, ויאמר הגם לכבוש ברחש את המלכה עמי בבית (ר"י הלוי, אבאר קלה, דיואן ג, 27). משה ידבר בקול רחשו ואלהים על כס מכונו יענהו משמי קדשו (הוא, יחיד נאלה, שם שם, 110). צורר ענה ברחשו ונתפאר ברוב רכושו (ראב"ע, אספרה נעד, אינר 231). יקר נערב בניחחים, רחש תחן נאנחים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוהמ"פ). עליך נשפוך שיח רהשנו לגאלנו ממעון קדשך להחפישנו (הוא, ברח דודי, גאלה שבת חוהמ"פ). קוראיך בחיל ומוראות, רחשם שעה נא ועשה עמהם לטובה אות (אליך האל, סליח' ג עשי"ח). וסתם רחשי ופס קרבן אשי (חימהי שמחי, מאורה שבת ב אחה"פ). — ואמר המשורר: אני אבכה במר רחשי והאפר עלי ראשי (לקו"ק, 138). נעים שירי בלי רגל ישוטט ויביע בלי לשון ורחש (ר"י חריזי, תחכ' ט, 96). יפאר לקונו בהגיון רחשו (עזרא הבבלי, תוכח' מוס', לט.). עם בלי לב יבין לחשי, ובלי אזן ישמע רחשי (מעשה הרב דן יצחק אברבנאל, דברי חכמים, מז). רנני בטוב רחשך אשר מדבש נערב (ר"י נגארה, יונת נדודים, עולת תמיד, ל). כל משא נפש תשא בכנפים, עמה ימות לב ורחשיו יסופו (יל"ג, אהבת דוד ומיכל יג, 103).

*רֶהֶשׁ[1], ש"ז,—מנחת מרחשת, ואמר הפיטן: רחש מרבך זה מזה מזוז לא נתקרב (דוד בר משלם, אלהים אל דמי לדמי, סליחי מוס' יוה"כ).

*רְחָשָׁה, ש"נ,— כמו ב. רַחַשׁ, ואמר המשורר: ואם אהגה בצדקתך וארחש ימי חיי תהלתך רחשה (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, שיר ל).

*רַחֲשׁוֹן, ש"ז, — כמו ב. רַחַשׁ, דבור: דע והבין שאלו האותיות שהם עשרים ושתים מנויות מרוב הרגל הלשון מתחלפין זה בזה ברחשון (הורית הקורא, דרנבורג, 32). — ואמר הפיטן: ארשה

1) [כך מנקד בספרים.]

ארוש רחשון בארש ניב ולשון (ר"א קליר, ארשת, תפלת טל). קדמתי בנשף להללך צור ברחשון (יוסף לעקי, סדור אר"ל, תמג). הנכם חקוקים עם רחשון זהמיון[1] כחותם על זרועינו (תשוי גאו', מן, JQR NS IX עמ' 146). בדרכם תדרוש שופכי לך לב רחשון (מחז' ויטרי, 447). הקריבו בטוב רחשון את פרי שפתים (רמב"ע, דיואן בודל' כנו; קדוש תימני, כ"י בריטי' מוזי'). — ואמר המשורר: אראה באורך אור בלב אישון, צופה ומביט לב וכל רחשון (ר"י אבוהב, בתרגום שער השמים לר"א אירירה). ברא השכל הראשון בלי עמל ולא רחשון (ר"ז אבלצ'אהרי, ספר המוסר יד, כ"י תימני). ואומר לו בטוב רחשון וכו' (שם יו).—ובמשמ' תפלה, ובית רחשון, בית תפלה, ואמר הפיטן: ובבואו מבית רחשון, מוזגים לו כוס ראשון (ר' יוסף טוב עלם, אלהי הרוחות לכל בשר, סדר שבת הגדול).

***רַחֲשׁוּשׁ**, ש"ז, — רַחֲשׁוּשֵׁי הפה, מה שרחשו הפה והשפתים: מרחשת, דאתיא ארחשושי[2] הפה (מנח' סג.).

רַחַת[3], ש"נ, — כף לזרות בה את התבואה, Wurfschaufel; pelle à vannrer; winnowing shovel: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה ברַחַת ובמזרה (ישע' ל כד). — ובתו"מ: נוטל אדם וכו' מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות, את הרחת ואת המזלג לתת עליו לקטן (שבת יז ב). רחת של גרוסות טמאה, של אוצרות טהורה, של גתות טמאה, של גרנות טהורה, זה הכלל, העשוי לקבלה טמא, לכנוס טהור (כלים טו ה). כמה כדי להעמיד בה כרי, ר' יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי ובלבד כדי שיעמיד הרחת (ירוש' ב"מ ט ה). היכי דמי גורן שאינו קבוע, א"ר יוסי ברבי חנינא, כל שאינו זורה ברחת (ב"ב כד:). —ובסהמ"א: המעדר וכו' כמין רחת אלא שהרחת רחב בפה וזה שנים שנים (כלים יג ז, פירוש הגאונים, אפשטין, 33). ואי זהו מטרת, זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל דבר (רמב"ם, מעשר ג יג). — ואמר המשורר: ואומר, מי בחורף נח והוא בחום בלי נחת והוא חרוק ושינים בקדקד לו, ענה רחת (ר"ש הנגיד, ואומר מי בחורף, בן משלי הבוז, שמן, קסח). נפשי נשי חלדך הכי טובו כמו תבן במזרה יחלף או רחת (ר"י חריזי, הענק א כד, פרג, 16).[1]

רטב[2], ממנו *הַרְטָבָה, רָטֹב, רָטֹב, *רֹטֶב, *רַטְבִּי, *רַטְבוֹן, *רְטָבָה, *רָטוּב, *רְטִיבָה, *רְטִיבוּת.

רָטַב, פ"ע, יִרְטָבוּ — היה רָטֹב, לח וטרי, מכסה מים, חדור מים, feucht sein; être humide; to be moist: מזרם הרים ירטבו ובלי מחסה חבקו צור (איוב כד ח). — ובסהמ"א: כאשר לא תרטב האבן עד שתשוב כספוג כן לא תרטב החכמה למתגדל עליה (כ"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 93). כמה שיתחמם הקר או יתקרר החם, או ירטב היבש או ייבש הרטוב (מאמר לראב"ד א ה, 17). — *ובמשמ' פ"י, עשה שירטב דבר, befeuchten; mouiller; to moisten: חבקו צור, נחבאים בנקיקי הסלעים וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם (רס"י, איוב כד ח). ועי' רָטֹב.

— הפעי' *הִרְטִיב, — א) הפריח ענפים רטבים ורעננים, ובהשאלה הרטיב מצוות ומעשים טובים, spriessen lassen; faire croître; to let thrive: אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכתרונוס, מה רטיבה הרטיב, קורות בתינו ארזים וגו' צדיקים וצדיקות נביאים ונביאות שיצאו ממנו (רבי ברכיה בשם ר' לוי, מד"ר בראש' סח; וכעין זה שם

1) [בכ"י צהמיון, עי' הערת מן.]

2) [כך בגרסת הערוך ערך רחש, ובדפוס, ארחושי הפה וכו' ארחושי הלב.]

3) [בעקר שם לכף היד, וכן באשור' רָת (במק' רָחַת) כף היד (כך ראשונה ד. ה. מילר, Hammurabi, עמ' 267), וכן בלשון מַהְרָה בדרום ערב רְחוֹתֶן פרושו ידים, ובסור' מא"י בא רחתא, ובערב' רַחַ'תa) במשמ' זו שבעברית.]

a) رخت

1) [בלשוננו ה, ע' 198 הציע ה. פלאום להשתמש במלה זו במשמ' כף המשחק בכדור, racket.]

2) [גם בארמ' וסור', ערב' וכוש' רטב a), באשור' רַטָבוּ, באותה משמ' כבעבר'.]

a) رطب

שה״ש א, קורות בתינו) [1]). ויבא יעקב לווה, שכל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז (ר׳ אליעזר, שם שם פא). אמרה כנסת ישראל וכו׳ אני היא שהייתי חבויה בצלן של מצרים ולשעה קלה כנסני הקב״ה לרעמסס והרטבתי מעשים [2] טובים כשושנה וכו׳ (שם שה״ש ב, אני חבצלת השרון). — ב) במשמ׳ פ״ע, פרח, הוציא פריחה: המוכר זיתיו לעצים וכו׳ ר׳ יוחנן בעי הרטיבו מה הן (ירוש׳ ב״מ ח ו). מה שושנה זו יוצא עליה שרב הרי היא כמושה, יוצא טל הרי היא מפרחת, כך וכו׳ ישראל נראין כאילו הן כמושין בעה״ז אבל לע״ל יעבור צלו של עשו וישראל מרטיבין והולכים (ר׳ אבין, מד״ר ויקר׳ כג). אני חבצלת השרון, אני היא שהייתי חבויה ורמוסה בצלן של מלכיות אני מרטבת כשושנה (שם שה״ש ב, אני חבצלת). משל את הצדיקים וכו׳ כשושנה וכו׳ ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (רבי אליעזר, שם שם). גאולתן של ישראל וכו׳ בתחלה היא באה קימעה קימעה ואחר כך היא מנצנצת ובאה ואחר כך פרה ורבה ואח״כ מרטבת והולכת (רבי חייא רבה, שם שם ו, מי זאת). ארזים ששלח חירם מלך צור לשלמה למלאכת בית המקדש הריחו בחייו של עולם והרטיבו (תנחומא תרומה יא). כשהכניס שלמה את הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות שנאמר שתולים בבית ה׳ בחצרות אלהינו יפריחו (ר׳ לוי, שם שם). — ובסהמ״א, במשמ׳ עשה שיהיה דבר רטב: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים (רמב״ם, תפילין ג ג). שהחום הטבעי יקרה לו התכה מעט מעט או כבוי יהיה מחום או מקור בשתית המים הקרים וכו׳ והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההססים והרקות המופלגות בזיעה ושתן וכו׳ (קאנון ג ד ד ג). — *הרטיב התינוק, הפריש שתן, נוהג בדבור.

— נפע׳, *נִרְטַב, — נעשה רָטֹב: העיטוש יהיה מן הראש כאשר נתחמם המוח ונרטב המקום הפנוי מן הראש (יעקב בן יוסף ן׳ זבארה, פרקי אבוקראט ז לע׳ כ״י ביהמ״ד לרבנים בניו יורק עמ׳ 112, לפי דודזון, טעקסטס, 102, בהערה).

— פעי׳ *רִטֵּב, — רִטֵּב דבר, עשה שיהיה דבר רטב, befeuchten; mouiller; to moisten: אבל רקיק דמאים, מתוך שהוא דק וליחלוח הכותל מרטבו נמאס (רש״י, ב״ב יט:). האדם צריך הוא בעולם הזה להשיב אל גופו ולהדביק אל כל אבר ואבר מאבריו דבר שיהיה מרטב את גופו ומחליף עליו ענין הרטיבות אשר אבד ממנו (ראב״ח הנשיא, מגלת המגלה ג, 50). ולאשר יבש רואה שלו כיובש בצמא לרטב ולהשיב לתכונתם (אסף, 76.). — ורִטֵּב את עצמו במשמ׳ רענן וחזק את עצמו ביין: דמירטב עלמא עדיף טפי, בלומר אין ראוי שיצער עצמו מן היין רק צריך ג״כ לרטב את עצמו (ספר פרנסה וכלכלה ג כ, ספר החיים, לג:).

— התפ׳, *הִתְרַטֵּב, נִתְרַטֵּב, — נעשה רטב, נתמלא לחלוחית: כי אם יפיח אדם בכפו תתרטב כפו (לקח טוב בראש׳ א). שעתיד הקב״ה להוריד טל מאור של מעלה ויכנס למטה בתוך העפר ויגיע לאותו עצם ומתרטב ונעשה כעסה בתוך העפר (ספר החכמה ה).

רָטֹב, ת״ז, — לח, טרי, feucht, frisch; humide, frais; moist, fresh: רָטֹב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא (איוב ח טז). — ובתו״מ: היה אוכל זיתים פצועים ותמרים רטובות וכו׳ טמא, היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות וכו׳ טהור (עקצ׳ ג׳). — ובסהמ״א: ודע כי המשובח במגדים תאנים וענבים עם שקדים ואם תאכלם יבשים או רטובים כפי צרכם נעימים הם וטובים (ר״י חריזי, רפואות הגויה). והוא (הגלגל) טבע חמישית, שאם היה קור היה לו לרדת למטה וכו׳ ואם תאמר שהוא חום, היה לו לעלות למעלה וכו׳ וכן אם היה רטוב התגלגל בחק גלי הים, ואם היה יבש התקבץ ואפס התנועה מכל וכל (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ, 10). כמה שיתחמם הקר או יתקרר החם, או ירטב היבש או ייבש הרטוב (אמו״ר לראב״ד א ה, 17). כהתמזגות העפר היבש במים ושובם טיט רטוב (שם א ו, 22).

---

1) [ועי׳ רְטִיבָה, הערה.]

2) [במדרש תהלים א כ: במעשים.]

— ואמר הפיטן: הכין גן נעול לבלתי גן נעול רטוב (רי"ל בר לאונן, איזה מקום, אזהרות, ג.). טהור טוב בחר כחור בין שלש כגן [1] רטוב (טלטל יונה, קטע מעבודה, Elbog. Stud., 147). צרפנו מקור רטוב, צמאון לא קורטוב (שלמה הבבלי, לך יי' הלדקה תלבושת, סליחי' מנחי' יוה"כ). ישר ונאמן לבי אם יארך זמן עצבי רטב ונעטן אבי (ר"י הלוי, אל יעלז, דיואן ג, 133). פרח כמו גן רטוב בכל ארץ שמו הטוב (רלב"ע, הלקפו, איגר 202). — ואמר המשורר: והשכילך אלי ימים לדבר ואת רך ועניפיך רטובים (ר"ם הכגיד, שמואל, בן התלים, ששון, סג; הברמן א, 60). ונמשח שמן טוב ונקטיר עץ רטב (דונש, ואומר אל פישן, אלוני, סה). ועי' רָטוֹב.

***רֹטֶב** [2], ש"ז, — א) לחלוחית השומן של הבשר המבושל והצלוי [3], Fleischbrühe; sauce; gravy: נטף מרוטבו (של קרבן הפסח) על החרס וחזר עליו יטול את מקומו, נטף מרוטבו על הסולת יקמוץ את מקומו (פסח' ז ג). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה (נדר' ו ו). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור, מן הרוטב, מן הקיפה וכו' כשר (זבח' ג ד). גיד הנשה שנתבשל עם הגידין בזמן שמכיר בנותן טעם וכו' והרוטב בנותן טעם (חול' ז ה). ובבהמה העור והרוטב והקפה וכו' מצטרפין לטמא (טהר' א ד). הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה (שם ג א). (הנודר) מן הרוטב מותר בקיפה, מן הקיפה מותר ברוטב (תוספ' נדר' ג ג). האיש משלח תחת הדוד וכו' כיצד משלחו נותן עליו רוטב (שם נזיר ד ו). מים ומלח בטלין בעיסה ואין בטלין בקדירה מפני רוטבה (ר' יהודה, עירוב' לז:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה, אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמה, ואם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (ת"ר, יומא פב.). ואח"כ נוטל את הרוטב [1] ונותן על שער ראש נזרו (נזיר מה:). כשהן משערין משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדרה (ר' חנינא, חול' לז:). חתיכה של נבילה ושל דג טמא אינה אוסרת עד שתתן טעם ברוטב ובקיפה (רבה בר בר חנה, שם ק.). אי דנפל ברוטב רכה הכי נמי, במאי עסקינן דנפל ברוטב עבה (רבינא, שם קח.). מאי רוטב, אמר רבא שומנא (שם קכ.). — וכסהמ"א: ומה שהוא מן הליחה והרוטב הולך אל הריאה (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). המים החמים ירככו הקיבה וגרגירי ההצלחה יולידו הרֹטב (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 89). — *ומשל: מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו [2] (תשובות הרמב"ם קל). — ב) תמרה רטבה ובשלה [3], Dattel; datte; date: גלעינה של רוטב אף על פי שיוצאה מצטרפת ושל יבשה אינה מצטרפת, לפיכך חותל של יבשה מצטרף ושל רוטב אינו מצטרף (עקל' ב ג). טמא ביבשה טהור ברוטב, גרעינין טומאה ברוטב וטהורה ביבשה, נמצאת אומר טהור ביבישה טמא ברוטב, טהור ברוטב טמא ביבישה (תוספ' חול' א כג). הרוטב שנאכל חציו וחציו קיים, כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם עקל' ב א). הרוטב שנמוק חציו וחציו קיים, כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם שם ב ג). ניקורי רטב באביהן אסור (ר' יונה בשם ר"ש חסידא, ירוש' מעשר' א ג). וכמ"ר רוטבי תמרים, תמרים רוטבין, מין ממיני התמרים, תמרים בשלים [3]: רוטבי תמרים פטורין מן הפיאה שאין הראשון שבהן ממתין לאחרון (ר' יוסי בי ר' יודה, ירוש' פאה א ה). מה התמר הזה עושה תמרי' רוטבין ניקלווסין נובלות ועושה סולין, כך הם ישראל, יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם בורים (מד"ר במדי' ג). ועי' רְטָבָה.

---

1) [נדפס: נגן.]

2) [וכן בארמ' שבתו"ם רוטבא.]

3) [פרש הגאון (טהרות א ד): פ' ומרק פיגולים ורטב וכו', שלא כשמוש המלה מרק בדבור היום, וראה את המובא בשם אביי ורבא מן הגמרא.]

1) [של זבח השלמים.]

2) [כלומר שיעבר עברה קלה ולא חמורה, והמדבר שם על מי שהיתה לו שפחה גויה, ואמר מוטב שישחררנה וישאנה ואל יבעלנה בלי קדושין.]

3) [וכן בערב' רְטַבָה, מ"ר רְטַב a) במשמ' זו.]

a) رطبة، رطب

***רְטָבוֹן**, ש"ז, — חכונת האויר הרטֹב, רטיבות, Feuchtigkeit ; humidité ; moistness : **ואם תאריך רוח המערב לנשב זה לך אות לעת ההיא כי יהיה ר י ט ב ו ן וליחלות ורוך באדם** (חקף, 128). **וגם הסלעים החזקים המוצקים לא יוכלו לעמד בפני האויר ו ה ר ט ב ו ן** (פריסמן, ידיעות הטבע ח 3).

***רָטְבִּי**, ת"ז, — מתכונת הרטיבות: **והקור ה ר ט ב י והיובש הקר** (ס' הזמר לאבו אפלח הסרקסטי, הוצ' שלוס, קרית ספר ג, 202).

***רְטֶבֶת**, ש"נ, — כמו רֹטֶב במשמ' תמרה בשלה: **ר ו ט ב ו ת תמרה**[1] **פטורות מן הפיאה שאין ראשון ממתין לאחרון** (ר' יוסי בר יהודה, תוספתי פאה א ז).

א. רטה[2]**, ממנו א. רָטָה.**

ב. *רטה[3]**, ממנו ב. *רָטָה, *רְטִיָּה, *רִטְיוֹן.**

א. רָטָה, פ"ע, יִרְטֵנִי, — רָטָה את פלוני, **הסגיר**, מסר אותו[4]: **יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים יִרְטֵנִי**[5] (איו' טז יא). — ובסהמ"א: **ודבים אורבים הורוני והגירוני ועל עוילים י ר ט ו נ י ויסגירוני ובעותי בלהות יערכוני** (ר"י חריזי, תחכי' עז, 160). — ואמר המשורר: **כפר עון י ר ט נ י, כלה אל תעש פן תמעיטני** (רסנ"ג, וחכן אספיל, ביאליק-רבניצקי ג, 184).

ב. *רָטָה[1], פ"י, — רָטָה את הפשתן, **זרר וסחט אותו להוציא רטיבותו**, auswinden ; tordre ; to wring (out): (פשתן שטואתו נדה) **ה ר ו ט י ה ו**[2] **טמא מפני פיהו** (ר' יהודה, תוספת' טהר' ד יא). **המכבס את כסותו והסוחט את שערו ו ה ר ו ט ה**[3] **פשתנו והיו שם טהרות, ספק נתזו ספק לא נתזו, ספיקו טהור** (שם שם ה טז).

—הפעי, *הִרְטָה, — הרטה את המכה, **שם עליה רְטִיָּה, חבש ורפא אותה: צבאות כל פועל לצלעם י ר ט י תעל צפירת פאר להעל** (ר"א קליר, אנסיכה מלכי, מוסף א ר"ה). **הזכר ישיבת אהל המאביק לשר גחל, הצילה שאונו מבהל, הצגים ל ה ר ט ו ת מחל** (הוא, לפס בנת תמותה, מוסף יום כפור). **והכנת צרי וחתול לא חתלה, והגהת מזור ל ה ר ט ו ת מחלה** (משלם בן קלונימוס, מי יחכה, סלוק יוה"כ). **כי אם ישתה ממנו משנה שנוי גדול ואם י ר ט ה בו לא יפעל מהדבר** (קאנון א ג ב יח). **חנינה וחמודה אסתר המלכה לפני המלך עמדה ל ה ר ט ו ת המכת** (מסכתא אדר, זמר לפורים, MGWJ 1894, עמ' 85).

ג. *רָטָה[4], פ"י, — רָטָה את הבגד, **פשט והוריד אותו**: ואמר הפיטן: **ויקדש ויפשוט מזיחו, שארו לבושיו י ר ט ה** (רסע"ג, באלכי ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רסח).

***רָטוֹב**[5], ש"ז, — **מוקש לצוד בו צפרים** Vogelfalle; plège, trappe · trap, snare: **החרם טמא מפני הזוטו, הרשתות והמכמרות והמדף הפלצור ומצודות הסברין טמאים, והאקון ו ה ר ט ו ב והכלוב טהורין** (כלים כג ה).

---

[1]) [בירוש' פאה א ה: **ר ו ט ב י תמרים. ועי' בהערה שלפני זו.**]

[2]) [עי' **א. רָטָה**, הערה.]

[3]) [עי' רְטִיָּה, הערה.]

[4]) [עי' **בהערה הבאה.**]

[5]) [**המשמ' מסר והסגיר מסתברת כאן עפ"י הענין וההקבלה אל י ס ג י ר נ י, אך אין פעל רטה במשמ' זו ידוע אף מן הלשונות דקרובות, ואף נקוד אחר, כגון יְרַטְּנִי מן יָרַט (עי' ערך זה) אינו מאפשר פרוש מניח את הדעת. ואמנם עפ"י דהי"א יב יז, לְרַמּוֹתַנִי לצרי, אפשר שיש לקרא גם כאן יְרַמֵּנִי. באפשרות אחרת יש להביא בחשבון, שאולי לא צדקה חלוקת האותיות שבמסרת, ובמקום ועל ידי רשעים ירטני, בהקבלה אל יסגירני אל אל עויל, במ"י, יש לקרוא בקירוב: ועל ידי רָשָׁע יְמָרִיטֵנִי, מן מרט.**]

[1]) [**מן הארמ' שבתו"ם. ועי' רְטִיָּה.**]

[2]) [**כך הוצ' צוק"מ ; בדפים': הסיט הו, הרטיבין.**]

[3]) [**כך צוק"מ ; בדפוס: הרודה, הרוטב.**]

[4]) [**פעל שגזרו הפיטנים מן יָרַט.**]

[5]) [**במנדעית רטיבא במשמ' זו, עי' אפשטין, פרוש הגאונים, עמ' 65, ולא נתברר מקור המלה, ואולי נשתלשלה מן היונ'** ὀρνιθεύω, **צד צפרים.**]

***רְטוֹב,** ש"ז, — תכונת הדבר הרטוב, Feuchtigkeit; humidité; —y : מנהלת רבי ריטובי מלתבוע טיף שמים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, הפלה גשם, ידיעות מכון שוקן ד, ריב). ויהי (יסוד המים) רטוב כי הוסיף על רטוב הרוח רטובו וירטב עד אשר נגר וכו׳ והנים (הקרח) את רטוב מימיו ויקפיאהו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב א). — *ובמשמ׳ רֹטֶב: ושני שמות יש לרטוב שנתבשל בו הבשר, מרק ופרק (ר״א בחור, נמוקים בפה״ש לרד״ק, מרק).

***רְטוּשׁ,** ש"ז, — מעשה המרטש והמנפץ, ואמר הפיטן: פותו ולא שבו, צעק ולא קשבו, קדורנית ישבו, ריטוש אחורנית הושבו (ינאי, חומרי בפיני, קרוב׳ לשבת דפורענותא, זולאי, רלט). קרע״ה לבושי אוהבי בנטשי אללי לי, ביום רשלישי שעת ריטושי אוי מה היה לנו (קינה אתפלש באפר, סו״ם חוש ילאל, אחרי קי׳ רלט).

***רְטוּשִׁים,** — מלה לא ברורה [1]: הקדישה (הבעל את שדהו) וגאלה אינה יוצאה מידו ביובל וכו׳ הגיע היובל ולא נגאלה הכהנים נכנסים לתוכה ונותנים את דמיה ד״ר יהודה וכו׳ ר׳ אליעזר אומר לא נכנסין ולא נותנין אלא נקראת שדה רטושים עד היובל השני, הגיע היובל השני ולא נגאלה נקראת רטושי רטושין עד היובל השלישי (ערכ׳ ז 7; וכעין זה ספרא בחוקותי פרק יא, ויס, קיד.). היורד לנכסי שבויים וכו׳ הרי זה זריז ונשכר, אילו הן נכסי שבויים, כל שהלך אביו או אחיו וכו׳ למדינת הים ושמע בהן שמשמשין ובאין וירד לנחלה, אילו הן נכסי נטושין, כל שלא שמע בהן שמתו וירד לנחלה וכו׳ היורד לניכסי רטושין מוציאין מידו וכו׳ אילו הן רטושין, כל שאינו יודע היכן הם (תוספת׳ כתוב׳ ח ג; וכעין זה ירוש׳ יבמ׳ טו ג; שם כתוב׳ ד ט; ב״מ לח:). המטלטלין אין בהן משום ניכסי רטושין (שמואל, ירוש׳ יבמ׳ טו ג). מאי שנא הני דקרו להו נטושים ומאי שנא הני דקרו להו רטושים, נטושים דבע״כ דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו׳ רטושים דמדעתן דכתיב אם על בנים רוטשה (ב״מ לח:-לט.).

1) [התנאים המאחרים והאמוראים כבר לא הבינו את המלה במקורה וראו בה כנראה בינו׳ פָּעוּ׳ מן רטש, שהבינו אותו — שלא כמשמעותו — כקרוב אל נטש או שבה, עד שנסו למצא הבדל בין רטושים, נטושים או שבויים — אך כל משמ׳ כזאת איננה מתאימה כלל כלפי שדהו של אדם שהקדיש אותה וגאלה עד היובל וכדו׳. ובמקורות הראשונים, במשנה ובספרא, אין זכר לנטושים או שבויים, אלא לשדה רטושים או שדה שנקראת רטושי רטושין בלבד. והואיל ומדבר כאן על גאלת שדה של אדם אחד ביחיד, ואף על פי כן בא רטושין או רטושים, נראה שאין כאן מ״ר של מלה עברית אלא מונח משפטי לטיני (עי׳ מה שנאמר על רדופין לעיל עמ׳ 6447) הפותח בהברה re, המורה על חזרת דבר למקומו או לזכותו, ומסתיים בסיום um, im או במבטא יוני (כגון סנהדרין — synedrion (i)on), וכדומה. ואפשר שזאת המלה הלטינית restitutum, שפרושה מחזר לבעליו או לזכותו, ובהבלה בקרוב restitutum—restitu, מחזר שנית. נסיונות המאחרים לבאר את המלה אינם אלא דברי דרוש בעלמא, כדרשת המלה היונית אפותיקי מן פה תהא קאי וכדו׳.]

רטט

רטט [1], ממנו *רָטֵט, רֶטֶט.

רֶטֶט, ש"ז, — זעזוע, פחד, Schreck, Erschütterung; effroi, choc; terror, shock : רפתה דמשק הפנתה ורֶטֶט [2] החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדת (ירמ׳ מט כד). — ובסהמ״א, גם במשמ׳ כאב הפרקים [3]: מרעש לכל כסת כי תפול על השכם בהמון ורטט (קטע כ״י מס׳ הגלוי לרסע״ג מהגניזה). חולה מוטל על ערש דוי ימים רבים בחולי הרטט שהוא כאב הפרקים (ס״ע טורטוסי, בהחלת ספר השמוש, כ״י ביה״ס בודליאנה). מחמת הפגיעות יקרה בלבול התנועה הנקראת אצל הרופאים רעד ורטט ופלצות (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה ג). — ואמר הפיטן: קצין ורש ואיש תככים רטט החזיקו וכמים נשפכים (משה בר קלונימוס, מקול מצולת, סדר אחרון פסח). — ואמר המשורר: פה לא יבא חת, לא יעדה כל רטט (יל״ג, הוי אח, שירי יל״ג א, 167).

1) [שרש שאול מארמ׳, ועי׳ גם רתת.]

2) [וכתב ריב״ג: הוא כאב הפרקים והידים והרגלים והוא כמו כדבר אפרים רתת (שרשים, רטט). ואמנם אין להסתמך על הדמיון אל רתת (הוש׳ יג א), שהיא שם מלה מספקת, ועי׳ ערך רְתֵת.]

3) [כפרוש ריב״ג לפסוק, עי׳ בהערה הקודמת.]

***רָטַט**, קל לא נמצא.

— פִּעֵ׳, *רִטֵּט, — רעד ונזדעזע, רָתֵת: חרטומי מצרים עשו להם כשפים והיה (העגל) נראה כמרטט לפניהם (מד״ר שה״ש א, לכוסתי). — ואמר המליץ: וכל מאויי הכלואים הגיחו פתאם כפתנים רצוצים מחוריהם בחצי גויותיהם והם נמשכים ומרטטים רעבים וצמאים למולך (ח. נ. ביאליק, מגלת האש, השלום עו, 458).

— הִפְעִ׳, *הִרְטִיט, — מָלֵא רטט וזעזוע, ואמר הפיטן: בטיט הפריכם ועבש, וכוח אונם הרטיט, טרפו בעשר וגאוה לבש, והכביד עליו עבטיט (רסע״ג, באלדכי ילדקו, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רפג).

***רְטִיבָה**, ש״נ, — צמח רטב ורענן: אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכתרונוס, מה רטיבה[1] הרטיב, קורות בתינו ארזים וכו׳ (כי לוי, מד״ר בראש׳ סח).

***רְטִיבוּת**, ש״נ, — תכונת הדבר הָרָטֹב, לחות, Feuchtigkeit; humidité; -y: האדם צריך הוא בעולם הזה להשיב אל גופו ולהדביק אל כל אבר ואבר מאבריו דבר שיהיה מרטב את גופו ומחליף עליו ענין הרטיבות אשר אבד ממנו בחמימות גופו מבפנים וגם באויר אשר הוא מקיף את כל גופו מבחוץ והמיבש את רטיבותו, וצריך הוא שיהיה הנדבק ממין הרטיבות העובר מכל אבר ואבר וכו׳ ואילו היה האדם יכול להשיב אל גופו כענין הרטיבות החולפת ממנו וכו׳ לא היה האיש מת (רא״בח הנשיא, מגלת המגלה ג. 50). נתן לגדולי הארץ וצמח האדמה לשאוב ולמצוץ את ליחות המים המחוברות אל עצם הארץ וכו׳ לקנות מהן רטיבות שהוא מהנה להן, והן מחזירין הרטיבות ההוא למזון להעמיד את גופיהן (הנ״ל, הגיון הנפש, ט.). מי שהוא אוכל ושותה הרבה וכו׳ אין לו ממנו שכר עמלו אלא שמרבה רימה ותולעה במותו בשביל הרטיבות שנולדים ממנה (ר״י בן יהודה, ס׳ מוסר ב ס). אם יהיה טבע גופו וכו׳ נוטה אל קצה היבשות וטבע מוחו במעט רטיבות נוטה לקצה היבשות, זה האדם ממהר לשמוע וקשה לאבד (שם שם עז). ומשמושי זה הכח ארבעה סוגים, האחד החמימות והקרירות, והשני הרטיבות והיובש (רש״ט פלקירא, הנפש, 7). החולי הנקרא ברדה הוא רטיבות עבה בריסי העינים שהיא נקפה ויהיה קשה כאבן והוא דומה אל הברד כשהוא עגול (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריט׳ מוז׳). אך לפי כונתו בשביל הרטיבות יש לו תואר מיסגל שבשבילו יקרא אביב שמצד אשר אמר כי השעורה נראה ששלמה צורתה ומצד שקראו אביב נראה שהוא עדיין דבק ברטיבות שרשו (אהרן הקראי, גן עדן, הבדל שנה מעובר ה, יח.). זה יחליש כחות הגוף והעצבים ויבש רטיבות האיברים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה ג). וזה לסבת הרטיבות שבגופו (טוביה כץ, מעשה טוביה ב ד א, פו.).

[1]) [כן בדפוסי המד״ר. אמנם במד״ר שה״ש (לפסוק קורות בתינו) הגרסה: מה הרטבה הרטיב (עי׳ הרטבה); ובכמה כ״י (עי׳ אלבק בהוצאתו) של מד״ר בראש׳ במקום זה: ומה טר(י)פה הטריף — וגירסה זו אפשר היה להבין כלשון טרף, טרפא, עָלֶה בארמ׳, אלא שכנראה נדרשה כאן לשון הכתוב אף ערשנו רעננה כלשון צמח רענן ורטב, ועל כן הגרסה מה רטיבה הרטיב הוא עקר, ואפשר שבמקום רטיבה הרטיב בטאו וכתבו אף רטיפה הרטיף (עי׳ רִטֵּף, הערה), ומכאן המעבר לנוסח טריפה הטריף.]

***רְטִיָּה**[1], ש״נ, — מָזוֹר ותחבשת למכה, Kompresse; compress(e): מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה (עירובי׳ י יג). וגלד שחוץ למכה והרטיה שעליה (מקוא׳ ט ג). איספלנית מלוגמא ורטייה אין בהם משום כלאים (תוספת׳ כלאים ה כח). יוצאין (בשבת) באיספלנית ובמלוגמא וברטייה שעל גבי המכה (שם שבת ה ה). לבש שתי כתנות וכו׳ או שנתן רטיה על גבי בשרו תחת בגדיו ועבד עבודתו פסולה (שם מנחו׳ א ח). שלש על שלש שעשה לאיספלנית מלוגמא ורטיה טהורה, שלשה על שלשה שעשאו לאספלנית מלוגמא ורטיה טמאה (שם כלים ב״ב ו ט). אספלנית מלוגמא ורטייה שעל בית הכתרים, ר׳ אומר חוצץ (שם מקוא׳ ז י).

[1]) [כמבאר בערך ב. רָטָה משמ׳ פעל זה היא כמו זֵרֵר בעבר׳ כלשון ויזר את הגזה, וגם חבש את המכה במָזוֹר, כלשון לא זרו ולא חבשו. ומכאן רְטִיָּה במשמ׳ מָזוֹר ותחבשת.]

בשר ודם במה שהוא מכה אינו מרפא אלא מכה באזמל ומרפא ב ר ט י י ה (מכי׳ בשלח ה). משל למלך שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו ר ט י ה על מכתו (ספרי דבר׳ מה). נותנין ר ט י י ה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ׳ והולכת בשבת (ירוש׳ שבת א ה). מכה שנתרפאת נותנין עליה ר ט י י ה שאינ׳ אלא במשמרה (ר׳ יוסי בי רבי בון, שם שם ו א). המסרח ר ט י י ה בשבת חייב משום ממחק (בבלי שם עה:). ר ט י ה שפרשה מעל גבי מכה מחזירין בשבת (ת״ר, עירוב׳ קב:). ומגלה מקצת ה ר ט י ה ומקנח פי המכה (ר׳ יהודה, שם שם). שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן, ואלו הן, עור לפני הדורסן ותריסי חנויות וחזורת ר ט י ה במקדש (עולא, ביצ׳ יא:). אם יפול אדם מראש הגג כל גופו לוקה והרופא נכנס אצלו ונותן לו ר ט י ה בראשו וכן בידיו וכן ברגליו ובכל איבריו, נמצא כולו ר ט י ו ת (מד״ר שמות כז). משל לתלמידו של רופא שנתן ר ט י י ה על מכה אחת ונתרפאת (שם שם מח). בשר ודם אין מקדים ר ט י י ה עד שרואה המכה, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים ה ר ט י ה ואחר כך הוא מכה (ר׳ שמעון, שם שה״ש, פני שדיך).—ובספה״א: שאם ימהרו לרפא עיניהם בכחלים וב ר ט י ו ת ובתיקון מאכלם וכו׳ אפשר שיגיעו אל הבריאות (ר״י א״ת, סו״ה, היחוד י). ולפניו ר ט י ו ת למכות טריות, ותעלות וארוכות לכל מחלה ערוכות (ר״י חריזי, תחכ׳ ל, 251). ואתי רפואה מצויה לכל כאב וכויה אשר בגויה ולנשיכת צפעון וחיה, ובידי ר ט י ה לכל מכה טריה (שם שם, 252). אכילה בלא שתיה כמכה בלא ר ט י ה (מובא בהערת דודזון בספר שעשועים לר״י זבארה, 18). ורחץ המכה בשתן נער ושים ה ר ט י ה עליו (ככבוני, אלה חיים, במורקוס, כ״י ביהמ״ד סכטר). שבמקום הכאב עושים ר ט י ה וחובשים אותו (הוהב משפט לאליו, קב:). מנוגע ואין ר ט י ה, נשוך מנחש ואין צרי (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יב). — ואמר הפיטן: אם יקיפם ראש ותלאה וכו׳ ר ט י ה ישיגו לנחלה (ינאי, אם יכסה, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קלג.). דרוש והעל ר ט י ה לפני טריה (ר״א קליר, אפלה דעי, מוסף א ר״ה). טריה ל ר ט י ה יגלגל בו באזמל, גם בתוך גם ינוסס חומל (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת בראשית). בקומת תמרה קומתו, כרופא טוען ר ט י י ת ו וכו׳ (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 115). בארץ עד לא דבקו רגבים, גבך שבעה דברים היו מגבבים, דת וכס ו ר ט י ת בנים שובבים, הוד גן עדן ועלק הבהובים וכו׳ (רס״י, אז טרם, סליחי׳ לו״ג). מכתה טריה לא מצאה ר ט י ה (ראב״ע, איך קול, איגר 155). הלובש צדקה, ולו כמעיל עטויה, וממכה עצמה מתקן ר ט י ה (יצחק בן מאיר, ישראל עמך, סליחי׳ לבה״ב). — ואמר המשורר: וחושי סמכו לבי בתחבשת וב ר ט י ה (ר״ש הנגיד, המוות, ברודי, 5; שטון, יא). נפשי, אם לבבי תפדי ממכה טריה, חסד האלהים קוי יהיה לך ר ט י ה (ר״י הלוי, נפשי, דיואן ג, 195).

***רְטְיוֹן**, ש״ז, — כמו רְטִיָּה, ואמר הפיטן: הקרא ראשון לציון, כי בו נתבונן רחב אפריון, ועם ההוגים תורת ר ט י ו ן, ירצה עבודתם יושב בסתר עליון (אלעזר בירבי אבון, ובני ציון, ידיעות מכון שוקן ס, רס).

***רֶטֶל** [1], רֶטֶל, רִטֶל, ש״ז, — משקל של שתים עשרה אנקיות: וארבע ר י ט ל י ן נותן לה (ר׳ מנח׳, ירוש׳ כתוב׳ ה יב). — ובספה״א: שמקבל הנחתום דמי מאה ר ט ל א ו ת ונותנן ללוקח וכו׳ (סו״ת סגאו׳ מהגני׳, גינצבורג, 4). סאה היא כ״ד ר ט ל י ן וכו׳ ב׳ ר ט ל י ן בפונדיון זהו בי סעודות, כל סעודה ר ט ל וכו׳ נמצא שיעור הככר ר ט ל ושליש (ר״ח, עירוב׳ פב:). שתי ליטרין של משי יש לי בידך, אין לך בידי אלא ר ו ט ל, הרי זה חייב (רמב״ם, טוען ונטען ז א). הרי שיש לאדם מאה ר ו ט י ל יין או שמן וכו׳ (מרדכי, כז).

***רטן** [2], ממנו *רָטַן, *רַטְנָן, *רַטְנָנוּת.

א. ***רָטַן** [3], פ״ע, — מלל בתנועת שפתים בלי להשמיע דבור ברור, נוהג בדבור ובספרות.

---

1) [גם בסור׳ רְטְלָא, ערב׳ רטל a), במבטא העם רָטֶל, שבוש הגאים של היונ׳ λίτρα.]

2) [טן הארמ׳ שבתו״מ שבא בה רטן במשמ׳ התלונן, וכן בסור׳, וקרוב לכך בערב׳ רטנ b), לָעַז.]

3) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ.]

---

a) رطل b) رطن

ב. ˚רָטַן, פ"ע, — מהר ורץ, ואמר הפיטן: זרעך חתן יבול ירטן[1]), אם נולדת במזל סרטן (אמלך חתן, ברכת מזון לחתונה, ידיעות מכון שוקן ה, פז).
— הפעי, ˚הִרְטִין, — כמו קל, ואמר הפיטן: טל חיים ירטן[2]) להפסח כמו סרטן (ר"א קליר, אליס ביום מחסן, תפלת טל).

*רַטָּן[3]), ס"ז, — רץ מהיר, שליח: הרטנין יוצאין בסודר שלהן (בשבת) ולא הרטנין בלבד אלא כל אדם (תוספת' שבת ה יא). אלא שדרכן של רטנין לצאת בכך (בבלי שם קמז.). — ובפהס"א: זה המעשה דומה לרטנין שיוצאין בסודרין, ומקובצין ולא משולשין על כתפיהן (ר"ח, שם שם).

*רַטְנָן, רוֹטְנָן, ת"ז, נק' רטננית, רוטננית, — נוטה להתמרמר ולהתלונן: למלך שהיה לו מטרונה רוטננית[4]) ואמר לה המלך עשי לי פורפירא, כל ימיה שהיתה עסוקה באותה פורפירא לא היתה מרננת (מד"ר במד' יג).

*רַטְנָנוּת, רוטננות, — תכונת הרטנן: אחר ימים גמרה את הפורפירא ונתנה אותה לכובס ועשאה והביאה למלך, כיון שראה אותה המלך התחיל צווח ווי שלא תחזור לרוטננותה[5]) (שם שם).

*רטע[6]), ממנו *רָטַע.

*רָטַע, קל לא נמצא.

---

1) [העיר הברמן במקום. ימהר לצאת כלשון: הרטנין וכו'.]

2) [ירוץ לבוא; ובית לוי פרש בלשון רְטִיָּה.]

3) [כנראה מן הארמ' רהט שהוא רוץ בעבר'. ואמנם בא בצווי מן רהט בסורי הרט, ועל כן אפשר שעקר צורת המלה היא הַרְטַן בהא שרשית.]

4) [בסוף הערוך: רוטגנית ומבאר שם: הומיה מקללת עולבת, ע"כ; ובתנחו' נשא יב: ראגניות; ובפסיקי רב' (ויהי ביום כלות משה, כ.): רונונית, לא היתה מרנונית, ועי' הערת איש שלום שם. ובתנחו' עוד נוסחאות: ראננית, דאגנית, עי' יסטרוב במלונו.]

5) [נדפ': לרוטנניתה; בפסיק' רב' הוצ' איש שלום (כ.): לרוננית, ובדפוס פראג לרטנניתה.]

6) [עי' בהערה הבאה.]

— הפעי, *הִרְטִיעַ, — כמו הרתיע, רעד ופחד: עד שלא יגמור צורת הוולד יפה היא מרטעת[1]) וצווחת (ילמדנו, מובא בערוך).

˚רִטְפּוּשׁ, ס"ז, — מחלה, דְּוַי[2]) ואמר הפיטן: קושי גאוות רוח גסה, ריטפוש כבנות אשר פתהן ניתמסה (ינאי, אומנם, קרובי ויקרא, זולאי, קמ). אם רופא ריטפושו ירועענו, אם קרר קיצפו יקרבנו (הנ"ל, אם חס, שם, קמח). יירפא רור ריטפושינו, ייקרא קץ קריבתינו (הנ"ל, יתום תהלה, שם, קנג). היא קראה לזר וחיבק בריסה, לכן ריטפוש תינפח בריסה (הנ"ל, סיח אסרה, קרובי במדי, שם, קסג). ממקומו יצף כחש רטפושי, לפאר ימיר אפר כבושי (קלוניימוס, אדברה תחנונים, סדרי יוה"כ).

רֻטְפַשׁ[3]), רק פע' רֻטֲפַשׁ, — נעשה לח, רטב ורענן: רֻטֲפַשׁ בשרו מנער ישוב לימי עלומיו (איוב לג כה). — ואמר הפיטן: רוטפשו כירק השדה כי הם משולים בחיות שדה (ינאי, וירא אוהלי, קרובי במדי, זולאי, ריג). — ואמר המליץ: רטפש השרון מטל ותחדש פני אדמה (כ"ז, צ"ס מד כג). — ˚ובמשמ' זב בשרו, לקה בנגעים, בצרעת וכדו', ואמר הפיטן: גבר אשר בצירוע רוטפש בשרו מת הוא בחייו ונפשו אנוסה בבשרו (ינאי, במחסך, קרובי נרא"ש, זולאי, מח). אם ישוף בם שבט מוסר וירוטפש בהם בשר, תורת אמת מרפא לכל בשר (הנ"ל, אם יכהה, קרובי ויקרא, שם, קלג). כי מולידיו סיגסגו בשרו, לכן מנוער רוטפש בשרו (הנ"ל, אחה לרחה, שם, קנג). מידם רטפש מחלי ורפה חילי (ר"א קליר, זכור איכה אנו, קרובי ת"ב, מחז' איע' א, קסט:). מצא יום זה שקוה לבתו עליו רֻטְפֶּשֶׁת, ונמצאו ימי רעתו שנים אין חפץ במו (רסע"ג, אם לפי בחכך, תוכחה, סדור רסע"ג, תו). בהיכל רוטפש בצחנת חרמים רפסו ידלה עד צית מרומים (יודן הכהן, ארבעים יום, קרובי

---

1) [ומפרש בערוך: כמו מקרטע, ואינו נכון. אלא היא לשון מרתעת מן רָתַע, ועי' שם.]

2) [עפ"י הבנה כזו של רֻטְפַּשׁ, עי' שם הערה.]

3) [צורת המלה קשה, ואין דגמתה בלשונות הקרובות. ולפי הענין פרושה: היה רָטֹב ורענן, ויש גורסים רְטֹב, או בשנוי מבטא במקום זה רָטֹף (ועי'

נחמוז, מחזי איטלי א, קס.).—ואמר המליץ: ואתה עיף ויגע עקיב מכל ואנוש בשרך רוטפש ונפשך עדינה ומנהשת (ר"מ פפניס, ארבע כוסות, כום ביד ס' ב).

רטש, סמנו א. רָטַשׁ.

רָטַשׁ, קל לא נמצא במקרא.

— פעי, תְּרַטֵּשׁ, תְּרַטַּשְׁנָה, — רִטֵּשׁ עללים וכדוי, בִּקַּע וְנִפֵּץ אותם: מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תְּרַטֵּשׁ והרתיהם תבקע (מ"ב ח יב). וקשתות נערים תְּרַטַּשְׁנָה ופרי בטן לא ירחמו (ישעי יג יח). — ואמר הפיטן: דברי פיקודיך פרענו ודברי ציקתינו צימתונו, דברי קיומך קיללנו ודברי רגינתנו ריטשונו (יניאי, דברי אהבתך, קרוב' לתלת דפורענותא, זולתי, רלג). אדבאל ומבשם יחד הכחידה, רטשם בפחד וחרדה (משה בירבי יצחק הסופר דמן לור?, אזון אנקתינו, סבעה לשבת, זולתי, ידיעות מכון שוקן ה, קעב). —ואמר המשורר: דמי חלליהם מתרים, וירטשום האכזרים על שן סלע ומצודה (ראב"ע, אחודה, כהנא א, 91). אבני אלגביש אף רעש ורעם, קרעו נא אתמה בחרי הזעם, שמים קרעו לי ארץ רטשו (אד"ס, מיכא דמעה קכה). —*ובמשמי נִטַּשׁ וְעֻזַּב, ואמר הפיטן: רטשו משפטי יושר וכל בריותחם, קנאו אב בהבלי נכר ולא הועילו בעבודתם (תחלת אורה, סליח' יוצ חמוז, מחזי איטלי א, קכח:).

— פעי, רֻטְּשָׁה, יְרֻטְּשׁוּ, יְרֻטָּשׁוּ, — בֻּקַּע וְנֻפַּץ: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב ועלליהם יְרֻטְּשׁוּ לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תשגלנה (ישעי יג יה—יז). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רֻטָּשָׁה (הושי י יד). תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם יְרֻטָּשׁוּ והריותיו יבקעו (שם יד א). גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה יְרֻטְּשׁוּ בראש כל חוצות (נחום ג י). — ובספה"א: ויש שישתכח בחתוך לשונו ומריצת ניבו והגיונו, לפניו כל מליץ ירוטש ולשונו כתער מלוטש (קלונימוס, אבן בחן מ). — ואמר הפיטן: הורוני בחצי מות וינהגוני לצלמות, רטשתי ונטשתי מרויה אל ארץ ציה (ר"י הלוי, אהה אדני, סלוק, סעה"ם 115). קפחתני חמת המציק המתקשה אם על בנים רטשה, רטשה לעיניה ילדיה נשחטים (אליהו, אליך לוני, סליחי ער"ה). רטשו דורשי חמורות וקלות ושוות גזרות, החקים והמשפטים והתורות, אל דמי לך (יצחק ברבי שלום, אין כמוך, זולת שבת א אחה"פ) [1]). ועי' רְטוּשִׁים.

—קל, *רָטַשׁ, גם במשמ' נטש [2]), וביני' פעוי רָטוּשׁ, ואמר הפיטן: להתארם ברטושה עף הי ממעונה (ר"א קליר, ארק הכניסה, תפארת ביצה ללונץ). קולעת עד צית רמים, רוטשת עד חוג תהומים (משה ברבי קלונימוס, מותחת, סדר אחרון של פסח). ופקוד אנושה ביד צר עגושה, אכולה בכל פה נתוצה ורטושה (רשב"ג, שדודים נדודים, גאולה לשבת ג אחה"פ). ונביות וכושים רדו בחמשים והניחום רטושים בבכל פנה נטשים (ר"י הלוי, יוני גליות, דיואן

רְטִיבָה, הערה), ולפי זה נוספה שין בטעות עפ"י בשרו שאחר המלה. והמפרשים העברים פרשוה בדרכים שונות. ואלה דברי רד"ק: ענינו לפי מקומו נתרכך, ויש אומרים שהיא מלה מורכבת משתי מלות, רצה לומר רטוב ופש, כלומר רטוב ופרה ורבה, מן פרו ורבו (תרגום) פושו וסגו, ופירשו עוד במלה הזאת רטפש הוא רטוב בא"ת ב"ש, הפ"א ו"ו והשי"ן בי"ת, ותרגומו אתקליש בשריה, ע"כ (שרשים ערך רטפש). ואף היו שהכרו רטפש עם רפש (עי' רש"י). והפיטנים השתמשו בפעל ובשם רטפוש בקרוב במשמ' מחלת זיבה במכה טריה ובצרעת.]

1) [בתוספתי מנח' ז יג כתוב: כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין הולטין ולא בצונן מפני שהן רוטשין ע"כ. ואין להבין לשון רטישה כתוצאת הצנה, וכן אין לקבל את הגהת מצפה שמואל: טורשין, מפעל טרש, שאין עדות לו. ואמנם בא בשמוש עם צנה הפעל קרש (בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתפקעו, מד"ר בראשי לג), ואולי הנכון גם כאן: ולא בצונן מפני שהן קורשין, וצ"ע.

ובספרי דבר' צב כתוב: כי תשמע ולא חוזר ומצתת (כך צ"ל, עי' בהערות מא"ש), יכול יהיה רטוש ת"ל ודרשת וחקרת ושאלת היטב, ודרשת מן התורה, וחקרת מן העדים, ושאלת מן התלמוד (מא"ש מגיה: התלמידים), ע"כ, ואין צורה כזאת מסתברת כאן, וכנראה לפנינו ט"ס, וגם הגרסה רטוט המובאת ע"י מא"ש איננה מסירה את הקשיים. ולפי הענין היה צ"ל פטור או אפילו: פטור מלדרוש!]

2) [על פי הבנה זו של רְטוּשִׁים שבתו"ם. ועי' ערך זה.]

ג, 179). חבושה ר ט ו ש ה, ר ט ו ש ה נטושה גרושה מאישה (יצחק בר יקר, אליד בשיחי, קליס׳ ד עש״ח). והעבירם בתוך ים בתהומות ונשארו ר ט ו ש י ם ברפשים (אהלל אל כערך, פזמון לפסח, סדור ארם צובה, תש״ן) [1].

רי [2], ש״ז, — רויה, גשם מרוה, ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ב ר י, הדשיא דשאים והפריא עץ פרי עשה פרי (יוסף טוב עלם, אאמיר, יוצר שבת הגדול). —ואמר המשורר: ותמיד יהגה כי עת לענות וישקני ב ר י מי ראש מאררים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון בוקן ה, מא).

ריב [3], ממנו יריב, מריב, מריבה, מריבי, ב. לב, א. ריב, ב. ריב.

---

[1]) [כב״ם גני׳ ח ח כתוב: אל תטש שיחת חכמים ובחידותיהם התרטש ע״כ, אך (בנגוד לדברי Peters ואחרים) אין כל אפשרות לקים כאן פעל כזה, ובלי ספק השתבשה הגרסה בהשפעת הפעל ת ט ש שלפני זה. והואיל ובנוסח הסורי בא במק׳ זה: ה ו י ת ד ר י ש, יש להניח גם בעבר׳ גרסה כגון: ובחידתיהם ת ה א ד ו ר ש.

בהלכות המובאות בדברי אלדד הדני (עמ׳ 115) באה לכאורה מלה הכתובה ר ו ט ש בקרוב במשמ׳ מוגלה. אך כהערת א. אפשטין שם עמ׳ 123 אפשר שהכונה למלה רוטב, ובמקום אחד (עמ׳ 113) כתוב במק׳ זה רוטש, ואולי כך נכון, וצ״ע.]

[2]) [כמה מדקדקים ופרשנים בימי הבינים ראו את המלה ברי באיוב לז יא (עי׳ בהערת המחבר בעמ׳ 839 ובהמשך ההערה כאן) כמרכבת מן ב היחס והמלה רי, כדברי ריב״ג: ומשרש זה (רוה) והענין הזה אצלו אף ברי יטריח עב הבית נוספת ורי שם חסר נגזר מרוה ופרושו ויכביד העבים ברויה והם המים הרבים, ע״כ. ולפי זה אף השתמשו במלה רי במשמ׳ זו.

ובכתוב באיו׳ יש לבטא ולהבין, כענין כל הפרשה שם, לפי טורטשינר בס׳ הזכרון לביהמ״ד לרבנים בוינה עמ׳ 150: אף ברו יטריח עב יפיץ ענן אורו, כלו׳ אף את הבעת ברו (ישרו ותמו) ואף את מארתו וקללתו — כלשון אורים ותמים — מביע ומפיץ האלהים לעיני בני האדם בעב הענן, בקול הרעם וכו׳.]

[3]) [במשמ׳ זו רק בעבר׳, ואמנם אפשר שפשרש

א. ריב, פעו״, רב, רבת, ריבות, רבו [1]), רב, רב, רב, ריב, ריבה, ריבו, אריב, אריבה, תריב [2]), תריבני, תריבהו, תריבנה, יריב, ירב, ירב, תריבו, תריבון, יריבו, יריבן, יריבון, —רב אדם עם רעהו על דבר, רב העם וכדו׳, היה לו דין ודברים אתו, נלחם בו מלחמת דברים, נשפט עמו [3]), rechten, streiten; plaider, disputer; to plead, dispute: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים (ברא׳ כו כ). וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר מה תריבון עמדי מה תנסו את יי׳ (שמות יז ב). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי וכו׳ (במד׳ כ ג). ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב, הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם (שפט׳ יא כה). אל ת ר ו ב [4]) עם אדם חנם אם לא גמלך רעה (משלי ג ל). ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים וכו׳ (נחמ׳ יג כה). — ורב אדם עם אל, והאל עם אדם: ומה יצדק אנוש עם אל אם יחפץ לרב עמו לא יעננו אחת מני אלף (איו׳ ט ג). מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע (שם יג יט). הברב כח יריב עמדי [5]) (שם כג ו). הרב עם שדי יסור מוכיח אלוה יעננה (שם מ ב). — ורב את פלוני: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי׳ (במד׳ כ יג). ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה אשר עשית לנו וכו׳ ויריבון אתו בחזקה (שפט׳ ח א). ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישע׳ מט כה). קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד (שם נ ח). לכן עד אריב אתכם נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (ירמ׳

זה גם בסור׳ רב, צעק, רובא, צעקה, שאון, ובערב׳ ריב a), תהיה, ספק.]

[1]) [בשני המקומות במקרא (ברא׳ כו כב, במד׳ כ יג) מלרע.]

[2]) [קרי, כתיב ת ר ו ב (משלי ג ל).]

[3]) [רק זאת משמ׳ הפעל במקרא, קרובה אל הוכיח בדין ובמשפט, ולא במשמ׳ מלחמה בכח ובנשק.]

[4]) [כך כתיב; קרי תריב.]

[5]) [כלו׳ בריב ובוכוח, עי׳ ב. רב, הערה.]

---

a) ريب

ג ע). ריבה יי׳ את יריבי לחם את לחמי (תהל׳ לה א). ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים (נחמ׳ ה ז). — ורב בפלוני: ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי (בראש׳ לא לו). ירב בו הבעל כי נתץ את מזבחו (שפט׳ ו לב). ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה (הוש׳ ב ד). — ורב אל פלוני: והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב[1]) אלינו (שפט׳ כא כב). למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי (ירמ׳ ב כט). צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך (ירמ׳ יב א). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (איו׳ לג יג). — ובהשאלה, רב אדם את ההרים, רב החרש את יוצרו: הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה (ישעי׳ מה ט). קום ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך (מיכ׳ ו א). — ובצרוף לכנוי, תריבני וכדו׳ במקום תריב עמי: אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה (דבר׳ לג ח). הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו הרג בסאסאה בשלחה תריבנה[2]) (ישעי׳ כז ז–ח). אמר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני (איו׳ י ב). — ורבו האנשים על דבר: ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה וכו׳ ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה (בראש׳ כו כא–כב). — ובלי השלמה: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף (שמות כא יח).—ובמשמ׳ הוכיח: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקציף (ישעי׳ נז טז). אך איש אל ירב ואל ואל יוכח איש (הוש׳ ד ד). לא לנצח יריב ולא לעולם יטור (תהל׳ קג ט). — ורב אדם או אלהים לפלוני, רב לטובתו עם אחר, צדד בזכותו: האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו אשר יריב לו יומת עד הבקר אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחו (שפטי ו לא). הפניו תשאון אם לאל תריבון (איו׳ יג ח). — ורב אדם או אלהים את ריבו, נלחם בדינו: קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום (תהל׳ עד כב). ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל (משלי כה ט). — ורב את ריב האחר, נלחם בדין במקומו: והיה יי׳ לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש״א כד יה). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ׳ נ לד). הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (שם נא לו). עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי (מיכ׳ ז ט). ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני (תהל׳ קיט קנד). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי יי׳ יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב כג). כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתך (שם כג יא).—ורב את ריבי נפשו: רבת יי׳ ריבי נפשי גאלת חיי (איכ׳ ג נח). — ואת ריב חרפתו: ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (ש״א כה לט). — ורב את ריב פלוני מאחר: שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהל׳ מג א). — ורב את פלוני, במשמ׳ רב את ריבו: שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע׳ א יז). ואלהיך יריב עמו (שם נא כב). — וביני׳ רב, מי שרב את ריב האחר, בא לעזרתו בדין: כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (שם יט כ). — ומקו׳ ריב במשמ׳ דין ומשפט: נצב לרב יי׳ ועמד לדין עמים (שם ג יג). והנה קרא לרב[1]) באש אדני יי׳ ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלק (עמו׳ ז ד). — ובתו״מ: הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו וכו׳ (ברכה לאחר קריאת המגלה, מגי׳ כא:). — ובתפלה: עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם

1) [כך כתיב; קרי: לריב.]

2) [אמנם הענין קשה, ועי׳ גם הערת המחבר בעמ׳ 3899. ונראה שבהמשך אל „אם כמכת מכהו, כהרג הרגיו" יש לקרא גם כסאסאה בשלחה תרבנה, כלומר כראשי שבלת אשר בהשתלחם ברוח יקום מהם רב זרע חדש; וזאת כלשון הכתוב: אשר בשלכת מצבת בם (ישעי׳ ו יג), שיש להבינו: אשר כשהוא משליך ענפיו וזרעו תקום ממנו נטיעה חדשה, בהוראת נצב במשמ׳ נטע כארמ׳.]

1) [הצרוף קשה ועל כן הצעו כאן קריאות אחרות, לרב אש, לרבב אש, לחב אש וכדו׳, ואינן מסתברות. אך יותר נראה, שכונת האותיות לרב באש בחלוקה אחרת לקריאה: לרבב אש, מן רבב במשמ׳ יריית חצים, ואף חצי ברק, כלשון תהל׳ יח יד וכו׳: ברד וגחלי אש, וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם. ולפי הקבלה זו אפשר, שגם המלים (ותאכל) את תהום רבה, פרושן כאן כלשון המון יריה, מכת חצים בברק אש.]

(בימי מתתיהו, תפלה לחנכה). אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם (אמת ויציב, תפלת שחרית). — ובסהמ"א: כאשר המלך יריבך המעט אמריך כי אתה מנוצח (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרסב"ג, 44). — ואמר המשורר: והשופט בבית דינו כשבתו יהי פחד אדון עולם מחיתו וכו' ואם יטה למשפטיו יריבו (רה"ג, בערי דיני ממונות, קבול' קונט', יט:). ואת קסת וריבות עלי משה במי מרה (ר"ש הנגיד, אחי מוכר, ששון, מה; הברמן ב, 49). ועת אדום יריבוני חברי ואם אבכה יריבוני קרובי (הוא, שמע רופא, בן תהלים סב, ששון, מב; הברמן ב, 44). — ופתגם: אם שנים לא יאבו אחד לא יריב (מכתב חכמי רומי לחכמי פרים, ביה"א לשד"ל א).

— הפע', בינ' מְרִיבַי, מְרִיבָיו, — מֵרִיב, רב ומוכיח, נלחם מלחמת דברים: יי' יחתו מריבו[1]) עלו בשמים ירעם (ש"א ב י). ועמך כִּמְרִיבֵי[2]) בהן (הוש' ד ד). — ובתו"ם: כל זמן שאתם מריבין עמי אתם מנסין המקום (מכי' ויסע ו). יהויריב, יה הריב עם בניו על שמרו וסרבו בו (ר' ברכיה, ירוש' תעני' ד ח). אם אדם מקללהו אומר לו שלום עליך, אדם מריב עמו ושותק (כלה רבתי ג). באו לעשות שלום עם מריביהן (שם שם). והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות וכולן רצין לארון ליטול שכר ומתוך כך היה זה מריב ואומר אני טוען כאן וזה מריב ואומר אני טוען כאן וכו' אמר האלהים למשה עשה להם תקנה וכו' שלא יריבו זה עם זה, עשה להם משה תקנה אלא שהיו מריבין זה כנגד זה, זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר במדי' ה). עד שהיה במעי אמו היה עשו מריב עמו (תנחו' מקץ י). כל זמן שהיתה מתעסקת בה אינה מריבה (שם נשא ב). מי שהוא אויל או כסיל בא

1) [כתיב; קרי: מְרִיבָיו.]

2) [עי' הערת המחבר בערך מֵרִיב. ואפשר שכונת הכתוב היא בשנוי קל: וְעַמְּךָ כִּמְרִיבוֹ כֹּהֵן (=כהם), כלו' אין הבדל בינם ובין זה המוכיח אותם, כתֹכן כל הפרשה הזאת האומרת, שאין הבדל בין העם לבין מוכיחו, הנביא והכהן.]

להריב[1]) את חבירו ומוציא דברים שיש לו (תנחו' נשא, ואתחנן יב). — ובסהמ"א: ואין רשות לאחד מיורשי לטעון עליה ולא לערער עליה ולא להריב עמה (תשו' הגאונים הרכבי שע, 186). ולא היה לו מענה לשון להריב עם אשתו (יוסיפון, גינצבורג, שם). השומע חרפתו ושותק או דברים קשים ונושא, הרעה עוברת ממנו וכו' ואם מקנטר ומריב כפוטר מים הוא (ערוך ערך דם). שהיה מריב עם יצחק על הירושה (רש"י, בראשי' כא י). התחילו (האבנים) מריבות זו עם זו (הוא, שם כח יא). והנה נשחתו ישראל ושבו להריב זה עם זה ולהרע (ראב"ע, זכר' יא יד). הכהן היה לו להורות ולהריב ולהוכיח העם וכו' ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו את תוכחתו, אלא הם מריבים ומוכיחים אותו (רד"ק, הוש' ד ד). כעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה (שם שם). מדוע אליו ריבות, משפטו הריבות, נצב לריב ה' משפטו להריב (הוא, תהלים, רוב). שהיה איש מריב עם חכם ויאמר לו אם תאמר דבר אחד אומר עשרה (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 72). המריב עמך אי אפשר שלא יהיה או גדול ממך או קטן ממך, או שוה לך (ר"י נחמיאס, משלי כ ג). אם ראית שני בני אדם מריבים אל תבוא ביניהם וכו' שמא אותו שאתה מריב עמו הוא הנעלב מחבירו (הוא, שם כה ח). ועל אמונתך אתה צריך להריב עמהם ולסתור דבריהם (ר' זרחיה מברצלונה, ביאור משל, ג, השחר ג, 109). מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה (רלב"ג, משלי ג ל). ולזה ראוי לירוא להריב עמו וכו' שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו וכו' שהיה מריב עם השם יתברך (הוא, איו' י). כאן היו שבע רועות והריבו עמהן הרועים (מדה"ג, שמות ב יז, הופמן, 18). חולק על האמת ומריב על הצדק (מעלות המדות, פ:, מדת הסכלות). ומריב עם כל אדם וכועס ללא דבר (בית מדות מעלת החכמה, כו:). שהוא איש המריב כנגדי (חובת' מספע ומספע לדק לאיוב, קכ:). (כי ינצו אנשים), שהריבו כעוף שנקרא נץ (ריי"ץ קארו, תולדות יצחק,

1) [בתנחו' שבדפו' (ואתחנן יב): כשבא לריב עם חברו.]

קמ). הנה דרך המווכחים העומדים למשפט להיות שניהם שוים ולא סלך ביפיו ושכנגדו ה מ ר י ב עמו נסחב ונתעב (אלשיך, איו' לא ג). — ואמר המשורר: מה לך מ ר י ב י תחרפני בשביה (רא"ע, אגוסה עגוסה, איגר 117). נועצו מ ר י ב י לי ועמו לשחוק יתנוני (הוא, על אח, סס 136). ואל תשמע לקול מ ר י ב אשר על אהבתך רב (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון סוקן ה, רמג). ויכנעו מ ר י ב י דוד וסקלה אוהבים קורם (סס ט, סס סס, רכד). ועוד לא אשמעה בך קול מ ר י ב י (סס סס, רכז). — *ובמשמ' גרם שיריבו אחרים: ה ר י ב ם אלו עם אלו בעסק עכו"ם, זה עובד וזה מוחה בידו ובאו לידי מחלוקת (רש"י, סנה' קא:, ד"ה עסה מריבה בעם).

ב. **רִיב**, רִב, ס"ז, כנ' ריבי, ריבך, ריבך, ריבכם, ריבו, ריבם, רבם, מ"ר ריבי, ריבת, ריבות, — דין ודברים שבין בני אדם, של אדם עם חברו, Streit, Rechtsstreit; querelle, litige; quarrel, dispute [1]: ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט (ברא' יג ז). ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). ודל לא תהדר בריבו (סס סס ג). לא תטה משפט אבינך בריבו (סס סס ו). איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר' א יב). ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי' (סס יט יז). ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע (סס כא ה). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום (סס כה א). ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט (ש"ב יה ב). ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו (סס סס ד). כי יום נקם ליי' שנת שלומים לריב ציון (ישע' לד ח). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע (סס נח ד). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון ישא (חבק' א ג). כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהל' נה י). איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי יה יח). מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לו (סס כו יז). כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב (סס ל לג). אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (איו' לא יג). — ובהשאלה על ריב בני אדם עם האלהים או של האלהים עם בני אדם: על ריב בני ישראל ועל נסתם את יי' לאמר היש יי' בקרבנו אם אין (שמות יז ז). כי ריב ליי' בגוים נשפט הוא לכל בשר (ירמ' כה לא). כי ריב ליי' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש' ד א). וריב ליי' עם יהודה ולפקד על יעקב כדרכיו (סס יב ג). שמעו הרים את ריב יי' והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליי' עם עמו ועם ישראל יתוכח (מיכ' ו ב).— ובצרוף כסומך אל שם עצם, איש ריב, אנשי ריב, מי שיש לו ריב עם אחרים, שרבים עמו: איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד (שפט' יב ב). יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך (ישע' מא יא). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ' יה י). מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי (איו' לא לה). — זבחי ריב, סעודת בשר מתוך ריב וקטטה: טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). — דברי ריבות: כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך (דבר' יז ח).—וכנסמך אל שם עצם, ריבי עם, ריב לשונות, ריב ומדנים עם עמים: תפלטני מריבי עם [1]) תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני (תהל' יח מד). תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות (סס לא כא).—וריבות שפתים: שמעו נא תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו (איו' יג ו).—ובצרופים עם פעל, רב האדם או האל את ריבו: קומה אלהים ריבה ריבך (תהל' עד כב). ריבך ריב את רעך (משלי כה ט). — ואת ריב זולתו, ריב חרפתו, ריבי נפשו: ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש"א כד יה). ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (סס כה לט). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ' נ לד). רבת יי' ריבי נפשי גאלת חיי (איכ' ג נח). ועי' א. ריב. — יצא לריב: אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה (משלי כה ח). — נטש את הריב: פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש [2]) (סס

[1]) [לא בכל מקום אפשר להכריע, אם הרגשה המלה כש"ע או כמקור של הפעל ריב.]

[1]) [בש"ב (כב מד): עמי.]

[2]) [כך יש להבין, כדברי רש"י: קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב, ע"ב, ועי' טורטשינר, משלי שלמה, 89 וכו'.]

יז יד). — והרחר ריב: פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר רִיב (שם כו כא). — יָשַׁב (או שָׁבַת) מריב, נזהר ולא רב: כבוד לאיש שבת [1] מֵרִיב וכל אויל יתגלע (שם כ ג). — וגִלָּה [2] את ריבו לאחר: אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי [3] את רִיבִי (ירמ' יא כ, כ יב) — והשקיט הריב, השבית אותו: איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי יה יח). — ובאו שפתי האדם בריב, הביאו, עוררו ריב: שפתי כסיל יבאו בְרִיב ופיו להמהלמות יקרא (שם יח ו). — וקרב האדם את ריבו למשפט: קרבו רִיבְכֶם יאמר יי׳ הגישו עצמותיכם (ישעי׳ מא כא). — וחקר השופט את הריב: צדיק הראשון בְּרִיבוֹ יבא רעהו וחקרו (משלי יח יז). אב אנכי לאביונים וְרִב [4] לא ידעתי אחקרהו (איוי כט יו). — ובא ריב אל השופט, עליו: יתום לא ישפטו וְרִיב אלמנה לא יבוא אליהם (ישעי' א כג). וכל רִיב אשר יבוא עליכם מאחיכם וכו׳ והזהרתם אתם (דהי"ב יט י). ועמד השופט על ריב למשפט: ועל רִיב המה יעמדו למשפט [5] (יחזק׳ מד כד). — והעמיד המלך שופטים לריב: וגם בירושלם העמיד יהושפט מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט יי׳ וְלָרִיב (דהי"ב יט ח). — והעיר האל לריב האדם: העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לְרִיבִי (תהל׳ לה כג). — ועִוֵּת השופט אדם בריבו: לעות אדם בְּרִיבוֹ אדני לא ראה (איכ׳ ג לו).—ובתו"מ: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו׳, שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם, ר י ב י ן בינו לבינה ושלום בעולם וכו׳ (תוספת׳ עדי׳ א ו). ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, מקיש ר י ב י ם לנגעים [6], מה נגעים

1) [מְנֻקד: שֶׁבֶת, מן ישב, אבל כנראה הכונה לצורה מן שָׁבַת, כדעת רבים.]

2) [ואולי גַּלֵּל.]

3) [כנראה צ"ל: גַּלּוֹתִי, כדעת רבים.]

4) [כך לפי הנקוד. אך לפי טורטשינר בפרושו הכונה: וָרָב (אובד עצות, מן ב. רַב, עי׳ לעיל עמ׳ 6347) אשר לא ידעתי עליו, חקרתי ושאלתי עליו למען אוכל לעזר לו.]

5) [כך קרי; כתיב: לשפט.]

6) [בפדר"ר (דבר׳ ס): נגעים ל ר י ב י ם וריבים לנגעים.]

ביום אף ר י ב י ם ביום ומה ר י ב י ם שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים, אי מה ר י ב י ם בשלשה אף נגעים בשלשה וכו׳ ת"ל או אל אחד מבניו הכהנים (ספרי דבר׳ רח). הרב את ר י ב נ ו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו (ברכה לאחר קריאת המגלה, מגיי כא:). וכי מה ענין ר י ב י ם אצל נגעים, אלא מקיש וכו׳ (ר"ה, סנה׳ לד:). — ובתפלה: רבת את ר י ב ם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם (בימי מתתיהו, תפלה לחנכה). ומלך גבור לריב ר י ב ם (אמת ויציב, תפלת שחר׳). — ובסהמ"א: את הדברים, דברי ר י ב ו ת ם (רש"י, שמות יח יט). ומשכימים ומעריבים ומעמידים להם נציבים לחרחר מסות ו ר י ב י ם (ר״י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 144). המושלים אמרו על איש חלש ובעל ר י ב, לולי היו קרנים לחמור היה העולם מחריב (מר"זה המוסל, כג:).—ואמר המשורר: ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועוצם ר י ב יהי במעט דברים (לקוטי קדמוניות, פד). גבהות ישיחון, ויום ר י ב יריחון להשכל יבאון בתוך מחבאים (רמב"ע, לאחסי לבבות, ברודי, יז). והוא התחיל ר ב ו ת והרבה בתשובות לנבל דת אבות מסרת קדומים (מעלם דפילירה, בחזות בגבולה, ידיעות׳ מכון שוקן ז, כד).

רֵיחַ, ש"ז, כנ׳ רֵיחֲנוּ, רֵיחוֹ — תחושה המתעוררת באף האדם בנדיפה הנודפת מדבר, Geruch; odeur; smell: וירח (יצחק) את רֵיחַ בגדיו (של יעקב) ויברכהו ויאמר ראה רֵיחַ בני כְּרֵיחַ שדה אשר ברכו יי׳ (בראש׳ כז כז). ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וְרֵיחַ לו כלבנון (הושי׳ יד ז). לְרֵיחַ שמניך טובים שמן תורק שמך (שה"ש א ג). מה טבו דדיך מיין וְרֵיחַ שמניך מכל בשמים (שם ד י). דבש וחלב תחת לשונך וְרֵיחַ שלמתיך כְּרֵיחַ לבנון (שם שם יא). ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וְרֵיחַ אפך כתפוחים (שם ז ט). — ורֵיחַ מים: אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מֵרֵיחַ [1] מים יפרח (איוי יד ח—ט). — ונָתַן הבשם והפרח את ריחו, הפיץ ריח נעים: עד שהמלך במסבו נרדי נתן רֵיחוֹ (שה"ש א יב). התאנה חנטה

1) [אך למעשה אין ספק, שכונת הכתוב לקריאה: מֵרִיחַ מים, כלו׳ מנוזלת מים, כלשון הדחה ושטיפה, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום. ועי׳ רוּחַ, הערות.]

פגיה והגפנים סמדר נתנו רֵיחַ (שם ז יד). — נָמַר הָרֵיחַ, הָחלף, השתנה לרעה: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וְרֵיחוֹ לא נמר (ירמ' מח יא). — ובהשאלה, הבאיש את ריחו של פלוני, גרם לו שיהיה שנוא ומאוס: ירא יי' עליכם וישפט אשר הבאשתם את רֵיחֵנוּ בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). —וְרֵיחַ נִיחוֹחַ, עי' נִיחוֹחַ, 3646. — ובתו"מ: תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת, הפת מותר, שאינו טעם כמון אלא ר י ח כמון (תרומ' י ד). הטהרה (שפסקה) נטלה את ה ר י ח (ר' שמעון בן אלעזר, סוט' ט יג). לא הפילה אשה מ ר י ח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם (אב' ה ה). לשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם זבח, לשם זובח, לשם השם, לשם אישים, לשם ר י ח, לשם ניחוח (זבח' ד ו). מיריחו היו מריחים ר י ח פטום הקטורת (תמיד ג ח). עזים היו לבית אבא בהר מכוור והיו מתעטשות מ ר י ח פטום הקטורת (ר' אלעזר בן דגלאי, שם שם). ה ר י ח והמראה והקול אין בהן מעילה (ר' יהושע בן לוי, ירוש' סוכה ה ג). שכל המומין דפוסלין בכהנין פוסלין בנשים, הוסיפו עליהן באשה ר י ח הפה ו ר י ח הזיעה (שם כתוב' ז ט; שם קדוש' ב ד). שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ר י ח הפה (ברכ' מ.). מאימתי מברכין על ה ר י ח, משתעלה תמרתו (שם מג.). מנין שמברכין על ה ר י ח, שנא' כל הנשמה תהלל יה, איזהו דבר שהנשמה נהנת ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה ה ר י ח (רב זוטרא בר טוביה בשם רב, שם מג:). שמן זכינו ל ר י ח ו וזכינו לסיכתו, הדס ל ר י ח ו זכינו, לסיכתו לא זכינו (ר"ג, שם שם). שלשה משיבין דעתו של אדם אלו הן קול ומראה ו ר י ח (שם נז:). פלפלת כל שהוא, למאי חזיא, ל ר י ח הפה (שבת ל.). מאי בעל פוליפוס, אמר רב יהודה אמר שמואל ר י ח החוטם, במתניתא תנא ר י ח הפה (כתוב' עז.). שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד ב ר י ח ו[1]) (ר' יצחק, ב"ב עד:). מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה אמר לה ר י ח צנון אני מריח בגליל וכו' (רב יהודה בשם רב, שם קמו.). כי הא דיתיב רבי וקא דריש והריח ר י ח שום וכו' (סנה' יא.). מכל הבית כולו הריחו ר י ח קט־ת, משם הריחו ר י ח אברים (ר' שמואל בר נחמני, זבח' קב.). וירח ה' את ריח הניחח, הריח ר י ח ו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש, וירח, ר י ח של חנניה מישאל ועזריה עולה מכבשן האש וכו' וירח ה', הריח ר י ח דורו של שמד (מד"ר בראש' לד). להדס ועצבונית שהיו גדלים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ר י ח ו וזה חוחו (שם לוי, שם שם סג). כיון שהיו (שכנותיה של אשת המלך) מריחות ר י ח בשמים באותה שעה ידעו שנתרצה לה המלך (ר' יצחק, שם שמות כח). אתרוג זה יש בו טעם ויש לו ר י ח (שם ויקר' ל). מה השושנה הזו אינה בטלה לעולם אלא גב[1]) ר י ח ה כך ישראל אינן בטלין אלא גב[1]) מצות ומעשים טובים, מה שושנה זו אינה אלא ל ר י ח כך לא נבראו הצדיקים אלא לגאולתן של ישראל (רבי אבון, שם שה"ש ב, כשושנה). מה הדסה ר י ח ה מתוק וטעמה מר כך היתה אסתר מתוקה למרדכי ומרה להמן (שם אסתר, ויהי אומן). — *ריח טוב: על כולן הוא אומר אשר נתן ר י ח טוב בעצי בשמים (רב חסדא, ירוש' ברכ' ה). עתידים בחורי ישראל שיתנו ר י ח טוב כלבנון (רב זוטרא בר טוביה בשם רב, בבלי שם מג:). — *ריח רע: תני, מרחיקין מ ר י ח רע ארבע אמות, אמר רבי אמי, מסוף ר י ח רע ארבע אמות (ירוש' שם ג ה). אכל ולא הלך ארבע אמות אכילתו מרקבת ווהו תחילת ר י ח רע (שבת מא.). ותחמרה בחמר ובזפת, תנא חמר מבפנים וזפת מבחוץ, כדי שלא יריח אותו צדיק ר י ח רע (סוטה יב.). י' דברים קשים ללימוד, העובר וכו' מתחת ר י ח רע של נבילה וכו' (הורי' יג:). —*ובתמונה לשם רע: ויסע משם אברהם, פנה מפני ר י ח רע שהיו אומרין לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו (מד"ר בראש' כג). —*ריח זוהמא: הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו ווהו תחילת ר י ח[2]) זוהמא (שבת מא.). — *ריחו קשה, ריחו רע: טען והזיע והיה ר י ח ו

[1]) [שהוא מוסרח לפי שמת ולכך היה מסריח (רש"י).]

[1]) [במד"ר ויקר' כג: על גב.]

[2]) [להלן (שבת פב.): ר ו ח זוהמא.]

קשה (נדר' ז ג). קירבי דגים כל זמן שהן דליקין אין ריחן רע, כבו ריחן רע, עיטרן בין כבה בין דלק ריחו רע (ירוש' שבת ב ג). כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת (רב חנא בר בזנא בשם ר' שמעון חסידא, כריתו' ו:). אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים (ר' יוחנן, מד"ר שה"ש ד, כפת). — *ריחו נודף: לא היו כונסים אותו (את היין) בחצבים גדולים אלא בחביות קטנות ואינו ממלא את החביות על פיהם כדי שיהא ריחו נודף (מנח' ח ז). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת, במקומה ריחה נודף וכל שכן במקום הבוסם (ר' הושעיא, סנה' קח.). סמים וכו' מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה וריחו נודף אף כל דבר שקוטר ועולה וריחו נודף (דבי רבי ישמעאל, כרית' ו:). ומה עכשיו שהוא מטונף באיברו הרי הוא ממרא לקונו, אילו היה ריחו נודף בקרבו לא כל שכן (כלה רבתי ו). ועי' נָדַף. —*ריחו מפעפע, עי' פִּעְפֵּעַ, 5073. — *קלט השמן את הריח, עי' קָלַט, 5948. — *ובהשאלה, ריח ערוה, ריח פסול, ריח הגט, ריח שירים, ריח מצות [1], שמץ מהם, אבק מהם, דומה להם: האשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' קנס קנסו בה וכו', ויקנסו בה אצל השני ולא יקנסו בה אצל הראשון, א"ר יוחנן מריח ערוה נגעו בה (ירוש' יבמ' י ח). לוים המוזהמין מאימן לא חשו להם משום ריח פסול (שם שם). מעשה היה וכהנת היתה ולא חשו להן משום ריח פסול (רב הושעיה, שם גיט' ב ו). לעולם אינו גט עד שיאמר בשעת מתנה הרי זה גיטיך, רבי יעקב בר אחא בשם ר' ינאי, אף ריח פסול אין בה (שם שם ט ח). ואשה גרושה מאישה לא יקחו, אפילו לא נתג־שה אלא מאישה לא יקחו והיינו ריח הגט שפוסל בכהונה (יבמ' כב.). אפילו ריח הגט אין בו (ר' ינאי, גיט' פו:). הראשונים ריח שירים אמרו לפניך, אבל אנו כשבאנו לים לא הנחנו לשון של שבח שלא קלסנו לך וכו' ד"א הראשונים ריח מצות נתת להם, לאדם נתת מצוה אחת, לנח ולבניו שש מצות, אבל אנו כשבאנו לסיני כאדם שהוא מערה מפי חבית כך אתה מערה עלינו את המצות, שמן תורק שמך (ר' ינאי ברשב"י, תנחומ' יתרו ג). ועי' רֵיחָה. —ובספה"א, אף מ"כ רֵיחוֹת: שאין לך אומה ולשון שלא נקלט בתוכה ריחן הטוב של ישראל (מדרש שה"ש ו ב, גרינהוט, מב:). המתרחק מריח עבירה ומדקדק הרבה על עצמו לא ילתות אפילו חטין (ר"ח, פסח' מ.). אסור שיתן אדם מעות על דרך שותפות שיהיה קרוב לריוח ורחוק להפסד שזה ריח רבית (ר"א הקראי, גן עדן, דין הכסף והתרבית, קפו:). ופעמים בני אדם וכו' אוהבים זה את זה כי אחר ימים ורעם זה עם זה יתחתן ומזלם ידע וריח האהבה דביקה בלב של האבות (ספר חסידים תתתתרסח). כי כבר היה ריח קול המלחמה (חיד"א, מעגל טוב, 30). ואותנו הסרה מכל זה, ישנאו את החכמים ובודים עליהם שהם מינים ואפיקורסים אם יש להם ריח מן החכמות העיוניות (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, הקד', 7). — *ובמליצה, אין לדבר מן הדברים טעם וריח, אינו נִתן להשמע: ומי יתן וידום ואז טוב לו כי אין לפי' זה טעם וריח (ראב"ע, שפת יתר, 17). ואין בפי' הזה טעם או ריח (רמב"ן, בראש' ו ג). — *ופתגם: על טעם וריח אין להתוכח, de gustibus non est disputandum, כלומר, לכל אדם טעמו משלו, נוהג בדבור ובספרות. — *חוש הריח, אחד מחמשת החושים: כי ידיעת הנראה הוא מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים, אם בראות או בשמע או בריח וכו' (ר"י א"ת, או"ד, הקד', ליפזיג, 8). ומה שאמר כי לא לקלים המרוץ, רמז בו אל חוש הריח אשר הוא באף וכו' (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג). בראות ובשמע ובטעם ובריח ובמשוש (הוא, חו"ה, היחוד י; ועי' עוד שם עבודת האלהים ט). וכן הטעם הרגש המטעם והריח הרגש האף (עולם קטן, הורבין, 4). והיותר קרוב אל הטעם הריח (אמו"ר לראב"ד א ו, כתוס הכפש, 27). אמנם חוש הראות והשמע והריח ישיגו מורגשיהם ואע"פ שהעצמים ההם וכו' רחוקים מהם (ר"ש א"ת, מו"נ א מז). חוש הריח הוא כח מדרכו שיקבל מיני הריח מן בעלי הריח וכו' ואמנם ישיגהו באמצעות גשם יתפעל מן הריחות ויתנועע או יתערבו בו חלקים בעלי הריח (ס' הגדרים). —ומ"כ

---

1) [בעקר: העושה כך וכך כאלו מריח ריח המצוה וכדו', בהקבלה אל: בתר גנבא גנוב וטעמא טעים (ברכ' ה:).]

*רֵיחַיִם, ואמר הפיטן: מוקדה ואבקה עוטרת, נועם ריחה נ׳טרת וכו׳ קיצבת כמולחת ומוכשרת, רוכי ריחים מאושרת (יכלי, אפון, קרוב׳ שמות, זולאי, קיג).

רִיחַ, ש״ז, מ״ר רִיחִים, — משוט או ספינה, לדעת קצת מפרשים [1]: למענכם שלחתי בבלה והורדתי בְרִיחִים כלם וכ׳שדים באניות רנתם (ישעי׳ מג יד).

***רִיחָה,** ש״נ, — שה״פ מן הֵרִיחַ, מעשה המריח, פעלת חוש הֵרִיחַ, הֲרָחָה: מה תפוח זה את נותן בו איסר ואת מריח בו כמה ריחות (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מד״ר שה״ש, כתפוח). מה שמן זה הלק על ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות כך הפסוק הזה את דורש ומ׳צא בו כמה טעמים טובים (ר׳ שמואל בר נחמן, שם שם, מה יפו דודיך).—ובסהמ״א: י״ב פשוטות וכו׳ יסודן ראיה שמיעה ריחה שיחה וכו׳ (יצירה ה א). המליך אות נ׳ בריחה וקשר לו כתר וכו׳ (שם שם יד). נוצר עם ו׳ שור אייר מרה שמיעה וחרשות, נוצר עם ז׳ תאומים סיון טחול ריחה ותתרות (שם שם כ). תמורת ריחה תתרות (רסע״ג ליצירה שם שם). כח הג׳לם והדמות והראיה והריחה והלעיטה וכו׳ מנשמת רוח החיים שנפח בו היוצר והבורא הן (ר״ש דונולו, תחכמוני ליצירה א, נכשה, סג:). ואם תאמר שגם הבהמה יש לה הי׳ הרגשות כמו בבני אדם, ראיה ושמיעה וריחה ולעט ומשוש וכו׳ (לקוטי קדמוניות, נספח׳, 8).

רֵיחַיִם, עי׳ רֵחַיִם.

***רֵיחָנִי** [2]) תוא״ז, — נודף ריח טוב, דבר ריחני, wohlriechend(er Stoff); odorant(e matière); fragrant (substance): שאלו ירד ידיד הזה עם הערביים לא היו מטיתים אותו מריח עורות גמלים ועטרן, אלא זמן לו הקב״ה שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים (מכי׳ מסכ׳ ב ה). — ובסהמ״א: אז יתן הרופא בכלי אחד טהור יין טוב ישן וריחני או יין עסים טוב או שכר של ענבים (ר״ש דונולו, ספר המרקחות והמשקיות, ב). מיני ריחנים שמעשנים בהם הבית (ערוך ערך מגמר). ואחר כן ישתדל במשך היום להשלימם בריחנים ומאכלים ושמועות ומראות (ר״י ה״ת, כוזרי ג יח). ויזהר בברכת הריחנים (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ תכסס, כג:). ובה אופני האלנות ומיני הפירות ואישי העשבים וגווני הפרחים כלם והרחנים והבשמים (קלונימוס, בעלי חיים א ב, ג.). ויראוה רבת האלנות והפירות וכו׳ ופרחים נאים וריחנים מבושמים (שם שם, ג:). פירותיו (של גן עדן) מרובים ויש בו ריחנים ופרחים רבים (שם ב ב, יז.). וממה שיועילם שתיית היין הריחני הרקיק החזק (קאנון ג א ב יב). ויועילם מיבח וקונדיטון הנקרא חנדיקון והיין הריחני מעט ורקיס ומשקה השושן (שם ג יד ד יא). ותאכל דג לח ולחם טוב וכו׳ ותשתה יין ריחני (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א). הקלופה שבסממני הקטורת היה מבושמת וריחני והיא קליפה מקליפת העץ (בעל הגולה, על המקדש, ב ב כב, קכח:). וכן הריחנים לפי חדותם וחריפותם (ר״י עמדין, בירת מגדל עוז, לז:).—ואמר הפיטן: ולעדת קדושים לריחני בשמים נפקחה (אליר בר יצחק, וויסע אור ישראל, יוצ׳ שבת א אחה״פ).

רִים, ש״ז, מ״ר רֵמִים, — כמו רְאֵם [1]): הושיעני מפי אריה ומקרני רֵמִים עניתני (תהל׳ כב כב). היאבה רִים עבדך אם ילין על אבוסך התקשר רֵים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט ט-י). — ואמר המשורר: אבל נפשם בטוחה במבינים להותירם

---

[1]) [רב הפרשנים מבארים בְרִיחִים מן בְּרִיחַ (עי׳ ערך זה). ואלה דברי רד״ק: וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר מזה (מן רוח) והורדתי בריחים כלם, והם הספינות ונקראו כן לפי שהולכים ברוח (ספר השרשים, רוח).

ואמנם דעה זו, שיש להבין ב ח של בריחים כבי״ת היחס, עתיקה היא, כעדות ת״י: במשוטין, וכן אומר דוד בן אברהם אלפסי במלונו (הוצ׳ סקוז, א 278): וענדי אן אלבי פי בריחים גיר אצלי״ה מת׳ל באניות (ובעברית: ולדעתי אין הבי״ת ב־בריחים שרשית, כמו באניות) וכו׳.]

[2]) [וכן בארמ׳ שבתו״ם: חסרא וריחני פקחין (רבא, הורי׳ יג:), וכן בערב׳ ריחאן a) במשמ׳ זו. וכן בא בערב׳ ריחאן a) כשם לצמח הריחני basilicum, ומכאן עבר השם בצורה רֵיחָן אף לעבר׳.]

[1]) [עי׳ שם ובהערה.]

a) ريحان

כרמים על עפרים (לקו"ק, ל). וחמה גדולים ורמים ובראשם יעלו יעלים ורמים (ר"י זכארה, מעמועים יב, דוזון, 130).

***רִים**, רִים 1), ש"ז, — שם לעץ קוצני ולפריו הקרוב לשיזף ולעזרר, Zizyphus spina Christi: הקלים שבדמאי השיתין והרימין והעוזרידין וכו' (דמאי א א). והשיזפין והרימין אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי' א ד).

***רים** 2), מפנו א. רִים.

א. *רִים 3), ש"ז, — רִים העין, עפעף העין, שערות היוצאות בקצות דלתות העור המכסות את העין כעין נוצה, ואף גבת העין; Augenbraue, Wimper; cil, sourcil; eyelash, brow: רים של עין שנקב שנפגם שנסדק (בכורות ו ג). שתי בהרות וכו' בשפתו העליונה בשפתו התחתונה בשתי אצבעותיו בשני ריסי עיניו אף על פי שמדובקין זה לזה והם נראין כא' טהור (נגע' ח ו). הרוצה לעמץ עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן לו שמן בין ריסי עיניו (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי שבת יז יט). ריסי עיניו אין צריך לגלח (ר' יוסי הגלילי, שם נגע' ח ד). היו בו שתי שערות בריסי עינו מלמטה ונקבן והוציאן בריסי עיניו מלמעלה (שם מקוא' ז י). חרוץ, רים של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק, שפתו שנקבה ושנפגמו ושנסדקו וכו' (ספרא ויק, אמור פרשה ז). מבין ריסי עיניך 4) ניכר שבן אלמנה אתה (ר' יהושע, קידוש' לא.). והיתה (לאה) בוכה עד שנשרו ריסי עיניה (רב, ב"ב קכג.). ובכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו (סנה' קד:). בתחלה מוצקין שמן על ראשו ואח"כ נותנין לו שמן בין ריסי עיניו (הורי' יב.). ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (בכורות מג:) שריסי עיניו (של יעקב) כבדו מזוקן והיו דבוקים זה לזה (פסיק' רב', בזוס הסמיני, יב.). — ובספה"א אף במשמ' כסוי העור שעל העין, Augenlid; paupière; eyelid: סוגר ופותח ריסי עיניו להכנים הכחול (רש"י בילי כב., ד"ה ממיק). מי שאין לו שער כלל בריסי עיניו (רמב"ם, ביאת המקדש ח ח). מי שמקבץ ריסי עיניו ועוצמן מעט בשעה שרואה אור (שם שם ו). החולי הנקרא ברדה הוא רטיבות עבה בריסי העינים שהוא נקפה ויהיה קשה כאבן והוא דומה אל הברד כשהוא עגול (נתן פלקירא, לרי הגוף, כ"י בריטי' מוז'). בכנים המתילדים בשער ריסי העין (שם). ונשירת ריסי העינים (שם). — *ריסי המח, רסיסי המח הדקים, ואמר המליץ: ומושגים אלה שונים הם בדעתו של כל אדם לפי שנוי סדר ריסי מחו ודקין שבחכו (אגרות יל"ג א קנה).

ב. *רִים 1), ש"ז, — חמר מרעיל, ארס, Gift; poison: וכיון שהיה שותה היה היין בוער בו כריסה 2) של חכינה (ירושי סנה' י ג). מה הנחש הזה ריסו 3) מתחלחל לאחר המיתה כך ויהיו המתים אשר המית במותו וכו' (מד"ר בראש' לח). ונתנו לה מאותו המין ואכלה והיה מפעפע בכריסה כריסה 4) של חכינה (שם רות, ליני הלילה). וחסד שאו"ה עושין מתוקן הוא להם כריסה 5) של עכנא (רב הונא, פסיק' ר"כ, שקלים, זוכר, יג:).

ג. *רִים 6), ש"ז, — א) מקום למרוץ סוסים, אצטדין, Stadium; stade; stadium; ובית מדרשו של

1) [מקור השם לא התברר. על זהוי השם, נוסחו ושמושו עי' במיחד אצל לֵו, Flora III, עמ' 136 וכו'. הגרסה דימין המובאת בד"ס לדמאי א א השפעה לדעת לֵו מזהוי הצמח עם הערבי' דום a), ואין ללכת אחריה.]

2) [עי' כהערה שאחר זו.]

3) [גם בארמ' ריסא, היא המלה רִישׁ b) וגם רִישָׁה c) במשמ' נוצה בערבי', ועל בן עקרה בעברי' רִיש.]

4) [שנשרו מבכי (רש"י); כלומר, מתנועותיך ועניינך ניכר שפקח אתה וכו' (תוס' ר"י הזקן).]

a) دوم b) ريش c) ريشة

1) [גם בארמ' שבתו"ם ריסא. ואולי אין זה אלא שנוי בכתב או בכתיב במקום אֶרֶס (עי' שם). ועי' בהערות הבאות.]

2) [כצ"ל, נדפס: כבריסה.]

3) [נ"א אירסו, עי' הוצ' אלבק, 1265.]

4) [ס"א: כאריסה.]

5) [עי' הערת בובר.]

6) [מלה זו נולדה בקצור במקום הפרסית אספריסא (כך גם בסור'), מקום מרוץ סוסים, ועי' לאחרונה בדברי כ. גיגר בתוספת הערוך ערך אספריתא, וכן בערך רס (כבכת חכן).]

ר"א היה עשוי כמין ר י ם, ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה (מד"ר שה"ש, לריס סמכיך). — ב). מדת ארך כארך האצטדין: מירושלים ועד צוק תשעים ר י ם, שבעה ומחצה לכל מיל (יומ' ו ז). אין פורסין נשבים ליונים אלא א"כ היה רחוק מן הישוב שלשים ר י ם (ב"ק ז ז). אחד משבעה [1]) במיל זה ה ר י ם (תוספת' ב"מ ג כה). — ובספהמ"א: והוא היה רחוק ממנו שני חלקי ר י ם שהן קע"ז אמות ושליש (מדר' ויקעו, ביהמ"ד ילינק ג, 1). — ואמר הפיטן: ומדת המיל שבעה ומחצה ר י ם, ובשלשים קנים הוא קצב ה ר י ם [2]) (כ"א קליר, את כליה, סלוק פנה שקלים).

ו. רִים [3]) ש"ז, — כמו רִיר, מְגֻלָּה: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהם ר י ם [4]) משתערין בכבות שהן (עוקל' ג ח).

רֵיעַ, ש"ז, כנ' רֵיעֲכֶם, — כמו א. רֵעַ. עי' שם [5]): אף על יתום תפילו ותכרו על ריעֲכֶם (איו' ו כז).

***רִיף** [6]), ש"ז, —ככר לחם, Brotlaib ; miche de pain ; loaf of bread: ערים שהעבירו על גבי ה ר י פ י ן הרי הריפין כמחיצה (ר' אליעזר, תוספת' כלא' ד ח). —ובספהמ"א: שיהו גובין קמח מכל בית ובית ביום טוב האחרון של פסח ועושין אותו ריפי ריפי (שו"ת הגאו' מהנכי', גינצבורג, 121). ר י פ י שני ככרות הדבוקין זה לזה ושמן בלשון ארמי ריפה (שם, 341).

---

1) [במכי' (מס' דנזיקין כ): משבעה ומחצה.]

2) [ועי' רש"י, יומא סז., ד"ה הרי לתשעים.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [כך לפי נוסח אחד במקום ר י ר, ואלה דברי פרוש הגאונים: ריר, פירוש מוגלא בלשון חכמים, איכא דאמרי ר י ם, וכן תמצא בצלים שיש בהן ריר שהוא כמוגלא של ריאה ומוגלא וריר ו ר י ם הן כמות רוק וכו' (הול' אפשטין, 143). ולא נתברר מקור הנסחה והמלה.]

5) [עי' גם כ. רֵעַ, הערות.]

6) [עפ"י ריפתא במשם זו בארמי שבתו"מ; ואמנם עקר צורת המלה הארמית היא רעיפתא, בערב' רע'יפ a). ועי' גם רַף, מ"ר רְפִין.]

a) رغيف

רִיפָה, ש"נ, מ"ר רִיפוֹת, רִפוֹת, —גרגירי תבואה, גריסי תבואה [1]), grains ; Getreidekörner: ותפרש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הָרִפוֹת [2]) (ש"ב יז יט). אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הָרִיפוֹת בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובספהמ"א: הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא מדברים שמרתיחין אותן בקדרה כגון ר י פ ו ת ולביבות וכיוצא בהן (רמב"ם, נדרים ט ז). הכותש את ה ר י פ ו ת וכיוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד לחצר חבירו (הוא, שכנים יא יג). המכתש הוא הכלי וכו' שכותשין בו ה ר י פ ו ת (ר"י נחמיאס, משלי כז כב). ואסור לבשל חטים או ר י פ ו ת במים או לביבות או קמח או סולת כל אלו באסור, אבל מצה אפויה מותר לבשל (אהרן הקראי, גן עדן, חג המצות ג, מז.). — ואמר המשורר: לולי ימין עוזו אשר לי עמדה אותי כ ר י פ ו ת בעלי שחקו (עמנו' הרומי, מחב', מודה, 107).

***רִיצָה,** ש"נ, —שה"פ מן רוץ, מעשה הָרָץ, running ; course ; d. Laufen: רץ (אברהם) לפני המלאכים שלש ר י צ ו ת, שנ' וירא וירץ לקראתם וכו' (תוספת' סוט' ד ה). לאחר שברח מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו, אמר לו מעוט ב ר י צ ה שלא תרבה בחזירה (ר' חייא רבה, שם קהל', ממת

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [אלה דברי מ. צ. סגל בפרושו לפסוק: הרפות, חטים כתושות, כן פירשו רש"י ור' יונה בשרשיו ורד"ק שמחברים אותו עם עמודי שמים ירופפו (איוב כו יא), וכן יתר המפרשים העברים, וכן מתרגמים עקילס והוולג' (πτισάνας), והפש' רושא והשוה משלי כז כב: אם תכתוש את האויל במכתש בתוך ה ר י פ ו ת, וי"ת דקילן, תאנים, וכענין זה גם בע' נ"ל ותיאודוטיון: παλάθας, עוגות של פירות יבשים, ואולי גרסו הפירות, ע"כ.

ומצד הענין פרוש זה של ריפות כגריסי חטים וכדו' אפשרי הוא, אף שאינו מניח את הדעת מצד הלשון. ופ. האופט Verhandlungen d. 13. Orient. Kongr., עמ' 232) ראה במלה זו גרוטאות מתכת, ושולטס (ZAW 25, עמ' 357) מפרש את המלה כשם עצם במ"י מן רפת, כערב' רֻפָאת a) במשמ' שברי כלים, פסלת פירות וכדו', וצ"ע.]

a) رفات

צמוד; פסיק׳ ר״כ, סוגה, גובר, קסד.). — ובסהמ״א: ומותר לפסוע פסיעה גסה בשבת לשמוע דברי תורה אפילו בריצה (והזהיר, שמות, יח., בשלח). מהלך בריצה וכשמגיע לפתחו מחזיר אחוריו כלפי פתח החצר ופניו לחוץ וזורק החבילה מעל כתיפו בחצר דרך הפתח ע״י ריצה בלא עמידה (כ״מ, שבת קנג:). ולוט הלך בריצה חמשה מילין (הזה, פסח׳ לד.). בחד שחיא, פי׳ כגון ריצה אחת ואינו צריך לפוש ביני ביני (הוה, גילי כד.). מוציאות ראשן מתחת הרקיע וכו׳ וחוזרות ומכניסות אותן ממורא השכינה כריצה ושיבה של להב היוצא מפי הבזק (רס״י, חגי׳ יג:, ד״ס כלוה ושוב). כי רצוא מקור מן ריצה[1]) ושוב מקור מן שב (ר״ם ח״ת, מו״נ ג ז). גם אין צריך לשתותם כיציאתו מהמרחץ ולא אחר הזיעה מן היגיעה והריצה (ר״מ הלדבי, שבילי אמונה ה ד). ירוץ עלי כגבור בלי דקדוק מקום הפרצה על ידי דריסתו בריצתו (ר״מ הלסיק, איוב טז יג). וישמח ביוצרו ובמצותיו בזירוז וריצה (פרדס, עז.). ענין הריצה צריכה מדה שלא יהא באופן שקוראים לו לשם שבו חסיד שוטה (פ״ח יועץ ערך רילה, רמז). — ואמר הפיטן: תקנת פים להם הוכנה פן יהדפו בריצתם בכבש (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, מחז׳ איטלי ב׳ כיד:). על חטא שחטאנו לפניך בריצת רגליים לרע[2]) (יכוי, על חטא, קרובי יוה״כ, זולאי, שכב).

ריצוץ, רצוץ, ש״ז, — שה״פ מן רוֹצֵץ, רוץ, כמו רִיצָה: קול רעם הבא אחרי רצוץ האש מאין יבוא הקול ההוא וכו׳ (יהודה הדסי, אשכל הכפר סעד, אות י).

ריק[3]), ממנו *הֲרָקָה, *הֲרָקוּת[4]), *הֲרָקִי, א. רִיק,

[1]) [כך בדפוס׳, ובהוצ׳ אבן שמואל (עמ׳ שעה) עפ״י המקור הערבי: כי רצוא מן מקור רץ.]

[2]) [בודוי יוה״כ במחזור נוסח אשכנז: לְהָרַע.]

[3]) [גם בערב׳ ריק a) במשמ׳ רֵיק, בארמ׳ יהודית ונוצרית מא״י אריק, הריק, באשור׳ רֵיק, ריק, היה ריק; ועי׳ גם רַק, הערות.]

[4]) [במשמ׳ עשית צרכיו של אדם: כי הריקותי גופי הרקות גדילה (אגרות שד״ל קיה).]

a) ريق

ב. רֵיק, רֵיק, *רֵיקָה, *רֵיקוּת, רֵיקָם, *רֵיקָן, *רֵיקָנוּת, *רֵיקָנִי, ועי׳ *רָוֵק, *רוֹקֵן, *רֵקָן.

א. רִיק, קל לא נמצא במקורות.

— הפעי׳, הֲרִיקֹתִי, הֵרִיקוּ, מְרִיקִים, הָרִיק, הָרֵק, אָרִיק, אֲרִיקֵם[1]), יָרִיק, יָרֶק, יָרִיקוּ, — א) הֵרִיק את הכלי, השק, הוציא את מה שבתוכו עד שהיה הכלי רֵיק, leeren; vider; to empty: ויהי הם מְרִיקִים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (ברא׳ מב לה). ושלחתי לו צעים וצעהו וכליו יָרִיקוּ ונבליהם ינפצו (ירמי׳ מח יב). — והריק הדיג את חרמו שצד בו דגים: כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו וכו׳ העל כן יָרִיק חרמו[2]) ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א יה–יז). — וְהֵרִיק את נפש הרעב, לא מלא אותה: כי נבל נבלה ידבר וכו׳ לְהָרִיק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישע׳ לב ו). — בחלוף המשא, הֵרִיק דבר שבכלי, הוציא או שפך אותו עד שהיה הכלי ריק, הריק שמן, גשם וכדו׳, ausgiessen; verser; to pour out: שני צנתרות הזהב הַמְרִיקִים מעליהם הזהב (זכר׳ ד יב). אם לא אפתח לכם את ארבות השמים וַהֲרִיקֹתִי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יָרִיקוּ (קהל׳ יא ג). — והריק החרב מתערה, שלף אותה: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אָרִיק חרבי תורישמו ידי (שמות טו ט). ואתכם אזרה בגוים וַהֲרִיקֹתִי אחריכם חרב (ויקר׳ כו לג). והשלשית תזרה ברוח וחרב אָרִיק אחריהם (יחזק׳ ה ב). הנני מביא עליך זרים עריצי גוים וְהֵרִיקוּ חרבותם על יפי חכמתך (שם כח ז). וְהֵרִיקוּ חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל (שם ל יא). וְהָרֵק חנית וסגר לקראת רדפי (תהל׳ לה ג). — ג) והריק אנשים לקרב, הזעיק אותם: וישמע אברם כי נשבה אחיו וַיָּרֶק[3]) את

[1]) [כך בתהל׳ יח מג; אך בש״ב כב מג במק׳ זה אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם, ועי׳ רָקַע, הערה.]

[2]) [אמנם יש מציעים כאן חַרְבּוֹ, ואינו נראה.]

[3]) [אמנם קריאת השמרוני כאן וידק, ואולי לכך התכונו אף השבעים: ἠρίθμησεν (ויספר, ויפקד), כאלו מן דוק; וה. וינקלר, Gesch. Isr. II, עמ׳ 27, הורת על האשור׳ דִקוּ, פעל המצוי באד במשמ׳ הזעיק צבא, ולפי זה אפשר שהכונה וַיָּדֶק מן דקה, הפעי׳, וצ״ע.]

חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן (ברא' יד יד). — ובתו"ם: כיון שהריקה[1]) כבד כנגד בני מעיין בידוע שנפלה לאור ונחמרו בני מעיה וטרפה (רבא, חולי נו:). שמן תורק שמך, כאדם שמריק מכלי לכלי חבירו (ר' יהא' בר' שמעון, שם שה"ש, לריח שמניך). והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני זינוקים של מים (פסיקי רב', כי פקד ה', קפ.). — ובסהמ"א: כאדם שמריק מכלי זה לתוך כלי זה (רש"י, נדר' לב., ד"ה שהוריקן). מה נעמה אבוקה דולקת ומנצוציה חצים מורקת והניתות זורקת (ר"י חריזי, תחכ' לב, 264). — *הֵרִיק ראובן את שמעון מן התורה, הפריע[2]) אותו מלעסק בתורה: הריקן מן התורה, מלשון והבור רק, שעשה בהן אנגריא (ר"נ, נדרי לב.). — ואמר המשורר: בעת תרצה להביט מה בלב איש לך מטוב ורע הבט בעיניו, הריקהו בראש על פיו ואם יחסום פיו תור בבת עיניו צפוניו (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קלב; אברמסון, 53). חרב פרידה הזמן הרע אחר בני החן לבד הריק, חרבו מעוניהם במי עיני ובמי ענן שחק אשר הריק (רמב"ע, הענק ד, ברודי, שמה). ואל נא תשאלו גשמי נדבות לעב פי שעלי יצחק מריקיו (רשב"ג, כאין נשאו, ברודי, 24). והריק אחרי חרב להריק והסיל את שמי נדר נדרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון סוקן ה, מ). —*והריק את הגוף בהרקה, במשלשל: סמים אשר יריקו את הגוף בשלשול ובקיא (ראב"ע, ספר הנסיונות א, כ"י פריז). לרפאותו בזה שיעשה לו הרקות מהמלואים ואם לא שיריקהו מהסמים הקלים (ר"י אבוהב, מנורת המאור ו ז ח א). כי הריקותי גופי הרקות גדולה (אגרות שד"ל קיא).

— הָפעי, הוּרַק, תּוּרַק, — שהריקו אותו: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הוּרַק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך (ירמ' מח יא). לריח שמניך טובים שמן תּוּרַק[3]) שמך על כן עלמות אהבוך (שה"ש א ג). — ובמדר': שפכת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע (מד"ר ויקר' ג). — ואמר המשורר: ולבב חכם משכיל גנוך חמדה לא יורק בעושק (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קמד; אברמסון, 83). וירד מראש ההר וירץ כברק, וסוסו מתחתיו כחץ הורק (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון סוקן ה, רלח). — ובינ' *מוּרָק, שעשו לו הרקה לגופו: והמורק ראוי שלא ימהר לקחת מזונות (ספר מרפא מקוס).

— פִעי, *רֵיֵּק, — כמו הפע': נטל את הנודות והוציא את הרוח מתוכם וריקם (פסיקי רב', שור או כשב, קלג.).

— נִפעי, *נִרוֹק[1]), נירוק, — שהריקו אותו: צועה, לי דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין וכו' ולא הורק מכלי אל כלי וכו' (רש"י, ישעי' כא יד). ומתוך שהראשון קרקעיתו גבוהה מקרקעית התחתון נרוקו המים לתוכו מאליהן (תוס', גיט' סח., ד"ה ושפיכהו).

ב. רִיק, ש"ז, — תכונת הדבר הֵרִיק, רֵיקוּת, כְּלִי רִיק, כלי שאין בו כלום, רֵיק: הציגנו כלי רִיק[2]) בלענו כתנין מלא כרשו מעדני (ירמ' נא לד). — ובמשמ' דָּבָר רֵיק, הבל: ומצרים הבל וָרִיק יעזרו (ישעי' ל ז). למה רגשו גויים ולאמים יהגו רִיק (תהל' ב א). עד מה כבודי לכלמה תאהבון רִיק תבקשו כזב (שם ד ג). — ורִיק, לָרִיק, בְּדֵי רִיק, במשמ' רֵיקָם, חנם, ללא תוצאות: וזרעתם לָרִיק זרעכם ואכלהו איביכם (ויקר' כו טז). ותם לָרִיק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה (שם כו כ). ואני אמרתי לָרִיק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע' מט ד). לא יגעו לָרִיק ולא ילדו לבהלה (שם סה כג). ויגעו עמים

---

1) [רש"י: ראשה אחד של כבד תלוי כנגד בני מעיין וראשה אחד למעלה.]

2) [גם הפריע עקר פרושו: הֵרִיק, עי' א פרע, הערות.]

3) [אמנם תּוּרַק (גוף שני או לשון נקבה) קשה על יד שֶׁמֶן... שמך, ועל כן הצעו תקונים שונים, ואולי המכון בקרוב, למשל: לריח שמניך טובים שמן יְקָרַת, או: שְׁמַנַת יְקָר שמך, בשבול האותיות ובחלוף ו—י.]

1) [במקום טיט הנרוק (מקוא' ז א; ירוש' ברכ' ז א; בבלי זבח' כב.) הנכון כנ"א: טיט הנדוק, נפע' מן דקק, כלשון הכתוב: אֲדִקֵּם ארקעם (ש"ב כב מג) בהמשך אל ואשחקם כעפר ארץ.]

2) [אין להבין כאן רִיק כת"ז במקום כלי רֵיק, אלא הנקוד התכון לסמיכות, כדגמת כְּלִי יְקָר.]

בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ' נא נח). וייגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו (חבק' ב יג). אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי (תהל' עג יג). הקשית בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד (איוב לט טז). — ובספה"א: הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבעה חלקים, אם פעולת הבל או פעולת שחוק או פעולת ריק [1]) או פעולה טובה, אמנם הפעולה אשר יאמר לה ריק היא הפעולה שיכוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא כי ימנעוה מונעים, שאתה תשמע בני אדם יאמרו הרבה פעמים טרחת לריק למי שטרח לבקש איש ולא ימצאהו או טרח במהלך ולא הרויח בסחורתו, ויאמר גם כן השתדלותנו וטרחנו בזה החולה היה לריק, כשלא ירפא (ר"ש א"ת, מו"נ ג כה). שחלקי הפעולות הטבעיות כלם מתוקנות מסודרות וכו' ואין מהם דבר להבל ולא לשחוק ולא לריק, אבל פעולות חכמה גדולה (שם שם). שידמו שקצת פעולות האלוה ית' שחוק וקצתם הבל וקצתם ריק (שם שם). — ואמר המשורר: זכור עת תעלה על לב עשה ריק במסתרים והכסות בכחש (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קע; אברמסון, 143). ורחק שמך משם אחי ריק וסכלות או (שם, קעז; 162). — ״ובחכמת הטבע, ריק במשמ' חלל ריק, vacuum, נוהג בספרות החדשה.

ריק [2]), רק, ס"ז, מ"ר ריקים, רקים, נק' רקה, רקות,— שאין בו דבר, leer; vide; empty: והבור רק אין בו מים (ברא' לז כד). ויחץ (גדעון) את שלש מאות האיש שלשה ראשים ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך הכדים (שפט' ז טז). לכי שאלי לך וכו' כלים רקים אל תמעיטי (מ"ב ד ג). והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (יחזק' כד יא). — ושבלת ריקה, שאין בה גרעינים: ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב (ברא' מא כז). — ריקה נפש האדם, ריקה בטנו, הוא רעב: באשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו (ישע' כט ח). — נעור ורק האדם מרכושו, דל: גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמי' ה יג). — ריק הדבר מן האדם, קל ערך בשבילו: שימו לבבכם לכל הדברים וכו' כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם (דבר' לב מו–מז). — ובהשאלה, אנשים ריקים, חסרי כל [1]), נקלים: ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופחזים וילכו אחריו (שפט' ט ד). ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו (שם יא ג). ויקם ירבעם בן נבט וכו' ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה (דה"ב יג ו–ז). — ובקצור רקים: ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש"ב ו כ). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש (משלי כח יט). — ובתו"מ: מחצב שבינו לבין חבירו ופתח בו חבירו בהיתר מותר ואם היתה ריקה אסור (ירוש' שביע' ג ז). אמר להם (הלל), שוטים וריקים, על שאני אומר לכם אתם מחזירין לי כך (אדר"נ יב). דהוה אמר להון (עמוס לישראל), ריקים, אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש (ר' איבו, מד"ר בראש' לא). אמרו לו (אנשי מצרים לפרעה) הלכנו אצלו (אצל יוסף) ומדבר אלינו דברים רקים ואומר מולו את עצמכם (שם שם לא). כהגלות נגלות אחד הריקים, אמר ר' אבא בר כהנא, הריק שבריקים זה ארכסיטס [2] שאין ריקם הימנו מכל מצוה (שם במד' ד; וכעין זה ירוש' סוכה ה ג). — ובספה"א: יש מתאוה וכו' ללכת כל היום במשתאות או להשתכר עם הריקים (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד' נר א). — ואמר הפיטן: ואביתה תהלה וכו' מירחיקי אמת מיריקי צדק (יבא', אסר איממך, קרוב' לימים נוראים, זולאי, שלג). שחקים פתח לקולנו ואל תשיבנו רקים (רקע"ג, ענה יסעך, הושענה, קלור רקע"ג, רמד). ראה עמידתנו דלים ורקים (דרכך אלהינו, מעריב ליל יום כפור). — ואמר המשורר: ואל תבטח בסוגי לב ורקים ושואלים על שלומך בשוקים (רה"ג, לקו"ק, 62). ואיך ימד אלי חוק

---

1) [בתרג' ר"י חריזי: פעל שוא ובטל.]

2) [במקרא בא היחיד תמיד חסר: רק, ואף ע"פ שיבותו לשרש ריק והנגזרים ממנו כתבנוהו מלא.]

1) [זאת עקר הוראת המלה בשמוש זה במקרא ועי' בהערות לערכים פחז, א. פחז.]

2) [יונ' ὀρχηστής, רקדן.]

אהבתי במדת פחזי שכל ו ר ק י ו (רשב"ג, כתר מלכות, 25). —°כלי רֵיק, בור רֵיק, בתמונה על איש רֵיק, ואמר המשורר: שריהם ושופטיהם וכו' כלים ר ק י ם חלולים (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סרגוסה, שירמן, קבץ על יד י"ד, טו). והבור ר ק מלא נבלים וערמומיות, איש יודע ציד לצודד הבריות (שם שם יז). כלי ר ק מלא מרמות כרסון, תולעת ולא איש וקול דבריו כקול המון (שם שם כו). — °וְרֵיק מדבר במשמ' משלל ממנו: שכשמוציאין חרב מתערה התער ר י ק ממנת (רש"י, תהל' לה ג). — °ובספרי המחקר במשמ' מפשטת: ולא ירגישו כי לבותם ר י ק י ם מאמתו ומצפוניהם נעורים מענינו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ב). המדברים מאמינים ג"כ שהרקות נמצא והוא רוחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא ר ק י ם מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (ר"מ א"ת, מו"נ א עג). אלא שהצורה המצואה בידיעת הקדמון ית' ויתע' תצא מהכח אל הפעל בלא זמן ועל כן לא תמצא כהרף עין ר י ק ה מן היסוד (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ה לד). ובל מה שזכרנוהו מזה הסדור אין רצוננו בו שהאל ית' ברא החומר ונשאר ר ק מצורה ואח"כ השפיע עליו צורת גשם וכו' ולזה לא יהיה ר ק החומר לעולם מהצורה (אמו"ר לראב"ד ב, 10). ואז יהיה ר ק מהחבור (אהרן הקראי, עץ חיים 7, 13). האנושי כבר ימצא ר ק מן הבהמי ומעט הוא שימצא הבהמי ר ק מן האנושי (הנהגת המתבודד לאבו בכר ן' אלצאיג). — ואמר הפיטן: ענה ר ק י ם ממעש (רשע"ג, ענה אליבי, הושענה, סדור רסע"ג, קמד). ועי' רֵיקָם, רֵיקָן.

*רֵיקָא, רֵיקָה [1], ש"ז, — רֵיק, קַל וּפָחַז, בֶּן־בְּלִיַּעַל, Taugenichts; vaut-rien; good for nothing:

זה שהיה ממונה על התבן נחשד והיה מתרעם על שלא מנו אותו על אוצר של כסף ושל זהב, וזה שהיה ממונה על הכסף ועל הזהב אמר לו, ר י ק ה, בתבן כפרת, בכסף וזהב על אחת וכמה וכמה (ר' שמעון בן אלעזר, מכי' יתרו מסכ' דבחדש ה). מעשה בא' שתבע אשה לדבר עבירה, אמרה לו, ר י ק א, יש לך מ' סאה שאתה טובל בהן (ברכ' כב.). מעשה

[1] [כידוע באה המלה הזאת באונגליון (מתי ה כב) בצורה Ῥακά: והקורא לאחיו ריקה ינתן בידי הסנהדרין.]

בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו' א"ל, ר י ק א, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכו' (ת"כ, שם לב:). נזדמן לו (לר' אלעזר בר' שמעון) אדם אחד שהיה מכוער ביותר, אמר לו, שלום עליך רבי, ולא החזיר לו, אמר לו, ר י ק ה, כמה מכוער אותו האיש וכו' (תעני' כ.–כ:). רועה הייתי לאבי בעירי וכו' ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו, ר י ק ה, מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך וכו' (נזיר ד:). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים ומצאו חסיד אחד אמר לו, ר י ק ה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב"ק נ:). מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה, אמרה לו אשתו, ר י ק ה, אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך (שם לד:). דיתיב ר' יוחנן וקא דריש וכו' אתא (תלמיד אחד) לקמיה דר' יוחנן א"ל, דרוש רבי, לך נאה לדרוש, כאשר אמרת כן ראיתי, אמר לו, ר י ק א [1], אלמלא (לא) ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה וכו' (ב"ב עה.). מי שעובר עבירה והוליד ממזר אומר לו, ר י ק ה, חבלת בעצמך חבלת כי (אדר"נ יב). לאחר י"ג שנה נוצר יצר טוב, כיון שמחלל שבתות אומר לו, ריקה, הרי הוא אומר מחלליה מות יומת, הורג נפשות א"ל, ר י ק ה, הרי הוא אומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך, הולך לדבר עבירה אומר לו, ר י ק ה, הרי הוא אומר מות יומת הנואף והנואפת (שם טז). למלך בשר ודם שנשא בת מלכים וכו' כעס עליה והוציאה מתוך ביתו, הלכה ונשאת למוכה שחין, אמר לה, עמדי והשקיני כוס אחד, אמרה לו, ר י ק ה, בת מלכים הייתי ונשאתי למלך וכו' (פסיק' רב', על נהרות בבל, איש שלום, קלו.). ואמר לו (אברהם לקונה האליל), ר י ק ה, עדיין אי אתה יודע משפט אלהות ועכשיו מה אתה תבקש (סדר אליהו זוטא כה). — ובסהמ"א: ר י ק ה, שמא מזרעו של מנשקי עגל אתה ואין אתה ראוי לראות המלך וכסאו (היכלות כה, ביהמ"ד ילינק ג, 102). לגוי אחד שאמר לישראל יש לי מאכל נאה להאכילך והוא

[1] [בסנתי ח.: ריקה.]

חזיר, אמר ליה, ריקה, שחיטה שלכם בבהמה טהורה אסורה לנו, חזיר לא כל שכן (תולדות ילסק להרי"ץ קאהרו, מו:). ועי' ריק.

ריקון, עי' רקון.

ריקות, רקות, ש"נ, — תכונת הדבר הריק: בהו, לשון רקות (רס"י, נרחס' א ב). ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק והשק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין וכו' מצינו הלשון מוסב אף על היוצא וכו' (הוא, שמות טו ט). לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב (הוא, תהל' לה ג). שאתה כפעמון בתוך כלי ריקם שמקשקש מצד עצמו ומצד רקות הכלי, כך אתה מה ימריצך לדבר גדולות, רקות דעתך ורקות דעת ההמון אשר אתה בתוכו (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כה). — וריקות נפש, מצב האדם שלא אכל, לב ריקן: וממה שיועילם מאד משקה אפסנתין בריקות נפש (קאנון ג יד ד יא). — ובמשמ' חלל ריק, מקום ריק מכל דבר, vacuum: כאשר תרחיק המחשבה והסברא העדר הרקות, וההקשות השכליות מחייבות זה (ר"י א"ת, כוזרי ג מט). זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות הארבעה ומה שהורכב מהם ואין רקית[1] בו כלל אלא מקשה מלא נקודות (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל (שם שם). ההקדמה הראשונה לקיום העצם הפרדי, ההקדמה השנית מציאות הרקות (שם שם עג). קדמוני המדברים וכו' מאמינים גם כן שהרקות נמצא והוא רוחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (שם שם). והמופת לבטול הרקות הוא בעצמו מופת למציאותו (ר"י לטיף, רב פעלים ס, יט.). ובחכמת הטבע טבעו בבוץ רגליו וכו' ורקה נפשו תכין מציאות לרקות (פזמום שלמה בוכפיד בכבדי קרגוסה, קבץ על יד י"ד, כא). לא זכרה התורה יסוד האויר הפשוט וכו' להיותו בלתי מוחש והיו רבים מהקדמונים חושבים שאינו נמצא אבל הוא ריקות (ר' אברבנאל, ברא' א, כוס).

---

[1] [ר"י חריזי מתרגם: מקום ריקם.]

ריקם[1], תה"פ מן ריק, — א) בידים ריקות, מבלי להביא דבר, mit leeren Händen; les mains vides; empty: ולא יראו פני ריקם (שמות כג יה, לד כ). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך וכו' ולא יראה את פני יי' ריקם (דבר' יו יו). שש השערים האלה נתן לי כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך (רות ג יז). — ובמשמ' מבלי שיהיה לו דבר: והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ושאלה אשה משכנתה וכו' ונצלתם את מצרים (שמות ג כא–כב). אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יי' (שם א כא). — ובצרוף, שב ריקם במשמ' ללא תוצאות, מבלי להשיג דבר: מדם חללים מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש"ב א כב). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו (ישעי' נה יא). באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם (ירמ' יד ג). חציו כגבור משכיל לא ישוב ריקם (שם נ ט). — ובוש ריקם: גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם (תהל' כה ג). — ושלח את פלוני ריקם, מבלי לתת לו דבר: לולי אלהי אבי וכו' כי עתה ריקם שלחתני (ברא' לא מב). וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם העניק תעניק לו וכו' (דבר' יה יג–יד). אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם (ש"א ו ג). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא (איוב כב ט). — ב) ובמשמ' חנם, ללא סבה: אם גמלתי שלמי רע ואחלצה צוררי ריקם (תהל' ז ה). — ובתו"מ: כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם (ר' חנינא, ברכ' לב:). ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם (רב יהודה, ר"ה יז:). המשביע את חבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו (ר' חייא, מד"ר ויקרי ו). נכנס (דמא בן נתינא) ומצא רגלו של אביו פשוטה וכו' והיה ישן, שלא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם (שם

---

[1] [היא המלה ריק בתוספת הסיום במ"ם שהפך סימן ליחסת תה"פ (adverbialis) ויחסת־את (accusativus) בכמה מן הלשונות השמיות. עי' פורטשינר, הלשון והספר א, 261 וכו'.]

דבר' ח). כשם שהיית מחניף בפיך וכו' והוצאת אותו ריקם, כך אני עושה לך וכו' (פסיק' רב', עשר תעשר, קכז:). חנה שנתפללה לפני הקב"ה ולא הוציאה הקב"ה ריקם מתפילתה (שם, כי פקד ה', קעט:). — *וכמ"ז במשמ' רֵיק, כמו רֵיקָן: מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם[1]) כדי שיהא לבו שלם בתפלה (תענ' ב ב). מטופל ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם (ר' יהודה, בבלי שם טז.) זהו שביתו ריקם מן העבירה (רב חסדא, שם טז:). אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם (מכי', מסכ' דנזיקין כ). הריק שבריקים זה ארכסיטס שאין ריקם הימנו מכל מצוה (ר' אבא בר כהנא, מד"ר במד' ז). — ובתפלה: אבינו מלכנו נא אל תשיבנו ריקם מלפניך (אבינו מלכנו). ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו (שמע קולנו, תפלת י"ח). — ובספה"מ"א: לא היה נושל שכרו והיה הולך לביתו ריקם (ר"ח, שבת קכט:). באין שוורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית (רש"י, משלי יד ד). בר, נקי וריקם (שם שם). הכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו (הוא, ב"מ כה., ד"ה נקיש). תפל, ריקם ונגוב וחסר כל טעם מאכל (הוא, סנה' מט:, ד"ה רוק). שאתה כפעמון בתוך כלי ריקם שמקשקש מצד עצמו ומצד רקות הכלי (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כה). ירד ירדנו בתחלה לבית אחד סמוך ריקם ריקם והחלונות פתוחות והזמן קר (סיד"א, מענגל עוז הסלם, 5'. — ואמר הפיטן: ומה ריקם במעשים נבחרים לולי נדבותיך מקבל חוזרים (אמן הכהן מעבו, ומה אנוש, ידיעות מכון שוקן ה, קעח). — ואמר המשורר: אשר יגע וקנה לו ספרים ולבו מאשר בם רק וריקם, כפסח אשר חקק עלי קיר מאת רגל ובא לקום ולא קם (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קכב; אברמסון, 9). אנוש ריקם וקורא בספרים כאני תיך ים בלא תרן ומלח (רמב"ע, אנוש, כהנא א, 83). — **מקום רֵיקָם, רֵיקוּת, חלל ריק, vacuum: כן זה העיגול בכללו הוא מחובר מגלגלים רבים ומן היסודות הארבע ומה שהורכב מהן ואין בהם מקום ריקם[2]) כלל (ר"י חריזי, מו"נ א עא). ונשאר לבאר שאין בעולם מקום ריקם, דע, יתכן הבורא, כי ענין הריקם הוא שיהיה מקום ריקם בלי גוף וכו' ואם יאמר הואיל ואמרת שאין מקום ריקם איך יתכן לבעלי חיים ללכת באויר, תשובתי מפני שהאויר מתקבץ (עולם קטן, הוצ' הורוויץ, 15–16).

---

1) [בירוש', במשנה ובגמרא שם: ריקן.]

2) [בתרגום ר"ש א"ת: רקות.]

***רֵיקָן,** ש"ז, מ"ר רֵיקָנִים, — כמו רֵיק, בנגוד למלא, כלי ריקן: ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים, בשביל שלא תעבור הדליקה (שבת קכ ה). שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחברו וחברו לחברו ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן (פסחי' ה ו). ערה דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את המלא בריקן (יומא ה ד). עומד הוא הטהור לחטאת על גבי תנור ובידו כלי ריקן (פרה י ה). מעשה בזקן אחד בעירדסקאות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי תרומ' ג ד). מודים בית שמאי לבית הילל שמוליכין כלים מליאים לצורך וריקנין למלאותן (שם יו"ט א יא). שנים שזרקו שני אבנים ושברו שתי חביות וכו' אחת מליאה ואחת ריקנית, זה אומר את הריקנית וזה אומר את הריקנית, משלמין את הריקנית (שם שם ג ז). אשפה מועלין בה ובזיבלה, בור מועלין בו ובמימיו, שובך מועלין בו ובגוזליו, הקדישן ריקנין ואחר כך נתמלא מועלין בהן (שם מעי' א יע). תיבה שהיא מליאה כלים וקבע לה כסוי טמאה, היתה ריקנית וקבע לה כסוי טהורה, למה זה דומה לכדו ריקנית שהיא מלאה הרוח שהיא טהורה (שם כלים ב"מ י א). מקוה שהניחו רֵיקָן ובא ומצאו מלא כשר (שם מקוא' ב א). נגעו בו טהרות (בכלי חרס) בשעה שהוא ריקן הטהרות טמאות (ירוש' חגי' ג ד). מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק, אבל הקב"ה אינו כן, מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק (ר' זירא או ר' חיננא בר פפא, ברכ' מ.). מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כל מיטלטל מלא וריקן לאפוקי ספינה דאינה מיטלטלת מלא וריקן (שבת פג:). דתניא, הוציאו לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גדושה של קטורת מלשכת בית אבטינם (יומא מז.). לא יאמר אדם לחבירו טול שמן מפך ריקן (כלה רבתי י). בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא לתוך כלי ריקן

או שמא כלי מלא לתוך כלי מלא (מד״ר ויקר׳ י). — *וריקן בנגוד לטָעוּן: (תמור) אחד טעון ואחד ריקן מעבירין את הריקן מפני הרכוב, היו שניהם וכו׳ ריקנים עושין פשרה ביניהם (תוספת׳ ב״ק ג י). (שכר) פועלים לנכש ומצאו שדהו זלחה נותן להן שכר הליכה וחזירה שלא דומה הבא טעון לבא ריקן (ירוש׳ ב״מ ו א). — *וריקן, מי שידיו ריקות, שאין לו כלום: נהגו כהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין אלא מקמצין ונותנין להן (רבן שמעון בן גמליאל, תוספת׳ פאה 7 ג). ואין נראין (ישראל בשלש רגלים) חצאין משום שנאמר כל זכורך, ואין נראין ריקנים משום שנאמר לא יראו פני ריקם (ר׳ יוסי ברבי יהודה, חגי׳ ז.). אמר רב, מותר שליש בשכרך הרי זה מותר, ושמואל אמר, לא מצא מותר שליש ילך לביתו ריקן? (ב״מ סט.). —*ובית ריקן, בלי מזונות: מודה לי אבא (שאין פוסקין מזונות לאשת איש) בג׳ חדשים הראשונים, לפי שאין אדם מניח ביתו ריקן (שמואל, כתוב׳ קז.). —*וריקן במשמ׳ על לב ריק, על קֵבה ריקה: כל הרפואות אדם עושה איתם כשהוא ריקן וזה אפילו שבע (הוא, כלה רבתי א). — *אכל פתו ריקן, בלא כלום, מבלי לתבל אותה בתבשיל: ומעשה ברבי יהושע שנתארח אצל אלמנה אחת וכו׳ הקדיחתו (את התבשיל) מלח וכיון שטעמו ר׳ יהושע משך ידו ממנו ואכל פתו ריקן (ד״א רבה ו). הביא להם שני תבשילין אחד חי ואחד מבושל וכו׳ הפקח שבהן אחז את הקלח בידו אחת ותלשו, לא בא אחריו, משך ידו הימנו ואכל פתו ריקן[1] (שם ז). — *ובהשאלה, ריקן, כמו רֵיק ופֹחֵז, ריק מתֹכן רוחני: כפלח הרמון רקתך, מאי רקתך, אפי׳ ריקנין שבך מלאים מצות כרמון (ברכ׳ נז.). — *ודבר ריקן, דבר שלא לצרך: הא לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. ותיפוק לי דקא מעייל ביאה ריקָנית (יומא נג.). — ובסהמ״א: שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה, עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך (רש״י, ברכש׳ כ טז).

[1] [כך בהוצ׳ היגר, עמ׳ 216. בדפו״ר ראם: ריקם.]

וצ״ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרב׳ כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בצד הריקן שבו (תוס׳ ברכ׳ יט:, ד״ה רוצ׳). למד לך מיעקב אבינו שבתחילה היה ריקן ולבסוף ויהי לו צאן רבות (מדה״ג ברא׳ ל מג, מרגליות, תקמו). מפני מה משביעין את האדם בנודות נפוחות כלומר אתמול היו מלאות גידים ועצמות ועכשיו הן ריקניות[1]) מכלום (ר׳ סימון, שם שמות כ ז, הופמן, 222). השכיר עמל ומצטער כל היום לשכרו ואת מוציאו ריקן (מדרש תנאים כד טו, הופמן, 159). עני וריקן מכל טוב (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 50). על מה אני דואג ובוכה הלא על שאני רואה היותך (ירושלים) ריקנית מאנשים טובים (ר״ם אבן ויגא, שבט יהודה, הנובר, 56). נותנת עצה לקטנים ולנערים ולזקנים ולשלמים ולריקנים (ר״י אבוהב, מנוה״מ, הקד׳). עשר כדים שמן יש לי בידך, אין לך בידי אלא עשר כדים ריקנים חייב שבועת התורה (שו״ע חו״מ, הלואה פח יח). היה זה בא בכד של דבש וזה בא בקנקנים רקנים וכו׳ (שם שם, אבידה ומציאה רסד ו). — ואמר המשורר: הקנקן ריקן בלי יין (ראב״ע, הקנקן, כה״א א, 13). —*וריקנית במשמ׳ לא הרה, לא מעֻברת: שתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה, תמר ורות, תמר היתה צועקת אל אצא ריקנית מן הבית הזה (מד״ז רות, סובנה בנותי, בובר, 49). אבל כחש גופה מחמת המכה ונפחתו דמיה משהיתה ראויה לימכר כשהיתה בריאה ריקנית, הוא נזק (רש״י, ב״ק מט., ד״ה סמין). אשה משבחת לימכר כשהיא הרה יותר מריקנית (הוא, שם שם, ד״ה קשיא). ריקנית ונתעברה (הוא, שם לה:, ד״ה בשבח). שהמעוברת כבידה מן הריקנית (הוא, ב״מ עט:, ד״ה ס״מ). שהיו הבריות עושקין אותה (את לאה) בדברים ואומרין לה ומה ספונה ליך שרמית באחותיך וסופיך לצאת ריקנית מן הצדיק הזה (מדה״ג ברא׳ כט לא, מרגליות, תקכב). רמזי תורת נדה, כל שבעה יושבת בדודה, בין ריקנית בין הרה (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד, ד״ה לרחוץ). — *ורחל ריקנית, שאין עליה צמר: גנב פרה ריקנית ונתעברה אצלו וילדה או רחל ריקנית ונטענה אצלו וגזזה וכו׳ (טור חו״מ שנד).

[1] [בפס׳ רבתי כו, מא״ש, קיג: ריקות.]

— °ובהשאלה, מלה ריקנית, מלה בדויה, שאין יסוד לה בלשון: ואם אמר הנטען לי והיך תוכל לצרף עשיתיני כדבריך והיא מלה שקרנית ריקנית ואני אומר אם הכופר הרשע דיברו בהבאי ובריקן אני אדברנה באמונה ובחילה ובתפילה (דונש, תשוי על רסע"ג 102). — °וטענה ריקנית, טענה שאין עמה הוכחה: במה דברים אמורים (שכופין אותו לעלות לבית דין הגדול) כשיהיו שם עדים או ראיה לנגזל או לניזק או למלוה אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל (רמב"ם, סנהדרין ו ח). — ואמר הפיטן: רובים ימציאוהו מחתות דקה ריקן כף להריקה (משלם בן קלונימוס, קטע מעבודה, Elbog. Stud., 130). צעקתנו שלש עשרה משוב ריקנית צורחת קול ערב יונה שתקנית (שלמה הבבלי, אורח לדקה, סליחי מנחי יוה"כ).

רֵיקָן, עי' רֵקָן, פע'.

***רֵיקָנוּת**, ש"נ, — כמו רִיק, רֵיקוּת, תכונת הדבר הָרֵיק: תאהבון ריק, מה אתם מרדפים אחר דברים של ריקנות (פסיק' רב', עניה סוערה, איש-שלום, קמז:). — ובסהס"א כמו ריקות, ריק, במשמ' ריקות מכל חֹמֶר, vacuum: ובהיות האש היסודי דואג תמיד ש/א יתן רקנות בגשם אז מפציר בחלקים הדקים המפוזרים שיתחברו יחדו (טוביה כץ, מעשה טוביה ס ב, עב.).

°רֵיקָנִי, ת"ז, — כמו רֵיקָן, רֵיק: אמנם אם נחשוב שיהיה איזה מקום רקניי מוכן וראוי להחזיק בו כל הגבולים ולהפלאות מהם שמה יבצא העצם האלהי בעל היכולת (ר"י אבוהב, שער השמים לאברהם הירירי ג ס). שירם הריקני (שלטי הגבורים פרק ז).

רִיר [1], ש"ז, כנ' רִירוֹ, — לֵחַת הפה, המכה וכדו', Speichel, Schleim; salive, mucus; spittle, phlegm: וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם ויתהלל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רִירוֹ אל זקנו

1) [גם בארמ' בא רִירָא, בערב' רֵיר a), ואף רֵיל b), באכדית לֵיר, במשמ' ריר ורק. ועי' רור.]

a) ريـر b) ريل

(ש"א כא יד). — ובהשאלה לדבור הפה: היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בְּרִיר חלמות [1] (איוב ו ו). — ובתו"מ: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר משתערין בכמות שהן (עקל' ג ח). דבש הזיזין אסור שאינו אלא ריר (תוספת' בכורות א ח). כיחו וניעו ורירו ומי האף שלו הרי הן כרוקו (שם זבים ה ג). אין לי אלא רוקו, כיחו וניעו ורירו ומימי האף שלו מנין, ת"ל וכי ירוק (ספרא ויק מצורע פרק ג, עו:). סימני כלב שוטה, פיו פתוח, רירו יורד, אזניו סרוחות וכו' (ירוש' יומא ח ה; וכעין זה בבבלי שם פג:). בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה ריריו ודם והפליגה ממנו (ר' יוסי, תד"ר ברא"ש' יז). אעפ"י שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף, מלא רירין ודם, הכל מחבקין אותו ומנשקין אותו (ר' לוי, שם ויקר' כז). ופה ישית בגאון גליך, אלו הרירין היוצאין עמו (דב"ר ליברמן, 122). — ובסהס"א: רר, לשון ריר שזב את בשרו, את זובו, כמו ריר שיוצא צלול (רש"י, ויקר' טו ג). שבלול שקורין לימצו"ן תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו רירות [2] נופלות ממנו עד שהוא ניסוח ומת (הנ"ל, מו"ק ו:, ד"ה דכתיב). הלא תראה החוט של משי כמה הוא חזק כשיכפל פעמים רבות וכבר ידעת כי עיקרו מחלוש שבדברים והוא ריר התולעת (ר"י א"ח, סו"ה, התשובה ז). מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב"ם, ביאת המקדש ח ח). ועור הלב של קטן שרירו יורד עליו (הנ"ל, כלים כד א). ואני נסיתי מפי מנסה ריר החלבון הנשאר בקליפת

1) [לפי כל הענין (עי' טורטשינר, ס' איוב למקום) הכונה כאן: וכלום יש טעם ושכל בדבור ששמעת בחלום הלילה, בהקבלה לכתוב: (יב יא): הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו. ועל כן אין דרך אחרת אלא או להבין רִיר כאן כלשון גנאי לדבור, שבאלו רָר מפי הדובר בחלום, או בקריאה אחרת כגון: בְּרֵיו חלמות, ז"א במראה החלומות. על הבנת חלמות במשמ' חֲלֹמוֹת עי' גם רש"י: ויש פותרים לי חלום וכו'. הפרשנים העברים הבינו גם כאן ריר ממש, ולפי זה השמוש בסהס"א.]

2) [אולי הכונה: רִירוּת נופלת כש"נ כדגמת לַחוּת, לֵחוּת. ואבינרי (היכל רש"י א, שלא) הניח כאן ש"נ רִירָה, ואינו נראה.]

הביצה (כרנוני, ארח חיים ד א, כ״י ביהמ״ד סכטר). ואחר יקח ריר זרע חבושים (שם ו א). יארגו על עצמם מרירם בראשי האילנות כדמות קן להם (קלונימוס, בעלי חיים, מא:). והיא (הליחה השלישית שבעין) זכה ולבנה ודומה לריר החלמון שהוא לובן הביצה ולכן נקראת ריר החלמות (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). והנה הנגע בקירות הבית שקערורות וכו׳ טעמו קוים ושורות וכו׳ ובעלי הקבלה האומרים שטעמו שוקעות רירות צריך שיקדם המתואר (ר״א הקראי, גן עדן, ענין טמאה וטהרה ז, קכ.). ואם יחשוב שהיה שם ליחה עבה מנוגבת יצטרך שתותך בריר פנוגריג (קאנון ג ג ג ג). — ואמר הפיטן: דיללו ממנו סעודת מקראו עדיך ריר טינוף קרי ק־יאו (כה״ג ? קטע מעבודה, Elbog., Stud., 132). זדים עורכים לך דמות כטעם בריר חלמות (אפרים ברבי יצחק מרגנשבורג, אלהים לא אדע זולתך, זולת שבת ה אחה״פ). — ואמר המשורר: ומהם נתיבות חק לכל תוצאות הגוף כרירו ודמעותיו ורקו וזעיתיו (רמנ״ע, בשם אל, ברודי, רמג). ולחה השלישית היא כמו ריר והיא טבעה כמים לח וקריר (כ״י זבארה, בתי הנפש, בספר מעשועים, דודזון, 162).

רִירוּת, ש״נ, עי׳ רִיר, הערה.

רִישׁ, ש״ז, כנ׳ רִישׁוֹ, — מַצַּב הָרָשׁ, עֹנִי, דַּלּוּת, Armut; pauvreté; poverty: עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע רִישׁ [1] (משלי כח יט). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רִישׁוֹ ועמלו לא יזכר עוד (שם לא ז). — ואמר המשורר: היו רשפי תבל הבל וריק, אבן ריש פי רשפי (עמנואל, מחברת ז, 33). ועי׳ א. רֵישׁ.

א. רֵישׁ, רֵאשׁ, ש״ז, כנ׳ רֵישֶׁהָ, רֵאשֶׁהָ, רֵישָׁם, — כמו רִישׁ: ובא כמהלך רֵאשֶׁהָ ומחסרך כאיש מגן [2] (משלי ו יא). הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רֵישָׁם (שם י טו). רֵישׁ וקלון פורע מוסר ושמר תוכחות יכבד (שם יג יח). רֵאשׁ ועשר אל תתן לי (שם ל ח).

---

1) [בספר אחד כ״י הרי״ש בצירי ורד״ק כתבו בחירק וכן הוא בשאר ספרים (מנחת ש״י).]

2) [ושם כד לד: ובא מתהלך רֵאשֶׁהָ.]

ועי׳ רִישׁ. — ואמר בן־סירא: טוב ורע חיים ומות ריש ועושר מיי הוא (ב״ס גנ״י יא יד).

ב. *רֵישׁ [1], ש״ז, — שם האות ר׳ באלף בית העברי: מצא כלי וכתוב עליו אלף דלת ריש תיו הרי זו תרומה וכו׳ וחכמ׳ אומ׳ כולם שמות אדם הם [2] (תוספת׳ מע״ש ה א). כתב וכו׳ לדלתים רישים ולרישים דלתים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו). היה דל״ת ועשאו רי״ש, רי״ש ועשאו דל״ת חייב משום כותב ומשום מוחק (ירוש׳ שבת ז ג). קוף קדוש ריש רשע (בבלי שם קד.). שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, אם את עושה דל״ת רי״ש אתה מחריב את כל העולם כולו, כי לא תשתחוה לאל אחר, אם אתה עושה רי״ש דל״ת נמצא את מחריב כל העולם כולו (מד״ר ויקר׳ יט). טול ראשי אותיות של ראשי שבטים ואתה עומד על מנינם, רי״ש דראובן תרין מאוון אלפין וכו׳ (פסיק׳ ר״כ, שקלים, בובר, יז:). — ובסהמ״א: רי״ש, ראש, זה הקב״ה שהוא ראש לכל העולם (אותיות דר״ע, ר). ואמנם שאר האומה ידעוהו על דרך ספור לא בטבע כי הוצאת הרי״ש הרגושה והקמצין הוא בהם כפי הראוי. (דונש בן תמים, פי׳ יצירה, כא). אות רי״ש ידעני כי אין אות כבד על הלשון ממנו (ראב״ע, צחות, כ:) ולריש גם כן ענינים מתיחדים בתקונם אנשי טבריה כי הם הצחים בלשון מכל העברים (ר״י א״ת, הרקמה ג, 7). והענין ההוא הוא ענין וכו׳ והיא מרת נפש אלא שאיננו מעקרם אבל הוא מנחי הלמד, רצוני מרה, על שתהיה ההא מוסרת בו מאחת הרישין של וימררו את חייהם (הוא, קה״ם לריצ״ג, מכה). ודע שיש לבני ארץ ישראל באית ריש דרך אחרת ביציאתו פעם מחוקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם ואינו מצוי אצלנו (הוריס הקורא, דרנבורג, 81). — ואמר הפיטן: וראשי שין כמו רישין מרבעים משלשים (יהודה, ידיד עליון, אהבה עקב). ועי׳ בערך ר.

---

1) [גם בסור׳ ריש(א), וביונ׳ ῥῶ, ועי׳ בערך ר.]

2) [נוסח הירושלמי (מע״ש ד ט): תני אל״ף דלי״ת חית טית ריש מ״ם תי״ו תרומ׳. אל״ף קדמיתא. דל״ת דמאי. חית חלבו. טית טובו. ריש ראשית. מ״ם מעשר. תיו תרומה.]

רִישׁוֹן, עי׳ רִאשׁוֹן.

רִישׁוּת, ש״נ, — מצב הָרָשׁ, עניות: תורישמו, לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר (רש״י, שמות טו ט). איך קיננה הרישות בהמון היהודים האם נתרוששו אחרי היותם עשירים או היו רשים מאז היו לגוי במדינתם (ר׳ קטנוב, דברי ריבות, מד.).

רי״ת, ר״ת, — רוח יי׳ תניחנו, דברי ברכה לנפטר.

רַךְ [1]), ת״ז, רַכָּה, נקי׳ רַכָּה, מ״ר רַכִּים, רַכּוֹת, — צעיר עדין וחלש, zart, schwach; tendre, faible; tender weak, על צמח, בעל חיים וילד: ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער (בראשי׳ יח ז). אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי (שם לג יג). ואנכי היום רך ומשוח מלך [2]) והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני (ש״ב ג לט). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבה ותלול (יחזקי׳ יז כב). כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי (משלי ד ג). שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו (דה״א כב ה). שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער ורך והמלאכה גדולה (שם כט א). — ורך לבב במשמ׳ זו: ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דה״ב יג ז). — ורך לבב במשמ׳ חלש הלב, מוג לב; furchtsam; timid(e): מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לב אחיו כלבבו (דב׳ כ ח). — ורך במשמ׳ עדין ומפנק: האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו וכו׳ הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך וכו׳ (שם כח נד—נו). רדי ושבי על עפר וכו׳ כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישע׳ מז א). — ולשון רכה, ומענה רך, דבור בנחת, sanft, mild; doux, suave; gentle, mild: מענה רך [3]) ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי טו א). בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה [1]) תשבר גרם (שם כה טו). —ודבר האדם רכות, דבר מלים רכות, בנגוד אל דבר קשות: הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות (איוב מ כז). — ובתו״מ, גם במשמ׳ לא קשה, weich; mou; soft, וגם במשמ׳ לא עבה, דק ודליל, dünn; thin; mince: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך (פסחי׳ ז יא). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדר׳ ו א). ביין התירו לערב קשה ברך מפני שהוא משביחו (ב״מ ד יא). היו משקין אותו זובל עד ארכבותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה׳ ז ב). שוו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה (ר׳ יהודה, מנח׳ ג ב). ועור חטוטרת של גמל הרכה ועור הראש של עגל הרך (חולי׳ ט ב). בא לו לדופן השמאלית והניח בה שתי צלעות רכות מלמעלן ושתי צלעות רכות מלמטן (תמי׳ ד ג). (הבגדים) העבים והרכים אין בהם משום שלש על שלש (כלים כח ח). הזיזין והגזריות וכו׳ והסככות והפרעות שהן יכולין לקבל מעזיבה רכה (ר׳ מאיר, אהל׳ ח ב). ירקות שהושקו לפני ראש השנה מותר לקיימן בשביעית, ואם היו רכין אסורין מפני מראית העין (תוספת׳ שביע׳ ב יא). שנים שבאו אצל אחד לדין, אחד חזק ואחד רך וכו׳ רשאי שיאמר להם איני ניזקק לכם שמא יתחייב הרך ונמצא החזק רודפו (ר׳ יהודה בן לקיש, שם סנה׳ א ז). שלא תהיה רך דברים לזה וקשה לזה (ספרא קדושי׳ פרק ד). כאן בקשין כאן ברכין, כאן באוכל כאן במשקה (ר׳ מנא, ירוש׳ תרומ׳ י א). אסור בהטריות רכות שכן דרך הרופא לוכל פתו בהן (שם נדר׳ ו א). הא בעבה הא ברכה (רב חסדא, ברכ׳ לח.). לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז (ר׳ אלעזר בר שמעון, תענ׳ כ:). מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה (דבי רבי ישמעאל, כתוב׳ ה:). אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (שם מו.). כרמל, רך

[1]) [עי׳ רכך, הערה.]

[2]) [אמנם לפי הענין הכונה בקרוב, בשבול האותיות ומשיח מלך: רך וחלוש מכם.]

[3]) [הריש דגושה.]

[1]) [כאן בחדוד: הלשון, שאין בה עצם, הרכה שבאברי הגוף, תוכל לשבור בדבורה את עצם התנין, כלשון דברי אחיקר, ועי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 41.]

וסל (מנח' סו:). ועיני לאה רכות וכו' רכות מבכיה (מד"ר בראשי' ע). ויקראו לפניו אברך, אב בחכמה ורך בשנים (שם שם ל). ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך וכו' בפה רך (ר"א, שם שמות א). ויודע אתה שבתי רכה ועגוגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול (פסיקי רב', מתן תורה, לו:). — ובסהמ"א: והבישול הוא לחלות דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ורכין (תשו' הגאו' הרכבי סג, 28). קליפה של עץ ארז דבר רך בעין צמר רך (ערוך ערך לגש). ולא יעמוד (המלך) מפני אדם ולא ידבר רכות (רמב"ם, מלכים ב ה). — ואמר המשורר: בדבר רך תדבר אל שלשה ואם ענו לך עזות וקשה וכו' (ר"ש הנגיד, בן משלי, בדבר רך, הברמן, 45). — °ובחכמת הנגינה, כנוי לסוג הרך מסלמי הקולות, moll; mineur; minor: סול בלה"ק רך (יהודה בן ילחק, ס' המוסיקי"ה, מובא בספרו של שטינשניידר, Hebr. Übersetzungen, עמ' 970, בהערה).

רֹךְ [1], ש"ז, — תכונת האדם או הדבר הרך, מֹרֶךְ, Zartheit; tendreté; tenderness: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך [2] (דבר' כח נו). — ואמר המליץ: מנעו מרך נפשכם (משלי אסף ב לו ח). — °רֹךְ פנים, הנגוד לעזות פנים [3]: שהוא (הבושה) רוך הפנים מהמעשים הכעורים (אברהם בן חסדאי, מאזני לדק לאלגזאלי יט, 106).

רכב [4], ממנו *הִרְכִּיב [5], *הַרְכָּבָה, °הִתְרַכְּבוּת, מֶרְכָּב, °מִרְכָּב, °מֻרְכָּב, מֶרְכָּבָה, רֶכֶב, רַכָּב, רֶכֶב, רִכְבָּה, °°רַכֶּבֶת, רְכוּב, °רִכּוּב, °רְכִיבָה, °תִּרְכֹּבֶת.]

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [בעקר צורת מקור כמו „מהתענג". ומלה זו, רֹךְ, יש להכירה גם במשלי ז כא: הטתו ברב (צ"ל: בְּרֹךְ) לקחה בחלק שפתיה תדיחנו. וכן שם יא כה: נפש ברכה (צ"ל בִּרְכָּה, ברֹךְ שבה) תדשן ומרוה גם הוא יורא. ועי' גם טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 105, על משלי כו כח.]

3) [ועי' רַכָּךְ].

4) [השרש נמצא באותה משמ' גם בכתבות הכנעניות, בארמ', סור', ערב', שבא', אשור' ואוגרית', ובערב' בא גם במקום בֶּרֶךְ, בִּרְכַּיִם שבעבר': רכבה, מ"ר רכב a)

a) ركبة ركب

רָכַב, פ"ע, רָכַבְתָּ, רָכְבוּ, רֹכֵב, רֹכְבוֹ, רֹכֶבֶת, רֹכְבִים, רֹכְבֵי, רֹכְבֶיהָ, רֹכְבֵיהֶם, לִרְכֹּב, רְכֹב, אֶרְכַּב, תִּרְכַּב, יִרְכַּב, תִּרְכַּב, נִרְכָּב, יִרְכַּב, יִרְכְּבוּ, יִרְכָּבוּ, תִּרְכַּבְנָה, — רכב האדם על החמור, הסוס, הגמל וכדו', ישב עליהם, aufsitzen, reiten; monter (à cheval); to mount, ride: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש (בראשי' כד סא). והוא רֹכב על אתנו (במד' כב כב). אנכי אתנך אשר רָכַבְתָּ עלי מעודך עד היום הזה (שם שם ל). ויהי לו שלשים בנים רֹכבים על שלשים עירים (שפטי' י ד). והיה היא רֹכֶבֶת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). ותקם אביגיל ותִּרְכַּב על החמור (שם שם מב). ארבע מאות איש נער אשר רָכְבוּ על הגמלים (שם ל יז). ויקמו כל בני המלך וַיִּרְכְּבוּ איש על פרדו (ש"ב יג כט). ואבשלום רֹכב על הפרד (שם יח ט). אחבשה לי החמור וְאֶרְכַּב עליה ואלך את המלך (שם יט כז). ויחבשו לו החמור וַיִּרְכַּב עליו (מ"א יג יג). ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רֹכבים עליהם (מ"ב יח כג). ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נִרְכָּב על כן יקלו רדפיכם (ישע' ל טז). קולם כים יהמה ועל סוסים יִרְכָּבוּ (ירמ' ו כג). אשור לא יושיענו על סוס לא נִרְכָּב (הוש' יד ד). ראיתי הלילה והנה איש רֹכב על סוס אדם (זכרי' א ח). הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני וְרֹכֵב על חמור [1] ועל עיר בן

וכן גם בעבר' שבתו"ם ארכובה, ועל כן נראה שקרוב השרש רכב אל ברך בשכול ההגאים. ואפשר לראות את מעבר ההוראות בזה, שאמר, למשל, ראובן: (פלוני יושב) בברכיו על החמור או הסוס ושמעון הבין: רוכב עליו.]

5) [במשמ' צרוף החלקים שהדבר מרכב מהם, נוהג בדבור, עפ"י נסחת הירושלמי במשנה (פסחי' ו א), וכן במדב"ם, הרכיבו, ובדפו' המשנה הרכבתו.]

1) [ש. פיגין העיר על שמושו של בוא רוכב על חמור כסימן לעתידות בכתבי היתודות. ואמנם אין הקשי שבכתוב בבטוי זה, המתאר את המלך כרוכב על חמור (השוה ש"ב טז ב: החמורים לבית המלך לרכב) אלא במלה עָנִי, שאיננה מתאימה כך לתאור המלך הבא כגבור ומנצח, צדיק ונושע. ואולם אפשר שאין המלים „עני ורכב על חמור" וכו' שיכות לתאור המלך, אלא המשך הן לראשית הפסוק: גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם וכו' עני ורכב על חמור, כלו' גם עני וגם עשיר, גילו והריעו.]

אתנות (שם ע ט). וסוס אשר רכב עליו המלך (אסת׳ ו ח). — ורכב בבהמה, בסוס וכדו׳: רכבים ברכב ובסוסים (ירמ׳ יז כה). ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה (נחמ׳ ב יב). — ורכב על מרכב: וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא (ויקר׳ יט ט). — ובקצור רכב במשמ׳ רכב על סוס, ברכב, במרכבה, ; reiten, fahren; aller (à cheval, en voiture) to ride: החמורים לבית המלך לרכב ולהלחם והקיץ לאכול הנערים (ש״ב יו ב). וירכב אחאב וילך יזרעאלה (מ״א יח מה). ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב (מ״ב ד כד). וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שמה (שם ט יו). והדרך צלח רכב [1]) על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך (תהל׳ מה ה). — ובינ׳ רכב, בצרופים כגון רכב הסוס, רכבי אתונות, המרכבה, רכבים צמדים וכדו׳, Reiter, Fahrer; cavalier, conducteur; horseman, rider: הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור (ברא׳ מט יז). סוס ורכבו רמה בים (שמות יט א). רכבי אתנות צחרות ישבי על מדין והלכי על דרך שיחו (שפט׳ ה י). וילך רכב הסוס לקראתו וגו׳ וישלח רכב סוס שני ויבא אליהם (מ״ב ט יח–יט). כי זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו (שם שם כה). ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רכב ורכבו (ירמ׳ נא כא). פרשים רכבי סוסים בחורי חמד כלם (יחזק׳ כג יב). אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב (שם לח יה). וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו (עמו׳ ב יה). והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו (חגי ב כב). והבישו רכבי סוסים (זכר׳ י ה). אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון (שם יב ד). כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו (איו׳ לט יח). וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים (אסת׳ ח י). הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך (שם שם יד). — ובהשאלה על האל הרוכב על ענן, על כרוב בשמים: אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (דבר׳ לג כו). וירכב על כרוב ויעף (ש״ב כב יא, תהל׳ יח יא). הנה יי׳ רכב על עב קל ובא מצרים (ישע׳ יט א). כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה (חבק׳ ג ח). סלו לרכב בערבות [1]) ביה שמו (תהל׳ סח ה). לרכב בשמי שמי קדם הן יתן בקולו קול עז (שם שם לד). — ובתו״מ: היה ר ו כ ב [2]) על החמור ירד (ברכ׳ ד ה). לא עולין באילן ולא ר ו כ ב י ן על גבי בהמה ולא שטין על פני המים (ביצ׳ ה ב). איזהו קטן, כל שאינו יכול ל ר כ ו ב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית (בית שמאי, חגי׳ א א). היו שנים ר ו כ ב י ן [3]) על גבי בהמה או שהיה אחד ר ו כ ב ואחד מנהיג (ב״מ א ב). היה ר ו כ ב [4]) על גבי בהמה וראה את המציאה (שם שם ג). אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא גמל עובר ו ר ו כ ב ו (ב״ב ב יד). ואדם אחד ר ו כ ב הסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו (סנה׳ ו א). ר כ ב על גבי בהמה ובא חבירו ו ר כ ב ובא חבירו ו ר כ ב (מעי׳ ס ג). הזב והטהור שישבו בספינה או באסדא או ש ר כ ב ו על גבי בהמה (זבים ג א). מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך על הדרך ר ו כ ב על החמור (ירוש׳ חגי ב א). הייתי עובר לפני בית קודש הקדשים ר ו כ ב על סוסי בי״ה שחל להיות בשבת (אלישע בן אבויה, שם שם). תינוק הייתי ו ר ו כ ב [5]) על כתיפו דאבא (ר׳ לעזר, סנה׳ ז ב). מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו מאה קרונות של כדי יין וכו׳ ו ר כ ב בשמחתו והלך ועמד על בית חמיו (ב״ב קמו.). ר כ ב חיגר על גבי סומא (סנה׳ לא:). — *ורכב את הבהמה וכדו׳: חמשה דברים נאמרו בשור, האוכל מבשרו מתעשר וכו׳ ר כ ב ו עולח

וידועים דברי האגדה (סנה׳ לח. ועוד) על פסוק זה. ועל יסוד הבנה זו, שמדבר כאן על המלך המשיח, מספר אף בברית החדשה (מתי כא ב וכו׳, ועוד), כי שלח ישו להביא לו עיר בן אתון, למען יתקים בו הנאמר בפי הנביא.]

[1]) [אמנם הובעה הדעה, שהכונה: צלח רכב, עלה ברכב, אבל גם בהצעה זו לא הוסרו הקשיים המרובים שבפסוק.]

[1]) [צרוף זה נתגלה בצורה ר כ ב ע ר פ ת גם ככנוי לבעל בעלילות אוגרית.]

[2]) [בכ״י פרמה: ר כ ו ב.]

[3]) [בשרידי ירושלמי מהגני׳ (ע׳ 255): ר כ ו ב י ם.]

[4]) [בשרידי ירושלמי (שם): ר כ ו ב.]

[5]) [בתוספת׳ (סנה׳ ע יא): והייתי ר כ ו ב.]

לגדולה, והתניא רכבו מת, לא קשיא הא דרכיב תוא לתורא הא דרכיב תורא לדידיה (ת״ר, ברכ׳ נז:). —וביני סָעו׳, *רָכוּב, שרכבו עליו: היה (חמור) אחד טעון ואחד רכוב מעבירין את הטעון מפני הרכוב וכו׳, היו שניהם טעונין ושניהם רכובין ושניהם ריקנים עושין פשרה ביניהם (תוספת׳ ב״ק ב י). — *וֹרָכוּב במשמ׳ רוֹכֵב [1]: תינוק שהיה תפוס בידו של אביו או שהיה רכוב על גבי בתפו של אביו (שם טהר׳ ג ז). לא יטול אדם מי חטאת ואפר חטאת ויהא רכוב על גבי חברו או על גבי בהמה (שם פרה ט ט). אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור (ר׳ יוחנן בן זכאי, ירוש׳ חגי׳ ב א). מעשה באחד שיצא לדרך רכוב על סוסו בשבת (שם שם ב ב). אשה שהיתה רכובה על גבי בהמה (שם ב״מ א ב). שאין מפירין נדרים לא רכוב ולא מהלך ולא עומד אלא יושב (ערוב׳ סד:). אחד רכוב חמור ואחד תפוס במוסירה, זה קנה חמור וזה קנה מוסירה (ב״מ ט.). רכוב בשדה ומנהיג בעיר קנה (ר׳ אליעזר, שם שם). רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירי לכפר חנא דרך בית שאן (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר ברא׳ ט). משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו וכו׳ אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפי ואתה שואל עלי (שם שמות כו). לאחד שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו (ר׳ לוי, פסיק׳ רב׳, וה׳ פסק, קנו:). — ובסהמ״א: ורכב הזב על גב האבן כל המרכבות שתחת האבן טמאות (ערוך ערך אבן). הטבעת שתולין בחמור ובסוס שהרוכב בה מניח רגלו וקופץ באחרת ועולה על גבי בהמה (שם ערך סוול). דאפי׳ בחלוני הבתים אם הם גבהים קצת ואין בני ר״ה ההולכין שם יכולים להסתכל אסור (לפתח חלון) אעפ״י שהרוכבים יכולין להסתכל (טוש״מ קנד, בשם רמב״ן). — ואמר המשורר: ובי הזמן אסר לרכבו בנות עיש וכל שר ואם גדל לפניו כרוכב כר (רמב״ע, הענק א, ברודי, טיד). הישבי על תלי שחקים הרכבי על כנף ברקים (ר״י הלוי, מודים לך, סעה״ם 103). אשכים לבית השר אומרים כבר רכב (ראב״ע,

[1]) [עי׳ בהערות לעיל.]

אמכים, כהנה א, 10). — *ועל הנוסע בים [1]: יתעורר לאסף חיל והון ויסע ממקומו לרכב אניות ולרדף בציות ולהביא נפשו במעונות אריות (רשב״ג, כתר מלכות, ביאליק–רבניצקי ב, 75). ולרכב אניות ולדרך בציות (ר״י הלוי, היוכלו מגרים, דיואן ב, 184). ביתי נטשתי ודרכים ארחתי ואניות רכבתי (ר״י חריזי, תחכ׳, הקד׳, 13). ונחקירה ליוקר הסחורות וזילותם ועתות המכירה ונצטיד ונרכב האניות ואף אם יהיה בים סערה (עמנו׳, מחב׳ ח, 61). ומסומנים בקוים אחרים כמין סלסול מהופך אשר ידריכו הרואים לרכוב בים ההוא (חכמות עולם כט). — ובהשאלה: וזכו לבותם ונבחרו הצטידו היראה בדרך הרעה ונצלו ורכבו מרכבות המעשים והגיעו (ר״י א״ת, חו״ה, הפרישות ז). כבר רכבה [2]) מרכבת ההפצר והרגילה והשקידה עד שתביא אל זה (חי בן מקיץ, 20). ורכבת מרכבת היאוש (מוסרי הפילוסופים ג י). — *רָכַב סכנת הים, במשמ׳ הסתכן ורכב בים: בוא ברוך ה׳ וכו׳ ואעפ״י שיקשה עלי רכבך סכנת הים (אגרת רמב״ם לר״ש א״ת). — *ובתורות הלשון, רְכָבָה אות על מלה [3]), הִרכבה המלה בה: ושמו מן הנודע ורוכב [4]) עליו הא כמו מנשה שרוכב עליו ואמר המנשה וחצי שבט המנשה (דונש, תשו׳ על רסע״ג 104, עמ׳ 30). וזה המם הרפה שרכבה על מפעל או מפעל המקרה, המהלך, המכסה שמים וכו׳ וכל דבר אשר תרכב עליו המים דגש כמו מבשר המלואים, הסירה מגבירה (שם 108, עמ׳ 35). ודע כי מצאנו ב׳ה׳ו׳כ׳ל׳מ׳ש׳ אלו הז׳ תיבות תרכבנה על המעש שעבר וכו׳ ואמר ר׳ סעדיה וצ״ל כי לא תרכב על זה הצירוף בלתי הה״א והוא״ו והשי״ן וכו׳ ואני כבר פיענחתי בעידותי מן הנמצא בכתוב כי הז׳ תיבות

[1]) [עפ״י שמוש הפעל רכב a) בערב׳, ואמנם אפשר שהיה שמוש כזה בלשון המקרא, כי כדעת רבים יש לגרס במשלי כג לד: כְּרֹכֵב בלב ים, במק׳ כְּשֹׁכֵב].

[2]) [העיר קופמן שם: והמליצה הזאת נבראת בצלם הערבי ודמותו.]

[3]) [עפ״י הערבי.]

[4]) [מנק׳ ורוכֵב, כאלו פְּע׳, ועי׳ בדגמה לקמן, המוכיחה כי נהג השמוש הזה בקל.]

a) ركب

כולן רוכבות על העושים בצירופן (שם 124, עמ' 43-44). — °ובהנדסה, רכבה הקשת על הזוית או על היתר, הרכבה עליהם: וכל א' מהיתרים הוא משותף לשתי הקשתות הרוכבות עליו (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ג). עד שתהא קשת בג המוצעת הזאת רוכבת על זוית באג (שם שם, למוד לז). הקשתות מהעגולות השות וכש"כ מעגולה א' הרוכבות על זוית שות הן אצל מרכזיהן (שם שם, למוד לט). קשת דל הרוכבת על זוית דמל (שם ג ה). זוית מהז שהיא זוית החילוף בכאן כמו שאמרנו הואיל ועליה היא רוכבת קשת החילוף (שם ג ט).

— הפע', הרכבת, הרכבתיך, הרכיבהו, הרכבתם, הרכב, ארכיב, תרכיבני, ירכב, ירכבהו, ירכיבהו, ירכבם, ירכבו. ירכיבו, ירכבהו, ירכיבהו, — הרכיב אותו על בהמה או במרכבה, עשה שירכב: וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו (בראש' מא מג). ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר (שמות ד כ). והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי (מ"א א לג). וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד (שם שם לח). והרכיבהו על הסוס ברחוב העיר (אסתי ט). וירכיבהו ברחוב העיר (שם שם יא). ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם (דהי"ב לה כד). — ואת הארון: וירכבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה (ש"ב ו ג, ומעין זה דהי"א יג ז). — והרכיב האל את האדם אל רוח, שכאלו יעוף בסערה: תשאני אל רוח תרכיבני ותמגגני תשוה (איוב ל כב). — והרכיבו על במתי ארץ [1], שעכד אותו בידו כבהמה לרכב: ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי (דבר' לב יג). אז תתענג על יי' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). — והרכיב האל אויב לראש האדם, המשיל אויב עליו: הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים וכו' (תהל' סו יב). — והרכיב האדם ידו על הקשת, דרך אותה: ויאמר למלך ישראל הרכב [2] ידך על הקשת

[1] [עקר משמעות במה היא גוף וגב של אדם או בהמה, וכן נאמר באוגריתי על הרכבת הרוכב על במת החמור ממש: ישתנ את'רת לבמת ער ליסמסמת במת פחל, כלו' ישית (את האלה) אשרה על גב (במת) עיר על יפי גב זכר החמור (גינזברג, כתבי אוגרית, 27).]

[2] [יש מציעים: הדרך, ואינו נראה.]

וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך (מ"ב יג טז). — והרכיב האכר את העגלה: ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב [1] אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב (הוש' י יא). — ובתו"מ: חלה (השעיר) המשתלח מרכיבו על החמור (ירוש' יומ' ו ג). שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו (רב ששת, בבלי שם סו:). א"ל חיגר לסומא, בכורות נאות אני רואה בפרדס, בא והרכיבני ונביא' לאכלם (רבי, סנה' צא:). הרכיב (בעל הפרדס) חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד (הוא, שם שם). למלך שהיה לו בן, בכה ונתנו על ארכבותיו, בכה ונתנו על זרועותיו, בכה והרכיבו על כתפו (ר' חנינה בן ר' אבהו, מד"ר איכ', איכה יעיב). לאחד שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו והיה מוליכו בשוק (פסיק' ר"כ, זכור, בובר, כח:). — *והרכיב כלי מחלקיו, שם חלק על חלק, חבר אותו מחלקיו, to compose; composer; zusammensetzen: המרכיב [2] קנה של מנורה חייב ושל ציידין פטור (ר"א בר' שמעון, תוספת' שבת יב יד). המרכיב מיטה של גילה חייב משום בונה (ר' ירמיה בשם רב, ירוש' שם יב א). — *הרכיב אילן, דקל, הרכיב נצר באילן, שם נצר של עץ אחד במשנהו, של עץ מאכל באילן בר וכדו', to graft; greffer; propfen: אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה, אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה (כלאי א ח). אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ראש השנה (שביע' ב ו). נוטעין יחור של ערלה

[1] [אמנם פרושי המפרשים מן רכב אינם מניחים את הדעת, והמחבר רשם בשולי התנ"ך: אכריב, ע"כ. וכונתו להפע' מן ג. כרב, בארמ' כרב, במשמ' חרש, כלו' ואתן לאפרים לחרש, וכך נראה; וכן כתב גם ח. א. זוטא בהשלות מה (תרפ"ה) עמ' 820 וכו' "שגם ארכיב הוא מעין חרישה וכו' ואמנם בארמית ובערבית השורש כרב (כרבא דיומא) מסמנים החרישה הראשונה", ולפי דעתו מסמנים ג' הפעלים ארכיב, יחרש, ישדד, ג' דרגות בחריש.

וכנראה יש להבין גם את המלה כרוב, המתחלפת בתאורי המרכבה ביחזקאל במלה שור, בעקר כלשון שור חורש וכורב.]

[2] [בבבלי (שבת מז.): המחזיר קנה מנורה בשבת חייב חטאת, קנה סיידין לא יחזור ואם החזיר פטור.]

ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי, ואין מרכיבין בכפניות[1] של ערלה (ר' יוסי, ערלה א ט). מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין וגודשין לפני העומר (פסח' ד ח). גוי שהרכיב פרסק על גבי עוגם (תוספת' כלא' ב טו). גוי שהרכיב עץ מאכל על גבי עץ סרק (שם ערלה א ה). בתחום אריח היו מרכיבין תפוח על גבי חיזרר (ירוש' כלא' א ד). הרכיב (באשרה) נוטל מה שהרכיב, א"ר ינאי והוא שהרכיב בה לע"ז (שם ע"ז ג יא). והוא שהבריך והרכיב בגופו של אילן (דבי ר' ינאי, בבלי שם מח.). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באמתו ולא היתה עושה פירות, עבר דקל אחד וראה אותה, אמר אי ארכיבה זו צופה מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשת פירות (מד"ר בראש' מ). — ובספה"א: והרכיב הבורא יתברך בנפשות האנושיות כח תאוה תכספנ̇ת בו למזון וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הפרישות א). שהרכיב בנפש להיות בה כח לשמור נועה לבל יאבד (עולם קטן, הול' הורויץ, 26). הרכיב בו שני ענינים (רמב"ן, בראש' יח יד). ואל תרכיב רגל על רגל כי יורה על גסות דעתך (שלמה אלעמי, אגרת המוסר). — *והרכיב חמרים שונים לחמר מרכב אחד, הרכיב חמר מחמרים שונים: וכיון שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם וכו' מחברם זולתם וקושרם בלעדיהם ומרכיבם כנגד טבעם בעל כרחם הוא בוראם ית' (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ו). ושהבורא יתעלה הרכיבו הרכבה נכונה וסדרו סדור מתוקן (שם, הבחינה ג). הנה האל ברא העולם כמו שהוא וכו' ולא יצטרך להקדים מצ̇עים ולהרכיב הרכבות (הוא, כוזרי ה יד). ושהשכל יתיך המורכבות אליהם וירכיב מהם (עולם קטן, הול' הורויץ, 14). ירכיב הרכבת סמים לאדם גדול לצורך כל השנה (ר"י קמחי, ספר הגלוי, הקד'). ואם תהיה הנפש עצם מורכב לה מרכיב (מאמר לאבובכר אלפרבי במהות הנפש, כ"י ברלין). מדרכו (של הכח המדמה) שירכיב ויתיך מצורות מוחשות צורה בלתי מוחשת (אמו"ר לרא"בד א ו, 29). — *ובתורת הלשון, הרכיב אותיות או מלים לבטוי מרכב: שמלת הטעם מחוברת ומורכבה

[1]) [בתוספת' (ערלה א ה): כפניות.]

לא מורכבה (ר"י א"ת, הרקמה א, 4). ואלו (בעלי הצחות) הם המרכיבים לאותה האומה מלות לא היו מורכבות קודם לכן (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 29). אותיות התיבה אשר ירכיב מהם תשובת שאלתו (חסדאי קרסקש, אור ה' ג ז א). — ובינ' *מַרְכִּיב, בתורת הטבע ובחשבון, במשמ' אחד הכחות או המספרים שכח או מספר אחר מְרֻכָּב מהם, componens, וכן בחכמת הלשון במשמ' מלה מן המלים, אשר שם פרטי או כללי מְרֻכָּב מהן, וכדו'.

— הפע', *הֻרְכַּב, הורכב, בינ' מֻרְכָּב, — שהרכיבו אותו על אחר: אצבעותיו מורכבות זו על זו או שהיתה אצבע גדולה עקומה פסול (תוספת' בכורות ה ד). שאפילו בנה מורכב לה על כתיפה מטאנת והולכת לה (יבמ' ק:). זכורני כשאני תינוק ומורכבני על כתיפו של אבא (שמואל בשם אדם אחד, ב"ק קיד:). זכורני כשהייתי תינוק ומורכב[1]) על כתיפו של אבא (ר' אלעזר בר' צדוק, סכה' כב:). שבאת לבית המדרש לטאן ובנה מורכב לה על כתפה (נדה כב.). — ואילן שהרכיבו אותו: ואת החרוב שאינו מורכב ואת בתולת השקמה (ב"ב ד ח). ולא את החרוב המורכב ולא את סדן השקמה (שם שם ט). — *ובמשמ' שהרכיבו אותו בתוך דבר או שהרכיבו אותו מדברים שונים: כי תנועת קמ"ץ גדול מורכבת מחול"ם ומפת"ח (ראב"ע, צחות, ב:). השור"ק מורכב מן החול"ם ומן החיר"ק (שם שם). תואר השם והנה הוא מורכב מהשנים הנזכרים (עצם ומקרה) כמו איש חכמה והטעם איש שיש בו חכמה והנה הוא חכם (שם, כג:). יש מלות טעם המורכבים, מזה בידך, מלכם תדכאו עמי (שם, כ.). יִתְּעוּ, והנה היא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד (שם, כ:). כתות רבות מן הגלגלים וכו' יש בהם כתות מן המאורים הנקראים כוכבים וכו' והורכבו בתוך הגלגלים ההם (ר"י א"ת, או"ד א). תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (הוא, חו"ה, חשבון הנפש ד). שלא היה אפשר להשאר האיש ההוא

[1]) [בתוספת' (סנה' ע יא): רכוב, ועי' גם בדגמאות של קל, בינ' פָּעוּ'.]

בעצמו שהוא מורכב מדברים משתנים (הוא, כוזרי א י). שמלת הטעם מחברת לא מחוברת ומרכיבה לא מורכבה (הוא, הקדמה א, 4). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה (כוס מן ח). זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות הארבעה ומה שהורכב מהם (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). וגשמים עומדים במין כיסודות ומה שיורכב מהם (שם שם). נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדו (מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.). המורכבים אינם שלמים באותיות רק רמז אל אחד ואחד (ר"י קמחי, ספר הגלוי, 45). רוב המרובעים והמחומשים מורכבים במלות ברמז אותיות (שם, ערך פרכגן, 142). ואיך הורכבו מהם יצורים (רס"ע אלקירקי, ראשית חכמה, 4). והמלות המורות בלשון כל אומה שני מינים, נפרדות ומורכבות, והנפרדות כמו הלבן והשחור וכו' והמורכבות כאמרנו האדם חי או ראובן חכם (שם, 23). ואלו (בעלי הצחות) הם המרכיבים לאותה האומה מלות לא היו מורכבות קודם לכן (שם, 29). והמאמרות ההקשיות וכו' הן מורכבות, וההקוקות הן מורכבות ממושכלות רבות (שם, 37). והמאמר הוא דבור מורכב מורה על כלל ענין (כל מלאכת ההגיון, ט). המאמר המורכב, ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, 7.). — ואמר המשורר: כל מרכב יתפרד כל חמר ירקב, אלו גם ישוב ולגיף חדש ירכב הידע ידע כי הוא שכבר היה (יל"ג, האמונה והדעת, שירי יל"ג א, 106). — ועי' מֻרְכָּב.

• נפ', *נִרְכַּב, — שרכבו עליו: כי הושאל לו יתעלה רוכב שמים לדמיון הזה המופלא, וזה כי הרוכב יותר מעולה מן הנרכב (ר"ש א"ת, מו"נ א ע). כלל הבהמות הנרכבות נקראות מרכבה (שם שם). שהם (בעלי המדרש) זכרו שהנחש נרכב ושהוא היה כשעור גמל ושרוכבו הוא אשר השיא את חוה (שם ב ל). ומלת רכובו ידוע שהוא מן רכב, ולהיות בתבנית הפעול יודע שנרצה בו הנרכב (הוא, יקוו המים, 139). ועיר הוא קטן הבהמות הנרכבות (אוהב משפט לאיוב, פב.). — ובהשאלה: שההרכבה הרוכבת בשכל אשר הוא נולד מכח הנשמה ואין בו נכל היא שפלה אצל הנרכב ואצל הרוכבת והנרכבת,

וזה תלוי על פי ציור המחשבת שהוא הפך כל נרכב ורוכבו (מנחם הקרלי, אגרת לר' דוד, לקו"ק, נספח', 47).

— פעו', בינ' *מְרֻכָּב, מרוכב, — כמו מֻרְכָּב, עי' הִפע': אל יתערבו מנחת קין והבל לעולם שמא ח"ו יתערבו בארג בגד שנא' לא תלבש שעטנז וגו' אפי' היא מרוכבת לא יעלה עליך (פדר"א כא). והאומ' כי השם חי בחיים וכו' משים הבורא מרוכב (פי' יצירה לר"י ברצלוני, 79). שהמלאכים והנפש פשוטים ואינן מרוכבין (שם שם). ו(כת) אחת אומרת כי הכל מרוכב ומוכן (שם, 270).

— התפ', *הִתְרַכֵּב [1]), — שהרכיבו אותו, הֻרְכַּב, שנתן להיות מֻרכב: אתה מוצא צורות רבות מתרכבות (ראב"ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג 7, 68). לא יתחבר ולא יתרכב שם עם מלת טעם (ר"י א"ת, הקדמה א, 4). הפועל לא יתרכב עם הפועל מבלי שם שימצא עמו (שם שם). התחברות חלקי בית מאבנים ועצים מעצמם ויפסלו ויתרכבו עד שיהיו בית (הוא, או"ד ח). ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו מתרכבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוביו (הוא, כוזרי א א). אורג בגדי פסים מחשב במלאכתו והמשי נעשה לרצונו ומתגוון בגוונים העולים על לבו ומתרכב ההרכבות אשר הוא חפץ (שם ד כה). לא יקרא הוה טבעי אלא הוא מלאכותי או מתרכב או מקרי (שם שם). ויאמר אש ואויר ומים וארץ בציור ובמאמר, לא שהם היו כלל פשוטים חוץ לשכל ויתרכב מהם כל הווה (שם ה יד).

רַכָּב, ש"ז, כנ' רַכָּבוֹ, — נהג הָרֶכֶב במלחמה [2]), Wagenlenker; cocher; driver: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לְרַכָּבוֹ הפוך ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי ותעלה המלחמה ביום ההוא והמלך היה

1) [עפ"י הערב' תַרַכַּב a).]

2) [כנראה אין רַכָּב במשמ' רוכב הסוס במקרא, וגם במ"ב ט כוונת הנקוד, כי לקח רַכָּב את סוסו מן הָרֶכֶב ורכב עליו.]

a) تركب

מעמד במרכבה נכח ארם (מ״א כב לד–לה; וכעין זה דה״ב יח לג–לד). והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו וכו׳ ויאמר יהורם קח רַכָּב ושלח לקראתם ויאמר השלום וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום (מ״ב ט יז–יח). — ואמר הפיטן: דרך ארץ מקום שרכב מנהיג שם מושכים ופונים וָכן מנהיג ומושך בעל כרחם נפנים (משה בר קלונימוס, אמץ גבורותיך, קרובץ לאחרון פסח).

א. רֶכֶב, ש״ז, בהפסק רָכֶב, כנ׳ רִכְבִּי, רִכְבּוֹ, רִכְבָּהּ, ת״ר סמיכ׳ רִכְבֵי, – א) שם כולל למרכבות מלחמה[1], Kriegswagen; char (de guerre); chariot: ויאסר (פרעה) את רִכְבּוֹ ואת עמו לקח עמו ויקח שש מאות רֶכֶב בחור וכל רֶכֶב מצרים (שמות יד ו–ז). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רִכְבּוֹ ואת המונו (שפט׳ ד ז). וברק רדף אחרי הָרֶכֶב ואחרי המחנה (שם שם יו). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רִכְבּוֹ לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שם ה כח). והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם המכה אל חיק הָרָכֶב (מ״א כב לה). וישטף את הָרֶכֶב על ברכת שמרון (שם שם לח). ויאמר יהורם אסר ויאסר רִכְבּוֹ ויצא יהורם מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה איש בְּרִכְבּוֹ (מ״ב ט כא). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע בְּרִכְבּוֹ (שם שם כד). וילך (יהוא) משם וימצא את יהונדב בן רכב וכו׳ ויעלהו אליו אל המרכבה ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי ליי׳ וירכבו אתו בְּרִכְבּוֹ (שם י יה–יו). ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רִכְבִּי אני עליתי מרום הרים (ישע׳ לז כד; וכעין זה מ״ב יט כג). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לְרִכְבּוֹ המון גלגליו (ירמ׳ מז ג). ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רֶכֶב ורכבו (שם נא כא). ובאו עליך הצן רֶכֶב וגלגל (יחזק׳ כג כד). מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת הָרֶכֶב ביום הכינו בחוצות יתהוללו הָרֶכֶב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ד–ה). הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי בעשן רִכְבָּהּ (שם שם יד). רֶכֶב[1] אלהים רבתים אלפי שנאן (תהל׳ סח יח). לססתי בְּרִכְבֵי פרעה דמיתיך רעיתי (שה״ש א ט). — ובצרופים סוס ורכב, רכב וסוסים וכדו׳: וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רֶכֶב פרעה ופרשיו וחילו (שמות יד ט). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו וּלְרִכְבּוֹ (דברי יא ד). כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס וָרֶכֶב עם רב ממך (שם כ א). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב וסוס וָרֶכֶב רב מאד (יהוש׳ יא ד). ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הָרֶכֶב (מ״א כ כא). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס וְרֶכֶב כָּרֶכֶב ונלחמה אותם במישור (שם שם כה). וישלח שמה סוסים וְרֶכֶב וחיל כבד וכו׳ וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס וָרֶכֶב וכו׳ ויפקח יי׳ את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים וְרֶכֶב אש סביבת אלישע (מ״ב ו יד–יז). המוציא רֶכֶב וסוס חיל ועזוז (ישע׳ מג יז). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי׳ בסוסים וּבָרֶכֶב ובצבים ובפרדים ובכרכרות (שם סו כ). ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על כסא דוד רכבים בָּרֶכֶב ובסוסים (ירמ׳ יז כה). עלו הסוסים והתהללו הָרֶכֶב ויצאו הגבורים (שם מו ט). ושבעתם על שלחני סוס וָרֶכֶב גבור וכל איש מלחמה (יחזק׳ לט כ). והכרתי רֶכֶב מאפרים וסוס מירושלם (זכר׳ ט י). אלה בָרֶכֶב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי׳ אלהינו נזכיר (תהל׳ כ ח). מגערתך אלהי יעקב נרדם וְרֶכֶב וסוס (שם עו ז). — ורכב ופרשים, פרש ורכב, סוס ורכב ופרשים: ויעל יוסף לקבר את אביו וכו׳ ויעל עמו גם רֶכֶב גם פרשים (בראש׳ נ ט). וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעו רִכְבּוֹ ופרשיו (שמות יד כג). ויאמר יי׳ אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים על רִכְבּוֹ ועל פרשיו (שם שם כו). וישבו המים ויכסו את הָרֶכֶב ואת הפרשים לכל חיל פרעה (שם שם כח). כי בא סוס פרעה בְּרִכְבּוֹ ובפרשיו בים (שם

---

[1]) [אין רֶכֶב בא במקרא אלא למרכבות מלחמה בלבד, וכן יש להבין רכב ופרשים גם בבראש׳ נ ט, בלווי צבאי היוצא עם יוסף.]

[1]) [אמנם לפי טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ׳ 6 וכו׳ הכונה: רְכַב (או רָכַב) אלהים רִבֹּתַיִם בצורת הפעל רָכַב וכהמשך לענין פס׳ ב: יקום אלהים יפצו אויביו.]

יח יט). וירדפו מצרים אחרי אבותיכם בְּרֶכֶב ובפרשים ים סוף (יהוש' כד ו). ויעש לו (אדניה) רֶכֶב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו (מ"א א ה). ויאסף שלמה רֶכֶב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רֶכֶב ושנים עשר אלף פרשים (שם י כו). ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לְרֶכֶב ולפרשים (מ"ב יח כג–כד; וכעין זה ישעי' לו ח–ט). ויבטחו על רֶכֶב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד (ישעי' לא א). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וּבְרֶכֶב ובפרשים וקהל ועם רב (יחזק' כו ז). משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פרש וגלגל וָרֶכֶב תרעשנה חומותיך (שם שם י). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון בְּרֶכֶב ובפרשים ובאניות רבות (דנ' יא מ). וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם וכו' רֶכֶב ופרשים וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב (דהי"א יט ו–ז). — ורכב צמד פרשים, רכב חמור, רכב גמל: לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רֶכֶב צמד פרשים רֶכֶב חמור רֶכֶב גמל (ישע' כא ו–ז). — ורכב איש: והנה זה בא רֶכֶב איש צמד פרשים (שם שם ט). — ורכב אדם פרשים: ועילם נשא אשפת בְּרֶכֶב אדם פרשים (שם כב ו). — הרכב ובעלי הפרשים: נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו והנה הָרֶכֶב ובעלי הפרשים הדביקהו (ש"ב א ו). — ורכב ברזל: ויאמרו בני יוסף לא ימצא לנו ההר וְרֶכֶב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק וכו' ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכו' כי תוריש את הכנעני כי רֶכֶב ברזל לו כי חזק הוא (יהוש' יז יו–יח). ויהי יי' את יהודה וירש את ההר כי לא להוריש את ישבי העמק כי רֶכֶב ברזל להם (שופט' א יט). ויצעקו בני ישראל אל יי' כי תשע מאות רֶכֶב ברזל לו (ליבין) (שם ד ג). ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רֶכֶב ברזל (שם שם יג). — ובחזון, רכב אש: ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רֶכֶב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם (מ"ב ב יא). ויפקח יי' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים וְרֶכֶב אש סביבת אלישע (שם ו יז). — ורכב המשנה, כמו מרכבת המשנה: ויעבירהו עבדיו (את יאשיהו) מן המרכבה וירכיבהו על רֶכֶב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם (דהי"ב לה כד). — וככנוי לנביא איש האלהים, רכב ישראל ופרשיו: ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רֶכֶב ישראל ופרשיו (מ"ב ב יב). ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רֶכֶב ישראל ופרשיו (שם יג יד). — ושר הרכב, שרי הרכב, שר מחצית הרכב, קצין מפקד על הרכב: ויקשר עליו עבדו זמרי שר מחצית הָרֶכֶב (מ"א טז ט). ומלך ארם צוה את שרי הָרֶכֶב אשר לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו ויהי כראות שרי הָרֶכֶב את יהושפט וכו' ויסרו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהי בראות שרי הָרֶכֶב כי לא מלך ישראל הוא וישובו מאחריו (שם כב לא–לג; וכעין זה דהי"ב יח ל–לג). ויעבר יורם צעירה וכל הרכב עמו ויהי הוא קם לילה ויכה את אדום הסביב אליו ואת שרי הָרֶכֶב (מ"ב ח כא; וכעין זה דהי"ב כא ט). — וערי רכב, ערים שנשמרו שם המרכבות: ואת כל המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הָרֶכֶב ואת ערי הפרשים (מ"א ט יט). ויאסף שלמה רכב ופרשים וכו' וינחם בערי הָרֶכֶב ועם המלך בירושלם (שם י כו; וכעין זה דהי"ב א יד, שם ט כה). — ואמר הפיטן: למען ציר עלה ונתעלה ב ר כ ב וסוסי אש (למען איתן, הושענות). — ואמר המשורר: טרם נטות אהלי יצען לנודי ועד לא אחנה ירתמו ר כ ב י נסיעתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ש 124). — ובמליצה על הָרַכֶּבֶת: ר כ ב אש המתגלגל על גפי מסלול ברזל (סד"ל, הליכות קדם, 10). הכלבים הנובחים לקראת ר כ ב אש (שם).

ב. רֶכֶב, ס"ז,—אחת משתי אבני הָרֵחַיִם, שהיא נקובה באמצע ומתגלגלת ודומה לאופן המרכבה [1], גלגל הריחים [2], (oberer) Mühlstein; meule

---

[1] [ע"פ תכונה זו, ולא כאבן רוכבת על חברתה נקרא כנראה חלק זה של הרחים, ואף אח"כ נולדה בתו"מ המלה שֶׁכֶב (עי' שם) שאיננה במקרא.]

[2] [גם בארמ' רכבא במשמ' זו.]

millstone (runner) ; (courante) : ותשלך אשה אחת פלח רֶכֶב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שפט' ט נג). מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רֶכֶב מעל החומה וימת בתבץ (ש"ב יא כא). — ורחים ורכב [1] ככנוי לאשה: לא יחבל רחים וָרָכֶב כי נפש הוא חבל (דבר' כד ו). — ובתו"מ: החובל את הריחים עובר בלא תעשה וחיב משום שני כלים, שנאמר לא יחבול רחים ורכב, ולא רחים ורכב בלבד אמרו אלא כל דבר שעושין בו אוכל נפש שנאמר כי נפש הוא חובל (ב"מ ט יג). ומרחיקין את הריחים שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב (ב"ב ב א).

***רֶכֶב**, ש"ז, — נצר של אילן שמרכיבין אותו על אילן, Pfropfreis ; greffe ; graft, scion: ואין מרכיבין ויתים ברכב של תמרה מפני שאילן באילן (תוספת' כלאי' א י). — ובספה"א, אף במשמ' ענף שיצא מן הרכב, חלק האילן המרכב: היה מפסיק בינו ובין מצר חבירו רכב דקלים [2] (רמב"ם, שכנים יב יז).

רִכְבָּה, ש"נ, — שם הפעל מן רָכַב, כמו רְכִיבָה: דדן רכלתך בבגדי חפש לְרִכְבָּה (יחזק' כז כ). — ואמר המשורר: אחשב כאלו עלי כנפי נשרים אני נשא ורוח עצרה בי לרכבתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים מעה"ש 124).

***רַכֶּבֶת** [3], ש"נ, — א) מסע הקרונות שבמסלת הברזל, Eisenbahnzug ; train: וילמדו לרכב על גב הסוסים ויגיעו לבסוף עד רכבת הברק (Blitzzug) (ראובן בריינין, תרגום פרדוכסים למ. נורדוי, 121). מנהיגי הרכבת לא חפצו מתחלה להרשות לי לשבת בעגלת הנודדים (הנ"ל, בין הנודדים, הצפה שנה א, 66). והרכבת הקטנה, בעלת ארבע עגלות ירדה אט אט מרומי הרי ירושלם (איזנשטדט, ברכבת, שם שם, 75, סופגנ). (הבורים) משחיתים את מסלות הברזל, שורפים את הרכבות המלאות צידה (עולם קטן 180, חדשות). — ב) מסלת ברזל, Eisenbahn ; chemin de fer ; railway, נוהג בדבור ובספרות, ובן נכון.

1) [עי' רֵחַיִם, הערות.]

2) [ע"פ רכבא דדקלא בארמ' שבתו"ם.]

3) [רַכֶּבֶת train בא בהצבי שנה עשירית גליון ח יב. ובלוח אחיאסף ב, תרנ"ה, עמ' 299 מעיר ד. יודילוביץ למאמרו „ברכבת מיפו ירושלימה": כבר חשתמשו סופרים אחדים בהצבי בשם זה.]

רָכוּב, עי' רָכַב.

רְכוּב [1], ש"ז, כמ' רְכוּבוֹ,—מֶרְכָּב, מֶרְכָּבָה, כלי רכיבה, Fahrzeug ; voiture ; vehicle: המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל' קד ג).—ואמר הפיטן: באמצו ערבות לרכובו הייתי רכובו (ר"א קליר, יי קנני, קרוב' א שבועות). דודי סלסולו ברבי רכבות, ראשו עטור רכובו בערבות (משלם בר קלונימוס, גן נעול, יוצ' ב פסח). — *ובמשמ' קורות שמתחת לקרשים: שכל הקורות הסובלות הקרשים או כיוצא בקרשים קרא רכוב להיות הקרשים כרוכבים עליהם (ר"ש א"ח, יקוו המים, 141).

***רִכּוּב**, ש"ז, — הרכבת דבר אחד משנים או יותר: הרכוב והחבור והצורה (פי' יצירה לרסע"ג). והערכות הוא רכוב מבין המתיקות והמרירות (פי' יצירה המיוחס לר' יעקב בן נסים, כ"י, לפי קלקין). והאומר כי השם חי בחיים היא מקצתו או יוצאת ממנו מביא הב"ה לידי הרכוב ומחליף עליו החילוף וכופר בפרנות גדול (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, 79). — ובלשון הקראים בפרט הרכבת איש ואשה לגוף ונפש אחידים: זה הקשה על הקשה ורכוב על רכוב (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הישר, העריות, 73). ואופן הרכוב שאמרו זהו שאם נשא אשה נהיה הוא והיא נפש אחת וכו' (אהרן הקראי, גן עדן, עריות ג, קל.).

***רְכוּבָה**, רְכוּבָא, ש"נ, — כמו ארכובה, ערקום, בֶּרֶךְ בבעל חיים, פרק החבור בין השוק ועצם הירך, Knie ; genou ; knee: נוחרין היו

1) [אמנם ספק הוא, אם צדקה המסרת בחלקת האותיות שבכתיב הקדום, החסר: השם עבמרכב, שאפשר לחלקן גם: השם עב מֶרְכָּבוֹ, כלשון הכתוב (ישע' יט א): הנה יי' רֹכב על עב קל, במ"י.]

2) [עי' בהערה עמ' 5688. וכן בא רכובא כש"ז, מ"ר רכובין בתרג' של בֶּרֶךְ, ברכים בתרגומי המקרא הארמיים.]

עדרות באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים ספקיעין בדם עד רכובותיהם[1]) (תוספת׳ עד׳ ג ג). מאי בית הפרסות וכו׳ רכובה הנמכרת עם הראש (ר׳ חנינא, חול׳ קכב:), ועי׳ ארכובה. — ומ״כ רכובי החיות: רגלי החיות כנגד כולם, קרסולי החיות כנגד כולן וכו׳ רכובי החיות כנגד כולן (חגי׳ יג.). — ובמשמ׳ בעיטה בארכובה: לבעיטה אחת, לרכובה שלש, לסקלונקית חמש עשרה (רב קהנא, ירוש׳ ב״ק ח ח). — ב) בהשאלה, כל דבר כפוף בצורת ארכובה: פפתית של רכובה[2]) שנשבר מתוך רכובתו ר׳ מאיר מטמא (תוספת׳ כלים ב״מ ד טו). — וסילון של רכובא, צנור כפוף בעל ברך[3]) כמין גִּשְׁתָּה: מטהרין את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב, כיצד וכו׳ מביא סילון של רכובא מכאן וסילון של רכובא מכאן וסילון אחד באמצע ומשיק ויורד וטובל (שם מקו׳ ה ה). — ובסהס״א: עצם התחתון שבבהמה המחובר לפרסת הרגל אינו קרוי רכובה אלא עצמות קטנות יש בין עצם התחתון לאמצעי והן נקראין רכובה (שו״ת הרמ״ם כ יו).

***רִכּוּז**, ש״ז, — מעשה הרַכז, המאסף והמאחד דברים במרכז אחד, Konzentration; concentration, נוהג בספרות ובדבור, גם בצרופים, כגון רכוז נפשי, רכוז המחשבה, מחנה רכוז וכדו׳.

א. *רִכּוּךְ, — מלה מספקה: בשעה שתבע משה צרכיהן של ישראל אמר לו הקב״ה וכו׳ כמה פניקות התקנת לתינוקות, כמה ריכוכין[4]) התקנת למעוברת (מד״ר שמות ג). כמה מיני מזונות התקנת להם לחיות שבהן, כמה מיני רכוכין התקנת למעוברת, כמה קליות ואגוזין התקנת לתינוקות

---

1) [בדפוסים: משקעין את ארכובותיהן.]

2) [כך צ״ל ולא רוכבה כבהוצ׳ צוק״מ; ובמשנה (כלים יד ח): ארכובה.]

3) [ולא כפרושי מפרשים: יחור של תאנים.]

4) [בהוצ׳ ויניציאה משנת ש״ה כתוב ריכובין, ובתנחומא הנדפס ואף אצל בובר בספ׳ זה: כמה מיני ריקוחין, ובובר בהערתו שם מביא אף נוסחת כ״י רח״ם: כמה מתוזין התקנת למעברת. ובילק׳ שה״ש תתקפב: כמה דקדוקים. אך בנראה העקר רִכּוּכִין, מיני דיפות מרֻבכות בשמן.]

(רבי נהורלי, שם שם ג; וכעין זה ר׳ יהודה בר ר׳ סימון, שם שה״ש, הגידה לי).

ב. *רִכּוּךְ, ש״ז, — מעשה הרַכך דבר, העושה שיהיה הדבר רך: מי שהיתה לו מכה וכו׳ נותן בה דברים רכין כגון צמר גפן או סרק של פשתן בריכוך השמן (רס״ג, מקו׳ ע ב, הפסטין, 122). כיסי, כשות שאינה מתוקנת והיא צריכה ריכוך (רב האי, רי״ף ב״מ כד:). והי״ה לחלוק ומכנסים וכל בגדי פשתן דריכוכן זהו ליבונן (שבלי הלקט, שבת קט). הנגדיים המושגין במשוש בגופים המורכבין הן הרבה כגון החום והרטיבות והקור והיובש והקושי והריכוך (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כ״י, לפי קלנקין). — ובמשמ׳ רכוך הלב ושדולו: וזהו פיר׳ שדאכא ריכוך כאשר שנינו משדכין על התינוקות ליארס וכו׳ וכן כל שידוך כמו ריכוך וכת׳ עוד ותשקט הארץ מ׳ שנה ומתרג׳ ושידוכי ארעא (שו״ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג, 42).

***רִכּוּן**, מלה מספקה[1]): נטעו לפני ראש השנה [של] שביעית, עשה ביצים לפני שביעית וריכנו בשביעית, [ו]עקרו במוצאי שביעית, אין תימר ריכון[2]) בעיקור כולו לעניים, אין תימר אין ריכון בעיקור אין כולו לעניים (ר׳ יוסה, ירוש׳ שביע׳ ה ג).

רָכוּם, עי׳ רָכַם.

רְכוּשׁ[3]), רְכֻשׁ, ש״ז, רְכוּשְׁךָ, רְכֻשׁוֹ, רְכוּשֵׁנוּ, רְכֻשָׁם רְכוּשָׁם, — נכסים וקנינים, Habe, Besitz; biens, possession; belongings, property: — א) רְכוּשׁ שרכש אדם או שלקח כשלל מן האויב: ויקח

---

1) [לא הקריאה המדויקת של מלה זו (עי׳ בהערה הבאה) ולא הוראתה ברורות הן, ועי׳ ב. רָכַן, הערות.]

2) [נ״א דִּכּוּן, דיכון.]

3) [גם באשור׳ בא רְכוּשׁ במשמ׳ קנין, ובפרט במו מקנה (של גמלים), כדעת האופט (Hebraica 3, עמ׳ 100) כמלה שאולה מכנענית; אך אפשר שעקר הוראת המלה היא לשון קשירה (מן רכם, ובאשורי גם רָכָשׁ במשמ׳ זו), הבהמות הקשורות ברגליהן, ומכאן גם רֶכֶשׁ במשמ׳ סוסים, ועי׳ רגל, רכל, רכש, הערות.]

אברם את שרי אשתו וכו׳ ואת כל רְכוּשָׁם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשי׳ יב ה). כי היה רְכוּשָׁם רב (שם יג ו, לו ז). ויקחו את כל רְכֻשׁ סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו ויקחו את לוט ואת רְכֻשׁוֹ בן אחי אברם וילכו (שם יד יא–יב). וישב את כל הָרְכֻשׁ וגם את לוט אחיו וּרְכֻשׁוֹ השיב וגם את הנשים ואת העם (שם שם יו). תן לי הנפש והָרְכֻשׁ קח לך (שם שם כא). ואחרי כן יצאו בִּרְכֻשׁ גדול (שם יה יד). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם וכו׳ ואת כל הָרְכוּשׁ (במד׳ יו לב). ומגרשיהם יהיו לבהמתם וְלִרְכֻשָׁם ולכל חיתם (שם לה ג). ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וּבִרְכוּשׁ ובבהמה (עזר׳ א ד). לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רְכוּשֵׁנוּ (שם ח כא). וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים וכו׳ יחרם כל רְכוּשׁוֹ והוא יבדל מקהל הגולה (שם י ח). בזה ושלל וּרְכוּשׁ להם יבזור (דני׳ יא כד). — ב) רכוש המלך: ומנת המלך מן רְכוּשׁוֹ לעלות וכו׳ (דהי״ב לא ג). וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים וכו׳ אלה מֵרְכוּשׁ המלך (שם לה ז). — ושרי הרכוש: כל אלה שרי הָרְכוּשׁ אשר למלך דויד (דהי״א כז לא). ויקהל דויד את כל שרי ישראל וכו׳ ושרי כל רְכוּשׁ ומקנה למלך ולבניו (שם כח א). — ורכוש צבא המלחמה: ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וּבִרְכוּשׁ רב (דני׳ יא יג). — *ובמ״ר: וישב שם המה ובניהם ונשיהם **ורכושיהם** כי כבד עליהם הרעב (ספר הסמוכים, הוצ׳ פוילר). ותוכן ומדה ותקון אחר לא יעשה בקניינים **וברכושים** בלי לתעות ולהתעות (יהודה הדסי, קטע מאשכל הכפר, JQR VIII, עמ׳ 433). התנחל נכסים התוריש **רכושים** התאכל פירותיו בלא יגיע כפיך (שלמה אוליויירו, אגרת חילת אהבים, לח:). — ואמר המשורר: אני זר מקהת וכו׳ ונכרי ממררי אם יהי לי **רכוש** וזמן יהי שליט ברעים (ר״ש הנגיד, דגריך בסוך לבות, הברמן ב, 54). צורר ענה ברחשו ונתפאר ברוב **רכושו** (ראב״ע, אספרה בעד, איגר 231).

***רַכּוּת**, ש״נ, — תכונת הדבר הָרַךְ, רֹךְ, רכות לשון, רכות לב וכדו׳: שמחמת חולשתו של זה **ורכותו** נחבל (רמ״י, ב״ק ל:, ד״ה ממקור). מן האיכיות הראשונות התחייבו החלקות והפכו והקושי **והרכות** והספוגיות והפכו (ר״ש א״ת, מו״נ ב כא). מכלל כוונות התורה **הרכות** [1]) ושיהיה אדם נשמע לחבריו ושלא יהיה קשה בלתי נשמע לחבריו (שם ג לג). ונטיה אל הימין **ורכות** הלבב רע ונטיה אל השמאל ונהנה מגיעו טוב (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, וילנא, כח:). אבל אתה מעביר וכו׳ לשבים מהמלחמה בשביל **רכות** הלב או בשביל חנוך בית וכרם (חנוך, מלוה הקמח). יש להם **רכות** לשון ומדברים בנחת עם הבריות ובלבם ישימו ארבם (ר׳ זרחיה מברצלונה, פרוש משלי ו, הסחר ב, 213). וימצא איש בתכלית **רכות** הלבב עד שיחמול על הריגת עכבר או נמלה (ר״י אלבו, עקרים א כה). העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון, ואי אפשר וכו׳ שיאמר שהלשון מפני **רכותה** ורבוי עצבי הרגשו השיגה זה (אמו״ר לראב״ד א ו, 31). בריחתו (של דוד מפני אבשלום) היתה לשלמות טבעו ולא **לרכות** לבבו (ר״י אברבנאל, ש״ב יט). ומה תדמה וכו׳ להלביש **רכות** בשרך שריון קשקשים נגד חזיו כידודו שביבם (הקדמת לכד המחבר, תורת אמת מסון, א:).

***רכז** [2]), ממנו *מִרְכָּז, *מִרְכָּזִי, *רִכּוּז, *רָכַז.

***רָכַז**, קל לא נמצא.

— פִּעֵ׳, *רִכֵּז, — אסף למרכז אחד, כִּוֵּן יחד, konzentrieren; concentrer; to concentrate: אבל יודע מר ברשדסקי גם לצמצם את החמר **לרכז** את מחשבתו ולתת לנו תמונות בודדות ושלמות קצרות ובהירות (שיחה ספרותית, המליץ כ״ט אייר תר״ס). — בינ׳ מְרַכֵּז, איש המאחד והמכַוֵּן פעלה מן הפעלות כאלו ממרכז אחד, נוהג בספרות ובדבור.

---

1) [כצ״ל וכן בדפוס ראשון, ובמקור הערבי: אללין. וברב הדפוס׳ בשבוש: תרבות. ועי׳ בהקד׳ אבן שמואל להוצ׳ מו״נ שלו עמ׳ קז.]

2) [שרש ופעל שנגזרו בעבר׳ (ובדרכים אחרות בערב׳) מן השם מֶרְכָּז, שהוא עצמו שאול (עי׳ הערת המחבר בעמ׳ 3336) מן הערב׳ מרכז a) במשמ׳ זו. אך גם המלה הערב׳ שאולה היא דרך לשונות אחרות מן האשור׳ מַרְכַּס, מקום רכיסה וקשירה וכדו׳.]

---

a) مركز

— פע', *רִכֵּז, ני' מְרַכֵּז, שֶׁרִכְּזוּ אותו, נוהג בספרות ובדבור.

— התפ', *הִתְרַכֵּז, — כִּוֵּן את עצמו, את מחשבתו, למרכז אחד, sich konzentrieren; se concentrer; to concentrate, נוהג בספרות ובדבור, וממנו גם ש"ע הִתְרַכְּזוּת.

***רְכִיבָה**, ש"נ, — מעשה הרוכב על סוס, בעגלה, בספינה: ואם היתה לו בהמה רכיב לה רכיבה יפה מרגילה בשבת שרכיבה[1] מיני עונג ורגילה מיני עינוי (הלכות קצובות לרב יהודאי גאון, LFDWDJ, 8, Bericht, עמ' 10). דסתם חמור לרכיבה עומד ולא למשוי, ומש"ה לא מכר הני (שק ודיסקיא וכומני) דלאו כלי רכיבה הן וכו' אבל אוכף ומרדעת וכו' דלרכיבה עומד, דברי הכל אפילו רבנן מודי דמכורין (רגמ"ה, ב"ב עח.). דלא לרכיבת אדם עומדין ולא כליו ממש נינהו (הוא, שם שם). אלא דרכיבת אשה ששתי שוקיה מצד אחד לא חשוב רכיבה אלא משוי (הוא, שם שם). שאין הסוס עומד אלא לרכיבת אדם (רמב"ם, שבת כ ז). רכיבת הספינה[2] בשבת אין ספק שהיא אסורה (אהרן הקראי, גן עדן, שבת יד, לג.).

רָכִיךְ, עי' רְכִיךְ.

***רַכִּיכוּת**[3], ש"נ, — כמו רֹךְ, רכות, תכונת הדבר הרך: אין מעצור לה' שלא לתת רכיכות באבן כמו בכר וכסת (לקח טוב, ברא"ש כח יא). שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכותו[4] (המיוחס לרס"י, דהי"ב ט י). ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו (שם יג ז). דחשיבי ליה כבשר משום דאזלי בתר גישתא וכו' ולא משום רכיכות, דלא רכיך כולי האי (תוס' שבת קז, ד"ה אמר שמואל).

רָכִיל[5], תה"פ, — הלך רָכִיל, הוציא דבה רעה, ספר רעות, verleumden; diffamer; to slander: לא תלך רכיל בעמיך לא תעמד על דם רעך (ויקר' יט יז). כלם סרי סוררים הולכי רָכִיל נחשת וברזל (ירמ' ו כח). כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רָכִיל יהלך (שם ט ג). הולך רָכִיל מגלה סוד (משלי יא יג). — ובצרוף עם שם עצם, אנשי רָכִיל: אנשי רָכִיל היו בך למען שפך דם (יחזק' כב ט). —ובספה"א, גם במשמ' סַפֵּר טובות: ושם נקרה איש זקן ומשכיל ומראה עיניו על שכל רעיוניו הולך רכיל (ר"י חריזי, תחכ' כה, 228). ויגש אלי בחור משכיל וטוב זכרו עליו הולך רכיל (שם לו, 298). — ואמר המשורר: ריח אבק רוכל והרוח כמו רכיל בסודיהם אשר כמסו (רמב"ע, עיני ענכיס, ברודי, קכז). וטוב ריחה כרכיל בה לגלות סוד (הוא, הענק ד, שם, שמט). — *ומ"כ: ראשה ומחזיק יד לרשיה, רֹכלה ומחץ ראש רכיליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי, הברמן ב, 10). ותימורות אבקת רכלים יעידון בו כרכילים (ר"י הלוי, יכונן חסדי, זמורה ב, 74). והזכוכית הוא מן הרכילים (רש"ט פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ענ). שמנהג הרכילים לאכל בבית מקבל הרכילות (ר"א בדרשי, חותם תכנית, רכילות). ומי שיאמין אל הרכילים מסביב לא ישאר לו אוהב חביב, ולא יעזוב אוהבו האיש המשכיל בעבור רכילות איש רכיל (עמנו', מחב' יט, הברמן, 530).

***רְכִילוּת**, ש"נ, — מעשה ההולך רכיל: לא תלך רכיל בעמך, זו רכילות לשון הרע (ר' ישמעאל, ירוש' פאה א א). — ובספה"א: אם עושה רכילות בין שני אנשים, אותן שני אנשים אחד מכיר בחברו שנעשה רכילות בין שניהם אף על פי שלא שמע הרכילות ביניהן (ערוך ערך רגל). שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה (רש"י, ויקר' יט טז). דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן (שם שם). לא רגל על לשונו וכו' ענינו המלשינות והרכילות (ר"י א"ח, ספ"ש לריב"ג, רגל). והריגת הנקיים בין בפגיעה בין בהליכת רכילות (הוא, חו"ה, התשובה ט). שער לשון הרע והרכילות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 77). ואין היזק מזיק לנקלה ולנכבד כמו הממהר להאמין ברכילות (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב ח). ותולדות הכזב הרכילות, והרכילות

---

1) [נדפס: רכובה.]
2) [עפ"י הערבי, ועי' רָכַב, הערה.]
3) [עפ"י הארמ' רכיכותא מן רַכִּיךְ, רַךְ.]
4) [בדפוס' אחרים: רכיכתו.]
5) [עי' רכל, הערה.]

תוליד השנאה (סוד הסודות, הוצ' גסטר, פי' לו). יתהללו קצתם בשקריהם ובערמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם (כ"י זבארה, טעמעים יג, דודזון, 142).

רכך [1]), ממנו מֹרֶךְ, רַךְ, רֹךְ, *רִכּוּךְ, *רַכּוּת, *רַכִּיכוּת, רַכָּה, *רַכְרוּכִי, *רַכְרַךְ. ועי' רָבַב.

רָכַךְ, פ"ע, רַךְ, רַכּוּ, יֵרַךְ, — היה רַךְ ועדין וחלש, רַךְ לב האדם, היה חלש מפחד: אל יֵרַךְ לבבכם אל תיראו ואל תערצו מפניהם (דבר' כ ג). יען רַךְ לבבך ותכנע מפני יי' (מ"ב כב יט). השמר והשקט אל תירא ולבבך אל יֵרַךְ משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע' ז ד). ופן יֵרַךְ לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ (ירמ' נא מו). — ורַכּוּ דברי האדם, היו חלקים ועדינים: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רַכּוּ דבריו משמן והמה פתחות (תהל' נה כב). ועי' רֹךְ. — ואמר המשורר: לא רך גאון לבי ולא נכנעתי (משלם דאפיאירה, הוצ' סזמן, ידיעות מכון שוקן ד, פא). — *ורַכּוּ פניו, היה בישן וצנוע, בנגוד אל העַז פנים: כל מי שרכו [2]) פניו תמעט חכמתו (כ"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער א).

— פע', רֻכְּכָה, — רִכֵּךְ הדבר, רִכְּכוּ אותו, שמו עליו שמן רך [3]): פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רֻכְּכָה בשמן (ישע' א ו). —*ואדם מְרֻכָּךְ, כמו רַךְ, חלש ועדין: כוואו על ציפרנו וכו' הרי זה נותן לו דמי צערו, אבל אם היה מרוכך מעודן ומפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' מש' דנזיקין ח).

— הפע', הֵרַךְ, — הֵרַךְ את לבו, החליש אותו, גרם שיפחד: ואל הֵרַךְ לבי ושדי הבהילני (איו' כג טז). — ואמר המשורר: ניב רך אשר יורק עלי לב קשה הלב הרבה כחמאה יחליק לו וירך (ר"ש הנגיד, בן משלי, ו, כטו; אברמסון, 250). —*זאת הדבור והקול: ובעת אשר יסור חרונו לאט הליץ עליו והרך לו דברך לרצותו [1]) (שם, ריז; 256). רצה אשר בעם ואל תרגן עמו והרך קול לשכור ירב (שם, רמז; 311). —*והֵרַךְ על פלוני, נהג בו ברַכּוּת, ואמר המשורר: אלך אני עמו כאיל בברית אך הוא עלי ירך [2]) והוא צולע (אלעזר הבבלי, דיואן רסב).

— פעי', *רִכֵּךְ, — עשה שיהיה הדבר רַךְ, erweichen, lindern; amollir, adoucir; to soften, ease: שאין מרככין אלא במקום המכה (רמב"ם, ישע' א ו). שהכבישה מרקכתן (את העלים) ומרככתן ואינן ראוין שוב לאחוז בהן (תוס', ברכ' כ., ד"ה האמה). מתוך שנשמע (קול בכיו) בהדיא מרכך לבו של אדם השומע קולו לבכות עמו (תוס', סכה' קד:, ד"ה צוכה כנגדו) (מים חמים) מרככין את הידים (תוס', חול' קה ד"ה מפטפטין). התבלין מרככין אותה (תוס', שם קיא., ד"ה מתובלת). הסמים המרככים הם אשר יכונו בהם הרופאים התכת הקושי אשר יתחדש בגוף מן המורסות הנושנות (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). — ואמר המשורר: לנחם לב שפלים ואבלים ומכותם לרכך בשמנים (רשב"ג, ענקה הוד, ב"ר א, 100).

—התפ', *הִתְרַכֵּךְ, נעשה רך: בגדים כשפושטן מקפלין מפני שמתרככין מכיבוסם ומתקמט בשאינן מקופלים (רש"י, שבת קיג., ד"ה מקפלים). כתונת של פשתן שנתכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה (תוס', שם קמ., ד"ה לכסכוסי). גולגלתו מתרככת ונוחה ליקרע בסכין (תוס', כתוב' פז:, ד"ה עד דרפיא). נתרככה הארץ מתחתיו (תוס', סכה' לה., ד"ה מכח). כשהיה פרעה מתרכך היו המצרים מתקשים, וכשהיו המצרים מתרככין היה פרעה מתקשה, כשהיו אלו ואלו מתרככין היה הקב"ה מחזק את לבם (מדרש"ג, שמות י א, הופמן, 77). ונותנים אותם (את התמרים) בסל ומתרככים שם (טו"ע חו"מ סלז ד). — ואמר המשורר: ויהמה לבי לקולו אשאפה גם נכספה נפשי ומתרככת (דוד בן סעדיה, מי כשקני, שירי תימן, 73).

---

1) [גם בארמ' ובסור' רַךְ וכדו', בערב' רַכַּ a), היה דק ועדין. ביתר הלשונות השמיות אין עדות לשרש זה, ואולי הוא אך מבטא אחר של רקק, עי' שם.]

2) [כך צ"ל, עי' הערת נח בראון, הארץ כ"ו אייר, תש"ז. בנדפס: רכו, ושבוש הוא.]

3) [אין המשמ' במקרא ממש כבלשון המאחרת, עשו שהמכה תהא רכה, אלא: שמו שמן משחה רך, חלק ודשן, על המכה.]

a) رك

---

1) [בצ"ל.]

2) [בחדוד עפ"י בראש' לב לב, עי' לשוננו יא, 81.]

רכל [1], ממנו מַרְכֹּלֶת, רָכִיל, *רְכִילוּת, רֹכֵל, *רָכַל, *רֵכֶל, רְכֻלָּה, א.*רֹכְלוּת, ב.*רֹכְלוּת, *רֹכֶלֶת.

רֹכֵל, רוֹכֵל, ש״ז, מ״ר רֹכְלִים, סמי׳ רֹכְלֵי, כנ׳ רֹכְלַיִךְ, רֹכְלָיִךְ, — סוחר נודד, Krämer, Kaufmann ; (petit) marchand ; tradesman, merchant : ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים ומסחר הָרֹכְלִים וכל מלכי הערב ופחות הארץ (מ״א י יה). את ראש יניקותיו קטף ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רֹכְלִים שמו (יחזק׳ יז ד). יון תובל ומשך המה רֹכְלָיִךְ בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך וכו׳ בני דדן רֹכְלַיִךְ איים רבים סחרת ידך וכו׳ יהודה וארץ ישראל המה רֹכְלָיִךְ וכו׳ רֹכְלֵי שבא ורעמה המה רֹכְלָיִךְ וכו׳ חרן וכנה ועדן רֹכְלֵי שבא וכו׳ המה רֹכְלַיִךְ במכללים (שם כז יג—כד). הרבית רֹכְלַיִךְ מכוכבי השמים (נחו׳ ג יו). מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוֹכֵל (שה״ש ג ו). אחרי החזיק מלכיה בן הצרפי עד בית הנתינים וְהָרֹכְלִים וכו׳ ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים וְהָרֹכְלִים (נחמ׳ ג לא—לב). וילינו הָרֹכְלִים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם (שם יג כ). — ואמר בן סירא: לא כל איש להביא אל בית ומה רבו פצעי ר ו כ ל (ב״ס גני׳ יא כט). — ובתו״מ: המעלה פירות מן הגליל ליהודה וכו׳ אוכל מהם עד שהוא מגיע למקום שהוא הולך וכו׳ ו ה ר ו כ ל י ן המחזירין בעירות אוכלים עד שמגיעים למקום הלינה (מעשר׳ ב ג). המוציא קפת ה ר ו כ ל י ן אף על פי שיש בה מינין הרבה אינו חיב אלא חטאת אחת (שבת ט ז). משפך של בעלי בתים טהור ושל ר ו כ ל י ן טמא (כלים ג ד). כל שעיסקן עם הנשים לא יתיחדו עם הנשים, כגון הסדרין והסרוקת וכו׳ ו ה ר ו כ ל י ן והנקורות והחיטין (תוספת׳ קדוש׳ ה יד). לא תלך רכיל וכו׳ שלא תהא כ ר ו כ ל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה (ר׳ נחמיה, ירוש׳ פאה א א; וכעין זה ספרא קדוש׳ ת). עזרא תקן להם לישראל שיהו ר ו כ ל י ן מחזירין בעיירות כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב״ק פב.). כי שמעה בשדה מואב, שמעה מהרוכלין המחזירין בעיירות (מד״ר רות ב). מעשה ב ר ו כ ל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים (תנחו׳ בובר מצורע ה). — ובסהמ״א: מה ר ו כ ל זה יש אתו מאה מיני בשמים (סדר אליהו רבה יח). ויש בארצנו מוצא לכסף וכו׳ אשר יבואו סוחרים מאפסי הארץ ו ר ו כ ל י ם מכל המדינות (מכתב ר׳ חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). ל ר ו כ ל שנטל קופתו והפשילה אחריו אמרו לו שמן טוב עליך אמר להן הין, אפרסמון יש עליך אמר להן הין (מדה״ג שמות יט יד, הופמן, 208). רב שמואל הלוי הנגיד וכו׳ והיה ר ו כ ל מפרנס את עצמו בצער (ספר הקבלה להראב״ד). הוא משה בן ימין וכו ה ר ו כ ל הנוכל השרץ השורץ (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סאראגוסה, קבץ על יד י״ד, כה). ה ר ו כ ל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה (ראב״ע, ויקר׳ יט טז). ועי׳ רֹכֶלֶת.

רָכַל [1], פ״ע, — סחר בסחורה, ואמר המשורר:

תבוא בערך סחרי רקמה ובוץ עם רכלים מן השבו ר כ ל ו (משלם בן שלמה דאפיארה, לפיס, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, לו). — ובמשמ׳ נדד והלך, ואמר המשורר: אם קט ישקוט מתת רוחו ריח בו אל כל אף ר ו כ ל (רמב״ע, הענק ג, ברודי, שמב). מפאתי היכל אש הסנה ר כ ל על הכלי (ר״י הלוי, מפאתי היכל, שירי תימן, 80). — ובמשמ׳ הלך רכיל או רִגֵּל: נכנס (ישעיה) בבית שני ומצא שם שני בני אדם תלויים בלשונם ואמר להקב״ה, גלי רזיא, גלי לי רזא דנא, א״ל אלו בני אדם ש ר כ ל ו ולכך דנו אותם בכך (גן עדן וגיהנם, ביהמ״ד ילינק ה, 51). מהם מי שפרש אותו (שה״ש) ע״ד עיון הפילוסיפים וכו׳ והגדיל גוף הספר במאמריו ונכרים באו שעריו עד

---

[1] [מכטא אחר, וכנראה מקורי יותר, מן רגל (עי׳ שם); אף בארמ׳ ובסור׳ רוֹכלא, רכלא במשמ׳ רֵכל, רכילותא מלשינות, ובכתבות דרום-ערביות רכל, סחר בסחורות. משמ׳ השרש, כמו זו של רגל, מתבארת מהוראתו העקרית (עי׳ רגל הערות) שהיא: קשר את רגלי הבהמה, בדרך זו, שנחשדו רועי הצאן הנודדים, מקשרי רגלי הצאן, המרַגלים, כאלו באו לראות את ערות הארץ. וכן נקראו בשם כזה, רֹכְלִים, לא רק נודדים אלו כסוחרי בהמה בלבד, אלא כל הסוחרים שהביאו אתם (על יד הבהמות ועל גביהן) גם סחורת אחרת.]

[1] [פעל שנגזר מן רֹכֵל.]

אשר הקורא בו בלשונו רכל נלאיתי כלכל לא אוכל (ר' יצחק ב"ר שלמה בהקד' פירושו לספ"ס, קע"י, מטמוני מסתרים, 31). — ובמשמ' רָגַל: ובן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה (רש"י, ויקר' יט יו). — וביני' פעו' רָכוּל, מבֻשָּׂם באבקת רוכל: ונשמתו תהי במור רכולה (אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, סרכין א ג 41). — ואמר המשורר: חסלת ערוגת התפלה מקוטרת מור ורכולה, המסולאה בתאר השבלים הטובות העולות בגבולה (שבלי הלקט, 42). תמה הערוגה השניה בהלכות שבת מנויה וכו' רכולת בשמי הראשה הלכות שבעים וששה (שם, 104).

— פעו', *רִכֵּל, — רִכְּלָה האשה מאבקת רוכל, התבשמה, ואמר הפיטן: רבת בנים הנקראת שכולה חופתה חופף באהבה כלולה, זא אשר מאבקת רוכל רוכלה קשוב תקשיב קול חתן וקול כלה (אלעזר, אם הבנים, ברכות מעין שלש ומעין ארבע, הברמן, ידיעות מכון שוקן ה, פז). — ובקלור וביני' מְרֻכֶּלֶת, כמו רכולה באבקת רוכל, ואמר הפיטן: ככלה מקושרת וכו' יושבת במרכבת מכורבלת ומרוכלת (ינאי, מה יפו, קרוב' פסח, זולאי, רעט).

— הפע', *הִרְכִּיל, — הלך רכיל והלשין: כל רציחה שבאה על ידי אדם וכו' בדבור ובמלול בהלשין ובהרכיל (כפי בן כם הקראי, פי' י' הדברות, לקו"ק, נספח', 5). מרבואי הפה, גבוחי הפה, כגון שהרכיל (רש"י, מנח' סג.). ולא כמורדים יצאו כי אם על דברי מרכילים מקניאים שונאים מתעללים (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 81). כי הרכילו בי כלם וכו' וכבר נתחרטתי לזאת מפני שאתם שומעין להמרכילין (שם שם, 237).

***רֶכֶל**, ש"ז, — רכילות, לשון הרע, ואמר הפיטן: פחדו יחיל שוטמים, פיותם היות אטומים, פרחיו במשענותיו חתומים, פלטם מרכל פטומים (ר"א קליר, יום מימים, מוסף יוה"כ). השוננים לשונם כחצים וכו' חנפים ולרכל אצים (הוא, אתוס ספפיק, קרוב' ב שבועו ז).

רְכֻלָּה, ש"נ, כנ' רְכֻלָּתְךָ, רְכֻלָּתֵךְ, — סחורת הרוכל, Ware; marchandise; merchandise: ושללו חילך ובזזו רְכֻלָּתֵךְ (יחזק' כו יב). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך (שם כח ה). ברב רכלתך מלו תוכך חמס (שם שם יו). מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשך (שם שם יח). — ואמר המשורר: ולא באו לערך איש ולמחיר ולא היו בעין ממכר רְכֻלּוֹת (משלם בן שלמה דאפיאירה, באזני, ברודי, ידיעות מכון שוקן ז, מח).

א. *רְכֻלּוֹת, ש"נ, —ריח בשם ושם טוב, או כמו רְכֻלָּה, סחורה: מכל אבקת רוכל וכו' יצחק נתן לו אברהם אבינו כל שלו שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ברם רוכלותיו [1] של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו וכו' רבי יודן אמר כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של אבינו יעקב (רבי תנחומא מד"ר שה"ש ג, מי זאת).

ב. *רְכֻלּוֹת, ש"נ, —מלאכת הרֹכל, מסחר: נפש האדם היא הספינה והמכון ממנה היא עניני המסחר, והרכלות (ידעיה בדרשי, פרדס א, אוה"ס ג).

רֹכֶלֶת, ש"נ, כנ' רֹכַלְתֵּךְ, — סוחרת נודדת: ואמרת לצור הישבתי על מבואת ים רֹכֶלֶת העמים אל איים רבים (יחזק' כז ג). דדן רֹכַלְתֵּךְ וכו' אשור כלמד רֹכַלְתֵּךְ (שם שם כ—כג).

***רכן** [2], ממנו *הִרְכִּנָה, א. רָכַן.

א. רָכַן [3], קל לא נמצא בתו"מ.

— הפע', *הִרְכִּין, — הרכין האדם ראשו או בראשו, הרכין את צוארו, הרכין אזנו, הרכין כלי, הרכין האל שמים, כפף והוריד אותם, beugen, neigen; pencher, baisser; to incline, bow down: המערה מכד לכד ונוטף שלש טפים נותן לתוכת חולין, הרכינה ומצה הרי זו תרומה (תרומ' יא ח; וכעין זה ב"ב ה ח). נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך והרכין בראשו בודקין אותו וכו' (גיט' ז א). מתרין בו ומרכין את ראשו וכו' פטור (תוספת' סנה' יא ג). כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה (מכי' בא מסכ' דפסחא

---

1) [צ"ל רוכלותו.]

2) [עי' בהערה שאחר זו.]

3) [בארמ' שבתו"מ וכסורי' בא אף רכן בקל במשמ' הרכין גופו, ראשו, וכנראה שאול הפעל בעברי' מן הארמ'.]

ג). שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהן מן השמים (ר' עקיבא, שם יחכו מסכ' דבחדש ט). פעם אחת עלה אלי (נזיר) אחד מן הדרום וכו' והרכנתי את ראשי ונשקתיו (שמעון הצדיק, מד"ר במדי' י). הלך משה והרכין אזנו במשכן וכו' הה"ד אשמעה מה ידבר האל י"י (ר' יהודה ב"ר סימון, שם שם יב). הוא (יוסף) לא הרכין צוארו לעבירה (שם שם יד). ויטבע ירמיהו בטיט, והיה יהונתן הסופר מחרפו ומונה אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט (פסיק' רב', ויהי בעת מסרחה, קל:).[1] —ובסהמ"א: ישה ידו (וכשל עוזר ונפל עזר) וכו' כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל (רש"י, ישעי' לא ג). כל מי שמקבל לעשות את אשר יצווה מרכין צוארו ונראה בהשתחואתו שקבל עליו המצוה (חזקוני עה"ת בא יב כז).

— נפע', *נִרְכַּן, — שהרכינו אותו, ואמר הפיטן: בישימון בתוכם שכן בהעשות הארמון יסוכוהו ענן ואש נרכן ובתוהו יליל ישימון (רסע"ג, באלהי ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רסב).

— הפע', *הֻרְכַּן, בינ' מֻרְכָּן, — שהרכינו אותו, ואמר הפיטן: וארכן, מקים מורכן, לבמות דורכן (שלמה הבבלי, מכנו, קליס' יום ז).

ב. *רָכַן, פעל מסֻפק, קל לא נמצא.

— פע', *רִכֵּן[2]: היתה שנייה נכנסת לשלישית אין מרכינין[3] ואין מונעין מהן מים כדי שיהו מעשר

[1]) [במד"ר בראש' סה, לפי גרסת קצת דפיסים, כתוב: בשעה שיעקב מרכין בקולו ידי עשו שולטות דכתיב וילונו כל העדה ויבא עמלק, ע"כ, אבל במק' זה בכתבי היד: מכנים, מכריז, מרגיז, מרגן, מרנן, וברור שרק מרגן או מרנן הנכון בהוראת „וילונו" המובא בהמשך, כהערת תאודור בהוצאתו.]

[2]) [יש מפרשים פעל זה בשמ' כפף, קרוב אל הרכין מן א. רָכַן, ואחרים מפרשים רכן כלשון רִכּוּךְ, לכל יתקשו; ויש מעדיפים את הקריאה דִּכֵּן בדר"ת (עי' לוי) בנסחת ספרים פה ושם, ואין כל אלה אלא נחושים לפי הענין. והרי בתוספת' (שביע' ג י) כתוב אין מרכיכין (נ"א מודכין) ואין מונעין מהן מים, ע"כ, במקום שנאמר בירוש': מרכנו ומונע ממנו מים. ועי' גם ב. רָכַס, הערות.]

[3]) [נ"א מודכין.]

שיני ומותר לרכן[1]) ברגל (תוספת' שביע' ג י). עשה ביצים לפני שביעית וריכנו[1]) בשביעית [ו]עקרו במוצאי שביעית אין תימר ריכון[1]) בעיקור כולו לעניים (ר' יוסה, ירוש' שביע' ה ג). היתה שנייה נכנסת לשלישית אינו מרכנו[1]) ואינו מונע ממנו מים בשביל שהוא מעשר [שני], היתה שלישית נכנסת לרביעית מרכנו[1]) ומונע ממנו מים בשביל שיהא מעשר עני (שם שם כג). ועי' ב. רָכַס.

א. **רכס**[2]), ממנו *רְכִיסָה, א. רָכַס, ג. *רָכַס, רֶכֶס, רֹכֶס.

ב. ***רכס**[3]), ממנו ב. *רָכַס.

א. **רָכַס**, פ"י, יִרְכְּסוּ, — קָשַׁר, חזק דבר בדבר על ידי קשר, binden, knüpfen; lier, nouer; to tie, knot: וַיִּרְכְּסוּ את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החשן מעל האפוד (שמות כח כח). — ובסהמ"א: ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל (רש"י, שם שם כז). —ואמר הפיטן: וירכסם בטבעות כחק לא יזח ובשרשרות גבלות דבקימו יכפה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מחז' איטל' ב, רטו.). יקרע בלבו בזרת רבועה ירכסו בו חושן בקביעה (משלם בן קלונימוס, אתה אמצת, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 129). — ואמר המליץ: כי הדינים רכוסים ומשולבים איש באחיו ובזה ידע הסתום מן המפורש (בן זאב, סוף הקדמתו לתלמוד לשון עברי). — *ובמשמ' שם רֶכֶס[4]) ותקרה: אימתי רכס הקב"ה עליותיו במים מיום השני (ילמדנו, מובא בערוך ערך רכס). — *וְרָכַס שיר, חבר אותו, ואמר המשורר: ואם תשאל למי הוא זה ובן מי, שלמה בן יהודה הוא רכסו (רסב"ג, בחר מהללי, ב"ר א, 47).

[1]) [נ"א ד' במקום ר'.]

[2]) [גם בערב' רכש a), באשור' רָכָס בשמ' קשר, ועי' בהערות לערכים: רגל, רֶגֶל, רְכוּשׁ, רכז, רכל, רֹכֶס, רכש.]

[3]) [עי' בהערה לפעל ב. רָכַס.]

[4]) [עי' ב. רֶכֶס.]

a) ركس

— פע׳ ״רָכַס, — כמו קל: טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן (רש״י, שמות כח ו). ושרשרות האפוד בטבעות החשן ופתילי תכלת שבצד התחתון של חשן מרכסן תחת אצילי ידיו ומכניסן בטבעות התחתונות של כתפות (המאירי ליומא עג.).

— פע׳, ״רֻכַּס, — שרכסו אותו: פני לב האפוד קרע זרת על זרת מקום ירוכס חשן בטבעות זהב (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רעח). ושני חוטי תכלת מרוכסין מתחת אצילי ידיו (רמב״ם, כלי המקדש ט יא). היו מנסרין לוח אחד בעביו ומשרבין חתיכתו בתוכו כדי שיהיה מרוכס ולא יזח אחד מחבירו (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, ספר המליצה, ערך, 25).

— הפע׳, ״הִרְכִּיס, — קשר קשרים ורכסים נגד אחר, ואמר הפיטן: אולי עמי כהקריצוני לְהַרְכִּס (יוסף בן שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת חנכה).

— הפע׳, ״הֻרְכַּס, הורכס, — שרכסו וקשרו אותו, ואמר הפיטן: העשוהו חושן רבוע כפול, ע״ל (עד לא) הורכס בטבעות פתיל תכלת (רסע״ג, עבודת יוה״כ, Elbog. Stud. עמ׳ 137; סידר רסע״ג, ביאליק-רבניצקי ג, 213).

ב. *רָכַס [1], קל לא נמצא.

— פע׳, *רִכֵּס, — רִכְּסָה הפרה בתבואה, דרכה בה, stampfen, treten; frapper du pied, marcher; to stamp, tread: פרות המרכסות [2] בתבואה

1) [כנראה לפנינו פעל מקביל לערב׳ רכצ׳ a) במשמ׳ דָּרַךְ (הסוס) וקרוב אל רקץ, רקצ׳ בערב׳, רקד בעבר׳.]

2) [על דברי הרמב״ם (הלכ׳ שכירות יג ז): ופרות המהלכות על התבואה לפי שירט להן הדרך וכו׳ ע״כ, משיג הראב״ד, וז״ל: א״א דומה שהוא מפרש פרות המרכסות בתבואה כלומר עוברות על התבואה דרך הליכתן למקום אחר כדי לקצר הליכתן והמפרשים לא כך פירשו אלא תבואה שנשרית במים ורוצה להשיר קליפתה והוא חושלא, ע״כ. אך אין כונתו לכך ש„מרכסות" לשון שריה במים היא, אלא לשון דישה של תבואה שרויה, כפרוש רש״י בבבלי.]

a) ركض

והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום (ת״כ, ב״מ פט:). — ובסהמ״א: בהמה גסה בחרישה דקה שהיא מפסדת ומרכסת את העפר ונעשה כארץ דישה (תשו׳ הגאו׳ מהגני׳, גינצבורג, 249).

— הפע׳, *הִרְכִּיס, — הִרְכִּיס אדם בתבואה, נתן לשור ולפרה לְרַכֵּס, לדרך בה: המרכיס בתבואה אינו עובר משום בל תחסום (תוספתא ב״מ ח י). המרכים [1]) בקטניות ובתלתן אינו עובר משום בל תחסום (ירוש׳ תרומ׳ ט ז).

ג. ״רָכַס, קל לא נמצא.

— נפע׳, ״נִרְכַּס, — נִרְכְּסָה האדמה, נעשתה רִכְסֵי הרים, ואמר הפיטן: ונרכסה [2]) מישור ארצותם וגם נתמעטה קומתם (נחמיה בן שלמה, אלהים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ז, רכז).

ד. ״רָכַס [3]), קל לא נמצא.

— נפע׳, ״נִרְכַּס [4]), — אָבַד: בריה דר׳ מוריאנס כתב אסטילת של מילת לכלתו, נרכסא [5]) כתובתה, באה ותבעתו, אמר לה לא היה דברים מעולם (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 60).

רֶכֶס [5]). ש״ז, רק מ״ר רְכָסִים, — מקומות סתרים [6]), בנגוד אל מישור ובקעה הפתוחים: והיה העקב למישור והרכסים [7]) לבקעה (ישע׳ מ ד). — ובסהמ״א,

1) [בדפוס׳: המרכין.]

2) [עפ״י המדרש: שהיה כל העולם מישור וערבה ונעשה הרים (ילק׳ שמעוני בראש׳ מז), ועי׳ הערת מ. זולאי לפיוט.]

3) [עי׳ בהערות לקמן.]

4) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ. ועי׳ בהערות שאחר זו.]

5) [בתלמוד (כתוב׳ כז.) בארמ׳: אירכס.]

6) [עי׳ בהערות הבאות.]

7) [השבעים והולג׳ מתרגמים הָרְכָסִים כהפך מן ישר וחלק (aspera, τραχεῖα) וכן דוד בן אברהם אלפאסי: אלמואציע אלכ׳שנה (המקומות הגבשושים) וזאת אולי דעת ראב״ע, המפרש בִּקְעָה ערבה ישרה הפך הרכסים (בראש׳ יא ח); אך רש״י כאן: הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכותן מורד שביניהם זקוף, ע״כ (ומעין זה בשמות כח כח). וריב״ג בשרשיו: המקומות הקשים הגבהים, ע״כ; ורד״ק כאן: גבשושות הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש, ע״כ, ומעין

במשמ' מקומות מעקשים מגבחים, Erhebung; élevation; elevation [1]: לרצף את הדרכים ולהפיל את הרכסים ולישר את הנתיבות המעקשים לישרם לעשות מסלת לעמו (יוסיפון, גיכלבורג, סלו). ההרים שאינם נחרשים בשוורים אלא במעדר יחפרום ויזרעום מפני רכסם (ר' סלמה בן היתום, פרוש מו"ק, 4). הדרך אשר הוריתיך בה היא דרך ישרה שלא תמצא בה רכסים ומכשולות (המאירי, משלי ח). ויחנו החיל על רכס הישימון ואין שם מים לעם לשתות (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, קבץ על יד ג, 30). — ואמר המשורר: כאלו קשי תורה כמו בקעה ומישור בעת ידרך רכסיה (ר"ש הנגיד, עליכם בני תורה, ססון, לו; הברמן ג, 31). אנא רדו מרכסים עד אשר נשים ארץ כמו סיר בדם שרים מרותחה (הוא, האעלור, סס פח; א, 114). רביבי דמעך היו רסיסים והיו הבקעות כרכסים (רסב"ג, רביבי דמעך, ב"ר א, 30). וישרו כל נתיביה לצעד ושבו כבקעות הרכסים (רמב"ע, הליח מר, ברודי, קנט). נבהלו אפסים והתפוצצו והתפלצו רכסים ויהי למישור העקוב (ר"י הלוי, ארץ התמוטטה, דיואן ג, 294). שפתי אם אשים בהרים ורכסים, יעופון בם סוסים ירוצון כברקים (ראב"ע, כדוד הסיל, כהכא א, 22). אולם תישרי רכסית (של האמונה) ותרפא רסיסיה ותבני הרוסיה (ר"י חריזי, תחכי יד, 152). יצאו מבוהלים ודחופים הרצים רוכבי הרכש רצים מגבעה לרכס (ר"י נגיארס, זמירות לאגילה). — ובחשבון, המספר הכתוב מעל למספר אחר כדי להורות כמה פעמים יש להכפילו בעצמו, מעריך, exponent: ציון הקטן אשר אחדיו מורים על מנין הידות או על מעלת המדרגה קראוהו בלשונם עקספאנענט ואני אקראנו רכס המדרגה (דוד פריזנהויזן, כליל החשבון, ב:). אם השעור א=ב תהיינה כל המדרגות מן א שוה אל המדרגות מן ב ר"ל אם רכסיהן שוים ויהיו תמיד א^{ג}=ב^{ג} וכמו כן יהיו שרשיהם שוה בהיות רכסי השרשים שוה (סס, ג.). מצב הסימנים הנתק מהשמאל אל הימין ומצב הרכסים מהימין אל השמאל (סס, ס.).

רֹכֶס, ש"ז, מ"ר סמי' רָכְסֵי, — מכמן, מארב סתרים [1]: תסתירם בסתר פניך מֵרֻכְסֵי איש תצפנם בסכה מריב לשנות (תהל' לא כא). — ובספה"א: והסתירנו מרכסי איש בסתר פניך ובמחשכים נסה עלינו אור פניך (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 9). — ואמר הפיטן: השבעתי דרוש דוד מישרים, סור מרכסי קשרים (סלמה הבבלי, אאיכה ואאיכה, מחז' איטלי א, קיב:). — ואמר המשורר: עורי מליצתי וכו' לא תיראי מכל גבוהי לב מאד, אף כי בשמים ידיהם רמו לא תיראי מרכסי איש יסדו, ערים בצורות לעשוק נסכמו (ר' עמנואל פראנסים, מבוא למתק ספתים, 23). אנה ילך דוד איה מנוס וסתר, מרעת אנוש מרכסי איש אנה יצפנה (סלום הכהן, כיר דוד, 136). — ואמר המליץ: כי בן צדיק יכונן קריה ורכסי בני רשע יהרסוה (ב"ז, ב"ס עז 7). רכסי רשע חבל קש, גץ אחד תקדח בו כלו יקד יקוד (סס כא יא). — "ובמשמ' קשירת קשר בכלל, אף בצרופים כגון רכסי חשק ואהבה: נפשי האסירה זה כביר ברוכסי התקוה ותוחלת ממושכה שמחה עתה לקראת אגרתם הנחמדה (י"ב לוינזון, תעודה בישראל, הקד'). — ואמר המשורר: איך רכסי חשק יהי דורך אחי אשר לא יאמין בשו (רמב"ע, הענק ד, ברודי, סכא). — "וכמו א. רֶכֶס, במשמ' מעקשים וגבה: רכסי תבונה הזקנים אשרו, הרי מליצה לעלות רדדו (הוא, פתו ימי נער, סס, לט). רוכסי מוסר השיב בקעה (הוא, אל מי אסא, סס, כז). רכסי הרים (קלמן סולמן, מוקדי ארץ).

רכף, עי' מַרְכֹּף, הערה.

ה גם בשרשיו, ושם פרש גם וירכסו את החשן: ויגביהו את החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, ע"כ. אך לפי טורטשינר, הלשון והספר א, 201, עקב פרושו בכל מקום: נסתר, מסתתר, כאותו אורב העוקב במסתרים, וכן גם רכסים מקומות נסתרים הם, בנגוד למישור ולבקעה הפתוחים, שהכל גלוי בהם. וכן גם רֻכְסֵי איש לשון עקיבה במארב סתרים הם. ומכאן אפשר להבין גם אירכס בלשון חז"ל במשמ' נסתתר, נעלם ונשכח.]

[1]) [בתו"ם אין המלה נמצאת; במקום רכסין של מים (מד"ר שמות טו; תנחו' חיי שרה ג) צ"ל דכסין, מ"ר מן היוני δόκος, קורה, תקרה, כדרוש שבמד"ר בראש' ה על דָכְיָם (תהל' צג ג): דוכוס ים, עי' קרוים, Lehnw. II, עמ' 213.]

[1]) [עי' רֶכֶס, הערה.]

א. *רִכְפָּה, רִכְפָּא [1]), ש"נ, — שם צמח, שמוציאים ממנו, ביחוד מעליו הצעירים, צבע צהב, Reseda luteola, Wau; gaude; weld, wold: הפואה והרכפא יש להם שביעית (שביע' ז ג). שום בעל בכי ובצל של רכפא (מעשרי ה ח). איזהו בצל של רכפא, כל שעוקצו מעוך לתוכו, רבן שמעון בן גמליאל אומ' מי שאין לו אלא קליפה אחת (תוספת' מעש"ר ג יד). — ובסהם"א: ואם היה מתקיים בארץ כגון הפואה והרכפה ממין הצובעין וכו' אין להם ביעור (רמב"ם, שמיטה ויובל ז יג).

ב. *רִכְפָּה [2]), ש"נ, — המון, ואמר הפיטן: קרבנו אליך ברכפת [3]) רחמיך הרבים (רס"י, אז ערס, סליחי ללו"ג).

***רַכְרוּכִי**, ת"ז, — רך מאד, נוהג בספרות ובדבור.

***רַכְרַךְ**, ת"ז, — רך מאד, רך ועדין, ואמר המשורר: ולשונות רוח וכו' כבר יצאו וכו' ובולשות הן רכרכות קהות נוחות בין העלים (ח"נ ביאליק, הברכה).

רכש [4]), ממנו רְכוּשׁ, רָכַשׁ, רֶכֶשׁ.

רָכַשׁ [5]), פ"י, רָכַשׁ, רְכַשְׁתֶּם, רָכָשׁוּ, — רכש אדם מקנה, קנין ורכוש, עשה לו ברכושו, erwerben; acquérir; acquire: ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רָכָשׁוּ (בראש' יב ה). וינהג (יעקב) את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רָכָשׁ מקנה קנינו אשר רָכַשׁ בפדן ארם (שם לא יח). ויקח עשו את נשיו ואת בניו וכו' ואת כל קנינו אשר רָכַשׁ בארץ כנען (שם לו ו). ויקחו את מקניהם ואת רכושם אשר רָכְשׁוּ בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו (שם מו ו). — ובהשאלה, רכש לו אדם שם, ידיעות, קנה לו שם וכדו', נוהג בספרות ובדבור.

רֶכֶשׁ [1]), ש"ז, רִכְשׁ, — בהמה לרכיבה ולמרכבה: והשערים והתבן לסוסים ולָרָכֶשׁ (מ"א ה ח). רתם המרכבה לָרֶכֶשׁ יושבת לכיש (מיכה א יג). וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הָרֶכֶשׁ האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י). הרצים רכבי הָרֶכֶשׁ האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים (שם שם יד). — ובסהם"א: וגם חכמי בני קדם יאמרו על חלב הרכש והסום כי מאד יועיל לכל נגעי הכבד (אסף הרופא, כ"י מינכן, 16:) — ואמר הפיטן: ופדה פטר רחם בהפתח ושגר בהמה יקדשון, ויפדה הרכש או ינותח (רסע"ג, אז י', תרי"ג מצוות, סדור רסע"ג, קנט). צאוי רכש ואופן, מנגוע שרץ ואפן (מנחם בר מכיר, אין מושיע, יוצ' שבת ב חנכה). — ואמר המשורר: תנו ציץ לאגרת ביד רוכבי רכש (רמב"ע, הענק א, בכודי, פיד).

ר"ל, ר"ת, רצה לאמר, רוצה לומר.

רָם [2]), ת"ז, מ"ר רָמִים, סמי' רָמֵי, נקי' רָמָה, מ"ר רָמוֹת, רָאמוֹת, — נִשָּׂא וגָבֹהַּ, erhoben, erhaben; élévé, sublime; exalted, high: אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הָרָמִים ועל הגבעות וכו' (דברי' יב ב). כי יום לי"י צבאות על כל גאה וָרָם ועל כל נשא ושפל ועל כל ארזי הלבנון הָרָמִים והנשאים וכו' ועל כל ההרים הָרָמִים ועל כל הגבעות הנשאות (ישע' ב יב–יד). ואראה את אדני ישב על כסא רָם ונשא (שם ו א). אל כל גבעה רָמָה בכל ראשי ההרים (יחזק' ו יג). ולקחתי

---

1) [לֵו, פלורה III, 127 וכו' מביא את הנסחאות הרכפא, הארכפא, הרכפה, הרכבנא, הדכפה, ועוד, ולא התברר מקור השם וצורתו המדיקת. המבטא המקבל הוא רִכְפָּה, אבל בכ"י פרמא (מעשרות ה ח) מנקד רִכְפָּא (ז"א רְכָפָא) ובמשנ' מנק' ליוורנו (שביע' ז ג) רַכְפָּא. על זיהוי הצמח עי' במפרט אצל לו שם.]

2) [עפ"י הארמ' והתרגומים המתרגמים המון מים (ירמי' י יג, נא טז): רכפת מיא, המון רבה (איוב לא לד): רכפת גיותניא.]

3) [כך הוצ' הברמן (פיוטי רס"י, יד, ועי' הערות שם, כט) עפ"י כ"י. בדפוס': ברחיפת, ברכבות.]

4) [כאמור בהערות לערכים רכס, רכוש ועוד, יש לראות רכש כמבטא אחר של א. רכס, במשמ' קשר, ומשרש זה נקראו סוסים, שרתמו ואסרו אותם במרכבה, ומקנה בכלל, שקשרו אותם ברגליהם, רכוש או רֶכֶשׁ. והואיל והיה מקנה הבהמה עקר מקנהו וקנינו של הרועה, הפך רכוש למלה במשמ' נכסים וקנין בכלל, ומכאן גם הפעל רָכַשׁ במשמ' עשה רכוש.]

5) [עי' בהערה שלפני זו.]

1) [גם בארמ' רכשא, ואף במצר' בא רכסו במשמ' צמד סוסים בקרוב.]

2) [גם זיכי מן רום.]

אני מצמרת הארז הרמה (שם יז כב). ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות ויזבחו שם את זבחיהם (שם כ כח). ישגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רמה (שם לד ו). — ובני אדם רמים, גבהי קומה, וגוי רם: האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים (דבר׳ ב י). — ובדרגת היתרון, רם מן: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו (שם א כח). — ובצרוף רם קומה: הנה האדון יי׳ צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים והגבהים ישפלו (ישעי׳ י לג). — ועל תנועות אברי הגוף, המורות גם על תכונות הנפש, יד רמה, זרוע רמה, המורמות בגאוה, בזדון וכדו׳: ובני ישראל יצאים ביד רמה[1] (שמות יד ח). והנפש אשר תעשה ביד רמה[2] מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף (במד׳ יה ל). ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (שם שם לג ג). וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר (איוב לח יה). — ועינים רמות, מורמות בגאוה: כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל[3] (תהל׳ יח כח). — וקול רם, במשמ׳ קול מורם וחזק: וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (דבר׳ כז יד). — ובתמונה על אלהים, רם ונשא, נשגב: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו (ישעי׳ נז יה). כי רם יי׳ ושפל יראה וגבה ממרחק יידע (תהל׳ קלח ו). — ובדרגת היתרון, רם על כל גוים וכדו׳: יי׳ בציון גדול ורם הוא על כל העמים (שם לט ב). רם על כל גוים יי׳ על השמים כבודו (שם קיג ד). — ומ״ר רמים במשמ׳ מרומים, מרום, Himmelshöhen; ciel; heaven: ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם (שם עח סט). הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט (איוב כא כב). — ובתו״מ: נהוג נשיאותך ב ר מ י ם, זרוק מרה בתלמידים (כתו׳, כתוב׳ קג:). מן ארם ינחני, פתח ואמר, מן ה ר מ י ם הייתי והורידני בלק לבאר שחת וכו׳ עם ר ם שלמעלן הייתי והורידני בלק מכבודי, ר ם הייתי והורידני בלק (מד״ר במד׳ כ). — °רם, כנוי לאלהים, ואמר

1) [ת״א: ברישׁ גלי. רש״י ע״פ מכילתא: בגבורה גבוהה ומפורסמת.]

2) [כאן רש״י: במזיד.]

3) [בש״ב כב כח במק׳ זה: ועיניך על רמים תשפיל, כנראה בט״ס.]

הפיטן: ר ם הודיע כי לך יום וגם לך לילה (יכא, אז רוב נסים, קרוב׳ שמות, זולא׳, לג). ר ם חוה לו אות מספרם (ר״א קליר, אומן בשמעו, קרוב׳ שקל׳). ר ם ברך קהל המוני (הוא, אהללך בקול רם, שחרי יוה״כ). ר ם לרצות בדברים רכים (אליה בירבי מרדכי, ארא‌לים, קרוב׳ מנח׳ יוה״כ). ר ם בחסדו שארם מכף כל צוררם (ריט״ע, טוביה למרום עלה, מעריב ליל א שבועות). — ואמר המשורר: וראה כל חוזה מציר במחזה דמות אלהינו זה ו ר ם על כל ר מ י ם (משלם בן שלמה דאפיאירה, בחזות, ברודי, ידיעות מכון שוק׳ ד, כג). — °ובנקי׳ רמתה, כמו רמה: ויש הנה דרישה אחרת אתה צריך להשמיעני תשובתך ה ר מ ת ה[1]) בה (נוסח כתב יהושע הלורקי, דברי חכמים, מה). ואנחנו מצפים ומייחלים לתשובתו ה ר מ ת ה (שמעון אויש, הקדם ג, 1—2, 91).

רֵם, עי׳ רום.

°**רֹם**, רֹם, ש״ז, — רִמָּה, תולעה, Gewürm; vers, vermine; worms, vermin. ואמר המשורר: גש הלאה, ר ם זלות[2]), חרפת הארץ (יל״ג, האריה והצרעה, שירים ג, 44).

***רַמָּאוּת**[3]), ש״נ, — מעשי הרמאי, תרמית, Betrug; fraud(e): האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית, הלך וקידשה לעצמו וכו׳ מה שעשה עשוי אלא שנוהג בו דרך ה ר מ א ו ת[4]) (תוספת׳ יבמ׳ ד ד). אחיו אני ב ר מ א ו ת (ב״ב קכג.). כתיב וילך פדנה ארם, מה תלמוד לומר אל לבן הארמי, מלמד שכולן כוללן ב ר מ א ו ת (רבי פנחס, מד״ר בראש׳ סג). אם ל ר מ א ו ת כי אחי אביה הוא, ואם צדיק וכי בן רבקה הוא (שם שם ע). כיון ששמע קין התחיל עשות תשובה של ר מ א ו ת (תנחומא בובר בראש׳ כה, י.) — ובפהמ״א: למה נקרא שמו לבן הארמי, שהיה מלובן[5]) ב ר מ א ו ת (ר׳ ילחק, בראשית רבתי לא, אלבק, 143). ו ה ר מ א ו ת שעשה שמעון

1) [ע״פ לשון הכתוב בש״א ז יז.]

2) [ע״פ הכנה זו בכתוב תהל׳ יב ט, ועי׳ רום.]

2) [במקורות מא״י: רַמָּיוּת, עי׳ שם.]

4) [בירוש׳ קדוש׳ ג א: מנהג ר מ י ו ת.]

5) [ז״א כ פ ו ל ברמאות (עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, עמ׳ 123 וכו׳). ועל כן אמרו חז״ל שנקרא אף כושן רשעתים הואיל ועשה שתי רשעיות.]

עם ראובן ולא גילה לו את המום חייב עליו שמעון תרעומת בלבד (ספר הגלוי, הרכבי, 167). אם הנתבע רמאי כל שכן שישתדל בו הדיין וכו' שלא ישתבר הרמאי ברמאותו אלא ידרוש ויחקור יפה לבטל רמאותו (לבוש חו"מ, דיני יס טו ז).

***רַמַּאי**, רַמַּי, תוס"ז, — מי שדרכו לרמות, Betrüger, betrügerisch; trompeur; swindler: הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה להחליף, א"ר יוסי, אין אנו אחראין לרמאים (דמאי ג ה). מי שאבד ממנו חותמו ממתינין לו עד הערב וכו' ושם היום כתוב עליהן מפני הרמאין (שקל' ה ה). והרמאי אף על פי שאמר סימניה לא יתן לו שנאמר עד דרוש אחיך אותו, עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי (ב"מ ב ז). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים וכו' נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו, א"ר יוסי, אם כן מה הפסיד הרמאי (שם ג ד). בעל חוב בבינונית מפני הרמאין שלא יהא כל אחד ואחד נותן עיניו בשדה חבירו יפה (תוספתא כתוב' יב ב). משרבו הרמאין התקינו שיהא זה נותן סימניה ומביא ראיה שאינו רמאי (שם ב"מ ב טז). אוי לי אם אומר וכו' עכשיו מלמד אני את הרמאין לרמות (ריב"ז, שם כלים ב"מ ז ט). והוה תמן חד רבהון רמייא, חס ליה דלא הוה רמאי אלא שהיה מרמה בצציות והוה חמי כמה דציבורא פסק והוא פסק לקבליה (ירוש' הור' ג ז). בואו ונחזיק טובה לרמאין שאילמלא הן היינו חוטאין בכל יום (שאנו מעלימים עין מן העניים) (ר' אלעזר, כתוב' סח.). לא יחרוך רמיה צידו, לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי (בשם ר"א בן עזריה, ע"ז יט:). ארמי וכו' בא ללמדך אביה (של רבקה) רמאי ואחיה רמאי (ר' יצחק, מד"ר בראש' סג). בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמאין לפיכך אני מברר עסקי עמך (שם שם ע).

***רֶמֶד** [1], ס"ז, — דלקת העין, ophtalmia: מי שיש לו רמד בעין אם יבוא לו דיאיריאה הוא טוב (פרקי אבוקרט ו יח). רמד הוא קצידא ובלטין אופטלמיא, ויש ממנו אמתי ויש ממנו שדומה לו ויקרא עכירות והערבוב (קאנון ג ג א ו). אמר אבוקר' כשיהיה הסתיו צפוני וכו' יקרה בקיץ קדחת חדה ורמד ושלשול דם (כתן פלקירא, לפי הגוף ג ב, כ"י בריט' מוזי).

1) [מן הערב' רַמַד a).]

a) رمد

א. **רמה** [1], ממנו א. רָמָה.

ב. **רמה** [2], ממנו א. מִרְמָה, *רַמָּאוּת, *רַמַּאי, ב. רְמָה, רְמִיָּה, תַּרְמָה, תַּרְמִית.

א. **רָמָה** [3], רֹמֶה, רוֹמֵי, פ"י, — זרק, ירה, werfen, schiessen; jeter, tirer; to throw, shoot: אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורוכבו רָמָה בים (שמות יה א). — ובינ' רֹמֶה, רֹמֵה קשת, יורה בקשת: מקול פרש ורֹמֵה קשת ברחת כל העיר (ירמ' ד כט). בני אפרים נושקי רוֹמֵי קשת הפכו ביום קרב (תהל' עח ט). — ואמר הפיטן: ובן האמה בעתני איומה כי ביד רמה קשת רמה (כ"י הלוי, יונה כשלחה, גאולה שבת לפני שבועות).

ב. **רָמָה** [4], קל לא נמצא.

— פעי, רִמָּה, רִמָּנִי, רִמִּיתָנִי, רִמִּיתָנִי, רִמִּיתֶם, רִמּוּנִי רִמִּיתֶם רִמּוּתָנִי, — רִמָּה אדם את רעהו, בגד בו, שקר בו, täuschen, betrügen, verraten; décevoir, tromper, trahir; to deceive, cheat, betray: מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רִמִּיתָנִי (בראש' כט כה). למה רִמִּיתֶם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים (יהוש' ט כב). למה ככה רִמִּיתָנִי ותשלחי את איבי וימלט (ש"א יט יז). למה רִמִּיתָנִי ואתה שאול (שם כח יב). כן איש

1) [עי' א. רָמָה, הערה.]

2) [עי' ב. רָמָה, הערה.]

3) [בארמ' רמא, ערב' רָמַי a), כוש' רַמֵי באותה משמ'.]

4) [משוים לשרש עברי זה באשור' רַמוּ במשמ' היה רפה, ובבנין הדגוש רַמּוּ, התיר בכלים, ומעין זה בער"ב' תַּרְמִי b) במשמ' היה רפה ומזנח. ויש (האופט, AJSL 20, עמ' 167) מי שמחבר פעל זה עם א. רָמָה.]

a) رمى b) ترمى

רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יט). קראתי למאהבי המה רמוני (איכ' א יט). — ורמה את האיש לצריו, הסגיר אותו להם: אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני [1] לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי"א יב יז). -- ובתו"מ: לא יתנה (את המטבע) לא לחרם ולא להרג מפני שמרמין בה את האחרים (ירוש' ב"מ ד ד). חס ליה דלא היה רמאי אלא שהיה מרמה במצוות [2] והוה חמי כמה דציבורא פסק והוא פסיק לקבליה (שם הורי' ג ז). אמר הקב"ה ליהודה, אתה רמית באביך [3] בגדי עיזים, חייך שתמר מרמה בך [4] בגדי עזים (בשם ר"ש לקיש, מד"ר בראשי פה). כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימת לאה באחותה נתן דעתו לגרשה (שם שם לו, הוצ' תיאודור-אלבק, 1241). — ואמר המשורר: אם הזמן יצחק לך אל תהי מאמין או אם יהי רוקד כי אתך רמה (רמב"ע, הענק ח, ברודי, שפד).

— פע', בינ' ״מרמה,—דין מרמה: כתיב בצדק תשפוט עמיתך וכתיב צדק צדק תרדוף, הא כיצד, כאן בדין מרומה כאן בדין שאין מרומה [5] (ר"ש לקיש, סנה' לב:). אם ראית את הדין מרומה חקרהו ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו צדקהו [6] (ר' חנינא, מד"ר דבר' ה). —ובספה"א: ובהראותי בראיות לא מרומות כי טובות הזמן ורעותיו מדומות והבוטחים בו נמשלו כבהמות (עמנו', מחב' א, הברמן, 36).

ג' רמה [7], ש"נ, רמתך, רמתיך, — מקום מורם, גבעה, Anhöhe; colline; elevation, hill:

1) [ועי' א. רטה, הערה.]

2) [כך גם במד"ר דבר' ד' אך בתנחו' (כלה ה): מרמה על כל המצות.]

3) [ילקו' שמע' (בראש' קמה): לאביך.]

4) [ילקו' שמע' (שם): לך.]

5) [עי' בהע ה שאחר זו.]

6) [אמנם נולדו מימרות אלו מתוך טעות הבנה במאמר של ר' חנינא, שדבר על שהדין (ז"א עדים) מכוונין או מדמים (ז"א דומים, שוים), ולא על שהדין מדמה, ומכאן הגרסא: דין מרמה. ועי' בהערה עמ' 5893]

7) [בעקר נקי' מן רם, המלה באה גם כשם מקום בצורה: הרמה, רמתים, רמות (ראמות), רמת לחי וכדו'.]

ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה [1] (ש"א כב ו). ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב אל כל ראש דרך בנית רמתך וכו' בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשית בכל רחוב (יחזק' יו כד–לא). והרסו גבך ונתצו רמתיך (שם שם לט). — ובתו"מ: (מן הרמתים צופים,) אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו (ר' שמואל בר נחמני, מגי' יד.)

רמה [2], ש"נ, — תולעה, תולעים, Gewürm; vermin(e): ולא הבאיש ורמה לא היתה בו (שמות יו כד). תחתיך יצע רמה ומכסיך תולעה (ישעי' יד יא). —ובמשמ' רמת המות: לבש בשרי רמה [3] וגיש עפר עורי רגע וימאס (איוב ז ה). לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה (שם יז יד). יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם (שם כא כו). ישכחהו רחם מתקו רמה [4] עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (שם כד כ). — ובתמונה, אדם בן תמותה: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה (שם כה ו). — ואמר בן סירא: מאד מאד השפיל גאוה כי תקות אנוש רמה (ב"ס גני' ז יז). במות אדם ינחל רמה ותולעה כנים ורמש (שם י יא). — ובתו"מ: מרבה בשר מרבה רמה (הלל, אבו' ב ז). ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה (עקביא בן מהללאל, שם ג א). מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה (ר' לויטס, שם ד ד). קשה רמה למת כמחט בבשר החי (ר' יצחק, ברכ' יח:). בש"ר, בושה סרוחה רימה (ר' יוחנן, סוט' ה.). מובטח אני בכם (בני מעי) שאין רימה ותולעה שולטת בכם (ר' אליעזר ב"ר שמעון, ב"מ פג:). כל זמן שהיה חלקך מעורב בחלקנו היה חלקנו שמור מן

1) [השבעים ראו כאן שם פרטי Ῥαμμα (כך האלכסנדרי) או Βαμα ואין נסחה אחרונה זו מראה על קריאה אחרת במקור העברי (כדעת כמה חוקרים), אלא היא טעות המעתיק בנוסח היוני. וכן גם בולג. Rama. ותרגומים אחדים (ת"י, ולג') וכמה פרשנים ראו רמה במשמ' זו גם בירמ': קול ברמה נשמע (לא יד). כך רש"י ורד"ק. ולא מן הנמנע הוא להבין קול ברמה במשמ' קול מורם בצעקה. אולם ע"פ השבעים ואחרים מקבל לראות כאן שם פרטי של מקום.]

2) [עי' רמם, הערה.]

3) [עי' רגע, הערה.]

4) [ואמנם הענין קשה, ועי' גם רחם, הערה].

רמה ותולעה, עכשיו שנטלת חלקך מתוך חלקנו הרי חלקנו מושלך ונתון לרמה ותולעה (מד"ר קהל', בלבות הטובה). — ואמר הפיטן: מה אני ומה חיי, תולעה ורמה (ר"ש בר יצחק, אתיתי לחננך, קרוב' ב ר"ה). חי בעודי באדמתי כסתה בי רמתי ואף כי אחרי מותי (רי"ל בר לאובן, פתדתי, סעה"ש 57). — ואמר המשורר: רשת לבבות הוא (הזמן) עסך ולא ירגע עד כי יהי משיב את גופך רמה (רמב"ע, הענק ח, בכודי, ספד). וישכח (האדם) סופו יום תוך גופו המון רמה יפריש (ראב"ע, אפתח שפתי, אגר 209). — ואמר המליץ: כאשר יצאו (הרמשים) מהביצים יקראו רמה (ליכדא, לאסית למודים א ו, כג.). רמת הגשם (רעגן וואורם) והמה אשר יטמנו תחת העפר ולא יוכלו לסבול אור השמש וכו' (שם שם. כה.). — *אחי רמה, כנוי לאדם שסופו רמה ותולעה, ואמר המשורר: אל נא יהי גאה אחי רמה רגע ואל ירום בדושו את ארץ (רמב"ע, הענק ח, בכודי, סעד).

***רמוז**, ש"ז, — כמו רמז: ורעם גבורותיו מי יתבונן וכו' אין מתבונן אין כתיב כאן אלא מי יתבונן, הפקחים יודעים רימוזו [1]) והגיונו (רב הונא, מד"ר בראש' יב). — ובסהס"א: בינו בוערים בעם וכו' הבו להי, כולן רמוזים על עסקי מתנות עניים (רס"י, סוכי מז.). אבל בריאת המלאכים לא באה בתורה בפירוש כי אם ברמז כדרך כל הדברים הנבדלים מהיולי כי הרמוז בהם רמז מעט (מנחת קנאות, קופמן, 33). — ואמר הפיטן: זעקי בלי תבוז להטלילי מעיץ ומבוז טל זמנת לרמוז לחתל באב תמוז (ר"א קליר, אליס, תפלת טל).

רמון, רמון, ש"ז, כנ' רמני, מ"ר רמונים, רמנים, רמוני, רמני, — א) פרי דומה בצורתו לאגס, שגרעיניו המתוקים המלאים מיץ דומים לגבישי אבן יקרה, ואף העץ הנושא פרי זה, Granatapfel (baum); pomme granate; pomegranate, – tree: ויברתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וכו' ומן הרמנים ומן התאנים (במד' יג כג). לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות (שם כ ה). ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון (דבר' ח ח). ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון (ש"א יד ב). רמון גם תמר ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים (שה"ש ו יא). — ובצרופים, פלח הרמון, עסים רמון, פרדס רמונים: כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך (שם ד ג). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים (שם שם יג). אשקך מיין הרקח מעסים רמני (שם ח ב). — ב) וכהשאלה, דמות רמון עשויה מחוטי תכלת וכדו' או ממתכת: ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון על שולי המעיל סביב (שמות כח לג-לד). לבסות את הכתרת אשר על ראש הרמנים (מ"א ז יח). והרמונים מאתים טרים סביב (שם שם כ). ואת הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכתרת אשר על פני העמודים (שם שם מב). ושבכה ורמנים על הכתרת סביב הכל נחשת (שם כה יז). — ואמר בן סירא: ויקיפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו (ב"ס גני' מה ט). — ובתו"ס: קליפי רימון והנץ שלו וכו' יש להם שביעית (שביע' ז ג). מאימתי הפירות חייבין במעשרות וכו' הרמונים משימסו, התמרים משיטילו שאור (מעשר' א ב). גפן שהיא נטועה בחצר נוטל את כל האשכול וכן ברמון וכן באבטיח ד"ר טרפון, ר' עקיבא אומר מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופת באבטיח (שם ג ט). נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נפתחו החביות וכו' יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח). יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר (בכורים ג א). מביאין שפוד של רמון, תוחבו (את הפסח) מתוך פיו עד בית נקובתו וכו' (פסח' ז א). הרמון והאבטיח שנמוק מקצתו (עוקצ' ב ג). הפטמא של רמון מצטרפת

---

[1]) [בילקי' שמע' (איוב תתקיד): רמזו.]

[2]) [בארמ' ובסור' רומנא, ערב' רמאנ a) כוש' רומן, קופטית הרמן, ובאשור' אולי ארמנו, ועי' לו, Flora III, עמ' 80 וכו'. על פי עצי רמון שבמקום נקראו כך אף כמה מקומות בא"י, וכן גם בצרופים כגון סלע הרמון, רמון פרץ.]

a) رمان

והנץ שלו אינו מצטרף, ר"א אומר אף המסרק טהור (שם שם). אין נוטעין שרביט של רימון ולא עוקצין של רימון בצד סדין של שקמה (תוספת׳ כלאי׳ א י). מפרדין רימונין לעשותן פרד [1] וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (שם שביע׳ ו כט). רימון שניקרח בו אפי׳ פרידה [2] אחת כולה חיבור למעשר (ירוש׳ מעשר׳ א ג). אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון (ברכ׳ נז.). תותים שמשך מהן מים ורימונים שמשך מהן יין והכניסן לאוכלין היוצא מהן מותר (שבת קמג:). רבי מאיר רמון מצא, תוכו אכל קליפתו זרק (חגי׳ טו:). פרדס אני מוכר לך, אע"פ שאין בו רמונים הגיעו (ב"מ קד.). מעסים רמוני, אלו ההגדות שטעמן כרימון (ר׳ ברכיה, מד"ר שה"ש, אהגנך). — וכסהמ"א: כפלח הרימון, כחצי רימון שהוא משופע ואדום מבחוץ כן רימוני פרצופה משופעים אדומים צחים וברורים (רסב"ס, שה"ש ד ג, ילינק, 49). ורימוני פניך מאדמים כפלח הרימון (שם ו ז). — ואמר המשורר: וכן רמון יפה מראה ואדמון אשר ינוד לכל רוח באגמון (ר"י חריזי, תחכ׳ מט, 382). — ואמר המליץ: וכן נשמע קול הולך וחזק מפעמון קטן הנאחז בפתיל ברזל כאשר נוע ינוע הרמון בתוך הפעמון בעת שנקח הפתיל בין השינים (יאוועל, למודי הטבע, קט). — *וקשוט לספר התורה: והיה שמש הכנסת מוליך הרמונים לביתו (מעשה חייה, שאלה ד). ילמדנו רבינו על דבר שני זוגי רמוני כסף ולוח כסף שהיו הקדש מהקהל והפקידו אותם בבית שמעון (סו"ת לחם רב קפז). שהרמונים והתפוחים קרא אותם הר"ם דין תשמישי קדושה (סו"ת פרי הארץ ח"ב סי׳ ג). — *וכנוי לשדי האשה, ואמר המשורר: תרקד הצביה במסבה ועל לבה כרמוני שלחים (רמב"ע, הענק ג, ברודי, שלז). קטוף שושן לחי עפרת ורמון לב היה אורה (הוא, שם ז, שם, שמד). הא לך שדי רמונים (ר"י הלוי, יפה דודי, זמורה ב, 85). לחי שושן ועיני קטפים, שדי רמון וידי אספים (הוא, יונה על אפיקי מים, כס שם, 93). — *וכנוי עברי לעיר Granada בספרד [3]: אם עוד ישיבני אלהים אל

1) [עי׳ ב. פֶּרֶד]

2) [עי׳ א. פְּרִידָה.]

3) [לכך הכונה גם בחידות ר"י הלוי על

הדר רמון דרכי יצלחו צלוח (רמב"ע, עד אן, ברודי, קז).

***רִמּוֹנִי,** ת"ז, — בצבע של רמון: מפני מה לא נראה השמש בפעם בפעם בגוון אחד אך לפעמים אישיי או זהביי או רמוניי או כספיי או ברזליי וכו׳ (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז).

***רָמוּץ,** עי׳ רָמָץ.

א. רָמוּת, ש"נ, כנ׳ רָמוּתֶךָ, — מלה מספקה: ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי הגאיות רָמוּתֶךָ [1] והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים ואפקים ימלאון ממך (יחזק׳ לב ה–ו).

ב. *רָמוּת, ש"נ, — כמו רוממות, רום, תכונת הדבר הרם, נוהג בספרות [2].

רמז [3], ממנו *הַרְמָזָה, *רִמּוּז, *רֶמֶז, רָמָז, *רְמָזִי, *רְמִיזָה, *רְמִיזוּת.

***רָמַז,** פ"ע, — רמז לפלוני, נתן סימן, הורה בתנועה ביד או בעין [4] וכדו׳, העיר את פלוני על

השם רִמּוֹן.]

1) [השבעים מתרגמים כאלו היה כתוב גם כאן מדמך, וולגי׳ sanie, מגלה, מגלת דם. רש"י מפרש: ומלאתי הגאיות רמותיך, השלכתיך (צ"ל הִשְׁלַכְתִּיךָ), כמו רמה בים, ויש אומרים רמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש, ע"כ. ורד"ק: רמותיך, שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרים ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותרגם יונתן ויתמליין חלייא פגרי משיריית׳ ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם, ע"כ. והמחבר רשם בפתקה: רָמוּת? יחזק׳ לב ה מקביל לבשרך, וא"כ גופך, נבלתך וכדומה, ע"כ. ואולם כבר הוער לעיל בערך צָפָת (עמ׳ 5611), שהנביא השתמש בפעל רמך, שפרושו שפך, השקה, וכי בפסק׳ צפתך מדמך הכונה: צָפַת כְּמִרְכָּךְ, צפה כשטף מים, ולפי זה נראה שגם בפסק׳ רמותך הכונה, בשבול האותיות: רְמָכוֹת כלו׳ שפך מים, וצ"ע.]

2) [בתו"מ ובסהמ"א רק בארמ׳ רמות רוחא וכדו׳.]

3) [מן הארמ׳ רמז, וכן בערב׳ רמז a) וגם ע׳מז b) באותה משמ׳. ואין רָזַם (עי׳ שם) קרוב אל רמז. ועי׳ גם רמיזה, הערות.]

4) [אין קרץ עין שבמקרא לשון רמיזה בעינים, אלא קָרַץ עַיִן, ובקצור קָרַץ, פרושו אף במקרא כבארמ׳

a) رمز b) غمز

דבר מבלי לפרש אותו במלים ברורות, andeuten, hinweisen; indiquer; to indicate: חרש רומז ונרמז (גיט׳ ה ז). חרש שנשא פיקחת כו׳ ביצד הוא עושה, רומז והוא ניתן לה גיטה (ירוש׳ יבמ׳ יד א). ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום, אמר רבי אלעזר, רמז רמז לה, עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך דכתיב ביה הלום (שבת קיג :). הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו (יומא יט :). כי שרית, אמר רבה, רמז רמז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו, ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל, מכאן רמז לו גלות (חול׳ צב.). רמז הקב״ה לשר של ים ועמד מזעפו (מד״ר ברא״ש׳ י). ואם תעשה עולה לה׳ תעלנה, רמז לו המלאך (למנוח) שצריך להעלות עולה לי״י (שם במד׳ י). רמזה (האשה) לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו (את בעלה) במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא וכו׳ (שם שה״ש א, נגילה). בשעה שהיו ישראל חוני׳ על הים וירדפו מצרים אחריהם וכו׳ והיו ישראל רומזים למצריים מפחדם ואומרים להם אנו שלכם ולכם אנו ואחריכם אנו הולכים (שם שם, לסוקתי). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי וכו׳ רמזתו ולא נרמז, עקצתו ולא נעקץ (שם אסתר ג, ותמאן). — ובסהמ״א: כדאיתא בתורת כהנים ורמזתיה כאן (רש״י, ויקר׳ יג כה). וברגליהם תעכסנה, כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלה ורמזתו צד חיבת נואפות (הוא, ישעי׳ ג טז). התורה קצרה בבאור ענינה (של החכמה הצפונה) מפני שסמכה בו על השכל ורמזה ממנה ברמזים להעיר עליה (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). אמר הכוזרי, ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז אך הראיה עליו ממעשיו, אמר החבר, אבל רומזים אליו ברמיזה הנבואית (הוא, כוזרי ד ג). ויקח מן הבא בידו וכו׳ מן המומות וכו׳ ולכך רמז הכתוב במים הסתומה עזים מאתים ותישים עשרים (מדה״ג, בראש׳ לב יד, מרגליות, תקסח). — ובינ׳ פעו׳ רָמוּז, רמוז אליו, שרמזו אליו, שהכונה אליו: והמעלה היתירה אינה כי אם בשם הנכבד יו״ד ה״א וא״ו ה״א יתברך, הוא שם נודע רמוז אליו במדות, לא במקום (ר״י א״ת, כוזרי ד א). וכן הגוון והגשם מצד שהם מושכלים לא יצטייר בהם חלוק וכו׳ כמו שנאמר חצי הגשם ההוא המוחש וחצי גוון הנשוא עליו הרמוז אליו (שם ה יג). מצרף אל המקום הרמוז אליו מן ההר (ר״מ א״ת, מו״נ א ח). וההבדלה היא רמוזה בארבע ברכותיה בפר׳ ראשונה של בראשית, ברכה ראשונה, בורא פרי הגפן, היא רמוזה בפסוק הראשון, במלת הארץ וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ב, 197). — ˚ובדקדוק, כנוי רומז, כנוי המורה על אדם או דבר, כגון זה, זאת, pronomen demonstrativum, נוהג בספרות ובדבור.

— נפע׳, ˚נִרְמַז, — נרמז החֵרֵשׁ, רמזו לו, קבל והבין מה שרמזו לו: חרש רומז ונרמז (גיט׳ ה ז). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי וכו׳ רמזתו ולא נרמז, עקצתו ולא נעקץ (מד״ר אסתר ג, ותמאן). — ובסהמ״א: קורץ עין להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמז (רלב״ג, משלי י י). — ˚ונרמז הדבר, רמזו אליו: נרמזה להם מכת בכורות ממכת דבר (מדה״ג שמות ט א–ג, הופמן, 69). — ואמר הפיטן: שש מאות נקראות בדת האל יסודידם, לבת „מי זאת״ נרמזות על כנפי רדידיהם (רשב״ג, שם מחות, ביאליק-רבניצקי ב, 230). זכר שלוש מזבחות של אב המון נרמזות (ריט״ע, אין ערוך, סלוק שבת הגדול).

— פעי, ˚רִמֵּז, — כמו קל: לא יהא מרמז בעיניו וקורא (ק״ש) (ירוש׳ ברכ׳ ב ה). הקורא את שמע ומרמז בעיניו וכו׳ עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב (רבי אלעזר הקפר, יומא יט :). צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב״ה באמצעם והם חלים לפניו כעלמות ומרמזין אלו לאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (מד״ר שה״ש א, לריח). דמתיך רעיתי, לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד לפדותה והיתה מרמזת לשבאים ואומרת להם לכם אני ושלכם אני ואחריכם אני (ר׳ אליעזר, שם שם, לסוסתי) [1]. לפי שהיו ליצני הדור ממללים בפיהם ומרמזין בעיניהן וכו׳ (רבי חגי בשם ר׳ יצחק, שם

שבתו״ם: פתח עין (בבקר), השכים בבקר. עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 84.]

[1] [עי׳ המשך המאמר לעיל, קל.]

אליהו, פתיח', רבי חנינא בר פפא פתח). שבכל יום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם וכו' (פסיק' רב' לז, קסג.). — ובספהמ"א: נטיתי ידי לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור א יו (רס"י. משלי א כד). אין אסתר מגדת מולדתה, לפי שמרדכי יושב בשער המלך המורזה והמרמזה על כך (הוא, אסתר ב כ). אם ראו דעתו מיושבת שמרמז על תשובת לאו הרכנה, שדרך בני אדם להרכין על לאו וכו' כותבין ונותנין (הוא, גיטי סז:). שהיתה (אביגיל) מתנבאה שימות נבל ובתוך דבריה מרמזת לדוד שיזכור את יפיה (הוא, ב"ק לב:). משל היה, שהיה מרמז להם על הגלות (הוא, סנה' לב:).

— הפעי, *הִרְמִיז, — כמו קל ופע': קורץ בעיניו ענינו השבר והרמיזה כמו שישבור גבות עיניו וירמיז עיניו (ר"י א"ת, סה"ס לריב"ג, קכן). שאין לך אות בתורה או קוץ או תג או נקודה או טעם להרמיז אליו (ס' הקנה, ירלאת המקום, יע.). כאשר מרמיז הכתוב באמרו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר (ר"א הקראי, גן עדן, הקד', ב:) וביון שאמר ולמועדים ולא הרמיז על הבדל החדשים וכו' יש לנו לומר שמאמר ולמועדים מורה על הבדל החדשים (סס, קדה"ח א, ג:). כי לא יתכן להרמיז לדבר אחר מכלל השמית שהרמזנו (סס, טמאה וטהרה ה, קיא:). וכן גם על עונש הנפש הרמיז באמרו אמור אליהם לדורותיכם כל איש וכו' (ר' ילחק ב"ר אברהם, חזוק אמונה א יח). ולולי הרמיז אל זה הענין לא היה הכרח שידמה בבגדים יותר מכל הדברים הנפסדים (אמו"ר לראב"ד א ב, 13).

— הפעי, *הִרְמֵז, — שרמזו והרמיזו אליו: שבספרי הנבואה לא יתבאר בפירוש מה שיושג בפילוסופיא האמתית וכו' אך יורמז אליו (סס סס, 12). האישים מן המתכות והצמחים והבעלי חיים, רצוני לומר אשר יורמז עליהם בחוש (סס סס).

*רֶמֶז, ש"ז, — סימן לדבר הנתן בתנועת היד או העין או בהערה על דבר בלי לפרשו, Wink, Andeutung, Hinweis; signe, allusion; wink, hint, indication: זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז, שנים חשו ושנים לא חשו, משה נתן לו רמז ולא חש וכו' ושים באזני יהושע, אמר לו, יהושע מנחיל ישראל את הארץ ובסוף משה עומד ומתחנן (ר' אליעזר המודעי, מכי' בשלח מסכתא דעמלק ב, כה.). ואל המזבח לא יקרבו וכו' מכאן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע"י עזרא (רבי נתן, ספרי במד' קטז). אני אמית ואחיה, זה אחד מן המקומות שניתן להם רמז לתחית המתים (סס דבר' שכט). רמז לתלמיד חכם שאדם צריך לומר לרבו תשמע תפילתך (ר' מנא, ירוש' ברכ' ד ב). נאמר בשני ונסכיהם, בששי ונסכיה, בשביעי כמשפטם, הרי מם יוד מם, מים, מכאן רמז לניסוך מים מן התורה (ר' יהודה בן בתירה, שבת קג:). ויאמר לה בועז לעת האכל גשי הלום, אמר רבי אלעזר, רמז רמז לה, עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך דכתיב ביה הלום (סס קיג:). עד שלא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ברמז הודיע להם שאין המלכות באה להם עד שלשים דור (מד"ר שמות טו). אל תתן לנשים חילך, אחר שזכר רוח הקדש אלו ג' אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש (סס במד' י). — ובספהמ"א: ולרוב חזקת הרמזים ההם לא יתכן לכל אדם ההרם שלא יפרש ענינם (פי' ילירה לאבוסהל דונש בן תמים, יו). והכתוב נתן רמז לענין הזה וכו' והרמז הזה מרשה אותנו לחקור על דברי הקדמונים (ראב"ח, הגיון הנפש, א:). הוא דרך סוד ורמז (עולם קטן, הורבין, 16). ואיך אפרוט בשם מה שאין עליו רמז אך הראיה עליו ממעשיו (ר"י א"ת, כוזרי ד ב). אבל אד"ני הנכתב באלף דלת נון יוד הוא כרמז אל דבר, ואם באמת הוא נעלה מן הרמז, כי הרמז הוא לצד מבלתי צד וכו' ואין רמז באמת אל מה שאיננו נגבל במקום (סס ד ג). התורה קצרה בבאור ענינה (של החכמה הצפונה) מפני שסמכה בו על השכל ורמזה ממנה ברמזים להעיר עליה (הוא, סו"ה, היסוד י). אמרו חכמים דרך רמז, זאת התורה אדם כי ימות באהל, אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים (רמב"ם, ת"ת ג יב). ואי אפשר שיוכר אחד מן האחר (הצורה מן החומר) ברמז החוש, ואבל ברמז השכל יוכר אחד מהם מן האחר (כונות הפילוסופים לאלגזאלי פרק ב, כ"י, לפי קלנקין). — *ורֶמֶז כאחד מדרכי הפרשנות: כי על הפ"ר"ד"ס אפשר לנו לרכוב פשט רמז דרוש

אבל הרביעי מי עמד בסוד ה' (כ"ח מודינה, חכי כוהס ה, 12). ועי' פַּרְדֵּס, 5139.

***רְמָזִי**, ת"ז, — לפי דרך הרמז: המנהג הזה לפרש דברי התורה וכו' פרוש דרושי רמזי הוא ישן נושן מאד (ר"ם זקס, טיורי ברכה 43).

רמח[1]), ממנו רֹמַח, *רָמַח.

רֹמַח[2]), ש"ז, מ"ר רְמָחִים, כנ' רָמְחֵיהֶם, — כלי נשק בצורת מקל שבקצהו שן של מתכת, חנית, כידון: ויקם (פינחס) מתוך העדה ויקח רֹמַח בידו ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם (במד' כה ז—ח). יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים מגן אם יראה וָרֹמַח בארבעים אלף בישראל (שפט' ה ח). ויקראו (נביאי הבעל) בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וּבָרְמָחִים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הָרְמָחִים לבשו הסרינות (ירמ' מו ד). ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וּבְרֹמַח (יחזק' לט ט). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לִרְמָחִים (יואל ד י). ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רָמְחֵיהֶם וקשתתיהם (נחמ' ד ו). ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים וְהָרְמָחִים המגנים והקשתות והשרינים (שם שם י). ומן הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה וָרֹמַח ופני אריה פניהם (דה"א יב ט). ויהי לאסא חיל נשא צנה וָרֹמַח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימין נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (שם יד ז). ויקבץ אמציהו את יהודה וכו' ויפקדם וכו' וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רֹמַח וצנה (שם כה ה). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים וּרְמָחִים וכובעים ושרינות וקשתות (שם כו יד). — ובתו"מ: לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא באלה ולא ברומח (שבת ו ד). הסיף והסכין והפגיון והרומח וכו' הרי אלו טמאין (כלים יג א). חפוי האלה הקשת והרומח הרי אלו טהורין (שם טז ח). נס שביעי (שנעשה לפינחס כשהרג את זמרי וכזבי) שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים ויצא למעלה (ספרי במד' קלא). עמדו עליהן בחרבות וברמחי' (ירוש' שבת א ו). עמד פינחס מתוך סנהדרין שלו ולקח את הרומה בידו ונתן את הברזל תחת פסיקיא שלו (שם סנה' י ב). מה המגן מקבלת כל הרמחים ועומדת, אף אתה אני עומד עימך (מד"ר ברא' מד, תאודור); רומחו (של הקב"ה) לפיד, מגינו עננים (מד"ר שמות ה). עשת שן זה את עושה ממנה כמה יתדות, כמה רמחים (שם שה"ש ה, ידיו גלילי זהב). — ובמהמ"א: לא תריבו על זה דברי ריבות בשעריך ולא תקח בעדי את רמח הנצוח והשררה (שלמה בונפיד, המולמוס בכבדי מחלאגוסה, קבץ על יד יד, כ).—ואמר המשורר: ותפשי הצנה לפניו נבערים, והלכים ברמחים לפניו הם שחים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שעה"ם 6). ואיך תזרק רמחיך לנגדי ומגני נעורינו אפיקים (רשב"ג, ישלם המתו, ב"ר א, 107).

***רָמַח**, פעל מספק: אם בא יצרך להסתיקך רמחהו[1]) בדברי תורה יצר סמוך תצור, ואם

---

[1]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [בארמ' רֻמְחָא, רומחא (גם בתרג' של כידון וחנית), ערב' רֻמְח a), כוש' רֹמָח ובמצר' מרח. ואפשר שהמלה שאולה בעבר' מלשון אחרת, וכנראה אין רֹמַח, רֻמְחָא אלא מבטא אחר של λόγχη ביונ', lancea ברומ'.]

a) رمح

[1]) [האודור מביא שם את הנסחאות: רמהו, רומיהו, רמחהו, רומחהו, רמחיהו (וכן גם במדה"ג), דחהו, שמחהו (נסחה אחרונה זו ע"פ דרשת ר' סימון שבאה אחרי זו), סמכהו (וכן בילקוט ישעיה תכט). ואולם הגרסה המקורית צריכה א) להיות קרובה בלשון או בענין אל „סמוך" הנדרש בכתוב, ב) להתאים בצרוף אל „בתורה", ג) לבאר בקרוב את יצירת הנוסחאות השונות. ואפשר שהבין הדורש „סמוך" כלשון שכיבה ושנה כענין „סמכוני" על יד „רפדוני" (שה"ש ב ה, ועי' רפד, הערות), ועל כן דרש: דַּמְּכֵהוּ ז"א נַיֵּם אותו בדברי תורה, מן דְּמַךְ, ישן, נום. והשוה גם את המאמר המקביל שבבבלי (סוכ' נב:, קדוש' ל:) בשם תנא דבי ר' ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח וכו' שאולי גם הוא נולד בדרשת הכתוב, כגון אל תקרי סמוך אלא משוך, וגם אל תקרי סמכהו אלא (כדבר) שַׂמְּחֵהוּ, כדרשת ר' סימון: שמחהו בתורה, ואך מקורות חדשים יוכלו לגלות את גלגולי הדרשות האלה.]

עשיתה כן אני מעלה עליך כילו בראת את השלום (ר' תנינא, מד"ר ברא"ש' כב).

א. רְמִיָּה, ש"נ, — תרמית ומרמה, בנגוד אל אמונה, Trug, Täuschung; tromperie, déception; fraud, deception: עשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר ולשונם רְמִיָּה בפיהם (מיכה ו יב). אשרי אדם לא יחשב יי' לו עון ואין ברוחו רְמִיָּה (תהל' לב ב). הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רְמִיָּה (שם נב ד). לא ישב בקרב ביתי עשה רְמִיָּה דבר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם קא ז). הלאל תדברו עולה ולו תדברו רְמִיָּה (איוב יג ז). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רְמִיָּה (שם כז ד). — ובצרוף שבסמ', כף רמיה, נפש רמיה, קשת רמיה, שאין אמון בהן, העלולות לרמות [1]: ישובו לא על היו כקשת רְמִיָּה (הושע ז יו). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רְמִיָּה (תהל' עח נז). ראש עשה כף רְמִיָּה ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). עצלה תפיל תרדמה ונפש רְמִיָּה תרעב (שם יט טו). — ובצרוף של תמורה (appositio), לָשון רמיה: יי' הצילה נפשי משפת שקר מלשון רְמִיָּה מה יתן לך ומה יסיף לך לָשון רְמִיָּה (תהל' קכ ב—ג). — ובקצור רמיה במק' איש רמיה, אשת רמיה: יד חרוצים תמשול ורְמִיָּה תהיה למס (משלי יב כד). לא יחרך רְמִיָּה צידו והון אדם יקר חרוץ [2] (שם שם כז). — ושה"פ רמיה, כמו ברמיה, בנגוד אל באמונה: ארור עשה מלאכת יי' רְמִיָּה [3] (ירמי' מח י). — ואמר הפיטן: ויחל קדושים לקשור בקדישות, ויחל ריעים לרעות ב ר מ י ו ת (ינאי, ויחל אמוכים, קרובי במד', זולתי, ריז). — ואמר המשורר: היש פתי כמו בעל נשמה בנומה מן ר מ י ו ת י ו נחויה, ויום יקרב אלי עת צאת נשמה יבקש להקיצה מ ר מ י ה (ר"ש הנגיד, בן קהלת קכג, שסו, רעג).

---

1) [אין בצרופים אלו והמובאים אחריהם רמיה לשון רשלנות ועצלות, אלא נגוד אל אמונה.]

2) [הכונה: כלום לא יֶחֱרַךְ זה אשר אשת הרמית היא צידו? וכל הונו של אדם יקר, העושה כזאת, נהרץ וכלה. עי' טורטשינר, משלי שלמה, 12.]

3) [השוה, בנגוד: כי באמנה הם עשים (מ"ב יב יו ועוד), וכל מעשהו באמונה (תהל' לג יד), ועשי אמונה רצונו (משלי יב כב). ואמנם מלאכת יי' קשה כאן, בהקבלה אל חרבו.]

ב. *רְמִיָּה, ש"נ, — מעשה הרומה ומשליך: ונאמר בענין ההשלכה [1] ו ה ה ר מ י ה וחמשלח את השעיר לעזאזל (ר"י א"ת, קה"ם לריב"ג, שלח). עד השליכו אתם מעל פניו, ענין ר מ י ה והפלה, וכבר אמרו וישליכו הרצים והשלישים וילכו עד עיר בית הבעל, דמו חפזם ומהירותם להם בהשלכה ו ה ר מ י ה (שם, שלך).

***רְמִיָּה** [2], ש"נ, — במשא ומתן התלמודי, טענת קושיה מתוך בְּרַיְתוֹת, משניות או כתובים סותרים זה את זה, הפותחת במונח ורמינהו וכדו': ו ר מ י ה היא הבאה [שלא] לקיים שני ענינים והסימן ורמינהו (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד).

***רַמָּיוּת** [3], ש"נ, — כמו רַמָּאוּת, תכונת הרמאי ומעשהו, Betrügerei; tromperie; deception: לא ימלא את הכלכלה ויצא ויטכרנה בשוק וכו' וזו דרך ה ר מ י ו ת (תוספת' שביע' ו יח). תשובה של ר מ י ו ת עשו אנשי נינוה (רשב"ל, ירוש' תענ' ב א). שלא יהו הרשעים עושים תשובה של ר מ י ו ת (ר' יונתן, מד"ר ברא"ש' ע). גם זה ראיתי חכמה תחת השמים וכו' זו מחשבתן של רמאין ב ר מ י ו ת ן כגון המערב מים ביין וכו' (ר' שמואל בר אימי, שם קהל' ג, גם זה). ואין ברוחו רמיה, שלא היתה תפילתו של ר מ י ו ת ותורתו של ר מ י ו ת (מדרש תהלים לב ג). — ובסהמ"א: שלא תאמר שלא נטל יעקב אבינו הברכות אלא דרך ר מ י ו ת (מדה"ג ברא"ש' כס ג, מהגליות, תסח). אחיו אני ב ר מ י ו ת (שם שם כט כה, שם, תקיז). וזאת הטענה שתטעון היא או אביה שתטעה או בא ב ר מ י ו ת וכו' כל זה הבל (תשו' רמב"ם רע, א"ח פריימן, 204).

***רְמִיזָה** [4], ש"נ, — מעשה הרומז, רֶמֶז, Andeuten, —ung; allusion; hint: חרש שנשא פקחת וכו' כשם שהוא כונס ב ר מ י ז ה כך הוא מוציא ב ר מ י ז ה (יבמ' יד א). ומאי שנא מיאון דחבריה דלא מבטל גיטא דידיה איידי דמכרת ב ר מ י ז ו ת י ו

---

1) [כך צ"ל לפי המקור הערבי והענין, ובנדפס בטעות: ההשלחה.]

2) [על פי הארמ' שבתו"ם: רומיא (מנח' מג.).]

3) [עי' רַמָּאוּת, הערה.]

4) [ע"פ רמיזא, ש"ז במשמ' רֶמֶז, בארמ'.]

וקריצותיו אזיל משבש ומייתי לה וכו' (בבלי שם קח:). כשם שאסורה לו כך אסורה לאחין, והא אינה מכרת בקריצותיהם ורמיזותיהם וכו' (שם שם). למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה אלמים והיו משכימין ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין (בשם ר' לוי, מד"ר ברא' ה).[1] —ובטהש"א: מפסידי יחוד המעשים לאלהים וכו' הרהור היצר ורמיזתו לאדם במה שיחבב אליו העולם הזה (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ד). אמר הכוזרי, ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז וכו' אמר החבר, אבל רומזים אליו ברמיזה הנבואית ובראיה הרוחנית (הנ"ל, כוזרי ד ג). כי החלק ההוא ממנו עצם בלתי נגדר ואין רמיזה אליו[2] (שם שם). והחלותי לרמוז לך רמיזות (ר"מ א"ת, מו"נ, פתיחה). ולא תמצא מהם אלא הערות קטנות ורמיזות באו בתלמוד ובמדרשות (שם א עא). הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמיזה (ר"י אבוהב, מנוה"מ ב א א ב). ונדבר לפניו דברי חשק בחרוזות ונעשה אל הגבירה רמיזות (עמנואל, מחב' יז). ואם הרמיזה הוא תקון הקול הפנים והאברים עם ההאתות לענין רצוני לומר שאם יאמר דבר יעורר על העצבון ראוי שיתקן הקול והפנים במדרגת המקוננים והבוכים וכו' (ר"י מסיר ליאון, נפת צופים א ד, 14). ראוי שנדבר בענינים הנעשים עם המלות[3] וכו' שיקראום רמיזות הפנים (שם שם יב, 38). והנה עשה זאת הרמיזה בצאתם ממצרים להעיד שהיתה סבת מיתתם היותם יוצאים ממ.רים בא תם האמונות המשובשות (ר"י אברבנאל, יהוש' ה, וזה הדבר). דע לך כי להשלמים בחכמתם הרמיזה די להם (פחד יצחק ערך נקור, פה.). גם כמה דברים וכו'

---

1) [במד"ר איכה (א"ב קומאה, ממרוס שלח) כתוב: כמה מצודות עשיתי כמה רמיזות עשיתי וכו' אך במקומו במד"ר ויקר' כו: כמה מצודות וחרמים פרשתי לו, ע"כ. ונראה שבמקי רמיזות צ"ל מְזורות במשמ' רשתות מזורות והשוה את פרושו של ר"א מבלגנצי לכתוב בעבד' א ז, לחמך ישימו מזור תחתיך: זריית רשת ומצודה וכו', ועי' ג. מָזוֹר במשמ' פח, רשת והערת המחבר שם.]

2) [לדעת א. צפרוני בהוצאתו כאן במשמ' של הגדרה, ואינו מסתבר.]

3) [כלו' בתנועות שונות המלוות את הדבור.]

הוחזרו על ידי יהודים יצ"ו, כי הם הגידו למלך ולשריו מחוס ועד שרוך נעל מה שבאו לידם או שהיה להם ידיעה או רמז ורמיזה ממנו (פנקס קראקא, חדשים גם ישנים, נספח לגרץ בעברית ז, 21, בהערה). — ואמר המשורר: והגידי כזאת בחידות ורמיזות לבנות עליזות אשר אמרו הב הב (עמנואל, לבית חן, מחב' ז, הברמן, 201).

***רְמִיזוּת,** ש"נ, — תכונת מי שרמוז ונרמז אליו, שהורו עליו להבדילו מאחרים: ויצא מזה כי הפרטיות והרמיזות והאישיות אמנם היא עצמות (פרוש ר' אברהם ביבאגו לבאור האמצעי של אבן רשד על ס' מה שאחר הטבע, כ"י, מובא באוצר המוכחים הפילוסופיים ד, 44).

א. *רְמִיסָה, ש"נ, — מעשה הרומס ברגליו: בוססו, הוא ענין רמיסה (רש"י, ישע' סג יח, כ"י, הובא בהולי' אהרסן). ומרפס, כתוב בשי"ן והוא ענין הרמיסה במים והעבירה (רד"ק, יחזק' לד יט). רמיסת העם לשליש בשער על מה שדבר כנגד הנביא (ר"י אברבנאל, מ"ב ז).

ב. רְמִיסָה, עי' רְמִישָׁה.

***רְמִישׁ**[1], ש"ז, — עֶרֶב, ואמר המשורר: תסיתיני יומי ורמישי ותחשיך מאורי שמשי (עזרא הבבלי, תוכחות מוסר יא, עב:).

***רְמִישָׁה,** ש"נ, — מעשי הרומש וזוחל באדמה: דרמישה הוי נמי בדבר הרוחש כמו נחש (תוס' פסח' כד:, ד"ה ליתנהו). אמר רמש האדמה לפי שרמישתם בכל גופם באדמה (רי"ל קארו, תולדות יצחק, ו:).

רַמָּךְ[2], ש"נ, מ"ר רַמָּכִים, — עדר, ובפרט עדר של סוסים: וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי

---

1) [עפ"י רַמְשָׁא, עֶרֶב בארמ'.]

2) [המלה שאולה מפרס' רַמַךְ ובמשמעה מאחר רַמַה, עֵדֶר, וכן בסור' רככא הוא עדר של בהמות שונות. במקרא לא בא אלא בני הרמכים, שאפשר להבינו כדעת רֹב הפרשנים במשמ' סוסים (אצילים) או פרדים וכדו' מתוך עדרי הסוסים המלכותיים. אך גם (כדעת ולהוזן, GGA 1902, עמ' 139) על רוכבי הסוסים הממנים על העדרים בשרות התחבורה; ומעין

הרכש האחשתרנים בני הרמכים (אסת' ח י). — ובתו"מ במשמ' פרד שנולד מסוס ומאתון: הפרוטיות אסורות והרמך מותר (כלא' ח ה). (לא תחרש בשור ובחמור) יחדיו, פרט לרמך (ספרי דבר' רלא). — ובסהמ"א: מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה עם זה (רמב"ם, כלאים ט ה). בחלב העז ובחלב הרמכים הם הסוסיות (קאנון ג י ה ו). — *ובמשמ' גמל בעל דבשת אחת: רמכים (דראמאדע"א) חמורים פראים עזי אנגארי' וכו' (צלוק, שבילי עולם, ג, ח).

רמם [1], ממנו *רם, רמה, א. רמם.

א. **רמם** [2], פ"י, ירם, — רקב, שרץ תולעים, faulen; pourrir; to rot, decay: ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם [3] תולעם ויבאש (שמות טז כ). ואמר המשורר: אם היום ירום, מחר תולעים ירום (ראב"ג, כתר מלכות, יהי רצון). יזכר לו יום יחשך אורו גם תולעים גופו ירום (רמב"ע, הענק ח, צבודי, טעט). בלוייו נקרעים וירום תולעים בשובו אל אדמה (ראב"ע, אשרי האיש, איגר 204).

— הפע', *הורם, — כמו קל, ואמר בן סירא: מה יגאה עפר ואפר אשר בחייו יורם [4] גויו (ב"ס גניי י ט).

— הפע', *הרם, הרים — שרץ רמה: אבל זה שהתליע בדרך גם יתכן שהרים תולעים תחלה וכו' כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה וכו' כעצים המתליעים והפירות המרימים תולעים באיביהן (רמב"ן, שמות טז כ).

זה מדר' לקח טוב: אלו הרוכבים, ע"כ. בת"מ בא רמך במשמ' פרד, וכן גם רמכא, רמכה, בארמ' שבתו"מ.]

[1] [עי' בהערה הבאה. על צורות כמו רמו, רמו, ירמו, ירומו, עי' א. רום.]

[2] [גם בערב' רמ a) במשמ' זו, וכן רמה b), רקבון כמו רמה בעבר'.]

[3] [הטעם מלעיל.]

[4] [ואולי צ"ל ירום, קל.]

a) رم b) رمة

ב. *רמם [1], קל לא נמצא.

— פע', *רמם, רימם [2], — כמו רומם: ורימםך הקב"ה על הכל שנא' ונתנך ה' אלהיך עליון (מד"ר שמות כה).

א. **רמס** [3], ממנו מרמס, א. *רמיסה, רמס, *רמס, *רמסה.

ב. **רמס**, עי' רמש.

רמס, פיו"ע, רמס, רמס, רמסי, ארמסם, תרמס, ירמס, ירמס־, ירמסהו, ירמסנה, תרמס, תרמסנה, תרמסם, תרמסו, ירמסו, ירמסהו, — דרך ברגלים על דבר או בדבר, את הדבר, treten; marcher; to tread: מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס־טיט (שם מא כה). ואדרכם באפי וארמסם בחמתי (שם סג ג). בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך (יחזק' כו יא). המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם (שם לד יח). באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן (נחו' ג יד). — ורמס אדם או בעל חיים, רמסת הרגל, במשמ' דרס והשחית, דרס והמית, דרס והפיל, zertreten, niedertreten; écraser (du pied), fouler; to crush (under foot), tread down: וירמסהו העם בשער וימת (מ"ב ז יז). וישמטוה ויז מדמה אל הקיר ואל הסוסים ירמסנה (שם ט לג). ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח (שם יד ט). תרמסנה רגל (ישע' כו ו). אשר אם עבר (האריה) ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (תהל' צא יג). וישליכהו ארצה וירמסהו (דני' ח ז). ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם (שם שם י). — ורמס לארץ במשמ' זו: ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי (תהל' ז ו). — ובינ' רמס במשמ' דרס ומחריב: כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישע' טז ד). — ובתו"מ גם בינ' פעו' *רמוס: ואל תערצו מקול הצווחה כדרך שא"ה עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורמסים (ספרי דבר' קצב). ועל העיר האבילה וכו' הנתונה

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [ואולי אין זה אלא שבוש במקום רומם, פוע' מן א. רום, עי' שם.]

[3] [עי' רפס, רפש, הערות.]

ביד זרים הרמוסה ביד עריצים (ר' חייא דלצוריין, תפלה לת"ב, ירוש' ברכ' ד ג). רומס הייתי זתים עם רבי חייא הגדול (ר' הושעיא, שם פאה ה ג). ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואומר אימתי תפול בידי וארמסנה (תענ' יח:). אם אתה שומע לעצתי רומסם (את הפרושים) (אלעזר בן פועירה, קידוש' כו.). היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין וכו' צוה המלך ורמסום (ר' יוחנן, סנהד' לג:). שולף מנעלי ודורסן ורומסן בעקבי (מד"ר במד' יד). — ובספה"א: ובת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן (פדר"א מח). בראות (יעקב) אותם דחוקים ורמוסים בעפר הארץ (לבוד המור, וילח, ל:). — ואמר הפיטן: חילם ברגלם רמוסים טבעו וצללו פתרוסים (שמעון בר יצחק, אותות ומופתים, סדר ז פסח). רמוסים נגללו בדמים נבללו (אפרים בר יצחק, אני אני, סליח' מוס' יוה"כ). רמוסה ביד צר ובעפר מעפרה (מקוה ישראל, סליח' ה עפי"מ). — ואמר המשורר: ותרוץ וכו' במקום לא ידעו עיט שפים ואף רגל בני איש לא רמסו (רסב"ג, בחר מהחלי, ב"ר א, 45). יפעת מלכי תרא ותגל וירים דגל לרמום רגל (ר"י הלוי, יפעת, סעה"ש 106). וגם אבה על לחיי על אלמהדייא הרמוסה (ראב"ע, אהה יכד, REJ 1890 Jan., עמ' 85; בהבא א, 250).

— נפע', הֵרָמְסָנָּה, — נִרְמַס, שרמסו אותו: ברגלים תֵּרָמַסְנָה עטרת גאות שכורי אפרים (ישע' כח ג). — ובספה"א: הבנינים יהרסו והזרעים ירמסו והארמונים יסתרו והאילנים יעקרו (ראב"ע, חי בן מקיץ, אינר, עמ' 140). ושת עמוד התלמוד והבניה נהרסה והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (הוא, אהה יכד, אינר 169). ובטיט וחומר חוצות נרמסו שתים עשרה האבנים האלה (הוא, אותות אל, שם 224).

— פִּעֵ', *רִמֵּס, — כמו קל: והיה אותו שלטון נועצה ברומח ונתנה לפני הקרון והיה קרון עוברת עליהן ומרמסן [1] (מד"ר ויקר' עז).

רֶמֶס, ס"ז, — כמו מִרְמָס, ואמר הפיטן: השימני לכל רמס, ראש השקני מלא בוסי (משה כהן בר סעדיה, מי העומד בהרלאה, רשות לנשמת לו"כ, מחז' איטל' ב, עז:).

רְמָסָה, ס"נ, — חמר שרומסים אותו, ואמר הפיטן: כהושעת יקושי מלבן מרמסת התבן (ר"י אביתור, הושענות ליום ה). בר תנשקם ותשביעם ותדלם מרמסת התבן (רי"ל בר לאוזן, אזהרות, ה.).

*רמץ

[1]), ממנו א. *רָמַץ, *רֶמֶץ.

א. ***רָמַץ**, פ"י, — רָמַץ את הדלעת, קלה אותה ברֶמֶץ, כדי למתק את טעמה [2]), רק בינ' פעו' נק' רְמוּצָה, מין דלעת מרה שכדי לאכלה רומצים אותו תחלה [2]): ודלעת המצרי והרמוצה [3]) ופול מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא' א ג). ודלעת יונית עם המצרית והרמוצה [3]) אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (שם שם ה). הנודר מן המבשל אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה ומותר בביצת טרמיטה ובדלעת הרמוצה (נדרי ו א). דלעת ארמית היא דלעת מצרית כלאים עם היוונית, כלאים עם הרמוצה (ירוש' כלא' א ג).

ב. ***רָמַץ**, פ"ע, — רמצה העין, הפרישה לֵחה ולכלוך [4]): ואמנם יודע זה מענין מה שיזול ממנה כי אם תהי' נגובה לא תרמץ כלל ותהיה יבשה, ואם היא רומצת בהפלגה הנה היא לחה מאד (קאנון ג ג א ג).

א. ***רֶמֶץ**, רָמֶץ, ס"ז, — אפר חם ולוהט, Aschenglut; braise de cendres; glowing ashes: איזו היא מכוה, נכוה בגחלת או ברמץ (נגע' ט א). אם נתנה על גבי הרמץ והרמץ מעמידו בידוע

---

[1]) [גם בארמ' רמץ, אך בסור' רמע, ערבי' רמצ' a), וכן בכוש' באותה משמ'.]

[2]) [כך לפי פרוש האמוראים בירוש', ואמנם אפשר שכונת המשנה למין דלעת, שמראה כמראה תשבץ ומשבצות, עפ"י לשון ת"א לתורה המתרגם משבצות זהב (שמות כח יא ועוד): מְרַמְּצָן דדהב. וקרוב לשמוש זה בעבר' ג. רָבַץ כלשון מַרְבִּיץ בפוך אבניך (ישע' כד יא) ובערב' רַוְבַּצ b), צרף כסף.]

[3]) [בירוש': והרמוצא, והרומצא.]

[4]) [עפ"י הערבי' רַמַצ c).]

a) رمض b) روبص c) رمص

---

[1]) [במד"ר איכה (סוכו עמא): ומפסקתן.]

שאינו כונס משקה וכו', אין הרמץ מעמידו בידוע שהוא כונס משקה (ר' יוסי, תוספת' כלים ב"ק ז ג). אין טומנין ברמץ (ירוש' שבת ד ה). נותנן ברמץ או נותן לתוכן חמין כל שהן (יהודה בן נקוסה, שם נדה ג ב). שמא יטמין ברמץ שיש בה גחלת (שבת לד:) אף לא שופתה ע"ג האור אלא שופתה ע"ג הרמץ (ר' יוסי, נדה מט:). — ובספה"א: הדא גומרא סכנה ונותנין עליה רומץ [1]) בשבת (ר"ח, עז כח.). דוכן של חרס שיש לו בית קבול הקדירות והרמץ נתון בתוכו טהור משום כירה וטמא משום כלי קבול (רמב"ם, כלים טו יט). שהוא כבורח מן הרמץ אל האש (ר"ש א"ח, מו"כ א עו). שלא נהגו בגבולנו. להטמין התרנגולת ברמץ כדי להסיר הנוצה (שו"ת תכומת הדשן קסח).

ב. °רֶמֶץ [2]) ש"ז, — משבצת: ופי' מוסבות משבצות, שיעשה רמצי זהב סביב, ועל דעת אונקלוס שאמר משקען היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה (רמב"ן, שמות כח ז).

°רמש [3]), ממנו °רְמִיש °רַמֵּשׁ, °רֶמֶשׁ.

°רָמַשׁ, קל לא נמצא.

— הפע', °הִרְמִישׁ, — העריב, עשה ערב, ואמר הפיטן: בונני בין אור לחשך הצפירי והרמישי (ברכות שמים, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כה).

°רֶמֶשׁ, רְמָשׁ, ש"ז, — עֶרֶב, ואמר הפיטן: דרשתיך בשמשי ורמשי [4]) (רסע"ג, אבודרהם, כסות לעבודת יוה"כ). תהלתך להודות בקר ורמש (ר"י הלוי, לך אדר, דיואן ג, 192). חסדך בל תמש לנצב לפניך מאמש, עורך תפלות חמש מרמש ועד רמש (סליח' נעילה, סדור אר"ל, תכיז:). רמש ההוא גדלו שמחות (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנוכה). בכל בקר מי יתן ערב נואמים, ברמש אומרים מי יתן יקרב אור יומים (מלך מלכים, סליח' ד עשי"ת). שכבתי רמשי על ערשי ואחלום כי אצא חפשי (ר"י נג'ארה, יחלום לבי, עולת שבת י). שמשי וגם רמשי אבקשך ידיד (יוסף פינטו, אמירי התקוה ח, יג:) ברמש יום הרביעי כ"ח מן חדש שואל אשר הוא הרביעי מן החשבון העברי (מכ"י סומרוני משנת 1888–9, JQR XIV, עמ' 27).

רמש [1]), ממנו °רְמִישָׁה, א. רָמַשׂ, רֶמֶשׂ.

א. רָמַשׂ [2]), פ"ע, רֹמֵשׂ, רוֹמֵשׂ, רֹמֶשֶׂת, תִּרְמֹשׂ, — רָמַשׂ הָרֶמֶשׂ וכדו', זחל, הלך בלט ובלחש, schleichen, kriechen; glisser, ramper; to slip, creep: וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ [3]) ובכל הרמש הָרֹמֵשׂ על הארץ (בראש' א כו). ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רוֹמֵשׂ על הארץ אשר בו נפש חיה (שם שם ל). מן הבהמה וכו' ומן העוף וכל אשר רֹמֵשׂ על האדמה (שם ז ח). וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הרמש הָרֹמֵשׂ על הארץ למינהו (שם שם יד). ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הָרֹמֵשׂ על הארץ (ויקר' יא מד). תבנית כל רֹמֵשׂ באדמה (דבר' ד יח). ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הָרֹמֵשׂ על האדמה (יחזק' לח כ). — רָמְשָׂה האדמה, רָמַשׂ עליה רמש: בכל אשר תִּרְמֹשׂ האדמה ובכל דגי הים (בראש' ט ב). ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תִּרְמֹשׂ האדמה (ויקר' כ כה). —ועל חיות בכלל, ביבשה ובים, במשמ' הלכו לאט, בלי להשמיע קול: ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל נפש החיה הָרֹמֶשֶׂת אשר שרצו המים למינהם (בראש' א כא). ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הָרֹמֶשֶׂת על הארץ (שם שם כח). ויגוע כל בשר הָרֹמֵשׂ על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השרץ

---

1) [צ"ל רמץ.]

2) [עפ"י הארמ', עי' א. רָמַץ, הערה.]

3) [ע"פ הארמ' רַמְשָׁא, ערב.]

4) [כך בתשלום אבודרהם, אך במחז' ספרד': ואמשי.]

---

1) [עי' רֶמֶשׂ, הערה.]

2) [כנראה פעל נגזר מן רֶמֶשׂ, עי' שם, וכן בסור' מא"י רְמַס.]

3) [גם „ארץ" כאן, וכן באיו' יב ח שם שרץ הוא, כמו אַרַצ' a), termite, בערב'. עי' טורטשינר, ספר איוב, לפסוק הנ"ל.]

a) أرض

על הארץ וכל האדם (שם ז כא). כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ (שם ח יט). זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרֹמֶשֶׂת במים ולכל נפש השרצת על הארץ (ויקר' יא מו). ימים וכל רֹמֵשׂ בם (תהל' סט לה). תשת חשך ויהי לילה בו תִּרְמֹשׂ כל חיתו יער (שם קד כ). — ואמר המשורר: אראה תבל תלד בנים עד כארץ רמש תרמש (רמב"ע, העניק ח, ברודי, ספה). ועפר בשליש כל ומים ביד מדד ורומש בגוש ארץ ושרש בטירותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 197).

— נִפְעַ', *נִרְמַשׂ, — נִרְמְשָׂה האדמה חיות, שרצה חיות, רמשו חיות עליה, ואמר הפיטן: חיות קטנות נרמשת גדולות כמרחבי מים (נחמיה בן שלמה, אל ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ז, רט).

— הִפְעִ', *הִרְמִישׁ, — הרמיש את החיה, עשה שתרמש, ואמר הפיטן: בבוקר נוגה המשיל ולפועלים נתנו חקר, בלט הרמיש [1] מכשיל עד רון כוכבי בקר (רסע"ג, באלדכי ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפא).

ב. *רָמַשׂ, פ"י, — כמו רָמַס: והיו רומשין אותו (את הקש אשר קושש) בחמוריהם וכו' והקש של מדבר היה נוקב עקביהם (פדר"א מח).

רֶמֶשׂ [2], ש"ז, — שם כולל לחיות הזוחלות והולכות בלט בלא להשמיע קול, Kriechtiere; reptiles: תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה וָרֶמֶשׂ וחיתו ארץ למינה (בראש' א כד). וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל הָרֶמֶשׂ הרמש על הארץ (שם שם כו). מאדם עד בהמה עד רֶמֶשׂ ועד עוף השמים (שם ו ז). וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הָרֶמֶשׂ הרמש על הארץ למינהו (שם ז יד). כל החיה כל הָרֶמֶשׂ וכל העוף כל רומש על הארץ (שם ח יט). וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הָרֶמֶשׂ ועל הדגים (מ"א יט ג). והנה כל תבנית רֶמֶשׂ ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל (יחזק' ח י). ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הָרֶמֶשׂ הרמש על האדמה (שם לח כ). ותעשה אדם כדגי הים כְּרֶמֶשׂ לא משל בו (חבק' א יד). החיה וכל בהמה רֶמֶשׂ וצפור כנף (תהל' קמח י). — ובצרוף רֶמֶשׂ האדמה: ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רֶמֶשׂ האדמה למינהו (בראש' א כה). מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו (שם ו כ). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וְרֶמֶשׂ האדמה (הוש' ב כ). — וחיות אחרות שביבשה ובים: כל רֶמֶשׂ אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה (בראש' ט ג). זה הים גדול ורחב ידים שם רֶמֶשׂ ואין מספר חיות קטנות עם גדולות (תהל' קד כה). — ואמר בן סירא: במות אדם ינחל רמה ותולעה כנים ורמש (ב"ס גני' י יא). — ומ"ר, *רְמָשִׂים, ביחוד בצרוף שקצים ורמשים: שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור (שבת יד א). אכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים וכו' אינו נעשה בן סורר ומורה (סנה' ח ב). המפלת כמין דגים חגבים שקצים ורמשים, אם יש עמהם דם טמאה (נדה ג ב). מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו (ירוש' ברכ' ט ג). — ובספה"א: אמרו להן (המצרים) לישראל, צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחוק עמהן (סדר אליהו רבה ח, איש שלום, 41). יודוך ה' אלהינו תנינים וכל תהומות, ימים וכל נהרות, דגי הים וכל רמשי חלד וכו' (הוספות ותקונים לסדר רע"ג, מארכס, 24). ובאמרו כל נפש החיה אשר במים שקץ הוא לכם כגון שאר רמשי הים ורמשי האדמה (אהרן הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ח, קא.). — ואמר הפיטן: סוף לא תירש מרכושך אבל דעה כי רמש רפשך [1] אשר יצא ממעיך הוא יירשך (את פני מבין, סליחי' לו"כ, מחזי' איטל' ב, קז.). הלעיטה רמש [2] והיא משכה לעופר, הוערמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודת לו"כ, שם שם, קכט.) — ואמר המשורר: וגבה מבני גילו כגבה בני איש מבהמות או רמשים (רמב"ע, הריח מר, ברודי, קס). ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי זחלי עפר ורמשו (רשב"ג, בחר מהמלי,

[1]) [עפ"י הכתוב בתהל' קד כ: בו תרמש כל חיתו יער.]

[2]) [כנראה מנח שאול מן האשור' נַמַשׁ, שריצת בעלי חיים, ואך מן השם נגזר הפעל רָמַשׂ.]

[1]) [הרמה והתולעה.]

[2]) [הנחש את חוה.]

ב"ר ח, 48). — "וכשם למיני רמשים שונים: ר מ ש הסרתוף (קעללער וואורם) ארבע עשרה (רגלים) (ליכדה, רהפית למודיס ו, כג.). ר מ ש היומי (טאג טהירכען) אשר יחיה רק יום אחד (שם. כג:). מערכה החמישית הרמשים (אינזעקטען) (תולדות החיים).

רֹן, ש"ז, מ"ר סמי' רָנֵּי, — כמו רִנָּה, Jubel; cris de joie; jubilation: אתה סתר לי מצר תצרני רָנֵּי [1] פלט תסובבני (תהל' לב ז). — ובספה"א: פנות עולם פצחו רון (מנחם בן סרוק, תשובות תלמידי מנחם). כשם שקרוי רון כשיגביה אדם קולו בשמחה כן כשיתן אדם את קולו בבכי, כי רון לשון המון וקול שאון הוא, הן למשוש הן לקינה (ר"י קרח, פרוש איכה, דברי חכמים, כט). וכלם מנצחים וברן יחד [2] משבחים (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ג, 50). ורון אחרי יגון ותנחום לכל אבל (מנחת יהודה שונא נשים, טעם זקנים, ג:). — ואמר הפיטן: רון כלי עצ־תים ערכתי במחנותים (ר"א קליר, ארפה, תפלת טל). ודמם רן מפי נושאי ארון (הוא, איכה ישבה תבללת, קינ' ת"ב). וברכת בשבעך כרון (רסע"ג, תרי"ג מלוות, סדור רסע"ג, קנח). בזכרון אש ועצים נשא ויעקיד בן ברון (הוא, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, שם, רפב). קבל רני תודות אמונים בך יאמינו (רי"ל גיאת, יה כל, סעה"ם 17). תשבחות מפיקים ושעור רון מדקדקים (בנימין בן זרח, בלולי אש, אופן שבת הגדול). נכון השחר וכוכבים ברון[3] ברק השחר זכות שבחברון (מאיר בן יצחק, תפלה תקח, סליח' ער"ה). וקדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל רון רוחשים בעת רגשים ואומרים יה אכתריאל (ר"י זבארה, אראלים, אופן שבת א אחה"פ). ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המלה בוטים רון בחיך וגרון לך ה' הגדלה (ארוגי עז, אופן שבת א אחה"פ). — ואמר המשורר: יחדל דרור מרון ועל אמיר לא יעמד עגור (עמנו' פראנסיס על מות

---

[1] [ס"א רִנֵּי.]

[2] [כך לפי נקוד המסורה, ואמנם יתכן שאין רני אלא כתיב כפול של (תצ)רני שלפניו.]

[3] [עפ"י לשון הכתוב (איוב לח ז), אך שם בְּרָן הוא מקור מן ר נ ן.]

יעקב אחיו, מתק שפתים, 75). קול אל קול קורא מבשר בזבול הרקיע, רני פלט רני פלט, צבא עליון הריע (שלום הכהן, כיר דוד, 145).

רָנָה [1], תִּרְנֶה, —פעל מספק: עליו תִּרְנֶה [2] אשפה להב חנית וכידון (איוב לט כג).

א. רִנָּה, ש"נ, רִנַּת, רִנָּתִי, רִנַּתְכֶם, — קול קריאת שמחה, Jubel; cris de joie; jubilation: בערב ילין בכי ולבקר רִנָּה (תהל' ל ו). ויוצא עמו בששון בְּרִנָּה את בחיריו (שם קה מג). ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו בְּרִנָּה (שם קז כב). אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רִנָּה (שם קכו ב). הזרעים בדמעה בְּרִנָּה יקצרו (שם שם ה). ובאבד רשעים רִנָּה (משלי יא י). ובעת החלו בְּרִנָּה ותהלה וכו' (דהי"ב כ כב). — וקול רִנָּה במשמ' זו: צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רִנָּה (ישע' מח כ). כי אעבר בסך אדדם עד בית אלהים בקול רִנָּה ותודה המון חוגג (תהל' מב ה). הריעו לאלהים בקול רִנָּה (שם מז ב). קול רִנָּה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח יה). — ועם פֹּעַל, בא ברנה, גיל ברנה, פָּצַח רנה: נחה שקטה כל הארץ פצחו רִנָּה (ישע' יד ז). ופדויי יי' ישבון ובאו ציון בְּרִנָּה ושמחת עולם על ראשם (שם לה י). פצחו הרים רִנָּה יער וכל עץ בו (שם מד כג). רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רִנָּה (שם מט יג). ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך בְּרִנָּה (צפני' ג יז). בא יבא בְּרִנָּה נשא אלמתיו (תהל' קכו ו). — ובמשמ' קריאה חזקה בתפילה, וגם בצרוף רִנָּה ותפִלָּה:

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [אין רֵעַ לפעל כזה בהוראה מתאימה בעברית או בלשונות הקרובות. ואין הכונה במלה עליו לכלי הזין שעל גבי הסוס (ועל כן אין טעם לבאר רנה כמו רנן, או לתקן: עליו תָּרֹן האשפה), אלא לנשק הבא נגדו ולקראתו ושהסוס לא ישוב מפניו, כדגמת אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהל' כז ג). וכנראה המכֻוָּן כאן בחלוף ד—ר: תִּדְנֶה, ז"א תקרב, כמשמ' הפעל דני, דנא a) בערב' ובסור' (דנא) וכלשון ותקרב המלחמה (מ"א כ כט). וכן כנראה גם כונת הכתוב בעמ' ו ג: המנדים ליום רע ותגישון שבת חמס, היא: המְדַנִּים, ז"א: המקרבים, מן דנה.]

a) دنى دنا

לשמע אל הָרִנָּה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום (מ"א ח כח). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רִנָּה ותפלה ואל תפגע בי (ירמ' ז יז). כי יצמו אינני שמע אל רִנָּתָם (שם יד יב). שמעה יי' צדק הקשיבה רִנָּתִי האזינה תפלתי (תהל' יז א). שמעה אלהים רִנָּתִי הקשיבה תפלתי (שם סא ב). תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לְרִנָּתִי (שם פח ג). וירא בצר להם בשמעו את רִנָּתָם (שם קו מד). תקרב רִנָּתִי לפניך יי' (שם קיט קסט). הקשיבה אל רִנָּתִי כי דלותי מאד (שם קמב ז). — ובמשמ' קריאה חזקה בכלל: ויעבר הָרִנָּה במחנה כבא השמש לאמר איש אל עירו ואיש אל ארצו (מ"א כב לו). — ובהוראה מספקה: והורדתי בריחים כלם וכשדים באניות רִנָּתָם 1) (ישעי' מג יד). —וכתו"מ: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים, באישור בניצות וכו' ברינה בתודה בתפילה בברכה (ריב"ל, ירוש' סוכ' ד יב). ושאר התפלה רינה תחינה בקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכין להושיע (ת"כ, יומ' ע.). שאין רנה של תורה אלא בלילה (מד"ר שמות מז). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה נאקה רנה וכו' (ר' יוחנן, שם דבר' ב). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רנה פצחה וכו' (שם שה"ש, נגילה ונשמחה). — ובתפלה: אלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו (נשמת, שחר' לשבת). קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא (אנא בכח, שחרית, סדר קרבנות). — ובסהמ"א: שאין הרנה רצויה בצאתה מן הפה שהיא רינת הבשר (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, תרומה, עג.). שומע ומבין רנת נחשים גם מכיר העשבים (ס' הקנה, הקדמה). — ואמר המשורר: בערכי רנתי לפניך תקרב (רשב"ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 181). איך רנה תרנן באדמת נכר לשוני (ראב"ע, אלהי אודה, איגר 248). הכי אתה מנת חלקי ורנתי וטובתי וגורלי ומהללי (הוא, לך אל, כהנא א, 206).

1) [אפשר שכונת האותיות באנית רנתם שבכתיב החסר המקורי היא: בְּאֳנִי תְרֻנָּתָם, כלומר באניות מפרשים בעלות תֹּרֶן.]

ב. *רִנָּה 1), ש"נ, — שמועה ודבה: אם לא היתה שם רנה לדבר זה או שפסק הקול שלא מחמת יראה (רמב"ם, סוטה ג יז).

א. *רִנּוּן, רינון, ש"ז, — שה"פ מן רִנֵּן, מעשה המרנן, כמו א. רִנָּה: הקשיבה רינתי, זו רינון תורה 2), האזינה תפלתי זו תפלה (ירוש' ר"ה ד ח). ואף על פי שהכל מרננים לפניו, רינון של צדיקים ושל ישרים ותמימים נאה לפניו (מדר' תהל' לג). — ובסהמ"א: שהוא עוסק ברנונה של תורת (ילק' שמע', תהל' תתמא). לשמוע זמיר העופות ושריקות רינונם (לוי' היגון, 17). חוזר הוא (הש"ץ) ואומרת ברצונו ברנוניו ונגוניו (ר' רפאל מלדולה, שו"ת מים רבים, או"ח כג). ושהרנון והניגון של הש"ץ הנ"ל הוא רצוי ומקובל לכל הק"ק (שם שם). — ואמר הפיטן: רצון רצה שאלי שלות שקט שבי שפכי רנונך, רינונך רחשי רשמי רצון רצה רנתך (ינאי, אלאות תני, זולאי, שעח). מברק חרב השנון מלט מאריכי רנון (ר"א קליר, יום מימים, מוסף יוה"כ). ויראה רנוננו עד ערב (יעלה תחנוננו, ערב' יוה"כ). שמעה ה' צדק הקשיבה רנון (שלמה הבבלי, תבוא לפניך, סליח' יום א). הוא לבדו יצו חסדו ויאזין קול רנוננו (רשב"ג, שתי פעמים, ביאליק-רבניצקי ב, 228). יה לקול רנון כבוא שאל לפני, ומה קול הצאן באזני (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סליח' תענ' אסתר). ברואי ברק מזמרים זמירות ומכל רנון וניגון כנורות (יצחק בר יהודה, ידודון ידודון, קונט' הפיוטי ל).

ב. *רִנּוּן 1), ש"ז, — כמו ב. רִנָּה, וב. רְנָנָה, שמועה ודבה: שמעה ה' צדק הקשיבה רנון, שר מישרים ומעלים מרנון (שלמה הבבלי, תבוא לפניך, סליח' יום א). מפני רינון ולעז בני אדם לא אמרי' ליה הוצא (רש"י, יבמ' כו., ד"ה ברננה). שטוענין עליו דברי רנון (בשם רש"י, ארחות חיים לר"א מלוניל, הלכ' ביאה מו). לסבת הרנון שהיה בעיר על דבר הסוחרים שהיו מוציאין החטה לארצות (ספר בר ששת, שאלה קפה). לא נשמע עליה רנון של פריצות (שו"ת ר"מ פדואה לג). די טענות אשר לסבתם רוצים אנו

1) [עי' ב. רִנֵּן, הערה.]

2) [במדר' תהל' יז: רינונה של תורה.]

המעולים שיצאו מק"ק גרוש י"א להפטר מ ר נ ו ן אנשי הק"ק גרוש הנשארים בו (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד לב). על ר י נ ו ן זה שרננו אחרי על דבר צידוק הדין הצדקתי עלי את הדין וברכתי את ה' (שאילת יעבץ א לג, כז:). שאין לפסול איש על ר י נ ו ן וקול בעלמא (חתם סופר, חו"מ קעה).

א. רנן [1]), ממנו רֹן, א. רִנָּה, א. *רִנּוּן, א. רָנַן, רֶנֶן, א. רְנָנָה.

ב. *רנן [2]), ממנו ב. *רִנָּה, ב. *רִנּוּן, ב. *רָנַן, ב. *רְנָנָה.

א. רָנַן [3]), פ"ע, רָן־, רָנִּי, רֹנִּי, רָנּוּ, יָרוֹן, תָּרֹן, יָרֹנּוּ, תָּרֹנָּה, — רנן האדם, הריע בקול שמחה, jubeln; triumpher; to jubilate: וירא כל העם וַיָּרֹנּוּ ויפלו על פניהם (ויקר' ט כד). צהלי וָרֹנִּי יושבת ציון (ישע' יב ו). המה ישאו קולם יָרֹנּוּ (שם כד יד). אז ידלג כאיל פסח וְתָרֹן לשון אלם (שם לה ו). יָרֹנּוּ ישבי סלע מראש הרים יצוחו (שם מב יא). רָנִּי עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה (שם כד א). הנה עבדי יָרֹנּוּ מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב (שם סה יד). רָנִּי בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם (צפנ' ג יד). רָנִּי ושמחי בת ציון (זכר' ב יד). יָרֹנּוּ וישמחו חפצי צדקי (תהל' לה כז). בפשע איש רע מוקש וצדיק יָרוּן ושמח (משלי כט ו). [4]) — ורנן אדם לאחר: רָנּוּ ליעקב שמחה וצהלו בראש גוים (ירמי' לא ז). — ובהשאלה, רננו שמים וכוכבים: רָנּוּ שמים כי עשה יי' הריעו תחתיות ארץ (ישע' מד כג). רָנּוּ שמים וגילי ארץ (שם מט יג). בְּרָן־יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב' לח ז). — ובמשמ' קרא בצער: קומי רֹנִּי בליל לראש

1) [גם בארמ' שבתו"ם במשמ' זו, אולי בהשפעת העבר', ובערב' מורה רַנַּ a) על קול החצים בטוסם. ועי' בהערות הבאות. וכנראה נולד השרש בחקוי לקול הקורא וכדו'.]

2) [עי' ב. רָנַן, הערה.]

3) [עי' הערה לשרש.]

4) [בישע' סא ז: תחת בשתכם משנה וכלמת יָרֹנּוּ חלקם, כנראה הכונה כדעת אחדים: יִרְשׁוּ חלקם, כבהמשך: לכן בארצם משנה יירשו. ואחרים מציעים: וָרֹק, או וְיָגוֹן.]

a) رنّ

אשמרות שפכי כמים לבך (איכ' ב יט). — ואמר בן סירא: בהללו את שם קדשו לפני בקר י ר ו ן מקדש (ב"ס גנזי' מז י). — ובתו"מ: (ומה שירה אמרו הפרות,) ר ו נ י ר ו נ י [1]) השיטה, התנופפי ברוב הדרך (ר' יצחק נפחא, ע"ז כד:). — ואמר הפיטן: רגש רחשם מלבזה ר ו נ נ י ם סלח נא לעון העם הזה (ר"א קליר, לפה צבת תמוהה, מוסף יוה"כ). ר ו נ נ י ם בפור חלקתם, עולצים בארחותם (ר' אהרן מועד, סלוק ב' סוכ'). ענה קחי עץ הדר מיוחד ה ר ו נ נ י ם עוך פה אחד (רסע"ג, ענה אתוים, הושענות, סדור רסע"ג, רמד). תוקפים ו ר ו נ נ י ם לשמחך ולשמוח בשמחתך (רלב"ן, אמוני שלומי, רשות לחתן, MGWJ 1895, עמ' 35). — ואמר המשורר: יקבל שר תשורת שיר רחשתיו ו ר נ ת י ו עלי זכרו ושרתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקד', דודזון, 5).

— פע', רִנְּנוּ, רַנֵּן, רַנְּנוּ, אֲרַנֵּן, תְּרַנֵּן, נְרַנְּנָה, יְרַנְּנוּ, יְרַנֵּנוּ, תְּרַנֵּנָּה, — כמו קל: הקיצו וְרַנְּנוּ שכני עפר (ישע' כו יט). פרח תפרח ותגל אף גילת וְרַנֵּן (שם לה ב). קול צפיך נשאו קול יחדו יְרַנֵּנוּ (שם נב ח). פצחו רַנְּנוּ יחדו חרבות ירושלם (שם שם ט). ובאו וְרִנְּנוּ במרום ציון (ירמ' לא יב). וישמחו כל חוסי לעולם יְרַנֵּנוּ (תהל' ה יב). ישמחו וִירַנְּנוּ לאמים כי תשפט עמים מישר (שם סז ה). תְּרַנֵּנָּה שפתי כי אזמרה לך (תהל' עא כג). שבענו בבקר חסדך וּנְרַנְּנָה ונשמחה בכל ימינו (שם צ יד). יעלז שדי וכל אשר בו אז יְרַנְּנוּ כל עצי יער (שם צו יב). הריעו ליי' כל הארץ פצחו וְרַנְּנוּ וזמרו (שם צח ד). נהרות ימחאו כף יחד הרים יְרַנֵּנוּ (שם שם ח). כהניך ילבשו צדק וחסידיך יְרַנֵּנוּ (שם קלב ט). יעלזו חסידים בכבוד יְרַנְּנוּ על משכבותם (שם קמט ה). — ועם משא משלים, רִנֵּן את האלהים, רִנֵּן בו או במעשיו, רנן לו, אליו, הלל אותו בתרועה: נְרַנְּנָה בישועתך ובשם אלהינו נדגל (שם כ ו). רַנְּנוּ [2]) צדיקים ביי' לישרים נאוה תהלה (שם לג א). תְּרַנֵּן לשוני צדקתך (שם נא יו). ואני אשיר עזך

1) [כך בדפוס', בערוך: ר ו מ י ר ו מ י, ועי' א. רום.]

2) [ס"א: רַנְּנוּ, נו"ן רפה. ולפי בר הנו"ן רפה ומנקדת חטף פתח בצורות כגון רַנֲנוּ, נְרַנֲנָה וכדו'.]

וארנן לבקר חסדך (סס נט יז). ובצל כנפיך ארנן [1]) (סס סג ח). לבי ובשרי ירננו [2]) אל אל חי (סס פד ג). תבור וחרמון בשמך ירננו (סס פט יג). במעשי ידיך ארנן (סס לב ה). לכו נרננה לי״י נריעה לצור ישענו (סס לה ח). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (סס קמה ז). — ובמדר׳: הכל מרננים, צדיקים מרננים שנאמר רננו צדיקים בה׳, הרשעים מרננים דכתיב כי רננת רשעים מקרוב (מדר׳ תהל׳ לג). אין הרשעים מרננים לפניו עד שהביא עליהם מכות, אבל צדיקים אינו כן וכו׳ בזמן שרואין אותו מיד מרננים, שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה, מיד התחילו מרננים, אז ישיר משה (סס סס). — ואמר הפיטן: רוממוהו ברבבה, רננוהו ברעדה (ינאי, האמירוהו, קרוב׳ ימים נוראים, זולאי, סלד). — ואמר המשורר: תמהרנה להיות משחקות כל פיות, תרננה ציות ומדבר ויערים (לגבור בתעודה, פתיחי לתפוי תלמידי מנחם). שמעו שפת תוגה מרננת ויד יגון אשר בצלצלים טפח (משלם דאפיאירה, עם מעלה, ידיעות מכון שוקן ד, כד). כמה יהילילו עליהם רננו ובפחזותם דברו צחנו (הוא, עניס רכוצו, סס סס, כז). כי רננו שירי ואל מי רננו לשמי בשבט נגנים משכתי (הוא, לולא למחול סס סס, לה).

— פע׳, ירנן, — רנן בכרמים, רננו שם: ובכרמים לא ירנן ולא ירעע (ישע׳ יו י) [3]).

— הפע׳, הרנינו, ארנין, תרנין, — א) הרנין את פלוני, עשה שירנן: וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין (תהל׳ סה ט). ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנין (איו׳ כט יג). — ב) כמו קל ופע׳: הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום (דבר׳ לב מג). שמחו ביי׳ וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב (תהל׳ לב יא). הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב (סס פא ב). — ואמר בן סירא: עתה בכל לב ופה הרנינו וברכו את שם הקדוש (נ״ס גני׳ לט לה). — ובסהמ״א: וסומך נופלים ומתיר אסורים ופוקח עורים ומרנין אלמים וממלא חסרים (רסע״ג, תפלת השחר, סדור רסע״ג, כד). ושיר ר׳ שלמה בן אלמעלם ניבו ירנין [1]) לשון נאלם ואורו מן העורים לא נעלם (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, סעה״ס 176). — ואמר הפיטן: נשים חיבות לשמוח ולהרנין בבבל בבגדי צבעונים, בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנים (יוסף טוב עלם, אלהי הרוחות, סדר. שבת הגדול). מי פקח עור והרנין נאלם (ר״י הלוי, מי כמוך אין כמוך. זמורה ז, 40). יוצר הכל פעלו תמים מבצר, יחודו להרנין בריות במים צר (אליר בן ילחק, אדיר ונאה, יול׳ שבת אחר סבוע׳).

— התפו׳, מתרונן, — התרונן הגבור מיין, הריע בו כשכור [2]): ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל׳ עח סה). — ובסהמ״א: כי מדי דבריך בו שהיית מתרונן על חרבנו אתה מתנודד לצאת בגולה (רש״י, ירמ׳ מח כז). ויצא מן הבתים ומן החצרות ומן השדות לשום בתוך הגן משכנו ובערוגה שלחנו להתרונן על אגנו בגנו ולשמח רעיונו ביינו (ר״י חריזי, תחכ׳ ה, 60). וכל אחד מהם מתרונן על גביעו ואגנו (סס כז, 237). — ואמר הפיטן: מנחמי כמיין מתרונן (ר״א קליר, איכה אספתו, קינ׳ ת״ב). כנס חשמונאי לבת יוחנן, כנסום לחפה במשתה להתרונן (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יול׳ שבת א חנכה). — ואמר המשורר: בך תתרונן ביונה מבין אמירים (ר״י הלוי, נבעלה שמש, זמורה ב, 70). תתרונן רוחי בשיר מזמור (שלום שבזי, יום שבת, שירי תימן, 195).

---

[1]) [הצרוף מקביל אל במעשי ידיך ארנן (תהל׳ לב ה) וכדו׳, והכונה כאן: אשמח בחסותך.]

[2]) [אך אולי הכונה ירגגו, ז״א יתגעגעו, עי׳ רגג, הערות.]

[3]) [באזהרות רסע״ג (סדור רסע״ג, קלב): הארון והשלחן והמנורה והמזבחות פז ומוצהב ירונן, ע״כ; אך העיר בצדק דוידזון שצ״ל יכונן.]

---

[1]) [בתחכ׳ הוצ׳ קמינקה (עמ׳ 49) נדפס: ירנן.]

[2]) [כך לפי רב הפרושים, אך אין משמ׳ זו יוצאת ידי הענין, ואפשר שצדקו אלה הגוזרים פעל זה מן רון בערב׳ רינ a) כגון ראנ עליה אלח׳מר b), גבר עליו היין, הדהימו. ואחרים ראו כאן שרש רנן אחר, אך אין פרושיהם מניחים את הדעה.]

---

a) رين   b) ران عليه الخمر

ב. *רִנֵּן [1], — כמו פִּע', עי' לקמן: לכך נאמר וריבכם מלמד שהיו רוננים [2] (ספרי דבר' יב). אמר משה יודע אני שישראל רוננים הם, הריני עושה להם חשבון מכל מלאכת המשכן (תנחו' פקודי ז).

— פִּע', *רִנֵּן [3], — רנן אדם על אדם אחר, רנן אחריו, אחר דבריו, כנגדו, בו, התלונן והתרעם עליו, murren, nachreden; gronder, dire du mal; to grumble, slander: מפני מה הבריות מרננות אחריךָ והלא כל דרכיך אמת וישר (זקן אחד אל ר' טרפון, תוספת' חגי' ג לו). אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב (רמב"ג, ספרי דבר' יג). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד' על רגליו עד שרינננו [4] כל העם ואמרו לר חצפית התורגמן הפטר את העם (ירוש' ברכי ד א; מעין זה בבלי שם כז:). מלך בשר ודם יושב ודן, כשהוא נותן דימוס הכל מקלסין אותו וכשהוא נותן ספקולה הכל מרננים אחריו, למה ששטף בדינו (ר' ברכיה בשם ר' לוי, ירוש' ברכ' ט ז). אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים [5] ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק (ר' לוי, ב"מ פז.). צפור שמים ודגי הים היו מרננים אחריו של משה והיו אומרים מה טיבו של ילוד אשה שעלה למרום (אדר"נ ב). למלך שהיה לו מטרונה רוטננית ואמר לה המלך עשי לי פורפיר, כל ימים שהיתה עסוקת באותה פורפירא לא היתה מרננת, אחר ימים גמרה וכו' כך את מוצא שהיו ישראל מרננים בכל שעה כמו שכתוב וילונו העם על משה וכו' כל הימים שהיו עסוקים במלאכת המשכן לא היו מרננים וכיון שגמרו מלאכת המשכן התחיל הקב"ה צווח ווי שלא יחזרו וירננו כשם שיהו מרננים (ר' אבין, מד"ר במד' יב). אמרו לו (ישראל למשה) בן עמרם, הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב, מיד הקפיד כנגדן והכהו פעמים ויצאו מים רבים ושטפו כל מי שהיה מרנן כנגדן (שם שם יט). אוהב אני לשמוע את קולך בין מרננה ובין מהללה אל תמנעי קולך וכו' אמרו לו הרי יעקב מרנן, אמר להם על מי, לא עלי, שמחה היא לי בין מרנן בין משבח [1] (מדרי תהלי לג). ולא הרהרו בלבם ולא רננו אחר דבריך (מד"ז שה"ש, בובר, 13). — ולטובה: שאין אדם יושב בישיבה של מטה וכו' עד שהבריות מרננות עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם (ספרי במדי לג). — ובסהמ"א: כי הלוהו ראובן בחייו ממון וכי היה מרנן עליו בכל מקום ואומר כי יש לו אצל פל' כך וכך ואינו יכול לקחת אותו (תשוי הגאוי הרכבי קעח, 79). שליח צבור שמרננים עליו בדברים רעים מה להוציאו ולהכנים אחר תחתיו וכו' שצריך להיות וכו' שלא יצא עליו שם רע בילדותו, השתא כל כך אני צריך אפי' מילדותו מרננין עליו, עכשיו לא כש"כ שמסלקין אותו (סדר רע"ג השלם ב, עז:). אפילו אתה מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לרנן אחריך (ערוך ערך ארבע). דואג היה שלא ירננו עליו בני עירו כשיקדשנו למחר (רש"י, ר"ה כה., ד"ה זיל לעין טב). כשרננו העיר עליה ועל הנטען יום ומחצה או יותר (רמב"ם, סוטה ב יד). מעשה באדם אחד שהיו מרננין אחריו עם חמותו (הוא, אסורי ביאה ב יב). להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות (הוא, סנה' כד ה). והכת האחרת רננו עליהם באומרם כי הלולב נמכר לנותן הזה בשהתנת עמו המוכר וכו' (שו"ת מהרשד"ם, או"ח כא). — ואמר המשורר: חרשים ביום שישמעו דבת זמן, יום אחריהם לעוים רננו (משלם דאפיאירה, נטעי שלומות, ידיעות מכון שוקן ד, פו).

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [בילק' שמע' תתא וברש"י (דבר' א יב): דוגנין, וכן תקן איש־שלום בספרי.]

3) [אמנם נמצא שמוש דומה לזה אף בארמ' שבתו"מ ובתרג' (ובת"י, יחזק' לו ג, אף רננת במק' דִבַּת) ובמור' הארץ־ישראלית, אך על ידו בא גם רגן (עי' שם) בשמוש דומה, ורק מהוראת רגן מובנת משמ' זו. על כן נראה, שיש כאן שנוי מבטא ובחלקו אף שנוי בכתב בט"ס במקו' רגן.]

4) [במקום אחר (ירוש' תעני' ד א): רינגו בו.]

5) ברש"י (בראש' יז יו): מרננין עליהם.]

---

1) [אמנם בהמשך שם בא רנן פעמים אחדות במשמ' א. רנן.]

— הִתפּו', *הִתְרוֹנֵן, — כמו התלונן, התאונן: אמר גבר בחטאו יהי שת ואתה מתרונן [1]) על הקדוש ברוך הוא, דרכך ומעלליך עשו אלה (פסיק' רנ', והאמר ליו, קמג.). — ואמר המשורר: אישים להלחם בצרים והנחם בציק, והנשים לקונן והתרונן (ר"ם הנגיד, בן משלי, ה"ס למפעלים, ססון, קכז; הברמסון, 23). יונה תקנן בין ההדס בי תתבונן, עת שיר אשנן או על זמני אתאונן, קולה תחנן אלי כעלמה תתרונן (ר"י הלוי, מי יתנני כפר, זמורה ג, 200).

רְנָנִים, ס"ז, רק מ"ר רְנָנִים, — מלה מסֻפקה [2]): כנף רְנָנִים [3]) נעלסה אם אברה חסידה ונצה (איו' לט יג). — *ובמשמ' רִנָּה [4]), ואמר המשורר: וגם כפיו להסטיר כעננים, בהעצרם יסותון הנפשות וימלאון בהסטירם רננים (רסב"ג, ואת יונה, ביאליק-רבניצקי א, 49). ודם אם בבכי תלין וקוה, הלא תקום ולבקר רננים (הוא, עטה הוד, סס, 95). צבי חן בו עשקני ביפיו והשבית כל רנני גם ששוני (ר"י חריזי, תחכ' כ, 452). תפרחנה תגלנה אף גילות ורננים (עמנואל, מחב' א, הכרמן, 56). וחקק בה שירי רנניו, הפליא לעשות מכל אשר היו לפניו (סס א, 218) — *ומ"י, ואמר הפיטן: ראו נס בהרים וקול שופר בארץ להשמיע רנן מרסומי קול (יוסי בן יוסי, אנוסה לעזרה, סופרות ב ר"ה). ואז יפצחו רנן בערץ כבודו מלא כל הארץ (ר"א קליר, מלך במשפט, סלוק א ר"ה). כרנן אופנים כרננת מרבעי פנים (הוא, אקסה בראשון, סלוק א סכות). רנן וגאלה רוח והצלה רננה סגלה בקריאת מגלה (הוא, אוסו מבהלת, קרובי פורים). וכפי

1) [שם בראש הפסקה: מתאונן.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [מתרגמים ומפרשים הבינו את המלה כלשון רִנָּה ורננה, ובטעות משנה ראו רבים כנף רננים כבנוי לנעמית, שהשבו למצא אותה בכתוב, המדבר, אדרבה, על עוף מיטיב להמריא במרום (פס' יח). ובאן הכונה לתאר בדברי מתמאות את חמדת כנפיו של עוף, למען יעוף ויעזב את אפרוחיו (עי' טורטשינר, ס' איוב, גם לכתוב יז ה), כלומר: כלום יש לעוף אחר כנף רְנָנִים (ז"א כנף חמדה, עי' רגג, הערות) נחמדה (נעלסה) או אברה ונוצה חסודה כמו לך? — ועי' גם רְנָן, הערה.]

4) [לפי הבנה כזו בדברי הכתוב, עי' הערה לעיל.]

קשת עם כנף רננים זמר ושיר ועז ורנן מרננים (הוא, אז ראית, סלוק סבת סקלים). רקדו וחדו כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה (יוסף בר סלמה אודך כי אנפת, יוצ' סבת א חנכה). רנן בהתחדש רם יתקדש (מאיר בר יצחק, אילת השחר, יוצ' סבת ר"ח).

רְנָן [1]), ס"ז, — שם לעוף יפה כנף, טָוֹס, Pfau; peacock; paon: רנן וכו' פאונ"י עוף שמתפאר בראיית כנפיו (צמח דוד, עבריות, קלב:).

א. **רְנָנָה**, ס"נ, סמי' רִנְנַת, מ"ר רְנָנוֹת, — כמו רִנָּה, תרועת שמחה: ושפתי רְנָנוֹת יהלל פי (תהל' סג ו). עבדו את יי' בשמחה באו לפניו בִּרְנָנָה (סס ק ב). הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רְנָנָה [2]) בו (איו' ג ז). כי רִנְנַת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (סס כ ה). — ובתו"מ: פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות וכו' (ברכת חכמים בלאחס מבית המדרש, ברכי יז.). — *ובמשמ' תפלה: הני כ"ד דתעניתי וכו' כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה (ר' חלבו, סס כט.). אמר שלמה כ"ד רננות [3]) ולא נענה (סבת ל., מו"ק ט.). מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות [4]) ולא נענה (תעני כה:, מובא בסדר רע"ג הסלם ב, עו.). זה (שלמה) בנה בית המקדש ואמר כמה רננות ותחנונים, וזה (נבוכדנאצר) החריבו וחרף וגדף (מד"ר במד' כ). — ובתפלה: אשר בקהל עם אשירה עזו אביעה רננות בעד מפעליו (תוסילה לאל, רסות, מוסף לימים נוראים). — ובסהמ"א: קימי רוני בלילה, אין רננה זו אלא הודאת הייסורין וכו' אין רננה זו אלא שמחה (סדר אליהו רבה יח, איש סלום, 96). רני ברננות הרבה ושמחי בשמחות הרבה (סס סס).

1) [עפ"י הבנה זו בכתוב באיו' לט יג, עי' בערך הקודם. כך, למשל, החכם הקראי (לקו"ק ריד) וז"ל בתרג' עברי: כנף רננים נעלסה, כנף הטווס כשהוא עלז (לקו"ק, ריד).]

2) [כאן הכונה לרננת חֻפה וחתֻנה, כאלו: הלואי ולא נתקימה בלילה זה חתונת הורי ולא הרתה בו אמי.]

3) [רש"י (סבת ל.): רנה תפלה תחינה כתובים בתפלת שלמה עד כ"ד וי"א כ"ד ברכות דתענית ולא נהירא, ע"כ.]

4) [בדפוס': ברכות.]

איש כל למד ספר יהגה רננות ואיש מחריש יריע (יוסיפון, גינצבורג, לט). לישרים נאוה תהלה ולחסידים יאות זמר ולצדיקים יאתה רננה (ר' בחיי, יי' ספתי, בקשה, בסוף ס' חו"ה). — ואמר הפיטן: בינו נא ישועות אחרונות והזכירו זכר רננות (ר"א קליר, אלהים אל דמי לך, סלוק שבת זכור). ולבות ולשונות מחדשות רננות (ר' י' הלוי, כשמח ידידי, זמורה ז, 5). — ואמר המשורר: לכן אשמח ויתעצב לבבי ותתערב רננה עם זעקה (ילחק אבן כלפון, כדינומך, מעה"ס 27). וכי כל שבת תתחדש רננה, ומנוחה וענג כבוד בי נתנה (ראב"ע, צין שבת, כהנא א, 122).

ב. *רְנָנָה, ש"נ, — דִּבַּת הבריות המרננות אחר אדם: הנטען משפחה ונשתחררה, מנכרית ונתגיירה ה"ז לא יכנוס ואם כנס אין מוציא, אלמא ברננה לא מפקינן (יבמ' כו.). — ובספהמ"א: אם כנס יוציא, משום רננה (סוף' עס כה., ד"ה ולכתי).

רננית, עי' רתני.

רם, עי' א. רִים.

*רְסוּס, ש"ז, — נמלים רסוסות, שבורות וכתושות יחד: נמלים וכו' רסקן ואכלן אינו חייב אלא אחת וכו' אכל מן הריסוסין ויש בהן כזית חייב, אכל מן הריסוסין כזית ונמלה חייב שתים, אין ביני אכל מן הריסוסין פחות מכזית והשלים להם נמלה חייב שתים (ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה, ירוש' נזיר ו א). — ובספהמ"א במשמ' מעשה המרסס את הסלת: לרוס את הסולת, אילפריפי"ר [1] בלעז, ל"א אימלני"ר [2] בלע"ז, לרוס את הסולת, לכתת ולבלל בו את הסלת לשון רסוס כמו והכה הבית הגדול רסיסים ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס (רש"י, יחזק' מו יד). — *ובמשמ' התזת טפות טפות של נוזל על דבר, זִלּוּף, Besprengung; arrosement; sprinkling, נוהג בספרות ובדבור.

רסוקי, עי' רסקי.

*רִסּוּק [3], ש"ז, — מעשה המרסק והממעך, ובפרט בצרוף רסוק אברים, מעוך אברים פנימיים שבגוף: אילין דחכמין תורה בחייליה אין בו משום ריסוק איברים (בשם ר' יאשיה, ירוש' שבה' ו ז). הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים (רב הונא, חולי' נא.). וזכרים המנגחין זה את זה אין חוששין משום ריסוקי אברים (הוא, שם שם). — ובספהמ"א: עוף שנחבט על הארץ וכו' חישינן משום ריסוק איברים (שו"ת הגאו' מן הגני' ב, גינצבורג, 270). שדקדקו בהגבלת הגובה אשר אם דוחין הבהמה ממנו למטה תהיה אסורה משום רסוק איברים, ורצה ברסוק איברים הרסוק המביא אל המות (ר"י א"ש, כוזרי ד לא). וכיצד הריסוק, שיתרוצץ האבר ויחלה מחמת הנפילה (רמב"ם, שחיטה ט ח). — *ובבשול, רסוקי בשר, חתיכות בשר קטנות [1], רסוק תפוחים וכדו': קיפה, ריסוקי בשר וקפלוטות שבשולי קדירה (רש"י, בכורות ו:). רסקו, כתשו, לשון כתישת בחטים וריסוק בתפוחים (ר"ש, תרומ' י ג).

רָסִים [2] או רְסִים, מ"ר רְסִיסִים, — א) חתיכה קטנה של דבר שבור וכתות, Trümmer; débris; debris: כי הנה יי' מצוה והכה הבית הגדול רְסִיסִים והבית הקטון בקעים (עמו' ו יא). — ב) חלק קטן מנוזל, טפה, Tropfen; goutte; drop: פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצתי רְסִיסֵי לילה (שה"ש ה ב). — ובתו"מ: הלוקח יין לתת לתוך המורייס או לתוך האלונתית, כרשינין לעשות מהן טחינין, עדשים לעשות מהן רסיסין חייב משום דמאי (חולי' ו.). — ובספהמ"א: שמה הברקים יופיעו והרעמים ירעו והעננים סובבים והגשמים נתכים רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים וכו' (ראב"ע, חי בן מקיץ, 49). גם האד העולה שנעשה רביב ורסים והוא אד לא ירחיק מן הארץ לעלות (ר"מ א"ש, יקוו המים יב, 59). וכשיהיה היורד ממנו (מן הענן) דבר קטן ויתאחד ברדתו יקרא רסיסים וכו' (הוא, אותות השמים, כ"י פריז). ימצא בתוכו גנות ופרדסים וערוגות הדסים ונטפי רסיסים (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 11). ובו (בניסן) יצפצפו הסיסים ויטפו הרסיסים (שם ה, 56). השלג יורד ועמו רביבים

---

1) [אילפרייסיר = affraichir, לחלח, הרטיב.]
2) [אימלליר = amollir, רכך, או ameler, בלול וערב.]
3) [עי' בהערה שאחר זו.]

1) [כשמוש הארמ' ריסוקא בתו"ם.]
2) [עי' רסס, הערות.]

זרסיסים נטפי מים (ר"י סדקי, האשכל פעד.) אהבתו מוטלת על כתפי וכו' וכטוב לבב אקבלנה כטל רביבי רסיסי וזרזיפי (משה א סביב, דרכי נעם, ג.). ובהיות האד ההוא רב הכמות יתהוו ממנו מים גסים הנקראים רביבים ואם מעט הכמות יתהוו ממנו הרסיסים (הוח, פרוש בחינת עולם ו ב). נעמו רסיסי דמעותיך אשר כפנינים בינ'ת עפעפיך התגלגלו (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, 3). ופאון טפת מים המשלת על רחבי ימים ורסים אדמת עפר על הארץ ומלואה (ר"ש שפנהים, ארבע כוסות, כוס ישוע' ג). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודליותיהם המרעיפים רסיסי טל שמים (מאפו, אהבת ציון כט, 206). — ואמר הפיטן: תהומות הדום לרטיסו כסופים (ר"א קליר, בדעתו, טל). תזל אמרתי כטל לקוי רסיסי טל (שם שם). כרסים רד בראש אלול (הוח, אלים ביום, שם). שזפת שמש לחוצת פתרזסים מרודיה תנובב בטללי רסיסים (רשב"ג, שופטת שמש' ביאליק-רבניצקי ב, 124). — ואמר המשורר: ועב טל כמו נערה תנער מן שערה עלי ארץ רסיסיה (ר"ש הנגיד, אלפסה, בן קהלת כג, ששון, רכט). בחר מהחלי מבחר שביסו ודי לך מענן בקר רסיסו (רשב"ג, בחר מהחלי, ב"ר ח, 45). והן עיני מצפים לו כעיני דשאים אל רסיסי עב יקוו (רמב"ע, בחרי, ברודי, כט). והעבים יריקון הבשמים ומראשי הדסים הרסיסים (הוח, הריח מר, שם, קכט). השכם לגן בשם אשר צצי שיחיו רסים הלילה בלל (הוח, הענק ג, שם, שלט). על הערגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר וראה רסים ליל עליו נטפי בדלחים וגרגר דר (שם שם, שמ). הריח מר ואם ריח עסיסים ואם רוח מנופפת הדסים ואם דמעת עפרים על לחיחם ואם על הורדים הרסיסים (ר"י הלוי, זמורה ג, 9). ויונת רחוקים וכו' תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים בזמן עת מרסים ליל כנפיה מנערת (הוח, עין כדיבה, שם, 281). אבל בשתות עסים בפיו ובתור וסים ונטפי מי רסים בדלת לח ואחלמה יחשבו (הוח, פני אדם, שם, 370–371). והתנערי מן הזמן כצפרים אשר מרסיסי לילה יתנערו (הוח, ישנה בחיק, שם י, 646). ברסיסי עיני עצמיהם השקיתי (יל"ג, הוי אח, שירים ח, 159).

רְסִיסִי, ת"ז, — של רסיסי טל: אמנם היובש המקרי כבקעה הלהה הרסיסית שתתנגב מן חידוש האויר (ר"ש א"ת, לוסות השמים ד, כ"י כוזנהנסי; כ"י פריז, 41).

רסן [1], ממנו רֶסֶן, רַסֵּן.

רֶסֶן [2], ש"ז, כנ' רִסְנוֹ, — זמם וחבל ששמים על פני הסוס, הפרד וכדו', Zaum, Halfter; bride, licou; bridle, halter: ורוחו כנחל שוטף עד צואר יחצה להנפה גוים בנפת שוא וְרֶסֶן מתעה על לחיי עמים (ישע' ל כח). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג וָרֶסֶן עדיו לבלום [3] (תהל' לב ט). — ובהשאלה למעשה בן אדם עז פנים, שלח רסן מפני אחר, אינו נשמע לו: כי יתרו פתח ויענני וְרֶסֶן מפני שלחו [4] (איוב ל יא). — ועל דמות אלוהית, הלויתן [5], כפל רסנו, פנים רסנו ככנוי לפיו: מי גלה פני לבושו בכפל רִסְנוֹ מי יבוא (איוב מא ה). — ובתו"ם: לחמור שהיה אדם רוכב עליו, ראה את התינוק בשוק קפץ עליו ולא הזיקו, התחילו משבחין לחמור וכו' אמרו להם בעליו חייכם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו (מד"ר שמות כ). — ובספה"א: ורסן זהב ינתן על לחיי סוסו (יוסיפון גינצבורג, לז). או שיהיה מגביר הכעס והחמה או שימלא תאות כעסו ולשלח רסן (ר"י חריזי, מו"נ ב כד). ולולי הענוה אשר תכבשני וברסן המוסר תקשרני עזבתי אתכם בים הסכלות טובעים (הוח, תחכמוני ג, 89). ואם הצורך הגדול לחיץ התורה לענין זה אין לשלות

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [בארמ' רסנא, ערב' רַסַן a), זמם שעל חוטם הסוס, ומזה מִרְסַן b), חד האף, אף בצרוף עלי רע'ם מרסנה c), על אפו ועל חטתו, ובפעל רַסַן a), שם זמם ורסן לסוס, באשור' רִסְנִת (מ"ר) מושכות הסוס או כדו'.]

3) [עי' עֲדִי.]

4) [עי' גם פרחח, הערות.]

5) [אין הלויתן שבמקרא חיה שבמציאות אלא דמות אלהית, משרתו הראשון של הבורא (כמשמ' לותן, לותנ באשור'), שצורתו צורת נחש־אדם, שמרד באל הבורא ונוצח על ידיו.]

---

a) رسن b) مرسن c) على رغم مرسنة

רסן הלשון לדבר בזה המין אלא כפי מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה (ר״י אלטולי, מלמד התלמידים סלה, קמ:). שעדיין לא הורגל במצות ואין רסן יצר בידו לגמרי (ריטב״א על ר״ה פ״א, כז.). וכן אמר החכם בספר מאזני העיוניות התפלה רסן הנפש המתאוה (משה בן חביב, פרוש בחינת עולם). ואמר החכם רסן כל התאוות היא הו פלה (ר״ש אבן ויגאלה, שבט יהודה, הנובר, 123): ידי השכל יכבשו רסן הנפש (מוסרי הפלוסופים ב יא). כי בהיותו רסן תאותו כבש הוא עדי השכל לבש (עמנואל, מחברת ז, הברמן, 142). ואפילו כולנו חכמים וכו׳ אין לנו המלט ממסורות הדת ולשלח רסן המצות חפשי (ר״ש פנחס, יריעות שלמה א, נד.). שתים נשים באות לקראתינו רוכבות על אתונות צחורות נהוגות ברסנים אדומים (גוטלובר, ממלריס, 16). — ואמר הפיטן: משפט המלך עבדיו אוסרים מרכבתו ומתקנים ואני בעצמי אאסור רכבי ואשים רסנים (משה בר קלונימוס, אומץ, קרובי אחרון פסח). באו מצד זה בתוך ים סונים תחלה ברצון וסוף ברסן מרסנים (שם). — ואמר המשורר: ואת חתי באפיהם אשוה ואתן על לחייהם רסנים (רשב״ג, עטה הוד, ביאליק-רבניצקי א, 98).

*רִסֵּן, קל לא נמצא.

—פִעֵ׳, *רִסֵּן, — בפרט בהשאלה רִסֵּן את תאותו, את עצמו, שם להם רסן, עצר בהם, zügeln; mettre un frein à; to bridle, curb: ע״כ בחר (איוב) לעשות כל זה כאשר הקיפו ימי המשתה כי יועיל מאד לרסנם (את התאוות) (עזריה פיגו, בינה לעתים, דרוש לד). התועלת הראשונה במדות לרסן ולהכניע היצר להלוט אחר המאכל (שם, דרוש נט). וירא (האיל) ענין הצפיר וגאותו (שדלג על נשיו של האיל) ורִסֵּן בטנו ותאותו (בן סהולה, משל הקדמוני ב, יח:). בחזקתו התעוררה תאות רצונו ורסן בטנו (שם שם, כ:).

—פֻעַ׳, *רֻסַּן, — שֶׁרִסְּנוּ אותו, ששמו לו רסן: ורסן מפני שלחו, רסני שהיו מרוסנים בו שלחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני (רש״י, איוב ל יא). — ואמר הפיטן: באו מצד זה בתוך ים סונים, תחלה ברצון וסוף ברסן מרסנים (משה בר קלונימוס, אומץ, קרובי אחרון פסח).

—הִפְעִ׳, *הִרְסִין, — הרסין רֶסֶן, שם רסן, ואמר הפיטן: רסן מתעה הרסין ענמים (שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים, קרובי ז פסח). רסן מתעה הרסין שר הבירה (משה בר קלונימוס, אתבולות, קרובי אחרון פסח).

—התפ׳, *הִתְרַסֵּן, — רִסֵּן את עצמו, את תאותו, נוהג בספרות ובדבור.

רסם

[1] ממנו *רִסּוּס, רְסִיס, *רְסִיסָה, *רְסִיסִי, א: רָסַס, ב. *רָסַס.

א. רָסַס, פ״י, רֹס, — רסס את הסלת, זלף עליה שמן או נוזל אחר, besprengen; arroser; to sprinkle: ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לָרֹס את הסלת מנחה ליי׳ (יחזק׳ מו יד). — ואמר הפיטן: גאלת עמך בנבל קתרוס, דורתם והברותם כסלת לרס (ריצ״ע, אלהים בלעדך, קרובי שבת הגדול). — ואמר המשורר: בם גרגרי שהם והם לחים הכי אתם רסיסי לילה רססם (רמב״ע, עיני ענכים, ברודי, קנז).

— פִעֵ׳, *רִסֵּס, — רסס על דבר, זלף, התיז עליו, כמו קל, ואמר הפיטן: רץ קצין עם לכפר פשעם, ריסס עליה פעם ושבע הזיות הפעם (קטע מעבודה, Elbog., Stud., 179).

—הִפְעִ׳, *הִרְסִיס, — הרסים טל, הזיל וזלף, ואמר הפיטן: פדות שלח בראשון להרסים טל (ר״א קליר, אאלרה, טל). טל כל יזיז מבני אבות להרס: עם נדבות (שם, אלים, שם).

ב. *רָסַס, קל לא נמצא בתו״ם.

—פִעֵ׳, *רִסֵּס, — רסס אגוזים ושקדים, את הקנה, העצם וכדו׳, כתש ושבר אותו לרסיסים קטנים, zerschlagen; casser; to smash (up): האגוזים והשקדים חבור עד שירסס, ביצה מגולגלת עד שיגום ושלוקה עד שירסס, עצם שיש בו מות חבור עד שירסס (עקצ׳ ב ה-ו). האגוזין והשקדין אף על פי שריסס חבור עד שיתחיל לפרק, ביצה

---

[1] [במשמ׳ זלף, התיז מים וכדו׳ בא אף בארמ׳ וסור׳ רסס, ובערב׳ رَشَّ [a]), ואפשר שלפנינו שני שרשים, כדעת אחדים].

a) رش

שלוקה וכו' אף על פי שרוסם חיבור עד שיתחיל לקלף (תוספת' טה ג טו).

—פעי', *רִסֵּם, ביני' מְרֻסָּם, — שרסמו אותו: קנה כדי לעשות קלמוס ואם היה עב או מרוסם כדי לבשל בו ביצה קלה שבבצים (שבת ח ה). — ובסהמ"א: כעין קנה מרוסם שהאש כשמתאחזת בהן אינן צריכין ליבוי (ר"ח, ב"ק כג:). מרוח אשך, לפי התרגום מרים פחדין, שפחדיו מרוססין, שבצים שלו כתותין (רס"י, ויקר' כא כ). ומכה טריה, תרגם יונתן מרססא, כתותה ומרוססת (הוש, ישעי' א ו). רסיסים, שיהא מרוסס לבקעיות דקות (הוש, עמוס ו יא). נשבר העצם והבשר חופה את רובו אבל היה אותו בשר מרוסם וכו' מורין לאיסור (רמב"ם, מאכלות אסורות ה ח). ומי שיצא מחותך או מרוסם[1]) אע"פ שכלו לו חדשיו הרי זה נפל (הוא, אבל א ח). — ואמר הפיטן: יי' מה אדם והוא בעץ נקסם, כבא אמת בצעו יהי כמו קש מרסם (רסב"ג, יי' מה אדם, ביאליק-רבניצקי ג, 85).

—התפו', *הִתְרוֹסֵס, — נשבר לרסיסים: ולמה נקרא שמה רעססס, שראשון ראשון מתרוסס (סוטה יא.). א"ל רבינ' לרבא מתלקט מהו וכו' מתרוסס מהו, מתמסמס מהו (חולי' עז.).

—קל, °רָסַס, — שבר לרסיסים, הרס, ואמר הפיטן: כלו לרוס העיר[2]) לאבד רב וצעיר (מנחם ברבי מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה).

***רסק**[3]), ממנו *רִסּוּק, *רָסַק.

***רָסַק,** קל לא נמצא בתו"ם.

---

1) [כן הגרסה ברמב"ם, וכן מובא בכסף משנה וברדב"ז מאבל רבתי א ז. אך בדפוסינו באבל רבתי: מסורס. והשוה גם את דברי המשנה (נדה ג ה): יצא מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד.]

2) [כך בסדורו (עמ' 643) גורס: כלולי לחם העיר, בהלוף האותיות רום — חם.]

3) [כבר העיר אליהו בחור (מתורגמן ערך רסק): משליך קרחו כפיתים, מטליק קרחיה פליג היך ריסוקין, פתות אותו פתים, תרגום ירושלמי ותרסק יתיה רסוקין לשון כתישה וכתיתה, ע"כ. ובמקומו במקורות גם רוק (עי' בהערות לפעל רָזַק). וכנראה שאול שמוש השרש בעבר' מארמ'.]

—פעי', רִסֵּק, — מעך וכתת דבר עד היותו דיסה, zerquetschen; broyer; to squash: תפוח שרסקו ונתנו לתוך עיסה וחמצה הרי זו אסורה (תרומ' י ג). חלות דבש שריסקן מערב שבת ויצאו מעצמן אסורין (שבת כב א). אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה (שם כד ג). השום והבסר והמלילות שרסקן מבעוד יום (עד' ג ו). חלות דבש מאימתי מטמאות משום משקה, ב"ש אומרים משיחרחר, ב"ה אומרים משירסק (עקצ' ג יא). אין דוכין את המלח במדוך אבל מרסקין ביד של סכין (תוספת' שבת א יד). ואין מרסקין[1]) את השלג שיזובו מימיו אבל מרסק הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש (שם שם ג כג). אין מרסקין דבילה וגרוגרות וחרובין לפני זקנים בשבת (שם יו"ט א יט). בצל שריסקו אם ליתן טעם אסור, אם להוציא שורפו מותר (בה"ג ממל, ירושי שבת ז ג). ושוין שאם פרפר ביצה ונתן לתוך הדג או שרסק קפלוטות ונתן לתוך הדג שהן שני תבשילין (ביצ' יז:). — ובסהמ"א: פולין ובשר טרוף אסור, פי' שמחתכין אותו חתיכות קטנות ומרסקין אותו עד שנטרף (ערוך ערך ערף).

—התפע', *הִתְרַסֵּק, נִתְרַסֵּק, — נקרע ונשבר[2]): נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה, אם שהתה מעת לעת ושחטה כשרה (תוספת' חולי' ג ז). — ובסהמ"א: כמו שאינו מתרסק כך אינו מרסק (ספר בר ששת שאלה קל).

— קל, °רָסַק, ביני' פעו' רָסוּק, — שרסקו אותו: הואיל ולא ראינוה שנפלה אין חוששין שמא נתרסקו אבריה להשהותה מ"ת לעת כדין נפולה ורסוקת אברים (רס"י, חולי' נא. ד"ה אין חוששין).

—פעו', *רֻסַּק, ביני' מְרֻסָּק, —שרסקו אותו: שנולד הולד בצער האם וכו' וביציאתו יחלש ויהיו אבריו מרוסקים (שער השמים ד, ירושלים א, יד:).

רַע, רָע, ת"ז, נקי' רָעָה, מ"ר רָעִים, רָעֵי, רָעוֹת, — לא טוב[3]), schlecht, böse; mauvais;

---

1) [בבבלי (שבת נא:): מרוזקין.]

2) [עי' רִסּוּק.]

3) [גם בכתבת אותוד מקארא־טפה, בנוסחה

bad, evil — א) דבר בעל איכות רעה, מים, בהמה, סחורה, פרות, מקום, ארץ, עת, יום וכדו׳: ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת (ברא׳ מא כ). מעט ורעים היו ימי שני חיי (שם מז ט). לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב (ויקר׳ כז י). והעריכו הכהן בין טוב ובין רע (שם שם יב). ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה (במד׳ יג יט). להביא אתנו אל המקום הרע הזה (שם כ ה). ויתן יי׳ אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים (דבר׳ ו כב). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד ב). התאנים הטבות טבות מאד והרעות רעות מאד (שם שם ג). כל ימי עני רעים (משלי טו טו). רע רע יאמר הקונה (שם כ יד). — פנים רעים, מראה רע, מראה לא טוב, לא יפה, ורע מראה, רע תאר, שנראה כרע, לא יפה: מדוע פניכם רעים היום (ברא׳ מ ז). שבע פרות וכו׳ רעות מראה ודקות בשר וכו׳ ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת (שם מא ג-ד). שבע פרות וכו׳ דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר (שם שם יט). ומראיהן רע כאשר בתחלה (שם שם כא). מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה (נחמ׳ ב ב). — ורע לפלוני, בעיני פלוני, רע עליו, לא יפה בעיניו: וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו (ברא׳ כח ח). אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והפדה (שמות כא ח). מוסר רע לעזב ארח (משלי טו י). כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל׳ ב יז). ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו (נחמ׳ ב א). — רעים במשמ׳ סיגים רעים שבכסף: לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט). —

— ב) במשמ׳ מזיק, מביא נזק, schädlich; nuisible; injurious, חיה רעה, שחין רע, חלי רע, מום רע, פגע רע, חרב רעה, מים רעים וכדו׳: חיה רעה אכלתהו (ברא׳ לז כ). והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקר׳ כו ו). וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך (דבר׳ ז טו). וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע (שם טו כא). לא תזבח ליי׳ אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע (שם יז א). יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא (שם כח לה). מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (שם שם נט). ועתה הניח יי׳ אלהי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע (מ״א ה יח). מושב העיר טוב וכו׳ והמים רעים והארץ משכלת (מ״ב ב יט). ולא היה דבר רע בסיר (שם ד מא). בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית (יחזק׳ ה טז). אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם (שם יד כא). הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה (תהל׳ קמד י). ויך יי׳ את איוב בשחין רע (איוב ב ז). זה הבל וחלי רע הוא (קהל׳ ו ב). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם (שם ט יב). וימת בתחלאים רעים (דה״ב כא יט). — ושמועה רעה, במשמ׳ שמועות אסון: בושה חמת וארפד כי שמעה רעה שמעו נמגו (ירמ׳ מט כג). משמועה רעה לא יירא (תהל׳ קיב ז). — ורע, בלי השלמה, במשמ׳ דבר רע ומזיק, אסון, ועי׳ גם רעה, Böses, Unglück; mal, malheur; evil, misfortune: פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (ברא׳ מד לד). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים (שם מח טז). וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר (ישע׳ לא ב). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע (שם מה ז). כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א יב). לא תיראי רע עוד (צפנ׳ ג טו). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע (תהל׳ כג ד). ישוב הרע לשררי (שם נד ז). יי׳ ישמרך מכל רע (שם קכא ז). מלאך רשע יפל ברע (משלי יג יז). אם אשמח בפיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע (איוב לא כט). — ובנגוד אל טוב: ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דבר׳ ל טו). כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (מ״א כב ח). אם טוב ואם רע בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ׳ מב ו). כמעט הייתי בכל רע[1] בתוך קהל ועדה (משלי ה יד). רע ירוע[2] כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (שם

השלמה, שורה 15: אשם רעם, ז״א אישים רעים. ועי׳ רֵיע, הערה, רעע, הערות.]

1) [אמנם אפשר שהכונה: כמעט, ז״א נקלה ובזוי, הייתי בכל רֵעַי, עי׳ טורטשינר (משלי שלמה, 30).]

2) [לפי טורטשינר (משלי שלמה 122) אפשר שאין כאן משפט שלם אלא נוסח לא שלם במק׳ ״ר ע ר ע,

יח יח). גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (איוב ב י). כי טוב קויתי ויבא רע (שם ל כו). — ויום־רע במשמ' יום האסון והפרענות: המנדים ליום רע ותגשון שבת חמס (עמוס ו ג). למה אירא בימי רע (תהל' מט ו). להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת (שם צד יג). — ובצרוף רע לפלוני, אוי לו, לא טוב לו: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישע' ג יא). אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו (תהל' מא ו). — נפקד רע, לא נקה רע, במשמ' נפקד בענש רע, לא נקה מרע, ספרענות: יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). יראת יי' לחיים ושבע ילין בל יפקד רע (שם יט כג). — ברע, במשמ' במצב רע, בפרענות: אמר בלבו בל אמוט לדר ודר אשר לא ברע[1] (תהל' י ו). — לרע, במשמ' לרעה לפלוני: משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע (משלי כא יב). — סר מרע, במשמ' נמלט מפרענות: חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (שם יד טז). בחסד ואמת יכפר עון וביראת יי' סור מרע (שם טז ו). — ורוח רעה מאת האלהים במשמ' מלאך מזיק: ורוח יי' סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יי' (ש"א טז יד). הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך (שם שם טו). ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית (שם יח י). — ומשלחת מלאכי רעים: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהל' עח מט). — ג) במשמ' מוסרית, אדם רע, עם רע, דור רע, עדה רעה, רעי גוים וכדו': ואנשי סדם רעים וחטאים ליי' מאד (ברא' יג יג). עד מתי לעדה הרעה הזאת (במד' יד כז). אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה וכו' (דבר' א לה). ויען כל איש רע ובליעל (ש"א ל כב). לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ' ח ג). על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל (שם יב יד). העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (שם יג י). והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם (יחזק' ז כד). חלצני יי' מאדם רע מאיש חמסים תנצרני (תהל' קמ ב). איש חמס רע יצודנו למדחפת (שם שם יב). בפשע איש רע מוקש (משלי כט ו). איש צר ואויב המן הרע הזה (אסת' ז ו). — ולב רע[1]: ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע (ירמ' ג יז). וילכו במעצות בשררות לבם הרע (שם ז כד). אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה (שם יח יב). מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ). כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע[2] (שם כו כג). — ויצר לב האדם, יצר מחשבת לבו, מחשבה רעה: וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (ברא' ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (שם ח כא). ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסת' ט כה). — ורוח רעה בין אנשים במשמ' יחס רע, שנאה: וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם (שפט' ט כג). — ודבר רע, ענין רע, מעשה רע וכדו': וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו (שמות לג ד). ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך (דבר' יג יב). ונשמרת מכל דבר רע (שם כג י). אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה (ש"א ב כג). ויעשו דברים רעים להכעיס את יי' (מ"ב יז יא). ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך (ירמ' ב יט). ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן (שם כג י). ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזק' ו יא). שובו נא מדרכיכם הרעים ומעלליכם הרעים (זכר' א ד). הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהל' א יג). אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (שם ד ג). גם זה הבל וענין רע הוא (שם שם ח). אל תעמד בדבר רע (שם ח ג). שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם (שם שם ה). ואחרי כל הבא עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה וכו' (עזר' ט

יאמר הקונה וכו' לקח בגדו כי ערב זר שבפרק כ יד וכו'.]

[1] [אמנם הצרוף קשה, ואולי הנכון: לא אשר (ז"א לא אראה) ברע.]

[1] [במשמ' מוסרית זו בא לב רע בכל מקום במקרא, וכן מבֹאר צרוף זה במשלי כו כג בהמשכו במלים: שבע תועבות בלבו. אמנם בצורת פעל בא למה ירע לבבך (ש"א א ח) במשמ' למה תצטערי בלבך, עי' א. רעע.]

[2] [הכונה בשני הפתגמים להכנות לסעודה עם השונא, כאן בשפתים דלקים, בשפיתת הבשר, וכאן ושר בשרים, סיר הבשר; עי' טורטשינר, משלי שלמה, 58—60.]

יג). -- וכלים רעים במשמ' זו: וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ (ישע' לב ז). — ואדם או דבר רע בעיני האל, שהאלהים רואה אותו כרע במעשיו [1]: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי' (בראש' לח ז). — ובאזני יי': ויהי העם כמתאננים רע באזני יי' (במד' יא א). — ודרך רע(ה), ארח רע [2]: לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ"א יג לג). שבו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי (מ"ב יז יג). שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם (ירמ' יח יא). וישבום מדרכם הרע ומרע מעלליהם (שם כג כב). וידעתם כי אני יי' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות (יחזק' כ מד). מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהל' קיט קא). להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות (משלי ב יב). — שם רע, דבה רעה, המיחסים מדות רעות ומעשים רעים לאדם וכדו': ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם (בראש' לז ב). וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה (במד' יד לז). ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים (דבר' כב יד). ואעשה כן וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני (נחמ' ו יג). — ובצרופים כנסמך, רע עין, רע מעללים: והאיש קשה ורע מעללים (ש"א כה ג). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו (משלי כג ו). נבהל להון איש רע עין (שם כח כב). — ובלי שם עצם רע במשמ' אדם רע: והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ' טו כא). כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרך רע (תהל' ה ה). שבר זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא (שם י טו). בארח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד יד). חמד רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן (שם יב יב). בכל מקום עיני יי' צופות רעים וטובים (שם טו ג). מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע (שם כ ח). חברות פצע תמרוק ברע ומכות חדרי בטן (שם שם ל). כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (איוב כא ל). שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים (שם לה יב). — רע, כל רע, רע בעיני ה' במשמ' דבר רע במשמ' מוסרית, מעשה רע: ובערת הרע מקרבך (דבר' יג ו, יז ז ועוד). אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג טו). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז). על הרע כפים להיטיב [1] השר שואל והשופט בשלום (מיכ' ז ג). אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי ריקם (תהל' ז ה). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק (שם שם י). און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס (שם לו ה). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק (שם נב ה). אהבי יי' שנאו רע (שם צז י). — ובצרופים כגון עשה רע, דבר רע, חרש רע וכדו': יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראש' לא כט). עד תם כל הדור העשה הרע בעיני יי' (במד' לב יג). והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יי' אלהיך להכעיסו (דבר' ד כה). איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי' אלהיך לעבר בריתו (שם יז ב). ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי' (שפט' ב יא). ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים (ש"א כט ז). ויעשה עמרי הרע בעיני יי' (מ"א טז כה). ושמר ידו מעשות כל רע (ישע' נו ב). ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש' ז טו). דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמו' ה יד). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם (מיכ' ב א). שנאי טוב ואהבי רע [2] (שם ג ב). טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל (חבק' א יג). פני יי' בעשי רע להכרית מארץ זכרם (תהל' לד יז). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי (שם נא ו). זאת פעלת שטני מאת יי' והדברים רע על נפשי (שם קט כ). תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח (משלי ו יד). ורשעים מלאו רע (שם יב כא). אל תאמר אשלמה רע קוה ליי וישע לך (שם

---

1) [רק במשמ' מוסרית זו בא במקרא רע בעיני האל (שלא כשמוש הבטוי בנחמ' ב ב כלפי האדם) במקומות מרבים, ועל כן יש להניח, שגם ביסוד הספור על ער (בראש' לח ז), מעשה רע של ער, שהשמט, מעין זה המרמז בדברי מד"ר לכתוב, המובאים גם במיחס לרש"י בדהי"א ב ג.]

2) [בקצת מקומות יש להבין ד ר ך כנסמך אל רע, ולא תמיד אפשר להבחין בשמושים השונים.]

1) [לפי טורטשינר (ספר מרטי, עמ' 279) יש לצרף למשפט זה את המלה חרם שבסוף פסוק ב בקריאה: חדם (ז"א שמחים) על הרע כפים (ז"א מסרבים) להיטיב, כלשון כפוי (ז"א כפוי, כופה) טובה בתו"ם.]

2) [כך קרי; כתיב: ר ע ה.]

כ כב). נשׂא רשע אותה רָע (שם כא י). על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רָע אשר חטא עשה רָע מאת ומאריך לו (קהלת ח יא–יב). — ובצרוף של נגוד אל טוב במשמ' זו, טוב ורע, רע או טוב, מטוב ועד רע וכדו': ועץ הדעת טוב וָרָע (בראשי' ב ט). והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (שם ג ה). לא נוכל דבר אליך רַע או טוב (שם כד נ). השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רָע (שם לא כד). כן אדני המלך לשמע הטוב וְהָרָע (ש"ב יד יז). האדע בין טוב לְרָע (שם יט לו). לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לְרָע (מ"א ג ט). הוי האמרים לָרַע טוב ולטוב רָע (ישעי' ה כ). לדעתו מאס בָּרָע ובחור בטוב (שם ז יה). גמלתהו טוב ולא רָע כל ימי חייה (משלי לא יב). כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רָע (קהלת יב יד). — סור מרע במשמ' זו: ותהי האמת נעדרת וסר מֵרָע משתולל (ישעי' נט טו). סור מֵרָע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהלי' לד יה). ירא את יי' וסור מֵרָע (משלי ג ז). אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מֵרָע (שם ד כז). ותועבת כסילים סור מֵרָע (שם יג יט). והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מֵרָע (איוב א א). הן יראת אדני היא חכמה וסור מֵרָע בינה (שם כח כח). — ובצרופים בסמיכות, דברי רָע, עצת רע, אשת רע וכדו': שמנו עשתו גם עברו דברי רָע[1]) דין לא דנו דין יתום ויצליחו (ירמי' ה כח). החשבים און והיעצים עצת רָע בעיר הזאת (יחזקי' יא ב). השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רָע (משלי ב יד). לשמרך מאשת רָע[2]) מחלקת לשון נכריה (שם ו כד). תועבת יי' מחשבות רָע וטהרים אמרי נעם (שם טו כו). אנשי רָע לא יבינו משפט ומבקשי יי' יבינו כל (שם כח ה). — אֵין רָע, במשמ' אין בזה מעשה רע: וכי תגישון עור לזבח אין רָע וכי תגישו פסח וחלה אין רָע (מלאכי א ח).—ועם ב היחס, הוא בְּרָע במשמ' מחשבתו רעה: אתה ידעת את העם כי בְרָע[3]) הוא (שמות לב כב). — וראה את פלוני בְּרָע, ראה אותו בעין רעה: ויראו שטרי בני ישראל אתם בְּרָע[1]) לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם ה יט). —ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע (צ"ס גני' יב ד). טוב העושר אם אין עון ורע העוני על פי זדון (שם יג כד). ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (שם יד ג). רע לנפשו למי ייטיב ולא יקרה ברעתו, רע לנפשו אין רע ממנו ועמו תשלומת רעתו (שם שם ה–ו). עין רע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (שם שם י). — ובתו"ם: לא יתכסה לא בסים הרעים ולא בסי המשרה (ברכ' ג ה). המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח

---

1) [שתי מלים אלו אינן בעקר בתרג' השבעים, ות"י משלים ומתרגם: אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש, ע"כ. ויש מציעים לגרס: דִּבְרֵי רע].

2) [אמנם לפי השבעים: מאשת רע, γυναικὸς ὑπάνδρου].

3) [אמנם בפס' כה נאמר וירא משה את העם כי פָרֻעַ הוא כי פְרָעֹה אהרן וכו', ע"כ, וכן קוראים רב החדשים אף כאן פֶּרַע במק' בְּרָע. ובן־יהודה רשם בשולי המלון בעמ' 635 בהבאת פסוק זה כערך נוסף משרש ברע]:

בְּרַע, ת"ז, במשמ' ? eigenwillig, רגזן, הולך בשרירות לבו וכדו', [ע"כ. וכן הוא מעיר ברשימה אחרת על הפסוק: ימיקו וידברו בְרָע (תהל' עג ה)]:

בְּרַע, משקל רָשַׁע, כי אין זה מדרך לשון טבעית לאמר ידברו בְרָע, ועדיף לאמר ידברו רע, וזה יותר טבעי, ולא יעלה על דעת שום אדם לאמר: פלוני מדבר בְּרַע בפלוני. אלא יאמר פלוני מדבר רע, או רעה, וכדומה. והנה כונת הפסוק ברורה, כי ההוללים והרשעים מתלוצצים (ימיקו) ומטיחים דברים קשים כלפי מעלה, כמו שאמר אחרי כן שתו בשמים פיהם וכו' ואמרו איכה ידע אל וכו'. ויש לשער כי הצרוף ברע הוא שם דבר והבית היא מיסוד המלה במשקל רֶשַׁע, אלא שמפני שנעלם כבר מקור המלה והצרוף דומה לצרוף המלה הידוע רע בבית השמוש בראשו, נקדוה כך, וזה קרה להם הרבה פעמים, כמו שכבר העירו על זה חכמי הלשון.

גם כאן [כי בְרָע הוא (שמות לב כב)] נקוד בְּרָע, וגם כאן יש מקום לכל מה שהעירותי, כי גם זה אינו לשון טבעית: העם הוא בְּרָע, במשמעה שהוא רע. למה בית השמוש? מדוע לא אמר אתה ידעת את העם כי רע הוא? האין זה יותר טבעי? ולכן נראה כי גם כאן הבית היא מיסוד המלה, וכל הצרוף כלו ברע הוא תאר כמו רָשָׁע, והכונה בו שהעם הוא קשה ועז ואי אפשר לא לעשות רצונו. וגם כאן הצורה החיצונה של צרוף האותיות הטעתה את המנקדים, וראו בת המלה הידועה רע עם בית השמוש.

1) [עי' גם בהערה שלפני זו.]

צבור הוא סימן רע לשולחיו (שם ה ה). ועל בשורות רעות אומר ברוך דין האמת (שם ט ב). ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וכו' בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע (שם שם ה). תורם מן היפה על הרע אבל לא מן הרע על היפה (תרומ' ב ו). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים וכו' והבינונית מחמישים והרעה מששים (שם ד ג). ספוק הגפנים וכו' מקום שנהגו מקום שכחה יפה מותר ומקום שכחה רע אסור (ערלה א ה). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא וכו' מפני רוח רעה וכו' פטור (שבת ב ה). קונם שאיני נושא את פלונית שאביה רע וכו' קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב רע בתוכו (נדרי ט ג). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעים וכו' קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב (שם שם ח). מדהה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהורות ששתו (ר' שמעון, סוטה ג ה). התורה משמרתו מכל רע בנערותו (קדוש' ד יד). חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה (ב"ק ח ד). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות (ב"מ ד א). מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו (ב"ב ה ו). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם, יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם וכו' (סנה' ח ה). הרחק משכן רע (נתאי הארבלי, אב' א ז). חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים (אבטליון, שם שם יא). חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא (שם ה ט). קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע (שם שם יב). שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע (ערכ' ג ה). טבחה ביום שלאחריו ושמשה הרי זו תרבות רעה (נדה י ח). צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור (ברכ' ז.). מהיות טוב אל תקרא רע (שם ל.; ב"ק פא:). שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים (ברכ' נה:). כל רעה ולא אשה רעה (כב, שבת יא.). מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו (שם קיט:). חלוק גדול הייתי מבקש ואתה הבאת לי קט ורע, מאי רע רע בדמים (כתוב' לט.). רע לשמים ורע לבריות הוא רשע רע (קדוש' מ.). לא קאמר רבי מאיר התם אלא גבי עד זומם דממון דרע לשמים ורע לבריות אבל הכא דרע לשמים ואין רע לבריות לא (סנה' כז.). בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים (מד"ר בראש' מד). מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (שם איכה פת"ח, ר' יוחנן). לשור שהיו עסקיו רעים עמד צייר וצר איקונין של ארי באבוסו כדי שיהא מביט ומתירא (פסיק' ר"כ, וזאת הברכה, בובר, קלז:). מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נפשו רעה ולא נתן מצוה מימיו (פסיק' רב', עשר תעשר, קכז.). —ובתפלה: ויציל נפשותינו מן השעות הרעות (אב הרחמים, סדר קריאת התורה). — ובספה"א: שאהרן עליו השלום כשהיה מרגיש באדם שתוכו רע וכו' היה מתחיל לו לשלום (פי' המשנ' לרמב"ם אב' א יב). הרע לזה טוב לזולתו (כס"ע פלקירה, המבקש, יא). בחרתי מן הרע מעוטו[1]) (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 30). ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך (רמב"ן, בראש' כח לד). שאין רע שאין בו טוב כמשל הדיוט (לרור המור, חיי שרה). ועי' יֵצֶר, 2127; לָשׁוֹן, 2742; ו. סוּר, 4000; סִמָּן (סִימָן) 4116; שֵׁם.

א. רֵעַ[2]), ש"ז, כנ' רֵעִי, רֵעֲךָ, רֵעֶךָ, רֵעֵךְ, רֵיעֲכֶם, רֵעוֹ, רֵעֵהוּ, רֵעָהּ, מ"ר רֵעִים, סמי' רֵעֵי, כנ' רֵעַי, רֵעָי, רֵעֶיךָ, רֵעַיִךְ, רֵעָיו, רֵעֶיהָ, רֵעֵיהֶם, — א) קרוב לאחר, המתרעה עמו, חבר, כמו מֵרֵעַ, רֵעֶה, Genosse, Gefährte; camarade; companion, comrade: ויבחם יהודה ויעל על גוזי צאנו הוא וחירה רֵעֵהוּ העדלמי (בראש' לח יב). וישלח יהודה את גדי העזים ביד רֵעֵהוּ העדלמי (שם שם כ). ויבא דוד אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לְרֵעֵהוּ[3]) לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יי' (ש"א ל כו).

---

1) [בהוצאת בריל (עמ' 9: בחרתי הרע במיעוטו. וכעין זה בשמוש היום: תְּפֹס (או: נקט) הרע במעוטו.]

2) [מלים כאלה במשמ' רֵעַ, חבר, ידיד, אח וכדו' נולדו במ"ר, כי אין האחד רֵעַ לעצמו. ועקר משמ' רֵעִים כמו: הרועים והולכים זה עם זה יחד, ועי' א. רָעָה.]

3) [כלומר לְרֵעַ שהיה לו במקום, ויש מציעים: לְעָרֶיהָ.]

ולאמנון רֵעַ ושמו יונדב בן שמעה (ש״ב יג ג). ויאמר אבשלום אל חושי זה חסדך את רֵעֶךָ למה לא הלכת את רֵעֶךָ (סס יו יז). ויהי במלכו וכו׳ הכה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורֵעֵהוּ (מ״א יו יא). הנני נתן אל העם הזה, מכשלים וכשלו בם וכו׳ שכן ורֵעו (ירמ׳ ו כא). בפיו שלום את רֵעֵהוּ ידבר ובקרבו ישים ארבו (סס ט ז). אל תאמינו בְרֵעַ אל תבטחו באלוף (מיכה ז ה). שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך (זכר׳ ג ח). כְּרֵעַ כאח לי התהלכתי (תהל׳ לה יד). אהבי וְרֵעַי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (סס לח יב). הרחקת ממני אהב וָרֵעַ מידעי מחשך (סס פח יט). למען אחי וְרֵעָי אדברה נא שלום בך (סס קכב ח). גם לְרֵעֵהוּ ישנא רש ואהבי עשיר רבים (משלי יד כ). איש רֵעִים להתרועע ויש אהב דבק מאח (סס יח כד). הון יסיף רֵעִים רבים ודל מֵרֵעֵהוּ יפרד (סס יט ד). רבים יחלו פני נדיב וכל הָרֵעַ[1] לאיש מתן (סס סס ו). אהב טהור לב חן שפתיו רֵעֵהוּ מלך (סס כב יא). שמן וקטרת ישמח לב ומתק רֵעֵהוּ[2] מעצת נפש (סס כז ט). וישמעו שלשת רֵעֵי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו (איוב ב יא). אף על יתום תפילו ותכרו על רֵיעֲכֶם (סס ו כז). מליצי רֵעָי אל אלוה דלפה עיני (סס יו כ). לחלק יגיד רֵעִים[3] ועיני בניו תכלינה (סס יז ה). חנני חנני אתם רֵעָי (סס יט כא). ובשלשת רֵעָיו חרה אפו (סס לב ג). אני אשיבך מלין ואת רֵעֶיךָ עמך (סס לה ד). אכלו רֵעִים שתו ושכרו דודים (שה״ש ה א). כל רֵעֶיהָ בגדו בה היו לה לאיבים (איכה א ב). — ובהדגשה, רעך אשר כנפשך: כי יסיתך אחיך בן אמך וכו׳ או רֵעֲךָ אשר כנפשך (דבר׳ יג ז). רעך וְרֵעַ[4] אביך אל תעזב ובית אחיך אל תבוא ביום אידך (משלי כז י). — וביחס למלך, אולי כמעמד מיוחד בחצרו, רֵעַ למלך: ואחיתפל יועץ למלך וחושי הארכי רֵעַ המלך (דהי״א כז לג). ועי׳ רעה. — וביחס לאשה, רֵעַ האשה, אהוב, דוד: הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד וכו׳ ואת זנית רֵעִים רבים ושוב אלי (ירמ׳ ג א). אכן בגדה אשה מֵרֵעָהּ כן בגדתם בי בית ישראל (סס סס כ). זה דודי וזה רֵעִי בנות ירושלם (שה״ש ה יו).—ואשה אהֻבת רֵעַ[1]: לך אהב אשה אהבת רֵעַ ומנאפת (הוש׳ ג א). — ובהשאלה רֵעַ לבנות יענה, עזוב ומקונן כמותן, דומה להן: אח הייתי לתנים וְרֵעַ לבנות יענה (איוב ל כט). — ב) במשמ׳ מטשטשת, כל אדם הנמצא על יד פלוני[2], הבא אתו ביחס זה או זה, שכנו וזולתו, Nächster anderer; le prochain, l'autre; fellow-man, other one: ויצא (משה) ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רֵעֶךָ (שמות ב יג). לא תענה בְרֵעֲךָ עד שקר לא תחמד בית רֵעֶךָ לא תחמד אשת רֵעֶךָ וכו׳ וכל אשר לְרֵעֶךָ (סס כ יו-יז). אם חבל תחבל שלמת רֵעֶךָ עד בא השמש תשיבנו לו (סס כב כה). לא תעשק את רֵעֲךָ (ויקר׳ יט יג). לא תעמד על דם רֵעֶךָ (סס סס יו). ואהבת לְרֵעֲךָ[3] כמוך (סס סס יח). לא תסיג גבול רֵעֲךָ (דבר׳ יט יד). כי תבא בכרם רֵעֶךָ ואכלת ענבים כנפשך שבעך וכו׳ כי תבא בקמת רֵעֶךָ וקטפת מלילת בידך והרמש לא תניף על קמת רֵעֶךָ (סס כג כה-כו). כי תשה בְרֵעֲךָ משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (סס כד י). ארור מסיג גבול רֵעֵהוּ (סס כז יז). ארור מכה רֵעֵהוּ בסתר (סס סס כד). וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רֵעֵהוּ (יהוש׳ כ ה). הוי בנה ביתו בלא צדק וכו׳ בְּרֵעֵהוּ יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ׳ כב יג). יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם (סס כט כג). הוי משקה רֵעֵהוּ מספח חמתך ואף שכר (חבק׳ ב טו). מלושני בסתר רֵעֵהוּ אותו אצמית (תהל׳ קא ה). אל תאמר לְרֵעֲךָ לך ושוב

1) [צ״ל, כדעת רבים: וְכֻלֹּה רֵעַ.]

2) [כלומר, התיעצות האיש עם רעהו, עצת רעהו, טובה היא יותר מעצת האדם לנפשו. השוה פורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 26.]

3) כלומר: לנגד דברי חנופה חלקים יאמר: הנה מצאתי רעים.]

4) [כך קרי; כתיב ר ע ה.]

1) [לפי השבעים: אֹהֶבֶת רֵעַ.]

2) [באותו שמוש במקרא גם אח, עמית, ובתו״ס: חבר, כדגמת בין אדם לחברו.]

3) [ללא כל הצדקה רצו כמה מחכמי או״ה להגביל משמ׳ המלה כאן לְרֵעַ מבני ישראל בלבד. ועי׳ נגד זה את דבריו הברורים של אחד העם במאמרו על שתי הסעפים, על פרשת דרכים ד.]

ומחר אתן ויש אתך (משלי ג כח). אל תחרש על רעך רעה (שם שם כט). בז לרעהו חוטא (שם יד כא)׳ איש חמס יפתה רעהו והוליכו בדרך לא טוב (שם יז כט). צדיק הראשון בריבו יבא רעהו וחקרו (שם יח יז). אל תהי עד חנם ברעך (שם כד כח). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). — וביחוד בצרוף איש את רעהו [1], אל רעהו, לרעהו, על רעהו, ברעהו, מרעהו, מאת רעהו, ביד רעהו וכדו׳: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש׳ יא ג). הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם שם ז). והמצפה אשר אמר יצף יי׳ ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו (שם לא מט). ויתמהו האנשים איש אל רעהו (שם מג לג). דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב (שמות יא ב). ושפטתי בין איש ובין רעהו (שם יח יו). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שם כא יד). וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף (שם שם יח). וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת (שם שם לה). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו׳ ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כב ו–ז). וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם (שם שם יג). וישם יי׳ את חרב איש ברעהו ובכל המחנה (שפט׳ ז כב). ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (ש״ב ב יו). איש אל רעהו יתמהו (ישע׳ יג ח). אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו (ירמ׳ ז ה). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך ואיש ברעהו יהתלו (שם ט ג–ד). והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו (שם יט ט). דברו אמת איש את רעהו וכו׳ ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם (זכר׳ ח יו–יז). והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו [2] וביד מלכו (שם יא ו). והיה ביום

---

[1]) [במקרא רק בצרופים כאלה עם איש, ולא עם אדם, או בן אדם. על „ובן אדם לרעהו" (איוב יו כא) עי׳ ה. רֵעַ.]

[2]) [ויש קוראים: רֵעֵהוּ, בהקבלה אל מַלְכּוֹ.]

ההוא תהיה מהומת יי׳ רבה בהם והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו (שם יד יג). — ואיש באיש ואיש ברעהו: ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו (ישע׳ ג ה). — ועל בעלי חיים אחרים: ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא (שם לד יד). — ובדברים שאין בהם (עוד) רוח חיים: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (בראש׳ טו י). — ובכתבת השלוח: בעוד גרזן אש אל ר ע ו ובעוד שלש אמת להנק[ב נשמ]ע קל איש קרא אל ר ע ו וכו׳ וביום הנקבה הכו החצבם איש לקרת ר ע ו גרזן על [ג]רזן (כתבת השלוח, המבוא הגדול, 47). — ואמר בן סירא: בטובת איש גם שונא ר י ע וברעתו גם ר י ע בודד (ב״ס גני׳ יב ט). ורוממתהו (החכמה) מ ר ע ה ו ובתוך קהל תפתח פיו (שם יה ה). — ובתו״מ: פאה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא יכו איש את ר ע ה ו (פאה ד ד). רוצח שהכה את ר ע ה ו באבן או בברזל וכו׳ חיב (סנה׳ ט א). הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את ר ע ה ו חיים בלעו (ר׳ חנינא סגן הכהנים אב׳ ג ב). כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ נקרא ר ע אהוב וכו׳ (רבי מאיר, שם ו א). לעו״ם אל ירבה אדם ר ע י ם בתוך ביתו (ר׳, ברכות סג.). התרפס ורהב רעיך, אם ממון יש בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו ר י ע י ם (ר׳ ילחק, יומא פז.). כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני ר י ע י ם אני שומע (רבי אלעזר, תעני׳ כה:). אחיו ורעיי בואו (רבי אלעזר ברבי שמעון ליסוריו, ב״מ פד:). רעואל שנעשה ר י ע לאל (מד״ר שמות א). אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה ור ע ה כאחד (ר׳ ברכיה, שם ויקר׳ יז).—*ועל ענינים קרובים בהלכה, יגיד עליו רעו, יבוא זה וילמד על זה: יגיד עליו ר י ע ו, תנא רועה בדרך דלא הויא אבידה והוא הדין לרועה בין חכרמים וכו׳ (אביי, ב״מ לא) [1]). — ובספה״א בפרשנות המקרא רֵעַ במשמ׳ כתוב אחר בתנ״ך שילמד על מלה, על הכתוב, אין לו רֵעַ במקרא, אין לו דמיון: ויהי כראות דונש נפח

---

[1]) [וכן נמצא בטוי זה בדברי אביי ביבמ׳ לא:, ב״ב יט., ע״ז עו.]

באש פחם במחלקת לפחת עלה בלבבו כי מנחם הביא פחם ר ע לפחת (חסו' תלמידי מנחם, 34). גופר, שם עץ קל הוא על פני מים ואין ר י ע לו במקרא (ראב"ע, ברא' ו יד). — ובחדוד: וכי יגוף, אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ר י ע רק בן זוטא לבדו (הוא, שמות כא לה).

ב. רֵעַ [1], ש"ז, כנ' רֵעִי, רֵעוֹ, רֵעֵהוּ, מ"ר כנ' רֵעֶיךָ, — מחשבה, רצון, Wollen; vouloir; willing: אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לְרֵעִי [2] מרחוק (תהל' קלט ב). ולי מה יקרו רֵעֶיךָ אל מה עצמו ראשיהם (שם שם יז). ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לְרֵעֵהוּ [3] (איוב יו כא). יגיד עליו רֵעוֹ [4] מקנה אף על עולה (שם לו לג). — ובספה"א: וזהו בנת לרעי מרחוק כי ר ע י נגזר מרעיון וכו' ואחר זה אמר ולי מה יקרו ר ע י ך וכו' כלומר אתה בנת ל ר ע י מרחוק אבל אני איני יכול להשיג ר ע י ך רוצה לומר ידיעתך ומחשבותיך (ר"י אלבו, עקרים ב כה).

ג. רֵעַ, ש"ז, כנ' רֵעֹה, — תרועה ורעש, Lärm, Getöse, bruit, fracas; noise, turmoil: וישמע יהושע את קול העם בְּרֵעֹה [5] ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה (שמות לב יז). עתה למה תריעי רֵעַ המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכה ד ט).

---

1) [כנראה ע"פ הארמ' רעוא, שהיא רצון בעבר'.]

2) [המחבר רשם בשולי תנ"כו הקטן: לְרִבְעִי, אך עי' בהערה שאחר זו.]

3) [כמו בתהל' קלט ב, בַּנת לְרֵעִי מרחוק, כך גם כאן אין בֶּן לשון בני האב, ואין רֵעֵהוּ כאן רֵעַ ואח, אלא זאת הכונה: ויוכח נא האל את הגבר מה עם אלוה (כמחשבתו) וְיָבֵן (ז"א יַלמד) את האדם את רֵעֵהוּ, את כונתו ורצונו. עי' טורטשינר, ס' איוב למקום.]

4) [גם כאן הכונה לפי הנקוד: ויגיד האל לו, לאדם, את רֵעוֹ, את דעתו ורצונו, עי' טורטשינר שם לכתוב. ורב הפרשנים העברים הבינו מלה זו כמו ג. רֵעַ במשמ' תרועה ורעש. ואמנם אפשר שכונת הכתוב: יגיד לאדם את רֹעוֹ, ז"א את רעתו הוא, כהקבלה אל ע ו ל ה במשמ' עַוְלָה.]

5) [ואולי מקור מן רוע, עי' שם, הערה.]

— ואמר המשורר: מן גו יגרשוני כהיום גואלי, עלי בעל גנב יריעון ר ע (עמנואל, אלאה זמני, מסב' א, הברמן, 25).

רֹעַ, ש"ז, — תכונת הדבר הָרַע [1], Schlechtigkeit; mauvais état; badness: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לָרֹעַ (ברא' מא יט). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מֵרֹעַ (ירמ' כד ב). ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא תאכלנה מֵרֹעַ (שם כט יז). — ורֹעַ פנים, מראה רע: טוב כעס משחוק כי בְרֹעַ [2] פנים ייטב לב (קהל' ז ג). — ורֹעַ לב במשמ' דבר רַע שבלב, צער: ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רֹעַ לב (נחמ' ב ב). — ובמשמ' מוסרית רֹעַ לב, רֹעַ לבב: אני ידעתי את זדנך ואת רֹעַ לבבך (ש"א יז כח). — ורֹעַ מעללים: עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רֹעַ מעלליך אשר עזבתני (דבר' כח כ). רחצו הזכו הסירו רֹעַ מעלליכם מנגד עיני (ישע' א יו). פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רֹעַ מעלליכם (ירמ' ד ד; וכעין זה שם כא יב). הנני פקד עליכם את רֹעַ מעלליכם (שם כג ב). ואם עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי וישבום מדרכם הרע וּמֵרֹעַ מעלליהם (שם שם כב). שובו נא איש מדרכו הרעה וּמֵרֹעַ מעלליכם (שם כה ה). ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רֹעַ מעלליהם (שם כו ג). כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים על רֹעַ מעלליהם (הוש' ט יה). תן להם כפעלם וּכְרֹעַ מעלליהם (תהל' כח ד). — ואמר בן סירא: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת ר ו ע ו [3] יחליא (ב"ס גני' יב י). — ובספה"א: גם את הרעות למדת את דרכיך, חזרת על כל ר ו ע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולן (רש"י, ירמ' ב לג). כי קצת המזגים יהיה בהם מה ר ו ע

---

1) [גם בכתבת אזתוד מקארא-טפה, נוסחה שלמה, שורה 67: אם בחמדת יסע אם בשנאת ו ב ר ע יסע השער ז.]

2) [ואולי הורגש רֹעַ כאן כמקור הפעל א. רעע.]

3) [בסור' בטעות: דמטנף חברה, כאלו קרא: רַעוֹ.]

והמרחק מהשווי (אמו"ר לרלב"ד א ז, 36). רוע המקרה הוא מציאות דברים רבים רעים בהזדמן (ס' הגדרים). — *רע מזל: ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי (ר"י א"ת, סה"ם לריב"ג, הקד'). ואני לרוע מזלי וחיגון אשר עלה בגורלי (ר"י חריזי, תחכמ' כב, 212).

רעב [1], ממנו רעב, א. רעב, ב. רעב, *רעבה, רעבון, *רעבוני, *רעבן, *רעבנות, *רעבתן, *רעבתנות.

רעב, ש"ז, כנ' רעבם, — א) רגש הכאב של האדם ויתר בעלי החיים שאין להם מה לאכל, וגם חסר אכל עצמו, hunger; faim; Hunger: כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב (שמות יו ג). ועבדת את איביך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא (דבר' כח מח). והמתי ברעב שרשך (ישע' יד ל). הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב (ירמ' יא כב). שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב (איכ' ב יט). ולחם משמים נתת להם לרעבם (נחמ' ט יט). — ובצרופים עם תאר, אסופי רעב, חללי רעב, מזי רעב, מתי רעב: מזי רעב ולחמי רשף (דבר' לב כד). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע' ה יג). טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכ' ד ט). —ועם ש"ע, תחלואי רעב, זלעפות רעב, חרפת רעב: אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (ירמ' יד יח). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזק' לו ל). בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב [2] (איכ' ה ט–י).—ב) רעב, במשמ' מכת רעב במדינה, צרת רעב, אף בצרופים כגון שנת רעב, famine; Hungersnot: ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ (בראשי' יב י). ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד (שם מא כט–לא). רעב כי יהיה בארץ וכו' ופרש כפיו אל הבית הזה (מ"א ח לז–לח). ויהי רעב גדול בשמרון (מ"ב ו כה). כחשו ביי' ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לוא נראה (ירמ' ה יב). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל' קה טז). — ושלח ה' רעב ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך (יחזק' ה יז). — ובמנית כל מיני מכות וצרות יחד, חרב ורעב ודבר וכדו': כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכו' כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם (ירמ' יד יב). ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה וכו' ואת הנשארים בעיר הזאת מן הדבר מן החרב ומן הרעב ביד נבוכדראצר מלך בבל (שם כא ז). והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר (שם לב כד). החרב בחוץ והדבר והרעב מבית (יחזק' ז טו). ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם (שם יד כא). — ובהשאלה, רעב לשמע דבר ה': הנה ימים באים נאם יי' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי' (עמ' ח יא). — וכתו"מ: כשאדם בא לידי חולי וכו' הרי הוא מת ברעב (קדוש' ד יד). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה וכו' גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה, ושלא ליטול את החלה רעב של כליה באה (אבו' ה ח). — ובתפלה: והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב ויגון (השכיבנו, תפלת ערבית). — ובספה"א: בנשים שאין ווסתן זב כראוי או בימי הורתן תמצא הרעב כלבי ותאכלנה בשר חי נתר וכורית ופחמים וכיוצא בהם (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ג, קג:). — גוע ברעב, מת ברעב, נמצא במצוקת רעב, במשמ' אין לו מה לאכל, נוהג בספרות ובדבור. — ומ"ר *רעבין: עשרה רעבין [1] באו לעולם וכו' (מד"ר

---

1) [בערב' רעִ'בַ אִלַי שַׁיְא a), חמד דבר, ובאוגרית' רע'ב, בכוש' רח'ב, היה רעב, כבעבר'.]

2) [לפי הענין אפשר שיש לצרף: עורנו כתנור נכמרו מפני חרב המדבר, בנפשנו נביא לחמנו מפני זלעפות רעב.]

a) رغب الى شيء

1) [כך כנראה צ"ל ולא רעבון, או שני רעבון בהוצאות.]

בראש' כח, תיאודור, 241; סס רות א).

א. רָעֵב, פ"ע, רעבו, ארעב, ירעב, ירעב, תרעב, תרעב, נרעב, תרעבו, ירעבו, — היה רעב, סבל חסר לחם: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם (בראש' מא נה). והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע' ח כא). ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (סס ט יט). גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף (סס מד יב). לא ירעבו ולא יצמאו (סס מט י). הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו (סס סה יג). כפירים רשו ורעבו (תהל' לד יא). אם ארעב לא אמר לך (סס נ יב). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו ל). עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב (סס יט טו). — ורעב ללחם: לא כי אל ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה מלחמה וקול שופר לא נשמע וללחם לא נרעב (ירמ' מב יד).

— הפעי, ירעיב, ירעיבך, — הרעיב את פלוני, לא נתן לו לחם לאכל: ויענך וירעבך (דבר' ח ג). לא ירעיב יי' נפש צדיק (משלי י ג). — ובתו"מ: רשאי בעל הפרה להרעיבה בלילה בשביל שתאכל הרבה בשעה שהיא דשה (ירוש' מעשר' ב ז). האבר הזה שבאדם הרעיבתו השביעתו, השביעתו הרעיבתו [1]) (ר' נחמן, סס כתוב' ה י). כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה משביעו לעולם הבא (רבי תנחום בר' חנילאי, סנה' ק.). — — ובסהס"א במשמ' נעשה רעב: ויראו שלשה האנשים את הדבר אשר עשתה פלטית לאיש העני ההוא ויאמרו אך אתה הנה היא כלכלתהו ועל כן לא הרעיב (ס' הישר, וירא, לבוב, יח:). אם הרעיב (ישמעאל) האכילהו לחם ואם יצמא תשקהו מים (סס סס, כא:).

— הפע', *הרעב, — שהרעיבו אותו, ואמר הפיטן: היו איבים מלעיבים בלוחמי לחם וכו' והורעבו והוצמאו ממים ומלחם (כ"א קליר, איכה ישבה, קינ' ת"ב).

ב. רָעֵב, ת"ז, מ"ר רעבים, — מרגיש בכאב הרעב, חסר לחם: שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו (ש"א ב ה). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר (ש"ב יז כט). אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רעבים אנחנו ויצאו מן המחנה להחבה בהשדה (מ"ב ז יב). ועבר בה נקשה ורעב (ישעי ח כא). והיה כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו (סס כט ח). כי נבל נבלה ידבר וכו' להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (סס לב ו). הלא פרס לרעב לחמך (סס נח ז). ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע (סס סס י). לחמו לרעב יתן (יחזק' יח ז). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה). ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב (סס סס לו). עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים (סס קמו ז). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). אשר קצירו רעב יאכל [1]) (איוב ה ה). יהי רעב אנו [2]) (סס יח יב). לא מים עיף תשקה ומרעב תמנע לחם (סס כב ז). ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עמר (סס כד י). — ואמר המשורר: ואיך אשמין רעבי דת בדשנה ואלביש מערמיה חגורות (כ"מ הנגיד, אלהים האריך לי, בן תהלים, ששון, פג; הברמן א, 100). יבכו רעביה עלי שלחן אשר יתעדנו נגדו ויתימרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 58). ופרס לחם לרעב נפש יחשב כאכל טוב ומרתו (רמב"ע, הענק א, ברודי, סח). ואיך לא תבואון רעבי נעימות לשלחן אמרי (שלמה בונפיד, במותי ימותון, הפולמוס בנכבדי סאראגוסא, קבץ על יד י"ד, לה).

***רְעָבָה,** ש"נ, — מצב מי שהוא רעב: אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשב לך בשעת רעבה (אדר"נ ג, שכטר, נ"א, 16).

רְעָבוֹן, ש"ז, סמי' רעבון, — כמו רעב: לכו הביאו שבר רעבון בתיכם (בראש' מב יט). אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו (סס

---

1) [ובבבלי (סוכ' נב:, סנה' קז.): אבר קטן שבאדם משביעו רעב מרעיבו שבע.]

1) [אמנם כנראה הכונה: אשר קצרו (זורעי העמל) רעב יאכל. עי' טורטשינר, הלשון והספר א, 386.]

2) [ז"א בְּנוֹ.]

סם לג). לא יבשו בעת רעה ובימי רְעָבוֹן ישבעו (תהלי לז יט). — ובתו״מ: אין מעברין את השנה מפני רעבון (תוספת׳ סנה׳ ב ט). אם ארעב לא אמר לך וכו׳ וכי יש רעבון לפניו ואמר אם יש רעבון לפני וכו׳ (סם מנחי ז ט). שהיו שני רעבון והיו הכל קופצין לגרנות (ר׳ מאיר, ירוש׳ נדר׳ ו יג). כיון שיצא (אברהם מארצו) קפץ עליו רעבון (מד״ר ברא״ש׳ מ). אמר לו ממרא (לאברהם שנמלך בו על המילה) אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון והדבר הזה שאמר לך למול אין את שומע לו? (ר׳ סימון, סם סם מב). הריני מייסרן בייסורים ומצרפן ברעבון (רבי אחא, סם כות א). בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת רעבון פזר הרגל (סם סם). ויענך וירעיבך, וכי מאכל רעבון נתן להם הקב״ה המן לישראל (סם קהלי א, ברכות הטובה). — ובסהמ״א: פצה פיך ואכול, משל הוא, הטה אזניך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל לרעבון (רש״י, יחזק׳ ב ח). אסופי רעב, טמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני (הוא, סם לד כט). ולא תמצא בארץ החיים, במי שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון (הוא, איוב כח יג). אסתכני, הייתי מסוכן לאחוני בולמוס מחמת תאות רעבוני (הוא, כתוב׳ סא.). גרוגרת, מאותם שנשארו לרבי צדוק שמצץ זית מימיה ומצאתה היא ואכלתה לרעבונה (הוא, גיטי נו.). ולא היה מזדמן בכלי מלחמה לאויבו ולא בשכר לרעבונו (ר״י הלוי, כוזרי ה כ). — ואמר המשורר: בימי רעבון עת רעב דלים ואם הון לך רעב (ר״ש הנגיד, בן משלי, ססון, קלז; אברמסון, 65). וייטב מאכל אחר רעבון ושבת אחרי הרבות עמידה (סם רמג; 315). — ובהשאלה: הכח המתעורר ברעבונו אל דרכי העיון (ר״י ערלמה, יד אבשלום על משלי כה, ד״ה אם רעב).

רַעֲבוֹנִי, ת״ז, — מתכונת הָרְעָבוֹן: קדחת יום צמאוניית זאת קרובה מהרעבוניית (קאנון ד א לא לב).

רַעֲבָן, ת״ז, — כמו רַעַבְתָן, להוט לאכל, gefrässig; vorace; voracious. ואמר הפיטן: לו עם עצום עז פנים פרועי ראש רעבנים כנשרים חטפנים ושוד שדונו (אליר בן יעקב, נוגס עלה, רכ״ וסמחי, עז:).

רַעֲבָנוּת, ס״נ, — תכונת הָרַעֲבָן, Gefrässigkeit; voracité; --ty: הרחמני ורך הלבב מרוב רעבנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים (רש״י, דבר׳ כח נד).

רַעַבְתָן, ת״ז, — להוט לאכל [1], מרבה לאכל, אוכל פועל: gefrässig; vorace; —ious. קישות אפילו בדינר וכו׳ אבל מלמדים את האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו (ב״מ ז ה). מערבין לחולה ולאיסטנס במזונו ולקטן במזונו ולרעבתן כבינוני של כל אדם (תוספת׳ ערוב׳ ט ד). אוכל כשיעור הזה (עומר לגלגלת) הרי הוא ברוך ומבורך, פחות מכאן קללה במעיו, יותר מכאן רעבתן (מכ״י בשלח, מסכ׳ ד, ויסע מסה). ולא יאחז אדם כביצה פרוסה בידיו ואם עושה כן הרי זה רעבתן וגרגרן וכו׳ ולא יאכל שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן וגרגרן (ד״א ו). — ובסהמ״א: לודים וליסטים רעבתנים הן (רש״י, פסח׳ יב:). והיו סביבי שלשה נערים יקחו מלפני המעט אשר בעדי הכינו וישובו וכל המשפחה עלי ילינו ויאמרו לקח זה הרעבתן את כל אשר לאבינו (עמנואל, מחברת יג, הברמן, 497). ויתן להם איזה פרושות כפעם בפעם כדי שלא יהיו תאבים ורעבתנים (פלא יועץ, אות גניבה, מ). — נק׳ רעבתנית: מותר מזונית, כמו אשה שמזונות האמורים במשנתנו עודפין לה שאינה רעבתנית (רש״י, כתוב׳ סה:).

רַעַבְתָנוּת [2], ס״נ, — תכונת מי שהוא רעבתן: ולעיטה ורעבתנות (ר״ש יונולו, חכמוני ליצירה ה). (שעה שלישית מאכל יורשין) לאו משום רעבתנות אלא הואיל ולא עמלו בו (רש״י, פסח׳ יב:). ומתוך ששונאין חכמי א״י ישראל את הבבליים קורין את האלכסנדריים שעושין מנהג רעבתנות

---

[1] [במשמ׳ התאר רעבתן נכרת הוראה זו של שרש זה שנשמרה אף בערב׳: חמד, התאוה, היה להוט אחר (האכל), אף מבלי שהיה רָעֵב, ומקור המלה בארמ׳.]

[2] [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם רעבתנותא.]

על שם בבליים (הוה, מנח' ק.). מפי השמועה למדו שוולל הוא האוכל בשר ברעבתנות וסובא השותה יין ברעבתנות (רמב"ם, ממרים ז ה). ואמר אבוקרט השובע והרעבתנות סבת החליים (נתן פלקירה, לרי הגוף ה א). האוכל מצה בערב פסח מראה תאותו ורעבתנותו (הלבוש או"ח תעג ב).

א. רעד [1]), ממנו *הַרְעָדָה [2]), רָעַד, רַעַד, א. רְעָדָה, *רְעִידָה.

ב. *רעד [3]), ממנו ב. *רְעָדָה.

רָעַד, פ"ע, תִּרְעַד, הזדעזע מפחד beben, zittern; : trembler, palpiter; to quiver, tremble : המביט לארץ וַתִּרְעָד יגע בהרים ויעשנו (תהל' קד לב). — ובספה"א: וירא מתחיה וידאג וירעדו כל איבריו ויבער עליו אפו (ספר החשמונים, הול' סולר, 5). — ואמר הפיטן: ויהי מפחד אדום ומואב רועד (רלב"ע, מעשה אלהים, איגר 187). — ובינ' פעוּ', *רָעוּד, מזעזע ורועד: ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים (פרוש המיוחס לרש"י, עזרא י ט).

— הִפעִ', מַרְעִיד, מַרְעִידִים, — א) כמו קל: ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מַרְעִיד (דני' י יא). וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מַרְעִידִים על הדבר ומהגשמים (עזר' י ט). — ב) *יוצא, הרעיד את האילן, זִעְזַע אותו, גרם לו שירעד: המרעיד את האילן להשיר ממנו אוכלין או את הטומאה אינן בכי יתן (מכשירי א ג). — ובספה"א: שהיא מרעדת ונעה מחמת המכה (רש"י, ב"ב יז:, ד"ה מרפיא). ריחים קטנים וקלים הן ואין הקרקע מרעיד בגילגולו (הוה, שם כ:, ד"ה מאי טיריא). עד שתהיינה ארכובותיו נוקשות זו לזו ושוקיו מרעידות (רמב"ם, טומאת מת י יא). ועמד אותו האיש מרעיד ולא נשאר בו רוח מרוב הפחד (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 51). כדי להבהיל ולהרעיד לבות בני אדם (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג א). בעת שתפתח החלונות תרעיד הכותל ותקלקל אותה (שו"ע חו"מ קנד יג). — ואמר הפיטן: ועמודי תבל געשו לְהַרְעִד (שמעון בר יצחק, שלמ"ס בתנוחם, קרוב' ג שבוע'). מדינך פחדתי ואתחלחל להרעד (יצחק בן יקר, אתה אלהי, סליח' ג עשי"ת).

— פִּעֵ', *רִיעֵד — כמו הִפעִ' במשמ' ב), עשה שירעד: שממררין (המים המאררים) את הגוף ומרעידים את העין (ספרי במד' יח).

— נִפעַ', *נִרְעַד, — כמו קל: וההיכל נמוג, נרעד ונע מכח אבני בליסטרא הנזרקים בכתליו (רש"י, נחו' ב ז). יקחנו בהביטו בו ונרעד מאימתו (הוה, איו' מ כד). שהעמודים אשר היא עליהם הם נרעדים (אוהב משפט על איוב, המרגיז ארץ ממקומה, עג:). וכשהוא נרעד אותו מקום יתנועע (שם שם).

— התפ', *נתרעד, — התחיל לרעד, נזדעזע: כגון שהכה הזב במקום ונתרעד כלי מחמת ההכאה ההיא (ר"ש, ערוב' לה.). אינהו נמי מקרקרן, פי' מתרעדין וצועקין (ערוך ערך קרקר). ולזה נקרא רעדות להתרעדם אם יינעו (פרוש המשנה לרמב"ם, פרה יא ב).

רַעַד, ש"ז, רַעַד — זעזוע בחרדה, Zittern, Beben; tremblement, tressailement; quivering, trembling: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רָעַד (שמות יה טו). יראה וָרַעַד יבא בי ותכסני פלצות (תהל' נה ו). — ובמדר': וירא והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה (מד"ר אסת', ויגד לו מרדכי). — ואמר המשורר: נאמת באימה בפחד בזחל ברעד משלשת קדשה לאל נערץ וכו' (ר"י הלוי, אתה אדני, זמורה ה, 335). — ומ"ר *רְעָדִים: לו תחזה שמש דמותה ואורה, אחזו אותה רעדים (משה דרעי, לקו"ק, כד).

א. רְעָדָה, ש"נ — כמו רַעַד: פחדו בציון חטאים אחזה רְעָדָה חנפים (ישעי' לג יד). עבדו את יי' ביראה וגילו בִּרְעָדָה (תהל' ב יא). רְעָדָה אחזתם שם

---

1) [בארמ', בערב' a) ובכוש' באותה משמ' כבעבר', וכן באשור' רָדוּ (במק' רעד), ומזה בערב' ובסור' רְעַד a), רעדא, במשמ' רעם. וכנראה קרוב השרש אל רעם, רעש (עי' שם) על אף חלופי ע — ע' b) בשרשים אלו בלשונות האחיות.]

2) [תוספת' שבת סוף פרק ד.]

3) [עי' ב. רְעָדָה, הערה.]

---

a) رعد b) ع—غ

חיל כיולדה (שם מח ז). פחד קראני ורְעָדָה ורב עצמותי הפחיד (איוב ד יד). — ובתו"מ: לכשיבוא יום רעדה תגילו (ר' אחא, ירוש' ברכ' ה א). במקום גילה שם תהא רעדה (רבא, בבלי שם ל:). וכל מלכי עכו"ם אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה (ר"א המודעי, זבח' קטז.). ויבטל שעבוד העכו"ם מישראל ויהיו עובדים אותו בשמחה וכו' אבל העכו"ם יהיו עובדין אותו ברעדה (תנחו' כח יט). — ובסהם"א: ועל רעדת הארץ וכו' אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית (טוא"ח רכז). — ואמר הפיטן: ועת קרא אותם רעדה אחזתם ויצאה נשמתם ברתת ושברים (רסב"ג, סמר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ב, 136). — °וברפואה, מחלת הרועד באבריו: וההפרש בין הרעדה והרתת, שהרעדה היא מן המניעה הנופלת מכח החצוני והכח הטבעי וכו' ואין מנוחת הרתת ברצוננו (פרקי משה ז). ששם הרעש והרעדה שמות נרדפים (שם כג). שיקראו הרעדה מה שסבתו נמשכת אחר חולשת הכח וכו' (שם שם).

ב. *רְעָדָה[1], ש"נ, — דבר חלש, לא חזק: כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת, כל התלוי לתרומה נשפך לחטאת, אם עשו על גביו טהרות תלויות הרפפות טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת, ר"א אומר הרעדות[2] טמאות לחטאת (פרה יא ג).

---

1) [עי' בהערה הבאה].

2) [פרש הרמב"ם וז"ל: ורעדות עצים מחוברים חבור חלוש ולזה נקרא רעדות להתרעדם אם יינעו וכו', ע"כ. ופרושו כנראה נכון מצד הענין, אף עפ"י שמצד הלשון אין להכר מלה זו עם א. רעד העברי אלא עם ב. רעד, שרש הבא בסור' במשמ' חלש, רופף (עי' ברוקלמן במלונו, מהד' ב. עמ' 738), בפעל ובשם בצורות שונות. שרש זה מקביל הוא לערב' רע'ד a) (שלא כמו רעד המקראי שהוא רעד b) בערב') במשמ' (היה) רך ונוח.

ואמנם הערוך (ערך רעד) מפרש: מים שיוצאין מן הקרקע טיפה טיפה בחלישה בלא כח, ע"כ. וכך גם בס' המספיק לתנחום ירושלמי כ"י, ערך רעד, וז"ל: מא ינז מן אלארץ' נזז צ'עיף נקטה בעד נקטה וליס לה קווה ינדפע באלאעין, ע"כ, ובעבר': מה שיפכה מן הארץ בפכוי חלש, טפה אחר טפה ואין לו כח שיוזרם כמעין, ע"כ. אך גם כאן עקר פרוש המלה כלשון חֻלשה נכון הוא, אלא שפרוש זה מיחס את החלשה למים ולא לעצים, ובזה קשה להכריע בלי מקורות נוספים.]

a) رغد   b) رعد

א. רעה[1]) ממנו מֵרֵעַ, מִרְעָה, מַרְעִית, א. רֵעַ, א. רָעָה, רֵעֶה, רַעָה, רֹעָה, רֹעֶה, א. רְעוּת, ב. רְעוּת, רַעוּת, רֹעִי, א. רְעִי, רַעְיָה, רַעְיוֹן, °רַעְיוֹנִי.

ב. רעה[2]), ממנו ב. רָעָה.

א. רָעָה[3]), פיו"ע, רְעִיתִים, רָעוּ, רָעוּם, רֹעֶה, רֹעִים, רֹעֵיךְ, רֹעוֹת, רְעוֹת, רְעֹתוֹ, רְעֵה, רְעֵם, רְעִי, רְעוּ, אֶרְעֶה, אֶרְעֶנָּה, תִּרְעֶה, יִרְעֶה, יִרְעַם, תִּרְעֶה, תִּרְעוּ, יִרְעוּ, יִרְעוּן, תִּרְעֶינָה, — א) פ"י, רָעָה האדם את הבקר, העדר, המקנה וכדו', הוליך אותם בנוה, במרעה, ונתן להם לאכל שם, (faire) weiden; paître; to lead to pasture: אשובה אֶרְעֶה צאנך אשמר (בראש' ל לא). ויעקב רֹעֶה את צאן לבן הנותרת (שם שם לו). אשר מצא את הימם במדבר בִּרְעֹתוֹ את החמרים לצבעון אביו (שם לו כד). וילכו אחיו לִרְעוֹת את צאן אביהם בשכם (שם לז יב). ומשה

---

1) [שלא כרעת בלשנים שונים המוצאים כאן שני שרשים שונים, אחד כלשון רֵעוּת וקרבה ואחד כלשון מִרְעֵה צאן וכדו', יש לראות את כל המלים המובאות כאן כהתפתחויות משרש אחד. כי דרך הצאן וכדו' לרעות לא אחת אחת לחוד, אלא בעדרים יחד, ועל כן הובנו בטויים כגון צאן רועות וכדו' מראש בשני המובנים: א) הולכות אחר הרועה במרעה, ב) מתחברות יחד, ולפי הענין המתחלף הֻרְגַּשׁ והדגש יותר צד זה או זה שבמשג. ואין גם רְעוּת רוח (כלשון אפרים רועה רוח ורדף קדים) בעקר אלא הליכה אחר הרוח וחפוש קרבתו, וכן אין גם רַעְיוֹן בעקר אלא הענין שהאדם הולך אחריו (כצאן אחר הרועה). וכן נמצאות מלים משני ענפי הוראה אלו משרש רעה-רעי ללא הבדל יסודי בכתיב ובמבטא בארמ' וסור', ערב', שבא', כוש' ואשור'. ועי' בהערות למלים הנגזרות משרש זה.]

2) [כמו א. רעע, עי' ב. רָעָה, הערה.]

3) [כן בארמ' ובסור' רעא, ערב' רַעֵי a), וש' רַעֵי, אשור' רֵאוּ, באותה משמ'.]

a) رعي

היה רעה את צאן יתרו חתנו (שמות ג א). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם כל ימי היותנו עמם רעים הצאן (ש"א כה טז). ועמדו זרים ורעו צאנכם (ישעי' סא ה). כה אמר יי' אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדיחום ולא פקדתם אתם וכו' והקמתי עליהם רעים ורעום (ירמ' כג ב — ד). הלא הצאן ירעו הרעים (יחזק' לד ב). והשבתים מרעות צאן ולא ירעו עוד הרעים אתם (שם שם י). רעה את צאן ההרגה (זכרי' יא ד). גבולת ישיגו עדר גזלו וירעו (איוב כד ב). צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים (שה"ש א ח). — ובלי השלמת הנשא, אף בציון מקום המרעה: השקו הצאן ולכו רעו (בראשי' כט ז). הלוא אחיך רעים בשכם (שם לז יג). איפה הם רעים (שם שם טז). דודי לי ואני לו הרעה בשושנים (שה"ש ב טז). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים (שם ו ב). ועי' רעה. — ובהשאלה, רעה המלך את העם והארץ, משל בהם: אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה לנגיד על ישראל (ש"ב ה ב). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל (שם ז ז). ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (ירמ' ג טו). — ורעה בעם: מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו (תהל' עח עא). — ורעה את הארץ בחרב: ורעו [1]) את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכ' ה ה). — ורעה את עצמו: הוי רעי ישראל אשר היו רעים אותם (יחזק' לד ב). וירעו הרעים אותם ואת צאני לא רעו (שם שם ח). — ורעה אלהים אדם או עם, דאג לו, שמר וכלכל אותו: האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה (בראשי' מח טו). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא (ישעי' מ יא). והוצאתים מן העמים וכו' ורעיתים אל הרי ישראל וכו' במרעה טוב ארעה אותם וכו' (יחזק' לד יג—יד). כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי' ככבש במרחב (הוש' ד טז). רעה עמך בשבטך צאן נחלתך (מיכ' ז יד). הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם

[1]) [הרעים והנסיכים הנזכרים בפסוק שלפני זה.]

(תהל' כח ט). וירעם [1]) כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (שם עח עב). — ובהשאלה על דבור האדם: שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו (משלי י כא). — וגרן ויקב: גרן ויקב לא ירעם [2]) ותירוש יכחש בה (הוש' ט ב). — ורעה רוח את האדם, הוליך אותו: כל רעיך תרעה רוח ומאהביך בשבי ילכו (ירמ' כב כב). — והמות את יורדי שאול: כצאן לשאול שתו מות ירעם (תהל' מט טו). — ב) פ"ע, רעה המקנה, העדר, רעו הצאן, האתונות וכדוי, הלכו במרעה הלוך ואכול, ; weiden ; paître: to pasture, graze ורעו כבשים כדברם (ישעי' ה יז). ורעו בכורי.[3]) דלים ואביונים לבטח ירבצו (שם יד ל). שם ירעה עגל ושם ירבץ (שם כז י). זאב וטלה ירעו כאחד (שם סה כה). האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו (יונ' ג ז). כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד (צפנ' ג יג). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). — ועם צרוף המורה על המקום, באחו, בשושנים, על, אל מול: עלת שבע פרות וכו' ותרעינה באחו (בראשי' מא ב). גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמות לד ג). על דרכים [4]) ירעו ובכל שפיים מרעיתם (ישעי' מט ט). והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב ירבצון (צפנ' ב ז). תאומי צביה הרעים בשושנים (שה"ש ד ה). — ובמשמש זו כפ"י, רעה את המקום, אכל מה שבו: תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו (ירמ' ו ג). ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו (ירמ' נ יט). שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל (יחזק' לד יד). — ובהשאלה על בני אדם נודדים במדבר: ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה (במד' יד לג). — ג) ורעה אדם את פלוני, הלך עמו, אחריו, היה לו לרע וחבר, sich anschliessen, הלוך: folgen ; s'attacher, joindre ; to join, follow

[1]) [בקצת ספרים: וירעם, פתח במק' חיריק בהשפעת ההגאים הגרוניים].

[2]) [אמנם, כדעת רבים, יש להעדיף את קריאת השבעים: ידעם.]

[3]) [יש גורסים בכרי.]

[4]) [כנראה צ"ל: דברם.]

את חכמים וחכם ורֹעֶה כסילים ירוע (משלי יג כ). נוצר תורה בן מבין ורֹעֶה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). — ורעה איש אשה, לקח אותה לרעיה לו: איש אהב חכמה ישמח אביו ורֹעֶה זונות יאבד הון (שם כט ג). רֹעֶה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב[1] (איו' כד כא). — ובהשאלה רעה האדם רוח, אִוֶּלֶת, אמונה (ז"א בטחון), רדף אחריהן, folgen ; suivre ; to follow: אפרים רֹעֶה רוח ורדף קדים (הוש' יב ב). בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורְעֵה אמונה (תהל' לז ג). לב נבון יבקש דעת ופני כסילים יִרְעֶה אולת (משלי טו יד). [2] — ובתו"מ: הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר (ר' עקיבא, פסח' ע ו). היה מעלה את הכסף ואת האשם ומת, הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה עד שיסתאב וימכר (ב"ק ע י). מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבדה (ב"מ ב ט). מעשה בהמה מצטרף כמלוא רגל בהמה רועה, וכמה היא רגל בהמה רועה, ששה עשר מיל (בכורות ט ב). המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא, אם עד שלא נשחט, יצא וירעה בעדר (ר' מאיר, כרית' ו א). שלא הלכו אלא לרעות את עצמם[3] (ספרי במד' סט). מהו מימר (בברכת המזון בשבת), רעינו פרנסינו (ר' זעירא ירוש' שבת יה ג). הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה בכור נוטל פי שנים (ב"ב קכג:). ואלו הן בייתיות, כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום (ביצ' מ.). בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה (מד"ר שמות ב). והי' (דוד) מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינונית ואחר מוציא הבחורים שיהו אוכלין עשב הקשה אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו

---

[1] [הכונה: כשהוא נושא אשה, היא עקרה אשר לא תלד, ואלמנה שכבר קברה בעל אחד והוא לא ייטיב בה לעַצְמָה. עי' טורטשינר, לשון וספר א, עמ' 385.]

[2] [גם במקום יִדְעוֹן יש לקרוא במקומות אחדים יִרְעוֹן, עי' טורטשינר, משלי שלמה, 102].

[3] [במדה"ג (ברא' לז יב, מרגליות, תרלג): לרעות עצמן באכילה ושתיה.]

יבא וירעה בעמי (שם שם). חייך אתה תרעה צאני ישראל (שם שם). והיו (מרים ויוכבד) רועות את ישראל שלבם רך כשושנים (שמואל בר נחמני, שם שה"ש, שני סדיק). — ואמר המשורר: אשר רעה חסר דעות יצודנו לפח רעית, ומי רעה מלא חכמה יסירו מנתיב תעות (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 31). כי שם חרב מות תרעה כל שוכן בה בפתחיה (רמב"ע, הענק ח, ברודי, שעו). — *ובמשמ' שם לב לדבר, התחשב בו[1]: הבורא ית' אינו רועה הזמן אבל רועה הלבבות (עולם קטן, הוצ' הורוויץ, 72). —*וכוכב רועה: ז' כוכבים הם שרועים, השמש הירח וכו' וז' כוכבים שאינם רועים, זה ז' כוכבים של כימה (מדרש תדשא ו, ביהמ"ד ג, 168).

— פִּע', רֵעָה, — רֵעָה את פלוני לעצמו, קֵרב אותו כְּרֵעַ, zugesellen ; attacher ; to attach: ותהי אשת שמשון למרעהו אשר רֵעָה לו (שפטי' יד כ). — ובמדר': רעיתי יפתי, בתו של יצחק שריעה אותי וייפה אותי על גבי מזבח (מד"ר שה"ש, דומה דודי). רעיתי, שריעו אותי בים ואמרו זה אלי ואנוהו (שם, אני ישנה). רעיתי, בתו של אברהם שריעה אותי בעולמי (פסיקי ר"כ, החדש, בובר, נ.). — ואמר המשורר: ולשועה לשוא עוני ירעה[2] למרעה את לבבי ציץ החולים (ר"ש הנגיד, בן משלי, שטון קכ; אברמסון, 3). חבר נפשך תרעהו לנפשך ואת והוא ביראת אל תאומים (שם קעד; 154).

— הִתפ', הִתְרַעַה, — הִתְרָעָה את פלוני וכדוי, התחבר אליו כְּרֵעַ: אל תִתְרַע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (משלי כב כד). — ובסהמ"א: כשתהיה בתוך עם התרע לטוב שבהם ואל תתרע לרע פן תהיה כמוהו (ר"י א"ח, מבחר הפנינים, 56). — ואמר המשורר: והאל לא יתרע באדם כי ירע (דונש, לדורש החכמות, אלוני, עד). איש טוב אשר יתרע לאיש חלף בו או פגשהו עלי אורח, ורע אשר יתרע לירואה או אוה ולא מלב בעל כורח (ר"ש הנגיד, בן משלי, שטון, קכה; אברמסון, 17).

---

[1] [עפ"י שמוש הפעל רַעִי a) בערב'.]

[2] [בהוצ' הרכבי: ורעה.]

---

a) رعى

— הִפע', *הֵרֵעָה, הֵרָעָה—כמו קל: מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא, ומפני מה חרבו, שהיו מ ר ע י ן; בחורשין ודנין דיני ממונות ביחיד (ר' ישמעאל, ב"ק פ.). — ובסהס"א: לפי שהיו רועים של לוט רשעים ומ ר ע י ם בהמתם בשדות אחרים (רש"י, בראש' יג ז). רועה בהמות העיר בשכר בשביל הנאת אחרים אינו חוטא ל ה ר ע ו ת עד שיגיע למרעה המופקר לכל (תוס', ב"מ ה:, ד"ה דידיה). ברועה גדול שידוע לכל שאינו מ ר ע ה שום פעם בעצמו (מרדכי, ב"מ רפ"ז).

ב. רָעָה [1], פ"י, יְרֹעוּךְ, — כמו א. רָעַע, רצץ ושבר: גם בני נף ותחפנחס יִרְעוּךְ [2] קדקד (ירמ' ב יו).

ג. רָעָה [3], ש"נ. סמי' רָעַת, כנ' רָעָתִי, רָעָתְךָ, רָעָתֶךָ, רָעָתֵךְ, רָעַתְכִי, רָעַתְכֶם, רָעָתוֹ, רָעָתָהּ, רָעָתָם, מ"ר רָעוֹת, רָעֹת, רָעוֹתֵיכֶם, רָעֹתֵיכֶם, רָעוֹתֵיהֶם, — דבר רע, בנגוד אל טובה, — א) במשמ' צרה ואסון הבא על האדם, שאלהים מביא או חושב להביא עליו, Übel, Unheil; mal, malheur; evil, misfortune: ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הָרָעָה ומתי (בראש' יט יט). שוב מחרון אפיך והנחם על הָרָעָה לעמך (שמות לב יב). וינחם יי' על הָרָעָה אשר דבר לעשות לעמו (שם שם יד). והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רָעוֹת רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הָרָעוֹת האלה (דברי לא יז). וקראת אתכם הָרָעָה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יי' (שם שם כט). הנני מקים עליך רָעָה [4] מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך (ש"ב יב יא). הנני מביא רָעָה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר (מ"א יד י). ויי' דבר עליך רָעָה (שם כב כג). הנני מביא רָעָה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו (מ"ב כא יב). כל אכליו יאשמו רָעָה תבא אליהם נאם יי' (ירמ' ב ג). רבות רָעוֹת צדיק ומכלם יצילנו יי' (תהל' לד כ). כי אפפו עלי רָעוֹת עד אין מספר (שם מ יג). שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רָעָה (שם צ טו). לא תאנה אליך רָעָה ונגע לא יקרב באהלך (שם צא י). וימעטו וישחו מעצר רָעָה ויגון (שם קז לט). חטאים תרדף רָעָה ואת צדיקים ישלם טוב (משלי יג כא). עקש לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול בְּרָעָה (שם יז כ). יש רָעָה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לְרָעָתוֹ (קהל' ה יב). וגם זו רָעָה חולה כל עמת שבא כן ילך (שם שם טו). יש רָעָה אשר ראיתי תחת השמש (שם ו א). והסר כעס מלבך והעבר רָעָה מבשרך (שם יא י). כי איככה אוכל וראיתי בָּרָעָה אשר ימצא את עמי (אסת' ח ו). — ובסמי' עם שם עצם, יום רעה, עת רעה, וכדו': ובעת רָעָתָם יאמרו קומה והושיענו (ירמ' ב כז). יקומו אם יושיעוך בעת רָעָתֶךָ (שם שם כח). והושע לא יושיעו להם בעת רָעָתָם (שם יא יב). אם לוא הפגעתי בך בעת רָעָה ובעת צרה את האיב (שם טו יא). מחסי אתה ביום רָעָה (שם יז יז). כי יצפנני בסכה ביום רָעָה (תהל' כז ה). לא יבשו בעת רָעָה (שם לז יט). אשרי משכיל אל דל ביום רָעָה ימלטהו יי' (שם מא ב). כהם יוקשים בני האדם לעת רָעָה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). עד אשר לא יבאו ימי הָרָעָה (קהל' יב א). — ופַחַד רָעָה: ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רָעָה (משלי א לג). — ושם האל פניו או עיניו לְרָעָה (ולא לטובה): הנני שם פני בכם לְרָעָה (ירמ' מד יא). ושמתי עיני עליהם לְרָעָה ולא לטובה (עמו' ט ד). — ב) במשמ' מעשה רע שהאדם עושה או חושב לעשות, Böses; (du) mal; evil: כי מֵרָעָה אל רָעָה יצאו ואותי לא ידעו (שם ט ב). תמותת רשע רָעָה (תהל' לד כב). — ובצרופים שונים, עשה רעה את פלוני, עם פלוני וכדו': אם תעשה עמנו רָעָה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (בראש' כו כט). ואיך אעשה הָרָעָה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים (שם לט ט). וישב אלהים את רָעַת אבימלך אשר עשה לאביו (שופט' ט נו). ואנכי לא חטאתי לך ואתה עֹשֶׂה אתי רָעָה להלחם בי (שם יא כז). נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה אני עמם רָעָה (שם טו ג). לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רָעָה וחרפה לא נשא על קרבו (תהל' טו ג). — ועשה רָעוֹת, במשמ' זו:

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [כך לפי נקוד המסרת, ואולי צ"ל יְרֹעוּךְ, כדעת רבים.]

3) [בעקר שמוש סתמי כשם עצם של התאר רַע. רָע, בצורת נק'.]

4) [יש מעדיפים את הקריאה רֵעָה, בכונת לאבשלום.]

חנה דברת ותעשי הָרָעוֹת ותוכל (ירמ׳ ג ה). — ועשה רעה במשמ׳ הָרַע לעצמו: ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רָעָה (ש״ב יב יח). — ועשה טובה או רעה במשמ׳ עשה מעשה כל שהוא: לא אוכל לעבר את פי יי׳ לעשות טובה או רָעָה מלבי (במד׳ כד יג). — וחשב על פלוני רעה: ואתם חשבתם עלי רָעָה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב (בראש׳ נ כ). אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רָעָה לכו ונכריתנה מגוי (ירמ׳ מח ב). ממך יצא חשב על יי׳ רָעָה (נחו׳ א יא). יסוגו אחור ויחפרו חשבי רָעָתִי (תהל׳ לה ד). אשר חשבו רָעוֹת בלב (שם קמ ג). — וגמל את פלוני רעה: שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רָעָה גמלוך (שם נ יז). — ולעצמו: אוי לנפשם כי גמלו להם רָעָה (ישע׳ ג ט). — ושלם רעה תחת טובה, השיב רעה תחת טובה: למה שלמתם רָעָה תחת טובה (בראש׳ מד ד). לשקר שמרתי את כל אשר לזה וכו׳ וישב לי רָעָה תחת טובה (ש״א כה כא). הישלם תחת טובה רָעָה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ׳ יח כ). ישלמוני רָעָה תחת טובה שכול לנפשי (תהל׳ לה יב). ומשלמי רָעָה תחת טובה ישטנוני תחת רדופי טוב (שם לח כא). משיב רָעָה תחת טובה לא תמיש רָעָה מביתו (משלי יז יג). — ושָׂם רעה על פלוני: וישימו עלי רָעָה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי (תהל׳ קט ה). — ובקש רעה לפלוני, אל פלוני, בקש רעתו: הנה דוד מבקש רָעָתֶךָ (ש״א כד ט). יהיו כנבל איביך והמבקשים אל אדני רָעָה (שם כה כו). דעו נא וראו כי רָעָה זה מבקש (מ״א כ ז). — וחרש רעה על פלוני, החריש עליו רעה: וידע דוד כי עליו שאול מחריש הָרָעָה (ש״א כג ט). אל תחרש על רעך רָעָה והוא יושב לבטח אתך (משלי ג כט). — ויעץ רעה: כי יעץ עליך ארם רָעָה אפרים ובן רמליהו וכו׳ (ישע׳ ז ה). — וכרה רעה: איש בליעל כרה רָעָה ועל שפתיו כאש צרבת (משלי יו כז). — וכלה רעה: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רָעָה [1] (שם שם ל). — והמתיקה בפיו רעה: אם תמתיק בפיו רָעָה

[1]) [הכונה, כפי טירטשינר, משלי שלמה, 84: כשעצם עיניו בלילה יחשב תהפוכות, וכשקרץ, פתח עיניו בבוקר — שָׁפַת (= עשה) וכלה רעה].

יכחידנה תחת לשונו (איו׳ כ יב). — והביע רעות: ופי רשעים יביע רָעוֹת (משלי יה כח). — ונטה רָעָה על פלוני: כי נטו עליך רָעָה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל׳ כא יב). — ויסף על חטא רעה: כי יספנו על כל חטאתינו רָעָה לשאל לנו מלך (ש״א יב יט). — ורעה נגד פני אדם, כונתו לרעה: יהי כן יי׳ עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רָעָה נגד פניכם (שמות י י). — וחשך האל את האדם מרעה, ממעשות רעה: ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מֵרָעָה (ש״א כה לט). — והשיב רעתו בראשו: ואת רָעַת נבל השיב יי׳ בראשו (שם שם). — אין בידו רעה: דע וראה כי אין בידי רָעָה ופשע ולא חטאתי לך (שם כד יא). כי מה עשיתי ומה בידי רָעָה (שם כו יח). — ובצרוף עם שם עצם, אנשי רעה: אל תקנא באנשי רָעָה ואל תתאו להיות אתם (משלי כד א). — ועם ל היחס, לרעה, לרעות: לא תהיה אחרי רבים לְרָעֹת (שמות כג ב). יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר קמו עליך לְרָעָה (ש״ב יח לב). אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לְרָעָה (זכרי׳ א טו). — ועם ב, בְּרָעָה, בכונה רעה: בְּרָעָה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה (שמות לב יב). — ג) במשמ׳ לב רע, תכונה רעה, מעשים רעים: וירא יי׳ כי רבה רָעַת האדם בארץ (בראש׳ ו ה). ישלם יי׳ לעשה הרעה כְּרָעָתוֹ (ש״ב ג לט). באין מבין כי מפני הָרָעָה נאסף הצדיק (ישע׳ נז א). ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הוש׳ ז ב). ודברתי משפטי אותם על כל רָעָתָם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים (ירמ׳ א טז). תיסרך רָעָתֵךְ ומשבותיך תוכחך (שם ב יט). כי אינני שמע בעת קראם אלי בעד רָעָתָם (שם יא יד). כי רָעָתֵכִי אז תעלזי (שם שם טו). ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רָעָתָם (שם לג ה). בטרם תגלה רָעָתֵךְ [1]) כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה בנות פלשתים (יחזק׳ טז נז). כי על מי לא עברה רָעָתְךָ תמיד (נחו׳ ג יט). תכסה שנאה במשאון תגלה רָעָתוֹ בקהל (משלי כו כו). הלא רָעָתְךָ רבה ואין קץ

[1]) [אך כאן כנראה, כדעת רבים, טעות המעתיק במקום: ערוָתך.]

לעונתיך (איו' כב ה). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך בְּרָעָתוֹ (קהל' ז יה). כי רָעַת האדם רבה עליו (שם ח ו). — ובהכפלה: ככה עשה לכם בית אל מפני רָעַת רָעַתְכֶם (הוש' י יה). — ד) וכשה״פ של הפעל א. רָעַע: וירע אל יונה רָעָה גדולה ויחר לו (יונ' ד א). וירע להם רָעָה גדלה (נחמ' ב י). — ובתו״ם: מברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה (ברכ' ט ג). חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה (שם שם ה). לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה, הטייתך לטובה על פי אחד, הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו). מעשה באחד שהקדיש את שדהו מפני רעתה (ערכ' ח א). לטובה כל נדיב לב, לרעה ויתפרקו כל העם וכו', לטובה ויוצא משה את העם, לרעה ותקרבון אלי כולכם (ירוש' שקל' א א). שתציץ בבשתינו ותביט ברעתינו (תפלת ר' יוחנן, ברכ' טז:). ותצילנו מפגע רע וכו' ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם (תפלת מר בריה דרבינא, שם יז). ת״ר שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה, ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו (ברכ' סא.). כל רעה ולא אשה רעה (בשם רב, שבת יא.). במוכר שדהו מפני רעתה (ב״ב כא.). אפילו טובתם של רשעים רעה היא אצל צדיקים (בשם רשב״י, סוט' יב:). — ובספה״א: והוא הדבר שטועים בו רוב העולם וכו' והוא החולי הגדול והרעה החולה שכל הדברים שימצאו כתובים בספרים יעלה על לבכם בתחלה שהם אמת (אגרת הרמב״ם לחכמי מרסיליא). כי מרעה קטנה שברעות תמשכנה כמה מאורעות (עמנו', מחב' כח, הברמן, 821). והמבקש הרעה למי שאין לו חטא רעה תבוא עליו (שבט יהודה, הנובר, 24). —ואמר המשורר: והחכמה תחוה כי בזדון יצו רעות ובשגגה שמחות (רמב״ע, אמת עיני, בכורי, עא). רעת בן בכור הבהילתהו (רשב״ג, היה נבואות, אגר 160). לרעתו כפיל השתגע, כי רעה ינחלו רעים, לכדו עונו וינגע ה' את פרעה נגעים (הוה, אזכירה סדר, שם 233). — ושם כוכב: כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן דם והריגה (מדרש אגדה, מובא ברש״י, שמות י י; ובילקו' שמעו' שמות קלב; מדר' שה״ש, גרינהוט, טו; מעין זה מדה״ג שמות י י, הופמן, 81).

רֵעָה, ש״ז, — כמו א. רֵעַ, ביחוד כתאר רשמי לאיש המשמש חבר ומליץ למלך [1]: ויבא חושי רֵעֶה דוד העיר (ש״ב יה לז). ויהי כאשר בא חושי הארכי רֵעֶה דוד אל אבשלום (שם יז יז). וזבוד בן נתן כהן רֵעֶה המלך (מ״א ד ה). רעך ורעה [2] אביך אל תעזב (משלי כז י).

רֵעָה, ש״נ, מ״ר כנ' רֵעוֹתֶיהָ, — חֲבֵרָה, Gefährtin; compagne; (female) companion: ותלך היא וְרֵעוֹתֶיהָ ותבך על בתוליה על ההרים (שפט' יא לז). לרקמות תובל למלך בתלות אחריה רֵעוֹתֶיהָ מובאות לך (תהל' מה יה).

רֹעֶה, [3] רוֹעֶה, ש״ז, סמי' רֹעֵה, כנ' רֹעִי, מ״ר רֹעִים, רֹעֵי, רוֹעֵי, רֹעַי, רֹעֶיךָ, רֹעַיִךְ, רֹעֵיהֶם, — מי שעסקו לרעות מקנה, צאן ובקר, Hirt; berger; shepherd: אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רֹעַי ובין רֹעֶיךָ (ברא' יג ח). יוסף בן שבע עשרה היה רֹעֶה את אחיו בצאן (שם לז ב). ויבאו הרֹעִים ויגרשום (שמות ב יז). איש מצרי הצילנו מיד הָרֹעִים (שם שם יט). ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רֹעֶה (במד' כז יז). רֹעֶה היה עבדך לאביו בצאן (ש״א יז לד). ולא יהל שם ערבי וְרֹעִים לא ירבצו שם (ישע' יג כ). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקראו עליו מלא רֹעִים (שם לא ד). רֹעִים רבים שחתו כרמי (ירמ' יב י). הילילו רֹעִים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן (שם כה לד). מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כְּרֹעֶה עדרו (שם לא ט). עוד יהיה במקום הזה וכו' נוה רֹעִים מרבצים צאן (שם לג יב). כאשר יעטה

---

1) [כמובן אפשר לגזור מן רֵעֶה גם צורות בכנ' כגון רֵעִי, רֵעֵהוּ, המובאות בערך א. רֵעַ. ובעקר יש לראות רֵעֶה כצורה המקורית של רֵעַ על משקל פִּקֵּחַ, חֵרֵשׁ וכדו' כבינ' סביל מן פעי', זה שפלוני רֵעָה אותו אליו, ובמקומו באשור' במכתבי עמרנא רוּחִי שַׁרִּי, רעה המלך, גם הוא בינ' סביל מבנין פעי'.]

2) [כך כתיב; קרי: וְרֵעַ.]

3) [בעקר בינ' פועל' מן א. רָעָה. וכן בארמ' רָעְיָא, בערב' רַאעִ(י) a), באשור' רֵאוּ וכדו'.]

راعى

הָרֹעֶה את בגדו (שם מג יב). ונפצתי בך רֹעֶה ועדרו (שם נא כג). הלא הצאן ירעו הָרֹעִים (יחזק' לד ב). ותפוצינה (הצאן) מבלי רֹעֶה (שם שם ה). כבקרת רֹעֶה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות (שם שם יב). כאשר יציל הָרֹעֶה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמו' ג יב). ואכחד את שלשת הָרֹעִים בירח אחד (זכר' יא ח). ורעי את גדיתיך על משכנות הָרֹעִים (שה"ש א ח). — ובצרופים, רֹעֵה צאן, רעה מקנה וכדו': ויהי הבל רֹעֵה צאן וקין היה עבד אדמה (בראש' ד ב). ויהי ריב בין רֹעֵי מקנה אברם ובין רֹעֵי מקנה לוט (שם יג ז). והאנשים רֹעֵי צאן כי אנשי מקנה היו (שם מו לב). כי תועבת מצרים כל רֹעֵה צאן (שם שם לד). ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רֹעֵה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו (ישעי' סג יא). — אַבִּיר הָרֹעִים, קצין הרעים: דאג האדמי אביר הָרֹעִים אשר לשאול (ש"א כא ח). — רעה אוילי: קח לך כלי רֹעֶה אוילי וכו' הוי רֹעִי האליל עזבי הצאן (זכר' יא טו—יז). — כְּלִי רֹעֶה, כלי רעים: וישם אתם בכלי הרֹעִים אשר לו ובילקוט (ש"א יז מ). כלי רֹעֶה אוילי (זכר' יא טו) 1). — בית עקד הרעים, מקום שהרועים עקדו וקִצרו שם את רגלי הצאן ברבצם 2): ויקם ויבא וילך שֹׁמרון הוא בית עקד הָרֹעִים בדרך (מ"ב י יב). — ובהשאלה לאלהים, הרועה בן אדם או עַם כאיש הרועה את צאנו 3): מידי אביר יעקב משם רֹעֶה אבן ישראל 4) (בראש' מט כד). יי' רֹעִי לא אחסר (תהל' כג א). רֹעֵה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף (שם פ ב). ועי' רֹעִי. — ב) רֹעֶה, בכנוי למלך או לשר הרועה ומכלכל את עמו כרועה עדרו 5): האמר לכרש רֹעִי וכל חפצי ישלים (ישעי' מד כח). הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני והָרֹעִים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל (ירמ' ב ח). ונתתי לכם רֹעִים בלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (שם ג טו). כל רֹעַיִךְ תרעה רוח ומאהביך בשבי ילכו (שם כב כב). כה אמר יי' אלהי ישראל על הָרֹעִים הרעים את עמי וכו' והקמתי עליהם רֹעִים ורעום (שם כג ב—ד). הנבא על רֹעֵי ישראל הנבא ואמרת לָרֹעִים כה אמר אדני יי' הוי רֹעֵי ישראל וכו' (יחזק' לד ב). והקמתי עליהם רֹעֶה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד הוא ירעה אתהן והוא יהיה להן לְרֹעֶה (שם שם כג). והקמנו עליו שבעה רֹעִים ושמנה נסיכי אדם (מיכ' ה ד). נמו רֹעֶיךָ מלך אשור ישכנו אדיריך (נחו' ג יח). — ובשמוש מסֻפק: ואני לא אצתי מֵרֹעֶה 1) אחריך ויום אנוש לא התאויתי אתה ידעת (ירמ' יז טז). דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מֵרֹעֶה אחד (קהל' יב יא). — ובתל"מ: המוסר בהמתו לבנו או לרועה הרי אלו ברגליו (ב"ק ה ג). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני (קידוש' ד יד). מסרה (את הבהמה) לרועה נכנס רועה תחתיו (ב"ק ו ב). אמר לו, נאמן עלי אבא, נאמן עלי אביך, נאמנים עלי שלשה רועי בקר, ר"מ אומר יכול לחזור בו (סנה' ג ב). כל המומין הראוין לבא בידי אדם, רועים ישראל נאמנים ורועים כהנים אינן נאמנים (בכורות ה ד). בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל (ר"א המודעי, ספרי במד' קכז). רועה שאמרו, אחד רועה בהמה דקה ואחד רועה בהמה גסה (רבה, סנה' כה:). רועה בהמה דקה בא"י פסולין בחוצה לארץ כשרין, רועה בהמה גסה אפי' בא"י כשרין (הוא, שם שם). סתם רועה פסול (רב יהודה, שם שם). בין הרועה והזאב נבקע השה (תנחו' וארא ו). ויהי בעת שסרחה הצאן וכו' שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם וכו' ומינתה עליהם רועים של שקר (פסיק' רב', ויהי בעת מסרחה, קכח:) — ובסהמ"א: כשהרועה יחרה אפו על צאנו עושה לה תייש מושך סומא שמוליכה בדרך לא טוב (חסוי הגאו' מהגרי', גינצבורג, 246). יהי רצון מלפניך לכונן הרועה והצאן (ר"י נחמיאש, משלי ד כג). שכל המאמין ברועה ישראל

1) [בצפנ' ב ו כתוב: והיתה חבל הים נות כְּרֹת רֹעִים וגדרות צאן, אבל כנראה הכונה: והיתה וכו' נות (האי) כְּרֹת (ל)רעים וגדרות צאן.]

2) [עי' ר ג ל, הערות.]

3) [השוה בראש' מח טו: האלהים הרֹעֶה אתי.]

4) [יש גורסים: מִשֵּׁם רֹעֵה אָבִיךָ ישראל.]

5) [כן גם באשור' רֵאוּ, וכן בלשונות אחרות.]

1) [יש שגורסים עפ"י ההקבלה אל יום אנוש: יום רָעָה, במקו' מרועה.]

כאלו האמין במי שאמר והיה העולם וכו' שכל המדבר ב ר ו ע ה ישראל כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם (מדה"ג, שמות יד לח). — *ושם מזל ברקיע: ה ר ו ע ה אשר בידו הרסן (ראב"ע, ראשית חכמה ח). — *ושם עשב, רועה היונים: ורד שקיק נעמן ארבעה, עשב נקרא רועה היונים עם שרשו (קאנון ד ז א ג).

רֹעָה, ש"נ, — נערה או אשה הרועה את העדר, Hirtin; bergeresse; shepherdess: ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רֹעָה הוא (בראשי' כט ט).

***רַעֲוָה** [1]), ש"נ, — רצון, ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי ותפץ חלבי ר ע ו ת י (שלמה הבבלי, אור ישע. יוצר א פסח).

***רָעוּז,** עי' רעז.

***רָעוּל,** ת"ז, — עטוף ברְעָלָה, בצעיף [2]), verschleiert; voilé; veiled: ערביות יוצאות ר ע ו ל ו ת ומדיות פרופות (שבת ו ו).

***רָעוּעַ** [3]), ת"ז, — רצוץ, שבור, עומד להשבר ולנפל, zerbrochen, baufällig; brisé, caduc; broken, dilapidated: הטופל את (הכלי) הבריא טהיר ואת ה ר ע ו ע טמא (כלים ג ה). הכא בסכה ר ע ו ע ה עסקינן (רב נחמן בר יצחק, ביצה ל:). טפולת שאמרו בריאות ולא ר ע ו ע ו ת (ת"ר, תענ' כ:). אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וכו' והיה מוטל בבית ר ע ו ע (שם כא.). סולם

1) [עפ"י הארמ' רַעֲוָא, כפרוש בית לוי למקום המובא כאן, וז"ל: רעותי, ל' רצון וצ"ל בניקוד פת"ח וח"פ וקמץ וחיריק שתרגם רצון רעוא או הוא מל' כרעות אלהיכם תעבדון (עזרא ז יח) ויכול להיות בניקוד שו"א ומלאפום וחיריק ע"כ. ואחרים מפרשים לשון מרעה צאן, ואינו נראה.]

2) [כך רב המפרשים, אך הרמב"ם, כנראה ע"פ שמוש רעלה בערב' במשמ' מושכה שבצואר הסוס, מפרש: רעולות כמו פעמונים או זגין כי הנשים הערביות היו יוצאין בזגין כמו שמנהגן לצאת תמיד והוא מין ממיני החלי הנטיפות והשרות והרעלות (ישעיה ג) וכמוהו והברושים הרעלו (נחום ב) כלומר הונדו והונעו כדי שיפול פריין, ע"כ, ולפי זה שמושו בש"ע רְעָלָה.]

3) [בעקר בינו' פעו' מן ב. רָעַע, עי' שם.]

ר ע ו ע היה (קדושי' לט:). מניין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סולם ר ע ו ע בתוך ביתו ת"ל לא תשים דמים בביתך (רבי נתן, ב"ק טו:). המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו וכו' והזיקו חייב המצניע, א"ר יוחנן לא שנו אלא בכותל ר ע ו ע (שם ל.). — *ובהשאלה, שכירות רעועה, חלשה: אין עירוב מועיל במקום עכו"ם ואין ביטול רשות מועיל במקום עכו"ם עד שישכיר וכו' הניחא למ"ד שכירות בריאה בעינן אלא למ"ד שכירות ר ע ו ע ה בעינן מאי איכא למימר וכו' מאי ר ע ו ע ה מאי בריאה, אילימא בריאה בפרוטה ר ע ו ע ה פחות משוה פרוטה וכו' (ערוב' סג.). — ובסהמ"א: והחיים והמות וכו' אחוזים בשתי קצות גשר ר ע ו ע וכל ברואי תבל עוברים עליו (רבי בחיי, ברכי נפשי, תוכחה, ברכו הו"ה). שהעכו"ם מחזירן מיד הגזלן אעפ"י שאין שם עדים שגזל אלא בראיות ר ע ו ע ו ת ובאומד הדעת (רמב"ם, גזלה ואבדה ו ג). ודברים אלו קלים הן עד מאד : ר ע ו ע י ם וכו' שאין זה הכא בהרשאה זו ה ר ע ו ע ה פחות משליח שעשהו (הנ"ל, שלוחין ג ז). הפרק החמישי לבאר במה שחשבו להעזר בו הבאים אחריהם המאמינים בישן בחולקם על התורה ובהריסתה לפי דעתם ה ר ע ו ע ה והפחותה והמגונה (פרופיט דוראן, כלימת הגוים, הצופה מארץ הגר ג, 103). היוצר הזה בשהוא בודק את כבשונו אינו בודק הקנקנים ה ר ע ו ע י ם [1]) (רצאל מגורלי, מרפא לנפש, יח.).

***רְעוּעַ,** ש"ז, — רִצּוּץ, שבירה: בדק הביח, ר ע ו ע הבית (רש"י, בראשי' מג ט). ר י ע ו ע הספינה שמתרועעת בהו: את חבילות והכנסת חבילות (הנ"ל, ב"מ עט:). לשמור אותו מ ה ר י ע ו ע י ם וההפסדים (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד, סו). — ואמר הפיטן: שלמו תמו עת ר ע ו ע בונינו (שלמה הבבלי, אב לרחם, סליחי ער"ה).

רָעוּץ, עי' רָעַץ.

***רְעוּשׁ,** ש"ז, — שם למחלת רוח, מחלת רעידת וחרדה: ותחלואיו (של מזל שבתאי) השגעון

1) [במקור הדברים במד"ר בראשי' לב: מרועעים.]

והשטות והרעוש והפלג (ראב"ע, ראשית חכמה, כ"י פריז).

***רֵעוּת,** ס"נ, — אהבת רעים, ידידות, Freundschaft; amitié; friendship: השוכן בבית הזה יטע ביניכם אהבה ואחוה שלום וריעות (ר' חלבו, ירוש' ברכי א ח). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך שחיבה וריעות נוהגין זה בזה (יבמ' יד:). אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדות אהבה ואחוה ושלום וריעות (רב יהודה, ברכת חתנים, כתוב' ח.). אדם זה לשון חבה ולשון אחוה ולשון רעות (מד"ר ויקר' ב). — ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי וחפץ חלבי רעותי (שלמה הבבלי, אור, יוצר א פסח). אנא עוררה אהבתך הישנה אשר אהבת לעדת מי מנה בכל כנויי חבה ואחוה ורעות מכונה (שלמה, אנא עוררה, סליח' ער"ה).

***רְעוּת,** רְעוּתָה [1], ס"נ, — כמו רֹעַ, תכונה רעה: שאם זו הרעות והחסרון שקרה להם היה במקרה הרחוק שהתרחקו מן הראשון יותר מן הכת הטובה מדוע היו כלם רעים (הלל מוירונא, תגמולי הנפש, כוסף, כג:). — ובהלכה, צד לרעה [1], לחסרה: מיכן אנו למדים שאע"פ שנולד בה ריעותא בלא חיזוק אלא מספיקא מותרת עד שיוחזק הדבר שנטרפה ובאיזו ריעותא נשאלה (והזהיר, ויקרא, יא.). וקודם שידעו הרעותות חתכו הגולגלת (פחד יצחק, מוח נקיבתו, בשם משאת בנימין). על כן אמר שלמה הנח הערב לא יאשם כי הלא רע ירוע שהן ב' רעותות (ר"מ אלשיך, משלי יא טו).

א. רְעוּת [2], ס"נ, כנ' רְעוּתָהּ, — כמו רֵעָה, רעיה: שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נקבצו דיות אשה רְעוּתָהּ דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רְעוּתָהּ לא פקדו (ישע' לד יה–יו). כי שמענה נשים דבר יי' ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רְעוּתָהּ קינה (ירמ' ט יט). המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רְעוּתָהּ (זכרי' יא ט). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו וכו' אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לִרְעוּתָהּ הטובה ממנה (אסתר א יט).

[1] [ע"פ הארמ' רְעוּתָא במשמ' זו.]

[2] [אין צורה זו באה במקרא אלא בסמ'.]

ב. רְעוּת [1], — שה"פ מן א. רָעָה, רְעוּת רוּחַ, מעשה הרועה רוח, הרודף אחר הבל ורוח: ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' א יד). ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (שם ב יא). כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל הבל ורעות רוח (שם שם יז). גם זה הבל ורעות רוח (שם שם כו; ד ד; ו ט). טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח (שם ד ו). — ובספה"מ: כי ראוי והגון הוא שיסוב כל ספר שיכתב על קוטבי התורה הקדושה והתמימה ושאר ספרי הנבואה שהם האמת והצדק וכו' וזולת זה הכל הבל ורעות רוח (יוסיפון, גינצבורג, רד).

***רעז** [2], ממנו *רַעַז.

***רָעַז,** פ"ע, — החליש, התיש כח, schwächen; affaiblir; to weaken: ואמר הפיטן: זרו לועזים מצח מעוזים וקפאו בעזים כנבל רעוזים (ר"א קליר, אזכרה נגע, קרוב' פורים). דוחו יד יבין היה לצור מעוז כף אשת הקני ראש השר לרעוז (יצחק בן שמואל הגר, יתנו לדקות יה, עושה שלום לשבת חנוכה, מחז' איטלי' א, סט.).

רֹעִי, ס"ז, — כמו רֹעֶה: דורי נסע ונגלה מני כאהל רֹעִי [3] (ישע' לח יב). הוי רֹעִי האליל עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר' יא יז).

[1] [בעוד שבא רעה רוח (הוש' יב ב) כלשון רדיפת הכלים בכונה, בא רעות רוח בס' קהלת במשמ' התוצאה: בכל עמלו לא ישיג אלא רוח והבל.]

[2] [אין רעז מבטא אחר במק' רעץ, אלא שאול פעל זה מארמ' ומסור' (אף מא"י) שמצוי בה רְעוֹז במשמ' חלש, תש לח, אתרעז, הראה את עצמו חלש, וכדו', ועי' ברוקלמן במהד' 2 של מלונו עמ' 738 b.]

[3] [כך נקוד המסרת, אך אולי זה רק כתיב אחר במק' רֹעֶי, רֹעֶה, ויש מפרשים כמ"ר במק' רֹעִים, כדגמת הרדד עַמִּי תחתי (תהל' קמד ב), במק' עַמִּים.]

א. רְעִי, — ס״ז, — שה״פ מן א. רָעָה, בָּקָר רְעִי, בקר שבמרעה בנגוד לבקר לפטום [1]: ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו׳ עשרה בקר בראים ועשרים בקר רְעִי ומאה צאן (מ״א ה ג). — ובתו״ם, רעי במשמ׳ שור רעי, בנגוד אל שור פטם [2]: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי [3] (ר׳ דוסא, שבת כ ד). — ובספה״א: מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם שלשה חדשים (סו״ע חו״מ, אבידה רסז כג).

ב. *רְעִי, רֵעִי [4]), ס״ז, — כמו ב. רְאִי, רֹאִי, צואה, לכלוך: נתקלקל (הנלקה) בין בריעי בין מים פטור, ר׳ יהודה אומר האיש בריעי והאשה במים (מכ׳ ג יד). גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו ונותן לתוכו מים ומחזירו למקומו (תוספת׳ שבת ג יב). הרופפת בעיניה והמוציא רעי בשעת שחיטה כשרה (שם חול׳ ב יב). דם היוצא עם הרעי טהור (שם נדה ז ט). חטין שברעי בכר ושעורין שבגללי בהמה מהו (רמי בר חמא, מנח׳ סט.). גועה והטילה ריעי וכישכשה באזנה הרי זה פירכוס (רב, חול׳ לח.). תשעה משקין בזוב, הזיעה וליחה סרוחה וריעי טהורין מכלום (כרית׳ יג.). (העֻבר) פיו סתום, טיבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת וכו׳ ואינו מוציא רעי (מד״ר ויקר׳ יד). — ובית רעי, כמו בית ראי (עי׳ שם): פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו (רב אדא בר אבא, ב״ב כב.). אי מעלמא אתו לישתכחו דרך בית הרעי (רב אסי, חול׳ סז:). כגון שמצאו דרך (בית) הריעי (רב ששת, בכורות ז:). — ובית רעי במשמ׳ בית כסא: ואין דרכן של מלכים להיות מניחין בית הרעי שלהם לפנים מטרקליניהם (מד״ר שה״ש, מלאכי השומרים). — גרף של רעי, עי׳ גְּרַף. —

---

[1]) [וכן באשור׳ alpu ritti, בקר רעי, עי׳ טורטשינר, Altbab. Tempelrechnungen, עמ׳ 128.]

[2]) [עי׳ פְּטָם, הערות.]

[3]) [בקטע משנה כ״י מנק׳ מהגניזה (כ״י אדלר 2182: הַרֵעִי.]

[4]) [על צורת הפסק זו, המשמשת בתו״ם אף שלא בהפסק, כדגמת קושי במק׳ קֹשִׁי וכדו׳, מורה כנראה הכתיב המצוי ריעי.]

ובספה״א: ואסור לדחוק כריסו של תינוק כדי להוציא הרעי שלו (רמב״ם, שבת כא לא). זאב שבלע תינוק והקיאו דרך בית הרעי הבשר טהור (טוש, טומאת מת ב ד).

***רְעִידָה,** ס״נ, — מצב האדם או הדבר הרועד, Zittern; tremblement; trembling: כלשונם קורין רעידת הארץ [1]) גוהא (רס״י, ברכ׳ נט.).

***רְעִידִי,** ת״ז, — תכונת הדבר הרועד: דפיקת הלב נקרא קרדיאקה ר״ל פלצות במי שיצא חוץ מגדרו, תנועה רעידית תקרה ללב בסבת מה שיזיק ללב (כרבוני, ארח חיים, בחליי הלב, כ״י ביהמ״ד סכטר, 7).

רַעְיָה, ס״נ, כנ׳ רַעְיָתִי, מ״ר כנ׳ רַעְיוֹתַי? — ידידה, אהובה, Freundin, Liebste; amie, aimée; (she—)friend, dearest: ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי אנכי ורעיתי [2]) (שפט׳ יא לז). לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רַעְיָתִי (שה״ש א ט). הנך יפה רַעְיָתִי (שם שם יה; שם ד א). כשושנה בין החוחים כן רַעְיָתִי בין הבנות (שם ב ב). ענה דודי ואמר לי קומי לך רַעְיָתִי יפתי ולכי לך (שם שם י). כלך יפה רַעְיָתִי ומום אין בך (שם ד ז). קול דודי דופק פתחי לי אחתי רַעְיָתִי יונתי תמתי (שם ה ב). יפה את רַעְיָתִי כתרצה נאוה כירושלם (שם ו ד). — ובמדרש: ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד״ר אסתר ט, ויהי ביום השלישי). — *ובמשמ׳ כנוי חבה לעם ישראל, ואמר הפיטן: תדבר לקומם קירייתך, תדבר לרומם רעייתך (ינאי, תדבר לאסוף, קרוב׳ לתלת דפורענותא, זולאי, רלד). אנו רעיתך ואתה דודנו (תו״א סלח לנו, תפלת יו״כ). רעיתך תהלך לעלום (שמעון בר יצחק, אופן אדרוש, שם). — ואמר המשורר: רעית סהר פתחה לי כד (רמב״ע, הענק ב, בכודי, שלז). עם עוללים אשב דומם גם עם רעית נוער אלם תתאו רעית נוער כראות

---

[1]) [שגור יותר בדבור ובספרות: רעידת אדמה.]

[2]) [כך כתיב; קרי: וְרֵעוֹתָי.]

שיבה זרקה לשכון בחור (שם ה, שנג). כדת מה לעשות ברעית אמינים נותרה בגלות לארך שנים (ר״י הלוי, ידידות נעורים, זמורה ז, 221). ברא אדם ומצלעו לקח רעית שעשועו (ראב״ע, אחד, איגר 225). — *ובמשמ׳ אשת פלוני, נוהג בדבור.

*רְעִיָּה, ש״נ, — מעשה הרועה את העדר וכדו׳: חטאת שעברה שנתה לרעית אזלא (יומא סו.). אי תקלה דקרבה אפילו כל רעיות נמי, אי תקלה דגיזה ועבודה אפילו כל רעיות נמי (שם שם). אשם שניתק לרעיה [1]) ושחטו סתם כשר (רב הונא בשם רב, זבח׳ ה:). —ואמר הפיטן: למען דגלים רעית העניו (רסע״ג, למען אב, הושענות, סדור רסע״ג, כח). הייתי כנתק לרעיה, כנום לכפה לדחיה (אספים ברבי ילחק, אלהים לא אדע, זולת שבת ה אחה״פ). — ובסהמ״א: ופירש נבעו מן לשון המשנה וכו׳ שקורין לרועה מבעה ונשיבהו ונאמר כי אין זכר לרעיה בפסוק זה כל עיקר כי אמר איך נחפשו גנזי עשו ויבקשו מצפוניו ואיך יהיו המצפונים ברעיה וכו׳ והרעיה בעשבי הארץ ותנובה (דונש, תשו׳ על רסע״ג 8). והממון יגיע מכל הפנים אשר מהם אפשר שיגיע ההכרחי והם עבודת האדמה ורעיית הבהמות והליסטיות והצדה (ההתחלה לאלפרבי, האסיף, פיליפובסקי, 48). ויתבאר זה משבעים הזקנים אשר נחה עליהם הרוח להשליטם במלאכת הרעיה להצלחת ישראל ולתועלתם (ר״מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה כח).

רַעְיוֹן [2]), ש״ז, — שם הפעלה מן א. רָעָה, הליכת לב האדם אחרי דבר, רדיפת דבר, שאיפה, Streben; aspiration, ambition: מה הוה לאדם בכל עמלו וּבְרַעְיוֹן לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל׳ ב כב). — ורעיון רוח, כמו רעות רוח, רדיפת דברים ריקים: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללת ושכלות ידעתי שגם זה הוא רַעְיוֹן רוח (שם א יז). אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא

1) [רש״י: שמתו בעליו או שנתכפרו באחר וניתק מדין אשם לרעיה שאמרו לו ב״ד הוציאו וירעה.]

2) [וכן בארמ׳ שבמקרא (דני׳ ב כט), וכנראה שאולה המלה בעבר׳ מלשון זו.]

ישמחו בו כי גם זה הבל וְרַעְיוֹן רוח (שם ד יו). [1]) — ובסהמ״א במשמ׳ מחשבה, Gedanke, Idee; pensée, idée; thought, idea: והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזומם וההכרה (ר״י א״ש, מו״ה, היחוד י). ואח״כ השמר פן יטעה אותך רעיון לבך (שם, חשבון הנפש ג). ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון (הוא, כוזרי ג ה). וצריך שיהיה נמצא במחשבך קים ברעיונך מוכן בבינתך (הוא, שה״ש לריב״ג, הקד׳, 7). שקצתם יראה חסרונו מיד וקצתם יחשב בהם שלמות, כמו שיראה חסרון הרעיון והדמיון, ולא נראה חסרון ההשתכלות וההתבוננות, ולא הושאל לו רעיון אשר הוא הדמיון, והושאלו לו מחשבה ותבונה אשר הם ההשתכלות וההתבוננות (ר״ש א״ת, מו״נ א מו). כי סדור הנמצאות מן הסבה הראשונה וכו׳ נמשל דרך חקוי לעגולה מדומה דרך מחשבה ורעיון (העגולות הרעיוניות, קויפמן, 2). הגד הגיד לי מחבר הספר הזה מפניני רעיונו וממליצות לשונו (ר״י חריזי, תחכ׳ א, 16). כי כל מי שיאמר עליו רעיון כי הוא קשרון הלב לא תבוא עליו השאלה הזאת (יהושע בן יהודה הקראי, ס׳ העריות, XIX). כשהאדם

1) [בירוש׳ שבת יד ג כתוב: והסיר ה׳ ממך כל חולי זה רעיון דא״ר אלעזר ונתן על ברזל על צוארך זה רעיון, ע״כ, ופרשו המפרשים במשמ׳ הרהורים רעים, ואין זה מסתבר. וכבר העיר ש. ליברמן (הירושלמי כפשוטו עמ׳ 184 וכו׳), כי בא מאמר זה במד״ר ויקרא כ״י לונדון (לא בדפוסים) בנסחה אחרת וז״ל: והסיר ה׳ ממך כל חולי זו שירפא, ר׳ יעקב בר אחא בש׳ ר׳ יוחנן והסיר ה׳ ממך כל חלי זה הרשון וכו׳ ע״כ, ועל כן ברור שאין „רעיון" כאן אלא ט״ס במק׳ (ה) רשון, בחלוף עי במק׳ ש כמצוי בכתבי היד ובדפוסים, ונראה לפרש רשון או הרשון מן היונ׳ ῥῦσιν (אקוסטיב מן ῥῦσις), שטף דם, והוא גם פרוש של שירפא. ואשר לדרשה שבהמשך, המבארת במלה זו גם את הכתוב ונתן עול ברזל על צוארך, אין דרשה זו במד״ר, וצ״ע.

בירוש׳ תרומ׳ א ח נאמר: ר׳ יוסי אומר בית שמאי אומרי׳ תורמין ובית הלל אומרי׳ אין תורמין וכו׳ הוי רעיון, ופרשו מפרשים מה שפרשו, ואולם גם כאן הנוסח משבש, ובמק׳ רעיון בכ״י רומי: דעוון דעיון, כלומר דעות דעות שונות. ועי׳ בדברי רידב״ז, המביא מכ״י את הגירסה דעיון דעיון, וממשה גם את ירוש׳ כתוב׳ פ״ה ופ״ו.]

שוכח והוא רוצה להזכיר שישפיל ראשו למטה וירד הליהה הטבעית ממוח הזכרון אל מוח הרעיון ומן הרעיון אל הדמיון וזוכר מה ששכח (ס' המלה, סא:). ונכנים בלבנו מוראו (של הקב"ה) ונקבע ברעיוננו אהבתו (ס' החנוך, מלוה תסט). — ואמר המשורר: ויטוה לשוני פתיל רעיוני (ר"י חריזי, אחבר ממודות, תחכ', הקד', 6). הלא כחות שלשה שם בקרבו ובשלשה חדרים ישכנו בו והם דמיון וגם רעיון וזכרון (ר"י זבארה, בתי הנפש, בס' מעמועים, דודזון, 156). הוא המעתיק רעה המתיק כתב ספרו ברעות רעיון (משלם בן שלמה דאפיאירה, נכודי, ידיעות מכון שוקן ד, לג). — ומ"ר *רעיונים: ומחוגה זו לא נהיתה ולא נראתה אבל רעיוני החכמים יעשוהו (ראב"ע, מספטי הכוכב, 120). והשלישי במה שאנו מתיהדים בו במצפונינו ובמדותינו ובמחשבותינו והצפון בלבותינו מן הרעיונים הטובים והרעים (ר"י א"ת, חו"ה, הפתיחה ה). וכבתה אש היצר מלבותם ונפסק חומה מרעיוניהם (שם, אהבה ה' ז). ותנקה הנפש מהבלבולים המהשביים והכעסיים וכו' ותתידה על הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונה (הוא, כוזרי ג ה). על כן ראיתי לרשום בתחילת צורת הטבעים הארבעה וכו' כדי שיהיו קרובים להבין ושיהיו הרעיונים ממהרים לזכור אותם בלי טורח (הוא, תקין מדה"כ לרסב"ג, יח). כי אם ירבה המחשבה ויטריח כל רעיוניו יבהל ולא יבין אז אפילו מה שדרכו להבין (שם שם לג). ור' משה בן עזרא משה הפנינים ממצולות הרעיונים (ר"י חריזי, תחכ' ג, מעה"ם 175). ומאריך (היין) העדנה ומאחר הזקנה ומחדד רעיונים (ר"י זבארה, שעשועים א, דודזון, 12). ואפשר נספר לפני אדוננו כי נדודכם החריד רעיונינו (מכתב ר' יוסף בן פנחס הירושלמי, מטמוני נסתרים, 18). מה מאד אתה בוטח בעורות הבהמות המתות ואתה חושד הרעיונים החיים (מוסרי הפלסופ' א א). ואיך על אלה לא פקחת עיניך הסיתוך גם יכלו לך רעיונים זדונים ושעפים נרפים (בדרשי, בחינת עולם ט). ואלה הדברים אשר דבר ותוכחות מלין אשר חבר מבהילים הרעיונים ירתיחו הנפשות כסיר (פסק הגאון דלאטש בראש ס' הזהר, וילנא). הרעיון הזה התארג והשתזר עם רעיונים שונים (ר"א לויסון, שע"י ג, כד:). — ואמר הפיטן: לך הגבורה אשר בסודה נלאו רעיונינו לעמוד (רסב"ג, כתר מלכות, בסלחות מעטיך). — ואמר המשורר: לרעו נבהלו כל רעיונים ותעו בחזות שכלו שעפים (רמב"ע, הענק א, ברודי, סיח). וכל רעיוני חרדים לסיני ולבי ועיני להר העברים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, זמורה א, 50). אך לא מחשבי ישאוך ותלמתי ושעיף רעיוני לא דמוך (הוא, כל עלמתי, שם א, 369). חרדה גדולה עברה לפני וכו' אז נתבלבלו כל רעיוני (יוסף הכהן, מחלוקת בין עשיר ועני, בס' שעשועים, דודזון, CXX). — ומ"ר *רעיונות: ואאריך לשון לערוך לנגד עיניך מערכת מלאכות וסבלות וטרדות ורעיונות שונות אשר נתן לי הזמן לענות בהן (מכתב שד"ל, בכורי העתים תקפט, 76). ורעיונות חדשים גולדים בקרבו וטורדים את לבו (שם, 77). ככה לא יאתה להתהדר ברעיונות נשגבים יותר על המדה הדרושה (קרים ספר, הקד', 3). ברעיונות האלה השתעשעתי עדי נפלה תנומת נחת על עפעפי (הרטר, מחזי משקל, בהלופה לב"י).

*רַעְיוֹנִי, ת"ז, — שיך לרעיון, ברעיון, במחשבה, gedanklich, ideell; idéal; ideal: ואם לא תתכן התשובה מהמחשבה בעבור גבורת הרעיוני עליה וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ג ה ה). כמו שיקרה בתינוקות ובבהמות ובמי שנשחנה מזו מחמת חולי עד שיעלמו אותן התמונות מהנפש האנושית בעבור ההרכבות וההפרדות הצטרך אליהם להשלמת העיון בעצה המכוונת והבא העצה חסרה ורעיונית כלה או קצתה (שם ה יב א). כי סדור הנמצאת מן הסבה הראשונה יחקה עגולה רעיונית (העגולות הרעיוניות לאלבטליוסי, קויפמן, 2). וכבר ידעת מאמר הקדמונים שכל הנמצאים יוצאים מהאל ואליו ישובו כדרך העגולה הרעיונית שהתחלתה הוא האל ית' וסופה ויסודה הוא ג"כ ית' (ר"י אברבנאל, בראש, נעשה אדם). אחר כן היה מוסד האל ית' וית' שסמך הבעל החיים בכח פנימי רביעי, ויקרא הכח הרעיוני, במה שישפוט על דברים מוחשים במשפטים חלקיים בלתי מוחשים, כמו משפט השה בשזה הזאב אויב ראוי לברוח ממנו ושזה הרועה אוהב ראוי לסור אליו (אמו"ר לראב"ד א ו, כמוס

סכפס, 30). והמחשבה התחלה רעיונית קראוה אי"ן והוא ההעדר בעצמו (פלא הרמון יא ג, לח:). ובהיות האמונה ענין רעיוני נמשכת אחרי דעת בעל האמונה וכו' לכן אין למלכים ומושלי ארץ שלטון על בעל אמונה (ר"י סטנוב, דברי ריבות, ו.). ובהיות שהרעיון לואה מעשות דמות ציור רעיוני מדבר אשר לא השיגו מעולם בחוש וכו' לכן לא יוכל הרעיון לציירו ולעשות לו דמות ציורו (סס, ע.).

***רְעִימָה** [1], ס"נ, — צער ותרעֹמת, Kränkung; mortification: איך זרעתי לצדקה והנה צעקה, חרשתי ארץ נעימה והנה רעימה [2] (רמ"ה, כתאב אלרסאיל, הוצ' ברזל, ו.). — ואמר הפיטן: והם בפנים מקוננים בפחת ופחד ובתוגה ואנינה וברעימה (איך נוי, קינ' ת"ב, ספרד').

***רְעִיף**, ס"ז, — ירידת גשם, נזילה, ואמר הפיטן: קמוץ קרים בקיום טל, רמון רומם ברעיף טל (ינאי?, אור טל, זולאי, ססג).

***רְעִיפָה**, ס"נ, — ירידת גשם, נזילה: אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים (מנחם, מחברת, אגל). הרעיפו שמים וגו', צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה (רס"י, ישע' מה ח). — ורעיפת דם במחלה, נזילת דם: לפעמים ידחה הטבע מהאזן דם דרך אלבחראן כמו רעיפת הנחירים (נרבוני, ארח חיים ה ב, כ"י ביהמ"ד סכטר). וחליי האביב הם שלשול דם ורעיפתו (קאנון א ב ג ו). הרעיפה לפעמים תהיה טפה טפה, ולפעמים יהיה הדם מתעורר נחפז פחז חזק (סס ג פ א ד). הרעיפה השחרורית מורה על שריפת הדם מחוזק הקדחת (פרוש אבן רשד על מכוני אבן סינא). שינוי ווסת רעיפת הטחורים מורסה או מכה בקרבים (עוביה כן, מעשה טוביה ג א ד, פד.). — ובמשמ' שטף דברים בתפלה, ואמר הפיטן:

---

1) [על יסוד לשון הכתוב: בעבור הַרְּעִמָהּ (ש"א א ו), כאילו היתה כאן הא הידיעה, ועי' ב. רָעַם, הִפע'.]

2) [כנראה יש כאן גם רמז לכך, כי גם ארץ זו שזרעתי וחרשתי בה, עקרה היא כי ה' סגר רחמה, כלשון הכתוב בש"א א ו].

קרוא קשב קהילתם, רצף ריווי רעיפתם (ינאי, אימרות איום, קרוב' לשבועות, זולאי, רסד).

***רְעִישָׁה**, ס"נ, — מצב הדבר הרועש הגועש והרועד, ואמר המשורר: אשר קם לעשות חסד וכמעט לפניו רעשה ארץ רעישה (רסנ"ג, האגרון או דרור, ביאליק־רבניצקי א, 42). ברעישה ובגעישה כבוד זכרו יפארו (ידודון ידודון, אופן שבת ד אסה"ס). היתה (הארץ) נמתחה במרץ עד אמר לה די ברעישה (ר"י נג'ארה, פזמונים, הוצ' מ"ל פרידלנדר). — *ורעישת אברים: ויתעורר כל מיני חולי השתוק והפילוג והחרדה ורעישת הידים ויובש הגידים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה, פרק א ד).

***רְעִישׁוּת**, ס"נ, — כמו רְעִישָׁה, ואמר הפיטן: חשות (החיות) ברצוא ושוב מרעישות[1] כסא, טסות כברק ולא מזיזות הוד כסא (ר"א קליר, וחיות, קדשה מוס' ר"ה).

א. רעל [2], ממנו *הַרְעָלָה [3], א: רָעַל, רַעַל, תַּרְעֵלָה.

ב. רעל [4], ממנו רָעוּל, ב. *רָעַל, רְעָלָה.

א. רָעַל [5], קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

1) [כך צ"ל עפ"י הידנהים ואחרים. ברפוסים אחרים: מַרְעִישׁוֹת, הִפע' מן רָעַשׁ.]

2) [יש להפריד שרש זה, שעקר משמעותו כלשון רעישה, נענוע ורעידה, ושכנגדו גם בארמ' ובסור' רעל באותה משמ', בערבי אַרְעַל a), מתנענע, משרש ב. רעל שממנו רְעָלָה שהיא לשון כסוי. ועי' ב. רעל, הערה.]

3) [נוהג בספרות ובדבור במשמ' השקאת כוס תרעלה, האכלת סם מות, וכן בשמוש מָשאל בצרופים כגון הרעלת קיבה, הרעלת דם וכדו'.]

4) [כל המצֹרף כאן בשרש זה כלשון כסוי נגזר כנראה משם העצם רְעָלָה, ובערבי רַעְל b), צעיף, ואפשר שמלה יסודית זו קרובה היא אל ערל, עָרְלָה כלשון כסוי, וזאת אעפ"י שכנגד ערלה וכדו' בא בערב' עִירל c) ולא ערל, כי שנוי ע—ע' מצוי הוא על יד ר, ואף אפשר ששם הצעיף שאול הוא בערב' מלשון שמית שאין בה ע', כבעבר'.]

5) [עי' בהערה לשרש.]

---

a) أرعل b) رعل c) غرل

— הִפְעִ', הָרְעֲלוּ, — הָרְעַל הַבְּרוֹשׁ, נִעְנַע, נִעְנְעוּ אוֹתוֹ, : geschüttelt werden ; être secoué ; to be shaken מגן גבוריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת הרכב ביום הכינו והברושים הָרְעָלוּ (נחו' ב ד). — ואמר המשורר: אהה הרעל ברוש גאה ואדיר ועץ נחמד יפה מראה וקומה (רמב"ע, חרדה לבשה, בדולי, קיח). ורוק יברוק ורכב אש פלדות יהלך פיו ויורעלו בראשים (דברי חפץ, ו). — *הָרְעֲלָה הכוס, הוטל בה רעל, סם מות [1]), vergiftet werden; : être empoisonné; to be poisoned כי הנפש גועלת וכוס מרעלת (הרוקח, הלכ' תשובה). ינעם לך צוף והמתו צחנה או יערב עסים בכוס מרעלת (משלם דאפיאירה, אשאל ויש מסרה, ידיעות מכון שוקן ד, מח). — והרעל האיש והלב, ואמר המשורר: והשותה בסכלו יין תמודה והורעל בו וינע משמריו (לקו"ק, לה). לקחו אל ואיננו, בכיה ליולדתו, הכי הורעל לבו וכו' (אבני זכרון, פירקוביץ, אבן 267 משנת 1172).

— קל, בינ' פָּעוּל, *רָעוּל, — כוס רְעוּלָה, כמו מֻרְעֶלֶת, שנתנו בה רעל, סם מות, ואמר המשורר: אני אדן והצרות קרשים, אני אפוד וחשני כוס רעולה (עמנואל, מחב' א, הברמן, 33).

— נִפְעַ', *נִרְעַל, — השקה כוס רעל [2]), ואמר הפיטן: מלבות אומר כיין חמר, מר לי מר וארעל (סכנו לסוכם, אהבה פי' וירא).

— הִפְעִ', *הִרְעִיל, — הרעיל את האדם, את הכוס, השקה אותו כוס תרעלה, הטיל בה סם מות, vergiften; empoisonner; to poison ואמר הפיטן: העריס סוד בליעל, להוגי חן יעל, מסוך סף רעל, הימו המרר והרעל (שלמה הבבלי, אין צור חלף, זולת שבת א חנכה). כסום יום נקם צריך להרעילם (איומתי שמתי ועלזו, אהורה שבת ב אחה"פ). — ונוהג בספרות ובדבור אף בשמושים משאלים, הרעיל את הדם, את האוירה וכדו'.

[1]) [עפ"י כוס התַּרְעֵלָה (ישע' נא יז).]

[2]) [כנראה היתה צורה זו אף במקרא במשמ' התנועע כשכור בחבק' ב טז: וְהֵעָרֵל, שהשבעים תרגמו כמו וְהֵרָעֵל, וכתב רד"ק בשרשים: או הוא הפוך והנכון בו והרעל מענין כוס התרעלה, ע"כ.]

— הִתְפַּ', *הִתְרָעֵל, — הרעיל את עצמו: שתי כוסך עתה הגברת ירושלם עם בתך ציון והתרעלי בו עתה (יוסיפון פרק פה).

ב. *רָעַל [1]), קל לא נמצא.

— הִפְעִ', *הִרְעִיל, — עטף וכסה: אל ירחץ איש במים צואים ומעוטים מדי מרעיל [2]) איש וכו' וכל גבא בסלע אשר אין בו די מרעיל אשר נגע בו הטמא וטמא מימיו במימי הכלי [3]) (ברית דמשק יב א–ג, הסלום כו, 499).

רַעַל, ש"ז, — כמו תַּרְעֵלָה, זעזוע ונענוע של שכור, Taumeln ; chancellement ; tottering : הנה אנכי שם את ירושלם סף רַעַל לכל העמים סביב (זכר' יב ב). — ובספה"א גם במשמ' משקה הגורם למות ואף סם מות וארס בכלל, Gift(trank); poison, ואמר המשורר: אזכרה אותות מני קדם ורוב עברה ורעל אגמאה (מכתב רב חסדאי אל מלך כוזר). רעי התאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר"ש הנגיד, רעי התאונן, בן תהלים, ששון, יז; הברמן ג, 19). והשקית לעבדך כוס ישועות והשקית לצריו כוס רעלים (הנ"ל, הלי חעם, שם ששון כג; הברמן א, 24). תשתה כוס רעל באהבתך מסוכה (ר"י הלוי, ירמון מקלותי, זמורה ז, 202). ברוב מעל סף רעל בלי תעל השקוני (איך זריס, סליח' תענ' אסתר, ספרד'). הרוני סף רעל וישקני מי רוש (אויב גבר, סליח' צו"ג, ספרדי). תחת הלשון לו עמל עם מעל גם כל בטנו סף רעל (מחברת אברהם י ז). אך קול ששון יצא מצבאותינו רעל ישתו צרינו (שם יד ז). כמה ירפא חלה מר ממרורות רעל (רמח"ל, מגדל עז ג א). — ואמר המליץ: מטעמים לא יאותו אותה רוחי ונפשי שוקקה למסך רעל (אסף ג כד). שעורים לסוסים, תבן לבקר, גללים לחזיר, רעל לאוכלי רעל (שם ג ס ב). ימי העץ ימשכו לפעמים יותר מאלף שנים אולם גם הוא יעבור תחת שבט העת וככל

[1]) [עי' הערה לשרש ב. רעל והערה לקמן.]

[2]) [אלה דברי ש.צ. סגל בהערתו למקום: ואפשר שהוא מלשון והרעלות (ישע' ג יט), רעולות (מגלה שבת ו ו, עי' רש"י וערוך), כלומר פחות מכדי להעטיף ולכסות גופו של אדם. ועי' עירובין ד:, ע"כ.]

[3]) [צ"ל במימי הכלי, כלו' כמים שאובים.]

יצורי תבל ישתה גם הוא רעל מקריה (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, ד.). ורעל העמל מנת כוסן (שם, כ:). רעל הזו עליו (הנחשים על הכהן) מפיהם פערו (מיכ"ל, הריסות טרויא, 12). ומיום היותי יצק בי רעל רקב בעצמי ומחלה אין מרפא (יל"ג, הוי אם, ש'רי יל"ג א 170). נפת בשפתיו ובלבבו רעל (הנ"ל, אהבת דוד ומיכל, שירי יל"ג, ג, 53).

א. רְעָלָה, ש"נ, רְעָלוֹת, — צעיף [1]), Schleier; voile; veil: הנטפות והשרות וְהָרְעָלוֹת (ישעי' ג יט). — ובתו"מ: הן רפפות הן רעלות [2]) (ירוש' ע"ז ג י). — ובספה"א במשמ' קשוט שבצואר [3]), Halsschmuck; collier; necklet: יוצאות הנשים בקיסמין שבאזניהן וברעלות שבצוארן (רמב"ם, שבת יט יג).

ב. רְעָלָה, ש"נ, — נענוע חניתות בקרב [4]), ואמר המשורר: כי יחשב אויבו לקש כחוש וגם קנה רצוץ תוך קרב ורעלה (ראב"ע, אשיר בקולי, כהנא א, 152).

רעם [5]), ממנו רְעִימָה, א. רָעַם, ב. רָעַם, רַעַם, רְעָמָה, *תַּרְעוֹמֶן, *תַּרְעֹמֶת.

א. רָעַם, פ"ע, רָעֲמוּ, יִרְעַם, — רָעַם הים, געש, השמיע שאון ורעש, toben, lärmen; faire du tapage, du bruit; to rave, roar: ישמחו השמים ותגל הארץ יִרְעַם הים ומלאו (תהל' צו יא). יִרְעַם הים ומלאו תבל וישבי בה (שם צח ז). — ורעם [1]) האדם, געש כברעם הסערה: כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שער רָעֲמוּ פנים (יחזק' כז לה). —ובספה"א, כמו הפע': ותגעש כל הארץ ויברקו ברקים וירעמו רעמים (ס' הישר, פ' נח). — ואמר המשורר: וכאניה בים רועם וסוער וכצפור בצפורן נשרים (לקוי"ק, פט). לבי עלי זאת יהמה אחי, ומעי ירעמו (רמב"ע, הענק ח, ברודי, קנט). ביום בו הזמן ירעם ויימים בהרעימך (משלם דאפיאירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, כז).

— הִפע', הִרְעִים, תַּרְעֵים, יַרְעֵם, — הרעים האל, נתן קול ברעם, donnern; tonner; to thunder: יי' יחתו מריבו עלו בשמים יַרְעֵם יי' ידין אפסי ארץ (ש"א ב י). וַיַּרְעֵם יי' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם (שם ז י). (ו)יַרְעֵם מן שמים יי' ועליון יתן קולו (ש"ב כב יד; תהל' יח יד). קול יי' על המים אל הכבוד הרעים, יי' על מים רבים (תהל' כט ג). אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו וכו' יַרְעֵם אל בקולו נפלאות (איוב לז ד—ה). ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תַרְעֵם (שם מ ט). — ובתו"מ: מצרים הרעימו עליהם בקולם, אף הקב"ה הרעים עליהם קולו (אדר"נ לג). אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם (ר' אגדת בר כהנא, מדרש שמואל ה). — *ובמשמ' גרם שירעם פלוני: בעבור הרעימה על אלהים [2]), א"ר שמעון בן לקיש אמר לה הקב"ה מה את מרעמת [3]) אותה עלי, וכי יש רעמים בלא מטר, עלי לפקדה (שם א). — ובספה"א: ולמה לא הרעים השמים והבריק עלי ברק (יוסיפון, גינצבורג, שמג). — ואמר המשורר: דומה חזיז קלו בהרעימו כעב לנפץ את נבליה

1) [עי' ב. רעל, הערה.]
2) [פני משה: כפי במה אשה ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופית.]
3) [ועי' רָעוּל, הערה.]
4) [עפ"י לשון הכתוב נחו' ב ד.]
5) [הוראות השרש הן: א) כלשון כעס והמריה, ומזה בעבר' שבמקרא ב. רָעַם, בארמ' ובסור' אתרעם, ומכאן אף בעבר' שבתו"ם התרעם, תרעמת, ובערב' רַעְ'מַ(נ) עַנְהֻ a), בעל כרחו, נגד רצונו וכדו'; ב) כלשון השמעת קול, גערה ברעם, וכן רעם בארמ' וסור', בכוש' רַעַם, ובאשור' רַגָּמ באותה משמ', וכנראה מכאן אף באוגרית' רגם במשמ' דִּבֵּר בכלל. ועי' רגם, הערות.]

a) رغما عنه

1) [ללא צדק הציעו כאן קריאה אחרת כגון דָּמְעוּ במק' רָעֲמוּ; כי פעל זה בא כאן כלשון רַעַם שבסערה בהמשך אל שערו שַׂעַר. ואמנם אפשר שאין להבין כאן פָּנִים במשמ' פני המלכים ופרצופם, אלא מן ב. פַּן (עי' עמ' 4971) כלשון עמים וגדודים, ותהיה הכונה: כל ישבי האיים שממו עליו ומלכיהם שערו כאלו בסערה, והעמים והגדודים רעמו בצעקת רעש.]
2) [עפ"י לשון הכתוב (ש"א א ו), עי' ב. רעם, הפע'.]
3) [בפסיקי רב' (כי פקד ה' קפג:): מתרעמת.]

(ר״ם הנגיד, הנה יחידתי, הברמן ג, 8). ביום בו הזמן ירעם ושמים בהרעימך (משלם דאפיאירה, לבי ליטיס, ידיעות מכון שוקן ד, נז). — *הִרְעִים במשמ׳ היה רעם: אם ירעים בניסן (התורה קכד).

— התפ׳, *הִתְרַעֵם, — השמיע קול רעם: אבל האגוז, כיון שאתה נותן ידיך ונוטל מהם מעט כולם מתרעמים ומרגישים (פסיק׳ רב׳, יהודה וישראל׳ מג). — ואמר הפיטן: ואז יתרעם הגלגל ויתרעש הכסא (ר״א קליר, וחיות אשר הנה, קדושת מוסף ר״ה).

— הפע׳, *הֻרְעַם, ביני׳ מֻרְעָם, — שֶׁהֻשְׁמַע ברעם, ואמר הפיטן: ואמרו הכל מה זה קול מרעם הולך ומתגלגל כגלגלי רעם (ר״א קליר, תולדות כוס, קרוב׳ א שבועי׳).

ב. רָעַם, קל לא נמצא.

— הפע׳, הִרְעִימָה [1]), — הִרְעִים אדם את חברו, עשה לו דבר להכעיסו, נגד רצונו [2]) ורוחו: וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הַרְעִמָהּ (ש״א א ו). ועי׳ א. רַעַם. — ובסהמ״א: כי תלינו עלינו, שתרעימו עלינו את הכל, את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב (רש״י, שמות טז ז). ובששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה (הנ״ל, במד׳ יד לו).

— התפ׳, *הִתְרַעֵם [3]), נתרעם, — התרעם פלוני על פלוני, הרגיש שזה הִרְעִים אותו, עשה לו דבר נגד רוחו, sich gekränkt fühlen, beklagen; s' offenser, se plaindre; to feel offended, complain: רבונו של עולם, חטאנו לפניך שנתרעמנו על הים [4]) (מכי׳ ויסע א). וזה אחד מג׳ דברים שישראל מתרעמין עליהם (שם שם ו). אין מתאוננים אלא כמתרעמים, מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום (ספרי במד׳ פה). וכי מפני שאין להם בשר הם מתרעמים (ר׳ שמעון בן יוסי, שם שם לה). טובה שהיטבתי לכם בה אתם מתוכחים ומתרעמים לפני (שם דברי׳ א). למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד וכו׳ נטלו והיה מטייל עמו וכו׳ והיו הפועלים מתרעמין ואומרי׳ אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). וזבולון מתרעם על מדותיו הוה, שנאמר זבולון עם חרף נפשו למות (מגי׳ ו.). מה יתאונן אדם חי וכו׳, מה יתרעם על מדותיו, וכי גבר על חטאיו, דיו חיים שנתתי לו (קידוש׳ פ:). רחק מהתרעומת עצמך שלא תתרעם עם אחרים ותוסיף לחטאת (כלה רבתי ג). משל למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד, על מי יש לו להתרעם, לא על הסרסור (רב אסי, מד״ר ברא״ש׳ כז). כשם שהתינוקת הזו כשהיא קטנה והיא חוטאה על אבותיה אין אבותיה מתרעמין עליה למה שהיא קטנה וכו׳ (ר׳ ברכיה, שם במד׳ ב). ולמה מתרעמים, אלא שהיו מבקשים עלילה היאך לחזור למצרים (רשב״י, שם ז). שהיתה מתרעמת על מנות בעלה על שלא היתה יולדת (שם שם י). שהיה גלוי לפני הקב״ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום וכו׳ ועתידים ישראל להתרעם על זאת (שם שם יא). אלו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו (שם שם יח). ואחר כל אלה שעשיתם ציון מתרעמת ואומרת עזבני ה׳ (פסיק׳ רב׳, ותאמר ציון, קמג:). וזהו קרח שנתרעם על הכהונה (מדר׳ תהל׳ ב). — ובסהמ״א: והתחיל לטעון ולקבול ולהתרעם על פלוני בר פלוני (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 38). דאתת קדמנא פלניתא בת פלוני וקבלת קדמנא ונתרעמה על דחקה ועל צרכה (שם, 62). שיקטן בעיניו מעשהו ויתרעם על נפשו על קצורו בעניני תורתו (ר״י א״ת, חו״ה, הכניעה ו). ואין אחד בהם שאיננו מתרעם בו (בעולם) ובוכה עליו (שם, חשבון הנפש ג). ועשו לי דין מהאיש שאנכי מתרעמת ממנו (מעשה ירושלמי). והלך השוכר עליה (על הבהמה) למקום ההוא והחזירה בו ביום, ונתרעם המשכיר לזקני העיר על אשר הוליכה והביאה ביום אחד (שו״ע חו״מ שט ג). דע לך כי אבקש דיני בפני

---

[1]) [כך, בריש דגושה, עפ״י המסורה. ועי׳ ערך דְּעִימָה, הערה.]

[2]) [כשמ״ש תה״פ רַעַמְ עַנֵהְ a) בערב׳ במשמ׳ להכעיסו, בעל כרחו.]

[3]) [גם בארמ׳ ובסור׳ באותה משמ׳.]

[4]) [במדה״ג (שמות טו כה, הופמן, 170): על המים.]

a) رغمن عنه

ישראל ובפני ערכאות שלהם ואתרעם לפני הפאשה על הגנבה הזאת (סו"ת מהרשד"ם, חו"מ יג).

—התפע', הִתְרֹעֵם, — כמו הִתְרַעֵם: וכן כל דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם (רש"י, שמות טו כד).

רַעַם, ש"ז, כנ' רַעְמְךָ, — קול התפרקות הברק בענן, Donner; tonnère; thunder: מעם יי' צבאות תפקד בְּרַעַם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (ישעי' כט ו). קול רַעַמְךָ בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל' עז יט). בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רַעַם[1]) אבחנך על מי מריבה (שם פא ח). מן גערתך ינוסון מן קול רַעַמְךָ יחפזון (שם קד ז). הן אלה קצות דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו וְרַעַם[2]) גבורתו מי יתבונן (איו' כו יד). —ובהשאלה על תרועת מלחמה: בדי שופר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה רַעַם שרים ותרועה (איו' לט כה). — ובתו"מ אף מ"ר רְעָמִים: על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט ג). נפל כוהלו מקול הזועות מקול הרעמים, אם עמד ובנאו כדרכו פטור (ירוש' ב"ק ו ח). לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ריב"ל, ברכ' נט.). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים (כ' אבין בר שבא, חולי' פו.). הרעם הזה בשעה שיוצא כתיקונו אין כל בריה יכולה לעמוד עליו וכו' אם על סדרו של רעם אי אתה יכול לעמוד, על סדר העולם על אחת כמה וכמה (רב הונא, מד"ר ברא' יב). חייך שאין רעמים שאין אחריהי מטר (פסיק' רב', כי תבא ה', קסב:). — ובסהמ"א: שמה הברקים יופיעו והרעמים יריעו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 141). — ואמר הפיטן: עורר סערה בשאגת רעמים, עוכר זדים במשברי ימים (אתה האלהים, יוצ' ז פסח, מחז' איט' א, קכ.). — ואמר המשורר: וברק ענן אורו כמו ניצוץ וכו' תשמע שאון רעמו כחוללת ארץ יבקע קול חלוליה (ר"ש הנגיד, שכה יחידתי, הברמן 3, 8). — ובהשאלה: כי לחווק מליצות הספר נבהלו ויבעתו ולקול רעמיו ואבני אלגבישיו גועו ויצמתו (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 13). ומולידין (הפולים) נפח ורעם הרבה בבטן ועולה עשנו אל הראש (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ס, פרק 3, חוח ס).

רַעְמָה, ש"נ, — קול רעם ותרועה[1]): התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רַעְמָה התרעישנו כארבה הוד נחרו אימה (איו' לט יט–כ). —"ובמשמ' גבורה[2]), ואמר המשורר: וכלם בעלי גבורה ועצמה בצוארם ילין עז ורעמה (ר"י חריזי, תחכ' ז, 79). ונהפכה אדומה האדמה ככלה בסתה אותה כלמה ורעשה הארץ ולבשה רעמה (שם שם, 482). — "נזר השערות שבצואר הסוס[3]), Mähne; crinière; mane, נוהג בספרות ובדבור.

רען[4]), ממנו רַעֲנָן, רַעֲנַן, "רַעֲנָנוּת.

---

1) [אמנם קשה הכנוי, ולפי הענין וההקבלה אל „על מי מריבה" נראה שיש לקרא, בשנוי החלוקה למלים: בִּסְתֹּר־ר (בהסתרר) עָם, ז"א כשסרר ומרד העם.]

2) [כך לפי נוסח המסורת. אך לפי מבנה המשפט והענין יש להשלים מלים שהשמטו ו„קרא בקרוב: (וכל נפלאותיו מי) יֵדָעֵם, גבורתו מי יתבונן, ועי' טורטשינר, ספר איוב, למקום.]

1) [הוולג' תרגמה hinnitum, כלו' מי נתן לצואר הסוס ולגרונו קול רעם מצהלותיו. וכן גם הוד נחרו בפס' כ לשון הֵד ורעם הוא, כבישע' ל ל: והשמיע יי' את הוד קולו, ועי' גם רַעַשׁ, הערה לפסוק זה.

ואולם השבעים (שיש לקרא בדבריהם φοβὴν במקו' φοβόν) ורב הקדמונים והמפרשים העברים הבינו את המלה כטעות כנזר השערות שעל צואר הסוס, וכן השמוש במלה זו בלשון הדבור. והתרגום הארמי תוקפא, והסורי זינא, ראו במלה לשון גבורה והוד. ועי' כעת על הבנת כל הכתוב אצל טורטשינר, הלשון והספר א, 359 וכו'.]

2) [עי' בהערה הקודמת.]

3) [עי' בהערה שאחר זו.]

4) [לא התברר מקור המלה. ואמנם השוה ברט, WU, עמ' 46, את הערבי' מַרְנַעַה[a]) במשמ' מקום דשאים לחים, אך עי' נגד זה בדברי שולטס, GGA 1902, עמ' 669. ואולי נולדה המלה בעקר בצרוף של שתי מלים כגון רך־ענג, רך־נעים, רוה־נעם, שהפכו בדבור למלה אחת.]

---

a) مرنعة

רענן [1], ת״ז, נקי רעננה, מ״ר רעננים, — תאר לצמח דשן לח וטרי, saftig, frisch; succulent, frais; juicy, fresh: **זית רענן יפה פרי תאר קרא יי׳ שמך** (ירמ׳ יא יו). **והיה כעץ שתול על מים וכו׳ והיה עלהו רענן** (שם יז ח). **אני כברוש רענן ממני פריך נמצא** (הוש׳ יד ט). — ובפרט בצרוף **תחת כל עץ רענן: אשר עבדו שם הגוים וכו׳ את אלהיהם על החרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן** (דבר׳ יב ב). **ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן** (מ״א יד כג). **הנחמים באלים תחת כל עץ רענן** (ישע׳ כז ה). **ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן** (ירמ׳ ג יג). — ועל גן וכרם המשמשים מטה לאדם: **הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה** [1] (שה״ש א יו). — ובהשואת אדם בריא לצמח רענן: **ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן** [2] (תהל׳ לז לה). **ואני כזית רענן בבית אלהים** (שם נב י). **ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן** [3] (שם צב יא). **עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו** (שם שם יה). — ואמר בן סירא: **כפרח עלה על עץ רענן שזה נובל ואחר צומח** (ב״ס גני׳ יד יח). **כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף** (שם נ י). — ובתו״מ: **כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ ר ע נ ן, דע שיש שם עבודה זרה** (ר״ע, ע״ז ג ה). **מה עשה יואב, הביא ברוש אחד ר ע נ ן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך** (מד״ר תהל׳ יח). **וישראל שבארץ בצרה גדולה אבל בצרתם הם כזית ר ע נ ן** (שם לג). — ובסהמ״א: **אף העלים שנשרו ממנו (מאברהם) היו ר ע נ נ י ם, זה ישמעאל** (ילק׳ שמע׳ ירמ׳ כלו). **אסא דרא וכו׳ פירוש הדם ר ע נ ן ויש אומרים הדס לח** (ערוך ערך אסא). **יש מפרש מפסגין זה סומכין האילן שהוא ר ע נ ן יותר מדאי** (שם ערך פסג). **אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל וכפה לא ר ע נ נ ה**

---

[1] [זאת כונת הכתוב: אנו לנים בגן ובכרם, האילנות הם קורות בתינו וערשנו היא בצמחים הירקים.]

[2] [גם אזרח כאן פרושו צמח אזרח, גפן טהורת הגזע, ועי׳ אזרח, הערות.]

[3] [כנראה אין הכונה לשמן שהוא רענן, אלא: בלתי, דשנתי, כאלו בשמן, ואני רענן, ממש כבפס׳ יה: דשנים ורעננים יהיו.]

(רס״ע סלקירה, בדהם ס׳ המנקס). — ואמר הפיטן: **רדת טל תרעיף רקומה ר ע נ נ י ם להרחיב ולא להרחיק** (ינאי?, אור טל, זולתי, ססב). **בהושעת יקב מחצביך סובבים ב ר ע נ נ ה רוננים אני והו הושיעה נא** (מנחם ברבי מכיר, כהושעת אדם, הושענות לסכה). **תשלח יונקותיה צפונה ותימנה ותשכון עמה על ערש ר ע נ נ ה** (כלבה יונה, סדור אדם לונה, תמד:). — ואמר המשורר: **ונתן לבך רחב כמו ים וכפך ר ע נ נ ת כרביבים** (ר״ש הנגיד, שמואל קדמה, בן תהלים, ששון, סג; הברמן א, 61). **וכנות אהבים יסופון ארזים בגן אל והן ר ע נ נ ו ת ולחות** (רמב״ע, תנו ליך, הענק, בכורי, סא). **ובנות עדינות הגלו ממדינות ממטות ר ע נ נ ו ת ומנוחות שאננות** (ר״י הלוי, יונה נשלחה, זמורה ז, 281). **שמנו ובעטו בנעימים ועודם בכפה ר ע נ נ ה** (רחב״ע, אל חי, אגר 181). — וחלב רענן, חלב טרי ושמן: **וב׳ חדשים אחר שילדה (העז) ורועה עשבים טובים והחלב יהיה ר ע נ ן בריח טוב וטעם טוב** (אוה״ח ע ה, תמו׳ סאלה יד). — ובשמוש המלה כשם עצם: **ובין עבותים, עצי ר ע נ ן** (רס״י, יחזק׳ לא ג). **פרי ההסתפקות המנוחה, ר ע נ נ י השפלות האהבה** (ר״י א״ת, מבחר הפנינים, 20). — ואמר הפיטן: **בחרבות הולכת נאמניך, הלעטתם שד משמניך, בלותם ר ע נ נ י שמניך** (אנעים חדושי, יונ׳ א פסח). **אקרא קול בראש הרים ואדמה לעוף על ר ע נ נ י ך** (ליון עטרת, קינ׳ ת״ב).

רענן, פ״ע, רעננה [1] — היה רענן: **בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה** (איוב יה לב).

— פע׳, רענן, — רענן את המצח, עשה אותו רענן ודשן, ואמר הפיטן: **הגשם דשאים י ר ע נ ן** [2] **ושור ומריא בו יחנן** (ר״א קליר, יפרח ארץ, תפלת גשם). — ובהשאלה, את האדם: **רצוי תשורה לפניך העלה, רצית ניחוחו ושועו עלה, רק נשבעתה מעשות כלה, ר ע נ נ ת ו למלאות תבל כולו** (משלם בן קלונימוס, אשוחח כפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 127).

— פע׳, רענן, רענן, — נעשה דשן ורענן, ואמר הפיטן: **רוענן (השעיר) בקומה בעמדו בתוך כלולב**

---

[1] [טעם המלה מלעיל, בנגוד אל שה״ש א יו.]

[2] [ס״א: ירוענן.]

ממוצע בהדם וערבה (קטע עבודת יוה"כ, שם, 169). ירוענן כעץ בפריו יצליח, ראוים לשמח ולהצליח (אלופה בחסד עולם, ברכת מזון לחתן, ידיעות מכון שוקן ה, קד).

— התפ', *הִתְרַעֲנֵן, — שב להיות רענן ודשן: ועוד משמש (האדם) שני שמושים ומתרענן (ברכיה הנקדן, שולי גליון, פסקה לא).

*רַעֲנַנּוּת, ש"נ, — תכונת מי שהוא רענן, דשנות, Frische, Saftigkeit; fraicheur, succulence; freshness, juiciness: וכאשר היינו משוטטים בא זקן אלינו וכו' והוא ברעננות החוזק ולא רוצץ ממנו עצם (חי בן מקיץ, 2). שקרא אותו (את הברוש) רענן כי הוא עומד לעולם ברעננותו (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, וילח, כח.). שיקראו אותו (את האביב) שאר האומות פרימא ווירא כי אז יראה רעננות כל צומח (שם נח, כד.). כן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר (שם, סכות, קפו:). ממקום שאין שם לא פרי ולא רעננות ארץ מלחה (שם שם, קסח.). וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו (שם שם). בעשבי האחו שיבשו עם המצא אצלם הלחות והרעננות (רלב"ג, איוב ס). כי הבריאות ורעננות הגוף הוא תכלית המציאות (אברהם ביבאגו, דרך אמונה א א ד). ולכן אפילו העלים, שהם המצות הקלות ימצאו תמיד ברעננותם (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג, כל שחכמתו מרובה).

א. רעע [1]), ממנו א. *הַרְעָה, מֵרַע, רַע, ג. רָעָה, *רָעוּת, א. רָעַע.

ב. רעע [2]), ממנו *רָעוּעַ, *רְעוּעַ, ב. רָעַע.

[1]) [גם בכנעני בכתבת מקארא־טפה (עי' רַע, רֹעַ, הערות) רע, באשור' רַגּוּ, בשמיעת הגה העין כמו גימל על יד ריש. ביתר השפות השמיות משמשים שרשים אחרים במשמ' זו, כגון בארמ' ביש (מן באש), בערבי' עשל, רדא a) וכדו'; ואף באשור' בא ברב השמושים לַמְנֻ (בעקר לָא אָמְנֻ, לא נאמן) במשמ' רע, כשם שגם במקום טוב באים בלשונות השמיות גם שרשים אחרים.]

[2]) [עי' הערה לפעל ב. רָעַע.]

a) ردؤ

א. רָעַע, פ"ע, רַע, רָע, רָעָה, רֹעַ, יֵרַע, תֵּרַע, יֵרְעוּ. — רַע דבר, היה לא טוב, רע האדם, הדבר לפלוני, הביא לו רעה: כי ביי' נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה וְרָעָה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך (ש"ב יט ח). עתה יֵרַע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום (שם כ ו). — ובלי נושא, רע לפלוני, נגרמה לו רעה, באה עליו רעה: ויקציפו על מי מריבה וַיֵּרַע למשה בעבורם (תהל' קו לב). — ורע דבר בעיני פלוני, אל פלוני, נראה לו לא טוב, לא מצא חן בעיניו: וַיֵּרַע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו (בראש' כא יא). אל יֵרַע בעיניך על הנער ועל אמתך (שם שם יב). וַיֵּרַע בעיני יי' אשר עשה (שם לח י). ויחר אף יי' מאד ובעיני משה רָע (במד' יא י). אם רַע [1]) בעיניך אשובה לי (שם כב לד). ואם רַע [1]) בעיניכם לעבד את יי' בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהוש' כד טו). וַיֵּרַע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו (ש"א ח ו). אל יֵרַע בעיניך את הדבר הזה (ש"ב יא כה). וירא יי' וַיֵּרַע בעיניו (ישע' נט טו). אם טוב בעינך לבוא אתי בבל בא וכו' ואם רַע בעיניך לבוא אתי בבל חדל (ירמ' מ ד). פן יראה יי' וְרַע בעיניו (משלי כד יח). וַיֵּרַע לי מאד ואשליכה את כל כלי בית טוביה החוץ מן הלשכה (נחמ' יג ח). וַיֵּרַע בעיני האלהים על הדבר הזה (דהי"א כא ז). — וכהדגשה, רע הדבר לפלוני רעה גדולה: וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני וַיֵּרַע להם רָעָה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמ' ב י). — ורע לב האדם, היתה בו מחשבה רעה, של קנאה או של רגז: נתן תתן לו ולא יֵרַע לבבך בתתך לו (דבר' טו י). חנה למה תבכי ולמה יֵרַע לבבך (ש"א א ח). — ורעו פני האדם, היה מראיהם רע: מדוע לא יֵרְעוּ פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה (נחמ' ב ג). — ורעה עין האדם באחיו, הביט עליו במחשבה רעה, התקנא בו, לא חנן לתת לו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו' וְרָעָה עינך באחיך האביון ולא תתן לו (דבר' טו ט). האיש הרך בך והענג מאד תֵּרַע עינו באחיו ובאשת

[1]) [במקומות אלו קשה להכריע אם הֻרגש רַע כפעל או כתאר.]

חיקו וכו׳ מתת לאחד מהם וכו׳ (שם כח כד–כה). הרכה בך והענגה וכו׳ תֵּרַע עינה באיש חיקה וכו׳ (שם שם כו). ועי׳ רֹעַ. — ובתו״מ: שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ר׳ ירמיה בן אלעזר, ברכ׳ סא.). בני אל ירע לך, שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל (רסב״ג אל רבי, ב״מ פד:). בני אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת וכו׳ ואיזה, זה גמילות חסדים (ריב״ז, אדר״נ ד). — ואמר המשורר: עבי שחקים כשורים געו כי הסתו זעף ופניו רעו! (רסב״ג, עבי שחקים, ביאליק-רבניצקי א, 78).

—נִפְעַ׳, יֵרוֹעַ[1]), — נֵרַע האדם, נעשה לו רע: רע ירוע[2]) כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (משלי יא יה). הלוך את חכמים וחכם ורעה כסילים ירוע (שם יג כ).

—הִפְעִ׳, הֵרַע, הֵרַעְתָ(ה), הֵרֵעוֹתָ, הֵרֵעֹתִי, הֲרֵעוֹתִי, הֲרֵעֹתֶם, הֵרֵעוּ, הָרֵעַ, הָרַע, אָרַע, תָּרַע, יָרֵעַ, נָרַע, תָּרֵעוּ, יָרֵעוּ[3]), — א) הֵרַע האדם לעשות דבר, הֵרַע אשר עשה, הֵרַע מעללו, עשה מעשה רַע, schlecht machen, übel tun; faire (du) mal; to do badly, do evil: למה שלמתם רעה תחת טובה וכו׳ הֲרֵעֹתֶם אשר עֲשִׂיתֶם (ברא׳ מד ד–ה). וַתָּרַע לעשות מכל אשר היו לפניך (מ״א יד ט). הגם האלמנה אשר אני מתגורר עמה הֲרֵעוֹתָ להמית את בנה (שם יז כ). הֵרֵעוּ האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו הנביא (ירמ׳ לח ט). ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הֵרֵעוּ מעלליהם (מיכ׳ ג ד). — ובלי השלמה, הֵרַע האדם, עשה רעות: אל נא אחי תָּרֵעוּ (ברא׳ יט ז). אל אחי אל תָּרֵעוּ נא (שפטי׳ יט כג). ואם הָרַע תָּרֵעוּ גם אתם גם מלככם תספו (ש״א יב כה). הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הָרֵעַ למדו היטב וכו׳ (ישע׳ א טז–יז). לא יָרֵעוּ ולא ישחיתו בכל הר קדשי (שם יא ט). גם אתם תוכלו

---

[1]) [ואולי מן ב. רָעַע במשמ׳ יִשָּׁבֵר, יֵרוֹץ.]

[2]) [ואמנם אין ענין הכתוב כאן שלם, ובמקום זה באים בפרק כ יד—טז פסוקים אחדים, הפותחים במלים: רַע רַע (יאמר הקונה) ומסימים במלים: (לקח בגדו) כי ערב זר וכו׳. ועל כן אפשר שאין גם כאן אלא העתקה לא שלמה של אותו ענין. עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 122.]

[3]) [ועי׳ ערך מֵרַע.]

להיטיב למדי הָרֵעַ (ירמ׳ יג כג). כי לא ישנו אם לֹא יָרֵעוּ ונגזלה שנתם אם לא יכשולו[1]) (משלי ד יו). ואני הוא אשר חטאתי וְהָרֵעַ הֲרֵעוֹתִי ואלה הצאן מה עשו (דה״א כא יז). — ובדרגת היתרון, הֵרַע (לעשות) מאחר, עשה מעשים רעים יותר ממנו: ויעשה עמרי הרע בעיני יי׳ וַיָּרַע מכל אשר לפניו (מ״א יז כה). יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הֵרַע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו (מ״ב כא יא). ויקשו את ערפם הֵרֵעוּ מאבותם (ירמ׳ ז כו). ואתם הֲרֵעֹתֶם לעשות מאבתיכם (שם יו יב). — וכנגוד אל היטיב: חכמים המה לְהָרֵעַ ולהיטיב לא ידעו (שם ד כב). ועי׳ מֵרַע. — ב) הֵרַע לפלוני, את, עם פלוני, גרם לו רעה ונזק: עתה נָרַע לך מהם (ברא׳ יט ט). ולא נתנו אלהים לְהָרַע עמדי (שם לא ז). למה הֲרֵעֹתֶם לי להגיד לאיש העוד לכם אח (שם מג ו). אדני למה הֲרֵעֹתָה לעם הזה למה זה שלחתני ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הֵרַע לעם הזה (שמות ה כב–כג). לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הֲרֵעֹתִי את אחד מהם (במד׳ יו טו). וַיָּרֵעוּ לנו מצרים ולאבתינו (שם כ טו). וַיָּרֵעוּ אתנו המצרים ויענונו (דבר׳ כו ו). כי תעזבו את יי׳ ועבדתם אלהי נכר ושב וְהֵרַע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב לכם (יהוש׳ כד כ). חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מֵהָרַע אתך (ש״א כה לד). שוב בני דוד כי לא אָרַע לך עוד (שם כו כא). ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא אָרַע לכם (ירמ׳ כה ו). כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד וּלְהָרֵעַ וכו׳ (שם לא כז). אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הֲרֵעֹתִי (מיכ׳ ד ו). כאשר זממתי לְהָרַע לכם וכו׳ כן שבתי זממתי בימים האלה להיטיב את ירושלם ואת בית יהודה (זכר׳ ח יד–יה). אתה ידך גוים הורשת ותטעם תָּרַע[2]) לאמים ותשלחם (תהל׳ מד ג). אל תגעו במשיחי ולנביאי[3]) אל תָּרֵעוּ (שם קה טו). — ובלי השלמה: כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל לְהָרֵעַ (ירמ׳ כה כט). —

---

[1]) [קרי יַכְשִׁילוּ; וצ״ל: אם לא יְכַלּוּ שָׁוְא, עי׳ טורטשינר, משלי שלמה, 83.]

[2]) [ואולי מן ב. רָעַע.]

[3]) [במקבילה (דה״א טז כב): ובנביאי.]

ועל אלילים אלמים, לא ירעו ולא ייטיבו, במשמ' לא יוכלו להזיק או להועיל: ונדעה כי אלהים אתם אף תיטיבו ותרעו (ישעי' מא כג). אל ותיראו מהם כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם (ירמ' י ה). — ומשפט כזה בפי רשע על אלהים: לא ייטיב יי' ולא ירע (צפנ' א יב). — ונשבע אדם להרע או להיטיב, נשבע והוא גורם בזה רעה או טובה (לעצמו) [1]: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב וכו' (ויקר' ה ד). — ובקצור, נשבע להרע במשמ' זו: נשבע להרע ולא ימיר (תהל' טו ד). — ובמשמ' השחית והרס: הרימה פעמיך למשאות נצח כל הרע אויב בקדש (שם עד ג). — ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב"ס גני' ז כ). אל תזכרהו (את המת) כי אין לו תקוה מה תועיל ולך תריע (שם לח כא). — ובתו"מ: שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי (ר' שמעון בן אלעזר, קידוש' ד יד). אמר לו (המסית), יש יראה במקום פלוני, כך אוכלת כך שותה, כך מטיבה כך מריעה (סנה' ז י). וכל העובר עבירה אחת מריעין לו ומקצרין לו את ימיו ואינו נוחל את הארץ (תוספת' קידוש' א יג). יכול הנשבע להרע לאחרים יהא חייב, תלמוד לומר להרע ולהטיב, מה הטבה רשות אף הרעה רשות, יצא הנשבע להרע לאחרים, יכול הנשבע להרע לעצמו יהא פטור, תלמוד לומר וכו' אף אני אביא הנשבע להרע לעצמו שיהא חייב (ספרא ויק, ויקרא, חובה פרשה ט). כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו וכל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו (ב"ב יג:). אם הרעוך הרבה יהי בעיניך מעט (כלה רבתי ד). — *והרע לנפשו: פרעה היה א' מד' בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו לנפשם (מד"ר שמות ח).

[1] [רש"י (עפ"י המשנה, שבוע' ג א): להרע לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן, ע"כ. אך למעשה לפנינו בטוי מקצר בלשון, ועקר הכונה: הוא נשבע מבלי לדעת מראש אם יהיה הדבר לטובה לו או לרעה, וגם אם תצא לו מזה רעה, לא יפיר את דברו.]

[2] [בירוש' (קדוש' ד יא): שהירעתי, ובבבלי (שם פב.): שהורעתי.]

— ובסהמ"א: כל אחד ואחד מאותן המצירים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו (רמב"ם, תשובה ו ה). ושומרתו מן הליחות הרעות כמו המרה השחורה והאדומה המריעות (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 82). — *והרע כחו, במשמ' הפחית את זכותו, בנגוד אל יפה כחו: פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מורע [1] כוחו, והמאחר פסול מפני שמייפה כוחו, שטרי חוב המוקדמין פסולין מפני שמייפי' כוחן, והמאוחרין כשרין מפני שהוא מירע כוחן (ירוש' שביע' י ה). אם אמרת בבעלים שהורעתה [2] כוחן בזקן ובחולה, תאמר בעובד שייפיתה כוחו בזקן ובחולה (ר' ירמיה, שם פסח' ז ז).

— הפעי', *הורע, — נעשה רע: מיד הוקשה הדבר והורע [3] לאביו (תנחו' בובר, שלח ז). — והורע כחו, תש כחו במשמ' פחתו זכותו ומשפטו: וכי מרוב העומרים יופי כחו של בעל הבית או הורע כחו (ר"ג, פאה ו ו). מקום שיפה כחו (של הבעל) בכניסתה (של האשה) הורע כחו ביציאתה, מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (ר' שמעון, כתוב' ח ד). כך יפה לו ולא יורע כחו של זה (ר' יוסי, ב"ב י ו). לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת לבעליה ביובל, הורע כחו שאינו לוה וגואל וגואל לחצאים, מקדיש שהורע כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה יוצאה לכהנים ביובל יפה כחו שלוה וגואל וגואל לחצאים (קידוש' כ:). מה איש ואשה שכן הורע כחם בנזקים לא חלקת בו בין תם למועד, בן ובת שיפה כחם בנזקין אינו דין שלא תחלוק בהן בין תם למועד (ב"ק מד.). ומה בת שהורע כוחה בנכסי האב יפה כוחה בנכסי האם, בן שייפה כוחו וכו' (ב"ב קיא.). בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק (שם קל:).

— פעי', *רעע, — כמו הפע': שהרי ראובן זה ריעע עדותו (תשו' גאו', בית תלמוד ה, 128).

[1] [צ"ל: מירע, מרע.]

[2] [במקום שהרעת, שהרעות.]

[3] [בתנחו' שבדפוס' (שלח ה): והרע.]

ב. רָעַע [1]), פ״י, רָעוּ, רֹעָה, רֹעוּ, תְּרֹעֵם, יָרֹעַ, — א) רצץ ושבר, Zerschlagen; briser; to smite: רֹעָה התרֹעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע׳ כד ט). תְּרֹעֵם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם (תהל׳ ב ט). יָרֹעַ כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם (איו׳ לד כד). ועי׳ ב. רָעָה. — ב) ובמשמ׳ פ״ע, רַע הברזל וכדו׳, רֻצַּץ ונשבר: רֹעוּ [2]) עמים וחתו וכו׳ התאזרו וחתו (ישע׳ ח ט). לקול המולה גדולה הצית אש עליה וְרָעוּ דליותיו (ירמ׳ יא יו). הֲיָרֹעַ ברזל ברזל מצפון ונחשת (ירמ׳ יה יב). שן רֹעָה [3]) ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה ט). — ואמר הפיטן: טש בילק לאבד הלקי, ירוע כבירים לעין כל ללוקקי (ר״א קליר, זכור אשר, קרוצ׳ פרשת זכור). ואמר המשורר: גחלתי אשר נשארה לי ככה זמן ואם ירועני שממות עולם השמני ויקת מחמד עיני (ראב״ע, אבי סבן, איגר 205). ה׳ מה אדם ותדעהו והמות ירועהו [4]) ושבטו בכל עת ירועהו (ר״י חריזי, תחכ׳ יד, 150). ועי׳ רָעוּעַ.

— התפו׳, הִתְרֹעֲעָה, — הִתְרוֹעַע, נשבר וְנִרֹץ: רעה הִתְרֹעֲעָה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע׳ כד ט). — ובתו״מ: חבית שנתרועעה וטפלה בגללים וכו׳ טמאה (כלי׳ ג 7). גיסטרא שנתרועעה ואינה מקבלת משקין וכו׳ טהורה (שם ד ג). כלי מתכות שנתרועעו, אם משמשין מעין מלאכתן ראשונה טמאין ואם לאו טהורין (תוספת׳ שם ב״מ ד א). חבית של טבל שנתרועעה מביא כלי אחר ונותנו תחתיה (ירוש׳ ביל׳ ה א). לכיפה של אבנים כיון שנתרועעה [5]) אחת מהן נתרועעו [5]) כולן (ר׳ אלעזר, שם סנה׳ י א). אפי׳

[1]) [עפ״י הארמ׳ רעע, שהוא רצץ בעברי.]

[2]) [כך אפשר להבין פעלים אלו במשמ׳ הִשָּׁבְרוּ והחתו, וכן שן רֹעה היא שן רצוצה ושבורה, ואמנם אין זו האפשרות היחידה להבנת הדברים.]

[3]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[4]) [כנראה צ״ל יְרֵעֵהוּ, כלה״כ מות יְרֵעֵם (תהל׳ מט יה).]

[5]) [בשרידי ירוש׳ מהגני׳ (עמ׳ 260): שנתרערעה, נתרעעו ועי׳ ב. רִעֲרַע.]

בית המסוכך בארזים מתרועע (סוט׳ מח.). לקול סיליהן של מרגלים ניתרועעו דליותיהן של ישראל (ר׳ חיננא בר פפא, מנח׳ כג:). את נוטל ממנה (מכפת האבנים) אבן אחת וכולה מתרועעת (מד״ר ברא׳ ק). — ובסהמ״א: ריעוע הספינה שמתרועעת בהוצאת חבילות והכנסת חבילות (רש״י, ב״מ עט:, ד״ה רפסקא). מגופת החבית שנתחלחלה אע״פ שאינה נשמטת אינה מצלת שהרי נתרעע הצמיד (רמב״ם, טומאת מת כב ט). הראשון צריך ליתן לבעל הספינה יתר על שכירתו מה שהספינה נפסדת ומתרועעת מחמת הוצאת הסחורה הראשונה והכנסת הסחורה האחרונה (לבוש, חו״מ פיא ו). — ואמר המשורר: אבטחה על פועלי עד אגועה, אשכנה בטח ולא אתרועעה (ראב״ע, אבטחה, איגר 8). אראה הדר שמשי והוא שוקע וכו׳ אראה יתד אהלי ויתרועע (עמנו׳, מחב׳ א, הברמן, 25).

— פוּעַ׳, *מְרוֹעָע, — שבור ורצוץ: היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים [1]) שאינו מספיק לקוש עליהם עד שהוא שוברם, ובמי הוא בודק, בקנקנים יפים וכו׳ (ר׳ יונתן, מד״ר ברא׳ לב). השרוי בבית המרועע [2]) והמהלך בדרך יחידי והמפרש בים הגדול נעשה השטן קטיגורו (מד״ר קהל׳, עת ללדת). מה היין אין דרכו להנתן אלא בקנקן מרועע כך דברי תורה אינן מתקיימין אלא בגוף כשר (מדר׳ שה״ש, גריגהוט, כ.).

— פִּעֵ׳, פּוּעַ׳, *רִעַע, רוֹעַע, — שבר ורצץ: מרפסן איגרי, פי׳ מרעעין הגגות (ערוך ערך רפס). ירוצצו, ירועעו את השומעים (רש״י, נחו׳ ב ה). כי הוא מרועע הכבירים וכו׳ והפך ליל שמחתם ונשף חשקם וידכאם ברגע (אוצר משפט לאיוב, קמב:).

ג. *רָעַע [3]), קל לא נמצא.

— פוּעַ׳, *רוֹעַע, — קִיב בְּרַע וכחבר, ואמר הפיטן:

[1]) [הוצ׳ תיאודור: מרוערעים, ועי׳ ב. רִעֲרַע.]

[2]) [ירוש׳ שבת ג: המרוערע, עי׳ ב. רִעֲרַע.]

[3]) [פעל שגזור הפיטן מן א. רַעַ.]

אם רופא ויטפושו ירועענו, אם קרב קיצפו יקרבנו (ינאי, אם אס, קרובי ויקרי, זולתי, קמח). אנא קוראיך ברועעך רעם בטוב מרעך (תכת חזון, הושענות להוש"ר).

— התפ', *התרועע, התרועע, — היה רע, התחבר, נוהג בדבור ובספרות.

א. רעף [1]), ממנו *הרעפה, *רעיף, *רעיפה, רעף, ב. *רעף [1]).

ב. רעף [2]), ממנו א. *רעף.

רָעַף [3]), פ"ע, ירעפו, ירעפון, — נטף, טפטף, träufeln; distiller; to drip: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (תהלי סה יב–יג). בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג כ). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כז–כח). — ובספה"א: ופתרת מטר סוחף ואין לחם מטר רועף על ארץ (תשו' תלמידי מנחם, 94). ויצא פעם המלך סר וזעף ודם כבדו מנחירו רועף (כ"י זכארה, מעשונים ג, דודזון, 28). — ואמר הפיטן: סים לאדרך כניתה ברשם, להרגיע ברעפם לנפוחי נשם (כ"ו קליר, אף ברי, תפלת גשם). בטל רוה כל נאות חציר, רבות אספי קיץ ובציר, רעוף ולא להעציר, רדת כעב טל ביום קציר (תלור לבכה, סדר טל הנדפס מליבה ומנקדם, כ"י בריטי' מוז'). — ואמר המשורר: בלעות את יעף, אשר דונש זועף, כמטר הרועף, ושלג בקצירים (ר"ס, הכרעות, תשו' דונש על מנחם, 79). אסתופפה ואשאפה וארעפה גם אקטפה מלחיו בשמי (ישועה, יום הזכרה, סידי סימן, 18). — ובינ' פעו', *רעוף, במשמ' נוזל, נויל, flüssig; liquid(e), ואמר הפיטן: הכלו ממדה, וקצו מדדה, כציץ השדה, ועטלו זעוף, וצדו רעוף, כדרור לעוף (אדם איך ינקה, מחזי יוה"כ, מחז' איטלי ב, קיג.).

— הפע', הרעיפו, — הרעיפו השמים טל, הזילו, הרעיפו: träufeln lassen; distiller; to let drip שמים ממעל ושחקים יזלו צדק (ישעי' מה ח). — ובספה"א, גם בהשאלה: ואת היכל מקדש יי', תחת אשר היה בשמים מרעיפים ממעל וריח שמני מרקחותיו מפיח בכל הארץ, איך נהפך לנבלת פגר (יוסיפון גינצבורג תלז). אם יש מגמע בין בשר לעור ירעיף במים בבשר כולו, טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג כח, 118). קרא בגרון אמרי רן וכו' והרעף רביבי דבריך לרוות במטריך ארץ המשרה (כ"י חריזי, תחכ' יא, 114). וכשמוע העם ניבו, התקבצו כלם סביבו, לקדות להם שביבו, ולהרעיף עליהם רביבו (שם יח, 178). והשיפט לא יכבה יקודו, על המתנה אשר יצא מידו, ולא יהיל שאונו, מעת הרעיף עננו (תוח, איתיאל ס, מלחמת השיר לגינזבורג, 32. יען המה הרעיפו תוכחתם על עם שקט ובטח (ר"ש בלוך, שבילי עולם, חקד', 8). יערים גדולים מלאים כל עץ בהור וטוב וגבעות מרעיפות דשן ותיגרות גיל (שם א, 43). לא על צחיח סלע זרע לצדקה, לא על לב אבן הרעיף כלל חסדיו (שם ג, חקד', 6). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודליותיהם המרעיפים רסיסי טל שמים (מאפו, אהבת ציון כט, 206). — ואמר המשורר: מה גבעת הלבונה כי תתן ריח מול ריח אפך עת אהבה תרעיפי (יל"ג, חנה, שירים א, 3). — *ובמשמ' בנין קל: נקבה המרה, נפל מן המים אשר במרה ונפל על היתרת הכבד, [היינו] אם נקב בו עד שירעיף ממנו לאחור, טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג יז, 113). — *וברפואה, הרעיף טפות לאף החולה וכדו', eintröpfeln; instiller; to instil: ולכן היו מהקדמונים שהיה נמצא אתם כלי מרעיף לקצה האף ומן ההנהגה להרעיף הדגדוג בקצוות צמח רך במשוש (קאנון ג ה א ה). — ובינ' *מרעיף, דבר שירעיפו בו: לפעמים ההכרת יצריך על נכון ההרעפה וכל שכן בחליים המוהיים, ולכן היו מהקדמונים שהיה נמצא אתם כלי מרעיף לקצה האף (קאנון ג ה א ה). והנה תקרה לבעל הרביעית רעיפה ויצטרך לעזר לו בדברים המרעיפים הידועים (שם ד א ג יד).

— נפע', *נרעף, — נרעף דבר בטל, רעף עליו טל: גם לדברי דונש אשר פתר לשון רעף ושכבת טל

---

1) [עי' רָעַף הערה.]

2) [עי' רַעַף, הערה.]

3) [כמו ב. ערף, ובערב' רַעַף a) באותה משמ'.]

a) رعف

ודליפת ועריפה, איך יתכן פתרון מדוע נרעף אביריך, האם ראשו נמלא טל או רסיסי לילה? (ר"ח על דוכס, קופף, 77).

— פע', *רָעַף, — כמו הפע', ואמר הפיטן: ריעף חלמיש לעיני ויבש בים מים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, גשם, זולת, ידיעות מכון שוקן ד, רעז).

— הֻפע', *הֻרְעַף, בינ' מֻרְעָף, — שהרעיפו אותו, ואמר הפיטן: חבש חש ותרופה, לכנפי כסף נחפה, חן וחסד מרעפה (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח).

א. *רַעַף [1], ש"ז, — רצפת אבן, לְבֵנָה ואבן חמה, שאפו וצלו עליה, Ziegel, Glühstein; tuile, pierre brulante; tile, glow-stone: אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (ביצה ד ז). האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח' ה ט). וזמן לו הקב"ה (לאדם הראשון) שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור (ירוש' ברכ' ח ו). — ובספה"א, בפרט במשמ' לְבֵנָה שבגג, Dachziegel; tuile; tile: ואם ירצה להוריד קורות ותקראות ורעפים ולסתור כותלים (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 64). בוכייא, כלי שהוא מרעפים שקורין טיילי"ש ואופין ומטגנין בו בכר (רש"י, פסח' לז:). ויהי בבקר ותלבש קנדקי בגדי מלכות ותבא את אלכסנדרוס החדרה וחדרה בנוי מאבני זהב ורעפיו וקורותיו זהב (יוסיפון פרק יח, כו.). וכן בגגין שלנו שמכוסין ברעפין ואין עליהם תשמיש יכול לפתוח עליו חלון (טוש"מ, נזקי שכנים קנד כ). ורוצה (בעל העליה) לסלק הגג כדי שלא תפול לארץ וישתברו הרעפים (פרח מטה אהרן א קיב, קכ.).

1) [מלה שאולה מארמ', שכנגדה בעבר' רִצְפָּה, רְצָפִים, בערבי' רַצ'ף a), ומכאן בסור' רעפא, עֻגַת רצפים, לחם אפוי על רצפים, בארמ' שבתו"מ ריפתא ובערב' (כנראה במלה שאולה מארמ') רע'יף b), הו"ת לחם עגלה.]

a) رضف b) رغيف

ב. *רַעַף, ש"ז, — גשם רועף, Regen; pluie; rain: יערף כמטר לקחי ענין רעף הוא (מנחם, מחברת, ערף). עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחוני ברעף רביביהם (הוא, אגרת תשו' תלמידי מנחם, XXVII).

א. רעץ [1], ממנו א. רָעַץ, *רַעַץ.

ב. רעץ [2], ממנו ב. רָעַץ.

א. רָעַץ, פ"י, תִּרְעַץ, יִרְעֲצוּ, — רצץ ושבר, zerschmettern; fracasser; to smite: ימינך יי' נאדרי בכח ימינך יי' תִּרְעַץ אויב (שמות טו ו). ויחר אף יי' בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון וַיִּרְעֲצוּ וירצצו את בני ישראל [3] (שפטי' י ז–ח). — ובתו"מ: רעצת אויב אינו אומר אלא תרעץ אויב, לעתיד לבא (מכי' בשלח, פרשת השירה ה). — ובספה"א, אף בינ' רוֹעֵץ במשמ' צר ומשמיד [4]: תרעץ אויב, תמיד היא רועצת ומשברת האויב (רש"י, שמות טו ו). — ואמר הפיטן: קצוי ארץ שטו, בידי סלע נשמטו, רעצום צרים וצואר פשטו (רקע"ג, אבותינו, סליח' י' בטבת, קדור רקע"ג, סגו). יעץ לשרפו רועץ ואל חלצו מאש ורעץ (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מע"י גאו' קדמונים 21). רעצם במחבט אשו ופקדם נפשו בנפשו (מנחם בר מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה). רעצונו מחצונו עונינו (שלמה בר רב נתן, ייי סטופה, שחרית לו"ג). קשת לב להחפיש רצוצים, קמטו במעט פעלם רועצים (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצ' שבת הגדול). — ואמר המשורר: והעולם רעץ והאדם בעץ (רשב"ג, ואומר אל תמהה, ביאליק-רבניצקי א, 189). רצצוני רועצי דודי ואקראה (רשב"ע, אהליבה, אגר 125). ויאמר רועץ להשמיד שאר הגולה (הוא, ברלאשית, שם 173). — בינ' פעו' *רָעוּץ, ואמר הפיטן: יוסף טבע בגלות חוכה פדיום וגואל, רעוץ רצוץ עמם מלהתגאל (משה בר יוסף, יוסף אשר מקדש, שחרי

1) [כנראה קרוב השרש אל רצץ, ובמבטא הארמי רעע. ועי' בהערה לפעל א. רָעַץ.]

2) [עי' בהערה לפעל ב. רָעַץ.]

3) [ואמנם היו שראו בשני המקומות אך מ"ם בפסק' תרעץ או נ"א על יד וירצצו.]

4) [עי' גם רֹעֵץ, הערה.]

יוה"כ, מחז' איטל' ב, קב.). רועץ ורצוץ חליו ועדיו, ראוי לשלם נשיו בקשיו (רסב"ג, אגוסים ועגוסים, ביאליק-רבניצקי ב, 82). יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה לחוצה קצוצה רעוצה (ר"י הלוי, אסף אדני, זמורה ח, 333). רעוץ במוקשו יוחיל לגואל חי מכרו (ראב"ע, אל אל וטובו, איגר 114). רעוץ ארי בלי צרי דהוי חרי בשוררי מצוררי (הוא, אני אני, שם 116). ציון שערי תעודה רעוצים בישיבת בדודה (שמואל בר יהודה, אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבועות).

— נִפע', *נִרְעַץ, — שרעצו ושברו אותו, ואמר הפיטן: גבורי נרעצו ונכנעו להשפילה (קלונימוס בן יהודה, אמרתי שעו, קינ' ת"ב).

— פִּע', *רִעֵץ, — כמו קל, ואמר הפיטן: ראש מחצת, תנין רעצת, ראש לויתן רצצת (כ"א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח).

— הִפע', *הִרְעִיץ,—שבר, ואמר הפיטן: הגבר טוב על צפוני להרעץ (סייס אכונים, סליח' ער"ה).

ב. *רָעַץ [1], פ"ע, — פחד וירא, fürchten; avoir peur; to fear: ואני אברה אולי אמלט כי פחד המלך לבי רועץ פן ימצאני ויתלה אותי על העץ (ר"י זבארה, שעשועים ב, 33). — ואמר הפיטן: רצה מפחדך רעץ והוא לא לחטוא נועץ (את גואל, נעילה, תכלאל ב, קכ.).

— נִפע', *נִרְעַץ, בְּמשמ' זו, ואמר הפיטן: טוב יעץ להעיר איתון ומאש גבור לא נרעץ (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 147).

א. רַעַץ, עי' רֵעַץ, הערה.

ב. *רַעַץ, ש"ז, — שֶׁבֶר, ואמר הפיטן: יעץ לשרפו רועץ ואל חלצו מאש ורעץ (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מעי' גאוי קדמונים, 21).

*רֵעַץ, רועץ, רַעַץ [2], — כתיב מֻטעה במקום דַּעַץ, עי' ערך זה: בכתב אשורי נתנה תורה לישראל וכשחטאו נהפכה להן לרועץ [1]) וכשזכו בימי עזרא חזרה להן אשורית (רבי, תוספת' סנה' ד ז).

א. *רְעֵרַע, [2]) פ"י, — רְעֵרַע את האשה הסוטה, השקה אותה בעל כרחה [3]), zum Trinken zwingen, gurgeln machen; forcer à boire, faire gargariser; to force to drink, make gurgle: נמחקה מגילה ואמרה איני שותה, מרערעין [4]) אותה ומשקין אותה בעל כרחה (תוספת' סוט' ב ג).

— הִתפ', *נִתְרַעְרַע, — נתרערעו המים, עלו בקול גרגור וערעור, gurgeln; gargariser; to gurgle: אפילו תקלקל לאחר עשרים שנה היה (הגים) מתרערעין [5]) עליה (ר' מאיר, שם שם ב ב).

ב. *רְעֵרַע, [6]) פִּע' לא נמצא בתו"ם.

---

[1]) [פעל זה נוצר בלשון הפיטנים גם בהשפעת עָרַץ, שהוראתו כפולה כפ"י וכפ"ע במשמ' פָּחַד, וגם ע"פ שמוש הפעל תבר בארמ', (הוא שָׁבַר בעבר') שממנו אִתְּבַר במשמ' נשבר הלב, פָּחַד וירא.]

[2]) [שאין קריאה זו (ובנ"א: רחץ) אלא שבוש במקום דַּעַץ, על כך העיר המחבר בצדק בערך דַּעַץ, ועל כך עדות נוספת בדברי כמה גאונים. אך אין אף דעץ כלל שם לצורות הקדומות של הכתב העברי, כמו שחשבו קדמונים ואחרונים, שלא עמדו על כונת הדברים בתו"ם. אלא הכתב העברי שדברו עליו תנאים ואמוראים, הוא הספר הארץ־ישראלי, טופס התורה שבידי הכותים, והוא שנקרא כאן דעץ, ז"א מקל דָּעוּץ (נעוץ) בכרם במקום נטע התורה האמיתי. כיון שחטאו ישראל, כך דעת רבי, נהפך להם זרע אמת לסורי הגפן נכריה, תורת אמת למקל דעוץ, וכיון שחזרו בתשובה בדור עזרא, החזירו להם את התורה האמתית על ידיו. ועי' על כל השאלה הזאת, כתב התורה לטורטשינר, לשוננו יב, 11–44, לשון וספר א, 131 וכו'.

בספרות ובדבור נוהג השמוש, הדבר נהפך לפלוני לרועץ במשמ' היה לו בעוכריו וכדו', ואין לשמוש זה יסוד במקורות הלשון.]

[1]) [נ"א לרחץ; בירוש' (מגי' א יא). לרעץ, בבבלי (סנה' כב.). לרועץ.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [יש לראות פעל זה, שבמקומו בא בנ"א ערער, כשמוש כפ"י במבטא זה או זה של הפעל ב. עִ־עֵר במשמ' שתה בקול גרגור (gurgeln; gargariser; to gurgle), עשה שהאדם שמשקים אותו בעל כרחו ישמיע קול גרגור וערעור.]

[4]) [כך צוק"ם; בדפוס' מערערין.]

[5]) [נ"א מתעררין.]

[6]) [צורת הכפלה לחזוק מן א. רעע, או מבטא אחר במקו' ב. עִרְעֵר.]

— פע', ביני' *מְרֹעְרָע, — כמו רָעוּעַ: היושב בבית מ̇ר ו ע ר ע [1]) מלאך המות דניסטים שלו (ירוש' סנה' ז ג). בתים שאמרו בריאים אבל לא מ ר ו ע ר ע י ם ודכותה בחורים אבל לא זקינים (שם תעני' ג ה).

— התפ', *נִתְרַעֲרַע, — כמו נִתְרוֹעַע, נִתְעַרְעֵר, נעשה רָעוּעַ: למה הדבר דומה לכיפה של אבנים, כיון ש נ ת ר ע ר ע ה [2]) אחת מהן נ ת ר ע ר ע ו כולן (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ג ז).

רעש [3]), ממנו *הַרְעָשָׁה, *רְעִישָׁה, רַעַשׁ, רַעַשׁ *רַעֲשִׁי, *רַעֲשָׁן.

רָעַשׁ, פ"ע, רָעֲשָׁה, רָעֲשָׁה, רָעֲשׁוּ, רֹעֲשִׁים, יִרְעַשׁ, תִּרְעַשׁ, יִרְעֲשׁוּ, תִּרְעַשְׁנָה, — רָעֲשָׁה הארץ, רעשו איים, הרים וכדו', רגזו ורעדו, zittern, beben; trembler, tressaillir; to tremble, quiver: ארץ רָעָשָׁה גם שמים נטפו (שפטי' ה ד). ותגעש וַתִּרְעַשׁ הארץ מוסדות השמים ירגזו (ש"ב כב ח; תהל' יח ח). על כן שמים ארגיז וְתִרְעַשׁ הארץ ממקומה (ישע' יג יג). כי ארבות ממרום נפתחו וַיִּרְעֲשׁוּ מוסדי ארץ (שם כד יח). ראיתי ההרים והנה רֹעֲשִׁים וכל הגבעות התקלקלו (ירמי' ד כד). מקול מצהלות אביריו רָעֲשָׁה כל הארץ (שם ח יו). מקצפו תִּרְעַשׁ הארץ ולא יכלו גוים זעמו (שם י י). מקול נפלם רָעֲשָׁה הארץ (שם מט כא). הלא מקול מפלתך וכו' יִרְעֲשׁוּ האיים (יחזק' כו יה). לקול זעקת חבליך יִרְעֲשׁוּ מגרשות (שם כז כח). הרים רָעֲשׁוּ ממנו והגבעות התמגגו (נחו' א ה). יהמו יחמרו מימיו יִרְעֲשׁוּ הרים בגאותו (תהל' מו ד). — והשמים: לפניו רגזה ארץ רָעֲשׁוּ שמים (יוא' ב י). ויי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו וְרָעֲשׁוּ שמים וארץ (שם ד יו). — וְרָעֲשׁוּ בני אדם או בעלי חיים אחרים בפחד: וְרָעֲשׁוּ מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הרמש על האדמה וכל האדם וכו' (שם לח כ). [1]) — ופריו של המלך: יהי פסת בר בארץ בראש הרים יִרְעַשׁ כלבנון פריו [2]) ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהל' עב יו). — ובתו"מ: יום אחד בתקופת תמוז היה ו ר ע ש ה הארץ ונראתה הקשת בענן (ירוש' חגי' ב א). בשעה שהקב"ה מסתכל בע"ז וכו' כביכול הוא מקנא ושואג ומיד השמים והארץ ר ו ע ש י ם (ר' עקיבא, מד"ר שמות כט). למערה שהיא נתונה על שפת הים, ר ע ש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כלום (ר' לוי, שם במדי' יג). — ואמר הפיטן: ונהיית כרועה בעטית ו ר ע ש ת ורגנת ועתה מה לי פה (ר"א קליר, אהלי' קיני' ת"ב). אשר מלבותך ב ר ו ע ש י ם מפניך העומדים במעוניך (דונש, אסר במלכותך, קרוב' יוה"כ, אלוהי, כג). — ואמר המשורר: ארי י ר ע ש ר ע ו ש וים יגעש געוש, ואף כי כל פרעוש בעת קולו ירים (תפו' חלמי' דונש, 3). לאפו רגזה ארץ והעולם מאד י ר ע ש, ואכן יעשה פרי במי ידיו וגם י ר ע ש (רמב"ע. הענק א, ברודי, סיב). ו ר ע ש במסתרים עדי כי י ר ע ש ו ספים והגלגל לקול רעמך (מתלם דאפיאירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, כח).

— נפעי, נִרְעֲשָׁה, — כמו קל: מקול נתפשה בבל נִרְעֲשָׁה הארץ וזעקה בגוים נשמע (ירמ' נ מו). — ובספה"א: כאשר הים כשהוא סוער כל מימיו נגרשים ו נ ר ע ש י ם ואין נכרתים ולא נפרשים וכו' (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ב, יב:). הנני העני ממעש נ ר ע ש ונפחד מפחד יושב תהלות ישראל (הנני העני, תפלת לש"ל לפני מוסף ר"ה). — ואמר הפיטן: ארץ מטה ורעשה וכו' גריה חיתם נ ר ע ש ה (ר"א קליר, ארץ, קרוב' א שבוע'). שדוד שדדתי וירוד ירדתי וברעש נ ר ע ש ת י ואחר הרעש אש וכו' (פיוטים אלא כודעו, אסלון ע ב, 46). — *וברפואה, נִרְעָשׁ, מי שחלה במחלת הרעישה (tremosis): וממה שיועיל ל נ ר ע ש, שישתה משקה הדבש וכו' (קאנון ג ב ו).

[1]) [במד"ר (קהל', עם ללדת): ה מ ר ו ע ע, עי' ב. רָעַע.]

[2]) [במקום אחר (ירוש' קנה' י יא): ש נ ת ר ו ע ע ה (אך בנוס' הגניזה ש נ ת ר ע ר ע ה), נ ת ר ו ע ע ו (נתרעעו).]

[3]) [גם בערב' רַעְשַׁ a), רַעַשׁ a), במשמ' זו. ונראה שקרוב שרש זה אל רעד וגם רגש, רגז.]

a) رعش

[1]) [מעין זה צ"ל באיו' ג יז: שם רֹעֲשִׁים (במקו' ר ש ע י ם) חדלו רגז, ועי' דברי ראב"ע: שם רשעים, הם המתנועעים חדלו מרוגזם.]

[2]) [לא התבררה משמ' צרוף זה, ואפשר שיש באן טעות מה בנוסח הדברים. ועי' גם פִּסָּה, הערה.]

— הפעי, הִרְעַשְׁתִּי, הִרְעַשְׁתָּה, מַרְעִישׁ, תַּרְעִישֵׁנּוּ, — הִרְעִישׁ ארץ וכדו', זעזע והרעיד אותה, עשה שתרעש, erschüttern, beben machen; ebranler, faire trembler; to shake, make tremble: הזה האיש מרגיז הארץ מַרְעִישׁ ממלכות (ישעי יד יו). מקול מפלתו הִרְעַשְׁתִּי גוים (יחזק' לא יו). עוד אחת מעט היא ואני מַרְעִישׁ את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה וְהִרְעַשְׁתִּי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד (חגי ב ו–ז). אני מַרְעִישׁ את השמים ואת הארץ (שם שם כא). הִרְעַשְׁתָּה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה (תהלי ס ד). הֲתַרְעִישֶׁנּוּ [1]) כארבה הוד נחרו אימה (איוב לט כ). — ובתו"מ: יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך (תעני' כ.). זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם (מד"ר בראשי' ד). עשרים וחמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים (ר' ירמיה בן אלעזר, שם שם מט). בשעה שהיה הקב"ה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות (שם שם עא). רצה הקב"ה להרעיש וגם להגעיש עליהם ההר ולהפילו בהן לאבדן וכו' בקש הקב"ה להרעיש עליהם את העולם (שם קהל', טוב שם). אחר העולם הזה יום המיתה שדומה לרעש שמרעיש כל גופו של אדם (תנחו' פקודי ג). [2])

— ובספה"א: הזמן מתליש כחות הגוף ומרעיש האברים בתנועתם (ר"י זבארה, שעשועים א, דודזון, 10). ככר הרעשת את העולם כולו בדבריך (רמח"ל, חוקר ומקבל, 3). מה נהדרו צבאות רוכבים ומה נאוו פעמי סוסיהם בעמק המלך בהרעיש אותם רוכביהם כארבה (מפו, אהבת ציון א, 65). הסתרתי ממך עד כה את שלחי מאמרים בלשון אשכנז להדר' פהיליפזאהן למען הרעישך פתאם ולמען תגדל נחת רוחך (אגרות יל"ג א יג). במקום כל ההרעשות האלה שהרעיש עלינו את עולם ההוראית היה מן הדין לשאול לנו וכו' (ישראל משה חזן, שארית הנחלה, 11). — ואמר הפיטן: וארשת שפתיו אל

[1]) [עי' בעת על פסוק זה טורטשינר, לשון וספר א, 360.]

[2]) [בפסיק' רבי (כי תשא, לח:) כתוב: הרעישה אונך כאפרכסת הזו לקבלו מיד, ע"כ. וכנראה ט"ס היא במקום עשה אונך.]

בדורשו שאג להרעישו (יהושע הכהן, ויהי בימ' אחשורוש, ידיעות מכון שוקן ה, קנו). קולי ארים דרך בקשה מפני עקת אויב המרעישה (אליך לורי, סליח' ער"ה). — *והִרְעִישׁ קול במשמ' קרא בקול רועש: כף שבולת יכריע לשקול, נקות קוראיו במרעישי קול (קלונימוס, אדברה תחנונים, סמכ' יוה"כ). — וכפ"ע, *הרעישה הארץ, כמו קל: עבר גדוד ברעש ובקולות עד שהיתה הארץ מרעשת (א"ב דבן סירא, כב.). — *והִרְעִישׁ על עיר במשמ' הסתער עליה ברעש: והרעיש התוגר על העיר כמה רעשים זה אחר זה ואבד עם רב (ר"ד גנז, צמח דוד, רפט לאלף הששי). — ביני *מַרְעִישׁ בכנוי לאחד מחכמי התכונה שבאלו הרעיש את השמים: כפי מה שספר אלברטוש המכונה אצלינו מרעיש [1]) בעל תכונה חדשה בתכונת הגלגלים (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים עיון ג, ברלהיס, כג:). לטענה השנית וכו' נשיב לדברי המרעיש שסבת המהירות קרבתה אל המניע הראשון (שם). שתכונת השמים כפי שהניחה המרעיש הנה יסתרה העיון (שם). ואיך א"כ יקבל תכונת המרעיש עצמו באותו גבול (שם). — *והרעיש עצמו, כמו נִרְעַשׁ, התרעש, הזדעזע, חרד ופחד: בשרו חידודין חידודין, פי' שהרעיש עצמו ונעשה קמטין מרוב צער שטבעו מצרים (ערוך ערך חד). וראה את המלך והרעיש [2]) את עצמו לפניו (מדה"ג, בראשי', מרגליות, תקע).

— הִתפ', *נִתְרַעֵשׁ, — כמו קל ונִפע', הזדעזע: כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות (מכי', בחדש ה). וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם

[1]) [אלה דברי פרופ' יצחק גוטמן במכתב אל העורך: אלברטוש זה הוא האסטרונום הערבי אלברטוג'י או בטרוג'י, שפנה נגד השיטה הפטולמאית בכמה נקודות יסודיות ונקרא מפני זה כבר במאה הי"ד בספר יסוד עולם (ב ט) של יצחק הישראלי מטולידו „האיש המרעיש להרעיש כל העולם בסברתו" (עי' מונק, Mélanges, עמ' 321. והשם הזה נעשה אחר כך כנראה כנוי קבוע לו. ועי' עוד אצל מונק, עמ' 412, 500, 518, 522; שטינשנידר, Übersetzungen, סעיף 341]

[2]) [כך גם במדר"ר דפוס שלוניקי (עי' בהערות אלבק בהוצאתו, עמ' 913, ובדפוס' אחרים וכ"י שם: הרפיש, הכפיש.]

(פסיק' רב', קומי אורי, קסג.). — ובסהמ"א: וא דשעי ישראל וכו' עונין ואומרים אמן מתוך גיהנם וכו' עד שנתרעש כל העולם כולו (אותיות דר"ע, נוסחא א' אות ז, ורטהיימר, כז). באותו היום הרים מתרעשים והגבעות מתרקדים וחומות ומגדלים נופלים (ספר אליהו, שם שם, 66). וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו (רש"י, ש"ב כב ח). התרגזך, התרעשך והתגברך עלי (הוא, ישע' לז כח). זועפים, מתרעשים (רלב"ג, ברא' מ ו). שהתרועה קול המתרעש שנקרא להם טרופטא (רמב"ן, חידושי ר"ה לדף לג:). ולפיכך נתרעשו שמים וארץ (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, לט:). ויחרד כל ההר מאד וכו' שההר עצמו נתרעש (ר"י אברבנאל, שמות, מתן תורה). כשהרשע דורס על הארץ היא מתרעשת (ר"מ אלשיך, איו' לח ד). אם תרכב על הסוס ותאחוז ברסנו למעלה ותדחוק בבטנו וכו' יתרעש קפיצות (הוא, שם לט כ). כל עצמותי יתרעשו בפחד לקרוא בשמו ולעבדו שכם אחד (פרדס ז, מה.). כי מלאכי עליון נרתעים ומתרעשים בהללם לפניו וכן הגלגלים מתמוגגים ומתגעשים בשירם (שם, עד.). — ואמר הפיטן: ואז יתרעם הגלגל ויתרעש הכסא (ר"א קליר, ומיות, קדושי מוסי ר"ה). ארץ מטה ורעשה, כסהר שלישי התגעשה, גריה חיתם נרעשה, דוד בשורה ותתרעשה (הוא, ארץ מטה, קרובי א סבוע'). מקדישים ולא מחרישים, רועשים ומתרעשים (ר"י הלוי, ארץ התמוטטה, זמורה ה, 311). — ואמר המשורר: אזי לכה נתרעש, עינה נשאה לשמים (ר"י נג'ארה, זמירות למגילה).

— פִּע', *רִעֵשׁ, — כמו הִפְע': משכן במים, דלקם באש, רעשן ברוח, בערן בשבעה, נהגם בי"ב מזלות (ספר יצירה). ושמע קול ברקים מרעשים העולם וקול זוועות (מעשה ירושלמי, נוסח כ"י סימן, הוצ' זלוטניק, 51).

רַעַשׁ, ש"ז, רָעַשׁ, — זעזוע, רעדה, חרדה, Beben, Schreck; tressaillement, effroi; quivering, fright: והנה יי' עבר ורוח גדולה וכו' לפני יי' לא ברוח יי' ואחר הרוח רַעַשׁ לא בָרַעַשׁ יי' ואחר הָרַעַשׁ אש לא באש יי' (מ"א יט יא–יב). כי כל סאון סאן בְּרַעַשׁ [1]) ושמלה מגללה בדמים (ישע' ט ד). מעם יי' צבאות תפקד ברעם וּבְרַעַשׁ וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (שם כט ו). קול שמועה הנה באה וְרַעַשׁ גדול מארץ צפון לשום את ערי יהודה שממה מעון תנים (ירמ' י כב). מקול שעטת פרסות אביריו מֵרַעַשׁ לרכבו המון גלגליו (שם מז ג). לחמך בְּרַעַשׁ תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח). ויהי קול כהנבאי והנה רַעַשׁ ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (שם לז ז). ביום ההוא יהיה רַעַשׁ גדול על אדמת ישראל (שם לח יט). בְּרַעַשׁ [2]) ורגז יגמא ארץ ולא יאמין כי קול שופר (איו' לט כד). כקש נחשבו תותח וישחק לְרַעַשׁ כידון (שם מא כא). — וביחוד זעזוע הארץ, רעידת האדמה, Erdbeben; tremblement de terre; earthquake: אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הָרָעַשׁ (עמו' א א). ונסתם כאשר נסתם מפני הָרַעַשׁ בימי עזיה מלך יהודה (זכר' יד ה). — ובצרוף קול רַעַשׁ, קול של זעזוע [3]), קול שאון המלוה את הרעש: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רַעַשׁ גדול (יחזק' ג יב). קול שוט וקול רַעַשׁ אופן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). — ובתו"מ: אין רעש אלא הפסק מלכות (ר' שמואל, ירוש' ברכ' ט ג). מהיכן הרעש נעשה (מד"ר שמות כט). וירא (מרדכי) והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ (שם אסתי', ויגד לו מרדכי). אחר העולם הזה יום המיתה שדומה לרעש שמרעיש כל גופו של אדם (תנחו' פקודי ג). — ובתפלה: והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים (ברכת יוצר, תפלת שחרית). אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול (קדשת שחרית של שבת, אשכנ' ותימנ'). — ובסהמ"א גם במשמ' קול רעש, ואף מ"כ

---

[1]) [אמנם בשבעים: בְּרֶשַׁע.]

[2]) [אין גם כאן רַעַשׁ על יד רגז אלא לשון זעזוע והרדה, וכמו לקמן מא כא, כך גם כאן הכונה: לא יירא הסוס מפחד ובהלה של מלחמה. ועי' רָעַשׁ, הִפְע', הערות.]

[3]) [אין רַעַשׁ בלבד במקורות לשון צעקה וקול, ורק עפ"י צרוף המלים קול רַעַשׁ קבלת המלה בשמוש מאֻחר את המשמ' שאון, המולה.]

רְעָשִׁים: ומצד זה החדוש יתחיב שיתחדש בארץ רוח רב ויהיה סבה לרעשים (פרוש ילידה לאבוקהל דוגם בן חמים, מג). שלא כדרך הבקיעה הנעשית ע"י הרעש שהיא נשארת כך בקוע תמיד (ר"י אלבו, עקרים א כג). ולזו הסבה יהיו הרעשים החזקים במקומות שיתחזקו בם היובש והשממות (אברהם סלום, נוה שלום א ז, ז:). ושם מתגברים הרעשים כי עבור אש הטמון בקרב ארצם בנקל יבוא לידי דחיית הקטורים ורעידת הארץ (טוביה כץ, מעשה טוביה, יסודי עולם ד, עז:). במקומות הסמוכים אל ההרים תמצא רעשים יותר מן המקומות השטחיים (שם שם). — ובמשמ' הרעשת הצבא על מבצר: והרעיש תתוגר על העיר כמה רעשים זה אחר זה (ר"ד גנז, צמח דוד, רפט לאלף ו). — °וברפואה, חלי הָרַעַשׁ, הזעזוע, tremosis: והרעש מקרה ג"כ הווה מהטבע והחלי והרעש מורכב משתי תנועות הפכיות האחת למעלה והאחרת למטה (קבולי גליכוס, בקבות החליים, כ"י פריז). ששם הרעש והרעדה שמות נרדפים (פרקי משה, מז:). שיקראו הרעדה מה שפכתו נמשכת אחר חולשת הגוף, וקראו הרעש מה שיהיה בסבת מכת פעמים בעצבים כפי התחלפות סבותיו (שם שם). ומתילדים ממנו (מן היין) הרעש וימשוך העצב והיתרון והבהלה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק א ד). כי הנה בחלום עם היות שכבר יתפעל האדם התפעלות מועט מהדמיון ביציאת הזרע וברעש האיברים, הנה לא יעשה מזה התפעלות חזק בבטול התנועה (כ"י אברבנאל, ויצלח, ויזכר יעקב).

°רַעֲשִׁי, ת"ז, — שיך לרעש, למחלת הרעש: וממנו מה שיקרא רעשי וכו' והדפק הרעשי יורה על הקווץ (פרוש אבן רשד על מרוזי אבן סינא).

°רַעֲשָׁן, ש"ז, — כלי שעשועים המשמיע קול רעש וקרקור כשמסובבים אותו, Knarre ; crécelle, rattle.

°רַף, ש"ז, מ"ר רְפִין, ריפין, — מלה מספקה [1]: ערים שהעבירו על גבי הריפין הרי הריפין כמחצה (תוספתא כלא' ד א).

א. רִפָּא [1]), ממנו מַרְפֵּא [2]), א. רָפָא, רֹפֵא, °רִפְאוּת, °רְפָאוֹת, *רַפָּאֵל, °רְפָאנוּת, רְפוּאָה, °רְפוּאִי. ועי' רוּף, ב. רָפָה.

ב. רִפָּא [3]) ממנו מַרְפֵּא [4]), ב. רָפָא, רְפָאִים.

א. רָפָא [5]), פיו"ע, רְפָאם, רְפָאתִיו, רְפָאתִים, רִפָּא, רוֹפֵא, רֹפְאֶךָ, רֹפְאִים, רֹפְאֵי, רָפוֹא, רְפָא, רְפוֹא, רְפָאִי, רְפָא, רְפָאָה, רְפָאֵנִי, ארפא, ארפאך, ארפאהו, תרפאני, ירפא, ירפאנו, ירפאם, — א) רפא את החולה ממחלתו, רפא את מחלתו, גרם להם שיבריאו, heilen ; guérir ; to heal: וַיִּרְפָּא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (בראש' כ יז). ושבו עד יי' ונעתר להם ורפאם (ישעי' יט כב). ביום חבש יי' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא (שם ל כו). דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו וכו' אמר יי' ורפאתיו (שם נז יח–יט). רפאני יי' וארפא הושיעני ואושעה (ירמ' יז יד). כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך (שם ל יז). הנני מעלה לה ארכה ומרפא ורפאתם (שם לג ו). לכו ונשובה אל יי' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הוש' ו א). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתם (שם יא ג). חנני יי' כי אמלל אני רפאני יי' כי נבהלו עצמי (תהל' ו ג). יי' אלהי שועתי אליך ותרפאני (שם ל ג). יי' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך (שם מא ה). ישלח דברו וירפאם (שם קז כ). וישמע יי' אל יחזקיהו וירפא את העם (דה"ב ל כ). — ועם למ"ד היחס, רפא לחולה, לחלאים: אל נא רפא נא לה (במדי' יב יג). שוב ואמרת אל חזקיהו וכו' הנני רפא לך (מ"ב כ ה). וירא אפרים את חליו

1) [גם בכנעני ובסורי באותה משמ' כבעבר', ובערב' ובכוש' בא רַפַא במשמ' תפר יחד, תקן בגד. באשור' ובאוגרית' אין השרש, ואמנם נמצא במכתבי עמרנא מ"א רְפוּתִי, כנראה במשמ' תרופות, אך כנראה כמלה שאולה מכנענ'. ועי' רֹפֵא, הערה.]

2) [במשמ' רפואה.]

3) [כמו א. רפה, ועי' שם.]

4) [במשמ' רפיון, לשון רפה, ויש שמלה זו באת במ' משלי במשמ' כפולה, גם כלשון רפואה, לשם חדוד.]

5) [עקר משמ' הפעל היא כנראה כבערב', כלשון תפירת העור יחד.]

1) [יש מגיהים: רעפים או רפפים, וצ"ע.]

ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וכו' והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור (הוש' ה יג). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (שם ז א). הסלח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי (תהל' קג ג). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג). כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ' ב יג). — ובלי השלמה: אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דבר' לב לט). ונגף יי' את מצרים נגף ורפוא (ישע' יט כב). עת להרוג ועת לרפוא (קהל' ג ג). — ובהשאלה, רפא האל את משובת העם: ארפא משובתם אהבם נדבה (הוש' יד ה). — ובמשמ' פ״ע, רפא לחולה, הוטב לו: פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע' ו י). ועי' רפא. — ובתו״מ: אי זו היא (תפלת) שבע מעין שמונה עשרה דשמואל וכו' הביננו, רצה תשובתינו, סלח לנו, גואלינו, רפא חליינו, ברך שנותינו (ירוש' ברכ' ד ג). — ובתפלה: סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים (תפלת י״ח). ברוך אתה יי' רופא חולי עמו ישראל (שם).

— נפע', נרפא, נרפאו, הרפא, ארפא, תרפאו, תרפא, ירפאו, — נרפא החולה, הבשר, הנגע, שרפאו אותו: ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא (ויקר' יג יח). ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח בו נרפא הנתק טהור הוא (שם שם לז). וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (שם יד ג). יככה יי' בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח כז). השב תשיבו לו אשם אז תרפאו (ש״א ו ג). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (ירמ' טו יח). רפאני יי' וארפא הושיעני ואושעה (שם יז יד). — ונרפאו המים במשמ' הוטבו: ונרפאו [1] המים והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי וכו' בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו (יחזק' מז ח—יא). — ובלי נושא, נרפא לחולה, הוטב לו מחליו: מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (ישע' נג ה). ועי' ב. רפה, נפע'.

[1] [הא' נחה.]

— פע', רפאתי, רפאתם, רפאנו, רפא, רפא, ירפאו, — רפא את החולה, את המכה, את הארץ, כמו קל: וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום (ירמ' ו יד). רפאנו [1] את בבל ולא נרפתה (שם נא ט). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם (יחזק' לד ד). הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכר' יא יו). — ורפא (את החולה, הפצוע) במשמ' דאג לכך שירפאוהו: אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כא יט). — ורפא את המים, עשה שייטבו, שלא יגרמו למחלה: ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר יי' רפאתי למים האלה לא יהיה משם [1] עוד מות ומשכלת (מ״ב ב כא). — ורפא למזבח ההרוס, תקן אותו, את שבריו: ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי ויגשו כל העם אליו וירפא את מזבח יי ההרוס (מ״א יח ל). — ובתו״מ: לקחה חייב לרפאותה, אמר הרי גטה וכתובתה, תרפא את עצמה, ראשי (כתוב' ד ט). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר' ד ד). רפוי, הכהו חיב לרפאותו (ב״ק ח א). מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו ובין לרפאותו (תוספת' שבת טו טו). מעשה בר' אלעזר בן דמה שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו (שם חול' ב כב). שכשם שהוא זקוק לרפאת את זה כך הוא זקוק לרפאת את זה (מכי' משפטים, מסכ' דנזיקין ו). לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו, חזר אצלו א״ל אדוני הרופא רפא את בני, א״ל לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא

[1] [כאן ובעוד שני מקומות משם היא כנראה צורה מן שמם, במשמ' מקרה שהשם האל אדם במותו לפני זמנו. כמו כאן בישע' סה כ: ולא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו; ובהוש' ב יז: ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור וכו', שכונתו: ואתן לישראל עוד פעם מה שעבר עליהם בצאתם ממצרים, את כרמי המשם ואת עמק עכור, כלו' את מעשה עכן בן כרמי אשר השם אותו האל בעמק עכור.]

את בנך (ר' יודה ב' פזי, ירוש' ברכ' ח ב). הלכה אצל הזקן והתיר לה הרי זו מקודשת, אצל הרופא וריפאה אינה מקודשת, מה בין זקן ומה בין רופא, זקן עוקר את הנדר מעיקרו, רופא אינו מרפא אלא מיכן ולהבא (שם כתוב' ז ע). כאן בשיש לו מי ירפאנו וכאן בשאין לו מי ירפאנו (ר' יוסי, שם שם יג ב). הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה וכו' ותרפאני וכו' לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאת אלא שנהגו (ר' אחא, ברכ' ס.). ורפא ירפא, מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאת (דבי רבי ישמעאל, שם שם). אסור לעמד בקרקעיתה של דיומסת מפני שמעכלת ומרפא (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, שבת קמז:). לאחר שנשברה רגלו והיתה, מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו"ק כח:). רפאל בא לרפאות את אברהם (ד"א ד). כל מה שהכה הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מרפא אותן לעתיד לבא (מד"ר ברא' לה). לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש (שם במדי כ). למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחר לרפאותו (שם שם כג). — ובספה"א: וכדבר הזה מרפאין (נביאי השקר) בדבורם את השבר העתיד לבא עליהן (רס"י, ירמי' ו יד). ומזאת היגיעה לא יוכל לרפאת מזור (ראב"ע, יסוד מורא ח).

— התפ', הִתְרַפֵּא, — הלך ונרפא, רפא את עצמו: וישב יורם המלך לְהִתְרַפֵּא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה (מ"ב ח כט; וכעין זה שם ט יה; דהי"ב כב ו). — ובתו"ם: החושש בשניו וכו' מטבל הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת יד ד). מי שנפרקה ידו או רגלו וכו' רוחץ הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שם כב ו). עשה לך שרף וכו, והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (ר"ה ג ח). האחין השותפין וכו' חלה ונתרפא נתרפא משל עצמו (ב"ב ט ד). עבר עברה שיש בה שני לאוין וכו' לוקה ומתרפא וחוזר ולוקה (מכ' ג יח). מתרפאין מהן (מהעכו"ם) רפוי ממון אבל לא רפוי נפשות (ע"ז ב ב). נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ' והולכת בשבת (ירוש' שבת א ה). גרמני עבדיה דרי יודן נשייא נשכו כלב שוטה והאכילו מחצר כבד שלו ולא נתרפא מימיו (שם יומא ח ס). אם נולד בן זכר באותה המשפחה נתרפאת כל המשפחה (ר' לעזר, שם מו"ק ג ז). מי שיש לו מי ירפאנו אפי' רפואת נפש לא ירפנו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות (ר' יוסי, שם כתוב' יג ב). בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה (ר' יוחנן, פסח' כה.). רפואה שיש לה קיצבה נתרפאת מכתובתה (רשב"ג, כתוב' נב:). אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא וכו' (רבי אבהו, שם קה.). ר' יהודה מתיר בשבורה מפני שאינה יכולה להתרפאות ולחיות (ע"ז טז.). לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעונים (רבי לוי, מד"ר ברא' כ). משה וכו' כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים (שם דברי א). לאחר שלקה ברגליו וחזר על כל הרופאים להתרפאות ולא נתרפא ובא אחר ואמר לו אם אתה מבקש להתרפאות, כדבר קל אתה מתרפא, טפול לך גללי בהמה (ר' יהודה ברבי סימון, שם שה"ש ב, כתפוח).

— פע', רִפָּא, — שרִפְּאוּ אותו: הכוני וכו' בהיותו ניעור משנתו ובעל החשק מרופא מחשקו אומר הלמוני כלומר היין והחשק ולא הרגשתי והכוני ולא חליתי (זרחיה מברצלונה, משלי כג, המחר שנה ג, 301).

ב. רָפָא, קל לא נמצא במקרא.

— פעי', מְרַפֵּא, — רפא את הידים, עשה שירפו הידים, senken; baisser; to lower: ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על כן הוא מְרַפֵּא את ידי אנשי המלחמה (ירמ' לח ד). ועי' א. רָפָה.

ג. רָפָא, עי' רְפָאִים.

רֹפֵא, ש"ז, — שעסקו לרפא חולים, Arzt; médecin; physician: ויצו יוסף את עבדיו את הָרֹפְאִים לחנט את אביו ויחנטו הָרֹפְאִים את ישראל (ברא' נ ב). כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי' רֹפְאֶךָ (שמות יה כו). הצרי אין בגלעד אם רֹפֵא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת

בת עמי (ירמ' ח כב). ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו וכו' וגם בחליו לא דרש את יי' כי ברֹפְאִים (דה"ב יו יב). — ורֹפְאֵי אליל, רופא שאינו יודע לרפא באמת: ואולם אתם טפלי שקר רֹפְאֵי אלל כלכם (איוב יג ד). —ואמר בן סירא: שמץ מחלה יצהיב רופא (ב"ס גני' י י). רעה רופא לפי צרכו כי גם אתו חלק אל, מאת אל יחכם רופא ומאת מלך ישא משאות, דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב, אל מארץ ברא תרופות וכו' בהם רופא יניח מכאוב וכן רוקח עושה מרקחת (שם לח א–ז). — ובתו"מ: מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים (רבי יוסי, ר"ה א ז). טוב שברופאים לגיהנום[1] (רבי יהודה בשם אבא גוריא, קדוש' ד יד). אמר תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכורות ד ד). שכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין, הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו וכו' והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו (כרית' ג ח). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין ושל רופאים טמא, הדלת שבמגדל של בעלי בתים טהורה ושל רופאים טמאה (כלים יב ג). ויש שאמרו במדה גסה מלא תרווד רקב כמלא תרווד גדול של רופאים (שם יז יב). אלו עורות טמאין מדרס וכו' עור הרופא וכו' (שם כו ה). באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאין (אהלי ב ג). המיפים מורמא בשבת אם לקילפה או לעשות לה פה כדרך שהרופאים עושין חייב (תוספת' עדי' א ח). מעשה שהביאו קופ' מליאה עצמות מכפר טבי והניחוה באויר הכנסת בלוד ונכנס תודרוס הרופא ונכנסו כל הרופאים עמו, אמר תודרוס הרופא אין כאן שדרה ממת אחד ולא גולגולת ממת אחד (ירוש' ברכ' א ב). לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו, חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני וכו' (ר' יודה בן פזי, שם שם ה ב). אסור בהטריו' רבות שכן דרך הרופא לאכל פתו בהן (שם נדרי' ו א). חולה אומר צריך ורופא אומר א"צ שומעין להולה (ר' ינאי, יומא פג.). אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא וכו' (ר' אבהו, כתובי' קה.). אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא (סנה' לא.). עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא ארמאי ורופא כותי ימול ארמאי ואל ימול כותי (רבי מאיר, מנח' מב.). המשל אומר כבד את רופאיך עד שלא תצטרך לו (ר' אלעזר, מד"ר שמות כא). לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו, אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש וכו' (שם שם ל). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך והרופא הולך אצלו ואומר לו מילתא פלוני אכול ופלוני לא תאכל וכו' (ר' יוחנן, שם קהל' א, כי ברוב חלומות). למי שנשבר ובא לו אצל רופא והיה הרופא מתמיה ואומר לו כמה גדולה מכתך וכו' (מדרש תהלים כא ג). — ובתפלה: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה, ברוך אתה יי' רופא חולי עמו ישראל (תפלת י"ח, רפאנו). — ובספה"מ: ברוך הרופא וכו' הוא רופא אליל, כסיל בן עויל (ר"י חריזי, תחכמ' מו, 356). שהוא הבדל בין הרופא והטבעי, שהטבעי יעיין בבריאות וחולי מצד מה שהוא א' מהנמצאים הטבעיים והרופא כונתו ותכליתו לשמור הבריאות עומדת והחזרתה בשתסור (רש"ט פלקירא, עין כל, כ"י ביהמ"ד סמינר, 2). אין רופא כזמן (חידה, מעגל טוב השלם, 31). הפתח שאינו פתוח למצוות פתוח לרופאים (לידה לדרך א ג ב). — *ונוהגים בדבור ובספרות צרופים כגון רופא ילדים, רופא נשים, רופא למחלות פנימיות וכדו'.

***רֹפְאָה,** ש"נ, — אשה המשמשת כרֹפֵא, Ärztin; médecine; (female) physician, נוהג בדבור ובספרות.

רְפָאָה, עי' רְפוּאָה.

רִפְאוּת, ש"נ, — כמו רְפוּאָה, רִפּוּי, דבר מְרַפֵּא, Heilung; guérison; healing: רִפְאוּת תהי לשרך ושקוי לעצמותיך (משלי ג ח). — ואמר בן סירא: אשר יצלח לו (לרופא) פשרה ורפאות

---

[1] [רש"י: אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא.]

למען מחיה (צ״ם גני׳ לח יד). — ואמר המשורר: הן לחליי ארכה שלח צור לי רפאות (ר״י הלוי, יקרו נסיך, זמורה י, 619). רפאות תעלה אין בידנו (משלם דאפיאירה, לבי לימים, ידיעות מכון שוקן ד, כז). [1]

רְפָאִים [2], ס״ז בע״ר, — המתים אשר בשאול: שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רְפָאִים כל עתודי ארץ (ישע׳ יד ט). מתים בל יחיו רְפָאִים בל יקמו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו (שם כו יד). יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רְפָאִים תפיל (שם שם יט). הלמתים תעשה פלא אם רְפָאִים יקומו יודוך סלה (תהל׳ פח יא). כי שחה אל מות ביתה ואל רְפָאִים מעגלתיה (משלי ב יח). ולא ידע כי רְפָאִים שם בעמקי שאול קראיה (שם ט יח). אדם תועה מדרך השכל לקהל רְפָאִים ינוח (שם כא טז). הָרְפָאִים יחוללו מתחת מים ושכניהם (איוב כו ה). — ובספה״מ: ומי מטתי החכמה אצילים ורמים והמה חכמים מחכמים, מהם רופאי רפאים ומהם מחכימי פתאים (ר״י חריזי, תחכמ׳ מז, 374). — ויש בהשמ׳ גבורים, בשמוש בשתי המשמ׳ זו על יד זו, ואמר המשורר: בפי עשו יהי עשה אשר לא בחרב יהיו עשים רפאים, ובו יוריד אלי שחת מלכים ויעל משאול חבר רפאים (רמב״ע, הענק ח, ברודי, פכו). היו כמו פתן חרש שוכב כמו רפאים, ובהציץ אור שוכן ערץ יקום כמו רפאים (ר״י נגיארה, זמרו לאל חסידיו, עולת תמיד כח).

רְפָאֵל*[1], ס״ז, — שם מלאך הממֻנה על הרפואה: מאן נינהו (שלשה אנשים), מיכאל וגבריאל ורפאל וכו׳ רפאל שבא לרפא את אברהם (ב״מ פו:). גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט (מד״ר בראש׳ נ). סיבב לכסאו ד׳ מלאכים, מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו׳ רפאל כנגד אפרים, ולמה נקרא שמו רפאל, כדי לרפאות שברו של ירבעם שיצא מאפרים (שם במד׳ ב). מחנה רביעית של רפאל מלאחריו (פדר״א ד). — ובספה״מ: סמאל על רקיע מאדים, רפאל על רקיע חמה (מנחת קנאות, קויפמן, 34). כרוב על הכרובים, רפאל על האופנים, יהואל על השרפים (נפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, עולם היצירה א, קעה.). — ואמר הפיטן: גם מחזות נביאים שמעו אזני מאת שר צבא אדוני מיכאל שמו ושר ענאל ורפאל ואיש גבריאל (ראב״ע, שמים מספרים, איגר 99). ולשמאלו ומטולו גבריאל ואוריאל ומאחריו במשמריו הכון מחנה רפאל (יקותי אל, אופן שבת ה אחה״פ).

---

[1] [שלש רפאיות בדפוסי תנחו׳ (תלוה יג), היא ט״ס במקום דיפראות, כבתנחו׳ בובר, מן היוני׳ διφορος, נושא פעמים בשנה, פּוֹרָה.]

[2] [על המקומות שבמקרא המזכירים שם זה יש להוסיף היום את זכר המלה בכתבות הכנעניות מצידון ובאלה מאוגרית׳. בכתבת תבנת, שורה 6 וכו׳: אם תפתח עלתי ורגז תרגזן אל יכן לך זרע בחים תחת שמש ומשכב את רפאם, ע״כ. ובכתבת בנו של אשמנעזר, שורה 8 וכו׳: אל יכן לם משכב את רפאם ואל יקבר בקבר ואל יכן לם בן וזרע תחתנם, ע״כ, ובאוגרית׳ באה המלה עפ״י רב בכתיב רפאם, אבל גם רפאם (כנראה בשנוי הנטיה כבערבי), גם כאן בעקר ע״ר רוחות המתים; ואמנם הבעו דעות שונות על שמושה המדיק של מלה זו באוגרית׳. לפי הוראת מלה זו בעברית אפשר לחשב, כי קרוב השם אל א. רפה, ב. רפא, כלשון רפיון, ואולם באוגרית׳ לא נתגלה שרש או פעל במשמ׳ זו שבעבר׳. מצד אחר נראה, כאלו חברו העברים בימי הקדם את השם רְפָאִים, ליחיד (הָ)רָפָא, (הָ)רָפָה (כדגמת עֲנָקִים מן הָעֲנָק) כאבי עם הרפאים (בראש׳ יד ה, יה כ; דבר׳ ב יא, ג יא—יג עוד), שישב בתקופה קודמת לישוב בני ישראל בארץ; אך אפשר שאין אף כאן אלא הבנה אגדית של אותו שם רפאים במשמ׳ מְתֵי עוֹלָם, שהובן אחר כך כשם לעם גבורים וענקים שהיו בארץ, ואך שרידים המורים עליהם נשארו במקומות קבורתם. ועי׳ כעת גם בדברי יהושע גוטמן על הרפאים בס׳ היובל לי. נ. אפשטיין, עמ׳ 77 וכו׳. לפי שמוש שונה זה של השם נחלקו גם המדקדקים והפרשנים העברים בימי הבינים בהבנת המלה במשמ׳ מתים או גבורים וענקים, ואלה למשל דברי ריב״ג בסה״ש ערך רפא: וזכרתי המלה הזאת מפני שפרשו בה גבורים ואיפשר שיהיו אומה מן האומות כאשר נאמר ארץ רפאים וכו׳ מיוחסים אל הרפא וכו׳, וענין אחר אם רפאים יקומו וכו׳ הכל מתים וכו׳, ע״כ.
ולפי זה באה המלה בספה״א בשתי ההוראות.]

[1] [במקרא בא רפאל כשם אדם בלבד (דהי״א כו ז, ובס׳ טוביה ספגנוזים ע ה: Ῥαφαήλ).]

רְפָאָנִית, רופאנית, ש"נ, — רֹפְאָה, אשה העוסקת ברפוי חולים, Ärztin; médecine; (female) physician: והאשה הזאת נשארה במחוז והיתה רופאנית מעולה ובחונה וכו' והיתה מרפאת כל זב וכל מצורע וכו' שמעו שמטרוניתא אחת רופאנית הייתה בברכי הים (ספר מעשיות, ישראל לוי, REJ sept. 1896, עמ' 237).

רפד [1], ממנו *מרפד [2], רִפֵּד, רָפֶד, *רִפּוּד, רְפִידָה.

רָפַד [3], פ"י, יִרְפַּד, — פרש והשכיב בארץ, hinbreiten; déployer; to unfold: תחתיו חדודי חרש ירפד [4] חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ובינ' פִּעֵל, *רִפּוּד, ואמר הפיטן: תמימים בעודם בסין רפודים, שבוץ עדי עדיים אפודים (ר"א קליר, תמימים בעודם, קרוב' שבת זכור). רדף ומסר בידם פרודי רפודי (הוא, זכור איש, שם). — ואמר המשורר: תן לי אח יטוש אותו יום מותי ובחיי בא לרפוד (ר"ש הנגיד, עוז נוכל, בן משלי, ששון, רכב; הברמאן, 266). איה כלי מראה ואי בר נשקו בם רפדו ... התפרדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, שעה"ש 164). וצורי באשישות אהבתם ותפוחי ידידותם רפודים [5] (שלמה דאפיאירה, אמרי כואם, פסיסי).

— פִּעֵל, רִפַּדְתִּי, רַפְּדוּנִי, — רִפֵּד האדם את יצועו, פרש והציע לו מטה, betten; faire le lit; to make the bed: אם אקוה שאול ביתי בחשך רִפַּדְתִּי יצועי (איוב יז יג). — ורִפֵּד אדם אחר, השכיב אותו על יצוע: סמכוני באשישות רַפְּדוּנִי [6] בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). [1]) — ובמהמה"א: ואנחנו בני אדם יש לנו לדעת כי אנחנו תולעת ולשאול מסעינו ובחושך נרפד יצועינו (רס"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ט). — ובמשמ' סעד הלב, ואמר המשורר: ואם אין סמוך עלי לבבי בתפוח ורפד באשישה (רשב"ג, הברק או ברק חרב, ביאליק-רבניצקי א, 121). ובשני תפוחים רפדה נפשי ולגופי חזרה (ר"י הלוי, שלום ללביה, זמורה ב, 41). רפדוני סוד נביאים, סמכוני כל חכמים (ראב"ע, אי גבורתך, איגר 128). חדרי אהבים שם רצופות אהבים כי לא עליהם השבו רפדו (שלמה דאפיאירה, אולי אשליש, ידיעות מכון שוקן ז, יח).

— הִתְפַּעֵל, *הִתְרַפֵּד, — רפד יצוע לעצמו, ואמר הפיטן: במעלותיו אל ייחדו, במערבותיו זר יאמדו, ברחובותיו יתרפדו, ושעור תפישותיו ימדדו (ר"א קליר, כי אקח מועד, סלוק ב סכות). גזרו תענית באפר להתרפד, לכל תחקים עצת קופד (קליר' תעני' אסתר).

רֶפֶד [2], ש"ז, — בית הרֶפֶד, בית לינה לאורחים, Herberge; auberge; lodging house: וכי שלח אדני על דבר בית הרפד אין שם אדם (תעודות לכיש ד 5, עמ' 106). — *ובמשמ' מטה, יצוע, ובהשאלה לבית המקדש, ואמר הפיטן: זבול קדש הלוליך רפד יפי מכלוליך (ר' שמעון בר יצחק, אלה וכאלה, יוצ' שבת חוהמ"ס).

א. **רפה** [3], ממנו מְרִפָּה [4], א. רָפָה, א. רָפֶה, ב. *רָפָה, א. *רִפּוּי, ב. *רִפּוּי, *רָפוּת, *רְפִיָּה, רִפְיוֹן, *רְפִיוּת.

---

[1] [גם בערב' רַפַד a) כבעבר' במשמ' סמך מתחת דבר, ובשבא' רפד במשמ' משען ומסעד, וכנראה קרוב השרש אל רבד ואל א. רבץ.]

[2] [עי' רְפִידָה, הערה.]

[3] [עי' בהערות לעיל ולקמן.]

[4] [כונת הכתוב כנראה זו: כשהוא רובץ על דבר קשה שבקשים אין הוא מרגיש בכך; תחתיו נחשב חדוד ברזל כחומר חרש והוא ירפד על חרוץ קשה כאלו על טיט רך.]

[5] [כנראה כצ"ל ולא רפידים.]

[6] [גם כאן הכונה, שלא כפרושי המפרשים: סמכוני והשכיבוני בין עצי תפוח והציעו לי מטה בין העצים שבבית היין, בכרם הגפנים, עי' טורטשינר, שיר השירים, 25.]

a) رفد

[1] [פעל רפד זה יש להניח, כדעת אחרים, גם במקו' ב. פרד בהוש' ד יד, והכונה: כי הם עם הזונות ירפדו, כלומר יציעו את משכבם.]

[2] [כך כנראה יש לנקד מלה זו, ועי' טורטשינר, תעודות לכיש, למקום.]

[3] [גם בארמ' ובסור' רפא, במשמ' זו שבעבר' (אף בכתבת פנמו שורה ח: והרפי שבי יאדי וקם אבי והרפי נשי בם ...), ובערב' בא רַפַא במשמ' הרגיע, השקיט. ביתר הלשונות אין שרש זה בא במשמ' קרובה ועי' ב. רפא.]

[4] [במשמ' negligence: המרפה הזאת (ש"א גינצבורג, דביר, בהערה למכתב ליוסט.]

ב. רפה [1]), מִמֶּנּוּ ב. רָפֶה, א. *רִפּוּי, ב. *רָפוּי.

א. רָפָה, פ״ע, רָפְתָה, רָפוּ, יִרְפֶּה, יֶרֶף, יִרְפּוּ, תִּרְפֶּינָה, schwach, lose sein; être faible, lâche; to be weak, loose: וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וַיִּרְפּוּ ידיו וכל ישראל נבהלו (ש״ב ד א). על כן כל ידים תִּרְפֶּינָה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ז). שמענו את שמעו רָפוּ ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ׳ ו כד). שמע מלך בבל את שמעם ורָפוּ ידיו צרה החזיקתהו חיל כיולדה (שם נ מג). כל הידים תִּרְפֶּינָה וכל ברכים תלכנה מים (יחזק׳ ז יז). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורָפוּ כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (שם כא יב). אל תיראי ציון אל יִרְפּוּ ידיך (צפני׳ ג טז). כי כלם מיראים איתנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי (נחמ׳ ו ט). ואתם חזקו ואל יִרְפּוּ ידיכם (דה״ב טו ז). — ובקצור, רפה האדם, רפתה העיר במשמ׳ זו: לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה יִרְפֶּה [2]) שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). רָפְתָה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה (ירמ׳ מט כד). — וְרָפָה האל מן האדם, הניח אותו, חדל ממנו: ויהי בדרך במלון ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו וכו׳ וַיִּרֶף ממנו (שמות ד כד–כו). — ורפתה רוח האדם מעל פלוני, חדל מלכעס עליו: ויריבון אתי בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם וכו׳ אז רָפְתָה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שפט׳ ח א–ג). — ורָפָה היום לערוב, שקע וירד: הנה נא רָפָה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום (שם יט ט). — ובתו״מ: בנוהג שבעולם אדם מותח אוהל, על ידי שהות רפה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ א א). אם רפית במצוה אחת

סופך לרפות באחרת (דא״ז ג). לצייר שהוא יושב וצר כלקטירים של שלטון, עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון, מיד רפו ידיו (פסיק׳ רב׳ כד, דיבורא שתיתאי, קכה.). ועי׳ רָפוּי. — ובסהמ״א: בגד כפת בהיותם סמוכים ליהוא ירפיון ובהעלותו ידגשון (ספר דקדוק לר״י חיוג, 130).

— נפע׳, נִרְפִּים, — התרפה והתעצל במלאכתו: נִרְפִּים הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). ויאמ׳ (פרעה) נִרְפִּים אתם נִרְפִּים על כן אתם אמרים נלכה נזבחה ליי׳ (שם שם יז). — ובתו״מ: רפאים, שכל מי שרואה אותן נרפה [1]) בשעה (מד״ר ברא׳ כו, תאודור, 253). — ובסהמ״א: ליבא מכה מרפי, צומת הבשר והשינים נרפים, רחוקים זה מזה (רש״י, שבת קיא.). זיתים וכו׳ מגולגלין, כמו מגולגלת, שנתחממו ונרפו מחמת שמנן (הוש׳ ע״ז לט:). — *ובדקדוק, נרפה, נרפתה האות, סמן ברפה, לא דגוש: וזה המיר דגוש העיין כמו הטור השלישי שהוא קדמון לו וגם נרפה במקומות כמוהו כמו יוקשים בני האדם (רד״ק, מכלול, הפעלים, ליק, קב.).

— פעי, רִפָּה, מְרַפֶּה, תְּרַפֶּינָה, — רִפָּה הכרוב את כנפיו, הוריד אותן ללא תנועה, herabhängen lassen; baisser; to let down: ואשמע את קול כנפיהם וכו׳ בעמדם תְּרַפֶּינָה כנפיהן ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תְּרַפֶּינָה כנפיהן (יחזק׳ א כד–כה). — ורִפָּה הנביא וכדו׳ את ידי העם בדבריו, גרם שירפו ידיהם, entmutigen; decourager; to discourage: דברי ה[נבא] לא טבם לרפת ידים [ולהש]קט ידי הא[רץ] הם (תעודות לכיש ו 5–7). ויהי עם הארץ מְרַפִּים ידי עם יהודה ומבלהים אותם לבנות (עזרא ד ד). — ורִפָּה האל את מזיח האפיקים, החליש את מזח הנהרות [2]): ומזיח אפיקים רִפָּה (איוב יב כא). — ובתו״מ [3]): לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא

---

1) [אך מבטא מרשל במק׳ א. רפא, ועי׳ שם.]

2) [הקושי שבמשפט הוא בזה, שבא הפועל ירפה בזכר כאלו היה הנושא הדקדוקי חשש ולא להבה. אבל גם לפי ההקבלה אל ראשית הפסוק „כאכול קש לשון אש״ אין פרוש הפסוק „וחשש להבה ירפה״: כחציר אשר „ירפה״ את הלהבה או כדו׳, אלא בקרוב: כבשרפת להבה הוא, האדם, ירפה ויחלש.]

---

1) [בדפוסים: רפה.]

2) [זאת כונת הגלים מזיח אפיקים, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לכתוב; ובזה המשך לפס׳ יח: הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ.]

3) [אמנם בקצת מקומות אולי הכונה לבנין הפע׳.]

כרצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתרפם (שבת ו א). האוחז באדם ובכלים ומטבילן טמאין וכו' ר"ש אומר ירפה כדי שיבאו בהם מים (מקו' ט ה). נוטלין ארבעה וחמשה זה כצד זה או זה על גבי זה ובלבד שירפו שיבואו בהם המים (ידים ב ג). כל האומר מנשה אין לו חלק לעה"ב מרפה ידיהן של בעלי תשובה (ר' יוחנן, סנה' קג.). רפידים וכו' שריפו עצמן מדברי תורה [1]) שנאמר לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (רבי יהושע, שם קו.). — ובסהמ"א: כיצד חמה שוקעת, ר' סימון אומר מנגניות וחבלים יש לו, בשעה שהוא מבקש לשקוע הן מרפין לו והוא שוקע, היך דאת אמר הנה רפה היום לערוב (ת"ר, מדה"ג בראש' כג א, מרגליות, שסד). אין דברי תורה מתקימין במי שמרפה עצמו עליהן (רמב"ם, ת"ת ג יב). — ואמר המשורר: ואיך ימד אלי חיק אהבתי במדת פחזי שכל ורקיו, והוא התם אשר גבר בשכלו ורפה בזמן מוח אפיקיו (רשב"ג, כאין כמהו, ביאליק-רבניצקי א, 85). לי יאמרו רפה כנפך הגביר עת גאוה על דגלך נדגלת (משלם בן שלמה דאפיאירה, אשאל, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, מו).

— הפע', הרפה, הרף, הרפו, ארפך, ארפנו, ארפה, תרף, תרפני, ירפך, — הרפה האדם או המלאך את ידיו מדבר או מאדם, סלק ידו ממנו, חדל מטפל בו לטובה או לרעה, עזב אותו: וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה לאמר אל תרף ידיך מעבדיך עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו (יהוש' י ו). — ובלי השלמה במשמ' זו: וינחם יי' אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש"ב כד טז; וכעין זה דהי"א כא טו). — ובקצור, הרפה מן, במק' הרפה ידיו מן: ויאמר יי' אלי לאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא הרף ממני ואשמידם (דבר' ט יג–יד). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים (שפט' יא לז). הרף מאף ועזב חמה (תהל' לז ח). — והרפה לפלוני, כמו הרפה מפלוני: ותבא (השונמית) אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי

[1]) [בפסיק' ר"כ זכור, כא: שריפו ידיהם מן התורה ומן המצוות.]

להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ"ב ד כז). —ובכנוי המשא, הרפה [1]) וכדו' במק' הרפה ממך במשמ' זו, עזב אותך: כי אל רחום יי' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך (דבר' ד לא). חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יי' אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך (שם לא ו; וכעין זה שם שם ח). כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש' א ה). כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). בצדקתי החזקתי ולא ארפה (שם כז ו). עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו (שה"ש ג ד). מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם (נחמי ו ג). — ואמר בן סירא: דרש וחקר בקש ומצא והחזקתה ואל תרפה (ב"ס גני' ו כז). אל תרפני ביום צרה ביום שואה ומשואה (שם שם נא י). — ובתו"מ: הנכנס לבה"כ אומר התכבדו מכובדים וכו' הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם (ברכ' ס:). — ובסהמ"א: ראוי לו להתעסק בסיבות ואל ירפה מהזר עליהם (ר"י א"ת, מו"ה, הבטחון ד). — *ובמשמ' בטא אות כאלו היא רפה, שאין בה דגש: שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה ולא יניח הנד ולא יניד הנח (רמב"ם, קריאת שמע ב ט).

— התפ', התרפית, מתרפה, מתרפים, — התרפה, נתן לידיו לרפות, התעצל והתרשל במלאכתו: ויאמר יהושע אל בני ישראל עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ (יהוש' יח ג). גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). התרפית ביום צרה צר כחכה [2]) (שם כד י). — ובתו"מ: יכול

[1]) [אין כאן עדות לשמוש הפעל הרפה, עם משא ביחסת־את (אקוסטיב), אלא כנוי המשא בא כאן, כבמקומות אחרים, גם תמורת מלת היחס. השוה: ארץ הנגב נתתני (= נתת לי, יהוש' יה יט ועוד), בעותי אלוה יערכוני (= יערכו נגדי קרב, איוב ו ד) ועוד.]

[2]) [אמנם אין כונת המשל ברורה כך, ואפשר שהיה נוסחו המקורי בקרוב: התר (ז"א השר וזרק) פת בים (כפתיון לדגים, ואז) צדה צר בחכה. והשוה: שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (קהל' יא א) ודברי ר' עקיבא: (מדה"ג דבר' טו ז, הסגלס ה כג, 161) אל תקרי ברב הימים אלא בלב תמים.]

שאינן בריאין, ת״ל חזקים, יכול שהן נתרפין ת״ל בראי מוצק (ר' אחא בשם רבי חנינא, ירוש' ברכ' א א). אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדה (ב״ב טז:). אם התרפית במשנה סופך להתרפות באחרת כיוצא בה (כלה רבתי ה). כלי קוריים כל מה שאת משתמש בהם הן עומדים, הנחתם הם מתרפים (ר' שמואל בר נחמני, מד״ר בראשי׳ מט). מיד נתרשלו ידיו של משה וכו' דכתיב והמה בוכים, למה בוכים, שנתרפו ידיהם אותה שעה, משל למה הדבר דומה, לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון ונמצאת מקלקלת עם אחר שנתרפו ידי אביה וקרוביה (שם במד' כ). — ובכהס״א: אילה זו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד ומה הקב״ה עושה ממציא לה נחש והוא נושכה ואבריה מתרפין. (ר' לוי בשם ר״ש בן לקיש, מדרש שמואל ט). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה, תן לה רפיון, הרף ממני, התרפה ממני (רש״י, דבר׳ ד לא). גם יש במשמעות שלא יחגרו מכנסיהם בחגור צמר שאינו מתהדק ונקשר יפה ונפתח ומתרפה וזע מעל מתניהם (ר״א בלגנכי, יחזק׳ מד יח). — ואמר המשורר: ימי ילדות התתרפה ותחלש ומה זה תעשה בימי גבורות (ר״י חריזי, הענק ג מט).

— פע', רפה, בינ' מרפה, — שרפו ידיהם בו, מרשל, מזנח: וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם (ספרי דבר' עו; וכעין זה שבת קל.).

ב. **רפה**, פ״י, רפה, ארפה, תרפינה, — כמו א. רפא: שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם (ירמ' ג כב). הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה [1]) כי מטה (תהל' ס ד). כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יח).

— נפע', נרפתה, נרפאו, הרפה, ירפו, — נרפה, כמו נרפא: ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר

[1]) [וכתב ראב״ע (ספר יסד, 26): רפה שבריה, אמר הגאון כמו הרפה לה, ור״א אמר שהיא מגזרת רפואה כי אותיות אהו״י מתהפכים וה' חשוב כמו א' בסוף המלה ואין הפרש ביניהם במבטא.]

כה אמר יי׳ רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשכלת וירפו המים עד היום הזה (מ״ב ב כא—כב). ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפה עוד (ירמ' יט יא). רפאנו את בבל ולא נרפתה (שם נא ט). המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וכו' ונרפאו המים (יחזק' מז ח).

— פעי, ירפו, — כמו רפא: וירפו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום (ירמ' ח יא). — ובתו״מ: אפילו עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפותו (ר' יהודה, תוספת' ב״ק ט ה). שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות האחרונות שבחו של מקום והאמצעיות צרכן של בריות, חנינו דיעה, חננתנו דיעה וכו' רפא חליינו ריפית חליינו וכו' (ריב״ל, ירוש' ברכ' ב ד). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחי ריפיתי בו שניתי ושילשתי (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, שם שבת ו א). כל שהוא מן השפה ולפנים מרפין אותו בשבת (חבריי׳ בשם ר' בא בר זבדא, שם שם יד ד). עין שמרדה מרפין אותה בשבת (בשם ר' יוחנן, שם שם). מעשה בר' אלעזר בן דמה שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא וכו' לרפותו (שם שם). שאם כוויו בשפוד וכו' או שרטיל עליו שלג או צינים במקום שאינו נראה חייב לרפותו (שם ב״ק ח א). לעתיד לבא הקב״ה מעלה כגן עדן אילנות משובחים, ומה הוא שבחן שהן מרפין את הלשון (מד״ר דבר' א).

— התפ', *התרפה, — כמו התרפא: נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ' [1]) והולכת בשבת (ירוש' שבת א ו). מתני' אמרה כן שאין מתרפין מגילוי עריות ותני כן לפיכך הותר מכלל שבת ולא הותר מכלל נערה מאורסה, הותר מכלל שבת ולא להתרפות ודכוותה לא הותר מכלל נערה מאורסה אפי' להתרפות (ר' חונא, שם שם יד ד). שאין מתרפין משפיכות דמים (ר' חנינא, שם שם). ומתרפין מהן רפוי ממון (ר' אבהו, שם ע״ז ב ב). לא א״ר יהודה אלא בשבורה שאינה יכולה להתרפות (שם שם א ה). בהמה שאכלה

[1]) [בשרידי הירושלמי מן הגניזה, גינצבורג, 88: מיתרפת.]

כרשינין לא יריצנה בחצר בשביל שתתרפה (שבת נג:).

א. רָפֶה, ת"ז, סמי' רְפֵה, נק' רָפָה, מ"ר רָפוֹת, — לא מתוח, לא מאֻמָּץ, בפרט בצרופים ידים רפות, רפה ידים, schlaff; lâche; slack, loose: ואבוא עליו והוא יגע ורְפֵה ידים (ש"ב יז ב). חזקו ידים רָפוֹת וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). הנה יסרת רבים וידים רָפוֹת תחזק (איוב ד ג). — ובנגוד אל חזק במשמ' חלש: וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הֲרָפֶה המעט הוא אם רב (במד' יג יח). — ואמר בן סירא: אל תהי גבהן בלשוניך ורפי ורשיש במלאכתך (ב"ס גני' ד כח). — ובתו"מ: בני חבורה שהיה בהן אחד שהיו ידיו רפות רשאין לומר לו טול חלקך וצא זלא עוד אלא אף בני חבורה שעשו סיבולת והיה בהן אחד שהיו ידיו רפות רשאין לומר לו טול חלק שלך (תוספת' פסח' ז י). תמן תנינן לא תטבול בהן עד שתרפם וכא הוא אמר הכין, א"ר מנא כאן ברפים כאן באפוצים (ירוש' שבת ה א). בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה (ר' הושעיה, מד"ר ברא' מד). — ובצרוף שפה רפה, דבור לא ברור: אין שאילת שלום לחבירים בתשעה באב להדיוטות בשפה רפה (תוספת' תענ' ד יב). המחזיר חוב בשביעית ואומר לו משמט אני רוח חכמים נוחה הימינו, רב הונא אמר בשפ' רפה והימין פשוטה לקבל (ירוש' שביע' י ז). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, שדילתני בסיני ואמרת לי אנכי ה' אלהיך והייתי סבורה שהוא רפה חזקתני ותוכל וכו' (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא, איש-שלום, קז.). — ובסהמ"א: אסרו חכמים להדוקיה אלא לשומו רפה (ערוך ערך סבר ה). ואמר המשורר: אחי עושר היה רפה ותחיה, חסר נועם היה קשה ותמות (ר"ש הנגיד, אחי עושר, בן משלי, משון, קכא; אברמסון, 7). השמר פן תאכל החריפים ותאכל מאכל קר גם כל רפים התמרים ופרי רך מענפים (רא"ע, שמעו נא, כהנא א, 185). — °מעים רפים: לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין כל ימיו ויהיה קרוב לשלשול מעט (רמב"ם, דעות ד יג). ומהחוק אשר יאכל זילחום ימי גשם יהי מחסיר ימי חום וישתדל היות מעיו לעולם מאד רפים ואז יבטח וישלם (ר"י חריזי, רפואות הגויה). — °ובדקדוק אות רפה, לא דגושה [1]: פירוש כיפה פֵּה רָפֵי שלצמר (תשו' הגאו' הרכבי שסז, 185). תחילה כי פתר ותשלח את אמתה שפשטה אמה שלה וזה טעות מכמה פנים, תחילה כי אמתה רפי הוא (תשו' דונש על רסע"ג 1). בגד כפת, האותיות האלה בהיותם סמוכים ליהוא כלם רפים (ספר דקדוק לר"י חיוג, 133). ופעם האות השלישית דגוש וגם רפה (ראב"ע, ס' השם, קבולת קנטרסים, ז). שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה (רמב"ם, קריאת שמע ב ט). אעפ"י שהאחת רפה והשנית דגושה צריך לתת הבדל ביניהם בלשון שאם לא יעשה כן ידמה שלא קרא אלא אחת כי הרפה נבלעת בדגושה (רד"ק, מכלול, ענ.). — ואמר המשורר: ורפים וחזקים במצבתם הקים במוהם נחקקים ביהוא נקשרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני, ענ). ועי' א. רָפוּי.

ב. °רָפֶה [2], ש"ז, — סימן לאות רפה, רפויה, לא דגושה, קו מעל לאות כגון בֿ כֿ פֿ: קמטן בלשון ישמעאל גיתתני ברפה ולא בדגש (ערוך ערך קבמתן). למה למה רפה ודגש (תשו' דונש על רסע"ג 108). ואמר בכתב צחות לשון הקדש שחיבר בשער ידיעת דגש ורפה (שם 120). ולא יכלו המדקדקים לשומו באמצע האות ולא למעלה שלא יתערב עם הרפי שישימו על אותיות בג"ד כפ"ת בעבור שהם פעם חזקים ופעם חלשים (ראב"ע, לחות, א:). החלק השני בענין המלכים והדגשים והרפיין ושמותן וצורתן ומוצאיהן ומחלקות האותיות

---

[1] [גם בכתיב רפי. ועי' בהערה שאחר זו.]

[2] [בארמ' שבמסרת: רפי, ולפי זה גם בעבר'. ובנקוד העליון בא במקום הקו שמעל לאות הרפויה ק, בקצור מן הארמ' קפיא, בשם לרפיון ההגה במבטא. בכתבי יד קדומים מרבה שמוש הרפה והקפיא, והואיל ובתקופה הקדומה היו הגאי האותיות בגד כפת דגושות בכל מקום, ואף אחר כך רָפָה מבטאם, בפרט בהשפעת הארמית, מוטב היה אלו שמרו על שמוש הרפה, שכן החדוש הוא בו ולא בדגש. בדרך זו אפשר היה לותר על דגש קל באותיות בגד כפת, וליחד את שמוש הדגש לדגש חזק מכפיל בלבד.]

בהם (הוריות הקורא, דרכנבורג, **16**). **ותרפה הוא קו ישר כמו פתח נתן על האות** (מקורת המסורת מאמר ג). — וכ"ס לאות שאין עמה תנועה: ובייליל שלש יודין סמוכות זו לזו במדבר, הראשונה יוד העתידות והשניה פ"א הפעל וכו' והשלישית היא קימת במדבר בלבד לא במכתב כי היא נח רפה נסתר וכו' כי יְיֵלִילוּ על משכבותם (הושע ז' י"ד) כגרסת בן אשר, אבל בן נפתלי הוא קורא אותו יֵיְלִילוּ ברפית היוד על העקר, על משקל הלא דברי יֵיטִיבוּ (מיכה ב' ז') וכו' יְיַיְפְ בגדלו (יחזקאל ל"א ז') בשוא תחת היוד הראשונה אשר היא לעתיד ובחירק תחת השניה והיא האחת משתי הפאים והיוד השניה הכפולה נחה רפה נסתרת איננה במכתב (ר"י ח"ס, הרקמה לריג"ג ו, **28**). [1]

רְפוּאָה, יק מ"ר רְפֻאוֹת, ס"נ, — **הסרת המחלה והמכה, הבראה,** Heilung; guérison; healing: אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רְפֻאוֹת תעלה אין לך (ירמ' ל יב–יג). **עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רְפֻאוֹת העלה אין לך** (שם מו יא). **את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רְפֻאוֹת לשום חתול לחבשה לחזקה לתפש כחרב** (יחזק' ל כא). — ואמר בן סירא: מכת לץ אין לה רפואה (ב"ס ג"י ג כח). — ובתו"מ: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שבת ו י). המוציא וכו' צפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהוא, שמצניעין אותה לרפואה (שם ט ז). המצניע לזרע ולדוגמא ולרפואה והוציא בשבת חיב בכל שהוא (שם י יא). כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכו' וסך שמן עקרין שלא לרפואה (שם יג ד). ששה דברים עשה חזקיהו המלך וכו' גנז ספר רפואות וכו' (פסח' ד ט). סרים חמה חולץ וחולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה, סרים אדם לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה (ר' אליעזר, יבמ' ח ד). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר' ד ד). גנב וטבח לרפואה או לכלבים וכו' משלם תשלומי ארבעה וחמשה (ב"ק ז ב). הצד נחש בשבת וכו' לרפואת חיב (עד' ב ה). אלו לא מטמאין ולא מכשירין וכו' דם שחיטה בבהמה, בחיה ובעופות הטמאים ודם הקזה לרפואה (מכשירי ו ז). מחמיר אני בחלב מכדם שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה טהור (ר"ע, שם שם ח). ר' יהודה בן בבא וכו' חלת ונכנס רופא אצלו ואמ' לו אין לך רפואה אלא חלב רותח (תוספת' ב"ק ח יג). הלה ונתרפא נתרפא משל עצמו, אמ' רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים ברפואה שיש לה קיצבה אבל רפואה שאין לה קיצבה מתרפא מן האמצע (שם ב"ב י ו). מקיזין דם לבהמה ולחיה ולעופות ואין מונעין רפואה מן הבהמה במועד (שם מו"ק ב יא). יזיר, שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת"ל מיין ושכר יזיר, מותר הוא בסחורתו וברפואתו (ספרי במד' כג). כשם שהפכת את מי המרה למתיקה וכו' כן תהפוך את כל חלומותי הקשין וכו' לטובה לברכה ולרפואה ולחיים (ירוש' ברכ' ה א). לאחד שגנב נרתיקו של רופא וכו' אמר לו לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך (ר' יודה בן פזי, שם שם ה ג). השותה מי דקרים מהו אומר, ברוך שברא מי רפואות (ר' אבון, שם שם ו א). ומאי שנא רבי חנינא, משום דבקי ברפואות (יומא מט.). אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם רפואה תחילה (ר"ל, מגי' יג:). כל הרפואות אדם עושה אותם כשהוא ריקן (שמואל, כלה רבתי א). בדין הוא כל מי שמבטא לנדרים שידקר בחרב, ומהי רפואתו, ולשון חכמים מרפא, הולך אצל חכמים והם מפירים את נדרו (ר' יוחנן, מד"ר ויקר' לז). ראו מלאכי השרת שנתן הקב"ה תורה למשה, עמדו גם הם ונתנו לו מתנות ואגרות ופתקין של רפואות לבני אדם (פדר"א מו). — *רפואה, כנוי לברכת רפאנו בתפלת שמונה עשרה: ליטא רפואה בתרה דתשובה וכו' למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה היא והכתיב ושב ורפא לו, ההוא לאו רפואה דתחלואים הוא אלא רפואה דסליחה היא וכו' ומה ראו לומר רפואה בשמינית, א"ר אחא מתוך שניתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה קבעוה בשמינית (מגי'

[1] [על שמוש המלה רפי, רפין אצל בעלי המסורת עין פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי 174–178.]

יז:). — ובתפלה: כי הוא לבדו פועל גבורות וכו׳ מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות (לאל ברוך, שחרי׳). והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו (רפאנו, תפלת י״ח). — ובסהב״א, גם במשמ׳ תרופה, סם מרפא, אמצעי לרפוי, Arznei; médecine; medicine: דע כי לא כענין רפואות שהיו הראשנים עושין רפואות שלעכשיו, ויש כמה דברים שהיו הראשנים יודעין שיש במאכל זה שאין יודעין אותו עכשיו, ואין לסמך עכשיו על אותן רפואות לפי שאין אנו יודעין היאך רפואה בהן, ועוד אין לך דבר מיוחד מרפא לכל חלי, אלא כל אחד יש בו רפואה לדבר אחר (תסוי הגאו׳ הרכבי שלד). רפואות ויש מהם טיחות ורטיות וצחצוחים ותחבושות (קאנון ג ז סיניס ד). עזוב הרפואה במרקחת כל אשר תוכל לרפא את החולה במאכל (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 85). שאלו לגאלינוס, מה היא הרפואה הגדולה, אמר, מיעוט האכילה והשתיה (שם שם, 88). — ״ותורת הרפואה, מלאכת הרפואה, ובקצור רפואה במשמ׳ מדע הרופאים ואומנותם, Medizin; médecine; medecine: הנה הרפואה נחלקת בחלוקה הראשנה לשני חלקים חלק עיוני וחלק מעשי (קאנון א ג, פרק בשמירת הבריאות). מלאכת הרפואה, והכונה בה ידיעת התחלות גוף האדם ועניננו מהבריאות והחולי וכו׳ (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה ז, 52). — ״רפואה וחיים, ברכת המסובין על כוס יין: ואח״כ לוקח הבעה״ב שנים או שלשה גרגרים מן הפירות ואוכל ושותה כום שני וכל המסובין אומרים רפואה וחיים והיושב אצלו גם הוא אחריו וכו׳ ואומרים לו רפואה וחיים וכן לכאו״א (ר״ע מברטנורה, מכתב בנסיעתו לא״י, יהודה וירושלים, כסלו התרלח).

״רְפוּאִי, רפואיי, ת״ז, — שייך לרפואה, למלאכת הרפואה, medicinal; medizinisch: הביאו לפני איש אשר לו משפט מות וננסה בו הסם הזה הרפואיי (יוסיפון פרק ס). ויהיו (המזנות) רפואיים כדי שמדי עברם במקומות בעלי המורפא יעמדו להם במקום תחבשת (כרבוני, ארח חיים, בחליי החזה, כ״י ביהמ״ד שכטר). רצוננו בהם לדעת אותם (תנאי החולה) כדי לראות איך נתן הסם הרפואיי (מפתח הרפואה). שנית אודיע הנהגת הרפואיות (ספר הקדחת, כ״י ברלין). אזמל רפואיי, סם רפואיי (כל מלאכת ההגיון, במורא המלים). משקה רפואיי (המאירי משלי ז). וראיתיך אחרי כן שלא היה אצלך וכו׳ מדרגת מאמר מספיק והנהגה רפואית (אמו״ר לראב״ד, מבוא, 2). עם היות הריונם בדרך השגחה לא ימנע מפני זה שלא יסתייעו בדברים הרפואיים (ר״י אברבנאל, ויצא, וילך לאוצן בימי קליר).

״רְפוּד, ש״ז, — שה״פ מן רָפַד, א) כמו רְפִידָה, דבר שמישהו מרפד בו: מוסב על תחתיתו במקום שהוא שם על החול זה טיט ריפודו מוריח כזהב חרוץ (רש״י, איוב מא כב). — ב) משכב שמרפדים לאדם [1]), ואמר הפיטן: יקרע סגור לבו ומורשו רפוד אסירים לו לכפושו (סוכה ה׳ את שביתנו, סליח׳ שבת שובה, סדור ארם צובה, תקמז.).

א.״רִפּוּי, ת״ז,—כמו א. רָפֶה, חלש, לא מתוח: אם היה (המנעל) רפוי מותר (לטלטלו בשבת) (ר׳ יהודה, שבת קמא:). מסרגין שתי בלא ערב וממתחין, שאם היה רפוי ממתחו (ר׳ אסי בשם חזקיה, מו״ק י.). — ובסהס״א: מפני שהיו רפויין תחת הסכין (פרדס, הלכ׳ שחיטה). — ופה רָפוּי, שריר יורד ממנו, ומֵעַיִם רְפוּיִם, כמו מעים רָפִים: מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב״ם, שחיטה ח ח). הג׳ כמה ימים עברו, הד׳ אם בני מעיו רפויים (טוביה כץ, מעשה טוביה, ארץ חדשה א יא, פה.). שיהיו מעיך תמיד רפויים, ר״ל שתעשה צרכיך כל יום (שם, בית חדש א א, לה:). — ״ובהשאלה, מלאכה רפויה: המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה (רש״י, שמות ה ח). — ״תשובה רפויה, תשובה לא ברורה ולא בטוחה, הן ולאו: רפויה היתה התשובה בפיו אם לאסור אם להתיר (הוא, שבת קיג., ד״ה ורפיא בידיה). — ״ובדקדוק, אות רפויה, כמו אות רפה, לא דגושה: מה שאינו נמצא בטבע לשון הערבי והיא סיבת הרי״ש הרפויה (אבוסהל דונש בן תמים, פרוש יצירה, כב). שדין הוא שיכתבו

1) [עפ״י לשון הכתוב: בחשך רפדתי יצועי (איוב יז יג).]

בהא אחרי התו הדגושה או התו הרפויה ומקצתן נכתבות כן על נכון (ספר דקדוק לר״י חיוג, דוקס, 22).

ב. *רְפוּי, ש״ז, — מי שנרפא: ת״ל כי נרפא הנגע, לא טהרתי אלא את הרפוי, ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע (רש״י, ויקר׳ יד מח).

א. *רִפּוּי [1], ש״ז, — מעשה המרפא את החולה, Heilung; guérison; healing: מתרפאין מהן (מהגויים) רפוי ממון אבל לא רפוי נפשות [2] (ע״ז כ ב). ואין מתרפאין מהן (מהמינים) לא ריפוי ממון ולא ריפוי נפשות (תוספת׳ חול׳ ב כא). ריפוי ממון בהמתו, ריפוי נפשות גופו (ר׳ אבהו, ירוש׳ ע״ז ב ב). ריפוי ממון בשכר, ריפוי נפשות בחנם (בבלי שם כז.). ריפוי ממון דבר שאין בו סכנה, ריפוי נפשות דבר שיש בו סכנה (שם שם). — ובמשמ׳ תשלום שכר הרפוי: החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק בצער ברפוי בשבת ובבשת וכו׳ רפוי, הכהו חייב לרפאותו (ב״ק ח א). שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת ובשת (שם שם ב). מה ריפוי מחמת מכה, אף שבת מחמת מכה (מכי׳ מסכ׳ נזיקין ו). הכהו על ראשו וצבת נותן לו ג׳, צער ריפוי שבת (ירוש׳ ב״ק ח א). הקוטע ידי עבד חבירו, רבו נוטל נזקו צערו ריפויו [3] שבתו בושתו (ר׳ יוחנן, שם שם ח ס).

ב. *רִפּוּי [4], ש״ז, — מעשה המְרַפֶּה את ידיו וכדו׳: ואמר בפתרון רפה שבריה כי מטה כמו הרפה מלשון ריפוי וכו׳ ואני אומר בפתרונה שהוא מן לשון רפואה (דונש, תשו׳ על רסע״ג נח, 19). וזהו ריפוי הכנפים כי הם המשמיעות קול בקול שדי (רד״ק, פירוש מעשה מרכבה בסוף ספר יחזקאל).

רְפוּף, עי׳ רָפַף.

רָפוּשׂ, עי׳ רָפַשׂ.

*רְפוּשׁ, ש״ז, — התלכלכות ברפש וטיט: ויודע לכל ומודעת לכל אזן שומעת מהיגיעות שיגענו וכמה קרקורים קרקרנו וכמה רפושים רפשנו [1a] מרוב גודל התלאה אשר מצאתנו (פנקס קהלתא חפו, אוצה״ס 7, 629).

*רְפוּת, ש״נ, — תכונת הדבר הרָפֶה, כמו רִפְיוֹן: אשר חס עלי עמו בשורו רפות ידיו (מכתב לר״א בן עטא מזמן רה״ג, JQR NS 1, עמ׳ 240).

*רפט [2a], ממנו *רָפַט.

*רָפַט, קל לא נמצא.

— פעו׳, בינ׳ *מְרֻפָּט, — מנעל מרפט, מנעל קרוע ומחזק בחוט בלבד: ולא תצא אשה (בשבת) במנעל מרופט [3a] ולא תחלוץ בו (שבת קמא:). (אין חולצין במנעל) גזירה משום מנעל מרופט (יבמ׳ קב.). — ובספרות החדשה נוהגת המלה במשמ׳ קרוע ובלוי.

— התפ׳, *הִתְרַפֵּט, — התרפטו השפתים, נקרעו: מכאן ששפתותיהן של זקנים מתרפטות [4a] (שבת קנב.). — ובסהמ״א: חתיכה של בגד שקושרין לזקנים ששפתותיהן מתרפטות (ר״ח, שם שם).

רפי, עי׳ א. רָפֶה, ב. *רָפֶה.

---

1) [מן ב. רפה שהוא כמו א. רפא.]

2) [וגם בצרוף: רפוי נפש (ירוש׳ כתוב׳ יב ג) באותו שמוש.]

3) [צ״ל ריפויו.]

4) [מן א. רפה.]

1a) [כלו׳ בכמה לכלוך ורפש טבענו, וכנראה מיסד המאמר על דברי מד״ר איכה, פתיחתא (אמר איש האלהים למלך ישראל) כמה מצודות עשיתי כמה רמיזות עשיתי כמה רפשי׳ עשיתי עד שרפשתיו (את בן־הדד) בידיך ועכשיו הוצאתו בשלום וכו׳, ע״כ. ואולם שם ט״ס היא במק׳ הנוסח הנכון שבמד״ר ויקר׳ כו: כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא לידך.]

2a) [עי׳ בהערה הבאה.]

3a) [פרש רש״י: מרופט, קרוע מלמעלה, ע״כ, ומעין זה בפרוש ר״ח למקום: רפוי, שמשתרבב מעל הרגל, ע״כ. אך לפי זה אין למלה זו כל גזירה משרש דומה בכל לשון שמית ידועה. אך אפשר שעק־ פרוש חצרוף הוא מנעל קשור יחד בחוט, הואיל והוא קרוע, כדגמת בגד מטלא וכדו׳. ולפי זה יהיה רפט לשון קשירה כמו רַבַט a) בערב׳, וממנו מרבט b), הבל קשירה; וצ״ע. ועי׳ בהערה הבאה.]

4a) [פרש ר״ח: משתרבבות או מתאמצות לפתח הפה בחזקה, ע״כ; ורש״י: מתבקעות, כמו מנעל המרופט, ע״כ.]

---

a) ربط b) مربط

רְפִידָה, ש"נ, רְפִידָתוֹ, — חלק זה של האפריון המרפד כיצוע [1]), רֶבֶץ: עמודיו (של האפריון) עשה כסף רְפִידָתוֹ זהב תוכו רצוף [2]) אהבה וכו' (שה"ש ג י). — וכתו"מ: בת בנו של נבוכדנצר הרשע ששרף רפידת [3]) בית ה' (מגי' י:). — *ומקום רפידתו של דג ושל לויתן, חלק גופו שעליו הוא רובץ: ירפד חרוץ עלי טיט, אין לך מזוהם של דג אלא מקום רפידתו ומקום רפידתו של לויתן יפה הוא מזהב (פסיק' ר"כ, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח.). — ובסהמ"א: וסנדל הוא רפידה יעשו מאחורי המשקוף (פרוש המשנה לרמב"ם, נגעי יב ד). הלא תדע רפידת מצעך בקבר רימה וכסותך תולעה וכו' (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עו). — ואמר המשורר: איה חלי חמדם ונזר נעמם, איה רפידת חם אשר רפדו (יעקב בן אלעזר, לא אהמהם, שעה"ש 164). אשר בנו בשיר בתי רפידה [4]) והם קשים כמו גידים מרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כג). זהב רפידתם ובשש חבשו בלם בכתמי החלי חשקו (מגלת דאפילירה, אלדיק, שם ד, פח). אפתח בכינור על עלמות שיר אשים יסוד הדת רפידתו (עמנואל, אפתח בכנור, מחברת ד, הברמן, 144). — *וברפואה במשמ' תחבשת שעל אברים שבורים וכדו': ויושם על הבגד רפידה וחתול וישן על גבו עד שיתנגב התחבושת וישא בקשירה ההיא מ"ם יום (פרקי משה ט, כו:). והמחתימים (את שתי העצמות שנשברו) ישימו הרפידות מתחלה וכו' ואחר כן יקשרו היטב בחיזוק אלו הרפידות בלפיפות אחרות (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). וראוי בעת הקיא שיקשרם על עיניו רפידות ואחר יקשרם ויחתל בחתול רך (קאנון א ד יא ד). ותהיה הקשירה ברפידות מרובעות והרפידות מכונות לקבל שני שפתי

1) [במשמ' זו של יצוע, ולא של סמוכה שבצד האפריון, יש להבין אף את תרגומי הקדמונים .reclinatorium, ἀνάκλιτον]

2) [עי' רָצַף, הערות.]

3) [בכ"י מינכן בית מרפידו של אלהינו.]

4) [ואמר המפרש הקדמון למקום: בנו בשירים בתים וחרווים רפידתם ומצעם רחבה מני ים ודבריהם קשים וכו', ע"כ.]

השסוע וכו' ולא יעשו הרפידות כדוריות (שם ג כב א ג). וגם יהיה (השסוע) גדול יצטרך שתקשר עליו רפידות משולשות וכו' (שם ד ד א ח). ואמנם הקשירה אשר תעשה על הפשות וכו' ולא תוסיף רפידות ולא חבישות פשתניות על הרפידות (שם ד ד ב ג).

***רְפִיָּה,** ש"נ, — מצב הדבר הרפה, רִפְיוֹן, רַפְיוּת: דליכא פסידא של רפיית [1]) הקרקע מבור לבור (רגמ"ה, ב"ב יח.) — ובדקדוק, תכונת האות הרפויה והנחה: כי יְיֵלִילוּ על משכבותם בגרסת בן אשר אבל בן נפתלי הוא קורא אותו ויילילו ברפית [2]) היוד על העקר על משקל הלא דברי ייטיבו (ר"י ח"ת, הקדמה ו, 28).

רִפְיוֹן, רִפָּיוֹן, ש"ז, — מצב הדבר הרפֶה, רפיון ידים: לא הפנו אבות אל בנים מֵרִפְיוֹן ידים (ירמ' מז ג). — ואמר בן סירא: רפיון ידים וכשלון ברכים אשה אשר תאשר את בעלה (ב"ס גני' כה כג). — ובתו"מ: משום רפיון ידים הוא (אין מניחים לנכרים להשתתף בבנין ביהמ"ק), דכתיב ויהי עם הארץ מרפין ידי עם יהודה (רבה, ערכי ה:). מרפיון התורה שבכם נתפשו בניכם (ר' אחא, מד"ר שה"ש, מסככי). שאין השונא בא אלא על ידי רפיון ידים מן התורה (תנחו' בשלח כה). — בְּרִפְיוֹן, ללא הכרעה לכאן או לכאן: תלאו (הקב"ה את קין) ברפיון ובא מבול ושטפו (ר"ש בן לקיש, מד"ר בראשי כב). איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון עד שיבא משה (שם שם לח). ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה, תלאן ברפיון, ואימת ירדו, בימי יהושע על האמוריים (שם שמות יב). — ובסהמ"א: אפשר למלאות רפיון חבלי המטה בכסתות הרבה (ר"ח, מו"ק י.). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה להם וכו' התרפה ממני (רש"י, דברי ד לא). ולא ארפנו, לא נתתי לו רפיון עד שהבאתיו וכו' (סוא, שה"ש ג ד). אם לא יתברר לו ממנו כל זה לא יהיה בטחונו

1) [עי' גם רַפְיוּת.]

2) [כלו' ללא תנועה, ועי' הערת וילנסקי בהוצאתו, עמ' עז.]

עליו שלם מפני שהוא יודע התעלמותו ו ר פ י ו נ ו בחפצו (ר"י א"ת, חו"ה הבטחון ב). הזהר מן העצלה ו ה ר פ י ו ן ואל תסמוך על זולתך (שם, יחוד המעשה ה). הקושי ו ה ר פ י ו ן והחמימות והקרירות והכובד והקלות (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם של ארסטו, הוצ' לנדויאר, 1). ואל ישיאך ה ר פ י ו ן והעצ:ה שיש לזמן גזרות רשומות כל השתדלות עמהן שקר (ידעיה בדרשי, בחינ' עולם טז). להזהירו ולזרזו מן ה ר פ י ו ן והעצלה אשר היא רבת הנזק בכל המלאכות (ר"י ערחמה, יד אבשלום על משלי, הקדי). מלשון השע ממני ואבליגה שהוא ענין ר פ י ו ן, לומר שקבל מנחתו (של קין) ב ר פ י ו ן לא בשמחה (רי"ל קארו, תולדות יצחק, יז:). — ואמר הפיטן: ר פ י ו נ ך החזקתי בגבורות שלה, על פרוכים אותך לשלח (אמן ספק, קנך על יד יא, יב). — ואמר המשורר: וכל יעש מלאכת אל ב ר פ י ו ן יד וכרמיה ויתנשא אלי משרה בלא דין כאדניה (ר"ש הנגיד, הכמות, הכרמן ב, 131). ותגונן עלי אפריון בלי ר פ י ו ן (ר"י הלוי, לאן אבדות, זמורה ח, 392). דברי סופרים בו נזכרים בהם החזק מאין ר פ י ו ן (דאפיאירה, אכפי מינות, ידיעות מכון שוקן ד, לד). — °ובדקדוק, אותיות הרפיון, האותיות הנחות והחסרות: לשוב אל שני ספרי ר' יהודה (חיוג'), רצוני לומר ספר אותיות ה ר פ י ו ן וספר בעלי הכפל (ר"י א"ת, הרשים לריב"ג, הקדי, 2).

°רְפִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הרפה, כשבא לחפור בבת אחת זה בורו מכאן וזה בורו מכאן ומש"ה צריך להרחיק זה מזה משום ר פ י ו ת [1] קרקע (רגמ"ה, ב"ב יז:). — °ובדקדוק, תכונת האות הרפה: (קרבן) בפלס הדרבן, ור' יונה כתבו בחטפות הקו"ף ו ב ר פ י ו ת הבי"ת (רד"ק, שרשים, קרב).

°רְפִיסָה, ש"נ, — שה"פ מן ב. רָפַס, רמיסה ברגלים: אין הפרש בין ר פ י ס ה לרמיסה כי הפ"א והמ"ם מתחלפין (ר"א בחור, תוקים לשה"ש לרד"ק, רפס). אל תעשני ר פ י ס ת רגלים מקמי צרתי (ר' יצחק כ"ץ, פרוש על מדרש שמואל פרשה ב, ד"ס אל תרפיסני).

---

1) [עי' גם רְפִיָּה.]

רפס [1], ממנו °התרפסות, *מרפסת, °רפיסה, ב. רפס, °רפס, °רפסה, °רפסון.

א. רָפַס, קל לא נמצא.

—התפ', התרפס, מתרפס, — פעל מספק [2]: גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר עמים קרבות יחפצו יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים (תהל' סח לא–לב). בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א–ג).

ב. רָפַס [3], פ"י, תִּרְפֹּס, — רפס התנין וכדו' את מי היאור, מלא אותם רפש וטיט, עכר אותם, trüben; troubler; to trouble: ואתה כתנים בימים ותגח בנהרתיך ותדלח מים ברגליך ותרפס [4] נהרתם (יחזק' לב ב). — *ובמשמ' רמס ודרך ברגלים, (zer)treten, stampfen; marcher; to tread:

---

1) [כמו ר פ ש, עי' שם.]

2) [פעל זה שמתרגמים ופרשנים ראו בו התפ' מן ב. רָפַס, רָפַשׂ, במשמ' התאבק בעפר רגלי פלוני וכדו', ושנדרש בתו"מ אף כשתי מלים התר פס (עי' פס, הערות), יסודו בטעות הנקדנים. במקומו יש להניח בשני המקומות המובאים את הקריאה תִּרְפֹּס כמבטא אחר במקום פַּתְרֹס, מצרים הדרומית, העליונה. וכך יש להבין את הכתוב בתהל': גער (כלו' החיה הגוערת ככנוי למצרים) חית קנה, עדת אבירים (כלו' ראשים וקצינים) בעגלי עמים (מביאים) מִתְּרֹפֹּס בִּצְרֵי כסף וכו' יאתיו חֹשׁ(מנים) מני מצרים, כוש תריץ וכו'. ובמשלי בקרוב: לכה תִּרְפֹּס וְרַהַב עָרֵי כ[וש סבא וחוילה]. ועי' טורטשינר, משלי שלמה, 54).]

3) [עי' א. רָפַשׂ.]

4) [במקום זה ביחזק' לד יח וכו': ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תִּרְפֹּשׂוּן וצאני וכו' ומִרְפַּשׂ רגליכם תשתינה, בשי"ן, וכן עקר, עי' רָפַשׂ, ובא כאן בסמך בהשפעת הארמ'. וכמה מהפרשנים העברים ראו בפעל רפס זה לשון רמיסה ודריכה כשמוש הפעל בתו"ם; ואולם במקרא הוא לשון עכירת מים ולא לשון רמיסה דוקא, אעפ"י שנעשה לכלוך המים ע"י תנועת רגלי הבהמה, ובזה אולי מעבר ההוראות שבין לשון המקרא ללשון החכמים.]

חיתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה, וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה (מד״ר ויקר׳ יו). ולמה שן רועה אוכלת אותנו ורגל רופסת אותנו וכו׳ על שבגדנו בצורנו (פס איכ׳, פתיח׳, כי סנ״א בר ספא). — ובספהמ״א: עשה לך רב שיהא רופס עליך בעפר והמליכו עליך (ברא״ית רבתי, אלבק, 208). שאתם רומסין ורופסים על ראשו (של הצל) (רס״י, עמו׳ ה יא). החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו (הוא, משלי יט ג). הרואה בחלום שהמור בעטו או רפסו תבא לו מתנה מאדם גדול (שלמה אלמולי, פתרון חלומות, מא:). — ואמר הפיטן: ומשולת חזיר מכרסמת בנו וכו׳ רופסת עלינו ורומסת גבולינו (יואי, רלה עמידתנו, קרוב׳ ימים נוראים, סנו). שונאיהם בים דורסים וכנת ראשימו רופסים (אות זה הסדם, יולר שבת הסדם). מה יענה מלאך צחון נתעב ואלוח וכו׳ עצתו רפוסה מקורו יבש נשתת ודלות (אליה בר שמעיה, אנא חטא, סליח׳ שחר׳ יוה״כ). בעון בצענו צור לצר יחרש, בולע ומדיק ורד ורופס החורש (אמרנו נגזרנו, סליח׳ ד עשי״ת). בכלותו להשמיד עם ולרפוס וכו׳ (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יול׳ שבת א חנכה). לצי ולחצו לרפסה, אמרו ישועתה אפסה (מנחם בר׳ מכיר, אין מושיע, זול׳ שבת ב חנכה). רבת ריבי צדיק ונושע, רפסת רוצץ החשת ישע (מנחם בר יקותיאל, מושיע ומגן, מחז׳ ויטרי, 219). ראש עוללים בקירות נפצו ומוחם רפסו (שמואל הלוי, סליח׳ לגזרות ת״ח, אבכי מלוחים, לקורות הגזרות ומחב׳ ו). רוץ רוצצוהו כל מתי און, ורפסו על כתפיו עד כמו מוץ תבן הודש (עין חן, רבי ושמחי, עז:). — ואמר המשורר: ארמוס וארפוס את כבודם כאשר המה כתלי אהלי רפסו (יעקב פרלגבים, הוספה למתק שפתים, 71). — *ובמליצה, המוח רוּפֵס[1], פתוח לקלט דברי חכמה: ומדבריו נכר שמוחו רופס והמחשבה פועלת בו (אגרות יל״ג א קעו, 287).

—נפע׳, *נִרְפַּס[1]), — שרפסו אותו, מלאוהו טיט ורפש: כשם שאי אפשר למעין להרפס ולמקור להשחית, כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע (מד״ר ברא״ש׳ עה). —ובמשמ׳ נִתַּן לדריסת רגלים, נרמס: מה גפן זו בתחלה היא נרפסת ברגל ואח״כ עולה לשלחן מלכים, כך ישראל וכו׳ (פס ויקר׳ לו). — ובספהמ״א: מתבוססת, נרפסת (רס״י, יחזק׳ טז ו). הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת (הוא, משלי ו ג). — ואמר הפיטן: גמר חסיד וצדיק נרפס (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח׳ יוס א). נחמסים נמאסים ולעבדים נכבשים, נרפסים נתשים בין זאבים ולישים (מי בכל ממשלתו, סליח׳ לו״ג, סדור ארס לובא, תקכג:). וכל כלה דלה נרפסת שכבר צמחיה פוקסת, (כתובת משרלגו, מהמלה הט״ז, MGWJ 1893, עמ׳ 28).[2]

—התפ׳, *הִתְרַפֵּס, — השפיל את עצמו, עשה עצמו מרמס[3]): לך התרפס באבק רגליהם של גדולים

---

[1]) [במקומות אחדים בתו״מ (עירובי׳ לה:, ועוד) נאמר: במקום שמוחו של תינוק רופס (נ״א רופף), אך אעפ״י שהנסחה רופס היא המצויה יותר (עי׳ ד״ס ועוד) והיא באה גם בספרות ההלכה, יש לבטל אותה בדעת לו (מובא אצל פרוים, Talmud. Medizin, עמ׳ 49) מפני רופף, שהיא בלבד מובנת מצד הלשון; ועי׳ רָפַף.]

[1]) [במקרא נִרְפָּשׂ (משלי כה כו), עי׳ רָפַשׂ.]

[2]) [במדר׳ שמואל (פרק ב, ומעין זה בילקוט) על הכתוב: אל תתן את אמתך לפני בת בליעל, נאמר: אל תרפיסני קדמה, ע״כ. וקשה לקבל שמוש בנין הִפע׳ כזה בלשון חז״ל במשמ׳ אל תעשני מרמס לרגליה. ויש להניח, שבא כאן פעל במשמ׳ זו של ת״י לפסוק: לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא. ונראה שהיה כאן פעל כגון אל תפרסמני, אל תגלה את קלוני, וכן בא הפעל פַּרְסִי (= פרסם) במשמ׳ זו בסור׳. ועי׳ גם ג. פָּרַס.

במכי׳ (מכי׳ בחדש) על הפסוק ויסעו מרפידים נאמר: אענך בסתר רעם וכו׳, משעה שהייתי עונך ומגן עליך ומרפס עליך את כל העולם, ע״כ. אך בילקוט הגרסה: ומגין עליך ומרעים עלך וכו׳ (ילק׳ שמע׳, שמות רעה), וכך בלבד נכון, כי לשון הכתוב, בסתר רעם, נדרשת כאן.]

[3]) [עפ״י הבנה זו בכתוב במשלי ו ג. ועי׳ א. רָפַס. הפעל מתרפס ועולה מתרפס ויורד (ירוש׳ עירוב׳ ה ג) נגזר מן תִּרְפֵּס, שהוא הרחבה מן תפס, ולא מן רָפַס.]

ממך והמליכם עליך (מד"ר שמות כז). — וכפהמ"א: זכי תכנו (את בנך) בשבט להוכיחהו לזעק ולהתרפס אל תניחהו (שלמה אלעמי, אגרת המוסר). — ואמר הפיטן: בעבור נמכרו יונים ליוונים שנים מאה ושמונים ברצי כסף להתרפס יאתיו חשמנים לחשמונים (מנחם בר' מכיר, אודך כי עניתני, יוצ' שבת ב חנכה). במלא גויות שם חשב ותחפש, אבירים בעגלי עמים מתרפס (מאיר בר' יצחק, ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א אחה"פ). — ואמר המשורר: התתרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבטן וכו' (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, שעה"ש 161). — ואמר המליץ: אתה רצצת עזבת דלים וכו' מתרפס ברצי כסף בו רצית, אותו תבחר ותקרב להחיל טובו (שלמה ספהיס, ארבע כוסות, כוס התרעלה ב). יצא (הזאב) וירא וכו' עגל מתרפס ברצי נחל מים (יל"ג, משלי יהודה ספר ב, משל כ). מתרפס על יריעות רקמה ישב השר אבו סעיד ועיניו לא תשעינה אל המעדנים (גוטלובר, ממלכים, 29). — *ובמשמ' נתן נדבה[1]: איך יסבבוני עניים וכו' לאמר התרפס והושיעה לנו בלחם ושאלה אשר בביתך (מוקדות תבל, דרכנבורג י, 7). — *ובמשמ' דרך ברגל בכעס, ואמר המשורר: והלך אזי קם בחרונו והתקצף והתרפס רפסים ובקש להרס לארמנותיו (כ"ז אלג'אחרי, ספר המוסר, מחב' לז).

***רֶפֶס,** ש"ז, — דריכה ורקיעה ברגל: והלך אזי קם בחרונו והתקצף והתרפס רפסים (כ"ז אלג'אחרי, ספר המוסר, מחב' לז).

***רִפְסֵד**[2], פ"י, — קרה, כסה כמו ברפסודות, ואמר הפיטן: מעון יושב קדם נחסדת וגבהי שמים רפסדת (רסע"ג, מעון אדיר, דיואן—רבניצקי ב, 174).

— התפ', הִתְרַפְסֵד, — רכב ושט כאלו ברפסודה, ואמר הפיטן: אמת היתה בפיהו עולמו בהתיסד, משתעשעת על עולמו להתרפסד (יוסף הלוי, אמת אמה הוה, סליח' ער"ה).

1) [עפ"י דרשת חז"ל על א. רַפֵּס התפ', עי' שם הערה.]

2) [פעל שגזרו הפיטנים מן רַפְסוֹדָה, עי' שם.]

רַפְסֹדָה, עי' רַפְסוֹדָה.

***רִפְסָה,** ש"נ, רִפְסוֹן, ש"ז, — רמיסת רגלים, ואמר הפיטן: לכן נִתְּננו לרפסה[1]) ולרפסון[2]) (אתאנו לך, סליח' י"ז בתמוז, מחז' איטל' א, קכח).

***רַפְסוֹד,** ש"ז, — כמו רַפְסוֹדָה, דוברה או ספינה שבים[3]), ואמר המשורר: ונגלה לי הסוד לשוט או ליסוד כעל ים הרפסוד להעלות ספירים (כ"ח, הכרעות בתשו' דונש על מנחם, 43). — ובמשמ' רֶכֶב, אף ביבשה, ואמר הפיטן: גשם מים כבירים אם דלקוך חצוצרות על הצר ברפסדו ולמסע ולריע קרבנות ומזבח בלי מעלות ליסדו (רסע"ג, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 40; סדור רסע"ג, קלג).

רַפְסוֹדָה, ש"נ, מ"ר רַפְסוֹדוֹת, — דֹּבְרָה[4]), קורות מחברות יחד זו אצל זו שנעשו לשטח צף על פני מים ונושא עליו כלים ואנשים כמו אניה, Floss; raft; radeau: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסֹדות על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם (דהי"ב ב יה). —*ובמשמ' הֲדוֹם, שרפרף או קרשי הרצפה שתחת רגלי היושב: מלך בו"ד יושב על כסא גבוה ואין רגליו מגיעות לרפסודות שתחת רגליו (תנחו' ברא' ה). — ומ"י *רַפְסֹדֶת, ואמר

1) [בסדורי אשכנז: לבזה, נ"א למשסה.]

2) [בסדורי אשכנז: ולרפשון, ולרפשׂוֹן.]

3) [כתב רד"ק (מכלול, ליק, קפד ב), וז"ל: וחבור כפתור בפתורים רפסוד רפסודות, או יהיה האחד מן רפסודות רפסודה, ע"כ.]

4) [כך תרגמו ופרשו את המלה כל התרגומים הקדומים (השבעים σχεδίαις, ולג': ratibus וכדו'), וכן אמרו חז"ל: היא אסדא היא אסבריא היא רפסודה (ירוש' ברכ' ז ה, שרידי הגניזה, 34; בדפו': רפסודות). ואולם במקום הכתוב בדה"י בא במ"א (ה כג): ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא, ע"כ, ואין ספק שלפנינו אך שתי נסחאות של מאמר אחד, ואין שתי מלים מקוריות, דברות מכאן ורפסדות מכאן; וגם מצד הלשון אין מבנה המשפטים כך עולה יפה, ומצד הענין בודאי קשה להניח שהובאו העצים בים התיכון הסוער בדוברות ממש. ואפשר כי דברות או רפסדות שם מקום הוא שעל הים, והשוה את שם העיר דִּבְרַת בישׂשכר (יהוש' יט יב), וצ"ע.]

המשורר: עיני כים נגרש ומימיו יחמרו מדם ובכתי כמו רפסדת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי, כ).

*רַפְסוֹן, עי' רַפְסָה.

רפף [1], ממנו *הֶרֶף, רַפַּף, *רְפָפָה, ועי' *רִפְרֵף.

רָפַף [2], קל לא נמצא במקרא.

—פּוֹעֵ', יְרוֹפְפוּ, — רוֹפֵף הדבר, רעד והתנועע הנה והנה, schwanken, zittern; chanceller, trembler; to rock, tremble : עמודי שמים יְרוֹפְפוּ ויתמהו מגערתו (איוב כו יא). — ואמר הפיטן: ימינך טפחה אותם על תהו ועמודיהם ירופפו ויתמהו מגערתך בעודם (רסע"ג, תפלת השחר, סדור רסע"ג, מט). עת פלטו ונתמלטו מכור ברזל סוינים, קול נופפו ולא רופפו כמו אבות כן בנים (ידועי שם, אופן ז פסח).

—קל, *רָפַף, בינ' רוֹפֵף [3], —נד הנה והנה, לא קָבוּעַ, לא קפוי: טטרגון ששני ראשיה נוגעין בארץ ואמצעיתה רופפת והטמא והטהור יושבים עליה בגדי טהור טמאין (ר' יהודה, תוספתא זבים ד ח). כל שבעה החרב שלופה, עד שלשים היא רופפת [1], לאחר שנים עשר הדש היא חוזרת לתערה (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ג ז). לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף, משניתן לתוכה מסו הרי החלב קופה (מד"ר ברא"ש יד). אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד, ואם לאו הולך רופף (שם ויקר' יד). — ומוחו של תינוק רוֹפֵף [2]: (הנחת תפלין של ראש) מקום שמוחו של תינוק רופף [3] (ירוש' עירובי י א). — וְרַפַּף בעיניו [4]: הרופפת בעיניה והמוציא רעי בשעת שחיטה כשרה (ר' אליעזר בר' יוסי, תוספתי חולי ג יג). — ובהשאלה, הֲלָכָה רוֹפֶפֶת וכדו': כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג (ריב"ל, ירוש' פאה ז ו). — ובסהמ"א: והחמורים (שנשכום הצרעות) מתרפקים ורופפים על העצים ועל הצרורות וכו' (ברכיה הנקדן, משלי שועלים י). דלאחר החורבן ברצון היו תלוין (צום י' בטבת וי"ז בתמוז) וכשנשנית משנתינו רופפין היו ביד ישראל (ריטב"א לר"ה א, כה:). והיה עשן פסלו של מיכה מתערב עם עשן המערכה והנצח היה רופף וכו' עד שבא שמואל ומרק הדין שהיה נאחז בימין (פלא הרמון יז א). הן עדיין אברי רופפים חופפים לא למדו משוך עט סופר (קבץ אגרות, בוקסטורף, 38). —ואמר הפיטן: ופחד שרפים אשר ברגע כל שורפים לפני שיר זה לא רופפים (כ"א קליר, הוא נקרא, סלוק שבת החדש). — ואמר המשורר: ויחרד לבי ויתר כבודי [5] ועצמותי רפפו וידי רפו (ר' בחיי אבן פקודה, בקשה, בסוף חו"ה, הולי יהודה). ונפשם נכספת בידם טוטפת בתוך בין רופפת ורועים בגנים (אשר קרשקש, שיר בשבח הספר, ברא"ש מו"כ). — ובינ' פעו' *רָפוּף [6]: אינו נכבש וכל שעה הוא רפוף [7] ואינו קשה (רש"י, חולי כא:, ד"ה לא נהילא).

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [כנראה חדר פעל זה, הנמצא במקרא בס' איוב בלבד, לעבר' מן הארמ'. כי בלשון זו, וכן בסור' רַף, ערבי רַפַּ a), מצוי הפעל במשמ' רָעַד, נע הנה והנה. ואין לשרש זה קשר ישיר אל רָפָה בעבר', שהוא בעקר לשון הנמכה וירידה, ואמנם אח"כ השפיע דמיון הצלצול של שני השרשים על הוראתם.]

3) [אמנם נראה שאין כאן בנין קל ממש, אלא שבא רוֹפֵף במקו' מְרוֹפֵף, כעדות שנויי נוסח במקורות, ועי' לקמן פּוֹעֵ'.

ובבבלי (עירובי כז.) נאמר: א"ר אלעזר מאי דכתיב וענקים לגרגרותיך, אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר ונראה ואינו נראה, תלמודו מתקיים בידו, ע"כ (ועי' שנויי נוס' בד"ס), ופרש רש"י רַף כלשון רפיון. ואמנם יותר נראה להבין רַף כקל מן רָפַף, כלו' בענק שמתנועע על הצואר בדמיון לרפרוף גבות העינים, המסתירות ומראות את העין חליפות חליפות, ואף כסריגים ורפפות המסתירות אך חלק מכה שאחריהן. ותמונה זו היא המבארת את הבטוי „נראה (ברגע זה) ואינו נראה (ברגע אחר)", אלא שלפי זה התמונה בעקר לצואר שבענק ולא לענק עצמו, כלו' אם משים אדם את עצמו כמי ששם ענק לצוארו ואינו מבליט את עצמו, וצ"ע.]

a) رف

1) [במד"ר (ברא"ש ק): מתרפרפת.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כן נכון, ולא רוֹפֵס כנמצא בבבלי (עירובי לה:) ובכמה מקומות בסהמ"א, ועי' ב. רָפַס, הערה.]

4) [וכן אף בסור' רְפַף עינא, הרף עין.]

5) [אולי כבֵדִי.]

6) [ועי' א. רְפָפָה, הערה.]

7) [כך לפי שיטה מקובצת; בדפו': טפוף. והכונה

יחזקו ידים רפית בהלכות **רפופות** (הקדי הסגות רמב"ן לספר המלות להרמב"ם). — °רָפַף בלבו, הפֵּם: לפי **שרפפה**[1]) בלבה תביא קרבנה מרופף (ברחשית רבתי, חלבק, 45). — והלכה רופפת: והלכה **רופפת** קח לך המנהג (ר"ת, ספר הישר, תשוי עו ב, 172).

—פוֹעֵ', °רוֹפֵף, — כמו קל, התנענע הנה והנה: לחלב וכו' עד שלא תרד לתיכו טפה אחת של מסו הוא **מרפף**[2]) (רי ילחק, מד"ר ברחשי 7). — וכמו פוֹעֵ', רעד והתנענע: והיו עמודי בית הוועד **מרופפים** (ירוש' מו"ק ג ח). — ופ"י, °רופף את הלשון, הניע אותה: פעמים שאדם מדבר דבר אחד והוא **רופף**[3]) את לשונו, ויש דבר שהוא פושט את לשונו (ברחשית רבתי, חלבק, 135). — וכמהמ"א: בעופפי חרבי וכו' ויש לפרשו וכו' ענין התנועה כלומר בהניעי אותה **ורופפי** אותה על פניהם (רד"ק שרשים, עוף). וכל אשר הוא מהם בעל כנף מעיפף, אשר עמודי שמים **מרופף** (ר"י חריזי, תחכ' לז, 302). ואם תהיה העין גדולה **מרופפת** הנה בעליה עצל אוהב הנשים וכו' ואם תהיה העין קטנה ותכליתית **ומרופפת** הנה בעליה מעט הבושת (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לג). — ואמר הפיטן: השריץ מעופף, והשחיץ לנופף, העיט לעופף, השרץ **לרפף**, הרקק צפף, ממי יפיף, נפש חיהו עוף יעופף (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 177). ברקיך יסוד **רופפו** ורעמיך הדום התריפו (אלהים בהכחילך, יול' ב שבוע', מחז' איטל' א, קכד:). — ואמר המשורר: כי פרשה ארבע כנפים עלי ותראה **מרופפת** (ר"י הלוי, שלמה בהוד, זמורה ג, 203). סביבה יחנה דגל יהודה והיא גם היא פביבותיו **תרופף** (הוא, לכי גלעד, שם ב, 58). לשירי הזמן ידו ינופף, והגלגל לשעטתו **ירופף** (ר"י חריזי, תחכ' עז, 165).

—נִפְע', °נִרְפַף, — נרפף האבר, הלב, רפף ורעד: להשקיתו מהסם המשלשל ולשפשף המקום **הנרפף** בסמרטוט קשה (ס"ט טורטוסי, ספר הסמום, תרגום אלזהרוי). — ואמר המשורר: לבי עלי זה **נרפף** לא נגלף יראה וינאטה (שלום שבזי, לבי לחכמה, שירי תימ', 198). — וכמו רפה, נרפה: תבואה באוצר טרוף, וברכות בלי **לירוף** (נחמיה בן שמואל, אם ימלאו, תפלת גשם ידיעות מכון שוקן ד, רה).

—הִתְפ', °הִתְרוֹפֵף, — התנענע, רעד: טהור עינים עליהם יחופף, ידוד יכסה פניו בלי **מתרופף** (ר"א קליר, אילי מרום, מוס' יוה"כ). ששפתותיהן של זקנים מתרפטות ואינו יכול לקפוץ שפתותיו לטעום החיך המאכל ומשתרבבות **ומתרופפות** (ערוך ערך מרפט). מגערת כל עוף **תתרופף**, ולא כמוהו לעופף (ברכיה הנקדן, משלי שועלים מח). כל איש יהי נבא, אזי ימס לבו **ויתרופף** לחרדתו (עמנואל, מחברת ד, הברמן, 148).

א. רְפָפָה[1]), ש"נ, — סככה, גג שלפני דבר, Vordach; avant-toit; projecting roof:

לא במשמ' חלש ורפה אלא נד הנה והנה.]

[1]) [במד"ר: **רפרפה**, עי' רְפְרֵף.]

[2]) [מרופף, נ"א **מרפרף**. במקומות מקבילים (מד"ר ברחש' יד; שם ויקר' יד): **רופף**, עי' קל.]

[3]) [בפסיק' רב' (הכי אהכי, קנג.): **כופף**, והגיה איש שלום: **הופך**.]

[1]) [בערבי בא רַפִיפ a) במשמ' סככה וגג, אולי בעקר במשמ' כנף העוף המרפרף והסוכך, וכנראה זה עקר משמ' המלה רְפָפָה אף בעבר'. ויש מבארים את המלה במשמ' שבכה וסריג. ותנחום ירושלמי בכתאב אלכאפי כ"י ערך רפף, כותב וז"ל: שרח אלמשנה (הסריגות והרפפות מצטרפות) רפפות שבאביך תעמל פי אלטאקאת וקד ת'עמל חדיד או כ'שב או כנדגה כאלגיר ואלגבס. וקאל ג'ירה אנה משאבה לאלערביה פי קול ם רף ו־פוף. והד'ה אלרפוף תכון מן נפס אלבניאן לא מרכבה בעד אלבניאן לאן סריגות קד תביין פי מכאנה אנהא שבאביך מרכב עלי אלטאקאת ואלמראוח תסמי' רפיפות ויאתי אשתקאקה מע רפרף, ע"כ, ובעבר': פרוש המשנה רפפות שבכות שתעשינה בחלונות ותעשינה מברזל או עץ או חמר כגון גיר או גבס. ואמר אחר שהוא בדומה לערבית באמרם רף ורפוף (במ"ר); והרפוף האלה הם מעצם הבנין, לא שהֻרכבו אחר הבנייה, כי בדבר סריגות כבר פֹרש במקומו, שהם שבכות שהרכבו על החלונות, והמניפות (שבחלון) תקָראנה רפיפות ותבוא גזירתו עם רפרף, ע"כ.

ואלה דברי רד"ק: הסריגות **והרפפות** מצטרפות ומפרש בתוספתא אלו הן של אוצרות רפפות אלו של אלקטיות, פירוש חלונות שעושין לבתי הקיץ

a) رفيف

הסריגות והרפפות מצטרפות כמלא מקדה (אהל' יג ב). הרפפות [1]) טהורות לקדש (פרה יא ג). רפפות אלו הן סריגות אלו של אוצרות אלו של איקלטאות (תוספתי אהיל' יד ג). הן רפפות הן רעלות (ירוש' ע"ז ג י). — ובספה"א: במשמ' סככה ותרים שעל פני החלון לצל, Fensterladen; contrevent, persienne; shutter: וכן חלון העשויה לתשמיש וכה סככות ורפפות, אם יש במקום אחד מרובע מכ״א ומוציא ואם לאו הרי היא כסתומה (רמב"ם, טמאת מת יד ז).

ב. ״רְפָפָה, ס"נ, — תנודה וזעזוע של החולה, Konvulsion; convulsion: מה הן רפפות, בזמן שמזדעזע או מדלג אחד מאבריו שלאדם (ספר רפפות, כ"י ביה"ס כזנתנכי 194). כשמזדעזע אחד מאבריו של אדם יסתכל באלו הרפפות וידע מה שעתיד לבוא עליו (ספר רפפות, כ"י אדלר 1402). והאותות של פרלישיאה יש לו גיד בלשון ורפפות בשפתים ורעש בזרוע שמאל וכלח ותחדל שנתו (שער הפרלוף לאיפוקרט, כ"י ברלין 545).

רפק [2]), ממנו *מַרְפֵּק, רָפַק.

רָפַק, קל לא נמצא.

—התפ', מִתְרַפֶּקֶת, — הִתְרַפֵּק, הסתמך, נשען, sich stützen, lehnen; se soutenir, s'appuyer; to support oneself, lean: מי זאת עולה מן המדבר מִתְרַפֶּקֶת על דודה (שה"ש ח ה). — ובתו"מ: יונתי בחגוי הסלע וכו' למה עקרתי אתכם וכו' כדי שיהיו מתרפקות [1]) על בעליהן בנויין (רבי יוחנן בר פפא, מד"ר ברא' מה). — ובספה"א: דמשלבי קרשים מלמטה זו עם זו ומתרפקין ועולין (ר"ה, שבת לח:). ובעודה עמם משתקשקת ומתרפקת וגוריה מחבקת ומנשקת (ר"י חריזי, תחכ' כה. 229). ותקח החרב ותלך לביתה והיא מתרפקת בשמחתה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 29). וכמוכה עורון יוכל מתרפק על שבט זולתו (ריב"ל, תעודה בישראל, הקד'). — ״ובמשמ' מתגעגע: ואשא בשרי בשני עד אשר תשלח עגלה לשאת אותי אליך אז ירחב לבב בנך המתרפק עליך (רמא"ג, קרית ספר, כח). — ואמר הפיטן: להשיב שבותם כאפיקים, כי הם בניך ועליך מתרפקים (ר"א קליר, מי יערוך אליך, מחז' איטל' ב, פו.). שמח באשת נעוריך המחברת, עמה תתרפק ולא באחרת (שמעון בר יצחק, אשם כסילות, סדר יום ב שבועות). וכל הדור ההוא אשר שמעו קולו, זכו להיות כמלאכי זבולו, עליו נתרפקו וחיו בצלו (וכל העם רואים, שם). בחבה לקבל מלכותו רצונו להפק, יקר תאותי להשלים עליו להתרפק (מאיר בן יצחק, אדיר וכאה, יוצ' שבת אחר שבועות). ותיקר נא נפשם כי עליך מתרפקים (מרדכי ברבי יעקב, מלכי מקדם, סליחי מוסף יוה"כ). חון בת דלתך דופקה, עליך מתרפקה (ר"י נג'ארה, ישאפון לך, עולת תמיד, פזמ', יב). — ואמר המשורר: האחרי חדש למות אחי ארחץ ואתענג ואתרפק (ר"ש הנגיד, האחרי, בן תהלים, ששון, לב; הברמן ב, 113). דדיה ירוון דודה, ויתענג במצפון רבידה, בשבתה לנגדו בשדה, והוא מתרפק לצדה (ר"י הלוי, באו ורא, זמורה ב, 76–77). הן פראים הם ואיך ידמו אלי יעלה על הצבי התרפקה (הוא, יעלת חן, שם ז, 326). אתמול בחיק צורי כעלמה צוחקה מתרפקה משתקשקה הייתי (ר"י חריזי, תחכ' יג. 139). התרפק אז יאבה בזרועות חלד (מיכ"ל, שלמה).

—פעי', ״רִפֵּק, סמך וסעד, stützen; soutenir; to support, ואמר הפיטן: תרפק משול אפרים

להכנים בהם הרוח (פרסים, רוף). וריב"ג: מאמרם למניפפות הגדולות רפפות מפני שהם מנענעית את האויר, ע"ב (פרסים, רוף). ולפי זה משמשת המלה היום במשמ' תריסי חלון מרכבים מלוחות לוחות דקים מתקפלים.

ואמנם תז"ל מזהים את המלה רפפה גם עם רעודה או רעלה, והואיל והערוך מבאר רעודה במקום טיט ימים, היו שבארו גם רפפה במשמ' זו, שלא כענין. ואלה דברי ר"ד מן התפוחים: רפפות מקום לח אשר בו טיט (למח דוד, בכריות, רטו:).

[1]) [בתוספת' (פרה יא ח): רפופות, נ"א: רפיפות.]

[2]) [בארמ' מרפקא, כמו מַרְפֵּק, ובערב' מִרְפַק a), זאף רַפַק b) במשמ' סָמַךְ וְסָעַד, וממנו רַפִיק c), אוהב ידיד, בכוש' רַפַק, סמך והשכיב.]

a) مرفق b) رفق c) رفيق

[1]) [במד"ר שה"ש ב, יונתי: שלא יהו מתרפקות.]

בשעשוע ילד ובן יקיר (יוסי בן יוסי, אספד במעשי, זכרונות מוסף ב ר״ה). בטל דשן ציה רפק [1]), דלי ומרודי בעשר ספק (רסב״ג, בעל אלור, ביאליק-רבניצקין ב, 125). ריפק ופינק הסוני בצמאון אין מים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכו סוקן ז, רעז).

˚רִפְרוּף, ש״ז, — תנופת המרפרף והמרחץ, תנועת נדנוד הנה והנה, Pulsation; pulsation: מוחו של תינוק רופף וכו׳ וזה הדבר ידוע הוא כי התינוקות מוחיהן פתוחין ונראה להן רפרוף מתחת העור שעל המוח (רב נסים גאון, ברכ׳ כז.). — ˚ורפרוף עפעפים במשמ׳ הרף עין: Zucken; tressaillement; quivering: אני אביאך שם קודם רפרוף עפעפיך (קלונימוס, בעלי חיים ב ב). – ˚וברפואה, רפרוף הגוף, השפה, הכרס וכדו׳ כסימן למחלה: אם תעיין ימצא העלול אסטנסות והתהפכות הנפש ורפרוף השפה וסבוב הראש (קאנון ג א ב כז). כשירבה הרפרוף בכל הגוף וכאשר יתרפרפו הפנים הרבה יונהג בנקוי המוח (שם א ג ה כלל א פרק א). כשיוכאבו (השנים) יחושו במה שיקרה בהם דפיקה ורפרוף (שם ג ז א). ולא רפרוף או מתיחה (שם ג יג א יד). ומן האותות על קבוץ ליחה רעה באצטומכא ומה שנלוה אליה רפרוף הכרס (שם ג יג א יט). והרפרוף תהיה בו תנועה מבוארת ואותה התנועה מורכבת משתי תנועות הפכיות וזה שהאחת מהן התפשטות והאחרת התקבצות (קנול, גלינוס, בקבות החליים). ואותות הבחראן שיהיה בקיא לצדוע ודפיקת האצט׳ והדמיונים המחשיכים ורפרוף השפה התחתונה (שם, כ״י פריז, בבחראן, מאמר ג). הרפרוף מתחדש באברים ומתחדש שאי אפשר שיתפשטו כי העצמות והשחוסים לא יתפשטו כלל ולכן ירבה הרפרוף בעור (פרקי משה ג). — ˚ברפרוף, תה״פ, כאלו ברפרוף העין, לא בקביעות ובדיוק, למשל: עברתי על הספר ברפרוף, נוהג בספרות ובדבור.

---

[1]) [ביאליק ורבניצקי פרשו: בטל... רפק — דשן ופנק בטל את ניר השדה השומם; אך כנראה „רפק" הוא לשון עדירה וחרישה כבארמית שבתו״ם, בלו׳ דשן ועדר, ע״כ.]

˚רִפְרוּפִי, ת״ז, — תנועה רפרופית, תנועת נדנוד, תנועת מטוטלת, ועי׳ רַפְרְפִי: הדפיקה היא תנועה רפרופית תקרה ללב (קאנון ג יא ג א). ואותם הדחיות והמשיכות לא יהיו אמתיות אבל רפרופיות וכו׳ אך הם לא ישלימו ברפרופים רבים (שם ג כא א ב). ולפעמים יתערבו שני הזרעים יחד ואחר יפרדו או יפרה האחד קדם בסבה רוחיות או רפרופית (שם שם).

***רִפְרֵף** [1]), פ״ע, — רפרף העוף בכנפיו, האדם בעינו, החלב בקערה, פרכס, נע בתנועת נדנוד קטנה ומהירה הנה והנה, zucken, blinzeln; tressaillir, cligner; to quiver, blink: ועוף אפילו לא רפרף אלא גפו [2]) ולא כשבש אלא זנבו הרי זה פירכוס (חול׳ לח:). ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת, כעוף הזה שהוא מרפרף בבנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות (מד״ר בראש׳ ב). לחלב שהיה נתון בקערה, עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת שלמסו הוא מרפרף [3]), כיון שתרד לתוכו טיפה אחת שלמסו מיד הוא קופה ועומד כך עמודי שמים ירופפו (ר׳ ילחק, שם שם ז, תיאודור, 31). — ובהשאלה, רפרפה האשה בלבה, לא היתה קבועה ומסוכת בדעתה: לפי שרפרפה (האשה) בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (ר׳ שמעון בן יוחאי, מד״ר בראש׳ כ). — ובסהס״א: נשברה מפרקתו וכו׳ הרי זה מטמא אע״פ שעדיין הוא מרפרף באחד מאיבריו (רמב״ם, טומאת מת א טו). שיראה (הדג), ירצה או לא ירצה, כי אין עפעפים לו ירפרף בהם (אמו״ר לראב״ד א ו, 27). כנור היה תלוי כנגד חלונו של דוד והיתה רוח צפונית יוצאה בחצי הלילה ומרפרפת [4]) בו והיה מנגן מאליו (ר״י מוסקאטו, נפולות יהודה א ג). — ˚ובמשמ׳ פ״י, רפרף את השק, הקשר, התיר את חבליו עד כדי שיהיה מרפרף, lockern; relâcher; to loosen: וכשמבקשין לפרק משאוי מגביה השקין

---

[1]) [מן רָפַף, עי׳ שם. וכן בא רפרף בארמ׳ שבתו״ם, שממנה חדר שמוש הפעל לעברי.]

[2]) [גרסה אחרת: בעינו, וכן הובא במגיד משנה לרמב״ם מאכלות אסורות ד יד, וכן כתב שם הרמב״ם: ובעוף אפילו לא ריפרף אלא בעינו.]

[3]) [בדפוס׳: מרפף, ועי׳ בהערת תיאודור למקום.]

[4]) [בבבלי (ברכ׳ ג:): ומנשבת.]

לרפרף קשר החבל להיות נוח להתיר (ר״ח, שבת קיג.).

— פעי, *רִפְרֵף, בינ׳ מְרַפְרֵף, — קרבן מרפרף, קרבן עוף שכנפיו רפרפו בחייו: לפי שרפרפה (האשה) בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (ר׳ שמעון בן יוחאי, מד״ר ברא׳ כ). — ובסהמ״א מְרֻפְרָף אף במשמ׳ לא קבוע, שאפשר לרפרף בו, להניעו הנה והנה, lose, beweglich; lâche, mobile; loose, mobile: ג׳ (נימות קשורות) אינן חוצצות שאין קש״ן מתחזק, ומרפרף הוא, והמים באים בתוכו (ר״ח, שבת קנז:). כסוי הקנקנים כשהוא מהודק וטחוי בטיט נקרא רשום, כשהוא מרופרף נקרא מצוף מלשון ציפוי (תוס׳, ב״מ כג:).

— התפ׳, *הִתְרַפְרֵף, — היה עשוי לרפרף הנה והנה, לא היה מחֻזק כל צרכו: כל האגדות של כפרים הבאין מבית השיקין טמאין, ולא ממקום איגוד אמרו אלא כולם, מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדת (ר׳ מאיר, תוספת׳ מכשירי׳ ג ח). כל ז׳ ימים (של אבל) חרב שלופה ועד שלשים יום היא מתרפרפת ואינה חוזרת לנדנה עד י״ב חדש (מד״ר ברא׳ ק). — ובסהמ״א: אם הקרום מתפרק והריאה מתרפרפת טרפה (והזהיר, ויקרא, שמיני, מג).

רפש[1]), ממנו *רִפּוּשׁ, רֶפֶשׁ, *רִפְשׁוֹן.

א. **רֶפֶשׁ,** ש״ז, — מרפש, לכלוך, בפרט מרפש המים בטיט, Schlamm, Verunreinigung; limon, souillure; mud, soiling: והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רֶפֶשׁ וטיט (ישע׳ נז כ). — ובתו״מ: השופך מים בר״ה והוזק בהן אחר חייב בנזקו וכו׳ אמר רב לא שנו אלא דנטנפו כליו במים אבל הוא עצמו פטור, קרקע עולם הזיקתו, א״ל רב הונא לרב לא יהא אלא כרפשו[1]) (ב״ק ל.). — ובסהמ״א: ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם (רש״י, ישע׳ נז כ). שלש מים מרות חקק וחצב בהן תהו ובהו רפש וטיט (רמב״ן, אמונה א יח). מימיך (הים) לא זכים ולא ברים, לא צחים ולא קרים, כי אם רפשים ושמרים, מלוחים ומרים (ר״י חריזי, תחכ׳ מג, 334). והפה והשפה יצאו עליו הרפשים המעופשים והטנוף (הוא, חגרת לשון הזהב ד, דברי חפץ, אדלמן). והרפש הנשאר בבטן יגרשהו הגוף ואל המעים ידחהו (שם שם). — ואמר הפיטן: תפן באון פיד טיט רפשנו, תכיט בדכינו ועוד בל תכפישנו (ר״א קליר, קרוב׳ שקלים). כפר פדיון נפש פדה מטביעת רפש (הוא, שחרי לוס כפור, מחז׳ איטלי ב, פ:). פץ לי מחשילי מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי, דודי לי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצר ב פסח). בחדש נגערו בו בתהומות ונשארו נטושים ברפשים (אהלל אל נערץ, פזמי׳ לפסח, סדור מנהג ארם צובה, תקיח:). סוף לא תירש מרכושך אבל דעה כי רמש רפשך אשר יצא ממעיך הוא יירשך (משה ברבי יחייה, אח פני מבין, סליחי שחר׳ יוה״כ, מחז׳ איטלי ב, קו.). בואי שנת נפש וצאי שנת רפש (יחיא אלצאהרי, בואי שנת אהבה, תפלה לראש השנה, שירי תימן, 33). — ואמר המשורר: תשבח למשבית שאון ים בעת שיגרשו מימיו רפשים (ר״י הלוי, תתרדף נערות, זמורה א, 9). צלל כבודי ברפשי ואפלה במוקשי (רמח״ע, איך אכשלה, איגר 83). ירדתי פלא אלי בית הכלא והוא רפש מלא ואין עלי חולה (הוא, איך אזלת, שם 174). ככה עם לא בינות יכפישו ברפש (יל״ג, רפסודות).

ב. *רֶפֶשׁ, — מלה מסֻפקה: כמה מצודות עשיתי,

---

1) [אין כאן אלא מבטא אחר במקי׳ רפש, הבא במקרא בשם מִרְפָּשׂ ובפעל רָפַשׂ, המתחלף בכתיב רָפַס (עי׳ א. רָפַס). ויש שמשוים באשור׳ רַפְשַׁת במשמ׳ קיא, צואה וכדו׳, ובערב׳ רַפַתַ a) היה נבל וכדו׳, אך יתכן שמלים אלו מקבילות אל פֶּרֶשׁ בעברי, פרת בארמי.]

a) رفث

1) [כך בקריאה זו, כְּרִפְשׁוֹ, לפי פרוש רש״י: המשליך זבלו ברה״ר מי לא מיחייב כי לא הפקירו, ה״נ רפשו הוא דאזקיה, ע״כ. ואולם אין „רפש" אלא מים עכורים, שרפשו אותם, ובודאי לא זֶבֶל, ואף קשה שיאמרו רפשו (= מימיו העכורים) של מי שהוא, ושל המזיק (בעוד ש„כליו, הוא" מוסבים על הנזק). ובודאי יש להעדיף את גרסת הערוך כרופשו, ז״א אין לראות את הדבר כאלו קרקע עולם הזיקתו אלא יש לראות כאלו הוא רופש ועוכר את המים, כאלו היה רופש אותם ברגליו או בידיו, וצ״ע.]

כמה רמיזות עשיתי, כמה רפשי׳ עשיתי עד שרפשתיו (את בן הדדד) בידיך ועכשיו הוצאתו בשלום [1] (ר׳ אחא בר כהנא בשם רבי לוי, מד״ר איכה, א״ב קדמאה, ממכוס שלם).

***רָפַשׁ** [2], פ״י, — כמו רָפַס, רמס ודרך, treten; marcher; to tread, רפש הענבים: אמר׳ לו היכן אתה נותן שאר ענבים בשביל שהגת קטנה, אמר להם, אני עושה גת שתטול לכל הענבים שבכרם, מה עשה, רפש [3] הענבים ובעט ראשון ראשון ואח״כ הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים (מד״ר שמות טו). — ואמר הפיטן: אבל אשמים אנחנו וקרוב פורש, בעון בצענו צור לצר יחרש, בולע ומריק ורד ורופש [4] החורש (שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליחי לו״ג, מחז׳ איטלי׳ ב, כט:). — *וביני׳ פעו׳, רָפוּשׁ, במשמ׳ נרפש ורמוס ברגלים: ומה זה נשאת לכוף שרשיך הטובים ולשלוח דליותיך להשקות אותן מערגות מטע עין רוגל הניתן לבבים׳ רפוש ודלות לא עבר עליו לשקו׳ מימיו ולהציל עבדו מרגש מרפס ומדלת רגל אדם (תשו׳ רס״י, קבלת קנעוי׳ א, א.). — ואמר הפיטן: באשון חשך כפושה, באשמנים רפושה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, פסקי׳ יוה״כ). — ואמר המשורר: הכי מימי ידידותו בשלג מאד זכו ברגל לא רפושים [5] (רמב״ע,

[1] [למעשה אין כאן אלא גרסה משבשת במק׳ הנוסח הנכון יותר שבמד״ר ויקר׳ כו: כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא, ואולי היה העקר: עד שתפשתיו ובא לידיך. ועי׳ גם רִפּוּשׁ, הערה.]

[2] [אפשר שאין זה אלא מבטא וכתיב אחר במק׳ רָפַשׂ, רָפַס, עי׳ שם, ואולי צ״ל כפש.]

[3] [כן בארמ׳ שבתו״ם: כיון שאמר (יהודה ליוסף) מסך אני מתחיל רמז (יוסף) למנשה ורפש חד רפש וזעת כל פלטין (מד״ר בראשי׳ לג). אך אולי צ״ל כפש.

במדרש תנחומא וישלח ב כתוב: ללמדך שגדולים הצדיקים יותר ממלאכי השרת וכן יעקב נטל לשר הגדול ורפש שנאמר ויאבק איש עמו, ע״כ, אך בלי ספק צ״ל וכפש, כלו׳ כפש אותו בעפר. ועי׳ הִפְעִ׳, הערות.]

[4] [מנקד בשי״ן שמאלית.]

[5] [בס׳ מנחת קנאות לאבא מארי, עמ׳ 123 כתוב: והפריז על המדות ומדד לנו המדה רפושה,

סריח מר, נרודי, קסא). חשרי וכו׳ ראוי לאכול בו את הכרשים כל חריף זרע גם שרשים ולחזק הכליות הרפושים (ראב״ע, טעמו נא, כהנא א, 181) [1]. — *ובמשמ׳ טָבַע ברפש וטיט: וידוע לכל ומודעת לכל אזן שומעת מהיגיעות שיגענו וכמה קרקורים קרקרנו וכמה רפושים [1] רפשנו מרוב גודל החלאה אשר מצאתנו (פנקס קהלקא תפו, אולה״ם ז, 629).

— הִפְעִ׳, *הִרְפִּישׁ, — צורה מספקה [2], הרפיש את עצמו לפני (או תחת) אחר, התרפס לפניו, עשה את עצמו כרפש למדרך רגליו: לאתליטוס שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך, תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש [3] עצמו לפניו (ר׳ חמא בר חנינא, מד״ר בראשי׳ עז). — ובסהמ״א, הִרְפִּישׁ דבר או אדם, השפיל אותו, עשה אותו מרמס לרגלים, ואמר הפיטן: ויחמום וינצל מעדיו להכפישי ומגובה לתהום הרפישי ותזנח משלום נפשי (ר״א קליר, איכה אספתו, קינ׳ ת״ב).

הִתְפַ׳, *הִתְרַפֵּשׁ, — התרפש האיש, הבהמה רפישות, נתכסה ברפש [4]: ואם תראה הראש מתרפש רפישות זו כרתומות וכו׳ טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג ג, א. אפשטין, 112).

***רפ״ש**, ר״ת, — רפואה שלמה.

***רִפְשׁוֹן**, ש״ז, — כמו רֶפֶשׁ, ואמר הפיטן: דלותי מטבוע רפשון, גאל נצורי כאישון

ע״כ, וצ״ל כפושה, כלשון הבבלי (יבמו׳ קז:), ועי׳ ב. כָּפַשׁ, עמ׳ 2504.

[1] [ועי׳ רִפּוּשׁ, הערה.]

[2] [ואמנם כנראה אין כאן אלא נסחה משבשת, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

[3] [בחלק מכתבי היד: והכפיש (עי׳ בהוצ׳ תיאודור־אלבק) וכך נראה יותר. ובמד״ר שה״ש (ג, מי זאת) מובאת דרשה זו בשם ר׳ לוי בנסח זה: לארכיליסטים שהיה מתגושש עם בנו של מלך, תלה עיניו למעלה וראה את אביו המלך עומד על גביו והרפיש עצמו תחתיו, ע״כ, וכודאי גם כאן הנכון: והכפיש.]

[4] [כך נראה לפרש את הבטוי הקשה הזה, וכן כרתומות כלשון כתמים, ולא כפרושו של א. אפשטין ושל מ. שטינשנידר המובאים בספר. אך על כל פנים טעון גם נוסח הדברים וגם פרוש בדיקה נוספת.]

(משלם בר קלונימוס, ברח דודי, גאולה ב פסח).

רפשׂ[1], ממנו מִרְפָּשׂ, רֶפֶשׂ, °רִפְשָׁה.

רָפַשׂ, פ"י, תִּרְפֹּשׂוּן — כמו ב. רָפַס, רָפְשָׂה החיה את המים ברגליה, מלאה אותם רפש וטיט, עכרה אותם, to trouble; troubler; trüben: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תִּרְפֹּשׂוּן (יחזק' לד יח).

—נפע', בינ' נִרְפָּשׂ, — נִרְפַּשׂ המעין, נעכרו מימיו: מעין נִרְפָּשׂ ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה כו). ועי' רָפַשׂ.

א. **רֶפֶת**[2], ש"נ[3], מ"ר רְפָתִים, — דיר או מוסך בשביל הבקר, stable, étable; Stall; cow-shed: גזר ממכלה צאן ואין בקר בָּרְפָתִים (חבק' ג יז). — ובתו"מ: מצאה ב ר פ ת אין חייב בה (ב"מ ב י). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חברו ולא רפת בקר, באמת ביין התירו אבל לא ר פ ת בקר (ב"ב ב ג). המוכר מקום לחברו לבנות לו בית חתנות לבנו וכו' בונה ארבע על חמש, ד"ר עקיבא, ור' ישמעאל אומר ר פ ת בקר הוא זה, הרוצה לעשות ר פ ת בקר בונה ארבע על שש (שם ו ד). הזבל היוצא מן התנור מה שהוא קולט הרי הוא שלו, ש ב ר פ ת ושבחצר הרי הוא של בעל החצר (תוספת' ב"מ ח כט). זבל שבמבוי מסלקו לצד, ש ב ר פ ת ושבחצר מוציאו לאשפה (ירוש' פסח' ד ח). חורי הבית וכו' ו ר פ ת בקר ולולין ומתבן וכו' אין צריכין בדיקה (ת"כ, בבלי שם ח.). — ובסהמ"א: אפילו שכר טרקלין גדול בדינר בשנה או ר פ ת קטנה בדינר בכל יום אין לו אונאה (שו"ע חו"מ אונאה רכז). — ואמר הפיטן: יאסר כבהמות בתוך ר פ ת ו וככלב יאכל את רפתו (עזרא הבבלי, תוכחת מוסף ה, כב:). נר שבת וחנוכה מאור עיפתך, פטר שור וחמור בכורי ר פ ת י ך (ר' אליה הזקן, אזהר', קבץ מע"י גאו', 57). מגן אלקים גורשו פותים, מעיקשי גא לחרוש כמיתים, מעמק יה לשרך כבני ר פ ת י ם (משלם בן קלונימוס, אסוחה כפלאותיך, עבודה, Elbog. Stud. 127). — ואמר המשורר: מי אשר שת בית אלהים כבית ר פ ת והיא חטאת וחובה (ר"ם הנגיד, הירהב, בן תהלים, ששון, כ; הברמן ג, 19).

ב. °**רֶפֶת**[1], ש"נ, — ככר לחם, ואמר הפיטן: יאסר כבהמות בתוך רפתו וככלב יאכל את ר פ ת ו (עזרא הבבלי, הוכחת מוסף ה, כב:).

°**רַפְּתָן,** ש"ז, — אדם העובד ברפת בקר, נוהג בספרות ובדבור.

°**רַפְּתָנִית,** ש"נ, — אשה העובדת ברפת בקר, נוהג בספרות ובדבור.

רָץ, ש"ז, מ"ר רָצִים, רָצִין — א) איש או נער ממשרתי המלך הרץ לפניו ומלוה אותו, Läufer, Trabant; coureur, traban; runner, life-guard: ויאמר המלך לָרָצִים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני יי' (ש"א כב יז). ויאמר יהוא לָרָצִים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום לפי חרב וישלכו הָרָצִים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל (מ"ב י כה). ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי המאיות לכרי ולָרָצִים וכו' ויצום לאמר וכו' השלשית מכם באי השבת ושמרי משמרת בית המלך והשלשית בשער סור והשלשית בשער אחר הָרָצִים וכו' ויעמדו הָרָצִים איש וכליו בידו וכו' ותשמע עתליה את קול הָרָצִין העם ותבא אל העם וכו' ויקח את שרי המאות ואת הכרי ואת הָרָצִים ואת כל עם הארץ וירדו את המלך מבית יי' ויבואו דרך שער הָרָצִים בית המלך (שם יא ד–יט). ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הָרָצִים השמרים פתח בית המלך ויהי מדי בוא המלך בית יי' באו הָרָצִים ונשאום והשבום אל תא הָרָצִים (דה"ב יב י–יא). — ובמשמ׳

---

1) [עקר מבטא השרש הוא רפשׂ או רפשׁ — כי כנראה לא היה הבדל בין שין ימנית לשמאלית בתקופת המקרא. ואך שנויי מבטא של אותו שרש הם ב. רפס °רפש, ועי' בהערות לשרשים אלו ולמלים הנגזרות מהם, וכן בערך האות שׂ.]

2) [כנראה קרוב למלה זו בערבי' רַפ a) (פא), דיר למקנה, אך שרש המלה לא התברר.]

3) [כך לפי השמוש בתו"מ ובסהמ"א.]

a) رق

1) [ע"פ הארמ' ריפתא שבתו"מ.]

שליח מהיר, גם מרוכבי סוסים: ונשלוח ספרים ביד הָרָצִים אל כל מדינות המלך (אסתר ג יג). הָרָצִים יצאו דחופים בדבר המלך (שם שם יה). וישלח ספרים ביד הָרָצִים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים (שם ח י). הָרָצִים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך (שם שם יד). וילכו הָרָצִים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל יי' וכו' ויהיו הָרָצִים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם (דהי"ב ל ו–י). — ב) ובמשמ' איש היודע לרוץ מהר בכלל, רָץ: Schnelläufer; bon coureur; fast runner לקראת רָץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו (ירמי' נא לא). וימי קלו מני רָץ ברחו לא ראו טובה (איוב ט כה). — ובספהמ"א: הרצים יוצאין בסודר שעל כתפיהן מקובץ ולא משולשל בשביל שלא יעכבו לרוץ (ערוך ערך רט). — *ובמשמ' כלי מכלי משחק השחמט, שדוכו ללכת באלכסון בלבד, Läufer; fou; bishop, נוהג בספרות ובדבור. — *ורָץ העצים כשם לצפור: רצי העצים (בוים לויפער) הם כמאה מינים הנקראים בשם זה לבעבור כי ימהרו מאד לרוץ על העצים (תולדות הטבע, קכה).

רַץ, מ"ר רַצֵּי, — מלה מספקה: גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס בְּרַצֵּי כסף [1]) (תהלי' סח לא). — ובספהמ"א, במשמ' מטיל מתכת: וקושרים לצואריהם קשרי רצי זהב מלותיו (ר"י חריזי, תחכ' טז, 161). שנדרה אשה זו שלא תנשא בלא רשותו הולך בדרך לא טוב ומעגן איתה עד שתרצנו ברצי כסף (שו"ת ר"כ גירונדי לב, ד"ה מעשה לנדון). יען הסיתוהו הסוחרים הנוצרים אשר שם וניסת ונתרפס ברצי כסף ונשתמד שם (ריב"ש לג). ויהי היום בני חברה אחרת היו מבקשים להם מלמד באו ופתוהו ברצי כסף בכפלים ממה שהיו נותנים לו בני חברה זו (שו"ת מהר"י מטראני א ג). העל רצי כסף עשקת ורצת (ר"י הסניני, בחינות עולם ט). — ואמר הפיטן: בעבור נמכרו יונים ליונים שנים מאה ושמונים ברצי כסף להתרפס ויאתיו חשמנים לחשמונים נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים (מנחם בר' מכיר, אודך כי עניתני, יוצ' שבת ב חנכה). — ואמר המשורר: יבואון מקצה ארץ בחונים בכור עוני וחפציהם חרוצים, ליד נדבה ברצי הכספים להעשיר כל ובצרורות חרוצים (רמב"ע, הענק א, בכורי, פי). התתרפס ברציהן ותשכב בשלחן ולא תשיב עבטן (יצחק בן עזרא, פניני שיר, מעה"ש 161). וטוריו רצופים ברצי כספים בכור בין צרופים ובלב יצוקים (ר"י חריזי, תחכ' א, 26). בתכלת רקיע יעל ירח, ישליך רצי כספו מרום ושפל (יל"ג, דוד ומיכל ז, 63).

א. רָצָא, פ"י, רָצֵאתִי, — כמו א. רָצָה: והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם וְרָצֵאתִי אתכם (יחזק' מג כז).

ב. רָצָא, פ"ע, רָצוֹא, — כמו רוץ [1]): והחיות רָצוֹא ושוב כמראה הבזק (יחזק' א יד). — ובספהמ"א: שלא תהיה מחשבת האדם בסוד היחוד ברצוא ושוב אלא לחלוטין (ר' יהודה חיט על מערכת האלהות, פרק א בהתחלתו). אמנם לבי הולך רצוא ושוב (עמנואל, מחב' ט, הברמן, 268).

רצד [2]), ממנו רָצַד, *רִצְדּוֹן.

רָצַד [3]), קל לא נמצא במקרא.

---

[1]) [אין תרגומי הקדמונים ופרושי המפרשים מסתברים. הפרשנים ברבם מבארים את המלה כלשון חתיכות רצוצות, שברים או מטילים של כסף, אך עקילס והולג' כלשון גלגלים רצים, השבעים ואחריהם הסור' כאלו היה כתוב צַרְפֵי כסף, והחדשים הציעו תקונים שרבם אינם מסתברים. ואולם יתכן (השוה גם JBL XI, 125) שהכונה בבי"ת שרשית: בִּצְרֵי כסף, רכוש וממון של כסף, כלשון איוב כב כה: והיה שדי בְּצָרֶיךָ וכסף תועפות לך. ועי' מה שנאמר על מתרפס לעיל עמ' 6684.]

[1]) [כך דעת רב המפרשים, אך כמה מן החדשים רואים כאן ט"ס במק': יצוא, או יצאו יצוא.]

[2]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [בארמ' שבתו"מ בא רצד עלוהי וכדו' במשמ' ארב לו וכן רַצַד a) בערב'.]

---

a) رصد

— פע', תרצדון, — רצד, קנא, התקנא [1], beneiden; être jaloux de; to envy: למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו (תהל' סח יז). — *ובמשמ' ארב וחקר: אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה השם על דרכיה לבו ובתבונתיה יתבונן לצאת אחריה בחקר וכל מבואיה י ר צ ד (ב"ס גני' יד כ–כג). — ואמר הפיטן: מ ר צ ד י ם חיו מגבלים לבנון ושריון בעגלים (ר"א קליר, אתו קול עוז, קרוב' א' שבועות). י ר צ ד ו הרים אל מול סיני יקבלו הלכה למשה מסיני (שמעון בר יצחק, אילת אהבים, יוצ' ב' שבועות). — *ובמשמ' השפיל, ואמר הפיטן: לא יהיה לך תמונת כל סמל בל תעבד ותשתחוה בכל צד, בל תפנו אילימו ותזכירו שמם כי אם להרם ולקרם ו ל ר צ ד (רסע"ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלה). יתומים ר צ ד ת מעניתו ואם מניני יחלאל, ואיך התרת לא תענון ורצחו במגדל אל (הוא, זכור תבועת, סליח' ת"ב, שם, שכח).

— קל, *רצד, — הרקיד, זעזע, ואמר המשורר: ירד גן ביתן ידידי כל הרים הרעיש ו ר צ ד (ר"ש שבזי, שם יהוד, שירי תימן, 207).

— נפע', *נרצד, — השפל, ואמר הפיטן: שודד הושדד וברשתו נוצד, מלשני נסחף נצמת ו נ ר צ ד (שמעון בן יצחק, אתה האל, סליח' תענ' אסתר).

***רצדון,** ש"ז, — שפלות ובוז, ואמר הפיטן: יום כפרת פשע וכל זדון, חלינוך בו כפר לנו אדון, ענה טוביך ואל יהיו ל ר צ ד ו ן, כענית לאליהו בצרפתה אשר לצידון (תהום השוטף, שחרי יוה"כ, סדור מנהג ארם צובה, תקלט).

[1] [זאת לפי הענין המשמ' המדיקת של הפעל בכתוב, וקרובה היא אל זו של ארב בבאר‍י ובערב' אך השבעים תרגמו ὑπολαμβάνετε, ולג' suspicamini, כלו' תחשדו, תחששו. התרג' הארמ': אתון טפזין, כאלו: תרקדון. ורש"י כותב: למה תארבון אתם ההרים גבננים הגבוהים להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית, אף הוא ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן, רצד הוא מארב בלי ערבי אבל מנחם פירש תרצדון, כמו תרקדון ע"כ. וראב"ע: תרצדון, תשפלו אתם הרים גבננים וכו' ולפי זה שמושים שונים בסהמ"א. ועי' נפע'.]

א. רצה [1], ממנו *הרצאה [2], *הרציה, *מרצה [8], א. רצה, רצוי, א. *רצוי, רצון, *רצוני, *רציה, *רציון, ועי' ∞רצין.

ב. רצה [4], ממנו *הרצאה [5], *מרצה [6], ב. רצה, ב. *רצוי.

א. רָצָה, פ"י, רצם, רצתה, רצית, רציתם, רצו, רוצה, רצם, רצות, רצותי, רצתו, רצה, ארצה, ארצם, תרצה, תרץ, תרצני, ירצה, ירצה, ירצך, ירצהו, ירצו [7], — רצה אדם או אלהים את הדבר או את האדם, נחה דעתו ממנו, קבל אותו בנחת רוח, Gefallen finden an; trouver plaisir dans, trouver bon; to be pleased with, like: ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (ברא' לג י). ברך יי' חילו ופעל ידיו תרצה (דבר' לג יא). יי' אלהיך ירצך (ש"ב כד כג). כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויי' לא רצם (ירמ' יד י). כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם (שם שם יב). שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם ארצם וכו' בריח ניחח ארצה אתכם (יחזק' כ מ–מא). זבחי הבהבי יזבחו בשר ויאכלו יי' לא רצם (הוש' ח יג). כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא ארצה (עמו' ה כב). הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך (מלא' א ח). כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה (תהל' נא יח). נדבות פי רצה נא יי' ומשפטיך למדני (שם קיט קח). יעתר אל אלוה וירצהו וירא

[1] [בארמ' ובסור' ר ע א, רעי, ובכתבת הדד שורה 18, 22: (י)רקי בה, וכן בערב' רַצִיַ a) באותה משמ' כבעבר'.]

[2] [במשמ' השגת רצון וכדו'.]

[3] [עי' א. רצה, פע'.]

[4] [שרש זה הוא ר צ א (ולא ר ע א) גם בארמ' שכתו"מ, ואמנם אפשר, שאין כאן שרש אחר אלא התפתחות עברית של א. ר צ ה, שלא היתה ביתר השפות, ושאך כמלה שאולה עבר רצה — רצא אף לארמ' של יהודים.]

[5] [במשמ' תשלום מעות ובמשמ' נאום.]

[6] [עי' ב. רצה, הפע'.]

[7] [ועי' א. רצא.]

a) رضى

פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו (איוב לג כו). — וְרָצָה דבר מיד אחר: אין לי חפץ בכם וכו' ומנחה לא אֶרְצֶה מידכם (מלאכ' א י). והבאתם את המנחה הַאֶרְצֶה אותה מידכם (שם שם יג). — ובמשמ' מחלשת, הסכים לדבר, ראה אותו כטוב לפניו, gutheissen, billigen; approuver, consentir à; to approve, consent to: בִּרְצוֹת יי' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו (משלי יו ז). לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רָצָה האלהים את מעשיך (קהל' ט ז). — ובמשמ' מחוקת, רצה דבר או אדם, רצתה נפשו אותו, אהב אותו, lieben; aimer; to love, like: הן עבדי אתמך בו בחירי רָצְתָה נפשי (ישעי' מב א). כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רְצִיתָם (תהל' מד ד). רָצִיתָ יי' ארצך שבת שבות יעקב (שם פה ב). כי רָצוּ עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (שם קב יה). רוֹצֶה יי' את יראיו את המיחלים לחסדו (שם קמז יא). כי את אשר יאהב יי' יוכיח וכאב את בן יִרְצֶה[1] (משלי ג יב). כי אתה בחן לבב ומישרים תִּרְצֶה (דהי"א כט יז). — ורצה באדם או בדבר במשמ' זו: והבאתם עץ ובנו הבית וְאֶרְצֶה בו ואכבד (חגי א ח). לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש יִרְצֶה (תהל' קמז י). כי רוֹצֶה יי' בעמו יפאר ענוים בישועה (שם קמט ד). כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רָצָה להמליך על כל ישראל (דהי"א כח ד). ועוד בִּרְצוֹתִי בבית אלהי יש לי סגלה זהב וכסף וכו' (שם כט ג). — ובהשאלה, רצה האדם דרך זו או זו, שקר, אמת, וכדו', בחר בהם והולך אחריהם: זה דרכם כסל למו ואחריהם[2] בפיהם יִרְצוּ סלה (תהל' מט יד). אך משאתו יעצו להדיח יִרְצוּ כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו סלה (שם סב ה). תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה[3] (משלי כג כו). — וְרָצָה עם פלוני, היה בידידות עמו: אם ראית גנב וַתִּרֶץ[4] עמו ועם

1) [ועי' א. רָדָה, הערה.]

2) [כנראה הכונה: וארחיהם, ארחותם ודרכיהם, בהקבלה אל דרכם.]

3) [כתיב; קרי: תִּצֹּרְנָה, עי' א. נָצַר.]

4) [יש גורסים: וַתָּרָץ, מן רוץ.]

מנאפים חלקך (תהל' נ יח). לא יסכן גבר בִּרְצֹתוֹ עם אלהים (איוב לד ט). — ורצה לעשות דבר, הסכים, התרצה: רְצֵה[1] יי' להצילני יי' לעזרתי חושה (תהל' מ יד). — ובלי השלמה, רָצָה האל, התרצה, התפיס: הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לִרְצוֹת עוד (שם עז ח). — ועי' רָצוּי. — ובחז"ל, ובפרט במשמ' חפץ לעשות דבר[2], wollen; vouloir; to like: המזנב בגפנים והקוצץ קנים וכו' קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (ר"ע, שביע' ד ו). מצוה בגדול לייבם, לא רצה, מהלכין על כל האחין, לא רצו, חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר' יהוש', סוט' ג ד). היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אמו רוצה ואביו אינו רוצה, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהו שניהם רוצין (סנהד' ח ד). ארבע מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות[3] יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבו' ה יא). רוצים או לא רוצים אין לנו לעשות אלא דברי בן עמרם (מכי' מסכ' ב, פרשה א). ונרצה לו, מלמד שהמקום רוצה לו, ועל מה המקום רוצה לו וכו' על מצות עשה ועל מצות לא תעשה שיש בה קום ועשה (ספרא ויק, ויקרי נדבה פרק ד). משל לאדם שאמר רוצה אני שאוכל ענבים, רוצה אני שאוכל תאנים (ספרי במד' פט). חנינו דיעה חננתנו דיעה, רצה תשובתינו רצית תשובתינו וכו' (ריב"ל, ירוש' ברכ' ב ד). לפי שרצו לרבות ממונן נשלטה בהן מאירה (שם סנהד' י ט). א"ל הקב"ה למשה, כשרציתי לא רצית, עכשיו שאתה רוצה איני רוצה[4] (ר' יהושע בן קרחה,

1) [אמנם יש שמעדיפים את הנקוד רְצֵה, מן רוץ.]

2) [לפי משמ' רעא, רעי, בארמ'.]

3) [הנקוד בהוצאות מנקדות שונה: לִרְצוֹת, לְרַצּוֹת. והעיר רשב"צ דוראן: ונראה שהגירסא המדוקדקת היא על משקל לכעוס כמו ולא יוסיף לרצות עוד (מגן אבות ה יב).]

4) [במד"ר (שמות מה): כשבקשתי לא בקשת, עכשיו שבקשת איני מבקש.]

ברכ׳ ז.). **הרוצה** שיקבל עליו **עול** מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק״ש (ר׳ יוחנן, ברכ׳ יד:). **עין** שלא **רצתה** לזון ממה שאינו שלו אין ע״ה שולטי׳ בו (שם כ.). **למה** תרצדון הרים גבנונים וכו׳ **למה תרצו דין** עם סיני (בר קפרא, מגי׳ כט.). **על כל** המתים **רצה** קורע ביד, **רצה** קורע בכלי, **על אביו ועל אמו** ביד (ר׳ יוחנן, מו״ק כב:). **עיר** אחת היתה בארץ ישראל ולא **רצו** עבדיה למול (יבמ׳ מח:). יקריב אותו, **מלמד** שכופין אותו, **יכול** בעל כרחו **ת״ל** לרצונו, **הא** כיצד, כופין אותו **עד שיאמר** **רוצה** אני, וכן אתה מוצא בגיטי נשים כופין אותו **עד** שיאמר **רוצה** אני (שם קו.). **אפילו משפחות המיוחסות** בישראל אם **רצו** לעשות כדרך שהכהנים **עושין** עושין (שמואל, כתוב׳ יב:). **הרוצה** שתבריה נכסיה מבעלה כיצד היא עושה, כותבת שטר **פסים** לאחרים (רשב״ג, שם עט.). ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון וחזר שמעון ומכר שדה אחת ללוי ואתא **ב״ח** **דראובן**, **רצה** מזה גובה, **רצה** מזה גובה (רבה, שם לג.). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאת ואמרה מת בעלי, **רצתה** ניזונת, **רצתה** גובה כתובתה (שם קז:). ר׳ מאיר חכם וסופר, ר׳ יהודה חכם **לכשירצה**[1]), ר׳ טרפון גל **של** אגוזין (איסי בן יהודה, גיטי סז.). **לכשארצה** אהא נזיר (נדר׳ ג:). בדרך שאדם **רוצה** לילך בה מוליכין אותו (מכו׳ י:). **רוצה** בקיומו (**של יין נסך**) ע״י דבר אחר[2]) (ע״ז לג.). **יש רוצה** ואין לו ויש שיש **לו ואינו רוצה** (ליהנות מאחרים) (ר׳ פינחס, חולי׳ ז:). **שרצה** המלך לכבדו (מד״ר ברכמ׳ יח). **וכדי** לפייסן **שרצה** הקב״ה מעשיהם יצתה **בת** קול ואמרה **להם** כולכם בני העולם הבא (שם שם לה). רצות (החיות) אין כתיב אלא רצוא, **רוצות** לעשות **שליחותן** (ר׳ אייבו, שם שם כ). **רצה** אלהינו **שכן** **בציון** מהרה יעבדוך בניך (נוסח ברכה, שם ויקר׳ ז).

---

[1]) [פרש רש״י: כשהיה רוצה להיות מתון ומתיישב בדבריו היה חכם, ע״כ, ואף על פי כן **קשה** הבטוי. ואולי קצור מבטא הוא במקום: לכל דבר שירצה. וצ״ע.]

[2]) [ולא בשבילו אלא בשביל החרם ולסמיכה (רש״י).]

מיכאן קבעו חכמים לומר **רצה והחליצנו בשבת** (שם שם לד). שלא **רצתה** לגלות קלקולה (שם במדי׳ י). הרשעים קשים **לרצות** (שם שם יח). **אמר לה עמדי** והשקיני כוס אחד ולא **רצת** להשקותו (פסיק׳ רב׳, על נהרות בבל, קלו.). שהיו (אלימלך ואשתו ובניו) מעכבין **זה על** זה מצרות עין שהיה בכולן, בזמן שהבעל **רוצה** והאשה אינה **רוצית** או האשה **רוצית** והבנים אינם **רוצים** מה שיעשו מצוה (מד״ז **רות**, בובר, 46). רבונו של עולם, אנו **רוצים להיות** יגיעים בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי (מדר׳ תהל׳ ח). להם **רצית** ולנו אי אתה מרצה (שם מד). כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם, שהיה **הולך** לפניהם יומם, לאותם **רצית** ולנו לא **רצית**, **ואמר** כן אני גם לכם אני **רוצה** (שם שם). — ובתפלה: **ברוך אתה ה׳ הרוצה** בתשובה (תפלת י״ח). **רצה** ה׳ אלהינו בעמך **ישראל** ובתפלתם (שם). אלהינו ואלהי אבותינו **רצה** במנוחתנו (תפלת שבת). — ובספה״א: **יעשה** מלמעלה מקיר לקיר **קורה** וכו׳ ויערב, **רוצה** בחתיכות בשר או בחתיכות **פת**, **רוצה** ביין, **רוצה בדגים** (הלכות קלונות, הלכ׳ ערובין). והתהייב היודע **זה** ממנו לבטוח בו וכו׳ **ולרצות** בגזירותיו ולדון אותו לטוב כל **דיניו** ומפעליו (ר״י א״ח, חו״ה, הבטחון ג). **ברצותם** אותך **תהיה** תפארתך (שם, יחוד המעשה ה). וכאשר **רצו** לעשות על משקל **וירד** מיעקב **בא** קשה וכו׳ (ראב״ע, צחות, יז:). כל בת שתבעוה **להנשא ורצתה**[1]) **שוהה** שבעת ימים נקיים **מאחר** **שרצתה** **ואחר** כך תהיה **מותרת** להבעל (רמב״ם, איסורי ביאה יא ט). **בין שלא** **רצת** היא לשתות׳ **בין שלא** רצה **להשקותה** וכו׳ **הרי זו** אסורה לכהונה **מספק** (שם יח יב). **אם לא** **יהא מה** **שתרצה**, **רצה** מה שיהיה (לרי הינון, 11). — **ואמר** הפיטן: **קדוש** לכל **אשר** יפקדך בייסורו **תכפר ותירצה** (ינאי, אסרי נוסאי, קרוב׳ ויקרא, זולאי, קכד). בקראך ליכפושים **קומו**, **בירצותך** **עדת** רעייתך (הוא, בלוחזק, קרוב׳ ימים נוראים, שם שם). **היום** **תירצה** ברצונך **כאשר** **בעב** **מים** (הוא, היום, קרוב׳ במ״ע, שם, שמו). **טל** **חן** **לרצות**[2]) **ארצך** (ר״א קליר, תפלת טל). סבת שועי **וירץ**, **שלח** גודרי

---

[1]) [בתלמוד (יומ׳ יח:): ונתפייסה.]

[2]) [כצ״ל, לִרְצוֹת; בקצת ספרים: לְרַצּוֹת.]

פרץ (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יול' ב פסח). — ואמר המשורר: וספר לא ככל ספר למען כתבו אהבי לי יום רצותו (ר"ש הנגיד, הכרפה הזמן, הברמן ב, 25). הפך במלך כמו הפך בשבורים, ירצה מקום אף ויתאנף מקום רצון (הוא, בן משלי, פסון, קנס; אברמסון, 116). ווכני לשחר דבירך השמם והחרב ולרצות אבניו ועפרותיו ורגבי חרבותיו (רסב"ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ב, 77). אולי תהי רוצה עדי ישק עבד מקום נעל ואצעדה (רמב"ע, הענק ד, ברודי, שמה). יאות לחושק להיות שפל ורצון חשוקו לעשית רוצה, גם יום יהי ווּעם להאבק בעפר פעמיו עד יהי רוצה (שם שם, שכא). לא ימהרו לריב ולמצות ולא יחושו להתפיים ולרצות (ראב"ע, חי בן מקיץ, אינר. 143). — ורצה לומר, ובקצור רצה, התכון לאמר, meinen; avoir en vue; to have in mind: ואין רוצים בו שברא הדברים בכלי הוא החכמה, אבל רוצים בו שברא הדברים מתוקנים וכו' (ר"י א"ת, או"ד ב). והכח האלהי, רוצה לומר המעלה אשר בה ידבק באלהים וברוחניים (הוא, כוזרי א לה). שאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, רצה לומר שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו (שם ד כה). אבל חשבו עליו אנשים שרצה בדבר הזה כי בלאטיהם נמצא במקרא וישימוה טועה, ולא רצה אלא שעקרו בלאטיהם (הוא, הקדמה ז, 46). הרואה את הנולד וכו' רוצה בו הנה העיון בעניני האדם מעסקיו וכו' שיעיין באחרית עניניו (ר"ש א"ת, פרוש רמב"ם לאבות ב ט). ואינם רוצים באמרם חלקי (הנפש) שהיא מתחלקת כהחלק הגופות (הוא, שמנה פרקים לרמב"ם א). ואמרי העלים ממנו, ארצה בו כי זאת ההשגה נעלמת נמנעת בטבעה (הוא, מו"נ א כא). ורצה לומר כי כל המעשים והעמל בם וכו' הכל בלא חשארות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, הקד', א:). או רצה בדברי חפץ הרצון והכונה במצוה (שם, בראשית, ג). אני כברוש רענן ממני פריך נמצא, רוצה בו אני שמתיך כברוש (שם, וילך, כח.). פמליא למלך ומה עליה להיות, מחוקה למלך, רוצים בו שתחקה ותדמה דרכיהם לדרכיו (שם, קדושים, קג:). אם אין קמח אין תורה, רוצה בו כי לולא מציאות המזון האנושי הבינוני וכו' לא היה מציאות לתורה (שם, עקב, קסה.). מה רוצה לומר פסוק זה (ר"ז מברצלונה פי' משלי ו, השחר ב, 209). באמרו קול דממה דקה רצה בו הקול המושפע מהדממה וכו' (ר"י לטיף, שער השמים ב, השחר ב, 134). יהיה דעת אלכסנדר מסכים למה שירצהו ארסטוטלוס (רלב"ג, מלחמי ה' א ב). כי זה החכם וכו' רצה במאמרו עזרת המות עזרה היא להמית כל התאוות הבהמיות (נסים בר שלמה, תרגו' חנור יצחק הישראלי, ספר היובל לשטיינשניידר, 133). צריכים אנחנו לבאר שלא רצה בזה המקום כי אם שבת בראשית (אהרן הקראי, גן עדן, חג השבועות ב, כב.). כל מקום שירצה שבוע מיום אל יום מסמיכו אל יום כמו שנאמר שלשה שבועים ימים (שם שם, כב:). בעבור שלא היה רוצה לאופן הסכיך לא אמר עלי כך וכך אלא אמר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (שם, חג הסכות א, סה.). ויתכן שירצה שהמכסה שנה לבלתי הוציא אוחה בשפתיו הנה הוא חוטא (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י יב). ואמר זה אם על המוסר אשר הקדים מסדר החקירה ואם על מה שירצהו מענין השליחות (שם כה יב). והוא מה שרצינו (שם ל כד), וארצה בדומיו המתדמים לאיש בסוג ביחס בשנים בקנין בשבח וממון (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' ג יב, 129). ואולי זה רצה אפלטון באמרו שהאל צוה וכו' (מנחת קנאות, קופמן, 72). או ירצה, אני אהרג איש אם יבוא לפצוע לי וכו' (רי"ל קארו, תולדות יצחק, יח:). — ור"ת ר"ל, רצה לומ׳.

— נפע', נרצה, ירצה, ירצו, — נתקבל ברצון: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה (ויקר' ז יח). פגול הוא לא ירצה (שם יט ז). ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליי (שם כב כז). — ונרצה לפלוני: וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו (שם א ד). לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם (שם כב כה). — ובסהמ"א: אע"פ שלא סמך נרצה[1]) הזבח (ילקו' שמע' ויקרא תלח). נכנסה קנאה ושנאה גדולה בלבו של קין על שנרצית מנחתו של הבל

---

[1]) [בספרא (ויקרא, נדבה פרק ד): הזבח מרצה, עי' פע'.]

(פדר"א כא). והבין אברהם כי נרצה הנער לעולת (שם לא). ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונרצית תשובתו (שם מג). המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י (ר"י אלבו, עקרים א יא). — ואמר הפיטן: מה אעידך מאומה מלהרצה, נתונה כיד מריב ומתנצה (ר"א קליר, איכה אספתו, קינ' ת"ב). — ״נִרְצֶה, במשמ' הכַּוָּנָה אליו, הוא שהתכוונו לו, וביג' נִרְצָה, כַּוָּנָה, מְכֻוָּן, Absicht, Meinung; intention: וא"א שיהיה הנרצה בו ג"כ שה"א ית' אדון על כל מה שיחשב בו אלהות מאבן ועץ וכו', ואמנם הנרצה שהוא ית' שופט על השופטים (ר"מ א"ח, מו"נ ג ו). והיה עצמותו כתכלית החלוף והמרחק מהענין הנרצה בידיעה הנאמרת בנו (ר"ח קרשקש, אור ה' ב א ד). שעיקר כונתה היא אל הנואפת כי היא הנרצית לפי המשל האחרון (ר"י ערמאה, יד אבשלום למשלי י כו). מהו הנרצה אצל המדקדקים בפעלים העומדים וכו' (דוד אבן יחיא, לשון למודים ב א). כי הנה הנרצה באמרו שמי השמים הוא על הגלגלים אשר בתוך הכדור העליון (ר"י אברבנאל, ברא"ש, יהי רקיע). שאיך יצוייר רצון קדום ויהיה הנרצה ממנו מחודש (הוא, מפעל' אלה' ו ג). והנרצה אצלי עוד באומרו כי כבדה מאד וכו' (ר' אברהם סבע, צרור המור, וירא, כ).

-- פִּעֵ', יְרַצּוּ, — רִצָּה את פלוני, פִּיֵּס אותו [1]), בקש את רצונו, begütigen; apaiser; to sooth: בניו יְרַצּוּ [2]) דלים וידיו תשבנה אונו (איוב כ י). — ובתו"מ: אל תרצה את חברך בשעת כעסו (ר' שמעון בן אלעזר, אבו' ד יח). כל קרבנות היחיד והצבור הציץ מרצה על טומאת הדם ואינו מרצה על טומאת הגוף (שם שם). ונרצה לו, לו ולזבחו, אע"פ שלא סמך הזבח מרצה [1]) (ר' שמעון, ספרא ויקרא, נדבה פרק ד). שכשם שקרבנות מרצים כך ייסורים מרצים וכו' ועוד שהיסורים מרצים יותר מהקרבנות (ספרי דבר' לב). כשהיו ישראל מתייחסים זה אומר שלי הוא לויה וזה אומר שלי הוא לויה וכו' ריצה את אחיו באותה שעה, לכך נאמר יהי רצוי אחיו (שם שנה). שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו (ר' יוסי, ברכ' ז.). הואיל וארבעה מינין הללו אינן באים אלא לרצות על המים (ר' אליעזר, תעני' ב :). שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין זה לזה (ב"ב קלד.). אמר לו הקב"ה (למשה) לא כך התניתי עמך, כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך, וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני (מד"ר שמות מה). בראשונה כשהיה משה כועס על ישראל היה הקב"ה מרצה אותו, כשהיה הקב"ה כועס על ישראל משה מרצה אותו וכו' כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך (שם שם). שהם (ישראל) יודעים לרצות את בוראם (ר"ם, שם ויקר' ה). מן הלוחות שניים ריצה משה את הקב"ה לישראל (ר' יצחק, שם דבר' ג). — ״ורִצָּה את ראובן לשמעון, השפיע על שמעון שיתפיס לראובן: משל למלך שנשא את האשה וכו' לאחר ימים קלקלה וטרדה מביתו, בא שושבינה וריצה אותה למלך (שם שמות מז). — ״ורִצָּה את מעשיו, עשה שיֵּרָצוּ מעשיו: בה הופך ומתהפך ומסתכל ונותן עיניו בה עד זמן שתרצה מעשיה להקב"ה וכו' אותה שעה מרצה מעשיה להקב"ה, וכן הוא אומר אז תרצה הארץ את שבתותיה (מדר' תהל' סה). — ובפהמ"א: מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים הלא צריך להיות צדיק וישר ונקי בגופו מכל דופי (סדר רע"ג השלם ב, עז :). העה"ז והעה"ב כשתי צרות, כאשר תרצה האחת מהן תקציף השנית (ר"י א"ת, חו"ה, השבון הנפש ג). אם היה לו כעס עמה וצריך לרצותה שתתפיים יכול לספר עמה כדי לרצותה (טוא"ח כו). כבר תבעתני בזו התביעה ורציתי אותך בענין שלא נשאר לך בידי כלום (טוא"מ לג, בשם הרא"ש). גם הענינים בעצמם ערכים מספיקים מפויסים

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [אמנם אפשר להבין יְרַצּוּ, אף לפי ההקבלה שבפסוק, במשמ' תשלום ממש מן ב. רָצָה, אך כפי מה שנאמר בהערה לשרש ב. רצה מסתבר, שאין שרש זה אלא התפתחות עברית מן א. רצה, וזה דוקא בדרך זו, שקבל הפעל א. רִצָּה במשמ' פִּיֵּס את ההוראה: פִּיֵּס בתשלום מלא. וכן בא אף בשטרות מיב שבמצרים ובתעודות אחרות כטוי כגון וטב לבבי בגו במשמ' שִׁלֵּם לי מה שמגיע לי וכדו'.]

---

1) [בילקי' שמע': נרצה, נִפְעֵ', עי' שם.]

מרצים לב ונפש השומע להיות נכנעים שומעים שוֹמרים כוונת המאמר (בית מדות, הקדי). ומאשר התורה והפילוסופיא מתנגדות בזה היינו כאיש לו שני אדונים אחד מהם גדול והשני איננו קטן ואין דרך לרצות אחד מהם אלא בעכור על דעת השני (אמו״ר ב ו א, 82). הנה ככר רציתיך ולאשר בידי המשכתיך ובעת? לא תוכל לברוח מידי עוד (רמח״ל, חוקר ומקבל, 8). — ואמר הפיטן: כחוט משי אעדת בניך בקדשם יום תקע ובהריעם למלכם לרצו[1] (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רב). — ואמר הפיטן: רצה אשר כעס ואל תרגן עמו והרך קול לשכור ירב (ר״ם סנגיד, בן משלי, מסון, רמג; אברמסון, 811). אבירי בריאות ארץ החישו לרצות בוראכם וחסדו יאמיצכם (ראב״ע, מכדו רעיוני, איגר 244). בחי בעלך אילת תרצי בעדי (ר״ם סבזי, סבח אל, סירי סימן, 207).

— התפ׳, יִתְרַצֶּה, — התרצה ראובן אל שמעון, בקש את רצונו הטוב, לפים אותו כלפיו: ובמה יִתְרַצֶּה זה אל אדניו הלא בראשי האנשים ההם (ש״א כט ד). — *ובמשמ׳ התפַּיֵס, הסכים, היה מרֻצה, נתן את רצונו הטוב: לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו, נכנס אוהבו לבקשו הימנו ולהחזירו לביתו, אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני, ככר נתרציתי לבני (ר׳ אבשלום הזקן, מכי׳ מסכ׳ ב ג). משל למלך שכעס על אשתו, שלח סופר אחד לבתוב לה גט ועד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו (ספרי במדי׳ קלא). נתרציתם[2] (להחזיר את הנשיאות לר״ג), אני ואתם נשכים לפתחו של ר״ג (ר״א בן עזריה, ירוש׳ ברכ׳ ד א). היה מהלך בשוק של עכו״ם, נתרצה להרית הרי זה חוטא (ת״כ, ברכ׳ כג.). צריכה גט שמא נתרצה האב בקידושי שני, צריכה חליצה שמא נתרצה האב בקידושי ראשון, צריכה מיאון שמא לא נתרצה האב לא בקידושי ראשון ולא בקידושי שני (קידוש׳ מה.). כשנתרצה לבנו גזר על מצעריו להרגן (מד״ר שמות ל). שלא התרצה הקב״ה לאהרן אלא על ידי התפלה (שם שם לח). אמר לו (הקב״ה למשה) לך והתרצה להם, שוב אל המחנה (שם שם מה). למלך שנטל אשה וחיבבה יותר מדאי, כעס עליה והניחה וכו׳ בא אצלה המלך ונתרצה ונכנס אצלה לפלטין (ר׳ יצחק, שם שם כא). ועכשיו יקפחני (משה את קרח) בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי (שם במדי׳ יח). שכל זמן שהמלך כועס על אשתו השושבין מפיים ומתרצה המלך לאשתו (שם שם כא). משל למלך שכעס על מטרונה והוציאה מתוך פלטין שלו, לאח״כ בקש להתרצות לה (ר׳ יהודה ברי סימון, שם שה״ש, בא׳תי לגני). לא נתרצה המקום לראובן (מדר׳ תנאים, הופמן, דבר׳ לג ו). — ובתפלה: מתרצה ברחמים ומתפיס בתחנונים התרצה והתפַיס לדור עני כי אין עוזר (תחנון, תפלת שחרית). — ובסהם״א בכל המשמ׳ הנ״ל: נטל (אברהם) קרבן ועמד לפניהן (לפני הפסילים) ואמר להן, טלו ואכלו ושתו ממני והתרצו לי כשאתם מתרצים לכל העולם כולו (ספר המעשיות, גסטר, 4). אם בתשובה ותודה תתרצה הנני שב ומתודה (רסע״ג, הבקשה השניה, סדור רסע״ג, עב). ונושא חן בעיני עמו ומתרצה להם מקטנם ועד גדולם (יוסיפון, גינצבורג, סה). כי אנטפטר מהונך ומאוצרותיך יתרצה למלכי רומה (שם, רלט). לאחר שנתרצה נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו (רש״י, ישע׳ נג ו). (אין רוח חסידים) נוחה, עריבה, אין מתרצין במעשיו (תוס׳, שבת קכא:, ד״ה נוחה). והתרצה אליו בעשות רצונו אז תהיה מבקשי יי׳ ואז תשיג ממנו העזר והאומץ (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). ולא ייחל לבני אדם ולא יעבדם להתרצות אליהם ולא יחניף להם (שם, הבטחון, פתיח׳). ומה יועיל לי בהתרצות אל חלש כמוני אשר אין ביכלתו להועיל לי ולא להזיק (שם, יחוד המעשה ה). כל שתבעוה לינשא ונתרצתה[1] צריכה למנות שבעה נקיים מיום שנתרצתה ואילך שמא ביום שנתרציתה ראתה דם מחמת חימוד (המאירי ליומא

---

1) [במקום לרצותו.]

2) [בבבלי (ברכ׳ כח.) בדברי ר״ע: נתפייסת וכו׳.]

---

1) [בתלמוד (יומא יח:) ונתפייסה, ברמב״ם (איסורי ביאה יא ט): ורצתה.]

ים:). והיה עדיין בחוזק תאותו ובחשק יצרו ולבו בוער אחריה והיא מתרצית לו ועוצר רוחו ומנתק תאותו מיראת שמים (ארח' צדיקים, שער התשובה). והמלך רובירטו כששמע כל זאת שלח לשאנגישא והכטיח לה שיתן מאה אלף פרחים ונתרצית ולקחה את הכסף (שארית ישראל פרק יט). — *ונתרצה הכעס וכדו', שכך ונח: לאחר שנתרצה כעסם משכם שהרגוהו עקרו שור וכו' לאחר שנתרצה דעתם מהריגת שונאיהם הפילו החומות (בראשית רבתי, אלבק, 234). — ואמר הפיטן: ירצה בעובדיו, יתרצה בעבדיו (ינאי, אשרי כאב, קרוב' ויקרא, זולאי, קמט). והתרצה למעמד ישיש ונער, שגכם בטוכך מהיותו יער (ר"י אבן אביתור, ארשת שפתי, שעה"ש 13). דום ליל והכבד ואחר שחר מבוא, עד יתרצה עבד בתחנוניו אל רבו (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני, זמורה ע, 459). — *ובמשמ' נתקבל ברצון: ובצום ובתפלה היה משכים ומעריב לפני הקב"ה וכו' ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונתרצית תשובתו (פדר"א מג).

— פעו', בינ' *מֻרְצֶה, מרוצה, — א) מפֻיָּס, שהתרצה: מה תצעק אלי, כבר אני מרוצה עליהם (מכי' מסכ' ב פרק ג). כימים הראשונים, מה הראשונים מרוצים אף שניים מרוצים, אמור מעתה, אמצעים בכעס (סדר עולם רבה ו). — ב) כמו רָצוּי, שרוצים בו ואוהבים אותו: וביתו (של שליח הצבור) ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם (תעני' טז.) — ובסהמ"א אף במשמ' מֻרְצֶה מהדבר, בדבר, מאדם, לאדם במשמ' שבע רצון, befriedigt, zufrieden; content: אין בני חבורה מרוצין להיות כל אלו הדיעות בחבורתן שמא יעכבו עליהם הסעודה (רש"י, פסח' פט:, ד"ה דיעות). ונרצה לו, מלמד שהמקום מרוצה לו [1], ועל מה המקום מרוצה לו וכו' על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה (תוס', זבחי ו:, ד"ה אלא ליתא). שכלו יסמך בידיעתם בקבלו אותם מחכם שהוא מרוצה אצלו שיתבאר לו במופת או מנביאי האמת (כוזר א ו). ולא ידע האם מרוצה ממנו אם לא (בן המלך והנזיר ח). שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפנים

[1] [בספרא (ויקרא, נדבה פרק ד): רוצה, עי' קל.]

צהובות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, נצבים, קפ:). וינהג עצמו במדת הרצון על דרך שיהיו מרוצין ממנו בני אדם (ר' יונה, פי' אבות א טו). מה סגולתו של אדם מרצה עליו כך ישראל מרצין עלי, מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך ישראל חביבין עלי (מדה"ג שמות יט ה, הופמן, 204). אני מפוייסת ומרוצית בתום לב ובנפש חפצה (פחד יצחק, ספר מחילה). איני מקבל זה הפסק ואיני מרוצה מזאת הסינטינצה [1] (ר"מ פדואה, REJ 1885 Jan., עמ' 197). ושלשתם היו חברים ומרוצים זה לזה (ר' סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, כט:). שהאדם המתכעס מתנכר לעצמו והמרוצה הוא הבא לידי הכרה שכלית (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה, ארבע מדות בדעות). דזט"ה (דז' טובי העיר) אינם מרוצים שיוציאו בני העיר למצוה קלה אלא לאותו דבר שנגבו (ר"ם מורפורגו, שמש צדקה א, ב:). הוא מניח לו כל בית הכומר להיותו מרוצה מבית הכומר לבד המוצרך לו (שם ב, לח:). אם אותו בעל חנות אחר ירחיב לי שטר שהוא חייב לי השש מאות דוקאטי אני מרוצה ואי לאו לא (שו"ת אדרת אליהו לר' עמנואל חי ריקי, שאלה יב). והשיב אלי שגם הוא מרוצה בזה רק שיהיה אחד מהם ערב לחבירו (שו"ת חוט השני מ). והריני מרוצה לחלוק בריוח והפסד (שם שם). וכל אשר יפשר הוא יהיה מרוצה ומפוים (שו"ת בנימין זאב עט).

— הפעי', *הֻרְצָה, הורצה, — נתקבל ברצון: שאם עבר וזרק את הדם שהורצה, עבר ושחט מתירין לו לזרוק (ר' יוחנן, ירוש' פסח' ח ז). היה בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו, רב נחמן אמר הורצה (בבלי שם לב:). דם שנטמא וזרקו בשוגג הורצה, במזיד לא הורצה (יומ' ז.).

— הִפְעִ', *הִרְצָה, — הִרְצָה את פלוני, מלא את רצונו, בקש את רצונו, ואמר המשורר: תרצת בני אדם בטובתך יהיו לך עזרה ברעתך (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, קנז; אברמסון, 113). הרצה גביר חזק ואל תחוש בדבר משרתיו בחרות אפם (שם). ויתפוץ להרצותך בדברי פיו ואתה תדמה כי בך יריב (שם קל; 198). הליץ עליו והרך לו דברו להרצותו (שם ריז; 256).

[1] [sentence, פסק דין.]

ב. **רָצָה**, פ"י, יִרְצֶה, תִּרְצֶה, תֶּרֶץ, יִרֶץ, יִרְצוּ, — רָצָה אדם את חובו, את עונו, רצה השכיר את יומו, שִׁלֵּם אותו 1) בתמורתו: או אז יכנע לבבם הערל ואז יִרְצוּ את עונם (ויקר' כו מא). והם ירצו את עונם (שם שם מג). שעה מעליו ויחדל עד יִרְצֶה כשכיר יומו 2) (איוב יד ו).—ורָצְתָה הארץ את שבתותיה: אז תִּרְצֶה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה (ויקר' כו לד). והארץ תעזב מהם וְתִרֶץ את שבתתיה בהשמה מהם (שם שם מג). למלאות דבר יי' בפי ירמיהו עד רָצְתָה הארץ את שבתותיה (דהי"ב לו כא).—ובסהמ"א: כי קרוב הוא, **שירצו** הכנענים את עונם (מדה"ג שמות יג יז).

—נִפְעַ', נִרְצָה,—נרצה החוב, העון, שֻׁלַּם, רצו אותו: כי מלאה צבאה כי נִרְצָה עונה כי לקחה מיד יי' כפלים בכל חטאתיה (ישע' מ ב).—ואמר המשורר: הנה העון **נרצה** ואדני בעמו רצה (ר"י הלוי, ירושלים, זמורה ז, 269).

—הִפְעִ', הִרְצָה,—כמו קל: אז תשבת הארץ וְהִרְצָת את שבתתיה (ויקר' כו לד). — *והִרְצָה אדם מָעוֹת לחנוני וכדו', שלם אותן, ספר אותן לפניו 3), zahlen, (auf)zählen; payer, compter; to pay down, enumerate: טבלה העליונה **שמרצים** עליה את המעות אף על פי שיש לה ליזבז טהור (תוספת' כלים ב"מ י ז). מי שהיו מימיו על כתפיו, מיאנה בפניו וחלצה בפניו **והרצה** פלע לאחר והראה דרך לאחר, אם עמד פסול, אם לא עמד כשר (שם פרה ז ו). **המרצה** מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה וכו' לא ינקה מדינה של גיהנם (ת"ר, עירוב' יח:). הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני **להרצותן** (ר"ע, סנה' קח.). מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו **ירצנה** לחנוני (רב נחמן, חול' פד.). שולחני היה (בלעם) שהיו מלכי גוים נמלכים בו כשולחני שהכל **מריצין** 1) לו (מד"ר במד' כ; תנחו' בלק ד). — ובסהמ"א: לעבד שצוהו המלך לקבל ממון מעבדי מלכותו ושימנה המעות וישקלם **ויריצם** 2) (ר"י א"ת, חו"ה, הקד'). למה תרצדון וכו', היכן אתם **מרצין** דינכם (מדה"ג שמות יט יח, הופמן, 212). **והרציתי** לפניהם מלוגא דשטרי (חיד"א, מעגל טוב, 22). — ואמר הפיטן: מרד זד בעקולו, מה לי ולקולו, ולא **הרצני** בשקלו כנשען על מקלו (ר"י טוב עלם, ירדה להליל, קרוב' שבת הגדול).

— *והִרְצָה דברים, סִפֵּר אותם כלם כאדם המרצה מעות 3), aufzählen, erzählen; énumérer, raconter; to enumerate, tell: וכשבאתי **והרציתי** דברים לפני ר' יהושע אמר לי יפה אמרת (נזי' ז ד). וכשבאתי **והרצתי** דברים לפני ר' אלעזר בן עזריה אמר לי וכו' (ר' אילעאי, תוספת' פאה ג ג). ובאתי **והרצתי** הדברים לפני ר' עקיבא (שם מעיל' א ה). וכשבאתי **והריציתי** הדברים לפני ר' עקיבא זלגו עיניו דמעות (ר' יוחנן, ירוש' שקל' ה ג). ר' יהושע **הרצה** דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי (ר' יוסי בר' יהודה, חגי' יד:). השכבתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו וכו' וכשבאתי **והרצתי** דבריו לפני חכמים, אמרו לי וכו' (ר"ע, שמח' ד לה). — ואמר הפיטן: גלו אי כפתור כהפקדו ידידים,

1) [בעקר: הטיב את לב המלוה, עי' א. רָצָה, הערות.]

2) [הכונה, בתמונת השכיר, אשר אם לא עבד יום אחד, הוא משלם אותו ביום עבודה אחר: הנח לו לאדם שיפגר במלאכתו (כמשמ' חָדַל a) בערב') בחייו, בתנאי שישלם את חובו בחיים חדשים. עי' בפרושו של טורטשינר לפסוק.]

3) [המשלם מעות לחברו רגיל למנות ולספר אותן, ומכאן מעבר ההוראות שִׁלֵּם (כשלמות) — סִפֵּר ומנה, בכמה לשונות, ועי' בהערה הבאה.]

a) خذل

1) [צ"ל מרצין.]

2) [כמו וְיַרְצֵם, והוא עפ"י הכתיב מריצים, מריצין, במקום מרצים בכמה מקומות במדרי. ואמנם עי' גם בהערת א. ש. יהודה להקד' חו"ה בגוף הערב', עמ' 15 ושם הערת פרופ' גולדציהר.]

3) [גם מעבר ההוראות אלו, כזה של סָפַר־סִפֵּר מצוי בכמה לשונות. ושים לב לכך, כי גם ספר עקר הוראתו מִלֵּא (לתוך כלי), כלשון הכתובים: נודי (ז"א אבלי ויגוני) סָפַרְתָּה (ז"א מלאת לתוך נאד) אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך (ז"א בנאדך) (תהל' נו ט). מי יְסַפֵּר (ז"א מִלֵּא במי גשמים) שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז) וכדו'.]

גם הרצו דברים למסתולל ונדודים (כ"י טוב עלם, אז כאלפסת, זול' סבת הגדול). הרצה לפניו כל המשלח, והשיבו שלח נא ביד תשלח (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצר סבת הגדול). — ואמר המשורר: אין לעשות כי אם לספר כפי יכלי גדלו ולְרַצוֹתוֹ [1]) בפירוש ובכללים (ר"ס הנגיד, טובות לאל, בן תהלים, סמון, ס; הברמן א, 53). — ובמשמ' נָאַם בפני הקהל, וציו' ״מְרַצֶּה, ס"ז, מי שנוהג להרצות דברים לפני הקהל והתלמידים, Vortragender, Dozent; conferencier, professeur; lecturer, נוהג בספרות ובדבור.

״רִצּוּד, ס"ז, — סס"פ מן רָצַד, כמו רִקּוּד [2]): אם הייתה עושה כאותה קריעה וירידה ונזילות ההרים אשר פתרונו ריצוד וריקוד ההרים וקדיחת אש את המים הנמסים (כ"ת, הכרעות בתסו' דונם על מנחם, 51).

רָצוּי [3]), ת"ז, סמי' רְצוּי, — מי שהוא לרצון לאחרים, beloved; aimé; beliebt: ברוך מבנים אשר יהי רְצוּי אחיו וטבל בשמן רגלו (דבר' לג כד). כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים וּרְצוּי לרב אחיו [2]) (אסתר י ג). — ואמר בן סירא: אוהב עמו ורצוי עושהו המשאל מבטן אמו נזיר יי' בנבואה שמואל שופט ומכהן (ב"ס גניי מ יז, כ"י ב). — ובתו"מ אף כלפי דבר או מעשה שאנו היינו רוצים בו, desired; désiré; erwünscht: למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטי בכל תכשיטיך כדי שתהא רצויה לי, כך אמר להם הקב"ה לישראל הוי מצויינים במצוות כדי שתהיו רצוים לי וכך הוא אומר יפה את רעיתי כתרצה, יפה את כשאת רצויה לי (ספרי דבר' לו). — ובסהמ"א: כי נשנה עליו (על הכוזרי) חלום פעמים רבות כאלו מלאך מדבר עמו ואומר לו כונתך רצויה אצל הבורא אבל מעשך איננו רצוי [1]) והוא היה משתדל מאד בתורת הכוזר וכו' וכל אשר היה משתדל במעשים ההם היה המלאך בא אליו בלילה ואומר לו כונתך רצויה ומעשיך איננו רצוי [1]) (כ"י א"ת, כוזרי א א). ועליה נפלה הקנאה והחמדה בין הבל וקין בתחלה כשרצו לדעת איזה מהם הרצוי להיות במקום אדם (סס ב יד). ראיתי כונתך רצויה להיות עוד היום כונתך היד והדר מגש לשמי (סלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סאראגוסה ט, קע"י י"ד, מט). וליתומים ואלמנות מחונן ונפשותם בחסדו היא רצויה (ד"ה סל יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 12). השופטים או המלכים הרצויין עם דעת הסנהדרין (ר"א הקראי, גן עדן, חג השבועות, כא:). ומשלים העבודה עם וכו' ודוי הרצוי לזה היום (סס, תפלה ה, עח:). שכיון שהאדם רצוי מן האנשים ואוהבין אותו מפני מעשיו המתוקנים הקב"ה רוצה בו ואוהב אותו (ב"ת מדות, מעלת הרצוני, מא.). — ואמר הפיטן: מרצים בקרבנות הם דברי עם רצויך (ינאי, קרובי במד', זולאי, קל).

---

1) [כך צ"ל בהתאם למשקל ולענין, ולא: ולְרצותו, ולְרַצותי.]

2) [עפ"י הבנה זו של רָצַד. עי' שם, הערות.]

3) [עי' גם א. רָצָה.]

4) [ואמנם אפשר שהכונה: והאל רָצָה בו שיהיה הָרָב את ריב אחיו.]

---

1) [נ"א: מעשיך אינם רצויים.]

תם כרך שלשה עשר (י"ד)